

HADİSLERLE
KUR'AN-I KERİM
TEFSİRİ

İBN KESİR

HADİSLERLE
KUR'AN-I KERÎM

TEFSÎRİ

İbn Kesîr

16

çevirenler

Dr. BEKİR KARLIĞA

Marmara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Öğretim Üyesi

Dr. BEDRETTİN ÇETİNER

Marmara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Öğretim Üyesi

ÇAĞRI YAYINLARI

Divanyolu Klodfarer Cad. No: 16/1

34400 Sultanahmet / İSTANBUL

Tel: 516 20 80 - 81 Fax: 516 20 82

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

TEFSİR FAÂLİYETİNİN BAŞLANGICI

I- Tefsîr İlmî ve Ta'rîfî	
1- Tefsîr.....	3
2- Te'vîl.....	5
3- Tercüme.....	8
II- KUR'ÂN Tefsîrinin Doğuşu.....	11
III- KUR'ÂN Tefsîrinin Kaynakları.....	12
1- Kur'an'ın Kur'an'la Tefsîri.....	13
2- Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Tefsîri.....	14
3- Sahâbenin İctihâdî.....	15
4- Ehl-i Kitâb'ın Haberleri.....	17
IV- ASHÂB'IN Tefsîrî ve Bazı Örnekler.....	20
V- SAHÂBELER DÖNEMİNDE Tefsîr Faaliyeti.....	24-39
Hz. Ebu Bekir'in Tefsîre Hizmeti — Ömer'in Tefsîre Hizmeti (r.a)'ın Tefsîre Hizmetleri — Hz. Ali (r.a)'nın Tefsîre Hizmetleri — Abdullah İbn Abbâs'ın (r.a) Tefsîre Hizmetleri — Abdullah İbn Mes'ûd'un (r.a) Tefsîre Hizmetleri — Übeyy İbn Kâb'ın (r.a) Tefsîre Hizmeti — Zeyd İbn Sâbit'in (r.a) Tefsîre Hizmeti — Ebu Mûsâ el-Eş'arârî'nin (r.a) Tefsîre Hizmeti — Abdullah İbn Zübeyr'in (r.a) Tefsîre Hizmeti — Ebu Hüreyre'nin (r.a) Tefsîre Hizmeti — Abdullah İbn Amr İbn Âs'ın (r.a) Tefsîre Hizmeti — Abdullah İbn Ömer'in (r.a) Tefsîre Hizmeti — Câbir İbn Abdullah'ın (r.a) Tefsîre Hizmeti — Enes İbn Mâlik'in (r.a) Tefsîre Hizmeti	
VI- TÂBİİN DÖNEMİNDE Tefsîr Faaliyeti.....	41-59
I- MEKKE Tefsîr Ekolü.....	43 49
Saîd İbn Cübeyr — Mücâhid İbn Cebr — İkrime — Tâvûs İbn Keysân — Atâ İbn Ebu Rebâh	
II- MEDİNE Tefsîr Ekolü.....	50-51
Ebu'l-Âliye — Muhammed İbn Ka'b el-Kurazî — Zeyd İbn Eslem	
III- IRAK Tefsîr Ekolü.....	51-54
Alkame İbn Kays — Mesrûk — Esved İbn Yezîd — Mürre İbn Şurahbil — Amir eş-Şa'bî — Hasan el-Basrî — Katâde İbn Diâme	

- IV- VE DİĞERLERİ..... 55-59
 İbrâhim en-Nehâf — Dahhâk İbn Mezâhim — Muhammed İbn Sîrîn —
 Atıyye el-Avfî — Süddî el-Kebîr — İbn Ebu Necîh — Ali İbn Ebu Tal-
 ha — Rebî İbn Enes — İbn Saîd el-Kelbî — İmâm A'zam Ebu Hanîfe
 — Mukâtîl İbn Süleymân — Şu'be İbn el-Verd — Süfyân es-Sevrî —
 Enes İbn Mâlik

İKİNCİ BÖLÜM

TEFSİR FAÂLİYETİNİN GELİŞMESİ TEFSİRLERİN TEDVİNİ

- 1- RİVÂYET TEFSİRİ..... 66-137
 Tefsîrde Mevzû Rivâyetler — Hadis Uydurulmasına Sebep Olan Âmiller
- 2- İsrâiliyât..... 91-108
 Abdullah İbn Selâm — Temîm ed-Dâri — Kâ'b el-Ahbâr — Vehb İbn
 Münebbih — Abdülmelik İbn Abdülazîz İbn Cüreyc — İsnâdın Hazfı
- 2- RİVÂYET TEFSİRİNİN İLK ÖRNEKLERİ..... 108-114
 Yûnus İbn Habîb — Ebu'l-Hasan el-Kisâî — Muhammed er-Rüvâsî —
 Süfyân İbn Uyeyne — Vekî' İbn el-Cerrâh — Muhammed İbn İdris eş-
 Şâfiî — Revh İbn Ubâde — Yezîd İbn Hârûn — Âdem İbn Ebu İyâs
 — Muhammed İbn Hâtîm — Ebu Bekir İbn Ebu Şeybe — İshâk İbn
 Rahûye veya Râheveyh — Osmân İbn Ebu Şeybe — Ebu'l-Hasan Ali
 el-Mervezî — Ahmed İbn Hanbel — Abd İbn Humeyd — Dârimî —
 İmâm Buhârî — İmâm Müslim — İbn Mâce — Ebu Dâvûd es-Sicistânî
 — İbn'ül Nakîb el-Endelüsî — Bakıyy İbn Mahled el-Endelüsî — Ebu
 Hâtîm er-Râzî — Ebu İsâ et-Tirmizî — Ebu Hanîfe ed-Dîneverî — Ebu
 Yahyâ er-Râzî — İbn Keysân
- 3- TEDVİN EDİLMİŞ İLK TEFSİRLER..... 115-119
 Yahyâ İbn Sellâm — Yezîd İbn Hârûn es-Sülemî — Muhammed İbn
 Ömer — el-Ferrâ — Ebu'l-Hasan el-Mâzenî — Ebu Ubeyde Ma'mer İbn
 el-Müsennâ — Ebu Bekir İbn Hemmâm es-San'ânî — Ahfeş el-Evsat
 — Ebu Ubeyde Kâsım İbn Sellâm — İbn Kuteybe ed-Dîneverî — İsmâil
 İbn İshâk — el-Müberred — Ebu'l- Abbâs Sa'leb — Ebu İshâk ez-Zeccâc
 — Ebu Ali Kutrub.
- 4- MEŞHÜR RİVÂYET TEFSİRLERİ 119-137
 Ebu Ca'fer Muhammed İbn Cerîr Taberî; Câmi'ül Beyân li' Tefsir'il-
 Kur'an — İbn Atıyye; el-Muharrer'ül-Vecîz fi Tefsir'il- Kitâb'il-Azîz —
 Ebu'l-Leys es-Semerkindî; Bahr'ül-Ulûm — Sa'lebî; el-Keşf ve'l-Beyân
 an Tefsir'il-Kur'ân — Bağavî; Maâlim'üt-Tenzîl — İbnü'l-Cevzi; Zâd'ül-
 Mesîr — Kurtubî; el-Câmi'ü li Ahkâm'il-Kur'ân — İbn Kesîr; Tefsir'ül-
 Kur'ân'il-Azîm — Seâlibî; el-Cevâhir'ül-Hisân fi Tefsir'il-Kur'ân — Su-
 yûtî; ed-Dürr'ül-Mensûr fî't-Tefsir'il-Me'sûr.
- II- DİRÂYET TEFSİRİ VE DİRÂYET TEFSİRLERİ..... 141-175

Zemahşerî; el-Keşşâf an-Hakâik'it-Tenzîl — Fahreddîn Râzî; Mefatih'ül-Ğayb — Kâdî Beydâvî; Envâr'üt-Tenzîl ve — Esrâr'üt-Te'vîl. Kâdî Tefsirine Kısmen veya Tamamen Haşiye Yazanlar Kâdî Beydâvî Tefsîrine Ta'lik Yazanlar — Neseî; Medârik — Hazin; Lûbâb — Ebu Hayyân el-Endelûsî; el-Bahr'ül-Muhît — Nâsâbûrî; Ğarâib'ül-Kur'ân — Hatîb eş-Şerbînî; es-Sirâc'ül-Münîr — Ebu's-Suûd Efendi; İrşâd'ül-Akl'is-Selîm — Alûsî; Rûh el-Maânî	
III- FIKHÎ TEFSİRLER.....	178-184
Ebu Bekir el-Cassâs; Ahkâm'ül-Kur'an — Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Ali et-Taberî; Ahkâm'ül-Kur'ân — Kâdî Ebu Bekir İbn'ül-Arabî; Ahkâm'ül-Kur'ân — Mikdâd es-Suyûrî; Kenz'ül-İrfân — Yusûf es-Selâî; es-Semerât'ül-Yânis — Şevkânî; Feth'ül-Kadîr.	
IV- MU'TEZİLÎ, BÂTİNÎ, HARİCÎ VE FELSEFÎ TEFSİRLER....	188-198
a) Mu'tezili Tefsirler.....	188
Kâdî Abdülcebbar; Tenzîh'ül-Kur'an an' il-Metâin.....	189
Şerîf el-Murtazâ; el-Emalî.....	191
b) Bâtînî Tefsirler.....	194
c) Hâricî Tefsirler.....	195
d) Felsefî Tefsirler.....	198
V- ŞİÎ TEFSİRLER.....	202-212
İmâmîyyenin Tefsîr Anlayışı.....	205
Hasan el-Askerî; Tefsîr'ül-Hasan'il-Askerî — Tabressî; Mecma'ül-Beyân — Molla Sadreddin Şîrâzî; Esrâr'ül-Ayât — Molla Muhsin Feyz Kâşânî; es-Sâfî fî Tefsîr'il-Kur'ân'il-Kerîm.	
VI- TASAVVUFÎ TEFSİRLER.....	216-225
Sehl et-Tüsterî; — Tefsîr'ül-Kur'ân'il-Azîm — Sülemî; Hakâik'üt-Tefsîr — Rûzbehan Baklî; Arâis'ül-Beyân fî Hakâik'ül-Kur'ân — Necmeddin Dâye; Alâüddeve Simmânî; Te'vilât'ün-Necmiyye — Muhyiddin İbnü'l-Arabî; veya Abdürrezzâk el-Kâşânî; Te'vilât'ül-Kur'ân — Sadreddin Konevî; İ'câz'ül-Beyân fî Te'vil'i Ümmi'l-Kur'ân.	
VII- MÜNFERİD TEFSİR ÇALIŞMALARI.....	231-263

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERN TEFSİR FAALİYETİ

İlk Belirtiler.....	267
I- TÜRKİYE'DE TEFSİR FAALİYETLERİ.....	268
1- Giridli Sırrî Paşa (öl. 1313/1895).....	269
2- Mehmed Fevzî Efendi (öl. 1316/1900).....	269
3- Ali Yektâ Efendi (öl. 1327/1909).....	269
4- Manastırlı İsmâil Hakkı (öl. 1330/1911).....	269
5- Şeyh'ül-İslâm Mûsâ Kâzım Efendi (öl. 1330/1911).....	269
6- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (öl. 1358/1942).....	270

7- Konyalı Mehmed Vehbî Efendi (öl. 1365-1949)	271
8- Bedî'üz-Zamân Saîd Nursî (öl. 1380/1960).....	272
9- Ömer Nasûhî Bilmen (öl. 1391/1971).....	272
II- MİSİR'DA TEFSİR ÇALIŞMALARI.....	273
1- Şeyh Muhammed Abduh (öl. 1323/1905).....	273
2- Muhammed Reşîd Rzâ (öl. 1354/1935).....	275
3- Cemâleddin el-Kâsımî (öl. 1332/1914).....	277
4- Abdülâzîz Çâviş (öl. 1347/1929).....	277
5- Muhammed Mustafâ el-Merâgî (öl. 1364/1945).....	278
6- Şeyh Mahmûd Şeltût (öl. ?).....	279
7- Muhammed Ferîd Vecdî (öl. 1373/1954).....	280
8- Tantâvî Cevherî (öl. 1359/1940).....	280
9- Seyyid Kutub (öl. 1386/1966).....	281
III- KUZEY AFRİKA ve MAĞRİB'DE TEFSİR ÇALIŞMALARI... ..	285
1- Muhammed el-Mirğanî (öl. 1268/1852).....	286
2- Tâhir el-Cezâirî (öl. 1338/1920).....	286
3- Abdülhamîd Benbâdis (öl. 1359/1940).....	287
4- Tâhir İbn Âşûr (öl. 1395/1975).....	287
IV- HİND YARIMADASINDA TEFSİR ÇALIŞMALARI.....	288
1- Sıddîk Hasan Bahâdır Hân (öl. 1307/1890).....	288
2- Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî (öl. 1400/1979).....	289
V- İRAN'DA TEFSİR ÇALIŞMALARI.....	289
1- Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî (öl. 1402/1982).....	290
GELECEĞİN UFUKLARI.....	291
İndeks.....	293

2. KISIM İNDEKSLER

ALINTILAR YAPILAN MÜFESSİRLER FİHRİSTİ.....	1
SÜRELER FİHRİSTİ.....	15
ALFABETİK SÜRELER FİHRİSTİ.....	17
CİLTLERE GÖRE SÜRE VE AYETLER İNDEKSİ.....	19
KONU BAŞLIKLARI İNDEKSİ.....	51
ANALİTİK GENEL KONULAR İNDEKSİ.....	71
KİŞİ, ESER ve YER İSİMLERİ İNDEKSİ.....	191
BİBLİYOGRAFYA.....	379

ARIZA-İ ŞÜKRÂN

Sonsuz hamd-ü senâlar olsun ol Hâlik-i Zü'l-Celâle ve ol Mevlây-i Mûteâle. Ebedî ve dâimî olarak salât ve selâm olsun ol Resûl-i Ekreme ve ol Habîb-i Emcede. dünya döndükçe Allah'ın rızası onun seçkin Ehl-i Beytinin ve değerli ashâbının üzerine olsun. Rahmeti ve bereketi de onlara tâbi olanlara ve onların izinden gidenlere olsun. "Rabbımız, bizi hidâyete erdirdikten sonra kalblerimizi eğriltme. Katından bize rahmet lutfet. Şüphesiz en çok lutfeden Sensin Sen." (Âl-i İmrân, 8)

"Rabbımız, soyumuzdan da Sana teslim olanlar yetiştir. Bize ibâdet edeceğimiz yerleri göster. Tevbelerimizi kabûl et. Çünkü Sensin Sen Tevvâb, Rahîm" (Bakara, 128)

"Rabbımız, unuttuk veya yanıldıysak sorumlu tutma bizi. Rabbımız, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Rabbımız, bize gücümüzün yetmeyeceğini yükleme. Affet bizi. Bağışla bizi. Sen, bizim Mevlâmızsın. Kâfirler gürûhuna karşı yardım et bize." (Bakara 286)

Değerli okuyucu,

Hicret-i Nebeviyye'nin onbeşinci asrında, haddimizi bilmeyip Hz. Fahr-i Kâinât'ın mübârek hatırasına takdîm etme cür'etkârlığını göstererek yayınlamaya başlamış olduğumuz "Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri"ni el-Hamd'ü li'lâh tamâmlamış bulunuyoruz. Bilindiği gibi bu eser nev'i itibâriyle dilimizde yayınlanan ilk ve en geniş rivâyet tefsîridir.

Büyük şehîd Seyyid Kutub'un Fî Zılâl'il-Kur'ân tefsîrini tercüme etmeye çalıştığımız günlerde, türkçemizde güvenilir bir rivâyet tefsîrinin bulunmadığını görmüş ve bunun Türk kültürü bakımından kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğunu farketmiştik. Zîrâ dilimizde mevcûd tefsîrlerin hepsi daha çok dirâyet tefsîri türündendi. Ve bu tefsîrlerde rivâyetlere kısaca temâs edilip geçiliyordu. Halbuki dirâyet tefsîrlerini okuyanların mutlakâ rivâyet tefsîrlerinden de haberdâr olmaları gerekmektedir.

Seyyid Kutub'un anılan tefsîrinin tercümesini tamâmladıktan sonra yeni kurulan Çağrı Yayınları'nın sahibi arkadaşımız sayın Şaban Kurt, eksikliği hissedilen bir rivâyet tefsîrinin dilimize kazandırılması konusunda bizi ısrarla teşvîk ve tahrîk etti. Bu konuda hiçbir fedâkârlıktan kaçınmayacağını belirtti. Ve böylece bu tefsîrin tercümesine başladık. Meslektaşımız sayın Bedreddîn Çetiner'in himmetleriyle yaklaşık on sene süren yorucu bir mesâî sonunda İslâm ilimlerinin en önemlisi olan tefsîr sahasının en güvenilir ve değerli bir klasiğini dilimize kazandırdık.

Eserin dilimize aktarılmasında zorluklarla karşılaşmadık değil. Bilhassa müellifin VIII. asırda yaşamış olması nedeniyle o günün üslûbunu bugünün insanının anlayacağı şekilde ve bir başka dilde ifâde edebilmek oldukça güçtü. Cümle kuruluşundan ifâde tarzına kadar oldukça eski olan bu üslûbun, orijinalitesini hiç bozmadan, ama günümüz Türk okuyucusunun anlayabileceği bir dille ifâde edebilmek için

büyük çaba harcadık. Bunda tâm olarak başarılı olduğumuzu elbette söyleyemeyiz. Ama çam sakızı çoban armağanı kabilinden biz elimizden geleni yapmaya çalıştık. Eğer okuyucularımız zaman zaman sıkıcı veya bıktırıcı gibi gelen bir üslub ile karşılaşılırsa bunu, bizim eksikliğimiz kadar eserin yazılış döneminin diline de hamletmeleri gerekir.

Eserde karşılaşılan bir diğer husûs ta çoğu kez birbirinin aynı imiş gibi görünen tekrârlardır. Bazı okuyucularımız, bu tekrârların gereksiz olduğunu söyleyerek onları atmamızın uygun olacağını belirttiler de, gerçekte meseleye "Sünnet" açısından bakılınca bu tekrârların lüzûmlu, hattâ eserin en önemli özelliği olduğu görülecektir. İbn Kesîr, birbirinin aynı olan hiçbir ifâdeyi tekrârlamamıştır. Her farklı ifâde farklı yorumlar getirecek inceliklere sahiptir. Gerek dil kuralları bakımından, gerekse dinî hüküme sened olmaları bakımından birbirinden ayrı olan rivâyetleri nakletmiştir. Biz de bu nüans farklılıklarını olduğu gibi dilimize aktarmaya çalıştık. Böylesine klasikleşmiş bir eserin -kendi zannımızca- lüzûmsuzdur diyerek bazı kısımlarını atmak, şüphesiz ki eserin orijinalitesini haleldâr edecektir. Bu nedenle en küçük bir varyantı bile tercüme etmeden geçmedik.

Eserde âyetlerle ilgili haberlerin yanısıra bazı gramer kâidelerine de yer verilmiş ve özellikle şevâhid kabilinden birkaç şiirler nakledilmiştir. Bunların türkçemize aktarılması halinde, hiçbir özellik taşımayacağı gibi, bu incelikleri aynıyla verebilmek için uzun açıklamalara gerek duyulacağından ötürü tercüme edilmemiştir. Fakat okuyucunun, eserin orijinalitesinden haberdâr olmasını sağlamak üzere çok az miktarda ve genellikle yukarda belirttiğimiz nitelikteki atlamalar parantez içinde üç nokta koyularak gösterilmiştir. Diğer taraftan çok az miktarda anlaşılmayan ve gerçekten arapça metinlerinde de iyi okunamamış bulunan bazı kelimeler parantez içinde soru işareti konularak gösterilmiş ve böylece okuyucuların farklı anlamlar çıkarabilmelerine imkân verilmiştir.

Az önce de belirttiğimiz gibi, bu eser VIII.yy. da kaleme alınmıştır ve dolayısıyla o yüzyılın insanlarının ihtiyaç duydukları konulara ağırlık vermektedir. Biz, eserin günümüz insanının ihtiyaçlarına da cevâp verebilmesini sağlamak üzere çağdaş müelliflerden nakiller yaparak tabîr câizse "güncel" hale getirmeye çalıştık.

Diğer taraftan İbn Kesîr Tefsîri herne kadar rivâyet tefsîri ise de müellif, zaman zaman -çok az miktarda da olsa- dirâyet tefsîri niteliğinde açıklamalara da yer vermiştir. Hattâ kritiği yapılmamış olan nüshalarda başta Fahreddîn Râzî'nin tefsîri olmak üzere, diğer tefsîrlerden yapılan alıntılar önemli bir yer tutmaktadır. Biz, esere bütünlük kazandırabilmek amacıyla, başlangıcından günümüze kadar yazılan dirâyet tefsîrlerinden seçmeler yaparak, birbirinin tekrârı sayılmayacak ifâdeleri olduğu gibi tercüme ettik ve "İzâh" başlığı altında her bölümün sonuna ekledik.

Bu izâhları seçerken, âyetlerin tefsîrinde farklı yorumlara ışık tutacak bölümleri tercih ettik. Ayrıca hangi eserin hangi sayfalarından alıntı yaptığımızı da izâhin hemen sonunda belirttik. Alıntı yaptığımız kısımları seçerken özetlemek yerine olduğu gibi tercüme ederek tekrâr niteliğinde olan veya konuyu ilgilendirmeyen açıklamaları atlادık. Bunu da okuyucularımıza göstermek amacıyla -tıpkı metinde yaptığımız gibi- parantez içinde üç nokta ile belirttik. Böylece alıntı kısımlara da bir bütünlük ve otantisite kazandırdık.

Başlangıçta izâhlar kısmını daha geniş olarak vermeyi planlıyorduk. Ancak bu takdirde eserin hacminin bir hayli artacağını düşünerek mümkün mertebe birbirine yakın olan tefsirlere yer vermemeye çalıştık. İzâhların seçiminde dikkat ettiğimiz bir diğer husûs ta günümüz okuyucusuna klasik tefsîr bilgisini aktarırken, İslâm düşüncesini uzun asırlar meşgûl etmiş olan temel problemlere ışık tutmak olmuştur. Ayrıca günümüz müslümanının karşı karşıya bulunduğu problemlere muhtelif bakış açılarından çözüm getirmeye de özen gösterdik. Bu bakımdan daha çok modern müfessirlerin eserlerine geniş yer vermeye çalıştık.

“Bu nitelikleriyle Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri” İslâm tefsîr literatürünün sahip olduğu bütün bilgi hazînelerini içinde toplayan ansiklopedik bir tefsîr niteliği kazanmış oldu. Eklenen her metinde, eserin baş kısmında belirttiğimiz amaç doğrultusunda okuyucuya fikir verilmek istenmiştir. Kısacası eserin her bakımdan klasik bir nitelik kazanması için hiçbir fedâkârlıktan kaçınılmamıştır. Ne var ki böylesine bir çalışma tür olarak Türk okuyucuları için oldukça yenidir. Bu bakımdan bazı kimselere yabancı gelebilir. Nitekim bu noktadan bazı eleştiriler yapılmıştır. Ama klasik bir eseri modern insana aktarabilmenin yollarından birisi de budur sanıyoruz. Aksi takdirde birçok bilgi yığını altında ezilen okuyucu, ne okuduğunun dahi farkına varamayacaktır.

İzâhlar eklenirken dikkat edilen bir diğer husûs ta; İslâm düşüncesinin muhtelif ekollerine ait değişik anlayışlardaki tefsîr ve yorumlara kapı açmaktır. Bu bakımdan bütün fikhî mezheplerin görüşlerini yansıtan bölümler iktibâs edilmiş ve muhtelif fikir akımlarının görüşleri sergilenmiştir. Böylece okuyucu aynı konudaki farklı yaklaşımlardan haberdâr olabilmektedir. Bu da okuyucuların farklı perspektiflerden bakabilmelerine imkân sağlayan bir yöntemdir. Ancak Ehl-i Sünnet akîdesi bakımından doğru kabul edilen ve benimsenen görüş, gerek müellif tarafından, gerekse diğer bilginler tarafından zikredilmiş olduğu için yanlış bir istikâmete yönelme ihtimali bertaraf edilmiştir. Kaldı ki Ehl-i Sünnet akîdesiyle taban tabana zıt mezheplerin görüşlerine de yer verilmemiştir.

“Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri”ne bütünlük kazandırabilmek amacıyla tarafımızdan; biri başa, biri de sona olmak üzere iki cild eklenmiştir. Bu cildleri ekleyişimiz de eserin ebadını genişletmek gibi basît bir amaca yönelik değildir. Bilindiği gibi ülkemiz son yüzelli yıllık tarihi boyunca büyük bir kültürel değişime sahne olmuştur. Türk okuyucusunun kısm-ı azamı klasik kültürümüzden haberdâr olmak şöyle dursun kavramlarını dahi bilmekten uzak hale gelmiştir. Özel din eğitimi veren kurumlar da bile tefsîr metodolojisi ve Kur’ân ilimlerinin yeterince öğretilmediğini savunmak zordur. Bu nedenle biz bu esere eklediğimiz birinci ciltte “vahiy müessesesini” toptan ele alıp değerlendirmeye çalıştık. Vahiy gönderen Zât-ı Bârî’den, vahiy alan yüce şahsiyete, vahiy getiren görünmez varlıktan, vahyin muhtevâsını oluşturan yüce kelâma kadar vahiy müessesesinin, ana esâslarını günümüz bilim ve düşüncesinden de yararlanarak açıklamak istedik. Daha sonra Kur’ân ilimleri ve tefsîr usûlü ile ilgili yeterli açıklamalar verdik. Nihâyet o cildin sonuna bir de Kur’ân terminolojisi ekleyerek bu konularda sıkıntı çeken okuyucularımıza kolaylık sağlamaya çalıştık. Böylece bu cildde gerek İslâmî bilsin, gerekse bilmesin her seviyeden okuyucunun konuyu kolaylıkla anlamasına imkân sağlayan bir metod geliştirmeye çalıştık. Belki bu ka, klasik modellere alışmış bulunan bazılarına gereksiz gibi görü-

nebilir. Ama okuyucunun gerçek durumundan hareket edildiği zaman bu cildin ne kadar lüzumlu olduğu görülecektir. Nitekim bize kadar ulaşan bilgilerden bu cildin fazlasıyla yararlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Elinizde bulunan bu son cildde de İslâm düşüncesinin ve kültürünün en önemli bir bölümünü teşkil eden tefsir düşüncesi hakkında tarihi bilgi verilmiştir. Tefsir tarihinden ibâret olan bu cildin birinci bölümünde Asr-ı Saâdetten günümüze kadar gerçekleştirilmiş olan tefsir faâliyetine ilişkin fazla ayrıntılara kaçmayan ancak ana esâsları da gözardı etmeyen derli toplu bilgi verilmeye çalışılmıştır. Tedvîn dönemi-ne ait farklı tefsir anlayışları detaylı olarak açıklandığı gibi, her görüşe mensûb, müfessirlerin kısaca biyografileri, eserleri ve tefsir alanında gerçekleştirmiş oldukları orijinal çalışmaları tanıtılmıştır.

Son dönem tefsir faâliyeti anlatılırken siyasî tarihle düşünce tarihi birlikte değerlendirilmeye çalışılmış ve tefsir disiplininin karşı karşıya bulunduğu problemler gösterilerek bunların çözümü konusuna temâs edilmiştir.

Böylece “Vahiy müessesesi”, tefsir metodolojisi ve tefsir tarihi ile eser şimdiye kadar ne türkçemizde, ne de arapça tefsirlerde bulunmayan bir orijinaliteye sahip olmuştur.

Bu cildin geriye kalan kısmı ise indekslere ayrılmıştır. Bilindiği gibi günümüz insanının zamanı az ve meşgûliyetleri pek çoktur. Özellikle televizyonun ve yazılı basının inkişâfı ile birlikte okumaya ayırdığı zaman oldukça azalmıştır. Baş döndürücü bir hızla ilerleyen gündelik hayatın akışı içerisinde sayısı cildleri bulan bir eserden yararlanmak imkânı-kısa vadede-çok zor olmaktadır. Bu sebeple “Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri”ne eklemiş olduğumuz yedi çeşit indeksle hemen hemen eserin bütün muhtevâsını okuyucunun gözleri önüne sermeye çalıştık. Yaklaşık iki yıla varan uzun ve oldukça meşakkatli bir çalışmadan sonra, gerek arapça, gerekse türkçe tefsirlerde ilk kez bizim uyguladığımız kapsamlı ve geniş bir indeks hazırlamaya çalıştık.

Önce Kur'an'daki sıralarına göre sûrelerin fihristini verdik. Sonra bu sûreler fihristini alfabetik hale getirdik. Sonra hangi sûrenin ve hangi âyetin hangi ciltte yeraldığını gösteren, cildlere göre süre ve âyetler indeksini verdik. Burada birinci sırada Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsirinde, tefsir edilen âyetlerin numaraları gösterilmiş, ikinci sırada bu âyetlerin bulunduğu cildler ve son sırada ise o âyetlerin yeraldığı sayfa numaraları gösterilmiştir. Diğer taraftan tefsirde yeralan konu başlıkları alfabetik olarak sıralanmış ve bu başlıkların hangi sayfalarda bulunduğu gösterilmiştir.

Konu başlıklarının yanısıra “izâhlar” kısmında yeralan tefsirler müellif isimlerine göre alfabetik hale getirilerek sunulmuştur. Böylece yalnız bir müellifin yorumlarını okumak isteyen okuyucuların bunları nerede bulacakları gösterilmiştir.

İndeks cildinin en önemli bölümlerinden birincisi şüphesiz ki “Analitik genel konular indeksi”dir. Burada tefsirde yeralan konular önce anabâşlıklar halinde ve alfabetik olarak sıralanmış ve bu, sayfanın ortasına siyah harflerle dizilmiştir. Sonra bu anabâşlıkların altında o başlığın içinde yeralan fâli konular sıralanmış, sonra da bu konuların bulunduğu sûrelerin isimleri Kur'an-ı Kerim'deki sıra nazar-ı itibâra alınarak gösterilmiş, sonra bu sûrelerdeki âyetlerin numarası verilmiş ve en so-

nunda da tefsîrdeki yerlerinin sayfa numarası kaydedilmiştir. Değişen her sayfa numarası da noktalı virgül ile belirtilmiştir. Görüldüğü gibi toplam olarak 8832 sayfayı tutan ana metindeki bütün konular analitik biçimde gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

İndeks cildinin ikinci en önemli kısmı ise “kişi, eser ve yer isimleri indeksi”dir. Bu bölümde ana metinde geçen bütün şahsiyetlerde eser ve yer isimleri alfabetik hâle getirilerek gösterilmiştir. Böylece okuyucunun adını bildiği herhangi bir şahsiyeti veya eseri kolayca bulması sağlanmıştır.

Görülüyor ki indeks bölümü gerçekten son derece detaylı tutulmaya çalışılmış ve kullanışlı olması için elden gelen gayret sarfedilmiştir. Ancak bunun da yeterli olduğu kanâatında değiliz, gözden kaçan bazı noktaları bulunduğunun farkındayız. İnşâallah mütâkib baskılarda bu eksikleri asgarîye indirmeye çalışacağız.

Bu indeks bölümü, yalnızca “Hadîslerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri”nin ana metni için yani I-XV. cildler içindir. Birinci ve son cildin indeksleri ise hemen o cildin sonunda verilmiştir. Böylece ana metin ile ilâve cildlerin karışması önlenmiştir. Ayrıca gerek Kur’ân İlimlerine Giriş cildinin, gerekse Tefsîr Tarihi’nin sonunda yararlanılan ana kaynaklar ve baskı tarihleri gösterilmiştir.

Değerli okuyucu; son derece dar ve kısıtlı imkânlarla çalışarak ortaya koyduğumuz bu eserin birçok eksiklikleri bulunduğunu da biliyoruz. Özellikle imlâ konusunda çok titiz davranmamıza rağmen bazı yanlışlıklar yapıldığı görülmektedir. Bu yanlışlıkların bir kısmı da dilimizin yapısından kaynaklanmaktadır. Biz, eserin ana metninde arapça telaffuza yakın bir imlâ kullanmaya çalıştık. Bu sebeple günlük dilde yaygınlaşmış bulunan birçok kelimenin türkçe telaffuzunu değil de arapçadaki kullanımını esâs aldık. Bunu yaparken de amacımız, bir tefsîr terminolojisi geliştirmekti. Gerek Kur’ân meâlinde gerekse tefsîr, kısmında terim niteliğindeki kelimeler aslına uygun olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Bize ait olan birinci ve son cildlerde ise kelimelerin günlük dildeki kullanışları esâs alınmıştır.

Bundan önceki tefsîr çalışmamızda edindiğimiz tecrübelerden de yararlanarak, eserin ana metninde anlam kaymasına sebebiyyet verecek dizgi ve tashîh hatâlarını asgarîye indirmek için büyük bir çaba harcadığımızı belirtmek isterim. Özellikle konumuzun imâm ve akîdeyle ilgili bir konu olması ve yayınladığımız eserin Allah kelâmının tefsîri olması bu konuda azamî titizliği gerektirmekteydi. Bu nedenle hemen her satır beş kez tashîhten geçmiştir. Her seferinde kaçaklar yakalanmaya çalışılmıştır. Buna rağmen, gözden kaçan husûslar varsa bunların beşerî zaafımıza hamedilmesini diler, ve değerli okuyucularımızın gördükleri eksiklikleri lutfedip bize bildirmelerini önemle ricâ ederiz. İnsan elinin mahsûlu olan her şey, şüphesiz ki pek çok eksikliklerle ma’lûldür.

Bu büyük eserin dilimize kazandırılmasında şüphesiz ki değerli meslektaşım Dr. Bedreddîn Çetiner’in önemli payı vardır. Onun değerli mesâisi olmasaydı elbette ki bu çalışmayı gerçekleştirmek güç olacaktı. Bu nedenle kendisine hâssaten teşekkürü borç bilirim. Ayrıca eserin başlangıcındaki sonuna kadar her merhalede emeği geçen ve burada ismini sayamayacağım öğrencilerimizden ve arkadaşlarımızdan yüzü aşkın kişinin değerli katkıları sayesinde onbin sayfanın üzerindeki bu eser okuyucuya ulaşabilmiştir. Burada kendilerine teşekkür etmeyi manevî bir vecîbe addederim.

Sözümüzü Hz. Ebubekir Sıddık'ın mânâsını pek iyi bilmediği bir âyetin sorulması üzerine vermiş olduğu cevapla noktalamaya çalışalım: “Allah'ın kitabı (hak-kında) bilmediğim bir şeyi söylersem, hangi yer beni barındırır, hangi gök beni gölgelendirir?”

Dr. Bekir Karlığa
Göztepe-1988

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ BÖLÜM

TEFSİR FAÂLİYETİNİN BAŞLANGICI

I- TEFŚİR İLMİ VE TA'RÎFİ (Tefsîr-Te'vîl-Tercüme)

1- Tefsîr:

Tefsîr Tarihine girmeden önce tefsîrle ilgili bazı temel kavramların açıklanmasında fayda vardır. Bu eserin birinci cildini teşkil eden "Kur'an-ı Kerim'e giriş"te de belirttiğimiz gibi; Tefsîr (تفسیر) kelimesi fesere (فسر) kökünden, ya da Arab dili grameri kuralları uyarınca zaman zaman kullanılan harflerin yer değiştirmesi (taklîb) metoduyla sefere (سفر) kökünden türemiştir. O halde bu iki kelimenin kök anlamları üzerinde durmakta yarar vardır.

a) Fesere (فسر) kelimesi; lügat itibâriyle; hastalığı teşhîs doktorun bakmış olduğu çok az mikdârdaki suya denir. (Lisan'ül-Arab, V, 55; Tâc'ül-Arûs; III, 470) Ayrıca bu kelime açıklama izâh etme anlamına gelir. Nitekim bu mânâda Allah Teâlâ Furkân sûresinde şöyle buyurur: "Onlar sana bir misâl getirmeyegörsünler. Biz onun gerçeğini ve en iyi "anlaşılanını" sana getirmişizdir." (Furkân, 33), Burada "anlaşılanını" diye tercüme ettiğimiz kelime "Tefsîr" kelimesidir. Kezâ Tefsîr kelimesi; üzeri kapalı bir şeyi açmak anlamına da gelir. Nitekim ünlü Kâmûs mütercimi Âsim Efendi bu kelimeye şöyle mana vermektedir: "el-Fesr; kesr vezninde örtülü nesneyi keşf-ü ayân eylemek mânâsınadır... ve tabîi illete istidlâl için hastanın kârûrede bevlince bakmak mânâsına isti'mâl olunur. Tefsîr tef'îl vezninde fesr gibi pûşîde ve mesrûr nesneyi rûşen ve a'yân eylemek mânâsınadır. Ve müfessirîn örfünde tefsîr; İmam Sa'leb kavli üzere te'vîl ile mürâdiftir. Ve ind'el-gayr, Tefsîr; lafz-i müşkilden mânâ-yı murâdı keşf ve beyân, Te'vîl; iki muhtemel olan mananın birini zâhir-i kelâma mutâbık olan mânâyı red eylemekten ibârettir." (Kâmûs Tercümesi, II, 606).

Ebu Hayyân et-Tevhîdî el-Bahr'ül-Muhît isimli tefsîrinde der ki: "Tefsîr kelimesi, aynı şekilde salıvermek için bir şeyi soyup çıplak kılmaya denir. Nitekim Sa'leb bu kelime için; atı soydum, dediğiniz zaman salıvermek üzere çıplaklaştırdım, demek olduğunu bildirir. Bu mânâ da keşf anlamına gelir. Sanki sırtını açtım demek istemiştir." (Bahr'ül-Muhît, I, 13)

Buradan da anlaşılıyor ki lügat anlamı itibâriyle tefsîr; bazan duyularla ifâde edilmek istenen açıklamalar için, bazan da zihnî anlamların açıklanması için kullanılır. İkinci anlamda kullanılışı ise birinciden daha fazladır. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirün, I, 13).

Sefere (سفر) kelimesi ise değişik anlamlarının yanı sıra, tıpkı fesere kelimesi gibi kapalı bir şeyi açıp aydınlatmak anlamına kullanılır. (Tâc'ül-Arûs, III, 270; Lisân'ül-Arab, IV, 369), Âsım efendi bu kelimeyi de şöyle türkçeleştirir: "Sefr sînin fethi ve fa'nın sükûnuyla süpürmek mânâsınadır... Müellifin Besâir'de beyânına göre, sefr maddesi; bir nesnede gıtâ ve sitâreyi keşfeylemek mânâsına mevzû'dur ve a'yâna mahsûstur. Ve isfâr-ki if'âl bâbındandır-levne muhtastır. Ve maânî-i sâire birer münâsebetle onlardan müteferri'dir. Sefr bir nesneyi bir şeyin yüzünden sıyrıp yahut kaldırıp açmak mânâsınadır." (Kâmûs Tercümesi, II, 396).

Sefere ve fesere köklerinden gelen her iki kelime Arap dilinin taklîb kurallarına uygun olarak tef'îl bâbına dönüştüğünde -aralarında küçük farklılıklar olsa da- genellikle eski felsefî ve ilmî eserlerin açıklanıp izah edilmesi anlamına kullanılır. (İslâm Ansiklopedisi, Tefsîr maddesi) Ne var ki her iki kelime arasındaki nüans farkı tefsîr kelimesinde birleşmiş gibi görünmektedir. Nitekim Emîn el-Hûrî şöyle der: "Fesere ve sefere her ikisi de keşf mânâsınadır. Sefr kelimesinde zâhirî, maddî ve keşif, fesr kelimesinde zâhirî, maddî bir keşif, fesr kelimesinde ise ma'nevî bir keşif görürüz. Ve bunlardan tef'îl bâbı ise mânâyı keşf ve izhâr demektir." (Nakleden, İ. Cerrahoglu, Tefsîr Usulü, 210).

İstulâhî olarak tefsîr kelimesinden kasdolunan mânâ şöyledir: Müşkül olan lafızdan, murâd olan mânâyı keşfetmektir. (Lisân'ül-Arab, V, 55; Tâc'ül-Arûs, III, 470).

İslâmî bilginlerinin örfünde ise Tefsîr kelimesi, Kur'an-ı Kerîm'in değişik anlamlarını açıklamak ve Kur'an'daki garîb, müşkil lafızlardan neyin kastedildiğini açıklamak mânâsına kullanılır. Ancak bu mânâda tefsîr kelimesi yalnız Kur'an-a hâs bir açıklama ilmî, edebî ve fikrî eserlerdeki açıklama ve izâhları da içerir. Beyân ehline göre tefsîr kelimesi kapalı ve anlaşılmaz olan sözün kapalılığını giderip açıklayacak şekilde sözü uzatıp fazlalaştırmaktır (Tehânevî, Keşşâfû Istulâhâtî'l-Fûnûn, II, 1115-1116).

Gramer kitaplarında ve tefsir eserlerinde mânevî tefsîr ve i'râb tefsîri diye bir ayırımdan söz edilir ki, mânâ bakımından tefsîrde, gramer kuralları nazar-ı itibâra alınmazken, i'râb tefsîrinde gramer kuralları gözönünde bulundurulmaya çalışılır. (Tehânevî, A.g.e., II, 1117)

İstulâh bakımından tefsîre gelince; bilginlerden çoğu tefsîrin tanımının yapılamayacağını, pozitif bilimlerde olduğu gibi onun genel kurallarından sözedilmeyeceğini söylerler. Yalnızca tefsîrin Allah'ın kelâmının açıklanması veya Kur'an'ın lafızlarının ve kavramlarının izâhı diye tanımlanacağını belirtirler. Diğer yandan bazı bilginler de tefsîrin öteki bilimlerdeki gibi birtakım kurallarını ve bu kurallardan neş'et eden sonuçları olacağını kabul ederek kelimenin tanımını vermeye çalışırlar ve tanımlarken de Kur'an-ın anlaşılması için gerekli olan öteki bilimleri de gözönüne alarak câmi ta'rîfler yapmaya çalışırlar.

Ebu Hayyân et-Tevhîdî'ye göre tefsîr; Kur'an'ın lafızlarının söyleniş, bu lafızların delalet ettiği ve bu anlamlarının tek ve bileşik olarak hükümlerinden bileşme halindeki mânâlardan bahseden bir ilimdir. (Bahr'ül-Muhît, I, 13-14)

Zerkeşî'ye göre tefsîr; Allah tarafından O'nun peygamberi olan Muhammed (a.s.)'e indirilmiş olan kitabın çıkarılarak sağlamaştırılmasını (sağlayan) bir bilim-

dir. (el-Itkân, II, 174)

Tefsîrin bir başka tanımı da şöyledir: Yüce Kur'ân'ın Allah Teâlâ'nın maksadına delâleti noktasındaki durumlarını beşerî tâkat ölçüsü içerisinde araştıran bir ilimdir. (Menhec el-Furkân, II, 6).

Daha başkaları da tefsîri şöyle tanımlamışlardır: Âyetlerin inişlerini, durumlarını ve kıssalarını, âyetlerin nâzil olduğu sebepleri, sonra mekkî ve medenî, muhkem ve müteşâbih, nâsih ve mensûh, hass, ve âmm, mutlak ve mukayyed, mücmel ve mufesser oluşlarını, helâlî harâmî, va'dî ve va'dî, emri ve nehyi, ibret ve emsâli gösteren bir ilimdir. (Suyûti, el-Itkân, II, 174).

Seyyid Şerif Cürcânî "Ta'rîfât" isimli eserinde tefsir kelimesini şöyle tanımlar: "Aslında tefsîr, açıklama ve izhâr etmedir. Şeriatla ise âyetin mânâsının durumunu, kıssasını ve nâzil oluş sebebini, ona açık bir delâletle delâlet edecek bir ifâde ile izâh etmektir." (Ta'rîfât, 43).

Zerkânî ise tefsîr ilmini şöyle tanımlar: Beşerin tâkatı ölçüsünde Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın murâdî üzerinde delâlet ettiği husûslardan bahseden bir ilimdir. (Menâhil'ül-İrfân, I, 471) Zerkânî devam ederek der ki: Ta'rîfin muhtevâsını açıklayacak olursak, her kelimede ayrı ayrı tafsîlât mevcûddur. "İlim" kelimesiyle tasavvur ve tasdîke dâir bilgiler kastedilmektedir. Abdülhakîm, Mutavael şerhinde der ki: "Tefsîr ilmi, tasavvurlar cinsindendir. Çünkü ondan maksad âyetin lafızlarının anlamlarını kavramaktır." Seyyid Şerîf ise bunun tasdîk türünden olduğunu öne sürer. "Kur'ân-ı Kerim'den bahsederken" başka konulardan bahseden ilimler bu ta'rîfin dışında kalmaktadır. "Allah'ın murâd ettiği şeylerle delâleti bakımından" demekle, delâlet ettiği şeylerin dışında Kur'an'dan bahseden ilim dışta kalmaktadır. Kırâet ve diğer Kur'ân ilimleri gibi. "Beşerin tâkatı ölçüsünde" ifâdesi ile de müteşâbihlerin mânâsını anlayamamak veya Allah'ın murâdını olduğu gibi anlayamamak husûsu dışarda kalmaktadır.

Başka bilginler de tefsîr ilmini şöyle ta'rîf ederler: Tefsîr, Azîz olan kitâbın ahvâlîni, nüzûlü, senedi, uslûbu, lafızları ve gerek ahkâma müteallik, gerekse lafızlara müteallik anlamları bakımından araştıran ilimdir. (Zerkânî, Menâhil'ül-İrfân, I, 471).

Tefsîr ilminin bir başka târîfini de Zerkânî şöylece zikretmektedir: "Tefsîr öyle bir ilimdir ki, onda Kur'ân-ın lafızlarının söyleniş şekilleri, onların delâlet ettiği husûslar tek tek ve birleşik olarak hükümleri hamledilecek anlamları ve diğer husûslar araştırılır." (Zerkânî, Menâhil'ül-İrfân, 472).

Şu halde tefsîr ilminin konusu bütünüyle Kur'ân âyetleridir. Tefsîr Kur'ân-ın bütün âyetlerini ve kelimelerini tedkîk konusu yapar. Bu ilmin gâyesi; gerek bu dünyada, gerekse öbür dünyada kişilerin selâmete ve saâdete ulaşmalarını sağlamak için Allah'ın kitabını onun ifâde etmek istediği maksada yakın olarak anlamak, anlatmak ve faydalı sonuçlar çıkarmaya çalışmaktır.

2- Te'vîl (تَأْوِيل) kelimesi (اَوَّل) masdarından türemiş olup, geri dönmek mânâsına gelir. (Tâc'ül-Arûs, VII, 215; Lisân'ül-Arab, 9, 32; Kamûs'ül-Muhîr, III, 331), Bu takdîrde te'vîl kelimesi açıklamak ve beyân etmek anlamlarına gelir. Kamûs mütercimi Âsım Efendi bu kelimeyi şöyle açıklamaktadır: "Evl ve meâl rücû' eylemek mânâsınadır... Bir nesne pek koyulanıp galîz olma mânâsınadır... Ve bir

nesneden geriye dönmek mânâsınadır. Vâlî olup hükûmet eylemek mânâsınadır... Ve devâbb (canlılar) ve mevâşî (hayvanlar)'ı hüsn-ü tekayyüd ve tîmâr ile islâh eylemek mânâsınadır... Te'vîl ise tef'îl vezninde; bir nesneye red ve ircâ' eylemek mânâsınadır...

Merci-i kelâmı tedebbür ve teharri ve takdîr ile tefsîr eylemekten ibârettir... Te'vîl rücû' mânâsına gelen evl'den ma'hûzdur. Pes ind'el müfessirîn bir âyetin mânâsını bir nesneye ircâ' ile beyân eylemekten ibârettir. Ve bazıları evvel lafzından ma'hûzdur dediler.... Buna göre te'vîl; müevvil olan kimse zihin ve fikreti sırr-i kelâmın tettebbuuna taslîf eylemekten ibârettir ki kelimeden maksud olan mânâ zâhir ve murâd-i mütellim ayân olur. Pes tefsîr ile te'vîl beyinde fark olur. Tefsîr; nüzul-ü âyetin sebebinden bahs ve min haysü illuğa mevzı-i kelâmın beyânına müteallık mâddeye mübâşeretten ibârettir. Ve te'vil; esrâr-i âyâtı ve estâr-i kelimâtı tefahhus ve vâhid-i ihtimâlât-i ayâtı ta'yîn eylemekten ibârettir ki vücûh-ü muhtelifeye muhtemel olan âyette olur." (Kâmus Tercümesi, III, 1159-1161).

Bazılarına göre de te'vîl siyâset anlamına gelen el-iyâle (الإيالة) kelimesinden alınmıştır. Çünkü te'vil yapan kişi sözü yerine yerleştirmekte ve böylece sözü idâre edip gitmektedir. (Zamahşerî, Esâs'ü'l-Belağa, I, 15).

Kur'ân-ı Kerîm'de te'vîl kelimesi ve bu kökten müştakk olan kelimeler muhtelif mânâlara kullanılmıştır. Nitekim Râğîb el-Müfredât isimli eserinde bu kelimenin muhtelif mânâlarını verirken şöyle demektedir: "Te'vil asla dönmektir. Nitekim dö-nülen yere de mev'il adı verilir. Te'vîl; bir şeyi ister ilmen olsun, ister fiilen olsun, kastedilen amaca döndürmektir. İlimde te'vîlin örneği şu âyet-i kerîmedir: "İşte kalblerinde eğrilik bulunanlar fitne çıkarmak ve te'vîline yeltenmek için müteşâbih olanlara uyarlar. Halbuki onun te'vîlini Allahtan başkası bilemez." (Âl-i İmrân, 7).

Fiilde te'vîlin örneği de Allah Teâlâ'nın şu mübârek kavidir: "Onlar onun te'vîlinden başkasını mı bekliyorlar? Onun te'vîli geldiği gün daha önce onu unutmuş olanlar derler ki..." (A'râf, 53), Yani ondan kastedilen amacın beyânı geldiği gün demektir. "Eğer bir şeyde çekişirseniz Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız onun haljini Allah'a bırakın. Bu, hem hayırlı, hem de netice itibârıyla (te'vîl) daha güzeldir." (Nisâ, 59) Yani anlam ve tercüme olarak bu daha güzeldir. Bazıları ise âhiret-te sevap olarak bu, daha güzeldir, mânâsını vermişlerdir." (Râğîb, el-Müfredât, 31).

Te'vîl kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de yukarıda zikredilen muhtelif anlamlarda geçmektedir. Sözelimi az önce de belirttiğimiz Âl-i İmrân sûresindeki: "Halbuki onun te'vîlini Allah'tan başkası bilmez." (Âl-i İmrân, 7) âyetinde te'vîl tefsîr ve ta'yîn mânâlarına gelmektedir. Nisâ sûresinde geçen: "bu, hem hayırlı, hem de netice itibârıyla (te'vîl) daha güzeldir." (Nisâ, 59) âyetinde ise âkîbet ve netice anlamlarına gelir. A'râf sûresinde: "Onlar onun te'vîlinden başkasını mı bekliyorlar? Onun te'vîlinin geldiği gün..." (A'râf, 53) ve Yûnus sûresinde: "Bilgileriyle kuşatamadıkları şeyi yalanladılar. Ama onun te'vîli kendilerine geldiğinde..." (Yûnus, 39), âyetlerinde ise haber verilen şeyin gerçekleşmesi anlamına gelir. Yûsuf sûresindeki: "Ve sana sözlerin te'vîlini öğretir..." (Yûsuf, 6), "mutlakâ onun te'vîlini size haber veririm..." (Yûsuf, 27), "biz rû'yâların te'vîlini biliciler değiliz..." (Yûsuf, 44), "ben onun te'vîlini size bildireceğim..." (Yûsuf, 45) ve "İşte benim daha önceki rû'yâ-min te'vîli budur..." (Yûsuf, 100) âyetleriyle kastedilen mânâ rû'yânın delâlet etti-

gi şeyin aynıdır. Kehf sûresinde yer alan: “Senin sabredemediğin şeyin te’vîlini sana bildireceğim...” (Kehf, 78), “İşte senin dayanamadığın şeylerin te’vîli budur...” (Kehf, 82) kavli ile kasdedilen te’vîl, davranışların izâhı ve yorumudur. Yoksa sözlerin te’vîli değildir.

Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de şu sûrelerde yer almaktadır: “Bakara, 49, 50, 248; Âl-i İmrân, 7, 11, 33; Nisâ, 54 59; A’râf, 53, 130, 141; Enfâl, 52, 54; Yûnus, 39; Yûsuf, 6, 21, 36, 37, 44, 45, 100, 101; İbrâhîm, 6; Hicr, 59, 61; İsrâ, 35; Kehf, 78, 82; Meryem, 6; Neml, 56; Kasas, 8; Sebe’, 13; Ğâfir, 28, 45, 46; Kamer, 34, 41.

İstîlâhî olarak te’vîl iki farklı anlamda kullanılmıştır:

a) Te’vîl; ister zâhirine uysun, ister uymasın sözün merâmını açıklayıp mânâsını izâh etmektir. Bu ta’rîfe göre te’vîl ve tefsîr eşanlamlı olmaktadır. Mücâhid ve İbn Cerîr Taberî’nin te’vîl kelimesinden anladıkları mânâ budur. (Zehebî, et-Tefsîr ve’l-Müfessirûn, I, 17).

b) Te’vîl sözle kasdedilen mânânın kendisidir. Eğer söz bir talep cümlesi ise onun te’vîli istenen fiilin kendisidir. Haber cümlesi ise onun te’vîli de haber verilen şeyin kendisidir.

Birinci mânâ ile bu anlam arasında açık bir fark vardır. Çünkü birincide te’vîl tefsîr, şerh ve izâh gibi bilgi ve söz cinsinden bir şey olur. Ve bu takdirde te’vîlin biri zihinde, biri de dış dünyada olmak üzere iki varlığı bulunmuş olur. Halbuki ikinci anlamda, ister geçmişte olsun, ister gelecekte olsun te’vîl; zihinde varolan nesneden çok, dış dünyada varolan nesneye âit olur. İbn Teymiyye gibi bazı düşünürler göre te’vîl Kur’ân-ın indirilmiş olduğu ifâdelerin kendisidir.

Te’vîl kelimesi daha sonraki (müteahhirûn), fakîhler, kelâmcılar, tasavvufçulara göre; aralarında bulunan bir delil dolayısıyla lafzın tercih edilmesi gereken sözden bir başka söze çevirilmesidir.

Şu halde istîlâhî olarak te’vîl; zâhiri mutâbık olan iki ihtimâlden birini reddetmektir. Sa’lebî ise te’vîli şöyle açıklar: Te’vîl, âyetin ön ve arkasına muvâfık olduğu muhtemel mânâlardan birine sarfedilmesidir. (Keşf-ül-Beyân, IX) Zerkeşî ise; Te’vîl, âyetin muhtemel olduğu mânâlardan birine ircâdır, der. (el-Burhân, II, 148).

Râğib müfredât’ında tefsîr ile te’vîli şöyle ayırd eder: “Tefsîr, te’vîlden daha umûmîdir. Tefsîr çoğu kez lafızlarda, te’vîl ise anlamlarda kullanılır. Sözelimi rû-yânın te’vîli böyledir. Te’vîl çoğunlukla ilâhiyyât kitaplarında kullanılırken, tefsîr hem ilâhiyyât kitaplarında hem de diğer kitaplarda kullanılmıştır. (Râğib, Müfredât, Tefsîr maddesi).

İslâm bilginleri tefsîr ile te’vîl arasındaki ayırımı değişik görüşler serdetmişlerdir. Çoğu kerre de bu noktada ortak bir yaklaşıma varmak zorlaşmıştır. Nitekim Nisâbü’rî şöyle der: “Zamanımızda o kadar müfessirler çıkmıştır ki kendilerine tefsîr ile te’vîl arasındaki fark sorulsa, onu bulamazlar.” (Suyûtî, el-İtkân, II, 173) Elbetteki bu ihtilâfın kaynağı bu kelimenin Kur’ân’da -az önce de belirttiğimiz gibi- muhtelif anlamlarda kullanılmasıdır.

Eski tefsîr bilginleri arasında yaygın olan kanâata göre; tefsîr ile te’vîl aynı mânâyâ gelir. Ebu Ubeyde bu görüştedir. (Zehebî, et-Tefsîr ve’l-Müfessirûn, II, 19).

İmam Mâtürîdî’ye göre tefsîr; lafızdan kasdedilen mânânın şu olduğunu kesin-

likle açıklamak ve Allah Teâlâ'nın bu lafızla bu mânâyı kasdettiğini belgelemektir. Eğer bu te'vîl kesinleşmiş bir delîle dayanıyorsa sahîhtir. Aksi takdîrde kendi görüşüne dayalı tefsîrdir ve (şeriata göre böyle bir tefsir) yasaktır. Te'vîl ise muhtemel olan iki mânâdan birini tercih etmek, ancak kesinlikle bu mânâyadır veya Allahın bu âyetle kasdettiği mânâ budur diye kestirip atmamaktır. (Nakleden Suyûtî el-İtkân, II, 173).

Ebu Tâlib es-Salebî'ye göre; tefsîr, ister hakikat olsun, ister mecâz olsun lafzın durumunun açıklanmasıdır. (صراط) kelimesinin yol ile ve (الصيب) kelimesinin de yağmur ile tefsîr edilmesi gibi. Te'vîl ise lafzın derûni anlamının açıklamasıdır... Binâenaleyh, te'vîl; kasdedilen şeyin hakikatının bildirilmesidir. Tefsîr ise; kasdedilen şeyin delilinin bildirilmesidir. Çünkü söz, maksadı açıklar. Açıklayan ise delildir." (Nakleden Suyûtî, el-İtkân, II, 173).

Bağavî'ye göre te'vîl âyetin başı ve sonuyla uyuşan muhtemel mânâyı döndürülmesidir. Ancak te'vîlin istinbât yoluyla kitab ve sünnete aykırı olmaması gerekir. Tefsîr ise âyetin nüzûl sebebi, durumu ve kıssası ile alâkalı sözdür. (Bağavî, Tefsîr, I, 18).

Bazı bilginlere göre tefsîr, rivayetle alâkalı, te'vîl, ise dirâyetle alâkalıdır. (Suyûtî, el-İtkân, II, 173).

Daha sonra gelen müteahhirûn müfessirler arasında şöhret bulan kanâata göre; tefsîr, ibârenin durumundan yararlanılarak mânânın açıklanması, te'vîl ise işâret yoluyla elde edilen mânâların açıklanmasıdır. Nitekim Alûsî tefsîrinin baştarafında bu görüşü tercih etmektedir. (Âlûsî, Tefsîr, I, 5).

Tefsîr ve te'vîl arasındaki farkı açıklamaya yarayan bu görüşlerden elde edilen neticeye göre; tefsîr rivayetle, te'vîl dirâyetle ilgili görülmektedir. Çünkü tefsîr açıklama ve izâh etme anlamlarına geldiğinden Allah'ın murâdının ne olduğunu açıklamak konusunda bizim kesin bir tavır takınmamız mümkün değildir. Ancak Allah ve Resûlünden murâdını açıklayan bir rivâyet nakledilirse bunun kesinkes öyle olduğunu söyleyebiliriz. Te'vîle gelince; burada daha çok delîle dayanarak lafzın muhtemel olduğu mânâlardan birini tercih etme anlamı düşünülmektedir. Terciîh ise bir fikrî çabanın sonucudur, yani ictihâda dayanır. İctihâd yapabilmek için de sözün mânâ ve medlûllerini Arap dilindeki ifâde ettiği anlamları bilmek ve kullanış tarzlarını tesbît etmek gerekir. Bu sebeple de şahsın dirâyetine ihtiyâç vardır. (Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn I 13.22)

3- Tercüme: Rûbaî bir kelime olan tercüme, terceme fiilindendir. Cevherî'ye göre; tercüme kelimesi receme (رجم) kelimesinden yani sülâsî bir fiilden gelmektedir. (Cevherî, Sıhâh, V, 1928), Genellikle: "Bir sözü bir dilden başka bir dile çevirmek anlamına gelen tercüme kelimesinin daha geniş mânâları bulunmaktadır. Nitekim "terceme" bir bâba isim koymak anlamına geldiği gibi, bir kimsenin hayatını anlatmasına da itlâk olunur. Sözü, kendisine ulaşmayan kişiye tebliğ etmek ve bir şeyi söylendiği dilde tefsîr etmek, bir şeyi kendi dilinden başka bir dile tefsîr edip açıklamak ve bir sözü bir dilden başka bir dile aktarmak anlamlarına da gelir. Bu sözü nakleden kişiye ise tercümân adı verilir." (Zerkânî, Menâhil'ül-İrfân, II, 6; Zehebî-et-Tefasîr ve'l-Müfessirûn, I, 23; İ. Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü, 212), Bu kelimeyi mütercim Âsım Efendi şöyle açıklar: "Terceme, dahrece vezninde: bir lisânı, âher ile

tefsir ve beyân eylemek mânâsınadır. Tercemân veya tercümen ise şol âdeme denür ki, bir lügatı, âher lügata tefsîr ve beyân eyleye.” (Kâmûs Tercümesi, IV, 198). Bu kelime arapça aslında terceme olduğu halde dilimizde galat-ı meşhûr olarak tercüme şeklinde geçmiştir. Bu yüzden biz de kelimeyi dilimizde kullanılan şekliyle kullanmayı -galat olsa da- uygun görüyoruz. (Bkz. Şemsettin Sâmî, Kâmûs-i Türki, 395).

Tercüme kelimesinin ıstılâhtaki anlamı ise: “Bir kelâmın mânâsını diğer bir lisanda dengi bir ta’bir ile aynen ifâde etmektir. Terceme aslın mânâsına tamamen mutâbık olmak için sarâhatte, delâlette, icmâlde, tafsilde, umûmda, husûsta, ıtlâkta, takyidde, kuvvette, isâbette, hüsn-ü edâda, üslûb-ü beyânda, hâsıl-ı ilimde, san’atta asıldaki ifâdeye eşit olmak iktiza eder, yoksa tam bir terceme değil eksik bir anlatış olmuş olur. Halbuki muhtelif lisânlar beyninde husûs-u müştereke ne kadar çok olursa olsun, her birini diğerinden ayıran birçok husûsiyetler de vardır. Onun için lisânî husûsiyeti olmayıp sırf akıl ve mantığa hitâben yazılan kuru ve fennî eserlerin, ilmî kabiliyeti terakkî etmiş olan lisânlar hakkıyla tercemesi kâbil olduğunda söz yoksa da, hem akla, hem kalbe, yâhut yalnız zevk ve hissiyâta hitâb eden ve lisân noktasından edebî kıymeti ve san’at zevkini hâiz bulunan canlı ve bedî eserlerin tercemelerinde muvaffakiyet görüldüğü nâdirdir.” (M. Hamdi Yazır, Hak dini Kur’an Dili, I. 9).

Lügavî ve ıstılâhî anlamına bakıldığında iki tür tercümeden söz etmek mümkündür:

a) Harfî veya lafzî tercüme: Cümlelerin nazmında ve düzeninde aslına benzemesi hedef alınan veya bir başka deyimle “mürâdifinin” yerine konmaya benzeyen tercümedir. (İ. Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü, 213). Harfî veya lafzî tercümeyi yapan kişi tercüme edeceği metnin her kelimesini; teker teker muhtelif anlamları yönünden ele alır ve bunu aynıyla karşılayabilecek olan tercüme edebileceği dildeki sözleri gözden geçirir ve neticede onu, en uygun kelimelerle aktarmaya çalışır ki bu takdîrde tercüme edilen dilde istenen anlam yeterince verilemez, verilse de üslûb akıcılığı ortadan kalkar.

b) Ma’nevi veya tefsîrî tercüme: Cümlelerin düzeninde ve tanziminde aslına benzemesi gözetilmeyen tercümedir. Bu tercümede asıl hedef, eserin ana dilindeki metinde kastedtiği maksâdın ve anlamın çevirilen dille gayet güzel bir akıcı bir şekilde ifâde edilmesidir. Mütercim, eserin ana dilindeki mânâyı korumak ve ona bağlı kalmak kaydıyla, çevirdiği dille aynı anlamı ifâde edecek fakat olduğu gibi kelimenin tercümesi olmayan bir çeviriyle karşılar. Bu tercüme herne kadar aslın bütün maksadını harfî harfine aktarmazsa da eserin akıcılığını ve çevirilen dildeki kullanılışını sağlayacağından mânâyı rahatlıkla ve okuyanları biktirmeden aktarır. Bir tercümede bulunması gereken bazı özellikler vardır. İster harfî tercüme olsun, ister tefsîrî tercüme olsun bir tercümede mutlakâ şu husûsların bulunması gerekir:

- Mütercim; her iki dilin üslûb özelliklerini gayet iyi bilmelidir.
- Mütercim; kelimenin ana dilindeki mânâsıyla çevirdiği dille kullandığı kelimenin mânâsını bilmelidir.
- Mütercim; kelimenin ana dilindeki mânâyı ve maksadları son derece güvenilir biçimde diğer dile aktarmalı ve bu mânâyı uymaya dikkat etmelidir.
- Tercüme aslını gerektirmeyecek ve aslın yerine geçebilecek şekilde asla uy-

gun olmalıdır.

Ayrıca lafzî tercümede dikkat edilmesi gereken bazı husûslar bulunmaktadır. Buna göre lafzî tercümede, her iki dilde maksadı karşılayacak kelimelerin bulunması gereklidir. Ancak böylece ana dildeki kelime çevirilen dildeki benzeriyle uygun olabilir. Ayrıca her iki dilin gramer özelliğine vâkıf olmak ve bir dildeki gramer farklılığını diğer dilde de karşılamak icâbeder. Bunun için ortak dil yapısına sahip olmayan dillerde birbirine tercüme son derece zordur. Özellikle dillerden birisi - Arapça gibi- son derece geniş ise, bunu aynı genişlikte olmayan bir başka dile aktarmada elbetteki büyük zorlukla karşılaşılacaktır. Nitekim arapçadan türkçeye yapılan tercümelerde bu zorluklar müşâhade edilmektedir. Ve yine bu sebeptendir ki, İslâm dünyasının ortak ibadet dili olan Arapça indirilmiş olan Kur'an âyetlerinin başka dillere aynıyla aktarılması imkânsızdır. Bu aktarma esnâsında büyük çapta anlam ve üslûb değişikliği ortaya çıkmaktadır. Bunu telâfi etmek için ne kadar çalışılırsa çalışılsın, verimli bir sonuç elde edileceğini sanmıyoruz. Bu sebeple ibâdetin ancak kendi diliyle yapılacağı gerçeğini bir kerre daha tekrârlıyoruz.

Âkif merhumun ifadesiyle; "bir lisan ki bir kelimesi, bir sîğası, birden hem zât, hem zaman, hem mekân ifâde eder, başka bir lisâna bunun tercümesi kolay mı olur? O lisân bunu hakkıyla nasıl ifâde eder?" (Eşref Edib, Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri, I, 199).

Tefsîr ile tercüme arasındaki farklar: Gerek lafzî gerekse tefsîrî tercüme olsun, tercüme tefsîrden farklıdır. Tefsîr ile tercüme arasındaki farkları şöylece sıralayabiliriz:

a) Tercüme bütünü itibârıyla başlıbaşına bir hüviyet arzeder. Tercümede maksad, tercüme edilen metnin, aslın yerine geçmesidir. Tefsîr ise böyle değildir. Tefsîr dâimâ asıl ile bağlantı halindedir. Başlangıcından sonuna kadar tefsîrde asıl ile irtibatı kesmek imkânsızdır. Halbuki tercümede aslı arattırmayacak şekilde ve asla uygun bir nakil yapılmaktadır.

b) Tercümede söz dışı ve asla uymayan açıklamalar yapılmaz, ama aslın dışında ve konu dışı izâhlar yapılabilir. Çünkü tercümenin asla uygun ve aslın aynı olması bir aracılık borcudur. Hattâ asılda bir yanlış varsa tercümede de aynı yanlışın aktarılmasına dikkat edilir. Sadece o yanlışın düzeltilmiş şekli not halinde verilir. Tefsîrde ise durum tamâmen farklıdır. Tefsîrde maksad, aslı aynıyla aktarma olmayıp açıklama olduğundan konunun bazan müellifin kanâatı dışında onu aydınlatıcı ve genişletici izâhlarla açıklanması gerekebilir. Bunun için tefsîrde hemen hemen bütün ilim şubelerinin verilerinden faydalanılır ve zaman zaman onların yorumlarına yer verilir. Tercümede ise böyle bir şeye başvurulamaz.

c) Örf bakımından da tercüme tefsîrden farklıdır. Tercüme aslın bütün mânâ ve maksadlarını koruma anlamını taşır. Bu, en azından müellife karşı bir vefâ borcudur. Tefsîr ise, böyle değildir. Tefsîrde gerek özet halinde, gerekse geniş açıklamalara girişilebilir.

Mütercim; naklettiği mânâ ve maksadların müellif tarafından kastedilmiş olduğuna emîn olur ve öylece ifâdeyi nakleder. Binâenaleyh mütercim, müellifin kanâatlerini zânn-ı gâlib ile bilmek ve bunu diğer dile aktarmak zorundadır. Müfessirin durumu ise farklıdır. Müfessir kimi zaman müellifin kanâatini olduğu gibi, kimi

zaman da kendi kanâatini karıştırarak, olması gerektiği gibi ifâde eder. Muhtelif ihtimâlleri belirterek netîcede kendi kanâatini de serdeder. Binâenaleyh, tefsîr ile tercüme birbirinden tamâmen farklı şeylerdir.

Dilimizde kullanılan bir de meâl kelimesi bulunmaktadır. Meâl, kelimesi te'vil kelimesinin de türetilmiş olduğu evl (- اول) kökünden türetilmiş olup aynı anlamı ifâde için kullanılan mimli bir mastardır. Meâl bir şeyin varacağı yer ve gâye anlamına mekân ismi de olur. Bu takdîrde te'vilin özü ve netîcesi anlamına gelir. Örf bakımından meâl, bir kelimenin anlamını her bakımdan değil de, biraz eksikliğiyle ifâde etmek demektir. Bunun için Kur'ân tercüme edenlerin bir çoğu tercüme ta'biri yerine, meâl deyimini kullanmaya tercîh etmişlerdir. (Daha geniş bilgi için bakınız, Zerkânî Menâhil'ül l-İrfân, II, 3-4; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirün, I, 23; Muhammed Hasaneyn Mahlûf, el-Medhal, 41; Zerkeşî, el-Burhân, II, 149 ve devamı; Subhî Sâlih, Mebâdî'ün fî Ulûm il-Kur'ân; İ. Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü, 205-215; M. Sofuoğlu, Tefsîre Giriş, 239-248).

II- Kur'ân Tefsîrinin Doğuşu

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm, herhangi bir ilmî, edebî ve fikrî eserde rastlanması mümkün olmayan bazı özelliklere sahiptir. İnsanoğluna alışageldiği türden bir eser olmadığı için onu anlayabilmek ve kavrayabilmek ancak onun sistematîği ve kendi iç yapısı gözönünde bulundurularak mümkün olabilir. Bu husûsiyet Kur'ân-ı Kerîm'in getirmiş olduğu ilahî mesajın niteliği ile de alakalıdır. Kur'ân-ı Kerîm Arap toplumunu yepyeni bir anlayışla yetiştirip donatmaya çalışırken, kullandıkları kavramlarda dahi eskiyle bütün ilişkisini koparıp yeni gelen davetin amaçlarına uygun şekilde yönlendirmiştir. Devrimci niteliği bulunan bütün düşünce sistemlerinde aynı özelliği görmek mümkündür. Tıpkı insanlar gibi kelimelerin de hayatları vardır; doğarlar, büyüyüp gelişirler ve ölürlər. Hiçbir sağlam düşünce sistemi ölü kelimeler üzerine binâ edilemez. İşte bu nedenden Kur'ân-ı Kerîm kendine has bir terminoloji geliştirmiştir. Nitekim Kur'ân ile ilk muhâtab olan insanlar "salât" denilince duâyı, "zekât" denilince bereketi ve arınmayı, "hacc" denilince kasd manâlarını anlamaktaydılar. Ama bu kelimelerin Kur'ân'da ve onun getirmiş olduğu risâlette ifade ettiği mânâları yani istilâhî anlamlarını kavramaları mümkün değildir. Görülüyor ki, Kur'ân kendi terminolojisini de beraberinde getirmiştir ve bu terminolojinin açıklanması ya bizzat Kur'ân'ın kendi ifâdeleriyle ya da onun tebliğcisi durumunda olan Resûlullah'ın beyân ve açıklamalarıyla mümkün oluyordu. İşte bu sebeple daha başta Kur'ân'ın tefsîrine ihtiyâç duyulmuştur. Kaldıkı Arap dilinin yapısı bu dilin nüansları çok iyi ayıran zengin kelime hazinesi bu dille ifâde edilen fikirlerin muhtelif şekillerde anlaşılması sonucunu doğuruyordu.

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm, bütün insanlığa hitâb eden ve her asırda yaşayan insanların problemlerini çözmeyi amaçlayan âlemşümûl bir nizâm getiriyordu. Bu nizâmın âlemşümûl olması için her devirde yaşayan insanların ihtiyâçlarına cevap vermesi ve her seviyeden insana mesajını iletmesi gerekiyordu. Bu nedenle, Kur'ân-ı Kerîm çok elastikî bir kavramsal yapıya sahip bulunmakta idi. Her asırda birçok insanı büyüleyen edebî ve fikrî icâzı bu elastikî niteliğinde dercedilmiş bulunmaktadır. Daha eski kültürlerle mensub insanlarla daha genç kültürlerle mensûb insanlara aynı ölçüde ve aynı derecede hitâb edebilmesi işte bu elastikî yapısından

kaynaklanmaktadır. Sözelimi Kur'an-ı Kerim, o günkü Arap toplumuna dünyanın güneşin etrafında dönmekte olduğunu söylemiş olsaydı, zaten peygamberin getirmiş olduğu düşünce yapısına düşman olan bu topluluk onun toplumda geçerli olan kültürel gerçeklere de aykırı fikirler savunduğunu öne sürerek kendisine karşı çıkacaklardı. Aynı şekilde bu dünyanın durup güneşin dünyanın etrafında dönmekte olduğunu söylemiş olsaydı; yine o günkü toplumun düşünce tarzına uygun, fakat modern gelişmelere tamâmen ters düşmüş olurdu. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'in ifâdelerinde kesinlikle her iki toplum tarzının reddetmeyeceği ve her iki toplum tarzının da kabul edeceği üslûb tercih edilmiştir. Tevrât'ta rastladığımız gibi kesin tarihler vermekten kaçınması, bunun yerine geniş anlamlara gelebilecek kavramları seçmesi, Kur'an-ı Kerim'e her asra hitâb eden bir kitâb olma özelliğini te'min etmektedir.

Fakat bu özellikle beraber başka bir ihtiyâc ortaya çıkıyordu. Şöyle ki; umûm ifâde eden Kur'an lafızlarının kastedilen anlamlardan hangisine delâlet ettiğini anlayabilmek için bir fikrî çaba gerekiyordu. Kur'an-ı Kerim'de muhkem müteşâbih, mecâz ve hakikat, kıssa ve emsâl, müşkil ve garîb lafızlar, mücmel ve mübeyyen, müphem ve muhtelif manalara kullanılan vücûh ve nezâir diye ifâde edilen bölümler, hitâb, suâl, nasîh ve mensuh gibi husûslar yer alıyordu. (Bunların izâhı için bu tefsirin birinci cildi olan Kur'an-ı Kerim'e Giriş bölümünü 305-430 sayfalarına bakınız).

Bu saydığımız konular özellikleri itibarıyla açıklamayı ve yorumu gerektirmekte idiler. Sözelimi Kur'an âyetlerinden bir kısmı herkesin anlayacağı şekilde açık ve sarîh iken (muhkem) bir kısmı da anlaşılması güç (müteşâbih) idi. Müteşâbih âyetlerin yorumu, gerek peygamber devrinde, gerekse hülefâ-i Râşidîn devrinde müslümanlarca fazla tartışma konusu yapılmazdı. Ancak zamanla ortaya çıkan gelişmeler ve özellikle Kur'an'a cephe alan muhtelif kültürlerin mensûblarıyla yüz yüze gelmesi, bu âyetlerin yorumu konusunda bir arzu ve isteğin belirmesine neden oldu. Kur'an-ı Kerim'de namaz, hacc, zekât ve oruç gibi ibâdetlerle helâl ve harâm gibi ahkâmı ilgilendiren konulardaki âyetler genellikle muhkem âyetlerdir. Buradaki ifâdelerin lügât anlamları anlaşıldığı takdirde herkes tarafından aynı anlamlara alınması mümkündür. Buna karşılık birçok mânâlara ihtimâli bulunup, bunlardan birinin tayîn edilmesi için bir delîl gerektiren âyetler ise her zaman için farklı yorumlara neden oluyordu. Diğer taraftan bazı kelimeler aynı anda iki zıt anlama gelebiliyordu. Nitekim Tekvîr sûresindeki (âyet 17) (عَمِي) kelimesi gelmeye başlayan gece anlamına geldiği gibi, geçmeye başlayan gece anlamına da gelmekteydi. Yine Bakara sûresindeki (âyet 228) (ثَلَاثَةٌ قُرُوءٌ) kelimesi hem âdet görme haline, hem de âdetten temizlenmiş olma hâline delâlet etmekteydi. Dolayısıyla bu iki zıt anlamdan hangisinin bahsedildiğinin tesbitinde başvurulacak birtakım esâsların belirlenmesi Kur'an-ı Kerim'in tefsirini gerekli kılıyordu. Bütün bu husûsların tefsir edilmemesi halinde anlaşılacak üzere indirilmiş olan yüce kitabın anlaşılması sonucunu doğuracaktı. (Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Cilt 1, 415-422).

III- Kur'an Tefsirinin Kaynakları:

Tefsirin ilk merhalesi olan Asr-ı Saâdet döneminde Kur'an'ın tefsirinde dört önemli kaynağa başvurulmakta idi:

1- Kur'an-ı Kerim

- 2- Hz. Peygamber.
- 3- Sahâbenin ictihâdı
- 4- Ehl-i Kitâb'tan nakledilen rivâyetler.

1- Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri

Bilindiği gibi, Kur'an-ı Kerim'de bir yerde kısa ve öz olarak anlatılan bir konu; bir başka yerde mufassal olarak açıklanır. Bir âyette mutlak olarak zikredilen bir husûs; bir başka âyette sınırlandırılır. Bir âyetin umûmî olarak ifâde ettiği konuyu, bir başka âyet tahsis edebilir. Bu sebeple Kur'an'ı tefsir edecek kişinin, öncelikle yine Kur'an'a bakması ve âyetleri karşılaştırarak bir konu ile ilgili bütün âyetleri gözönüne aldıktan sonra onu yorumlaması gerekir. Binâenaleyh, özet olarak anlatılan konu mufassal olarak anlatılan konunun yardımıyla, mücmel olan ifade mübeyyen ifâdenin yardımıyla, mutlak mukayyedin, âmm hâssın yardımıyla tefsir edilmelidir. İşte bu şekilde yapılan tefsire Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri adı verilir. Allah'ın murâdı ancak yine Allah'ın kelâmıyla anlaşılır ve anlatılabilir. Kur'an'ı tefsir ederken Kur'an'a başvurmadan önce başka bir kaynağa geçmek doğru değildir. Çünkü Allah'ın kelâmını yine en iyi Allah'ın kelâmı açıklar.

Meselâ Âdem ve İblîs kıssası, Mûsâ ve Firavun kıssası, bazı sûrelerde çok kısa ve özet olarak zikredilirken, bazı sûrelerde uzun ve detaylı olarak zikredilmiştir. Binâenaleyh, bu kısaca zikredilen yerlerdeki âyetleri tefsir ederken mufassal âyetlerden yararlanılması gerekir.

Kur'an'da mücmel olan ifâdenin, açıklanmış (mübeyyen) olan ifâdeye dayanarak tefsir edilmesi gerekir. Mücmel ve ifâdenin başka bir âyet tarafından beyân edilmesinin birçok örnekleri vardır. Meselâ Bakara sûresindeki: "Âdem Rabbından bazı kelimeler öğrendi." (Bakara, 37) âyetindeki "kelimeler", A'râf sûresinde yer alan: "O ikisi dediler ki: Rabbımız, biz kendimize zulmettik. Eğer Sen bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen elbette hüsrâna uğrayanlardan oluruz." (A'râf, 23) âyeti tarafından tefsir edilmiştir. Ve yine En'âm sûresindeki: "Gözler onu idrâk edemez." (En'âm, 103) âyetini Kıyâmet sûresindeki: "Rabbına bakıcıdır." (Kıyâmet, 23) âyeti tefsir etmektedir. Ve yine Mâide sûresindeki: "Size bildirilecek olanlar dışında hayvanlar helâl kılındı. (Mâide, 1) âyetini yine aynı sûredeki: "Size ölü, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilenler... harâm kılındı." (Mâide, 3) âyeti beyân etmektedir.

Kur'an'ın Kur'an'ı tefsir yollarından birisi de mutlak ifâdenin mukayyede, âmm ifâdenin hâssa hamledilmesidir. Meselâ Allah Teâlâ Mücâdele sûresinde zihâr keffâretinden söz ederken "Bir köle âzâd etmektir" (Mücâdele 3,) buyurarak mutlak bir ifâde kullanmıştır. Nisâ sûresinde ise katl cezasının keffâreti olarak: "Mu'min bir köle âzâd etmektir." (Nisâ, 92) buyurarak bir önceki mutlak ifâdeyi ikinci âyete takyid etmiştir.

Kur'an'ın Kur'an'ı tefsir şekillerinden birisi de aralarında farklılık varmış gibi görülen konuları birleştirmektir. Sözgelimi Hz. Âdem'in bazı âyetlerde topraktan yaratıldığı, bazı âyetlerde çamurdan yaratıldığı, bazı âyetlerde balçıktan yaratıldığı zikredilmektedir. Bütün bu yaratılış merhaleleri Âdem'in yaratılışından rûhun üflenmesine kadar geçen merhalelerdir.

Kur'ân'ın Kur'ân'ı tefsîr şekillerinden birisi de; bazı kırâetlerin bir başkasına hamledilmesidir. Arap dilinin ve alfabesinin yapısından kaynaklanan kırâet farklılıklarından kimi zaman mânâda ayrılık, kimi zaman da ifâdede farklılık göze çarpar. Kırâat farklılıklarının birbirine hamlinin güzel örneklerinin İsrâ sûresinin (اَوَيْكُون لَكَ يَت مِنْ زَخْرَف) âyetinde geçen (زَخْرَف) kelimesinin Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde: اَوَيْكُون لَكَ يَت مِنْ ذَهَب

şeklinde olmasına dayanılarak bu (زَخْرَف) kelimesinin altın anlamına tefsîr edilmesidir. Bazı kırâetlerde ise lafız ve mânâ farklılıkları bulunmaktadır. Meselâ Cum'a sûresinde: "Ey îmân edenler, Cum'a günü namaza çağırıldığında Allah'ın zikrine koşun." (Cum'a 9) âyetindeki (فَاسْعُوا) kelimesi bir başka kırâette Allah'ın zikrine gidiniz, anlamında (فَاْمَضُوا) şeklindedir. Birinci kırâette hızlı yürümek olan koşma ifâdesi kullanılmış olsa da asıl hikmet namaza gitmektir.

Bu ve benzeri örneklerde görüldüğü gibi Kur'ân tefsîrinde öncelikle, Kur'ân'ın Kur'ân'ı tefsîri metoduna başvurmak icabetmektedir.

2- Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı Tefsîri:

Kur'ân'ın anlaşılmasında başvurulacak ikinci kaynak, bizzât Allah Resûlünün Kur'ân tefsîrleridir. Sahâbe-i Güzîn Allah'ın Kitâbında bir müşkille karşılaştıkları zaman onun tefsîri için Resûlullah'a başvururlardı ve Resûlullah da onlara bu konularda bilgi verirdi. Zaten Resûlullahın gönderilişindeki amaçlardan birisi de tebliğ idi. Hadîs kitaplarında Kur'ân tefsîrleriyle ilgili özel bölümler yer almaktadır. Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı tefsîrinden birkaç örnek vermemiz gerekirse şunları sıralayabiliriz.

İmâm Ahmed ibn Hanbel ve Tirmizî ile başkaları Adıyy'den nakleder ki Resûlullah (s.a) Fatîha sûresindeki: "Kendilerine gazâb edilenler" kavli ile yahûdîlerin "Sapıklar" kavli ile de hristiyanların kastedilmiş olduğunu söylemiştir. Yine Tirmizî ve İbn Hibbân Sahîh'lerinde Abdullah İbn Mes'ûd'dan naklederler ki Resûlullah (s.a): Orta namaz ikindi namazıdır, buyurmuştur. İmâm Ahmed İbn Hanbel ile Buhârî ve Müslim Abdullah ibn Mes'ûd'dan naklederler ki: "İmân edip de imânlarına zulmü karıştırmayanlar" âyeti nâzil olduğunda, bu ifâde halka ağır gelmiş ve demişler ki? Ey Allah'ın Resûlü, hangi birimiz kendi nefesine zulmetmez ki? Resûlullah (s.a) buyurmuş ki: Burada kastedilen şey, sizin kasd ettikleriniz değildir, "O sâlih kulun" dediğini duymadınız mı: "Doğrusu şirk, elbette büyük bir zulümdür. (Lukmân, 13) İşte buradaki zulüm de şirktir. Müslim ve başkaları Ukbe İbn Âmir'den naklederler ki; o, Resûlullah (s.a)'ın minberde iken: "Ve onlara karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın." kavlindeki kuvvetin atmak olduğunu söylemiştir. Yine Tirmizî Hz. Ali'den nakleder ki; o, şöyle demiştir: Ben Resûlullah (s.a)'a büyük hac gününden sözettiğimde; o, kurbân günüdür, dedi. Yine Ahmed İbn Hanbel ve Müslim, Enes İbn Mâlik'ten naklederler ki; Resûlullah (s.a) Kevser; Rabbımın bana cennette vermiş olduğu bir ırmaktır buyurmuştur. İşte bu ve benzeri hadisler Peygamber'in Kur'ân tefsîrinin örnekleridir.

Sünnet'in Kur'ân tefsîr etmesi muhtelif şekiller de olabilir:

- 1- Sünnet; Kur'ân da yer alan bir konuyu, yine ona uygun olarak te'kid eder.
- 2- Sünnet; Kur'ânda kastedilen bir husûsu açıklar. Mücmel ve müteşâbih âyetleri izah etmesi bu nevidendir. Namazların vakitleri ve rek'atları, secde ve rükû' ile

diğer ibâdetlerin şekilleri, zekâtın mikdârı, vakti, nev'î ve haccın edâ ediliş tarzı böyledir.

3- Sünnet; Kur'ân'da mutlak olarak vârid olan âyetleri takyîd eder. Nitekim: "Hırsız erkek ile hırsız kadınların ellerini kesiniz." (Mâide, 38) âyetinde vârid olan mutlak emri sünnet takyîd etmiştir.

4- Sünnet; Kur'ân'da umûmî olarak vârid olan lafzı tahsîs eder. Az önce belirtmiş olduğumuz ve Enfâl sûresindeki: "Ey îmân edip îmânlarına zulmü karıştırmayanlar." (Enfâl, 82) âyetindeki zulmün şirk olduğunu bildiren Hz. Peygamber bu âyeti tahsîs etmiştir.

5- Sünnet; Kur'ân'da müşkil olan lafzı beyân eder. Sözelimi" fecrin ak ipi, kara ipinden seçilinceye kadar yeyin için." âyetin de vârid olan iki ipten maksadın gündüzün aydınlığı ve gecenin karanlığı olduğunu Resûlullah (s.a.) beyân etmiştir.

6- Sünnet; Kur'ân'ın sükût ettiği hükmü açıklığa kavuşturur. Kur'ân'ın zâhîren sükût ettiği hükümlere sünnet ya ilhâk yoluyla veya nass yoluyla, yahut da cüzden küllin istinbâtı yoluyla açıklık getirir. Sözelimi Kur'ân-ı Kerîm bir şeyin helâl başkasının da harâm olduğunu belirtirken, üçüncü bir şeyin helâl mı harâm mı olduğunu belirtmez. İşte sünnet, o şeyi bu iki hükümden birine ilhâk edebilir. Veya Sünnet; Kur'ân'ı nass yoluyla izâh eder. Sözelimi Kur'ân bir şeyin hükmünü belirtir. Hz. Peygamber de ortak sebeplere dayanmaları nedeniyle kıyâs yoluyla başka bir şeyi ona ilhâk eder. Aslında ilhâk edilen şeyin sarîh hükmü Kur'ân'da mevcûd değildir. Fakat Hz. Peygamber kıyâs yoluyla onu Kur'ân'da mevcûd olan hükme ilhâk etmiştir. Bazen de Kur'ân'da muhtelif mânâlara delâlet eden nasslar bulunabilir. Bu nassları birleştirerek tek bir anlama yorumlamak mümkün olmaz. İşte burada da ne sünnet nassın muhtelif mânâlarını birleştirerek tek noktada cem'eder.

Ancak Resûlullah Kur'ân'ın bütününü ashâbına açıklamış mıdır? İbn Teymiyye gibi bazı İslâm bilginlerine göre; Resûlullah (s.a) Kur'ân'ın hepsini lafız lafız ashâbına açıklamıştır. İmâm Süyûtî'nin başında bulunduğu bir diğer gruba göre de; Resûlullah (s.a) Kur'ân'ın ancak çok az bir kısmını açıklamıştır. (Süyûtî, el-İtkân, II, 174-179; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessîrîn, I, 49).

3- Sahâbenin İctihadı:

Ashâb-ı Güzîn, Allah'ın Kitabını açıklarken, Kur'ân'da veya Sünnet'te bir tefsîr bulamazlarsa, kendi icthâdlarıyla Kur'ân'ı tefsîr etmeye çalışırlardı. Nitekim bu davranışı Resûlullah (s.a)'a şöylece te'yîd etmiştir: Ebu Dâvûd nakleder ki: Hars İbn Ömer Şu'be'den, o da Ebu Avn'dan ve bir gruptan şöyle nakletmiştir: Resûlullah (s.a) Muâz-ı Yemen'e göndermek istediği zaman: Sana bir hüküm getirilirse nasıl hükmedersen? dedi. O da: Allah'ın kitabı ile, dedi. Resûlullah (s.a); Allah'ın kitabında bulamazsan? dedi. O da; Allah'ın Resûlünün Sünneti ile, dedi. Resûlullah (s.a); Ya Allah'ın kitabında ve Resûlünün Sünnetinde bulamazsan? deyince, Muâz; kendi re'yimle icthâd ederim, ne fazlalaştırırım, ne eksiltirim, dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a) Muâz'ın göğsüne vurarak; Allah'ın Resûlünün elçisinin Allah'ın Resûlünün memnun kalacağı şeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun, dedi. (Ebu Dâvûd, Sünen, IV, 18-19, Kitâb el-Akdıyye, bâb, II; Tirmizî Sünen, Kitâb el-Ahkâm, bâb 3).

Bu hadîs te bize gösteriyor ki, Resûlullah (s.a) bazı konularda ashâbına icthâd

için izin vermiştir. Kur'ân'ı tefsir ederken ashâb; Arap dilinin kavramlarıyla anlaşılabilir olan konularda Arap gramerinin inceliklerine başvururlardı. Bu arada Hz. Ömer'in de belirttiği gibi, arapçanın dîvânı durumunda bulunan câhiliyyet şairinde vârid olan kelimelere ve lafızlara mürâaat ederlerdi. Ancak bu sözü edilen kaynaklarda bilgi bulamayınca, kendi ictihâd ve görüşleriyle tefsir ederlerdi. İctihâd ile tefsir yaparken de yine dilin durumunu ve sırlarını, Arap adetlerini ve Arap Yarımadasında yaşayan hristiyan ve yahûdîlerin durumunu da göz önünde bulundururlardı. Ayrıca konuyu derinlemesine kavrayabilmek için kendi anlayış güçlerini de zorlarlardı. Arap dilinin incelik ve sırlarını bilmek Kur'ân âyetlerinin anlaşılmasına yardım ettiği gibi, Arap âdetlerinin bilinmesi de âyetlerin anlaşılmasına yardımcı oluyordu. Sözelimi: "Nesî" ancak küfürde artırmadır. "(Tevbe, 37) âyetindeki nesî" kavlini ancak Kur'ân'ın nüzûlu esnâsında araplarda âdet olan nesî geleneğini bilince anlamak mümkün olurdu. Bu sebeple vâhidî der ki: Âyetlerin tefsiri ancak onların kıssasının ve nüzûlunun bilinmesiyle mümkün olur. (Vâhidî, Menhec' ul-Furkân, I, 36) İbn Dakîk de; Kur'ân'ın mânâsının anlaşılmasında nüzûl sebebinin açıklanması en sağlam yoldur, der. Binâenaleyh, tefsirde nüzûl sebeplerini bilmek önemlidir. Anlayış ve idrâk zenginliğine gelince; bu, Allah'ın kullarından dilediğine vermiş olduğu ilahî bir lütuftur. Sözelimi Abdullah İbn Abbâs Kur'ân'ın anlaşılmasında derin bir kâbiliyete sahipti. Bu sebeple ona Bahr'ül Kur'ân adı verilmişti. Ne var ki ashâbın hepsi Kur'ân'ı anlama noktasında aynı seviyede değildiler. Bu sebeple farklı görüşleri benimsiyorlardı. Ve farklı tefsirlerin ortaya çıkmasında da bu farklı anlayış kapasiteleri etkili olmuştur. Sahâbenin Kur'ân'ı farklı anladıklarına örnek olarak şöyle bir olay nakledilir: Hz. Ömer Kudâme İbn Maz'ûn'u Bahreyn emîrliğine tayin eder. Cârût gelip Hz. Ömer'e der ki: Kudâme şarâb içti ve sarhoş oldu. Hz. Ömer (r.a): Dedğine şahidlik edecek kimse var mı? deyince, Cârût; Ebu Hüreyre dediğime şâhidlik eder, karşılığını verir. Bunun üzerine Hz. Ömer Kudâme'ye sana sopa vuracağım, der. Kudâme karşılık olarak; Allah'a andolsun ki onun dediği gibi şarâb içmişsem sen bana sopa vuramazsın? Hz. Ömer: Neden? deyince Kudâme der ki: Allah Teâlâ: "İmân edip sâlih amel işleyenler; sakınırlar, inanırlar ve sâlih amel işlerlerse; sonra sakınıp ve ihsân ederlerse; (daha önce) yapmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur. Allah ihsân edenleri sever." (Mâide, 93) İşte ben İmân edip sâlih amel işleyen, sonra sakınıp imân eden ve yine sakınıp ihsân edenlerdenim. Resûlullah (s.a) ile Bedir, Uhud, Hendek savaşında hazır bulundum. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a): Onun söylediğine karşılık vermeyecek misiniz? diye çevresindekilere sorunca, Abdullah İbn Abbâs der ki: Doğrusu bu âyetler öncekiler için ma'zeret, sonrakiler için huccet olmak üzere indirilmiştir. Zîrâ Allah Teâlâ: "Ey İmân edenler, içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytân işi pisliklerdir. Bunlardan kaçınınız ki felâha cresiniz." (Mâide, 90) buyurmaktadır. Hz. Ömer: Doğru söyledin, diye karşılık verir. (Ahmed Emîn, Fecr'ül-İslâm, 243, 244)

Yine Sahâbenin farklı görüşlerine örnek olmak üzere şu olay zikredilebilir: Allah Teâlâ'nın Mâide sûresindeki: "Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim." (Mâide, 3) âyeti nâzil olunca, ashâbın bir çoğu bu âyetin dinin kemâle erdirildiğinin muştusu olduğunu samîp sevinmişlerdi. Ancak Hz. Ömer ağlayıp kemâlden sonra zevâl vardır, demiş ve Resûlullah (s.a)'ın vefâtının haber verilmekte olduğunu hissetmiş-

ti. Gerçekten de bunda isâbet etmişti. Zîrâ Resûlullah (s.a) bundan sonra ancak seksen bir gün yaşamıştı. Şâtıbî, el-Muvâfakât, III, 384)

Sahâbenin farklı görüşlerine bir diğer örnek de İmâm Buhârî'nin Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'dan naklettiği şu hadîstir: Abdullah İbn Abbâs der ki: Hz. Ömer Bedir'in yaşlılarıyla beraber beni de meclisine girdirirdi. Öyle sanıyorum ki onlardan bir kısmı; bizim aramızda bunun işi ne? bizim onun gibi çocuklarımız var? demiş olacaklar ki Hz. Ömer: O, sizin en bilginlerinizdendir, diye karşılık vermişti. Bir gün Bedir'in yaşlılarını çağırdı ve beni de onlarla beraber meclisine girdirdi. Sadece onlara göstermek için beni çağırdığını sanmıştım. Hz. Ömer dedi ki: Allah Teâlâ'nın: "Allah'ın yardımı ve fethi geldiğinde "âyeti hakkında ne dersiniz? Bazıları dediler ki: Allah bizi muzaffer kılınca ve üzerimize kapılarını açınca kendisine hamdedip mağfiret dilememizi emrediyor. Bazıları da hiçbir şey demeyip sustular. Bunun üzerine bana dedi ki: Ey Abbâs'ın oğlu sen de böyle mi dersin? Ben; hayır, dedim. Öyleyse sen ne dersin? deyince, şöyle karşılık verdim: Bu, Allah Resûlünün ecelidir, Allah bunu Resûlüne Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde "diyerek bildirmiş ve senin ecelinin işareti budur", öyleyse Rabbini hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Muhakkak ki O, tevbeleri kabul edendir", buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki: Bu ifâdeden senin söylediğinden başkasını bilmiyorum. (Zehbî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 57-61)

4- Ehl-i Kitâb'ın Haberleri

Asr-ı Sâadet'te tefsîrin dördüncü kaynağı da Yahûdî ve Hristiyanların kitâbları olmuştur. Bilindiği gibi, Kur'an-ı Kerîm, özellikle peygamber kıssaları ve geçmiş milletlere, âit haberlerin naklinde zaman zaman Tevrât ile birleştiği gibi İsâ (a.s.)'ın doğuşu ve gösterdiği mucizeler konusunda da İncil ile uyuşmaktadır. Ancak Kur'an'ın amacı; bu kıssaları tarihî sıra içinde nakletmek olmayıp sadece bazı örnek alınabilecek ana esâslarını aktarmaktır. Bu kıssaların detaylarını öğrenmek isteyen ashâbtan bazı kimseler, Kur'an ve sünnette bahis mevzû edilmeyen husûslarda Abdullah İbn Selam, Ka'b el-Ahbâr ve benzeri müslüman olmuş Yahûdî ve Hristiyanların naklettikleri bilgilere mürâcaat etmişlerdir. Ne var ki müslümanlar bu kaynakları doğru birer bilgi kaynağı olarak değerlendirmiyorlardı. Çünkü her ikisinin de tahrîf ve tebdîle uğradığını kabûl ediyorlardı. Dolayısıyla ehl-i kitâbın kaynaklarından ancak kitâb ve sünnete uygun düşenleri benimsiyor, aykırı olanları da reddediyorlardı. Her iki kategoriye girmeyen bazı konularda ise Hz. peygamberin gösterdiği direktif doğrultusunda hareket ediyorlardı: "Ehl-i Kitâb'ı yalanlamayın da tasdik de etmeyin. Sâdece Allah'a ve bize indirilene îmân ettik deyin." buyruğuna uygun olarak bazı bilgileri aktarıyor ama bunların doğru veya yanlış olduğunu belirtmiyorlardı. Bilâhère ortaya çıkacak olan rivâyet tefsîrlerinde bu kaynaklar fazlasıyla kullanılmaya başlanacaktır.

Fâtiha sûresinde yeralan; "nimete erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerinkine değil" (Fatiha, 7) âyetiyle ilgili olarak, gazaba uğrayanlardan maksadın, yahûdiler, dalâlete düşenlerden maksadın da hristiyanlar olduğuna dâir Resûlullah'ın tefsîri, kaynaklarda muhtelif kanallardan nakledilmiştir. Nitekim Hammâd İbn Seleme Semmâk kanalıyla... Adiyy İbn Hâtim'den nakleder ki; o, Resûlullah'a gazaba uğrayanların kimler olduğunu sorduğunda bunların yahûdiler, sapıkların da hristiyanlar olduğunu belirtmiştir. Bu hadîsi Süfyân İbn Uyey-

ne İsmâil ibn Hâlid yoluyla Şa'bî'den ve Adiyy İbn Hâtım'den nakleder. Ve yine Abdürrezzak der ki: Bana ma'mer... Abdullah İbn Şakîk'den nakletti ki; ona Resûlullah (s.a)'dan işiten birisi haber vermiş. Resûlullah (s.a) Vadi el-Kurâ'da ve atının üzerinde imiş. Adamın biri Resûlullah'a; ey Allah'ın Resûlü, bunlar kimlerdir? diye sormuş. O da: Gazaba uğrayanlar yahûdilerdir, sapıklar da hıristiyanlardır, buyurmuş. Bu hadîsi Cüreyrî, Urve, Hâlid el-Hazzâ, Abdullah İbn Şakîk'den rivayet ederler... (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadislerle Kur'ân Tefsiri, II, 116-117)

Resûlullah'ın tefsirinde bir diğer örnek de Asr-ı Saâdet'in başlangıcında sahâbelerin namazda ihtiyâç duydukları zaman arkadaşlarıyla konuşabilmeleriydi. Ancak Bakara sûresinin 238. âyeti nâzil olunca ashâb, bir daha namazda konuşmamışlardı. Nitekim Zeyd İbn Erkam der ki: Biz namazda konuşurduk. Kişi namazda yanbaşındaki arkadaşıyla konuşurdu. Nihâyet "Ve Allah'ın divanına hûşû ile durun." âyeti nâzil oldu da böylece biz susmakla emrolunduk ve konuşmadan nehyedildik. (Buhârî, Sahîh, II, 78-79; Müslim, Sahîh, I, 383) Buradaki kunût kelimesi itâat, uzun süre ayakta durmak, sükût, hûşû ve duâ gibi anlamlara gelir. Hz. Peygamber bu kelimeyi namazda susmak şeklinde tefsir etmiştir. Yine aynı sûredeki aynı âyette sözkonusu edilen orta namaz Peygamber tarafından ikinci namazı olarak tefsir edilmiştir. Nitekim Semure İbn Cündüb der ki: Resûlullah (s.a): Orta namaz, ikinci namazdır, buyurdu.

Hz. Peygamber'in tefsirinden bir örnek de orta ümmet tâbirinin tefsiridir. Nitekim Ebu Sâid el-Hudrî'den nakledildiğine göre Resûlullah (s.a): "İşte böylece sizi orta ümmet kıldık." (Bakara, 183) âyetindeki orta kelimesini adâletli diye tefsir etmiştir. (Tirmizî, Sünen, XI, 83) Orta anlamına gelen vasat lügât bakımından iki tarafı denk bir şey veya bir şeyin ortası gibi ifâde edilirse de bu kelimenin adâlet mânâsına geldiğini Resûlullah'ın tefsirinden anlıyoruz. (İbn Manzûr, Lisân'ül-Arab, VII, 426-432)

Resûlullah'ın tefsirinden bir örnek de beyaz ipe siyah ipten bahseden âyet-i kerîminin tefsiridir. Nitekim Adiyy İbn Hâtım der ki: Ben, Resûlullah'a dedim ki: Siyah ipten beyaz ip nasıl ayırdedilecektir? Bu ikisi iki ayrı ip midir? Resûlullah (s.a) buyurdu ki: Doğrusu sen, iki ipe bakarsan kafası geniş birisin. Sonra da şöyle buyurdu: Hayır bu, gecenin karanlığıyla gündüzün beyâzlığıdır.

Resûlullah'ın tefsirlerinden bir örneği de Fecr sûresindeki "tek ve çift" ile kelimeleriyle ilgili tefsiridir. Nitekim İmrân İbn Husayn der ki: Resûlullah (s.a)'a "çift ve tek" sorulduğunda şöyle buyurdu: Bu, namazdır. Bir kısmı çift, bir kısmı tektir. (Tirmizî, Sünen, XII, 243) Burada Allah'ın kasem ettiği şeylerin Resûlullah tarafından neye delâlet ettiği açıklanmaktadır.

Resûlullah'ın tefsirlerinden bir diğer örnek de Makam-ı Mahmûd ile ilgilidir. Ebu Hüreyre (r.a) der ki: Resûlullah (s.a): "Umulur ki Rabbin seni Makam-ı Mahmûd'a gönderir." (İsrâ, 79) kavli sorulduğunda şöyle buyurdu: Bu, şefâattir. Burada övülen makâm olarak ifâde edilebilecek bu makâmın şefâat anlamına geldiğini Hz. Peygamber haber vermiştir.

Resûlullah'ın tefsirinin bir diğer örneği de Zilzâl sûresindeki: "İşte o gün yer-yüzü haberlerini söyleyecektir." âyetindeki tefsirleridir. Nitekim Ebu Hüreyre der

ki: Resûlullah (s.a) bu âyeti okudu ve yeryüzünün haberleri nedir, biliyor musunuz? dedi. Orada bulunanlar: Allah ve Resûlû en iyi bilendir, dediler. Resûlullah (s.a) buyurdu ki: Onun haberleri her kölenin ve câriyenin üzerinde ne yaptığına şehâdet etmesidir. Falâncı falân gün şu ameli yaptı, demesidir. İşte onun haberi budur. (Tirmizî, Sünen, XII, 254-255. Bu husûslarda daha geniş bilgi için bkz. İ. Cerrahoğlu, Kur'ân Tefsîrinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller, 23-44) Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in Kur'ân tefsîrinin örnekleri daha çok hadis kitaplarının tefsîr bölümlerinde yer almaktadır. Ancak bu, alışa geldiğimiz mahiyette bir tefsîr değildir. Zîrâ alışageldiğimiz tefsîr tarzında Arap dili ve edebiyâtının zengin materyallerinin kullanıldığına şahid olmaktayız. Resûlullah'ın tefsîrinde ise şerîatin ahkâmı ile ilgili kısımlarının açıklandığı görülmektedir. Dolayısıyla o, bize âyetin kelime anlamını değil, bütün olarak muhtevâsını öğretmektedir. Allah'ın kelâmını bize ileten elçi olarak Resûlullah (s.a) âyetlerdeki ilahî murâdı yine kendisine gelen dîn uyarınca izâh etmiş ve açıklamıştır.

IV. ASHÂB'IN TEFSİRİ VE BAZI ÖRNEKLER

Bilindiği gibi, Ashâb-ı Kirâm vahiy kaynağına en yakın kişiler olarak Kur'an'ı en iyi anlayan kimseler olmuşlardır. Çünkü onlar Peygamber'den aldıkları vahiy öğreniyor ve hayatlarına tatbîk ediyorlardı. Nitekim kaynaklarda buna dâir pek çok örnekler bulunmaktadır. Bu tefsîrin birinci cildinde görüldüğü gibi, A'meş, Abdullah İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini rivâyet eder: Bizden bir kişi on âyet öğrenince onların mânâlarını belleyip onunla amel edinceye kadar bu on âyeti aşmazdı. Ebu Abdurrahmân es-Sülemî der ki: Bizi okutanların anlattıklarına göre onlar, Resûlullah'tan okurlarmış. On âyet öğrendikleri zaman o âyetle amel etmeden geçmezlermiş. Böylece biz Kur'an'ı ve onunla amel etmeyi birlikte öğrendik, derlermiş.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Küreyb, Mesrûk'tan nakletti ki; Abdullah İbn Mes'ûd şöyle demiş: Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemin ederim ki; Allah'ın Kitabından hiçbir âyet nâzil olmamıştır ki ben onun nerede ve kimin hakkında nâzil olduğunu bilmeyeyim. Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen birisi bulunursa adımlarım beni ona götürdüğü sürece giderim. (İbn Kesîr Hadislerle Kur'an Tefsîri, I, 5) Hattâ Abdullah İbn Ömer'in Bakara sûresini öğrenmek için sekiz sene bu sûrenin üzerinde durduğu belirtilmektedir. (Süyûtî Tenvîrül-Havâlik, I, 209)

Sahâbe-i Güzîn Kur'an'ı tefsîr ederken, ya Peygamberden işittikleri bir rivâyete dayanıyor, ya da kendi ictihâdlarıyla tefsîr ediyorlardı. Çoğu kez bu âyetlerin indiği esnâda onun mânâsını ve sebab-i nüzûlünü birlikte görmüş ve yaşamışlardı. Kendi ictihâdlarıyla yaptıkları tefsîrlerde ise, daha çok dil ve dinî ahkâm yönünden âyetleri inceliyorlardı. Bazan da âyetleri tarihî olarak izâha kalkışıyorlardı. Dil yönünden izâh ederken, o devirdeki bilgi seviyesine göre izâh ediyorlardı. Bu sebeple az önce de belirttiğimiz gibi aralarında farklı görüşler doğmuştu. Âyetlerin nüzûl sebeplerini incelerken o âyetin inmesine sebep olan hâdiseyi ve o âyetle ilgili soru soran kişilerin durumunu ve neden o soruları sorduklarını biliyorlardı. Nitekim Harûriye vak'asıyla ilgili olarak Nâkî'e; Abdullah İbn Ömer'in görüşü sorulduğunda şöyle demişti: Abdullah İbn Ömer bu vak'aya katılanları yaratıkların en kötüsü olarak görmektedir. Zirâ onlar kâfirler hakkında nâzil olan âyetleri mü'minlere hamletme yoluna gittiler, dermiş. (Kasımî, Tefsîr, I, 38) Kur'an'ın nüzûl sebebi nokta ve hareketlerin durumu, kırâat farklılıkları ve özellikle Kur'an'ın yedi harf üzerine indirilmiş olduğunu belirten rivâyetler sahâbenin farklı kanâatlara yönelmesine sebep olmuştur.

Ashâb arasında Kur'an tefsîriyle şöret bulanların sayısı çok azdır. Tefsîr usûlü bilginlerinin ifâdesine göre, sahâbeden meşhûr müfessirlerin sayısı on'dur: Bunlar Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân, Hz. Ali, Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Mes'ûd, Übeyy İbn Kâ'b, Zeyd İbn Sâbit, Ebu Mûsa el-Eş'arî ve Abdullah İbn

Zübeyr'dir. Önümüzdeki sayfalarda bunlarla ilgili olarak daha geniş bilgi vermeye çalışacağız.

Şüphesiz ki ashâbtan tefsîr yapanlar yalnız bunlar değildir. Ancak bunların tefsîri fazlaca olduğu için şöhret bulmuşlardır. Tefsîr nakleden sahâbeler arasında Enes İbn Mâlik, Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Ömer, Câbir İbn Abdullah, Abdullah İbn Amr İbn Âs ve Hz. Âişe'yi sayabiliriz.

Tefsîrleri şöhret bulmuş olan saydığımız ilk on kişi arasında bazıları fazlaca tefsîr naklederken, bazıları da çok az nakillerde bulunmuşlardır. Sözelimi Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân'dan birkaç âyetin tefsîrinden başka bir şey rivâyet nakledilebilmiş değildir. Bu halîfeler peygamberden sonra devlet işlerini üstlendikleri için tefsîr rivâyetine fazla bir zaman ayıramamışlardır. Hülâfa-i Râsîdinin arasında en çok rivâyet nakledilen Hz. Alî (r.a)'dır. Bunun nedeni de Hz. Ali'nin en son halife olması ve yine onun döneminde Kur'ân'ı anlayan ve yorumlayan ashâbın sayısının azalması ve muhtelif siyasi ve sosyal nedenlerle Hz. Ali'ye Kur'ân'la ilgili birçok soruların sorulması olabilir. Kezâ Abdullah İbn Abbâs'dan, Abdullah İbn Mes'ûd'dan ve Übeyy İbn Kâ'b'dan pek çok tefsîr rivâyet edilmiştir. Bunları ayrıca göreceğiz. Zeyd İbn Sâbit, Ebu Mûsa el-Eş'arî, Abdullah İbn Übeyy gibi diğer ünlü sahâbelere gelince, bunlar her ne kadar tefsîrde şöhret sahibi iseler de kendilerinden nakledilen rivâyetler çok azdır. Sahâbenin tefsîrine örnek olmak üzere bir kaç misâl zikredebiliriz:

Hız. Ömer der ki: Kur'ân'da geçen el-cibt kelimesi büyü, tâğût kelimesi de şeytândır. (Buhârî, Sahîh, VI, 57) Bilindiği gibi cibt kelimesi Allah'tan başka ibâdet edilen herşeye verilen isimdir. Bu sebeple put, kâhin, büyücü gibi mânâlar verilebilir. Bu kelimenin Habeş asıllı olduğu İbn Abbâs ve İkrime'den nakledilmiştir. İbn manzûr Lisan'ül-Arab, II, 21) Tâğût ise tuğyân kelimesinin mübalâğalı ismi fâilidir. Bu kelime de batıl olarak ibadet edilen her şey, şeytân, kâhin, büyücü ve insanlardan, cinlerden inâtçı anlamlarına gelmektedir. (Seyyid Kutûb, Fîzîlâl'il Kur'an, III, 269-173; İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, IV, 1732-1734) Görüldüğü gibi bu iki kelime her iki anlamı da içerebileceği halde Hız. Ömer bu kelimelerin büyü ve şeytân anlamlarına geldiğini belirterek tefsîr etmiştir.

Hız. Ömer'in Kur'ân tefsîrine bir diğer örnek de "Ruhlar çiftleştirildiği zaman" (Tekvîr, 7) âyetindeki çiftleştirilme anlamına gelen (زُوِجَتْ) kelimesidir. İbn Kesîr'in rivâyetine göre İbn Ebu Hâtim Nu'mân İbn Beşîr'den nakleder ki: Hız. Ömer hutbe okumuş ve "Rûhlar çiftleştirildiği zaman" âyetini tefsîr ederken her grub kendi grubuyla birleştirilip yanyana getirildiği zaman, demiştir. Bir başka rivâyette de çiftler, aynı ameli işleyen iki insandır ki birlikte amelleri onları ya cennete, ya cehenneme götürür, demiştir. Nu'mân İbn Beşîr'den nakledilen bir başka rivâyette de o şöyle der: Hız. Ömer'e bu âyet sorulduğunda şöyle dedi: Sâlih kişi, sâlih kişi ile eşleştirilir. Kötü kişi de kötü kişi ile eşleştirilir ve cehenneme götürülür. İşte rûhların çiftleştirilmesi budur. Yine Nu'mân'dan nakledilen bir başka rivâyette Hız. Ömer halka şöyle demiş: Siz "Rûhlar çiftleştirildiği zaman" kavli hakkında ne dersiniz? Halk susmuş. Hız. Ömer demiş ki: o, cennet ehlinde kendisine benzeyen kişilerle eşleşen kişidir. Bir diğer kişi de cehennem ehlinde kendisine benzeyen kişilerle eşleştirilir. Sonra "zulmedenleri ve eşlerini sürükleyin" âyetini okumuş. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, XV, 8322) Görüldüğü gibi buradaki rûhların birleştirilme-

sinden maksad, cennet ehlinin cennet ehliyle, cehennem ehlinin de cehennem ehliyle birleştirilmesidir. Ve Hz. Ömer (r.a) bu birleştirilmeyi "Zulmedenleri, onlarla işbirliği edenleri ve Allah'ı bırakıp da yaptıklarını derleyin, onları cehennem yoluna koyun." (Sâffat, 22) âyeti ile tefsîr etmiştir.

Buhârî'nin belirttiğine göre Hz. Ali Zâriyât sûresinin birinci âyetindeki "Zariyat" kelimesinin rüzgâr anlamına geldiğini söylemiştir. (Buhârî, Sahîh, VI, 174) Hz. Ali'nin bu tefsîrini Sahâbe-i Güzîn'in hepsi kabul etmişlerdir. Bilindiği gibi zâriyât kelimesi, lügâta kırıp ufalayan, toz edip savuran ve alıp götüren şeyler için kullanılır. Binâenaleyh toprağı ve tozu kaldırıp savuran rüzgârlar anlamına gelebileceği gibi, zürriyyet yayan doğurgan kadınlara, ya da kırıp dağıtan meleklerle ve hattâ her türden patlayıcı maddelere ve tahrîk edici nedenlere de bu kelime kullanılabilir. İbn Manzûr (Lisân'ül Arâb, XI, 287) Bu âyete Hz. Ali rüzgâr anlamını verirken onu büsbütün yorumlamak yerine sadece kelimenin ihtivâ ettiği anlamlardan birine hamletmiştir. Kehf sûresindeki "Rüzgârın yayıp savurduğu" (Kehf, 46) âyetini gözönünde bulundurarak bu anlamı vermiştir. Başka tefsirciler de bu kelimeye dağılma anlamını vermişlerdir.

İmâm Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Beşşâr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; ona Abdullah İbn Zübeyr fitnesi esnâsında iki kişi gelip şöyle demiş: Halk yapacağını yaptı, sen Hz. Ömer'in oğlu ve Resûlullah'ın sahâbesisin. Seni savaşa çıkmaktan alıkoyan nedir? Abdullah İbn Ömer demiş ki: Beni Allah'ın kardeşin kanını kardeşe harâm kılmış olması (savaşa çıkmaktan) alıkoyuyor. Onlar: Allah Teâlâ: "Fitne kalmayıp din de yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın." (Bakara, 193) buyurmuyor mu? demişler. Abdullah İbn Ömer demiş ki: Biz, fitne kalmayıncaya kadar savaştık. Din de yalnız Allah'ın oldu. Siz ise fitne yayıp din de Allah'tan başkası için oluncaya kadar savaşmak istiyorsunuz.

Bu haberde, Hâricî bir gencin Abdullah İbn Ömer'e: Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın, âyeti hakkındaki sorusu üzerine Abdullah İbn Ömer'in bu âyeti tefsîri görülmektedir. Aynı vak'ayla ilgili olarak Osmân İbn Sâbit de Nâfi'den şöyle nakleder: Adamın biri Abdullah İbn Ömer'e gelip dedi ki: Ey Ebu Abdurrahmân, Allah'ın teşvik ettiğini bildiğin halde seni bir yıl hacca gidip ertesi yıl umre yapmaya, Allah yolunda cihâda gitmemeye sevkeden şey nedir? Abdullah İbn Ömer dedi ki: Yeğenim, İslâm beş şey üzere binâ edilmiştir: Bunlar, Allah'a ve Resûlüne İmân, beş vakit namaz, Ramazan orucu, zekât ve Allah'ın evini haccetmektir. Adam dedi ki: Ey Ebu Abdurrahmân, Allah Teâlâ'nın kitabında şöyle dediğini duymadın mı: "Eğer mü'minlerden iki gurub birbiriyle savaşarlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri diğerine saldırırsa saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar savaşın." (Hucûrat, 9) ve yine Allah Teâlâ: "Fitne kalmayıp din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın." (Bakara, 193) buyurmuyor mu? Abdullah İbn Ömer dedi ki: Biz, Resûlullah devrinde böyle yaptık. O zaman İslâm azınlıkta idi. Kişi dini nedeniyle zorlanıyor, ya öldürülüyor, veya işkenceye uğruyordu. Nihâyet İslâm hâkim oldu ve fitne kalmadı. Adam dedi ki: Ali ve Osmân hakkında ne dersin? Abdullah İbn Ömer dedi ki: Osmân'a gelince Allah onu affetmişti, ama siz onun affedilmesinden hoşlanmıyorsunuz. Hz. Ali'ye gelince; o, Resûlullah'ın amcası oğlu ve dâmâdıdır. Abdullah İbn Ömer eliyle göstererek dedi ki: İşte şu gördüğünüz, onun evidir." (İbn Kesîr, Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,

III, 759-760) Böylece Abdullah İbn Ömer bu âyetteki fitne kelimesinin müslümanların kendi aralarındaki ihtilâf değil kâfirler ve müşriklerle savaşıp harb etmelerinin kasdedildiğini belirtmiştir. Soruyu soran Hâricî genç ise fitnenin müslümanlar arasındaki ihtilâf olduğu kanâatını taşımaktadır. Nitekim daha sonra sahâbenin ve tâbiînin birçoğu bu âyeti Abdullah İbn Ömer gibi anlayacaklardır. Herne kadar bu kelime lügâta imtihân, deneme gibi mânâlara gelirse de fâsıklık, şirk, ihtilâf, küfürü yaymak ve irtidâd, âsâyişi ihlâl gibi mânâlara da gelmektedir. (İbn Manzûr, Lisân'ül-Arab, XIII, 317)

Buhârî'nin belirttiğine göre, Abdullah İbn Mes'ûd ümmet kelimesini hayır öğreten mânâsına tefsir etmiştir. (Buhârî, Sahîh, VI, 103) Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhîm'in ümmet olduğu ifade edilmektedir. Abdullah İbn Mes'ûd buna, kendisine uyulması gereken bir hayır öğretmeni anlamını vermiştir.

Buhârî'nin ifâdesine göre; Abdullah İbn Mes'ûd Teğâbûn sûresindeki: "Kim de Allah'a îmân ederse o, bunun kalbini hidâyete erdirir." (Teğâbûn, 11) âyetini o kimse kendisine bir musibet isabet edince hoşnûd olur ve bunun Allah'tan geldiğini bilir, diye tefsir etmiştir. (Buhârî, Sahîh, VI, 193) Görülüyor ki Abdullah İbn Mes'ûd bu âyeti baştarafıyla ilgili olarak tefsir etmiştir. Böylece Abdullah İbn Mes'ûd kalbi hidâyete ermiş olan kimse için Allah onu hidâyete isabet ettirdiğinden dolayı hatâyâ düşürmemiş olur. Hatâyâ düşürdüğü için de ona hidâyeti isâbet ettirmemiş olduğunu bilir, diye mânâ vermiştir. Dolayısıyla hidâyete eren kişi; her musibetin ancak Allah'ın izniyle geleceğini düşünür ve Allah'a güvenerek huzûr bulur.

Müslim'in Sahîh'inde belirttiğine göre; Hz. Âişe Azîz ve Celîl olan Allah'ın: "Hani onlar üst ve altınızdan gelmişlerdi de; gözler yılmış, yürekler gırtlaklara gelmişti." (Ahzâb, 10) âyeti hakkında bu olay Hendek günü olmuştur, demiştir. (Müslim, Sahîh, IV, 2316; Taberî, Tefsir, XXI, 74) Burada Hz. Âişe'nin âyeti, nüzûlüyle ilgili tarihî bir vak'ayla izâh ettiğini görüyoruz. Bu dehşetli ve korkunç ânın Hz. Âişe bize Hendek muharebesinde olduğunu belirtmektedir.

Buhârî Sahîh'inde nakleder ki; Hz. Ömer (r.a) bir gün Peygamberin ashâbına: "Sizden biriniz kendisinin bir bahçesi olmasını ister mi..." âyetinin ne hakkında nâzil olduğunu biliyor musunuz? demiş. Ashâb: Allah ve Resûlü daha iyi bilir, demişler. Bunun üzerine Hz. Ömer kızmış ve demiş ki: Ya biliyoruz veya bilmiyoruz, deyin. İbn Abbâs demiş ki: Ey mü'minlerin emîri, benim içimde bu konuda birşey var. Hz. Ömer demiş ki: Ey yeğenim; söyle, kendini hor görme. Abdullah İbn Abbâs demiş ki: Bu âyet bir amel için örnek verilmiştir. Hz. Ömer: Hangi tür amel? deyince, Abdullah İbn Abbâs; bir amel için demiş. Hz. Ömer demiş ki: Bu âyet Azîz ve Celîl olan Allah'a itâatla amel işleyen zengin bir kişi hakkında örnek verilmiştir. Sonra Allah ona şeytânı yollamış ve o da günâhlar işleyerek bütün amellerini batırmıştır. (Buhârî, Sahîh, VI, 39) Burada Hz. Ömer'in dinî bir hükmü remizli olarak izâh ettiğini görmekteyiz. Sahâbenin bu âyetle ilgili bilgisini yoklayan Hz. Ömer, Abdullah İbn Abbâs'ın bir nebze bilgi sahibi olması üzerine kendisi âyetin ne için örnek verildiğini açıklamıştır. Abdullah İbn Abbâs'dan bahsederken onun tefsirine âit daha geniş örnekler vereceğiz.

V- SAHÂBELER DÖNEMİNDE TEFSİR FAÂLİYETİ

1- Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osmân (r.a.)'ın Tefsîre Hizmetleri.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, aşhâb içerisinde tefsîr rivayet edenlerin arasında dört halîfe de bulunmaktaydı. Ne var ki bunların devlet işleriyle uğraşmaları ve erken vefât etmeleri nedeniyle bunlardan nakledilen rivâyetler çok azdır. Sözgelimi Hz. Ebu Bekir siddîk (öl. 13/634) cemâata hitâbederek “Ey insanlar, siz Allah Teâlâ'nın “Ey îmân edenler, siz kendinize bakın. Şâyet siz doğru yolda olursanız sapanlar size zarar veremezler.” (Mâide, 105) âyet-i kerîmesini okuyorsunuz ama onu konulması gereken yerden başka yere koyuyor (yanlış tefsîr ediyor)sunuz, demişti. Ben Resûlullah'tan şöyle buyurduğunu işittim: İnsanlar münkeri görüp de onu değiştirmezlerse Allah Teâlâ da onların arasında azâbını yayıverir, demişti. Burada mezkûr âyeti mârûfu emir ve münkeri nehiy görevinin gerekleri doğrultusunda yorumlamıştır. Dolayısıyla hidâyete erebilmek için emirleri yerine getirmek ve nehiylerden sakınmak gerekir.

Şu'be, İbn Ebu Ma'mer'den nakleder ki; Hz. Ebu Bekir (r.a) şöyle buyurmuştur: Ben, Allah'ın kitâbı hakkında bilmediğim bir şey söylersem hangi yer beni barındırır ve hangi gök beni gölgelendirir?

Ebu Ubeyd Kâsım İbn-Sellâm der ki: Ebu Bekir siddîk'a Abese sûresindeki (وَفَاكِهَةٌ) ”meyvalar ve mer'âlar...” (Abese, 31) âyeti sorulduğunda şöyle demiştir: Ben Allah'ın kitâbı hakkında bilmediğim bir şey söylersem, hangi yer beni barındırır ve hangi gök beni gölgelendirir? (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, II, 9)

Hz. Ömer de (öl.23/643) bazı âyetleri tefsîr etmiştir. Nitekim yukarıda geçen Abese sûresiyle ilgili ondan nakledilen rivâyet meşhûrdur:

Ebu Ubeyd Kâsım İbn Sellâm nakleder ki; Ömer İbn Hattâb minberde “meyveler ve mer'âlar...” (Abese, 31) âyetini okumuş ve şöyle demişti: Biz bu meyveyi biliyorduk. Ancak sonundaki mer'âlar kelimesinin ne anlama geldiğini bilmiyorduk. Sonra kendi kendisine dönerek; zorlama olur ya ömer, demişti.

Bir başka rivâyette de bu olay şöyle nakledilir: Abd İbn Humeyd, Enes'ten nakletti ki; o, şöyle demiş: Biz Ömer İbn Hattab'ın yanında idik, gömleğinin arkasında dört yama vardı. Bu âyeti okudu ve mer'âlar nedir? diye sordu. Sonra; işte bu, tekellüftür, sen onu bilmesen ne olur? dedi. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, II, 9)

Hz. Ömer'in Kur'ân tefsîrine bir örnek de Zâriyât sûresinin ilk âyetleriyle ilgili yorumdur. Nitekim Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr, İbrâhîm İbn Hâni kanalıyla... Saîd

İbn Müseyyeb'ten nakleder ki; o, şöyle demiştir: Sabîğ et-Temimi, Ömer İbn Hat-tâb'a geldi ve; ey mü'minlerin emîri, bana "Esip savuranları" (Zâriyât, 1) haber ver, dedi. Hz. Ömer: Onlar rüzgârlardır. Şâyet bunu Allah Resûlünün söylediğini işitmiş olmasaydım söylemezdim, dedi. Sabîğ: "İşi ayıranlar" (Zâriyât, 4)'ı bana haber ver, dedi. Hz. Ömer: Bunlar meleklerdir. Şâyet bunu Allah Resûlünün söylediğini işitmiş olmasaydım söylemezdim, dedi. Sabîğ: "Kolayca süzülenler" (Zâriyât, 3)'ü bana haber ver, dedi. Hz. Ömer: Onlar gemilerdir. Şâyet bunu Allah Resûlünün söylediğini işitmeseydim, söylemezdim, dedi. Ve ona yüz sopa vurulmasını, sonra da bir eve hapsedilmesini emretti. İyileşince tekrâr ona yüz sopa vurdu ve bir semere yükleyip Ebu Musa el-Eş'arî'ye: İnsanları onunla birlikte oturmaktan men'et, diye, yazdı... Sabîğ İbn Asel ile Hz. Ömer arasında geçen hâdise meşhûrdur. Hz. Ömer'in onu dövmesi onda gördüğü inâd ve muhâtabını zor durumda bırakma arzusundan olmalıdır." (İbn Kesîr, Tefsîr, XIII, 7472)

Hiz. Osmân'ın (öl. 35/655) Kur'ân anlayışıyla ilgili olarak, Abdullah İbn Abbâs ile aralarında geçen şu hâdise güzel bir örnektir: Abdullah İbn Abbâs Hiz. Osmân'a Enfâl sûresi ile Tevbe sûresini bitişik yazdınız, aralarını neden besmele ile ayırmadınız? Bu sûreyi niçin yedi uzun sûre denilen sûreler sırasına yerleştirdiniz? diye sormuştu. Hiz. Osmân ona şöyle karşılık vermişti: Resûl-i Ekrem zamânında, vakit vakit sûreler, âyetler nâzil olunca vahiy kâtiblerine; şu âyeti şu süredeki şu âyetlerin yanına yazın, diye emrederdi. Enfâl sûresi Medîne'de ilk nâzil olan sûrelerdendir. Tevbe sûresi ise en son nâzil olan âyetlerden bir kısmını ihtivâ eder. Dolayısıyla her ikisinin muhteviyâtı arasında bir benzerlik vardır. Bu sebeple biz bu iki sûrenin bir olduğu kanâatına vardık. Resûlullah vefât etmeden önce bu sûrenin o süreden olup olmadığını bize bildirmemişti. Dolayısıyla bunları bitişik yazdık, aralarını besmele ile ayırmadık ve bu iki sûreyi yedi uzun sûre arasına yerleştirdik. (Ö. Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 214)

2- Hiz. Ali (r.a.)'nın Tefsîre Hizmetleri

Hiz. Ali (öl. 40/660) halifeler arasında en çok tefsîr rivâyet edenlerden birisidir. Zaten kendisini ilme vermiş olan Hiz. Ali, halifelerin sonuncusu olması nedeniyle Kur'ân'ın anlaşılması için büyük gayretler göstermişti. Örnek olması için onun tefsîrinden birkaç misâl aktarmaya çalışacağız: İbn Ebu Hâtim der ki: Bize babam... Hiz. Ali'den nakletti ki, o, şöyle demiştir: Size Allah'ın kitâbındaki en önemli âyeti haber vereceğim. Bize Allah'ın Resûlü haber verip şöyle buyurdu: "Size musîbetten ne gelirse kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder." (Şûrâ, 30) Ey Ali, sana bu âyeti tefsîr edeceğim: Dünyada iken sizin başınıza gelen bir hastalık veya musîbet veya belâ sizin kazandıklarınızındandır. Allah Teâlâ âhirette ikinci kez cezâlandırmayacak kadar Halîmdir. Dünyada iken bağışlamış olduğuna gelince; Allah Teâlâ bağışladıktan sonra tekrâr dönmeyecek kadar Kerîm'dir. İbn Ebu Hâtim'in bu hadîsi rivâyeti ise şöyledir: Bize babam... Ebu Cuhayfe'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ebu Tâlib oğlu Ali yanıma geldi ve; size her mü'minin ezberlemesi gereken bir hadîsi haber vereyim mi? dedi. Biz de hadîsi ona sorduk. o "Size musîbetten ne gelirse kendi ellerinizin kazandığındandır. Bununla beraber O, çoğunu affeder." (Şûrâ, 30) âyetini okuyup şöyle dedi: Allah Teâlâ dünyada bir kimseyi bir şey yüzünden cezâlandırmışsa kıyâmet günü ikinci kez cezâlandırmaya-

cak kadar Halîm'dir. Dünyada iken bağışlamış olduğuna gelince; kıyâmet günü afından dönmeyecek kadar Kerîm'dir." (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, XIII, 7106)

Şu'be İbn Haccâc Semmâk kanalıyla... Hz. Ali'den rivâyetine göre; o, Kûfe'de minbere çıkmış ve; bana Allah'ın kitâbından hangi âyeti, Resûlullah'ın Sünnetinden hangi sünneti sorarsanız size onu haber vereceğim, demişti. İbn Kevâ kalkıp; ey mü'minlerin emîri, Allah Teâlâ'nın "Esip savuranlara" (Zâriyât, 1) kavlinin mânâsı nedir? diye sordu. Hz. Ali; rüzgârdır, dedi. Onun "yükünü yüklenenlere" (Zâriyât, 2) kavlinin anlamı nedir? sorusuna, buluttur, cevâbını verdi. "Kolayca süzölenlere" (Zâriyât, 3) âyetinin anlamı nedir? sorusuna; gemilerdir, cevâbını verdi. Onun "İşi ayıranlara" (Zâriyât, 4) kavlinin anlamı nedir? sorusuna da; meleklerdir, cevâbını verdi. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, XIII, 7472)

Hz. Ali ilim beldesinin kapısı olarak nitelendirilmiş ve gerçekten delilleri bulmada son derece güçlü, neticelere varmada son derece sağlam bir düşünce yapısına sahip idi. Gerek belâğatta, gerek fesâhatta, gerekse şiir ve hitâbette devrinin önde gelenlerinden idi. Mes'elelerin dış yüzüne vâkıf olduğu kadar iç tarafına da vâkıf olan Hz. Ali, her zor ve müşkil konuda sahâbenin mürâcaat kaynağı idi. Resûlullah'ın bütün savaşlarına katılmış olan Hz. Ali, yalnızca Tebûk'te âilesinin başında bırakılmıştı. Hattâ Hayber günü Allah'ın Resûlü savaşın en sıkışık olduğu zamanda şöyle demişti: Yarın bu sancağı, öyle bir kişiye vereceğim ki Allah onun elinde fethi müyesser kılacak, Allah ve Resûlü onu severler, o da Allah ve Resûlünü sever. Ertesi gün sancağı Allah Rasûlü, Hz. Ali'ye vermişti. Peygamber onu kendi kardeşi kabul etmiş ve: Dünyada ve âhirette sen benim kardeşimsin, demişti. Yemen'e vâli tayin ederken Hz. Ali için; Allahım onun diline sebât, kalbine hidâyet ver, diye duâ etmişti. Her güçlüğü çözümede gerçekten mâhirdi. Hattâ; Ebu'l-Hasan'ın çözemeyeceği hiçbir mes'ele yoktur, sözü dilden dile dolaşan bir darb-ı mesel olmuştu. Alkame'nin Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o şöyle demişti: Biz kendi aramızda Medînelilerin en doğru hüküm vereninin Ebu Tâlib oğlu Ali olduğunu söyledik. Atâ'ya; Muhammed (a.s.)'in ashâbı arasında Hz. Ali'den daha bilgin biri var mı? denildiğinde, O; hayır, Allah'a andolsun ki böyle birisini tanımıyorum, diye karşılık vermişti. Saîd İbn Cübeyr de Abdullah İbn Abbâs'dan nakleder ki; o, Hz. Ali'den bir görüş mevcûd olursa başkasına mürâcaat etmezdik, dermiş. (Daha geniş bilgi için bkz. (İbn'ül-Esîr, Üsd'ül-Ğâbe,)

Hz. Ali'nin her konuda olduğu gibi Kur'ân ilimlerinde de derin bilgiye sahip olduğu kaynaklarca -hemen hemen üzerinde ittifâk edilen bir husûstur. Nitekim daha sonra Kur'ân ilimlerinin deryâsı diye nitelendirilecek olan Abdullah İbn Abbâs; Kur'an tefsîrinden ne öğrendiysem Ebu Tâlib oğlu Ali'den öğrendim, demiştir. Hz. Ali'nin bizzât şöyle dediği rivâyet edilir: Allah'a andolsun ki; hangi âyet inmişse onun kimin hakkında ve nerede indiğini bilirim. Doğrusu Rabbim bana çok düşünen bir kafa ve çok soru soran bir dil lutfetmiştir. Ebu Tufeyl'in rivâyetine göre Hz. Ali, halka îrâd ettiği bir hutbede; bana soru sorun, Allah'a andolsun ki; ne sorarsanız mutlakâ size haber vereceğim, demiş ve şöyle devam etmişti: Bana Allah'ın kitâbından sorun. Allah'a andolsun ki; ondaki her bir âyetin gece mi gündüz mü, ovada mı dağda mı nâzil olduğunu en iyi ben bilirim, demiştir. (Zehbî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 89-90) Hz. Ali'den pekçok rivâyet nakledilmiştir. Ancak bu ri-

vâyetlerde çoğunlukla şîa'nın etkisi göze çarpmaktadır. Hattâ şîi kaynakların ifâdesine göre Hz. Ali'nin şöyle dediği bildirilir: İsteseydim Kur'ân'ın tefsîrinden yetmiş deve yükü tefsîr yapardım. Bu da Hz. Ali sevgisinde aşırı giden şîa'nın onu ne derece abarttığının tipik örneklerinden birisidir. Hz. Ali'den nakledilen sahîh rivayetlerin tarîki şöyledir:

a) Hişâm, Muhammed İbn Sîrîn, Abîde es-Selmânî, Ali (r.a) Bu sahîh rivâyet tarîkini, Buhârî ve diğer sahîh hadîs râvîleri benimserler.

b) İbn Ebu Huseyn, Ebu Tufeyl, Ali (r.a) İbn Uyeyne'nin tefsîrinde takîb ettiği bu rivâyet tarîki de sahîhtir.

c) Zührî, Ali Zeyn el-Âbidîn, babası Hüseyin, babası Ali. Bu rivâyet tarîki de gerçekten sahîhtir. İbn Salâh'ın ifâdesine göre; bazıları ondan nakledilen en sahîh isnâd tarîkının bu yol olduğunu söylemişlerdir. Ne var ki Hz. Ali'nin torunu ve kendi adını taşıyan Ali Zeyn'el-Âbidîn'e pekçok uydurma ve yalan rivâyetler isnâd edildiği için bu sonuncu tarîk öncekilerden daha az şöhret bulmuştur. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, I, 91)

3- Abdullah İbn Abbâs'ın (r.a.)'ın Tefsîre Hizmetleri

Künyesi Ebu'l-Abbâs olan Abdullah İbn Abbâs İbn Abdü'l-Muttalib el-Hâşimî, Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın oğludur. Resûlullah'ın Medîne'ye hicretinden birkaç sene evvel Hâşim oğullarının Şib'de boykota tâbi tutuldukları vakit doğduğu söylenir. Resûlullah'ın vefâtı esnâsında onüç veya onbeş yaşlarında bulunuyordu. Daha çok Hz. Osmân zamânında temâyüz eden Abdullah İbn Abbas, hicrî 35 yılında halîfe Osmân tarafından hac emîri tayin edilmişti. Daha sonra Hz. Ali'nin saflarında yer alan Abdullah İbn Abbâs daha çok, sefîr olarak görev yaptı. Bilâhare halîfe onu Basra'ya vâli tayîn etti. Sıffîn vak'asında Hz. Ali'nin temsilcisi olması bizzât halîfe tarafından istenmişse de Hz. Ali'nin akrabası olması nedeniyle pek uygun görülmemiştir. Bilâhare Hz. Hasan'ın hilâfetten çekilmesi üzerine Abdullah İbn Abbâs Muâviye'nin hilâfetini kabûllenecek, fakat Yezîd'in hükümdârlığına karşı çıkacaktır. Abdullah İbn Abbâs hicri 68 yılında (687-688) yetmiş yaşlarında iken Tâif'te vefât etmiş ve buraya gömülmüştür. Hz. Ali'nin oğlu Muhammed İbn Hanefiyye onu kabre yerleştirirken ve toprağını düzeltirken: Allah'a andolsun ki; bugün, bu ümmetin en derin bilgini vefât etmiştir, demiştir. (F. Buhl, İslâm Ansiklopedisi, Abdullah İbn Abbâs maddesi)

Abdullah İbn Abbâs Allah'ın kütâbını bilmede en üstün ictihâd derecesine varan isimlerin başında yer aldığı için tefsîr ve fetvâda reislik mevkiine geçmiş ve el-Bahr el-Hibr ünvânıyla anılmıştır. Daha önce naklettiğimiz rivâyetlerde de görüldüğü gibi, Hz. Ömer (r.a) onu ashâbının büyükleriyle beraber kendi meclisinde bulundurur ve en yakınında oturturdu. Onu gördüğünde; sen, bizim delikanlılarımızın yüzü en güzel ahlakı en iyi ve Allah'ın kütâbını en derin bilenlerdensin, derdi. Ve yine Abdullah İbn Abbas hakkında Hz. Ömer (r.a.)'nın: İşte size genç delikanlı, onun çok suâl soran bir dili ve çok düşünen bir gönlü var, derdi. Abdullah İbn Abbâs, edebinden Hz. Ömer bir soru sorduğunda hemen cevâb vermez, ancak ashâb görüşünü söyledikten sonra o, konuşurdu. İbnü'l-Esîr'in Ubeydullah İbn Abdullah İbn Utbe'den naklettiğine göre; Hz. Ömer'e müşkil mes'eleler geldiğinde o, İbn Abbâs'a

bugün önümüze zor mes'eleler çıktı. Sen, bu ve benzeri mes'eleler için yaratılmışsın, derdi ve onun görüşünü alırdı. Bu gibi zor mes'elelerde Hz. Ömer ondan başkasının görüşüne başvurmazdı. (Usd'ül-Gâbe, 192-195).

Onun hakkında Abdullah İbn Mes'ûd, Kur'ân'ın en iyi tercümânı İbn Abbâs'dır, demiştir. Atâ da, Abdullah İbn Abbâs'ın meclisinden daha değerli bir meclis görmedim. Fıkıhçılar onun yanında, Kur'ân bilginleri onun yanında, şiir bilginleri onun yanındadır. Onların her birisi geniş bir vâdîden çıkar gibi yanından çıkarlar, dermiş. Ubeydulah İbn Abdullah İbn Utbe'nin ifâdesine göre, Abdullah İbn Abbâs, birçok özellikleriyle insanları geride bırakmıştır. Öncekilerin bilgisine sahip olması, kendisine gerek duyulan konularda derin fikhî bilgisi olması, yumuşak huyluluğu, soyluluğu ve te'vîl bilgisine sahip olmasıyla. Resûlullah'ın hadîsinde onu geçen birini görmedim. Ebu Bekir Ömer ve Osman'ın hükmünde ondan daha bilginine rastlamadım. Kendisine gerek duyulan konularda ondan daha derin fikhî bilgiye ve daha isâbetli görüşe sahip olamıyordum. Bir gün oturur ve yalnızca fıkıh konuşulurdu. Bir gün te'vîl, bir gün mağâzî, bir gün şiir ve bir gün de arapların eski destanları (Eyyâm-ül-Arab) konuşulurdu. Onun yanında oturan bütün bilginlerin ona boyun eğdiğini gördüm. Kim ona bir soru sorduysa mutlaka onun yanında bir bilgi bulmuştur." (İbn'ül-Esîr, Üsd'ül-Gâbe, 192-195). Tâvûs'a-Abdulah İbn Abbâs kastedilerek şu çocukla oturuyor da Peygamber'in ashâbından büyükleri terk ediyorsun, denilince şöyle karşılık vermişti: Ben, Peygamberin ashâbından yetmiş kişinin bir konuda düşündükleri zaman Abdullah İbn Abbâs'ın görüşüne başvurduklarını gördüm.

Daha sonra Abbâsî halîfelerinin iktidâra gelmeleri nedeniyle Abdullah İbn Abbâs hakkında fevkalade birçok özellikler isnâd edildiği sanılmaktadır. Sözgelimi A'meş'in Ebu Vâil'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Ali Abdullah İbn Abbâs'ı hac mevsimi için halife tayin etti. O, bir hutbe okuyarak Bakara sûresini -bir rivâyete göre de Nûr sûresini- öyle bir tefsîr etti ki şâyet Rûm, Türk ve Deylem halkı onu işitmiş olsalardı muhakkak müslüman olurlardı. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 66-67) Hz. Ali de onun tefsîrini övgüyle karşılamış ve onun için: Sanki ince bir perdenin ötesinden gayba bakıyor gibiydi, demiştir.

Şüphesiz ki onun bu zengin bilgisi, herşeyden önce Peygamberin evinde büyümüş olmasına ve ayrıca peygamberin eşi Meymûne'nin onun teyzesi olması nedeniyle Peygamber'den küçük yaşta birçok bilgiyi öğrenmesine dayanır. Ayrıca Resûlullah'ın: "Allahım, onu dinde fakîh kıl ve kendisine te'vîli öğret" duâsına mazhar olmasına ve Resûlullah'ın vefâtından sonra ashâb-ı güzîn'in büyüklerinin yanında bulunarak onlardan istifâde etmesine bağlanır. Elbette ki onun Arap dilinin inceliklerini bilmesi ve icthâd mertebesine Arap dilinin inceliklerini bilmesi ve icthâd mertebesine ulaşmış olmasının da bunda etkisi vardır. Fakat bunca bilgisine rağmen Abdullah İbn Abbâs'ın tefsîrine birçok itirâzlar da vukû'bulmuştur. Bilindiği gibi rivâyet tefsirlerinin zamanımıza kadar gelişinde en önemli kaynak ve rivâyet tarîki Abdullah İbn Abbâs tarîkidir. Ahmed İbn Hanbel'in ifâdesine göre; Abdullah İbn Abbâs'ın bilgisi, sahâbenin önderlerinden Hz. Ömer, Hz. Ali ve Übeyy İbn Ka'b'a dayanır. (İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII, 288, 289).

Peygamberin vefâtı esnâsında onüç ve onbeş yaşlarında bulunan Abdullah İbn Abbâs'ın çocuk yaşta bu kadar rivâyeti naklediyor olması, elbetteki dikkatleri çe-

kecektir. Daha çok müşteşrikler ve modern araştırmacılarla İslâm'a düşman olanlar Abdullah İbn Abbâs'ın şahsiyeti ve rivâyetleri üzerinde çok ağır sözler söylemişlerdir. Bu Bâhusûs yahûdî kaynaklarından istifâde etmesi Abdullah İbn Selâm, Kâ'b el-Ahbâr'dan pek çok rivayetlerde bulunması onun eleştirilen yönlerinden birisi olmuştur. Abdullah İbn Abbâs'ın Ebu Celd Gaylân İbn Ferve el-Ezdî isimli bir adamdan rivâyetler nakletmesi ve bu zâtın kendi kızının ifâdesine göre yedi günde bir Kûr'ân-ı altı günde bir Tevrât'ı hatmettiği rivâyetinin yaygınlığı onun görüşlerine bazı itirazlar, yöneltilmesine neden olmuştur. Ne var ki Abdullah İbn Abbâs, müslüman olan bu yahûdîlerden görüş alırken, dinin aslını veya detayını ilgilendiren itikâdî konularla alakalı bilgiler değil, yalnızca Kur'ân'da vârid olan İsrâiloğullarının da kabul ettikleri peygamberlerin kıssaları ve geçmiş milletlerin haberleriyle ilgili konularda suâl soruyorlardı. Ve ayrıca hiçbir zaman onların görüşlerini olduğu gibi de almıyordu. Hattâ bu konuda Hz. Peygamber'in; İsrâiloğullarından hadîs aktarın, bunun bir zararı yoktur, dediği rivâyet ediliyordu. Ve yine Resûlullahın ehl-i kitâb-ın sözlerini ne doğrulayın ne de yalanlayın buyurduğu bildirilmişti. Kaldı ki Abdullah İbn Abbâs'ın İsrâil kaynaklarının aktarılması konusuna karşı çıktığı da Buhârî'nin Sahîh'inde nakledilen şu rivâyetten anlaşılmaktadır: Abdullah İbn Abbâs der ki: Ey müslümanlar, siz ehl-i Kitâb'a soruyorsunuz. Halbuki Allah'ın peygamberine indirdiği sizin kitabınız, Allah tarafından gelen haberlerin en yenisidir. Siz, onu okuyorsunuz. O, eskimiş veya eksik değildir. Allah Teâlâ size kitâb ehlinin Allah'ın gönderdiği kitâbı değiştirdiklerini ve kendi elleriyle tahrîf, ettiklerini, sonra da az bir bedele satın almak üzere "bu, Allah'ın katındandır" (Bakara, 79). dediklerini bildirmektedir. Size gelen bu bilgi onlara soru sormanızı engellemiyor mu? Allah'a andolsun ki, onlardan hiçbir kişinin size indirilen âyetler konusunda suâl sorduklarını biz görmedik. (Buhârî Sahîh, II, 163. Kitâb'üş-Şehâdât, 29).

Ancak Abdullah İbn Abbâs buna rağmen kendisi ehl-i kitâb'tan birçok rivâyet nakletmiştir. Sözgelimi Abdullah İbn Abbâs Kâ'b el-Ahbâr'a Resûlullah'ın Tevrât'ta niteliklerinin nasıl olduğunu sorduğunda, o, bu nitelikleri abartmalı olarak nakle diyordu. Kendisinden 1660 civârında hadîs rivâyet edilen İbn Abbâs'a izâfe edilen Tenvîr'ül-Mikbâs isimli tefsîrdeki sahîh rivâyetlerin sayısının ancak yüz civârında olduğu bizzât imâm Şâfî tarafından nakledilmektedir. (İbn Sa'd, Tabakât, II, 365, Suyûtî el-İtkân, IV, 205-209, Abdullah Aydemir, Tefsîrde İsrâiliyât, 53-54). Abdullah İbn Abbâs'dan nakledilen rivayet tarîkleri şöyledir:

a) Muâviye İbn Salîh, Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs. Bu nakil tarîklerinin en sağlamıdır. İbn Cerîr Taberî, İbn Ebu Hâtim ve İbn Münzir, İmâm Müslim ve diğer Sünen ashâbı bu tarîkı kullanırlar. Ancak bu tarîk silsilesinde yer alan İbn Ebu Talha'nın Abdullah İbn Abbâs'dan tefsîr nakletmediği yalnızca Mücâhid veya Saîd İbn Cübeyr'den tefsîr dinlemiş olduğu söylenmiş ise de İbn Hacer ve Zehbî gibi hadîs bilginleri bu görüşü kabul etmeyerek reddetmişlerdir.

b) Kays İbn Müslim, Atâ İbn, Saîd İbn Cübeyr, Abdullah İbn Abbâs. Buhârî ve Müslim'in şartları uyarınca bu tarîk de sahîhtir.

c) İbn İshâk, Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime veya Saîd İbn Cübeyr, Abdullah İbn İbbâs. İbn Cerîr Taberî'nin ve İbn Ebu Hâtim'in çok kez kullandıkları bu tarîkın da sağlam ve bu tarîkla gelen rivâyetlerin isnâdının hasen olduğu kabul edilir.

d) İsmâil İbn Abdurrahman, (ya Ebu Malik veya Ebu salih) Abdullah İbn Abbâs. Bu rivâyet silsilesinde yer alan İsmâil konusunda hadîs bilginleri ihtilâf etmişlerdir. Onun tâbîinden ve şîî birisi olduğu bilinir. Ancak Suyûtî'nin ifâdesine göre; Sevrî ve Şu'be gibi birçok imâm ondan hadîs nakletmiştir. İbn Cerîr Taberî bu rivâyet tarîkini kullanırken, İbn Ebu Hâtîm bu tarîki benimsememiştir.

e) Abdulmelik İbn Cüreyc, İbn Abbâs. Bu tarîk ile nakledilen rivâyetlerin dik-katlı ve titiz olarak incelenmesi halinde ancak sahîh ile zayıf rivâyetlerin ayırd edilebileceği hadîs otoriteleri tarafından bildirilmiştir.

f) Dahhâk İbn Müzâhim el-Hilâlî, Abdullah İbn Abbâs. Bu tarîk ile gelen rivâyetler de pek beğenilmez. Çünkü Dahhâk İbn Müzâhim'i birçok hadîs bilgini sika râvî olarak kabul ederse de onun İbn Abbâs'dan hadîs rivâyeti münkati (kopuk) tur. Zîrâ o Abdullah İbn Abbâs'la karşılaşmamıştır. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtîm; Bişr İbn İmâre, Ebu Revk, Dahhâk kanalıyla İbn Abbâs'a dayanan rivâyetleri naklederlerse de, buradaki Bişr İbn İmâre'nin zayıf bir râvî olması nedeniyle bu rivâyet de zayıf kabul edilmiştir.

g) Atıyye el-Avfî, İbn Abbas. Bu rivayet tarîki de beğenilmemiştir. Çünkü Atıyye el-Avfî'nin rivâyetinin zayıf olduğu söylenir. Bazan Tirmizî bunun rivâyetini hasen olarak kabul eder. Ancak İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hâtîm; bu rivâyetle birçok hadîs nakletmişlerdir.

h) Mukâtil İbn Süleymân el-Ezdî el-Horasânî, Abdullah İbn Abbâs. Bu rivâyet tarîki de zayıf kabul edilmiştir. Çünkü Mukâtil İbn Süleymân, Dahhâk'ten hadîs işitmediği halde ondan hadîs rivâyet etmiştir.

i) Muhammed İbn Sâib el-Kelbî, Ebu Sâlim, Abdullah İbn Abbâs. Bu rivâyet tarîki en zayıf tarîktir. Çünkü tefsîri meşhur da olsa Kelbî'nin hadîsi çoğunluk tarafından kabul görmemiştir.

Abdullah İbn Abbâs, hadîs rivâyet etme konusunda son derece gayretli idi. Hattâ kendisi başından geçen bir olayı şöyle nakleder; Resûlullah'ın hadîslerinin hepsini Ansârın yanında buldum. Bir adama varıyor ve onu uyur buluyordum. Uyandırılmasını arzu etseydim uyandırılırdı. Fakat kapısında rüzgârın yüzüme fırlattığı kum altında o uyanıncaya kadar oturup bekliyordum. Uyandıktan sonra soracağımı soruyor, oradan ayrılıyordum. (İbn Sa'd, Tabakât, II, 366) Bu sebeple sahâbe ve tâbîînin birçoğu Allah'ın kitabında anlayamadıkları bir nokta ile karşılaşarlarsa ona başvuruyor ve şüphelerini gidermesi için gerekli açıklamaları öğreniyorlardı. Nitekim Mûsâ peygamberin Şuayb (a.s.)'ın yanında sekiz sene mi, on sene mi hizmet ettiği konusu ile ilgili olarak Saîd İbn Cübeyr'den şöyle bir rivâyet nakledilir: Kûfe'de hacca gitmek üzere hazırlandığım sırada bir Yahûdî dedi ki: Ben, senin ilmî araştırmalar yapan bir adam olduğumu görüyorum, öyleyse bana Mûsâ (a.s.)'ın ne kadarlık bir süre (Şuayb a.s.'ın yanında geçirdiğini) haber ver. Ben; bilmiyorum, ancak şimdi arabin âliminin yanına (Abdullah İbn Abbâs) gidiyorum. Bunu ona soracağım, dedim. Mekke'ye geldiğimde Abdullah İbn Abbâs'a bunu sordum ve yahûdînin sözünü ona bildirdim. Abdullah İbn Abbâs dedi ki: En güzel ve en çok olan süreyi geçirmiştir. Çünkü bir peygamber va'dedince va'dinden dönmez. Saîd İbn Cübeyr der ki: Irak'a geldiğimde Yahûdî ile buluşup kendisine durumu bildirdiğimde Yahûdî dedi ki: Doğrusu Mûsâ'ya indirilen rivâyet de bunu tasdik eder. Allah en iyisini bilendir. (İbn Cerîr Taberî, Tefsîr, XX, 43).

Abdullah İbn Abbâs'a yöneltilen eleştirilerden birisi onun eski Arap şiirine baş-

vura
mas
değ
hut
içer
lesin
der.
ye s
arka
dîvâ
kitâ
find
bu e
nem
le c
kuru
lah
Vak
Mu'
ki ta
avlus
âller
mad
dedil
tefsîr
ler g
misti
Teâlâ
kelim
mânâ
ğinde
okun

Abd
dan b
şöyle
I, 12

Mikb
ellifi
Abbâ
tarîk
rında
hucc
çok u

vurarak Kur'an'da vârid olan yabancı ve anlaşılması zor ifâdeleri anlamaya çalışmasıdır. Gerçi bu konuda câhiliyye devri şiirine başvuran tek kişi Abdullah İbn Abbâs değildir. Sözelimi Hz. Ömer arkadaşlarına Allah Teâlâ'nın Nahl sûresindeki: "yahut yok olmak endişesindeyken yakalamasından mı?" (Nahl, 47) kavlinde endişe içerisindeyken anlamına gelen (تحوف) kelimesinin mânâsını sorar. Hüzeyl kabîlesinden yaşlıca birisi kalkıp: Bu, bizim dilimizde eksilme azalma anlamına gelir, der. Hz. Ömer de ona: Arapların şiirinde böyle kullanıldığını da biliyor musun? diye sorar. O; evet, diyerek bir şiirden iki mısra okur. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a) arkadaşlarına der ki: Dîvânlarınıza sarılın ki sapıklığa düşmeyesiniz. Onlar; bizim dîvânlarımız da ne? deyince, Hz. Ömer (r.a); câhiliyye devri şiiri. Çünkü onda sizin kitabınızın tefsiri ve sözünüzün mânâları bulunmaktadır, der. Bu olay Şâtîbî tarafından el-Muvâfâkat, (II, 88) zikredilmektedir. Ne var ki Abdullah İbn Abbâs'ın bu eski Arap şiirine fazlasıyla başvurduğu görülmektedir. Abdullah İbn Abbâs-ı denemek isteyen Nâfi İbn Ezrak'ın sorduğu sorulara Abdullah İbn Abbâs'ın beyitlerle cevâb verdiği görülmektedir. Kaynakların belirttiğine göre Ezârika fırkasının kurucularından olan Nâfi' İbn Ezrak ikiyüze yakın mes'ele ile ilgili olarak Abdullah İbn Abbâs'a sual sormuştu. Ebu Bekir İbn el-Enbârî bunların bir kısmını el-Vakf ve'l-İbtidâ isimli eserinde nakletmiştir. (Taberânî de kalan bir kısmını el-Mu'cem'ül-Kebîr'inde nakleder. Abdullah İbn Abbâs ile Nâfi' İbn Ezrak arasındaki tartışmayı Süyûtî el-İtkân'da şöylece nakleder: Abdullah İbn Abbâs Kâ'be'nin avlusunda oturmuştu. Halk onun etrafını sarmış kendisine Kur'an'ın tefsirinden suâller soruyorlardı. Nâfi' İbn Ezrak Necde İbn Uveymir'e dedi ki: Gel şu bilgisi olmadığı halde Kur'an'ı tefsir eden adamın yanına gidelim. Onun yanına geldiler ve dediler ki: Biz, sana Allah'ın kitabından bazı şeyler sormak istiyoruz, onları bize tefsir etmeni ve bu tefsirinin doğrulanması mâhiyetinde arapların sözlerinden dediler getirmeni arzu ediyoruz. Çünkü Allah Teâlâ Kur'an'ı apaçık Arap diliyle indirmiştir, Abdullah İbn Abbâs onlara: Ne istiyorsanız sorun, demiş, Nâfi'de ona Allah Teâlâ'nın "Sağdan soldan topluluklar halinde". (Mcâric, 37) âyetindeki (عزين) kelimesi ne demektir? diye sormuş. Abdullah İbn Abbâs bu, halka halka topluca mânâsınadır, demiş. Bu konuda Arapların sözünden bir şey biliyor musun? dediğinde de; evet Ubeyd İbn Abras bir şiirinde bu kelimeyi kullanıyor, demiş ve şiiri okumuştur.

Nâfi' Allah Teâlâ'nın "ona vesîle arayınız" (Maide, 35) kavli nedir? deyince, Abdullah İbn Abbâs; vesîle ihtiyâc mânâsınadır, demiştir. Nâfi İbn Ezrak Araplardan bunu te'yîd eden bir söz biliyor musun? dediğinde, o, evet demiş ve Antere'nin şöyle dediğini duymadın mı diyerek Antere'den bir şiir okumuştur. (Süyûtî, el-İtkân, I, 120).

Daha önce de belirttiğimiz gibi Abdullah İbn Abbâs'a nisbet edilen Tenvîr'ül-Mikbâs isimli tefsirin ona izâfesi şüpheli görülmektedir. Bu tefsiri, ünlü Kâmus müellifi Fîrûzâbâdî derlemiştir. Bu tefsirde görülen rivâyet tarîki az önce Abdullah İbn Abbâs'dan naklettiğimiz rivâyet tarîklerinin en zayıfı ve tehlikelisi sayılan sonuncu tarîka yakındır. İmâm Şâfi'nin Abdullah İbn Abbâs'ın tefsirle ilgili ancak yüz civârında hadîs naklettiğine dair sözü gerçekten ona âitse bu husûsta herkes tarafından huccet kabul edilen dinin âlimi ve ilimlerin denizi sayılan Abdullah İbn Abbâs'a birçok uydurma rivâyetler atfedilmiş olmalıdır.

Şimdi de Abdullah İbn Abbâs'dan nakledilen rivâyetlerden birkaç örnek verelim:

İmâm Buhârî der ki: Bize İshâk.... Atâ'dan nakletti ki; o İbn Abbâs'ın bu âyeti (Bakara suresinin 184. âyeti) (و على الذين يتقونه فدية طعام مسكين) şeklinde okunduğunu duymuş. Abdullah İbn Abbâs âyetin mensûh olmadığını, sadece yaşlı kadın ve çocuklara mahsûs olduğunu, ve bunların oruç tutmaya muktedir olmadıkları için her güne mukâbil bir miskin doyuracaklarını bildirmiştir. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, II, 706-707) Burada sözkonusu olan âyet "Gücü yetmeyenler de bir yoksul doyumu fidye verir." (Bakara, 184) âyetidir. Abdullah İbn Abbâs bu âyeti güç yetirebilenlere de bir yoksul doyumu fidye vardır şeklinde okurmuş.

Abdullah İbn Abbâs der ki: "Allah'ın nimetini küfür ile değiştirenleri görmediniz mi?" âyeti ile kasdedilenler Mekke'li kâfirlerdir.

Abdullah İbn Abbâs der ki: "Kur'ân'ı paramparça kılanlar" âyetiyle kasdedilenler ehl-i kitaptır. Onu parça parça ayırmışlar bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr etmişlerdir.

Abdullah İbn Abbâs der ki: "Allah katında canlıların en kötüsü akletmeyen sağır, dilsizlerdir." (Enfal, 22) âyetiyle kasdedilenler Abdüddâr oğullarından bir topluluktur.

Abdullah İbn Abbâs'a Allah Teâlâ'nın "Ancak yakınlıktaki dostluk" (Şûrâ, 23) kavli sorulduğunda Saîd İbn Cübeyr, yakınlardan maksad Muhammed (a.s)'in âilesidir, demiş. Bunun üzerine Abdullah İbn Abbâs acele ettin. Rasûlullah (s.a)'ın bütün Kureyş soyu ile akrabâlığı vardı. Bunun için Allah Teâlâ ancak benimle sizin aranızda akrabâlık bağını bağlayanlar müstesnâdır, demek istemiştir, diye cevap vermiştir.

Abdullah İbn Abbâs der ki: "Seni dönülecek yere elbette döndürecektir" kavli ile kasdedilen yer Mekke'dir.

Abdullah İbn Abbâs der ki: Allah Teâlâ'nın "Sana göstermiş olduğumuz rü'yâ ancak insanlar için bir imtihândı." (İsrâ, 60) kavlinde sözkonusu edilen rü'yâ Peygamber'e mîrâc gecesi gösterilen rü'yânın aynı idi. Lanetlenmiş ağaç ise zakkûm ağacıdır.

Abdullah İbn Abbâs'tan nakledilen tefsîr örnekleri bu tefsîrde bol olarak nakledildiği için burada birkaç örnekten fazla nakletmek istemiyoruz. Daha çok bilgi için, indekste ona atfedilen bölümlere bakılabilir.

4- Abdullah İbn Mes'ûd'un Tefsîre Hizmetleri

Ebu Abdurrahmân Abdullah İbn Mes'ûd Gâfil İbn Habîb İbn Şemh İbn Fe'r İbn Mahzûm İbn Sâhile İbn Kâhil İbn Hâris İbn Temîm İbn Sâ'd İbn Huzeyl'in doğum yılı kesinlikle bilinmemekle beraber Ukbe İbn ebu Muayt'ın sürülerine çobanlık etmiştir. Onun kardeşi Ukbe ile annesi Ümmü Abd bint Abd İbn Süvâ' sahâbenin ilklerindendirler. Bu sebeple ona sahâbe İbn Sahâbiyye nâmı verilmiştir. İlk müslümanlardan olan Abdullah, ilk defa açıkça Mekke'de Kur'ân okumuş ve Resûlullah'tan sonra Kureyşliler Kur'ân'ı ilkin onun sesinden duymuşlardır. Bu sebeple de Kureyşlilerden

çok eziyet görmüştür. Resûlullah (s.a) müslüman olan Abdullah İbn Mes'ûd'u yanına almış ve hayatı boyunca Resûlullah'a hizmet etmiştir. Peygamberin evine engelsiz girenlerden birisi idi. Hattâ Ebu Mûsâ el-Eş'ârî, onu Resûlullah'ın âilesinden zannetmişti. Buhârî ve Müslim'in ifâdesine göre Ebu Mûsâ el-Eş'ârî der ki: Ben ve kardeşim Yemen'den gelmiştik. Uzun bir süre Abdullah İbn Mes'ûd'u ve annesini Resûlullah'ın âilesinden zannettik. Çünkü gerek o, gerekse annesi Resûlullah'ın evine çokça girip çıkıyorlardı. Abdullah İbn Mes'ûd Habeşistan'a hicret edenler arasında yer almış ve Medîne'ye gelerek Kibleteyn camî'inde namaz kılanlardan olmuştu. Bedir savaşında Ebu Cehl'in başını keserek Resûlullah'a götürmüştür. Uhud'da, Hendek'te ve diğer savaşlarda Hz. Peygamber ile birlikte savaşmış, Bîat-ı Rıdvân'a katılarak Resûlullah'tan sonra cereyân eden Yermük savaşında bulunmuştur. Cennetle müjdelenen on kişiden birisi olan Abdullah İbn Mes'ûd hakkında Resûlullah (s.a) buyurmuştur. Mü'minlerle istişâre etmeden bir kişiyi emîr tayin edecek olsaydım İbn Ümmi Abdî (Abdullah İbn Mes'ûd) tayin ederdim. Hz. Ömer tarafından Kûfe'ye emîr tayin edilmiş ve orada İslâm'ı ta'lîm etmek üzere görevlendirilmiştir. Daha sonra Hz. Osmân tarafından bu göreve devâmı uygun görülmüş ve ömrünün sonlarına doğru Medîne'ye gelmişti. Hicretin 32. veya 33. yılında altmış yaşı civarında iken vefât etmiştir. Vasiyyeti uyarınca geceleyin Bakî' el-Ğarkad'a gömülmüştür.

Abdullah İbn Mes'ûd'un 848 hadîs rivâyet ettiği söylenir. Resûlullah (s.a) ile ilgili bir husûsu anlattığı zaman ter dökcek kadar titredığı nakledilir. (A.J. Wensinck, İ.A) Abdullah İbn Mes'ûd ashâbtan Allah'ın kitâbını en iyi hıfzedenler arasında bulunuyordu. Resûlullah (s.a) onun okuduğu Kur'ân'ı zevkle dinliyordu. Kendisinin bizzât ifâdesine göre Resûlullah (s.a) ona Nisâ sûresini okumasını bildirmiş o da: Kur'ân sana indirildiği halde onu ben mi sana okuyacağım? demiş, Resûlullah (s.a) da; ben onu kendimden başkasından dinlemekten zevk alıyorum, demiş. Abdullah İbn Mes'ûd diyor ki: Ben Resûlullah'a Nisâ sûresini okudum. 41. âyete gelince ki bu âyet şu meâldedir: "Her ümmetten bir şâhid kıldığımız ve onlara da seni şâhid getirdiğimiz zaman (bakalım nice olacak)" (Nisâ, 41) iki gözü birden coştı. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 84).

Resûlullah (s.a): Kur'ân'ı ilk indirdiği gibi terütâze okumak isteyen ümmü Abdî'nin (Abdullah İbn Mes'ûd) kırâetine göre okusun, buyurmuştur. Mesrûk'un ifâdesine göre; Resûlullah'ın ashâbının bilgisi şu altı kişide son bulmuştur. Bunlar: Ömer, Ali, Abdullah İbn Mes'ûd, Übeyy İbn Kâ'b, Ebu Derdâ ve Zeyd İbn Sâbit'tir. Sonra bunların bilgisi de Ali ve Abdullah İbn Mes'ûd'da son bulmuştur. Hz. Ömer Abdullah İbn Mes'ûd'u Kûfe'ye gönderdiğinde Kûfelilere şu nâmeyi yazmıştı: Doğrusu ben, size Yâsir oğlu Ammâr'ı emîr, Mes'ûd oğlu Abdullah'ı da öğretmen ve vezîr olarak gönderdim. Bu ikisi Resûlullah'ın ashâbından Bedir savaşına katılmış seçkinlerdendir, onlara uyun, sözlerini dinleyin ve itâat edin. Nitekim daha sonra Hz. Ali Kûfe'ye geldiğinde Kûfelilerden bir topluluk onun huzûruna varıp Abdullah İbn Mes'ûd'un sözlerinden bir kısmını nakletmişler ve: Ey mü'minlerin emîri ondan daha güzel huylu, daha kolayca öğreten, daha güzel sohbet eden ve daha çok muttakî birini görmedik, demişlerdi. Hz. Ali derki: Gerçekten bunu gönlünüzden doğrularak mı söylüyorsunuz? Onlar; evet, deyince; Allahım şâhid ol, ben de onların dediği gibi ve daha fazlasını diyorum, diye cevâb vermiştir. (İbn'ül-Esir, Üsd'ül-Ğâbe, III, 256-260).

Abdullah İbn Mes'ûd'un Hz. Osmân'ın mushafından biraz daha farklı biçiminde tanzim edilmiş bir mushaf nüshası meydana getirdiği bilinmektedir. Özellikle şîa arasında bu nüsha uzun süre kabul görmüştür. Abdullah İbn Mes'ûd ashâb arasında mümtâz bir mevkie sahip bulunduğu gibi, Kur'ân tefsîri ve Kur'ân anlayışı bakımından da önde gelenlerden idi. Mesrûk'un ifâdesine göre; Abdullah İbn Mes'ûd şöyle dermiş: Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemin ederim ki; ben, Allah'ın kitabından hangi âyetin niçin ve nerede indiğini bilirim. Onun, Resûlullah'ın ağzından yetmiş sûreyi bizzât dinlediği kaynaklarda zikredilir. Yine Mesrûk'un ifâdesine göre; Abdullah İbn Mes'ûd bir sûreyi gündüz okur, sonra akşama kadar onu tefsîr edermiş. Ukbe İbn Âmir de; Muhammed'e (s.a) indirileni Abdullah İbn Mes'ûd'dan daha iyi bilen birisini tanıımıyorum, dermiş. Ebu Vâil'in rivâyetine göre, Hz. Osmân ana mushafın dışındaki mushafları yakınca bu husûstan haberdar olan Abdullah İbn Mes'ûd şöyle demiş: Muhammed'in (s.a) bilir ki ben, onların arasından en iyileri olmadığım halde Allah'ın kitâbını en iyi bilenim. Eğer birinin Allah'ın kitâbını benden daha iyi bildiğini bilecek olursam develer beni ona ulaştırırsa mutlakâ ona varıp giderim, demiş.

Abdullah İbn Abbâs'tan sonra sahâbeden en çok tefsîr rivâyet eden kişi Abdullah İbn Mes'ûd'dur. Ondak nakledilen rivâyet tarîklerinin en meşhûrları şunlardır:

a) A'meş, Ebu Duhâ, Mesrûk, Abdullah İbn Mes'ûd. Buhârî'nin de sahîh'inde dayandığı bu tarîk en sağlam yoldur.

b) Mücâhid, Ebu Ma'mer, Abdullah İbn Mes'ûd. Bu tarîk de sahîhtir ve Buhârî bazen bu tarîki de kullanmıştır.

c) A'meş, Ebu Vâil, Abdullah İbn Mes'ûd. Bu tarîk de Buhârî tarafından kullanılmış olan sahîh bir rivâyet tarîkidir.

d) Süddî el-Kebîr, Müre el-Hemedanî, Abdullah İbn Mes'ûd. Hâkim ve İbn Cerîr Taberî bu tarîki kullanmış ve sahîh saymışlardır.

e) Ebu Revk, Dahhâk, Abdullah İbn Mes'ûd. Bu rivâyet zincirinde yer alan Dahhâk Abdullah İbn Mes'ûd'la buluşmamış olduğu için pek uygun görülmeyen bir rivâyet tarîkidir. Ancak İbn Cerîr Taberî tefsîrinde bu tarîki kullanmıştır. (Zehbî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, 87-88) Abdullah İbn Mes'ûd Kûfe'de görev gereği bulunmuş olduğundan, Mesrûk'ın Ecdâ' el-Hemedanî Alkame İbn Kays en-Nehâî, Esved İbn Yezîd gibi birçok Kûfeli bilginler onun tefsîr rivâyetinden istifâde etmiş ve meclisinde bulunmuşlardır. Mesrûk'un rivâyetine göre; Abdullah İbn Amr İbn Âs'ın meclisinde Abdullah İbn Mes'ûd'dan söz edildiğinde; o, şöyle demiş: Öyle bir adamdan bahsediyorsunuz ki, onu çok seviyorum. Çünkü Resûlullah (s.a)'ın onun hakkında şöyle buyurduğunu işittim: Kur'ân'ı dört kişiden öğreniniz. Bunlar İbn Ümmü Abd'in oğlu (Abdullah İbn Mes'ûd), Muâz İbn Cebel, Übeyy İbn Kâ'b ve Ebu Hüzeyfe'nin kölesi Sâlim. (Müslim, Sahîh, VII, 148-149) Onun 848 civârında hadîs naklettiğini daha önce belirtmiştik. Bunlardan 64'ünü Buhârî ve Müslim müstereken naklediler. Ayrıca Buhârî 121 tanesini, Müslim de 35 tanesini münferiden naklediler. (Ahmed Nedvî ve Saîd Ansârî, Peygamberimizin Ashâbı, II, 248; Türkçe çev. Ali Genceli)

Dinî konularda son derece titiz olan Abdullah İbn Mes'ûd ile ilgili kaynaklarda şöyle bir vak'a nakledilir: İmâm Ebu Hanîfe Hammâd'dan o da İbrâhim en-Nehâî'den rivâyet eder ki; adamın biri bir hanımla nikâh akdetmiş, fakat mehir be-

lirlemeden ve zifâfa girmeden önce ölmüş. Kadın Abdullah İbn Mes'ûd'a başvurarak mes'clesini çözümlemesini istemiş. Abdullah İbn Mes'ûd onunla aynı akrânda olan hanımlara verilen mehrin kendisine de verilmesini karârlaştırmış ve bu karârı verdikten sonra; eğer hükmüm doğruysa Allah'tandır, yanlış ise bendendir. Allah ile Resûlü benim hatâmdan uzaktırlar, demiş. Mecliste hazır bulunan Ma'kil İbn Sinân, Abdullah İbn Mes'ûd'a dönerek: Sen Resûlullah'ın Vâsik'ın kızı hakkında verdiği hükmü verdin, demiş ve İbn Mes'ûd da Resûlullah'ın hükmüne uygun bir hüküm verdiği için fazlasıyla sevinmiş. (Ahmed Nedvî, Peygamberimizin Ashâbı, II, 256-257).

Abdullah İbn Mes'ûd'un Tefsîrinden Birkaç örnek:

Abdullah İbn Mes'ûd der ki: "Onlar Rablarına vesîle ararlar." (İsrâ, 57) İnsanlardan bir grup cinlerden bir gruba ibâdet ediyordu. Cinler müslüman oldu ve bunlar dinlerine bağlandılar. Abdullah İbn Mes'ûd burada câhiliye döneminde arapların Allah'a yaklaşmak için ne gibi vesîlelere başvurduklarını izâh etmektedir. Ona göre araplar cinleri veya melekleri Allah'a ulaşmak için vesîle ediniyorlardı.

Abdullah İbn Mes'ûd der ki: "Sizden her biriniz mutlakâ oraya uğrayacaktır." (Meryem, 71) Oraya varacaklar amelleriyle oradan çıkacaklardır. Burada Abdullah İbn Mes'ûd varmak anlamını verdiğimiz yürûd kelimesine duhûl manasını vermiştir.

İbn Mes'ûd der ki: "İbrâhîm şüphesiz Allah'a yönelen ve ona boyun eğen bir ümmetti." (Nahl, 120) Buradaki ümmet kelimesi hayır öğreticisi demektir.

Abdullah İbn Mes'ûd der ki: "Kim Allah'a îmân ederse Allah onun kalbini hidâyete erdirir." (Tegâbün, 11) Bu kimse kendisine bir musîbet isâbet ettiğinde hoşnûd olur ve bunun Allah'tan geldiğini bilir. Bu tefsîrde Abdullah İbn Mes'ûd'dan pekçok rivâyet aktarılmış olduğundan daha fazla örnek vermeye gerek duymuyoruz. İsteyenler indekste bunları tespit edip okuyabilirler.

5- Übeyy İbn Kâ'b'ın Tefsîre Hizmeti

Künyesi Ebu Münzir veya Ebu Tufeyl olan Übeyy İbn Kâ'b Ansâr'ın Hazrec kabilesinden Neccâr soyuna mensûbtur. Nesebi şöyledir: Übeyy İbn Kâ'b İbn Kays İbn Ubeyd İbn Zeyd İbn Amr İbn Mâlik İbn Neccâr. Übeyy İbn Kâ'b Akabe biâtına iştirâk etmiş, Bedir savaşına katılmış Medinelilerdendir. Resûlullah'ın bütün savaşlarına iştirak eden Übeyy sadaka toplama görevini de deruhde etmişti. Resûlullah'ın vefâtından sonra Übeyy İbn Kâ'b, Hz. Ebu Bekir tarafından Kur'ân'ın tertib ve tedvîni ile görevlendirilen ashâb arasında bulunuyordu. Hz. Ömer devrinde şûrâ meclisinde çalışmış ve halka dinî emirleri tâ'lîm ile görevlendirilmişti. Hz. Osman devrinde onun mushafını tedvîn eden oniki zevât arasında bulunan Übeyy İbn Kâ'b, Kur'ân'ı okumuş ve Zeyd İbn Sâbit de onu yazmıştı. (Saîd Ansârî, Peygamberimizin Ashâbı, IV, 326-328) Hicrî, 35 yılında vefât eden Übeyy İbn Kâ'bın cenâze namazı bizzat halîfe Hz. Osmân tarafından kılınmıştır. Hz. Ömer onun için: Übeyy İbn Kâ'b müslümanların efendisidir, diye medh-ü senâda bulunmuştur.

Kurrâ'nın önderi olan Übeyy İbn Kâ'b, Resûlullah'ın vahiy kâtipleri arasında da yer almıştı. Tirmizî'nin Enes İbn Mâlik'ten naklettiğine göre; Resûlullah (s.a) Übeyy İbn Kâ'b'a: Allah bana Beyyine sûresini sana okumanı emretti, demiş, O

da; Allah, benim adımı sana verdi mi? diye sormuştu. Resûlullah (s.a): Evet, deyince Übeyy İbn Kâ'b ağlamaya başlamıştı. (İbn'ül-Esir, Üsd'ül-Ğâbe, I 49-51) Übeyy İbn Kâ'b Resûlullah'ın ashâbı arasında Kur'an'ı en iyi bilenlerden birisi idi. Eski kaynakları da iyi bildiği için Kur'an-ı Kerim-i daha derinden öğrenmiş, nâsih ve men-sûhuyla nüzûl sebeplerini çok iyi tanımıştı. Ona dâir birçok rivâyet uydurulmuştur. Ancak ondan nakledilen rivâyet tarîklerini şöylece zikredebiliriz:

a) Ebu Ca'fer er-Râzi, Rebî'İbn Enes, Ebu'l-Âliye, Übeyy İbn Kâ'b. Bu, sahîh bir rivâyet tarîkidir. Gerek İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hâtim, gerekse Hâkim ve İmâm Ahmed İbn Hanbel bu rivâyet tarîkiyle ondan birçok hadîs nakletmişlerdir.

b) Vekî, Süfyân, Abdullah İbn Muhammed İbn Akîl, Tufeyl İbn Übeyy İbn Kâ'b, Übeyy İbn Kâ'b, İmâm Ahmed, Müsned'inde bu tarîkle ondan hadîs rivâyet etmiştir. Ancak bu rivâyet tarîki bir önceki kadar kuvvetli değildir. Yerimizin fazla geniş olmaması nedeniyle bundan sonra konu edinilen zevât'ın tefsirinden örnekler vermeyeceğiz. Dileyen okuyucularımız indekse bakarak bu zevâtın rivâyetlerini görebilirler.

6- Zeyd İbn Sâbit'in Tefsîre Hizmeti

Ansar'dan Zeyd İbn Sâbit'in babası Peygamber'in Medîne'ye hicretinden önce Evs ve Hazrec kabîleleri arasında cereyân eden ve Buâs Günü diye anılan savaşta vefât etmişti. Zeyd İbn Sâbit, Resûlullah'ın hicreti esnâsında onbir yaşlarında bir çocuktü. daha sonra Hendek savaşına da katılan Zeyd, Peygamber tarafından; ne güzel çocuk? şeklinde iltifâta mazhar olmuştu. Resûlullah (s.a) Tebûk harbinde İmâre İbn Hazm'in taşıdığı sancağı Zeyd İbn Sâbit'e vermiş İmâre'nin bunun sebebini sorması üzerine Resûlullah (s.a); Kurân herşeyden öncedir. Zeyd Kur'an'ı öğrenmede senden daha ileridedir diye ona iltifatını izar etmiştir. Hz. Ömer ve Hz. Osmân devrinde Medîne'de halifenin yerine görev yapmıştı. Hicrî 54 yılında vefât etmiştir. Hz. Ömer'in ve Hz. Osmân'ın Zeyd'in görüşlerine pek iltifât ettikleri ve hattâ dinî konularda sorulan sorularda Zeyd'in görüşünü tercih ettikleri kaynaklarda zikredilmektedir. Nitekim Zeyd İbn Sâbit'i Hz. Ebu Bekir Kur'an'ı derleme göreviyle vazîfelendirmiş ve daha sonra Hz. Osmân tarafından da ana nüshanın yazılması için vazîfelendirilmişti. Zeyd İbn Sâbit aynı zamanda Hz. Peygamber'in vahiy kâtibliği görevinde de bulunmuştu. Zeyd İbn Sâbit'in sahâbe arasında ünlü on müfessir arasında bulunduğunu daha önce belirtmiştik.

7- Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin Tefsîre Hizmeti

Abdullah İbn Kays İbn Selîm künyesi ile bilinen Ebu Mûsâ el-Eş'arî müslümanlardan Habeşistan'a hicret eden Ca'fer ile görüşmüş, bir süre sonra Medîne'ye gelmiş ve Hayber'in fethi esnâsında Resûlullah ile tanışmıştır. Resûlullah onu Yemen bölgesine vâli tayîn etmiş ve Hz. Ömer de Ebu Mûsâ el-Eş'arî'yi Kûfe ve Basra valilikleriyle taltîf etmişti. Hz. Osmân devrinde bu görevden alınan Ebu Mûsâ daha sonra halkın isteği üzerine bu göreve döndürülmüştür. Hz. Ali ile Muâviye arasında cereyân eden Sıffin savaşında Hz. Ali'nin temsilcisi olarak hakem olmuş ve bu olayda Amr İbn Âs'ın oyununa gelerek daha sonra doğacak birçok tartışmalara zemîn hazırlamıştır. 63 yaşında iken hicrî 45 yılında Mekte-i Mükerreme veya Kûfe'de vefât etmiştir.

Sesinin çok güzel olduğu belirtilen Ebu Mûsâ el-Eş'arî'yi dinleyen Resûlullah'-ın; doğrusu buna, Dâvûd hânedânının seslerinden bir ses verilmiştir, buyurduğu görülmektedir. Resûlullah'tan birçok hadîs de nakletmiş olan Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin 360 civârında rivâyeti kaydedilmiştir. Bunlardan 50'sini Buhârî ve Müslim ittifâkla nakletmişler, 5'ini Buhârî münferiden, 15 ini de Müslim münferiden nakletmiştir. Safvân İbn Süleym'in ifâdesiyle, Resûlullah zamanında Hz. Ömer ile, Hz. Ali Muâz ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den başka kimse fetvâ vermezmiş. Ashâbdan tefsîr nakleden on kişi arasında bulunan Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin rivâyetleri herkes tarafından kabûl görmüştür.

8- Abdullah İbn Zübeyr'in Tefsîre Hizmeti

Zübeyr İbn Avâm'ın oğlu olan Abdullah Medîne'de doğan muhâcirlerin ilk çocuğudur. Rivâyete göre, yahûdîler; Medîne'ye göç eden müslümanların hiç birinin çocuğu olmayacak, çünkü biz onlara büyü yaptık, demişler ve Abdulah'ın doğuşu üzerine müslümanlar fazlasıyla sevinç duymuşlardı. Babası Zübeyr cennetle müjdelenen on kişiden birisidir. Annesi ise Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'dır. Hz. Âişe teyzesi idi. Abdullah İbn Zübeyr Abdullah İbn Sa'd ile beraber Afrika'nın fethine iştirâk etmişti. Abdullah İbn Zübeyr Cemel vak'asına da katılmış ve daha sonra Yezîd'e bîat etmemesi üzerine Yezîd'in kumandanlarından Müslim tarafından Medîne'de muhâsara edilmiş ve Hz. Hüseyin'in şehîd edilmesi, daha sonra Yezîd'in ölmesi üzerine Mekke'de hilâfetini ilan etmiş. Hicâz ve çevresini buyruğu altına almıştı. Ancak Emevî hükümdârı, Abdülmelik'in emriyle zâlim Haccâc tarafından Mekke'de kuşatılmış ve hicrî 72 yılında adigeçen Emevî kumandanı tarafından şehîd edilmiştir. Ashâbdan tefsîr rivâyet eden on kişi arasında bulunmaktaydı.

9- Ebu Hüreyre'nin Tefsîre Hizmeti

Yemenli Süleym İbn Fehm kabîlesine mensup olan Ebu Hüreyre hicretin yedinci yılında Hayber savaşı esnâsında (629) Medîne'ye gelerek İslâmiyeti kabul etmiştir. Ebu Hüreyre künyesini kendisine bizzat Hz. Peygamber'in verdiği bildirilir. Hz. Ömer zamanında Bahreyn valiliğine ta'yîn edilmiş, ancak daha sonra bu görevden alınmıştı. Hicrî 57 veya 58 yılında (676-678) 78 yaşında iken vefât etmiştir. Kabri Bakî'dedir.

Ebu Hüreyre'nin 3500'ün üzerinde hadîs rivâyet ettiği bildirilir. Ancak bu kadar hadîs rivayet etmesi çoğu zaman tenkîd edilmesine sebep olmuştur. Ne var ki Ebu Hüreyre Resûlullah devrinde Medîne'de suffa ashâbı arasında bulunarak kendini Resûlullah'ın buyruklarından istifâdeye hasretmişti. Onun tefsîrle ilgili nakilleri pek fazla değildir. Ebu Hüreyre'nin naklettiği hadîslerden 325'i Buhârî ve Müslim tarafından ittifâkla nakledilmiştir. Ayrıca Buhârî 93'ünü, Müslim de 190'ını münferiden kaydederler. Ebu Hüreyre bu çok hadîs rivâyet edişi konusunda bizzat şöyle diyor: Resûlullah'a karın tokluğuna hizmet ederdim. Muhâcirler ise çarşıda alış-veriş yaparlardı. Ansâr mallarıyla uğraşırlardı. Bir gün Hz. Peygamber, kim elbisesini yayarsa benden işiteceği şeyleri unutmaz diye buyurmuştu. Bunun üzerine ben elbisemi açıp yaydım. Resûlullah sözünü bitirince elbisemi toplayıp giyindim. Ondan sonra işittiğim hadîslerden hiçbirini unutmadım, (Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 234).

Onun bu konudaki merâkı üzerine Resûlullah (s.a) kendisine şöyle hitâb etmiş-

tir: Ey Ebu Hüreyre; sende ilme karşı gördüğüm hırstan dolayı senden evvel kimse-
nin bu hadîsi sormayacağını katıyetle biliyordum. (İbn Sa'd, Tabakât, II, 364;
nakleden Abdullah Aydemir, Tefsîrde İsrâiliyât, 55).

Ebu Hüreyre'nin fazla hadîs rivâyet etmesine yapılan itirâzlara bizzât kendisi
şöyle cevap verir: Ebu Hüreyre çok hadîs rivâyet ediyor, diyorsunuz. Allah'a yemin
ederim ki; Allah'ın kitâbı Kur'an'da şu iki âyet olmasaydı bir tek hadîs rivâyet et-
mezdim: "İndirdiğimiz açık delîlleri ve hidâyeti, kitâbta insanlara açıkça beyân et-
tikten sonra gizleyenlere; muhakkak ki onlara, Allah la'net eder ve la'net etmek
şânından olanlar da la'net ederler. Ancak tevbe edenler, ıslâh edenler ve (gerçeği)
söyleyenler müstesna. Ben, onların tevbeelerini kabul ederim. Tevvab, Rahîm'im Ben.
"(Bakara, 159-160) Muhâcirler çarşıda ticâretle, Ansâr bağ ve bahçelerinde zirâatle
uğraşırken Ebu Hüreyre karın tokluğuna Hz. Peygamber'e hizmet ediyor ve hadîs
topluyordu, başkalarının bilmediği şeye şâhid oluyordu. (İbn Sâd, Tabakât, II,
362-363) Ancak Ebu Hüreyre'nin Abdullah İbn Selâm ve Kâ'b el-Ahbâr gibi yahû-
dilikten dönen zevâtтан ders aldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Öyle ki Kâ'b el-
Ahbâr, Tevrât'ı okuyamayanlar arasında Ebu Hüreyre kadar ona âşinâ olanı gör-
medim, demiştir. Hattâ bazı kaynaklar onu Kâ'b el-Ahbâr'ın öğrencisi olarak ka-
bul etmişlerdir. Ve bu sebeple İsrâiliyâtı onun Kâ'b'den öğrenip islâmiyete soktuğu
söylenmiştir.

10- Abdullah İbn Amr İbn Âs'ın Tefsîre Hizmeti

Abdullah İbn Amr İbn Âs, babası Amr'dan önce müslüman oldu ve Abâdile
diye zikredilen zevâtтан biridir. Kur'an'ı çok okuduğu, ibâdete düşkün ve takvâ sa-
hibi olduğu kaynaklarda zikredilir. Sıffin savaşına katıldığı ve silâh kullanmadığı
zikredilir. Ömrünün sonlarına doğru gözünü kaybeden Abdullah İbn Amr İbn Âs
hicrî 65 senesinde 72 yaşında iken vefât etmiştir. Onun hadîs naklinde mâlîir bir zât
olduğu bizzât Ebu Hüreyre tarafından nakledilir. Ebu Hüreyre der ki: Ashâb içinde
benden daha fazla hadîs bilen yoktur. Yalnız Âs'ın oğlu Amr'ın oğlu müstesnâdır,
Çünkü o, yazardı ben ise yazmazdım. Kaynakların ifâdesine göre Abdullah İbn Amr
İbn Âs Yermük harbinde "Zemîletan" diye kaydedilen iki deve yükü ağırlığında
ehl-i kitâba dâir eserler ele geçirmişti. (Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, I, 42) Bu sebep-
le Abdullah İbn Amr'dan gelen rivâyetler üzerinde titizlikle durulmuştur ve isrâili-
yiyattan olma ihtimâli gözönünde bulundurulmuştur.

11- Abdullah İbn Ömer'in Tefsîre Hizmeti

Abdullah İbn Ömer, Hz. Ömer'in büyük oğludur. Hicretten bir süre önce Zey-
neb bint Maz'ûn'dan doğmuş olan Abdullah İbn Ömer, babası Hz. Ömer ile birlik-
te müslüman olmuştur. Medîne'ye hicret etmiş olan Abdullah İbn Ömer, Hendek
savaşı ve daha sonraki seferlere iştirâk etmiştir. Hz. Ebu Bekir devrinde Arabistân'da
başkaldıran kabîlelere karşı yapılan sefere iştirâk etmiş ve Nihâvend savaşına katıl-
mıştır. Afrika fütühâtına da katılmış olan Abdullah İbn Ömer, Yezid devrinde Bi-
zanslılara karşı yapılan savaşa da iştirâk etmiştir. Hz. Ömer, yerine seçilmek üzere
tavsiye ettiği kişiler arasında oğlunun bulunmamasını hâsseten arzu etmiş ve bu se-
beple birçok kişi tarafından istenmesine rağmen halîfe seçilmemiştir. Daha sonraki
olaylarda tarafsız kalmaya çalışan Abdullah İbn Ömer takvâ ve güzel ahlâkıyla her-
kes tarafından sevilmiştir. 73 yılında (693) hac yaptıktan sonra 84 yaşında iken ve-

fât etmiştir. Çok müttakî olduğu ve fazlasıyla haccettiği bilinen Abdullah İbn Ömer'in Allah yolunda infâkı seven bir zât olduğu da kaynaklarda belirtilir. Nitekim daha sonra Câbir İbn Abdullah şöyle diyecektir: Bizden dünya kendisine, kendisi de dünyaya meyletmemiş bulunan kimse yoktur. Ancak Hz. Ömer ile oğlu Abdullah müstesnâ. Mekke'de en son vefât eden sahâbînin Abdullah İbn Ömer olduğu ve ömrünün sonlarına doğru gözünü kaybettiği bilinmektedir. Abdullah İbn Ömer'in 2630 civârında hadîs naklettiği görülmektedir. Bunlardan 170'i Buhârî ve Müslim'de mevcûddur. 81'i yalnız Buhârî'de, 31'i de yalnız Müslim'de yer almaktadır.

12- Câbir İbn Abdullah'ın Tefsîre Hizmeti

Ansâr'dan olan Câbir İbn Abdullah İslâmiyeti ilk kabûl eden Medineli'dir. Birinci Akabe'den önce Resûlullah ile buluşmuş ve müslüman olmuştu. Daha sonra yetmiş kişiyle birlikte ikinci Akabe bîatında hazır bulunmuştu. Resûlullah'ın bütün savaşlarına katılmış olan Câbir İbn Abdullah hicrî 78 yılında Medîne'de 94 yaşında iken vefât etmiştir. Kendisinden başka iki kişi ashâbtan, beş kişi de tâbiîn ve teba-i tâbiînden aynı ismi taşımaktadır. Kendisinden 1540 civârında hadîs nakledilmiştir. Bunlardan 58 tanesi Buhârî ve Müslim'de 26'sı yalnız Buhârî'de, 126'sı da yalnız Müslim'de zikredilmektedir. Tefsîrle ilgili fazla bir rivâyeti görülmezse de bazı Kur'ân âyetlerini tefsîr ettiği müşâhade edilmektedir.

13- Enes İbn Mâlik'in Tefsîre Hizmeti

Ansâr'dan Hazrec kabîlesine mensûb olan Enes İbn Mâlik, Resûlullah'ın hicreti esnasında on yaşında bulunuyordu. Annesi tarafından Resûlullah'ın hizmetine verilmişti. Bedir savaşında hazır bulunmuşsa da harbe katılmamıştır. Vefât edinceye kadar Resûlullah'ın hizmetinde bulunmuş ve daha sonra çeşitli savaşlara iştirak etmişti. Abdullah İbn Zübeyr tarafından Basra'ya imâmî tayîn edilen Enes İbn Mâlik'in Zâlim Haccâc'ın hakaretâmiz tavırlarına ma'ruz kaldığı kaynaklarca bilinmektedir. Basra'da 91 veya 93 yıllarında 97 yahut 107 yaşlarında vefât ettiği sanılmaktadır. Resûlullah'ın kendisi hakkında "Allahım, onun malını ve çocuklarını bereketli kıl, ömrünü uzun et ve günahını bağışla" buyurduğu dört şeyden üçünün tahakkuk ettiğini bildirir, artık hayattan usandım, şimdi dördüncüsü olan ilahî mağfireti ummaktayım, dermiş. Enes İbn Mâlik Basra'da vefât eden ashâbın sonuncusudur. Resûlullah'ın özel hizmetinde bulunması nedeniyle Resûlullah'tan pek çok hadîs rivâyet etmiştir. 2186 civârında hadîs naklettiği belirtilir. Bunlardan 168'i Buhârî ve Müslim'de, 83'ü yalnız Buhârî'de, 91'i de yalnız Müslim'de mevcûddur. Tefsîrle ilgili olarak da birçok rivâyetler nakletmiştir.

Böylece seçkin ashâbtan tefsîr nakleden zevâtın bir kısmını kısaca görmüş bulunuyoruz. Şimdi sahâbeden nakledilen bu rivâyetlerin tefsîr ilmi bakımından değeri üzerinde kısaca duralım: Hâkim'in el-Müstedrek isimli eserinde belirttiğine göre vahye şahid olmuş bulunan sahâbenin tefsîri merfû rivâyet hükmündedir ve sanki o, Resûlullah (s.a)'dan bu rivâyeti nakletmiş gibidir. Ona göre Buhârî ve Müslim sahâbenin tefsirini müsned hadîs olarak kabul etmişlerdir. Fakat İbn Salâh Nevevî ve diğer hadîs imâmları mutlak mânâda merfû' veya müsned hadîs saymak yerine Esbâb-ı Nüzûl ve re'yi gerektirmeyen konularda böyle sayılabileceğini bunun dışındaki kalan kanunlarda böyle sayılamayacağını belirtmişlerdir. Nitekim İbn Salâh Mukaddime'sinde der ki: "Sahâbenin tefsîrinin müsned hadîs olduğu konusunda söylenenlere gelince; bu, ancak sahâbenin haber verdiği bir âyetin nüzûl sebebiyle

veya hakkında görüş beyân edilemeyen ancak Hz. Peygamber'den alınabilen benzer tefsirlerle alâkalıdır. Câbir (r.a)'ın dediği gibi: Yahûdiler, karısıyla arka tarafından (cinsel organından) temâs eden kişinin çocuğu şaşı olur demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Sizin hanımlarınız sizin için ekindir..." (Bakara, 223) âyeti nâzil olmuştur." (Zehebî, et-Tefsîr, ve'l-Müfessirûn, I, 94)

Sahâbenin Resûlullah'ın sözüne ilâve bir şey taşımayan tefsirlerine gelince, bunlar mevkûf rivâyet sayılmıştır. Şu halde sahâbenin tefsiri merfû' hadîs hükmündedir. Ancak bu tefsirler yalnızca hakkında görüş beyân edilemeyen ve nüzûl sebebiyle ilgili açıklamalara münhasırdır. Hakkında görüş beyân edilebilen konulara gelince Resûlullah'a isnâd edilmediği sürece mevkûf sayılır. Binâncaleyh, tefsir ilmi bakımından merfû' olduğu kabul edilen bir rivâyetin reddi ittifâk ile câiz değildir, aksine müfessir onu almak ve hiçbir şekilde ondan vazgeçmemek zorundadır. Ama mevkûf rivâyetlerin hükmü değişiktir. Hadîs bilginlerinden büyük bir kısmı sahâbeden nakledilen mevkûf rivâyetlerin alınmaması gerektiği kanâatındadırlar. Çünkü sahâbe bunu peygambere kadar yükseltemediğine göre, bu konuda ictihâd etmiş sayılır. Müctehidin de hatâ veya isâbet ettirmesi mümkündür. Sahâbenin ictihâdı da diğer müctehidlerin ictihâdı gibidir. Bir başka gruba göre sahâbenin ictihâdına mürâcaat edilmesi vâcibtir. Çünkü onlar her ne kadar kendi görüşlerine göre tefsir etmişlerse de Allah'ın kitabını en iyi bilen ve Peygamber ile yakın arkadaşlık eden kimseler olmaları nedeniyle onların görüşleri en doğrudur. Nitekim İbn Kesîr bu tefsirin önsözünde şöyle demektedir: "Biz, Kur'an'da ve sünnette bir âyetin tefsirini bulamazsak, o zaman sahâbenin sözüne mürâcaat ederiz. Çünkü onlar özel durumları ve karîneleri gördükleri için bunu en iyi bilenlerdir. Ayrıca onlar tâm bir anlayış, sağlam bir bilgi ve amelde sebât sahibi idiler. Bilhâssa içlerinden bilgin olanlar, Hulefâ-i Râsîdîn ve Abdullah İbn Mes'ûd gibi ashâbın önde gelenleri hem kendileri hidâyete ermişler, hem de başkalarını hidâyete erdirmişlerdi. Allah onların cümlesinden râzı olsun. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri, II, 5)

Ashâb devri tefsirlerinin genel karakterine baktığımızda; bunların tâm anlamıyla bir Kur'an tefsiri olmadıkları ancak Kur'an'dan bazı âyetlerin tefsiri oldukları görülmektedir. Ayrıca Kur'an'ın anlaşılması konusunda ashâbın farklı anlayışlara sahip olmadıkları, bu sebeple daha çok mücmel tefsirlerle yetindikleri görülmektedir. Kelimelerin anlamlarını açıklarken de lügat mânâlarını izâh etmenin ötesinde ancak nüzûl sebepleriyle ilgili bilgiler aktarmaktadırlar. Fıkîh ve îtikâdî konulara fazla temâs etmemektedirler. Çünkü bu konularda henüz önemli ihtilâflar mevcûd değildir. Genellikle bu dönemdeki tefsirler âyetlerle ilgili hadîslerin rivâyet edilmesi şeklindedir. Çünkü henüz münferid kur'an tefsirleri tedvîn edilmiş değildir.

VI. TÂBÎİN DÖNEMİNDE TEFSİR FAÂLİYETİ

Bilindiği gibi, Peygamber'e en yakın kaynak durumunda olan Sahâbe-i Güzîn'in tefsîri re'yyeden çok rivâyete istinâd eder. Ashâbın birer birer hayat sahnesinden çekilmesini müteâkib rivâyet tefsîrinin ve dolayısıyla Kur'ân anlayışının önemli devrelerinden biri son bulmuş ve yeni bir devir başlamıştı. Tâbîîn devri denilen bu dönemde İslâm toplum ve düşünce yapısı büyük istihâleler geçirmiş ve yeni bir şekle bürünmüştü. Hz. Peygamber devrinde Yarımada hudûdlarını zorlayan İslâmîyet, sahâbe devrinde o günkü dünyanın yaklaşık üçte ikisine yakın bir bölgeye yayılmıştı. İslâmîyetin yayıldığı bu bölgeler antik kültürlerin yeşerip geliştiği ve tarihte önemli medeniyetlerin kurulup boy saldığı topraklardı. Ya silâh zoruyla veya gönülden inanarak İslâm hâkimiyetine teslim olan bu topraklardaki insanlar, yavaş yavaş kendilerini İslâm'ı anlamak ve öğrenmek için zorlamaya başladılar. Ancak bu insanlar, bu dinin emirlerini kendi ana dilleriyle öğrenebiliyor değildiler ve henüz İslâm'ın ana kaynağı olan Kur'ân bu dillere tercüme edilme aşamasına gelmemişti. Kaldı ki müslümanlar fethettikleri toprakların halkının diliyle onlara hitâb edeceklerine, onları kendi dillerine çekmeye çalışıyor ve böylece o toprakların insanların âşinâ oldukları antik kültürlerle bağlantılarını koparmaya çalışıyorlardı. Bu insanlar da yeni dâvetin kendilerince son derece yeni olan kavramlarını ve bu kavramların oluşturduğu temel prensiplerini öğrenmeye gayret ediyorlardı. Bu sebeple emevîler devrinde kendilerine Mevâlî (köleler) adı verilen Arap asıllı olmayan müslümanlar, İslâmî ilimleri öğrenme merâkıyla yeni bir akımı başlattılar. Arap diliyle konuşan insanların İslâmî konuları kavramaları için Kur'ân'ın getirdiği yeni kavramların dışında büyük bir çabaya ihtiyaçları yoktu. Ama arap olmayan müslümanlar bu yeni dinin muhtevâsını kavrayabilmek için öncelikle arapça öğrenmek ve bununla da yetinmeyip sahâbeden ya da onlarla tanışan insanlardan duydukları muhtelif rivâyetleri derleyip toparlayarak buradan İslâm'ı daha sahîh ve aslî şekline uygun olarak anlama yollarını aradılar. Yeni gelen dinin yeni olan mesajının bu kitlelere ulaştırılmasında Ashâb, yanına almış olduğu kölesiyle ulaştırmaya çalışıyordu. Bu sebeple sahâbenin her birinin yanında bir köle bulunuyor ve köle de sahibinin ilgi alanına göre ihtisâslaşmaya çalışıyordu. Sözelimi tâbîîn döneminde tefsîrde temâyüz edecek olan İkrime Abdullah İbn Abbâs'ın, Ebu Zübeyr Muhammed İbn Hâkim İbn Hizâm'ın, Atâ İbn Ebu Rebâh Fihri oğullarının, Saîd İbn Cübeyr Valibe oğullarının, Hasan İbn Yessâr Zeyd İbn Sâbit'in mevlâsı idiler. Dört Abdullahlar (Abâdile) diye bilinen Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Zübeyr, Abdullah İbn Amr İbn Âs, Abdullah İbn Ömer'in vefâtından sonra Mekke'nin fakîhi olarak bilinen Atâ İbn Ebu Rebâh, Yemen'in fakîhi olarak bilinen Tâvûs, Yemâme'nin fakîhi olarak bilinen Yahyâ İbn Kesîr, Basra'nın fakîhi olarak bilinen Hasan el-Basrî, Kûfe'nin fakîhi olarak bilinen İbrâhîm en-Nehaî, Şâm'ın fakîhi olarak bilinen Mekhûl ve Horasân'ın

fakîhi olarak bilinen Ata el-Horasânî hep birer mevâlî idiler. (Yâkût, Mu'cem'ül-Buldân, II, 354)

Mevâlidən olan bu zevât Allah'ın kitâbını anlamaya çalışırken doğrudan doğruya Allah'ın kitâbından ve sahabinin gerek Hz. Peygamberden nakletmiş olduğu ve gerekse kendi şahsî ictihâdlarıyla çıkarmış olduğu görüşlere istinâd ediyorlardı. Bunların yanı sıra Ehl-i Kitâbın kitâblarında Kur'ân'da anlatılan konularla ilgili bilgilere başvuruyor ve en sonunda da kendi görüş ve ictihâdlarına göre anlayıp yorumlamaya çalışıyorlardı. Sahâbe devrinde rivâyetler ön planda görülürken tâbiîn devrinde daha çok re'y ile tefsîr hareketi karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân'ı kendi görüşleriyle tefsîr eden bu zevât aynı zamanda kendi düşünce dünyalarını oluşturan eski kültürlerinden de birtakım fikirler katıştırmaya çalışıyorlardı. Ancak Kur'ân'ın re'y ile tefsîr edilip edilmeyeceği tartışması üzerine tâbiîn Kur'ân âyetlerinden ve Resûlullah'ın hadislerinden istifâde ile re'y ile tefsîrin lüzumunu ortaya koymaya çalışıyordu. "Onlar Kur'ân'dan mânâlar talep ediyorlar, eğer onu Kur'ân'da bulamazlarsa Sünnet'e müracaat ediyorlar veyahut da sebep-i nüzul'a şahid olan sahabeye soruyorlardı. Eğer talep ettikleri mânâyı Kur'ân'da, Sünnette ve sahâbede bulamıyorlarsa o zaman müfred lafızların peygamber zamanındaki isti'mâli nazarı dikkate alınarak lügat, istikâk ve sarfa müracaat ediliyordu. Bunlardan başka terkîblerin i'râbı, belâğatı, hakikî mânânın mecâz üzerine tahmîli, kelâmın siyâkı, yapılan re'y ile tefsîrin içtimâiyât, tarih ve kâinât kânûnlarına mutâbakatı, yapılan izâh tarzının Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerine uygunluğunu göz önünde bulunduruyorlardı." (İsmail Cerrahoğlu, Kur'ân Tefsîrinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller, 109)

Tabiîn devri müfessirleri zaman zaman Kur'ân'daki âyetleri kendi devirlerindeki hâdiselere intibâk ettirebilmek için peygamberin bu devirde cereyân edecek olayları önceden haber vermiş olduğunu isbât edebilmek için âyetlerden dayanaklar bulmaya çalışıyorlardı. Sözgelimi Sa'd İbn Ebu Vakkâs'ın oğlu Mus'ab, Kehf sûresindeki: "Size amelleri bakımından en çok kayıpta olanları haber vereyim mi?" (Kehf, 103) âyetinin Harûriye vak'asına katılanlar hakkında nâzil olup olmadığını babasına sorduğunda, babası Sa'd İbn Ebu Vakkas bu âyetin Yahûdî ve Hıristiyanlar hakkında nâzil olduğunu ancak: "Allah'a verdikleri sözü daha sonra bozanlar..." (Bakara, 27) âyetinin Harûriye vak'asına iştirâk edenlerle ilgili bulunduğunu bildiriyordu. Bir diğer olay da Muhammed İbn Sîrîn'in: "O'dur öldürüp diriltlen. Bir konuda karar verdi mi ona sadece 'ol' der, o da oluverir." (Mü'min, 68) âyetinin kaderciler hakkında nâzil olduğunu belirten rivâyetidir. Taberî'nin ifâdesine göre; o; bu âyet eğer kaderiye hakkında nâzil olmamışsa kimin hakkında nâzil olduğunu bilmiyorum, demiştir. (Taberî, Tefsîr, XXIV, 49).

Bundan sonra gittikçe Kur'ân'ın anlaşılmasında zorluklar başgösterecek ve siyâsî, sosyal olaylara paralel olarak Kur'ân'ın tefsîrinde değişik usûller denenecektir.

Bir önceki bölümde isimlerini zikrettiğimiz ashâbın tefsîr bilginlerinden her birisi; bulundukları yerlerde Kur'ân'ın anlaşılması için gayret sarfetmiş ve bunların etrafında Kur'ân tedrisâtıyla uğraşan bir halka teşekkül etmişti. İşte bu halkalardan bir kısmı şöhet bularak tefsîr ekolleri haline dönüşmüştür. Tâbiîn devrinde biri Mekke'de, diğeri Medîne'de ve üçüncüsü de Irâk'ta olmak üzere üç büyük tefsîr

mektebi teşekkül etmişti. Mücâhid, Atâ İbn Ebu Rebâh, İbn Abbâs'ın kölesi İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Yemenli Tâvûs İbn Keysân gibi Mekke'de yaşayan bilginler, Abdullah İbn Abbâs'ın tefsîr halkasından feyz alıp Kur'an'a hizmet veren tâbiînden idiler. Medîne'de ise Zeyd İbn Eslem, Ebu'l-Âliye, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî gibi tâbiînin önde gelen isimleri de ashâbdan Übeyy İbn Kâ'b'ın tefsîr halkasından feyz alıp yetişmiş ünlü kişilerdir. Kûfe ve civârının oluşturduğu Irâk tefsîr ekolünün mümessilleri de Abdullah İbn Mes'ûd'un tefsîr halkasından feyz almış bulunan Alkama İbn Kays, Mesrûk, Esved İbn Yezîd, Mürre el-Hamedânî, Âmir eş-Şa'bî, Hasan el-Basrî, Katâde İbn Düâme gibi ünlü tâbiîn devri tefsîr bilginleriydi.

Şimdi bu dönemdeki tefsîr ekollerini ve bu ekollere mensûb başlıca zevâtı tanımaya çalışalım:

I- MEKKE TEFSİR EKOLÜ:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Abdullah İbn Abbâs Mekke'de ders halkası açarak ashâba ve tâbiîne Kur'an-ı Kerim'in âyetlerini tefsîr ediyordu. Onun vefâtından sonra öğrencileri Abdullah İbn Abbâs'ın tefsîr metodunu benimseyerek aynı doğrultuda çalışmalar yapmışlardır. Bu öğrenciler arasında tâbiînin önde gelen isimlerinden Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Abdullah İbn Abbas'ın kölesi İkrime, Yemenli Tâvûs İbn Keysân ve Atâ İbn Ebu Rebâh gibi zevâtın yanısıra daha başka birçok kişi bulunuyordu. Bunlar çoğunlukla köleler idiler. Senedleri Abdullah İbn Abbâs'a dayanan bu zevâtın rivâyetleri üzerinde çok söz edilmiştir. Şimdi bunlardan her biri hakkında ayrıntılı bilgi vermeye çalışalım:

1- Saîd İbn Cübeyr (öl. 95/713)

Ebu Muhammed veya diğer oğlunun adıyla Ebu Abdullah Saîd İbn Cübeyr İbn Hişâm el-Esedî, aslen Habeşli olup 45 yılı civârında doğmuştur. Siyâhî olan Saîd İbn Cübeyr'in hayatının detayları hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Ömer gibi sahâbelerden ders aldığı bilinmektedir. Nitekim daha sonra Abdullah İbn Abbâs ona; hadîs naklet, dediğinde o: Sen burada iken ben nasıl hadîs naklederim, demiş. Abdullah İbn Abbâs da şöyle karşılık vermiştir: Ben, senin yanındayken hadîs nakletmen Allah'ın senin üzerindeki nimetlerinden bir nimet değil midir? Eğer isâbet ettirirsen bu, sana âittir. Eğer yanılırsan ben sana doğruyu öğretilirim. (İbn Hallikân, Vefâyât'ül-A'yân, II, 371)

Saîd İbn Cübeyr hadîste, fıkhıta ve tefsîrde tâbiînin önde gelenlerinden bir kişi olarak Abdullah İbn Abbâs'tan hem kırâet ilmini öğrenmiş, hem de tefsîr dinlemiştir. Saîd İbn Cübeyr sahâbeden sâbit olan bütün kırâetleri derleyerek bunu namaz esnâsında da okumuştur. Nitekim İsmâîl İbn Abdülmelik der ki: Saîd İbn Cübeyr, Ramazân ayında bize imâmlik yapıyordu ve bir gece Abdullah İbn Mes'ûdun kırâetine göre, bir gece Zeyd İbn Sâbit'in kırâetine göre, bir gece de başka bir kırâete göre okuyor ve böylece devam edip gidiyordu. (İbn Hallikân, A.g.e., I, 371) Onun bu muhtelif kırâetlere göre Kur'an okuması, elbetteki tefsîrde derinliğine bilgi sahibi olmasına neden oluyordu. Ancak kendisi tefsîr yapmaktan sakınır ve Kur'an'ı kendi görüşüyle açıklamaktan çekinirdi. Nitekim bir kişi Saîd İbn Cübeyr'den Kur'an'ın tefsîrini yazmasını istediğinde, Saîd İbn Cübeyr kızarak; bir yanının parçala-

nıp düşmesi benim için bundan daha sevimlidir, diye karşılık vermiştir. Başlangıçta Abdullah İbn Utbe İbn Mes'ûd'un kâtibi olan Saîd İbn Cübeyr, sonra Ebu Bürde İbn Ebu Mûsâ el-Eşarî'nin kâtibi olmuştur. Abdullah İbn Abbâs onun bilgisine fazlasıyla güvenir ve kendisine sorulan bazı soruları, ona gönderirdi. Hattâ Saîd İbn Cübeyr'in Kûfe'de bulunduğu sıralarda Mekke'ye gelip Abdullah İbn Abbâs'a suâl tevcih edenleré o, Saîd İbn Cübeyr'i kastederek: Kara ananın oğlu sizin yanınızda değil mi? dermiş. Hadîs bilginleri Saîd İbn Cübeyr'i güvenilir bir râvî olarak zikrederler. Ebu'l-Kâsım et-Taberî onun sika, hucet ve müslümanlara imâm bir râvî olduğunu zikreder. İbn Hibbân da onu sika râvîler arasında zikreder. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn), I, 102-103)

Husayf onun için şöyle der: Tâbiînin boşanma konularını en iyi bileni Saîd İbn Müseyyeb, hacı en iyi bileni Atâ, helâl ve harâmı en iyi bilenin Tâvûs, tefsîri en iyi bileni Ebu'l-Haccâc Mucâhid idi. Bütün bu konulardan hepsini birlikte derli toplu olarak en iyi bileni de Saîd İbn Cübeyr idi. (İbn Hallikân, A.g.e., II, 372) Katâde de onun tâbiîn arasında tefsîri en iyi bilen kişi olduğunu söyler. Amr İbn Meymûn babasından şöyle dediğini nakleder: Saîd İbn Cübeyr öldüğünde, yeryüzünde bulunan herkes onun ilmine muhtâc idi. (Zehebî, A.g.e., I, 103) Saîd İbn Cübeyr yalnız tefsîr ve hadîs rivâyetiyle ve diğer bilimlerdeki engin bilgisiyile değil aynı zamanda celâdet dolu şahsiyeti ile de tâbiîn arasında mümtâz bir şahsiyetti. Özellikle bu şahsiyeti onun kahramanca son bulan hayatında dikkatleri çekmektedir.

Meşhur Emevî kumandanı Zâlim Haccâc, Abdurrahmân İbn Eş'as'ı Türkistân seferine gönderdiğinde Saîd İbn Cübeyr de onun yanında bulunuyordu. Sonra bu azgın kumandana karşı çıkan Abdurrahmân İbn Eş'as, mağlûb olmuştu. Ordusu içerisinde yer alan Saîd İbn Cübeyr de bu yenilgi üzerine İsfanân taraflarına kaçmış ve Azerbaycan'a gitmişti. Daha sonra Ömer İbn Abdülazîz'in vâlliliği esnâsında gizlice Mekke'ye dönmüş ve burada yaşamaya başlamıştı. Ne var ki Hâlid İbn Abdullâh el-Kasrî'nin Mekke'ye vâlî olması üzerine Saîd İbn Cübeyr, Mucâhid, Talha ve Übeyd ile birlikte tutuklanarak Haccâc'ın eyâletine gönderilmişti. Bu ünlü zevâtın Mucâhid, Haccâc'ın ölümüne kadar tutuklu kalmış, Talha yolda vefât etmiş, Saîd İbn Cübeyr ise Kûfe'ye götürülerek önce göz hapsinde tutulmuş daha sonra da Haccâc'ın emriyle öldürülmüştür. Klasik İslâm kaynaklarında bu ölüm sahnesi canlı olarak aktarılmış ve o dönem bilginlerinin azgın yöneticilere karşı nasıl bir tavır takındıklarını gözler önüne seren belge olarak günümüze ulaşmıştır. İbn Hallikân'ın nakline göre; öldürülmezden önce Saîd İbn Cübeyr ile zâlim Haccâc arasında şöyle bir tartışma geçer: "Haccâc; adın nedir? dedi. O; Saîd İbn Cübeyr, dedi. Haccâc dedi ki: Hayır, sen Cübeyr'in oğlu Saîd değil, aksine Hüseyin'in oğlu şakîsin. O; hayır, aksine annem benim adımla senden daha iyi bilirdi, demişti. Haccâc; annen de şakî idi sen de şakîsin. demişti. Abdullah İbn Cübeyr: Gaybı senden başkası daha iyi bilir, dedi. Haccâc; ben seni alevli ateşe atarak dünyayı değiştireceğim, demiş, Saîd İbn Cübeyr; eğer bunun senin elinde olduğunu bilseydim elbette seni tanrı edinirdim, demişti. Haccâc; ona hitâben; Muhammed (aleyhisselâm) hakkında ne dersin? demiş, o da; rahmet peygamberi ve hidâyet önderi, demiş. Haccâc; Ali hakkında ne dersin? O, cennette mi yoksa cehennemde mi? demiş. Saîd İbn Cübeyr de; Eğer ben cennete girmiş ve orada bulunanları tanımış olsaydım cennetlikleri tanırdım, diye karşılık vermiş. Haccâc halîfeler hakkında ne dersin? dediğinde, Saîd; ben

onla
diyo
si da
de, a
gind
müy
ates
gind

beyr
mıss
Güz
Hacc
lamı
Bu b
lattı.
birlik
sana
şılığ
söyle
ölüm
câc;
Allal
Hacc
kark
dün?
Allal
sını i
ve ye
âm,
Saîd
âyeti
onda
(Tâ-I
şehâ
med
mi al
musa
yılı Ş
şehîd
likân
:
ölmü
kims
gü ha

onlarla görevli değilim, demiş. Haccâc; onlardan hangisi daha çok senin hoşuna gidiyor? deyince, Saîd; yaratanımı en çok hoşnûd eden demiş Haccâc yaratanı hangisi daha çok hoşnûd etmiştir? dediğinde Saîd; onun bilgisi benim ve onların gizlilerini de, açıklarını bilen katındadır, demiş. Haccâc beni doğrulamamı istiyorum, dediğinde o; seni sevmezsem de seni yalanlamam, karşılığını vermiş. Haccâc; neden gül-müyorsun? dediğinde o; çamurdan yaratılmış bir yaratık nasıl gülebilir? Çamuru ateş yer, demiş. Biz gülüyoruz o zaman bizim hakkımızda ne düşünüyorsun? dediğinde o; gönüller eşit olmaz, demiş.

Sonra Haccâc inci, yâkût ve zeberced getirip onun önüne yığmış. Saîd İbn Cübeyr demiş ki: Eğer bunları kıyâmet gününün dehşetinden korunmak üzere toplamışsan iyidir, aksi takdirde bir çılgılla her emzikli kadın emzirdiğini düşürüverir. Güzel ve arınmış olmadıkça dünya için toplanan bir şeyde hayır yoktur, demiş. Sonra Haccâc ud ve nay istemiş, ud çalınip nay üflenince Saîd İbn Cübeyr ağlamaya başlamış. Haccâc; neden ağlarsın? bu bir oyun, dediğinde, Saîd İbn Cübeyr demiş ki: Bu bir hüzdür. Üfürülen nay bana büyük bir günü, sûr'a üfürüldüğü günü hatırlattı. Ud ise haksız olarak koparılmış bir ağaçtır. Yaya gelince, bu kıyâmet günü birlikte dönderilecek olan hayvanların (bağırsağından) yapılmıştır. Haccâc ona; Vay sana ey-Saîd! dediğinde o; cehennemden kurtarılıp cennete girdirilene vay değil, karşılığını vermiş. Haccâc ona; ey Saîd, hangi ölümle seni öldürmem gerektiğini bana söyle, demiş, o da; kendin seç, ey Haccâc Allah'a andolsun ki sen, beni nasıl bir ölümle öldürürsen muhakkak Allah da âhirette seni aynı ölümle öldürür, demiş. Haccâc; seni bağışlamamı ister miydin? dediğinde, Saîd İbn Cübeyr; bağışlama ancak Allah'tandır, sana gelince sen ne kurtulabilirsin, ne de özrün kabul edilir, demiş. Haccâc; Gödürün onu öldürün, demiş ve Saîd İbn Cübeyr Haccâc'ın yanından çıkarken gülmüş. Güldüğü Haccâc'a bildirilince, Haccâc onu geri çağırıp; neden güldün? demiş. Saîd İbn Cübeyr de demiş ki: Senin Allah'a karşı cür'etkâr tavrına ve Allah'ın da sana karşı olan hilmine hayret ettim. Haccâc onu zorlayarak yatırılmasını istemiş ve; öldürün, demiş. Saîd İbn Cübeyr ise "Doğrusu ben yüzümü gökleri ve yeri yaratmış olana hanîf olarak çevirdim ve ben müşriklerden değilim." (En'-âm, 79) âyetini okumuş. Haccâc; onu kıbleden başka bir yöne çevirin, dediğinde Saîd İbn Cübeyr: "Nereye döndürürseniz orası Allah'ın vechidir." (Bakara, 115) âyetini okumuş. Haccâc; onu yüzü üstü yatırın, dediğinde, Saîd İbn Cübeyr: "Sizi ondan yarattık ve oraya döndüreceğiz. Sonra da bir başka kez oradan çıkaracağız." (Tâ-Hâ, 55) âyetini okumuş. Haccâc; onu öldürün dediğinde Saîd İbn Cübeyr: "Ben, şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, O bir tektir, ortağı yoktur. Muhammed Allah'ın kulu ve Resûlüdür. Kıyâmet günü sana ulaşınca kadar bu şahâdetimi al ve kabûl et. Sonra duâ ederek; Allahım, benden sonra onu başkasının üzerine musallat edip onları öldürmesine fırsat verme, demiştir. Rivâyete göre bu hâdise 95 yılı Şa'bân'ında veya 94 yılı Şa'bân'ında Vâsıt'ta cereyân etmiştir. 49 yaşında iken şehîd edilmiş bulunan Saîd İbn Cübeyr Vâsıt kabristânına defnedilmiştir. (İbn Halikân, Vefeyât'ül-A'yân, II, 371-373)

Saîd İbn Cübeyr'in öldürülmesinden altı ay veya bir yıl sonra da zâlim Haccâc ölmüştür. Saîd İbn Cübeyr'in duâsında belirttiği gibi Haccâc ondan sonra hiçbir kimseyi öldürememiştir. Hasan el-Basrî'ye, Haccâc'ın Saîd İbn Cübeyr'i öldürdüğü haber verince şöyle demiş: Allahım Sakîf kavminin fâsıkını mahvet. Allah'a

andolsun ki; Doğudan Batıya kadar kim onun (Saîd İbn Cübeyr) ölümüne ortaklık ederse Allah onların hepsini muhakkak cenneme yuvarlar.

Rivâyet ki; Haccâc öleceği zaman geceleri gözüne uyku girmiyor ve uykuya dalar dalmaz ayılıp; ne oluyor şu Cübeyr oğlu Saîd'e? diyormuş. Hastalığı esnâsında gözünü yumduğu zaman Saîd İbn Cübeyr'i elbisesini toplayarak gözönünün önünde canlanmış görüyor ve Saîd ona; ey Allah'ın düşmanı, niye beni öldürdün? diyor-muş. Bunun üzerine haccâc heyecânla uyanarak; benim saîd ile hâlim ne olacak? diyor-muş. (İbn Hallikân, A.g.e., II, 374; Ayrıca Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 268-269)

Saîd İbn Cübeyr Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Câbir, Abdullah İbn Zübeyr ve daha pek çok sahâbeden tefsîr rivayet etmiştir. Atâ İbn Dînar Saîd İbn Cübeyr'in tefsîrini nakletmiş, Dahhâk de onun vâsıtasıyla İbn Abbâs'tan rivâyetler nakletmiştir. Süfyan es-Sevrî der ki: Tefsîr ilmini dört kişiden öğreniniz. Bunlar: Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, İkrime ve Dahhâk'tır.

İbn Kesîr merhûm Saîd İbn Cübeyr'den pekçok rivâyet nakletmiştir. Bunun için indekste zikredilen yerlere bakılabilir.

2- Mücâhid İbn Cebr (öl. 104/722)

Ebu'l Haccâc Mücâhid İbn Cebr. Mekke'nin bu ünlü kırâet imâmı, Ömer İbn Hattâb'ın hilâfeti sırasında ve hicri 21 yılında doğmuş, aynı şehirde 104 yılında ve 83 yaşında iken secdede hakkın rahmetine kavuşmuştur. Abdullah İbn Saîd el-Mahzûmî'nin âzâdlı kölesi olan Mücâhid İbn Cebr Abdullah İbn Abbâs'ın en az rivâyet nakl eden öğrencilerinden ve en güvenilir râvilerdendir. Bu sebeple İmâm Şâfiî ve Buhârî Mücâhid'in tefsîrinden birçok rivâyetler nakletmişlerdir. Hattâ İbn Meymûn'un ifâdesine göre, Mücâhid; Kur'an'ı otuz kez Abdullah İbn Abbâs'ın önünde okudum, demiştir. Ve yine bir başka rivâyete göre Mücâhid İbn Cebr şöyle demiştir: Kur'anı üç kez Abdullah İbn Abbâs'ın huzûrunda okudum. Her âyetin üzerinde duruyordum ve bu âyetin niçin ve nasıl indiğini ona soruyordum. İbn Ebu Mûleyke de Mücâhid'in beraberinde yazı araçları bulunarak Abdullah İbn Abbâs'tan Kur'an tefsîrini sorduğunu ve Abdullah İbn Abbas'ın da ona; yaz, dediğini nakleder. (İbn Teymiyye, Mukaddime fi Usal-it-Tefsîr, 28) Katâde der ki: Tâbiînden tefsîri en çok bileni Mücâhiddi. İbn Sa'd ise onun güvenilir bir râvî, fakîh, âlim ve çok hadîs nakleden birisi olduğunu bildirir. İbn Hibbân da onun fakîh, zâhid, âbid ve i'tinâlî birisi olduğunu zikreder. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirun, I, 104-105) İbn Cerîr Taberî'nin Süfyan es-Sevrî'den nakline göre, Süfyan şöyle demiştir: Sana Mücâhid'den bir tefsîr gelirse bu, senin için yeterlidir. (İbn Cerîr Taberî, Tefsîr, I, 30) Zehebî, Mizân'ül-İtidâl'de Mücâhid İbn Cebr'in tercüme-i halini verdikten sonra der ki: Bütün ümmet Mücâhid'in imâmlığı konusunda icmâ' etmiştir. Kütüb-ü Sitte müellifleri ondan hadîs nakletmişlerdir. (Zehebî, Mizân'ül-İtidâl, III, 9)

Mücâhid'in rivâyetlerinde sağlam olmakla beraber ehl-i kitâbtan bazı haberleri tefsîre girdirdiği ve bu sebeple onun tefsîrinden yabancı menşe'ler bulunduğu bazı tefsir bilginleri tarafından belirtilir. Ne var ki Mücâhid ve üstâdı Abdullah İbn Abbâs gibi bu konuda dinin esâsını alâkadâr eden mes'elelerde fazlasıyla titiz davranmıştır. Rivâyete göre, ilk tefsîr kitâbı Mücâhid'e âittir. Bu eser Kâsım İbn Ebu Bezze

tarafından imlâ sûretiyle meydâna getirilmiştir. Gerek İbn Ebu Necîh, gerekse İbn Cerîr Taberî gibi Mücâhid'den tefsîr nakleden müfessirler de yine onu İbn Ebu Bezze kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

Mücâhid, bazı âyetleri kendi re'yiyle tefsîr etmiştir. Özellikle onun yahûdilerden aşağılık maymun haline dönüştürülenlerle ilgili Bakara sûresindeki 65. âyetin tefsîrinde nakledilen şu rivâyet tartışılmalıdır. Bu konuda İbn Kesîr şöyle demektedir: "Aşağılık maymunlar olun dedik." (Bakara, 65) İbn Ebu Hâtim der ki: Bana babam, Mücâhid'in bu âyet-i kerîme konusunda şöyle dediğini nakletti: Onların kalbleri maymun haline çevrildi, yoksa kendileri maymunlaşmadılar. Bu, sadece Allah'ın verdiği bir misâldir. Tıpkı "Kitap yüklü merkebin misâli gibi..." Bu rivâyeti İbn Cerîr Taberî Mücâhid'den... Müsennâ kanalıyla nakleder. Mücâhid'den nakledilen bu sened sağlamdır. Ancak burada ve diğer yerdeki âyetlerin zâhirine aykırı düşüğü için garîb bir kavildir... Ben derim ki: Bu imâmların bu nakilleri serdetmelerinin maksadı; Mücâhid merhûmun: Onların maymun şekline döndürülmeleri gerçek olarak değil, mânevîdir, demesine karşı bir fikir beyân etmek içindir. Doğrusu onların maymun şekline döndürülüşleri hem şekil bakımından, hem de mânevî idi. Doğruyu en iyi Allah bilir." (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri; II, 367-371) Her ne kadar Mücâhid kendi re'yiyle tefsîr nakletmiş ve bu konuda bazan tenkid edilmişse de şüphesiz ki bütün tefsîr erbâbı onu dinde imâm saymıştır.

3- Kerime. (öl. 105/780)

Abdullah İbn Abbâs'ın kölesi olan Ebu Abdullah İkrime Berberi asıllı ve Kuzey Afrikalıdır. Abdullah İbn Abbâs, Hz. Ali tarafından Basra'ya vâli tayîn edildiğinde, kendisine hediye edilmiştir. Abdullah İbn Abbâs ona Kur'ân ve sünneti öğretmeye çalışmış ve kendisine Arap ismi takmıştır. İkrime, Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Amr İbn Âs, Ebu Hüreyre, Ebu Saîd el-Hudrî, Hasan İbn Ali ve Hz. Âişe'den hadîs nakletmiştir. İkrime Mekke'li fakihlerin ünlülerinden birisi olup diyâr diyâr dolaşırdı. Nitekim Saîd İbn Cübeyr'e; senden daha bilgin birini tanıyor musun? denildiğinde, o; İkrime, demiştir.

Kaynakların rivâyetine göre Abdullah İbn Abbâs öldüğünde İkrime'yi âzâd etmiş değildi. Oğlu Ali İbn Abdullah İkrime'yi Hâlid İbn Yezîd'e dört bin dînâra satmıştı. Bunun üzerine İkrime efendisi Ali'ye gelerek; neden babanın bilgisini dört bin dînâra sattın? demiştir. İkrime 105 yılında (723) seksen yaşlarında iken Medîne'de vefat etmiştir. (İbn Hallikân, Vefayât'ül A'yân, III, 265-266)

Bilginlerden bir kısmı İkrime'yi güvenilir bir râvi olarak kabul ederken, bir kısmı da ona güvenmez ve kendisinden rivâyet nakletmezler. Rivâyet nakletmeyenler İkrime'nin Kur'ân'daki herşeyi bildiği iddiâsında bulunduğunu ve hattâ efendisi Abdullah İbn Abbâs'a pek çok yalan rivâyetler isnâd ettiğini söylerler. Nitekim Abdullah İbn Hâris der ki: Ben, Abdullah İbn Abbâs'ın oğlu Ali'nin yanına vardığımda İkrime helâ kapısının yanında bağlı bulunuyordu. Ben; siz kölenize böyle mi yaparsınız? dediğimde, Ali; bu, babama yalan isnâd ediyor, dedi, der. (İbn Hallikân, A.g.e., III, 265-266) Hattâ onun Hâricî görüşlere mensûb olduğu ve efendisi Abdullah İbn Abbâs'ın da Hâricî olduğunu iddiâ ettiği söylenir. Şu'be Amr İbn Mürre'den nakleder ki; adamın biri Abdullah İbn Müseyyeb'e Kur'ân'dan bir âyeti sormuş, o da; bana Kur'ân'dan sorma, onu Kur'ân'dan bilmediği hiçbir şey bulunmadığını söyleyene (İkrime) sor, demiş. İbrâhim İbn Meysere de Tâvûs'un şöyle dediğini nakle-

der: Abdullah İbn Abbâs'ın kölesi Allah'tan korkmuş ve sözünü tutmuş olsaydı, herkes ona doğru koşardı. Yahyâ el-Bekkâ'dan da nakledilir ki, o, Abdullah İbn Ömer'in, kölesi Nâfi'e şöyle dediğini, duydum, demiştir: Ey Nâfi' yazıklar olsun sana, Allah'tan kork ve İkrime'nin Abdullah İbn Abbâs'a yalan isnâd ettiği gibi, sen de bana yalan isnâd etme. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 107-108)

Ançak İkrime'ye yapılan ithâmların üzerinde durulması ve titizlikle değerlendirilmesi gerekir. Çünkü o devirde birçok kişiye yalan rivâyet naklettiğine dair ithâmlar yapılmıştır. Hattâ İkrime'nin: Şu, beni yalan sayanlar arkamdan yalan sayıyorlar. Ya yüzümden yalan saysalar ya; dediği nakledilir. Ve yine kendisi bu yalan ithâmlara cevâb niteliğinde bazı bilgiler aktarmaya çalışır. Sözelimi Osmân İbn Hâkim der ki: Ben Sehl İbn Huneyf ile oturuyordum, bu esnâda İkrime gelip dedi ki: Ey Ebu Ümâme, Allah adına sana hatırlatırım. Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini işitmedin mi? İkrime benden size ne naklederse onu doğrulayın, çünkü o, bana yalan isnâd etmez. Ebu Ümame; evet, işittim. dedi. (Zehebî, A.g.e., I, 108-109) İkrime ile ilgili bu ithâmlara rağmen hadîs imâmlarının pek çoğu ondan rivâyet nakletmişlerdir. İmâm Buhârî der ki: Bizim arkadaşlarımızdan herkes İkrime'yi huccet sayar. Neseî, Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd ve diğerleri de onu güvenilir râvî sayarak kendisinden hadîs nakletmişlerdir. Mervezî de bütün hadîs bilginlerinin İkrime'nin hadîsini huccet sayma konusunda icmâ' ettiklerini nakleder. (Zehebî A.g.e., I, 110)

4- Tâvûs İbn Keysân. (öl. 106/724)

Ebu Abdurrahmân Tâvûs İbn Keysân el-Havlânî, Abdullah İbn Abbâs ve Ebu Hüreyre'den hadîs ve tefsîr dinlemiş, tâbiînin önde gelen simâlarından olup, dört Abdullah'tan ve başkalarından rivâyet nakletmiştir. Onun sahâbeden elli kişinin sohbetinde bulunduğu ve dikkatli bir bilgin ve Allah'ın kitabının mânâlarını en iyi bilenlerden olduğu söylenir. Abdullah İbn Abbâs onun hakkında hüsn-ü şahâdetle bulunarak. Tâvûs'un cennet ehlinde olduğunu sanıyorum, demiştir. Amr İbn Dî-nâr da; Tâvûs gibisini görmedim, demiştir. Kırk kerre hacca gittiği ve son haccında Mekke'de 106 yılında vefât ettiği söylenir. İbn Uyeyne der ki: Ubeydullah İbn Yezîd'e şöyle dedim: Abdullah İbn Abbâs'ın yanına kiminle giriyorsun? O; Atâ ve arkadaşlarıyla, dedi. Ya Tâvûs? dediğimde, o dedi, havâstan olan yakın dostlarıyla giriyordu. Kaynakların ifâdesine göre Tâvûs Mekke'de vefât ettiğinde cenâzesine katılan kalabalık arasından cenazeyi çıkarmak mümkün olmamış ve Mekke emîri özel olarak onun techiziyle ilgilenmişti.

Tâvûs'un sağlam bir şahsiyete ve imâna sahip olduğu kaynaklarca ifâde edilir. Tâvûs'un Emevî hükûmdârı Abdülmelik oğlu Hişâm ile karşılaşması dikkat çekicidir. Şöyle ki, İbn Hallikân'ın bildirdiğine göre "Hişâm İbn Abdülmelik Allah'ın evini haccetmek üzere Kâ'be'ye geldi ve Harem-i Şerîf'e girince; bana ashâbdan bir kişi getirin, dedi. Kendisine: Ey mü'minlerin emîri, onlar geldiler, denildi. Bunun üzerine Hişâm; tâbiînden bir kişi getirin, dedi. Ve Tâvûs el-Yemânî getirildi. Tâvûs onun yanına girince, ayakkabılarını halîfenin sergisinin bir kenarında çıkardı ve ona mü'minlerin emîrine yapılan selâmı vermedi, onu ağırlamadı ve izni olmaksızın geçip yanına oturdu. Sonra da: Ey Hişâm, nasılsın? dedi. Hişâm İbn Abdülmelik buna çok kızdı, hattâ onu öldürmek istedi. Ancak kendisine; ey mü'minlerin emîri, sen Allah'ın ve Resûlullah'ın haremindesin, bu mümkün değildir, dediler. Bunun

üzerine Tâvûs'a: Ey Tâvûs, neden bunu yaptın? dedi. Tâvûs: Ne yapmışım? dedi. Hişâm'ın kızgınlığı ve nefreti daha da arttı ve dedi ki: Ayakkabılarını sergimin bir yanında çıkardın, bana mü'minlerin emîrine verilen selâmla selâm vermedin, künyemi yâd etmedin, iznim olmaksızın gelip yanıma kuruldun, ve; ey Hişâm nasılsın? dedin. Tâvûs dedi ki: Ayakkabımı serginin bir kenarında çıkarmam konusuna gelince, doğrusu ben onları günde beş kez yüce Rabbim huzûrunda çıkarıyorum da O, beni ne kınıyor, ne de kızıyor. Bana mü'minlerin emîrine verilen selâmı vermedin demene gelince; bir kerre bütün mü'minler senin emîrliğinden hoşnûd değiller, dolayısıyla yalancı olmaktan korktum. Beni künyemle yâd etmedin demene gelince; Azîz ve Celîl olan Allah peygamberlerinin adını vererek: Ey Dâvûd, Ey Yahyâ, Ey İsâ buyurmaktadır. Kendi düşmanlarının künyelerini zikrederek de: "Ebu Leheb" in eli kurusun." buyurmaktadır. Yanıma gelip kuruldun demene gelince; ben, mü'minlerin emîri Ebu Tâlib oğlu Ali'nin şöyle dediğini işitmiştim: Cehennem ehlinde bir kişiye bakmak istersen, kendisi oturup da çevresindeki insanların ayakta durduğu kişiye bak." (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, II, 510)

5- Atâ İbn Ebu Rebâh (öl. 115/733)

Ebu Muhammed Atâ İbn Ebu Rebâh, 27 hicret yılında doğmuş ve 114 ya da 115 hicrî yılda vefât etmiştir. Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Amr Âs ve diğerlerinden hadîs rivayet etmiştir. İkiyüzün üzerinde sahâbenin meclisinde bulunmuş olan Atâ İbn Ebu Rebâh âlim, fakîh, güvenilir bir râvî idi. Mekke halkı onun fetvâsına başvurlardı. Hattâ Abdullah İbn Abbâs etrâfında toplanmış bulunan Mekkelilere şöyle demişti: Mekke halkı benim çevremde toplanıyor, halbuki onların yanında Atâ var. Katâde ise onun hac menasikini en iyi bilen olduğunu belirtir. İbrâhîm İbn Ömer İbn Keysân da der ki: Ümeyye oğulları zamanında hac mevsiminde bir münâdînin Atâ İbn Ebu Rebâh'tan başka kimsenin insanlara fetvâ veremeyeceğini yüksek sesle bağırdığını hatırlarım. Son zamanlarında onunla karşılaşan Süleymân İbn Râfi' onun hakkında şöyle der: Mescid-i Harâm'a girdiğimde insanlar bir kişinin etrâfında toplanmışlardır. Baktım ki bu, Atâ İbn Ebu Rebâh'tır. O, siyâh bir karga gibi onların arasında oturmuştu. İbn Ebu Leylâ; Atâ'nin yetmiş kez hacca gittiğini söyler. (İbn Hallikân, Vefayat'ül-A'yân, III, 261-263).

İmâm A'zam Ebu Hanîfe'nin; karşılaştığım insanlar arasında Atâ İbn Rebâh'tan daha değerlisini görmedim ve yine karşılaştığım insanlar arasında Câbir el-Cu'fî'den daha yalancısına rastlamadım, dediği bildirilir. Bütün Kütüb-i Sitte sahipleri Atâ İbn Ebu Rebâh'tan rivâyet nakletmişlerdir. Hattâ Katâde onun için şöyle demiştir: Tâbiünden en bilgini dört kişiydi. Atâ İbn Ebu Rebâh haccın menâsikini en iyi bilirdi. Said İbn Cübeyr tefsîri en iyi bilirdi. İkrime siyeri en iyi bilirdi. Hasan el-Basri de helâl ve harâmı en iyi bilenlerdendi. Atâ İbn Ebu Rebâh kendi görüşünü tefsîre karıştırmaktan çok çekinirdi. Hattâ Abdülazîz İbn Râfi'in bildirdiğine göre kendisine bir mes'ele sorulduğunda; bilmiyorum, demişti. Bilmiyorsan kendi kanâatını bildirsen, denildiğinde de; yeryüzünde benim görüşüme göre din edinilmesinden Allah'a sığınırım, demişti. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 113-114) Ebu İshak, Mücâhid, Zührî, Amr İbn Dînâr ondan ilim öğrenmişlerdir. İmâm A'zam Ebu Hanîfe, Eyyûb, Hüseyin el-Muallim, İbn Cüreyc ve Evzaî gibi zevât da ondan rivâyet naklederler.

II- MEDİNE TEFSİR EKOLÜ:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, sahâbenin birçoğu Medîne'de bulunuyor ve yanlarına gelen kişilere, Allah'ın kitâbını ve Resûlullah'ın Sünnetini öğretiyorlardı. Tâbiînden şöhret sahibi müfessirlerin birçoğu bu ekolde yetişmişlerdi. Ancak Medîne tefsîr mektebi daha çok Übeyy İbn Kâ'b'ın tefsîr anlayışına bağlıydı. Burada şöhret bulan zevât arasında Ebu'l-Âliye, Zeyd İbn Eslem ve Muhammed İbn el-Kurazî gibi müfessirleri görmekteyiz. Bu zevâtın bir kısmı doğrudan Übeyy İbn Kâ'b'tan tefsîr dersi almış, bir kısmı da ondan ders alanlardan öğrenim görmüşlerdir.

1- Ebu'l-Âliye (öl. 93/715)

Ebu'l-Âliye Refi İbn Mihrân er-Rifâir el-Basrî cahiliyye döneminde yaşamış ve Resûlullah'ın vefâtından iki yıl sonra müslüman olmuş ve bu sebeple sahâbe olma şerefini yitirmiş bulunan Refi İbn Mihrân, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'le tanışma şerefine nâil olmuş, Hz. Ali, Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Abbâs, Abdullah İbn Ömer, Übeyy İbn Kâ'b ve başkalarından hadîs rivâyet etmiştir. Tefsîrde tâbiînin şöhretli ve güvenilir müfessirlerinden birisi olarak ün salmıştır. İbn Maîn, Ebu Zûr'a ve Ebu Hâtim onun sika bir râvî olduğunu söylerler. Kütüb-i Sitte sahibi muhaddisler de ondan rivâyet nakletmişlerdir. Hattâ İbn Ebu Dâvûd onun için; ashâbtan sonra Ebu'l-Âliye'den daha iyi kırâet bilen biri yoktur, demiştir. Übeyy İbn Kâ'b'dan nakledilen büyük bir tefsîr nüshası onun kanalıyla günümüze intikâl etmiştir. Bu tefsîri Ebu Ca'fer er-Râzî, Rebî' İbn Enes, Ebu'l-Âliye kanalıyla Übeyy İbn Kâ'b'dan naklederler. Hemen hemen tefsîr sahipleri ve hadîs imâmıların bir çoğu Ebu'l-Âliye'nin bu rivâyetini olduğu gibi nakletmişlerdir. Hattâ Abdullah İbn Abbâs'ın Kureysîlerin bulunduğu mecliste Ebu'l-Âliye'yi yanına oturtarak; ilim insanın şerefini işte böyle yükseltir, dediği bildirilir.

2- Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî (öl.108/726)

Ebu Hamza (veya Ebu Abdullah) Kâ'b İbn Selîm İbn Esed el-Kurazî el-Medenî, Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Mes'ûd gibi ünlü tefsîr bilginlerinden rivâyetler nakletmiş, güvenilir, âdil, sika ve müttakî bir zât olarak şöhret bulmuştur. Kaynaklar onun güvenilirliği ve takvâsı üzerinde ittifâk etmiş gibidirler. Bu sebeple Kütüb-i Sitte sahipleri onun rivâyetlerini nakletmişlerdir. Hattâ İbn Avn; Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den daha iyi Kur'ân te'vîlini bilen bir kimseyi görmedim, demiştir. Medîne'de Mescid-i Nebvî'de hadîs okuturken tavanın yıkılması üzerine cemaatten birçok kişiyle birlikte vefât etmiştir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî bir süre Kûfe'de ikâmet etmişse de tekrâr Medîne'ye gelerek burada derslerini devâm ettirmiştir. Kendisi Hz. Âişe'den, Abdullah İbn Ömer'den, Abdullah İbn Abbâs'dan, Zeyd İbn Erkam'dan, Fudâle İbn Ubeyd'den ve Ebu Hüreyre'den hadîsler naklettiği gibi, Abdullah İbn Minkedir, Yezîd İbn Hâdî, Velîd İbn Kesîr gibi zevât da kendisinden rivâyetler nakletmişlerdir.

3- Zeyd İbn Eslem (öl. 136/753)

Ebu Üsâme (veya Ebu Abdullah) Zeyd İbn Eslem el-Medînî, tâbiînin büyükelilerinden olup Ömer İbn Hattâb'ın kölesi idi. Hz. Ömer'in oğlu Abdullah onu âzâd etmişti. Hayatı hakkında fazla bilgi sahibi bulunmadığımız bu zâtın sika bir râvî olduğunu İmam Ahmed İbn Hanbel, Ebu Zûr'a, Ebu Hâtim ve Nescî belirtirler.

Nitekim Ali İbn Hüseyin'in Zeyd İbn Eslem'in meclisine gittiği ve ona; kavminin toplantılarına katılmadığı, bunu gören Nâfi' İbn Cübeyr'in ona kavminin meclisini bırakıyor, Ömer İbn Hattâb'ın kölesinin meclisine gidiyorsun? demesi üzerine, Ali İbn Hüseyin'in şöyle dediği belirtilir: Kişi ancak dininde menfaat elde ettiği mecliste oturur. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 117) Zeyd İbn Eslem'in kendi görüşü doğrultusunda tefsîrler yaptığı, ancak bu tefsîrlerin onun sika ve âdil bir râvî olmasını önlemediği belirtilir. Zeyd İbn Eslem birçok sahâbe ve tâbiîn gibi Kur'ân'ın re'y ile tefsîr edilmesini câiz görenlerden idi. Ancak re'y ile tefsîre kail olmasına rağmen, hakkında herhangi bir bid'at mezhebine mensûb olduğuna dâir ithâm vârid olmamıştır. Zeyd İbn Eslem'den, oğlu Abdurrahmân İbn Zeyd ve İmâm Mâlik İbn Enes muhtelif rivâyetler nakletmişlerdir.

III- IRAK TEFSİR EKOLÜ:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Halîfe Ömer (r.a) Ammâr İbn Yâsir'i Kûfe'ye vâlî olarak gönderdiğinde Abdullah İbn Mes'ûd'u da onunla birlikte öğretmen ve vezîr olarak Kûfe'ye göndermiş Abdullah İbn Mes'ûd burada halka Kur'ân öğretmeye çalışmıştı. Bu sebeple Irak yani Kûfe ve Basra civârında yetişmiş olan tefsîr âlimleri daha çok Abdullah İbn Mes'ûd'un ekolüne mensup görülmektedirler. Bu ekolde rivâyetin yanı sıra re'y ve görüşle Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîr edilmeye çalışıldığı müşâhede olunmaktadır. Bu sebeple Irak tefsîr mektebinde re'y ve ictihâd yanlıları ağır basmaktadırlar. Sayıları pekçok olan tâbiîn devri müfessirlerinden Irak'ta şöhrat bulmuş olanlar arasında Alkame İbn Kays, Mesrûk, Esved İbn Yezîd, Mürre el-Hemedânî, Âmir eş-Şa'bî, Hasan el-Basrî ve Katâde İbn Diâme gibi zevâtı saymak mümkündür.

1- Alkame İbn Kays (öl. 62/681)

Ebu Şibl Alkame İbn Kays İbn Abdullah el-Kûfî, Resûlullah'ın vefâtından önce doğmuş ancak onu hayatında göremediği için sahâbe olma şerefine erememiştir. Hz. Ömer; Hz. Osman; Hz. Ali ve Abdullah İbn Mes'ûd gibi zevâtın rivâyet nakletmiştir. Abdulah İbn Mes'ûd'un en ünlü râvîsi, onun haberlerini en iyi bilen ve en iyi öğreten kişi olarak şöhrat bulmuştur. Hattâ Osmân İbn Saîd der ki: Ben İbn Maîn'e; Alkame'yi mi daha çok seviyorsun, yoksa Ubeyde'yi mi? dediğimde, o bir tercih yapamamıştı. Ancak Osmân her ikisinin de sika râvîler olduğunu, Alkame'nin Abdullah'tan daha iyi bildiğinin muhakkak olduğunu söyler. İbrâhîm en-Nehaî de der ki: Abdullah İbn Mes'ûd'un arkadaşlarından halka Sünneti öğreten Alkame ve diğer altı kişidir, Ancak Alkame merhûm hem daha güvenilir, hem de sika bir zât idi. Bunun yanı sıra son derece sâlih ameller işleyen müttakî bir kimseydi. Kütüb-i Sitte sahipleri onun sika bir râvî olduğunu bildirirler. Hattâ Ebu Mürre el-Hemedânî, Alkame'nin "Rabbâniyyûn"den olduğunu söyler. (Zehebî, A.g.e., I, 119)

Ebu Vâil, Muhammed İbn Sîrîn, İbrâhîm en-Nehaî, Şa'bî gibi zevât da Alkame'den rivâyet nakletmişlerdir. Hattâ Kâbûs İbn Ebu Zübeyn el-Kûfî der ki: Ben, babama; ashâbın meclisini bırakıp da niçin Alkame'nin meclisine gidiyorsun? dediğimde, babam şöyle dedi: Resûlullah'ın ashabından birçoğuna yetiştim. Onlar da Alkame'ye bazı şeyleri soruyor ve kendisinden istifâde ediyorlardı, der. (Ömer Nasîhî Bilmen, Tefsîr Tarihi, I, 262)

2- Mesrûk (öl. 63/682)

Ebu Âişe Mesrûk İbn Ecda' Kûfeli Âbid diye de bilinen Mesrûk'a Hz. Ömer; adının ne olduğunu sorar, o da Mesrûk İbn Ecda' olduğunu söyler. (Ecda' kelimesi Arapçada bir uzvu kesik olan kimseye ve şeytâna verilen isim sıfattır) Hz. Ömer der ki: Ecda' şeytân demektir. Sen Rahmân'ın kulunun oğlu Mesrûk'sun. Hulefâ-i Râşidîn ile beraber Abdullah İbn Mes'ud ve Übeyy İbn Kâ'b gibi sahâbenin önde gelenlerinden rivâyetler nakletmiş olan Mesrûk Abdullah İbn Mes'ud'un öğrencilerinin en bilginlerindendi. Ünlü Kâdî Şureyh zor mes'elelerde ona danışırdı. Ali İbn el-Medînî der ki: Abdullah'ın arkadaşlarından hiçbir kimse Mesrûk'un önüne geçemedi. Şa'bî de der ki: Mesrûk'tan daha çok ilim talep edeni görmedim. Bizzât Mesrûk'un ifâdesine göre; Abdullah İbn Mes'ud: kendilerine, bir sûreyi okur sonra gün boyu onu anlatır ve tefsîr edermiş." Mesrûk'un rivâyetlerinde güvenilir bir râvî olduğu, cerh ve ta'dîl metodunun bilginleri tarafından kabûl edilen bir husûstur. Kütüb-i Sitte müellifleri ve İbn Hibbân onu sika râvilerden sayar. Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip bulunmadığımız Mesrûk'un hac esnâsında hiç uyumadığı kaynaklarda zikredilir. (İbn Hacer, Tehzîb'üt-Tehzîb, X, 109-111)

3- Esved İbn Yezîd (öl. 75/694)

Ebu Abdurrahmân Esved İbn Yezîd İbn Kays en-Nehâf, Abdullah İbn Mes'ud'un ekolüne mensûb râvîlerin başında gelen tâbiînin ulularından bir kişidir. Hz. Ebu Bekir, Ömer, Ali, Huzeyfe ve Bilâl gibi sahâbenin seçkinlerinden rivâyetler nakletmiştir. Esved İbn Yezîd, Allah'ın kitâbıyla ilgili derin bilgisinin yanısıra gerçekten sika bir zât idi. Nitekim İmâm Ahmed İbn Hanbel onun için; hayır ehli, sika biridir, der. Yahyâ İbn Maîn, İbn Sa'd ve diğer hadîs kritikçileri de onun sika bir râvî olduğunu zikrederler. Yıl boyu oruç tuttuğu ve bu nedenle gözlerinden birini yitirdiği söylenir. (İbn Hacer, Tehzîb'üt-Tehzîb, I, 342-343)

4- Mürre İbn Şurahbil (öl. 76/695)

Ebu İsmâîl Mürre İbn Şurahbil el-Hemedânî, Kûfeli tâbiînden olup Mürre et-Tîb (Güzel Mürre) ve Mürre el-Hayr (İyi Mürre) diye de bilinir. Ebu İsmâîl, Hz. Peygamber devrinde doğmuş ise de Hz. Peygamber'i görme şerefine eremediği için ashâb arasında yer alamamıştır. Ancak yukardaki lakablardan da anlaşıldığı gibi ibâdeti ve takvâsı ile ünlü bir zât idi. Hz. Ebu Bekir, Ömer, Ali ve Abdullah İbn Mes'ud gibi Sahabe-i Güzînin önde gelenlerinden rivâyetler nakletti. Hadîs kritikçileri, onu sika bir râvî olarak kabûl ederler ve Kütüb-i Sitte sahipleri de ondan hadîs naklederler. Çok fazla namaz kılmakla şöhret bulduğu hattâ günde altıyüz rek'at namaz kıldığı söylenmiştir. (İbn Hacer, Tehzîb'üt-Tehzîb, X, 88-89) İsmâîl ez-Süddî, Talha İbn Müsâfir, Atâ İbn Sâbi gibi tâbiîn ondan hadîs nakletmişlerdir. Klasik kaynakların ifâdesine göre; tefsîrde derin görüş sahibi bir zat imiş. (Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 264)

5- Âmir eş-Şa'bî (öl. 109/727)

Ebu Amr Âmir İbn Şurahbil (veya Şerahbil) Kûfeli tâbiînin önde gelenlerindendir. Bir süre Kûfe kadılığı da yapmış ve Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah İbn Mes'ud'dan rivâyetler nakletmiştir. Zührî'ye göre; tâbiînden bilginler dört tanedir.

Medîne'de Abdullah İbn Müseyyeb, Kûfe'de Şa'bî, Basra'da Hasan en-Basrî, Şâm'da Mekhûl. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, III, 13) Şa'bî'nin ifâdesine göre beşyüze yakın sahâbeye ulaşmış ve onların sohbetinde bulunmuştur. Mekhûl Şa'bî hakkında; kendisinden daha fakîh kimseyi görmedim, der. İbn Uyeyne ise der ki: Sahâbeden sonra Abdullah İbn Abbâs kendi zamanında Şa'bî kendi zamanında ve Sevrî de kendi zamanında söz söyleyen kişilerdi. Başta Kütüb-i Sitte sahipleri olmak üzere hadîs imâmlarına göre Şa'bî sika râvilerdendir. Hattâ İbn Ebu Hayseme'nin anlattığına göre; Ebu Hüseyin; Şa'bî'den daha âlim birini görmedim, demiş de Ebu Bekir İbn Ayyâş; Şureyh de mi değil? demiş. Bunun üzerine Ebu'l-Hüseyin; yalan söylememi mi istiyorsun? Şa'bî'den daha âlim birini görmedim, demiş. İbn Sîrîn de; Kûfe'ye geldiğimde Rasûlullah'ın ashâbından o zaman pek çok kişi vardı, Şa'bî'nin Kûfe'de bir ders halkası bulunuyordu, diyerek sahâbeler arasında da Şa'bî'nin görüşüne itibâr edildiğini belirtir.

Sahâbeler tarafından görüşüne itibâr edilmesine ve üstün bir mevkiye sahip bulunmasına rağmen, Şâbî hiçbir zaman için kendi görüşüne göre Kur'ân'ı tefsîre yeltenmemiş ve hattâ bu konuda çok titiz davranmıştır. Nitekim İbn Atıyye der ki: Selef-i Sâlihinin seçkinlerinden Saîd İbn Müseyyeb ve Âmir eş-Şa'bî gibi seçkinler, Kur'ân tefsîrini yüceltiyorlardı ve bu konuda durup ileri geçmiyorlardı. İdrâklerinin fazlalığı ve öncülüklerine rağmen takvâ ve ihtiyâtlı olmalarından dolayı tefsîre yeltenmiyorlardı. (Kurtubî, Tefsîr, I, 34) Şa'bî'nin; Kur'ân re'y ile tefsîr konusunda ölünceye kadar bir şey söylemem, dediği nakledilir. (İbn Cerîr, Tefsîr, I, 28)

6- Hasan el-Basrî (öl. 110/728)

Ebu Saîd Hasan İbn Ebu'l-Hasan Yessâr el-Basrî. Hz. Ömer'in hilâfetinin son ikinci senesinde Vâdî el-Kurâ'da doğmuş ve yetişmişti. Babası İslâm fetihleri sonrasında Medîne'ye götürülerek satılmış ve Zeyd İbn Sâbit'in kölesi olmuştu. Bilâhare Zeyd İbn Sâbit tarafından âzâd edilerek kendisi gibi bir âzâdlı câriye olan Hayra adında bir kadınla evlendirilmişti. İşte bu evlilikten Medîne'de Hasan dünyaya gelmişti. Daha sonra Basra'ya giderek zühd ve takvâsının yanısıra ilmi ve belâğatı ile büyük bir üne kavuşmuştu. Hasan el-Basrî, tasavvuf ve kelâm gibi ilimlerin de aynı zamanda ilk kurucu üyelerinden sayılır. Fasîh, müttakî ve zâhid olan Hasan'ın vazaları dinleyicilerin kalbinde büyük ve derin etkiler bırakıyordu. Hz. Ali, Abdullah İbn Ömer, Enes İbn Mâlik ve Sahâbe ile Tâbiînden büyük bir topluluktan rivâyetler nakletmiştir. Rivâyete göre, peygamberin eşi Ümmü Seleme'nin câriyesi olan annesi bir gün ihtiyâcını gidermek üzere dışarı gittiğinde Hasan ağlamış ve Ümmü Seleme de onu oyalamak için emzirmişti. Hikmet ve fesâhatın bu emzirmeden dolayı dilinde yer ettiği söylenir. Enes İbn Mâlik onun hakkında şöyle der: Hasan'a sorun, çünkü o, ezberledi biz unuttuk. Kendi devrindeki bütün insanlar Hasan el-Basrî'nin ilmi ve takvâsı karşısında hayrân kalıyorlardı. Hattâ Ehl-i Beyt'in ünlü imâmlarından Ebu Cahil el-Bâkır'ın bulunduğu mecliste ondan sözedildiğinde Ebu Ca'fer el-Bâkır; onun (Hasan'ın) sözü peygamberlerin sözüne benziyor, dermiş. Kader konusundaki görüşleri nedeniyle zamanında tartışma mevzuu yapılmış olan Hasan el-Basrî'nin klasik mânâda Kaderiyye mezhebine mensûb olduğu ifâde edilemez. Ancak onun; kaderî yalanlayanlar küfre dalmış olur dediği nakledilir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 124-125) Hasan el-Basrî siyâsetle ilgilenmemekle beraber Eme-

vîlerin ve özellikle onların komutanı olan zâlim Haccâc'ın uygulamalarına karşı çıkmış ve hattâ Yezîd'e bi'at edilmesini uygun görmemiştir. Hasan el-Basrî büyük günâh işleyen kişinin durumunu âhirete havâle eden ve bu konuda bir şey söylenemeyeceğini kabul eden Mürcie'ye karşı olduğu gibi, fâsıkın durumunun küfürle nifâk arasında bir mertebe olduğunu (el-Menzile Beyne'l-Menzileteyn) diyen Mu'tezile'ye de karşı çıkmıştı. Ona göre diliyle ikrâr edip büyük günâh işleyen kişi fâsıktır. Ve cezâsını da çekecektir. Hasan el-Basrî'nin zühd ve takvâ anlayışı daha sonra gelişecek olan tasavvuf erbâbı tarafından kabûl görecek ve kendisi şeyh olmadığı halde bütün tasavvuf kolları onu şeyh kabul edeceklerdir. Bilhâssa fütüvvet teşkilâtı denilen imân kardeşliği bağluları arasında Hasan el-Basrî'nin öğütleri yaygınlaşacaktır. Mu'tezile mezhebinin doğuşuna neden olarak gösterilen Vâsıl İbn Atâ'nın Hasan el-Basrî'nin ders halkasından ayrılması da yine yukarıda sözünü ettiğimiz kader mes'elesindeki görüşlerden ortaya çıkan ayrılıktan kaynaklanıyordu. Hasan el-Basrî, 110 yılı (728) Recebinin başlarına doğru Basra'da vefât etti. Perşembe gecesi ölen Hasan el-Basrî'nin cenâzesi Cuma günü büyük bir kitlenin iştirâkı ile kaldırıldı. (Daha geniş bilgi için bkz: İbn Hacer Tehzîb, VII, 156; Tehzîb'üt-Tehzîb, II, 263; mizân'ül-İ'tidâl, I, 527; Tezkiret'üt-Huffâz, 71; Hilyet'ül-Evliyâ, II, 131; İbn Hallikân, Vefayât'ül-A'yân, II, 69-73; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 124-125; H. Ritter, İslâm Ansiklopedisi, ilgili mad.)

7- Katâde İbn Diâme (öl. 117/735)

Ebu'l-Hattâb Katâde İbn Diâme ez-Sedûsî el-Basrî yaklaşık hicretin altmışıncı yılında (679) kör olarak doğmuş, ömrünün büyük bir kısmını Basra'da geçirmiştir. Enes İbn Mâlik, Ebu Tufeyl, İbn Sîrîn, İkrime, Atâ İbn Ebu Rebâh ve benzeri meşhûrlardan hadîs rivâyet etmiştir. Hâfızası geniş olduğu gibi Arap şiirinin derinlikle rine de vâkıf idi. Bir yandan eski Arap soy bilimine, diğer yandan da Arap gramerine vâkıf idi. Tefsîrdeki şöhreti de bu bilgisinden kaynaklanıyordu. Hattâ Ebu Ubeyde bu konuda şöyle bir rivâyeti nakleder: Ümeyye oğulları tarafından bir süvârînin atı nı, Katâde'nin kapısı önünde yatırdığını görürdük. Ona eski haberleri, neseb ve şiirle ilgili şeyleri sorarlardı. Katâde bu konuda halkın en çok bilgiye sahip olanıydı. Hattâ bir rivâyete göre Mu'tezile isminin Vâsıl İbn Atâ ve taraftarlarına verilmesinin nedeni de Katâde'nin Hasan el-Basrî'nin meclisine gelip Amr İbn Ubeyd ve arkadaşlarının safında namaz kılması, sonra bunların Hasan el-Basrî'den ayrıldıklarını öğrenince kendilerine bunlar Mu'teziledir, demesi gösterilir. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, IV, 85) Onun kuvvetli hâfızasına şahid olarak İbn Sîrîn; insanlar arasında Katâde'den daha iyi ezberleyen birini görmedim, demiştir. Hatta Saîd İbn Müseyyeb de onun için şöyle der: Hiçbir kimse Katâde'den daha iyi olarak Irak'tan yanıma gelmemiştir. Ebu Hâtim'in ifâdesine göre, Ahmed İbn Hanbel uzun uzadıya Katâde'yi anar ve onun bilgisinden sözedermiş. Katâde de bu iyi hâfıza gücünü şöyle belirtirmiş: Ben, hiçbir hadîsçiye; bir kerre daha, söyle diye ricâda bulunmadım. Kulaklarımın duyduğu her şeyi aklım mutlaka hıfz etmiştir. (Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 285)

Katâde, Enes İbn Mâlik'ten, Abdullah İbn Sercîs'ten, Saîd İbn Müseyyeb'ten, İbn Sîrîn'den, İkrime'den ve Hasan el-Basrî'den rivâyetler nakleder. Mis'ar, Ma'mer, Şeybân, Şu'be, Hammâd İbn Seleme, İbn Amreveyh gibi zevât da Katâde'den

rivâyet nakletmişlerdir. Onun rivâyet tarzı üzerinde bazı şeyler söylenmiştir. Hattâ üstâdını bırakarak daha yukardaki zevâtın hadîs rivâyet ettiği (tedlîs) söylenir. Söz-gelimi Saîd İbn Cübeyr'den ve Mücâhid'den kendisi hadîs işitmediği halde bunlardan hadîs rivâyet eder ki bu, hadîs tekniği bakımından bir zaafıdır.

Böylece tâbiîn devrindeki tefsîr faâliyetini görmüş olduk. Bilindiği gibi Rasûlullah'ı görmüş ve onu tanıma şerefine nâil olmuş bulunan birinci nesle Ashâb-ı Güzîn adı verilir Peygamberi görmemiş, ancak ashâbı görmüş ve onların feyz kaynağından istifâde etmiş olan ikinci nesle de tâbiîn adı verilir. Ve nihâyet ashâbı görmemiş olup da ashâbı görmüş olan tâbiîni görmüş olan üçüncü nesle de teba-i tâbiîn veya etba'î Tâbiîn adı verilir. Rivâyet tefsîrinin oluşup gelişmesinde sahâbenin ve tâbiînin büyük hizmeti olmuştur. Zaten daha başlangıçta bu değerli insanların takdîr edilecek gayretleri olmasaydı gerek Kur'in-ı Kerîm, gerekse onun tefsîrinden ibâret olan Sünnet-i Seniyye günümüze ulaşma imkânını bulamazdı. Veya en azından tahrîfe uğramaktan kurtulamazdı. Diğer dinlerin mukaddes metinlerinin başına gelen fâcia-Allah korusun Kur'an ve Sünnetin de başına gelebilirdi.

IV- VE DİĞERLERİ

Şimdi biz tâbiînden tefsîr faaliyetinde bulunmuş olan ancak belirli bir ekole girililmeyen bazı zevât hakkında da kısaca bilgi vermeye çalışalım:

1- İbrâhîm en-Nehaî (öl. 95/713)

Ebu İmrân (veya Ebu Ammâr) İbrâhîm İbn Yezîd İbn Kays el-Kûfî, aslen Yemenli Neha kabilesinden olup bilahare Kûfe'de yerleşmiştir. Hz. Âişe'yi tanımış ve onun yanına gidip gelmiş, ancak hiçbir şekilde ondan hadîs nakletmemiştir. 49 yaşında iken- 58 yaşında olduğu da söylenmiştir - hicrî 95 senesinde vefât etmiştir. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, I, 25)

Tâbiînin bu büyük hadîs ve tefsîr bilgini hakkında Abdülmelik İbn Ebu Süleymân şöyle der: Ben, Saîd İbn Cübeyr'in şöyle dediğini işittim: Aranızda İbrâhîm en-Nehaî bulunduğu halde siz hâlâ bana fetvâ danışıyorsunuz. İmâm-ı A'zam Ebu Hanîfe'nin üstâdı Hammad'ın da şöyle dediği bildirilir: Ben İbrâhîm en-Nehaî'ye zâlim Haccâc'ın öldüğünü bildirdiğimde hemen secdeye kapandı ve sevincinden ağladı.

İbrâhîm en-Nehaî, Alkame, Mesrûk ve Esved'den hadîs nakletmiş, Hammâd İbn Ebu Süleymân ve Simâk gibi zevât da kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir.

2- Dahhâk İbn Mezâhim (öl. 105/723)

Ebu'l-Kâsım veya Ebu Muhammed Dahhâk İbn-el-Mezâhim el-Horasânî, Horasânlı olup hadîs ve tefsîr nakleden tâbiînin ünlülerindendir. Menkıbeye göre, anasından doğarken gülerек doğduğundan kendisine çok gülen anlamına Dahhâk adı verilmiştir. Bazı tefsîr ve hadîs bilginleri onu sika bir râvî olarak kabûl ederken, bazıları da zayıf saymıştır.

Dahhâk Abdullah İbn Ömer, İbn Abbâs, Ebu Hüreyre ve Enes İbn Mâlik'ten nakiller yapmış, İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hâtim de kendisinden rivâyet nakletmişlerdir. Ancak Dahhâk'ın gerek İbn Abbâs'tan ve gerekse Ebu Hüreyre'den naklettiği rivâyetler üzerinde dikkatle durulması gerekir. Çünkü kendisi bunlarla

buluşmamıştır. Bu sebeple ona çok mürsel rivâyet nakleden kişi denmiştir. Dahhâk'ın çocuklar için özel bir okul açtığı söylenir. Zâlim Haccâc; devrinin bütün ünlü şahsiyetleri gibi Dahhâk'ı da tâkîb etmiş ve Belh'e kaçmış bulunan Dahhâk burada yakalanarak hapse atılmış ve zindânda vefât etmiştir.

3- Muhammed İbn Sîrîn (öl. 110/728)

Ebu Bekr Muhammed İbn Sîrîn el-Ansârî el-Basrî, Enes İbn Mâlik'in kölesi olup sonradan ücretini ödeyerek âzâd olmuştur. İbn Sîrîn'in annesi Safiyye de Hz. Ebu Bekir'in âzâd edilmiş kölesiydi. Tâbiînin bütün ferdleri gibi zühdü ve takvâsıyla şöhret bulmuş olan İbn Sîrîn, sika bir râvî olarak kabûl edilir. Otuz kadar ashâb ile karşılaşmış ve Hz. Âişe'den, Ebu Hüreyre'den, İmrân İbn Husayn'dan, Abdullah İbn Abbâs'dan ve Abdullah İbn Ömer'den rivâyetler nakletmiştir. Katâde, Ebu Eyyûb, İbn Avn, Şa'bî, Mâlik İbn Dînar ve Ebu Hilâl gibi zevât da kendisinden rivâyet nakletmişlerdir. İbn Sîrîn'in tefsîr, hadîs ve fıkîh ilimlerinin yanı sıra rû'yâ tabîrinde de çok derin bilgiye sahip olduğu kaydedilir.

4- Atıyye el-Avfî (öl. 111/729)

Atıyye İbn Saîd el-Avfî, Kûfeli olup Hz. Ali'nin taraftarlarından. Bu sebeple İbn Eş'as'la birlikte isyân etmiş ve Haccâc tarafından yakalanarak Hz. Ali'ye küfretmesi istenmiş, bundan kaçınması üzerine dört yüz sopa vurulmuştur. Bir süre sonra Horasan'a kaçmış ve İbn Hübeyre'nin vâfliliğine kadar bir daha Irâk'a dönmemiştir. Atıyye el-Avfî, ünlü bir tefsîr bilgini olup İbn Abbâs tarîkinin yedincisidir. Ancak onun tariki çok kuvvetli değildir. Kelbî tefsîre âit bazı malûmâtı nakletmiştir. Ondan naklettiği rivâyetleri; Ebu Saîd dedi ki, diyerek aktarır. Atıyye el-Avfî; Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Abbâs, Zeyd İbn Erkam gibi ashâbtan ve ayrıca Kelbî'den rivâyet nakleder. Oğulları Hasan İbn Atıyye ile Ömer İbn Atıyye ve A'meş ile İbn Ebu Leylâ gibi bazı zevât kendisinden rivâyet nakletmişlerdir. Atıyye'yi Ahmed İbn Hanbel zayıf bir râvî olarak kabul eder.

5- Süddî el-Kebîr (öl. 127/744)

Ebu Muhammed İsmâîl İbn Abdurrahmân es-Süddî İsfahân'lı bir âilenin çocuğu olarak Hicâz'da dünyaya gelmiş ve Kûfe câmiinde dersler vermiştir. Hattâ bir rivâyete göre; Kûfe câmiinin gölgesinde oturduğu için bu anlamda Süddî denilmiştir. Bir başka rivâyete göre de Medîne yakınlarındaki Süd adı verilen mevkide oturduğu için buraya nisbet edilmiştir. Hadîs bilginlerinin birçoğu ondan rivâyet nakletmişler ise de Taberî onun hadîsinin huccet sayılamayacağını belirtir. Hatta Cüzcanî gibi Kûfeli zevâtı ithâm eden bazı kimseler de Süddî'nin hadîsinde yalan bulunduğunu ifâde ederler. (Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 288) Süddî'nin Abdullah İbn Mes'ûd ve Abdullah İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği bir tefsîri bulunmaktadır. Bu tefsîri öğrencisi Esbât el-Hemedânî rivâyet ederse de Ebu Zûr'a, Esbât'ın zayıf olduğunu bildirir. Süddî Enes İbn Mâlik, Abdullah İbn Abbâs, Ebu Abdurrahmân es-Sülemi, Atâ ve İkrime gibi zevâttan rivâyetler naklettiği gibi; Sevrî, Ebu Avâne ve Ebu Bekir İbn Ayyâş gibi zevât kendisinden rivâyetler nakleder. Süddî'nin tefsîrinden bazı parçaları İbn Cerîr Taberî de tefsîrinde nakleder.

6- İbn Ebu Necîh (veya Nüceyh) (öl. 131/749)

Ebu Yesâr Abdullah İbn Ebu Necîh, Mekke'li bir bilgindir. Bazıları onun Kaderiyye mezhebinden olduğunu söylemişlerse de İbn Hayyân ve başkaları tarafın-

dan sika bir râvî olarak zikredilmiştir. İbn Ebu Necih babasından, Atâ'dan, Mücâhid'den, İkrime'den ve Tâvûs'tan rivâyet nakleder. İbn Uyeyne, Şu'be gibi zevât da kendisinden rivâyet naklederler. İbn Ebu Necih'in Mücâhid'den naklettiği bir de tefsîr vardır. Ondan Buhârî'de bazı rivâyetler nakledilir.

7- Ali İbn Ebu Talha (öl. 143/760)

Ebu'l-Hasan Ali İbn Ebu Talha, Cezîre civârında doğmuş, Hıms'ta yaşamış ve bu sebeple kendisine Hımsî nisbesi de verilmiştir. Mukri' Raşîd İbn Sa'd'dan ve Kâsım İbn Muhammed'den Kur'ân okumuş ve hadîs öğrenmiştir. Davûd İbn Ebu Hind Muâviye İbn Sâlih ve Sevrî gibi zevât da ondan hadîs nakletmişlerdir. Herne kadar kendisi Abdullah İbn Abbâs'tan tefsîr rivâyet ederse de ondan tefsîr dinlediği sâbit değildir. Ancak yine de rivâyeti sahîh kabûl edilmiştir.

8- Rebî' İbn Enes (öl. 140/757)

Benû Bekr veya Benû Hanîfe kabîlesine mensûb olan bu ünlü müfessir hakkın-da fazlaca bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece Basra'da yaşadığı bilinmektedir. Basra'da iken Abdullah İbn Ömer, Câbir ve Enes İbn Mâlik gibi ashâbtan ve Ebu'l-Âliye, Hasan el-Basrî gibi tâbiînden istifâde etmiştir. Ebu Ca'fer er-Râzî, Mukâtil İbn Hayyân ve A'meş gibi zevât da ondan rivâyet naklederler. Onun Übeyy İbn Kâ'b'tan naklettiği bazı tefsîrleri de vardır. Haccâc'ın korkusuyla gizlenerek Horasân'a gittiği ve Ebu Ca'fer el-Mansûr devrinde tekrâr döndüğü bilinmektedir. Rivâyetlerinde şîanın tarafını tuttuğunu söylenmişse de sika bir râvî olarak kabûl edilmiş ve dört hadîs imâmı tarafından nakillerine yer verilmiştir.

9- İbn Saîd el-Kelbî

İbn Saîd el-Kelbî, Kûfe'de yetişmiş tâbiînden müfessir olup gerek babası, gerekse dedesi Cemal vak'asında Hz. Ali tarafında yer almış, kendisi de İbn Eş'as'ın zâlim Haccâc'a başkaldırdığı Cemâcim vak'asına iştirâk etmiştir. Şîi temâyülleri ile tanınır. İlmî bakımdan kudretli olduğu, mezheb bilgisine sahip bulunduğu belirtilir. Ümmühânî'nin âzâdlı kölesi Ebu Sâlih Bazan, Şa'bî, Süfyân ve Seleme'den rivâyetler nakleder. Sevrî, İbn Uyeyne, Hammâd İbn Seleme, Abdullah İbn Mübârek, İbn Cüreyc, Ebu Avâne ve Ebu Bekir İbn Ayyâş gibi zevât da ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Ebu Sâlih vâsıtasıyla İbn Abbâs'tan naklettiği tefsîrleri meşhûrdur. Ancak Ebu Sâlih'in Ebu Abbâs'dan tefsîr dinleyip okuduğu vârid değildir. Bu nedenle Kelbî kanalıyla İbn Abbâs'a ulaşan tefsîr tarîki en zayıf tarîktir. Fakat Sa'lebî ve Vâkidî gibi bazı müfessirler bu tarîkten hadîs rivâyet etmişlerdir. Onun ahkâma dâir hadîsleri pek itimâda şâyân görülmemiştir.

10- İmâm A'zam Ebu Hanîfe (öl. 150/677)

İmâm A'zam Ebu Hanîfe Nu'mân İbn Sâbit, Hanefî mezhebinin kurucusu olup 80 tarihinde (699) Kûfe'de doğmuş 27 kez Basra'ya giderek oradaki bilginlerle buluşup çeşitli tartışmalara iştirâk etmiştir. Emevîler döneminde Ebu Hanîfe'nin Kûfe kadısı olması istenmişse de Ebu Hanîfe bunu kabûl etmemiştir. Bu sebeple Mekke ve Medîne'ye gitmiş, sonra Abbasîler döneminde tekrâr memleketine dönmüştür. Keza Abbasî hükümdârı Ebu Ca'fer el-Mansûr tarafından Bağdâd'a çağırılıp Bağdâd kadısı yapılmak istenmişse de yine kabul etmediğinden cezâlandırılmıştır. İmâm A'zam, devrindeki bütün bilginlerden istifâde ederek hadîs, tefsîr ve fıkıhta pek üs-

tün bir mevki ihrâz etmiştir. Ashâb'tan bazılarıyla tanıştığı rivâyet edilir. Ancak onun fıkıhtaki üstâdı Hammâd İbn Ebu Süleymân'dır. Atâ, Nâfi, Adiyy İbn Sâbit, Seleme, Katâde, Amr İbn Dînâr gibi zevâtan hadîs öğrenmiştir. Vekî' İbn Yezîd, Sa'd İbn Ebu Salt, Ebu Âsım, Abdullah İbn Mûsâ ve Ebu Nuaym gibi zevât da kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir. Ebu Hanîfe'nin fıkıhtaki öğrencileri ise pek çoktur.

İmâm A'zam'ın başlı başına tefsîrle ilgili bir eseri mevcûd değildir. Ne var ki bütün ictihâdlarında Kur'an'a dayanması nedeniyle Kur'an-ı Kerîm'in âyetlerini tefsîr etmiş ve bu konuya derinden vâkîf olduğunu göstermiştir. Nitekim İmâm Ebu Yûsuf; ben hadîs tefsîr ve izâh husûsunda Ebu Hanîfe'den daha âlim birini görmedim, demiştir. Yahyâ İbn Maîn de onun sika bir râvî olduğunu, ezberlediği hadîsleri rivâyet edip diğerlerini rivâyet etmediğini belirtir. İmâm A'zam Ebu Hanîfe'nin Müsned Ebu Hanîfe adıyla bir de Hadîs kitâbı olduğu bilinmektedir.

11- Mukâtil İbn Süleymân (öl. 150/767)

Ebu Hasan Mukâtil İbn Süleymân, Horasân'ın Belh şehrinden yetişmiş ünlü bir müfessirdir. O, Nâfi', Ebu İshâk, Zührî, Dahhâk, Mucâhid, İbn Sîrîn, Zeyd İbn Eslem, Atâ, İbn Ebu Müleyke, Atıyye gibi zevâtan tefsîr ve hadîs nakletmiştir. Sa'd İbn Savt, İbn'ül-îd gibi zevât da ondan rivâyet nakletmişlerdir. Mukâtil İbn Süleymân'ın rivâyetleri takdîr gördüğü gibi, tenkîd de edilmiştir. Hattâ İmâm Şâfiî merhûm onun için; halk Mukâtil'in tefsîrine muhtâctır, demiştir. Ancak Zehebî onun hadîsinin metrûk olduğunu belirtir. Cehm İbn Safvân ile dostluğu bulunduğu, ancak görüşlerinin birbirinden çok farklı olduğu söylenmiştir. Mukâtil, İbn Abbâs'tan tefsîr nakleder. Ancak bu tefsîri Dahhâk'ın tedvîn etmiş olduğu da söylenir. Beğavî Mukâtil'den nakledilen tefsîri Abdullah İbn Sâbit kanalıyla tahrîc eder. Ebu Hanîfe'nin oğlu Hammâd'a Mukâtil'in tefsîrini Kelbî'den aldığı söylendiğinde, Hammâd; Mukâtil'in Kelbî'den daha bilgin olduğunu ve bu sebeple ondan tefsîr almış olamayacağını ifâde etmiştir. Mukâtil'den nakledilen tefsîr nüshası günümüze kadar intikâl etmiştir. (Bkz. Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, 301)

12- Şu'be İbn el-Verd (öl. 160/777)

Vâsî'tlı olan Şu'be İbn Verd aynı zamanda Şu'be İbn Haccâc olarak da bilinir. Daha sonra Basra'ya gelerek burada öğrenim görmüş ve öğretime devam etmiştir. Sika ve Zâhid bir zât olan Şu'be, Enes İbn Mâlik ve Ömer İbn Seleme gibi sahâbelerî görmüş, Muâviye İbn Kurra, Enes, İbn Sîrîn, Sabit el-Benânî ve A'meş gibi tâbiînden hadîs nakletmiştir. Eyyûb es-Sahtiyânî, Süfyân es-Sevrî, Abdullah İbn el-Mübârek gibi zevât da ondan tefsîr nakletmişlerdir. Şu'be'den nakledilen rivâyetlerin sayısı iki bin civârındadır. Süfyân es-Sevrî onun için; hadîs ilminde mü'minlerin emîridir, dermiş. İmâm Şâfiî de; Şu'be İbn Haccâc olmasaydı İrâk'ta hadîs bilinmezdi, dermiş. Edebî yönü de bulunan Şu'be'nin tefsîri meşhûrdur.

13- Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778)

Ebu Abdullah Süfyân İbn Saîd Mudar kabîlesinden olup Kûfe'de doğmuş ve Basra'da vefât etmiştir. Büyük bir müctehid ve bilgin olan Sevrî kendi adıyla anılan mezhebin de kurucusudur. Ancak Süfyân es-Sevrî'nin mezhebi devâm etmemiştir. İlk hadîs bilgisini babasından alan Süfyân devlet görevlerini red etmiş ve böylece idârecilerden uzak durmaya çalışmıştır. 150 yılında büyük bir ihtimâlle kadı tayîn edilmemek için Kûfe'yi terketmiş ve İrâk'ın dışına çıkmıştır. Bilâhare Yemen'e git-

tiği ve burda ticâretle uğraştığı, sonra Mekke'ye geldiği ve Mekke'den de Basra'ya gelerek Yahyâ İbn Saîd'in evine yerleştiği bilinmektedir. Birçok fakih kendisinden ders almak üzere Basra'ya gelmiş, devlet tarafından yerinin tesbît edilmesi üzerine Abbâsî sarayı ile ilişki kurmuş, fakat 161 yılı (778) Şa'bân ayında vefât etmiştir. Süfyân es-Sevrî'nin hadîs rivâyeti bazı tedlîs (üstadını atlayarak daha yukardaki bir râvîden hadîs rivayet etmek) ithâmına mârûz kalmış ise de bütün hadîs bilginleri tarafından nakledilmiştir. Onun Câmî'ül-Kebîr, Cami'üs-Sağîr, Kitâb'ül-Ferâiz gibi eserlerinin yanı sıra bir de tefsîrinin bulunduğu söylenmektedir. Fıkıhta kendi adına anılan bir mezhebin kurucusu olduğunu az önce belirtmiştik. Ne var ki bu mezheb devâm etmemiştir. Tasavvufta ise zühud hareketinin önemli temsilcilerinden birisidir. Bu sebeple hemen hemen bütün tasavvuf kollarında Süfyân es -Sevrî'ye yer verilmektedir. İbn'ül-Cevzî onun menkıbeleriyle ilgili bir eser yazmıştır.

14- Enes İbn Mâlik (öl. 179/795)

Ebu Abdullah Mâlik İbn Enes İbn Mâlik ünlü Mâlikî mezhebinin kurucusudur. Yemen asıllı olup Himyerî hânedanına mensûptur. 93 veya 95 (711 veya 713) yıllarında Medîne-i Münevvere'de doğmuş ve burada yetişerek Medîne fıkhnın mümessili olmuştur. Tâbiînden pek çok kişiye yetişmiş olan İmâm Mâlik 300'ü tâbiînden, 600'ü de teba-i tâbiînden olmak üzere 900 kişi ile görüşmüş ve bunların bilgisinden yararlanmıştır. Hemen hemen o miktarda kişi de İmâm Mâlik'ten rivâyet nakletmiştir. İmâm Mâlik hadîste ünlü el-Muvatta' isimli eseriyle şöhret bulmuş, tefsîrde ise Hâlid İbn Abdurrahmân el-Mahzûmî'nin rivâyet ettiği Tefsîrû Ğarib'il-Kur'ân isimli bir eserinin bulunduğu bilinmektedir.

Görüldüğü gibi tâbiîn devrinde tefsîr faâliyeti oldukça hızlı ve yaygın idi. Bu ismi sayılan zevâtın yanı sıra Kays İbn Müslim, (öl. 120/732), Atâ İbn Dînâr (öl. 126/743), Yahyâ İbn Kesîr (öl. 129/747), Amr İbn Ubeyd (öl. 144/761), Atâ el-Horasânî (öl. 133/750), Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem (öl. 182/798), Huşeym İbn Beşîr (öl. 183/799), Yûnus İbn Hâlid (öl. 183/799), Muhammed er-Ruvâsî (öl. 190/805), Ebu'l-Hasan el-Kisâî (öl. 189/804), Süfyân İbn Uyeyne (öl. 198/813), Vekî' İbn el-Cerrâh (öl. 197/812), Revh İbn Ubâde (öl. 205/820), Yezîd İbn Hârûn (öl. 206/821) gibi zevâtın da isimlerini zikretmek gerekir. Tâbiîn ve Teba-i Tâbiîn devrindeki bu tefsîr faâliyetleri daha çok rivâyet nakli tarzındadır. Ancak bu rivâyetlerin huccet olma durumu tartışmalıdır. İmâm Ahmed İbn Hanbel'e göre; Tâbiîn ve Teba-i Tâbiînden nakledilen rivâyetler kabul de edilebilir, red de edilebilir. Tâbiîn'nin rivâyetlerinin benimsenmeyeceğini söyleyen birçok bilgin de bulunmaktadır. Genellikle tâbiînden nakledilen rivâyetlerde onların kendi re'ylerinin dışında haber olarak nakledilenleri benimsemek, diğerlerini reddetmek kanâatı hakimdir. Daha önce biz bu konuya temâs etmiştik. Bu dönemde önemli bir husûs da Hristiyan ve Yahûdilere dâir birçok haberlerin tefsîrlere sızmasıdır. Çünkü Ehl-i Kitâbtan müs-lûman olanlar, şer'î hükümlerle ilişkisi bulunmayan ve tarihî mâlûmât kabîlinden olan bilgilerini İslâm dünyasına girdirmişler ve böylece birçok Yahûdî kaynaklı görüşler ve haberler yayılmaya başlamıştır. Bunu bir sonraki bölümde ele alacağız. Diğer taraftan bu dönemdeki tefsîr faâliyetinin esâsı; bir üstâddan bir rivâyeti dinlemek sonra da bir başkasına bu rivâyeti aktarmak şeklinde idi. Bu dönemin bir diğer özelliği de mezhep ihtilâflarının ana noktalarının belirmeye başlamış olmasıdır. Kazâ ve kader konusunun tartışılması, sıfatların bahîş mevzûu edilmesi bu dönem-

de başlamaktadır. Bu dönemin karakteristik özelliklerinden birisi de tartışma konularının daha çok ahkâm ile ilgili olmasıdır. Ancak bu tartışmalar genellikle dil menşe'li olup ifâdenin belirlemek istediği anlam konusundadır. Lafzın muhtemel mânâlarından birini tercih etmek ve bu nokta üzerine fikir binâ etmek bu dönemin ana özelliğini teşkil eder. Bu dönemden sonra tefsîr tarihinin önemli bir merhalesi başgösterir ki bu, üçüncü merhalede münferid tefsîr rivâyetleri yerine kitâb halinde tedvîn edilmiş tefsîrlere ortaya çıkacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM

TEFSİR FAÂLİYETİNİN GELİŞMESİ

TEFSİRLERİN TEDVÎNİ

TEFSİR FAÂLİYETİNİN GELİŞMESİ TEFSİRLERİN TEDVİNİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Resûlullah (s.a) Kur'ân-ı Kerîmî fiilî, kavî ve takrîrî sünnetiyle tefsîr etmiş ve bu tefsîri onun değerli ashâbı, hem kendi aralarında, hem de kendilerinden sonrakilere rivâyet ederek nakletmişlerdir. Ashâbtan sonra gelen tâbiîn de aynı metodu takîb ederek hem birbirleri arasında, hem de kendilerinden sonrakilere intikâl ettirmek üzere ashâbdan duydukları rivâyetleri nakletmişlerdir. Bu dönemde daha çok rivâyet nakli ve bu rivâyetler arasından bir kısmının tercîh edilmesi şeklinde olan tefsîr çalışmaları, müşâhede edilmekteydi. Ancak Emevîlerin son dönemiyle Abbâsîlerin ilk döneminde Peygamberin hadîsleri tedvîn edilmeye başlandı. Hadîslerden muhtelif konular ayrı bablar altında toplanıyor ve tefsîr konusu da bu hadîs mecmûaları içerisinde ayrı bir bölüm olarak yer alıyordu. Henüz sûre sûre baştan sona Kur'an tefsîri mevcûd değildi. Peygamberin veya sahâbenin veya tâbiînin rivâyet ettikleri Kur'an âyetlerinin tefsîrleri Yezîd İbn Hârûn es-Sülemî (öl. 117/735), Şu'be İbn Haccâc (öl. 160/777), Vekî' İbn Cerrâh (öl. 197/812), Süfyân İbn Uyeyne (öl. 198/813), Revh İbn Ubâde (öl. 205/820), Abdürrezzâk İbn Hemmâm, (öl. 211/826), Âdem İbn Ebu İyâs (öl. 220/835), Abd İbn Humeyd (öl. 249/864) gibi hadîs imâmının derledikleri mecmûalar içerisinde yer alıyordu. Ancak bu mecmûalarda tefsîr yalnızca bir bölüm halinde mevcûd idi ve kendilerinden önce geçen zevâtın tefsîrlerinin aktarılmasından öteye geçmiyordu.

Bir müddet sonra üçüncü bir adım daha atılarak tefsîrler ayrı mecmûalar halinde derlenmeye başlandı. Kur'ân'daki her âyetin tefsîriyle ilgili peygamberden ve ashâbdan nakledilen rivâyetler yine mushaftaki sırasına görü! tanzîm edilerek ilk tefsîr mecmûaları meydana getirildi. Bunlar arasında bilhassa İbn Mâce (öl. 273/886), İbn Cerîr Taberî (öl. 310/922), Ebu Bekir İbn Münzir en-Neysâbüri (öl. 318/930) İbn Ebu Hâtîm (öl. 327/938), İbn Hibbân (öl. 369/979), Hâkim (öl. 405/1014) ve Ebu Bekir İbn Merduyeh (öl. 410/1019) gibi değerli tefsîr âlimleri bulunuyordu. Bu tefsîrler de yine peygamberden, ashâbdan, tâbiînden ve teba-i tâbiînden nakledilmiş olan rivâyetlerin isnâdlar halinde aktarılmasından ibâretti. Kısacası rivâyet tefsîri idi. Yalnızca İbn Cerîr Taberî nakledilen rivâyetleri zikrettikten sonra, kendi tercîhini belirttiği gibi bazı yerlerde gramer ve i'râbla ilgili bilgiler de veriyordu. Ayrıca âyetlerden çıkarılabilecek hükümleri de zikrediyordu. Böylece ilk rivâyet tefsîrleri ortaya çıktı. Ancak Kur'ân-ı-rivâyet tarîkıyla da olsa-baştan sona tefsîr ederek kitab yazan ilk kişinin kimliği bilinmemektedir. Ferrâ'nın, arkadaşlarına; gelin size

Kur'ân'ı okutayım, diyerek bir ders halkası teşkil ettiği ve baştan sona kadar Kur'ân'ı tefsir ettiği rivâyet edilir. (İbn'ün-Nedim, el-Fihrist, 99).

207 (822) yılında vefât etmiş bulunan Ferrâ'nın baştan sona Kur'ân'ı âyet âyet tefsir ettiği söylenemezse de Kur'ân'ın anlaşılmasız olan ibârelerinin tefsiriyle yetindiği söylenebilir. Bu arada Ebu Ubeyde'nin, Ferrâ'nın Maânî'l-Kur'ân'ına benzer, Mecaz'ül-Kur'ân isimli eserinin bulunduğu ve her sûrenin mecaz san'atıyla ilgili bölümlerinin burada açıklandığı bilinmektedir. Ancak İbn Abbâs'a ve Mücâhid'e nisbet edilen tefsirlerin de bulunması bu tefsir faaliyetinin daha önceki dönemlerde başlamış olduğunu gösterir. Daha önce de zikretmiş olduğumuz gibi, Saîd İbn Cübeyr'in de Kur'ân'ı bir kitap halinde dercederek tefsir ettiği bilinmektedir. Şu halde daha hicri birinci asırdan itibaren Kur'ân tefsiriyle ilgili derleme faaliyetleri başlamış bulunuyordu. (Zehebî, et-Tefsir ve'l-Müfessirûn, I, 142-144)

Daha sonraki dönemlerde isnâd kâidelerine riâyet edilmeksizin ve doğrudan rivâyetlerin nakliyle yetinilme temâyülleri belirdi. Bu sebeple titiz bir isnâd zincirinden yoksun bulunan rivâyetler ortaya çıktı. Böylece ilk kez hadîs ve tefsirde uydurma rivâyetler yer almaya başladı. Özellikle Kur'ân kıssalarının açıklanması için isrâiliyyât nakledilmeye başlandı. Bu sebeple de âyetlerin tefsirinde çok farklı yorumlara gidildi. Genişleyen İslâm devleti, yaygınlaşan İslâm toplumu ve gelişen İslâm kültürü doğrultusunda ortaya çıkan yeni problemlere Kur'ân'ın ışığında çareler bulmak arzusuyla akli istidlâllerle Kur'ân'dan hükümler çıkarılmaya çalışıldı. Başlangıçta kişisel çabalarla nakledilen rivâyetlerden bir kısmının tercihi şeklinde görülen ve nisbeten de kabûl gören bu faaliyet gittikçe genişledi. Antik kültürlerin kalıntıları, değişik bilgi malzemeleri, farklı görüşler, birbiriyle çelişen inançlar yavaş yavaş tefsir kitaplarında sergilenmeye başlandı. Gramer faaliyetleri hızlanarak sarf ve nahivle ilgili eserler tedvin edilince, fikhî ahkâmla alâkalı farklı görüşler ortaya çıkınca, kelâm problemleri tartışılmaya başlayınca, fıkralar değişik inanç ve görüşlerini yayma gayreti içine girince ve Grek felsefesinden eserler tercüme edilerek İslâm düşünürleri tarafından tartışılınca, bu disiplinlerin her biri kendi görüşlerini Kur'ân'ın tefsirinde yansıtmaya çalıştılar. Bu disiplinlerden herhangi birisinde derinleşmiş olan kişi, onu Kur'ân'a da uygulamaya yeltendi. Bu sebeple Zeccâc, Vâhidî ve Ebu Hayyân gibi müfessirlerde göreceğimiz üzere, gramer faaliyetlerine ağırlık veren, Kur'ân'ın i'râbıyla alâkadâr olan tefsirler yazılmaya başlandı. Cessâs ve Kurtubî gibi âlimlerin tefsirlerinde karşılaşacağımız gibi, fikhî mes'elerle ilgilenen bilginler, fikhî yanı ağırlıklı olan tefsirler yazdılar. Kelâmcıların ve özellikle Râzî'nin tefsirinde müşâhede edeceğimiz gibi, akli bilimlerde gelişmiş olan düşünürler de felsefî ve kelâmî yönleri ağır basan tefsirler yazdılar. Tarihçilerin kaleminden çıkan tefsirler de daha çok-doğru/yanlış-geçmiş haberlerin naklinden ibâret oluyordu. Sa'lebî ve Hâzin gibi. Bu arada gerek Mu'tezile'den gerekse Şîa'dan birçok bilgin de kendi mezheplerinin görüşlerini yansıtan tefsirler yazdılar. Rummânî, Cübbâî, Kâdî Abdü'l-Cebbâr, Zemahşerî gibi bilginler Mu'tezilî inançlara ağırlık veren tefsirler yazarken, Tabresî ve Molla Muhsin el-Kâşî gibi bilginler de Ca'ferî ve imâmî tefsirler yazdılar. Bu arada zühd ve takvâ yönü ağır basan Sülemî ve benzeri mutasavvıflar da Kur'ân'ın tasavvufî yorumlarına yeltendiler. Daha sonra İbn'ül-Arabî ve Sadreddîn Konevî gibi bilginler de işârî tefsirler yapmaya çalıştılar. Böylece her görüş kendi kanâatları doğrultusunda Kur'ân âyetlerini yorumlamaya çalıştı.

Diğer taraftan bazı bilginler de kur'ân-ı Ker'im'deki değişik konuları içeren tefsîr kitapları yazdılar. Sözelimi Ebu Ca'fer en-Nahhâs nasih ve mensûh ile ilgili, Ebu Ubeyde-az önce de belirttiğimiz gibi-Kur'ân'daki mecâzla ilgili, Râğıb el-İsfahânî Kur'ân'daki terimlerle alâkalı, Vâhidî Kur'ân'daki nüzûl sebeplerini anlatan, Ces-sâs Kur'ân'daki ahkâmı belirten ve İbn'ül-Kayyim ise Kur'ân'daki yemînleri konu edinen tefsîrler yazdılar. Bunun sonunda tefsîr faaliyeti, o devrin bütün kültür mü-esseselerini içine alacak geniş bir yapıya kavuştu. Ve böylece muhtelif tefsir çalış-maları ortaya çıktı.

Şimdi biz tedvîn edilmiş tefsîrlerle ilgili olmak üzere muhtelif tefsir türlerini ve her türden yazılmış olan eser ve müellifleri tanımaya çalışalım.

I- RİVÂYET TEFSİRİ:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, gerek Rasûlullah'tan, gerek ashâbından, gerekse tâbiinden nakledilen rivâyetlere dayalı olarak yapılan tefsirlere rivâyet tefsiri adı verilir. Şöyle de diyebiliriz: Allah'ın kitabında kasd ettiği hususları açıklayıcı nitelikte Kur'an'da, Sünnette, sahâbenin sözleri arasında vârid olan ifâdeleri nakle-derek meydana getirilen tefsirlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, tâbiinden nakle-dilen rivâyetlerin ne derece geçerli olduğu tartışmalıdır.

Rivâyet tefsirlerinde; Resûlullah tarafından ashâbına açıklanmış olan âyetlerin tefsiri ile ashâb tarafından tâbiine aktarılmış olan nakillerden ve tâbiinin de daha sonra gelen nesillere intikâl ettirdikleri rivâyetlerden oluşan bir isnâd zinciri bulun-maktadır. Peygamberin ashâbı Kur'an'ı kendi görüşlerine uygun olarak tefsir et-mek yerine, daha çok peygamberden duyduklarını aktarmakla yetiniyorlardı. Tâbiin devrinde ise gelişen olaylar muvâcehesinde peygamberden ve ashâbdan nakledilen rivâyetlerin yanısıra anlaşılması zor olan husûslarda şahısların görüş ve ictihâdına da yer verilmeye başlandı.

Tefsirin özel bâblar halinde tedvîn edilmesi döneminde öncelikle rivâyetlere da-yanan hadîsler biraraya getirilerek müstakil eserler yazıldı.

Bu konuda hadîs bilginleri önemli görevler üstlendiler. Ve böylece tefsir, hadîsin bir şûbesi olarak gelişmeye başladı. Ancak zamanla sahîfeler adı verilen tefsirle ilgili özel te'lîfler ortaya çıktı. Ali İbn Ebu Talha'nın, Abdullah İbn Abbâs'tan ri-vâyet ettiği sahîfe bunun örneğidir. (Suyutî, el-Itkân, II, 88) Daha sonra tefsirle il-gili Cüz' adı verilen özel kitapçıklar belirmeye başladı. Ebu Revk'e nisbet edilen Cüz' ile Muhammed İbn Sevr'in İbn Cüreyc'ten rivâyet ettiği üç formalık cüz' bunun ör-neğidir. (Suyûtî, A.g.e., II, 88) Ve nihâyet üçüncü safha olarak başlıbaşına tefsirle ilgili eserler ve kitaplar ortaya çıktı. İbn Cerîr Taberî'nin ünlü tefsiri ile diğer rivâ-yet tefsirleri bu türün güzel örnekleridir.

Ancak bu rivâyet tefsirleri beraberinde bazı zaafırları da getiriyorlardı. Şöyle ki: Rivâyet tefsiri; Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri veya Kur'an'ın Sünnet ile tefsiri yahut Kur'an'ın sahâbeye dayanan ya da tâbiinden nakledilen rivâyetlerle tefsirinden olu-şuyordu. Kur'an'ın yine Kur'an'da vârid olan bir âyetle tefsiri herkes tarafından veya Peygamber'den vârid olan Sahih bir sünnet ile tefsiri kabul ediliyor ve pek tartışma konusu olmuyordu. Ne var ki sünnetten nakledilen rivâ-yetler; gerek rivâyet zinciri bakımından, gerekse ifâdenin metni bakımından her-hangi bir eksiklikle mâlûl olduğu takdirde sahih olarak kabûl edilmiyor ve reddedi-liyordu. Sahâbe veya tâbiinden nakledilen rivâyetlerde ise, pekçok tutarsızlıklar ve zaafırlar göze çarpıyordu. Bilhâssa sahâbeden ve tâbiinden herkesin itibâr ettiği, Kur'an konusunda derin bilgi sahibi olan zevâta pek çok sözler izâfe ediliyor ya da maledi-liyordu. Herne kadar hadîs ve tefsir bilginleri tarafından bu rivâyetlerin isnâdı ve

metni titiz bir kritiğe tâbi tutularak değerlendiriliyor idiye de, yine rivâyet tefsîrinin herkes tarafından kuşkuya vesîle olan bir zaaf unsuru olarak dikkatleri üzerine topluyordu. Rivâyet tefsîrlerindeki zaaf nedenlerini üç noktada toplayabiliriz:

1- Uydurma rivâyetler

2- İsrâiliyât

3- İsnâd kopukluğu

Şimdi bu üç konuyla ilgili olarak bir nezbe bilgi vermeye çalışalım:

1- Tefsîrden Mevzû' Rivâyetler:

Az önce de belirttiğimiz gibi, tefsîr; başlangıçta hadîs ilminin bir şûbesi olarak ortaya çıktığından, hadîs uydurma faâliyetinin doğmasına sebep olan amiller bu uydurma hadîslerin tefsîrlerde yer almasına da neden olmuştur. Hadîs uydurmanın nedenlerini araştırdığımızda bunun temelinde daha çok siyâsî, sosyal ve kültürel sâiklerin yatmakta olduğunu görürüz. Hadîs uydurma faliyetinin başlangıçta peygambere izâfeten yalan haberler yayılmak sûretiyle daha Resûlullah'ın hayatında başladığı görülmekte ise de bunun tam anlamıyla bir hadîs uydurma faâliyeti sayılamayacağı muhakkaktır. Nitekim kimliği hakkında bilgi sahibi bulunulmayan bir kişi peygamberin kılığına bürünerek Medine'ye 2 mil mesâfedeki Benu Leys kabîlesine gelir ve peygamberin memûru olduğunu bildirir. Daha önce bu kabîleden bir kadınla evlenmek istediği halde bu arzusu gerçekleşmemiş olan bu kişinin böyle bir hîle yoluna başvurarak kendisini peygamberin memûru diye takdîm ederek arzuladığı kadının evine gider. Ancak bu husûstan kuşku duyan mezkûr kabîle halkı Resûlullah'a bir kişiyi göndererek konuyu inceletmek ister. Bu durumdan haberdâr olan Resûlullah; yalan söylemiş Allah düşmanı, buyurarak adı geçen kişiyi yakalamak üzere ashâb-tan bazı kişileri görevlendirir. Ancak onu bulmak üzere görevlendirilen ashâb, adı geçen kabîlenin bulunduğu mahalle vardıklarında bu şahsın bir yılan tarafından sokularak öldürüldüğü anlaşılır. Görevliler Medîne'ye döndüklerinde durumdan haberdâr olan Resûlullah; kim, bilerek bana yalan isnâd ederse cehennemde kendi yerini hazırlasın, buyurur. Böylece Resûlullah'ın ağzından yalan rivâyetin kişiyi cehenneme sevkettirecek bir suç olduğu ortaya konur. (Gerek bu hadîs ve gerekse bu husûsla ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz.: M. Yaşar Kandemir, Mevzû' Hadîsler, 24)

İşte bilmeyerek de olsa Resûlullah'a yanlış bir şey isnâd etmiş olabilme ihtimâlini ve endişesini taşıyan ashâbın büyük bir çoğunluğu duyduklarından emîn oldukları hadîslerin dışında herhangi bir rivâyeti aktarmamaya özen göstermişlerdir. Nitekim Zeyd İbn Erkam'ın; Resûlullah'tan hadîs rivâyet etmek çok güç bir iştir, dediği ve Abdullah İbn Mes'ûd'un hadîs rivayet edeceği zaman boyun damarlarının şişip terlediği ve gözlerinden yaşlar aktığı bilinmektedir. Ashâbın bu noktadaki hassâsiyetini gösteren şu olayı gerek Buhârî, gerekse Müslim Sahîhlerinde müştereken naklederler. Buna göre; Ebu Mûsâ el-Eş'arî Hz. Ömer'i ziyârete gelir ve içeri girmek üzere izin almak maksadıyla dışardan üç kerre selâm verir. Cevâb alamayınca dönüp gider. İşi bittikten sonra Ebu Mûsâ'yı kabûl etmek isteyen Hz. Ömer, onun gittiğini öğrenince arkasından adam yollayarak çağırır ve niçin beklemediğini sorar. Ebu Mûsâ da Resûlullah'ın; sizden bir kimse herhangi bir eve girmek istediği zaman üç defa selâm versin, cevâb almazsa dönsün, buyurduğunu duyduğunu bil-

dirir. Bu sözü daha önce duymamış olan Hz. Ömer Ebu Mûsâ'dan bu hadîsi birlikte duyduğu bir şahid getirmesini, aksi takdirde elinden kurtulamayacağını söyler. Ebu Saîd el-Hudrî böyle bir hadîsi duymuş olduğuna şehâdet ettikten sonra Hz. Ömer Ebu Mûsâ el-Eş'arî'yi serbest bırakır. (Buhârî, Sahih, III, 6; Müslim, Sahih, VI, 177; nakleden M. Yaşar Kandemir, A.g.e., 27)

Hadîs Uydurulmasına Sebep Olan Âmiller:

Hadîs uydurulmasında etkin olan âmilleri; siyâsî, kültürel, i'tikâdî, dinî ve şahsî menfaat endişesi gibi âmiller olarak zikretmek mümkündür.

Bilindiği gibi Resûlullah'ın hayatında müslümanlar her konuda Resûlullah'a danışıyor ve onun gösterdiği hareket tarzını takîb ediyor ve bu husûsta herhangi bir tartışma, ya da ihtilâfa sürüklenmiyorlardı. Peygamberin vefâtından sonra böyle bir yüce kaynaktan mahrûm olan ashâb ilkin peygamberin yerine geçecek olan şahsın (halîfe) tayîninde farklı kanâatlar serdettiler. Daha sonra Hz. Osman'ın katline varan olaylar ve bunu müteâkiben Hz. Ali ile Hz. Âişe ve Hz. Ali ile Muâviye arasında cereyân eden çatışmalar, nihâyet Emevîlerin hilâfeti saltanata çevirmeleri sonra da Emevî hânedânına son verilerek Abbâsoğullarının iktidârı ele geçirmeleri ile gelişen siyâsî hadiseler birçok konuda müslümanlar arasında farklı görüşlerin doğmasına sebep olmuştur. Bu farklı görüşlerin mensûbları, kendi görüşlerini te'yîd eder mâhiyette Kur'ân'dan ve sünnetten deliller getirmeye çalıştılar. Kendi kanaatlarını destekleyen bâriz deliller bulamayınca da Kur'ân âyetlerini te'vîle ve yorumlamaya çabaladılar. Ancak Kur'ân'a dayanmak konusunda rahat hareket etme imkânına sahip değildiler. Çünkü muhalif gruplar da kendi kanâatları doğrultusunda yorumlarla âyetten destekler bulabiliyorlardı. Hadis-i Şerifler Hz. Peygamberin hayatında derlenip toparlanmadığı için ve özellikle Kur'ân-ı Kerîm ile karışması ihtimâline binâen bizzât peygamberin hadîslerin yazılmasını yasaklaması, daha sonra muhtelif görüş mensûblarının kendilerini destekler mâhiyette hadîsler araştırma isteklerini harekete geçirdi.

Kendi kanâatlarını destekler mâhiyette hadîs bulamayınca; görüşlerine karşı olan bazı hadîslerin Hz. Peygambere isnâdını reddederek hadîs olmadıklarını söylediler. Öte yandan peygamberin söylemediği bazı sözleri ona isnâd ederek kendi kanâatları doğrultusunda hadîs uydurma yoluna gittiler. Böylece karşımıza mevzû' hadîsler olayı çıktı.

Mevzû' hadîsler konusunda en büyük gayretin siyâsî ve i'tikâdî mezheb mensupları tarafından gösterildiği müşâhede edilmektedir. Özellikle Hz. Ali ve peygamberin soyundan gelenlerin hakkını müdâfaa etmekte olduklarını savunan ve kendilerine şîatü Ali denilen bir grubu bu konuda büyük bir gayret içinde görülmektedir. Bunlar öncelikle Hz. Peygamberin Hz. Ali'yi kendisine vasî tayîn ettiğini, binâenaleyh, gerek Hz. Ebu Bekir'in, gerekse Hz. Ömer ve Osmân'ın Hz. Ali'nin hakkı olan hilâfet mevkiini haksız yere işgâl ettiklerini öne sürdüler. Ve onlara göre Hz. Peygamber yüz binden fazla ashâbıyla birlikte Vedâ' haccından dönerken Çadîrhum (Mekke'den Medine'ye giden yol üzerinde Cuhfe denilen mevkide bulunan bataklık bölgede) bir müddet durmuş ve Hz. Ali'nin elini tutarak beraberinde bulunan ashâba hitâb etmiş ve; işte benim vasîm, kardeşim ve benden sonra halîfem budur. Onu dinleyin ve kendisine itâat edin, buyurmuştur. (Ali el-Kârî, Mevzûât, 109)

Şiânın iddiâsına göre; Hz. Peygamberin bu açık talimatına rağmen sahâbeler hak-sız yere Hz. Ali'yi değil Hz. Ebubekir'i halife seçmişlerdir.

Yine Şiânın iddiâsına göre Hz. Peygamber, mirâctan döndüğü gece, sabahle-yin orada gördüğü fevkalâde halleri ashâbına anlatırken, Mekke üzerinde bir yıldızın düştüğü görülür. Bu hâdise üzerine Rasûlullah (s.a); Bu yıldız kimin evine düşmüşse benden sonra halife odur, der. Yapılan incelemede yıldızın Hz. Ali'nin evine düştüğü anlaşılır. Mekkeliler Peygamberin hissî davrandığını belirterek; Muhammed yanıldı, doğru yoldan saparak kendi âilesinin hevesine kapıldı ve amcasının oğlunun tarafına meyletti, derler. Bu vak'a üzerine Allah Teâlâ Necm sûresinin ilk âyetlerini: "Andolsun yıldıza, battığı demde. Arkadaşınız sapmamış ve azmamıştır. Kendiliğinden konuşmaz o. Yalnızca kendisine ilkâ edilen bir vahiydir. Onu müthiş kuvvetli olan öğretti. O, akıl ve görüşünde kâmindir." (Necm, 1-6) inzâl buyurur. İşte bu olay ve bu âyetin nüzûlu ile Hz. Peygamber kendinden sonra gelecek halifenin Hz. Ali olduğunu söylemiş olur. Ancak ashâb bunu da unutmuştur. (İbn Teymiyye, Minhâc'üs-Sünne, I, 37-38) Şi'ilerin Hz. Ali'nin hilâfeti ve onun şahsiyeti etrafında uydurmaya çalıştıkları bu ve benzeri daha pek çok hadîslere karşılık vermek üzere Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osmân gibi ilk üç halîfeyi sevenler de hadîsler nakletmeye başlarlar. Sözelimi bu mevzû' hadîslerden birine göre; Hz. Peygamber Mirâcta iken kendinden sonra Hz. Ali'nin halife olması için duâ eder. Ancak bu esnâda gökler sarsılıp sallanmaya başlar ve her yandan melekler yüksek sesle "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz." (İnsân, 30) âyetini okumasını söylerler. Ve Allah Teâlâ; senden sonra Ebu Bekir'in halife olmasını dilemiştir, derler. (İbn Arrâk, Tenzîh'üş-Şerîa, I, 345) Böylece Resûlullah'ın kendisinden sonra Ebu Bekir'in halife olacağını anladığını belirtilir. Bu arada Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in fazîletine dâir birçok hadîsler uydurarak bu ikisini sevenlerin cennete, sevmeyenlerin cehenneme gideceği nakledilir. (İbn Arrâk, A.g.e., I, 347)

Diğer taraftan Hz. Ebu Bekir ve Ali'nin yanısıra Hz. Ali ile Muâviye arasında cereyan eden olaylarla ilgili olarak da birçok hadîs vaz'edilir. Peygamberin geleceğe dair olayları önceden haber verdiği ve Muâviye'nin ilerde saltanat iddiâsında bulunacağını bildirip, Muâviye'yi benim minberimde konuşurken görürseniz, onu derhal öldürünüz, dediği nakledilir. (Zehebî, Mîzân, I, 268; Suyutî el-Leâil-Masnûa, I, 424) Hattâ Resûlullah'ın; her ümmetin bir Firavun'u vardır, bu ümmetin Firavunu da Muâviye'dir, dediği nakledilir. Bu ve benzeri rivâyetler karşısında Muâviye taraftarları da boş durmazlar ve Muâviye'nin vahiy kâtibi olduğunu belirterek onun üstünlüğüne dâir pek çok hadîs uydururlar. Sözelimi Hz. Cebrâil bir gün Resûlullah'a gelerek Allah Teâlâ'nın selâmını söyler ve ona som altından bir kalem verip şöyle dediğini bildirir: Ya Muhammed; Ben, bu kalemi yüce Arşımdan Muâviye'ye hediye ediyorum. Bu kalemi ona ver ve bununla ona Âyet el-Kürsî'yi yazmasını söyle. (İbn Arrâk, Tenzîh'üş-Şerîa, II, 3) Bununla da yetinmeyen Muâviye tarafdârları biz-zât Hz. Ali'nin ağzından şu haberi uydururlar. Gûyâ Hz. Ali Resûlullah'ın huzûrunda yazı yazarken Muâviye çıkıp gelir. Resûlullah da kalemi Hz. Ali'den alarak Muâviye'ye verir ve bunun ilâhî bir emir olduğunu belirtir. Hz. Ali de bu emirden aslâ hoşnûdsuzluk duymadığını ifâde eder. (İbn Arrâk, A.g.e., II, 19)

Emevîlerin iktidârdan uzaklaştırılmalarını Abbasilerin iktidara gelmeleriyle gerek peygamberin amcası Abbâs ve gerekse onun oğlu Abdullah İbn Abbâs hakkında

birçok hadîs uydurulduğu görülür. Kezâ Hz. Peygamberin Abbâsî saltanatının gerçekleşeceğine dair bilgi verdiği haberi yayılır. Hattâ Resûlullah'ın; Abbâs benim vâsım ve vârisimdir, dediği ifâde edilir. (Süyûtî, el-Leâli'l-Masnûa, I, 429) Daha sonra Abbâsilerin kuşanacakları kıyâfetin bizzât Cebrâîl (a.s) tarafından giyildiği iddîa edilerek; Cebrâîl'in üzerinde siyâh bir kaftan ve başında siyâh bir sarık ile Hz. Peygamber'in yanına geldiği ve Resûlullah'ın da şimdiye kadar görmediği bu kıyâfetin nedenini kendisine sorduğunu, bunun üzerine Cebrâîl'in şöyle dediği bildirilir: Bu kıyâfet amcan Abbâs'ın soyundan gelecek olan hükümdârların kıyâfetidir. Bunların iktidârının hak ve adâlet üzere kâim olacağını anlayan Resûlullah, amcası Abbâs ve onun soyundan gelenler hakkında duâ etmiştir. (İbn Arrâk, Tenzîh'üş-Şerîa, II, 10)

Görülüyor ki; siyâsî görüş sahipleri kendi görüşlerini topluma kabûl ettirebilmek için pek çok hadîs uydurmuşlar, ve bu türden hadîs uyduranları desteklemişlerdir. Bu anlayış uzun yıllar İslâm dünyasında yayılacak ve hatta türklerin devlet sahnesine çıkması olayında bile türklerle ilgili lehte ve aleyhte birçok hadîs uydurulacaktır. (Daha geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, Mevzû' Hadîsler, 31-42)

Diğer taraftan İslâm'ın hâkimiyeti ile birlikte o güne kadar insanlığın tarih sahnesinde önemli bir varlık gösterememiş olan arapların büyük bir güç halinde ortaya çıkmaları ve kendilerinden önce büyük kültür mîrâsına sahip bulunan kavimleri hâkimiyetleri altına almaları bu toplumlarda araplara karşı bir nevi kıskançlık duygusunun doğmasına neden olmuştur. Ayrıca Emevîler devrinde İslâm'ın getirmiş olduğu eşitlik anlayışına ters olarak birtakım şovenist duyguların yayılmaya çalışılması ve arapların üstünlüğünün diğer müslüman milletler tarafından da benimsenmesini sağlamak üzere Arap kavminin yüceliğine dâir pek çok hadîs uydurulmuştur. Hz. Peygamberin Arap olması Kur'ân-ı Kerîm'in arapça inmiş bulunması ve cennet sâkinlerinin arapça konuşacaklarının ifâde edilmesi fikrinden hareketle arapların kavimlerin en hayırlısı olduğu belirtilmiştir. Hattâ Allah'ın cennetliklerin arapça konuşacaklarını, cehennemliklerin Buhârâlıların diliyle şeytânların da Hûzistânlıların diliyle konuştuklarını ifâde ettiğini ve bu sebeple Hak Teâlâ'nın fars dilinden nefret ettiğini bildiren hadîsler yayılmaya çalışılmıştır. (Süyûtî el-Leâli'l-Masnûa, I, 11; İbn Arrâk, Tenzîh'üş-Şerîa, I, 137) Buna mukâbil İranlıların da kendi dillerinin fazîletine dâir hadîsler uydurdıkları görülmektedir. Arşın etrâfında dönen meleklerin farsça konuştukları ve Allah Teâlâ'nın şiddetle ilgili bir konuyu anlatırken arapça vahy indirdiği, kolaylık ifade eden bir konuyu anlatırken farsça vahy indirdiği söylenmiştir. Hattâ bu noktadan hareketle daha sonraları Peygamberin Fars veya türk asıllı olduğunu isbât için birçok rivâyetler serdedilmiştir. Diğer taraftan peygamberin bazı şehirleri medhettiği ve bunların cennet şehirlerinden olduğunu söylediği haberleri yayılmıştır. Sözelimi Medîne, Mekke, Kudüs ve Şâm cennet şehirleri olarak ifâde edilirken Konstantiniyye (İstanbul) Tuvâne, Antakya ve San'â gibi şehirler cehennem kentleri olarak gösterilmiştir. (Zehebî, Mîzan, III, 75) Hattâ Allah Teâlâ'nın Horasân ülkesinde Merv adlı bir şehri bulunduğu Peygamber tarafından ifâde edilir ve orayı Zülkarneyn'in kurduğu, Uzeyr (a.s)'in burada namaz kıldığı kapılarının her birinin üzerinde Kıyâmete kadar Merv şehri halkını müsibetlerden koruyan kılıcını çekmiş birer meleğin bulunduğunu ifâde edilmiştir. (Süyûtî, el-Leâli'l-Masnûa, I, 466)

Öte yandan antik Bâbil ve Kelde kültleriyle ilgili olarak birçok hadisler uydurulup o dönemde yaygın olan gnostik fikirler ve sihrî anlayışlar peygambere maledilmeye çalışılmıştır. Sözelimi Resûlullah'ın cennette bir kurt görüp hayret ettiği, ancak kendisine, bu kurdun bir bekçinin çocuğunu yediği için ilâhî mükâfata nâil olarak cennete girdiğinin söylendiği belirtilir. Hatta bekçinin oğlunu yediği için bu kurdun cennete konulduğu, bekçinin kendisini yemiş olsaydı Illiyyîn'e yükseltilebileceği şeklinde Abdullah İbn Abbâs'a izâfeten bir rivâyet te nakledilir. (Zehebî, Mîzân, II, 287) Süheyl yıldızının Yemen'de vergi memûru olduğu ve bu esnâda halka zulmettiği için Allah tarafından bir yıldız haline getirilip göğe asıldığı, farenin bir Yahûdî kadını olduğu, kertenkelenin âsî bir yahûdî olduğu belirtilir. (Daha geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, A.g.e, 48-54)

Hadis uydurmalarına sebep olan âmillerden birisi de itikâdî ve fikhî mezheb farklılıkları olmuştur. Her mezheb kendi görüşünü destekler mâhiyette âyetleri te'vile yeltendiği gibi, diğer taraftan birçok hadis de uydurmaya çalışmıştır. Hattâ önce Kaderiyye mezhebine mensûb iken bilâhare tevbe ederek bu mezhepten ayrıldığı belirtilen Ebu Recâ'nın şöyle dediği bildirilir: Kaderiyye'den hiçbir şey nakletmeyiniz. Allah'a andolsun ki biz, insanları mezhebimize çekebilmek için hadisler uydurur ve bu hareketimizle de sevâb kazanacağımızı umardık. Bu sebeple ben Kaderiyye mezhebine dört bin kişiyi kattım. (İbn Ebu Hâtim, el-Cerh ve't-Ta'dîl, I, 32) Bu anlayışla; gerek Kaderiyye, gerek Mürcie gerek Celmiyye, gerek Cebriyye ve gerekse Müşebbihe gibi mezheplerin mensûbları pek çok hadis uydurmuşlardır. Sözelimi Mücessime Allah Teâlâ'ya isim isnâd edebilmek için pek çok uydurma rivâyetler nakletmişlerdir. Bunlardan birisine göre; Allah Teâlâ Arefe günü akşam olunca dünya göğüne iner. Arafede vakfeye durmuş bulunan müslümanları müşâhede eder ve; merhabâ ey benim ve evimin ziyâretçileri, izzetim ve celâlim hakkı için sizin yanınıza ineceğim ve sizinle birlikte olacağım, diyerek Arafât'a iner, güneş batıncaya kadar orada kahr, hacılarla birlikte Müzdelife'ye gider ve o gece gökyüzüne çıkmaz. (İbn Arrâk, Tenzîh'Üş-Şerîa, I, 138) İleride gelişen itikâdî mezheplerden her biri, kendisinin liderlik mevkiinde bulunan kişilerle ilgili olarak da hadis uyduracaklardır. Hattâ Kerrâmiyye, Resûlullah'ın şöyle dediğini yayacaktır: Âhir zamanda sünnet ve cemâatı ihyâ edecek olan Muhammed İbn Kerrâm adında birisi gelecektir. Benim Mekke'den Medîne'ye hicretim gibi o da Horasân Mukaddes Eve hicret edecektir, (İbn Arrâk, A.g.e., II, 30)

İtikâdî imâmlarla ilgili hadis uydurma hareketi; bilâhare fıkıh imâmları içinde hadis uydurulması sonucunu doğuracaktır. Sözelimi Hz. Peygamber Ebu Hanîfe'nin geleceğini müjdeleyerek şöyle diyecektir: Ümmetimin arasından Ebu Hanîfe adında birisi gelecek ki o, ümmetimin ışığıdır. (İbn Arrâk, A.g.e., II) Bu tür uydurma hadisler diğer mezheb imâmları için de serdedilecektir. Hattâ mezheplerin dinin teferrûatıyla ilgili konulardaki görüşlerini tenkid edebilmek için bile bu türden hadisler uydurulacaktır. Sözelimi ağıza ve buruna üç kerre su vermenin farz olduğu (Zehebî, Mîzân, III, 258) belirtilecek ve mezheplerin kendi görüşlerine uygun kanâatlar serdedilmeye çalışılacaktır.

Hadis uydurulmasının ana sebeplerinden birisi de; müslümanları kötülüklerden sakındırmak ve iyilikleri işlemeye teşvik etmektir. Hattâ bu sebeple müslüman-

ları hayra teşvîk için hadîs uydurmanın câiz olduğu bildirilecektir. Gerek Allah tarafından belirtilen ve gerekse Resûlullah'ın davranışlarında ortaya çıkan ibâdetlerin miktâr ve sayısını çoğaltmak üzere bilhâssa zühd ve takvâ yolunun sempatisini olan âbidler, zâhidler ve nâsikler tarafından birçok hadîs irâd edilecektir. Sözelimi belirli vakitlerde şu kadar rek'at namaz kılan kişi, şu kadar sevâba erişecektir veya her rek'atta şu sûreleri okuyan kişi, cennette şu makâma ulaşacaktır gibi pek çok uydurma rivâyetler nakledilecektir. Bilâhare bu rivâyetleri tasavvufî akımlar tarafından birer mesned ittihâz edilerek bunun üzerine mânevî mertebeler silsilesi ikâme edilmeye çalışılacaktır. İbn Arrâk'ın bu kabîl ifâdelere örnek olmak üzere naklettiği şu misâli burada aktarabiliriz: Resûlullah (s.a) buyurmuş ki: Kim pazar-tesi günü dört rek'at namaz kılar ve her rek'atta Fâtîha, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri ile Âyet el-Kürsî'yi birer defa okur ve selâm verdiğinde on kez istiğfâr ederek salavât-ı şerife getirirse; bütün günâhları bağışlanır. Allah Teâlâ ona cennette beyâz inciden yapılmış on odalı bir köşk verir. Her odanın uzunluğu ve genişliği üçer bin arşındır. Birinci oda beyâz gümüşten, ikinci oda altından, üçüncü oda inciden, dördüncü oda zümrütten, beşinci oda zebcedden, altıncı oda iri incilerden, yedinci oda parlayan bir nûrdan yapılmıştır. Odaların kapıları anberden olup her kapının üzerinde Za'ferândan bir örtü vardır. Her odada Kâfûrdan yapılmış bin sedir ve her sedirin üzerinde de bin yatak vardır. Her yatakta Allah Teâlâ'nın en güzel kokulardan yarattığı birer hûrî vardır. Hûrîlerin ayaklarından dizkapaklarına kadar olan kısımları ya za'ferândan, dizkapaklarından göğüslerine kadar olan yerleri en değerli miskten, göğüslerinden boyunlarına kadar olan yerleri kül rengi anberden, gerdânları beyâz kâfûrdan yaratmıştır. Hûrîlerden her birinin üzerinde cennet elliselerinin en güzellerinden yetmiş elbise vardır. (İbn Arrâk, Tenzîh'üş-Şerîa, II, 86) Hattâ bir vakit nâfile namaz kılanın yetmiş peygamber sevâbına erişeceği bile ifâde edilecek noktaya gidilir. Bu türden uydurmalar rahatsız olan ünlü hadîs bilgini Ali el-Kârî; "bir kişi Nûh peygamber kadar yaşamış olsa ve her ânı ibâdetle geçse bir peygamberin sevâbını kazanamayacağını bu pis yalancı bilseydi bari" diyerek uydurmacıları kınayacaktır. (M.Y. Kandemir, Mevzû' Hadîsler, 56-57)

Hadîs uyduran bu zevâtın birçoğunun zühd ve takvâlarıyla ün salmış ve devrinin bilginleri tarafından hürmet ve takdîrle yâd edilmiş, gerçekten iyi niyetli kişiler olması da işin bir başka garîb yanıdır. Hattâ Yahyâ İbn Saîd el-Kattân şöyle diyecektir: Bu sâlih kişileri hadîste olduğu kadar hiçbir yerde yalancı olarak görmedik. (Müslim, Sahih, I, 13) Öldüğünde Bağdâd halkının büyük bir kısmının dükkânını kapattığı ve ölümüne üzüldüğü kaynaklarca belirtilen Ahmed İbn Muhammed el-Bâhilî halkın kalbini yumuşatmak için kendisinin hadîs uydurduğunu söyleyecektir. Halkı dine teşvîk için hadîs uyduranların yanısıra birtakım menfaatçi kişiler de şahsî menfaat elde edebilmek için hadîsler uyduracaklardır. Özellikle hükümdârların yanında makâm ve mevki elde edebilmek için onların zevklerine uygun hadîsler uydurulduğu ve özellikle mensûb bulundukları hânedâna dâir hadîsler rivâyet edildiği hadîs tarihçileri tarafından çok iyi bilinmektedir. Sözelimi halife Mehdi'nin güvercin sevgisini gören Gıyâs İbn İbrâhîm Hz. Peygamber'in at, deve, ok ve kuş yarışlarından elde edilen mükâfâtın helâl olacağını söylediğini nakleder. Bu rivâyetten hoşnûd olan Mehdi ona on bin dirhem ihsânda bulunur. Kezâ Mukâtil İbn Süleymân'ın Mehdi'ye gelerek atası Abbâs hakkında hadîsler vaz'edebileceğini söylediği bazı kaynaklar tarafından zikredilir. (Suyûtî Tedrîb'ür-Râvî, I, 286) Hattâ sahip bu-

lundukları emtiayı satabilmek için hadîs uyduran birçok uydurukçuya da rastlanmıştır. Peygamberin; menekşe kokusunun diğer kokulara üstünlüğü benim diğer insanlara üstünlüğüm gibidir, buyurduğu belirtildiği gibi, ayvanın kalbi temizleyeceğine söylediği ve patlıcanın her derde devâ olacağını bildirdiği, etle birlikte yenen hıyarın cüzzâm hastalığını önleyeceğini belirttiği nakledilir. (Zehcî, Mîzân, I, 134; 273; II, 183, 238)

Görülüyor ki hadîs uydurulmasıyla ilgili faaliyetin önündeki kapılar aralanınca sonuna kadar açılmış ve bu husûsta iyi niyetli insanlarla kötü niyetliler birbirleriyle yarış edercesine hadîs uydurmaya çalışmışlardır. Ancak hadîs edebiyatı tarihinde çok iyi görüldüğü gibi, hadîs bilginleri bu noktada kılı kırk yararcasına dikkatli bir titizlikle en ince detaylara kadar inerek zayıf ve uydurma hadîsleri kritik yapmışlar ve bu noktada tarihin hiçbir döneminde görülmeyen üstün bir gayret örneği göstermişlerdir. Özellikle uydurma hadîslerin tenkîdinde; gerek râvîler zincirinden oluşan sened kritiği, gerekse nakledilen rivâyetin metinlerinin tenkîdinden oluşan metin tenkîdi, hadîs bilginleri tarafından son derece sağlam ve titizlikle konulmuş kurallara göre tanzim edilmiştir. İslâm bilginlerinin gerçekten takdîre şâyân olan bu titizliklerine örnek olmak üzere hadîs kritiği ile ilgili kısaca bilgi vermeden bu konuyu kapamak istemiyoruz.

Râvîler zincirini meydana getiren senedin sıhhati, ve senedle ilgili incelemeler; nakledilen rivâyetin doğruluğu hakkında bilgi edinmemizi sağlayan önemli bir etkidir. Bu sebeple Abdullah İbn Mübârek; isnâd dindendir, eğer isnâd olmasaydı her rastgelen dilediği sözü söylerdi, diyecektir. (Müslim, Sahih, I, 12) Daha başlangıçtan itibaren sahâbenin önde gelenleri, hadîs rivâyetinde çok titiz davranmışlar ve Hz. Ömer hadîs rivâyet eden kişinin aynı hadîsi duyduğuna dâir bir şahid getirmesini zorunlu kılmış, ve Hz. Ali de râvîlere yemîn ettirmedikçe naklettikleri rivâyeti kabûl etmemiştir. Peygambere yanlış bir söz isnâd edebilme endişesinden dolayı ashâbın büyük bir kısmı hadîs rivâyet etmekten çekinmişlerdir. Hadîsçiler, senedi zikredilmeksizin nakledilen haberleri muteber saymamışlardır. İbn Sîrîn'in belirttiği gibi, başlangıçta isnâd üzerinde fazla durulmazken bilahâre fitne kopunca hadîsçiler râvîlerin isimlerini istemeye başlamışlardır. Bu sûretle sünnet ehlinin hadîsleri alınmış, bid'at ehlinin hadîsleri reddedilmiştir. (Müslim, Sahih, I, 15) Burada sözü edilen fitne Hz. Osmân'ın şahâdeti ile başlayan olaylardır. İslâm'dan önce başka hiçbir dinde örneği görülemeyen el-cerhu ve't- Ta'dîl diye adlandırılan çeşitli kritik metodlarıyla; hadîs rivâyet eden kişilerin hal ve davranışlarını, şahsiyetlerini, akıl ve hafızalarının sağlam olup olmadığını, itikâdî durumlarını, sözlerine güvenilip güvenilemeyeceğini, doğuş ve yaşayış yerlerini ve tarzlarını, hadîs tahsîli için sarfettikleri mesâfiyi, kimlerle arkadaşlık yaptıklarını, kimlerden ders alıp kimlere ders verdiklerini ve rivâyet metodlarına ne derece riâyet ettiklerini çok sıkı olarak tenkîd konusu yapmışlardır. Gerek sahâbe gerek tâbiîn ve gerekse onlardan sonra gelen münekkidler bu konuda pek çok eserler yazmışlardır. Çok sağlam kriterlere dayanarak yapılan rivâyet tenkîdinde râvîler başlıca beş gruba ayrılmıştır:

1- Sika, hâfız, müttaki, sağlam, müctehid ve hadîs münekkidi olanlar. Bu vasıflara hâiz olan râvîler hakkında ihtilâf yoktur. Hadîsi delîl olarak alınabilir, onların başka râvîler hakkındaki sözleri makbûldür, cerh ve ta'dîl yaparken görüşlerine itibâr edilir.

2- Âdil, rivâyetinde sika, naklinde sâdık ve dininde takvâ sahibi olup rivâyet ettikleri hadîsleri tamâmen ezberlemiş olan hadîşçiler. Bunların hadîslerine güvenilir ve delîl olarak alınır.

3- Zaman zaman yanılmakla beraber; samîmi, takvâ sahibi, güvenilir râvîler. Hadîs kritikçileri bu kategorideki râvîlerin de hadîslerine güvenilebileceğini ve delîl olarak kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

4- Doğru sözlü ve müttakî olmakla beraber; vehim, hatâ, galat gibi kusûrları fazlaca olan râvîler. Bunların terhîb, zühd ve islâmî edeb konusundaki hadîslerinin yazılabileceği, ancak helâl ve harâm gibi ahkâmla ilgili hadîslerinin delîl sayılamayacağı kabûl edilir.

5- Sâdık ve emîn olmayan ve kendilerini hadîs râvîsi diye kabul ettirmeye çalışan kimseler. Hadîs münekkidlerinin tenkîdlerine hedef olan raviler daha çok bu gruba girenlerdir. Ancak bunların rivâyetleri hiçbir şekilde güvenilir sayılmaz ve dayanılmaz. (M. Yaşar Kandemir, Mevzû'Hadîsler, 104-106) İmâm Şâfiî merhûm, güvenilir bir râvîde bulunması gereken şartları şöylece sıralar: Hadîs rivâyet eden kişi son derece dindâr olmalıdır. Rivâyet ettiği konularda doğruluğu ile tanınmalıdır. Rivâyet ettiği şeyi iyi bilmelidir. Lafızların mânâyı nasıl bozabileceğini iyice anlamalıdır. Duyduğu hadîsi olduğu gibi nakletmelidir. Hadîsin ifâdesini naklederken kendi ifâdesini ona karıştırmamalı, mânâ olarak değil lafız olarak nakletmelidir. Eğer hadîsi ezberden naklediyorsa; naklettiği hadîsi çok iyi ezberlemiş olmalıdır. Kitâbtan naklediyorsa; onu iyice hatırlamalıdır. Hâfızası sağlam olmalıdır. (İmâm Şâfiî, er-Risâle, 370-171)

Muhaddisler kısaca sağlam bir râvîde bulunması gereken vasıfları adâlet ve zabt terimleriyle karşılarlar.

Makbûl olmayan râvînin niteliklerini de muhaddisler şöylece sıralarlar: Bilinen râvîlerden onların hiç bilmediği haberleri nakletmek. Rivâyet ederken hatâ yapmak. Rivâyet ettiği hadîsin yanlış olduğunu öğrendikten sonra da onu ısrârla rivâyet etmeye devâm etmek. Hadîs uydurmak veya yalan söylemekle ithâm edilmiş olmak. Hadîs kritikçileri bu husûsta çok titiz davranmışlar ve en küçük bir yalanı tesbît edilmiş olan râvîyi terketmişlerdir. Fâsık ve sefîh olmak. Halkı kendi mezhebine davet eden bid'atçı olmak. Âbid ve zâhid bir kişi olsa da hâfızası zayıf olmak. Kendi yazdıklarını kaybedince pek iyi hıfz etmemiş olmakla birlikte başkalarının yazdıklarından rivâyet aktarmak. Hadîslerin metnini veya senedlerini tahrîf etmek. Uydurduğu metinleri sahîh bir senedle veya sahîh bir seneden bir râvînin adını silerek kendi adıyla hadîs nakletmek. Ve dolayısıyla hadîsleri bu şekilde tahrîf etmek. İşte bu nitelikleri bulunan kişinin hadîsi muteber sayılmamıştır. Abdullah İbn Mübârek; yalan isnâd edilen râvîden hadîs rivâyet etmektense, yol kesicilik yapmanın daha iyi olacağını söylemektedir. (Tirmizî, Sahih, 13, 309; Daha geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, Mevzû' Hadîsler, 107-111)

Hadîs kritikçileri; hadîslerin rivâyetinde yeralan senedler konusundaki bu titiz davranışlarının yanı sıra, hadîs metinlerinin tenkîdinde de çok titiz davranmışlardır. Metin kritiğinde en önemli bir unsur olarak; hadîs metinlerinin Kur'ân'ın ifâdesiyle çelişmemesi prensibi önemli bir yer tutar. Dolayısıyla hadîs kritikçisi Kur'ân'ın ifâdesine ters düşen bir metni kolaylıkla reddeder. Binâenaleyh, Kur'ân, hadîs kri-

tiğinde önemli bir mihenk olarak ortada bulunmaktadır. Bu sebeple Kur'ân'da vârid olan konularda hadîs uydurmak oldukça güç görülmüş, ancak İsrâiliyyât olarak nakil-yoluna başvurulmuştur. Dahâ başlangıçta ashâbın önde gelenleri bu noktada titiz davranarak nakledilen rivâyetleri ifâde bakımından gözden geçirmeye çalışmışlardır. Sözelimi Abdullah İbn Abbâs'a ulaştırılan Hz. Ali'nin bazı fikhî hükümleriyle alâkalı bir bilgiyi, Abdullah İbn Abbâs; Hz. Ali böyle bir hüküm vermezdi, diyerek reddetmiştir. Kezâ Muhammed İbn Rebî; Allah Teâlâ kendi rızâsını arayarak Allah'tan başka ilâh yoktur diyen kimseye cehennem ateşini harâmı kılmıştır, meâlindeki bir hadîsi naklettiğinde orada hazır bulunan Ebu Eyyûb el-Ansârî; Resûlullah'ın böyle bir söz söylediğini zannetmiyorum, diyerek karşı çıkmıştır. (Şiblî, Asr-ı Saâdet, I, 41, 92) Hadîs bilginleri İlmü Dirayet'il-Hadîs adını alan bir ilimde kurarak, hadîslerin gerek senedi ve gerekse metinleriyle ilgili bir sistem geliştirmişlerdir. Böylece zayıf hadîsler çökyönlü incelenerek tedkik konusu yapılmıştır. Bu husûsta bu tefsirin ikinci cildinde yeterli açıklama yapıldığı için burada ayrıca tekrârına gerek duymuyoruz. İsteyenler II. cild, XV-XXVII. sayfalara bakabilir.

Hadîs uyduranlar; Vazzâ', olarak isimlendirilmiş olup hadîs bilginleri tarafından sıkı bir incelemeye tâbi tutulmuşlardır. Bazı mezhebler hadîs uydurulmasını uygun götürken Ehl-i sünnet hadîs uydurulmasına karşı çıkmıştır. Hadîs uyduran meşhûr kişiler arasında; Maklebe İbn Melkân el-Harizmî, İbn Ebu Dünyâ diye şöhret bulan Osmân İbn Hattâb, Muzaffer İbn Âsım, Ca'fer İbn Nestûr er-Rûmî, Hindli vâlî Serbâtek; Kays İbn Temîm et-Tâî el-Eşecc gibi daha çok kıssahân olan kişilerin ismi geçmektedir. Cübeyr İbn Hâris, Ma'mer veya Muammer İbn Büreyk, Rebî' İbn Mahmûd, Ebu'l-Hasan İbn Nevfel, Reten İbn Abdullah, Abdülkerîm İbn Ebû Evcâ, Ahmed İbn Abdullah İbn Hâlid el-Cübârî, Beyân İbn Sem'ân en-Hadî, Ebu Mikyes el-Habeşî, Hirâş İbn Abdullah, İbrâhîm İbn Hudbe el-Fârisî, İshâk İbn Necîh el-Melatî, Me'mûn İbn Ahmed el-Herevî, Meysere İbn Abdürabbih, Muğîre İbn Saîd el-Becelî, Muhammed İbn Kâsım et-Teykânî, Muhammed İbn Saîd el-Kelbî, Muhammed İbn Ziyâd el-Yeşkûrî, Muhammed İbn Ükkâşe el-Kirmânî, Süleymân İbn Amr en-Nehaî, Vehb el-Kâdî, Yağnem İbn Sâlim İbn Kanber, Mukâtil İbn Süleymân el-Horasânî, İbrâhîm İbn Ebu Yahyâ, Muhammed İbn Saîd eş-Şâmî, Muhammed İbn Ömer el-Vâkidî, gibi isimlerin de hadîs uydurdıkları tesbit edilmiştir.

Bunlardan İbn Ebu Evcâ'nın dört bine yakın hadîs uydurduğu (Zehebî, Mîzân, II, 644), Meysere İbn Abdürabbih'in yalnızca Kazvin kentinin fazîletine dâir kırk hadîs uydurduğu (Zehebî, A.g.e., IV, 231), Muhammed İbn Ükkâşe el-Kirmânî'nin onbinden fazla hadîs uyduran üç yalancıdan birisi olduğu (İbn Hacer, Lisân'ül-Mîzân, V, 286) kaynaklarca ifâde edilmektedir. (Dahâ geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, Mevzû' Hadîsler, 71-77)

Hadîs bilginleri hangi konudaki hadîslerin uydurma olabileceği husûsunda da çok titiz çalışmalar yapmışlardır. Mevzû'hadîslerle ilgili çalışmasında sayın M. Yaşar Kandemir'in de belirttiği gibi, uydurma hadîslere pek çok rastlanan başlıca konuları şöylece sıralayabiliriz:

- 1- Senenin veya haftanın belirli gün ve gecelerinde kılınması tavsiye edilen namazlar hakkındaki hadîsler.
- 2- Receb ayının ve bu ayda tutulacak oruçların fazîleti hakkındaki hadîsler.
- 3- Belirli tarihlerde bazı hadîselerin cereyân edeceğini haber veren hadîsler

- 4- Kıyamet âlâmetlerinin muayyen aylarda zuhûr edeceğini beyân eden hadîsler.
  - 5- Türkleri, Habeşlileri, Sûdânlıları zemmeden hadîsler.
  - 6- Ebu Hanîfe, Şâfiî'nin adlarını anarak medh veya zemmeden hadîsler.
  - 7- Hızır ve İlyâs (a.s)'ın hayatlarından bahseden hadîsler.
  - 8- Mürcie, Cehmiyye, Kaderiyye ve Eş'ariyye gibi mezheblerden bahseden hadîsler.
  - 9- İskenderiyye, Dimyât, Basra, Bağdâd, Kazvîn, Ürdün, Abadân, Cidde, Askalân, Nusaybin, Antakya, Horasân, Talekân, Şâs, Merv, Buhârâ, Semerkand, Tûs, Cürcân, Herât, Kayrevân, Sebte ve Fas gibi şehir ve memleketleri medh veya zemmeden hadîsler.
  - 10- Peygamberin veya diğer büyük zevâtın kabirleri hakkında ileri sürülen hadîsler.
  - 11- Aşûrâ gününün fazîletinden ve o gün sürmelenmek, süslenmek veya hüznlenmek, namaz kılmak, infâk etmek ve aşûrâ çorbası pişirmekten bahseden hadîsler.
  - 12- Mercimek, pirinç, bakla, patlıcan, portakal, üzüm, pırasa, karpuz, ceviz, peynir ve helvâ gibi yiyecek maddeleri; gül, nergis, menekşe gibi çiçek ve bitkiler hakkındaki hadîsler.
  - 13- Sokakta yemek yemeyi ve eti bıçakla kesmeyi yasaklayan ve etin fazîletinden bahseden hadîsler.
  - 14- Hz. Âişe'nin lakabı olan Hümejrâ kelimesiyle başlayan veya içinde bu lakabın geçtiği hadîsler.
  - 15- Hz. Ali'ye Hz. Peygamber'in muhtelif vasiyetlerde bulunduğu iddiâ edilen hadîsler.
  - 16- Hz. Peygamber'in Hz. Fâtuma ve Ebu Hüreyre'ye vasiyetlerini ihtivâ ettiği bildirilen hadîsler. Bu uydurma hadîsler Vasâya'n-Nebî adıyla bir kitapta da toplanmıştır. Bunlardan yalnızca Hz. Peygamberin Hz. Ali'ye hitâben; ya Ali, Hârûn'un Mûsâ'ya yakınlığı ne ise sen de bana öylesin, meâlindeki hadîsi sahihtir.
  - 17- Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelerinin fazîletleri hakkındaki hadîsler. Fâtîha, Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Tevbe, Kehf, Yâsîn, Duhân, Mülk, Zelzele, Nasr, Kâfirûn, İhlâs ve Muavizeteyn sûreleriyle alâkalı hadîslerden bir kısmının sahîh olduğunu Suyûtî bildirmektedir (Suyuti, Tedrîb'ür-Râvî, II, 290)
  - 18- İmânın artıp eksilmesiyle ilgili hadîsler.
  - 19- Akılla ilgili hadîsler.
  - 20- Çocuklara Muhammed veya Ahmed adını koymanın fazîletine dâir hadîsler.
  - 21- Çocukları kötüleyen hadîsler.
  - 22- Bekarlığı öven hadîsler.
  - 23- Beyâz horozu öven hadîsler.
  - 24- Akik taşından yapılmış yüzük takmanın fazîletini bildiren hadîsler.
  - 25- Mescide kandîl ve lamba takmanın, hasır sermenin sevâbını bildiren hadîsler.
  - 26- Ticâreti zemmeden ve malın fitne olduğundan bahseden hadîsler (Daha geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, Mevzû' Hadîsler, 169-172)
- Gerek daha sonra bahsedeceğimiz İsrâiliyât, gerekse eski Hind, İrân hakîmlerine dâir ifâdeler veya garîb hikâyeler, sözler ve meseller, hadîs uyduranların işine yarayan temel malzemeler olmuştur. Özellikle Gnostik felsefenin yaygın olduğu dönemde Orta şarkta dilden dile dolaşan ve sözlü geleneği belirten hikemiyyât şeklindeki özlü sözler ve vecîzeler de hadîs uyduranlara temel malzeme teşkil etmiştir.

Bu mevzû' hadîsler birçok müfessir tarafından tefsîrlere aktarılmış ve bunlara dayalı olarak tefsîrlere kaleme alındığı gibi, münferid eser yazan müellifler de bu eserlerine mevzû' hadîsleri iktibâs ederek buna dayalı düşünceler geliştirmişlerdir.

Zayıf ve uydurma hadîsleri daha iyi tanımak için Ali el-Kârî'nin Mevzûât isimli eserinden bazı bölümleri özetle nakletmek istiyoruz. Ali el-Kârî, uydurma ve zayıf hadîslerle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir.

a- Senedine bakılmadan, lafzından zayıf olduğu anlaşılan rivâyetler:

Ca'fer ibn Hasan'ın Enes'den merfû olarak rivâyet ettiği:

“(Subhânâllâhi ve bihamdihî) diyen kimse için, Allah Teâlâ Cennet'te kökleri altından olmak üzere bir milyon hurma ağacı diktirir.” sözüdür. Bu Ca'fer, Bâsralıdır. Bazı hadîs âlimleri bütün rivâyetlerinin münker; bâzıları da zayıf olduğunu söylemişlerdir.

Cuveybiri yalancı Abdullah'ın oğlu Ahmed'in Hz. Ömer ve Hz. Ali'den rivâyet ettiği; “Kim ki, Allah'ım, Sen ölmez dirisin, mağlûb olmayan bir gâlibsın, görüp duyduklarında şek ve şüphesi olmayan iştirici ve görücüsün, yalan söylemeyen, sâdık, ihtiyâcı olmayan Samedsin, okumadan âlimsin.” ve böylece bir müddet devâm ettikten sonra: “Nefsim yed-i kudretinde olan ve beni hak Peygamber olarak gönderen Alîh'a yemîn ederim ki; bu duâlar demir levhalara okunsa, o demirler erir ve akar, su üzerine okunsa akan sular dururdu. Uykuya yatarken bu duâyı okuyan kimse için Allah Teâlâ yetmiş bin melek gönderir. Onun için tevbe ve istiğfâr ederler.” Sözü de böyledir.

Aynı sözü diğer bir yalancı olan Süleymân İbn İsâ da, İbrâhîm İbn Edhem'den rivâyet etmiştir. Bu ve benzeri rivâyetlerin Resûl-i Ekrem'in ağzından sâdır olmadığını Resûl-i Ekrem'i tanıyanlar anlar ve bilir.

Yalancılardan biri olan Belh'li Abbâs İbn Dahhâk'ın yine kimliği bilinmeyen bir adam vâsitasiyla Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiği; “Besmeleyi yazan kimse, daha Allah Lâfza-i Celâl'ünün (H) Sini yazmadan Allah Teâlâ kendisine bir milyon sevâb yazar, bir milyon günâhını mahveder, Cennette bir milyon derecesini âlî eder.” rivâyetidir.

Ebu Alâ'nın İbn Ömer'den merfû' olarak rivâyet ettiği; “Ölüye kefen saran kimseye kefenin temâs ettiği her tüy sayısınca Allah Teâlâ sevâb verir.” hadîsidir. Bu Ebu Alâ, Nâfî'in söylemediklerini ondan rivâyet eden bir kimsedir. Kendisine dayanılmaz. Başka bir rivâyet eden bir kimsedir. Kendisine dayanılmaz. Başka bir rivâyet Tarîki varsa da, râviler arasında şuûru bozulmuş olan bir zât vardır.

Muhammed İbn Abdurrahmân el-Beylemânî'nin İbn Ömer'den rivâyet ettiği; “Ramazan Bayramı günü oruç tutan kimse bütün sene oruç tutmuş gibidir.” hadîsidir. Bu rivâyet bâtıldır. Zâten İbn Beylemânî münker hadîsler rivâyet etmekle tanınmıştır. Bu adamın babasından rivâyet ettiği seksen hadîs var ki hepsi mevzû'dur.

“Âşûre günü oruç tutan kimseye Allah Teâlâ altmış senelik sevâb yazar. “Bu hadîsi Habîb İbn Habîb, İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir. Fakat rivâyet bâtıldır.

Yalancılardan biri olan Kendli Düveyl'in oğlu Zekerîyyâ'nın Enes'den rivâyet ettiği; “Kuşluk namazına devâm edip, ma'zeretsiz olarak arayı kesmeyen kimseyle ben, Cennet'te nûrdan bir denizde, nûrdan bir gemi içinde Allah Teâlâ'yı ziyârete gideriz.” hadîsidir.

“Akşamın farzından sonra hiç konuşmadan altı rek'at namaz kılan kimse, oniki

senelik ibâdet sevâbını alır.” İmâm Ahmed ve diğerleri hadîsi rivâyet eden Ömer'in zayıf olduğunu, hadîsin bir değer taşımadığını; Buhârî ise bu rivâyetin cidden münker olduğunu; İbn Hibbân da bu adamın sika'dan olan zatlar adına hadîs uydurduğunu söylemişlerdir.

“Pazar günü her rek'atında Fâtiha ve Âmene'r-Resûlü okumak sûretiyle ve bir selâm ile dört rek'at namaz kılan kimse için bin hac, ümre ve bin gazâ sevâbı yazılır, ayrıca her rek'atı bir milyon rek'ata muâdilolur. Kendisiyle Cehennem arasında bin hendek kazılır.” Uydurana, Allah lânet etsin.

“Pazar gecesi her rek'atında bir Fâtiha ve onbeş ihlâs okumak sûretiyle dört rek'at namaz kılan kimseye kıyâmet günü Allahu Teâlâ on kerre Kur'an'ı hatmetmiş ve Kur'ân'ın bütün hükmüyle amel etmiş olan kimsenin sevâbını verir. Yüzü ayın ondördü gibi olduğu halde kabrinden kalkar. Her rek'atına içi incilerle dolu bin şehir verir. Her şehirde zebercedden bin köşk ve her köşkte yâkuttan bin dâire ve her dâirede miskden bin oda ve her odada bin döşek bulunur.” İşte bu mel'un da böyle bin bin sayıp gidiyor.

“Pazartesi gecesi her rek'atında bir Fâtiha ve yirmi ihlâs okumak sûretiyle altı rek'at namaz kılıp, sonunda on kerre istiğfâr eden kimseye kıyâmet günü Allah Teâlâ bin siddîk, bin âbid ve bin zâhid sevâbı yazar.” Bu rivâyet de Cüveynari'nin uydurmasıdır. Allah'ın la'netine uğrasın.

“Pazartesi gecesi her rek'atında birer kerre Fâtiha İhlâs, Âyet el-Kürsî ve Muavvizeteyh okumak sûretiyle dört rek'at namaz kılan kimsenin bütün günâhları bağışlanır. Allah Teâlâ Cennette kendisine beyaz inciden yapılmış yetmiş köşk verir, her köşkte yetmiş oda var, her odanın eni boyu üç bin zirâ'dır.” Bu habîs herif de böyle yetmiş ve binler ile lâfı uzatıp gitmiştir ki, İbrâhîm'in oğlu yalancı Hüseyin'dir. Haftanın her günü ve gecesi için böyle sayıp dökmüş ve bir sürü yalan hadîsler uydurmuştur.

İşte bu hadîslerin uydurma oldukları kolaylıkla anlaşılır. Bunlar daha pek çoktur. Biz misâl olarak ancak bu kadarını verebildik, ne yazık ki, zâhid ve fakîh geçinen bâzı câhil kimseler, bu mevzû hadîslere bağlanmışlar ve bu sûretle kendilerini tesellîye çalışmışlardır.

“Kuşluk namazını şu kadar rek'at ve şöyle böyle kılan kimseye yetmiş peygamber sevâbı verilir.” Bunu uyduran yalancı, habîs herif bilmiyor mu, peygamber olmayan kimse, Nûh'un ömrü boyunca namaz kılsa, bir nebî'nin derecesine ulaşmasına inkân yoktur.

“Cum'a günü Allah rızasını niyet ederek haşyet içinde yıkanan kimse için, kıyâmet günü Allah Teâlâ her tûyünün sayısınca nûr verir. Yıkandığı suyun her damlasına Cennet'te bir derece verir. Her derecesi inci ve pırlantadandır. Her derecesinin arası bin senelik yoldur.” Böyle sayıp giden bu adam, Sahîb'in oğlu, yalancı Ömer'dir. Allah la'net etsin.

Burada mevzû hadîsleri bilmek için bazı umûmî kâideler vermek isteriz:

Bunlardan biri: Resûl-i Ekrem'in ağzına yakışmayacak şekilde bu gibi mübâlağalı sözleri iltivâ etmiş olmaktır. Meselâ:

“Kim ki (Lâ ilâhe illa'llah) derse, Allâh Teâlâ yetmiş bin dili konuşan kuşlar

yaratır, her dil yetmiş bin lûgat konuşur, bütün bu diller, bu adam için istiğfâr ederler.”

“Şöyle böyle iyilikler yapan kimseye, Cennet’te yetmiş bin şehir verilir...” ve benzeri sözler gibi ki, bunlar tamâmen yalan ve uydurmadır. Bu gibi rivâyetleri uyduranlar, ya çok câhil ve ahmak kimselerdir, ya da Resûl-i Ekrem’in şerefini düşürmek için yazan zındıklardır.

İkincisi: Akıl ve duyguların, hadisi kabûl edememesidir. Meselâ:

“Patlıcan ne maksatla yenirse, onun için olur.” ve “Patlıcan bütün hastalıklara şifâdır.” gibi rivâyetlerdir. Bütün bunlar uydurmadır. Değil Peygamber, bir câhil bile bu sözü söylese, herkes onunla alay eder. Patlıcan mideyi doldurmaktan başka bir şeye yaramaz.

“Konuşurken aksırmak, kişinin doğru konuşmasının delilidir.” Herne kadar bazıları bunu doğrulamışlarsa da, akıl ve duygular uydurma olduğuna şehâdet eder. Çünkü aksırığın yalan ve doğru ile bir münâsebeti olmaz. Hadîs rivâyet ederken bin defa da aksırса, bu aksırık hadîsin sıhhatine aslâ delil olamaz. Ben derim ki: “Duâ ederken aksırmak, duânın kabûlüne şâhiddir.” rivâyeti Câmiu’s-Sağîr’da vardır.

“Mercimek yeyiniz zîrâ o mübârektir. Kalbi yumuşatır, rutûbeti çoğaltır, yetmiş peygamber onu takdîs etmiştir.” Abdullah İbn Mübârek’e; bu hadîs senden rivâyet edilmiş, ne diyorsun? diye sorulduktan; beni bırakın, ben böyle bir şey bilmiyorum, bu yahûdîlerin uydurmasıdır. Değil yetmiş peygamber, bir peygamber bile onu takdîs etse, her derde dermân olurdu. Halbuki Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de onu, bal ve helvâdan kalitesi düşük olarak tavsîf etmiş, sarmısak ve pırasa seviyesine indirmiştir. Geçmiş peygamberlere de bu bir iftirâdır. Çünkü; mercimeğin sevdâyı tahrîk ve nefes darlığı vermek gibi zararlı tarafları vardır ve bu bir uydurmadır, dedi.

“Allah Teâlâ yer ve gökleri Aşûr’a günü yarattı.”

“Yemek üzerine içiniz ki, doyasınız...”

“İnsanların en yalancıları, boyacılar, dikiciler ve terzilerdir.” rivâyetleri gibi. Halbuki görüp duyduklarımız bu rivâyeti reddeder. Çünkü, bunlardan çok daha üstün yalancıların bulunduğunu görmekteyiz. Râfızîler, kâhinler ve müneccimler gibi. Bu rivâyeti te’vîle lüzûm yoktur. Ben derim ki: Bu hadîs, Câmiu’s-Sağîr’da Ebû Hüreyre’den rivâyet edilmiştir. Bütün bunlar uydurmadır.

“Pirinç insan olsa, iyi bir adam olurdu. Onu yiyen her aç adamın karnı doyar.” Bu ifâdeye herkes güler, aynı zamanda pirinç fazla yendiği vakit, zararlıdır, bilenler bundan sakınır, nerede kaldı, Resûl-i Ekrem.

“Ceviz şifâ, peynir hastalıktır...” (Mevzû hadîsini) Uydurana lânet olsun.

“İnsanlar boy otunun hassalarını bileydi onu altın ile tartarlardı.”

“Sofranızda baklagilleri bulundurun, şeytânı uzaklaştırır.”

“Göynük yapıklarında, Cennet suyu vardır.”

“Maydonoz ne kötü yemektir. Ondan akşamleyin yiyip yatan kimsenin nefes boruları darahr. Onu gündüzleri yiyin.”

“Menekşe yağının diğer yağlardan üstünlüğü, Ehl-i Beyt’imin diğerleri üzerine

üstünlüğü gibidir.”

“Hilyon ve pırasanın diğer baklagillere üstünlüğü, buğdayın diğer tanelere üstünlüğü gibidir.”

“Domalan ve kereviz İlyas ve Elyasa'nın (a.s) yiyecekleriydi.”

“Dünya narları, Cennet narlarından aşılır.”

“Ümmetimin bahâri ve yağmuru üzüm ile karpuzdur.”

“Üzümü ekmek ile yiyiniz.”

“Tuza devâm edin, yetmiş derde devâdır.” (gibi mevzû' hadisleri) Uydurana Allah la'net etsin. Ben de derim ki: Bu hadîsi İbn Hibbân Zuâfa'da (Zayıf Raviler isimli bölümde Âişe'den merfû' olarak rivâyet etmiştir.

“Horoza söğmeyin, o benim dostumdur. Âdemoğlu onun sesindeki kerâmeti bilse, etini ve tüyünü altın ile tartarak alırdı.” Ben derim ki: Hadîsin birinci fıkrasını Ebû Dâvûd, hasen sened ile, merfû' olarak Zeyd İbn Hârise'den rivâyet etmiştir. Rivâyet şekli de şöyledir: “Horoza sövmeyin, o insanı sabah namazına uyandırır.” Ayrıca İbn Kani Eyyûb İbn Utbe'den zayıf sened ile; “Beyaz horoz dostumdur.”, diğer bir rivâyette, “Dostumun dostu ve Allah'ın düşmanının da düşmanıdır.” İlâvesi de vardır. Başka bir rivâyette: “Sâhibinin evini ve etrafındaki dokuz hâneyi de bekler.” denir. Buna benzer daha birçok rivâyet şekilleri vardır. Bütün bunlar Câmiu's-Sağîr'da mevcûddur. Zayıf olsalar bile, birbirini takviye eden bu rivâyetler karşısında bu hadise bu kadar dokunmak uygun olmaz. Ancak ikinci fıkra müstesnâdır.

“Beyaz horoz bulunan eve, şeytân yaklaşmaz ve sihir te'sir etmez.” Ben derim ki: Beyhakî İbn Ömer'den, “Horoz namaza çağırır, beyaz horoz bulunduran kimse, şeytânın şerrinden, sâhirin sihrinden ve kâhinin kehânetinden korunmuş olur.” rivâyeti vardır.

“Allah Teâlâ öyle bir horoz yaratmıştır ki, başı Arşın altında, ayakları ise yerin dibindedir.”

İşte bütün bu rivâyetler kendi kendilerini tekzîb ederler. “Horozun ötmesini duyduğunuz vakit Allah'dan isteyiniz. Çünkü o, melek görür.” hadîsinden başka horoz hakkında rivayet edilen bütün hadisler yalandır.

b- Rivâyet edilen hadîsin açıkça bilinen bir sünneti bozmuş olması:

Fesâd, zulüm ve abesi ihtivâ eden, bâtılı övüp hakkı yeren ve buna benzer sözleri içine alan hadîslerden Resûl-i Ekrem münezzektir. Bunlardan bâzıları:

“Ahmed veya Muhammed adını taşıyanlar Cehennem'e girmezler.” Bu rivâyet, “Cehennem'den isim ve lakablar ile kurtuluş olmaz. Ondan necât; ancak, îmân ve iyi ameller ile olur.” meâlindeki gerçek rivâyete aykırıdır ve yalandır. Buna benzer daha çok rivâyetler vardır. Meselâ: Bu gibi rivâyetlerde Cehennem'den kurtuluş öyle sevâblara bağlanmış ki, olsa olsa bu sevâblar birer küçük iyilik kabîlindendirler. Cehennem'den kurtuluş için aslâ kâfi gelmezler.

c- Resûl-i Ekrem'in ashâb huzûrunda âşikâre olarak yaptığı bir şeyi Sahâbenin gizleyip yapmadıklarını bildiren rivâyetler:

Meselâ: Râfızîlerin, Vedâ' Haccı'nda, Rasûl-i Ekrem bütün sahâbe huzûrunda

Hız. Ali'nin elinden tutarak, "Bu benim kardeşim, vasım ve halefimdir. Benden sonra bunu dinleyin ve buna itâat edin." diye buyurduktan sonra sahâbe-i kirâm'ın hepsi bunu gizledi ve bozdular, dedikleri sözler gibi. Yalancıya Allah la'net etsin. Güneş battıktan sonra, geri dönmesine dair olan rivâyet de bunun gibidir.

d- Hadîsin bâtil bir söz olması

"Samanyolu -gökteki beyazlık- Arşın altındaki yılanın terinden hâsıl olur."

"Rabbim gazaplandığı vakit, vahyi fârsça indirir; gâzabı geçince Arapça indirir."

"Altı şey unutkanlık getirir. Bunlar: Fârenin girdiği yemeği yemek, biti ateşe atmak, akarsuya bevl etmek, sakız çiğnemek, olgunlaşmamış elma yemek ve kafadan kan aldirmek."

"Ey Humeyrâ, güneşde ısınmış suyla yıkanma, çünkü abras hastalığı getirir." Esasen "Humeyrâ kelimesi (Hz. Âişenin lakabı) ile başlayan bütün hadîsler yalandır. Yalnız şeyh Celâleddîn Suyutî, sahîh hadîste "Ya Humeyrâ" diye vârid olduğunu söylemiştir. Şöyle ki: Hâkim'in Ümmü Seleme'den rivâyetinde Resûl-i Ekrem, zevcelerinden birisinin gelecekte halîfeye karşı isyân edeceğini söyleyince, Hz. Âişe gülümsedi. Resûl-i Ekrem; Ya Humeyrâ, dikkat et, senin olmandan korkarım, buyurdu. Sonra Hz. Ali'ye dönerek; "Âişe eline düşerse, ona karşı yumuşak davran, buyurdu. Müstedrek'de Buhârî ve Müslim'in şartları üzerine hadîsin sahîh olduğu söylenmektedir. Zehebî ise, Buhârî ile Müslim'in bu adamdan hadîs rivâyet etmediklerini söylemişlerdir.

"Sadaka verecek malı olmayan kimşe, yahûdîlere la'net etsin." La'net hiçbir sûrette sadaka yerine geçmez.

"İsmi Ahmed veya Muhammed olan kimseyi Cehennem'e koydurmamak için karar aldım."

Teberrûken oğluna Muhammed adını veren kimse, oğluyla beraber Cennet'tedir."

"Doğacak çocuğuna Muhammed adını vermek maksadıyla temâsta bulunan kimseye Allahu Teâlâ erkek evlâd verir."

Bu hususta daha birçok rivâyetler var. Hepsi de yalandır. Ben derim ki: Taberânî ve İbn Adiyy'in İbn Abbâs'dan, "Üç oğlu olup, hiçbirine Muhammed adını vermeyen cehâlet etmiş olur." rivâyeti vardır. Câmiu's-Sağîr'de de, bütün bu rivâyetlerin kendi kendilerini yalanlayan rivâyetler olduğu bildirilir.

e- Rivâyet edilen hadîsin Peygamber ve ashâb sözüne benzememesi

"Üç şey gözün ziyâsını artırır. Bunlar: Yeşillik, su ve güzel yüzdür." Bu sözden Ebû Hüreyre, İbn Abbâs, Saîd İbn Museyyeb, Hasan, Ahmed ve Mâlik gibi zâtları tenzîh etmek lâzımdır. Ben derim ki: Yukarıda zayıf olup mevzû olmadığını söylemiştik. Gerek bu hadîs ve gerek "Güzele bakmak gözü cilâlandırır" hadîsleri zındıkların uydurmalarıdır. Ben derim ki: "Güzel kadına ve yeşillığe bakmak gözün nûrunu artırır." Hadisini Ebu Nuaym Hilye'de Câbir'den rivâyet etmiştir.

"Güzel yüz ve kara kaşlara bakınız. Allah Teâlâ güzeli Cehennem'de yakmaktan hayâ eder." Bu rivâyeti uydurana Allah la'net etsin.

“Güzele bakmak ibâdetidir.” Ben derim ki: Mevzû’ olmayıp zayıf olduğunu yukarıda anlatmıştık.

“Tepeden saçı dökülen birçok kimseleri Allah Teâlâ bu sâyede affeder. Ali de onlardan birincisidir.”

“Burnunda biten kıllar, insanı cüzzâmdan korur.” Bu rivâyeti İmâm Ahmed’e sordular, o da, hiçbir şey değildir, dedi. Ben derim ki: Ebu Ya’lâ ve Taberânî Evsat’ında zayıf senedi ile Âişe’den rivâyet etmişlerdir.

“Güzel yüz ve güzel isim kendisine nasib olan kimse, bunları yerinde kullanmazsa, bunların Allah Teâlâ’nın vasıflarından olduğunu unutmuş sayılır.” Güzel yüzleri öven, onlara bakmayı ve onlardan iltimâsı emreden veya onları ateş yakmaz diye rivâyet eden bütün hadîsler yalandır, uydurmadır. Bu husûsta pek çok hadîs varsa da, biz bunların önemlilerinden bir tânesini zikredelim:

“Bana gözcü göndereceğiniz vakit, yüzü ve adı güzel olanını seçiniz.” Bunun râvîleri arasında, Ömer İbn Saîd vardır ki, İbn Hibbân bu adamın hadîs uydurduğunu söylemiştir. Ebu'l-Ferec de bu hadîsi Mevzûât’ına almıştır. Fakat, “İyilikleri güzel yüzlerde arayınız.” Hadîsini Buhârî Tarih’inde İbn Ebu Dünya, Ebu Ya’lâ ve Taberânî, Âişe’den; diğerleri de, İbn Abbâs, Enes, Câbir ve Ebu Hüreyre’den rivâyet etmişlerdir ki, buna göre hadîs mevzû’ olmaz. Ya hasen, ya da zayıf olur.

f- Hadîslerde tarihin bulunması:

Falân sene veya falân tarihte şöyle olursa, böyle olur, gibi. Meselâ: “Muharrem’de ay tutulursa, kıtlık ve muhârebeler olur.” Böylece aylar ile ilgili olan rivâyetlerin hepsi yalandır.

g- Tabâbetle ilgili hadîsler:

“Keşkül beli kuvvetlendirir; balık yemek, bâzı hastalıkları önler.”, “Cinsî münâsebet azlığından şikâyet edene yumurta ve soğan yemek tavsiye etmek, keşkülün Cennet’ten çıktığı ve onu yemekle, kırk erkek kudretine sâhip oldum.” buyurduğu, “Mü’min tatlıdır, tatlıyı sever.” (buna dâir yukarıda izâhat verilmiştir), “Aç karnına hurma yemek bağırsaktaki kurtları döker.” (Bu hadîsi, Câmiu’s-Sağîr’de de olduğu gibi Ebu Bekir ve Deylemî İbn Abbâs’dan rivâyet etmişlerdir.) “Nifâs hâlinde kadınlarınıza kuru hurma yediriniz. “Ben derim ki: Bunu inkâr doğru değildir. Birçoklarının Hz. Ali’den rivâyetlerinde,” Lohusa kadınlarınıza yaş hurma yediriniz. Yaş bulamazsanız kuru hurma yedin; zirâ Allah katında en makbûl ağaç hurma ağacıdır. Meryem bint İmrân, İsâ Alehyisselâm’ı bu ağacın altında doğurdu.” Ayrıca yine birçoklarının İbn Kays’dan merfû’ olarak rivâyetlerinde: “Nifâs hâlinde hurma yiyen kadının çocuğu halîm olur. Zirâ, İsâ’yı doğuran Meryem’in ilk yediği hurmadır. Allah katında daha iyi bir yemek olmaydı Meryem’e onu yedirirdi.” Bu husûsta daha birçok rivâyet zikredildikten sonra, “Onu kendine doğru silkele” (Meryem, 25) âyet-i celîlesini okudu. Yine “Din kardeşine tatlı bir lokma yediren kimse-lerden Allahu Teâlâ mahşerin acılığını kaldırır.”, “Pislik yoluna düşen bir lokmayı alarak yıkadıktan sonra yiyen kimsenin günâhları bağışlanır.” Ayrıca, “Yemeğe üflelemek, yemeğin bereketini yok eder.” Ben derim ki: Resûl-i Ekrem’in yemeği üfle-mekten nehyettiğini Ahmed hasen sened ile, İbn Abbâs’dan rivâyet etmiştir. Yine: “Kulağınız çınladığı vakit, salavat-ı şerife getirin.” ve “Beni hayır ile yâd eden, Allah da hayır ile yâd etsin.” deyin. Gerek bu ve gerek kulağın çınlamasıyla ilgili-

diğer bütün hadîsler yalandır. Ben derim ki: Hâkim, İbn Sünnî, Taberânî, Ukaylî ve İbn Adiyy bu hadîsi Ebu Rafî'den rivâyet etmişlerdir. Hadîsi, Süyûtî Câmiu's-Sağirine almış ve mevzû' olmadığını söylemiş, Cezerî de, sahîh olduğunu kabûl etmiştir. Bütün bu rivâyetler-aralardaki istisnâlardan başka-hepsi mevzû'dur.

h- Akıl hakkında rivâyet edilen hadîsler:

"Allah Teâlâ akıl yarattığı vakit, ona; sağa sola dön, buyurdu, akıl da aynı şekilde hareket etti. Bunun üzerine, Allah Teâlâ: Senden azîz, bir mahlûk yaratmadım, seninle alır seninle veririm, buyurdu." Ben derim ki: Taberânî ve Ebû Nuaym hadîsi zayıf senedlerle rivâyet etmişlerdir.

"Her şeyin bir kaynağı var, takvânın kaynağı âriflerin kalbidir." Ben derim ki: Tirmizî'nin Enes'den rivâyetinde, Resûl-i Ekrem'in huzûrunda bir adamı son derece övüyorlardı. Resûl-i Ekrem aklı nasıldır? diye sordu. İbn Kayyım'ın Hatîb'den naklettiğine göre; Şuûr'lu Hâfız Abdulganî'nin Dârekutnî'den öğrendiğine göre, akıl hakkında rivâyet edilen hadîsleri uyduranlar dört kişidir. Birincisi, Mesîre İbn Abd Rabbihi'dir. Sonra, bu rivâyetleri ondan çalarak sened ile tezkiye eden, Dâvûd İbn Mihber, sonra Süleymân İbn İsâ, birkaç sened ile tezkiye ederek yalancı Evdî'nin uydurduğu hadîslerini çalmıştır. Ebu'l-Feth el-Ezdî, nin akıl hakkındaki hadîslerin hiçbirisi Sahîh değildir, dedi. Ebû Ca'fer el-Ukaylî ile, Ebu Hâtîm de aynı görüştedirler. Fakat Sehâvî, İbn Mihber'in yalancı olmadığını, rivâyet ettiği hadîsler sahîh değilse de, mevzû' olmaları lâzım gelmediğini söylemiştir.

i- Hızır ve hayatından bahseden rivâyetler:

Bunların hepsi yalandır. Hayatına dâir rivâyetlerin hiçbirisi sahîh değildir.

"Resûl-i Ekrem mesciddeyken arkadan bir ses duyuldu. Gidip baktılar ki, Hızır'dır "

"Hızır ile İlyâs, her sene başında buluşurlar."

Arafât'da Cebrâîl ve Mîkâîl ve Hızır buluşurlar, diye başlayan uzun hadîs... Ben derim ki: İkinci hadîsi Ukaylî, Dârekutnî ve İbn Asâkir merfû' olarak İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir. Üçüncü hadîsin de aslı vardır. "Keşfu'l-Hazer an emri'l-Hızır" adlı risâlemize bakınız.

j- Rivâyet edilen hadîsin bâtil olduğuna doğru delillerin şehâdet etmesi.

Önk İbn Un hakkındaki rivâyetleri böyledir. Bu rivâyetleri uyduranlar peygamberlere hakâretten başka birşey yapmamışlardır. Bu uzun ve uydurma rivâyetlerde "Üc"un üç bin üçyüz otuz üç zirâ' boyu olduğu, tûfânın topuklarına kadar yükseldiği, deniz dibinden aldığı balığı güneşe tutarak pişirdiği, Hz. Mûsâ'nın askerini ezecek şekilde büyük bir taşı başına aldığı ve bu taşın bir halka şeklinde boynuna geçtiği gibi, birçok akıl ve mantık dışı uydurmalar vardır. Uydurandan ziyâde şaşılacak cihet; tefsîr ve benzeri kitaplara da bu rivâyetin alınması ve tekzîb edilmemesidir. Bu rivâyete göre Önk İbn Un Nûh Aleyhisselâm'ın adamlarından olmaması gerekir. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de: "Biz ancak Nûh'un zürriyetini ibkâ ettik." buyuruluyor. Yine Resûl-i Ekrem; Allah Teâlâ Âdem'i altmış zirâ' boyunda yarattı. Zamanla nesli küçülerek bu şekle indi, buyurdu. Yer ile gök arası şu kadar mesâfede ve güneş dördüncü kat gökte olduğu halde balığı oraya nasıl ulaştıracaktı? Şüphesiz bütün bunlar İslâmiyeti alaya alan yahûdî zındıklarının uydurmalarıdır. Ben derim

ki: Beğavî'nin anlattığı gibi ulemânın ittifâkıyla, Üc İbn Unk'u Mûsâ Aleyhisselâm öldürmüştür. Bu kadar. Demek ki, aslında "Üc" vardır, fakat yalancılar bunun hakkında lafı uzattılar. "Hani Biz demiştik ki şu kasabaya girin" âyetinin tefsirinde İbn Abbâs'ın bu kasabanın azgınlar memleketi olan (Erîha) olup; buranın halkının, (Âd) neslinden olduğu ve kendilerine Amâlika denildiği, başkanlarının Üc olduğunu rivâyet ettiler, dedi. Ayrıca ed-Dürr'ül Mensûr'da anlatıldığı gibi, İbn Cerîr ve İbn Münzir "Doğrusu orada zâlim bir topluluk var." âyet-i celîlesinin tefsirinde Kâtâde'den, onların iriyarı insanlar olduğu rivâyet edilmektedir. Bu husûsta başka rivâyet yolları da vardır. Bunların boylarının, kafa taslarının büyüklükleri ve göz deliklerinin genişlikleri hakkında daha birçok rivâyetler zikredilir. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim'in İbn Abbâs'dan rivâyetlerinde Mûsâ Aleyhisselâm'ın bu cebbârlar memleketine gitmekle emrolunduğu adamlarıyla beraber, Erîha şehrine yakın bir yere vardıkları Mûsâ Aleyhisselâm'ın câsûsluk için oniki kabîleden oniki adam gönderdiği adamların bir bahçeye girdikleri, ancak bahçe sahibinin, bunları teker teker yakalayarak bir meyve torbasına koyduğu ve kralın huzûruna götürdüğü, rivâyet edilmiştir. Ayrıca, bir bahçe duvarı gibi, dünyayı kaplayan yeşil zümrüitten ma'mûl "Kâf" dağından ve gök kubbesinin bu dağ üzerine oturtulmasından söz edilir. Ben derim ki: Bunu Bağavî, Meâlim'de İkrime'den, Dahhâk, ed-Dürr'ül-Mensûr'da Mücâhid'den rivâyet etmiştir. Bundan başka İbn Münzir, Ebu's-Şeyh ve Hâkim, Abdullâh İbn Büreyde'den Allah Teâlâ'nın "Kâf" âyet-i celîlesinin tefsirinde Kâf'ın dünyayı ihâta eden, zümrüitten ma'mûl bir dağ olduğu söylenmektedir.

Yerin kaya üzerinde, kayanın öküzün boynuzunda... olduğuna dâir rivâyette böyledir. Ben derim ki: Ebu Dünyâ ve Ebu Şeyh, İbn Abbâs'dan rivâyet ederler ki "Allah Teâlâ âlemi kuşatan Kâf adında bir dağ yaratmıştır. Damarları arzın, üzerine oturduğu kayaya bağlıdır, deprem olacak yerlerde Allah Teâlâ dağa emreder, dağ da oranın damarını çeker ve mevzîi olarak deprem olur, denmiştir. Yine Rasûl-i Ekrem'e cinnîlerden bir kadın ki peygamberî, ziyâret ettiği, bir seferinde kadının ziyâretini geciktirdiğinden Resûl-i Ekrem sebebini sorunca, Hindistân'da bir cenâzeze katıldığını, yolda taş üzerinde İblis'in namaz kıldığını gördüğünü ve İblis'e; Âdem'in evlâdlarını azdırdığı halde, bu yaptığın nedir? diye sorduğunu, İblis'in de; Allah'tan mağfîret taleb ettiğini, söylediği ve bunun üzerine o gün merâkından Rasûl-i Ekrem'in yüzünün gülmediği söylenir. Hâme İbn Heysem'in ve Zerbep İbn Bâr'ın rivâyet ettikleri uydurmalar gibi bütün bunlar da bâtil şeylerdir.

k- Rivâyet edilen hadîsin Kur'ân-ı Kerîm'in sarâhatine uygun olmaması.

Dünyanın ömrünün yedi bin sene olup, bizim yedi bininci yılın içinde bulunduğumuz hakkındaki rivâyet tamâmen ve açık bir yalandır. Buna göre, herkesin, kıyâmete ne kadar kaldığını bilmesi, gerekir. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de kıyâmetin vaktini Allah'tan başka kimsenin bilmediği kesinlikle ifâde edilmiştir. Ben derim ki: Celâleddin Suyûtî, bu husûsa dâir bir risâle yazdı ve asıl amacın kıyâmetin yaklaştığını bildirmek olduğundan, vakti belli olmadığı için, âyet ile bu rivâyet arasında çelişki olmaz, dedi. Hattâ Resûl-i Ekrem'in kıyâmetin kopacağı zamanı bildiğini iddiâ edenler de, en büyük yalancılar, dedi. Çünkü Cibrîl hadîsinde yeralan soru soran bedevînin kim olduğunu bilemediği gibi, kıyâmetin ne zaman kopacağı hakkındaki soruya da; Bu husûsta sorulan, sorandan daha fazla bir şey bilmez ifâdesini; yalnız soran ve sorulan bilir, mânâsında tahrîf etmişlerdir. Allah Teâlâ'nın her

bildiğini Rasûl-i Ekrem de bilir, demek küfürdür. Çünkü, Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de, "Senin etrafında öyle münâfıklar var ki, sen onları bilmezsin." mealinde âyet indirmiş ve bu âyet son zamanlarda nâzil olmuştur. Resûl-i Ekrem'in her şeyi bilmediğini te'yîd eden rivâyetlerden birisi de, Hz. Âişe'nin gerdânlığını düşürmesi olayıdır. Hadîs âlimlerinden İmâd Üddin İbn Kesîr, Buhârî'nin Hz. Âişe'den rivâyetinde şöyle dediğini bildirir: "Rasûl-i Ekrem ile bir sefere çıktık. Beydâ veya Zât'ul Ceyş'e geldiğimizde gerdânlığımın düşmüş olduğunu gördüm. (Hz. Hatîce'nin yâdigârı olduğu için) Resûl-i Ekrem ve ashâbı gerdânlığı aramak üzere durdular. Bu sırada bazı kimseler Hz. Ebu Bekir'e giderek; Âişe'nin yaptığını beğendin mi? bizi burada bekletiyor. Halbuki ne suyumuz kaldı, ne de buralarda su var dediler. Bunun üzerine babam Ebu Bekir yanıma geldi, o sırada Resûl-i Ekrem başını dizime koymuş uyuyordu, bana darıldı ve eliyle koltuklarıma dürttü. Fakat, Resûl-i Ekrem dizimin üstünde olduğu için ben hiç kımlıdayamıyordum. Sabahleyin uyanıldığında abdest alacak su yoktu, işte bu sırada teyemmüm âyeti nâzil oldu. Bunun üzerine Es'ad İbn el-Hudrî, ey Ebu Bekir sülâlesi, bu sizin ilk hayır ve bereketinizdir, dedi. Kezâ bunun gibi Rasûl-i Ekrem Medîne'ye hicret ettiğinde Medînelilerin hurmalara bir nevi aş yaptıklarını gördü. Bu bir şey değil, demek istedi ve onlar da vaz geçtiler. Fakat o sene hurma iyi mahsûl vermedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem, Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz, buyurdu. Kur'ân-ı Kerim'de, "De ki, size Allah'ın hazîneleri bendedir demiyorum, gaybı bildiğimi de iddiâ etmiyorum." deniyor. Ayrıca "Eğer gaybı bileydim, çok hayır isterdim." buyurulmuştur. yine, Hz. Âişe'ye isnâd edilen, "İfk" olayı hakkında vahy gelinceye kadar Resûl-i Ekrem gerçeği bilmiyordu. O, ancak Allah Teâlâ'nın bildirdiğini bilir, bildirmediğini bilmezdi. Kur'ân-ı Kerim'e uymayan bu gibi rivâyetler mevzû'dur.

1- Râvîsinde galat olan hadîsler:

Mesclâ: Ebu Hüreyre'den gelen bir rivâyetle, Allah Teâlâ yerleri Cumartesi günü yaratmıştır denmektedir. Bu rivâyet, Müslim'in Sahîh'ine böyle geçmişse de, Buhârî ve diğerleri bu sözün râvîsinin Ebu Hüreyre olmayıp Kâ'b'ül-Ahbâr olduğunu söylemişlerdir ve doğrudur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de yer ve göklerin altı gün içinde yaratıldıkları açıkça anlatılmıştır.

Mescid-i Aksâ'da Sahra (Taş) hakkında; Allah Teâlâ'nın küçük ve yakın olan Arşıdır, rivâyeti de Kur'ân'a uymayan bir rivâyet olup yalancılardan uydurmasıdır. Bu taş hakkındaki bütün rivâyetler yalandır. Taş hakkında en sağlam rivâyet cumartesi günü yahûdilerin günü olduğu gibi, bu taş da onların kiblesi idi. Bize de Allah Teâlâ sonradan kible olarak Kâ'be'yi seçmiştir, ifâdesidir. Hz. Ömer bu taşın yanında câmi yaptıracağı zaman, yanındakilere sordu; Câmiyi taşın önünde mi yapalım, arkasında mı? Kâ'b, taş câmiin önünde kalsın, deyince, Hz. Ömer; ey yahûdî çocuğu, senin eski yahûdîliğin tutmuş, öyle şey yok, taş arkada kalacaktır, dedi ve görüldüğü gibi, Mescidi ön tarafta yaptı. Beyt el-Makdis'in ve bu taşın fazileti hakkında yalancılar lâfı çok uzatmışlardır. Beyt el-Makdis'in fazileti hakkında en doğru rivâyeti. Yolculuk üç mescid için yapılır. Bunlar: Mescid-i Harâm, Mescid-i Aksâ ve benim mescidimdir, hadîsidir ki, Buhârî ve Müslim'de vardır.

Kezâ Ebu Zer'den gelen bir rivâyetle; Yeryüzünde ilk mâbedin Mescid-i Harâm ve sonra Mescid-i Aksâ olduğu... bildirilmiştir. Bu da ittîfâklıdır. Yine Abdullah İbn Ömer'den gelen rivâyetle; Süleymân Aleyhisselam Mescid-i Aksâ'yı yaptırdığı

vakit, Allah'dan üç şey diledi. Birincisi, Allah Teâlâ'nın hükmüne uygun hüküm vermek; ikincisi; kendisinden başka kimseye layık olmayan bir mülke sahip olmaktır. Allah Teâlâ bunların ikisini de kendisine verdi. Üçüncüsü de, bu mescidde namaz kılanların bağışlanmalarını istemesidir. Bu dileğinin de kabul olmasını Allah'dan ümid ederim, rivâyetidir. Bu hadîsi, İmâm Ahmed, Müsned'inde ve Hâkim Sahîh'inde rivâyet etmişlerdir.

Bu husûsta dördüncü bir rivâyet de vardır. O da, İbn Mâce'nin Sünen'inde muzdarib olarak rivâyet ettiği; Mescid-i Aksâ'da bir namaz, elli bin namazdan üstündür, hadisidir. muhâldir. Zîrâ Resûl-i Ekrem'in mescidi, bundan faziletli iken, orada kılınan namaz, ancak diğerlerinde kılınan bin namaza muâdildir. Başka bir rivâyette, Mescid-i Aksâ'da kılınan bir namazın diğer câmilerdeki beşyüz namaza muâdil olduğu bildirilmektedir. Bu rivâyet daha uygundur.

Resûl-i Ekrem'in, oradan Mirac'a çıktığı ve orada peygamberlerin rûhlarına imâm olduğu, Burâk'ı kapıdaki halkaya bağladığı, mü'minlerin Ye'cûc ve Me'cûc'dan korunmaları için buraya sığınacakları rivâyetleri sahîhtir. Ben derim ki: Mehdi mü'minlerle birlikte Deccâl'dan kaçarak buraya iltica edecek, İsâ Aleyhisselam Şâm mescidinin minâresinden inecek ve Deccâlî İsâ öldürecektir. Sonra mescide girip orada birinci namazı Mehdi'nin imâmlığında kılacaktır. İşte istisnâ edilen bu rivâyetlerden başkaları uydurmazdır.

m- Gece ve gündüzlere tahsis edilen bazı nâfile namazlar hakkındaki rivâyetler. Haftanın her gün ve gecesi için sayılan namazlara âit tafsîlât yukarıda geçmiştir. Receb ayının ilk cum'asında kılınan Regâib namazı ve benzerleri de uydurmazdır. Bunların bir benzeri de, kendisi doğru sözlü olan Abdurrahmân İbn Mende'nin, hadis uyduran İbn Cuhzum yolu ile İbn Enes'den merfû olarak rivâyet ettiği; Receb Allah'ın, Şa'ban benim, Ramazân da ümmetimin ayıdır, hadisidir. Bu rivâyette; Ramazânın ilk cum'ası gecesini unutmayın. Melekler ona Regâib adını vermişlerdir, diye uzun ilâveler de vardır. İbn el-Cevzî, İbn Cuhzum'un yalan uydurduğunun söylediğini belirtir. Abdulvehhâb, râvîlerinin meçhûl olduğunu ve bu rivâyetin hiçbir hadîs kitabında bulunmadığını söyler.

Ben derim ki: Hadîsin baş tarafı Ebu'l-Feth'in Emâlî'sinde mürsel olarak Hasan'dan rivâyet edilmiştir. Süyûtî, bunu Câmiu's-Sağîr'ine almıştır. Receb ayında tutulan oruç ve kılınan namazlar hakkında rivâyete edilen hadîslerin hepsi yalan ve iftirâdır, sözü üzerinde de dururuz. Zîrâ Receb ayında oruç tutma hakkında müteaddid rivâyetler vardır. Herne kadar teker teker bu rivâyetler zayıf iseler de, birbirlerini takviye ederler. Bununla beraber, Receb ayında kılınan namazlar hakkındaki bazı rivâyetlerin mevzû' olduğunda şüphe yoktur.

Meselâ; Receb-i şerîfin ilk gecesinde, akşam namazını müteâkip yirmi rek'at namaz kılan kimse, hesâb görmeden Sırât'ı geçer.

Receb'den bir gün oruç tutup, iki rek'at namaz kılan ve birinci rek'atında yüz Âyet-i Kürsî, ikinci rek'atında yüz İhlâs okuyan kimse, cennetteki yerini görmeden ölmez, rivâyetleri hep uydurmazdır. Bu husûsta doğruya en yakın olanı Receb ayında oruç tutmaktan Resûl-i Ekrem'in men' ettiğine dâir İbn Mâce'nin Sünen'indeki rivâyettir. Ben derim ki (Ali el-Kârî) Rasûl-i Ekrem'in bu ayda oruçtan men'etmesi, borç olduğuna inanarak oruç tutanlar içindir. Yoksa, Receb ayında oruç tutmanın

kerâhetini bilen kimse için söylememiştir.

Şa'ban ayının onbeşinci gecesinde kılınacak namazlara dâir rivâyetler de böyledir. Meselâ: Ya Ali, Şâbân'ın onbeşinci gecesini bin ihlâs okumak sûretiyle yüz rek'at namaz kılan kimsenin, Allah Teâlâ o gece bütün dileklerini kabul eder ve kendisine birçok mükâfâtlar verir. Her hûrînin etrafında yetmiş bin câriye ve gilmân olduğu halde, kendisine yetmiş bin hûrî verir. ve devamlı; Anne ve babası yetmiş bin kişiye şefâat eder, şeklindeki rivâyet gibi. İlimden azıcık nasîbi olanların bu gibi hezeyân-lara kapılmayacaklarında şüphe yoktur. Bu gece ile ilgili namaz, hicrî dördüncü asırdan sonra Beyt el-Makdis'de icâd edildi ve buna dâir hadisler uyduruldu.

n- Hadîsin lâfzındaki rekâbet ve hadîsin ifâdesini kulağın kabul etmeyip zevk-i selimin çirkin görmesi.

Meselâ; Dört şey dört şeyden doymaz: Kadın kocadan, yer yağmurdan, göz bak-maktan, kulak dinlemekten. Ben derim ki: Camiu's-Sağır'de de olduğu gibi, bu hadisi Ebu Nuaym Ebu Hüreyre'den, İbn Adiy ve Taberânî Âişe'den rivâyet etmişlerdir. Şu kadar ki; Kulak dinlemekten doymaz, yerine; Âlim ilimden doymaz, şek-lindedir. Olsa olsa hadîs zayıf olur, mevzû olmaz.

Hatırlı iken itibârını kaybeden, zengin iken fakir olan, âlim iken çocukların elin-de oyuncak olan kimselere acıyınız. Ben derim ki: Hakkâklık ve benzeri mübâh olan san'atlar aleyhinde de Rasûl-i Ekrem'den rivâyet edilen bütün hadisler yalandır. Çün-kü Allah Teâlâ ve Resûlû hiçbir san'atı yermezler. Ancak, bazı san'atlarda irtikâb edilen mekrûh ve harâmlardan men ederler.

Sarhoş olarak ölen, mezara sarhoş olarak girer, sarhoş olarak kabirden kalkar ve sarhoş olarak Cehennem'e sevk edilir.

Allah Teâlâ'nın yarattığı bir melek var, adına "İmâre" denir, yâkûtta bir atı vardır. Boyu göz gördüğü kadar uzundur. Memleketleri dolaşır, çarşı ve pazar yerlerinde durarak; Şu ve şu kimseler azıtsın, şuna ve şuna müsâade edilsin, diye çağırır.

Allah Teâlâ'nın "İmâre" adında taştan bir meleği var, taştan bir merkep üze-rinde yere iner ve güçlükler çıkarır. Bütün bu ifâdeler aslı astarı olmayan uydurma-lardır.

o- Habeşilileri ve Sûdanlıları yeren hadisler.

Bırakın şu Sûdanlıları, o siyâh derililer ancak yiyip içmeyi ve cinsi münâsebette bulunmayı bilirler.

Zencî'nin karnı doydu mu gözü zinâda; acıkınca da hırsızlıkta olur. Ben derim ki: Bu hadîsi İbn Adiy zayıf sened ile, Âişe'den rivâyet etmiştir. Ayrıca bu hadîste, cömertlik ve kahramanlıklardan da bahsedilir.

Zencîlerden sakının. Zîrâ onlar çirkin yaratıklardır.

Resûl-i Ekrem, bir yerde bir sofra gördü ve bu yemek kimin için hazırlandı? diye sordu. Habeşliler için hazırlandığı söylenince Resûl-i Ekrem; onlara yedirme-yin, zîrâ onlar acıkınca gözleri hırsızlıkta, doyunca da gözleri zinâdadır, buyurdu.

Türkleri, (hadım edilmiş) insanları ve köleleri yeren hadisler de bunlar gibi uy-durmadır.

Allah Teâlâ burulmuş insanlarda hayrı murad edeydi, onlardan ibâdet eden evlâd

meydana getirirdi.

“Âhir zamanda insanoğlunun mâlik olduğu şeylerin en kötüsü kölelerdir.” Ben derim ki: Câmiu's-Sağîr'de olduğu gibi, bunu Ebu Ya'lâ birşey yoktur diyerek İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

Habeşliler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayın. Zîrâ Kâ'be'nin hazînelerini iki baldırı çıplak karabacaklı habeşli çıkaracaktır. Bu hadîsi Ebu Dâvud ve Hâkim Müstedrek'inde İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

Size dokunmadıkça türklere dokunmayın. Zîrâ benim ümmetimi ilk soyacak olan onların melikleridir. Bunlar, Kantura neslindendirler. Câmiu's-Sağîr'de olduğu gibi, bunu da Taberânî, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Kantura, Halîl İbrâhim'in câriyelerindendir. Nihâye'de yazıldığı gibi, Türk ve Sîn adında evlâdları olmuştur.

p- Güvercin hakkında rivâyet edilen hadîslerin hiçbirisi sahîh değildir.

Güvercine bakmak Resûl-i Ekrem'in hoşuna giderdi.

Resûl-i Ekrem yeşillîğe, turunc ve ağaç kavununa ve kızıl güvercine bakmaktan hoşlanırdı. Ben derim ki: Taberânî, İbn Sünnî ve Ebu Nuaym Kebşe'den, yine İbn Sünnî ve Ebû Nuaym Ali'den ve yine Ebu Nuaym Âişe'den; Resûl-i Ekrem turunc ve kızıl güvercine bakmaktan hoşlanırdı, diye rivâyet etmişlerdir. Yeşillîğe ve akar suya bakmaktan hoşlandığını da rivâyet etmişlerdir.

Yalnızlıktan Resûl-i Ekrem'e şikayette bulunan bir kimseye Resûl-i Ekrem; güvercin bulundursanız hem onunla eğlenir, hem de yumurtasından faydalanırdınız, demiştir.

Kanadı kesik güvercinler bulundurunuz, zîrâ onlar çocuklarınızdan cinleri uzaklaştırır. Ben derim ki: Bu hadîsi Şîrâzî, Hatîb ve Deylemî İbn Abbâs'dan ve İbn Adiy Enes'den rivâyet etmişlerdir. Zekerîyyâ İbn Yahyâ diyor ki: Ebu'l-Buhterî, Hârûn' er-Raşîd'in huzûruna girdi. Hârûn er-Reşîd güvercin uçuruyordu. Buhterî'ye, güvercin hakkında bir rivâyet biliyor musun? diye sordu, Buhterî; evet, Hişâm babasından, o da Hz. Âişe'den rivâyetinde; Resûl-i Ekrem güvercin uçururdu, dedi. Bunun üzerine Reşîd Buhterî'yi yanından kovdu ve Kureyş'den olmayaydı ben onu kadılıktan azlederdim, dedi.

Ben derim ki: Bu boş bir ma'zerettir. Zîrâ yalan söylediğini ve hele Resûl-i Ekrem'e yalan isnâdda bulunduğunu kesin olarak bildikten sonra, adâletten sâkıt olmuş ve kadılıktan azledilmeyi hak etmiştir. Diğer bir rivâyetinde de şöyle denir. Senin bu sözün yalandır, dedi ve bu yalana sebep olan güvercini de öldürdü. Güvercin hakkında en sağlam rivâyet; Rasûl-i Ekrem bir adamın güvercin peşinde dolaştığını görünce: Şeytânın peşinde dolaşan şeytân, sözüdür. Ben derim ki: Bu rivâyet Askâlânî'nin de dediği gibi mevzû' değil, belki hasen bir rivâyettir. Çünkü bunun şâhitleri vardır.

r- Tavuk yetiştirmek hakkındaki rivâyetler.

Bu husûsta da sahîh bir rivâyet yoktur. Tavuk yoksulların koyunudur.

Yoksullara tavuk, zenginlere de koyun beslemelerini tavsiye ederim. Ben derim ki: İbn Mâce'nin Ebu Hüreyre'den böyle bir rivâyeti vardır. Ve bu rivâyetin sonunda, zenginler de tavuk yetiştirmeye kalkışrsa, memleket harâb olur buyurulmuştur.

Râvîler arasında, şüpheli bir zât vardır. İbn Hibbân bu adamın hadîs uydurduğunu bildirdi. Ben derim ki: Buna göre hadîs zayıf olur, mevzû' olmaz.

s- Çocukları yeren hadîsler de yalandır.

Meselâ: Hicrî yüzaltmış senesinden sonra çocuk yetiştirmedense kedi-köpek beslemek daha hayırlıdır.

Hicri altıyüz yılından sonra doğacak çocuklarda hayır yok, hadîsleri gibi.

ş- Yukarıda da işâret edildiği gibi istikbâlde tarih bildiren hadîsler de bâtıldır.

Falân sene olduğu vakit şöyle olur veya fâlân ay girdiği vakit gibi rivâyetlerin hepsi uydurmadır.

Ramazân ayında öyle gürültülü bir ses duyulur ki, uykuda olanı uyandırır, ayakta olanı çökertir ve yırtıcı hayvanları inlerinden çıkarır. Sonra Şevvâl ayında büyük ve korkunç bir hâdise olur. Zülkade de kabîleler birbirinden ayrılır. Ve Zülhicce'de kan dökülür.

Ramazân'ın onbeşi cumaya tesâdüf ederse, öyle gürültülü bir ses duyulur ki, yetmiş bin kişi bayılır ve yetmiş bin kişi de birbirine girer. Ben derim ki: Ebu Nuaym Şehr İbn-i Havşeb'den mürsel olarak, bu gibi senede Ramazân'da ses, Şevvâl'de korkunçluk, Zülkade'de harb, Zülhicce'de hacıları soymak gibi vak'alar olur ve Muharrem'de de göklerden şöyle bir ses duyulur. Mehdî doğdu, ona itâat edin. Diğer rivâyet yollarında bu anlattıklarımızın yanında bir de, Minâ da büyük savaş olur, Rûkn ile Makâm arasında Mehdî'ye biat edilir, şeklinde ilâveler vardır.

Yüzüncü yıl başında Allah Teâlâ soğuk bir rüzgâr estirir ve bütün iyilerin rûhu kabz olur.

Hicrî yüzotuz yılında; zâlimin ezberinde Kur'an okunmayan yerde Mushaf, kötüler arasında iyi insan garîbtir.

Hicrî yüzotuzbeşte, Süleymân Aleyhisselam'ın adalara hapsettiği şeytânlar çıkar, bunların onda dokuzu Irâk'a ve onda biri de Şâm'a giderek Kur'an ile mücadele ederler.

Hicrî yüzelliden sonra, evlâdlarınızın hayırlısı kız çocuklarıdır.

Hicrî yüzaltmışdan sonra şöyle böyle olur.

Hicrî kırk yılına kadar ashâbım îmân ve amel ehlidir. Seksen yılına kadar birr ve takvâ erbâbıdır. Yüzyirmi yılına kadar sıla-i rahm adamlarıdır. Yüzaltmış yılından sonra da insanlar birbirine arka çevirecekler ve sonradan pek çok karışıklıklar olacaktır.

Hicrî ikiyüz yılından sonra âfetlerin çoğalacağına dair rivâyetlerin hicrî üçyüzaltmıştan sonra dağlara kaçmaktan başka çâre olmadığına dâir rivâyetlerin hiçbirinin aslı yoktur.

Aşûrâ günü kan almak, süslenmek ve evde bolluk göstermek, bugüne ait namaz kılmak ve diğer bu günün fazîletini bildiren rivâyetlerin hiçbirinin aslı yoktur. Sadece o günde oruç tutmak hakkındaki rivayet müstesnâdır.

Aşûrâ günü çocuklarına genişlik ve bolluk gösteren kimse, sene içinde darlık görmez. Ahmed İbn Hanbel, bu hadîsin sahîh olmadığını söylemiştir. Ben derim

ki: Sahih olmamasından, mevzu olması lazım gelmez. Olsa olsa zayıf olur. Çünkü Taberânî ve Beyhakî bu hadîsi Ebu Saîd'den rivâyet etmişlerdir.

Aşûrâ günü, gözüne tutya ile sürme çeken kimse göz ağrısı görmez. Bu hadîsi Beyhakî İbn Abbâs'dan rivâyet etmiştir.

Bunlardan başka, Aşûrâ günü sürmelenmek, yağlanmak ve koku sürünmek gibi bütün rivâyetler yalancılara uydurmalarıdır. Bir kısmı böyle yaparken, diğer bir kısmı da bugünü mâtem günü diye ilan etmiştir. Aslında iki taraf da bid'at ehlidir. Ehl-i sünnet ise, Resûl-i Ekrem'in yaptığı ve emrettiği gibi o gün oruç tutarlar, şeytânın yoluna sapmaktan sakınırlar.

t- Sürelerin faziletlerini bildiren ve sûreyi okuyana şu kadar mükâfât var, diyen rivâyetler.

Sa'lebî ve Vâhidî gibi müfessirler, sûrelerin başında, Zemahşerî ve ona uyan Beyzâvî ve Müftî Ebu's-Suûd Efendi gibi zâtlar da, sûrelerin sonlarında bu faziletleri saymışlardır. Abdullah İbn Mübârek; bu faziletleri uyduranların zındıklar olduklarını sanıyorum, demiştir. Hattâ, bunları uyduranlardan birisi bunu itirâf etmiş ve halkı Kur'an ile meşgûl etmek istediğini söylemiştir. Bunları uyduran câhillerden bazıları da: Biz Resûl-i Ekrem'e yalan isnâd etmiyoruz, Resûl-i Ekrem için bu yalanları uyduruyoruz, demişlerdir. Bilmiyorlar ki, her ne şekilde olursa olsun Resûl-i Ekrem'in demediğini dedi diyen en şiddetli azâbı hakkeder.

u- Hz. Ebu Bekir ve diğer zâtlar hakkında uydurulan hadîsler.

Kıyâmet günü Allah Teâlâ herkese umûmî ve yalnız Ebu Bekir'e husûsî bir şekilde tecellî eder.

Allah Teâlâ bana her neyi verdiyse, ben onu Ebu Bekir'e verdim.

Ebu Bekir ile benim aramdaki mesâfe, atbaşı gibidir.

Allah Teâlâ Ebu Bekir'in rûhunu tercih etmiştir.

Hz. Ömer anlatıyormuş: Resûl-i Ekrem ile Ebu Bekir konuşturlarken, ben aralarında bir zencî gibi kalırdım.

Nûh'un ömrü boyunca Ömer'in faziletleri anlatılsa yine bitmez. Bununla beraber Ömer, Ebu Bekir'in faziletlerinden yalnızca biri olabilir.

Ebu Bekir, fazla namaz kılmakla ve oruç tutmakla, sizi geçmiş değil, belki onun üstünlüğü kalbine akıtılan bir şey sayesinde. Bu söz, aslında Ebu Bekir İbn Ay-yâs'ın sözüdür. Bunların hepsi asılsız rivâyetlerdir. Râfızîler Hz. Ali'nin fazileti hakkında pek çok yalan hadîs uydurmuşlardır. İrşâd kitabında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in fazileti hakkında üçyüz bine yakın hadis uydurulduğunu, Ebu Ya'lâ haber vermiştir. Bunu bir mübâlağa sanma, incelersen bu husûsta pek çok rivâyetler bulursun. Bir başka uydurma hadîste Ehl-i Sünnet câhillerinin Muâviye'nin faziletine dâir uydurdıkları hadîslerdir. İshâk bin Râhuye; Muâviye'nin fazileti hakkında Resûl-i Ekrem'e izâfe edilen hiçbir rivâyet sahîh değildir, der.

Bunlardan birisi de, İmâm A'zam ve Şâfiî'nin isimlerini tasrîh ederek, onların menkıbelerine dâir uydurulan rivâyetlerdir. Onları yeren rivâyetler üç aynı şekilde uydurmadır. Muâviye, Amr İbn Âs, Emevîler, Mansûr ve Saffâh'ı ögüp yeren; Yezîd, Velîd ve Mervân'ı yeren hadîsler de bunlardandır. Bağdâd, Basra, Kûfe, Merv, Kazvîn, Askalân, İskenderiye, Nusaybin ve Antakya hakkında rivâyet edilen hadîs-

ler de yalandır. Abbâs sülalesinin cehennem'de yanmayacağını, hilâfetin Abbâs'ın evlâdlarında olacağını, Horasânlıları öven hadisler; Abbâs'ın evlâdlarından halîfe olanları sayan rivâyetler ve şu şehirler cennet şehirlerinden veya cehennem şehirlerindendir... gibi sözler; Ekrem'in Muâviye ve Amr İbn Âs'a bakarak: Bunları bırak, fitneye dönsünler, sonra da cehenneme dalsınlar, buyurması ve ayrıca Ebu Mûsâ'yı yeren hadisler de tamâmen uydurma ve yalandır.

İmânın artmayıp eksilmediğine ve bunun karşısında, artıp eksildiğine dâir uydurulan hadisler de yalandır. İmân artar ve eksilir, sözünün sahîh bir söz olduğunu söylerler. Ben derim ki: İmân artmaz, eksilmez sözü de doğru bir sözdür. Ancak, dâvâmız bu sözlerin hadîs olup olmadıklarındadır. imânın artıp eksilmediğine dâir olan rivâyeti, Ahmed, Ebu Dâvûd, Hâkim ve Beyhakî'nin sahîh senet ile, Muâz'dan gelen bir rivâyetleri te'yîd eder. Fakat bu rivâyetler daha ziyâde, sahâbe ve tâbiîn'in ittifâkı gibi bir şeydir. Meselâ: Bütün Ehli Sünnet, Kur'ân-ı Kerîm'in mahlûk olmadığına ittifâk halindedirler. Fakat, Kur'an mahlûk değildir, sözü hadis değildir. (Ali el-Kârî, Mevzûât (Türkçe çev. Ahmet Serdaroğlu), 138-155)

2- İsrâiliyât

Rivâyet tefsirinin zayıf noktalarından birisi de bu tür tefsîrlere İsrâiliyâtın fazlasıyla sızmış olmasıdır. İsrâiliyât terimi ile; yalnızca yahûdî kaynaklı fikirler değil, aynı zamanda Hristiyan kaynaklı fikirler ve bunların ikisinin karışımından ibâret olan Bâtînî ve Gnostik (irfânî) fikirler de kastedilir. Yahûdî kaynaklı fikirler anlamına İsrâiliyât denmesinin nedeni, bu fikirlerin tefsîrlerde daha çok yer almış olmasındandır.

Bilindiği gibi, İsrâîl; Hz. Ya'kûb'un adı veya lakabıdır. Hz. Yâkûb (a.s), Kur'ân'da sözü edilen oniki Yahûdî boyunun (Esbât) atasıdır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm yahûdîlerden, daha çok Benu İsrâîl (İsrâîloğulları) şeklinde sözeder. İslâm kaynaklarının ifâdesine göre, İsrâîl kelimesi İbrânîce Allah'ın kulu anlamına gelmektedir. İsrâiliyât ise, az önce de belirttiğimiz gibi diğer dinlerin yanı sıra daha çok Yahûdî menşe'li fikirler için kullanılan bir ta'bîrdir. İsrâiliyât haberleri metin ve sened bakımından sahîh olan ve olmayan haberler diye ikiye ayrılabilir. Bazılarının senedi zayıftır, bazılarının da metni zayıftır. Metni ve senedi sahîh olupta muteber hadîs kitâblarında da yer almış bulunan yahûdîlerle ilgili haberler, İslâm bilginleri tarafından makbûl sayılmıştır. İsrâîloğulları ile ilgili birçok uydurma haberler Hz. Peygamber'e mal edilmiştir. Sözgelimi Bâbîl hükümdârı Buhtunnasr'ın İrân hükümdârı olarak gösterildiği ve yediyüz yıl hükümdârlık yaptığının zikredildiği Hüzeyfe İbn Yemmân'dan rivâyet edilen hadîs bunun örneğidir. (Taberî, XV, 22).

Resûlullah (s.a) genellikle İsrâiliyâtın nakledilmesini yasaklamıştır. Nitekim Ebu Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber zamanında yaşayan Ehl-i Kitâb Tevrât-ı ibrânca okuyor ve onu müslümanların anlaması için arapça tefsîr ediyorlardı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a) şöyle buyurmuştu: Ehl-i Kitâbı ne tasdik ediniz, ne yalanlayınız. Sadece; biz, Allah'a ve bize indirilmiş olana îmân ettik." (Bakara, 136) deyiniz, buyurmuştu.

(Ahmed İbn Hanbel, Müsned, IV, 136)

Taberî'nin ifâdesine göre; Abdullah İbn Mes'ûd;ehl-i Kitâba birşey sormayınız, onlar size doğru yolu gösteremezler çünkü kendileri sapıtmışlardır. Aksi tak-

dırde hakkı yalanlar ya da bâtılı tasdîk edersiniz, demiştir. (Taberî, XXI, 3) Buhârî'nin Abdullah İbn Abbâs'tan nakline göre; o da şöyle demiştir: Ey müslümanlar topluluğu; Allah'ın peygamberine indirmiş olduğu ve Allah'ın en yeni haberlerini ihtivâ eden, sizin de okuduğunuz kitâbınız hiç bozulmadan yanınızda bulunduğu halde, Ehl-i Kitâb'a nasıl sûal soruyorsunuz? Halbuki Allah Teâlâ; Ehl-i Kitâb'ın Allah'ın yazdığını değiştirdiğini ve kitâbı elleriyle tahrîf edip az bir paha-ya satmak için; bu, Allah katındandır, dediğini size bildirmiştir. Size gelen bilgi, onlardan soru sormaktan sizi alıkoymaz mı? Allah'a andolsun ki; onlardan hiçbir kişinin size indirilmiş olanla ilgili sorular sorduğunu görmedim. (Buhârî, Kitâb'ül-İtisâm, bâb, 25)

Ahmed İbn Hanbel'in Câbir'den naklettiğine göre; Hz. Ömer Tevrât'tan bir parçayı (bir kitâb) arapça istinsâh edip Resûlullah'a gelmiş ve okumaya koyulmuştu. O, okudukça Resûlullah (s.a)'ın yüzü değişiyordu. Ansâr'dan bir kişi Hz. Ömer'e: Ey Hattâb'ın oğlu, yazıklar olsun sana. Resûlullah (s.a)'ın yüzünü görmüyor musun? demişti. Resûlullah (s.a) bunun üzerine şöyle buyurmuştu: Ehl-i kitâba birşey sormayınız. Çünkü onlar sapıtmış olduklarından sizi aslâ hidâyete sevkedemezler. Doğrusu siz, ya bir gerçeği yalanlar veya bir bâtılı tasdîk etmiş olursunuz. Allah'a andolsun ki; Mûsâ, aranızda bulunmuş olsaydı; ona bana tâbi olmaktan başka bir şey yapmak helâl olmazdı. (Ahmed İbn Hanbel, Müsned, III, 378) Ve yine Ömer İbn Hattâb'ın; Kâ'b el-Ahbâr'ın konuşmasını yasakladığı ve onu ülkesine tekrâr sür-gün etmekle tehdid edip şöyle buyurduğu kaynaklarca ifâde edilir: Ya öncekilerin sözlerini bırakırsın, ya da seni maymunlar ülkesine ulaştırırım. (Remzi Na'na', el-İsrâiliyât ve Eseruha fî Kütüb'it-Tefsîr, 87)

Aynı konuda İbn Kesîr'in Hz. Ömer'den naklettiği son derece mânîdâr ifade-ler için bkz. Hadîslerle kur'an-ı Kerîm Tefsîri, VIII, 4031-4033.

Ne var ki Buhârî gibi bazı güvenilir kaynaklarda yer alan hadîslerde Resûlullah (s.a)'ın isrâîloğullarından nakillere izin verdiği de belirtilmektedir. Sözelimi Abdullah İbn Amr ibn Âs'ın naklettiğine göre; Resûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: Bir âyet de olsa benden teblîğ edin ve İsrâîloğullarından nakledin. Bunda bir beis yok-tur. Kim de bana kasıtlı olarak yalan isnâd ederse cehennemden yerini hazırlasın. (Buhârî, Kitâb'ül-Enbiyâ, 50; Müslim, Kitâb'üz-Zühd, 72)

İsrâîliyâtı Nakleden Sahâbe ve Tâbiinden Bazı Kişiler: Daha öncede belirttiği-miz gibi başta Abdullah İbn Abbâs, Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Amr İbn Âs ol-mak üzere ashâbdan bazı kişiler İsrâîliyât diye nitelendirilebilecek ehl-i kitâbdan bazı haberleri nakletmişlerdir. Ancak İsrâîliyâtla ilgili bilgiler genellikle başta Abdullah İbn Selâm olmak üzere Temîm ed-Dâri, Kâ'b el-Ahbâr, Vehb İbn Münebbih, Abdûlmelik İbn Abdülaziz İbn Cüreyc ve Kelbî gibi bilginler tarafından yaygın olarak rivâyet edilmiştir. Şimdi bu zevât hakkında kısaca bilgi vermeye çalışalım:

a- Abdullah İbn Selâm (öl. 43/663)

Yûsuf Abdullah İbn Selâm İbn Hâris el-İsrâîlî el-Ansârî. Asıl adı Hüseyin olan Abdullah İbn Selâm, Medîne'de Hazrec kabîlesinin bir kolu olan Avf oğullarının müttefiki Kaynuka' oğulları kabîlesine mensûb bir Yahûdî mühtedisidir. Resûlul-lah (s.a) Medîne'ye hicret ettiklerinde Hz. Peygamber'e üç soru tevcih etmiş ve an-cak peygamber olan kimsenin bu sorulara cevâb verebileceğini bildirmiştir. Kıyâmetin

ilk alâmetinin ne olduğunu, cennet ehlinin yiyeceği ilk yemeğin ne olduğunu ve doğan bir çocuğun annesine ya da babasına niçin benzediğini sorar ve Hz. Peygamber de kıyâmetin ilk alâmetinin insanları Doğudan Batıya götüren bir ateş olduğunu, cennete girenlerin yiyecekleri ilk yemeğin balık ciğerinin fazlası olduğu ve erkeğin suyunun kadının suyundan önce geçmesi halinde çocuğun babasına; kadının suyunun erkeğin suyundan öne geçmesi halinde çocuğun anasına benzeyeceğini bildirir. Bu bilginin ancak bir peygamberden sâdır olacağını ifâde etmiştir. Bilâhère Resûlullah'a; kendisinin yahûdîler arasında itibârlı bir kişi olduğunu, fakat müslüman olduğu takdirde yahûdîlerin bunu kabullenmeyeceklerini ifade ederek müslüman olduğunu ilân etmezden önce Hz. Peygamberin kendisiyle ilgili olarak yahûdîlere bazı sorular yöneltmesini ricâ etmiş ve bunun üzerine de Resûlullah (s.a) haber göndererek yahûdîleri çağırtmış ve onlara şöyle demişti: Ey Yahûdî topluluğu, yazıklar olsun size. Allah'tan korkun. Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allaha yemîn ederim ki, siz elbette benim Allah'ın gerçek Resûlü olduğumu ve size hak olarak gönderilmiş peygamber bulunduğumu bilirsiniz. Öyle ise müslüman olun. Yahûdîler; biz senin hak peygamber olduğunu bilmiyoruz, dediler. Resûlullah (s.a) da bunu üç kez kendilerine tekrârladı. Sonra; 'sizin arkadaşınız olan Abdullah İbn Selâm hakkında ne dersiniz? dedi. Onlar: O, bizim efendimiz, efendimizin çocuğu, en bilginimiz ve en bilginimizin çocuğudur, dediler. Resûlullah (s.a): Ne dersiniz ya o müslüman olduysa? dedi. Yahûdîler: Hâşâ Allah'a andolsun ki o, müslüman olacak biri değildir, dediler. Resûlullah (s.a) bunu üç kez tekrârladı. Sonra da: Ey İbn Selâm, yanlarına çık onların, dedi. Abdullah İbn Selâm onların yanına gelip: Ey Yahûdî topluluğu; Allah'tan korkun. Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemîn ederim ki, onun Allah'ın Rasûlü olduğunu ve hak ile geldiğini bilirsiniz. Onlar; yalan söyledin, dediler. (Buhârî, Sahîh, V, 63) Müslüman olduktan sonra yahûdîler Abdullah İbn Selâm'ın bütün meziyetlerini reddettiler. Sahâbe arasında yüksek bir mevkie sahib olan Abdullah İbn Selâm'ın, cennetle müjdelendiği ve Ra'd sûresinin 43., Ahkâf sûresinin 10. âyetinin onun hakkında nâzil olduğu rivâyet edilir. Abdullah İbn Selâm Tevrât'ı iyi bilen bir zât olduğu gibi, bir gecede Tevrât'ı okuyup bitirdiği ve Resûlullah'ın bu konuda kendisine ruhsat verdiği kaynaklarda nakledilir. Genellikle İslâm kaynakları, Tevrât'ta Resûlullah'ın zikrinin geçtiği ve onların çocuklarını tanıdıkları gibi Peygamberi tanıdıkları halde îmân etmediklerini bildirirler. Abdullah İbn Selâm'ın Hz. Osmân'a baş kaldıran âsilere karşı çıktığı ve âsilere seslenerek; kendisinin câhiliyet dönemindeki durumunu anlatmış, Resûlullah'ın ona Abdullah adını verdiğini ve hakkında âyet nazil olduğunu hatırlatmış, Hz. Osmân'ı katletmeleri halinde başlarına gelecek felâketleri sıralamıştı. Ancak âsiler; öldürün şu yahûdîyi diyerek kendisine karşı çıkmışlardı. Hz. Ömer ile birlikte Kudüs fethini görmüş bir sâhâbî olan Abdullah İbn Selâm bizzât Hz. Peygamber'den hadîs rivâyet ettiği gibi oğlu Yûsuf ve Muhammed ile birlikte Avf İbn Mâlik, Ebu Hüreyre, Ebu Bürde İbn Mûsâ ve Atâ İbn Yesâr gibi zevât da ondan hadîs rivâyet etmişlerdir.

Bütün hadîs imâmılarınca sika bir râvî olarak kabûl edilen ve başta Buhârî olmak üzere diğer muhaddislerin kendisinden hadîs naklettikleri Abdullah İbn Selâm, sahâbe arasında bilgisi ile de haklı bir şöhet kazanmıştır. Hattâ Muâz İbn Cebel ölüm yatağında iken ilim ve îmânın dört kişinin yanında olduğunu söylediği ve bun-

ların da Ebu Derdâ, Selmân el-Fârisî, Abdullah İbn Mes'ûd ve Abdullah İbn Selâm olduğunu bildirdiği, kaynaklarca belirtilir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessîrîn, I, 186)

Abdullah İbn Selâm'ın Yahûdî ve İslâm kültürüne vâkıf bir zât olması nedeniyle onun mevkûf olan hadîs rivâyetlerinde ihtiyatlı davranmak gerektiği muhaddislerce ifâde edilmiştir. Özellikle kıyâmet alâmetleri ve âhir zaman fitneleri ile ilgili İsrâiliyat kıssalarını nakledenler arasında onun bulunduğu (Subhî Sâlih, Usûl'ül-Hadîs, 219) belirtilerek rivâyetleri ihtiyatla karşılanmıştır. Ancak hiçbir kaynak diğer İsrâiliyât nakledenleri ithâm ettiği gibi onu ithâm etmiş değildir.

b- Temîm ed-Dârî (öl. 40/660)

Yemenli Hristiyan bir âileye mensûb olan Temîm ed-Dârî hicretin 9. yılında müslûmân olmuş ve Hz. Osmân'ın şehâdetine kadar da Medîne'de kalmıştır. Müslûmanlar arasında bilhâssa ibâdet ve takvâsıyla ün salmış olan bu zât, Mescid-i Nebvî'de kandîl yakılmasını gelenekleştirmiş ve Hz. Ömer zamanında halîfenin özel izniyle Mescid-i Nebvî'de kıssa anlatmasına izin verilmiştir. Hz. Peygamber'in hutbe okurken yorulduğunu söylemesi üzerine; Şâm'da gördüğü şekilde bir minber yapmak için izin istemiş ve Resûlullah'ın izin vermesi üzerine de Hz. Peygambere minber yapmıştır. Ölüm tarihi pek iyi bilinmeyen ancak Hz. Ali'nin hilâfetinin son senelerinde vefât ettiği sanılan Temîm ed-Dârî eski Hristiyan menkîlerini İslâm dünyasına nakleden kişi olarak bilinir. Ancak bu konuda ithâm edilecek derecede nakiller yapmadığı kabûl edilmektedir.

c- Kâ'b el-Ahbâr (öl. 32/veya 34/652 veya 654)

Ebu İshâk Kâ'b İbn Mâna' İbn Haysu' el-Himyerî, Yemen yahûdilerinden olup Hz. Ebu Bekir ya da Hz. Ömer'in halîfeliği esnâsında müslûman olmuştur. Bazı kaynaklar ise onun peygamber devrinde müslûman olup geç dönemde hicret ettiğini söylerler. Müslûman olduktan sonra Medîne'ye yerleşmiş ve Hz. Ömer'in yakın dostluğunu kazanmıştır. Hz. Ömer ile birlikte Kudüs'ün teslîmi törenine katılmış ve yine onun vefâtından üç gün önce kendisine öleceğini haber verdiği bazı kaynaklarda (Taberî, Tarih, I, 2722) bildirmiştir. Hz. Osmân'ın halîfeliği döneminde Şâm'a gitmiş ve Muâviye'nin yanında husûsî müşâvirlik görevi yapmıştır. Hz. Osmân'ın hilâfeti zamanında Himis'ta vefât etmiş ve buraya gömülmüştür. Kendisi Rasûlullah'tan mürsel rivâyetler nakletmiş, Hz. Ömer, Hz. Suheyb ve Hz. Âişe'den nakiller yapmıştır. Muâviye, Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Abbâs, Atâ İbn Ebu Rebâh ve başkaları da Kâ'b'dan hadîs rivâyet etmişlerdir.

Kâ'b isminin, Ya'kûb kelimesinden maktûb olduğu tahmîn edilmektedir. Ahbâr ise hibr kelimesinin cem'i olup İbrânca haber kelimesinden alındığı ve derin bilgin anlamına geldiği Bâbil yahûdilerinde Rabbi diye isimlendirilen dinî ünvândan sonra bir ünvân olduğu belirtilir. (M. Schmit İslâm Ansiklopedisi, Kâ'b mad.) Hz. Ömer'in vefâtını önceden haber vermesi nedeniyle şehâdetinde parmağı olduğu bazı kaynaklarca ifâde edilmişse de bu konuda kesin bir kanaât belirtmek mümkün değildir. Herne kadar Reşîd Rızâ ve Ahmed Emîn gibi son dönem müellifleri onu ağır biçimde ithâm ederlerse de, İbn Abbâs ve Ebu Hüreyre gibi sahâbenin ondan nakiller yapması, İmâm Müslim gibi bir hadîs imâmının onun rivâyetlerini nakletmesi, Ebu Dâvûd, Tirmizî ve Nescî'nin ondan hadîs tahrîc etmeleri bu hadîs bilgileri yanında onun güvenilir bir şahsiyyet olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Kâ'b

el-Ahbâr'ın müslüman olduktan sonra Mescid-i Nebvî de Tevrât'tan bölümler okuduğu İbn Sa'd tarafından nakledilmektedir (İbn Sa'd, Tabakât, VII, 79) Hattâ Abdullah İbn Zübeyr'in onun hakkında; başıma gelecek her şeyi gelmezden önce Kâ'b bana haber vermişti, demesi onun gelecekte haber veren eski Yahûdî bilgeliğinden haberdâr bir kişi olarak tanınmasına neden olacaktır.

Hadîs ve tefsîrde İsrâiliyâtı en çok yaygınlaştıran bu zât olmuştur. İlk Tefsîr bilginleri ondan pek rivâyet nakletmezken ve özellikle Taberî onun görüşlerine fazlaca yer vermezken, Sa'lebî ve Kisâî gibi müellifler ondan büyük çapta rivâyetler nakletmişlerdir. Hattâ İbn Cerîr Taberî'nin ifâdesine göre; Hz. Ömer'in öldürülmesinden üç gün önce yanına gelen Kâ'b el-Ahbâr; üç gün içinde öldürüleceğine and içerim, demiş, Hz. Ömer; bunu nereden biliyorsun? dediğinde, o; Azîz ve Celîl olan Allah'ın kitabında, Tevrât'ta gördüm, demiştir. Hz. Ömer kendisine: Sen Hattâb oğlu Ömer'i Tevrât'ta mı görüyorsun? diye sormuş, o: Allah'a andolsun ki hayır, ancak senin niteliğini ve şemâilini orada gördüm ve ecelinin bittiğini orada buldum, diye karşılık vermiştir.

Hz. Ömer'in meclisinde bir kişi Nisâ sûresinin 56. âyetini okumuş ve mecliste bulunan Kâ'b Hz. Ömer'e; bu âyetin tefsîrini müslüman olmazdan önce okumuştum, diyerek bildiğini ifâde etmiş, Hz. Ömer de kendisine: Söyle bakalım. Şâyet söylediğin Resûlullah'tan işittiğime uygunsa seni tasdik ederiz, değilse kulak asmayız, diye karşılık vermiştir. Bu olayda Hz. Ömer'in Kâ'b'ın rivâyetlerini ihtiyâtla kabûllendiğini göstermektedir. Hattâ müslüman olduktan sonra Tevrât'tan nakiller yaptığı için Kâ'b el-Ahbâr'ın Hz. Ömer tarafından dövüldüğü, gözetim altında bulundurulduğu ve hadîs nakletmesinin yasaklandığı bildirilmektedir. (İ. Cerrahoğlu, Tefsîr Usulü, 252, 253) Yalnız Hz. Ömer değil Avf İbn Mâlik de Kâ'b'ın kıssa anlatmasını yasaklamış ve sahâbenin ileri gelenlerinden birçoğu Kâ'b'ın görüşlerine itimâd edilemeyeceğini belirtmişlerdir. (M. Zâhid el-Kevserî, Makâlât, 39) Hakkında âyet nâzil olduğu söylenen bir zâta selâm gönderen Kâ'b, sözkonusu âyetin kendisi hakkında nâzil olmadığını bildirmiş ve bu sebeple üzülmemesini ifâde etmişti. Bu zatın Kâ'b'dan haber getiren kimseye cevabının: Kâ'b Yahûdî iken bu âyet nâzil olmuştu, kendisi nereden bilecektir? şeklinde olduğunu Taberî nakleder. (Taberî, Tefsîr, IV. 208) Ve yine Hz. Osmân'ın sorduğu soruya yanlış cevâb veren Kâ'b el-Ahbâr'ın başına Ebu Zerr el-Çıfarî'nin elindeki sopayı indirdiği ve; ey Yahûdî oğlu Allah Teâla: "Daha önceden Medîne'yi yurt edilmiş ve gönüllerine îmân yerleştirmiş olan kimseler kendilerine hicret edip gelenleri severler. Onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler. Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önce tutarlar. nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler. İşte onlar saâdete erenlerdir." (Haşr, 9) "Onların mallarında muhtâc ve yoksullar için bir hak vardı onu verirlerdi." (Zâriyât, 19) "Onlar içleri çektiği halde yiyeceği yoksula, öksüze ve esîre yedirirler." (İnsân, 8) âyetlerinde böyle buyuruyor diyerek onun yanlışını düzeltir. Kâ'b el-Ahbâr'ın Sâd sûresinin 34. âyetini tefsîr ettiğini duyan Abdullah İbn Abbâs işittiklerini Hz. Ali'ye nakletmiş ve Hz. Ali de; Kâ'b yalan söylemiş, diyerek onun yorumunu reddetmiştir.

Bu konuda İbn Kesîr'in Taberî'den naklettiği bir rivâyet şöyledir: Adamın biri Abdullah İbn Mes'ûd'un yanına geldi. İbn Mes'ûd ona; nereden geldin? dedi. Adam; Şâm'dan, dedi. Kiminle buluştun? deyince, adam; Kâ'b ile, dedi. Abdullah İbn Mes'-

ûd Kâ'b sana ne anlattı? dedi. Adam; bana göklerin bir meleğin omuzunda döndüğünü söyledi, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd; sen onu yalanladın mı, yoksa tasdik mi ettin? dedi. Adam; ne tasdik ettim, ne de yalanladım, dedi. Abdullah İbn Mes'ûd dedi ki: Sanırım ki sen ona gitmekle bineğini ve yükünü hebâ etmişsin. Kâ'b yalan söylemiş. Allah Teâlâ: "Muhakkak ki zâil olmasınlar diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer zâil olurlarsa andolsun ki bundan sonra onları kimse tutamaz. Şüphesiz ki O; Halîm, Ğafûr olandır." buyuruyor. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, XXII, 6710-6711)

Kâ'b el-Ahbâr'ın isrâiliyât naklettiğini zikreden Taberî'nin verdiği bir örneği de kayd ederek konuyu bitirmeye çalışalım: İkrime'den nakledilen rivâyette Abdullah İbn Abbâs'ın bir yerde oturduğu sırada yanına bir adam gelerek; ey Abbâs'ın oğlu, Kâb el-Ahbâr'dan garîb sözler işittim. O güneş ve ay hakkında birtakım garîb sözler söylüyor, demiş. Abdullah İbn Abbâs, bir yanı üstü dayanmışken adamın sözü üzerine ayaklarını dikip oturmuş ve; ne söylüyor? demiş. Adam Kâ'b'ın kıyâmet günü güneş ile ay yaralanmış ve ayakları kesilmiş deve şeklinde (Allah'ın huzûruna) getirileceğini ve her ikisinin bilâhare cehenneme atılacağını söylüyor, demiş. Abdullah İbn Abbâs fazlasıyla öfkelenmiş, dudaklarının rengi değişmiş ve; Kâ'b yalan söylüyor, yalan diyerek üç kerre tekrârlamış, sonra da şöyle demiş: Bu, yahûdilerin sözleridir. Kâ'b onu islâmiyete sokmak istiyor. Allah, emrine boyun eğip itâat eden yaratıklarını aslâ azâblandırmaz. Allah bu yahûdî bilginini kahretsin, onun bilginliğini takbîh etsin o Allah'a karşı ne kadar cesûr davranıyor, demiş. (Taberî, Tarih, I, 83-85);

d- Vehb İbn Münebbih (öl. 110/728)

Ebu Abdullah Vehb İbn Münebbih, aslen İrân'lı bir âileye mensûb olup tâbiîn bilginlerinin seçkinlerindendir. Babası Münebbih İrân hükümdârları tarafından Horasân'dan Yemen'e sürgün edilmiş ve Peygamberin huzûruna gelip müslüman olmuştur. Münebbih Yemen'de iken hicri 34 yılında Vehb doğmuş ve bir süre San'â'da kadılık yapmıştır. İsrâiliyât isimli bir kitabının olduğu da belirtilen Vehb, İsrâilî rivâyetleri nakleden kaynakların başında gelir. Bazı hadîs bilginleri onu sika bir râvî saymışlarsa da zayıf ve hattâ yalancı diyenler de olmuştur. (İbn el-Cevzî, Mevzûât, I, 141) Ebu Hüreyre, Ebu Saîd el-Hudrî Abdullah İbn Abbas, Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Amr İbn Âs, Câbir ve Enes İbn Mâlik gibi ashâbın önde gelen simâlarından hadîs nakletmiş olan Vehb İbn Münebbih'ten oğulları Abdullah ve Abdurrahmân'ın yanı sıra Amr İbn Dînâr gibi zevât hadîs nakletmişlerdir. Buhârî, Müslim, Neseî, Tirmizî ve Ebu Dâvûd da ondan rivâyet naklederler. Kaderî olduğu da söylenen Vehb İbn Münebbih'in, bilâhere bu görüşünden vazgeçtiği belirtilir. Vehb'in kendisinin derin bilgiye sahip olduğunu söylediği ve Abdullah İbn Selâm ile Kâ'b el-Ahbâr'ın bilgisinin kendisinde toplandığını ifade ettiği, belirtilir. (Zehbî, et-tefsîr ve'l-Müfessîrîn, I, 196) Vehb kendisinin gökten indiği söylenen doksaniki kitâbı okuduğunu ve bunlardan bir kısmının insanların ellerinde bulunduğunu, ancak yirmiyeye yakınını yalnızca kendisinin bildiğini ifade eder. Kırk yıl boyunca hiçbir canlıya kötülük yapmadığı ve yirmi yıl boyunca da yatsı namazıyla sabah namazı arasında yatağa girmediği söylenen Vehb'in zühd ve takvâsıyla şöhret bulduğu belirtilir. (İbn Sa'd, Tabakât, V, 543; Zehbî, Mîzan'ül-İ'tidâl, IV, 353) Zehbî ve İbn Hacer Neseî ve İbn Hibbân gibi hadîs bilginlerinin onu sika râvîler arasında saydıkları, Bu-

hâr
et-7

âzâc
Cür
liyân
nakl
Ebu
den
mâd
sene
birç
Abb
letm
zayıf
duğu
doks
Ahm
leden
onur
fessî
tiğin
daya
402-

be v
İsrâi
lîşâh

Çocu
ve bi
lah'ı
ettiğ
mıstı
sonr
sonr
tılış
Tefs

ledil
tesi
yara
İbn

hârî'nin onun hadîsine güvendiği Zehebî tarafından bildirilmektedir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l Mufessîrîn, I, 197)

e- Abdülmelik İbn Abdülazîz İbn Cüreyc (öl. 150/767)

Ebu Hâlid veya Ebu Velîd Abdülmelik İbn Abdülazîz İbn Cüreyc, Emevîlerin âzâdlı kölesi olup Hıristiyan Rûm asıllıdır. Mekke hadîs ekolüne mensûb olan İbn Cüreyc, Hicâz'da kitâb tasnif eden ilk kişi olarak tanınır ve tâbîin döneminde İsrâîliyât nakleden simâların başında yer alır. İbn Cüreyc, çoğunlukla Hıristiyan kaynaklarındaki rivâyetleri nakletmiştir. O, babası Abdülazîz İbn Cüreyc'den, Atâ İbn Ebu Rebâh'tan, Zeyd İbn Eslem'den ve Zührî'den rivâyetler nakletmiş, kendisinden de iki oğlu Abdülazîz ve Muhammed ile Evzaî, Leys, Yahyâ İbn Saîd ve Hammâd İbn Zeyd gibi zevât rivâyet nakletmişlerdir. Ölüm tarihi olarak 150 veya 159 seneleri gösterilmektedir. (767/776) Abdülmelik İbn Cüreyc Mekke'de doğmuş, sonra birçok ülkeleri gezmiş, Basra, Yemen ve Bağdâd'ı ziyaret etmiştir. Abdullah İbn Abbâs'tan bir kısmı sahîh, bir kısmı sahîh olmayan tefsîre dâir bir çok rivâyet nakletmiştir. Hadîs bilginlerinden bir kısmı onu sika râvî kabûl ederken bir kısmı da zayıf saymışlardır. Ancak onun sika bir râvî olmakla beraber tedlîs yoluna başvurduğu ve Mekke fakîhleri arasında mût'a nikâhına izin veren kimse olduğu, hattâ doksan kadınla mût'a nikâhı yaparak evlendiği söylenir. (Zehebî, A.g.e., I, 199) Ahmed İbn Hanbel'in oğlu Abdullah, babasının İbn Cüreyc'i mürsel rivâyetler nakleden ve mevzû hadîsleri aktaran kimse olarak zikrettiğini bildirir. İmâm Mâlik de onun, nakillerinde dikkatli olmadığını belirtir. İbn Hacer Tehzîb'üt-Tehzîb'de müfessirlerin tefsîr rivâyetinde İbn Cüreyc'in nakillerinde dikkatli davranmaları gerektiğini ancak böylece zayıf bir rivâyeti nakletmemelerinin veya eksik bir rivâyete dayanmamalarının mümkün olacağını ifâde eder. (İbn Hacer, Tehzîb'üt-Tehzîb, VI, 402-406)

Böylece gerek hadîslere, gerekse tefsîre İsrâîliyâta dâir haberleri girdiren sahâbe ve tâbîinin ünlü simâları hakkında bir nebze de olsa bilgi vermiş olduk. Şimdi İsrâîliyât kabûlinden olarak tefsîrlerde yer alan bazı konuları kısaca zikretmeye çalışalım:

Allah Teâlâ'nın Furkân sûresindeki: "O ki göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Çocuk edinmemiştir, mülkte ortağı yoktur. Herşeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş ve bir ölçü ile takdîr etmiştir." (Furkân, 2) âyetiyle ilgili olarak işârî tefsîrler; Allah'ın önce altı şeyi yaratıp ona bir nizâm vermiş olduğunu ve bir ölçüye göre tertîb ettiğini belirtirler. Bu altı şeyden birincisi, meşiyettir ve nûr üzerine Âdem yaratılmıştır. Sonra nefis, sonra rûh, sonra sûret, sonra harfler, sonra isimler, sonra renk, sonra tat, sonra koku, sonra da dehr yaratılmıştır. Bilahare ölçüler, sonra amel, sonra bereket, sonra sükûn, sonra vücut, sonra Adem yaratılmıştır ki böylece yaratılış belirli bir sırayı izlemiştir. (Sülemi, Hakâik, varak 163; nakleden A. Aydemir, Tefsîrde İsrâîliyât, 73)

Yerin ve göğün yaratılışıyla ilgili âyetlerin tefsîrinde de Ebu Hüreyre'den nakledilen bir rivâyete göre; Allah, cumartesi günü toprağı, pazar günü dağları, pazar-tesi günü ağaçları, salı günü kötülükleri çarşamba günü de nûru yaratmıştır. Ancak yaratılışla ilgili bu rivâyet hakkında İbn Kesîr şöyle demektedir: İbn Ebu Hâtim, İbn Merdûye'den bu âyetin (Bakara, 29) tefsiri konusunda Neseî ve Müslim'in de

rivâyet ettiği bir hadîsi rivâyet eder ki bu hadîste İbn Cüreyr... Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini bildirir: Resûlullah (s.a) elimi tuttu ve dedi ki: Allah toprağı cumartesi günü yarattı, onun üzerindeki dağları pazar günü yarattı, pazartesi günü ağaçları yarattı, salı günü kötülükleri, çarşamba günü aydınlığı yarattı. Perşembe günü yer yüzünde canlıları yaydı ve cuma günü son saatta, ikindi ile akşam arasında, Hz. Âdem'i yarattı. Bu hadîs Müslim'in garîb hadîslerindendir. Bu konuda Ali İbn el-Medîni, Buhârî ve birçok hâfızlar söz söylemişler ve bunun Kâ'b'ın (el-Ahbâr) sözü olduğunu belirtmişlerdir. Bu sözü o, Kâ'b el-Ahbâr'dan duymuş ancak bazı râvîler yanılarak onu merfû' hadîs halinâ getirmişlerdir. Beyhakî de böyle kaydeder. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri, II, 242)

İsrâiliyât haberlerinden tefsîrlerde çokça yer alan bir konu da âlemlerin sayısı ile alakalıdır. Nitekim Fâtîha sûresindeki "âlemlerin Rabbi" kavlini tefsîr ederken bu husûsta çok değişik kanâatlar serdedilmektedir. Konu ile ilgili bilgi veren İbn Kesîr şöyle diyor: Ebu Câfer er-Râzî Rebî' İbn Enes'ten, o da Ebu'l-Âliye'den rivâyet eder ki; o, "âlemlerin Rabbi" kavli hakkında şöyle demiştir: İnsanlar bir âlemdir, cinler bir âlemdir. Onun dışında kalanlar onsekiz bin âlem veya on dört bin âlemdir -ki, o, bu rakamda şüphe etmiştir- melekler dünyanın üzerindedir ve dünyanın dört zâviyesi vardır. Her zâviyesinde üçbinbeşyüz âlem vardır ki Allah onları kendisine ibâdet için yaratmıştır. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim de bunu rivâyet ederler. Bu, garîb bir sözdür ve böyle sözlerin sağlam bir delile dayanması icâbeder." (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri, II, 82) Hattâ İbn Ebu Hâtim'in nakline göre; Übeyy el-Himyerî; âlemlerden murâd bin ümmettir, bundan altıyüzü denizde, dörtyüzü karada yaşar, demiştir. Nitekim Hâfız İbn Ebu Ya'lâ, Ahmed İbn Ali İbn el-Müsenâmüsned'inde der ki: Bize Muhammed İbn Müsennâ Câbir İbn Abdullah'tan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Hz. Ömer'in hilâfeti yıllarından bir yıl çekirge azaldı. Bunun sebebini araştırdı hiçbir haber bildirilemedi. Bunun üzerine Hz. Ömer üzüldü. Bir atlıyı Yemen'e, diğerini Şâm'a, öbürünü de Irâk'a yolladı. Çekirgenin görülüp görülmediğini araştırmalarını istedi. Câbir der ki: Yemen yönüne giden atlı Ömer'e geldi bir avuç çekirge getirdi ve huzûruna döktü. O, bunu görünce tekbir getirdi ve sonra şöyle dedi: Resûlullah'tan duydum ki şöyle diyordu: Allah bin ümmet yaratmıştır. Altıyüzü denizde, dörtyüzü karadadır. Bu ümmetlerin ilk helâk olanı çekirge ümmetidir. O, helâk olunca ipi kırılmış dizi gibi diğerleri de ard arda gelir. (İbn Kesîr, A.g.e., II, 82) İbn Kesîr bu rivâyeti zikrettikten sonra râvîler arasında yer alan Muhammed İbn İsâ'nın zayıf bir râvî olduğunu zikreder. Bilahere yalnızca dört ciltlik baskıda mevcut olan ve kritikli neşirlerde bulunmayan şu rivâyetleri zikreder: Vehb İbn Münbeh der ki: Allah Teâlâ'nın onsekiz bin âlemi vardır. Dünya bunlardan bir âlemdir. Mukâtil de der ki: Âlemler seksen bindir. İmâm Kurtubî, Ebu Saîd el-Hudrî'den nakleder ki; o, şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın kırk bin âlemi vardır, doğusundan batısına kadar dünya o âlemden biridir.

Süyûtî, el-Leâfî'l-el-Mesnûa'da bu rivâyetlerin mevzû olduğunu bildirir. (Süyûtî, A.g.e., 80-81) Bu rivâyetler denizler, rüzgârlar hakkındaki spekülasyonlarla devâm eder.

Arşla ilgili rivâyetler de bu kabildendir. İbn Kesîr'in bildirdiğine göre Sa'd et-Tâî Arşın kırmızı yâkûttan olduğunu belirtmiştir. Vehb İbn Münbeh ise Allah'ın Arşı kendi nûrundan yarattığını söylemiştir. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'an-ı Kerîm

Tefsîri, VIII, 3741) Ancak İbn Kesîr bu açıklamanın garîb olduğunu ilâve eder. İbn Kesîr Arş'tan sözeden Hûd sûresindeki âyetin (7) tefsîrinde Müslim'den naklen Abdullah İbn Amr İbn Âs'dan rivayet edilen bir hadîste Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu bildirir: Âllah Teâlâ, gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin sene önce yaratıkların kaderini takdir etti. Ve "Arş'ı su üzerindeydi." buyurdu... İmâm Ahmed der ki Bizze Yezîd İbn Hârûn'un... Ebu Rezîl İbn Âmir el-Ukeylî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir. Ey Allah'ın elçisi, Rabbimiz yaratıklarını yaratmazdan önce neredeydi? diye sordu da şöyle buyurdu: Bir bulutun üstündeydi. Altında hava, üstünde hava vardı. Bundan sonra Arş'ı yarattı... Tirmizî hadîsin hasen olduğunu söyler... Rebî' İbn Enes'te "Arş'ı su üstünde idi" kavlini; gökleri ve yeri yarattığında bu suyu ikiye böldü. Yarısını Arşın altına koydu ki doldurulmuş deniz işte odur, diye tefsîr etmiştir... İsmâîl İbn Ebu Hâlid'in Sa'd et-Tâî'den işittiğine göre; o, Arşın kırmızı yâkûttan olduğunu söylemiştir." (İbn Kesîr, A.g.e., VIII, 3903) Tâ-Hâ sûresinde ise şöyle demektedir: Bu konuda en sâlim yol selefîn yolu olup o da keyfiyetini araştırmaksızın, tahrîf etmeksizin, teşbîhe, ibtâlâ ve temsîle kaçmaksızın kitâb ve sünnette geçtiği şekilde kabûl etmektir. (İbn Kesîr, A.g.e., X, 5196)

İsrâiliyâtın çokça zikredildiği konulardan birisi de yeryüzünün üzerinde durduğu şeyle ilgilidir. Bazı müfessirler Lokmân sûresinde: "Oğulcuğum, işlediğin şey bir hardal tanesi kadar da olsa, bir kayanın içinde veya göklerde, yahut yerin derinliklerinde de bulunsa Allah onu getirir." (Lokmân, 16) âyetindeki kayadan maksadın yeryüzünün üzerine oturduğu kaya olduğunu zikretmektedirler. İbn Kesîr bu konuda şöyle der: Bazıları "Bir kayanın içinde bulunsa" âyetindeki kaya ile yedinci kat yerin altındaki kayanın kastedildiğini zannetmişlerdir. Süddû bu görüşü kendi isnâdıyla -şâyet sahîh ise- İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve sahâbeden bir cemâattan rivâyetle zikreder. Bu, Atrıyye el-Avfî, Ebu Mâlik, Sevrî, Minhâl İbn Amr ve başkalarından da rivâyet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir ama bu, sanki doğrulanmayacak ve yalanlanmayacak olan İsrâiliyâtın alınmış gibidir." (İbn Kesîr, A.g.e., XII, 6407) Sonra da tefsîrler bu kayanın Kalem sûresinde sözkonusu edilen "Nûn" (balık) un üzerinde olduğunu belirtirler. Bu konuda da İbn Kesîr şöyle der: "Denildi ki: "Nûn" kavinden murâd yedi kat yerî taşıyan Büyük Okyanusun su dalgaları üzerinde yaşayan büyük bir balıktır... Beğavî ve tefsîrcilerden bir topluluğun zikrettiğine göre; bu balığın sırtında bir kaya varmış. Kayanın ağırlığı gökle yeryüzünün ağırlığındaymış. O balığın sırtında bir öküz varmış ve onun kırk bin boynuzu varmış. Yedi kat yer ve onun üzerinde bulunanlar ve bunların üzerinde bulunanlar Onun sırtında imiş. Allah en iyisini bilendir." (İbn Kesîr, A.g.e., XIV, 8030-8031)

Yer ve göklerin yaratılışıyla ilgili rivâyetlerin bir çoğu da yine İsrâiliyâtın alınlarla doludur. Nitekim az önce yaratılışın günleriyle ilgili bilgileri aktarmıştık. Kurtubî'nin ifâdesine göre; yer", Nûn'un üzerinde, "Nûn"da denizin üzerindedir. "Nûn"un iki tarafı, başı ve kuyruğu arşın altında birleşir. Deniz ve gökyüzünün yeşilliğini kendisinden aldığı yeşil bir kaya üzerindedir. Bu kaya da Cenâb-ı Hakkın (Lokman sûresinde) belirtmiş olduğu kayadır. Bu kaya, bir öküzün boynuzu üzerinde, öküz de yaş toprağın üzerindedir. Bu yaş toprağın altında neyin bulunduğunu Allah'tan başka kimse bilmez. (Kurtubî, Tefsîr, XII, 169-170) Aynı vak'ayla ilgili olarak Vehb İbn Münebbîh de şu mâlûmâtı veriyor: Yeryüzünde yedi deniz vardır.

Yerler yedi kattan meydana gelir. Her katın arasında bir deniz vardır. En altta bulunan deniz cehennem kenârına bitişiktir. Eğer bu denizin büyüklüğü sularının çokluğu ve soğukluğu olmasaydı cehennem yeryüzünün üzerinde bulunan her şeyi yakar kavururdu. Cehennem; rüzgârın sırtında, rüzgârın sırtı da büyüklüğünü yalnız Al-lâh'ın bileceği karanlıktan bir perde üzerindedir. Bu perde ıslak toprağın üzerindedir. Yaratıkların bilgisi de bu ıslak toprakta son bulur. (Kurtubî, Tefsîr, XI, 169-170) Görülüyor ki yeryüzü ve âlemlerle ilgili rivâyetlere pek çok sayıda İsrâiliyât veya bu adla Kuzey Arabistan'da yaygın olan antik kültür kalıntıları sirâyet etmiştir.

İsrâiliyâtın en çok yaygın olduğu konulardan birisi de Kur'ân tarafından mâhiyeti açıklanmayan rûh mevzûudur. İbn Abbâs'ın rivâyetine göre; yahûdîler Hz. Peygamber'e; bize rûhtan haber ver. Bedende olan rûh nasıl azaba uğrar? Rûh Allah katındandır, dediler. Bu konuda Hz. Peygambere hiçbir şey inmediği için onlara bir söz söyleyemedi. Bunun üzerine Cebrâîl gelip dedi ki: "De ki rûh, Rabbim'in emrindendir ve size bilgidен ancak çok azı verilmiştir." Hz. Peygamber onlara bu âyeti bildirince onlar dediler ki: Sana bu haberi kim getirdi? Hz. Peygamber de; bunu Cebrâîl bana Allah katından getirdi, dedi. Onlar ise; Allah'a andolsun ki; sana bunu ancak bize düşman olan birisi getirmiştir, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "De ki kim Cebrâîl'e düşman olmuşsa kahrolsun. Doğrusu bu kitabı Allah'ın izniyle senin kalbine indiren odur." âyetini inzâl buyurdu.

Ve yine Nebe' sûresindeki: "O gün; rûh ve melekler saf halinde duracaklardır." (Nebe', 38) âyetindeki ruhla ilgili olarak Taberî, Muhammed İbn Halef kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakledececeği ki; o, şöyle demiştir. Rûh dördüncü semadadır. O göklerden, dağlardan ve meleklerden daha büyüktür. Her gün oniki bin kerre Allah'ı tesbîh eder. Onun her bir tesbîhinden Allah bir melek halkeder ki o, kıyâmet gününde tek bir saf olarak gelecektir. Bu rivâyeti nakleden İbn Kesîr hemen ardından şunu eklemektedir: Bu da gerçekten garîb bir sözdür. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, XV, 8265)

İsrâiliyâtın örneklerinden birisi de Allah Teâlâ'nın atı neden yarattığını anlatan şu tefsîrdir: Abdürrezzâk der ki: Bize İbn Cüreyc'in İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Atlar vahşi idiler de Allah Teâlâ onları İbrâhîm oğlu İsmâîl (a.ş.)'e itâat ettirdi. Vehb İbn Münebbih'in İsrâiliyâtı içinde anlattığına göre; Allah Teâlâ atları Güney rüzgârından yaratmıştır. En doğrusunu Allah bilir. (İbn Kesîr, A.g.e., IX, 4433)

Ençok İsrâiliyâta rastladığımız konular arasında kıyâmet alâmetlerinden birisi olarak zikredilen doğu ile batı arasını doldurup kırk gün kırk gece duracak olan ve mü'minin nezleye tutulmuş gibi, kâfirin de sarhoş gibi olacağı dumanla ilgili rivâyetlerdir. Rahmet kapısının Kudüs'te bulunduğu dâir Kâ'b el-Ahbar'dan nakledilen rivâyetler, kıyâmet günü Allah'ın yeryüzüne yetmiş bin perde ile ineceğine dâir rivâyetler, Kâf dağı, yer ve göklerin anahtarı, insanın şekli, Emecvîlerin saltanat süresi ve gökyüzünün Hz. Hüseyin'in şehîd edilişine ağlaması gibi rivâyetlerde de İsrâiliyât fazlasıyla gözlenmektedir. Nitekim İbn Kesîr Duhân sûresi (29) nin tefsîrinde Hz. Hüseyin'in öldürüldüğü gün, hangi taş kaldırılmışsa altında taze kan bulunduğunu, güneşin tutulup ufku kızarmış ve taş yağmış olduğunu söyler. İbn Ebu Hâtim'in Ali İbn Hüseyin kanalıyla Yezîd İbn Ebu Ziyâd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin katledildiği zaman, gökyüzünün ufukları dört ay kıp-

kırmızı olmuştu. Yezîd İbn Ebu Ziyâd der ki: Gökyüzü ufuklarının kızarması ağlamasıdır. Süddî el-Kebîr'de böyle demiştir. Yine İbn Ebu Hâtîm der ki: Bize Ali İbn Hüseyin'in... İbrâhîm en-Nehaî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Dünya var olduğundan beri gökyüzü sadece iki kişinin ölümüne ağlamıştır. Ubeyde'; gök ve yer, mü'min ölümüne ağlamaz mı? dedim de, şöyle cevâb verdi: Mü'minin ölümüne ağlayan, amelinin yükseldiği yerdir. Gökyüzünün ağlamasının ne olduğunu biliyor musun? Ben; hayır diye cevâb verdim de o, şöyle dedi: Kızarır ve kırmızı sahtiyan gibi bir gül halini alır. Hz. Zekerîyyâ'nın oğlu Yahyâ katledildiğinde gökyüzü kıpırmızı olmuş ve ondan kan damlamıştı. Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin de katledildiği zaman yine gökyüzü kıpırmızı olmuştu.

Bu rivâyetleri nakleden İbn Kesîr hemen ardından; "bütün bunlar şüphelidir. Açıkça görüldüğü üzere bunlar şîa'nın uydurduğu yalanlardan ibârettir ki böylece onlar, bu işi büyümek istemişlerdir. Şüphe yok ki Hz. Hüseyin'in katledilmesi büyük bir şeydir. Ne var ki onların uydurarak ileri sürdüğü yalanlar vukû bulmamıştır. Hz. Hüseyin'in katledilmesinden daha büyük olaylar meydana geldiğinde bile onların anlattıklarından hiçbirisi olmamıştır. Meselâ icmâ yoluyla ondan daha büyük olan babası Ali İbn ebu Tâlib katledildiği zaman bunlar olmamıştır. Osman İbn Affan evinde kuşatılıp mazlûm olarak katledilmiş iken bunlardan hiçbirisi meydana gelmemiştir. Hz. Ömer İbn Hattâb sabah namazında mihrâbda iken katledilmiş, müslümanlara bundan önce böyle bir musîbet gelmemiştir. O zaman da Şîa'nın anlattıklarından hiçbirisi meydana gelmemiştir. Dünya ve âhirette beşeriyetin efendisi olan Allah Resulünün vefât ettiği günde onların anlattıklarından hiçbirisi vukû' bulmamıştır. Hz. Peygamberin oğlu İbrâhîm'in öldüğü gün güneş tutulmuş, insanlar: Güneş İbrâhîm'in ölümü sebebiyle tutuldu, demişler. Allah Resûlü onlara kûsuf namazı kıldırması ve hitâbetmiş güneş ve ayın hiç kimsenin ölümü veya hayatı nedeniyle tutulamayacağını söylemiştir. (İbn Kesîr, A.g.e., XIII, 7192-7193) Bu ve benzeri muhtelif rivâyetlerin hangi sâiklerle tefsîr'lere girdiğini daha önce görmüştük.

İsrâiliyâtın en çok yaygın olduğu sâhâlardan birisi de geçmiş milletlere ve özellikle peygamberlere dâir rivâyetlerdir. Çalışmamızın sınırları bunların hepsini ele alıp incelemeye müsâid olmadığı için biz, sadece birkaç örnekle yetinmeye çalışacağız.

Daha önce gördüğümüz gibi, evrenin yaratılışıyla ilgili konularda pek çok isrâiliyât tefsîrlere girmişti. Aynı şekilde Âdem peygamberin ve Hz. Âdem'den önce yeryüzünün durumuyla ilgili birçok İsrâilî rivâyetlere de tefsîrlerde bol bol rastlanmaktadır. Nitekim İbn kesîr'in naklettiğine göre, İbn Ebu Hâtîm der ki: Bana babam... Abdurrahmân İbn Sâbit'ten nakletti ki; Resûlullah (s.a) şöyle buyurmuş: Yeryüzünü Allah Teâlâ ilkin Mekke'de düzeltmiştir. Allah'ın evini ilk tavâf edenler de meleklerdir. Allah buyurdu ki: Ben, yeryüzünde bir halîfe yaratacağım. Yani Mekke'de. İbn Kesîr bu rivâyetin mürsel olduğunu belirterek şöyle diyor: Sene-dinde zaaf vardır ve bu hadîs aynı zamanda müdrectir. Doğruyu en iyi Allah bilir. Çünkü âyetin zâhîrinden, maksadın bundan çok daha geniş olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Kesîr bu konuda, İbn Cerîr Taberî'den naklen şu rivâyeti de aktarmaktadır: Ebu Küreyb, İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: Yeryüzünde ilk yerleşmiş olan varlık cinlerdir. Onlar yeryüzünü fesâda vermişler ve orada kan akıtmışlar, birbirlerini öldürmüşlerdir. İbn Abbâs der ki: Allah onlara İblîs'i gönderdi ve İblîs berabere-rindekilerle birlik olup onlarla savaştı, öldürdü ve onları denizlerdeki adaların, dağların

çevresine kadar uzaklaştırdı. Sonra Allah Hz. Âdem'i yaratıp onu yeryüzüne yerleştirdi. İşte bunun için "Yeryüzünde bir halife yaratacağım" buyurmuştur. (İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, II, 257)

Hız. Âdem'in yaratılışından önceki yeryüzünün sakinleriyle ilgili olarak İbn Kesîr, İbn Ebu Hâtîm kanalıyla Abdullah İbn Amr'ın şöyle dediğini nakleder: Cinler Cânn'ın çocuklarıydı ve Hız. Âdem yaratılmazdan iki bin sene önce dünyada bulunuyorlardı. Yeryüzünü fesâda verdiler ve kanlar akıttılar. Bunun üzerine Allah, meleklerden bir ordu gönderdi, onları vurdular ve denizdeki adalara gidinceye kadar takîb ettiler. Bu sebeble Allah, meleklerle: "Yeryüzünde bir halife yaratacağım", deyince onlar da: "Biz, Seni hamd ile tesbîh ve takdîs edip dururken yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacağsın?" demişlerdi. Allah Teâlâ ise: "Sizin bilmediklerinizi Ben bilirim" buyurmuştu.

Ebu Ca'fer er-Râzî, Rebî' İbn Enes vâsıtasıyla Ebu'l-Âliye'den nakleder ki; bu âyet-i kerîme konusunda o, şöyle demiştir: Allah melekleri çarşamba, cinleri perşembe ve Âdem'i de Cuma günü yaratmıştır. Cinlerden bir grup küfretti, bunun üzerine melekler yeryüzüne iniyor ve onlarla savaşıyorlardı. Aralarında kan akıtılmıştı ve yeryüzü fesâda verilmişti. Bunun için melekler: "Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacağsın?" demişlerdi. Tıpkı cinler gibi kanlar döküp fesâd çıkaracak. (İbn Kesîr, A.g.e., II, 258)

Yine bu konuda İbn Ebu Hâtîm'den naklen İbn Kesîr şu rivâyeti aktarıyor: Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ebu Ali der ki: Enbiyâ sûresinin son âyetinde geçen "sicill", bir melekti ve Hârût ile Mârût da bunun yardımcılarıydılar. Günde üç defa ana kitâba bakarlardı. Bir keresinde baktı ve orada kendisine Âdem'in yaratılışı ve onda bulunan emirler gösterildi. Bu gördüğünü, arkadaşları olan Hârût ve Mârût'a gizlice söyledi. Allah Teâlâ: "Yeryüzünde bir halife yaratacağım", buyurunca onlar da: "Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar akıtacak kimse mi yaratacağsın?" demişlerdi. Bu ikisi meleklerden öne çıkarak böyle söylemişlerdi. Bu rivâyeti aktaran İbn Kesîr sonra şunu ekler: Bu hadîs, garibtir. Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali İbn Hüseyin el-Bâkır'a isnâdının reddini gerektiren birtakım hususlar vardır. Doğruyu en iyi bilen Allah Teâlâ'dır. Reddedilmesi gereken şey; bunu söyleyenin iki melek olmasıdır ki bu, âyetin akışına ters düşer. Bundan daha garib olanı İbn Ebu Hâtîm'in naklettiği şu rivâyettir: Bana babam, Abdullah İbn Yahyâ İbn Ebu Kesîr'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Ben, babamdan şöyle dediğini duydum: "Yeryüzünde fesâd çıkarıp kanlar dökecek kimse mi yaratacağsın?" diyen melekler, on bin adet imişler. Bu söz üzerine Allah katından bir ateş çıkıp onları yakmış. Bu rivâyet de bir önceki gibi çirkin bir İsrâîl hurâfesidir. Doğruyu en iyi Allah bilir. (İbn Kesîr, A.g.e., II, 259)

İblîs'in yaratılışı dolayısıyla tefsîrlerde pekçok İsrâîliyâta yer verilmektedir. İbn Kesîr, İbn Cerîr Taberî'den naklen der ki: Bize Ebu Küreyb, İbn Abbâs'tan nakletti ki; o, şöyle demiş: İblîs, kendilerine Hinn denilen meleklerin kabîlelerinden bir kabîliye mensûb idi. Bu kabîle Semûm ateşinden yaratılmıştı. Melekler arasında bulunuyordu. Adı Hâris olup cennet bekçilerinden bir bekçi idi. İbn Abbâs der ki: Bu kabîlenin dışında meleklerin hepsi nûrdan yaratılmışlardı. İbn Abbâs der ki: Kur'ân'da zikri geçen cinler ise ateşten yaratılmışlardır. Yeryüzünde ilk yerleşenler cinler idi. Onlar burada fesâd çıkarmış, kan dökmüş ve birbirlerini öldürmüşlerdir. İbn Abbâs der ki: Allah onlara meleklerden bir ordu halinde İblîs'i gönderdi. Bu melek-

ler, kendilerine Hinn" denilen kabileden idiler. İblîs ve beraberinde bulunanlar onları öldürdüler. Nihâyet denizlerdeki adalara ve dağların yamaçlarına sürdüler. İblîs bunu yapınca, kendi kendine gurûrlandı ve kimsenin yapamadığı bir şeyi yaptım, dedi. İbn Abbâs der ki: Allah: Onun kalbinde geçenini kendisine muttali' kıldı. Beraberinde bulunan meleklerden hiçbirisi buna muttali' olmamıştı. Allah Teâlâ, onunla beraber olan meleklerle dedi ki: "Ben, yeryüzünde bir halîfe yaratacağım." Melekler de "Sen, yeryüzünde fesâd çıkaracak bir kimse mi yaratacaksın?" dediler. Tıpkı cinlerin fesâd çıkarıp kan döktükleri gibi. Halbuki Sen, bizi bu sebeple onların üzerine göndermiştin. Bu vesîle ile Allah Teâlâ buyurdu ki: "Sizin bilmediklerinizi Ben bilirim" Yani İblîs'in kalbindeki kibir ve gurûru siz bilmezsiniz ancak Ben bilirim. İbn Abbâs dedi ki: Sonra Âdem'in toprağına emretti ve toprak kalktı. Allah, Âdem'i balçıktan, işlenebilen kara bir topraktan yarattı. Sonra Âdem'in cesedi kırk gece atılı kaldı. İblîs geliyor, ona ayağıyla vuruyor ve o da ses çıkarıyordu. Allah Teâlâ'nın: "İnsanı pişmiş çamur gibi kuru bir balçıktan yaratmıştır" âyetinde buyurduğu budur. İbn Abbâs dedi ki: Sonra İblîs cesedin ağzından giriyor, arkasından çıkıyor, arkasından giriyor, ağzından çıkıyordu ve o sessiz cesede diyordu ki: Sen, birşey değilsin ve birşey için de yaratılmadın, eğer ben senin üzerine musallat edilirim seni mahvederim, eğer sen benim üzerine musallat edilirsene sana isyân ederim. İbn Abbâs diyor ki: Allah, ona rûhundan nefhedince, soluk baştarafından geldi. O soluk bedeninin neresine sirâyet ederse et ve kan oluyordu. Soluk göbeğine kadar uzanınca cesedine baktı ve cesedinde gördüğü şey kendisinin hayretini mûcib oldu. Kalkmak istedi, gücü yetmedi...

Bu rivâyeti naklettikten sonra İbn Kesîr meşhûr olmasına rağmen, garîpliklerle dolu bir ifâde olduğunu zikrederek şöyle der: Bu rivâyetin siyâkı garîbtir, içinde münâkaşası uzun sürecektir, dikkat edilmesi gereken birçok husûs vardır. Ancak İbn Abbâs'tan nakledilen bu rivâyeti meşhûr müfessirler zikrederler. (İbn Kesîr, A.g.e., II, 284-286)

Aynı konuda bir başka rivâyeti de Süddî'nin tefsîrinden aktaran İbn Kesîr şöyle der: Süddî tefsîrinde Ebu Mâlik ve Ebu Sâlik kanalıyla İbn Abbâs'tan ve Mürre kanalıyla da İbn Mes'ûd ve peygamberin ashâbından bir topluluktan nakledeceği ki; onlar şöyle demiştir: Allah Teâlâ istediklerini yaratmayı bitirdikten sonra Arş'a yöneldi ve oraya hâkim oldu. İblîs'e de dünya göğünün hükümdârlığını verdi. İblîs kendilerine cinn denilen meleklerden bir kabîleye mensûbtu. Cinnlere bu ismin verilmesi cennetin bekçileri olmalarındandır. İblîs dünya göğünün hükümdârı olduğu gibi, cennetin bekçisi idi de. İblîs'in kalbinde kibir belirdi ve; Allah bana bu şerefi benim meleklerden farklı bir meziyetim olduğu için verdi, dedi. İblîs'in nefsinde bu kibir belirince, Allah ondaki bu duruma muttali' olup meleklerle dedi ki: Ben "Yeryüzünde bir halîfe yaratacağım." Onlar da: "Rabbımız; bu halîfe de ne oluyor?" dediler. Allah: "Onun soyundan gelenler yeryüzünde fesâd çıkarırlar, kıskançlık yaparlar ve birbirlerini öldürürler, buyurdu... Allah Teâlâ Cibrîl'i yeryüzüne gönderdi ve kendisine yeryüzünden toprak getirmesini emretti. Yeryüzü dedi ki: Benden bir parça alman veya hor düşünmen konusunda Allah'a sığınırım. Bunun üzerine Cibrîl döndü ve bir şey almadan dedi ki: Rabbini, toprak benden Allah'a sığındı ve ben de ondan vazgeçtim. Bunun üzerine Mîkâil'i gönderdi. Toprak yine Allah'a sığındı o da toprağı almaktan vazgeçti ve döndü, Cebrâîl'in dediği gibi dedi. Allah

Azrâil'i gönderdi. Toprak Allah'a sığındı ise de o: Ben de Allah'ın emrini yerine getirmeyip geri dönmekten Allah'a sığınırım, dedi. Ve yeryüzünden toprağı aldı. Alırken tek bir yerden değil karışık topraklar aldı. Kırmızı, beyaz ve kara toprağı karıştırdı. Bunun için Âdem'in çocukları değişik şekilde oldular. Ölüm meleği toprağı çıkardı, toprak yaşardı ve balçıkla karışıp çamur haline geldi. Sonra Allah meleklerle dedi ki: "Ben, çamurdan bir insan yaratacağım. Onu düzeltip kendisine rûhumdan üflediğimde ona secdeye kapanın." Âl-i İmrân, 49)

Allah Âdem'i kendi eliyle yarattı ki İblis ondan dolayı kibirlenmesin ve ona; kendi elimle yarattığım şeyden sen kibirleniyorsun ben ondan kibirlenmiyorum, diyebilsin. Ve onu insan şeklinde yarattı. Cuma günü sayılarak kırk gün çamurdan bir cesed halinde idi. Melekler ona rastladıkça ondan ürküyorlardı. Ondan ençok ürken de İblis idi. İblis ona rastlayınca vuruyor ve balçıktan nasıl ses çıkarsa, ceseden de öylece ses çıkıyordu. İşte Allah Teâlâ'nın: "İnsanı pişmiş çamur gibi kuru bir balçıktan yaratmıştır." (Rahmân, 14) buyruğu bundandır. Şeytân diyordu ki: Sen, herhangi bir şey için yaratılmadın. Ona ağzından giriyor ve arkasından çıkıyordu. Meleklerle de demişti ki: Bundan korkmayın. Çünkü Rabbiniz Samed'dir. (içi boş) bunun da içi boştur (samed). Eğer ben, onun üzerine hâkim kılınırsam onu mahvederim. Allah Azze ve Celle'nin Âdem'e rûhu nefhetme süresi yaklaşınca meleklerle dedi ki: "Ben, ona rûhumdan üfördüğümde ona secde edin." Âdem'e rûhu üfleyince rûh başından girdi ve Âdem aksırdı. Melekler; Elhamdülillah, de, dediler. O da; "Elhamdülillah", dedi. Allah Teâlâ ona: Rabbin sana merhamet etti, dedi. Rûh gözlerine girince, cennetin meyvelerine baktı. Rûh karnına girince yemek istedi ve rûh daha ayaklarına ulaşmadan cennetin meyvelerine çabucak koşmak için sıçradı. İşte Allah Teâlâ'nın: "İnsan eceleden yaratılmıştır." (Enbiyâ, 37) âyetinde kasdettiği budur...

Sahabelere kadar isnâd edilen bu rivâyet meşhûr olup Süddî'nin tefsirinde yer alır. Bunda pekçok isrâiliyât vardır. Belki de bir kısmı müdrectir ve sahâbenin kelâmından değildir veya onu geçmiş kitapların bir kısmından almışlardır (İbn Kesîr, A.g.e., II, 286-288)

Bu tür rivâyetleri tefsir erbâbından birçoğu şüphe ile karşılamışlardır. Hattâ Reşid Rızâ Tefsir el-Menâr'a bu rivâyetleri naklettikten sonra şöyle der: İslâm'da bu görüşün ve kıssaların dayanabileceği hiçbir mesned yoktur. Sadece geçmiş milletlerden arta kalan âdetler ve efsâneler var ki dikkate değer bir şey bildirmez. (Reşid Rızâ, Tefsir el-Menâr, I, 258)

Bu türden kıssalar Âd kavmi hakkında da vârid olmuştur. Âd kavminin kılığa tutulduktan sonra yağmur duâsında bulunmak üzere Mekke'ye yetmiş kişiyi gönderdikleri ve bunların Muâviye İbn Bekr'in evinde müsâfir edildikleri ve burada bir ay kaldıkları, sonra bu müsâfirlerden rahatsız olması nedeniyle şarkıcı Cerâdetân'a bir şiir söylettiği ve bilâhere Allah'a Muğîs ismindeki ova tarafından gelen siyâh bir bulut içinde bunlara felâket gönderdiği ve bulutta nelerin bulunduğu anlatılır. İlkın Mehdet adında bir kadının farkettiğini hükmederler ve uzun uzadıya burada geçen vak'aları zikrederler. Hattâ Âd kavminin boylarının en uzununu yüz, en kısası altmış Zirâ olduğu ve Âd kavminden bir kişinin iki eliyle bir dağı tuttuğu ve dağdan bir kaya parçası kopardığı, hattâ bunlardan bir kişinin başının büyük bir kubbe ve tepiyi andırdığı, gözyuvalarının ve burun deliklerinin ise sırtlan yavrularını andırdığı

zikredilir. (A. Aydemir, Tefsîrde İsrâiliyât, 106-107)

İsrâiloğullarının kıssası, Firavun ordusunun sayısı, Firavun'un cesedi, Ress As-hâbî gibi konuların yanısıra, İsrâiloğullarının nankörlüğü, Rablarının emirlerine itâat etmeyişleri, Tâlût, Câlût ve Dâvûd (a.s) ile ilgili haberler, Tâlût'un boyunun ölçül-düğü asâ, Tâlût'un mesleği, Tâlût'un ordularının imtihan edildiği nehirler, Câlût ile karşılaştığı zaman Dâvûd (a.s)'un nasıl bir ata bindiği ve sapanıyla Câlût'tan başka kimleri öldürdüğü konusunda pek çok haberler nakledilmiştir.

Diğer taraftan Tâlût ile Câlût arasında cereyân eden savaştan sözeden âyet-i kerimede (Bakara, 246-251) bahis mevzuu edilen "tâbût"un kime âit olduğu, ne-den yapıldığı ebadı, nerede bulunduğu ve yine aynı âyette bahis mevzuu edilen "Se-kîne'nin ne anlama geldiği, "Bakıyye"den kasdedilen husûsun neler olduğu İsrâil kaynaklarına dayanılarak aktarılmaya çalışılır. İsrâiliyâta bir diğer örnek de A'râf sûresinde (176-176) sözü edilen "O kimsenin" Bel'am İbn Ba'cürâ olduğu, Bel'am'ın başından geçen mâcerâ'dır.

İsrâiliyâtın en çok yaygın olduğu konulardan birisi de daha önce belirttiğimiz gibi, Hârût ve Mârût kıssasıdır. Bilindiği gibi, Bakara sûresinin 102 nci âyetinde bahis mevzuu edilen bu olayın mâhiyeti İbn Abbâs'tan, Saîd İbn Cübeyr'den ve da-ha sonra Süddî gibi bazı zevâtın nakledilen muhtelif rivâyetlerle zenginleştirilmiş-tir. Âyetin nüzûl sebebi olarak gösterilen Hz. Süleymân ile eşi olduğu kaydedilen Cerâde arasında varid olan yüzük mes'alesi, bir şeytânın peygamber veya melek kı-lığına girerek Hz. Süleymân'ın yüzüğünü çalmış olması, Hz. Süleymân'ın yaygın olan büyü ve efsûnları toplattırıp gömmesi ve âyette sözü edilen Bâbil'in yeri, Hâ-rût ve Mârût'un kimler olduğu konuları İsrâiliyât ile dolu olarak tefsîrlerde yeral-maktadır. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, II, 437-480)

Ve bu konuyla ilgili olarak Abdullah İbn Abbâs'tan daha başka rivâyetler de nakledilir. Taberânî'nin ifâdesine göre; Muhammed İbn Abdullah... Abdullah İbn Abbâs'dan nakleder ki; o, şöyle demiştir: Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: Allah Teâlâ'nın öyle bir meleği vardır ki, ona; yedi göğü ve yerleri bir lokmada yut, denilse o, bunu hemen yapıverir. Onun tesbîhi: "Seni olduğun gibi tenzîh ederim" kavlidir. (İbn Kesîr, A.g.e., IX, 4820) Sonra İbn Kesîr bu hadîsin garîb, hattâ mün-ker olduğunu zikreder. Diğer taraftan İbn Cerîr Taberî'ye dayanarak Hz. Ali'nin şöyle dediğini kaydeder: Rûh, meleklerden bir melektir. Onun yetmiş bin yüzü var-dır. Her yüzünde yetmiş bin dil vardır. Her dilinde yetmiş bin lûgat vardır. O, büt-ün lûgatlarla Allah'ı tesbîh eder. Allah onun her tesbîhinden bir melek yaratır ve diğer meleklerle birlikte kıyâmete kadar uçup gider. Bu haberi nakleden İbn Kesîr arkasından hemen; bu haber de hem garîb hem de acâyiptir. Allah en iyisini bilen-dir, diye ekler. Sonra Süheylî'den naklen Hz. Ali'nin şöyle dediğini bildirir: Rûh bir melektir. Onun yüz bin başı, her başında yüz bin yüzü vardır. Her yüzünde yüz bin ağız vardır. Her ağızda yüz bin dili vardır. O, muhtelif lûgatlarla Allah'ı tes-bîh eder." (İbn Kesîr, A.g.e., IX, 4821)

İsrâiliyâtın en bol rastlandığı konulardan birisi de şimşek ve yıldırımla ilgili ko-nulardır. Nitekim Ra'd sûresindeki "O'dur sizi korku ve ümîde düşürmek için şim-şek ve yağmur yüklü bulutları gönderen." (Ra'd, 12) âyetinin tefsîrinde İbn Kesîr, İbn Ebu Hâtîm'den naklen şu rivâyeti kaydeder: Bize ulaştığına göre; şimşek dört

yüzü olan bir melektir. İnsan, öküz, akbaba ve arslan yüzü. Kuyruğuyla vurduğu zaman o şimşek olur. Ayrıca Mûsâ İbn Übeyde Sa'd İbrâhîm'in şöyle dediğini nakleder. Allah Teâlâ yağmuru gönderir, gülmesinde ondan daha güzeli ve konuşmasında ondan daha güzel ve ünsiyet kazanmışı yoktur. Onun gülmesi şimşek, konuşması da yıldırımdır. Hattâ bununla ilgili İbrahim İbn Sa'd'dan nakledilen bir rivâyet de şöyledir: Sa'd mescidde Humeyd İbn Abdurrahmân'ın yanında otururken Ğifâr oğullarından bir ihtiyâr gelir, Humeyd onu yanına davet eder ve peygamber ile beraber bulunduğu için kendisine saygı gösterilmesini bildirir. İhtiyâr gelir ve ikisinin arasına oturur. Humeyd peygamberden duymuş olduğu hadîsi sorar o da; Allah Resûlünü şöyle buyururken işittim der: Muhakkak Allah bulutları meydana getirir de onlar en güzel şekilde konuşur, en güzel şekilde güler. En doğrusunu Allah bilir ama konuşmasından maksadı yıldırım, gülmesinden maksad da şimşektir. Ve Sa'd İbn İbrâhîm'den nakledilen az önce kaydettiğimiz rivâyeti belirtir. (İbn Kesîr, A.g.e., VIII, 4222) Keza Suyûtî'nin ifâdesine göre; gökgürültüsü bir meleğin sesidir. Şimşek ise meleğin kamçısıdır ve onunla bulutları sürükler. (Nakleden Resîd Rızâ, Tefsîr'ül-Menâr, I, 174-177)

İsrâiliyata en çok rastlanan bir konuda ay ve güneşle ilgilidir. Nitekim İsrâ sûresinde gece ile gündüzün iki âyet kılındığını belirten (12) âyetin tefsîrinde Kurtubî İbn Abbâs'dan naklen der ki: Allah güneşi de, ayı da yetmiş parça olarak yaratmıştır. Ayın nûrunun altmışdokuz parçasını almış ve güneşin parçasına eklemiştir. Binâenaleyh güneş şimdi yüzotuzdokuz parçadan meydana gelmektedir. Ay ise bir parçadan ibâret kalmıştır. Ve yine İbn Abbâs'dan naklen; Allah, Arşının nûrundan iki güneş yaratmıştır. Kendi katındaki bilgi uyarınca güneşi dünya büyüklüğünde, ayı da güneşten daha küçük olarak yaratmıştır. Bu yaratma tamâmlanınca ayı söndürmek için Cebrâîl'i görevlendirmiştir. Cebrâîl üç kez kanadını ayın yüzeyinden geçirmiş ve ay bundan önce güneş gibi parlak iken ziyâsı sönmüş, ancak nûru kalmıştır. Bugün ayın yüzeyinde görülen siyâh lekeler Allah'ın silmiş olduğu bu âyettir. Eğer Allah ayı ilk hali ile bırakıp ta bu işlemi yapmasaydı gece ile gündüz birbirinden seçilip ayrılmazdı. (Kurtubî, Tefsîr, X, 227-228)

Bu rivâyetleri kaydeden İbn Kesîr genellikle rivâyetlerin Kâ'b el Ahbâr'a dayandığını, Kâ'b'in bu rivâyetleri İsrâiloğullarının kitaplarından aktardığını nakleder ve zaman zaman da; bu isnâdın râvîleri sika olmakla beraber rivâyet, cidden garîbtir veya sahîh değildir, münkerdir, diyerek (İbn Kesîr, A.g.e., 448-449) şu ifâdeleri ekler: Bu isnâdların hadîsleri sahîh olsa da mâsûm olan peygamberden geldiğine dâir haber duyma yoluyla sâbit olduğu ve tam olarak tesbît edilmediği için delilsiz isrâiliyât hurâfeleri olmaktan öteye geçmez, der. (İbn Kesîr, A.g.e., II, 452) Bazan da; bu ifâdede pek çok fazlalıklar, garâbetler ve çirkinlikler vardır, diyerek sırf dikkat çekmek için bu haberleri naklettiğini bildirir.

İsrâiliyâtın en çok göze çarptığı konulardan birisi de Ashâb-ı Kehf ile alâkalı haberlerdir. Bilindiği gibi, Kehf Sûresinde (9-22) vâki âyetlerin nüzûl sebebi olarak zikredilen hâdis, ashâb-ı Kehf'in başından geçen olaylar, bunların isimleri, aralarından kasabaya yiyecek almak üzere gönderdikleri arkadaşlarının adı ve alınan erzâkın cinsi, mikdârı, köpeklerinin adı, kime âit olduğu, rengi, cinsi, Ashâb-ı Kehf'in sağa-sola dönmeleri ve nihâyet bunlara yapılan sandûka gibi konularda da pekçok rivâyetler tefsîrlerde yer almıştır. (Daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle

Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, IX, 4937-4979)

Yine İsrâiliyâtın tefsîrlerde fazlasıyla yer aldığı konulardan birisi de Fecr Sûresinin 7-8 nci âyetlerinde bahis mevzû edilen "direkli İrem'le" alâkalı haberlerdir. İrem'le neyin kastedildiği, direk sahibinden kastedilenin ne olduğu, bu şehrin halkının ilk addan olduğu ve Âd'dan Şedîd ve Şeddâd adında iki oğlunun bulunduğu, Şeddâd'ın kaç yılında yaşadığı, kaç hanımı olduğu, kaç çocuğu bulunduğu, bunların boyları, Şeddâd'ın yaptığı binânın kaç bin direği olduğu, müfessirler tarafından uzun uzadıya aktarılır. (Daha geniş bilgi için, bkz. A. Aydemir, Tefsîr'de İsrâiliyât, 216-222)

İsrâiliyâtın en çok yaygın olduğu konulardan birisi de Kârûn'la ilgili âyetin tefsîridir. Hz. Mûsa ile Kârûn arasındaki yakınlık, Kârûn'un hazineleri nasıl elde ettiği, hangi ma'rifetleri bulunduğu, Kârûn'un anahtarlarının kaç tane olduğu, büyüklüğü ve bu anahtarları taşıyan katırların sayısı, anahtarların neden yapıldığı, Kârûn'un bôbürlenerek halkın karşısına çıktığı ve nihâyet nedenli kötü âkîbetlere ne denli düştüğü mufassal olarak anlatılır. (Bu husûsta Kasas 76-82; Ankebût, 39 ve Çâfir, 24 âyetlerinin tefsîrine bakılabilir).

Ve yine İsrâiliyâtın bolca zikredildiği bir konu da Bürûc Sûresinde (4) bahsi geçen Uhdûd kavmi ve bunların başına gelen olaylarla alâkalıdır. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri, XV, 8376-8396)

İsrâiliyâtın en çok görüldüğü konular arasında Hz. Âdem'in yaratılışı, Hz. Havvâ'nın yaratılışı, İblîs'in cennete girişi, Âdem ve Havvâ'ya yemeleri yasaklanan ağaç ve bu ağacın cinsi, ağacı kimin yedirdiği, Hz. Âdem ve Havvâ'nın elbiseleri, Âdem ve Havvâ'nın üstlerini ne ile örttükleri Âdem, Havvâ, yılan ve İblîs'in yeryüzünde nereye indirildikleri, Havvâ'ya ve yılanın verilen cezâ, Hz. Âdem'in öğrendiği kelimeler, Hz. Âdem'in cennetten indiği zaman içinde bulunduğu durum ve beraberinde yeryüzüne getirdiği şeyler, Hz. Âdem'in soyundan gelenlere şeytânın musallat olması husûsları geniş bir yer tutmaktadır. (Bu konularda daha fazla bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, II, 290-318; ayrıca konunun yer aldığı; Âl-i İmrân, 33-59; Mâide, 27; A'râf, 11, 19, 26, 27, 31, 35, 172; İsrâ, 61, 70; Kehf, 50; Meryem, 58; Tâ-Hâ, 115-117, 120-121; Yâsîn, 60 âyetlerin tefsîrine bakılabilir)

İsrâiliyâtın fazlasıyla rivâyet edildiği konulardan birisi de Hz. Âdem'in oğlu Hâbîl ve Kabîl'den bahseden Mâide sûresindeki 27-31 nci âyetlerdir. (Bu konuda da daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, V, 2200-2212)

İsrâiliyâtın sergilendiği konulardan birisi de Nûh (a.s) ve Tûfan ile ilgilidir. Nûh peygamberin kavmini hak yola davet etmek üzere büyük çaba harcamasına rağmen, onların kendisine tâbî olmaması üzerine ağaç dikmesi ve bu ağaçtan gemi yapması, geminin şekli, kaç yılda yapıldığı, gemiye binenlerin sayısı, gemiye ilk ve son alınan hayvanlar, gemide domuzun ve kedinin hakedilmesi, karganın ve güvercinin gemiden salınması, suların dağlar üzerinde yükselişi, Tennûr ve Tûfân'ın vukûu gibi konularda pek çok İsrâîlî rivâyetler zikredilmiştir. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, VIII, 3918-3957)

Ayrıca Hz. Yûnus, Hz. İdrîs, Hz. İbrâhîm ile ilgili birçok rivâyetlerde isrâiliyâ-

ta rastlamak mümkündür. İsrâiliyâtla ilgili daha geniş ve detaylı bilgi almak için bkz. Zehebî, e-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 165-201; A. Aydemir, Tefsîrde İsrailiyât)

3- İsnâdın Hazfı.

Rivâyet tefsîrlerindeki zaafın nedenlerinden üçüncüsü de isnâdın silinmesidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ashâb-ı Güzîn naklettikleri her rivâyeti çoktitizlikle inceliyor ve haberi kimden, ne zaman duyduğunu özenle tesbît etmeye çalışıyor-du. Ancak sahâbeden şahâdet veya yemîn yolu ile bir rivâyetin sıhhatı sâbit olduktan sonra, o sözün peygambere âit olduğu kabûl ediliyordu. Hattâ Übeyy İbn Kâ'b'ın rivâyet etmiş olduğu bir hadîs üzerine Hz. Ömer'in; delîl getirmesini istediği ve Übeyy İbn Kâ'b'ın delîl aramak üzere çıktığı, Ansâr'dan bir topluluğa durumu anlatınca onların da Übeyy İbn Kâ'b'ın naklettiği rivâyeti peygamberden duyduklarını tesbit ettiği ve bunun üzerine Hz. Ömer'in; seni ithâm etmek için değil, ancak o sözün peygamberden sâdir olduğunu isbât etmek istediğimden böyle davrandım, dediği bildirilmektedir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 201)

Sonra Tâbiîn döneminde peygambere isnâd edilerek bir çok sözler söylenmeye başlandı. Ortaya çıkan şartlara göre her grup kendi görüşünü te'yîd etmek üzere peygamberden hadîsler nakletmeye başlayınca, tâbiîn; bir hadîsin senedini görmeden peygambere âdiyetini kabûle yanaşmadı. Râviler arasında bulunan zevâtın adl ve zabt ehli olduğunun tesbiti esâs alındı. Senedi atlanmış olan veya rivâyetinde güvenilmeyen kişilerin bulunduğu hadîsler kabûl edilmedi. Böylece tâbiîn döneminde peygamberden veya ashâbtan nakledilen rivâyetlerin hepsi ancak senedi olduğu zaman kabul gördü. Daha sonra gelen bazı bilginler isnâdları gözönünde bulundurmadan peygamberden veya sahâbeden rivâyetler naklettiler. Ve bu naklettikleri rivâyetlerin sıhhatine ve râvînin zabt ve adâlet ehli olduğuna dikkat etmediler. Tefsîrlerde İsrâiliyâtın ve mevzû' hadîslerin fazlasıyla yer almasının önemli nedenlerinden birisi; isnâdın hazfı oldu.

Buraya kadar rivâyet tefsîrlerinin en önemli zaaf nedenlerinden üçünü detaylı olarak ortaya koymaya çalıştık. Daha sonra İslâm bilginleri ve özellikle hadîs ve tefsîr âlimleri bu üç zaafı ortadan kaldırmak için büyük gayret sarfettiler ve hadîs kritiği ilmini te'sîs ederek bu zaafı telâfî etmeye çalıştılar. Ne var ki dilden dile aktarılan bu rivâyetler toplum tarafından da kabûl gördüğü için, yine de bazı tefsîr hadîs ve özellikle mev'ize kitâblarında tekrârlanıp durdu.

2. RIVÂYET TEFSİRİNİN İLK ÖRNEKLERİ

Şimdi rivâyet tefsîrlerinin en önemlilerini görmeden önce, bu tefsîrlere malzeme teşkil eden rivâyetleri nakleden tefsîr âlimlerinden bazılarını tanımaya çalışalım:

1- Yûnus İbn Habîb (öl. 183/799)

Ebu Abdurrahmân veya Ebu Muhammed Yûnus İbn Habîb, İrân asıllı olup Leys oğulları ve Dabbe kabîlesinin kölelerinden imiş. Yüz yaşını aşkın olarak vefât etmiş olan Yûnus İbn Habîb'in Ebu Amr İbn Alâ'nın arkadaşlarından olup Basra'da ders verdiği ve nahîv ilmine vakıf bir zât olduğu belirtilmektedir. Meâni'l-Kur'ân isimli bir tefsîrinin bulunduğu İbnü'n-Nedîm tarafından kaydedilmektedir. (İbn'ün-Nedîm, el-Fihrist, 51)

2- Ebu'l-Hasan el-Kisâî (öl. 189/804)

Ali İbn Hamza İbn Abdullah Kûfeli olup Bağdâd'a yerleşmiş ve Hârûn er-Reşîd ile birlikte sefere çıkarak Rey'de vefat etmiştir. Kûfelilerin nahîv ilminde imâmı sayılan ve yedi ünlü Kurrâ'dan biri kabûl edilen Kisâî bir örtü ile ihramlandığı için kendisine bu nisbe verilmiştir. Onun vefâtında Hârûn er-Reşîd'in fazlasıyla üzüldüğü bir günde fıkıh ve nahvi mezâra gömdük, dediği belirtilir. Bağdâd'ta Hamza'dan kırâet öğrenimi görmüş, Süleymân İbn Erkam ve Ebu Bekir İbn Ayyâş'tan hadîs dinlemiş, el-Herrâ'dan nahîv okumuş ve bilâhere Basra'ya giderek ünlü nahîv bilgini İmâm Halîl ile buluşmuş ve onun derslerine devâm etmiştir. Hârûn er-Reşîd'in oğluna hocalık yaptığı, bu arada ünlü Hanefî İmâmı Ebu Yûsuf ile tartışmalara girdiği söylenir. Kisâî'nin Meânîl-Kur'ân isimli tefsîre dâir bir eser yazdığı kaynaklarda zikredilmektedir.

3- Muhammed er-Rüvâsî (ö. 190/805)

Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ebu Sâre el-Kûfî'nin hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamakla beraber Kûfeli olup (190/805) yıllarında vefât ettiği ve tefsîrle ilgili olarak Meânîl-Kur'ân isimli bir eseri bulunduğu rivâyet edilmektedir.

4- Süfyân İbn Uyeyne (ö. 198/813)

Ebu Muhammed el-Hilâlî, Kûfe'de doğup Mekke'de vefât etmiştir. Harem-i Şerîf'in muhaddisi, diye de şöhret bulmuş olan Süfyân İbn Uyeyne: Amr İbn Dînâr Zührî, Ziyâd İbn Alâka gibi zevâtta hadîs dinlemiş ve A'meş, İbn Cüreyc, Şu'be, İbn Mübârek, İmâm Şâfiî, Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Rahuye gibi ünlü kişiler ondan rivâyet nakletmişlerdir. Abdullah İbn Vehb onun için; tefsîrde kendisinden daha âlim birini bilmiyorum, der. Hadîsle ilgili Câmî' isimli eserinin bulunduğu ya-nı sıra et-Tefsîr adında bir eseri kaynaklarda zikredilmektedir.

5- Vekî' İbn Cerrâh (öl. 197/812)

Ebu Süfyân İbn Melîh İbn Adiyy Kûfeli meşhûr bilginlerdendir. Nisâburlu veya Sindli olduğu da söylenir. er-Rüvâsî de denilen Vekî' İbn Cerrâh'ın hac dönüşünde Feyd denilen yerde vefât ettiği belirtilir. Tâbiînin büyüklerinden olan Vekî' İbn Cerrâh aynı zamanda İmâm A'zam Ebu Hanîfe'nin de öğrencisi olmuştur. Hişâm İbn Urve, Süfyân İbn Uyeyne, Süfyân es-Sevrî, Evzâi Şu'be İbn Hâlid gibi zevâtta hadîs öğrenmiş, Ebu Hanîfeden fıkıh tahsil etmiş, Ebu Yûsuf, ve züfer'den yararlanmıştır. Abdullah İbn Mübârek, Yahyâ İbn Eksem, Yahyâ İbn Naîm, Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Rahûyet Ebu Hayseme, Ali İbn el-Medenî gibi ünlü kişiler de kendisinden rivâyet nakletmişlerdir. İmâm-ı A'zam'ın mezhebine göre fetvâ veren Vekî' i Hârûn er-Reşîd kadî tayîn etmek istemişse de o, bu görevi kabûl etmemiştir. Bu sebeple Ahmed İbn Hanbel'in şöyle dediği belirtilir: Gözlerim Vekî' gibisini görmemiştir.

6- Ebu Abdullah Muhammed İbn İdris-eş-Şâfiî (öl. 199/814)

Dedelerinden Şâib ve Şâfiî peygamberin ashâbı arasında bulundukları ve Kureyş kabîlesine mensûb tek mezhep imâmı olan İmâm Şâfiî, 150 yılında (767) Şâm yakınlarında bulunan Gazze'de veya Askalân'da veya Yemen'de doğmuş, ömrünün sonlarına doğru Mısır'a göç ederek Fustât'a yerleşmiş ve burada vefât etmiştir. Daha gençliğinde lûgat, şiir, Arap edebiyatı gibi konularda yakından ilgililenen İmâm

Şâfiî Mekke müftüsü Müslim İbn Hâlid'den, İmâm Mâlik'ten, İmâm Muhammed İbn Hasan'dan fıkıh öğrenmiş, İmâm Mâlik, Süfyân İbn Uyeyne, Abdülazîz İbn Mâcîşûn gibi büyüklerden hadîs dersleri almıştır. Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde zengin bilgiye sahip bulunan İmâm Şâfiî'nin tefsîre dair bazı rivâyetleri bulunmaktadır.

7- Revh İbn Ubâde (öl. 205/820)

Ebu Muhammed İbn Alâ İbn Hasan el-Kaysî 125 yılı civârında (742) Basra'da doğmuş ve yine burada vefât etmiştir. Avn, Hüseyin el-Muallim gibi zevâtan hadîs nakletmiş olan Revh'dan İmâm Ahmed İbn Hanbel, İshâk, Bündâr ve benzeri zevât rivâyet nakletmişlerdir. Kur'an-ı Kerîm'in bazı âyetlerinin tefsîriyle ilgili nakilleri bulunduğu bazı kaynaklarda belirtilir.

8- Yezîd İbn Hârûn (öl. 206/821)

Ebu Hâlid İbn Zâzan Yezîd İbn Hârûn, Vâsıtı olup Seleme oğulları kabîlesinin âzadlı kölelerindendir. Doksan yaşları civârında Vâsıt'ta vefât ettiği sanılmaktadır. Yezîd İbn Hârûn'un Halîfe Me'mûn üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Tefsîrle ilgili bazı rivâyetler nakletmiştir.

9- Âdem İbn Ebu İyâs (öl. 220/835)

Ebu'l-Hasan Adem İbn Ebu İyâs, Horosân'ın Merv şehrinde doğmuştur. Bağdâd'da yetişmiş ve burada tahsîl gördükten sonra Kûfe, Basra, Hicâz, Mısır ve Şâm'a gitmiş, ömrünün sonlarına doğru Askalân'a gelerek burada vefât etmiştir. Âdem İbn Ebu İyâs Şu'be, İbn Yûnus, İbn Ebu Zî'b gibi birçok hadîs bilgininden rivâyetler nakletmiş ve Ebu Zûr'a Ebu Hâtim, İmâm Buhârî, Nescî, Ebu Dâvûd, İbn Mâce, Taberânî ve Dârimî gibi zevât de kendisinden hadîs nakletmişlerdir. Tefsîr kitaplarında onun naklettiği tefsîr rivâyetleri mevcuttur. Ayrıca bir de tefsîri olduğu kaydedilir..

10- Muhammed İbn Hâtim (öl. 235/849)

Ebu Abdullah İbn Me'mûn es-Semîn, Horasân yöresinde yetişmiş tefsîr bilginlerinden birisidir. Muhammed İbn Hâtim, Abdullah İbn İdrîs, Süfyân İbn Uyeyne, İbn Uleyye, Vekî' ve Kattân gibi zevâtan hadîs rivâyet etmiş ve İmâm Müslim, Ebu Dâvûd, Hüseyin İbn Süfyân gibi zevât da kendisinden hadîs nakletmişlerdir. Onun tefsîrle ilgili bir mecmûası bulunduğu ve Bağdâd'da birçok kimsenin bu mecmûadan istinsâh yaptığı söylenir.

11- Ebu Bekir İbn Ebu Şeybe (235/849)

Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Şeybe, Kûfeli olup Kadî Şûreyk, Ebu'l-Ahvaz, Abdullah İbn Mübârek, Süfyân İbn Uyeyne, Cerîr İbn Abdülhamîd gibi zevâtan hadîs öğrenmiş Ebu Zûr'a, İmâm Buhârî, İmâm Müslim, Ebu Dâvûd, İbn Mâce ve Ebu Bekir İbn Ebu Âsım gibi zevât da ondan rivâyet nakletmişlerdir. Kitâb'ul-Ahkâm isimle tefsîre dâir bir eseri olduğu kaynaklarda zikredilir.

12- İshâk İbn Rahûye veya Râheveyhî (öl. 238/852)

Ebu Ya'kûb İbn İbrâhîm İbn Mahled el-Hanzelî, Horasân yöresinde doğmuş, daha sonra Irâk'a, Hicâz'a, Şâm ve Yemen'e gitmiş ve nihâyet Nisâbur'da vefât etmiştir. Babasının Mekke yolunda dünyaya gelmiş olması nedeniyle ona Farsca'da

yola ait anlamına Râheveyh denilmiştir. Gerek fıkıh gerekse hadîs ilminde haklı bir şöhrete sahip bulunun İshâk İbn Rahûye Horasânîlilar tarafından hadîsin Şehinşahi ünvânına lââyık görülmüştür. Gezdiği beldelerde daha çok hadîs cem'eden bu zât, Abdullah İbn Mübârek, Cerîr İbn Hamîd, Süfyân İbn Uyeyne, Derâverdi gibi zevâtın hadîs nakletmiş, Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî ve Ahmed İbn Hanbel gibi zevât da kendisinden rivâyet nakletmişlerdir. Ebu Dâvûd el-Hattâb'ın ifâdesine göre; İshâk İbn Rahûye onbirbin hadîsi ezberinden rivâyet edip yazdırmış, sonra aynıyla ezberinden tekrâr etmiştir. Ahmed İbn Hanbel, Horasân köprüsünden İshâk İbn Rahûyeh gibi bir zât daha geçmedi, diyerek onu takdîrle zikretmiştir.

13- Osmân İbn Ebu Şeybe (239/653)

Ebu'l-Hasan Osmân İbn Muhammed İbn Ebu Şeybe İbrâhîm, Kûfeli olup tahmînen hicrî 156 (772) yılında doğmuştur. Daha önce zikri geçen Ebu Bekir İbn Ebu Şeybe'nin kardeşidir. Şâm ve Irâk taraflarında bir süre dolaştıktan sonra Şüreyk, Huşeym, İsmâîl İbn Ayyâş, Abdullah İbn Mübârek gibi ünlü kişilerden hadîs dinlemiştir. Başta Buhârî ve Müslim gibi hadîs imâmları olmak üzere Ebu Ya'lâ, Beğavî ve daha başka birçok kimse de kendisinden rivâyet nakletmiştir. Rivâyetlerinde güvenilir bir zât olarak tanınan Osmân İbn Ebu Şeybe (239/833) tarihinde vefât etmiştir. et-Tefsîr başlığı altında derlediği bir rivâyetler mecmûası bulunmaktadır.

14- Ebu'l-Hasan Ali el-Mervezî, (öl. 244/858)

Tefsîr ilminde mâhir olan bu zâtın Ahkâm'ül-Kur'ân isimli bir mecmûası bulunduğu Merv'de doğduğu, şiir ve edebiyâta âşinâ bir kişi olduğu, muhtelif yerlerde seyâhat ettiği ve rivâyetlerinde güvenilir bir zât olduğu kaynaklar tarafından ifâde edilmektedir.

15- Ahmed İbn Hanbel (öl. 241/855)

Ahmed İbn Muhammed İbn Hanbel İbn Hilâl eş-Şeybânî el-Mervezî, soylu bir Arap kabilesine mensup olup Bağdâd'ta ya da Merv'de 164 (780) yılında doğmuş, bilâhère Kûfe, Basra, Mekke, Medîne, Yemen, Şâm ve Horasân'ı gezerek tekrâr Bağdâd'a dönmüştür. Dört sünî mezhepten birisi olan Hanbelî mezhebinin kurucusu olup İmâm Şâfiî, Süfyân İbn Uyeyne, İbrâhîm İbn Sa'd ve ünlü Hanefî İmâmı Ebu Yûsuf'tan fıkıh ve hadîs ilmini öğrenmiştir. Özellikle Kur'ân âyetlerinin tefsîrine dâir hadîsleri derlemiş ve bir nevi rivâyet mecmûası denilebilecek şekilde tanzîm etmiştir. Kişiliği ile devrinde haklı bir şöhret kazanmış olan Ahmed İbn Hanbel özellikle halîfe Me'mûn döneminde Mu'tezile mezhebi mensûblarının hükûmet nezdinde itibâr gördüğü sıralarda, büyük bir sıkıntı ve mihnet içine düştüğü, buna rağmen fikirlerinden en küçük bir tavîz vermeden inançlarını cesâretle savunduğu bilinmektedir. Bilâhère Abbâsî halîfesi, Mu'tasım ve Vâsık döneminde de büyük sıkıntılara mâ'rûz bırakılan İmâm Ahmed İbn Hanbel, Halîfe Mutevekkil zamanında tekrâr itibâr gören bir şahsiyet haline gelmiş ve vefâtına kadar da bu ikrâm ve hürmet devam etmiştir. Ahmed İbn Hanbel 241 (855) yılında Bağdâd'da vefât ettiği ve Bab-ı Harb adı verilen mezarlığa gömüldüğü bilinmektedir. Ünlü Müsnedin müellifi de bulunan Ahmed İbn Hanbel'in fıkıhta kendine hâs görüşleri vardır.

16- Abd İbn Humeyd (249/863)

Ebu Muhammed Abdullah İbn Humeyd en-Nasr el-Kisî Türkistândaki Semerkand yakınında bulunan Kis'te yetişmiş ünlü bir tefsîr bilginidir. Ca'fer İbn Avn, Yezîd İbn Hârun Revh İbn Ubâde, Abdürrezzâk gibi zevattân tefsîr ve hadîs bilgisi almıştır. Başta Müslim ve Tirmizî olmak üzere Sehl İbn Şazeveyh ve Süleymân İbn İsrâîl gibi zevât da kendisinden rivâyetler nakletmişlerdir. Rivâyet tefsîrlerinde Abd İbn Humeyd kanalıyla birçok tefsîr rivâyeti zikredilmektedir. Müsned isimli hadîs kitabı meşhûrdur.

17- Dârimî (255/868)

Ebu Muhammed Abdullah İbn Abdurrahmân et-Temîmî ed Dârimî, Türkistân'ın ünlü Semenkan'd çevresinden yetişmiş büyük bir bilginidir. Yetmişini aşkın bir yaşta vefât etmiş bulunan Dârimî Semenkan kadılığında bulunmuş ve burada tefsîr ve hadîs bilimini yaymaya çalışmıştır. Özellikle İmam Müslim, Ebu Dâvûd ve Tirmizî ondan rivâyet naklederler.

18- İmâm Buhârî (öl. 256/869)

Ebu Abdullah Muhammed İbn İsmâîl İbn İbrâhîm İbn Muğîre el-Cu'fî, hicrî 194 (809) yılında Türkistân'da, Buhârâ'da doğmuştur. Ulemâdan babası Ebu'l-Hasan İsmâîl'den ders almış, Muhammed İbn Sellâm el-Beykendî, Muhammed İbn Yusuf el-Beykendî ve İbrâhîm İbn Eş'as'tan hadîs öğrenmiş, Abdullah İbn Mübârek'in tasnîflerini ezberlemişti. Bilâhère Belh'e giderek Mekki İbn İbrâhîm'den, Merv'e giderek Ali İbn Hasan İbn Şefik'ten, Nisâbur'a giderek Yahyâ İbn Yahyâ'dan, Rey'e giderek İbrâhîm İbn Mûsâ'dan, Bağdâd'a giderek Şureyc İbn Nu'mân'dan ve Hanbelî mezhebinin kurucusu Ahmed İbn Hanbel'den, Basra'ya giderek Ebu Âsım en-Nebîl'den, Kûfe'ye giderek Ebu Nuaym'dan, Mekke'ye giderek Humeydî'den, Medîne'ye giderek Abdülazîz el-Evsi'den hadîs dinlemiş, ayrıca Vâsıt, Mısır, Şâm ve Kuzey Sûriye şehirlerinde pek çok sayıda üstâddan hadîs derlemiştir. Ebu Zûr'a, Neseî, Ebu Hâtim er-Râzî, Tirmizî, Müslim İbn Haccâc, Muhammed İbn Nasr el-Mervezî, Sâlih İbn Muhammed, Ebu Bekir İbn Huzeyme ve Ebu'l-Abbâs es-Serrac gibi pekçok şahısta ondan hadîs nakletmişlerdir. Hadîs derlemek için birçok gezilerde bulunmuş olan İmâm Buhârî'nin; tefsîre dâir büyük bir eser yazdığı bazı kaynaklarca belirtilmekte ise de günümüze ulaşmış herhangi bir nüshası yoktur. Sadece ünlü el-Câmi'üs-Sahîh isimli hadîs mecmuâsı içerisinde yer alan tefsîrle ilgili bölüm bu sâhâda büyük bir üstâd olduğunu gösteren güzel bir örnektir. Tefsîrde daha çok Mucâhid İbn Cübeyr'den rivâyetler aktarmıştır. Kaynaklarca; yüz bini sahîh, ikiyüz bini de sahîh olmayan hadîsi ezbere bildiği söylenen Buhârî, el-Câmi'üs-Sahîh isimli eserini altıyüz bin hadîs arasından seçtiği mükerrer yedi bin ikiyüz yetmişbeş hadîsten meydana getirmiştir. Mükerrerlerin dışında bu mecmûa içerisinde dört bin civârında hadîs yer almaktadır. İbn Huzeyme'nin ifâdesine göre; gökkubbesi altında Buhârî'den daha çok hadîs bilen kimse olmamıştır. 869 yılında Semerkand'ın Hartenk köyünde vefât etmiş bulunan İmâm Buhârî'nin merkadi burada bulunmaktadır.

19- İmam Müslim (öl. 261/874)

Ebu'l-Hüseyn Müslim İbn Haccâc İbn Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâburî; 204 (819)

tarihinde İran'ın Nisâbur kentinde doğmuş, burada öğrenim gördükten sonra Hicâz, Mısır ve Şam'a seyahatlar yapmış, birçok kez Irak'a gitmiş ve devrin bilginlerinden hadîs dinlemiştir. Yahyâ İbn Yahyâ en-Nisâbüri, Kuteybe İbn Saîd, İshâk İbn Raheveyh, Ahmed İbn Hanbel, Abdullah İbn Mesleme, Ahmed İbn Yûnus gibi zevâttan hadîs öğrenmiş ve İmâm Buhârî ile karşılaşmış, ona fazlasıyla saygı göstermiştir. İmâm Tirmizî başta olmak üzere İbrâhîm İbn Ebu Tâlib, İbn Hüzeyme, İbn Sâib, Abdurrahman İbn Ebu Hâtim gibi zevât da ondan rivâyet nakletmişlerdir. İmâm Müslim 261 (874) yılında doğum yeri olan Nisâbur'da vefât etmiş kabri Nisâbur yakınlarındaki Nasrâbâd'da bir ziyâretgâh olarak bugüne kadar gelmiştir. Başlı başına bir tefsîr kitâbı yazmamış olan İmâm Müslim ünlü el-Câmi'üs-Sahîh'inde tefsîr bahsine bir kitâb tahsis etmiştir. Rivâyete göre bu eserini üçyüz bin hadîs arasından seçmiş ve eserde mükerrerler çıkarılınca dört bin hadîs derlemiştir.

20- İbn Mâce (öl. 273/886)

Ebu Abdullah Muhammed İbn Yezîd er-Kazvînî İran'da Kazvîn'de 209 (824) yılında dünyaya gelmiş, burada öğrenim gördükten sonra devrin ilim ve kültür merkezleri olan Bağdâd, Basra, Kûfe, Mekke, Şâm, Mısır ve Horasân'a seyahatlarda bulunmuş ve 273/886 yılında vefât etmiştir. Kendisi Leys, İbrâhîm İbn Münzir, Muhammed İbn Abdullah İbn Nümejr gibi zevâttan hadîs öğrenmiş ve Ebu'l-Hasan el-Kattân Ahmed İbn Revh ve Muhammed İbn İsâ gibi zevât da kendisinden rivâyet nakletmişlerdir. Ünlü Sünen isimli eserinde İbn Mâce dört bin civârında hadîs derlemiştir. Sünen'indeki tefsîrle ilgili bölümden ayrı olarak bir de tefsîr mecmûası bulunduğu zikredilir.

21- Ebu Dâvûd es-Sicistânî (öl. 275/888)

Ebu Dâvûd Süleymân İbn Eş'as İbn İshâk es-Sicistânî İran'ın Sicistân bölgesinde 202 (817) tarihinde doğmuş daha sonra, Şâm, Mısır, Hicâz, Irak, Horasân ve Basra'da seyahatlar etmiş, bir müddet Bağdâd'da ikâmet ettikten sonra Basra'ya yerleşmiş ve burada anılan tarihte vefât etmiştir. Kütüb-i Sitt'e'yi teşkil eden mecmûa içerisinde yer alan Ebu Dâvûd'un Sünen'inde tefsîre dâir büyük bir bölüm bulunmaktadır. Başta Müslim İbn İbrâhîm, Süleymân İbn Harb, Abdullah İbn Mesleme, Yahyâ İbn Maîn, Ahmed İbn Hanbel olmak üzere birçok hadîs imâmından hadîs dinlemiş ve kendisinden de oğulları Abdullah ve Abdurrahmân Ahmed İbn Muhammed el-Hallâc ve Tirmizî gibi meşhûr hadîs bilginleri rivâyet nakletmişlerdir.

22- İbn'ün Nakîb el-Endelûsî (öl. 276/889)

İbn'ün-Nakîb İbn Muhammed el-Endelûsî, Endülûs'te yetişmiş ünlü hadîs ve tefsîr bilginlerinden birisidir. Birçok İslâm bilgini gibi doğduğu bölgeden doğuya gelen İbn'ün Nakîb İmâm Ahmed İbn Hanbel, Yahyâ İbn Yahyâ el-Leysî, Ebu Mus'ab ez-Zührî, Yahyâ İbn Bükeyr, Ebu Bekir İbn Şeybe gibi zevâttan hadîs öğrenmiş ve kendisinden de başta oğlu Ahmed olmak üzere Eslem İbn Abdülazîz, Abdullah, Yûnus, Muhammed İbn Rübâbe gibi kişiler hadîs öğrenmişlerdir. İbn'ün-Nakîb'in tefsîr ilminde derin bilgisi bulunduğu detaylı bir tefsîr kitâbı yazdığı kaynaklarca zikredilmektedir. İbn Hazm'e göre; onun tefsîri gibi hiçbir tefsîr yoktur. Ne İbn

Cerîr Taberî'nin ne de başkasının ona denk olması mümkün değildir. Onun sayesinde Endülüs'te tefsîr ve hadîs ilmi yayılmıştır. Kendisi el-Müsned'ül-Kebîr isimli eserinde bin ikiyüzü aşkın sahâbenin nakillerine yer vermektedir. Ancak tefsîri günümüze kadar ulaşabilmiş değildir.

23- Bakiyy İbn Mahled el-Endelûsî (öl. 276/889)

Ebu Abdurrahmân Bakiyy İbn Mahled el-Endelûsî, Kurtuba'da yetişmiş ünlü bir tefsîr ve hadîs bilginidir. Onun tefsîri hakkında İbn Başkuvâl; bu tefsîrin benzeri İslâm dünyasında meydana getirilmiş değildir, diyor Ne yazık ki tefsîri günümüze kadar ulaşamamıştır.

24- Ebu Hâtîm er-Râzî (öl. 277/890)

Muhammed İbn İdrîs İbn Münzir el-Hanzalî, Horasân'ın Rey şehrinde 195 yılında (810) dünyaya gelmiş, memleketinde öğrenim gördükten sonra Bahreyn, Mısır, Remle, Tarsûs, Bağdâd, Basra'da seyâhatlarda bulunmuş, dönüşünde Bağdâd'ta vefât etmiştir. Abdullah İbn Mûsâ, Muhammed İbn Abdullah el-Ansârî, Esmâ'î, Ahmed İbn Hanbel gibi zevâtan hadîs öğrenmiş; Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ, Muhammed İbn Avf, Ebu Dâvûd, Neseî, Ebu Avâne el-İsferâînî, Ahmed İbn Mansûr ve İbn Fbu Dünyâ gibi ünlü bilginler de ondan rivâyetler nakletmişlerdir. Ebu Hâtîm er-Râzî rivâyet dalında şöhret bulmuş bir kişidir.

25- Ebu İsâ et-Tirmizî (öl. 279/892)

Ebu İsâ Muhammed İbn İsâ es-Sülemî et-Tirmizî, Türkistân'da Tirmiz'de 209 (824) yılında dünyaya gelmiş Hicâz, Irak ve Horasân çevresinde seyâhatlar yapmış ve doğduğu yer olan Tirmiz'de vefât etmiştir. Kütüb-i Sitte adı verilen mecmûanın dördüncüsünü oluşturan Sünen'i hem hadîs hem de tefsîr sâhâsında önemli bir kaynaktır. Kendisi Kuteybe İbn Saîd, Ebu Mus'ab, Mahmud İbr Geylân, Muhammed İbn Beşşâr, Süfyân İbn Vekî' ve İmâm Buhârî gibi büyük bilginlerden ders almış, Hammâd İbn Şâkir ve Makbûl İbn Fazl gibi zevât ve ondan rivâyetler nakletmişlerdir. Buhârî, Tirmizî ve Hâkimin eserlerinin tefsîr bölümü, müfessirler arasında "tefsîrlerin en sahihi = "Esah'üt-Tefâsîr" sayılmıştır.

26- Ebu Hanîfe ed-Dîneverî (öl. 282/895)

Ebu Hanîfe Ahmed İbn Dâvûd İbn Venend, Hemedân yakınlarındaki Dînever'de doğmuş, Basra ve Kûfe'ye gelerek buradaki ünlü bilginlerden edebiyat, gramer, tahsîl etmiş, Fıkıh, Matematik, Tarih ve Astronomi alanında mütehasşis olmuş bir bilginidir. Kur'ân tefsîri ve botanîğe dair. Kitâb'ün-Nebât isimli eserleri meşhûrdur.

27- Ebu Yahyâ er-Râzî (öl. 291/904)

Abdurrahmân İbn Muhammed İbn Müslim, Rey'de yetişmiş ünlü bir tefsîr bilginidir. İsfahân mescidinin imâmı olan bu zâtın tefsîrle ilgili eseri kaynaklarca zikredilmektedir.

İbn Keysân (öl. 299/911)

Ebu'l-Hasen Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm İbn Keysân, sarf ve nahiv

ilminde şöhret bulmuş ve Basralılar ile Kûfelilerin gramerle ilgili görüşlerini birleştirerek müşterek bir sistem meydana getirmiştir. Onun Maânî'l-Kur'ân isimli bir eseri bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

Buraya kadar zikri geçen bilginler diğer çalışmalarının yanısıra Kur'ân tefsiri alanında da eser vermiş olan müelliflerdir. Şimdi de başlı başına Kur'ân tefsiri yapmış olan müfessirlerden bazılarını tanımaya çalışalım:

3- TEDVİN EDİLMİŞ İLK TEFSİRLER

Daha önce de belirtildiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması güç olan lafızlarını izâh etmek üzere tâbiîn devrinden itibaren müstakil eserler yazılmaya başlanmıştır. Özellikle Arap olmayan milletlerin İslâmiyete girmeleri ve bu dinin ana kitâbı olan Kur'ân'ı öğrenmeye çalışmaları, diğer taraftan arapların da Kur'ân'da geçen bazı mücmel lafızları anlayamamaları; Kur'ân ve Sünnete bağlı sahâbe ve tâbiîn'i, Kur'ân'ın açıklanması icâbet ettiği kanısına sevk etmiştir. Bunun sonucunda ilk Kur'ân tefsiri çalışmaları ortaya çıkmıştır.

Müstakil olarak Ğarîb'ül-Kur'ân, (Maânî'l Kur'ân ve Mecâz'ül-Kur'ân adlarıyla anılan bu ilk tefsir faaliyetleri müteâkib asırlarda ortaya çıkacak olan müdevven tefsir çalışmalarının başlangıcını ve esâsını, teşkil edecektir. Nitekim daha hicretin ikinci yüzyılında Zeyd İbn Ali'nin (öl. 121/738) Tefsîrû Ğarîb'ü-Kur'ân'il-Mecîd isimli bir eserin rivâyet yoluyla elden ele dolaştığı bilinmektedir. Bunu müteâkiben yine Ehl-i Beyt'ten biri olan İmâm Ca'fer es-Sâdık'ın (öl. 148/765) kendi adıyla anılan bir tefsiri bulunduğu kaynaklarca zikredilmektedir. Bu tefsirden bazı bölümler gerek Şii gerekse Sünnî kaynaklarda günümüze kadar intikâl etmiştir. Ancak ilk muntazam tefsir örneğini Mukâtil İbn Süleymân'ın (öl. 150/767) Tefsîr'ül-Mukâtil isimli eserinde görmekteyiz. Daha öncede belirttiğimiz gibi İmâm Şâfiî'nin; halk, tefsirde Mukâtil İbn Süleymân'a muhtâttır, dediği bilinmektedir.

1- Yahyâ İbn Sellâm (öl. 200/815)

Yahyâ İbn Sellâm İbn Ebu Talha 124 (741) yılında Kûfe'de doğmuş ve burada öğrenim gördükten sonra, babasının Basra'ya yerleşmesi üzerine burada Hasan el-Basrî'nin öğrencilerinden kırâet dersleri almıştır. Daha sonra ticarêt maksadıyla gittiği Mısır ve Kayravân'da uzun müddet ikâmet eden Yahya İbn Sellâm oğlu Muhammed ile birlikte iki kez hac vazîfesini yaptıktan sonra tekrâr Kuzey Afrika'ya dönmek üzere yola çıkmış, ancak Mısır'da hastalanarak vefât etmiştir. Kabri Kâhire'de el-Mukattam mevkiinde bulunmaktadır. Basra'da bulunduğu sırada Hasan el-Basrî'nin öğrencilerinden Hasan İbn Dînâr'dan dersler almış, Hammâd İbn Seleme, Hammâm İbn Yahyâ, Saîd İbn Ebu Arûbe gibi zevâtın rivâyetler nakletmiştir. Kezâ Mısır'da bulunduğu sırada Leys İbn Sa'd ve Abdullah İbn Lehâida hadîs öğrenmiştir. Başta oğlu Muhammed İbn Yahyâ olmak üzere, Zeyd İbn Sinân el-Esedî, Ahmed İbn Mûsâ, Ahmed İbn Muhammed İbn Kadîm gibi birçok kişi de ondan rivâyetler nakletmişlerdir. Birçok eserlerinin yanısıra Tefsîrû Yahyâ İbn Sellâm adıyla şöhret bulan tefsirinin üç nüshası günümüze kadar intikâl etmiştir. (Yahya İbn Sellâm'ın tefsir metodu hakkında daha geniş bilgi için, bkz. İsmail Cerrahoğlu, Yahyâ İbn Sellâm ve Tefsirdeki Metodu)

2- Yezîd İbn Hârûn es-Sülemi (öl. 206/821)

Ebu Hâlid Yezîd İbn Hârûn İbn Zâdân el-Vâsîfî Benu Süleym kabîlesinin âzâdlı kölelerinden olup Vâsîf'ta yetişmiş ünlü bir bilgindir. Halîfe Me'mûn devrinde mu-teber bir kişi olduğu ve halifenin ondan çok çekindiği zikredilir. Yezîd İbn Hârûn'un Tefsîr es-Sülemî isimli eserinin bulunduğu ve bu eserin Farsçaya tercüme edildiği belirtilmektedir.

3- Ebu Abdullah Muhammed İbn Ömer el-Vâkıdî (öl. 207/823)

Ebu Abdullah Muhammed İbn Ömer el-Vâkıdî, 129 (746), yılında Medîne'de doğmuş, gençliğinde ticâretle uğraşmış, bilâhere ilim yoluna intisâb ederek Halîfe Me'mûn'un ilgisini kazanmış ve Bağdâd kadılığına getirilmiştir. Bağdâd'da vefât eden Vâkıdî'nin kabri Hayrezân isimli kabristândadır. Vâkıdî'nin Tefsîr el-Vâkıdî isimli bir tefsiri bulunmaktadır. Tefsîr, Hadîs ve Fıkıh alanında şöhret bulmuş olan bu zât İmâm Sevrî, İmâm Mâlik gibi zevâtan dersler almış, Muhammed İbn İshâk ve Muhammed İbn Sa'd gibi zevât da kendisinden rivâyetler nakletmişlerdir. Aynı zamanda ilk İslâm tarihçisi olan Vâkıdî'nin Fütûh'ül-Şam, Fütûh'ül-Acem, Fütûh'ül-Mısır, Fütûh'ül-Cezîre gibi eserleri çok meşhurdur.

4- el-Ferrâ (öl. 207/822)

Ebu Zekeriyâ Yahyâ İbn Ziyâd İbn Abdullah İbn Manzûr ed-Deylemî el-Ferrâ, İrân asıllı olup ünlü nahiv bilgini Kisâsî'nin önde gelen talebelerindendir. İlk kez Bağdâd mescidinde Kur'ân tefsîri için meclis kuran kişi olarak da bilinen Ferrâ aynı zamanda Kûfe dil okulunun da önde gelen isimlerindendir. 207 yılında hacca giderken vefât eden Ferrâ'nın Maânî'l-Kur'ân isimli tefsîri meşhûrdur.

5- Ebu'l-Hasan el-Mâzenî (öl. 203/818)

Ebu'l-Hasan Nadr İbn Şumeyl el-Mâzenî, Merv'de doğmuş, uzun süre Bâdiye'de ikamet ettikten sonra halk diliyle konuşulan orijinal arapçayı iyice öğrenmiş, sonra doğum yeri olan Merv'e gelmişti. Halîfe Me'mûn döneminde ilk sünî Merv kadısı olarak şöhret bulmuştur. Sa'lebî onun Ğarîb'ül-Kur'ân isimli tefsîrin-den bazı parçalar nakletmektedir.

6- Ebu Ubeyde Ma'mer İbn el-Müsennâ (öl. 210/825)

Ebu Ubeyde Ma'mer İbn el-Müsennâ el-Basrî, ünlü nahiv bilgini İmâm Halîl'in öğrencilerindendir. 110 (728) yılında Basra'da doğmuş Ebu Amr İbn'ül-Alâ ve Yunûs İbn Habîb'den dersler almıştır. Vezîr Fadl İbn Rebî' onu halîfe Hârûn er-Reşîd'e takdim etmiştir. İbâziyye mezhebine mensûb olduğu nedeniyle çeşitli töhmetlere mârûz kalan Ebu Ubeyde'nin ikiyüze yakın eser kaleme aldığı, ancak bunlardan küçük bir kısmının günümüze ulaştığı sanılmaktadır. Onun Mecâz'ül-Kur'ân veya Tefsîr Ğarîb'ül-Kur'ân isimli tefsîri günümüze kadar intikal etmiştir. Kendisi Osman el-Mâzenî, Ebu Hâtim es-Sicistânî gibi ünlü bilginlerden öğrenim görmüş ve Kâsım İbn Sellâm gibi bazı bilginler de ondan ders almışlardır.

7- Ebu Bekir İbn Hemmâm es-San'ânî (öl. 211/827)

Ebu Bekir Abdürrezzâk İbn Hemmâm İbn Nâfi' el-himyerrî es-San'ânî, San'a'-

da doğmuş olup Benu Himyer kabîlesinin âzâdlılarından idi. Mutedil şîa mezhebinin bağlılarından olduğu söylenen Abdürrezzâk İbn Hemmâm, Abdullah el-Ma'merî, İbn Cüreyc, Evzaî, Sevrî ve Mâlik gibi zevâtın rivâyetler nakletmiş, Buhârî, Ahmed İbn Hanbel gibi hadîs bilginleri de ondan rivâyet nakletmişlerdir. Tefsîr'ül-Kur'ân isimli tefsîri günümüze kadar ulaşmıştır.

8- Ahfeş el-Evsat (öl. 221/835)

Ebu'l-Hasan Saîd İbn Mes'ade, Belh kökenli olup ünlü nahiv bilgini Sîbeveyh'in öğrencilerindendir. Birçok konuda üstâdının görüşüne iştirâk etmemiş olan Ahfeş'in Maânî'l-Kur'ân isimli bir tefsîri bulunmaktadır. Kelbî, Nehaî ve Hîşâm İbn Urve'den rivâyet nakletmiş, Ebu Hâtim es-Sicistânî de kendisinden rivâyet aktarmıştır. Rivâyete göre, Bağdâd'da ünlü nahiv ve tefsîr bilgini Kisâî ile tartışmış ve onun takdirine mazhar olmuş ve yine onun arzusu uyarınca adı geçen tefsîrini kaleme almıştır. Bilindiği gibi İslâm dünyasında nahiv biliminde şöhret kazanan üç Ahfeş bulunmaktadır: Birincisi Ebu'l-Hattâb Abdül Hamîd İbn Abdülmecîd'dir. (öl. 177/793) Câhiliyye şiiri ile tefsîr yapmayı deneyenlerin başında yer alan ve Ahfeş el-Ekber diye anılan zât budur. Ahfeş el-Evsat'tan ayrı olarak Ebu'l-Hasan Ali İbn Süleymân İbn Mufaddal (öl. 315/920) Ahfeş el-Asgar diye anılır. Bu zâtta ünlü Bağdâd nahiv ekolüne mansuptur.

9- Ebu Ubeyde Kâsım İbn Sellâm (öl. 223/837)

Ebu Ubeyde Kâsım İbn Sellâm el-Herevî ünlü nahiv bilgini es-Esma'î'nin öğrencilerinden olup 174 (770) yılında Herât'da doğmuş, Basra ve Kûfe'de öğrenim görmüştür.

Hârûn er-Reşîd'in Horasân vâlisini bulunan Herteme oğullarının eğitimi ile uğraşmış olan Ebu Ubeyde bilâhere Tarsus'a giderek burada Tarsûs vâlisi Sâbit İbn Nasr'ın çocuklarına hocalık yapmış ve Tarsûs kadılığı görevinde 18 yıl kalmıştır. Ömrünün sonlarına doğru Bağdâd'a gelmiş, bilâhere mücâvir olmak üzere Mekke'ye gitmiş, burada vefât etmiştir. Takvâ ve verâî ile şöhret bulmuş olan Ebu Ubeyd başta hocası Esma'î olmak üzere Ebu Muhammed el-Yezîdî, İbn'ül-Arabî ve Kisâî gibi zevâtın ders almış, Yahyâ İbn Maîn de kendisinden ders almıştır. Ğarîb'ül-Kur'ân, Maânî'l-Kur'ân gibi tefsîre dâir eserlerinin yanı sıra, Fedâil'ül-Kur'ân isimli bir eseri bulunmaktadır. Ayrıca fıkıh ve gramere dâir eserleriyle meşhûrdur.

10- İbn Kuteybe ed-Dineverî (öl. 276/889)

Ebu Muhammed Abdullah İbn Müslim İbn Kuteybe ed-Dineverî 213/828 yılında Bağdâd veya Kûfe'de doğmuş olup babası İranlı yada Türktür. Gramer ve hadîs öğrenimi gördükten sonra bir müddet Dinever'de kadılık yapmış ve bu sebeple kendisine Dineverî nisbesi verilmiştir. Bilahare Bağdâd'a gelerek burada öğrenime devam etmiş ve Bağdâd'da vefat etmiştir. İshâk İbn Raheveyh, Ebu İshâk İbrâhîm İbn Süfyân ve Ebu Hâtim es-Sicistânî gibi zevâtın dersler almış ve oğlu Ebu Ca'fer Ahmed başta olmak üzere Ebu Muhammed Abdullah İbn Deresteveyh gibi bazıları ondan rivâyet nakletmişlerdir. Üyun'ül-Ahbâr isimli tarihi eserinin yanı sıra, edebiyata dair el-Maârif. eş-Şî'r ve eş-Şuâra Edeb'ül-Kâtib isimli eseri hadîse dâir Te'vîl Muhtelef'ül-Hadîs isimli eseri ve devlet idâresi, ile ilgili el-İmâme ve Siyâse isimli

eseri çok meşhûrdur. Onun Maânî'l-Kur'ân ve Müşkil'ül-Kur'ân adıyla anılan Ğarîb'ül-Kur'ân isimli eseri de tefsîre dâir önemli bir eserdir.

11- İsmâîl İbn İshâk (öl. 282/895)

Bu İshâk İsmâîl İbn İshâk İbn Hammâd İbn Zeyd İbn Dirhem el-Ezdî Basra'da yetişmiştir ve ünlü Ezd kabilesine mensuptur. Halife Mütevekkil zamanında Bağdâd kadısı olmuş, sonra da görevden uzaklaştırılmış, bilâhere, Halife Mu'temid devrinde tekrâr kadı olmuş ve 282 (895) yılında vefât edinceye kadar bu makâmda kalmıştır. Vefâtından sonra üç ay Bağdâd kadısız kalmıştır. Maânî'l-Kur'ân veya Ahkâm'ül-Kur'ân isimli tefsîri bulunmaktadır.

12- el-Müberred (öl. 285/898)

Ebu'l-Abbâs Muhammed İbn Yezîd el-Ezdî Ebu Osmân el-Mâzinî ve Ebu Hâtim es-Sicistânî'nin öğrencisi olan bu ünlü nahiv ve tefsîr bilgini 210/825 yılında Basra'da doğmuş ve döneminde Basralı dil bilginlerinin reisi olmuştur. Onun muhâlifî bulunan Sa'leb ise Kûfeli nahiv bilginlerinin reisi idi. Bu sebeple Kûfe ve Basra gramer ekolleri arasındaki büyük tartışmanın liderleri arasında yer alıyorlardı. Nahivde kendine hâs bir metod izlemiş bulunan Müberred, Şîbeveyh'in görüşlerine karşı çıktığı gibi kendi üstâdı olan Ebu Osmân el-Mâzinî'ye karşı çıktığı da meşhûrdur. Mâzenî, Kisâî, Ezdî ve Sicistânî'den ders aldığı gibi, Niftaveyh, Mâzenî, Kısâsî, Ezdî ve İsmâîl es-Saffâr gibi bilginler de ondan ders almışlardır. Onun Meânî'l-Kur'ân, I'râb'ül-Kur'ân ve Ma ittefaka lafzuhi ve ihtelefe mânâhu min'el-Kur'ân'il-Mecîd gibi tefsîre dair önemli eserleri bulunmaktadır.

13- Ebu'l-Abbâs Sa'leb (öl. 291/904)

Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Yahyâ Sa'leb, Şeybân oğulları kabilesinin âzâdlı kölelerinden olup 200 (815) yılında Kûfe'de doğmuş ünlü bilgin Ferrâ'nın yanında öğrenim görmüş İbn'ül-Arabî'nin ve Basralı bazı bilginlerin derslerinde bulunmuş, Kûfe nahiv ekolünü benimsemiş ünlü bir bilginidir. İmâm Müberred ile tartışması ünlüdür. Ğarîb'ül-Kur'ân, Maânî'l-Kur'ân isimli tefsîre dair eseri günümüze kadar ulaşmıştır.

14- Ebu İshâk ez-Zeccâc (öl. 311/923)

Ebu İshâk İbrâhîm İbn Sırrî İbn Sehl ez-Zeccâc ünlü nahiv bilgini el-Müberred'in en ünlü öğrencilerindendir. 241 (855) yılında Bağdâd'da doğmuş, gençliğinde oymacılık yaparak geçimini sağlamış, bilâhere nahiv ile ilgilenerek rivâyete göre devrin ünlü nahiv bilgini el-Müberred'e ölünceye kadar günde bir dirhem ücret ödeyerek kendisinden öğrenim görmüştür. Halife Mutazîd'in vezîri Ubeydullah İbn Süleymân onu oğluna hoca tutmuş ve öğrencisinin vezîrlik makâmına geçmesi üzerine de Zeccâc Kâsım'ın kâtibleri arasında yer almıştır. Daha çok gramer ve Belâgat yönünden Kur'ân'ı incelemeye çalışan Zeccâc'ın tefsîri, bilâhere ünlü tefsîr bilgini Zemahşerî'nin Keşşâf'ına kaynaklık edecektir. Hanbelî mezhebine mensûb bulunan Zeccâc'ın Maânî'l-Kur'ân veya I'râb'ül-Kur'ân isimli tefsîre dâir eseri günümüze kadar ulaşmıştır.

15- Ebu Ali Kutrub (öl. 206/821)

Ebu Ali Muhammed İbn el-Müstenîr el-Basrî, Kutrub diye bilinen Sibeveyh'in bu ünlü öğrencisi, Basra'da doğmuş Salîm İbn Ziyâd'ın kölelerinden idi. Sibeveyh ve İsa İbn Ömer es-Sakîfî'den dersler almış, bilâhere Hârûn er-Reşîd'in oğlu Emîn'e hocalık yapmıştır. Mu'tezile mezhebinden Nazzâm'ın görüşlerine tâbi olduğu söylenir. Onun Maânî'l-Kur'ân isimli bir eseri bulunmaktadır.

Müstakil eserlerin tedvîn edilmesinden önce eser vermiş olan bu ünlü müfessirlerin yanı sıra rivâyet tefsiri nakleden zevât arasında; Abdullah İbn Vehb, Haccâc İbn Muhammed, Muhammed İbn Yûsuf el-Firyâbî, Fadl İbn Dekkîn, Hasan İbn Muhmûd es-Serrâd er-Kûfî, Ebu Osmân Saîd İbn Mansûr, Muhammed İbn Sellâm el-Cumâhî Ebu Muhammed Bekr İbn Sehl ed-Dimyâtî, Abdullah İbn Ebu Ca'fer er-Râzî, Ebu Bekir Abdurrahman İbn Keysân, Saîd İbn Bîşr, Dâvûd İbn Ebu Hind, İsmâîl İbn Ebu Ziyâd, Ebu Revk Atıyye İbn Hâris, Reşîd İbn Dâd, Yûsuf el-Kattân, Ebu Recâ' Muhammed İbn Seyf, Ebu Küreyme Yahya İbn Mühelleb, Ebu Abdullah Muhammed İbn Sevr gibi birçok zevât rivâyet tefsirleri yazmışlardır. Şimdi tedvîn edilmiş tefsirler konusuna geçebiliriz.

4- MEŞHÛR RİVÂYET TEFSİRLERİ

1- Ebu Ca'fer Muhammed İbn Cerîr Taberî (öl. 310/923) Câmi'ül-Beyan an Tefsîr'il-Kur'ân

Ünlü İslâm tefsîr ve tarih bilgini Ebu Ca'fer Muhammed İbn Cerîr İbn Yezîd İbn Kesîr İbn Ğâlib et-Taberî 224 yılı sonunda ya da 225 yılı başlarında (839) Taberistân'ın Âmûl şehrinde dünyaya gelmiştir. Yedi yaşında Kur'ân'ı hıfzetmiş, Âmûl'de ilk tahsilini gördükten sonra maddî durumu müsaîd olan babasının da desteği ile Rey'e gelmiş ve buradan Bağdâd'a geçmiştir. Bağdâd'ta Ahmed İbn Hanbel'in derslerinden yararlanmayı düşünmüş ise de Ahmed İbn Hanbel'in vefâtı üzerine ondan yeterince faydalanmadığı sanılmaktadır. Bilâhere Basra ve Kûfe'de de ikâmet etmiş bulunan Taberî, yeniden Bağdâd'a gelmiş ve kısa bir süre sonra Mısır'a geçmek üzere yola çıkmış, Sûriye'de hadîs incelemeleri yaptıktan sonra 253 (867) yılları civârında Mısır'a gelmiştir. Tekrâr Suriye'ye dönen bilgin, 256 (870) yılında Mısır'a avdet etmiştir. Ertesi yıl Bağdâd'a giden Taberî, iki kez memleketi olan Taberistân'a gittikten sonra Bağdâd'a yerleşmiş ve 26 Şevval 310 (16 Şubat 923)'da Bağdâd'ta vefât etmiştir. İbn Hallikân; Mısır'da el-Mukattam eteklerinde İbn Cerîr Taberî'ye âit olduğu söylenen bir kabrin bulunduğunu bizzat gördüğünü ancak bunun doğru olmadığını ifâde eder. (Vefeyât'ül-A'yân, IV, 192)

Sâkin bir mizâca sahip olan Taberî ömrünü daha çok ders vermek ve kitâb yazmakla geçirmiştir. Abbâsî halîfesi el-Mu'temid'in vezîrlerinden Ebu'l Hasan Ubeydullah İbn Yahyâ el-Hâkânî kendisine kadılık teklîf etmişse de Taberî bunu kabûl etmemiştir.

Fıkıhta Şâfiî mezhebinin benimseyen Taberî, bilâhere babasının adına nisbetle Cerîriyye adı verilen bir mezheb kurmuş ve bu mezheb esâsta Şâfiî mezhebinin prensiplerini benimsememekle beraber teferruâtta ondan farklı görüşlere sâhib olmuştur. Taberî, İmam Ahmed İbn Hanbel'in hadîste otorite olduğunu kabul etmesine karşılık, fıkıhta onun görüşlerini benimsememiş ve bu sebeple de Hanbelîler tara-

fından çok ağır ithâmlarla tenkide ma'rûz kalmıştır. Onun vefâtı devrinin bütün ilim ve kültür adamlarını üzmüş, hattâ ünlü şâir İbn Düreyd onun vefâtı üzerine şu mısraları yazmıştır:

Ölüm bununla yalnız bir adamı yok etmekle kalmadı,
Aksine din için dikilmiş bir ilim abidesini yıktı.
Onunla zaman ahlâk bakımından arınırdı.
Ama şimdi, sâfiyetini yitirdi ve bulandı,
Hayır, onun günleri son derece parlaktı,
Takvâ için bir mihrâb ve bilim için bir nurdu.

Taberî; Muhammed İbn Abdülmelik, İshâk İbn Ebu İsrâîl, Velîd İbn şücâ' gibi ünlü zevâtın hadîs okumuş ve Mısır'da bulunduğu sırada Rebî' İbn Süleymân'dan, Bağdâd'ta bulunduğu sırada Muhammed ez-Za'ferânî'den Şâfiî fıkhi öğrenmişti. Yûnus İbn Abdü'l-A'lâ'dan Mâlikî fikhını ve Rey'de bulunduğu sırada da Ebu Mukâtil'den İrâk fikhını öğrenmişti. Ebu Şuayb el-Harrânî ve Abdü'l-Ğaffâr el-Hüseybî gibi zevât da kendisinden rivâyetler nakletmişlerdir.

Taberî esâs olarak tefsîr, tarih, fıkıh ve kırâet sâhâsında mütahassis bulunmakla beraber, şiir, lûgat, sarf, nahiv, ahlâk, matematik ve tıp konularıyla da ilgilenmiştir. Eserleri bütünüyle zamanımıza ulaşmamıştır. Bir rivâyete göre kırk yıl müddetle her gün kırk varak yazı yazmıştır. (Hatîb el-Bağdâdî, Tarihü Bağdâd, II, 163) ve yine kaynakların ifâdesine göre, yazmış olduğu kitâbların varakları bülûğa erdiği günden, ölüm tarihine kadar olan günlere taksim edilmiş ve her gün ondört varak isâbet etmiştir. (Ömer nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 367), Taberî gerçekten tefsîrde İmâm ünvanını hak eden bir bilgidir. Onun konumuzu teşkil eden tefsîri ile ilgili daha sonra malumat vermek üzere önce diğer eserlerini tanımaya çalışalım:

1- Ahbâr'ür-Rûsûl ve'l-Mülûk. Yaratılışın başından kendi zamanına kadar olan hâdisleri anlatmaya çalıştığı bu kitabı gerçekten islâm dünyasında tarih alanında yazılmış eserlerin en ünlüsüdür. Rivâyete göre onüç cilt olarak (Kâhire 1228), basılmış bulunan ve ünlü tarihi, on misli genişlikte olan daha büyük bir tarih kitabının özetlenmiş şekliinden meydana gelmektedir. Bir girişi müteâkib yaratılıştan itibaren cereyan eden olayları kaleme alan Taberî, daha sonra eski peygamberler ve hükümdârların tarihini müteâkiben de İran ve 302 yılının Zülhicce (Temmuz 915) ayına kadar İslâm tarihini anlatır. Sâbit İbn Sinân, Hilâl İbn Muhsin, Muhammed İbn Abdülmelik el-Hemedânî, Necmeddîn İbn'ül Melik'il-Kâmil el-Eyyûbî, Abdullah İbn Ahmed el-Fergânî tarafından zeyillerle tamamlanan bu eser, kısmen Almanca, İtalyanca, Farsça, Türkçeye, Çağataycaya çevirilmiştir. Arib İbn Sa'd Kurtubî'nin özet olarak meydana getirdiği tarihi, Sâmânî vezîrlerinden Ebu Ali Muhammed el-Bel'amî'nin (öl. 363/972) emriyle Farsça tercüme edilmiş, Farsça'dan da Fransızca ve Türkçeye, Çağataycaya çevirilmiştir. Kezâ bu muhtasar tercüme Hızır İbn Hızır el-Amedî (öl. 937/1530) tarafından Farsçadan Arapça tercüme edilmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz. C. Brockelmann, G.A.L. (Arapça çev.) III, 46-49).

2- Tehzîb'ül-Âsâr

3- İhtilâf'ül-Fukahâ,

4- Tebsîrû Üli'n-Nühâ ve Meâlim'ül-Hüdâ.

5- Şerh'üs-Sünne.

6- Beşâret'ül-Mustafâ.

7- Risâle fi Sinâat'il-Kavvâsîn ve Remyi's-Sihâm.

Taberî'nin şüphesiz ki en ünlü eseri Câmi'ül-Beyân an-Te'vîl (veya Tefsîr) il-Kur'ân isimli zengin malzemelerle dolu ilk derli toplu rivâyet tefsiri olan eseridir. Birçok kütübhânedede yazmaları mevcûd olan bu eser 1321'de ve 1330'da Kâhire'de otuz cüz olarak basılmıştır. Hausleiter 1912'de Strasbourg'ta Taberî tefsîrinin bir fihristini neşretmiştir. Bu tefsîr Sâ mânî hükümdârlarından Mansur İbn Nûh'un emriyle Farsçaya tercüme edilmiştir. Ayrıca Türkçeye bir çevirisinin bazı nüshaları da kütüphanelerde bulunmaktadır. Pierre Gode tarafından yapılan Fransızca tercümesi 1983'de 5 cild olarak yayınlanmaya başlamıştır.

İbn Cerîr Taberî bu tefsîrinde dil bakımından ünlü nahiv bilgini Ahfeş, Kısâî, Ferrâ, Kutrub gibi âlimlerin eserlerinden istifâde etmiş, rivâyet bakımından İbn Cüreyc, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem, Mukâtil'in tefsîrlerinden yararlanmıştır. Esbât vâsıtasıyla Süddî el-Kebîr'den, Bîşr İbn Ammâr vâsıtasıyla da Dâhhâk'ten rivâyetler nakletmiş ise de bu nakillerinden dolayı tenkide uğramıştır. İrân asıllı olması nedeniyle ve özellikle fıkıhta Hanbelî mezhebini benimsemediği için Bağdâd'lı Hanbelîler eserlerinde şiiilik bulunduğunu söylemişlerse de pek taraftar bulamamışlardır.

Câmi'ül-Beyân, daha sonraki bütün müfessirler tarafından benimsenmiş ve özellikle İbn Kesîr bu tefsîrinde ondaki rivâyetlerden ve görüşlerden seçmeler yapmaya çalışmıştır. İbn Cerîr Taberî'nin tefsîri her ne kadar rivâyet ağırlıklı ise de, zaman zaman dirâyet tefsirine de yer vermektedir. Hattâ İmâm Nevevî; tefsîrde Taberî'nin tefsîri gibi bir eser meydana getirilmediği konusunda İslâm ümmeti icmâ' etmiştir, der. (Suyûtî, el-İtkân, II, 190), Ebu Hamid el-İsfarayînî de derki: Bir kişi İbn Cerîr Taberî'nin tefsîr kitâbını elde etmek için Çin'e kadar gitse pek fazla sayılmaz. (Yâ-kût, Mu'cem'ül-Udebâ, I, 42) Rivâyete göre; İbn Huzeyme, İbn Cerîr Taberî'nin tefsîri'nin İbn Haleveyh'ten emaneten almış ve yıllarca sonra iâde ederken demiş ki: Baştan sona bu tefsîre göz attım. Düz toprak üzerinde İbn Cerîr Taberî'den daha âlim bir kimse bilmedim. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, 208).

Sübkî'nin Tabakât'ında anlattığına göre; Ebu Ca'fer Taberî öğrencilerine demiş ki: Kur'ân tefsîri için siz kendinizde yazacak gücü buluyor musunuz? Onlar; ne kadar olur? diye sorduklarında; otuz bin varak, demiş, bunun üzerine öğrencileri; belki de tamâmlanamadan ömür biter, demişler ve bu sebeple Taberî bundan özetleyerek üç bin varak yazmış. Yine; Âdem'den vaktimize değin âlemin tarihini yazmaya hazırmısınız? dediğinde, onlar; ne kadar tutar? diye sormuşlar. Taberî de; tefsîrdeki gibi, otuz bin sayfa, demiş. Öğrencileri aynı şekilde karşılık vererek; tamâmlanmasına belki de ömürler yetmez, demişler. Bunun üzerine Taberî; Allah Allah! insanların himmetleri yok olmuş, demiş ve özetleyerek üç bin varakta tamâmlamış. (Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiyye II, 137).

Taberî'nin tefsîri günümüze kadar ulaşmış en eski tefsîr olduğu gibi, hem de üslûb ve teknik bakımından da en değerlisidir. O, bir âyeti tefsîr etmek istediğinde önce bu âyetin te'vîli ile ilgili görüşleri açıklar, sonra da kendi senediyle sahâbeden veya tâbiinden nakledilen rivâyetleri kaydeder. Bir âyetle ilgili birden fazla görüş varsa her birini delilleriyle zikreder, en sonunda bu görüşlerden birini tercih eder.

Tercih hususunda icâbederse gramer yönlerini de inceleyip araştırır. Fakat Taberî kişilerin yalnız kendi görüşlerine göre Kur'an'ı tefsir etmelerine karşı çıkar. Sahâbe ve tâbiinden nakledilen bilgiye başvurma gerektğini şiddetle savunur. Onlardan nakledilen rivâyetlere dayanılması gerektiğini belirterek sahîh tefsirin böyle olması icâbettğini söyler. Geçmiş bilgileri değerlendirmeden doğrudan doğruya kendi görüşüyle Kur'an-ı tefsir edenlerin, bilgisiz olduğunu ve eserlerinin hatadan ârî olmayacağını belirtir.

Mücâhid veya Dahhâk gibi, Abdullah İbn Abbas'tan rivâyet aktaran zevâtın rivâyetlerini kaydettikten sonra, çoğu kere bu tür eleştirilerini serdedir. Sözelimi Yûsuf sûresinin 49. âyetini kendi görüşlerine göre tefsir edenlere karşı şöyle der: seleften te'vîl ehlinin görüşlerinden haberdâr olmayan ve Kur'an'ı Arap sözlerine uygun olarak kendi görüşüyle tefsir edenlerden bazıları buradaki "O zaman sıkıp sağlarlar" kavlini yağmurla kuraklıktan ve kıtlıktan kurtulurlar, şeklinde yönlendirenler buradaki sıkma anlamına gelen (يعصرون) kelimesinin kurtuluş anlamına geldiğini iddiâ ederler ve bunun için de Ebu Zeyd et-Tâî'den ve Lebîd'in sözünden örnekler getirirler. Bu, yanlış olduğuna şehâdet etmek üzere, sahâbe ve tâbiinden ilim ehli herkesin karşı çıktığı bir te'vîl tarzıdır, (Taberî, Câmi'ül-Beyân, XII, 138) Kezâ Bakara sûresinin 165. âyetiyle ilgili olarak, yahûdilerin kalblerinin maymunlaştırıldığını, kendilerinin maymun haline döndürülmediğini ve bu âyetin bir örnek olarak sunulduğunu ifâde eden Ebu Necîh'in Mücâhid'den naklettiği rivâyeti İbn Cerîr Taberî şöylece eleştirir: Mücâhid'in söylediği bu söz, Allah'ın kitabının açık olarak delâlet ettiği söze aykırıdır. (Taberî, Câmi'ül-Beyân, I, 252-253). İbn Cerîr Taberî mücerred re'y ile tefsire, karşı çıktığı gibi, tefsirinde rivâyetleri zikrederken isnâdlar üzerinde de önemle durur. Rivâyeti nakleden râvîlerin güvenilir olup olmadığını ve rivâyetin yeterli olup olmadığını iyice cerh ve ta'dîl eder.

Ayrıca İbn Cerîr Taberî, tefsirinde ümmetin icmâ ettiği konulara önem verir ve kendisinin tercih ettiği görüşlerde icmâa ağırlık kazandırır. Mesele Allah Teâlâ'nın "Şayet erkek eşini bir daha (üçüncü kez) boşarsa; artık ondan sonra kadın, başka bir kocaya nikâhlanıp varıncaya kadar ona helâl olmaz". (Bakara, 230). kavlinin tefsirinde şöyle der: Allah Teâlâ "Başka bir kocaya nikâhlanıp varıncaya kadar ona helâl olmaz." kavli ile hangi nikâhı kasetmiştir? Cinsel temâs (cimâ') şeklinde olan nikâhı mı yoksa evlendirme akdinden ibâret olan nikâhı mı? diye birisi soru soracak olursa; her ikisi de, diye karşılık verilir. Şöyle ki: Bir kadın bir koca ile evlilik nikâhı yapar ancak koca bu nikâhla karısıyla cinsel temâsda bulunmazsa; yani onu nikâhlamış, ancak boşayınca kadar onunla cinsel temâsta bulunmamışsa, birinci kocaya o kadın helâl olmaz. Kezâ bir kişi nikâhsız olarak o kadınla cinsel temâsta, bulunursa; yine ilk kocaya kadın helâl olmaz. Çünkü bu konuda ümmetin hepsinin icmâı vardır. Durum böyle olduğuna göre; Allah Teâlâ'nın "Başka bir kocaya nikâhlanıp varıncaya kadar ona helâl olmaz" kavlinin ancak sahîh bir nikâhla nikâhlanıp onunla cinsel temâsta bulunduktan sonra birinci kocaya helâl olabileceği şeklinde ondan boşanırsa, te'vîl edilmesi gerektiği ortadadır. Şayet denilirse ki: Allah Teâlâ'nın kitabında cinsel temâs zikredilmemiştir, o halde âyetin sizin söylediğiniz anlaşma delâleti ne iledir? Buna denilir ki: Âyetin bu mânâya geldiğine dâir delil; bütün ümmetin bu konuda icmâ' etmiş olmasıdır. (Taberî, Câmi'ül-Beyân, II, 290-291).

İbn Cerîr'in tefsîrinin bir diğer özelliği de âyetlerdeki kırâet farklılıkları üzerinde durması ve bu kırâat farklılıklarına dayalı olarak da farklı anlamlara geleceğini belirtmesidir. O güvenilemeye de muhtelif kırâetleri kaydettikten sonra kendi görüşünü zikretmektedir. Bilindiği gibi, İbn Cerîr Taberî'nin kendisi de meşhûr kırâet âlimlerinden birisidir. Hattâ onun onsekiz cild tutarında kırâete dâir özel bir eser te'lîf ettiği, burada meşhûr ve şâz kırâetlerin hepsini delilleriyle şerh edip açıkladığı kaynaklarca ifâde edilmektedir. Ancak birçok eseri gibi, bu kitâbı da günümüze ulaşmamıştır. (Yakût, Mu'cem'ül-Udebâ, XVIII, 45).

İbn Cerîr Taberî, tefsîrinde Kâ'b el-Ahbar, Vehb İbn Münebbih, İbn Cüreyc, Süddî ve başkalarına dayandığı pek çok isrâiliyât haberlerini de kendi isnâdıyla nakleder. Ancak bu rivâyetleri aktardıktan sonra, teker teker eleştirip kendisinin tercih ettiği rivâyetleri belirtir. Bu derece isrâiliyâta yer vermesinin nedeni, bir tarihçi olarak antik kültürleri iyi tanımasıdır. İsrâiliyâtı naklederken Taberî dinî ve dünyevî bakımdan faydası olmayan ayrıntıları girmez. Sözelimi Mâide sûresindeki (112-114), gökten havârilere indirildiği ifâde edilen sofradaki yemek çeşitleriyle âlâkalı olarak isrâiliyâ'ta dayalı rivâyetleri naklettikten sonra, şöyle der: Sofrada bulunan şeylerle ilgili söylenebilecek en doğru söz; burada yenecek bazı şeylerin bulunduğudur. Bu yiyeceklerin ekmek ve balık olması câiz olduğu gibi, cennet meyvelerinden bir meyve olması da câizdir. Ancak bunu bilmenin yararı olmadığı gibi, bilmemenin de zararı yoktur. (Taberî, Câmi'ül-Beyân, VII, 88).

Kezâ Yûsuf sûresinde (20) "onu ucuz fiyata birkaç dirheme sattılar." kavlindeki "birkaç" lafzıyla yirmi, oniki, kırk ve benzeri rakamların kastedildiği konusundaki klasik tefsîrlerde yer alan rivâyetleri zikrettikten sonra şöyle demektedir: Bu konuda sözün doğrusu şöyle denilmesidir: Allah Teâlâ, onların Yûsuf'u belirsiz, sayılı birkaç dirheme sattıklarını haber vermekte ne ağırlık olarak, ne de rakam olarak bir meblağ tayîn etmediklerini bildirmektedir. Rasûlullah (s.a) tan da ne yazıyla, ne de haber yoluyla bir delîl gelmemiştir. Bu rakamın yirmi iki veya kırk olması, daha fazla veya az olması muhtemeldir. Ama her hâlûkârda bu rakam sayılı bir mikdâr ise de belirli değildir. Bu mikdârın ve meblağın bilinmesinde dine bir fayda gelmeyeceği gibi, bilinmemesinde de herhangi bir zarar gelmeyecektir. İndirilen âyetin zâhirine inanmak farzdır. Ötesini bilmeye gelince; bu konuda bize bir külfet yüklenmemiştir. (Taberî, Câmi'ül-Beyân, XII, 103).

İbn Cerîr Taberî, rivâyetlerin yanı sıra kelimelerin dil bakımından kullanılışlarını da nazar-ı itibâra almıştır. Bazı açıklamaları diğerine tercih ederken olsun ya da müşkil ibâreleri açıklarken olsun o kelimenin lûgat bakımından kullanılışını, dayanılabilecek bir esâs olarak değerlendirmiştir. Sözelimi Hûd sûresindeki (40) "buyruğumuz gelip sular kaynamaya başlayınca" kavlindeki (التور) lafzıyla ilgili muhtelif rivâyetleri açıkladıktan sonra şöyle der: Bize göre, tennûr lafzının te'vîliyle ilgili sözlerin en uygunu; bunu ekmek pişirilen tandır anlamına geldiğini söyleyenlerin sözüdür. Çünkü arapların sözünden anlaşılan budur. Allah'ın kelâmı, ancak o lafzın mânâlarının arapların yanında en yaygın ve en meşhûr olanına tercih edilmesi ile anlaşılabilir. Meğer ki bunun tersine bir delîl bulunsun ve o, kabûl görsün. Zirâ senâsı yüce olan Hak Teâlâ araplara hitâb ederken, onlara maksadını anlatmak için hitâb etmiştir. Ve arapların kendi aralarında birbirlerine hitâb etmiştir. Ve arapların kendi aralarında birbirlerine hitâb ederken kastedtikleri anlamı bildirmek

için hitâb etmiştir. (Taberî. Câmi'ül-Beyân, XII, 25).

İbn Cerîr Taberî eski arap şiirine de, çokça mürâaat edip onları delil olarak kullandığı gibi, nahiv ve sarf konularında Basralı ve Kûfeli dil bilginlerinin görüşlerine de mürâaat eder. Bazen Basralıların görüşünü tercih eder, bazen da Kûfelilerin görüşünü. Bu bakımdan tefsir bir gramer hazinesi olma niteliğini de korur. Fakat gramerle ilgili açıklamalara başvururken naklettiği görüşler arasından birini tercih etmek ve bu tercihe mesned teşkil etmek üzere başvurur.

Taberî'nin tefsirinin bir diğer özelliği, de fıkhi hükümlere geniş yer vermesidir. Her fakihin görüşünü özetleyip açıkladıktan sonra, kendi görüşünü ve tercihini belirtirerek neden tercih ettiğini sağlam ve tutarlı delillerle izâh eder. Ayrıca âyetleri tefsir ederken, itikâdi konulara ve kelâmî mevzulara da yer verir. Ehl-i Sünnet adı verilen mezheplerin görüşlerini savunan Taberî, Cebir ve İrâde hürriyeti gibi konularda Kadriyyeye, Mu'tezileye ve diğer fırkalara karşı çıkar.

Görülüyor ki; İbn Cerîr Taberî'nin tefsiri hem kendinden önceki kaynakları derlemiş ve değerlendirmiş olması, hem de muhtelif tefsir ekollerinin fikirlerini yansıtmaması bakımından rivâyet tefsirlerinin en büyüğü ve en önemlisidir. Diğer taraftan gramer fıkıh ve kelam gibi konulara ağırlık vermesi nedeniyle, tefsir tefekkürünün gelişmesinde bir başlangıç ve atılım noktası olduğu gibi; daha sonra kurulacak olan dirâyet tefsirine zemîn hazırlamıştır. Kısacası Dâvûdî'nin; Muhammed Abdullah İbn Ahmed el-Ferganî'den naklettiği gibi, İbn Cerîr kitâblarının hepsini tefsirinde bütünleştirerek güzelleştirmiş, hükümleri açıklamış, nâsih ve mensûhu, müşkil ve garîbi, mânâyı ve te'vîl ehlinin ihtilâflarını beyân etmiştir. Mânânın ve hükümlerin te'vîlini açıkladıktan sonra, kendince sahîh olanı belirtmiştir. Kur'ân'ın i'râbında, harflerinde mülhidlerin onun hakkındaki sözlerinde, kıssalarında, gerek ümmet ve gerekse kıyâmetle ilgili haberlerde ve daha bunların dışında baştan sona kadar kelime kelime, âyet âyet hârikalar ve hikmetleri ihtivâ eden kitâbıyla, her biri başlı başına bir ilmin muhtevasını teşkil edecek bir kitâb olmak üzere bir bilgin bu tefsirden onlarca kitâb tasnîf edebilir. (Dâvûdî, Tabakât-ül-Müfessirîn, 23.

Bu eseri Mu'cem'ül-Udebâ müellifi Yâkût kısaca şöyle tanıtıyor: İbn Cerîr Taberî; tefsirinde tasnîf edilmiş tefsir kitâblarını zikrederek İbn Abbâs'tan beş tarîk, Saîd İbn Cübeyr'den iki tarîk, Mücâhid İbn Câbir'den üç tarîk, Hasan el-Basrî'den üç tarîk, İkrime'den üç tarîk, Dahhâk İbn Müzahim'den iki tarîk, Abdullah İbn Mes'ûd'dan bir tarîk ile rivâyet nakletmiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'in tefsirinden, İbn Cüreyc'in tefsirinden, Mukâtil İbn Hibbân'ın tefsirinden aktarmıştır. Ayrıca müfessirlerden şöhret bulmuş hadîsleri de nakletmiştir. Bu kitâbta gerek duyduğu miktarda müsnedler de yer alır. Ancak güvenilmeyen hiçbir tefsire yer vermemiştir. Bu kitâbta Muhammed İbn Saîd el-Kelbî'nin, Mukâtil İbn Süleymân'ın, Muhammed İbn Ömer el-Vâkidî'nin kitâblarından hiçbir şey almamıştır. Çünkü ona göre bunlar, hakkında bazı sözler söylenmiştir. Allah en iyisini bilendir. Tarih, siyer ve arapların haberlerine dâir konulara başvurulduğunda, Muhammed İbn Saîd el-Kelbî'den ve onun oğlu Hişâm'dan ve Muhammed İbn Ömer el-Vakidî'den ve benzerlerinden gerek duyduğu kaynakları almıştır. Ancak başkalarında bulunması mümkün olmayan kısımları ihtiyâç duyunca bunlardan almıştır. Kelâm ve Maânî ilmine dâir konularda Ali İbn Hamza el-Kisâî, Yahyâ İbn Ziyâd el-Ferrâ, Ebu Hasan el-Ahfeş, Ebu Ali Kutrub'un ve diğerlerinin kitâblarından ihtiyâç duyduğu tak-

dîrde yeterince almıştır. Çünkü bunlar Maânî ilminde söz sahibi kişilerdir. Maânî ve I'râb bunlardan alınır. Bazan onların sözlerini alırken adlarını da vermemiştir. Bu kitâb on bin varak tutarındadır. Yazının büyüklüğüne veya küçüklüğüne göre bu miktâr azalıp çoğalabilir. (Yâkût, Mu'cem'ül-Udebâ, XVIII, 64-65)

Ebu-Bekir el-Hatîb, Kadı Ibn Kâmil'in şöyle dediğini nakleder: Dört kişinin yaşamasını isterdim. Bunlar Ebu Ca'fer et-Taberî, Berberî, Ebu Abdullah İbn Ebu Hayseme ve Ma'merî. Çünkü bunlardan daha anlayışlı ve daha kuvvetli hâfızaya sahip olan kimseyi tanımıyorum. Rivâyete göre Taberî, tefsîrini yazmadan evvel üç yıl boyunca istihâreye yatarak Cenab-ı Allah'tan kendisine yardım etmesini dilemiş ve buna mazhar olmuştur (Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirin, II, 113)

Vefât ettiğinde saçları ve sakalında siyahlık henüz çokmuş. Teni esmere yakınmış, cismi nahîf, boyu uzunca imiş. Fasîh konuşurmuş. (Dâvûdî, A.g.e, II, 114).

(İbn Cerîr Taberî hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hatîb el-Bağdâdî Tarih Bağdâd, II, 162-170; Yakût, el-İrşâd, IV, 423-462; Mücem'ül-Udebâ, XVIII, 64-65; Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiyye, II, 135-140; Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, II, 251-252; İbn Tağriberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, III, 265; İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yan, IV, 191-192; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirin, II, 107-114; Brockelman, G.A.L. (Arapça çeviri) III, 45-50; İslâm Ansiklopedisi, Taberî mad.; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, II, 205-224; Ö. Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 363-368)

2- İbn Atıyye (öl; 546/1151) el-Muharrer'ül-Vecîz fi Tefsîr'il Kitâb'ül-Azîz.

Hâfız Kadı Ebu Muhammed Abdülhak İbn Muhammed İbn Atıyye el-Endelûsî; Kıdret'ül-Müfessirîn ve el-İmâm'ül-Kebîr diye şöhret bulmuş olan İbn Atıyye 481 (1088) yılında Gırnata'da doğmuş fakîh, müfessir, muhaddis, gramer ve edebiyat âlimi olup değerli ve bilgin bir âileye mensuptur. Babası Ebu Bekir Gâlib İbn Atıyye hâfız; ve imâm ve değerli bir bilgindir. Mensûbu bulunduğu dedesi Atıyye de Gırnata'nın bu değerli âilesinin kurucusudur. Bir süre el-Meriyye kadısı olmuş, sonra Mürsiye kadısı olmak için gitmiş fakat buraya girmesi engellenmiş, bu sebeple oda Lorca'ya gitmiş ve burada 546 (1151) yılında vefât etmiştir. Babasından, Ebu Ali el-Ğassânî'den, Sadafî'den, Ebu Abdullah Muhammed İbn Ferec'den, Ebu Muttarif eş-Şa'bî'den, Ebu'l-Kasım İbn Ebu Hısâl'den, Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Osmân İbn Mekhûl'den, Ebu'l-Kâsım İbn Ömer'den, Abdülbâkî Muhammed el-Hicâzî'den ve Ebu Muhammed Abdülvâhid İbn İsâ el Hemedânî'den rivâyetler nakletmiştir. Ebu Ca'fer İbn Madda, Abdül Mün'im İbn Fâris, Ebu Bekir İbn Ebu Cemre, Ebu Muhammed Abdullah, Ebu'l-Kâsım İbn Hübeyş gibi zevât da kendisinden rivâyet nakletmişlerdir. Aynı zamanda şâir de olan İbn Atıyye Ö. Nasûhî Bilmen'in ifâdesi ile "Nesri latîf, eşarı rengin ve dil nişinir." (Ö. Nusûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 472)

Ebu Hayyân, el-Bahr'ül-Muhît isimli tefsîrinin önsözünde onun için; tefsîr ilminde eser te'lîf edenlerin en değerlisi, yazma ve tenkîh işine el atanların en üstünü, demektedir. (Ebu Hayyân, el-Bahr'ül-Muhît, I, 9)

Rivâyet ettiği kişileri ve şeyhlerinin isimlerini kaydettiği bir eseri dışta bırakılrsa en büyük eseri şüphesiz ki el-Muharrer'ül-Vecîz isimli tefsîridir. Bu eserin tefsîrciler katında değeri büyüktür. On cilde yakın olan bu hacimli eserde rivâyet ve dirâyet tarîklerini birleştirmiştir. Benimsediği rivâyet tarîkı yalnızca nakilcilikten ibâret ol-

mayıp titiz bir inceleme mahsûlüdür. Zayıf ve mevzû rivâyetlerden kaçınmış, kırâet farklılıklarına, fıkıhî mes'elelere dâir detaylı bilgiler vermiştir. Gramer nokta-i nazarından verdiği mâ'lûmât önemlidir. Daha çok Taberî tefsirinden nakiller yapmakta ve bu nakilleri tartışmaktadır. Âyetlerin açıklamasında Câhiliye devri şiirinden pek çok örnekler sergilenmektedir. Gramer şân'atına itinâ gösterdiği göze çarpmaktadır. Ebu Hayyân Zemahşerî'nin tefsiri ile mukâyese ettiği İbn Atıyye'nin tefsiri hakkında şöyle demektedir: İbn Atıyye'nin tefsiri daha çok nakle ve derli toplu özet bilgiye yer verirken, Zemahşerî'nin tefsiri daha derin bilgilere yer vermektedir. (Ebu Hayyân el-Bahr'ül-Muhît, I, 10) İbn Teymiyye'de fetvâlarında bu iki müellifin eserini karşılaştırarak şöyle demektedir: İbn Atıyye'nin tefsiri Zemahşerî'nin tefsirinden daha iyidir. Nakil ve inceleme bakımından daha sahîhtir, bid'attan daha uzaktır. Bazı bid'atları ihtivâ etmekte ise de diğerinden çok daha iyidir. Tefsirler içerisinde en çok İbn Atıyyenin tefsiri tercih edilebilir. (İbn Teymiyye, Fetâvâ, II, 192) İbn Hal-dûn da Mukaddime'sinde İbn Atıyye'nin tefsirini takdîrle zikreder. Henüz neşredilmemiş bulunan bu tefsir rivâyet tefsirlerinin güzel örneklerinden birisidir.

(Daha geniş bilgi için bkz. İbn Ferhûn, ed-Dîbâc'ül-Müzehheb, 174; Suyûtî, Tabakât'ün-Nühât, 295; Ebu Hayyân, el-Bahr'ül-Muhit I, 9; İbn Teymiyye, Fetâvâ, II, 194; Mukaddime fi Usûl'it Tefsîr, 23; Brockelmann, G.A.L., I, 191; Suppl., I, 335; Ömer Rızâ Kakhâle, Mu'cem'ül-Müellifin, VI, 83; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 238-242)

3- Ebu'l-Leys es-Semerkandî (öl. 373/983): Bahr'ül-Ülûm

İmâm'ül-Hüdâ diye bilinen Ebu'l-Leys Nasr İbn Muhammed İbn Ahmed İbn İbrâhîm es-Semerkandî, Semerkand'da yetmiş olup Ebu Ca'fer el-Hündivânî'den dersler almış, Hanefî mezhebine mensûb bir müfessirdir. Onun hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip bulunmuyoruz. Ancak ona dâir İslâm dünyasındaki kütübhânelerde pekçok eser adı zikredilmektedir. Bahr'ül-Ülûm diye de bilinen Kur'ân tefsiri, başta olmak üzere fıkıhın fûrûuna âit Hizânet'ül-Fıkıh; Fetâvâ; Hanefî fakihler arasındaki ihtilâflardan bahseden, Muhtelef'ür-Rivâye; namazdan bahseden el-Mukaddime fi's-Salât; imândan bahseden Beyânü akidet'ül-Usûl; i'tikâddan bahseden Kitab-ı Usulu'd-dîn; dinî, fıkıhî ve felsefî mes'eleleri ele alan Büstân'ül-Ârifîn; mev'ize ve ahlâkî öğütlerden ibâret olan Tenbîh'ül-Gâfilîn; mirâctan sözeden Esrâr'ül-Vahy; büyük günâhlardan sözeden Kurrat'ül-Uyûn; Hanefî fûrûuna dâir Uyun'ül-Mesâil gibi birçok eserleri bulunmaktadır. (Daha geniş bilgi için bkz. Brockelmann G.A.L., Arapça çev., IV, 44-50) Vefât tarihi kesin olarak bilinmemekte ise de 373/983 veya 375 veya 383 veya 393 yılında vefât ettiği sanılmaktadır.

Semerkandî Tefsiri diye de bilinen bu tefsirin hadîsleri Zeynüddîn Kâsım İbn Kutlubâğa el-Hanefî tarafından tahrîc edilmiştir. Müellif tefsire duyulan ihtiyâc ve tefsir ilminin faziletinden bahsederek bu konuda seleften nakledilen haberleri aktarmakta ve re'y'e göre tefsir yapmanın câiz olmadığını, ancak lûgat ve Kur'ân'ın nüzûl sebeplerinin bilinmesi halinde re'y ile tefsir yapılabileceğini belirtir. Daha çok seleften nakledilen rivâyetleri aktararak âyetleri tefsir etmeye çalışan Semerkandî kimlerden rivâyet ettiğini çok az olarak senedleriyle zikreder. Ayrıca muhtelif görümleri ve rivâyetleri kaydettikten sonra bunlar içerisinde kendisinin tercihini belirtmez. Çok az miktarda kırâet konularına değinir zaman zaman lûgat tefsiri metoduna başvurur. Kur'ân'ın Kur'ân âyetleriyle tefsirine gayret eder, ancak isrâi-

liyâtı fazlasıyla nakleder. Naklettiği İsrâiliyâtla ilgili haberlerin arkasından kritik yapmaz. Kimin tarafından söylendiği bilinmeyen birçok sözü; bazıları böyle dedi, diyerek aktarır. Zaman zaman zayıf hadîslere de yer verir, hakkında söz söylenmiş bulunan Kelbî ve Esbât'ın Süddî'den naklettiği rivâyetleri aktarır. Bu sebeple Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin tefsîri, rivâyet tefsîrleri içerisinde zayıf hadîslere yer veren bir tefsîr olarak şöhret bulmuştur. Bu tefsîr, Şihâbuddîn Ahmed İbn Muhammed tarafından (öl. 854'ten sonra) Türkçeye tercüme edilmiştir. İbn Arabşâh diye bilinen bu zât, Hanefî mezhebine mensûb olması nedeniyle Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin tefsîrini tercîh etmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz. İbn Kutluboğa, Tâc'üt-Terâcim, 242, el-Fevâid'ül-Behiyye, 92; Hadâik'ül-Hanefiyye, 180; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 345, C. Brockelmann, G.A.L., IV, 44-50; Ö. Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 391-392; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 224-226; İslâm Ansiklopedisi, Ebu'l-Leys es-Semerkandî maddesi.)

4- Sa'lebî (öl. 427/1035); el-Keşf Ve'l-Beyân an Tefsîr'ül-Kur'ân

Ebu İshâk Ahmed İbn Muhammed İbn İbrâhîm en-Nisâbü'rî es-Sa'lebî, Nisâbur'da yetişmiş olan bu ünlü rivâyet tefsîri sahibi, Ebu Tâhir Muhammed İbn Fadl, Ebu Muhammed el-Hudrî, Ebu Bekir İbn Hânî ve Ebu Bekir İbn Mihrân el-Mukri'den hadîs öğrenmiş, Ebu'l-Hasan el-Vâhidî de kendisinden rivâyet nakletmiştir. İbn Hallikân'ın ifâdesine göre Hâfız, Vâiz tefsîr ve arapçada bilgin olarak tanınan Sa'lebî'nin tefsîri zamanındaki diğer müfessirlerin tefsîrinden çok üstündür. Abdü'l-Ğâfir İbn İsmâîl el-Fârisî onun rivâyetlerinin sahîh ve mevsûk olduğunu söyler.

Yâkût da Mu'cem'ül-Üdebâ'da onun tefsîrinin birçok anlamları ve işâretleri ihtivâ ettiğini, kırâet ve îrâb vecihlerine sahip bulunduğunu belirtir. (Yâkût, Mu'cem'ül-Üdebâ, V, 37) İbn'ül-Cevzî onun zayıf hadîsleri rivâyet etmesinden dolayı kendisini tenkîd eder. Bu tefsîr, Taberî'den başka pekçok kaynakta mevcûd olan bilgileri ihtivâ etmektedir.

Tefsîrinden ayrı olarak bunun içindeki mâlûmâta dayanarak yazmış olduğu Kısas'ül-Enbiyâ isimli eseri de İslâm ülkelerinde fazlasıyla yaygın durumda bulunmaktadır. Kitâb'ül Arâis fi Kısas'il-Enbiyâ ismini taşıyan bu kitâbı Muhammed Âmir İbn Abdullah el-Ya'kûbî tarafından Kazan türkçesine çevirilerek basılmıştır.

Müellif tefsîrinin giriş kısmında tâkîb ettiği metodla ilgili bilgiler vermekte; dinin esâsı ve şer'î ilimlerin başı sayılan tefsîr ilmi ile küçük yaşından beri ilgilendiğini, bu vesîle ile bilginlerin yanına gittiğini ve nice geceler sabahlara kadar çalıştığını, neticede Allah Teâlâ'nın kendisine hakkı bâtıldan, değerliyi, değersizden ayırdetme imkânını lutfettiğini belirtmektedir. Ona göre; Kur'ân tefsîriyle ilgili eser yazanlar muhtelif fırkalara mensûb kişilerdir. Bir kısmı bid'ad ve hevâ ehline mensûb olan fırkalara âittir ki, Cübbâî ve Rummânî'nin tefsîrleri böyledir. Bir kısım müfessirler de güzel tefsîr tasnif etmiş olmalarına rağmen, tefsîrlerine geçmişlerin sözlerinden, bid'atçıların uydurmalarından birçok şeyler karıştırmışlardır. Müellife göre; Ebu Bekir el-Kaffâl bunlardan birisidir. Bir başka grup ise, dirâyet ve eleştiri metoduna başvurmaksızın sadece rivâyetlerle yetinmiştir ki Ebu Ya'kûb İshâk İbn İbrâhîm el-Hanzalî bunlardandır. Bir diğer grup da rivâyetin direği ve rûknu sayılan isnâd atarak defterden nakledip akıllarına geldiği gibi yazılar yazmışlardır. Bir diğer grup ise gü-

zel eserler tasnif etmiş olmalarına rağmen birçok rivâyetlerle kitâblarını uzatıp gitmişlerdir. İbn Cerîr Taberî bunlardan birisidir.

Bir başka grup tefsirci de, ahkâmı helâl ve harâmı belirtmeksizin tefsir yazmışlardır. Ancak bunlardan hiç birisi güvenilir, derli toplu ve tām bir tefsir değildir. Ama halkın Kur'ân tefsirine ihtiyacı çok fazladır. Bu sebeple kendisi şümûllu, öz, anlaşılır, düzenli yüzlerce kitâbtan çıkarılmış ve birleştirilmiş bir tefsir kitabı yazmayı düşündüğünü ve bu husûsta Allah Teâlâ'dan hayır dilediğinde bulunmak üzere istihâreye yattığını belirtir. Üçyüzün üzerinde üstâddan bilgi aldığını, notlar tuttuğunu, yüz kitâbı aşkın kaynaktan istifâde ederek eserini yazdığını belirtmektedir. Kitabın başında, Sa'lebî, seleften tefsir rivâyet ettiği kişilerin isnâdlarını zikretmekte, sonra tefsirinde bu isnâdları tekrarlamamaktadır.

Sa'lebî; bir yandan, seleften gelen rivâyetlere dayalı olarak tefsirini kaleme alırken, zaman zaman gramer mes'elelerine dalmakta, lügat bakımından kelimeleri açıklamakta Arap şiirinden delillerle şâhidler getirmektedir. Ahkâm âyetleri konusunda muhtelif görüşleri ve delilleri zikrederek fikhî hükümlere dâir geniş bilgiler vermektedir.

Sa'lebî'nin tefsiri, haklı bir şöhrete sahip olmakla beraber birtakım zayıf kaviiler ve kıssalar da yer almaktadır. Özellikle Sûdî es-Sağır vâsıtasıyla İbn Abbâs'tan naklettiği rivâyetler pekçok kişi tarafından tenkid edilmiştir. İsrâiliyât haberlerini naklederken, son derece garib haberleri müteâkiben dahi herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Nitekim peygamber kıssalarını ihtivâ eden Kısas'ül-Enbiyâ'sı da isrâiliyât ile doludur. Kur'ân'ın ve sûrelerin faziletine dâir naklettiği hadîsler çoğunlukla mevzûdur. Özellikle her sûrenin sonunda Übeyy İbn Kâ'b'dan naklettiği o sûrenin faziletine dâir rivâyetleri mevzûdur. Şîa arasında yaygın olan rivâyetleri de tenkid-siz olarak kaydetmektedir. Bu sebeple İbn Teymiyye onun tefsirinde sahîh, zayıf ve mevzû herşeyin derlenip toparlanmış olduğunu ifâde edecektir. Hattâ Kettânî de er-Risâlet'ül-Müstatrefe isimli kitâbında Vâhidî'den söz ederken; ne onun, ne de şeyhi Sa'lebî'nin hadîste derinlikleri vardır, her ikisinin tefsirinde de bâtil kıssalar ve mevzû hadîsler yer almaktadır (A.g.e., 9) diyerek ağır biçimde eleştirmektedir.

İbn Hallikân'ın ifâdesine göre; Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî şöyle demiştir: Yüce Rab-bı rü'yâmda gördüm. O, benimle konuşuyor, ben de O'nunla konuşuyordum. Bu esnâda adı yüce olan Rab dedi ki: Sâlih kişi geldi. Döndüm bir de baktım ki gelen; Ahmed el-Sa'lebî dir. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, I, 80) (Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî Siyerü Â'lâmîn-Nübelâ, XI, 96; Esnevî, Tabakât'üş-Şâfiyye, 57; Safe-dî, el-Vâfi, VI, 131; İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, I, 79-80; Yâkut, Mu'cem'ül-Üdebâ, V, 26-38; Kiftî İnbâh, I, 119-120; İbn Kesîr, el-Bidâye XIII, 40; Suyûtî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 5; Yâfiî, Mir'ât'ül-Cinân, III, 46; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zehab, III, 230-231; İslâm Ansiklopedisi, Sa'lebî Maddesi; Brockelmann, G.A.L., I, 350-351; Suppl, I, 592; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirün, I, 227-234.

5- Bağavî (öl. 516/1122) Maâlim'üt-Tenzîl

Ebu Muhammed Hüseyin İbn Mes'ûd İbn Muhammed, Ferrâ ve beğavî diye meşhûr olan bu büyük Şâfiî fakîhi, Muhyî's-Sünne ve Rükneddîn ünvanlarını da taşıyordu. Horasân'da Merv ile Herât arasında bulunan Bağsûr'da doğmuş, Merv er-Rûz'da kadı Ebu Ali Hüseyin İbn Muhammed İbn Ahmed el-Merverrûzî'nin ya-

nında fıkıh öğrenimi görmüş ve vefâtına değin de burada yaşamıştır. Seksen yaşını geçkin olarak Şevvâl 516 Şubat 1122 veya 510/1117'de ölmüştür. Şafîî fıkhında derin bilgi sahibi olan İmâm Bağavî'nin derslerini dâima abdestli olarak verdiği ve kurru ekmekle yetindiği, bilâhare ekmekle birlikte zeytinyağı yediği kaynaklarca belirtilir. Kabri Telekanî kabristânında üstadı Kadı Hüseyin'in yanındadır. İbn'ül-Ferrâ diye de bilinen beğavî üstadı Kadı Hüseyin'den hadîs dinlediği gibi Ebu Ömer Abdül Vâhid, Ebu'l-Hasen ed-Dâvûdî, Ebu Bekr Ya'kûb İbn Ahmed es-Sayr'fî, Ebu'l-Hasen Ali İbn Yûsuf el-Cüveynî, Ebu'l-Fadl Ziyâd İbn Muhammed el-Hanefî, Ahmed İbn Ebu Nasr el-Kûfânî, Hasan İbn Muhammed el-Menî'i, Ebu Bekir Muhammed İbn Heysem et-Türbî, Ebu'l-Hasan Muhammed İbn Muhammed eş-Şeyrezî gibi zevât-tan da hadîs dinlemiştir. Ebu Mansûr Muhammed İbn Es'ad el-Attarî, Ebu'l-Futûh Muhammed İbn Muhammed et-Tâi ve Fadlullah İbn Muhammed gibi kişiler de kendisinden rivâyet nakletmişlerdir. (Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 158)

Eserleri arasında az sonra değerlendirmeye çalışacağımız tefsîrinden ayrı olarak, Mesâbih'üs-Sünne, Şerh'üs-Sünne adındaki hadîse dâir iki eseri çok şöhret bulmuştur. Belli başlı yedi hadîs kitâbından derlediği bu mecmûayı Buhârî ve Müslim'den aldığı Sahîh, sünen kitaplarından aldığı hasen ve nihâyet zayıf ve garîb hadîslerden oluşan üç bölüm halinde derlemiştir. Mesâbih'üs-Sünne'nin onyediyeye yakın şerhi bulunmaktadır. Ayrıca birçok kerre de ihtisârı yapılmıştır.

et-Tehzîb fi'l-Fürû' isimli eseri fıkıhla ilgili olup özet halindedir. Hocasının fetvâlarını derlediği Fetâvâ isimli bir kitâbı Tirmizî'nin el-Câmi' isimli hadîs kitâbının şerhi ve el-Mu'cem isimli bir eseri bulunduğu kaynaklarca ifâde edilmektedir.

Meâlim'üt-Tenzîl adını taşıyan tefsîri, Mesâbih'üs-Sünne'nin yanısıra ona haklı bir şöhret kazandıran büyük eserdir. Ünlü müfessir Hâzin'in ifâdesine göre; bu tefsîr, konusunda te'lîf edilmiş eserlerin en değerlisi ve en yücesidir. Sahîh rivâyetleri câmi, şüphe, atlama ve tebdilden âri, hadîslerle süslenmiş, şer'î hükümlerle bezenmiş, garîb kıssalar ve geçmiş haberlerle zenginleştirilmiş bir tefsîrdir. Nitekim İbn Teymiyye de Usûl'üt-Tefsîr Mukaddime'sinde Beğavî'nin tefsîrinin her türlü uydurma görüşlerden ve mevzû' hadîslerden korunmuş olduğunu belirtir. (Mukaddime fi Usul'it-Tefsîr, 19) kendisine kitâb ve sünnete en yakın tefsîrin Zemahşerî'nin Kurtubî'nin, Bağavî'nin tefsîri mi? veya daha başkası mı? olduğu sorulduğunda İbn Teymiyye şöyle cevâb verir: Sorulan üç tefsîr arasında; bid'attan ve zayıf hadîslerden en çok sâlim bulunanı Beğavî'nin tefsîridir. (İbn Teymiyye, Fetâvâ, II, 193) Ancak el-Kettânî bu tefsîrde zayıf veya mevzû' olduğuna hüküm verilebilecek birtakım ifâdeler ve hikâyelerin yer aldığını belirtir. (er-Risâlet'ül-Müstatrefe, 58) Ömer Nasûhî Bilmen bu tefsîrle ilgili olarak şöyle der: Bağavî'nin tefsîri, rivâyet tarîkına müstenid, mutavassıt bir haldedir. Birçok ehâdis-i şerîfeyi muhtevidir. Ashâb-ı Kirâm'dan, Tâbiînden ve Tâbiüne tâbi olan zâtlardan tefsîre dâir rivâyet edilen akvâli câmi bulunmaktadır. Bununla beraber İsrâiliyât kabîlinden olan bir kısım tarihî malûmâtı da hâvidir. Bunlar; dinî bir mâhiyyeti hâiz ahkâmdan gayrı ma'dûd olduğundan bir tenkîd ve tedkîke tâbi tutulmaksızın bazı tefsîrlere böyle derece ile gelmiştir. Bu kabîl rivâyetler bir tedkîk haddesinden geçirilmeden tefsîrlere dercedilmemiş olsaydı elbette daha isâbet edilmiş olurdu." (Ö. Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 462)

Bağavî öz ve anlaşılır bir ifâde ile kaleme aldığı tefsîrinde senedini zikretme-

den Selef-i Sâlihinden birçok rivâyetleri nakleder. Ancak tefsîrin mukaddimesinde rivâyet naklettiği kimselerle ilgili senedini kaydeder. Ayrıca hadis ilminde derin bir vukûf'u bulunduğu için Resûlullah'a isnâd edilen hadislerin sıhhatını araştırır, münker hadisleri ve tefsîrle alâkası bulunmayan rivâyetleri reddeder. Tefsîrin mukaddimesinde der ki: Kitâbın içerisinde Resûlullah'tan zikrettiğim hadislerle gelince; bu, âyete uyan veya rûknu açıklayan bir rivâyet şeklindedir. Çünkü kitâbın açıklanması sünnetten beklenir ve şeriatın dönüp dolaştığı dinî emirlerin üzerinde toplandığı husûs, bu açıklamaya bağlıdır. Bu zikrettiğim hadisler, hadis imâmlarından ve hâfızlardan dinlenen kitâblardan alınmadır. Ben, tefsîre uygun düşmeyen münker rivâyetleri zikirden kaçındım.

Diğer taraftan Bağavî bir çok müfessirin sözkonusu ettiği îrâb bahislerine, belâğatla ilgili nüktelere ve tefsîrle alâkası bulunmayan bilimlere dâir açıklamalardan kaçınır. Ancak mânânın açıklanmasının icâbet ettiği yerde gramer san'atına başvurur. Fakat bu husûsta da çekingen davranır. Zaman zaman isrâiliyâtтан haberleri nakleder, ve bunlarla ilgili notlar düşmez, tenkîd yapmaz. Naklettiği rivâyetlerden sonra sahîh veya zayf diye kanâat belirtmediği gibi, kendi tercihini de açıklamaz. (Daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XII, 193; Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, IV, 1257; Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiyye, IV, 214-217; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zeheb, IV, 48; İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, II, 136, Suyûtî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 12; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 157-159; C. Brockelmann, G.A.L., (Arapça çev., 6, 234-244); Ö. Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 461-462, Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 234-238; İslâm Ansiklopedisi, Bağavî maddesi)...

6- İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1200) Zâd'ül-Mesîr

Ebu'l-Ferec veya Ebu'l-Fedâil Cemâlüddîn Abdurrahmân İbn Ali İbn Muhammed el-Bağdâdî. Yaklaşık 510 (1116) yılında Bağdâd'ta doğmuştur. Hz. Ebu Bekir es-Siddîk'in soyundan gelen İbn'ül-Cevzî'nin büyük dedesi Vâsıt halkındandır. Vâsıt'ta yalnız onun büyük dedesinin evinde ceviz ağacı bulunduğu için, kendisine Cevzî nisbesi verilmiş ve çocukları da bu nisbeyle anılmışlardır. İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Kâsım İbn Hüseyin'den, Ali İbn Abdülvâhid ed-Dîneverî'den, Ebu Ali el-Bârî'den ve Ebu Gâlib Muhammed Hasan er-Mâverdî'den, ilim tahsîl etmiş, muhtelif seyâhatlarda bulunmuş, sonunda Bağdâd'a yerleşmiştir. Kendisinin, oğlu Ebu'l-Kâsım'a nasîhat maksadıyla yazdığı ve kendi hayatından bölümler de ihtivâ eden küçük bir risalesinde; hayatını kazanmak için devlet adamlarının gözüne girmeye çalışmadığını bildirmektedir. Onun ömrü; sayısı üçyüzü aşan eserlerini yazmak, kitâb istinsâh etmek ve vaaz vermekle geçmiştir. Hattâ menkıbeye göre; istinsâh ettiği eserlerin mikdârı hayatının günlerine bölündüğünde, her güne dokuz sayfa isâbet etmiştir. Bir rivâyete göre de hadis yazmak için kullandığı kalemli yontarken yontuları toplamış, ölünce yikanacağı suyun bu kalem kırıntılarıyla yakılmasını tavsiye etmiş ve vasiyeti yerine getirildiğinde gerçekten yazdığı kalemli yontulmasından oluşan parçalarla cenâzesinin suyu ısıtılmıştır. Aynı zamanda hayatını sürekli vaazla da geçirmiş olan İbn'ül-Cevzî, bu sebeple Abdülvahhâb el-Hanbelî adında garazkâr bir şahsın fitlemesi sonucu vezîr İbnü'l-Kassâb tarafından Vâsıt'a sürgün etmiş ve bir evde göz hapsinde tutmuştur.

Hanbelî mezhebine mensûb olan İbnü'l-Cevzî hadislerle yakından ilgilenmiş ve zayıf hadisleri eleştirmeye tâbi tutmuş ve Gâzzâlî'nin İhyâ'u 'Ulûm'id-Dîn isimli ese-

rındaki zayıf gördüğü hadisleri ayıklayarak bir ayrı nüsha çıkarmıştır. Ancak Hanbelî mezhebine körü körüne bağlı olmadığını gösteren bir tarzda bu mezhebin görüşlerini de eleştirmekten çekinmemiştir. Hattâ bu mezhebin mücessime mezhebi haline gelmesine sebep olanlardan şikâyetlenmiş, müteşâbih âyetlerin te'vîl edilmesi gerektiğini, akli ihmâl etmenin doğru olmayacağını söylemiştir.

Eserlerinin sayısından da anlaşılacağı gibi, çok fazla yazan İbn'ül-Cevzî tefsîr, hadîs ve tarih konusunda mütehasıs idi. Çok yazmasından dolayı Zehebî tarafından eleştirilmiştir. Abdülğanî öğrencileri arasında İbnü's-Sâhib Yahyâ, Hâfız Abdülğanî İbnü'z-Zeynebî, İnu'n-Neccâr gibi zevât bulunmaktadır.

Başta Zâd'ül-Mesîr isimli tefsîri olmak üzere Selçukluların kuruluş dönemiyle ilgili önemli bilgiler ihtivâ eden ve başlangıcı Taberî'nin ünlü tarihinin özetinden oluşan el-Muntazam fî Tarih'il-Ümem isimli eseri, Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin Hilyet'ül-Evliyâ'sının tenkidli bir özetinden meydana gelen Sıfat'üs-Safve isimli eseri, bid'at ve hurâfelerle ilgili Telbîs'ü İblîs isimli eseri, aklın mâhiyetini anlatan Kitâb'ül-Ezkiyâ'sı, Kur'ân ve hadîs ezberlemeyi teşvîk eden Kitâb'ül-Hiss alâ Hıfzı'l-İlim ve Zikrû Kibâr'il-Huffâz isimli eseri, ahmaklardan ve ahmaklıktan sözeden ünlü Kitâb'ül-Hamkâ' ve'l-Muğaffilîn isimli eseri, mevzû hadislerle alâkalı el-Mevzûât'ül-Kübrâ min'el-Ehâdis'il-Merfû'a, aşkı aşktan kurtulmayı anlatan Zemm'ül-Hevâ, dinî hikâyelerden oluşan Kitâb'ül-Kussâs ve'l-Müzekkirîn, hutbelerini câmi olan Kitâbü Aceb'ül-Hitab, mev'izelerini ihtivâ eden Kitâb'ül-Yâkûte, bitki ve hayvanların di- liyle öğütler ihtivâ eden en-Nutk'ül-Mefhûm min ehl'il-Samt'i ve'l-Ma'lûm, Hz. Peygamberin fazîletlerinden sözeden el-Vefâ bi Fadâi'l-Mustafâ, Hz. Ömer'den ve Ömer İbn Abdülazîz'in hayatından bahseden Siret'ül-Ömereyn, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali, Hz. Ömer İbn Abdülazîz ve İmâm Şâfiî'nin menkıbelerinden bahseden risâleleri baş- lica eserleri arasında bulunmaktadır. Muvaffak'üd dîn Abdüllatîf onun hakkında şöyle demektedir; İbn'ül-Cevzî, zamanından hiçbir şeyi yitirmezdi. Günde dört def- ter dolusu yazardı. Yazdıkları yıl boyu 50-60 cildi bulurdu. Onun her ilme iştirâki vardır, ancak tefsîrde seçkinlerdendir. Hadîste hâfızlardan, tarihte geniş bilgi sâ- hiblerinden. Ayrıca yeterli fikhî bilgisi de bulunmaktadır. (Nakleden Menî' Ab- dülhalîm Mahmûd, Menahic'ül-Müfessirîn, 118)

Zâd'ül-Mesîr fî't-Tefsîr adını taşıyan tefsîri rivâyet tarzında yazılmış olan an- cak dirâyet türünden bilgiler de ihtivâ eden önemli bir tefsîrdir. Bu tefsîrinde maânî ve beyân ilimlerine önem vermiş olan İbnü'l-Cevzî bu ikili ilim olmaksızın Kur'ân-ı Kerîm'in gerçek tefsîrinin yapılamayacağını belirtmiştir. Tefsîrinin önsözünde şöy- le demektedir: Kur'ân-ı Azîz, ilimlerin en değerlisi olduğundan onun anlamlarının anlaşılması da anlayışların en yeterlisidir. Çünkü bilimin şerefi, bilinenin şerefine bağlıdır. Doğrusu ben, tefsîr kitâblarının hepsine baktım ve bunların bir kısmının ezberleyicinin ümitsizliğe düşeceği büyük eserlerle istenen her faydanın elde edile- mediği küçük eserlerden oluştuklarını gördüm. Orta boyda olanların da düzeni yok, faydası azdı. Kimilerinde ise müşkil lafızlar ihmâl edilmiş, garîb ifâdelerin dışında kalanlar açıklanmıştı. İşte ben, sana derin bilgileri ihtivâ eden ancak ve kolay ve özet olan bu tefsîri getirdim ve ona tefsîr ilminde yolculuk azığı (Zâd'ül-Mesîr fî ilm'it-Tefsîr) adını verdim. (Zâd'ül-Mesîr, önsöz) Bundan sonra tefsîr ilminin fazî- letinden, tefsîr ve te'vîl kelimelerinin farklı anlamlarından, Kur'ân'ın nüzûl süre- sinden, nâzil olan ilk ve son âyetlerden bahseden tefsîr metodolojisiyle ilgili ma'lûmât

vermektedir. Bir rivâyet tefsîri olan Zâd'ül-Mesîr'den, İbn Kesîr'e eklediğimiz izâhlar kısmında yer vermediğimiz için örnek olmak üzere bir âyetin tefsîrini burada nakletmeye çalışalım:

“O, hikmeti dilediğine verir. Kime de hikmet verilmişse pek çok hayır verilmiştir. Ancak akıl sahipleri ibret alabilir.” (Bakara, 269)

Allah Teâlâ'nın burada kasdettiği “hikmet”ten, onbir mânâ anlaşılabilir:

1- Buradaki hikmetten maksad; Kur'an'dır. İbn Mes'ûd, Mücâhid, Dahhâk, Mukâtil ve başkaları böyle demişlerdir.

2- Hikmetten maksad; Kur'an'ın nâsîh ve mensûhunu, muhkem ve müteşâbihini başını ve sonunu ve buna benzer konuları bilmektir. Bunu Ali İbn Ebu Talha, Abdullah İbn Abbâs'tan nakletmiştir.

3- Hikmetten maksad; nübüvvettir. Bunu Ebu Sâlih İbn Abbâs'tan nakletmiştir.

4- Hikmetten maksad; Kur'an-ı anlamaktır. Bunu Ebû'l-Âliye, Katâde ve İbrâhîm demişlerdir.

5- Hikmetten maksad; İlim ve fıkıhtır. Bunu Leys, Mücâhid'den rivâyet eder.

6- Hikmetten maksad; sözde isâbettir. Bunu İbn Ebu Necîh, Mücâhid'den nakleder.

7- Hikmetten maksad Allah'ın dininde verâ ve takvâ sahibi olmaktır. Hasan böyle der.

8- Hikmetten maksad; Allah'tan korkmaktır. Rebî' İbn Enes böyle demiştir.

9- Hikmetten maksad; dinde akıl sahibi olmaktır. İbn Zeyd böyle demiştir.

10- Hikmetten maksad; anlayıştır. Şüreyk böyle demiştir.

11- Hikmetten maksad; ilim ve ameldir. Kişi ancak bu ikisini cem'ettiği zaman hakîm adını alır. İbn Kuteybe böyle demiştir.

Biz, hikmetten söz ederken bu muhtelif görüşlerin arasını birleştirerek bu husûsa şöylece işâret etmek istiyoruz: Hikmet kelimesi; Arap dilinde, şiirinde ve Kur'an-ı Kerîm ile peygamberin hadîslerinde çokça vârid olmuştur. Bu kelime İslâm bilginlerinin katında ve Arap dilinde; birkaç anlama kullanılır ki el-Bahr'ül-Muhîr (tefsîrinin) sahibi bundan yirmidokuz görüşü zikretmiştir. Bu anlamlardan birisi; sözde ve fiilde isâbettir. Diğerî anlayış, diğerî yazma, bir başkası da din ve dünyanın islâhı anlamlarıdır. el-Bahr'ül-Muhîr tefsîrinin sahibinin belirttiğine göre; Süddî'nin dediklerinin dışında bu kelimeye verilen anlamlar birbirine yakındır. Süddî ise hikmet kelimesini tefsîr ederken şöyle der: Bu, nübüvvettir. Ancak bu görüş yalnızca Süddî'ye âit değildir, çünkü Ebu Sâlih'in rivâyetine göre; Abdullah İbn Abbâs da bu görüşü söylemiştir. Hikmet kelimesinin anlamı husûsunda uygun bir söz de onun Ledünn ilmi olduğu, ya da ilhâmın gelmesi için sırlardan soyunmak anlamına geldiği sözüdür. Gerçekte bu kelimenin anlamları tabîî olarak iki kısma ayrılmaktadır:

a) Davranışta beliren anlamlar. Bu da görüşte doğruluk, düşüncede dengelilik ve davranışta en doğru istikâmete yönelmek gibi anlamlardır.

b) İkincisi de ilhâm ve yücelme cephesidir ki bu; mes'elenin derûnî ve iç cephesini oluşturmaktadır. Bu ilhâma eren kişi, öğrencilerinden veya sohbet halkasında

bulunanlardan seçtiği kimselere onu öğretip telkîn eder.

Her iki anlam da birbiriyle çelişmez. Bazan her ikisi birlikte uyum ve âhenkle mevcûd olurken, bazan da yalnızca birinci anlam mevcûd olur Ama şurası kuşku götürmez ki; birinci anlam bulunmadan ikinci anlam bulunamaz. Binâenaleyh ilhâma ermiş olan kişi, aynı zamanda görüşü sağlam, düşüncesi dengeli bir kimsedir ve o hem bâtınî, hem de zâhirî yönden Hakîm kişidir. İşte İslâm bilginleri hikmet kelimesini Kur'ân'ın birçok âyetinde bu iki anlamda tefsîr etmişlerdir." (İbn'ül-Cevzî, Zâd'ül-Mesîr, Bakara, 269. âyetin tefsîri)

(Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, VI, 131-136; İbn Tağrıberdî, en-Nücum'üz-Zâhire, VI, 174-176; Ebu Şâme, ez-Zeyl Ala'r-Ravdateyn, 21-28; Suyûtî, (Tabakât'ül-Müfessirîn, 17; Yâfiî, Mir'ât'ül-Cinân, III, 489-492; Ebu'l-Fidna, el-Muhtasar fî Ahbar'il-Beşer, III, 106; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zeheb, IV, 329-331; İbn'ül-Esîr, el-Kâmil, XI, 67; İslâm Ansiklopedisi, İbnü'l-Cevzî maddesi ve ayrıca Brockelmann, G.A.L., I, 499-508; Suppl, II, 914-920)

7- Kurtubî (öl. 671/1272) el-Câmi'ü li Ahkâm'il-Kur'ân.

Ebu Abdullah Şemsüddîn Muhammed İbn Ahmed İbn Ebu Bekr el-Ansârî el-Hazrecî. Doğum yılı kesin olarak bilinmeyen ve hayatı hakkında kaynaklarda fazlaca bilgi bulunmayan Kurtubî'nin babasının 627 (1229) yılında Kastilyalılar tarafından Kurtuba üzerine vâki bir saldırı esnâsında öldürüldüğünü kendisi tefsîrinde (Âl-i İmrân, 169) açıklamaktadır. Bu dönemde Kurtuba'da hâkim olan Muhammed İbn Yûsuf İbn Hûd idi. Endülüs'te Benû Hûd hânedânının hâkimiyeti altında yetişmiş olan Kurtubî, İbn Ebu Hâce diye bilinen Ebu Ca'fer Ahmed ve Rebî İbn Abdurrahmân'dan dersler almış, Endülüs'te çok yaygın olan Kur'ân, fıkıh, Arap edebiyatı ve tefsîr gibi dinî ilimleri okuduktan sonra, İspanyolların Kurtuba ve çevresini işgâli üzerine (633/1235) yılında doğduğu yer olan Kurtuba'yı terketmiştir. Endülüs'ün muhtelif kentlerinde bulunduktan sonra (bkz., Mahmûd el-Kasbî, el-Kurtubî ve Menhecuhu fi't-Tefsîr, 18-21) 648 (1250) yılından önce İskenderiye'ye gelip yerleşmiştir. Ancak kesin olarak ne zaman geldiği bilinmemektedir. Burada Ebu Muhammed Abdü'l-Vahhâb, dan dersler aldığı kaynaklarca ifade edildiğinden ve bu zâtın da 648 (1250) yılında vefât ettiği bilindiğinden, adigeçen tarihten önce İskenderiye'ye yerleşmiş olduğu sanılmaktadır. Bir süre İskenderiye'de kaldıktan sonra Benû Hûdayb (Aşağı Mısır'da Minye yakınlarında bir yer)'a gitmiş ve vefâtına kadar burada kalmıştır. Şevvâl ayının 9. Pazartesi gecesi 671 (1272) yılında burada vefât etmiş ve Minye'de Nîl'in doğu yakasına gömülmüştür. Halen burada onun adına bir türbe bulunmaktadır. Kurtubî İbn'ül-Cümezyî, Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Ömer el-Kurtubî ve Ebu Ali Hasan İbn Muhammed el-Bekrî'den rivâyet nakletmiş ve oğlu Şihâbüddîn Ahmed de kendisinden rivâyet aktarmıştır. Zehebî, onun dikkatli ilimlerde mütebahhir bir imâm olduğunu, faydalı tasniflerinin bulunduğunu ve bu eserlerinin onun imâmlığına, mütâlasının çokluğuna fazîletinin bolluğuna delâlet ettiğini bildirir. (Davûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 66)

Kurtubî'nin eserlerinin şüphesiz ki en önemlisi el-Câmi'ü li Ahkâm'il-Kur'ân ve -Mübeyyin' Limâ Tadammenehu min'es-Sünnet'i ve Ahkâm'il-Furkân isimli 12 ciltlik tefsîridir. Bundan başka et-Tezkire fî Ahvâli'l-Mevtâ ve Ümûr'il-Âhire isimli va'z ve nasîhat sâhâsında çok yaygın olan bir eseri bulunmaktadır. Abdülvehhâb eş-

Şa'rânî'nin (öl. 937/1530) bu esere bir özet yazdığı bilinmektedir. Bundan başka el-Esna fi Şerhî Esmâ'illâhî'l-Hüsnâ Allah'ın yüce isimlerine dair bir eseri, el-lâm isimli hristiyanlığa karşı İslam'ın üstünlüğünü savunan eseri, Kam'ül-Hırs isimli kanâat ve zühdü teşvîk eden bir eseri, Risâle fi Elfaz'il-Hadîs, el-Akdiye ve el-Misbâh isimli eserleri günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca İbn Abdül-Berr'in et-Tekassî isimli eserine yazmış olduğu şerhî de onun meşhûr kitâbları arasında bulunmaktadır. Eserlerinde sözünü ettiği İmâm Mâlik'in el Muvatta' isimli eserine yazmış olduğu şerh ile el-Lûma' el-Lü'lu'ye isimli kitâbları günümüze kadar ulaşabilmiş değildir. (Mahmûd el-Kasvî, A.g.e., 45-50)

Mâlikî fakihlerinden olan bu büyük müfessir, tefsirinde rivâyet tariflerine fazlasıyla itinâ göstermiş ve dirâyet konusunda da görüşlere yer vermiştir. Tefsirin başında Kur'an'ın faziletleri ve i'câzı konusunu anlatan bir mukaddime yer almaktadır. Kurtubî, tefsirinde Ebu Ca'fer en-Nahhâs'ın I'râb'ül-Kur'an'ından keza aynı müellifin Maânî'l-Kur'an'ından, Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Ammâr'ın el-Câmiul Ulûm'it-Tenzil isimli eserinden, Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed el-Mâveridî'nin tefsirinden, Ebu Bekir Muhammed İbn Hasan en-Nekkâs'ın Şifa'üs-Sudûr isimli tefsirinden, Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed el-Kiyâ'nın Ahkâm'ül-Kur'an isimli tefsirinden, Kadı Ebu Bekir İbn'ül Arabî'nin Ahkâm'ül-Kur'an isimli tefsirinden, Mekki İbn Ebu Tâlib'in el-Hidâye isimli tefsirinden ve Müşkilü I'râb'ül-Kur'an'ından yararlandığı gibi muhtelif kırâet kitâblarından da yararlanmış. Tefsir rivâyetlerinde birçok hadîs imâmından nakillere yer veren Kurtubî, çeşitli görüşler arasında mukâyeseler yaparak tercih ettiği görüşleri belirtmeye itinâ göstermektedir. Muhtelif Kırâetlerle ilgili açıklamalar da sunmaya çalışan Kurtubî, kabul edilen ve edilme-yen kırâet farklılıklarını kritik yapmadan geçmez. Ve yine bu tefsirin en önemli özelliklerinden birisi de, gramere, sarf ve nahiv kâidelerine yer vermesi, Kur'an'ın belâgatini ortaya çıkarmak için Arap edebiyatının klasiklerinden deliller getirmesi, fıkıh ve usûlüne dâir bilgileri aktarması, işârî tefsirlere ve delilsiz te'villere yer vermemesi gösterilebilir. Tefsirinin adından da anlaşılabilceği gibi, kendisi Mâlikî olan Kurtubî, İmâm Mâlik mezhebine göre âyetleri tefsir ederken, zaman zaman karşılaştırma yollarına da başvurmuştur. Bu vesîle ile diğer mezheplerin görüşlerini de açıklamaktan kaçınmaz. Hadîsleri naklederken rivâyet silsilelerini aktaran Kurtubî, zayıf ve sahîh hadîsler hakkında bilgiler vermekten kaçınmaz. Ancak yine de tefsirinde zayıf ve mevzû hadîsler yer verdiği görülmektedir. Buna bağlı olarak İsrâiliyâtı benimsemeyen Kurtubî, bunları naklettikten sonra kritik yapmaktan çekinmez. Ne var ki Kurtubî'nin tefsirinde pek çok isrâiliyât yer almaktadır. Tefsiri kendinden sonraki bilginler tarafından büyük bir dikkatle incelenmiş ve hakikaten etkili olmuştur.

(Daha geniş bilgi için bkz. Dâvûdî Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 65-66; İbn Ferhûn ed-Dîbâc'ül-Müzehheb, 317; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zeheb, V, 335; Suyûtî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 28, el-Mukrî, Nefhüt-Tîb, II, 110; Bağdâdî İsmâil Paşa, Hediyyet'ül-Ârifin, II, 129; Safedî el-Vâfi bi'l-Vefeyât, II, 122; Mahmûd el-Kasvî, el-Kurtubî, ve Menhecuhu fi't-Tefsir; Zehebî, et-Tefsir ve'l-Müfessirîn, II, 457-464)

8- İbn Kesîr, (öl. 774/1373): Tefsir'ül Kur'an'il Azîm

İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil İbn Ömer İbn Kesîr İbn Dâvûd İbn Kesîr ed-Dimeskî el-Kureysî, hicri 701 yılında (1301) Şâm yakınlarında bulunan Büsrâ'ya bağlı

Mücdel veya Mecdel köyünde doğdu. Babasının vefâtında üç veya dört yaşlarında bulunan İbn Kesîr, yedi yaşlarında Şâm'a gelmiş Burhâneddin el-Fezarî, Kemaleddin İbn Kâdî Şihne, Kâsım İbn Asâkir, İshâk İbn Âmidî, Muhammed İbn Zinâd, İbn'ür-Rabî ve İbn Teymiyye gibi devrin ünlü bilginlerinden fıkıh, tefsîr ve hadîs okumuştur. El-Mizzîn'in derslerine devâm etmiş ve onun kızıyla evlenmiştir. Daha sonra Karâfî, Debbûsî, Urânî ve Huteni gibi bilginlerden icâzet almış, uzun yıllar Şâm'ın meşhûr medreselerinde dersler vermiş ve Hâcibiyye medresesi müderrisi olmuştur. Zehebî'nin vefâtı üzerine, Ümmü Sâlih Meşîhatı, Tabakât müellifi ünlü bilgin Sübkî'nin vefâtı üzerine de Şâm'ın meşhûr Eşrefiyye Dâru'l-Hadîsi hocalığına tayîn edilmiştir. Öğrencileri arasında ünlü hadîs bilgini Şehabeddîn İbn Hicci, İbn Hacer, Hâfız Ebu'l-Mahâsîn el-Hüseynî gibi devrin ünlü alimleri bulunmaktadır.

Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip bulunmadığımız bu büyük tefsîr ve hadîs bilgini, ömrünün sonlarına doğru gözlerini yitirmiş ve nihâyet 374 (1373) yılı Şâ'bân ayının 26 ncı Perşembe günü 74 yaşında iken Şâm'da vefât etmiştir.

Tefsîrden ayrı olarak kendi sâhâsında değerli birçok eser de te'lîf etmiş olan İbn Kesîr'in eserlerinin sayısı onbeş civârındadır. Başta genel tarih niteliğinde olan el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Tarih isimli eseri gelir. Kâinâtın yaratılışından müellifin hayatının sonlarına kadar geçen vak'aları anlatır. İbn Salâh'ın Ulûm'ül-Hadîs isimli eserinin özetinden ibâret bulunan el-Bâis'ül-Haşîs Şerh İhtisârû Ulûm'il-Hadis, hadîs alanında değerli bir çalışmadır. Zayıf, bilinmeyen ve güvenilir râvilerden sözettiği et-Tekmil'i, Sünen ve müsnedlerin birleşmesinden meydana gelen el-Hedyü ve's-Sünen fi Ahadîsi'l-Mesânîd ve's-Sünen veya Câmi'ül-Mesânîd, hadîs alanında değerli bir çalışmadır. Zayıf, bilinmeyen ve güvenilir râvilerden sözettiği et-Tekmil'i, Sünen ve müsnedlerin birleşmesinden meydana gelen el-Hedyü ve's-Sünen fi Ahadîsi'l-Mesânîd ve's-Sünen veya câmi'ül-mesânîd, hadîs alanında değerli bir çalışmadır. Ehâdis'ût-Tevhîd ve'r-Red Ala's-Şirk tevhid ve şirk konusundaki hadîsleri ihtivâ eder. Cihâdla ilgili el-İctihâd fi Taleb'i Fadail'il-Cihâd ve Şâfiî fakihlerin hayatından sözeden Tabakat'üş-Şâfiyye Şâfiî fıkhiından bahseden Edillet'ül-Tenbîh fi Fıkh'ış-Şaşâfiyye, İmâm Şâfiînin menkıbelerinden sözeden Meneâkib'ül-İmâm eş-Şâfiî, ahkâmla ilgili konuları anlatan el-Ahkâm Alâ Edillet'i't-Tenbîh, Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in müsned rivâyetlerini toplayan Müsned'üş-Şeyhayn, İbn Hâcib'in bir eserinin özetinden ibâret olan Muhtasar'ül-Hâcib ve tamamlanmamış bulunan Buhârî şerhi onun değerli çalışmalarıdır. Ayrıca Kur'ân'ın fazîletlerine dâir Fadâil'ül-Kur'ân isimli eseri tefsîrinin mütemmimi gibidir. (Cild, 2, Sayfa 13)

Bu tefsîrin başlangıcında belirttiğimiz gibi, İbn Kesîr gerçek anlamda bir rivâyet tefsîri olan bu esere dirâyet tefsîrlerinden alıntılar da yapmış zaman zaman kendi görüşlerini de eklemiştir. Tefsîrinde hadîs kritiği demek olan cerh ve ta'dil konusuna yer verdiği gibi, tarihî mâlûmâta da bir hayli bölüm tahsis etmektedir. İbn Kesîr, mücerred olarak rivâyetleri nakletmekle yetinmeyip bunları değerlendirir ve en sonunda kendi tercihini açıklar. Taberî tefsîrinden sonra en geniş ve en meşhûr olan bu tefsîr; Taberî'nin tefsîrinde bulunan pek çok zayıf rivâyetlere yer vermemektedir. Rivâyet ettiği kaynaklar arasında İbn Cerîr Taberî, İbn Ebu Hâtim, İbn Atiyye gibi ünlü müfessirlerin eserleri yer almaktadır. Gerek fikhî konularda mezhepler arası ihtilaflara, gerekse fikrî münakaşalara yer veren müellif, zaman zaman bunları mü-

kâyeseli olarak kritik eder.

Tefsîrin baştarafında İbn Kesîr hakkında detaylı bilgi vermiş olduğumuz için ve eseri de elimizde bulunduğundan daha fazla açıklamaya gerek duymuyor ve onun hakkında söylenenleri kaydederek konuyu tamamlamak istiyoruz.

İbn Kesîr hakkında üstâdı Zehebî, şöyle diyecektir: İmâm Müftî, derin hadîşçi, san'atkâr fakîh, dikkatli muhaddis, nakledici müfessir. Onun çok faydalı tasnîfleri bulunmaktadır. Öğrencisi İbn Hacer de onun için şöyle diyecektir: Hadîs ilminin metinlerini ve ricâlini mütâlaa ile meşgûl olmuş, tefsîri cem'etmiş, ahkâmıla ilgili konuda büyük bir kitâba başlamış ama tamâmlayamamıştır. Başlangıç ve son (el-Bidâye' ve'n-Nihâye) adını verdiği tarihi cem'etmiş, Şâfiî tabâkâtıyla uğraşmış, Buhârî'nin şerhine başlamıştı... Te'lifleri daha hayatta iken ülkede yayılmış ve vefâtından sonra da halk ondan yararlanmıştır. Yüceleri elde etmek, üstün rivâyeti engin rivâyetten ayırd etmek ve daha benzer konularda hadîşçilerin yolundan gitmeyip fukahânın hadîşçilerinden olmuştur.

İbn'ül İmâd el-Hanbelî de onun için Şezerât'üz-Zeheb fi Ahbari men Zeheb isimli eserinde şöyle der: O, hadîsleri çok iyi ortaya çıkarır, çok az unuttur ve çok iyi anlardı. İbn Habîb de onun için şöyle der: Te'vîl erbâbının önderidir. Hadîs dinlemiş, derlemiş ve tasnîf etmiştir... Fetvâ kağıtları ülkede uçmuş, zabt ve tahrîr konusunda şöhret bulmuştur. Tarihte, hadîste ve tefsîrde ilmî riyâset ona varıp durmuştur.

Öğrencileri arasında bulunan İbn Hiccî onun hakkında şöyle der: Bizim ulaştıklarımız arasında; hadîs metinlerini en iyi hıfz eden, hadîs ve hadîs ricâlini cerh ve hadîsin sahîhiyle zayıfını ayırdetme konusunu en iyi bilen odur. Gerek akrânı gerekse şeyhleri onun bu durumunu kabûl ederlerdi. Onun yanına çok sık gidip geldiğim hâlde her seferinde mutlaka kendisinden yararlanmışımdır.

İbn Kesîr'le ilgili daha geniş bilgi için 2. cildde kaydedilen kaynaklara ilâve olarak bkz. İbn Hacer, İnbâ, I, 39; el-Dürer'ül-Kâmine; I, 399; İbn'ül İmâd el-Hanbelî, Şezerât'üz-Zeheb, VI, 231; İbn Kadî Şehbe, Tabakât'üş-Şâfiyye, Vr. 90 b.; Suyûtî, Zeyl Tezkiretül-Huffâz, 57, 361; İbn Tağrıberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, XI, 123; Şevkânî, el-Bedr'üd-Tâlî, I, 153; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 110; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 243)

9- Scâlibî (öl. 876/1471): el-Cevâhir'ül-Hisân fi Tefsîr'il-Kur'ân.

Ebu Zeyd Abdurrahmân İbn Muhammed İbn Mahlûf es-Scâlibî el-Mağribî el-Mâlikî, Cezâyirli bir bilgin olup burada 786 (1384) yılında dünyaya gelmiş, sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Cezâyir'den göç ederek ilim tahsîl etmek üzere önce Becaye'ye, sonra Tunus'a sonra da Mısır'a gitmiştir. Bizzât kendisinin hayatı hakkında verdiği bilgilere göre bilâhère tekrâr Tunus'a gelmiş ve Tunus'ta iken hadîs ilminde kendisinden daha seçkin kimse yokmuş. "Ben konuştuğumda onlar susarlar ve benim kendilerine rivâyet ettiğim şeyleri dinlerlerdi. Bu durumları onların tevâzuundan, insâfından ve hakkı i'tirâf etmelerinden kaynaklanıyordu. Ben doğudan geldiğimde Mağriblilerden bazı kimseler bana şöyle demişlerdi: Sen, hadîs ilminde bir hârikasın."

Eserleri arasında Cevâhir'ül-Hisân fi Tefsîr'il-Kur'ân isimli tefsîri başta olmak üzere, ez-Zeheb'ül-İbrîz fi Gerâib'i Kur'ân'il-Azîz, Tuhfet'ül-Ihvân fi l'râbî Ba'dı

âyâtı'l-Kur'ân, Câmi'ül-Ümmehati fi Ahkâmi' il-İbâdât gibi Kur'ân ve fıkha dâir eserleri bulunmaktadır 876/1471 yılında doksan yaşı civarında iken Cezâyir'de ve-fât etmiştir.

Cevâhir'ül-Hisân İbn Atıyye tefsîrinin muhtasarından ibâret olup ayrıca Seâli-bî diğer tefsîrlerden derlediği bazı bilgileri bu tefsîre eklemiştir. Eserin önsözünde kendisi şöyle demektedir: Ben, bu özet tefsîrde Allah'ın her iki dünyada benim ve senin gözünü aydın kıymasını dilediğini şcyleri kendim için derledim. İbn Atıyye tefsîrinin ihtivâ ettiği mühim konuları Allah'a hamdederek bunun içinde topladım. Ayrıca imâmların kitâbindan ve ümmetin önderlerinden güvenilir olanların eserlerinden yaklaşık yüz eserden uygun gördüğümü veya tesbît etmek istediğimi kaydettim. Burada kaydedilenlerin hepsi dinde şöhrat bulmuş ve tahkîk erbâbı katında değer kazanmış olan imâmların eserleridir. Müfessirlerden kimden birşey naklettimse, müellifin üslûbunu olduğu gibi aktardım. Mânâ bakımından birşey nakletmedim. Çünkü hatâyâ düşmekten korktum. Sadece ibâre ve lafızları onlardan olduğu gibi aktardım. Taberî'den naklettiğim şeyler Ebu Abdullah Muhammed İbn Abdullah en-Nahvî'nin Taberî tefsîrinden özetlemiş olduğu kısımlardır. O, bu noktayı iyice değerlendirmeye özen gösterdiği için ben de ondan naklettim... Bu özet kitâbta müşkil bir lafızla karşılaşan kimse nakledilen ana kaynaklara başvursun ve oradan o lafzı düzeltsin, yoksa kendi görüşü ile aklına gelen şekilde düzeltmeye kalkışmasın. Bu takdirde farkında olmadan hatâyâ düşebilir.

Sahîh ve hasen hadislerden, Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd ve Tirmizî'nin dışında naklettiğim hadislerin çoğunluğu Nevevî'dendir. Terhîb ile âhirete dâir hadislerin büyük bir kısmı Kurtubî'nin, Tezkire'sinden ve Abdü'l-Hakk'ın, el-Âkibe isimli eserindendir. Beğavî'nin Mesâbil'i ile diğer kitâblardan da zaman zaman eklemeler yapmışımdır... Kısacası benim bu kitâbım; hikmetlerin değerlileri ile süslü, sahîh ve hasen hadis cevherleri ile bezelidir. Efendimiz Muhammed'den aktarılan rivâyetlerdir. Bu sebeple ona Kur'ân tefsîri konusunda güzel cevherler (el-Cevâhir'ül-Hisân) adını verdim.

Tefsîrin sonunda da şu notu düşmektedir: Allah'a sonsuz hamd ile, bu kitâba değerli incileri dizdim. Elhamdülillah İbn Atıyye'nin önemli gördüklerini bu kitâbta topladım. Ve tekrârların bir çoğunu attım. Bunun dışında kendisinden kaçınılması imkânı bulunmayan nefis ve değerli cevherleri ekledim. (Seâlibî, Cevâhir'ül-Hisân, IV, 454) Bu tefsîr Cezâyir'de dört cilt halinde basılmıştır. Ayrıca dünya kütüphanelerinde pek çok yazmaları bulunmaktadır. Herne kadar zaman zaman İsrâiliyâtla ilgili bilgilere yer verirse de müteâkıben bunun doğru olmadığını veya doğruluğunu kestirmenin mümkün olamayacağını belirtir. (Daha geniş bilgi için bkz. Sahâvî Dav'ü'l-Lâmî'fi A'yân'il-Karn' it-Tâsi', IV, 152; Ahmed Baba et Tünbektî, Neyl'ül-İbtihâc bi Tetrîz Ganit, 173-175; et-Kettûnî, Fihris'ul-Fehûris, II, 131-132; Brockelmann, G.A.L., II, 249; suppl., II, 351; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 247-251)

10- Suyûtî (öf. 911/1505): ed-Dürr'ül-Mensûr fî't-Tefsîr'il-Me'sûr:

Celâlüddin Ebu'l-Fadl Abdurrahmân İbn Kemâleddin Ebu Bekir İbn Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî. Kölemenli devletinin sonlarına doğru Mısır'da yetişmiş olan ve genellikle Arap dilinde en çok eser te'lîf etmiş müelliflerden biri

sayılan İmâm Celâleddîn Suyûtî 844 (1445) yılında Kâhire'de doğmuştur. Kendisinin bizzât kaleme aldığı biyografisinin de bulunduğu Hüsn'ül-Muhâdara isimli eserinde; âilesinin Doğudan Bağdâd'a ve bilâhere Mısır'a göç edip Asyut'ta yerleştiğini belirtir. Ataları arasında bulunan Şeyh İmâm'üd-Dîn el-Hudayrî ünlü bir mutasavvıfıdır. Dedelerinden birisi Asyut'da medrese tesîs etmiş, babası Cemâluddîn Ebu Bekir de Asyut kadılığı yapmış ve bilâhere Kâhire'ye yerleşmiş ünlü bir Şâfiî fakihidir. Babası; İbn Hacer el-Askalânî, Muhammed el-Cilânî ve İzzeddin el-Kudsî gibi şahsiyetlerden ders almış Şeyhûnî câmiinde fıkıh dersleri vermiş ve Tulunoğlu câmiinde de hatîblik görevini ifâ etmiştir. İmâm Sehavî'nin ifâdesine göre Suyûtî'nin annesi Türk asıllı bir câriye imiş. (ed-Dav'ü'l-Lâmi', IV, 65)

5-6 yaşlarında yetîm kalan Suyûtî, sekiz yaşına bastığında Kur'an-ı ezberlemiş ve daha sonra İbn Dakîk el-İd'in el-Umdesini, İmâm Nevevî'nin Minhâc'ül-Fık'h'ını, Beydâvî'nin Minhâc'ül-Usûl isimli eserini ve ünlü nahiv bilgini İbn Mâlik'in Elfiyye isimli eserini ezberlemiştir. 866 (1461) yılında icâzet alarak Arapça tedrîsine başlayan Suyûtî, henüz onyedî yaşında bulunduğu bu dönemde ilk eseri olan Şerh'ül-İstiâze ve'l-Besmele isimli eserini kaleme almış, kendisinden fıkıh tahsîl ettiği el-Bulkînî de bu esere bir takrîz yazmıştır

Bulkînî'den ayrı olarak Şerefüddîn el-Mühavî (veya Menavî), Takiyüddîn eş-Şiblî, Muhyiddîn el-Kâfiyeci, Seyfüddîn Muhammed el-Hanefî, Muhammed İbn İbrâhîm eş-Şirvânî, İzzeddîn el-Kinânî, Şemseddîn Muhammed es-Sehavî gibi şahsiyetlerden ders almıştır.

Suyûtî bir yandan tefsîr, hadîs ve fıkıh gibi dinî ilimler tahsîl ederken, diğer yandan Nahiv, Beyân, Bedî, Maânî gibi gramer ilimlerini de öğrenmiştir. Hâfızasının kuvvetiyle şöhret bulan Suyûtî'nin ikiyüz bin civarında hadîsi ezberden bildiği nakledilir. Şâm, Hicâz, Yemen, Hindistân, Mağrib, Sûdân gibi muhtelif İslâm bölgelerinde seyâhatlar yapmış olan Suyûtî, hacca giderek bir yıl Mekke'de ikâmet etmiştir. 870 (1466) yılında Câmi el-Şeyhûniyye'de fıkıh dersleri vermeye başlayan Suyûtî, Tulunoğlu câmiinde de fetvâ vermiş. Ertesi yıl ise hadîs okutmaya başlamıştır. Bilâhere Şeyhûniyye Hankâhında fıkıh derslerinin yanı sıra hadîs dersleri vermesi de uygun görülmüştür. Suyûtî 891 (1486) yılında Halîfe olan Mûtevekkil Allah'ın emriyle Kâhire'nin en büyük hankâhı olan Baybarsiye hankâhı şeyhliğine getirilmiştir. Bu görevinin kendisine sağladığı imkânları değerlendirerek maddî bakımdan rahat bir hayat sürmeye başlayan Suyûtî, kendini eserlerini yazmaya vakfetmiştir. Ancak çevresinde bulunanların onu çekmemeleri ve bazı huzûrsuzluk kaynağı hâdiseler nedeniyle bilâhere Baybarsiye şeyhliğinden azledilmiş, Nil nehrinin ortasındaki adacıklardan er-Ravza'da bulunan evine çekilerek inzivâ hayatı yaşamıştır. Devlet yöneticilerine yaklaşmayan ve özellikle kendisine verilen hediyeleri kabul etmeyen, şahsiyetini rencide edici tavırlardan uzak duran Suyûtî 19 Cemaziyelevvel 911 (18 Şubat 1505) Cuma günü sabahleyin vefât etmiş, Bâb'ül-Karâfe mezarlığına gömülmüştür.

Bir rivâyete göre 600, bir rivâyete göre 500 civârında eser yazmış bulunan Suyûtî'nin, 441 adet eserinin ismi Brockelmann tarafından kaydedilmektedir. (Brockelmann G.A.L., II, 145; Suppl, 2, 178 vd.) Eserleri başta Kur'ân ilimleri olmak üzere hadîs, fıkıh muhtelif dini konular, dil ve edebiyat, usûl, beyân, tasavvuf, tarih ve edebiyat konularını ele almakta olup orijinallikten ziyâde iktibaslar ve ikti-

tâflar yapması bakımından zengin malzeme kaynağı olarak değerlidir.

Kur'ân ilimleri alanındaki eserlerinin en ünlüsü; günümüze kadar ulaşmayan ve yalnızca bahis mevzûumuz olan ed-Dürr'ül-Mensûr isimli tefsîrinin, onun bir özeti olduğu söylenen Tercümân'ül-Kur'ân isimli tefsîridir. Tefsîrle alakalı bütün rivâyetlerin yer aldığı bu eserin isnâdları atılarak kaynakları korunmuş ve ed-Dürr'ül-Mensûr tefsîri meydana getirilmiştir. Kur'ân'da mübhemler konusunu ele aldığı Mefhûmât'ül-Akrân fi Mübhemât'il-Kur'ân; Vâhidî'nin aynı konudaki eserini örnek alarak âyetlerin nüzul sebeplerini inceleyen Lübab'ün-Nükûl fi Esbâb'in-Nüzûl; Kur'ân ilimleri alanında en mühim ve geniş malûmâtı ihtivâ eden el-Itkân fi Ulum'il-Kur'ân meşhûrdur. Bunların yanı sıra özellikle Osmanlı medreselerinde Kur'ân tefsîri derslerinde el kitabı olarak okutulan ve bu sebeple çok yayılmış, şöhret bulmuş olan Tefsîr'ül-Celâleyn'i Suyûtî, hocası Celâlüddîn el-Mahallî (öl. 864/1459) nin ölümü üzerine ikmâl etmiştir. Hocası tarafından başlanıp Suyûtî tarafından tamamlanmış kabul edilen bu eser hoca ve öğrencinin adlarının aynı olması nedeniyle iki celâlin tefsîri anlamına Tefsîr'ül-Celâleyn diye adlandırılmıştır. Mecma'ül-Bahreyn ve Matla'ül-Bedreyn isimli ayrı bir tefsîri bulunduğu söylenirse de kısmen bazı bölümleri günümüze ulaşabilmiştir. Böylece Suyûtî kendi devrine kadar ulaşmış bulunan bütün tefsîr literatürünü cem'etmiş ve özetleyerek derleyip toparlamıştır.

Suyûtî'nin hadîs alanında yazmış olduğu el Câmî'üs-Sağîr min Ehâdis il-Beşîr ve'n-Nezîr isimli hadîs mecmûası Kütüb-i Sitte ile Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inden seçilen ve alfabetik sıraya dizilen hadîslerden oluşmaktadır. Tıpkı Celâleyn tefsîri gibi, el-Câmî'üs-Sağîr de medreselerde ve din görevlileri arasında çok yayılıp tutulan bir hadîs mecmûasıdır. Eser birçok kişi tarafından şerhedilmiştir. Ayrıca Hasâis el-Kübrâ isimli Peygamberin özelliklerinden sözeden iki ciltlik eseri ile daha önce bahsi geçmiş bulunan, mevzû hadîslerle alâkalı el-Leâlf'ül-Masnûa fi'l-Eshâdis'il-Mevzûa isimli eseri bu alanda yazılan kaynakların en önemlilerinden olarak günümüze intikâl etmiştir. Beş yılda kaleme aldığı anlaşılan bu eser, sâhâsında önemli bir kaynaktır. Ayrıca Tedrîb'ür-Râvi fi Şerhi Takrîb'in-Nevevî hadîs usulüyle ilgili bir çalışmasıdır. Bu eser; İmâm Nevevî'nin, İbnü's-Salâh'ın Kitâb-i Marifeti Envâ'i Ulûm'il-Hadîs isimli eserinden özetleyerek meydana getirdiği et-Takrîb ve't-Teyisr isimli eserine Suyûtî tarafından yazılmış olan bir şerhtir. Suyûtî'nin ayrıca pekçok risâleleri mevcûddur. Suyûtî'ye ün kazandıran büyük bir kısmı gramerle ilgili olanlarıdır. Başta dil bilgisi bakımından zengin bir hazîne değerinde olan el-Muzhir fi Ulûm'il-Luğa olmak üzere el-Eşbâh ve'n-Nezâir, Buğyet'ül-Vu'ât fi Tabakât'il-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât adlı eseri sâhâsında son derece önemli bir eserdir. Ayrıca ünlü nahiv bilgini İbn Mâlik'in Elfiyye isimli eserine yazdığı el-Behcet'ül-Mardiyye isimli eseriyle Cem'ül-Cev'ami' isimli eseri bu alandaki önemli çalışmalarlardır. Gramerden ayrı olarak Suyûtî, tarih alanında da bir hayli değerli eserler vermiştir. Genel dünya tarihi niteliğinde olan Bedâi'üz-Zuhûr fi Vakâ'id-Duhûr isimli tarih kitabının yanı sıra, halifelerin hayat hikâyelerinden bahseden Tarih'ül-Hulefâ, Mısır ve Kâhire tarihinden bahseden Hüsn'ül-Muhâdara fi Ahbâr; Mısır ve'l-Kâhire isimli tarihî nitelikli eserleri çok yaygın bir şöhreti haizdir. Ayrıca müfessirlerin hayat hikâyelerinden sözeden küçük fakat faydalı Tabakât'ül-Müfessirîn isimli bir eseri vardır. Çok yazmakla şöhret bulmuş olan Suyûtî'nin bir günde üç defter yazdığı, öğrencisi Dâvûdî tarafından bildirilmektedir. Suyûtî ayrıca edebî bakımdan fazla

değeri haiz olmasa da birçok şiir kaleme almıştır.

ed-Dürr'ül-Mensûr fî't-Tefsîr isimli tefsiri, daha öncede belirttiğimiz gibi, Tercümân'ül-Kur'ân isimli tefsirindeki rivâyetlerin senedlerinin hazfindan meydana getirilmiş bir tefsir olup rivâyet tefsirleri içerisinde önemli bir yer tutar. Nitekim Suyûtî el-Itkân isimli eserinin sonlarında bu tefsiri on binin üzerinde merfû' ve mevkûf hadislerden meydana gelen tercümân'ül-Kur'ân'dan özetlemiş olduğunu bildirir. (Suyûtî, el-Itkân, II, 183) ed-Dürr'ül-Mensûr'un mukaddimesinde ise şöyle der: Resûlullah'tan nakledilen müsned tefsirlerden meydana gelen Tercümân'ül-Kur'ân kitabını te'lîf ettikten ve hamdolsun Allah'a ciltler halinde tamâmladıktan sonra, orada birçok tariflerle tahrîc edilmiş olan hadisleri ve kitâbların isnâdları ile kaydettiğim konularda himmet sâhiblerinin çoğunluğunun onları elde etmekten âciz kaldığını gördüm. Bu sebeple onun isnâdlarını kaydetmeden, hadislerin metinlerini kaydederek özetleyip uzatmamayı uygun gördüm. Ve bu sebeple sadece hadislerin metinlerine dayanarak bu özet kitâbı çıkardım, ve bu tefsire rivâyet konusunda dizilmiş inci adını verdim. (ed-Dürr'ül-Mensûr, 1, 2, vd.)

Ayrıca el-Itkân isimli eserini önsöz olarak planladığı Mecma'ül-Bahreyn ve Matla'ül-Bedreyn isimli tefsirini de büyük çapta İbn Cerîr Taberî'nin tefsirini örnek alarak yazdığı tahmîn edilmektedir. Nitekim kendisi bizzât el-Itkân isimli eserinde şöyle der: Nakledilen tefsirleri; düşünülen sözleri, çıkarılan ve işâret edilen ifâdeleri i'râb ve lügatı, belâgat nüktelerini, bedîyyât güzelliğini ve bunların dışında kendisine ihtiyâç duyulan konuların hepsini içeren câmi bir tefsir yazmaya başladım. Öyle ki bu tefsir ile birlikte başka hiçbir tefsire ihtiyâç duyulmayacaktır. Ve ona mecma'ül-Bahreyn ve Matla'ül-Bedreyn ismini verdim. Ve işte bu kitabı onun mukaddimesi yaptım. (Suyûtî, el-Itkân, II, 190) Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, bu tefsiri tamâmlayıp tamâmlamadığı bilinmemektedir. Özet diye tanıttığı ed-Dürr'ül-Mensûr isimli bu tefsirinde hakkında herhangi bir hüküm beyân etmeksizin, cerh ve ta'dîl yoluna başvurmaksızın, zayıf veya sahîhleri belirtmeksizin seleften nakledilen rivâyetleri serdetmektedir. Bu tefsirde ne l'raba, ne Belâğata ne Beyâna, ne de başka herhangi bir edebî, malûmata yer vermekte, yalnızca rivâyetleri kaydetmekle yetinmektedir.

Daha geniş bilgi için başta kendi eseri Hüsn'ül-Muhâdare, I, 188-195 ve Tarîh'ül-Hulefâ 511 vd. olmak üzere; Şehavî, ed-Dav'ül-Lâmi', IV, 65-70; İbn'ül-İmâd, Şezerat'üz-Zehab, VIII, 51-55; Ğazzî, el-Kevâkib'üs-Sâire, I, 236-231; Ayderûsî, en-Nûr'üs-Sâfir, 54-58; Şevkânî, el-Bedr'üd-Tâli', I, 328-335, M. Mustafa Ziyâde, el-Müverrihûnfi Mısır, 59, İslâm Ansiklopedisi, Suyûtî maddesi; Brockalman, G.A.L., II, 143-158; Suppl., II, 178, vd., zehebî, et-Tefsir ve'l-Müfessirûn, I, 251-254)

Böylece günümüze kadar ulaşmış olan belli başlı ve en önemli rivâyet tefsirleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Şimdi de dirâyet tefsirini ve dirâyet tefsirlerini görmeye çalışalım.

DIRÂYET TEFSİRİ VE DIRÂYET TEFSİRLERİ

Dirâyet tefsîri; rivâyete münhasır olmayıp, dil, edebiyat, din ve diğer bilimlere dayanılarak yapılan Kur'ân tefsîri'dir. Dirâyet tefsîrinde asıl bahis mevzûu olan husûs, şahsî görüş ve ictihâddır. Zehebî'nin ifadesine göre re'y ile tefsîri, müfessirin, Arap sözlerini konuşma şekillerini, arapça lafızların mânâlarını ve delâlet ve cihlerini bildikten sonra, câhiliyye devri şiirinden de yararlanarak, nüzûl sebeplerine vâkîf olarak Kur'ân âyetlerinin nâsih ve mensûhunu ve daha tefsîr bilgininin muhtâc olduğu diğer konuları bildikten sonra Kur'ân'ı ictihâd ile tefsîr etmekten ibârettir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 255) Dirâyet tefsîri zarûrî ihtiyâclar ve toplumun menfaati gereği ortaya çıkmıştır. Başlangıçta araplar Arap Yarımadasının sınırları dışına taşmamışken dillerinin selikasına hâkim idiler. İslâm fütûhatıyla Arap sınırları genişleyerek yarımadanın dışına yayılıp başka milletlerle ve kültürlerle karşılaştıklarında lisânla ilgili kâbiliyetleri zayıflamaya başladı. Ve bu sebeple arapçayı aslî şekline uygun olarak muhâfaza etmek zarûreti doğdu.

Diğer taraftan müslümanlar başlangıçta ana dilleri olan arapça ile nâzil olmuş bulunan Kur'ân'ı anlıyor ve mânâsını kavriyorlardı. Dolayısıyla analarından ve babalarından işiterek öğrendikleri (simâî) dilde herhangi bir kural vaz'etme ihtiyâcını duymuyorlardı. Ancak sözkonusu olan fütûhât ile birlikte başka kültürlerden ve dillerden insanlar İslâm'a girdiklerinde, İslâm'ın ana kaynağı olan Kur'ân'ı öğrenme gereğini duydular. Böylece bir yandan araplar'ın kendi ana dillerinin özelliklerini unutmamaları, diğer yandan da Arap olmayanların arapçayı kolayca öğrenmeleri için dilin belli kurallara bağlanmasına ihtiyâc duyuldu. Ve bu sebeple Arap grameriyle ilgili faaliyetler bir yandan hız kazanırken diğer yandan da Kur'ân-ı Kerim'i re'y ile tefsîr hareketi başladı. Yeni müslüman olan kitlelerin antik çağın eski ve güçlü kültür çevrelerine mensûb olmaları (Hristiyan, Yahûdî, kildânî, kıbtî, İrân, Türk ve Mısır kültürleri) İslâm dünyasında çeşitli düşünce tarzlarının zuhûru sonucunu doğurdu. Kur'ân'ı dileyenin dilediği gibi ve keyfine göre tefsîr etmemesi için bilginlerin kendi şahsî çabalarıyla ve fakat esaslı kâidelere bağlı olarak yaptıkları, dirâyet tefsîrleri ile doğabilecek fikrî kargaşanın izâlesi yoluna gidildi. Bu sebeple bazı bilginler dirâyet tefsîrinin yanında yer alırken, bazıları da ona karşı çıktılar. Bir kısmı Kur'ân'ın re'y ile tefsîrine şiddetle karşı çıkarak; âlim de olsa edîb te olsa, fıkıh, nahiv ve diğer konular da derin bilgiye de sahip olsa hiçbir kimsenin Kur'ân'ı re'y ile tefsîr edemeyeceğini belirttiler. Hz. Peygambere kadar varan rivâyetler veya Kur'ân'ın inîşine şahid olan sahâbeden, ya da onlardan rivâyetler nakletmiş olan tâbîînin sözlerine dayanılması gerektiğini öne sürdüler. Bunlara karşı çıkan bir diğer grup ise Kur'ân'ın re'y ile tefsîrinde bir beis olmadığını, zengin bir edebiyat bilgisine sâhib olan kişinin Kur'ân'ı kendi görüş ve ictihâdıyla tefsîr edebileceğini belirttiler.

Kur'ân'ın re'y ve ictihâdla tefsîrine karşı çıkanlar şu delilleri sıralıyorlardı:

a) Re'y ile tefsîr; bilgisizce Allah hakkında söz söylemektir. Halbuki bir bilgiye dayanmadan Allah hakkında söz söylemek yasaktır. Binâenaleyh re'y ile tefsîr yasaktır. Zîrâ re'y ile tefsîr yapan kişi; Allah Teâlâ'nın murâdını açıklarken kesin bir bilgiye sahip olamayacağı gibi, Allah'ın buyruğunun ne olduğunu açıkça belirtmesi mümkün değildir. Binâenaleyh, re'y ile tefsîr eden kişi; zanna dayalı söz söylemek-tedir, zanna dayalı söz ise Allah hakkında bilgisizce konuşmaktır.

Re'y ile tefsîre cevâz verenler ise bu görüşe şöyle karşı çıkıyorlardı: Bir konuda kesin bilgiye ulaşmak mümkün olursa, ya da kesin bilgiyi elde etmek için sarîh şer'î bir nass veya aklî bir delîl bulunursa o takdîrde tahmine göre hüküm vermek yasak olur. Ama bu iki durum sözkonusu olmazsa, zanna dayanılarak görüş bildirmek mümkündür. Çünkü Allah Teâlâ kişiye, gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez. Ayrıca Rasûlullah (s.a) re'yinde isâbet eden hâkime iki mükâfât, hatâ eden hâkime de bir mükâfât verileceğini bildirmiştir. Diğer taraftan Râsûlullah (s.a) Yemen'e vâli olarak gönderdiği Muâz'a yönelttiği soruda; onun Allah'ın kitâbı ve Rasûlullah'ın Şünnetini zikrettikten sonra; kendi re'yimle icthad ederim dediğini, bunun üzerine Rasûlullah'ın sevindiğini, binaenaleyh re'y ile icthadın sahih olduğunu söylerler.

b) Re'y ile tefsîrin yasak olduğunu bildirenler şöyle derler: Nahl Sûresinin 44. âyetinde "Sana zikri indirdik ki insanların kendilerine neyin indirildiğini açıklayasın" buyurulmaktadır. Bu âyette; açıklama peygambere izâfe edilmiştir. Binâenaleyh, peygamberden başkasının Kur'ân'ı açıklama yetkisi yoktur. Bu görüşe karşı çıkan ve re'y ile tefsîre müsâade veren grup ise şöyle der: Herne kadar peygamber açıklama ile görevli ise de Peygamber olmadan önce açıklayabileceği kadarını açıklamıştır. Ama onun hayatında açıklamamış olduğu konularda açıklama yetkisi ilim ehline âittir. Nitekim aynı âyetin devâmında "Ve belki onlar tefekkür ederler" buyurulmaktadır ki bu, tefekkürün câiz olduğunu gösterir.

c) Re'y ile tefsîre karşı çıkanlar; Kur'ân'ın re'y ile tefsîrinin harâm olduğunu belirten hadîsleri delil getirirler. Nitekim Tirmizî'nin, İbn Abbâs'tan naklettiği hadîste Rasûlullah (s.a): Kim kendi görüşüyle Kur'ân hakkında birşey söylerse cehen-nemden yerini hazırlasın, buyurmuştur. (Tirmizî, Sünen, II, 157) ve yine Tirmizî'nin Ebu Dâvûd kanalıyla Cündüb'ten naklettiği rivâyette; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurur: Kur'ân hakkında kendi görüşüyle bir şey söyleyip te isâbet ettiren kimse ger-çekte hatâ etmiştir. (Tirmizî, A.g.e, II, 157) Bu görüşe karşı olanlar ise; bu hadîsin Kur'ân'ın müşkil ve müteşâbih gibi, ancak nakil yoluyla bilinebilecek konularda görüş beyân edilmesine dâir olduğunu belirtirler. Sonra da şöyle derler: Burada peygamberin re'y olarak ifâde ettiği görüş sahibinin; hiçbir delile dayanmadan savunduğu görüştür. Burhân ve delîlin pekiştirip şehâdet ettiği görüşe gelince; bu konuda söz söylemek câizdir. Ayrıca bu hadîslerde yasaklanan re'y ile tefsîrden maksad; Kur'ân'ın indigine şâhid olmuş ve Allah'ın kitâbını açıklayıcı nitelikteki sünneti bize kadar ulaştırmış olan sahâbenin haberlerine mürâcaat etmeden, arapçanın zâhirî ifâdesine göre fikir beyân edenlerin görüşüdür. Bunlar işitilerek gelen ve Kur'ân'ın garîb lafızlarıyla ilgili nakillere başvurmamayan mübhemleri görmeyen, hazfleri, ihtisârları, izmârları, takdîm ve te'hîri, hâlin icâbına göre tutulması gereken yönü nâsih ve mensûh gibi tefsîr konusunda söz söylemek isteyenlerin bilmek mecbûriyetinde oldukları husûsları bilmeyenlerin görüşüdür. Binâenaleyh, bu gibi hallerde yalnız

arapça bilerek tefsîre kalkışmak yeterli değildir. Ancak yukarıda sayıları bilgilere sahip olduktan sonra anlayış ve hüküm çıkarmada derinliğine gelişmek mümkün olur. Kaldı ki ikinci olarak nakledilen Cündüb'ün hadîsinin sıhhatı tesbît edilememiştir. Bu hadîsin râvîleri arasında bulunan Süheyl İbn Ebu Hazm'i Ebu Hâtim, Buhârî ve Nesâî kuvvetli saymazken, İbn Muîn zayıf kabul eder, Ahmed İbn Hanbel ise bunun münker hadîsler rivâyet ettiğini söyler. (Zehebî, Mîzân'ül-İ'tidâl, I, 432; İbn Hacer, Tehzîb'üt-Tehzîb, IV, 261)

d) Re'y ile tefsîre karşı çıkanlar; sahâbe ve tâbiîn gibi selef-i sâlihînin Kur'ân tefsîrinin çok zor bir şey olduğunu ve kendi görüşlerine dayanarak tefsîr etmekten kaçındıklarını söylerler. Nitekim Ebu Müleyke'nin ifâdesine göre; Hz. Ebu Bekir'e Kur'ân'dan bir harf sorulduğunda, ben Allah Teâlâ'nın muradına aykırı olarak Allah'ın Kitabından bir harf söyleyecek olursam ne yaparım, nereye giderim, hangi gök beni gölgelendirir ve hangi yer beni üstünde taşır? demiştir. Saîd İbn Müseyyeb'e de helâl ve harâmlar sorulduğunda konuşmuş. Kur'ân'dan bir âyet sorulduğunda sanki hiçbir şey duymamış gibi susmuştur. Şa'bî de; ölünceye kadar üç konuda söz söylemem, demiştir. Bunlar: Kur'ân, rûh ve re'y ile tefsîrdir. Mücâhid'in oğlunun ifâdesine göre bir kişi Mücâhid'e Kur'ân'ı kendi görüşünle mi tefsîr ediyorsun? dediğinde, Mücâhid ağlamış sonra da şöyle demiştir: Böyle yaparsam ben cür'etkâr olmuş olurum. Tefsîri peygamberin ashâbından ondan fazla kişiden naklettim, demiştir. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 260) İşte re'y ile tefsîre karşı çıkanların dayandıkları rivâyetler bunlar.

Bunlara cevâb olarak re'y ile tefsîrin tarafdârları şöyle derler: Selef-i Sâlihînden re'y ile tefsîrden kaçınanlar ihtiyâtlı davranarak takvâ yolunu seçmişlerdir. Onlar Allah'ın buyruğunun gerçek maksadını ifâde edememekten endişe etmişlerdir. Halbuki kendileri, tefsîrin o lafızla Allah Teâlâ'nın murâdını göstermek olduğunu iyi biliyorlardı. Bu sebeple de Allah'ın murâdına uygun davranmamaktan korkuyorlardı. Kaldı ki onların re'y ile tefsîrden kaçınmaları açıkça bilmedikleri konulardaydı. Doğruyu bildikleri hallerde ise tahmînle de olsa görüşlerini ızhar etmekten çekinmiyorlardı. Nitekim Hz. Ebu Bekir es-Siddîk'a kelâle konusu sorulduğunda; bu konuda ben görüşümü söylüyorum. Doğruysa Allah'tandır, değilse benden ve şeytândandır, diye karşılık vermişti. Binâenaleyh, Selef-i Sâlihînin re'y ile tefsîrden kaçınmaları; bu tefsîr tarzının câiz olmadığını kabul etmelerinden çok, çekingen ve titiz davranmalarındandı.

Re'y ile tefsîrin tarafdârları ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de tefekküre, düşünmeye ve tezekküre sevkeden, pekçok nassı ortaya koyuyorlardı ve bu nasslarda Allah Teâlâ'nın akıl sahiplerinin düşünüp Allah'ın âyetlerinden ibret almaları gerektiğini bildirdiğini ve bunun da düşünmeye, tefekküre ve ictihâda sevkettiğini söylüyorlardı. Allah Teâlâ bizi tefekküre ve tedebbüre teşvîk edip Kur'ân'dan hükümler çıkarmaya sevkettiğine göre; Allah'ın kesin olarak belirtmediği bir konuda fikir yürütmenin ve böylece te'vîl yoluna başvurmanın bilginler için yasaklanmış olması düşünülemezdi. Diğer taraftan, re'y ile tefsîr câiz olmasaydı; ictihâd câiz olmaz ve dinî ahkâmın birçoğu geçersiz olurdu. Peygamber bize Kur'ân'ın bütün âyetlerini açıklamamıştı. Binâenaleyh ictihâd kapısı önümüzde açıktı ve müctehid; ister îsâbet etsin, ister yanlısın ecre nâil olurdu.

Bilindiği gibi sahâbe Kur'ân'ın okunuşunda ve muhtelif şekillerde tefsîrinde fark-

lı görüşlere zâhib olmuşlardı. Peygamber de Kur'ân'ın hepsinin mânâsını ashâbına açıklamış değildir. Bir kısım açıklanmayan âyetlerin bilgisini sahâbe akılları ve ictihâdlarıyla elde ediyorlardı. Eğer re'y ile tefsîr yasak olsaydı; sahâbenin bu davranışı da yasak olurdu, ve onların, Allah'ın emrine muhâlefet ettiklerini, Allah'ın harâm kıldığı bir davranışa tevessül ettiklerini kabul etmek zorunluluğu doğardı. Halbuki ashâbı bundan tenzih ederiz. Re'y ile tefsîr görüşünü benimseyenlerin bildirdiği bir diğer husûs ta Resûlullah (s.a)'ın Abdullah İbn Abbâs duâ ederken; Allahım onu dinde fakîh kıl ve kendisine te'vîli öğret, diye duâ etmiş olmasıydı. Eğer te'vîl yalnızca duyma ve nakilden ibâret olsaydı peygamberin İbn Abbâs'a özellikle bu şekilde duâ etmesi, gerekmezdi. Te'vilden maksad, nakil ve rivâyetin ötesinde ictihâdla tefsîrdir.

İki grubun da görüşlerini kısaca özetlemiş olduk. Her iki grubun fikirlerini tahlil edecek olursak; aralarında farklılık bulunmadığını görürüz. Buna göre; Arap dilinin inceliklerine ve üslûbuna uygun olarak, ayrıca kitâb ve sünneti göz önünde bulundurarak ve tefsîr yapmak için gerekli olan diğer şartları yerine getirerek re'y ile tefsîr şüphesiz ki câizdir. Ama Arap dilinin kurallarını gözetmeksizin şer'î delillere uymaksızın, tefsîr şartlarına hâiz olmaksızın yapılan re'y ile tefsîr, yasaktır ve kınanmıştır. Re'y ile tefsîri yasaklayanların asıl maksadı; Kur'ân'ı istediği gibi yorumlayıp aslının dışına götürmek isteyen aşırı heveskârların heveslerini dizginlemektir.

Şu halde re'y ile tefsîrin bir kısmı yerilmiş, bir kısmı övülmüştür. Ancak câiz görülüp övülen kısım da belirli kayıd ve sınırlarla sınırlandırılmıştır. Buna göre; dirâyet tefsîrinin câiz olması için dikkat edilmesi gereken husûsları şöylece sıralayabiliriz:

1-Zayıf ve mevzû hadislerden sakınmak ve Hz. Peygamberden nakledilen sünnete uygun yorumlar yapmak.

2- Ashâbın tefsîr tarzlarını göz önünde bulundurmak.

3- Sözün lügat anlamını esâs alarak delâlet etmediği mânâlara yöneltmekten kaçınmak.

4- Sözün lafzından anlaşılan(zâhirî) mânâyı gözetip şer'iatın delâlet ettiği husûsu benimsemek. Bu şartlara riâyet edilerek yapılan tefsîrler câiz ve makbûl sayılmıştır. Bu şartları gözönünde bulundurmadan ve buna aykırı olarak yapılan tefsîrler işe reddedilmiştir.

Dirâyet tefsîrinde kaçınılması gerekli olan husûsları da şöylece sıralayabiliriz:

1- Arap dilini ve İslâm'ın ahkâmını bilmeden Allah'ın kelâmını Allah'ın kasd etmediği anlama yöneltmek beyân etmeye kalkışmak.

2- Allah'ın kelâmını bozuk görüşlere hamlederek yanlış yorumlara sapmak.

3- Allah'ın; bilgisini, yalnız kendisine tahsis ettiği ve kendisinden başka kimse-nin bilemeyeceği konuları açıklayıp yorumlamaya tevessül etmek.

4- Allah'ın kelâmını hiçbir delîle dayanmadan tahsis etmek.

5- Arzu ve heveslere uyarak Kur'ân'ı tefsîre yeitenmek.

Re'y ile tefsîr yapacak kişilerde de bazı özelliklerin bulunması gerekir. Bu kişilerin bilmesi gereken ilimleri şöylece sıralayabiliriz:

1- Lafızların tek tek anlamlarını ve konumlarına göre delâlet ettikleri mânâları açıklamaya imkân sağlayacak lûgat bilgisine sahip olmalıdırlar. Lûgat konusunda derin bilgi olmadan yüzeysel bilgi kâfi değildir. Çünkü bazan bir lafız başka anlamlara gelebilir ve müfessir de iki mânâdan birini bilip diğerini bilmeyebilir. Halbuki o lafızdan Kur'ân'ın kasdettiği mânâ tefsîr yapanın bilmediği ikinci anlam olabilir.

2- Nahiv ilmi. Arap dilinde kelimenin sonundaki hareketin değişmesiyle mânâ da değişir. Bu sebeple Arap nahvini ve i'râb şekillerini bilmeyen kişinin tefsîre tevessül etmesi doğru olmaz.

3- Sarf ilmi. Kelimelerin yapısını ve sentaksını öğrenmeyi sağlayan sarf ilmi bilinmeden kelimeler farklı köklere çekilebilir ve bu takdirde de yanlış anlam çıkarılabilir.

4- İstikâk ilmi. Bir kelime tek başına olduğu zaman mânâ kolay anlaşılabilir. Ancak farklı iki kökten gelmesi halinde istikâk incelikleri bilinmeden mânânın kullanılması mümkün olmaz.

5- Maânî ilmi. Sözü ve kelime gruplarının ifade ettiği anlam bakımından özelliklerini belirten bu bilgi olmaksızın tefsîre yeltenmek uygun değildir.

6- Beyân ilmi. Cümlelerin delâletinin açıklığı ve kapalılığı bakımından yapısal özelliklerini belirten bu ilim olmadan tefsîr yapmak uygun değildir.

7- Bedî' ilmi. İfâdenin güzel anlatım kalıplarını öğreten bu ilim de tefsîr erbâbında bulunması gereken önemli bir ilimdir. Kur'ân'ın en önemli özelliği olan i'câz özelliğinin anlaşılması ve anlatılması ancak bu üç ilim vâsıtasıyla mümkündür.

8- Kırâet ilmi. Bilindiği gibi arapçada farklı kırâetler bulunmaktadır ve kırâet farklılıklarını bilmekle kelimenin muhtemel vecihlerinden birini tercih etme imkânı hâsıl olur. Bunu bilmeden tefsîre kalkışmak yanlış yorumlara gitmeye neden olabilir.

9- Dinin usûlüyle ilgili ana prensipleri ve imân esâslarını bilmek. Allah teâlâ hakkında vâcib, câiz ve müstahîl olan konuları bilmeden, peygamberle, âhiretle ilgili esâsları anlamadan, bu konudaki âyetleri yorumlamak yanlış tefsîre saplanmaktan başka bir sonuç doğurmaz. Bu bakımdan dinin esâs umdelerini anlatan ilimleri yani kelâm, Akâid ve Tevhîd ilmini bilmek te şarttır.

10- Usul ilmi. Kur'ân âyetlerinden hükümlerin çıkarılması, delillerin serdedilmesi, mücmel, mübeyyen, umûm, husûs, mutlak ve mukayyed, emir ve nehiy gibi hükümlerin anlaşılması için fıkıh usûlünü bilmek gerekir. Fıkıh usûlünü bilmeden tefsîr yeterli ve doğru olmaz.

11- Nüzûl sebepleri. Âyetlerin hangi nedenle indiği bilindiğinde, o âyetin ana maksadının ne olduğu kolayca anlaşılır. Bunu bilmeden yapılacak tefsîr yeterli bir tefsîr olmaz.

12- Kıssalar ilmi. Kur'ân'da yekûn teşkil eden kıssaların detayları bilinmeden bunların açıklanması mümkün değildir.

13- Nâsîh ve mensûh bilgisi. Kur'ân'da neshedilen âyetler ve bu âyetlerin hükmü bilinmeden yeterli tefsîr yapılamaz.

14- Hadîs ilmi. Kur'ân'ın müphem olarak belirttiği konularda peygamberin hadîslerine dayanarak yorumlar yapılır. O halde sağlam bir hadîs bilgisi olmadan tef-

sîr yapmak mümkün olmaz.

Bütün bunların yanı sıra Allah tarafından kişiye lutfedilen ilahî mevhibe olan şahsî istinbât ve tefekkür yeteneğinin de bulunması gerekir.

Klasik islâm ilimleri gözönünde bulundurularak konulmuş olan bu kayıtlara günümüzde ortaya çıkan pozitif bilimlerin dayandığı temel prensipleri ve başlangıç bilgilerini de eklemek gerekir. Zîrâ bu gün tefsîr yapacak kişinin yaşadığı dünyayı tanınması, müslümanlara yön veren mekanizmaları bilmesi, genel olarak kabul edilen bilim kanunlarının, sosyal siyâsî, ekonomik ve felsefî problemlerin nedenlerini bilmesi gerekir. Bunları bilmeden Allah'ın Kitâbını te'vîle kalkışmak şüphesiz ki yanlış yorumlara sebep olur. O nedenle günümüz müfessirinin bilmesi gereken ilimleri, yukardaki ilimlerden ibâret saymamak gerekir. Nitekim tam ve mükemmel tefsir yapabilmek için müfessirde bulunması gereken özellikleri merhûm Reşîd Rızâ, Muhammed Abduhu'dan naklen şöyle sıralamaktadır:

1- Allah'ın Kur'ân'da ifâde etmiş bulunduğu müfred lafızların hakikatlarını anlamak. Öyle ki müfessir; falancanın uygun görmesi veya falancanın anlayışı ile yetinmeyip lügat ehlinin o lafzı kullanışından gerçek mânâyı çıkarabilmelidir. Zîrâ birçok lafızlar Kur'ân'ın indirildiği zaman bazı anlamlara kullanılırken, bir süre sonra başka anlamlara kullanılabilir. Bunun örneği te'vîl lafzıdır. Te'vîl lafzı daha sonra mutlak anlamda veya özel şekilde tefsîr için kullanılagelen bir lafız olmuştur. Halbuki Kur'ân'daki anlamı daha başkadır. Sözelimi A'râf sûresindeki: "Onlar için te'vîlinden başkasını mı bekliyorlar? Onun te'vîlinin geldiği gün; daha önce onu unutmuş olanlar derler ki: Gerçekten Rabbimizin elçileri bize hakkı getirmişti." (A'râf, 53) Burada te'vîl ne anlamda kullanılmıştır. Sağlam bir anlayışa ulaşmak isteyenler istilâhların tekevvün ediş şeklini incelemelidirler ki o istilâhın Kur'ân'da vârid olan şekliyle halk arasındaki kullanılış şeklini ayırtedebilsin. Çoğunlukla müfessirler Kur'ân kelimelerini ilk üç asırdan sonra tekevvün eden istilâhlarla tefsîr etmeye çalışmaktadırlar. Halbuki mudakkik bir tefsîrci Kur'ân'ı onun nüzûlu döneminde kullanılmakta olan mânâlara göre tefsîr etmelidir. Bu durumda en uygun yol; lafzın bizzât Kur'ân'dan öğrenilip tefsîr edilmesidir. Bu da muhtelif yerlerde tekrârlanmış bulunan lafızları cem'edip incelemekle yapılabilir. Bazan bir kelime muhtelif mânâlarda kullanılabilir. Hidâyet lafzı ve benzeri gibi. Bu takdîrde müfessir âyetin mânâsının cümlelerin mânâsıyla nasıl uyduğunu tedkîk ederek o lafzın anlamları arasından istenen mânâyı çıkarabilir. Kur'ân'ın genellikle bir kısmının diğer bir kısmını tefsîr ettiği söylenmiştir. Lafzın gerçek anlamını gösteren en iyi karîne daha önce geçmiş olan söze uygun anlama gelmesidir. Ayrıca mânânın bütünü içerisinde uyum sağlayıp tamâmen kitâbta vârid olan maksadla hem âhenk olması gerekir.

2- Üslûbu bilmek. Gerçek bir müfessirin Kur'ân'daki üstün üslûbu anlayacak bilgiye sahip bulunması gerekir. Bu da belâgât ile ayrıca sözün inceliklerini ve güzelliğini dikkatle takîb etmek ve o sözü konuşanın maksadına vâkıf olmaya özen göstermekle mümkün olur. Evet biz, Allah Teâlâ'nın murâdını bütünüyle ve tâm olarak anlayabilecek yüceliğe eremeyiz. Ama tâkatimiz ölçüsünde bazı noktaları anlama imkânına sâhib olabiliriz. Bunun için de maânî ve beyân gibi üslup bilgisinin yanı sıra gramer bilgisine de ihtiyacımız vardır. Fakat yalnızca bu ilimleri bilmek ve bu konuları anlayıp oradan hüküm çıkarmak, istenene uygun düşmez ve arzulanı elde ettirmez.

Arapça'nın gramerinden bahseden kitâblarda gördüğünüz gibi Araplar daha gramer kâideleri konulmazdan önce konuşurken bu kâidelere uyuyorlardı. Bu, kendilerine doğuştan verilmiş bir özellik miydi? Hayır, aksine bu, yalnızca duyma ve taklîd yoluyla elde edilen bir melekeydi. Bu sebeptendir ki arap asıllı kişiler yabancılarla karışınca, yabancılardan daha çok arapçaya yabancılaştılar. Eğer bu, arapçayı kullanma kendilerine âit tabî bir özellik olsaydı; hicretten elli sene gibi kısa bir süre sonra bu özelliklerini yitirmezlerdi.

3- Beşerî bilimler. Allah Teâlâ bu kitâbı en son kitâb olarak indirmiş ve başka kitâblarda açıklamadığı konuları bu kitâbta açıklamıştır. Yaratıkların ahvâl ve tabî atına dâir bilgileri insanlar arasındaki ilâhî kanunları bu kitâbında beyân ederek milletlerle ilgili en güzel kıssaları anlatmış ve bu kıssalarda ilâhî kanununun seyrini izâh etmiştir. Öyle ise bu kitâba bakan (onu okuyan) kişi insanlığın gelişme ve ilerleme dönemlerindeki durumlarına bakmalı, zaaf ve kuvvet, izzet ve zillet, bilgi ve cehâlet, imân ve küfür gibi muhtelif hallerinin kaynaklarını araştırmalı, büyük küçük bütün âlemin ahvâlini öğrenmelidir. Bu, işe birçok fenlerin bilinmesini gerektirir ki bu fenlerin başında çeşitli türleriyle birlikte tarih ilmi gelir.

Üstad imâm (Muhammed Abduhu) der ki: Bir kişi Allah Teâlâ'nın: "İnsanlar tek bir ümmettiler. Allah uyarıcı ve korkutucu peygamberler gönderdi." (Bakara, 212) âyetini insanlığın hallerini bilmeden, insanların nasıl birleşip ayrıldıklarını tedkîk etmeden ve ilk milletlerin birliğinin ne anlama geldiğini, yararlı mı zararlı mı olduğunu, peygamberlerin gönderilişinin ne gibi etkileri bulunduğunu bilmeden tefsîr etmesinin mümkün olabileceğini ben, aslâ düşünemem.

Kur'ân; geçmiş milletlerden ve bu milletlerle ilgili ilâhî kanûnlardan Allah'ın gökyüzünde, yeryüzünde, dış dünyada (âfâk) ve iç dünyada (enfûs) mevcûd olan âyetlerinden özet olarak söz etmiştir. Ve bu özet ifâde; her şeyi bilgisiyle kuşatmış olan Allah'tan sâdır olmuştur. Allah, Kur'ân'ın özet olarak bahsettiği husûsları daha iyi bilmek ve anlamak için yeryüzünde gezmemizi, tefekkür ve nazar etmemizi emretmiştir. Şâyet biz, bu kâinâtı dış yüzüne bakarak değerlendirmekle yetinseydik; kitâba, ihtivâ ettiği bilim ve hikmetle değil, cildine bakarak değer veren kimse-ler durumuna düşerdik.

4- Bütün insanlığın Kur'ân'la nasıl hidâyete erdirilebileceğini bilmek. Bu, farz-ı kifâyeyi üstlenmiş olan müfessirin peygamber devrindeki arapların ve arap olmayanların ne durumda olduklarını bilmesi gerekir. Zîrâ Kur'ân insanların hepsinin şekâvet ve dalâlette bulunduklarını, peygamber (s.a)'in de onları hidâyete ve mutluluğa erdirmek üzere gönderildiğini bildirmektedir. Müfessir; o insanların hallerini ve durumlarını bilmedikçe Kur'ân'ın kınadığı âdetleri gerçek şekliyle veya gerçeğe yakın olarak nasıl anlayabilecektir? Kur'ân bilginleri; dine davet edenler ve taklîdî olarak bu uğurda mücâdele edenler başkalarını taklîd ederek insanların bâtil üzere bulunduklarını, Kur'ân'ın da bunların bâtil görüşlerini ortadan kaldırdığını söylemekle yetinmeleri mümkün müdür? Aslâ. Ben şu anda Hz. Ömer'den rivâyet edilen şu sözü söylüyorum: İnsanların câhiliyyet ahvâlini bilmemeleri düğüm düğüm islâm düğümünün kopup yok olması endişesini doğurmaktadır. Yani Hz. Ömer demektedir ki: İslâm döneminde neş'et edip de insanların daha önceki hallerini bilmeyenler Kur'ân'ın hidâyetinin etkisini ve Allah Teâlâ'nın Kur'ân ile beşeriyetin durumunu değiştirmesindeki inâyetini, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarma-

sındaki lutfunu bilemezler. Bunu bilemeyenler de İslâm'ın alelâde bir şey olduğunu zannederler. Görmez misiniz ki; temiz ve rahat bir ortamda yetişmiş olanlar misvâk ve temizlik gibi emirlerde şiddet göstermeyi lüzumsuzluk sayarlar. Çünkü bu, onlara göre hayatın zorunlu gereklerindendir. Ama kendilerinden başka halk tabakalarının durumunu araştırmış olsalar bu emirlerdeki hikmeti bilir ve bu edebin nereden geldiğini ve ne derece önemli olduğunu anlardı.

5- Peygamberin ve ashâbının şîretini bilmek. Onların dünyevî ve uhrevî konularda nasıl bir bilgiye ve davranışa sahip olduklarını öğrenmek gerektir. (Reşid Rızâ, Tefsîr'ül-Menâr, I, 21-24)

Daha önce; re'y ile tefsîrin iki kısım olduğunu bir kısmının yerilmiş ve makbûl olmadığını, diğer bir kısmının da övülüp makbûl olduğunu belirtmiştik. Yerilmiş ve makbûl olmayan dirâyet tefsîrlerini bir kenâra bırakalım, zirâ bu tefsîrlerin, sahîh anlamıyla tefsîr olmaktan uzak, mücerred hezeyânlardan ibârettir. Öğülmüş ve makbûl olan dirâyet tefsîrlerinden bir kısmı; rivâyet tefsîriyle aynı, bir kısmı ise farklı, olabilir. Yani ikisi birbiriyle tam olarak çelişebilir. Şöyle ki: Re'y ile tefsîr bir şeyin akıl bakımından reddedilmesini söylerken rivâyet tefsîri bunu kabûl edebilir. Bu gibi hallerde her iki tefsîri kabûl edip aralarında uyum sağlamak mümkün olmaz. Bazı hallerde ise rivâyet tefsîri ile dirâyet tefsîri arasındaki farklı ifâdeleri birleştirip aralarında uyum sağlamak mümkün olur. Sözelimi Sırât-ı Müstakîm ifâdesini bazıları Kur'ân, bazıları İslâm, bazıları kulluk yolu, bazıları da Allah ve Resûlüne itâat olarak tefsîr etmişlerdir. Bu anlamlar herne kadar birbirinden farklı ise de birbirine karşıt ve çelişik değildirler. Zirâ İslâm yolu, aynı zamanda Kur'ân yoludur, kulluk yoludur, Allah ve Resûlüne itâat yoludur. Bu takdîrde farklı olarak ifâde edilse de hepsini aynı mânâ etrâfında toparlamak mümkündür. Rivâyet tefsîri ile dirâyet tefsîri arasındaki ihtilafın en zor olan kısmı; aklın ve naklin kesin ifadelerle birbirinden farklı olması veya birinin kesin, diğerinin zannî olması, ya da her ikisinin neticesinin de zandan ibâret bulunması halleridir. Akıl ve naklin kesin olarak birbiriyle çelişmesi düşünülemez. Binâenaleyh, şeriatın akla çelişik olması imkânsızdır. Birinin kesin, diğerinin zannî olması halinde ise iki görüşün arasını cem'etmek imkânı bulunmayacağından, kesin olanı zannî olana tercîh etmek gerekir. Böylece en kuvvetli ve en çok tercîh edilen görüş ile amel edilir. Her ikisinin de zannî olması halinde ise; akıl ile naklin arasını birleştirmek mümkün olursa, Kur'ân'ın ifâdesinin her ikisine birlikte hamledilmesi gerekir. Eğer ikisinin arasını cem'etmek mümkün olmazsa, peygamberden nakledilen ve sahîh olan tefsîr tercih edilir. Zirâ sahâbeye nisbet edilen sahîh tefsîr daha makbûldür. Mümkündür ki; sahâbe bunu Resûlullah'tan duymuş olsun. Ayrıca ashâbın sahîh bir anlayışa, sağlam bir düşünce yapısına, sâlih amele sâhib oldukları ve bu meziyetleriyle imtiyâz ederek Kur'ân'ın inişine şehâdet ettikleri bir realitedir. Tâbiînden nakledilen rivâyete gelince; bu konunun açıklanması gerekir. Eğer tâbiînden olan zât, ehl-i kitâbtan rivâyet aktarmakla maruf birisi ise, o konuda tâbiînin görüşü yerine aklın görüşü tercîh edilir. Ama tâbiînin ehl-i kitâbtan rivâyet nakli ile tanınmazsa ve tâbiînden nakledilen haberler akli yorum arasında çelişki bulunacak olursa; bu takdîrde işitilerek elde edilen deliller, ve akli istidlâller ya da ikisinden birisi tercîh edilir. Eğer karîneler, şüpheli olur, deliller ve belgeler de çelişirse bu durumda mes'ele üzerinde bir hüküm verilmez, Allah'ın murâdının mevcûdiyetine inanılır, ancak bu murâdın hangi şekilde tecellî ettiği kesin olarak söylenmez. Böylece bu mes'ele açıklanmamış mücmel ve müteşâbih mes'-

ele hükmünde mütalaa edilir. (Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 284-286)

Dirâyet tefsîrinde görülebilecek kuvvet ve zaaf noktalarını kısaca açıkladıktan sonra, şimdi dirâyet tefsîrlerinin en önemlilerini biraz daha detaylı olarak görmeye çalışalım:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, İslâm'ın başlangıç döneminde bahsedilen şartlar nedeniyle daha çok rivâyet türünden tefsîrler yazılmış ve rağbet bulmuştur. Ancak zamanla ve gelişen siyâsî, sosyal, ekonomik ve kültürel sâiklerle dirâyet tefsîrleri de kaleme alınmıştır. Bu tefsîrlerden en önemlileri Zemahşerî'nin (öl. 949) el-Keşşâf an Hakâik'it-Tenzîl; Fahreddîn Râzî (öl. 1209)'nin Mefâtih'ül-Ğayb; Kâdî Beydâvî (öl. 1286)'nin Envâr'üt-Tenzîl ve Esrâr'üt-Te'vîl; Ebû'l-Berekât en-Nesefî (öl. 1300)'nin Medârik'üt-Tenzîl; Hâzîn (öl. 1340)'in Lûbâb'üt-Te'vîl; Ebu Hayyân el-Endelûsî (öl. 1344)'nin Bahr'ül-Muhîr; Hatîb eş-Şerbînî (öl. 1570)'nin Sırâc'ül-Münîr; Ebu'Suud Efendi (öl. 1574)'nin Irşâd'ül-Akl'is-Selîm; Âlûsî, (öl. 1854)'nin Rûh'ül-Meânî, Siddîk Hasan Bahadır Han (öl. 1889)'ın Feth'ül Beyân isimli eserleridir.

Ayrıca başta Şeyh Muhammed Abduh (öl. 1905), Cemaleddîn el-Kâsımî (öl. 1913), Reşîd Rızâ (öl. 1935), Tahtâvî Cevherî (öl. 1940), Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (öl. 1942), Muhammed Mustafa el-Merâğî (öl. 1945), Seyyid Kutub (öl. 1966), Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî (öl. 1979) ölmek üzere ünlü çağdaş mütefekkir ve müfessirlerin tefsîr çalışmaları her ne kadar dirâyet tefsîrleri kategorisine girse de biz, bu tefsîrleri modern tefsîr farâliyeti bölümünde ele alacağımızdan burada ayrıca inceleme onusu yapmayacağız.

I- Zemahşerî (öl. 538/1144), el-Keşşâf an-Hakâik

Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud İbn Ömer İbn Muhammed İbn Ömer el-Harizmî ez-Zemahşerî. Tefsîr, hadîs, kelâm, ilimlerinde şöhret bulmuş ünlü edip ve şâir. 27 Recep 467 (19 Mart 1075)'de Harizm eyâletindeki Zemahşer'de doğmuştur. Çocukluğunda damdan veya hayyandan düştüğü için ve büyük bir ihtimâlle de Harizm'de yolculuk esnâsında kar fırtınasından donduğundan dolayı bir ayağı kesilmiş ve takma bacakla yürümek zorunda kalmıştı. Dindâr bir âileye mensûb olan Zemahşerî ilk dinî bilgileri babasından almıştır. Rivâyete göre, ayağı sakat olduğundan babası, onun hayatını rahatça ve oturarak kazanması için terzi olmasını arzu etmiş, ancak Mahmud İbn Ömer'in okumak istemesi üzerine medreseye vermişti. Zemahşerî, önce devrinin dil ve tıp bilginlerinden olan Ebu Mudar Mahmud İbn Cerîr et-Dabbî'den dersler almış ve mu'tezileden olan bu hocasının etkisinde kalarak mu'tezilî inançları benimsemiştir. Ünlü Selçuklu sultanı Melik Şâh'ın vezîri Nizâm'ül-Mülk'ün zamanında yetişmiş olan Türk asıllı bu büyük düşünür; bir süre sonra Harizm'den Horasân'a gider, sonra İsfahân'a geçerek Melik Şâh'ın oğlu Sultan Muhammed ile ilişki kurar ve bir kasidesinde onu medheder. Hacca giderken Bağdâd'a uğrar. Ve Bağdâd'ta Nizâmîye medresesinde ders veren ünlü bilginlerden Ali İbn Muzaffer en-Nisâbüfî, Ebu Nasr el-İsfahânî, Ebu'l-Hattâb İbn abu'l-Beşer, Ebu Saîd el-Şakkânî, Şeyh'ül-İslâm Ebu Mansûr İbn Nasr, Kâdî'l-Kudât Ebu Abdullah Muhammed İbn Ali ed-Dâmegânî, İbn el-Şecerigibi bilginlerle tanışır ve bunlardan edebiyat, hadîs, fıkıh dersleri alır.

512 (1118) yılında Mekke'ye giden Zemahşerî, burada Mekke şerîfi Ali İbn Ham-

za İbn Vahhâs ile tanışır ve aralarında şahsî bir dostluk teşekkül eder. Mekke'de bulunduğu süre içerisinde çevrede bulunan muhtelif kabilelerin arasında geziler yaparak arapların dil, edebiyat, örf ve âdetleri hakkında genişbilgiler toplar. Burada iki yıl kaldığı sanılan Zemahşerî tekrâr Harizm'e döner. Ancak Harizm'de fazla kalmaz. Yeniden Mekke'ye gitmek üzere yola düşer ve Şâm'da vâli Tâc'ül-Mülûk Bîrî İbn Tuğtekin ile görüşür. Mekke'ye vâsıl olduğunda, kendisi gibi bir mu'tezilî olan İbn Vahhâs'ın da teşviki ile bahis mevzuu ettiğimiz Keşşâf tefsîrini yazmaya koyulur. Çok sevdiği Ka'be'de uzun müddet kaldığı için (Allah'ın evinin komşusu) anlamına kendisine Câr'ul-Lah lakabı verilir. Bu seyahatında üç yıl Kâ'be'de kaldıktan sonra, tekrâr Harizm'e dönmek ister ve 533 (1138) yılında Bağdâd'a uğrar. Burada büyük bir ilgi ile karşılanır. Fahr-ı Harizm (Harizm'in kendisiyle iftihâr ettiği kişi) diye de tanınan Zemahşerî, bir yandan dersler verirken, diğer yandan da Ebu Mansûr el-Cevâlîkî gibi âlimlerin derslerine devâm ederek icâzet alır. Memleketi olan Harizm'e geldikten sonra Ceyhûn (Amu Derya) Nehrinin kıyısındaki Ürgenç (Gürgenç-Cürcan)'e yerleşir. Birkaç sene sonra 9 Zilhicce 538 (14 Haziran 1144) yılında Arefe gecesi vefât eder. Hiç evlenmemiş olduğu sanılan Zemahşerî bir yandan ilmi eserler te'lîf ederken, diğer yandan da pek çok sayıda öğrenci yetiştirir.

Tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, nahiv, dilbilgisi, edebiyat, biyografi gibi pekçok mevzuda eser vermiş olan Zemahşerî'nin şüphesiz ki en ünlü eseri; el-Keşşâf an Hakâik'i Çavâmız'it-Tenzîl ve Uyûn'ül-Ekâvil fi Vücûh'it Tenzîl isimli tefsîridir. Kısaca Keşşâf diye bilinen bu tefsîri, Mekke'de yazmaya başlamış, ancak Ürgenç'te tamâmlayabilmiştir. Dirâyet tefsîri alanında yazılan eserlerin ilki olan bu tefsîr, Kur'ân'ın i'câzını, dil bakımından inceliklerini ortaya koyan edebî tefsîr örneklerinin de ilkidir. Nitekim kendisinin de çok beğendiği bu eser, özellikle Kur'ân'ın edebî i'câzı üzerinde fazlasıyla durduğu için uzun yıllar medreselerde okunmuş ve bu sebeple de büyük bir itibâr görmüştür. Ancak Mu'tezilî fikirleri taşıdığı için sürekli eleştiri konusu da olmuştur. Biz zaman zaman bu tefsîrdan bazı iktibâslar yaptık. Bu bölümlere bakarak Keşşâf hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Keşşâf birçok kişi tarafından özetlenmiş veya şerhedilmiştir. Bu Hâşiye, Tâ'lik, telhîs ve hâmiş Kâtip Çelebi ve Brockelmann tarafından kaydedilmiştir. Ayrıca Nukat'ül-Arap fi Ğarîb'il-I'râb fi'l-Kur'ân adında Kur'ân'ın i'râbına dâir bir eserin yanı sıra, el-Minhâc fi Usûl'id-Dîn isimli fıkha dâir bir eseri bulunmaktadır. Farâiz, haccın menâsiki ve hadîsle ilgili birçok eserler de yazmış olan Zemahşerî'nin el-Fâik fi Ğarîb'il-Hadîs isimli hadîslerdeki garîb lafızları açıklayan eseri ve nahve dâir el-Mufasssal, el-Ünmûzec el-Müfred ve'l-Mürekkeb ile klasik arapçanın önemli bir lügatı özelliğini taşıyan Esâs'ül-Belâğa isimli eseri ve yine pratik bir sözlükten oluşan Mukaddimet'ül-Edeb'i, seçilmiş vecîzelerden oluşan Nevâbiğ'ül-Kelim'i ve hikemiyyâten meydana gelen Etvâk'üz-Zehb'i, nasihatları ihtivâ eden Makâmât veya Nesâih'üt-Kibâr'ı, Arap atasözlerinden meydana gelen el-Müstaksâ fi'l-Emsâl'i ve nihâyet kendi şiirlerini toplamış olduğu divânı gerçekten son derece önemli eserleridir. Onun ellinin üzerinde eser yazdığı anlaşılmaktadır.

Zemahşerî, Arap dilinin inceliklerine öylesine vâkıf olmuştur ki, rivâyete göre bir gün Ebu Kubeys dağına çıkarak Arap kabilelerine şöyle seslenmiştir: Babalarınızın, dedelerinizin dilini gelin benden öğrenin.

Zemahşerî, Keşşâf'ta Kur'ân-ı Kerîm'in belâğatını, fasahâtını, edebî i'câzını

o dön
edebi
taya ç
kâlâd
"Arş"
ve im
kat çe
larına
Bund.
olabil
tiği ni
Bund.
Zîrâ A
ve on
şâhed
den in
gereki
neden
hangi
rettigi
hâzır

A
sey bu
(Fahr
tiği gi
zeri ya
fazlas

S
H
E
C
Z
ve Mâ
le; âh
(185)
kısaca
Teâlâ
arazla
yönde
bir it

C
uralay
(ol. 7
Çarpo

o dönemin bütün eserlerinin son derece üstünde bulunduğunu, yalnız o günkü Arap edebiyatı bakımından değil, diğer semâvî kitâblar bakımından da üstünlüğünü ortaya çıkarmıştır. Kur'ân'ın dil bakımından inceliklerini ızhâr etmiş ve bunda da fevkalâde başarı göstermiştir. Nitekim ünlü müfessir Fahrreddîn Râzî Ğâfir sûresindeki: "Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar hamd ile Rablarını tesbîh ederler ve îmân ederler." (Ğâfir, 7) âyetindeki "ve îmân ederler" kavlindeki inceliğe dikkat çeken Keşşâf'ın görüşünü aktararak şöyle der: Meleklerin zâten daha önce Rablarına hamd ile tesbîh ettiklerinin belirtilmesi onların îmân etmiş olmalarını gösterir. Bundan sonra da yine îmân ettiklerinin belirtilmesinde ne fayda mülâhaza edilmiş olabilir? Biz deriz ki: Buradaki fayda; Keşşâf tefsîrinin sahibinin (Zemahşerî) belirttiği nükte olmalıdır. Bu nükteyi gayet güzel keşfetmiş olan Zemahşerî şöyle diyor: Bundan maksad, Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde durmadığına dikkatleri çekmektir. Zîrâ Allah Teâlâ Arş'ın üzerinde oturmuş ve melekleri izliyor olsaydı, Arş'ı taşıyan ve onun etrafında bulunan melekler de Allah Teâlâ'nın zâtını gözleriyle görüp müşâhede etmiş olurlardı. Bu takdîrde de meleklerin Allah'ın varlığına îmânı görmenden îmân türünde olacağı için bu îmânlarından dolayı onları medh ve senâ etmek gerekmezdi. Zîrâ hazır ve görülen bir şeyin varolduğuna inanmak ayrıca bir övgüye neden olmaz. Görülmüyor mu ki güneşin varlığını ve aydınlığını kabûl etmek herhangi bir övgüyü gerektirmez. Allah Teâlâ meleklerin îmân ettiklerini övgüyle zikrettiğine göre; anlaşılıyor ki, melekler Allah Teâlâ'nın zâtını Arş üzerinde oturmuş hâzır olarak bilip tanımak yerine, sadece delîl tarîkiyle bilip doğrulamışlardır.

Allah Teâlâ Keşşâf sahibine rahmet etsin eğer eserinde bu nükteden başka bir şey bulunmamış olsaydı, yine de onun için övünç ve şeref kaynağı olmaya yeterdi. (Fahrreddîn Râzî, Mefâtih'ül-Ğayb, XXVII, 33-36) Fahrreddîn Râzî'nin de işaret ettiği gibi bu konulardaki derin tesbîtleri nedeniyle Keşşâf tefsîri zamanına kadar benzeri yazılmamış değerli bir tefsîr olarak görülmüş ve hattâ müellifin kendisi bile eserini fazlasıyla beğenerek bir şiirinde şöyle medhetmiştir:

Sayırsız tefsîrler vardır dünyada,

Hayatım hakkı için Keşşâf'ın benzeri yoktur.

Eğer hidâyeti bulmak istiyorsan devâm et onu okumaya,

Cehâlet bir hastalık gibidir, Keşşâf'ta ona şifâ.

Zemahşerî Keşşâf'ta tasavvufî konulara yer vermediği gibi buna karşı çıkmış ve Mâide sûresinden (âyet 54) mutasavvıflara ağır eleştiriler yöneltmiştir. Mu'tezile; âhirette Allah'ın görülmesini reddettiğinden Zemahşerî de Âl-i İmrân sûresinde (185) "Gözler onu görmez" âyetini tefsîr ederken Ru'yetullah'ı açıkca inkâr ederek kısaca şöyle der: Gözler Allah'ın zâtına işlemez ve kendisini göremez. Çünkü Allah Teâlâ zâtı bakımından gösterici olmaktan yücedir. Zîrâ gözler cisimler gibi aslî veya arazlar gibi tebaî olarak bir yönde bulunan şeylere işlebilir. Allah'ın zâtı ise hiçbir yönde değildir. Bütün bu zaafına rağmen Keşşâf tefsîri, İslâm âlimlerince büyük bir itibâra mazhar olmuştur.

Otuza yakın müellif ona kısmen veya tamâmen şerh yazmıştır. Bunları şöylece sıralayabiliriz: (Kutbeddin Mahmûd Şîrâzî (öl. 710/1310); Muhammed et-Tayyibî, (öl. 743/1342); Ömer İbn Abdurrahmân el-Kazvînî (öl. 745/1344); Ahmed el-Çarperdî (öl. 746/1335); İmâdüddin Yahya el-Alevî (öl. 750/1349); Kutbeddin. Teh-

tânî (öl. 766/1364); Ekmelüddîn Bâbertî (öl. 783/1381); Sadeddîn Teftâzânî (öl. 792/1389); Siracüddîn Ömer el-Bulkînî (öl. 805/1402); Seyyid Şerif Cürcanî (öl. 816/1413); Veliyüddîn Ebu Zûr'a (öl. 826/1422); Haydar el-Herevî (öl. 830/1426); Yûsuf İbn Hasan et-Tebrîzî (öl. 840/1436); Alâeddîn Ali Musannifek (öl. 871/1466); Hasan Çelebî (öl. 885/1480); Hatibzâde Muhyiddîn (öl. 901/1495); Kemâlüddîn İsmail Karamânî (öl. 920/1514); İbn Kemâl Paşa (öl. 940/1535); Hayreddin Hızır el-Atûfî (öl. 948/1541); Mevlânâ Ali Kuşçu (öl. 978/1570); Sun'ullah Efendi (öl. 1011/1602); Maraş'lı Saçaklızâde Mehmed Efendi (öl. 1145/1732) Ayrıca vefât tarihleri bilinmeyen Abdülkerim İbn Abdülcebbâr, Alâeddîn Ali Pehlivan, Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Benâ', Mevlânâ İbn'ül-Hatîb ve Selanik kadısı Hâmid İbn Mustafa tarafından Keşşâf tefsirine hâşiye veya tâlik yazılmıştır.

Diğer taraftan Muhammed İbn Ali el-Ansârî (öl. 662/1263); Kâdî Beydâvî (öl. 685/1286); Kutbeddîn Muhammed es-Seyrafi (öl. 698/1298); Alâeddîn Ali et-Tûsî (öl. 816/1413), Abdül'l-Evvel İbn Hüseyin (öl. 950/1543) tarafından telhîs yazılmıştır. Cemâleddîn Abdullah ez-Zeylâ'î ile Şihâbüddîn Ebu'l-Fadl Keşşâf tefsirinde mev'cûd olan hadisleri tahrîc etmişlerdir. Ve yine bu eseri tanıtmak üzere Nâsirüddîn Ahmed tarafından el-İntisâf, Alamüddîn el-İrâkî tarafından el-İnsâf, Ali Ömer es-Sakûnî tarafından Kitâb'üt-Temyîz Ala'l-Keşşâf isimli eserler kaleme alınmıştır. Keşşâf tefsirinde yer alan bin katlar beyit şerhedildiği gibi, Fi'ruzâbâdî ve Hâmid İbn Ali el-Dîmeşkî, Keşşâf'ın önsözünü şerhetmişlerdir. Bu eserde şevâhid kabîlinden zikredilen beyitler, Hıdır İbn Muhammed el-Mavsılî, Muhibbüddîn Muhammed el-Hamevî ve Ebu Abdullah Muhammed İbn Tayyib tarafından şerhedilmiştir.

Zemahşerî tefsirinin önsözünde bu eseri neden kaleme aldığını şöyle açıklıyor: Adâlet ehli kurtulan topluluğun seçkinlerinden; Arap ilimleriyle, dinî esâsların arasını birleştirenlerden dinde kardeşlerimiz olan bazı kişilerin bir âyetin tefsiri konusunda bana başvurdukları her seferinde, kendilerine bazı gerçeklerin perdesini kaldırdığımda bunu fevkalâde güzel karşılayıp hayret ettiler ve bu gerçeklerden bazı cepheleri içeren bir eserin tasnîfi konusunda bana şevk kanatlarını açtılar. En sonunda benim yanıma gelerek kendilerine tenzîl (Kur'an-ı Kerim)'in hakikatlarından ve sözlerin kaynaklarından te'vîl vecihlerini açıklamamı, notlar tutturmamı istediler. Ben bağışlanmamı diledimse de onlar dönüp geldiler ve dinin ulularından adâlet ve tevhîd bilginlerinden şefâat dileyerek yeniden başvurdular. Herne kadar onların benden istedikleri şeyin bir görev olduğunu ve bu konulara girmenin farz-ı ayn gibi bir şey olduğunu bilmekte idimse de; bundan bağışlanmamı dilemeye beni sevkeden husûs; bırakalım beyân ve maânî ilimleri üzerine kurulmuş söz basamaklarında yükselmelerini, zamanın ahvâlinin derme çatma olması, insanların tutarsızlığı ve bu bilim konusunda en küçük bir himmet göstermekten uzak olmaları idi. Bunun üzerine ben de kendilerine başlangıçlar konusunda bazı mes'eleleri imlâ ettirdim ve Bakara sûresinin hakikatları konusunda bazı söz topluluklarını yazdırdım. Bu yaygın bir söz idi, soru ve cevâbı çoktu, uzatmaları ve ekleri uzundu. Ancak ben bununla bu bilimin inceliklerinin derinliğine dikkatleri çekmeye çalıştım. Ve bunun kendileri için çevreyi aydınlatan bir ışık ve uyulan bir örnek olmasını istedim.

Ne zaman ki; Allah'ın civârında bulunma azmini ve Harem-i ilâhiyyede konaklama isteğini kararlaştırarak yönümü Mekke cânibine çevirdim, geçtiğim her ülke-de sâkinlerinden seçkin bir kitlenin-bunların sayısı ne de azdır- ciğerlerinin yanık

olduğunu, o tutulan notlara ulaşabilmek ve onunla yakınlık kurup elde edebilmek konusunda susuz olduklarını ve bu notları iktibâs etmeye tutkulu bulunduklarını gördüm. Bu gördüğüm şey ilgimi harekete geçirdi, durgun olan enerjimi canlandırdı. Mekke'ye konağımı kondurduğumda bir de baktım ki; ben, Hz. Hasan âilesinden değerli bir ocakta bulunuyorum. Bu emîr, şerîf; Resûlullah ehlinin şerefi olan imâm Ebu Hasan İbn Hamza İbn Vehhâs'tı. Allah, onun yüceliğini sürdürdursun. Hz. Hasan âilesinde pekçok güzeller bulunmasına ve güzellikleri sayısız menkıbele-re konu olmasına rağmen o, bu âilenin yüzünde bir benek ve nükte idi. İnsanlar arasında yüreği suya en çok arzulu, vücûdu en alevli ve arzusu en yeterli olanıydı. Öyle ki; bizim Hicâz'da bulunmadığımız sürede; içinde bulunduğu külfetli hayata rağmen çölleri aşip engelleri ortadan kaldırıp Hârizm'e yanımıza gelmiş ve bu amacına ulaşmak istediğini beyân arzusu duymuştu. Ben de demiştimki: Bağışlanma dileyen kişiye engeller kat kat oldu, dertler onu alıyordu. Görüyorsun ki yıllar beni alıp götürdü. Vücûdum yıprandı arapların boynun uzantısı dedikleri onluk yıllarla (araplar altmış ile yetmiş yaş arasında bulunanlara böyle diyorlardı) boğuşur oldum. (Keşşâf, I, 15-19).

Zemahşerî devâmla bu eserini Hz. Ebu Bekir es-Siddîk'in hilâfet kadar tutan bir sürede tamâmlayıp bitirdiğini, aslında otuz sene kadar bir zamana sığacak bu çalışmayı, iki yıl üç veya dört ay gibi bir zamanda tamâmladığını belirtmektedir ki, bu süre Kâtip Çelebi'nin beyânına göre 528 yılı Rebî'ül-Ahir'in ikinci Pazartesi günüdür. (1133) Bunun ise sadece Allah'ın evinin (Kâ'be) bir mucizesi ve bereketi mah-sûlu olduğunu bildirmektedir.

Zemahşerî önsözde bilâhere tefsîr yazacak kişilerin; sâhib olmaları gereken asıl ilmin Beyan ve Maânı olduğunu belirterek Calkiz'in Nazmül' Kur'ân isimli eserinden naklen şöyle demektedir: "Fakîh; herne kadar fetvâ ve ahkâm ilminde akrânlarından seçkin de olsa, kelâmcı herne kadar söz san'atında dünya ehlinin en üstünü de bulunsa, kıssa ve haber ezberleyicileri herne kadar İbn'ül-Kırıyye'den (Arap fesâhat bilginlerinden birisi) daha çok hâfız da olsa, vâiz herne kadar Hasan el-Basrî'den daha iyi vâiz olsa, nahiv bilgini herne kadar Sîbeveyh'den daha çok nahiv bilse, lügât bilgini herne kadar sakal ve bıyığının gücüyle lügâtları çiğneyip yutsa bunlardan hiçbirisi bu yollara koyulmakta başarılı olamaz ve bu hakîkatlara dala-maz. Ancak Kur'ân'a hâs olan iki ilimde derin bilgi sahibi olan kimse müstesnâdır ki bu ilimler "öz önce belirtilen lügât, maânî ilmi ve beyân ilmidir." (Keşşâf, I, 12-15)

Zemahşerî Kur'ân'ın belâğat cephesine çok önem verir ve âyetlerin tefsîrinde istiâre, mecâz ve diğer belâğat metodlarını izâh etmeye çalışır. Bu bakımdan ger-çekten bir çığır açmıştır. Kur'ân'ın eşsiz üslûbundaki nazım güzelliğini ve inceliğini ortaya koymuş ve bu cihetten de kendinden sonra gelen bütün müfessirlerin kılavu-zu ve önderi olmuştur. Hattâ onun mezhebine karşı çıkanlar bile, onun ortaya koy-duğu edebî ve lugavî incelikleri tekrârlamaktan geri durmamışlardır. Ne var ki bu edebî incelikler üzerinde fazlasıyla duran Zemahşerî bazan farazî ve mecazî varsay-ımlara fazlasıyla dayanmakta, birtakım temsîli ve hayâlî ifâdelere çok yer vermek-tedir. Bu sebeple onun ünlü hasmı sünnî bilgin İbn el-Münîr el-İskenderî kendisini bu bakımdan çok tenkîd edecek hattâ şöyle diyecektir: Bu adamın âyetin edebîyle edebilenip de Allah Teâlâ'nın misâl diye isimlendirdiği şeyi misâl diye isimlendirme-si gerekmez miydi? (el- İntisaf- Keşşâf'ın kenarında-, II, 449).

Zemahşerî, tefsirinde Mu'tezilî görüşleri te'yîd edebilmek için müteşâbih âyetleri muhkem âyetlere hamletmeye çalışır. Ancak bunu her müfessir gibi genel bir prensib olarak değil, yalnızca Mu'tezilî fikirlerle çelişen âyetler için uygular. (Örnek olarak bkz: En'âm 103; Kıyâmet, 22-23; A'râf, 28; İsrâ, 16) Zemahşerî büyük günâh konusunda, hüsn ve kubuh mes'elesinde, sihir, irâde hürriyeti ve kulun fiilinin yaratıcısı olması mes'elesinde tamâmen mu'tezilî görüşleri sergiler. (Bkz. Büyük günâh meselesi için; Nisâ, 93, En'âm, 158. Hüsn ve kubuh meselesi için; Nisâ, 165; İsrâ, 15. Büyü için; Felak ve Nâs sûrleri.

İrâde hürriyeti ile alâkalı olarak Âl-i İmrân, 8; Mâide, 41; Bakara, 272; En'âm, 39; A'râf, 43)

(Zemahşerî hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kıftî, İnbâh'ür-Ruvât Ala Enbâ'in- Nuhât, III, 265; Sem'anî, el-Ensâb, 277; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XII, 219; Suyûtî, Buğyet'ül-Vûât, II, 279; İbn Kutlubağa, Tâc'üt-Terâcim, 71; Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, IV, 1238; Abdülkâdir İbn Muhammed el-Kureşî, el-Cevahir'ül-Müdic, II, 160; İbn'ül İmâd el-Hanbelî, Şezerât'üz-Zeheb, IV, 118; Suyûtî, Tabakât'ül-Müfessirin, 41; İbn Kâdi Şihbe, Tabakât'un-Nuhât, II, 141; Zehebî, el-İber, IV, 106; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, XI, 97; el-Lübâb fî Tehzîb'il-Ensâb, I, 506; İbn Hacer, Lisân'ül-Mizân, VI, 4; Yâfiî, Mir'ât'ül-Cinân, III, 269; Yâkût, Mu'cem'ül-Üdebâ, VII, 147; Mu'cem'ül-Büldân, II, 940; Taşköprüzade, Miftâh'üs-Saâde, III, 97; İbn'ül-Cevzî, el-Muntazam, X, 112; Zehebî, Mizân'ül-İ'tidâl, IV, 78; İbn Tağrıberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, V, 274; İbn Hacer, Nüzhet'ül-Elibba', 391; İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, V, 168-174, Nuri Yüce, İslam Ansiklopedisi, Zemahşerî maddesi; Brockelmann, G.A.L.I, 290 vd.; Suppl., I, 509 vd.)

2- Fahreddin Râzî (öl. 606/1209), Mefâtih'ül-Gayb)

Fahrüddin Ebu Abdullah Muhammed İbn Ömer İbn Hüseyin İbn Hasan İbn Ali et-Teymî el-Bekrî, et-Taberî cr-Râzî 543 (1149) yılında babası Ziyaüddin Ömer'in hatîb olarak bulunduğu Rey şehrinde dünyaya geldi. Bu sebeple ona Rey şehrinin Hatîbinin oğlu mânâsına İbn Hatîb'ür-Rey denilmiştir. İlk öğrenimini babasından almış olan Fahrüddin Râzî, daha sonra Merağa'da Mecd'üd-Devle el-Cîlî'den hikmet ilimlerini tahsil etmiş, Kemal es-Simuânî'den fıkıh öğrenmiş ve Şeyh Necmeddin el-Kübrâ'dan tasavvuf dersleri almıştır. Çevresinde şöhretli bir bilgin durumuna geldikten sonra, Ehl-i sünnete karşı görüşlerle mücadele etmek üzere muhtelif seyâhatlarda bulundu. Önce Harizm'e giden Râzî, burada Mu'tezile mezhebi mensûblarıyla ateşli tartışmalara girişti ve bu sebeple Harizm'i terketmek zorunda kaldı. Daha sonra Maverâünnehir bölgesine geçerek Buhârâ ve Semerkand'da bulundu. Doğmuş olduğu Rey şehrine dönen Râzî, şöhretli ve zengin bir doktorun iki kızını iki oğluna aldı. Doktorun vefâtı üzerine çocuklarına zengin bir mirâs kaldığı ve bu nedenle Râzî'nin müreffeh bir hayat yaşadığı kaynaklarca belirtilir.

582 (1185) yılına doğru Gazne ve Hindistân'da geziler yapan Râzî, nihâyet Gûrî sultânlarının ve Harizmşah Alâeddin'in himâyesi altına girerek Herât'a yerleşti. Herât'ta iken kendisine Şeyh'ül'İslâm lakabı verildi ve adı geçen Sultân Alâeddin ona büyük ikrâmlarda bulundu. Sonra da hükûmet merkezi olan Cürcâniye'ye götürdü. Râzî için Herât'ta bir medrese te'sîs etti ve ömrünün sonlarına kadar burada öğrencilerine dersler vermesini sağladı.

İbn Ebi Üseybia'nın ifâdesine göre; şöhreti çevreye yayılmış bulunan Fahreddîn Râzî; atına bindiği zaman etrâfında üçyüz fakîh birlikte yürür ve Harizmşâh onun meclisine gelirmiş. (Uyûn'ül-Enbâ, 462) Kâdî Şemseddîn el-Hûyî, Fahreddîn Râzî'nin şöyle dediğini nakleder; Allah'a andolsun ki yemek zamanında ilimle uğraşmadığım için çok üzülüyorum. Çünkü vakit ve zaman çok değerli. (İbn Ebi Üseybis, A.g.e.: 462) Ders vermeye başladığından Zeyneddîn el-Keşî, Kutbeddîn el-Mısırî ve Şihâbeddîn en-Nisâbü'rî gibi belli başlı öğrencileri çevresinde bulunur ve arkasından da sırasına göre diğer öğrencileri yer almış.

Yine İbn Ebi Üseybia'nın ifâdesine göre; Musullu Şemseddîn Muhammed şöyle demiş: 600 yılında ben Herât'ta bulunuyordum, Fahreddîn İbn'ül-Hatîb (Râzî); büyük bir saltanat ve ihtisâmıla Bamyân kentinden Herât kentine gelmişti. Buraya gelişinde hükümdâr Hüseyin İbn Harmîn onu karşılayarak pekçok ikrâmlarda bulunmuş ve Câmî'ine bir minber, diyânın'ın baş tarafına da bir seccâde yerleştirerek orada oturmasını istemişti. Halkın onun huzûruna gelip sözünü dinledikleri bir günde ben de orada bulunuyordum. Şeyh Fahreddîn eyvanın ortasında oturuyor sağ ve solunda Türk köleleri iki saf halinde kılıçlarına dayanmış olarak bulunuyorlardı. O gün Herât Sultânı Hüseyin İbn Harmîn de meclise gelip selâm verdi. Şeyh Fahreddîn onun yakınına oturmasını emretti. Ayrıca Şihâbeddîn el-Bûrî'nin yeğeni Sultân Mahmud da gelip selâm verdi. Şeyh Fahreddîn onun da öbür tarafta kendisine yakın bir başka yere oturmasını işâret etti. (İbn Ebi Üseybia, A.g.e., 462-463)

Hükümdârlara emir verecek derecede itibâr gören Fahreddîn Râzî'nin Ziyaeddîn ve Şemseddîn adında iki erkek çocuğu vardı Hükümdârlar katında böylesine itibâr gören Fahreddîn Râzî'nin düşmanları da pek çok olmuştur. Özellikle kardeşi Rükneddîn'in onun aleyhinde sözler söylediği kaynaklarda rivâyet edilir. Hükümdâr'ın Fahreddîn Râzî'ye itibâr etmesi ve kendisi için Herât'da bir medrese inşâ ettirmesi çoğunluğu Kerrâmiye mezhebine mensûb bulunan Herât halkına ağır geldi. Kerrâmiye'nin ünlülerinden ve önderlerinden Abdülmecîd İbn Kıdvî'nin de hazır bulunduğu bir mecliste hükümdârın huzûrunda; Kerrâmiye, Hanefî ve Şâfiî âlimleri tartışma yaptılar. Fahreddîn Râzî'nin kuvvetli tartışma metodu karşısında fikirlerini savunamayan İbn Kıdvî Herât câmiinde vaz'ederek halkı onun aleyhine tahrik etmiş ve bunun netîcesinde hükümdâr Gıyâsüddîn, Fahrüddîn Râzî'yi şchir-den çıkaracağını vaad etmiştir.

İbn Hallikân'ın belirttiğine göre, Fahreddîn Râzî İmâm Cüveynî'nin eş-Şâmil isimli eserini ezbere bilirmiş. Fahreddîn Râzî'nin bizzât ifâdesine göre üstâd silsilesi şöyle imiş: Babası Ziyâüddîn Ömer, Ebu'l-Kâsım Süleymân İbn Nâsır, İmâm'ül-Haremeyn Ebu'l-Mcâli el-Cüveynî, Ebu İshâk el-İsferayinî, Ebu'l-Hüseyin el-Bâhilî, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, Ebu Ali el Cübbâî. Onun fıkhîteki üstâdlarının silsilesi de şöyledir: Babası Ziyâüddîn Ömer, Ebu Muhammed Hüseyin İbn Mes'ûd el-Ferrâ, el-Bağavî Kâdî Hüseyin el-Mervezî, el-Kaffâl, Ebu Zeyd el-Mervezî, Ebu İshâk el-Mervezî, Ebu'l-Abbâs İbn Süreyc, Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî, İbrâhim el-Müzenî ve İmâm İdris eş-Şâfiî. Fahreddîn Râzî'nin 606 yılı (1209) Ramazân bayramına tesâdüf eden pazartesi günü Herât'da vefât ettiği ve o gün akşama doğru Herât yakınındaki Müzdahân köyünde defnedildiği belirtilir. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, IV, 252) Arap edebiyatına hakkıyla vâkıf olan Râzî birçok şiir de yazmıştır. Onun ünlü şiirlerinden birisi şöyledir:

Akılların gidebileceği yerin sonu kesiktir;
 Bilginlerin çalışmalarının çoğu boştur.
 Rûhlarımız bedenlerimize engeldir;
 Dünyamızdan elde ettiğimiz şey ise eziyet ve vebâldir.
 Ömrümüz boyunca araştırmalarımızdan hiç yararlanmadık;
 Sadece şu dedi ile böyle denildiği birleştirdik.
 Nice kişiler ve devletler gördük ki;
 Hepsî birlikte çabucak yıkılıp yok oldular.
 Nice dağlar gördük ki zirvelerinde;
 Adamlar vardı yıkıldılar,
 Dağlarsa hâlâ dururlar. (İbn Ebu Üseybia, Uyûn'ul-Enbâ, 468)

Başta, konumuzu teşkil eden Mefâtih'ül-Ğayb isimli tefsîri olmak üzere pek çok eser yazmış olan Fahreddîn Râzî kendi devrinde yaşayan kültürün canlı mü-messillerinden birisidir. Kelâma dâir el-Erbaîn fî Usulü'd-dîn, el-Metâlib'ül-Âliye Muhassalü Efkâr'il-Mütekaddimîn, İrşâd'ün-Nüzzâr, Uyûn'ül-Mesail, el-Mebâhis'ül-İmâdiyye, el-Burhân, el-Beyân, el-Levâmi', el-Mebâhis'üş-Şarkıyye gibi eserlerinin yanı sıra İbn Sînâ'nın el-İşârât isimli eserine yazmış olduğu Serh'ül-İşârât, Şerh'ul-Hikme, Tâciz'ül-Felasife isimli felsefî eserleri, Kitâb fî'l-Hendese ve Kitâb Musadarrât oklides isimli geometriye dâir eserleri, et-Tıbb'ül-Kebîr, Kitâb'üt-Tesrîh gibi tıbbî dâir eserleri ve yine İbn Sînâ'nın el-Kânûn isimli eserinin şerhi, ayrıca Gazzâlî'nin el-Vecîz isimli fıkha dâir eserinin şerhi, Esâs'ül-Takdîs isimli eseri ve İmâm Şâfiî'nin hayatından bahseden Menâkib'ül-İmâm eş-Şâfiî isimli eserleri meşhûrdur. Bunun yanı sıra daha birçok eser ve risâle kaleme almıştır. Bu sebeple devrinin bütün bilginleri tarafından büyük bir saygıyla anılmıştır.

Şüphesiz ki Râzî'nin en büyük eseri, Kur'an tefsîridir. et-Tefsîr'ül-Kebîr diye de anılan bu ünlü tefsîri, tamâmlayamadan vefât etmiştir. Öğrencilerinden Şâm'da başkadı olan Sihâbüddîn Ahmed İbn Halîl el-Hûyî ve Necmüddîn Ahmed İb Muhammed el-Kamûlî tarafından tamâmlandığı belirtilmektedir. Ayrıca Muhammed İbn Ebu'l-Kâsım tarafından et-Tenvîr fî't-Tefsîr, adıyla özetlenmiştir.

İbn kesîr tefsîrinin muhtelif cildlerinde, bazı bölümlerini tercüme ederek vermiş olduğumuz Fahreddîn Râzî'nin tefsîri; onüçüncü yüzyılda mevcûd olan kültür birikimlerinin hepsinin bir özeti ve muhassılası durumundadır. Başta fizik, astro-nomi, felsefe olmak üzere devrin cârî olan pozitif bilim geleneği özetlenerek dirâyet metodu doğrultusunda Kur'an âyetleriyle bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Her âyetin gramer özellikleri, belâgat incelikleri, fikhî yorumları, yapılmakta ve sistematik şekilde kelâmî mevzû'lar tartışılarak o güne değin yaşamış olan kelâm problemlerinin ana konuları başlıklar halinde incelenmektedir.

Riyâzî ve tâbîî bilimlere genişçe yer vermeye çalışan Râzî, özellikle Batlamyus (Ptolemeus) astronomisinin izâhlarıyla Kur'an âyetlerini tefsîr etmeye çalışmaktadır. Bu sebeple de yorumlarında bazı çıkmazlara düşmektedir. Gerçekten Kur'an-ı Kerîm bir ilimler ansiklopedisi değildir. Sâdece insan, kâinât ve hayat hakkında ana ilkeler vazeden bir sistemler manzûmesi getirmektedir. Böyle olunca da mücerred bazı temâsları vesîle ederek Kur'an-ı Kerîm'i ansiklopedik bir bilimler kitâbı haline dönüştürme çabası değişmeyen bir gerçeğin değişen durumlara uydurulması gibi sonu çıkmaz bir yola götürür. Nitekim Râzî Bakara süresinde (22. âyet) "O ki yeryü-

zünü sizin için bir döşek, göğü de bir binâ yaptı'' âyetini tefsir ederken dünyanın dönmeyip durgun olduğu konusunda beş ayrı delil zikretmektedir. (Bkz. İbn Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, II, 215-217) Buna mukâbil yüzyılımızdaki müfessirler de başta Tantavî Cevherî olmak üzere Kur'an-ı Kerim'den dünyanın döndüğüne dair birçok delil serdetmektedirler. (Bkz. Tantavî Cevherî, Cevâhir'ül-Kur'an, indekste gösterilen yerler)

Râzî bu büyük tefsirinde felsefî tartışmalara da genişçe yer verir ve özellikle ilâhiyât konusunda İslâm filozoflarının yorumlarını değerlendirmeye ve zaman zaman da eleştirmeye çalışır. Ancak, filozoflara karşı bircephe almış olmak yerine, daha çok fırkaların görüşlerine yer veren kelâmî mezheplerin tartışmalarını öne alır. Kendisi İran'lı olmasına rağmen dâimâ Ehl-i sünnetin görüşlerine ağırlık verir ve bu vesile ile gerek Mu'tezile, Mürce ve Cebriye gibi diğer mezheplerin görüşlerini, gerekse Şîa'nın görüşlerini sürekli çürütmeye çalışır. Nitekim bu sebeple Endülüslü bilginler tarafından eleştirilecek olan Râzî hakkında İbn Hacer Necm et-Tûfî'nin el-İksir fî İlm'it-Tefsir isimli kitabında şöyle dediğini bize aktaracaktır: Tefsirler arasında tefsir ilminin en önemli konularını derli toplu olarak anlatan; Kurtubî'nin ve İmâm Fahrüddîn'in tefsirinden başkasını görmedim. Ancak onun (Râzî) tefsirinin pek çok ayıpları vardır. Nitekim bana Şeref'üd-Dîn en-Nüsaybî şeyhi Mağribli Sırât'üd-Dîn el-Sermiyâhî'den nakletti ki; o, iki cilt halinde el-Me'haz isimli bir kitâb tasnif ederek Fahreddîn Râzî'nin tefsirindeki değerli ve değersiz konuları açıklamıştır. O, Râzî'ye çok kızarak dermiş ki; Râzî; din ve mezhep konusunda muhâliflerin şüphesini gerçek görüşten daha fazla irâd etmekte, hak ve sünnet ehlinin görüşünü ise daha düzensiz biçimde aktarmaktadır. Tûfî der ki: Yaşıma andolsun ki; bu Râzî'nin felsefe ve kelâm ile ilgili kitaplarındaki âdetidir. Nitekim bu sebeple bazıları onu ithâm etmişlerdir. (İbn Hacer, Lisân'ül-Mizân, IV, 427-428)

Fahreddîn Râzî, âyetlerdeki fikhî ahkâmı da detaylı olarak açıklamaya çalışır ve hattâ kendisi Şâfiî mezhebine mensûb olduğu halde diğer mezheplerin görüşlerine de geniş olarak yer verir ve sonuçta Şâfiî'nin görüşünü tercîh ettiğini belirtir.

Râzî'nin tefsirinde yeri geldikçe fıkıh ve tefsir usûlüne dair bilgilere de rastlanmaktadır. Gramer ve belâgat yönünden Kur'an'ın i'câzını göstermeye alışan Râzî, tasavvufî izâhlara da yer verir. Onun Nûr âyetinin tefsiri ve buradaki tasavvufî yorumları, Râzî'nin tefsirini tasavvufa girdikten sonra kaleme aldığını söyleyenlerin görüşünü te'yîd edici niteliktedir. Râzî, tefsirinde hem rivâyet, hem de dirâyet usûlüne başvurmuş, âyetlerin tefsirini sahâbe ve tâbiînin rivâyetleriyle açıklamaya çalışmış sonra da dirâyet yoluyla izâh etmiştir.

Mefâtih'ül-Ğayb'da Râzî, sûrelerle sûrelerin birbiri arasındaki insicâmını göstermeye özen göstermiş ve âyetler arası ilmi ve edebî yönden bağlantılar kurmaya çalışmıştır. Az önce de belirttiğimiz gibi Fıkıh bakımından Şâfiî mezhebinin görüşleri esâs alındığı gibi, itikâdî konularda da Eş'arî mezhebinin görüşleri detaylı olarak açıklanmıştır.

Böylece görülüyor ki Râzî'nin tefsiri; İslâm dünyasında şöhret bulduğu tarzda "ulu" ve "büyük" tefsir ünvanına (Tefsir'ül-Kebîr) gerçekten lâyık olmuş ve sırf bir tefsir olmaktan öte antik çağlardan beri gelen kültür birikimlerinin sergilendiği bir bilimler ve özellikle İslâm ilimleri ansiklopedisi niteliğine bürünmüştür. Ama bu

ansiklopedi alışılagelen türden olmayıp yeri geldikçe ve gerek duyuldukça sergilenen bilgi yığınlarından oluşmaktadır. Hattâ bu sebeple İbn Hallikân; Tefsîr'ül-Kebîr için şöyle diyecektir; Râzî kelâm ilminde, eskilerin ilimlerinde ve aklî ilimde zamânının halkını geçmiştir. Sayısız pek çok fende faydalı tasnîfleri vardır. Bunlardan birisi Kur'ân-ı Kerîm tefsîridir ki onda her türlü garîb şeyleri cem'etmiştir ve gerçekten bu büyük bir kitâbtır. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, IV, 249) Aynı nedendir ki Kâtip Çelebi Keşf'üz-Zunûn'da şöyle diyecektir: Doğrusu Fahreddîn Râzî tefsîrini filozofların ve hükemânın sözleriyle doldurmuş ve bir şeyden çıkıp başka bir şeye girmiştir. Öyle ki bakan kişi, bundan hayrete düşer. Ebu Hayyân ise el-Bahr'ül-Muhîr'de der ki: İmâm Râzî tefsîrinde tefsîr ilminde gereği olmayan pek çok şeyleri uzun uzadıya derleyip aktarmıştır. Bu sebeple bazı bilginler şöyle demişlerdir: Râzî'nin tefsîrinde tefsîrden başka her şey vardır. (Kâtip Çelebi, Keşf'üz-Zunûn, I, 431-432)

Râzî'nin naklettiği hadislerde sahîh ve zayıf ayrımı yapmadığı ve bu konuda yetersiz olduğu da söylenmiştir. Râzî'den sonra yüzyılımıza kadar devâm edecek olan yeni bir tefsîr türü ortaya çıkıp gelmiştir. Ve hatâları sevâblarıyla bu tür tefsîrler sürekli tartışılır olmuştur.

Râzî'nin önemli cephesinden birisi de iyi bir vâiz olmasıdır. İbn Hallikân onun için şöyle diyecektir: Vaaz konusunda Yed-i Beyza (Hz. Mûsâ'nın mucizesi)'ya sahipti. Arapça ve Farsça va'zederdi. Va'z esnâsında vecde kapılır ve hüngür hüngür ağlardı. Herât şehrinde muhtelif mezheplerden ve görüşlerden insanlar onun meclisinde hazır bulunur ve kendisine sorular sorarlardı. O, her soruya en güzel şekilde cevâblar verirdi. Bu sebeple Kerrâmiyye'den birçok insan kitlesi Ehl-i Sünnet mezhebine dönmüştü, ve yine bu sebeple kendisine Herât'da Şeyh'ül-İslâm lakabı verilmişti. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, IV 249-250)

(Râzî Hakkında daha geniş bilgi için bkz. Zehebî Siyer'ü A'lâm'in Nübelâ', XIII, 115; İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, IV, 248-252; Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiyye, V, 35; İbn Ebi Useybia, Uyûn'ül-Enbâ', 462-470; İbn'ül-Kıftî, İhbâr'ül-Ulemâ bi Ahbâr'il-Hükemâ, 190-192; Zehebî, Mîzân'ül İ'tidâl, II, 324; İbn'ül-İberî, Muhtasar'üd-Düvel, 418;442; İbn es-Sâî, el-Camî'ül-Muhtasar, IX, 306-308; İbn Hidâye, Tabakât'üş-Şâfiyye, 82-83; -Safadî, el-Vâfî, 248-259; Suyûtî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 39; İbn'ül-İmâd Şezerât'üz-Zeheb, V, 21-22; İbn Tağrıberdi, en-Nücûm'üz-Zâhire, VI, 197-198; Taşköprülü, miftah'üs-Saâde, I, 450-451; Kâtip Çelebi, Keşf'üz-Zunûn, I, 431-432; Brockelmann, G.A.L., I, 506-508; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, XI, 79-80; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, I, 290-296; İslâm Ansiklopedisi Râzî maddesi; Menî Abdülhalîm Mahmûd, Menahic'ül-Müfessirîn, 145-152)

3- Kâdî Beydâvî (öl. 691/1292) Envâr'üt-Tenzîl ve Esrâr'üt-Te'vîl.

Nâsirüddîn Ebu'l-Hayr Abdullah İbn Ömer İbn Muhammed İbn Ali. Kâdî Beydâvî diye şöhret bulmuş olan bu büyük bilgin Atabeg Ebu Bekr İbn Sa'd devrinde (1226-1260) Şîrâz çevresinde bulunan Beyzâ'da doğmuştur. Babası Fars büyük kadısı (Kâdî'l-Kudât) olup burada yetişmiştir. Bir ara Tebrîz'e de gitmiş olan Kâdî Beydâvî'nin burada sorulu cevâblı bir ders halkasına katıldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Dâvûdî'nin anlattığına göre; devrin bazı seçkinlerinin de hazır

bulunduğu sorulu cevaplı toplantıda Kâdî Nâsirüddîn, kendisini kimsenin tanıyamayacağı şekilde halkın arkasına oturmuştu. Müderris kimsenin cevâb veremeyeceğini zannettiği bir nükteyi zikrederek mecliste bulunan topluluktan bu nükteyi çözmelerini ve cevâbını vermelerini ister. Cevâb veremeyecek olurlarsa yalnız çözmelerini, buna da güçleri yetmeyecek olursa îade etmelerini söyler. Soruyu tamâmlayınca Kâdî Nâsirüddîn cevâb vermeye başlar. Müderris ona soruyu anlayıp anlamadığını farkedinceye kadar seni dinlemem, der. Kâdî Beydâvî; nükteyi lafzı ile mi yoksa mânâsı ile mi tekrarlamasını istediğini sorar ve bu ikisi arasındaki seçmeyi kendisinin yapmasını söyler. Beklemediği bu durum karşısında kalan müderris, lafzıyla tekrâr et, der. O da lafzıyla tekrârlayıp sonra nükteyi çözer ve bu nüktenin terkiibinde bir eksiklik olduğunu anlatarak cevâbını verir. Ancak kendisinin de müderrise benzer bir soru soracağını ve müderrisin bunu çözmesini ister, ama müderris bu nükteyi çözmez. Bunun üzerine vezîr onu yerinden kaldırarak kendi yanına otur - tur ve kim olduğunu sorar. O da Abdullah el-Beydâvî olduğunu ve Şîrâz'a kadı olmak arzusuyla geldiğini bildirir. Bunun üzerine vezîr kendisine ikrâmda bulunur, o gün elbiselerle donatır ve istediğini yerine getirir. (Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 242-243; ayrıca Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiyye VIII, 157)

Abdullah el-Kâdî, Şeyh Muhammed İbn Muhammed el-Kehtâî'den kendisine devlet görevi verilmesi için aracı olmasını ister. Vezîr şeyhin yanına geldiğinde şeyh der ki: şu adam âlim ve fazîletli bir kişidir. Emîr ile birlikte ateşe girmek istiyor. Yani o, sizden kendisine bir seccâde mikdârı cehennemde yer vermenizi arzuluyor. İmâm Beydâvî bu sözden etkilenerek dünyevî mevkileri terkeder ve şeyhin yanından hiç ayrılmaz. Bahis konumuz olan tefsîrini de bu şeyhin îşâreti üzerine yazar. (Kâtib Çelebî, Keşf'üz-Zunûn, I, 187)

685 (1282) veya 691 (1291) yılında Tebrîz'de vefât eder. Kâdî Beydâvî'nin başta Envâr'üt-Tenzîl isimli inceleme konusu yapacağımız tefsîri olmak üzere, Minhâc'ül Vusûl ilâ İlm'il-Usûl isimli usûle dâir bir eseri, kelâm ve felsefeye âit Tavâli'ül-Envâr Min Matâli'ül-Enzâr isimli eserleri çok meşhûrdur. Usûle dâir eseri, Abdurrahmân İbn Hasan el-İsnevî (öl. 1370) Tavâli' isimli eseri de Mahmûd İbn Abdurrahmân el-İsfahânî (öl. 1348) tarafından şerhedilmiştir. Bu esere Seyyid Şerîf Cürcânî (öl. 1431) bir hâşiye yazmıştır. Ayrıca Hz. Âdem'den 1275 yılına kadar dünya tarihini anlatan bir eseri bulunmaktadır. Beydâvî'nin sarf, nahiv ve fıkha dâir bazı küçük risâleleri de mevcûddur. Kâdî Beydâvî fıkıh, usûl, kelâm, mantık, gramer, belâgat ve tarih ilimlerinde şöhret bulmuşsa da ona en çok şöhret kazandıran eseri, şüphesiz ki Kur'ân tefsîridir. Özellikle Kâdî Beydâvî tefsîri diye şöhret bulmuş olan bu tefsîr orta hacimde bir eser olup rivâyet ve dirâyet metodlarını birlikte ihtivâ eder. Ehl-i Sünnetin koyduğu kurallara uygun delillerle ve Arap dilinin kâidelerini gözönünde bulundurarak kısa ve vecîz şekilde âyetleri yorumlamaya çalışır. Eser başta ünlü müfessir Zemahşerî'nin el-Keşşâf isimli tefsîri olmak üzere, Fahreddîn Râzî'nin ünlü tefsîri Mefâtih'ül-Ğayb'dan ve Râğib el-İsfahânî'nin tefsîrinden yararlanılarak hazırlanmış ve medreselerde asırlarca yetişkin müderrislerin okuttukları ders kitabı olarak elden ele dolaşmıştır. Günümüze kadar da gelen bu eser, hakkında Kâtib Çelebî şöyle diyor: "Onun bu tefsîri büyük bir üne sahiptir. Öyle ki açıklamayı dahi gerektirmez. Kâdî, i'râb Maânî ve beyânla ilgili konuları Keşşâf tefsîrinden özetlemiş, hikmet ve kelâma ilişkin husûsları Tefsîr-i Kebîr (Fahreddîn Râzî'nin

tefsiri) den özetlemiştir. İşâretlerin inceliklerini, anlaşılmaz gerçekleri anlatmayı ve ıstikâkla ilgili konuları da Rağip el-İsfâhânî'nin tefsirinden almıştır. Ve buna akledilebilir konularda, makbûl tasarruflarda kendi fikrinin ışığını eklemiştir. Böylece gizlilikler çehresinden şek şâibesini gidermiş ve bilim alanında basîret ve genişliğini artırmıştır. Tıpkı Mevlânâ Münşî'nin dediği gibi:

Akıl ve fikir sahibleri hiçbir şey ortaya seremediler;

Okunan kitâbın yüzündeki örtünün açılmasına ilişkin.

Ama pörsümez beyâz bir eli (yed-i beyzâ) vardır, Kâdî Beydâvî'nin.

O, derin bir bilgin olduğu için söz meydanına at koşturmuş ve ilimlerde mahâretini açığa çıkarmıştır. Yerine uygun biçimde kimi zaman işâretin güzelliğinin yüzündeki perdeyi ve istiârenin tatlılıklarının örtüsünü açmıştır. Bazan da hikmet eli ve diliyle akledilir nesnelerin esrârının üzerindeki perdeyi yırtmış, sözleri ile tercümân olarak halka müşkül gelen konuları çözmüş ve maksatların zorunu önüne sermiştir. İnce bahislerde saptırıcı şüphelerden emîn kılan esâsları zikretmiş ve delillerin metodlarını açıklamıştır. Tefsîr şekillerinden; “denildi ki” lafzıyla başlayan ikinci, üçüncü ve dördüncü vecihler zayıftır... Sûrelerin sonunda irâd etmiş olduğu hadislerin çoğuna gelince; gönlünün âyinesi sâf olan Rabbının esintilerini hisseden birisi olduğu için bu konuda müsâmahakâr davranarak cerh ve ta'dil sebeplerinden uzak durmuş, terğîb ve te'vil yolunu tutmuştur... Ayrıca bu kitâb Allah katında derin bilginler ve fazîlet sahiplerinin hepsinin yanında hüsn-i kabûl görme lutfuna ermiştir. Ders vererek, hâşiye yazarak ve ta'likler yaparak herkes onun üzerine üşüşmüştür. (Kâtib Çelebî, Keşf'üz-Zünûn, I, 187) Celâleddin Suyûtî de Nevah üd'ül-Ebkâr ve Şevârid'ül-Efkâr isimli Kâdî tefsirinin hâşiyesinde şöyle der: “Kâdî Nâsirüddîn el-Beydâvî bu kitâbı özetlemiş ve güzel yapmıştır. Her güzel şeyi getirmiş ve Mu'tezile mezhebine sapma imkânı olan şeylerden kaçınmış, hîle noktalarını atarak yok etmiştir. Önemli konuları yazmış, eklerle derin bilgiler vermiş ve parlak bir mücevher gibi eseri ortaya çıkmıştır. Bu eser, günün aydınlığındaki güneşin parlaklığı gibi parlamış, birçok bilginler onun üzerine düşmüş, güzelliğini diller anlatagelmüş, ârifler onun inceliklerinin tadını tatmışlardır. Bilginler ders vererek ve mütâlaa ederek onun üzerine eğilmişler ve çabucak benimseyip kabûl yolunu tutmuştur. (Nakleden Zehebî et-Tefsîr ve'l-müfessirûn, I, 301-302)

Beydâvî'nin bu tefsiri sûrelerin başına ve sonuna koyduğu daha çok Zemahşerî'den almış olduğu zayıf rivâyetlerden daha eleştirile gelmiştir. Ancak o, İsrâiliyâta dâir rivâyetlerin nakli konusunda titiz davranmakta ve bunu; “rivâyet edilmiş ki” veya “denilmiş ki” gibi mişli geçmişle belirterek kendisinin bu görüşe katılmadığını imâ etmektedir. Diğer taraftan pozitif bilimlerle ilgili araştırmalarında selefî Râzî'nin tutmuş olduğu yolu izlemiştir. Nitekim kendisi tefsîrin önsözünde şöyle der: “Uzun zamandan beri zihnimdebu fende -yani tefsîr ilminde-bir eser tasnîf etmek düşüncesi vardı. Öyle ki bu eser sahâbenin ulularından, tâbiînün bilginlerinden ve bunların dışındaki selef-i sâlihînden bana kadar ulaşmış olan bilgilerin özünü ve süzülüşünü ihtivâ etsin, istiyordum. Parlak nükteleri taşınsın, gözhâcî lâtifeleri içersin, diyordum. Gerek ben, gerekse benden önce muhakkiklerin örneklerinden ve müteahhirinin fazîletlilerinden zevâtın çıkarmış olduğu bu incelikleri, meşhûr sekiz kırâet imâmına ulaşan kırâet vecihlerini ve muteber Kurrâdan nakledilen şâz rivâyetleri de dile getirmesini arzu ediyordum. Ama benim mahmûn eksikliği öne atıl-

mamı önlüyor ve bu makama çıkmamı engelliyordu. Nihâyet istihâreden sonra istediğim şeye başlama konusunda ve maksadımı gerçekleştirme hususunda izin verildi ve böylece ona Envâr'üt-Tenzîl ve Esâr'üt-Te'vîl (İndirilmiş olan Kitâbın Nûrları ve Te'vîlin Sırları) adını vermeye niyetlendim. (Kâdî Beydâvî, Tefsîr, I, 6) Bu amacına uygun olarak gerçekleştirmiş olduğu tefsîr hakîkaten vecîz biçimde ve özellikle tefsîr ilminde bilgi edinmek isteyen medrese öğrencilerinin yararlanabileceği bir eser olmuştur. Ne var ki bu eser, özet bir tefsîr olmakla beraber, öğrencinin kolayca yararlanmasına müsait olma niteliğinden uzaktır. Çünkü âyetler belâğat ve i'câza gölge düşürmemek için o devirde âdet olduğu gibi- oldukça zor ifâdelerle tefsîr edilmeye ve gramer incelikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Nitekim bundan sonra bu usûl gelenek halini alacaktır. Özellikle Osmanlı medreselerinde gerek tefsîr, gerekse diğer bilimlerde öğretici nitelikte yazılan eserlerin hemen hemen pek çoğunda Arap dilinin incelikleri ve üslûb kaygısı öne alınarak zor ve anlaşılabilir bir üslûb ile yazmak âdet olacaktır. Bu daha girift ve zor ise esâs amacın dışında birtakım dil inceliklerini hedef alan bir düşünce tarzının gelişmesine sebep olacaktır. Nitekim bu nedenledir ki medrese mollalarının anlaması için Kâdî tefsîrince birçok kişi tarafından hâşiye ve ta'likler yazılacaktır. Ve böylece Zemahşerî'nin açmış olduğu bu çığır; Kâdî tarafından daha da genişletilerek daha sonra sıkıntısı, çok çekilecek ve İslâm dünyasında fikrî durgunluğun yaygınlaşmasına sebep olacak zor, külfetli ve tasannu' dolu bir üslûbla yazma geleneğini kökleştirecektir. Bu ise medrese eğitiminin önünde aşılması zor büyük bir barikat oluşturacaktır.

Kâdî Tefsîrine Kısmen veya Tamamen Hâşiye Yazanlar

- 1- Ebu Bekr es-Sâîğ (öl. 786/1384)
- 2- Şemsüddîn Yûsuf el-Kirmânî (öl. 786/1384)
- 3- Molla Hüsrev (öl. 885/1480)
- 4- Molla Gûrânî (öl. 890/1485)
- 5- Mustihaddîn İbn Tencîd (öl. 890/1485)
- 6- Nehcûvânî (öl. 902/1496)
- 7- Yûsuf Tokâdî (öl. 902/1496)
- 8- Kâdî Zekerîyyâ el-Ansârî (öl. 910/1504)
- 9- Celâleddîn es-Suyûtî (öl. 911/1505)
- 10- Kemâleddîn Karamânî (öl. 920/1514)
- 11- Cemâleddîn Karamânî (öl. 933/1526)
- 12- İbn Kemâl Paşa (öl. 940/1533)
- 13- Ebu'l-Fadl el-Kâzerûnî (öl. 940/1533)
- 14- İsmâüddîn el-İsferâyînî (öl. 943/1536)
- 15- Sa'dî Çelebî (öl. 945/1538)
- 16- Atûfî Hayreddîn (öl. 948/1541)
- 17- Şeyhzâde Muhyiddîn (öl. 950/1543)
- 18- Mustafa Sürûrî (öl. 960/1565)
- 19- Mahmûd el-Geylânî (öl. 970/1562)
- 20- Nûreddîn el-Hamza el-Karamânî (öl. 971/1563)
- 21- Muhammed Amasyevî (öl. 973/1565)
- 22- Abdülkerîm zâde Muhammed (öl. 975/1567)

- 23- Dede Cengi (öl. 965/1567)
- 24- Kinalızade Alâeddin (öl. 979/1577)
- 25- Yûsuf Amasyavî (öl. 986/1578)
- 26- Kâdizâde Şemsüddin (öl. 988/1580)
- 27- Mevlânâ İvaz (öl. 993/1585)
- 28- Abdülbâkî el-Geredevî (öl. 995/1586)
- 29- Şemseddin Karabâgî (öl. 1900/1600)
- 30- Sıbgadullah er-Berveçî (öl. 1015/1606)
- 31- Bedreddin es-Safûrî (öl. 1024/1615)
- 32- Bahâeddin el-Amûlî (öl. 1031/1621)
- 33- Ganizâde Nâdirî (öl. 1034/1624)
- 34- Muhammed Emîn Şirvânî (öl. 1036/1626)
- 35- Muhammed Bosnevî (öl. 1046/1636)
- 36- Muhammed el-Misrî (öl. 1066/1655)
- 37- Abdullah el-Kerderî (öl. 1064/1653)
- 38- Hıdır İbn Muhammed el-Amasyevî (öl. 1067/1656)
- 39- Abdullah Hilmî (öl. 1067/1656)
- 40- Abdülhakîm es-Seyelkûtî (öl. 1067/1656)
- 41- Şehâbeddin el-Hafâcî (öl. 1069/1658)
- 42- İbrâhîm el-Misrî (öl. 1079/1667)
- 43- Kırımlı Muhammed (öl. 1079/1667)
- 44- Hamza Efendi (öl. 1081/1670)
- 45- Minkârî zâde Yahyâ Efendi (öl. 1088/1677)
- 46- Üşşâkî zâde Abdülbâkî (öl. 1090/1679)
- 47- Abdurrahmân el-Mahallî (öl. 1098/1686)
- 48- Feyzullah Efendi (öl. 1099/1687)
- 49- Muhammed Akkirmânî (öl. 1114/1702)
- 50- Halîl Naîmî el-Mağnisâvî (öl. 1130/1717)
- 51- Nûreddin es-Sindî (öl. 1138/1725)
- 52- Saçaklızâde Muhammed el-Mer'âşî (öl. 1145/1732)
- 53- Mesdici zâde Abdullah (öl. 1148/1735)
- 54- Muhammed Emîn Üsküdârî (öl. 1149/1736)
- 55- Abdurrahmân es-Sefercelânî (öl. 1150/1737)
- 56- Cârullah Velîyüddin Efendi (öl. 1151/1738)
- 57- Ahmed Kazâbâdî (öl. 1163/1749)
- 58- Osmân Kemâlî (öl. 1171/1757)
- 59- Muhammed Hâdimî (öl. 1176/1762)
- 60- Muhammed el-Endelûsî (öl. 1176/1762)
- 61- Lebîb el-Amidî (Abdülğafûr) (öl. 1185/1771)
- 62- Hüseyin Karatepeli (öl. 1191/1777)
- 63- İsmâîl konevi (öl. 1195/1780)
- 64- İsmâîl Müfid (öl. 1210/1795)
- 65- Muhammed Mekki (öl. 1212/1797)
- 66- Mustafâ el-Mantıkî (öl. 1244/1828)
- 67- Ğazzi zâde Abdüllatîf (öl. 1247/1831)
- 68- İbn Âbidin Muhammed Emîn (öl. 1252/1836)

Ayrıca Ni'metullah el-Aydîni, Şeyh Muhammed eş-Şirânî, Şeyh Muhammed eş-Şirvânî, Hasan İbn Muhammed ed-Dimeşkî, Ebu Bekr el-Leysî ve Sirozlu Yûsuf İbn Hamza gibi doğum tarihleri tesbît edilememiş zâtlar tarafından yazılmış hâşiye-ler bulunmaktadır.

Kâdî Beydâvî Tefsîrine Ta'lik Yazanlar

- 69- Seyyid Şerif Cürcanî (öl. 816/1413)
- 70- Seyyid Ahmed el-Kirîmî (öl. 850/1446)
- 71- Kâsım İbn Kutlubâğa (öl. 879/1474)
- 72- Muhammed en-Niksârî (öl. 901/1495)
- 73- Kemâleddin Muhammed el-Kudsî (öl. 903/1497)
- 74- Muhammed Ahaveyn (öl. 904/1498)
- 75- Muhyiddin el-İmâdî (öl. 922/1516)
- 76- Muhammed el-İskilîbî (öl. 932/1525)
- 77- Muhyiddin Muhammed Karabağî (öl. 942/1535)
- 78- İbn Muhyî eş-Şirâzî (öl. 945/1538)
- 79- Hayyâmî (Hayrabolulu) (öl. 971/1563)
- 80- Muhammed İbn İbrâhîm el-Halebî (öl. 971/1563)
- 81- Muhammed el-İstanbûlî (öl. 973/1565)
- 82- Nasruddin el-Manastırî (öl. 976/1568)
- 83- Muslihüddin Muhammed el-Lârî (öl. 977/1569)
- 84- Muslihüddin Mustafâ (öl. 977/1569)
- 85- Ahmed Çelebî (öl. 986/1578)
- 86- Şeyh'ül-İslâm Zekerîyyâ Efendi (öl. 1001/1592)
- 87- Ahmed el-Ansârî (öl. 1009/1600)
- 88- Hüseyin el-Halhâlî (öl. 1014/1605)
- 89- Sadreddin Şirvânî (öl. 1020/1611)
- 90- Şeyh Radiyüddin Muhammed el-Kudsî (öl. 1028/1618)
- 91- Ganî zâde Muhammed (öl. 1036/1626)
- 92- Hidâyetullah (Alâiyyeli) (öl. 1039/1629)
- 93- Muhammed el-Bosnevî (öl. 1046/1636)
- 94- Nûrullah eş-Şirvânî (öl. 1065/1654)
- 95- Abdurrahmân el-Mâgnisâvî (öl. 1080/1669)
- 96- Remzî Efendi (öl. 1100/1688)
- 97- Şeyh'ül-İslâm Abdürrahîm Efendi (öl. 1128/1715)
- 98- Muhammed İbn Ömer ed-Dârendevî (öl. 1152/1739)
- 99- Abdurrahmân el-Bursevî (öl. 1161/1748)
- 100- Muhammed Hâzım el-Erzerûmî (öl. 1176/1762)
- 101- Gazzî zâde Mustafa Nesîb (öl. 1202/1787)
- 102- Burdurlu Halîl Efendi (öl. 1269/1852)
- 103- Hasan Fehmi Efendi (öl. 1294/1877)

Ayrıca Muhammed Emîr, Muhammed Kemâlüddin et-Taşkendi, Sinânüddin el-Berdaî ve Edîb el-Halebî gibi ölüm tarihleri tesbît edilemeyen bazı zevât da birer ta'like yazmışlardır. Diğer taraftan el-İmâm'ül-Kâmil diye tanınan, Şâfiî bilginle-

rinden Kâhire'li Muhammed İbn Abdurrahmân (öl. 874/1469) Kadî Beydâvî tefsîrini özetlemiştir. Bu tefsîrde yer alan hadîsleri Muhammed İbn Hasan ed-Dımeşkî (öl. 1175/1761) tahrîc etmiştir. Kâdî Beydâvî tefsîrini 1185 (1771) tarihine vefât eden Birgili Ali Efendi Türkçeye tercüme etmiştir.

(Daha geniş bilgi için bkz. Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiyye, V, 59; Suyûtî, Buğyet'ül-Vüât, 386; Yâfiî, Mir'ât'ül Cinân, IV, 220; Taşköprülü, Miftâh'üs-Saâde, I, 436-437; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 242-243; Kâtib Çelebî, Keşf'üz-Zunûn, I, 186-193; Brockelmann, G.A.L., I, 416-418; Ayrıca İslam Ansiklopedisindeki Beydâvî maddesi; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 296-304; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 241-245; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 528-535)

4- Neseî (öl. 710/1310) Medârik.

Hâfızüddîn Ebu'l-Berekât Abdullah İbn Ahmed İbn Mahmûd en-Neseî, Buhârâ yakınlarındaki Neseî'de dünyaya gelmiş olup doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Şems'ül-Eimme Muhammed İbn Abdüssettâr er-Kerderî Hamîdüddîn ed-Darîr ve Bedrüddîn Hâherzâde'den ders almış, daha sonra Kirmân'da el-Kutbiyyetüs-Sultâniyye medresesinde müderrislik yapmıştır. Bir süre Bağdâd'a gitmiş ve dönüşünde 710 yılında Hûzistân'daki İzac'ta Rebîulevvel 710 (Ağustos 1310)'da vefât etmiş ve buraya gömülmüştür. Öğrencileri arasında Muzafferüddîn İbn'üs-Sâatî (öl. 1295) ve Hüsâmüddîn es-Sıgnakî (öl. 1315) gibi ünlü kişiler bulunmaktadır. Başlıca eserleri arasında Medârik'üt-Tenzîl ve Hakâik'üt-Te'vîl isimli tefsîrinin yanı sıra fıkıh usûlüne dâir çok yaygın bulunan Menâr'ül-Envâr fî Usûl'il-Fıkıh gelmektedir. Bu eseri daha sonra birçok kişi tarafında şerh edilmiştir. Kendisi de bu eserine şerh yazmıştır. Merğınânî'nin el-Hidâye isimli eserinin örnek olarak yazıldığı el-Vaî ve bunun şerhi durumunda olan el-Kâfî, ayrıca el-Vâfî'nin hülâsası olan Kenz'üd-Dekâik ve yine Akâide âit Umdet'ül-Akâid ve bunun şerhi olan el-İ'timâd isimli eserleri onun İslam ülkelerinde haklı bir üne kavuşmasını sağlamıştır. Gerek Heseî Nefsîri ve gerekse Menâr ve Kenz'üd-Dekâik isimli eserleri yakın zamanlara kadar başta Kâhire'deki el-Ezher Üniversitesi olmak üzere, diğer medreselerde öğrencilerin elinden düşmeyen ders kitabı olarak ta'kîb edilmiştir. (W. Heffening, İslâm Ansiklopedisi Neseî maddesi)

Neseî'nin Kenz'üd-Dekâik'ı Zeylâ'î (öl. 1343) Aynî (öl. 1451), Molla Miskîn el-Herevî (öl. 1409'dan sonra) Tâî (öl. 178), İbn Nuceym (öl. 1563) tarafından şerh edilmiştir. Neseî'nin, Nâsüriddîn es-Semerkindî'nin Kitâb'ün-Naî isimli eserine el-Mustafa ve el-Menâfî' isimli iki şerh yazdığı, Necmeddîn Ebu Hafs en-Neseî'nin akâid manzûmesine el-Mustafâ ve el-Mustafâ isimli şerh ve özet yazdığı, Ahşikâtî'nin Müntehab fî Usul'id-Dîn isimli eserine bir şerh yazdığı kaynaklarca zikredilmektedir.

İslâm Ansiklopedisinde Neseî maddesinin yazarı olan W. Heffening ne yazık ki müellifin en ünlü eseri olan Medârik'ten hiç söz etmemiştir. Medârik tefsîrini Neseî Zemahşerî'nin ve Beydâvî'nin tefsîrinden özetlemiş, orta uzunlukta bir eser meydana getirmiştir. Bu eserinde Kırâet ve i'râb şekillerini anlatan müellif, Zemahşerî'nin Keşşâf'ta bahis konusu ettiği edebiyat inceliklerine yer vermiş ancak sûrelerin faziletine dâir onun naklettiği mevzû' hadîslere yer vermemiştir.

Gramerle ilgili ma'lûmâtı verirken i'râb ve kırâat vecihleri üzerinde durmakla beraber, i'râb konusunda sarf ve nahiv bakımından tafsîlâta dalmamaktadır. Fıkıh mes'elelerine dâir verdiği bilgiler, derin olmamakla beraber Hanefî mezhebinin görüşlerini yansıtmaktadır. Çok az da olsa İsrâiliyâtın yer aldığı bu tefsîrde Neseffî, genellikle nakledilen rivâyetin uydurma veya isrâiliyâttan olduğunu belirtmeye çalışır.

Neseffî, tefsîrin mukaddimesinde amacını şöyle özetler: "Kendisine icâbet etmem gereken bir zât benden, te'viller konusunda i'râb ve kırâet vecihlerini derli toplu anlatan, bedî' ve beyân ilimlerinin inceliklerini taşıyan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'ın görüşlerini yansıtan bid'at ve dalâlet ehlinin uydurmalarından kaçınan te'viller konusunda orta genişlikte bir kitâb yazmamı istedi. Bu kitâb ne bıkırtıcı şekilde uzun, ne de yetersiz şekilde kısa olmalıydı. Ben, bu husûsta insan gücünün kusurunu ve tehlikeli durumdan kaçınmak gerektiğini gözönünde bulundurarak bir süre tereddüt ettim. Bilâhère pekçok engellere rağmen bu kitâbı yazmaya karâr verdim ve Allah'ın yardımıyla az bir süre içinde tamâmladım, ona indirilmiş olan kitâbın kavranılması ve te'vîlinin hakikatları adını verdim." (Neseffî, Medârik, Mukaddime)

(Daha geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, ed-Dürer'ül-Kâmine, II, 247; el-Kureyşî, el-Cevâhir'ül-Müdie, I, 270-271; İbn Kutlubâğa, Tâc'üt-Terâcim, 22, Brockelmann, G.A.L., II, 196-197; Suppl, II, 263-268; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 304-309; Minî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 215-221; Ömer Nasûhî Bilmen Büyük Tefsîr Tarihi, II, 539-540)

5- Hâzin (öl. 741/1340) Lübâb

Alâuddîn Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn İbrâhîm İbn Ömer eş-Şeyhî el-Bağdâdî eş-Şâfiî es-Sûfî 678 yılında (1279) Bağdâd'ta doğmuş ve burada İbn'üd-Devâlibî'den hadîs öğrenmiş, sonra Şâm'a gelip Kâsım İbn Muzaffer ve Ömer kızı Vezire'den (Şâmlı bir hadîs bilgini olan bu hanım, babasından hadîs öğrenimi görüldükten sonra Şâm ve Mısırdaki hadîs rivâyet etmiştir. 716/1316 yılında vefât etmiş olup Simâ' yoluyla Müsned'i rivâyet edenlerin sonuncusu sayılır. (Daha geniş bilgi için bkz. İbn Hacer ed-Dürer'ül-Kâmine, II, 223) Uzun süre Şâm'da Sümeysâtiye hankâhının kütübhane müdürü olarak görev yaptığı için kendisine kütübhâne bekçisi anlamına Hâzin lakabı verilmiştir. Sûfîmeşrep bir zât olan Hâzin'in insanlar tarafından çok sevilmiş olduğu kaynaklarda zikredilir. 741 yılında (1340) Haleb'te vefât etmiştir.

Lübâb'üt -Te'vîl fi Maânî't-Tenzîl isimli tefsîrinden ayrı olarak Umdet'ül-Ahkâm şerhi başta olmak üzere, İmâm Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel'in müsnedlerine, Kütüb-i Sitt'e'ye, İmâm Mâlik'in Muvatta'ına ve Dârekutnî'nin Sünen'ine baş vurarak cem'edip bölümler halinde tertîb ettiği 10 ciltlik Makbul'ül-Menkûl isimli hadîs kitabı ve peygamberin hayatından bahseden es-Sîret'ün-Nebeviyye isimli eserleri vardır.

Lübâb'üt -Te'vîl fi Maânî't-Tenzîl isimli tefsîrini Bağvî'nin Meâlim'üt-Tenzîl isimli eserinden özetleyerek meydana getirmiş ve buna daha önceki tefsîrlerden nakillerle ilâveler yaparak nisbeten geniş bir tefsîr vücûda getirmiştir. Bu husûsu tefsîrinin önsözünde şöylece belirtmektedir: Değerli şeyh, üstün bilgin, sünneti ihyâ eden âlim, imâm, ümmetinin önderi, imâmların imâmı, mezheplerin müftüsü, hadîsin destekçisi, dinin te'yîd edicisi, Ebu Muhammed Hüseyin İbn Mes'ûd el-Bağvî'nin tas-

nîf etmiş olduğu, Maâlim' üt-Tenzîl isimli kitâb; tefsîr ilminde meydana getirilen eserlerin en değerlisi, en üstünü, en iyisi ve en câzibidir. Sözlerin sahîhini derlediğinden, atlama, değiştirme ve şüphelerden uzak olduğundan peygamberin hadîsleriyle süslenmiş, şer'î hükümlerle bezenmiş, garîb kıssalarla işlenmiş geçmişin acâyib haberleriyle doldurulmuş en güzel işâretlerle tezyîn edilmiş, ibârelerin en açığıyla tahrîc edilmiş, en fasîh sözlerle, en güzel kalıba dökülmüştür. Allah Teâlâ onun mü-sannifine rahmet etsin, sevâbını bol etsin, cenneti dönüp dolaşıp varacağı yer etsin. Bu kitâb benim vasfettiğim gibi olduğundan, onun faydalarının seçkinlerinden, eşsiz incilerinden ve metninin çiçeklerinden, yüzüğünün kaşından bir seçme yapmayı ve tefsîrin mânâlarını cem'eden bir özet meydana getirmeyi, ifâde ve te'vîlin özünü ortaya çıkarmayı arzu ettim. Nakledilenlerin hülâsasını, nûktelerin esâslarını ve diğer eserlerden derlediğim faydaları ve özetlediğim eşsiz bilgileri, orada dercetmek istedim. Kendime nakil ve seçmeden başka bir tasarruf yetkisi tanımadım. Uzatma ve genişletmeden sakındım... Gücüm yettiğince i'câzin en belirginini, tertîbin en güzelini kolaylaştırıp anlatılmanın en uygununu yaptım. Her san'atta kendisinden önce geçmişi bulunan her müellifin te'lîf ettiği kitâbın şu beş faydadan hâlf olmaması gerekir: Zor ise ondan bir şeyler çıkartmalıdır. Dağınık ise onu birleştirmelidir. Anlaşılmaz ise onu açıklamalıdır. Ya da güzel tanzîm ve te'lîf yoluna başvurmalıdır. Veya uzatma ve genişletmeleri bir kenara bırakmalıdır. Umarım ki; bu kitâb zikrettiğim bu özelliklerden hâlf değildir.

Gerçekten fazla uzatmadan öz, ama konuyu derli toplu anlatmaya çalışan bu tefsîrin başında Kur'ân okunması ve öğretilmesi, Kur'ân'ı bilgisizce tefsîr etmenin zararları, Kur'ân'ı öğrenip de unutmanın tehlikeleri, Kur'ân'ın nüzûlû tertîbi ve cem'i ile ilgili Kur'ân'ın yedi harf üzere indirilmiş olması, tefsîr ve te'vîl gibi konuların anlatıldığı beş bölümlük bir mukaddime yer almaktadır.

Hâzin'in tefsîrinde Sa'lebî ve benzeri müfessirlerin naklettiği isrâiliyâtla ilgili hikâyeler genişçe yer almakta ve çoğu kez de eleştiriye tâbi tutulmamaktadır. Özellikle peygamberin hayatında cereyân eden tarihî vak'alara ayrıntılarıyla birlikte yer verilmekte, bu arada ahkâmla ilgili âyetlerin tefsîrinde fakîhlerin görüşleri ve delîlleri fazla uzatılmaksızın anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu tefsîrde daha çok Hâzin'in tasavvufî duygularını yansıtan terğîb ve terhîb konularına âit öğüt niteliğinde pekçok hadîs kaydedilmektedir.

Mevzû hadîslere ve isrâiliyâta fazlaca yer verilmesi nedeniyle Hâzin tefsîri bilginler tarafından eleştirilmiştir. Hâzin tefsîri İznikli Mûsâ İbn Hacı Hüseyin tarafından Enfes'ül-Cevahir adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.

(Daha geniş bilgi için bkz., İbn Hacer ed-Dürer'ül-Kâmine, III, 97-98; İbn Çâfir, Tarih Ulema'i -Bağdâd, 151-152; İbn'ül-İmad, Şezzerât'üz-Zeheb, VI, 131, Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 422-423; Brockelmann, G.A.L., II, 109; Ömer Rıza Kâhîle, Mu'cem'ül-Müellifin, VII, 177-178; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirün, I, 310-316; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 547-548)

6- Ebu Hayyân el-Endelûsî (öl. 745/1344) el-Bahr'ül-Muhît

Ebu Hayyân Muhammed İbn Yûsuf İbn Ali İbn Yûsuf İbn Hayyân el-Gırnâtî el-Ceyyânî, yaklaşık 624 yılında (1256) Şevvâl ayının sonlarına doğru Gırnata'nın (Gıranada) yakınlarındaki Matahşariş isimli mahalde dünyaya gelmiştir. Gırnata,

Veles, Malaga ve el-Meriyye'de gramer ve hadîs bilimlerini tahsîl ettikten sonra Kuzey Afrika'ya, Mısır'a gitmiş, hac maksadıyla Kâ'be'yi ziyâretten sonra dönüşünden Kahire'ye yerleşmiştir. Kırâet ilimlerini Ebu Ca'fer İbn Tabbâ'dan, nahiv ilmini İbn'ün-Nehhâs ve diğerlerinden okumuştur. Endülüs, Afrika, İskenderiye, Mısır ve Hicâz'da yaklaşık dörtüzdü üzerinde üstâddan hadîs dinleyen Ebu Hayyân, Şerefüddin ed-Dimyâtî, Takıyüddin İbn Dakîk'ül-îd ve Ebu'l Yümn İbn Asâkir gibi zevâtтан icâzet almıştır. Kısa zamanda şöhreti çevreye yayılmış olan Ebu Hayyân'ın, öğrencileri arasından Takıyüddin es-Sübkî ve iki oğlu, Cemâleddin el-İsnevî, İbn Kâsım, İbn Akîl gibi ünlü kişiler yetişmiştir. Kâhire'nin Mansûrie medresesinde tefsîr dersleri, Câmî'ül-Ezher'de kırâet dersleri vermiş olan Ebu Hayyân başta dil bilimleri olmak üzere tefsîr, hadîs, tarih ve kırâet ilimlerinde geniş bilgiye sahip değerli bir bilgindi. Safedî; onun Irâkî'den ilim öğrendiğini İsfahânî'nin meclisinde bulunduğunu ve başlangıçta zâhirî mezhebine mensûb iken bilâhère Şâfiî mezhebini benimseydiğini bildirir. Udfevî'nin ifâdesine göre; cimriliği ile iftihâr eden Ebu Hayyân, doğru sözlü, akidesi sağlam, hüccet sahibi bir zât idi. Sesinin güzelliği kadar yüzünün güzelliği ile de şöhret bulmuştu. Gramerde ünlü nahiv bilgini Sibeveyh'in görüşlerine bağlı olan Ebu Hayyân ile ünlü Hanbelî fakîhi İbn Teymiyye arasında yakın bir dostluk kurulmuşken, Sibeveyh'in görüşünü fazla benimsememiş olması nedeniyle bu dostluk nefrete dönüşmüştür. Arapçadan başka Türkçe, Farsça ve Habeşçe gibi yabancı dillere dâir de eserler yazdığı görülen Ebu Hayyân'ın Kitâb'ül-İdrâk li Lisân'il-Etrâk, Zahr'ül Mülk fi Nahv'it-Türk, el-Ef'âl fi Lisân'il-Türk ve ed-Dürret'ül-Mudîe fi'l-Lugat'it-Türkiyye gibi eserleri bulunduğu, ancak Kitâb'ül-İdrâk'ın günümüze kadar ulaştığı, diğerlerinin kaybolduğu bilinmektedir. Bu eserinde Türkçe ve Türkmence olmak üzere iki yönde Türk dili tedkîk edilmektedir. Bunun dışında müellifin kaleme almış olduğu altmışın üzerindeki eserden ancak ondokuzu günümüze ulaşmıştır. (Mecdûd Mansuroğlu, İslâm Ansiklopedisi, Ebu Hayyân maddesi) 18 Safer 745 (1344) yılında Kâhire'de vefât eden bilgin, es-Sûfiyye kabristânına defnedilmiştir. Bahis mevzûumuz olan el-Bahr'ül-Muhît fi Tefsîr'il-Kur'ân isimli tefsîrinin dışında Tuhfet'ül-Edîb Bima fi'l-Kur'âni min'el-Çarîb, ikd'ül-Leâlî, el-I'lân bi erkân'il-İslâm, ve et-Teshîl Şerhi günümüze kadar intikâl etmiştir.

Safedî onun için şöyle der: Onu ne zaman gördümse; ya dinliyor, veya çalışıyor veya yazıyor veya bir kitâba bakıyordu. Güvenilir ve değerli birisiydi, lügatı bilirdi. Nahiv ve tasrîf ilminde mutlak mânâda müctehid bir imâmdı. Ömrünün çoğunluğunu bu ilme verdi. Netîcede yeryüzünde kimsenin kendisine ulaşamayacağı dereceye vardı. (Safedî, el-Vâfi, 145 vd.)

el-Bahr'ül-Muhît fi Tefsîr'il-Kur'ân isimli tefsîri; Kur'ân-ı Kerîm'in gramer ve dil bilgisi bakımından inceliklerini ihtivâ eden zengin malzemelerin yer aldığı önemli bir tefsîrdir. Bu sebeple eseri bir tefsîr kitabı olmaktan ziyâde bir nahiv kitabı niteliğini kazanmıştır. Ancak dil bilgisiyle ilgili mâ'lûmâtın yanı sıra nüzul sebepleri, nâsih ve mensûh, kırâet şekilleri gibi konulara da yer verir. Ahkâm ile ilgili âyetlerin fıkhi yorumlarını da ihmâl etmeyen müellif, Kur'ân'ın belâğatı üzerinde fazlasıyla durur. Zemahşerî ve İbn Atıyye'nin tefsîrinden nakiller yapan Ebu Hayyân, çoğunlukla bu iki müfessirin görüşlerini cürütüp reddetmeye de özen gösterir. Bâhusûs Zemahşerî'nin Mu'tezilî fikirlerine karşı çıkar. Bu noktaları eserine yazmış olduğu önsözde şöyle dile getirir; "İmdi, bilgiler pek çoktur ve hepsi de önemlidir.

Ancak en önemli bilgi ise ebedî hayat ve sermedî mutlulukla ilgili olan bilgidir. Bu da doğrudan doğruya Allah'ın kitâbının bilgisidir. Diğer bilgiler bunun aracı gibidir. O, kopmaz bir ip, en sağlam ve en uygun bir yük, sağlam bir bağ ve dosdoğru yoldur. Şafağın ağardığı ve dostu görmenin canlandığı çağa geldiğimde, -ki bu çağ, gençlik ipinin düğümünün çözüldüğü çağdır. Ve bu çağ hakkında denir ki: Kişi altmışına bastığında içmekten kaçsın ha kaçsın. Zihnimde şu fikir canlanıyor ve aklımda şu konu ısrarla belirliyordu. Bu çağda kendimi Rahmân'ın tarafına verip Kur'an tefsirine göz atmaya hasretmeliyim. Allah Teâlâ bu döneme ermeden önce düşündüğüm maksada ulaşmama imkân sağladı. 716 yılının sonlarında ki benim ömrümün de elliyedinci yılının başıydı- da bu kitâbı tasnife koyuldum... Bu kitâbı şöylece tertîb ettim: Önce tefsir ettiğim âyetin kelimelerini lafız lafız açıklamaya çalıştım. Bu lafızların terkibinden önce açıklanmasına gerek duyulan dil ve gramere dâir bilgileri verdim. Bir kelimenin iki veya daha çok anlamları var idiyse, bu kelimenin ilk geçtiği yerde bunları zikrettim ki onun yer aldığı her yerde bu anlamlardan uygun olana bakılsın da kelime o anlama hamledilsin. Sonra âyetlerin nüzûl sebebini zikrederek -eğer nüzûl sebebi varsa neshini ve baştarafıyla münasebetlerini açıklamaya koyuldum. Şâz ve kullanılan kırâetleri doldurdum. Âyetin mânâsında seleften ve haleften görüşler naklederek Arab ilmi bakımından, kelimenin yönlendirilmesi gereken noktasını hatırlattım. Anlamların açık ve gizlisi üzerinde söz ettim. Öyle ki; bir kelime -Meşhûr da olsa- onun i'râb zorluklarını bedî ve beyân gibi edebiyat inceliklerini açıklayarak üzerinde söz ettim... Âyetlerin sonunda mensûr bir bölüm ekleyerek burada, sözkonusu anlamlardan hangisinin vârid olduğunu açıkladım. Ve hepsini de en güzel biçimde özetledim. Bu özetle daha önce tefsirde geçmemiş olan anlamlar yer almış olabilir. Ve bu, Kur'ân'ın diğer kısımlarında yol almak isteyenler için bir örnek oldu. İnşâallah zikretmiş olduğum bu metodun üzerinde duracağın. (Ebu Hayyân el-Bahr'ül-Muhît, I, 4-5)

Bilâhere Ebu Hayyân el-Bahr'ül-Muhît (Okyanus) adını verdiği bu tefsirini en-Nehr'ül-Mâdd adıyla (akan ırmak) özetlemiştir. Bu tefsirin önsözünde de Ebu Hayyân şöyle demektedir: el-Bahr'ül-Muhît fî ilm'it-Tefsîr adı verilen büyük kitâbımı tasnîf ettiğim; uzun olması nedeniyle yüzücülerim bu okyanusu aşmaktan ve yolların onu geçmekten mahrum kaldıkları için ondan bir ırmak akıttım. Bu ırmaktan da gözler fışkırır... Bu tatlı suyun damlacıklarından susuzlar kanarlar. Bu ırmakta denizde bulunmayan şeyler meydana geldi. Bunun nedeni, onun mânâsını düşünmekten zevk alan aracıyla ondan çıkararak getirdiği yeni görüşlerdir. Okyanusun ihtivâ ettiği değerlerden birçoğunu onda terkettim. Yalnız gerdânlıklarının yâkûtlarıyla yetindim... Ve ona okyanustan akan ırmak adını verdim." (en-Nehr'ül-Mâdd, önsöz)

(Daha geniş bilgi için bkz. Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiyye VI, 31-44; İbn Hacer, ed-Dürer'ül-Kâmine, IV, 302-310; el-Kütübî, Fevât'ül-Vefeyât, II, 283-285; İbn'ül-Cezerî, Tabakât'ül-Kurrâ', II, 285-286; İbn Tağrıberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, I, 111-115; Suyûtî, Buğyet'ül-Vuât', 121-123; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zehab, VI, 145-147; Suyûtî, Hüsn'ül-Muhâdara, I, 307-309; Şevkânî, el-Bedr'üt-Tâli', II, 288-291; Brockelmann, G.A.L., II, 109-110; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 286-291; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, I, 317-321; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 183-192)

7- Nisâbü'rî (öl. 730/1329) Ğarâib'ül-Kur'ân.

Nizâmüddîn Hasan İbn Muhammed İbn Hüseyin el-Horasânî en-Nisâbü'rî, İran'ın Kum kentinden yetişmiş ünlü bir bilgidir. Sarf, nahiv, astronomi, hesâb, tefsîr ve hadîs ilimlerinde mâhir olan Nisâbü'rî'nin hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Onun sarf ilminde İbn Hâcib'in Şâfiye isimli eserine yazmış olduğu şerh ile Nasîrüddîn Tûsî'nin hey'ete dair Tezkiret'ün-Nâsiriyye isimli eserini tanıtmaya bâbında kaleme almış olduğu tevhid üt-Tezkire ve Secâvendî'nin kırâete dâir yazmış olduğu eserini örnek alarak kaleme aldığı Evkâf'ül-Kur'ân isimli eserleri vardır. Bunların yanı sıra şüphesiz ki en ünlü eseri Ğarâib'ül-Kur'ân ve Regâib'ül-Furkân isimli tefsiridir. Nisâbü'rî bu eserini Fahreddîn Râzî'nin tefsirinden özetlemiş ve buna Zemahşerî'den ve diğer müfessirlerden ilâveler yapmıştır. Ayrıca Selef-i Sâlihînin tefsirlerine de yer vermiştir. Özellikle Râzî ile Zemahşerî arasında mukâyeseler yapmakta ve tercihlerini sergilemekten çekinmemektedir. Kelâmî mes'elelere de yer veren Nisâbü'rî; diğer mezheplerin görüşlerini açıkladıktan sonra Ehl-i Sünnetin görüşüne geniş yer vermektedir. Tabîî bilimlerle ilgili açıklamalara da yer verdiği tefsirinde daha çok Râzî'yi örnek almaktadır. Nisâbü'rî âyetin rivâyet ve dirâyet tarzıyla tefsirini tamâmladıktan sonra, tasavvufî ve îşârî tefsirlere yönelmekte ve bir mutasavvıf olarak çeşitli te'vil usullerine başvurmaktadır. Tefsirinin başında ve sonunda kendisinin belirttiği gibi, diğer müfessirlerde karşılaşmadığımız bir metoda başvurarak önce Kur'ân âyetlerini zikretmekte, sonra kırâet-i aşereye göre âyetlerin kırâet vecihlerini kaydetmekte, sonra âyetlerin başı ve sonuyla ilişkisini açıklamakta, edebî, fıkıhî ve felsefî yorumlara başvurmaktadır. İstifade ettiği kaynakları eserin sonunda şöylece sıralamaktadır: Bu kitâbım, tefsirlerin çoğunluğunu câmi olan Tefsîr'ül-Kebîr'in özeti durumundadır. Her taraftaki üstadlarca kabul gören Keşşâf kitabının özünü içermektedir. Bunun yanısıra güzel ve garîb nükteleri, muhkem ve garîb te'villeri de ihtivâ etmektedir ki bunlar; bizim arkadaşlarımızın (Ehl-i Sünnet) tefsirlerinde bulunmayan veya dağınık halde bulunan ya da kuyruğu ve zeyli uzun, mecmûalar halinde bulunan tefsirlerdir. Hadîslere gelince; Câmi'ül-Usûl ve el-Mesâbil gibi meşhûr kitâblarla Keşşâf, Tefsîr'ül-Kebîr ve benzeri kitâblardan alınmıştır. Ancak Keşşâf'ın başında sûrelerin faziletleriyle ilgili varid olan hadîsler müstesnadır. Biz bunları attık. Çünkü hadîs tenkîdçileri-pek azı müstesnâ-bunları zayıf saymışlardır.

Vakıflar konusuna gelince; bu, İmâm Secâvendî'den alınmıştır. Bazı gerekçelerle özetlenmiştir... Nüzul sebepleri Câmi'ül-Usûl ile adı geçen iki tefsirden veya Vâhidî'nin tefsirinden alınmıştır. Lügat konuları Cevherî'nin Sıhâh'ından veya nakledildiği gibi adı geçen iki tefsirden alınmıştır. Beyân, maânî ve diğer edebî konular ile ilgili bilgiler adı geçen iki tefsir ile el-Miftâh ve diğer arapça kitaplardan alınmıştır. Şer'î alikâma gelince; bunlar adı geçen iki tefsirden ve fıkhîta mutceber olan kitâblardan alınmıştır. Özellikle de İmâm Râfîî'nin Şerh'ül-Vecîz isimli eserinden. Te'villere gelince, bunların çoğu şeyh, muhakkık, müttakî, necm'ül-mille ve'd-dîn'e âittir... (Nisâbü'rî tefsirinin sonunda)

(Daha geniş bilgi için bkz. İbn İmâd, Şezarât'üz-Zeheb, III, 181; Suyûtî, Buğyet'ül-Vua't, I, 519; Tabakât'ül-Müfessirîn, II; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 235-240; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 140-141; Menî' Abdülhalîm Mahmûd,

Menâhic'ül-Müfessirîn, I, 321-332; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II, 619-620)

8- Hatîb el-Şerbînî (öl. 976/1568) es-Sirâc'ül-Münîr.

Şemseddîn Muhammed İbn Muhammed eş-Şerbînî, el-Kâhîrî, eş-Şâfiî, el-Hatîb. Kâhire'de yetişmiş olan bu ünlü Şâfiî müfessirîn doğum tarihi kesin olarak bilinememektedir. Ancak yaşadığı dönemin ünlü üstâdlarından Ahmed el-Berlesî, Nûr el-Mahallî, Bedr el-Meşhedî ve Şihâb er-Remlî gibi zevâtın ders aldığı ve sonra üstâdlarının takdîri ile fetvâ ve ders vermeye başladığı bilinmektedir. Zâhid ve müttakî bir zât olduğu belirtilen Şerbînî'nin Ramazânın başından sonuna kadar i'tikâfa girdiği, dünya işlerine fazla önem vermediği ve hacca özellikle yaya gitmeye rağbet ettiği belirtilmektedir. 976 yılında (1568) vefât etmiştir. Başlıca eserleri arasında adı geçen tefsîrinden mâadâ Şâfiî fıkhına dâir Minhâc'ût-Tâlibîn isimli eserin şerhi Muğnî'l-Muhtâc, Ğâyet'ût-Takrîb kitabının şerhi, bulunmaktadır. Ancak onun en ünlü eseri şüphesiz ki kısaca es-Sirâc'ül-Münîr diye bilinen es-Sirâc'ül-Münîr fî'l-Î'ânati Alâ ma'rifeti ba'dı Maânî Kelâmî Rabbîna'l-Hakîm'il-Habîr isimli tefsîridir. Bu tefsîrini Medîne'de bulunduğu 961 (1552) yılından sonra Kâhire'ye döndüğünde bazı dostlarının isteği üzerine yazmıştır. Tefsîrinde daha çok tercih edilen kavilleri benimsenmiş ve uygun görülmeyen kavilleri tekrârlamamış ve uzatmadan kaçınmıştır. Gerek kelâmî tartışmalara, gerekse itikâdî hem rivâyet, hem de dirâyet metodlarının ikisini birden câmiidir. Kırâetlerden yalnızca mutavâtir olana yer vermiş, Kur'an sûrelerinin faziletiyle ilgili Zemahşerî'nin Beydâvî'nin zikrettiği mevzû' hadîslere yer vermemiş ya da verdikten sonra bunların zayıf olduğunu belirtmiştir. Bazı tefsîr nüktelerini zikrederken veya müşkilleri cevâblandırırken dikkat ifâdesiyle konuya başlamakta veya şöyle denilse böyle cevâb verilir şeklindeki devrin klasik üslûb tarzına başvurulmaktadır. Âyetler arası irtibâtlara dikkat eden müfessir, fazla derinliklere dalmamak üzere fikhî ahkâma da yer verir. Az önce de belirttiğimiz gibi zayıf ve İsrâîlî rivâyetler üzerinde titizlikle durmasına rağmen, yine de eserlerinde bazı İsrâîlîyât kıssaları yer almaktadır. Müellifin daha çok Fahreddîn Râzî'den nakiller yaptığı göze çarpmaktadır.

Tefsîrin önsözünde Şerbînî geçmiş bilginlerin kendi anlayış kapasiteleri ve bilgi seviyelerine göre tefsîrlere yazdıklarını, ancak kendisinin Kur'an'ı kendi re'iyine göre tefsîr edenler hakkında vârid olan ağır tehdîdleri gözönünde bulundurarak böyle bir çalışmaya tevessül etmekten uzun süre kaçındığını, nihâyet Ravza-i Mutahharre'de istihâreye yattıktan sonra bu eserini yazmaya tevessül ettiğini, ancak yine de bu niyyetini kimseye açmadığını fakat arkadaşlarından birisinin rû'yasında Hz. Peygamberi veya İmâm Şâfiî'yi görüp kendisinin bir tefsîr yazmasını rû'ya sahibinin bildirmediğini söylemeleri üzerine bu tefsîri yazmaya başladığını belirtmektedir. Ayrıca arkadaşlarından bilim mîrâklısı bazı kimselerin kendisinden Minhâc'ût-Tâlibîn isimli eserin şerhini tamamlayınca bir tefsîr yazmalarını talep ettiklerini ve onun da bu talebe karşılık verdiğini fakat öncekilerden farklı bir şey söyleyemeyeceğini, sadece yeni bir tarzda bir eser kaleme alacağını belirtmektedir. (es-Sirâc'ül-Münîr, Şerbîni önsöz.)

(Daha geniş bilgi için bkz. İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zehab, VIII, 384; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, VIII, 269; Zehabî et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 338-345; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II, 646-647; Menî' Abdülha-

lîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 259-264)

9- Ebu's-Suûd Efendi (öl. 982/1574) İrşâd'ül-Akl'is-Selîm.

Şeyhü'l-İslâm Ebu's-Suûd Muhammed İbn Muhyiddîn Muhammed İbn Mustafa el-İmâdî. Kısaca Ebu's-Suûd Efendi diye anılan bu büyük Türk bilgini, hicrî 896 (1490) yılının 17 Saferinde İstanbul civârında bulunan Müderris veya Medris isimli mahalde dünyaya gelmiştir. Kanûnî Sultan Süleymân tarafından babası adına yaptırılan Sultân Selîm civârındaki-bilâhere Sivâsî Tekkesi adını alacak olan-tekkede doğduğu, ya da babasının asıl memleketi olan İskilip'te dünyaya geldiği kaynaklarda belirtilmektedir. (Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, I, 1225), Ebu's-Suûd Efendinin babası Şeyh Muhammed Muhyiddîn Yavı İbn Mustafa el-İmâd el-İskilibî'dir. Annesi ise ünlü bilgin Ali Kuşçu'nun kardeşinin kızı olan Sultân Hâtûn'dur.

Babası Muhammed Muhyiddîn el-İmâdî'den (Şeyh Yavı) Tecrîd hâşiyesini bütün öteki hâşiyelerle karşılaştırmalı olarak, Şerh'ül-Miftâh'ı ve Şerh el-Mevâkif'i okumuş, Amasyalı Müeyyedzâde diye bilinen Abdurrahmân Efendi'den ders görmüş ve Karaman'lı Mevlânâ Seyyîdî'nin derslerinde bulunarak ondan icâzet almıştır. Aynı zamanda bu zâtın kızı Zeyneb Hâtûn ile de evlenmiştir. Herne kadar Şeyhü'l-İslâm İbn Kemâl Paşa'dan da ders aldığı söylenirse de bu kesinlik kazanmamıştır.

Genç kâbiliyeti ile devrin hükümdarı II. Bâyezîd'in dikkatini celbeden Ebu's-Suûd Efendi günlük 30 akçe çelebî ülûfesiyle taltîf edilmiş, daha sonra İnegöl'deki İshâk Paşa medresesi müderrisliğine tayîn edilmiştir. Bilâhere günlük 40 akçe maaşla Dâvûd Paşa medresesine 928 (1521) de Mahmûd Paşa medresesine ve 931 (1524)'de vezîr Mustafa Paşa'nın Gebze'de yaptırdığı medresceye müderris tayîn edilmiştir. Bir süre Bursa'da görev yaptıktan sonra 934 (1527) yılında Medâris-i Semân'dan müftî medresesine tayîn edilmiş ve burada beş yıl görev yapmıştır. Osmanlı devletindeki ilmi görev ve mansıpların hemen hemen hepsinde vazife yapmış olan Ebu's-Suûd Efendi yavaş yavaş ilerleyerek devrin en ünlü bilginleri arasına katılmıştır.

939 (1532) da Bursa kadısı olan Ebu's-Suûd Efendi 940 (1533) de İstanbul kadısı olmuş, 944 (1537) Rumeli Kazaskeri olarak bu görevde 8 yıl kaldıktan sonra 952 (1545) yılında Şeyh'ül-İslâm olmuştur. Yaklaşık otuz yıl gibi Osmanlı devletinde en uzun süre Şeyh'ül-İslâmlık makâmında bulunmuş olan Ebu's-Suûd Efendi 982 (1574) Cumâd'el-Âhire'nin beşinci günü olan pazar günü seksenyedî yaşında iken vefât etmiştir.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin en haşmetli döneminde yetişen ve Hoca Çelebî adıyla bilinen Ebu's-Suûd efendi, dinî ilimlerin yanı sıra özellikle edebî zevkleri nedeniyle de devrinde fazlasıyla sevilip sayılmış büyük bir bilginidir. Kılıç ve kalemi birlikte kullanmasını bilen bu büyük bilgin, Hatib'ül-Müfessirîn ünvanını kazanmış, Osmanlı tarih yazarlarının o mübâlağalı üslubuyla peygamberden bu yana kâinatta böyle bir allâme yetişmemiştir. Bilginler arasında Müftî's-Sakaleyn (iki cihânın müftüsü), Nu'mân-i Sâni (ikinci Ebu Hanîfe) diye de anılan Ebu's-Suûd Efendi, başta tefsîr, fıkıh ve gramer ilimleri olmak üzere devrinde yaygın olan bütün bilimlerde üstaddı. Arapça, Farsça ve Türkçe yazmış olduğu şiirler her üç dilin edebiyatına derinden vâkıf olduğunu gösteren birer numûnedir. Kısacası Ebu's-Suûd Efendi

Menâhic'ül-Müfessirîn, I, 321-332; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II, 619-620)

8- Hatîb el-Şerbînî (öl. 976/1568) es-Sirâc'ül-Münîr.

Şemseddîn Muhammed İbn Muhammed eş-Şerbînî, el-Kâhîrî, eş-Şâfiî, el-Hatîb. Kâhîre'de yetişmiş olan bu ünlü Şâfiî müfessirin doğum tarihi kesin olarak bilinememektedir. Ancak yaşadığı dönemin ünlü üstâdlarından Ahmed el-Berlesî, Nûr el-Mahallî, Bedr el-Meşhedî ve Şihâb er-Remlî gibi zevâtan ders aldığı ve sonra üstâdlarının takdîri ile fetvâ ve ders vermeye başladığı bilinmektedir. Zâhid ve mütta-kî bir zât olduğu belirtilen Şerbînî'nin Ramazânın başından sonuna kadar i'tikâfa girdiği, dünya işlerine fazla önem vermediği ve hacca özellikle yaya gitmeye rağbet ettiği belirtilmektedir. 976 yılında (1568) vefât etmiştir. Başlıca eserleri arasında adı geçen tefsîrinden mâadâ Şâfiî fıkhına dâir Minhâc'üt-Tâlibîn isimli eserin şerhi Muğnî'l-Muhtâc, Ğâyet'üt-Takrîb kitabının şerhi, bulunmaktadır. Ancak onun en ünlü eseri şüphesiz ki kısaca es-Sirâc'ül-Münîr diye bilinen es-Sirâc'ül-Münîr fî'l-l'âneti Alâ ma'rifeti ba'dı Maânî Kelâmi Rabbina'l-Hakîm'il-Habîr isimli tefsîridir. Bu tefsîrini Medîne'de bulunduğu 961 (1552) yılından sonra Kâhîre'ye döndüğünde bazı dostlarının isteği üzerine yazmıştır. Tefsîrinde daha çok tercîh edilen kavilleri benimsemiş ve uygun görülmeyen kavilleri tekrârlamamış ve uzatmadan kaçınmıştır. Gerek kelâmî tartışmalara, gerekse itikâdî hem rivâyet, hem de dirâyet metodlarının ikisini birden câmiidir. Kırâetlerden yalnızca mutavâtir olana yer vermiş, Kur'an sûrelerinin fazîletiyle ilgili Zemahşerî'nin Beydâvî'nin zikrettiği mevzû' hadîsleri yer vermemiş ya da verdikten sonra bunların zayıf olduğunu belirtmiştir. Bazı tefsîr nüktelerini zikrederken veya müşkilleri cevâblandırırken dikkat ifâdesiyle konuya başlamakta veya şöyle denilse böyle cevâb verilir şeklindeki devrin klasik üslûb tarzına başvurulmaktadır. Âyetler arası irtibâtlara dikkat eden müfessir, fazla derinliklere dalmamak üzere fikhî ahkâma da yer verir. Az önce de belirttiğimiz gibi zayıf ve İsrâîlî rivâyetler üzerinde titizlikle durmasına rağmen, yine de eserlerinde bazı isrâîliyât kıssaları yer almaktadır. Mücllîfin daha çok Fahreddîn Râzî'den nakiller yaptığı göze çarpmaktadır.

Tefsîrin önsözünde Şerbînî geçmiş bilginlerin kendi anlayış kapasiteleri ve bilgi seviyelerine göre tefsîrler yazdıklarını, ancak kendisinin Kur'an'ı kendi re'yine göre tefsîr edenler hakkında vârid olan ağır tehditleri gözönünde bulundurarak böyle bir çalışmaya tevessül etmekten uzun süre kaçındığını, nihâyet Ravza-i Mutahhare'de istihâreye yattıktan sonra bu eserini yazmaya tevessül ettiğini, ancak yine de bu niyyetini kimseye açmadığını fakat arkadaşlarından birisinin rû'yasında Hz. Peygamberi veya İmâm Şâfiî'yi görüp kendisinin bir tefsîr yazmasını rû'ya sahibinin bildirmesini söylemeleri üzerine bu tefsîri yazmaya başladığını belirtmektedir. Ayrıca arkadaşlarından bilini merâklısı bazı kimselerin kendisinden Minhâc'üt-Tâlibîn isimli eserin şerhini tamamlayınca bir tefsîr yazmalarını talep ettiklerini ve onun da bu talebe karşılık verdiğini fakat öncekilerden farklı bir şey söyleyemeyeceğini, sadece yeni bir tarzda bir eser kaleme alacağını belirtmektedir. (es-Sirâc'ül-Münîr, Şerbîni önsöz.)

(Daha geniş bilgi için bkz. İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zehab, VIII, 384; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, VIII, 269; Zehabî et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 338-345; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II, 646-647; Menî' Abdülha-

lîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 259-264)

9- Ebu's-Suûd Efendi (öl. 982/1574) İrşâd'ül-Akl'is-Selîm.

Şeyhü'l-İslâm Ebu's-Suûd Muhammed İbn Muhyiddîn Muhammed İbn Mustafa el-İmâdî. Kısaca Ebu's-Suûd Efendi diye anılan bu büyük Türk bilgini, hicrî 896 (1490) yılının 17 Saferinde İstanbul civârında bulunan Müderris veya Medris isimli mahalde dünyaya gelmiştir. Kanûnî Sultan Süleymân tarafından babası adına yaptırılan Sultân Selîm civârındaki-bilâhere Sivâsî Tekkesi adını alacak olan-tekkede doğduğu, ya da babasının asıl memleketi olan İskilip'te dünyaya geldiği kaynaklarda belirtilmektedir. (Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, I, 1225), Ebu's-Suûd Efendinin babası Şeyh Muhammed Muhyiddîn Yavı İbn Mustafa el-İmâd el-İskilibî'dir. Annesi ise ünlü bilgin Ali Kuşçu'nun kardeşinin kızı olan Sultân Hâtûn'dur.

Babası Muhammed Muhyiddîn el-İmâdî'den (Şeyh Yavı) Tecrîd hâşiyesini bütün önceki hâşiyelerle karşılaştırmalı olarak, Şerh'ül-Miftâh'ı ve Şerh el-Mevâkif'i okumuş, Amasyalı Müeyyeczâde diye bilinen Abdurrahmân Efendi'den ders görmüş ve Karaman'lı Mevlânâ Seyyîdî'nin derslerinde bulunarak ondan icâzet almıştır. Aynı zamanda bu zâtın kızı Zeyneb Hâtûn ile de evlenmiştir. Herne kadar Şeyhü'l-İslâm İbn Kemâl Paşa'dan da ders aldığı söylenirse de bu kesinlik kazanmamıştır.

Genç kâbiliyeti ile devrin hükümdarı II. Bâyezîd'in dikkatini celbeden Ebu's-Suûd Efendi günlük 30 akçe çelebî ülûfesiyle taltîf edilmiş, daha sonra İnegöl'deki İshâk Paşa medresesi müderrisliğine tayîn edilmiştir. Bilâhere günlük 40 akçe maaşla Dâvûd Paşa medresesine 928 (1521) de Mahmûd Paşa medresesine ve 931 (1524)'de vezîr Mustafa Paşa'nın Gebze'de yaptırdığı medreseye müderris tayîn edilmiştir. Bir süre Bursa'da görev yaptıktan sonra 934 (1527) yılında Medâris-i Semân'dan müftî medresesine tayîn edilmiş ve burada beş yıl görev yapmıştır. Osmanlı devletindeki ilmi görev ve mansıpların hemen hemen hepsinde vazîfe yapmış olan Ebu's-Suûd Efendi yavaş yavaş ilerleyerek devrin en ünlü bilginleri arasına katılmıştır.

939 (1532) da Bursa kadısı olan Ebu's-Suûd Efendi 940 (1533) de İstanbul kadısı olmuş, 944 (1537) Rumeli Kazaskeri olarak bu görevde 8 yıl kaldıktan sonra 952 (1545) yılında Şeyh'ül-İslâm olmuştur. Yaklaşık otuz yıl gibi Osmanlı devletinde en uzun süre Şeyh'ül-İslâmlık makâmında bulunmuş olan Ebu's-Suûd Efendi 982 (1574) Cumâd'el-Âhire'nin beşinci günü olan pazar günü seksen yedi yaşında iken vefât etmiştir.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin en haşmetli döneminde yetişen ve Hoca Çelebî adıyla bilinen Ebu's-Suûd efendi, dinî ilimlerin yanı sıra özellikle edebî zevkleri nedeniyle de devrinde fazlasıyla sevilip sayılmış büyük bir bilginidir. Kılıç ve kalemî birlikte kullanmasını bilen bu büyük bilgin, Hatîb'ül-Müfessirîn ünvanını kazanmış, Osmanlı tarih yazarlarının o mübâlağalı üslubuyla peygamberden bu yana kâinâtta böyle bir allâme yetişmemiştir. Bilginler arasında Müftî's-Sakaleyn (iki cihânın müftüsü), Nu'mân-i Sâni (ikinci Ebu Hanîfe) diye de anılan Ebu's-Suûd Efendi, başta tefsîr, fıkıh ve gramer ilimleri olmak üzere devrinde yaygın olan bütün bilimlerde üstaddı. Arapça, Farsça ve Türkçe yazmış olduğu şiirler her üç dilin edebiyatına derinden vâkıf olduğunu gösteren birer numûnedir. Kısacası Ebu's-Suûd Efendi

el-Fevâid'ül-Behiyye'de denildiği gibi; "Bir şeyh-i kebîr, bir alim-i nihrîr idi. Onun ne Acemde bir misli, ne Arapda bir nazîri vardır. Zamanında riyâset-i Hanefiyye kendisine müntehih olmuştur. Usul ve fûrû'da kâmil bir kuvvet, şâmil bir kudret sâhibi idi. Bazı mes'elelerde ictihâd eder, tahrîrde bulunur, delilleri tercîh eylerdi. Tefsîrde de büyük bir ihtisâsa mâlik idi." (el-Fevaid'ül-Behiyye, 81)

Az sonra detaylı bilgi sunmaya çalışacağımız İrşâd'ül-Akl is-Selîm isimli tefsîri, başta olmak üzere Kanûnî Sultan Süleymân'ın emriyle tanzim edilmiş olan Ma'ruzât isimli fetvâ mecmûası, mesh üzerine meshetmek konusundaki tartışmaları karâra bağlayan Hasm ül-Hilâf fi'l-'Meshi Ala'l-Hifâf isimli fikhî eseri, Şeyh'ül-İslâm Burhâneddîn Merğînânî'nin el-Hidâye isimli eserine yazdığı ta'lîki, Zemahşerî'nin Keşşâf isimli tefsîrinin Fetih Sûresi tefsîrine yazdığı hâşiye, ünlü bilgin Sadr'üş-Şerîa Ubeydullah Efendinin Usûle âit Tenkîh'ül-Usûl isimli kitabına yazdığı ta'lîk ve Ebu'l-Berekât Abdullâh İbn Ahmed en-Neseffî'nin el-Menâr isimli eserinin baş tarafına yazmış olduğu hâşiye, vakıflar konusunu ele aldığı mevkıf'ül-Usûl fı Vakf'il-Menkûl isimli risâle, yanlış kullanılan bazı Türkçe kelimelerle ilgili Çalatât'ül-Avâm ve otuz yıl sürekli devam eden Şeyh'ül-İslâmlığı esnâsında vermiş olduğu fetvâları ihtivâ eden el-Fetâvâ isimli eserleri günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca ona bazı eserler izâfe edilmiştir. Ve kendisi adına izâfe edilen bazı eserler de günümüze kadar gelememiştir.

Şeyh'ül-İslâm Ebu's-Suûd Efendinin büyük Osmanlı hükümdârı Kanûnî Sultan Süleymân adına te'lîf ve irşâd'ül-Akl is-Selâm il-Mezâyâ'l-Kitâb'il-Kerîm isimli arapça tefsîri; günümüze kadar değerini hiç kaybetmeksizin gelmiş ve tefsîr tarihinde önemli bir yer tutmuş olan sayılı dirâyet tefsîrleri arasında bulunmaktadır.

Ebu's-Suûd Efendi, tefsîrini İstanbul'da Sûtlüce semtinde bulunan konağında yazmıştır. Gerek bu büyük bilgene ve gerekse yazdığı esere büyük itibâr gösteren Kanûnî Sultân Süleymân, hicri 972 (1564) yılında kendisine sunulan bu tefsîrin sâd sûresine kadar büyük olan kısmını büyük bir hürmetle karşılamış ve o güne değin Şeyh'ül-İslâmların ikiyüz akçe olan yevmiye maaşını bu vesile ile 500 akçeye çıkarmış ve kendisine de hil'atlar gönderilerek taltîf edilmiştir. Bu kısmın tamamlanış tarihi ebced hesabıyla "Baha Tefsîrû'n-Kelâmin-Muciz" ifadesiyle 972 hicri tarihi düşülmüştür. Nihâyet 973 yılında (1566) tefsîrini tamamlayan Ebu's-Suûd Efendinin yevmiye maaşına yüz akçe daha ilave edilmiştir. Bazı kayıtlara göre; müellif, tefsîrini 973 senesinin Recep ayının ilk cuma gecesi, bir başka kayda göre ise Zû'l-Ka'de ayının pazartesi gecesi tanımlamıştır. Ve bu tarihi göstermek üzere ebced hesabıyla "Tefsîr-i Ekber" tarihi düşülmüştür. Evliyâ Çelebî'nin o mübâlağalı ve oldukça zevkli üslûbuyla; "üç bin ulemâdan ve bin yediyüz kadar muteber tefsîsîrden feyz almak sûretiyle yazdıkları tefsîr, halen Beyn' el-Ulemâ makbûl ve Memdûh ve ânâ muâdil bir tefsîr mefkûddur demektedir. (Evliyâ Çelebî, Seyâhatnâme, I, 402) Bursalı Hüsâmeddin'in ifadesiyle de: "Te'lîf ettiği Tefsîr-i Şerîf'i Zibâ, ahsen-bi-Tefsîr-i dünyâ olmuştur". "Mir'ât'ül-kâinât, II, 131) Bu büyük eseri nedeniyle Ebu's-Suûd Efendiye Diyâr-ı Rûm'un Zemahşeri'si denilmiş ve daha önce de zikrettiğimiz gibi Hatîb'ül-Müfessirîn ünvânı verilmiştir. Eserin te'lîfi bitince bir nüshası Mekke-i mükerrreme, bir nüshası da Medîne'i Münevvere'ye gönderilerek çoğaltılmasına izin verilmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'in belâgat yönlerini kendinden önce yazılmış olan tefsîrlerden

değişik tefsîrinin lanmış kaynak yazanlar zirve, g sâhibi e in belâğ arasınd mış old l, 347) çok hâş mıştır. ve kısa zümü id likleri t kendisi laca hâ

Eb

"Ç

kapalı i yulmuş yazmış nun mu nı anla hüküml leri ise, leri de delilleri dan far ve fayd bu ümn rı ve zil Envâr' bunlard olmuşt ları da i rışarak Müzâke lerini in mak ist cevherle buldukl ile süsle uygun v

değişik biçimde ele alıp inceleyen şeyh'ül-İslâm, gerek Zemahşerî'nin el-Keşşaf isimli tefsirinden ve gerekse Fahreddîn Râzî'nin ve Kâdî Beydâvî'nin tefsirlerinden yararlanmıştır. Ehl-i Sünnet akîdesi doğrultusunda yazılmış olan bu tefsir; medreselerde kaynak eser olarak okunmuş, değerli bir tefsirdir. Hattâ günümüzde tefsir tarihi yazanlardan Zehebî'nin ifâdesine göre: "Gerçekte bu tefsir, kendi konusunda bir zirve, güzel kalıba dökmede üstün bir nokta ve güzel ifâdede doruktur. Bu tefsirin sâhibi eserinde kendisinden önce hiçbir kimsenin onu geçemediği biçimde Kur'an'ın belâğatla ilgili sırlarını açıklamış ve bu sebeple de bu tefsirin şöhreti ilim erbâbı arasında yayılmıştır. Bilginlerden çoğu tefsirde bu kitaptan daha iyisinin yazılmamış olduğuna şehâdet etmişlerdir" demektedir. (Zehebî, et-Tefsir ve'l-Müfessirîn, I, 347) Gerek Zemahşerî'nin Keşşâf'ı, gerekse Kâdî Beydâvî'nin tefsiri üzerinde pek çok hâşiye ve ta'lik yazılmışken Ebu's-Suûd Efendinin tefsiri aynı ilgiye nâil olamamıştır. Bunun da sebebi adıgeçen eserlerin medreselerde ders kitâbı olarak okutulması ve kısa olmaları nedeniyle izâhı gerektirmesi, ayrıca gramer zorlukları nedeniyle çözümlü icâbettirmesi olmalıdır. Ebu's-Suûd Efendinin tefsiri herne kadar aynı özellikleri taşımakta ise de oldukça geniş ve detaylı bilgiler vermesi nedeniyle ya da kendisinden sonra aynı güçte daha büyük müfessirlerin yetişmemesi nedeniyle, fazlaca hâşiye ve ta'lik yazılmamıştır.

Ebu's-Suûd Efendi tefsirinin önsözünde şöyle demektedir:

"Öteden beri her asırda ve her yerde ulemânın değerlileri Kur'an-ı Kerim'in kapalı ifâdelerini tefsîre, müşkillerini ve zorluklarını açıklayıp kolaylaştırmaya koyulmuşlar ve derin tedkîklere dalarak nice eşsiz değerde ifâdeler, faydalar çıkarıp yazmışlar ve bu sahada değerli kitâblar tasnîf etmişlerdir. Ne var ki mütakaddimûnun muhakkikleri kendilerine Hz. Peygamber'den ulaştığı şekilde âyetlerin mânâsını anlaşılır hale getirmek, yapısını kuvvetlendirmek, maksadını açıklamak ve hükümlerini tanzîm etmekle yetinmişlerdir. Daha sonraki (müteahhirûn) muhakkikleri ise, bunların yanı sıra âyetlerin ihtivâ ettiği latîf özellikleri, eşsiz sırları ve işâretleri de açıklayıp izhâr etmeye çalışmışlardır. Böylece halkın Kur'an'daki i'câz delillerini görmesini, üstünlüğünün örneklerini tanımasını ve diğer semâvî kitâblardan farklılığını müşâhade etmesini sağlamaya çalışmışlardır. Bu konuda özellikleri ve faydaları cem'eden birçok değerli kitâblar tasnîf edilmiş ve bunlardan her biri bu ümmetin seçkinlerinin gözlerini aydınlatacak ve faydalı mazmûnlarıyla kulakları ve zihinleri süsleyecek ince mefhûmları ihtiva etmektedirler. Özellikle Keşşâf ve Envâr'üt-Tenzîl bu konuda büyük bir ün ve nâm salarak biricik olmuşlardır. Zîrâ bunlardan her biri, Kur'an'daki i'câz çehresinin belirmesi için bir ayna durumunda olmuştur. Ve sanki bu iki eserin sayfaları, müşâbehethlerin güzel bir aynası ve satırları da inci tânelerinden dizilmiş bezeli bir gerdânlıktır. Geçmiş günlerde mâziye karışarak aylarca ve yıllarca bu iki kitâbı mütâlaa ve incelemekle meşgûl oldum. Müzâkere ve dersler vererek okuttuğum zamanda devâmlı bu iki kitâbın eşsiz incilerini ince bir ipe dizmek ve benzeri bulunmaz cevherlerini özenli bir dizime sıralamak isterdim. Bu övünç kaynağı kitâbların sayfaları arasında karşılaştığım hakikat cevherlerini bu ikisine ilâve etmek ve inceliklerin çiçeklerinden, gözâlıcı sedeflerden bulduklarımı eklemek isterdim. Bunun ötesinde özenli bir âhenkle, eşsiz bir üslûb ile süsleme yollarına koyulmak, Kur'an'ın yüce şânının yüceliğinin gerektirdiğine uygun ve değerli nazmının eşsizliğinin icâblarına muvâfık olarak Rabbânî inâyette

eksik aklıma doğanları da ilâve etmek ve sübhânî hidâyetle görmez gözümün görmek imkânına erdiği her akıl ve mahâret sahibi himmetli alınların uzanabileceği bilgi ve ma'rifet kaynaklarını da eklemek isterdim. Bilgin ve derin âlimlerin bulunduğu milletin önderlerinin kendisine koştığı her garîblikleri, ayakların basmakta zorluk çektiği, anlayışların kaydığı sağlam gerçekleri ve işlerin karıştığı fikir savaşlarında, tahminlerin iç içe girdiği anlayış basamaklarında insanların zihninden geçen vehîm bâdireleri ortadan kaldırıp açıklayan tedkikleri ilâve etmek isterdim. Gizli kitâbın hazînelerinden saklanmış sır inceliklerini kapalılık perdelerinin ötesinden rûhlari huzura kavuşturacak, gözleri aydın kılacak remizlerin gizliliklerini, hazînelerin saklılarını ortaya dökmek isterdim. Allah tarafından hilâfet mertebesine hâiz bulunan Şehînşâh-ı cihân Sultân Süleymân Hânın ma'mûr hazînesine böyle bir eseri hediye etmek isterdim. Heyhât ki aczim azmime mâni' oluyordu. Maksadın yüceliğinden ve ululuğundan ötürü tereddüdler içerisinde boğuluyordum. Dağın etekleri nerede, tepeleri nerede? Süreyya (yıldız) ile Serâ arası ne kadar ırak. Ankâ kuşunu, tuzağa düşürmek ne kadar uzak bir ihtimal? Eflâkin burçlarından Cevzâ burcunu yakalayıp bağlamak ne kadar muhâl?

Aradan zamanlar geçti, devirler ve durumlar değişti. Bir süre, halkın menfaatlerini yönetmek göreviyle görevlendirildim. Meşgûliyetim üst üste bindi. Engeller ve ilişkiler her yandan üzerime saldırdı. Savaşlarda, seferlerde, ülkelerde dolaşıp durdum. Ama her zaman bir fırsatın zuhûrunu bekliyordum. Gönül huzûru ve rahatlığı içerisinde güvenle, selîm bir kafa ile geçmişi telâfi etmeye ve asıl amacımı gerçekleştirmeye çalışmak istiyordum. Ne yazık ki ben, bu hayâl içerisinde yüzerken şartlar büsbütün değişti. Hâtırıma gelmeyen şeyler başıma geldi. Öncekinden daha zorlu işlere koyuldum ve insanların müşküllerini halk arasında vukû' bulan düşmanlıkları çözüp halletmek göreviyle memur edildim. Yağmurdan kaçarken sellere kapılmışa döndüm. Baktım ki fırsat hızla kaçıyor. İhtiyârlık üzerime basmış, ecel bana yaklaşmış ve hayat güneşi sönmeye doğru yüz tutmuş. Artık işlerimin çokluğuna bakmaksızın arzu ettiğim kitâbı yazmaya karâr verdim. Ve Allah'ın tevfiği de gerçekleşince İrşâd'ül-Akl'is-Selîm adını vereceğim tefsiri yazmaya koyuldum. Üzerimde bulunan işlerin ve zorlukların çokluğuna rağmen unutmama ve hatâdan, yanlışlıma ve düşmeden beni muhâfaza buyurmasını azamet ve Celâl sahibi Rab'dan mülk ve melekûtun halîki olan Allah Teâlâ'dan tazarru' ve niyâz ederek maksadıma koyuldum." (Ebu's-Suûd Efendi, İrşâd'ül-Akl'is-Selîm, önsöz)

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ebu's-Suûd Efendi örnek aldığı Zemahşerî, Kâdî Beydâvî gibi müfessirlere uyararak, daha çok i'câz inceliklerini gözetken ve Kur'an'ın belâğat cebhesine ağırlık veren nazım ve üslûbundaki i'câzı göstermeye çalışan, gramer inceliklerini ortaya çıkaran ve ancak Arap dilinin inceliklerini bilen kişilerin farkına varabilecekleri edebî üstünlüklerini gözününe seren bu tefsiriyle gerçekten bu vâdide eser veren müelliflerin ön safında yer almıştır. (Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, I, 350) Çok az olmak üzere kırâet farklılıklarına yer veren Ebu's-Suûd Efendi zaman zaman fikhî konulara temâs etmekte ancak fazla detaylara girmeksizin; mezheb tartışmalarına dalmaksızın konuyu serdedip geçmektedir. İsrâiliyâtla ilgili rivâyetlere-az da olsa- yer veren müfessir, genellikle "böyle denmiş" veya "rivâyet edilmiştir" gibi ifâdelerle konuyu geçiştirmeye çalışmaktadır. Kelbî gibi yalancılıklarıyla şöhrat bulmuş zevâtın nakiller de yapan Ebu's-Suûd Efendi, bunların

doğru olmadığını imâ edercesine “en iyisini Allah bilir” demekle yetinmektedir.

Ebu's-Suûd Efendinin tefsirine Şeyh Ahmed el-Akhisarî kısmen ta'likât yazmış, yarıya kadar olan kısmına da Şeyh Radiyüddîn Yusuf el-Makdisî hâşiye yazmıştır.

(Daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Abdulhay' el-Leknevî, el-Fevaid'ül-Behiyye fî Terâcim'il-Hanefiyye 82 vd.; Ali İbn Bâli, el-kadı-ül-Manzûm fî Zikri Efâdil'ir-Rûm, II, 282 vd.; Nev'izâde Atâullah, Hadâik'ül-Hakâik fî Tekmileti's-Şekâik, I, 183; Müstakîmzâde, Devhat'ül-Meşayih, Ebu's-Suûd mâddesi; Cavid Baysun İslâm Ansiklopedisi Ebu's-Suûd mâddesi; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II, 652-664; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ul-Müellifîn, XI, 301-302; Brockmann, G.A.L., II, 438-439; Suppl, II, 651; Zehebî, et-Tefsir ve'l-Müfessirîn, I, 345-352; Abdullah Aydemir, Büyük Türk Bilgini Şeyhu'l-İslâm, Ebu's-Suûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu)

10- Âlûsî (öl. 1270/1854) Rûh el-Maânî

Ebu's-Senâ Şihâbuddîn Mahmûd el-Hasenî el-Hüseynî el-Bağdâdî el-Âlûsî, Şa'bân 1217 (1802) yılında Bağdâd'ın Kerh yakasında doğmuştur. Ana tarafından Hz. Hasan'a, baba tarafından Hz. Hüseyin'e ulaşmaktadır. Âlûsî'nin âilesi İslâm dünyasına birçok bilgin vermiş olan Irâk'ın köklü âilelerindendir. Âlûs denilen mevki, Fırat Nehri üzerinde bulunan bir adacıktır. Bağdâd'tan yaklaşık beş konaklık mesâfededir. Âlûsî âilesini te'sîs eden zât, Hülâgû'nun Bağdâd'ı istilâsı esnâsında Bağdâd'ı terkederek bu adaya yerleşmiş, bilâhère âilesiyle birlikte tekrâr Bağdâd'a göç etmiştir. Abdülkâdir Geylânî'nin ana tarafından torunu olan Mahmûd Âlûsî'nin babası baş müderris Abdullah Efendi, büyük babası da Mahmûd Efendidir.

Âlûsî, babası Abdullah Efendi'den Arap diline, Fıkha dâir bilgileri öğrendikten ve biraz da hadîs tahsil ettikten sonra Süveydî Ali ve Nakşibendî tarikatının Hâliidiye kolunun kurucusu olan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Şeyh Alâuddîn'den ve daha birçok ünlü kişiden dersler almıştır. 1250 (1834) yılında Bağdâd'ta verdiği vaaz sonucunda o günkü Bağdâd va'lisi Ali Rıza Paşa'nın takdîrini kazanmış ve bir süre sonra da Bağdâd'ta Hanefî müftü olmuştur. Vakfeden zâtın öne sürdüğü şart uyarınca, Bağdâd'ın en büyük bilginine verilen Mercâniye medresesi evkâfının mütevellisi olma görevi de Âlûsî'ye verilmişse de bir süre sonra bu görevinden alınmıştır. Müteâkiben ünlü Kur'ân tefsirini yazmakla vaktini geçiren Âlûsî; 1267 (1851) yılında devrin hükümdârı Sultân Abdülmecîd'e tefsirini takdim etmek üzere İstanbul'a gelmiş ve burada pâdişâh tarafından ağır lanarak memnûn edilmiştir. İki yıl sonra tekrâr Bağdâd'a dönmüş ve 1270 (1853) yılının Zülkâde ayının 25 nci Cum'a gecesi vefât ederek Kerh'teki Ma'rûf el-Kerhî kabristânında Âlûsî ailesine ayrılmış olan mezâra gömülmüştür. Neşvet'üş-Şumûl fî'z-Zihâb'i ile İslâmbol adıyla yazmış olduğu eserinde, İstanbul yolculuğunu anlatan müellif, İstanbul'da bizzât devrin Şeyh'ül-İslâm'ı Ârif Hikmet Bey ile tanışmış, onun huzûruna girdiğinde ellerini öpmek istemişse de; şeyh'ül-İslâm Ârif Hikmet, selâm vermek daha iyidir, el öpme, diyerek geri çevirmiş ve Âlûsî'ye iltifâtlarını esirgememiştir. Bu arada Âlûsî; devrin Sadr-ı A'zam'ı Reşid Paşa ve onun müsteşârı Fuâd Paşa ile de görüşüğünü ve bu kişilerin kendisine ilgi gösterdiklerini bildirmektedir.

Bahis mevzûu olan Rûh'ül-Maânî isimli Kur'ân tefsirinden başka, az önce söz-

konusu ettiğimiz Neşvet'ül-Şumûl fî'z-Zihâb'î ilâ İslambol isimli eserinin yanı sıra Neşvet'ül-Müdâm fî'l-Avdi ilâ Dâr'is-Selâm ve Nüzhet'ül-Elbâb isimli eserleri bulunmaktadır.

İbn Sînâ'nın Rûh kasidesine el-Harîdet'ül-Ğaybiyye fî'l-Kasidet'il-Ayniyye isimli şerhi Abdülkadir Geylânî'nin bir kasidesine yazmış olduğu et-Tırâz'ül-Müzehheb fî Şerhi Kasidet'il-bâz'il-Eşheb, Harîrî'nin makâmâtını andıran bir tarzda yazmış olduğu el-Makâmât'ül-Hayâliyye, tasavvufî konuları içeren el-Ecbivet'ül-İrâkiyye an'il-Esi'let'il-İrâniyye, Sahâbe-i Güzîn hakkındaki el-Ecvibet'ül-İrâkiyye an'il-Esi'let'il-lâhûriyye, nahve âid bir eser olan Katr'ün-Neda Şerhi ve İnbâ'ül-Enbâ' bi Atyeb'il-Enbâ' isimli çocuklarına tavsiyelerini ihtivâ eden eserleri meşhûrdur.

Rûh'ül-Maâni fî Tefsîr'il-Kurân'il-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî adını taşıyan bu tefsîrini 1252 (1836) yılında yazmaya başlamış ve devrin hükümdârı Sultân II. Mahmûd'a takdîm etmiştir. Dördüncü cildini tamamladığı sırada Sultân Mahmûd'un vefât etmesi üzerine kalan kısmını da 1257'de tamamlayarak (1841) devrin hükümdârı Sultân Abdülmecîd'e takdîm etmiştir.

Müellif, tefsîrinin önsözünde; küçüklüğünden beri Allah'ın kitâbının sırlarını açıklamaya arzulu bulunduğunu, bu uğurda her fırsatı değerlendirdiğini ve arkadaşları gibi boş şeylerle vakit geçirmediğini, arzuların peşinde nefes tüketmediğini, bunun netîcesinde Allah'ın kendisini birçok hakîkate ulaşmaya muvaffak kıldığını, bu sebeple Kur'an'ın inceliklerini halletme imkânına erdiğini bildirmektedir. Kur'an-ı Kerîm'in nazmının zâhiri itibâriyle müşkil görülen taraflarını çözmeye, daha yirmi yaşlarında iken başladığını, devrinin blginlerinden istifâde ettiğini, bir tefsîr yazmayı düşündüğü sırada sürekli tereddüd içine düştüğünü, ancak 1252 yılı Receb ayının Cum'a gecesi gördüğü bir rû'yâ üzerine tefsîrini te'lîfe karâr verip yazmaya başladığında henüz otuzdört yaşında olduğunu, ancak eserine bir isim vermek konusunda kuşkuları bulunduğunu bu sebeple vezîr Ali Rızâ Paşa'ya durumu açtığını vezîrin de eserine bu adı uygun gördüğünü belirtmektedir. Gündüzleri ders okutmak ve fetvâ vermekle vaktini dolduran müellifin geceleri özel sohbetlerle meclisini donattığı ve cemâatın dağılmasından sonra eserini kaleme aldığı zikredilmektedir. Bu eser, gerçekten Selef-i Sâlihîn'in rivâyet ve dirâyet konusundaki görüşlerini derleyen ve kendinden önce geçen müfessirlerden İbn Atıyye, Ebu Hayyân, Zemahşerî, Fahrüddîn Râzî, Kâdî Beydâvî ve Ebu's-Suûd Efendi gibi zevâtın muteber tefsîr kitâblarındaki görüşlerinin özeti niteliğindedir Bu müfessirlerden naklettiği rivâyetlerin sonunda Âlûsî, kendi görüşünü de açıklamakta ve genellikle birçok mes'elede bu müfessirlerden farklı düşünceye sâhib bulunduğunu belirtmektedir. Özellikle Fahreddîn Râzî'nin bazı fikhî konularda Şâfiî mezhebine ağırlık vermesi üzerine kendisi de Şâfiî olan Âlûsî, Hanefî mezhebini te'yîd sadedinde Fahreddîn Râzî'ye karşı çıkmaktadır.

Çocuklarına yaptığı vasiyyette; oğullarım, i'tikâd konusunda Selef akîdesini benimseyin. Çünkü en sağlam yol budur. Fakat tasavvufun büyükleri hakkında Hüsn-i zan beslemekten ayrılmayın. Onların hakkında kötü ve çirkin sözler söylemeye cür'et etmeyin. Allah'a andolsun ki; böyle bir cesâret felâkettir, siz onların dış görünüşü bakımından şerfata aykırı gibi görülen sözlerini dinlemekten kulaklarınızı alıkoymayın. Ve zannetmeyin ki; bu kimseler o sözleriyle bâtil olduğu apaçık olan o mânâları kasetmişlerdir, diyerek bir yandan tasavvuf erbâbının görüşlerine yer verirken, diğer yandan selef akîdesine bağlı olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple gerek Mu'te-

zile'n
tefsîr
zama
konu
Hattâ
belir
ne me
hebin
zevât
Mâtû
disini
âyetle
ve bu
göste
Bu an

(
Corc
Zirik
XIX,
207-7
lâm A
743-7

zile'nin, gerekse Şia'nın Ehl-i Sünnete muhâlif görüşlerine karşı çıkmaktadır. Âlûsî tefsîrinde söz san'atları ve özellikle gramer konusuna geniş yer vermekte ve zaman zaman bir tefsîrciden çok bir gramerci imiş gibi davranmaktadır. Tabîî bilimlere âit konulara da yer vermekten çekinmeyen müellif, bu konulara fazla sayfa ayırmaz. Hattâ tefsîrinin önsözünde bazı müfessirlerin felsefî konulara fazla yer verdiklerini belirterek, bunu uygun görmez. Az önce de belirttiğimiz gibi Âlûsî, Şâfiî mezhebine mensûb olmakla beraber Hanefî mezhebine uygun fetvâlar vermiş, Hanbelî mezhebine mensûb bulunan İbn Teymiyye, İbn Kudâme, İbn'ül-Kayyim el-Cevziyye gibi zevât hakkında da hürmetkâr ifâdelerde bulunmuştur. İ'tikâdî konularda Eş'arî ve Mâtûridî mezhebinin görüşlerine geniş yer verir. Kaynaklarca son zamanlarında kendisinin müctehid olduğunu kabûl ettiği belirtilmektedir. İsrâiliyâta karşı olan Âlûsî, âyetlerin zâhîrî anlamlarını zikrettikten sonra, bâtınî mânâlarına da yer vermeye çalışır ve bu nedenle işârî tefsîre temâyül gösterir. Sûreler ve âyetler arası ilişkilere itinâ gösteren müfessir, Arap edebiyatından örnekler getirerek şevâhidi çokça zikreder. Bu arada kırâet farklılıklarına da yer vermekten kaçınmaz.

(Daha geniş bilgi için bkz. Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, el-Misk'ül-Ezfer, I, 5-25; Corcî Zeydan, Meşâhîr'üş-Şark, II, 175-177; Behcet el-Eserî, A'lâm'ül-İrâk, 21-43; Zirikli, el-A'lâm, VIII, 53-54; Tâhâ er-Râvî (Mecellet'ül-Mecma'il-İlmiyyi'l-Arabî, XIX, 518-523; Abbâs el-Azzâvî, Mecellet'ül-Mecma'il-İlmiyyi'l-Arabî, XXVII, 207-215; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, I, 352-362; M. Şerefeddin Yalrkaya, İslâm Ansiklopedisi, Âlûsî maddesi; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 743-751; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 281-287)

III- FIKHÎ TEFSİRLER:

İslâm dini, din ve dünya ayırımı yapmadığı, hem yaşanan hayatın hem de bu hayatın ötesinin dini olduğu için Kur'an-ı Kerim i'tikâdî ve uhrevî konuların yanı sıra müslümanın günlük hayatının gereklerini karşılayacak hükümler getirmiştir. Genellikle müslümanlar Kur'an-ı Kerim'i üç bölümde mütâlaa edegelmışlerdir: İ'tikâdî konular, amelî konular ve peygamber kıssaları ile ilgili âyetler. Resûlullah hayatta iken dinin pratik cephesini alâkadâr eden konularda doğrudan Resûlullah'tan emir alan müslümanlar, Kur'an'ın nüzûl sebeplerini bilmeleri nedeniyle âyetlerin ahkâmını çok iyi biliyorlardı. Resûlullah (s.a) vefât edince, müslümanların başvurdıkları ana kaynak kesilmiş bulunuyordu. Hayat ise seyrine devam etmekteydi ve yeni gelişen olaylara islâmî hükümler getirmek zarûreti vardı. Sâbit olan ilâhî kaynağa ve peygamberin sünnetine uygun, dinamik bir dünya nizâmı kurabilmek için nasıl bir yol izleneceğini gerek Kur'an-ı Kerim, gerekse Resûlullah bizzât göstermişti. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber Yemen'e vâli olarak gönderdiği Muâz İbn Cebel'e vermiş olduğu direktifte müslümanların Kur'an ve sünnetten nasıl hüküm çıkarabileceklerini göstermişti. Muâz hadîsi diye bilinen bu hadîsi Ebu Dâvûd, Hafs İbn Ömer kanalıyla Ebu Avn'dan nakleder ve şöyle der: Resûlullah (s.a) Muâz'ı Yemen'e göndermek istediği zaman: Sana bir hüküm getirilirse nasıl hükmedersin? dedi. O da: Allah'ın kitâbı ile, dedi. Resûlullah (s.a) Allah'ın kitâbında bulamazsan? deyince, o; Allah'ın Resûlünün sünneti ile, dedi. Resûlullah (s.a); Ya Allah'ın kitâbında ve Resûlünün sünnetinde bulamazsan? deyince; Muaz şöyle dedi: Kendi re'yimle ictihâd ederim. Ne fazlalaştırırım, ne de azaltırım. Bunun üzerine Resûlullah (s.a) Muâz'ın göğsüne vurarak: Allah'ın Resûlünün, memnûn kalacağı şeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun, dedi. (Ebu Dâvûd, Sünen, IV, 18-19; Kitâb'ül-Akdiye, bâb 11; Tirmizî, Sünen, III, 616; Kitâb'ül-Ahkâm, bâb, 3)

İşte bu hadîs, bize müslümanların herhangi bir konuda nasıl karâr vereceklerini açıkça göstermektedir. Kezâ Amr İbn Âs'ın rivâyet ettiği hadîste de Resûlullah (s.a) şöyle buyurur: Hâkim ictihâd edip hükmünde isâbet ederse; ona iki mükâfât vardır. İctihâd edip hükmünde yanılırsa; onun için de bir mükâfât vardır. (Buhârî, Sahîh, VIII, 157; Müslim, Sahîh, II, 1343; Tirmizî, Sünen, III, 615)

Bununla beraber gündelik hayatın seyri içerisinde gelişen hâdiselere ashâbın bakış açıları ve Kur'an ve sünnetin bu hâdiselere tatbîki konusunda bazı görüş farklılıkları ortaya çıkıyordu. Nitekim kocası ölen hâmile kadının iddeti konusunda Hz. Ömer ile Hz. Ali (r.a) arasında çıkan ihtilâf; kocası ve anne babası sağ kalıp ölen kadının mîrâsının taksîmi konusunda Abdullah İbn Abbâs ve Zeyd İbn Sâbit arasında beliren görüş farklılıkları bunun tipik örneği idi. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Hudarî, Tarih'üt-Teşrî'il-İslâmî, 113; ayrıca Sübkî-Sayis-Berberî, Mü-

zekkiret'ü Tarih'it-Teşrî'il-İslâmî, 96)

Herne kadar bu ihtilâflar var idiyse de ana ilkeler üzerinde Sahâbe-i Güzîn'in ittifâk ettikleri muhakkaktır. Ancak zamanla siyâsî, sosyal ve ekonomik gelişmeler sonucu büyüyüp gelişen İslâm toplumunda farklı değerlendirme tarzları ortaya çıktı. Peygamberlik kaynağından istifade etmiş olan o ilk sahâbe neslinin sayısının giderek azalması ve bu arada beklenmedik siyâsî ve sosyal gelişmeler; değişik fıkıh mekteplerinin doğmasına sebep oldu. Esâsta müttetik olan bu mezheb mensûbları, delilleri değerlendirme ve hâdiselere bakış tarzı noktasından farklı netîcelere vardılar. Başta dört Sünnî mezhep olmak üzere diğer mezheplerin büyük bir kısmı körü körüne kendi görüşlerini savunmak yerine, muhtelif bakış açılarını temsil ettikleri gerekçesiyle öteki mezheplerden farklı sonuçlara varmış olmalarına rağmen, onların değerini de takdîr etmekten geri kalmıyorlardı. Sözelimi İmâm Şâfiî; herkes fıkıhta Ebu Hanîfe'ye muhtâttır, diyordu. Aynı hoşgörülü davranışı Ahmed İbn Hanbel ve İmâm Mâlikte göstermekteydi. Ne var ki bir süre sonra çok farklı mezhepler zuhûr edince, bu hoşgörülü anlayışın devâm etmediğini müşâhade etmekteyiz. İ'tikâdî fırkalara ve inançlara bağlı olarak doğup gelişen mezhepler, kendi görüşlerini hakim görüş olarak serdedebilmek için zaman zaman değişik usûller ve metodlara da başvurmuşlardır. Şîî, Zâhirî, Hâricî ve diğer mezheb mensûblarının davranışları bunun örneğidir. Böylece her mezheb mensûbu; fikhî konularla ilgili âyetleri kendi mezhebinin doğrultusunda yorumlayabilmek için tefsîrler yapma yoluna başvurdular. Bunun neticesinde fikhî tefsîrler dediğimiz tefsîr tarzı zuhûr etti ki bu tefsîrler, başlıbaşına bir tefsîr olmak yerine çoğunlukla ahkâm âyetlerinin tefsîrleri niteliğindedirler. Sözelimi, Hanefî mezhebine mensûb bulunan Ebu Bekir el-Cessâs (öl. 370/980)'ın kaleme almış bulunduğu Ahkâm'ül-Kur'an'ı ve Ahmed İbn Ebu Saîd'in (XI. asır) et-Tefsîrât'ül-Ahmediye isimli eserleri Hanefî fıkının tefsîr sâhâsına yansımış olan önemli çalışmalar'dır. Ebu'l-Hasan et-Taberî'nin (öl. 504 (1110) Ahkam'ül-Kur'an'ı; Ahmed İbn Yûsuf el-Halebî'nin (öl. 756/1355) el-Kavl'ül-Vecîz fî Ahkâm'il-Kitâb'il-Azîz'i; İmâm Suyûtî'nin (öl. 911/1505) el-İklîl fî İstinbât'it-Tenzîl isimli eserleri Şâfiî fıkının tefsîr sâhâsına yansımış olan önemli örneklerindendir. Kadî Ebu Bekir İbn'ül-Arabî'nin (öl. 543/1148) Ahkâm'ül-Kur'an'ı, Mâlikî fıkının tefsîre âit önemli örnekleri arasında yer almaktadır. VIII. yüzyıl bilginlerinden Mikdâd el-Siverî'nin kaleme almış olduğu Kenz'ül-Furkân fî Fıkıh'il-Kur'an isimli eseri oniki imâm Ca'feriliğinin ve IX. Yüzyıl bilginlerinden Şemseddin İbnYûsuf'un kaleme almış olduğu es-Semerât'ül-Yâniya isimli eseri Zeydî mezhebinin ve XIX. yy. bilginlerinden Şevkânî'nin Feth'ül-Kadîr'i selefiyye mezhebinin en önemli tefsîrlerindendir. Şimdi kısaca bu fikhî tefsîrleri tanımaya çalışalım:

1- Ebu Bekir el-Cassâs (öl. 370/980) Ahkâm'ül-Kur'an.

Rey şehrine mensûb olan bu büyük bilginin asıl adı Ahmed İbn Ali olup künyesi Ebu Bekir'dir. Mesleği kireççilik olduğu için kendisine kireççi anlamına Cassâs lakabı verilmiştir. Yaklaşık 305 yılında (917) Bağdâd'da doğmuş burada Ebu Sehl ez-Zeccâc ve Ebu'l-Hasan el-Kerhî gibi devrin fıkıh bilginlerinden ders almış, sonra aynı yerde dersler vermeye başlamıştır. Hocası Ebu'l-Hasan el-Kerhî'nin yolundan giderek zühd mesleğini seçmiş, birçok kez kendisine kadılık teklîf edilmişse de kabûl etmemiştir. Bir ara Ehvâz'a gidip burada devrin bilginleriyle tanışan Cessâs, tekrâr Bağdâd'a dönmüş ve hocası Kerhî'nin tavsiyesi üzerine Nisâbü'r'a giderek ünlü zâ-

hid Hakîm-i Nisâbüri ile buluşmuştur. 344 yılında (955) Bağdâd'a gelmiş ve burada bilginlerin ve halkın takdîrine mazhar olmuştur. Nitekim Ebu Bekir el-Ebherî onunla ilgili olarak şöyle der: Halîfe Mutî', Ebu'l-Hasan İbn Ebu Amr aracılığıyla bana kâdî'l kudâtık teklîf etti. Ben bundan kaçındım ve Ebu Bekir Ahmed İbn Ali er-Râzî'yi (Cassâs) gösterdim. Bunun üzerine kendisine hitâb yöneltildi. Ebu'l-Hasan İbn Ebu Amr bu konuda kendisine yardımcı olmamı istedi. Ancak o (Cassâs) kendisine yöneltilen hitâbı kabûllenmedi. Ben onunla başbaşa kaldığımda, bana dedi ki: Sen, bana bu görevi uygun görüyor musun? Ben; hayır, bunu sana uygun görmüyorum, dedim. Sonra Ebu'l-Hasan İbn Ebu Amr'ın yanına gittik. O, teklifini tekrârladı. Ben de kendisine yardım etmek vaadinde bulunmuştum. Cassâs bana dedi ki: Ben, seninle bu konuda istişâre etmedim mi? Sen de bana yapmamam konusundaki fikir vermedin mi? Ebu'l-Hasan İbn Ebu Amr bundan rahatsız olarak dedi ki: Hem bize bir insanı gösteriyorsun, sonra da o kişiye bunu yapmamasını söylüyorsun. Ben de dedim ki: Evet, benim bu konudaki imâmım Mâlik İbn Enes'tir. Nitekim Medîne halkına Nâfi'in peygamberin mescidine İmâm yapılması konusunu tavsiye etmiş ve Nâfi'e de imâmlık yapmamasını söylemiştir. Neden böyle yapıyorsun? denildiğinde de şöyle karşılık vermiştir: Ben, size Nâfi'i tavsiye ettim. Çünkü ben, onun gibisini bilmiyorum. Ona da yapmamasını söyledim. Çünkü böylece onu kıskanan ve kendisine düşman olacak bir çok kişi doğacaktır. İşte ben size onun gibisini tanımadığım için kendisini tavsiye ettim. Ancak kendisinin dini bakımından daha sâlim bir yol olduğu için de yapmamasını söyledim. (Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menahic'ül-Müfessirîn, 63) Cassâs'ın öğrencileri arasında Ebu Bekir Ahmed İbn Mûsâ el-Harizmî, Ebu Abdullah Muhammed İbn Yahyâ el-Cürcânî, Ebu'l-Ferec Ahmed İbn Muhammed, Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ahmed en-Nesefî, Ebu'l-Hasan Muhammed İbn Ahmed ez-Za'feranî ve Vâsıt kadısı İsmâil'in babası Ebu'l-Hasan İbn Muhammed gibi bilginler bulunmaktadır.

Başta Ahkâm'ül-Kur'ân isimli eseri olmak üzere, Kerhî'nin muhtasarına yazdığı şerh, Tahâvî'nin muhtasarına yazdığı şerh, Hanefî mezhebinin ünlü imâmlarından İmâm Muhammed İbn Hasan eş-Şeybânî'nin, el-Câmi'ül-Kebîr'ine yazdığı şerh ve Usul'ül-Fıkıh, Edeb'ül-Kadâ gibi eserleri ünlüdür. Hanefî fıkını benimseyen Cassâs'ın Mu'tezilî görüşlere temâyül ettiği belirtilmekte ve hattâ Mu'tezile bilginleri arasında isminden bahsedilmektedir. (Şerh'ül-Ezhâr, II, IV; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 200) Bu büyük bilgin altmışbeş yaşında iken 370 yılının Zülhicce ayında (980) Bağdâd'da vefât etmiştir.

Ahkâm'ül-Kur'ân adını taşıyan tefsîri; Hanefî fıkının önemli kaynakları arasında yer alır. Kur'ân-daki bütün sûrelerde yer alan ahkâm âyetlerini tefsîr etmekle yetinen Cassâs; herne kadar Kur'ân'daki sûrelerin tertîb tarzlarına uygun davranmakta ise de fıkıh kitâblarında olduğu gibi eserini muhtelif bâb ve başlıklar altında toplamıştır. Zaman zaman mezhebler arası ihtilâflara da yer veren bilgin, derin bir kavrayış kabiliyeti ile delilleri zikretmekte ve farklı yorumları sergilemektedir. Bazan âyetlerin tefsîrinde, o âyetle ilişkisi olmayan ya da kelime benzerliği bulunan noktalara da temâs etmektedir. Mensûbu bulunduğu Hanefî mezhebine fazlasıyla bağlı bulunan Cassâs, diğer mezheb imâmlarının görüşlerini ağır bir dille eleştirmekten geri kalmaz. Büyü ve rü'yet konusunda Mu'tezilî görüşleri benimseyen bilgin, Emevîlere ve özellikle Muâviye'ye karşı tavır takınmaktan kaçınmaz. (Daha geniş

bilgi için bkz. Zehebî, Siyerü A'lâm'ın-Nübelâ', X, 732; Safedî, el-Vâfî, VI, 99; İbn'ül-Nedîm, el-Fihrist, 208; İbn'ül-Cevzî, el-Muntazam, VII, 105-106; Leknevî, el-Fevâid'ül-Behiyye, 27-28; Kureşî, el-Cevâhir'ül-Mudîe, I, 84-85; İbn Tağrıberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, IV, 138; İbn Kutlubâğa, Tâc'üt-Terâcim, IV; Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, III, 159-160; Taşköprülü, Miftâh'üs Saâde, II, 53; İbn Kesîr, el-Bidâye, XI, 297; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zeheb III, 71; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 55; C. Brockelmann, G.A.L., I, 191, suppl., I, 335; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, I, 390-391; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 61-66; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 438-443)

2- Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Ali et-Taberî (öl. 504/1110) Ahkâm'ül-Kur'ân

Künyesi İmadüddîn olan Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Ali et-Taberî el-Kiya el-Herrâsî diye bilinen bu ünlü Şâfiî fakîhi, aslen Horasânlı olup 450 yılında (1085) burada doğmuş, sonra Nisâbûr'a gitmiş, bir süre devrin ünlü Şâfiî bilgini ve Gazzâlî'nin hocası bulunan İmâm'ül-Haremeyn Ebu'l-Maâlî el-Cüveynî'den fıkıh öğrenimi görmüş, bilalere Beyhak'a gidip bir müddet ders vermiştir. Daha sonra yeniden Bağdâd'a dönen Kiya el-Herrâsî devrin ünlü bilginlerinin toplanmış olduğu Nizâmiye medresesinde görev alarak vefât edinceye kadar burada ders vermiştir. 504 (1110) yılında Bağdâd'da vefât etmiştir. Abdülgâfir el-Fârisî'nin ifâdesine göre, Kıyâ el-Herrâsî, Cüveynî'nin önde gelen öğrencilerindendi ve Ebu Hâmid el-Gazzâlî'den sonra ikinci derecede yer alıyordu. Daha sonra ünlü Selçuklu hükümdârı Melikşâh'ın oğlu Mecdülmülk Berk Yârûk'un hizmetine girerek onun yanında maddi imkâna nâil olmuştur. Hâfız Ebu Berk Yârûk'un kadılığını da yapmış olan Kiya el-Herrâsî'yi Tâhir es-Selefi 495 (1101) Bağdâd'da ve Nizâmiye medresesinde görüp bir fetvâ soruğunu nakleder. Emevîlere karşı tavır alması ile meşhur olan Kiya el-Herrâsî'nin Bağdâd'da son yılında (1110) vefât ettiğini ve Şeyh Ebu İshâk eş-Şîrâzî'nin yanına gömüldüğünü, defni esnâsında Bağdâd Hanefî imâmlarının önde gelen isimlerinden olup Kıyâ el-Herrâsî ile aralarında çekişme bulunan Ebu Tâlib ez-Zeynebî ve Kâdî'l-Kudât Ebu'l-Hasan ed-Dâmegânî'nin de hazır bulunduğu, İbn Hallikân tarafından belirtilmektedir. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, III, 287-288)

Devrinin ünlü bilginleri tarafından takdîrle karşılanan Kıya el-Herrâsî Esnevi'nin ifâdesiyle, "derin görüşlü, kuvvetli bir araştırmacı, ince fikir sahibi, fasîh ve zekî bir zât" imiş. Sözkonusu edeceğimiz Ahkâm'ül-Kur'ân'ın yanı sıra Levâmî'üd-delîl fi Zevâyâ'l-Mesâil, Şifâ'ül-Müsterşidîn fi Mebâhis'il-Müctehidîn, Nakdü Müfredâti İmâm Ahmed ve Usû'l-ül Fıkıh gibi eserleri bulunmaktadır.

Ahkâm'ül-Kur'ân adını taşıyan eseri, Şâfiî fıkhının en güzel tefsîr örneklerindendir. Nasıl Cassâs Hanefî mezhebinin samîmî bir bağlısı ise Kıya el-Herrâsî de Şâfiî mezhebinin samîmî bir bağlısıdır. Eserinde zaman zaman Cassâs'ı eleştiren bilgin bu eseri Şâfiî mezhebinin üstünlüklerini ortaya koymak için kaleme aldığını belirtir. Ancak kısa ve öz bilgiler vermekle yetinir. (Daha geniş bilgi için bkz. İbn Asâkir, Tebyînü Kezîb'il-Müfterî, 288; İbn el-Cevzî, el-Muntazam, IX, 167; Yâfiî, Mir'ât'ül-Cinân, 37; Sübkî, Tabakât, IV, 281; Zehebî, el-Iber, IV, 8; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zeheb, IV, 8; İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, III, 286-290; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 444-447; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 91-99)

3- Kâdî Ebu Bekir İbn'ül-Arabî (öl. 543/1148) Ahkâm'ül-Kur'ân

Kâdî Ebu Bekir Muhammed İbn Abdullah İbn Muhammed İbn Abdullah İbn Ahmed Ebu Bekir İbn'ül-Arabî, el-Meâfirî el-Endelûsî 468 (1075) yılında Endülüs'te İşbîliye'de (bugünkü Sevilâ) doğmuş doğduğu kentin önde gelen imâm ve fakîhlerinden birisi olan babası Ebu Muhammed Abdullah'tan öğrenim görmüştür. Sevilâ'da hüküm süren Abbâdî hânedânının yanında muteber bir mevki olan babası Ebu Muhammed Abdullah, bu hânedânın yıkılması üzerine oğlu Ebu Bekir ile birlikte 485 yılının Rebûlevvel ayının ilk günlerinde (1092) Sevilâ'yı terkederek hacca gitmiştir. O zaman Kâdî Ebu Bekir onyediyi yaşlarında idi. Mısır'da Ebu'l-Hasan el-Hâlî ve Ebu'l-Hasan İbn Müslîh, Mehdiyâ el-Verrâk ve Ebu'l-Hasan İbn Dâvûd el-Fârisî'den dersler almış buradan Şâm'a geçerek Şâm'da Ebu Nasr el-Makdisî, Ebu Saîd ez-Zincânî, Ebu Hâmid el-Ğazzâlî, Ebu Saîd er-Rehâvî, Ebu'l-Kasîm, İbn Ebu'l-Hasan el-Makdisî, Ebu Bekir et-Tartûşî gibi zevât ile buluşmuş ve bu arada fıkıh sâhâsındaki bilgisini geliştirmiştir. Şâm'dan Bağdâd'a geçen Kâdî Ebu Bekir, burada Ebu'l-Hasan es-Sayreffi'den, Ebu'l-Hasan Ali İbn Eyyûb el-Bezzâz'dan, Ebubekir İbn Turhân'dan, Şerîf Ebu'l-Fevâris Tarrâd İbn Muhammed ez-Zeynebî'den, Ca'fer İbn Ahmed es-Serrâc'dan, Ebu'l-Hasan İbn Abdü'l-kadîm'den, Ebu Zekeriyâ et-Tebrîzî'den ve Ebu'l-Meâlî Sâbit İbn Bûndâr el-Hammâmî'den dersler almış ve bunlarla gerekli ilmi mübâhaselerde bulunmuştur. 489 (1095) yılında Hacca giderek Mekke'de Ebu Abdullah Hüseyin İbn Ali et-Taberî ile buluşmuştur. Buradan dönüşünde Bağdâd'a uğramış ve Bağdâd'da Ebu Bekir eş-Şâfî, Ebu Hâmid el-Ğazzâlî ve Ebu Bekir et-Tartûşî gibi devrin önde gelen ilim adamlarıyla yeniden buluşarak fıkıh, usûl, edebiyat, hadîs kelâm ve benzeri konularda bilgisini geliştirmiştir.

Bağdâd'tan Endülüs'e geri dönerken bir müddet İskenderiye'de kalmış Ebu Bekir et-Tartûşî tarafından ağırlandırılmıştır. Burada bulunduğu sırada babası Ebu Muhammed Abdullah vefât etmiş ve İskenderiye'ye gömülmüştür. (493/1099)

495 (1101) yılında Endülüs'te karşılaştığımız Kadî Ebu Bekir klâsik kaynakların ifâdesiyle "kendisinden önce hiç kimsenin getirmediği derecede zengin ve pek çok bilgi ile doğudan İşbîliye'ye (Sevilâ) gelmiştir." (Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 164) Pekçok bilimlerde mâhir olan Kadî Ebu Bekir, Endülüs ilim zincirinin son halkasını oluşturmıştı. Edebiyat ve diğer güzel san'atları alanında da otorite olan Kadî Ebu Bekir fıkıhta ictihâd derecesine ulaşmış, hadîste, herkesin kendisine güvendiği uluvv-i isnâd noktasında yegâne olmuştur. Gerek İşbîliye'de ve gerekse diğer İslâm ülkelerinde birçok kez kadılık yapmış olan Ebu Bekir Endülüs'e döndükten sonra bir süre Fâs'a gitmiş ve oradan dönüşünde 543 (1148) yılında yolda vefât etmiş ve cenâzesi Fâs'a taşınarak burada Bâb'ül Mahrûk'un dışında bulunan kabristâna defnedilmiştir.

Ömrünün sonlarında büyük bir servete de sahip bulunan Kadî Ebu Bekir, İşbîliye'de (Sevilla) kendi malından bir sur yaptırmıştır. Bir çok şâir ona medhiyeler yazmışlardır. Kadî İyaz, Ebu Zeyd es-Süheylî, Ahmed İbn Halef, Abdurrahman İbn Rebî' el-Eş'arî ve Kâdî Ebu'l-Hasan gibi zevât ondan ders almış Ebu'l-Hasan Ali İbn Ahmed eş-Şâbüri ve Ahmed İbn Ömer el-Hazrecî gibi bilginler de ondan icâzet almışlardı. İbn Beşkûvâl Endülüs bilginlerinin hayatlarından söz ettiği es-Sıla isimli eserinde, onu bize şöyle tanıtmaktadır: "O, derin bir hâfız, Endülüs bilginlerinin sonuncusu hâfız ve imâmlarının âhirdir. 516 (1122) yılının Cumâ'dı el-âhiresinin

ikinci pazartesi günün sabahında İşbîliye'de kendisiyle karşılaştım. Ve o, bana' babasıyla birlikte doğuya nasıl rihlet ettiğini anlattı... diyor. Sonra İbn Beşkuvâl İbn'ül-Arabî'nin hayat hikâyesini aktarıyor. (İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, IV, 296)

Kadı Ebu Bekir İbn'ül-Arabî'nin söz konusu ettiğimiz Ahkâm'ül-Kur'ân isimli eserinden başka, Envâr'ül-Fecr fi Tefsîr'il-Kur'ân isimli bir başka tefsiri daha bulunduğunu, ancak bu eserin günümüze ulaşmadığı görülmektedir. Mâlik İbn Enes'in el-Muvatta' isimli eseri üzerine kaleme almış bulunduğu el-Kabes isimli kitâbında; bu tefsiri yirmi yılda te'lîf ettiğini ve seksen bin varak civârında bulunduğunu belirtmektedir. Dâvûdî de bu tefsirin mevcûdiyetiyle ilgili şu ma'lûmâtı aktarmaktadır: "Şeyh Burhâneddîn Ferhûn dedi ki: Bana Salih Şeyh Ebu Rebî' Süleymân İbn Abdurrahmân Peygamber kentinde (Medinet'ün Nebî) 761 yılında (1359) haber verdi ki; kendisine Mağribli Sâlih Şeyh Yûsuf el-Hazzâm İskenderiyye'de 760 yılında (1358) demiş ki: (Kâdî Ebu Bekir İbn'ül-Arabî'nin Envâr'ül-Fecr isimli Kur'ân tefsirinin tamamını Merâkeş şehrinde, adâletli hükümdâr, müslümanların emîri Ebu Annân Fâris İbn Sultân'ın hazînesinde (kütüphanesi), gördüm. Hükümdâr bu kütübhâneyi seferlerinde beraberinde taşıyordu. Ben de bir toplulukla birlikte kitâbların toparlanıp taşınmasında ona hizmet ediyordum. Bu kitâbın (Envâr'ül-Fecr) cildlerini saydım seksen cilde ulaştı. Zikre konu olan kitâbtan hiçbir eksik yok idi. (Bu haberi nakleden) Ebu Rebî'der ki: Bu haberi veren Yûsuf el-Hazzâm Sâlih bir kişi idi ve güvenilir, doğru sözlü olup kendi alın teriyle kazandığını yer idi." (Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 165) Ne yazık ki bu tefsir günümüze kadar intikâl edememiştir. Kadı Ebu Bekir'in İmâm Mâlik'in Muvatta' isimli eserinin şerhi olan el-Mesâlik ve yine Tirmizî'nin şerhi olan Arîza el-Ahrezî, Hz. Ali ile Muâviye arasında geçen ihtilâfları konu edinen el-Avâsım, Usûl'ü Fıkha dâir el-Mahsûb gibi eserlerinin yanı sıra Sirâc'ül-Mühtedîn, Sirâc'ül-Mürîdîn, en-Nasîh ve'l-Mensûh gibi eserleri bulunmaktadır.

Ahkâm'ül-Kur'ân da Kadı İbn Arabî, sûrelerin her birini teker teker ele almakta, ancak ahkâma mütallik olan âyetlerini tefsir etmektedir. önce sûreyi zikretmekte, ardından o sûrede mevcûd olan ahkâm âyetlerini tanıtmakta ve müteâkiben de bu âyetlerin açıklamasına girişmektedir. Müellif, Mâlikî mezhebine mensûb olduğu için, bu eser Mâlikî fıkhının başta gelen kaynaklarından. Kendi mezhebini güçlendirebilmek için zaman zaman çeşitli yollara başvuran İbn Arabî, diğer mezheplerle, Mâlikî mezhebinin karşılaştırmasına yer verirken zaman zaman öteki mezheb imamlarının görüşlerini çürütmeye çalışmaktadır. Âyetlerin mânâsının anlaşılması için, gramer inceliklerine özenle dikkat gösteren bilgin isrâliyâta yer vermemekte ve zayıf hadislerden kesinlikle kaçınmaya çalışmaktadır.

Ömer Nasûhî Bilmen'in ifâdesi ile "Pek münekkah ve vâsi' bir ilmin metîn mahsulü olan bu Tefsîr-i Şerîf her vech ile senâyâ lâyıktır. Meşhûr Hanefî âlimi Ebu Bekr el-Cassâs'ın Ahkâm'ül-Kur'ân ünvânlı tefsirine tekâbül etmektedir." (Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II, 475)

(daha geniş bilgi için bkz. Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XII, 228; Dabbî, Buğye, 82; Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, IV, 1294; İbn Ferhûn, ed-Dîbâc'ül-Müzehheb, 281; İbn İmâd, Şezârât'üz-Zehab, IV, 141; İbn Beşkuvâl, es-Sîle, II, 558; Suyûtî Tabakât'ül-Müfessirîn, 34; İbn Hallikân, Vefayât'ül-A'yân, IV, 296-297; Yâfîî, Mir'ât'ül-Cinân, III, 279; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 162-166; Zehebî, et-

Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 448-456; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 473-475; Menî' Abdülhâlim Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn; 111-116)

4- Mikdâd es-Sûyûrî (öl. 826/1423) Kenz'ül-İrfân fi Fıkh'il-Kur'ân

Mikdâd İbn Abdullah İbn Muhammed İbn Hüseyin İbn Muhammed es-Sûyûrî el-Hüllî, Oniki İmâm mezhebi fakîhlerinden olup dokuzuncu hicri asırda (15.yy.) yaşamış, fıkıh, usûl, kelâm, tefsîr alanında eserler vermiş bir şîf bilginidir. Muhammed İbn Mekkî'den, öğrenim görmüş olan Mikdâd es-Sûyûrî 826 tarihinde (1423) Necef'de vefât etmiştir. Hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Sûyûrî'nin Nehe'ül-Müsterşidîn şerhi, Mebâdi'ül şerhi, Muhtasar' üş-Şerâi şerhi ve Tecrid'ül-Belağa şerhi gibi eserleri bulunmaktadır. Onun en ünlü eseri ise Oniki İmâm mezhebinin fıkhını ele aldığı Kenz'ül İrfân fi Fıkh'il-Kur'ân isimli tefsîridir. Bu tefsîr, daha önce Kadı Ebu Bekir İbn Arabî ve Ebu Bekir el-Cassâs'ın tefsîrlerinde görüldüğü gibi, Kur'ân'daki bütün sûreleri ele alarak tek tek bu sûrelerdeki ahkâm âyetlerini tefsîr etmek yerine, fıkıh konularıyla ilgili başlıkları tanzîm etmekte ve her başlık altında o konuyla ilgili âyetleri dercedip tefsîre çalışmaktadır. Sözelimi tahâret bâbı başlığı altında tahâretle ilgili âyetleri, Ca'ferî mezhebine göre tefsîr etmektedir. Zaman zaman diğer mezheb imâmlarının görüşlerini de ele alan Sûyûrî bunları, kendi mezhebinin görüşleriyle karşılaştırmakta ve Şîa'nın görüşünün üstünlüğünü isbât etmeye çalışmaktadır. Görüşlerinin isbâtında aklî delillerin yanı sıra, Ehl-i Beyt imâmlarından önde gelen kişilerin fikirlerine de dayanmaktadır. Çoğu kez Şîi kaynaklara dayanan müellif, birçok ahkâmı Ehl-i Sünnetin karşısında Şîa'nın fikirlerini üstün gösterme gayreti içine girmektedir. (Daha geniş bilgi için bkz. Havansârî, Ravzat'ül-Cennât, IV, 127-129; Zirikli, el-A'lâm, VIII, 207-208; Ağabüzürk, Musaffâ'l-Makâl, 462; Mâmekânî, Tenkîh'ül-Makâl III, 245; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifin, XII, 318; Zehcî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 465-567)

5- Yusûf es-Selâî (öl. 832/1429) es-Semerât'ül-Yânia ve'l-Ahkâm'ül-es-Selâî el-Kâtî

Şemseddîn İbn Ahmed İbn Muhammed İbn Ahmed İbn Osman es-Selâî hicri dokuzuncu asır (XV yy.) da yaşamış ünlü bir zeydî fakîhi ve din bilginidir. Zeydîlerin en çok güvendikleri ilim adamlarından biri olup İmâm Mehdî'nin arkadaşları arasında yer almıştır. Hasan en-Nahvî'den fıkıh öğrenimi gördükten sonra, Selâ'da, ikâmet etmiştir. Çevreden gelen insanlar onun derslerine iştirâk etmişler ve devrinde büyük bir bilgin olarak ün salmıştır. el-Cevâhir ve'l-Gurer fi Keşfi Esrâr'id-Dürer fi'l-Ferâiz; Muhtasar'ül-İntisâr; er-Riyâd'üz-Zâhire; ez-Zûhur ala'l-Lüma' gibi eserlerinin yanı sıra en ünlü kitabı yukarıda zikri geçen ve Zeydî mezhebinin değerli eserlerinden olan es-Semerât'ül-Yânia ve'l-Ahkâm'ül-Vâdiha isimli tefsîridir. Selâî 832 (1429) yılının Cumâd'el -âhiresinde Selâ'da vefat etmiştir.

Müellif, es-Semerât'ül-Yânia'da sûre ve âyetlerinin Kur'ân'daki sırasını esas alarak ahkâm ile ilgili âyetleri tefsîr etmektedir. Âyetlerin nüzûl sebeplerini irâd ettikten sonra bunların meyvelerine (es-Semerât) nazar ederek şer'î hükümlerini açıklamaya çalışmaktadır. Ahkâm âyetlerini tefsîr ederken Selef ve Halefden bilginlerin görüşlerine yer vermekte, sahâbe ve tâbiinin fikirlerinin yanı sıra, Şâfiî Hanefî ve Mâlikî gibi sünnî mezheplerin Zâhiri ve imâmiyye gibi mezheplerin görüşlerini de açıklamakta ve her mezhebin dayandığı delilleri zikrederek özellikle Zeydî mez-

hebinin görüşlerini açıklamaya itinâ göstermektedir. Genellikle Zeydiye'nin görüşüyle diğer mezheb görüşlerini karşılaştırmakta ve bu görüşler içerisinde Zeydiye'nin görüşünün kuvvetli olduğunu ortaya koymaya gayret etmektedir. Uydurma ve zayıf hadislerle de yer verilen eser, özellikle fıkıh ve fıkıhın teferruatına dâir konularda Zeydiye ile Ehl-i Sünnetin görüşlerinin karşılaştırılması bakımından önem ifade etmektedir. Bu arada Zemahşerî'nin Keşşâf'ından pek çok alıntılar yapılmakta ve özellikle Zemahşerî'nin Mu'tezilî görüşlerine yer verilmektedir. Zaman zaman zayıf ve mevzû hadisler üzerine bazı fikirler bina edilmektedir. (Daha geniş bilgi için bkz. Şevkânî, el-Bedr üt-Tâli, II, 350; el-Cendârî, Terâcim'ür-Ricâl, 43; Ömer Rızâ Keh-hâle, Mu'cem'ül-Müellifin, XIII, 272; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirün, II, 468-473)

6- Şevkânî (öl. 1250/1834) Feth'ül-Kadîr

Ebu Abdullah Muhammed İbn Ali İbn Muhammed İbn Abdullah İbn Hasan İbn Muhammed İbn Salâh İbn Ali İbn Abdullah eş-Şevkânî el-Hevlânî, 1173 yılında (1760) Yemen'de San'â yakınlarındaki Hicretü Şevkân'da dünyaya gelmiştir. Babası Yemen'in ilim merkezlerinden birisi olan hicretü Şevkân'da kırk yıl kadılık yapmış derin bir bilgindi. Önce babasından ilim öğrenen Şevkânî, daha küçüklüğünde bir çok metni ezberlemiş ve kısa zamanda dinî bilimlerde gelişerek yirmi yaşında iken fetvâ verme mertebesine erişmiştir. İslam kaynaklarının birçoğunu Yemen'deki üstâdlardan okuyan Şevkânî kendi ifâdesine göre, Zeydî fıkıhına âit olan Şerh'ül-Ezhâr'ı dört ayrı bilginden dinlemiş ve hatta Yemen'in büyük âlimlerinden Ahmed İbn Muhammed er-Râzî'den üç kerre okumuştur. Hadîsten Buhârî ve Müslim'i şerhleriyle birlikte, Tirmizî, İbn Mâce ve Muvatta'ın bir kısmını İbn Teymiyye'nin el Müntekâ'sını ve Kâdî İyâd'ın Şifâ'sını bizzât hocalardan takrîr yoluyla öğrendiğini belirtir. Fıkıhta, kelâmı ve usûlde birçok hocadan dersler alan Şevkânî'nin, üstâdları arasında az önce de belirttiğimiz gibi babası Ali eş-Şevkânî, Hasan İbn Abdullah el-Heyl, Abdurrahman el-Medenî, Ahmed İbn Muhammed el Herâzî, Abdullah İbn İsmail en-Nehemî gibi bilginler bulunmaktadır.

Üstâdî Abdülkadir İbn Ahmed'in teşviki ile eserler yazmaya başlayan Şevkânî, San'â'da dersler okutmaya başlamış, fetvâ vermeye devam etmiş ve 1209 (1794) yılında San'â kadısının vefâtı üzerine otuzaltı yaşında iken San'â kadılığı görevine başlamıştır. Burada bulunduğu esnâdâ 1250 yılının Cumâd' el-âhircisinde (1834) vefât etmiş ve Huzeyfe'deki mezarlığa defnedilmiştir.

Başta Feth'ül-Kadîr isimli tefsiri olmak üzere, fıkıha dair Neyl'ül-Evtâr', sahâbeye saygı duyulması gerektiğini belirten İrşâd'ül-Ğâdir ve yedinci hicrî asırdan sonra yaşayan büyüklerden sözeden el-Bedr üt-Tâli, usûle dâir İrşâd'ül-Fuhûl selefiyye mezhebine dâir et-Tuhaf fi Mezâhib'is-Selef, mevzû' hadislerle dâir el-Fevâid'ül-Mecmûa ve Selefî akide doğrultusunda tevhîd konusu işlediği et-Dürer'ün-Nadîd isimli eserleri çok ünlüdür. Edebiyata da düşkün olan Şevkânî başlangıçta fıkıh bakımından Zeydiyye mezhebine mensûb iken ve bu mezhepte fetvâ derecesine erişmiş bir şöreti kazanmış iken, bilâhare hadîs ilminde derin bilgin derecesine ulaşmış ve Zeydiyye mezhebini terk ederek selefiyye mezhebini benimsemiştir. Özellikle bu esnada taklîd ve ictihâd konusunda el-Kavl'ül-Müfid isimli eserini yazarak yeni bir ictihâd faaliyetine girişmiş ve bu nedenle Zeydî bilginler tarafından hücumlara ma'rûz kalmıştır. Ehl-i Beyt'in mezhebini yıkmakla ithâm edilen Şevkânî, Kur'an'da Vârid olan ilâhî sıfatlarla ilgili âyetleri hiçbir te'vîle başvurmadan olduğu gibi benimseyerek İbn

Teymiye'nin mesleğini benimsemiştir.

Başa oğlu Ali eş-Şevkânî olmak üzere, Hüseyin İbn Mühsin el-Ansârî, ve Abdülhak İbn Fadl el-Hindî gibi zevât onun yetiştirdiği bilginler arasında bulunmaktadır.

Şevkânî; Feth'ül-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenney'ir-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlm'it-Tefsîr isimli eseri, adından da anlaşılacağı gibi; Taberî, İbn Kesîr ve Suyûtî'nin metodu doğrultusunda kaleme alınmış bulunan hem rivâyet, hem de dirâyet tarrîklarının birlikte sergilendiği önemli bir tefsîrdir. Müellif; bu eserine 1223 yılı Rebî'ül-âhir (1808) başladığını ve 1229 yılı Receb ayında (1813) tamamladığını belirtmektedir. Ayrıca Ebu Ca'fer en-Nehhâs, İbn Atıyye ed-Dîmeşkî, İbn Atıyye el-Endelûsî, Kurtubî ve Zemahşerî gibi müfessirlerin yolunu izlediğini belirtmektedir. İzlediği metodu tefsîrinin önsözünde şöylece anlatmaktadır: "Kendimi bilginler tarafından gerçekten kabul gören yolu izlemeye sevkettim. İşte şimdi sana bu yolun aydınlıklarını göstermek ve geliş şeklini açıklayıp ortaya koymak istiyorum. Ve diyorum ki: Genellikle tefsîr bilginleri iki gruba ayrılmışlar ve iki yol izlemişlerdir. Birinci grup, tefsîrlerinde yalnızca rivâyetlerle yetinmişler ve bu sancağı yüceltmekle kalmışlardır. Diğer grup ise dikkatlerini Arap dilinin gereklerine âlet ilimlerinin verilerine çevirmişlerdir. Rivâyet yoluna koyulurlarsa da bu alanda sağlam temeller atamamışlardır. Her iki grup da bazen isâbet etmiş, uzatmış ve güzel yapmıştır". Dedikten sonra kendi metodunu şöylece zikretmektedir: "Görülüyor ki her ikisinin birleştirilmesi ve iki gruptan yalnızca birinin yoluna gitmekle yetinilmemesi icabetmektedir. İşte kendimi yönelttiğim maksad budur. Allah dilerse yürümeye azmettiğim yol da budur. Ancak mümkün olduğu ve yüzünü bana gösterdiği takdîrde birbiriyle çelişen tefsîrler arasında tercih yapmaya koyulacağım. Ayrıca Arap dilinin mânâsının anlaşılmasında, i'râb ve beyân noktalarına en geniş payı ayracağım. Peygamberden (Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun). sahâbeden veya tâbiînden (Allah onlardan hoşnûd olsun) veya onların tâbilerinden ya da güvenilir imâmlardan (Allah onlara rahmet etsin) sâbit olan tefsîrleri zikretmeye özen göstereceğim. Zaman zaman bu rivâyetlerin isnâdındaki zaafırları da belirteceğim. Bunu yaparken; ya konuyu kuvvetlendirmek veya arapça mânâyı uygunluğunu belirtmek (maksadını güdeceğim) bazan da isnâd durumunu hiç nazara almadan rivâyet durumuna göre hadîsleri bahis mevzûu edeceğim. İbn Cerîr Taberî'nin, Kurtubî'nin, İbn Kesîr ve Suyûtî gibi diğerlerinin tefsîrlerinde görüldüğü gibi.

İyi bil ki Suyûtî'nin ed-Dürr'ül-Mensûr isimli tefsîri; Selef-i Sâlih'inden peygamberi gören sahâbelerle onlardan sonra gelenlerin tefsîrlerinin çoğunu ihtivâ etmektedir. Çok azı bunun dışında kalmıştır. Binâenaleyh o, tefsîre ilişkin ihtiyaç duyulan her şeyi cem'etmiştir. Bende, aynı veya benzer yönde yürüyerek bu ifâdelerden lafız bakımından mükerrer, mânâ bakımından aynı olan kısımları özetleyeceğim. Ayrıca buna o tefsîrin ihtivâ etmediği bazı faydalı şeyleri de ekleyeceğim. Bu faydalı şeylerden bir kısmı, rivâyet bilginlerinin tefsîrlerinde gördüğüm veya benim zihnimde beliren sahîh, hasen, zayıf tâkîb, cem' veya tercih metodlarını da ihtivâ etmektedir. Bu tefsîrin hacmi ne kadar büyük ise ihtivâ ettiği bilgilerde o nisbette çok olacaktır. Payına düşen gerçeklik bol, nasibine düşen hak arzusu yerinde olacaktır. Ve benzersiz fazlahkları ve bulunmaz kurallarıyla eşsiz, faydalı tefsîr kitâblarının hepsini cemetmiş olacaktır. Sonra dirâyet sâhâsında güvenilir tefsîrlere mürâcaat edeceğim. Ve bu tefsîrde en uzak görüşlere bakmaya çalışacağım. O za-

man göz sâhiblerinin gözünde sabahın aydınlığı belirecek ve bu kitâbın bir öz olduğu, hârikalarla dolu bulunduğu istenen şeylerin hazînesi ve akıl sahiplerinin arzularının zirvesi olduğu ortaya çıkacaktır.” (Şevkânî, Feth’ül-Kadir, I, 1-4).

Görüldüğü gibi Şevkânî tefsirini gerek aklî, gerekse naklî izâhlarla yorumlarla zenginleştirmekte ve kendisinden önce geçen bilginlerden istifâde etmekte; zaman zaman kırâet ve dil bilgisine başvurarak, zaman zaman fıkhi ihtilâflara ve fıkıh âlimlerinin değişik görüşlerine de yer vererek zengin bir kaynak çalışması halinde ortaya koymaktadır. Birçok mevzû ve zayıf hadîslerin de yer aldığı tefsirinde Şevkânî, bu hadîslerin zayıf ve mevzû olduğuna dikkatleri çekmeden geçmektedir. Taklîde karşı çıkan müellif, diğer mezhep imâmıların taklîd eden kişilerin Allah’ın kitâbını ve Resûlullah’ın sünnetini terkettiklerini belirtmekte ve kâfirleri hakkında vârid olan birçok âyetleri diğer mezhepleri taklîd eden kişilere intibak ettirmeye çalışmaktadır. Üstâdı İbn Teymiye’nin izinden giderek her türlü tevessüle karşı çıkan Şevkânî, müteşâbih âyetler konusunda selef akîdesini benimsemekte ve teşbih vehmini uyandıran lafızları zahirine hamletmekten çekinmemektedir. Zeydiye mezhebi mensupları kelâmî konularda mu’tezilî görüşleri benimserken, Şevkânî bunlara şiddetle karşı çıkmaktadır. (Daha geniş bilgi için bkz. Şevkânî el-Bedr’üt-Tâlî, VII, 214/225; Sıddîk Han, et-Tâc 305-317; el-Kettânî er-Risâlet’ül-Müstatrete, I 14; Fihrist’ül-Feharis, II, 408-412; Âgâbüzürk, Musaffâ’l-Makâl, 441; Brockelmann, G.A.L. Suppl., II 818-819; Zehebî, et-Tefsîr ve’l-Müfessirîn, II, 285-999; Menî Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic’ül-Müfessirîn, 273-279; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük tefsîr Tarihi, II, 735-737; Ömer Rıza Kehlhâle, Mu’cem’ül-Müellifin, XI, 53-54).

IV- MU'TEZİLÎ, BÂTİNÎ, HÂRİCÎ VE FELSEFÎ TEFSİRLER

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamberin vefâtından sonra ortaya çıkan siyâsî, sosyal ve ekonomik gelişmeler, müslümanlar arasında değişik düşüncelerin doğup gelişmesine neden oldu. Özellikle müslümanların fethettikleri yerlerde hâkim olan düşünce ve anlayışların, değişik isimler ve şekillerle müslümanlar arasında hayatiyyetini sürdürmeye çalıştı. Açıktan açığa İslâma cephe alamayan bu gelenekçi anlayışın temsilcileri, bu anlayışlarını islâmî kalıplar ve kavramlarla ifade etmeye çalıştılar.

Bir yandan Yahûdî Kabalizmine dayanan Bâtînî düşünce mensubları, diğer taraftan Hristiyan Theologie'sini yorumlamada yardımına başvurulmuş Gnostik (irfânî) düşünce, öte taraftan Budizmin, Şamanizmin, Manicheizmin Zerdüşî dininin, eski Mezopotamya, Mısır ve Grek düşüncesinin kalıntıları, müslümanlar arasında kendilerine tarafdâr bulmaya gayret ettiler. Böylece ikinci hicret asrının ortalarında; bir yanda yukarıda saydığımız düşünce tarzlarının uzantıları, diğer yanda da İslâmın saf tevhîd akîdesini muhafaza ve müdâfaaya çalışan sahâbe ve tâbiînün büyük gayretleri ile gelişen Sünnî akîde kıyasıya bir yarış içine girmiş bulunuyordu. Her iki taraf da kendi düşünce ve inançlarını savunabilmek için Kur'ân ve Sünnetten mesned aramaya çalışıyordu. Binaenaleyh Mu'tezile, Hâricîler Bâtînîler ve daha sonra da felsefî düşünce mensubları kendi anlayışları doğrultusunda Kur'ân-ı yorumlamaya tevessül ettiler. Şimdi bunlardan herbirini kısaca tanımaya çalışalım:

a- Mu'tezilî Tefsîrler:

İslâm düşüncesine dâir klasik ve modern kaynaklarda Mu'tezile ismi ve bu akımın doğuşu üzerinde çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Ancak klâsikleşmiş açıklamaya göre; büyük günâh işleyen kişinin durumu ile ilgili olarak Hasan el-Basrî'ye sorulan bir soru üzerine öğrencisi Vâsıl İbn Atâ hocasına karşı çıkıp, ders halkasından ayrılmıştı. Bunu gören Hasan el-Basrî'de Vâsıl bizden ayrıldı, derken İ'tezele kelimesini kullanmıştı. Bundan böyle, Vâsıl'ın taraftarlarına "ayrılanlar" anlamına aynı kökten türetilmiş olan "Mu'tezile" adı verilmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz: Abdurrahmân Bedevî, Mezâhib'ül-İslâmiyyîn, I, 37-484).

Mu'tezilenin doğuşunda bundan başka nedenler de olduğu muhakkaktır. İlk dönem mu'tezilîlerinin son derece mü'min ve muhlis olmalarına ve ele aldıkları konulara bakılınca bunların daha çok İslâm akîde ve inançlarını yabancı fikir akımlarına karşı korumak amacıyla hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

Daha sonra Şîa tarafından da benimsenerek devâm ettirilecek olan Mu'tezilenin ana fikirleri Usûl-i Hamse adı verilen beş prensipten oluşuyordu.

a) Tevhîd; onlara göre Allah bir ve tektir. Kadîm sıfatının dışında kalan sıfatları

te'vîl etmek gerekir. b) Adl; Mu'tezileye göre, Allah Teaâlâ âdildir, kullarına zulmetmez. Kulları irâdelerinde hürdürler. Kendi hür iradeleriyle yaptıkları amellerin sonucundan da sorumludurlar. c) Va'd ve Vaîd; Mu'tezile'ye göre kişi, işlemiş olduğu iyi amelin mükâfâtını görecektir, kötü amelin de cezasını çekecektir. Cezâ ve mükâfât ile Allah'ın adâleti tamâmlanmış olur. d) el-Menzile Beyn'el-Menzileten; Mu'tezile'ye göre, büyük günâh işleyen kişi ne mü'mindir, ne de kâfirdir, bu "iki yerin arasında bir yerde"dir, yani fâsıktır, tevbe etmeden ölürse cehennem de edebiyyen kalır. e) Ma'rûfu emir ve münkerden nehiy; onlara göre müslüman İslâm toplumu içerisinde iyi şeyleri yapmak ve kötü şeyleri yasaklamak zorundadır. Bu vâciptir, yapılmadığı takdirde sorumluluk, terettüb eder.

Mu'tezile bu ana prensibler doğrultusunda hareket ederek; âhirette Allah'ın gözle görülemeyeceğini, Kur'an'ın mahlûk olduğunu, iyi ve kötünün esâsta böyle olduğunu, Allah'ın kulları için en yararlı olan şeyleri (Aslah) yapmasının kendisine vâcib olduğunu, akıl ile naklin çelişmesi halinde aklın tercih edilip naklin te'vîl edilmesi gerektiğini savunurlar. (Daha geniş bilgi için bkz. Kemâl Işık, Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri, 67-80)

Mu'tezile, zamanla gelişerek muhtelif kollara ayrılmış ise de yukarda saymış olduğumuz ana prensiblerde hemen hemen aynı görüşleri tekrârlamışlardır. Kendi görüşlerini te'yîd etmek üzere Kur'an-ı Kerîmden mesned bulmaya çalışmışlar ve bu maksadla Allah'ın kitâbını kanâatları doğrultusunda yorumlamaktan kaçınmamışlardır. Kur'an'ın kelime kelime tefsîrine önem veren Mu'tezile, kırâet farklılıklarına da dikkat etmişler ve kendi inançlarını te'yîd için uygun kırâet şekillerini tercih etmişlerdir. Tefsîrlerinde akla fazla yer veren Mu'tezile, kendi görüşleriyle çelişen pekçok hadîsi de reddetmişlerdir.

İslâm düşünce hayatına büyük canlılık getirmiş olan Mu'tezilî tefsîr bilginleri arasında; eserleri günümüze intikâl etmiş olan Kâdî Abdülcebâr (öl. 415/1024) Şerîf el-Murtazâ (öl. 1044) ve daha önce hakkında bilgi vermiş olduğumuz ünlü Keşşâf Tefsîrinin müellifi Cârullah ez-Zemahşerî (öl. 1143) gibi kişiler bulunmaktadır. Tefsîrleri günümüze kadar ulaşamamış olan Abdullah İbn Keysân el-Esamm (öl. 854) Ebu Ali el-Cübbâ'i. (öl. 815); Ebu'l-Kâsım Abdullah İbn Ahmed el-Belhî (öl. 931), Ebu Hâşim İbn Ebu Ali el-Cübbâ'i (öl. 933); Ebu Müslim Muhammed İbn Bahr el-İsfahânî (öl. 934); Ebu'l-Hasan Ali İbn İsâ er-Rummânî (öl. 993); Ebu'l-Kâsım en-Nahvî el-Arûzî (öl. 997); Abdüsselam İbn Muhammed İbn Yûsuf el-Kazvîni, (öl. 1090) de ünlü Mu'tezilî müfessirler arasında yer alırlar. Biz, dirâyet tefsîrleri bölümünde Zemahşerî ve tefsîrinden sözettiğimiz için burada yalnızca Kâdî Abdülcebâr ve Şerif el-Murtazâ hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1- Kâdî Abdülcebâr (öl. 415/1024): Tenzih'ül-Kur'an'il-Metâin.

Abd'ül-Cebbâr İbn Ahmed İbn Halîl İbn Abdullah. Mu'tezilenin Kâdî'l-Kudât lakabıyla andığı Esedabâd'lı Ebu'l-Hüseyn 320 (932) yılı civârında Hemedân'da dünyaya gelmiş ve Ebu'l-Hasan İbn Seleme, Abdullah İbn Ca'fer İbn Fâris, Zübeyr İbn Abd'ül-Vâhid gibi zevâtan hadîs öğrenimi görmüştür. Önceleri itikâdda Eş'arî mezhebi mensûbu olup fikhî konularda Şâfiî mezhebinin benimsenmekte idi. Daha sonra bilginler meclisinde hazır bulunmuş, Ebu İshâk İbn Abbâs'tan ders almış ve bu hocasının görüşlerine bağlanarak mu'tezile mezhebinin benimsenmiştir. 360 (970) yılın-

IV- MU'TEZİLİ, BÂTİNÎ, HÂRİCÎ VE FELSEFÎ TEFSİRLER

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamberin vefâtından sonra ortaya çıkan siyâsî, sosyal ve ekonomik gelişmeler, müslümanlar arasında değişik düşüncelerin doğup gelişmesine neden oldu. Özellikle müslümanların fethettikleri yerlerde hâkim olan düşünce ve anlayışların, değişik isimler ve şekillerle müslümanlar arasında hayatiyetini sürdürmeye çalıştı. Açıktan açığa İslâma cephe alamayan bu gelenekçi anlayışın temsilcileri, bu anlayışlarını islâmî kalıplar ve kavramlarla ifade etmeye çalıştılar.

Bir yandan Yahûdî Kabalizmine dayanan Bâtınî düşünce mansubları, diğer taraftan Hristiyan Theologie'sini yorumlamada yardımına başvurulmuş Gnostik (irfânî) düşünce, öte taraftan Budizmin, Şamanizmin, Manicheizmin Zerdüşî dininin, eski Mezopotamya, Mısır ve Grek düşüncesinin kalıntıları, müslümanlar arasında kendilerine tarafdâr bulmaya gayret ettiler. Böylece ikinci hicret asrının ortalarında; bir yanda yukarıda saydığımız düşünce tarzlarının uzantıları, diğer yanda da İslâmın saf tevhid akîdesini muhâfaza ve müdâfaaya çalışan sahâbe ve tâbiînün büyük gayretleri ile gelişen Sünnî akîde kıyasıyla bir yarış içine girmiş bulunuyordu. Her iki taraf da kendi düşünce ve inançlarını savunabilmek için Kur'ân ve Sünnetten mesned aramaya çalışıyordu. Binaenaleyh Mu'tezile, Hâricîler Bâtınîler ve daha sonra da felsefî düşünce mensubları kendi anlayışları doğrultusunda Kur'ân-ı yorumlamaya tevessül ettiler. Şimdi bunlardan herbirini kısaca tanımayaya çalışalım:

a- Mu'tezilî Tefsirler:

İslâm düşüncesine dâir klasik ve modern kaynaklarda Mu'tezile ismi ve bu akımın doğuşu üzerinde çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Ancak klâsikleşmiş açıklamaya göre; büyük günâh işleyen kişinin durumu ile ilgili olarak Hasan el-Basrî'ye sorulan bir soru üzerine öğrencisi Vâsıl İbn Atâ hocasına karşı çıkıp, ders halkasından ayrılmıştı. Bunu gören Hasan el-Basrî'de Vâsıl bizden ayrıldı, derken l'tezele kelimesini kullanmıştı. Bundan böyle, Vâsıl'ın taraftarlarına "ayrılanlar" anlamına aynı kökten türetilmiş olan "Mu'tezile" adı verilmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz: Abdurrahmân Bedevî, Mezâhib'ül-İslâmiyyîn, I, 37-484).

Mu'tezilenin doğuşunda bundan başka nedenler de olduğu muhakkaktır. İlk dönem mu'tezilîlerinin son derece mü'min ve muhlis olmalarına ve ele aldıkları konulara bakılınca bunların daha çok İslâm akîde ve inançlarını yabancı fikir akımlarına karşı korumak amacıyla hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

Daha sonra Şîa tarafından da benimsenerek devâm ettirilecek olan Mu'tezilenin ana fikirleri Usûl-i Hamse adı verilen beş prensipten oluşuyordu.

a) Tevhîd; onlara göre Allah bir ve tektir. Kadîm sıfatının dışında kalan sıfatları

te'vîl etmek gerekir. b) Adl; Mu'tezileye göre, Allah Teaâlâ âdildir, kullarına zulmetmez. Kulları irâdelerinde hürdürler. Kendi hür iradeleriyle yaptıkları amel-lerin sonucundan da sorumludurlar. c) Va'd ve Vaîd; Mu'tezile'ye göre kişi, işlemiş olduğu iyi amelin mükâfâtını görecektir, kötü amelin de cezasını çekecektir. Cezâ ve mükâfât ile Allah'ın adâleti tamâmlanmış olur. d) el-Menzile Beyn'el-Menzileteyn; Mu'tezile'ye göre, büyük günâh işleyen kişi ne mü'mindir, ne de kâfirdir, bu "iki yer-in arasında bir yerde"dir, yani fâsıktır, tevbe etmeden ölürse cehennem de edebiyyen kalır. e) Ma'rûfu emir ve münkerden nehiy; onlara göre müslüman İslâm toplumu içerisinde iyi şeyleri yapmak ve kötü şeyleri yasaklamak zorundadır. Bu vâciptir, yapılmadığı takdirde sorumluluk, terettüb eder.

Mu'tezile bu ana prensibler doğrultusunda hareket ederek; âhirette Allah'ın gözle görülemeyeceğini, Kur'an'ın mahlûk olduğunu, iyi ve kötünün esâsta böyle olduğunu, Allah'ın kulları için en yararlı olan şeyleri (Aslah) yapmasının kendisine vâcib olduğunu, akıl ile naklin çelişmesi halinde aklın tercih edilip naklin te'vîl edilmesi gerektiğini savunurlar. (Daha geniş bilgi için bkz. Kemâl Işık, Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri, 67-80)

Mu'tezile, zamanla gelişerek muhtelif kollara ayrılmış ise de yukarda saymış olduğumuz ana prensiblerde hemen hemen aynı görüşleri tekrârlamışlardır. Kendi görüşlerini te'yîd etmek üzere Kur'an-ı Kerîmden mesned bulmaya çalışmışlar ve bu maksadla Allah'ın kitâbını kanâatları doğrultusunda yorumlamaktan kaçınmamışlardır. Kur'an'ın kelime kelime tefsîrine önem veren Mu'tezile, kırâet farklılıklarına da dikkat etmişler ve kendi inançlarını te'yîd için uygun kırâet şekillerini tercih etmişlerdir. Tefsîrlerinde akla fazla yer veren Mu'tezile, kendi görüşleriyle çelişen pekçok hadîsi de reddetmişlerdir.

İslâm düşünce hayatına büyük canlılık getirmiş olan Mu'tezilî tefsîr bilginleri arasında; eserleri günümüze intikâl etmiş olan Kâdî Abdülcebbar (öl. 415/1024) Şerîf el-Murtazâ (öl. 1044) ve daha önce hakkında bilgi vermiş olduğumuz ünlü Keşşâf Tefsîrinin müellifi Cârullah ez-Zemahşerî (öl. 1143) gibi kişiler bulunmaktadır. Tefsîrleri günümüze kadar ulaşamamış olan Abdullah İbn Keysân el-Esamm (öl. 854) Ebu Ali el-Cübbâ'i. (öl. öl. 915); Ebu'l-Kâsım Abdullah İbn Ahmed el-Belhî (öl. 931), Ebu Hâşim İbn Ebu Ali el-Cübbâ'i (öl. 933); Ebu Müslim Muhammed İbn Bahr el-İsfahânî (öl. 934); Ebu'l-Hasan Ali İbn İsâ er-Rummânî (öl. 993); Ebu'l-Kâsım en-Nahvî el-Arûzî (öl. 997); Abdüsselam İbn Muhammed İbn Yûsuf el-Kazvînî, (öl. 1090) de ünlü Mu'tezilî müfessirler arasında yer alırlar. Biz, dirâyet tefsîrleri bölümünde Zemahşerî ve tefsîrinden sözettiğimiz için burada yalnızca Kâdî Abdülcebbar ve Şerif el-Murtazâ hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1- Kâdî Abdülcebbar (öl. 415/1024): Tenzih'ül-Kur'an'il-Metâin.

Abd'ül-Cebbâr İbn Ahmed İbn Halîl İbn Abdullah. Mu'tezilenin Kâdî'l-Kudât lakabıyla andığı Esedabâd'lı Ebu'l-Hüseyn 320 (932) yılı civârında Hemedân'da dünyaya gelmiş ve Ebu'l-Hasan İbn Seleme, Abdullah İbn Ca'fer İbn Fâris, Zübeyr İbn Abd'ül-Vâhid gibi zevâtından hadîs öğrenimi görmüştür. Önceleri itikâdda Eş'arî mezhebi mensûbu olup fikhî konularda Şâfiî mezhebinin benimsenmekte idi. Daha sonra bilginler meclisinde hazır bulunmuş, Ebu İshâk İbn Abbâs'tan ders almış ve bu hocasının görüşlerine bağlanarak mu'tezile mezhebinin benimsenmiştir. 360 (970) yılın-

dan sonra vezîr Sâhib İbn Abbâd'ın daveti üzerine Rey kentine gelmiş, burada dersler vermişti. Onun görüşlerine fazlasıyla ilgi gösteren Sâhib İbn Abbâd, kendisini Rey başkadısı yapmıştı. Hacca gitmek üzere Bağdâd'a uğramış ve burada hadîs dersleri vermiştir. Mu'tezileden Ebu Yûsuf Abd'üs-Selâm İbn Muhammed İbn Yûsuf el-Kazvîni, Ebu'l-Kâsım Ali İbn Hasan et-Tenûhî gibi kimseler ondan rivâyet nakletmişlerdir. 415 (1024) yılında Rey şehri kadısı iken vefât etmiştir. (Hatîb el-Bağdâdî, Tarihü Bağdâd, XI, 113; İbn'ül-Esîr, el-Kâmil fî't-Tarih, IX, 638) Beyhâkî'nin ifâdesine göre; "Kâdî Abdülcebbâr kelâm ilmini deşerek onun soğukluğunu gidermiş, Doğu ve Batıya ulaşan değerli eserler yazmış, başka hiçbir kimsenin yapamayacağı şekilde kelâmın ince ve değerli mes'elelerini anlatmıştır... Mu'tezilenin reisliği ona geçmiş ve tartışmasız Mu'tezilenin şeyhi, bilgini olmuştur. (İbn'ül-Murtazâ, Tabakât'ül-Mu'tezile, 112) Hâkim'in ifâdesine göre; dört yüz bin varak'ın üzerinde eser kaleme almıştır. Başlıca eserleri arasında, bahis konumuzu teşkil eden Tenzîh'ül-Kur'ân'dan ayrı olarak Mu'tezile tarihinden sözeden Tabakât'ül-Mu'tezile, Kitâb'ül-Muhît bi't-Teklîf, el-Emâlî, Risâle fî ilm'il-Kimyâ, Şerhü Usûl'il-Hamse, el-Muğni fî'Usûl'id-dîn gibi eserleri çok ünlüdür. Bunun dışında kaynaklarda otuza yakın eserinin isminden sözedilmektedir. (Daha geniş bilgi için bkz., Abdurrahmân Bedevî, Mezâhib'ül-İslamiyyîn, I, 380-484)

Tenzîh'ül-Kur'ân an'il-Metâin isimli tefsirinde Kâdî Abdülcebbâr, Kur'ân sûrelerinin hepsini teker teker açıklamak yerine bölümler ve problemler halinde tefsir etmeye çalışmaktadır. Önsözünde şöyle der: Allah'ın kitabından yararlanabilmek ancak onun mânâsına vâkif olmak, muhkem ve müteşâbihini ayırdetmekle mümkün olur. Ama insanlardan birçoğu Kur'ân'ın müteşâbih âyetlerine sarılarak sapıklığa düşmüşler ve hattâ Allah Teâlâ'nın: "Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbîh eder" (Haşr, 1) âyetinden taşın, toprağın, kuşun ve hayvanların gerçekten tesbîh ettiğini sanmışlardır. Bunlara inananlar ise okuduklarından yararlanamazlar. Halbuki Allah Teâlâ; "Kur'ân'ı düşünmezler mi?" buyurarak onun en doğru yola götürceğini ve mü'minlere müjde olduğunu bildirmektedir. (Muhammed, 24; İsrâ, 9) Biz ise bu konuda muhkemle müteşâbih biribirinden ayırd eden bir kitâb yazdık. Bu kitâbta Kur'ân'daki sırasına göre sûreleri açıkladık ve bu sûrelerin âyetlerinden müteşâbih olanların mânâlarını beyân ettik. Ayrıca insanların bu âyetlerinin te'vilindeki yanılma nedenlerini de belirttik. Ta ki ondan fazlasıyla yararlanılsın. Allah Teâlâ'dan, bizi doğruya ulaştırmasını dileriz." (Tenzîh'ül-Kurân, önsöz) Arap dilinin inceliklerine yer veren ve bu konuda bazılarını müşkil gibi gördükleri lafızları tavih eden Kâdî, âyetleri kendi mu'tezilî görüşleri doğrultusunda izâh etmeye çalışır. Zaman zaman da sorulu cevâblı olarak mu'tezile mezhebi mensûblarına yöneltilen tenkidlere cevâb verir. Sözelimi Bakara sûresindeki fâizle alâkalı: "Faiz yiyenler ancak şeytan çarpmış olanlar gibi kalkarlar." (Bakara, 275) âyetini tefsir ederken şöyle der: "Denebilir ki bu nasıl uygun düşer? Halbuki siz (Mu'tezile) şeytânın çarpmaya gücünün yetmeyeceğini söylüyorsunuz. Bizim buna cevâbımız şöyledir: Buradaki çarpmadan maksad, şeytânın vesvese vererek dokunmasıdır. Tıpkı Allah Teâlâ'nın Eyyûb kıssasında; "şeytân" bana azâbla" dokundu, buyruğunda olduğu gibi. Kezâ kendisini üzüntüye sevkeden bir şeyi düşünen kimse için de; ona sıkıntı dokundu, denir. Ayrıca Allah Teâlâ şeytândan naklen: "Benim sizin üzerinizde bir etkim yoktur. Ancak ben sizi davet ettim siz de bana uydunuz." (İbrâhîm,

23) ka
mış ol
Abdül
di fiil
mu'te
re âye
Teâlâ
bin Â
muş: İ
şâhid
oğulla
lır? Bu
kü ha
ahid a
ğunun
ve yap
dır. V
doğru
ahdi H
moğlu
dilerin
şâhid

(İ
İmâd,
tî, Tab
Yâfiî,
tuhu v
hebî, e

2-
El
rîf er-F
önlü Ş
diktan
tir. Şî
isimli e
tartışıl

A
dirir. (E
Kader,
ve Dür
el-
dan ve
şitli bil
el-Mur

23) kavlinde onun çarpmayacağını belirtmiştir. Eğer şeytânın çarpmaya gücü yetmiş olsaydı, zayıf kişilere değil bilginlere, zâhidlere ve akıl sahiplerine yönelirdi. Kâdî Abdülcebbâr, (Tenzîh'ül-Kur'ân, 50 vd.) Bu tefsîrinde Kâdî Abdülcebbâr kulun kendi fiilinin hâlık olduğunu kabûl eder ve el-Menzile Beyn' el-Menzileteyn gibi diğer mu'tezilî prensipleri yeri geldikçe te'yîd etmeye çalışır. Bunu yaparken de çoğu kerre âyetleri kendi mezhebinin doğrultusunda yorumlamaya yönelir. Sözelimi Allah Teâlâ'nın insanoğlunun soyundan almış olduğunu belirttiği ahidle ilgili: "Hani Rabbin Âdemoğullarının sulbünden soyunu çıkarmış ve kendilerini nefislerine şâhid tutmuş: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? demişti. Onlar da demişlerdi ki: Evet, biz buna şâhidiz." (A'râf, 172) âyetini yorumlarken şöyle der: Haberde vârid olur ki; Âdem'in oğullarından daha Âdem (a.s.)'in belinde iken ahid alınmıştır. Bu nasıl doğru olabilir? Buna cevâbımız şöyledir: Bunu söyleyen topluluk rivâyette hatâ etmişlerdir. Çünkü hayat ve akıl sahibi değil yalnızca bir zerre durumunda iken Ademoğullarından ahid alınmış olması muhâldir. Âyetten masad, akıl sahiplerinden ahid alınmış olduğunun ifâdesidir. Çünkü Allah Teâlâ Ademoğlunun aklına; onlar için zorunlu olan ve yapmaları gereken şeyleri tevdi' etmiştir. Zîrâ ahdin faydası uyarıcı olmasındandır. Ve kişiye dünya ile âhireti hatırlatmasındadır. Bu ise ancak akıl sahipleri için doğru olabilir. Âyetin zâhiri bunların söylediklerinin aksinedir. Çünkü Allah Teâlâ ahdi Hz. Adem'den değil, Âdemoğlunun belinden almıştır. Yani Allah Teâlâ Âdemoğlunun belinden zürriyetlerini çıkarmış, onların akıllarını kemâle erdirmiş ve kendilerinden ahid alarak tevdi' etmiş olduğu akıl aracılığıyla onları kendi nefislerine şâhid tutmuştur. (Kâdî Abdülcebbâr, Tenzîh'ül-Kur'ân, 140)

(Daha geniş bilgi için bkz., Hatîb el-Bağdâdî, Tarihü Bağdâd, XI, 113; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zehab, III, 202; Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiyye, III, 219-220; Suyûtî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 16; Zehebî, el-İber, III, 119; Mîzân'ül-İtidâl, II, 533; Yâfîî, Mir'ât'ül-Cinân, III, 29; Abdülkerîm Osmân, el-Kâdî Abd'ül-Cebbâr Haya-tuhu ve Müellefatuhu; Abdurrahmân Bedevî, Mezahib'ül-İslâmiyyîn, 380-484; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 391-403)

2- Şerîf el-Murtazâ (öl. 436/1044); el-Emâlî

Ebu'l-Kâsım Ali İbn Tâhir, Irak şîasının reîsi ve şeyhi. Ünlü mu'tezilî ve şîi Şerîf er-Radî'nin (öl. 1015) kardeşi olup, 355 (965) yılında Bağdâd'da doğmuş ve yine ünlü Şîi bilgin Şeyh el-Müfid'in öğrencisi olmuş, muhtelif bilimlerde derinlik sağladıktan sonra kelâm, edebiyat ve şiir alanında imâm diye tanınacak kadar gelişmiştir. Şîi mezhebiyle ilgili pek çok eserleri bulunmaktadır. Hz. Ali'ye âit Nehc'ül-Belâğa isimli eserin onun tarafından mı yoksa kardeşi Şerîf el-Redî tarafından mı yazıldığı tartışılmıştır. 436 (1044) yılında Bağdâd'ta vefât etmiş ve evine defnedilmiştir.

Amûlî A'yân'üş-Şîa isimli eserinde onun seksenyedi adet eseri bulunduğunu bildirir. (el-İrfân, II, 32-34) Eserleri arasında en ünlüleri İkâz'ül-Beşer fi'l-Kadâi'i ve'l-Kader, ez-Zahîre fi'l-Usûl, eş-Şâfi fi'l-İmâme ile ünlü şiir divânı ve Ğurer'ül-Ferâid ve Dürer'ül-Kalâid isimli kısaca el-Emâlî diye bilinen tefsîri bulunmaktadır.

el-Emâlî, Şerîf el-Murtazâ'nın seksen meclis halinde tutturmuş olduğu notlardan ve konuşmalardan oluşmaktadır. Burada tefsîr, hadîs, edebiyat konularında çeşitli bilgiler verilmektedir. Daha çok i'tikâdî konularda bazı âyetleri tefsîr eden Şerîf el-Murtazâ, Kur'ân-ı baştan sonuna tefsîr etmiş değildir. Şerîf el-Murtezâ âyetlerin

tefsirinde mutezili görüşlerini yansıtmakta, edebî bilgisi, gramere ait derin malûmâtı ile bunları desteklemektedir. Zahirine hamledilmesi mümkün olur âyetleri de hiç olmayacak anlamlara yorumlamaktan kaçınmamaktadır. Sözelimi Kâdî Abdülcebâr'da gördüğümüz A'râf sûresinin 172-173. âyetleriyle ilgili tefsirinde Şerîf Murtazâ şöyle demektedir: "Hani Rabbin; Ademoğullarının sulbünden soyunu çıkarmış ve kendilerini nefislerine şahid tutmuş: Ben, sizin Rabbiniz değil miyim? demişti. Onlar da demişlerdi ki: Evet, biz buna şahidiz. Kıyâmet günü: Bizim bundan habirimiz yoktu, demeyesiniz. Veya dah önce sadece atalarımız şirk koşmuştu, biz ise onların ardından gelen bir nesiliz, bizi bâtil işleyenlerin yaptıkları yüzünden helâk eder misin? demeyesiniz." (En'âm, 172-173) Bazı zekî olmayan basiretsizler bu âyetin te'vîlinin şöyle olduğunu sanmışlardır: Allah Teâlâ Hz. Âdem'in belinden bütü soyunu daha zerrecikler halinde yaratıklar iken çıkarmış ve onlara kendisini tanıtmış ve bu noktada onların nefislerini de şahid tutmuştur. Akıl bu te'vîli imkânsız sayıp bâtil addettiği gibi Kur'ân'ın zâhirinden anlaşılan hükmün de hilâfındadır. Çünkü Allah Teâlâ; "hani Rabbin Âdemoğullarından... almıştı", buyuruyor da; Âdem'in belinden, demiyor. Ayrıca "onların soylarını" diyor da; onun soyunu, demiyor. Allah Teâlâ; âdemoğullarının; bu gerçekten gâfil olduklarını ve bilmediklerini, ya da atalarının şirkini ma'zeret gösterip, kendilerinin de atalarının dinleri ve kuralları doğrultusunda yetiştiklerini söylememeleri için böyle yaptığını haber veriyor. Bu da gösteriyor ki; âyet Âdem (a.s)'in sulbünden gelen çocuklarının hepsini değil, ancak ataları müşrik olanları muhâtab almaktadır. Öyleyse bu âyet, Âdem (a.s)'in çocuklarından bazılarına âittir. Âyetin zâhirinin şehâdetini yukarıdaki te'vîlin bâtil olduğunu göstermektedir.

Akıl bakımından bu te'vîlin bâtil olduğunu gösteren hükme gelince; Âdem (a.s)'in belinden çıkarılıp da muhâtab alınan bu soyun; ya mükellefiyet şartlarını yerine getirecek kadar akli olgunluğa sahip olması ya da bu şartları yerine getirecek kadar yeterli akli olgunluğa sahip olmamasını gerektirir. Eğer Âdem'in soyundan gelen bu kimseler, birinci nitelikleri hâiz idiyeler; bunların, yaratılıp varedilmelelerinden akılları yetkinleşip bulundukları hali kavramalarından ve kendileri için neyin karârlaştırıldığını ve neye şahid tutulduklarını anlamalarından sonra bu hitâb'ın yapılması gerekirdi. Çünkü akıl sahibi bu konuda cereyân eden halleri aradan ne denli zaman ve dönem geçse de unutmaz. Yetkin akıl sahibi olduğu halde aramızdan birinin herhangi bir ülkeye hükmedip de uzun bir süre geçtikten sonra önceki tasarruflarını ve diğer hallerini unutması câiz değildir. Araya ölümün girmesi de her iki durum bakımından etkili olamaz. Zîrâ ölüm hatırlamayı unuttursaydı; uykunun, sarhoşluğun, deliliğin ve baygınlığın -ki bunlar akıl sahiplerinin başına gelen hallerdir- başlarından geçen halleri unutturması gerekirdi. Zîrâ bilgiyi ortadan kaldıran bu haller ve benzeri durumların hepsi bu konuda ölüm mesâbesindedir.

Muhâlifler şöyle de diyemezler: Yetkin bir aklın çocukluk halinde içinde bulunduğu durumu unutması câiz olduğuna göre, zikrettiğimiz husûsları da unutması câizdir. Ancak biz yukarıdaki gerekçeyi akıl sahiplerinin akıllarının yetkinleşip olgunlaştığı haller için gerekli bulduk. Yani akılları yetkin olduğu takdirde yukarıdaki hallerin cereyanını esas aldık. Eğer bu hallerin cereyân ettiği esnâda çocuk niteliğinde bulunsalardı, elbetteki biz de yukarıda saydığımız gerekçeyi onlar için öngörmezdik. Kaldı ki bunlar için unutmayı câiz görmemiz âyetteki amaç ile

de çelişir. Zîra Allah Teâlâ, bize haber vermektedir ki; onların kıyâmet günü bilmez olduklarını iddiâ edip de aleyhlerindeki hüccetin sâkıt olmaması için kendilerinden şahid aldığını bildirmektedir. Eğer bunların unuttuğu görüşü câiz olursa; bu Allah'ın bu şehâdeti almaktaki amacının ve hüccetinin sâkıt olup yok olması neticesini doğurur. Eğer şahid tutulanlar; akıldan noksan ve mükellefiyet şartlarına hâiz olmayan kimseler ise bunların muhâtab alınıp kendilerinin şahid tutulmaları çirkin birşey olur, ve bu davranışta boş ve çirkin bir şeyle uğraşmak olur.

Denilirse ki: Siz muhâliflerinizin görüşünü iptâl ettiniz. O zaman size göre sa-hîh olan te'vîl nasıldır? Biz deriz ki: Bu âyetle iki vecih vardır:

a) Allah Teâlâ, bu âyetle Âdemoğlunun soyundan bir topluluğu kasdetmiş olabilir ki bunları yaratmış, akıllarını olgunlaştırarak erginlik çağına erdirmiş ve peygamberlerinin diliyle onlara kendisinin bilgisini öğretmiş, ve yaratıcıya itaat edilmesi gerektiğini anlatmıştır. Peygamberleri de kendilerine bunu emretmiş; kıyâmet günü biz bunu bilmiyorduk dememeleri için onları da bunu şahid tutmuştur. Ya da atalarının müşrik olmalarını ma'zeret olarak belirtmemeleri için. Âyetin te'vîlinde kuşkuya düşenlerin asıl kuşku nedenleri soy anlamına gelen zürriyet kelimesinin ancak kâmil akıl sâhibi olanlar için kullanılan bir kelime olmasıdır. Fakat mes'ele onların zannettiği gibi değildir. Çünkü Allah Teâlâ bütün insanların Âdem'in soyundan olduğunu belirtmiş ve yetkin akıl sahiplerini de bunların arasına idhâl etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: "Rabbımız onları, kendilerine ve atalarından, eşlerinden ve zürriyetlerinden sâlih olanlara va'detmiş olduğun Adn Cennetlerine girdir." (Gâfir, 8) buyurmaktadır. Sâlih ifâdesi ancak yetkin akıl sâhibi olanlar için kullanılır. Eğer muhâliflerimiz, bizim âyeti mükellef ve bülûğa ermiş olanlara hamlederek te'vîl etmemizi uzak bir yorum sayarlarsa onlara vereceğimiz cevâb budur.

b) İkinci cevâbımız ise şöyledir: Allah Teâlâ, Âdemoğlunun soyunu yaratıp kendisini tanıyabilecek bir yapıya kavuşturduktan ve kendisinin kudretine şehâdet edip kulluk etmesinin âdemoğlunun görevi olduğunu ona anlattıktan sonra, nefislerinde ve başka şeylerde mevcûd olan delîl ve âyetleri onlara göstermiştir. Bu gösteriş, onlar için kendi nefislerine şehâdet etme, kendi nefislerini bilip tanıma ve Allah Teâlâ'nın murâd ettiği şekilde ortaya çıkma olmuştur. Artık onlar için bu delillerin gösterdiği şeylerden uzaklaşmak ve bunu imkânsız saymak mümkün olamaz duruma gelmiştir. Bu ise, Allah Teâlâ'nın şu kavlinin yerine geçmektedir: "Sonra göğe yöneldi ki o, duman halinde idi. Ona ve yeryüzüne ikiniz birlikte isteyerek veya istemeyerek gelin, dedi. Her ikisi de isteyerek geldik, dediler." (Fussilet, 11) Halbuki gerçekte Allah Teâlâ onlara böyle dememiş ve onlar da bu şekilde cevap vermemiş olabilirler. Yine bunun misâli Allah Teâlâ'nın kâfirler için söylemiş olduğu: "Kâfir olduklarına dâir kendi nefislerine şehâdet ederler." (Tevbe, 17) âyetidir. Biz biliyoruz ki; kâfirler küfürlerini dilleriyle i'tirâf etmemişlerdir. Ancak küfür engellenemez bir şekilde ortaya çıkmış olduğundan, onlar bunu i'tirâf eden kimseler durumuna gelmişlerdir. (Şerif el-Murtazâ, el-Emâli, I, 20-22)

Bu örneklerde görüldüğü gibi Şerif Murtaza' Mu'tezilenin görüşleriyle Kur'an âyetlerini birleştirmek için gerek aklî, gerekse naklî pek çok deliller serdetmektedir. Diğer taraftan Kur'an'ın gramer yoluyla izâhı metodunu benimsemekte ve kelimelerin kökünden hareketle âyetleri tefsîre çalışmaktadır.

(Daha geniş bilgi için bkz., Hatîb el-Bağdâdî, Tarihü Bağdâd, XXI, 402-403;

Tefsîr, C. XVI, A, F.14

Tûsî, el-Fihrist, 98-100; İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, III, 313-317; İbn'ül-Cevzî, el-Muntazam, VIII, 120-126; Yâkût, Mu'cem'ül-Udebâ, XIII, 146-157; Zehebî, Mîzân'ül-İ'tidâl, II, 223-224; Kiftî, İhbâr'ür-Rüvât, II, 249-250; İbn Hacer, Lisân'ül-Mîzân IV, 223; İbn Tağrıberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, V, 39; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zehab, III, 256-258; Zehebî, Yâfiî, Mir'ât'ül-Cinân, III, 55-57; Suyûtî, Buğyet'ül-Vuât, I, 335-336; Muhsin el-Âmûlî, el-İrfân, II, 32-34; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, I, 403-429)

b- Bâtınî Tefsirler:

Bilindiği gibi, İslâm'a açıktan cephe alarak onu yıkmanın başarılı bir yol olmadığına bilen bazı dış güçler, İslâm'ı içerden yıkmak üzere gizlice teşkilâtlanarak kendi bâtil inançları doğrultusunda Kur'an'ı ve İslâm'ın ahkâmını yorumlamaya çalışmışlardır. Özellikle Hristiyan Gnostiklerinin kabalacı yahûdîlerin ve İran menşe'li Zerdüşti ve manicheist fikirlerin sempatizanı olan bu gruplar, dini kökten yıka- cak ve tamâmen tersyüz edecek birtakım ilkeler peşinde koştular. Ehl-i Sünnet dışı mezheplerde varlık gösterebilen bâtinî cereyânların en çok etkili olduğu mezhep İsmâîlîlik olmuştur. Abdullah İbn Meymûn el-Kaddâh, (Ca'fer İbn Muhammed es-Sâdık'ın kölesi) Muhammed İbn Hüseyin ve bunlara bağlı topluluklar tarafından kurulmuş bulunan bu bâtinî mezhebin propaganda usûlleri çeşitli şekillerde olmaktadır. Önce kişinin bâtinî çağrışı kabul edip edemeyeceğini anlamayı amaçlayan "zevk" mertebesi geliyordu. Bu sebeple çorak yere tohumu atmayı uygun bulmuyorlardı. Yani davetlerini kabule müsâid olmayan kişileri davet etmenin uygun olmayacağını söylüyorlardı. Ve yine ışığın bulunduğu evde konuşmamak gerektir, diyor ve bununla bilgin veya ilim sahibinin bulunduğu yerde bâtinî fikirleri aşmamak gerektiğini söylüyorlardı. İkinci merhalede kişilerin sevdikleri ve arzu ettikleri noktadan hareketle-zühd ve takvâdan hoşlananları zühd ve takvâ yoluna özendirerek, ahlâksızlık ve kötülükten hoşlananları bu yola özendirerek kendilerine çekmeye çalışıyorlardı. Bu merhaleye ısındırma "Te'nîs" merhalesi diyorlardı. Nitekim Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i sevenlerin yanında ikisini övüyor ve bunların şeriatın te'vîlinde önemli bir yer bulunduğunu savunuyorlardı. Üçüncü merhale ise dinin esâslarından ve şeriatın erkânından kuşkulandırma safhası "Teşkîk" geliyordu. öncelikle sûrelerin başındaki alfabetik harflerin ne anlama geldiğini, âdet gören kadının neden oğucu kazâ edip de namazı kaza etmediğini, namazların rek'atlarının neden farklı olduğunu ve buna benzer kuşku saçıcı noktaları ortaya sürmeye çalışıyorlardı. Dördüncü merhalede yetenekli buldukları kişilerden sırlarını açığa vurmamak üzere ahid alıyorlardı. Ve çözemedikleri her konuda işi imâma havâle etmek gerektiğine muhâtablarını inandırıyorlardı ki bu merhaleye de "Rabîta" bağlılık merhalesi diyorlardı. Beşinci merhale ise, din ve dünya büyüklüklerinin görüşlerinin birbirine uyduğunu ve bunların hepsinin de mezhebinin bâtinî mezhebi olduğunu savundukları aldatmaca "Tedlîs" safhasıydı. Altıncı merhalede kendi inançlarını muhâtablarına kabûl ettirme safhasına geçiyorlardı ve buna da inancın kuruluşu anlamında "Te'sîs" merhalesi diyorlardı. Yedinci basamağa gelmiş olan müntesibler, her türlü bedenî amellerden âzâde olup kurtuluyorlardı ki bu noktaya her şeyi atma ve soyunma anlamına "Hal" merhalesi adını veriyorlardı. Nihâyet sekizinci merhalede müntesiblerini her türlü islâmî inançlardan sıyrıp çekiyorlar ve kendilerinin benimseyişi inançları kabûl etmeye yöneltiyorlardı ki bu noktaya soyunma "selh" mer-

halesi adını veriyorlardı. (Daha geniş bilgi için bkz. el-Fark Beyn'el-Fırak, 282 vd.) Görülüyor ki bâtinîlik İslâm akâidini ve İslâm dinini içten yıkma maksadıyla kurulmuş, Kur'ân'ın bâtinî izâhları esâsına istinâd eden bir mezheptir. Bunlar amaçlarına ulaşabilmek için elbette işe Kur'ân'dan başlamak gereğini duyacaklardı. Bu sebeple Kur'ân'daki ta'bîrlerin bâtinî yorumlarından hareket ederek kendi düşüncelerini izhâr etmeye çalışıyorlardı. Sözelimi abdest imâmı dost edinmekten ibârettir, teyemmüm hüccet sayılan imâmın kayıp oluşu esnâsında onun halifesinden emir almak demektir, namaz peygamber olan imâmın sözcüsünden ibârettir, gusûl kasıtsız olarak sırlarından bir sırrı ifşâ etmiş olan kişinin yemîninin yenilenmesi demektir, diyorlardı. Bâtînîlere göre sırrı ifşâ etmek ihtilâm olmak demektir. Zekât rûhun arınmasından ibâretti. Kâ'be, Hz. Peygamber; bâb Hz. Ali idi. Safâ Hz. Peygamber, Merve Hz. Ali idi. Mikâk halkı mezhebe ısındırmak, telbiye bâtinî davete icâbet etmek, beytullahı yedi kerre tavâf etmek ise, yedi imâma dostluk beslemektir. Cennet bedenlerin mükellefiyetlerden âsûde olup rahat etmesi, cehennem ise birtakım mükellefiyet ağırlığı altında bedenini izeyyet çekmesi idi.

Bâtînîler mucizeleri reddediyor, meleklerin vahiy getirmelerini kabûl etmiyorlardı. Onlara göre; melekler kendi mezheplerinin propagandacıları idi. Şeytânlar ise kendilerine muhâlefet edenlerdi. Kur'ân'da geçen bütün mucizeleri te'vîl ederek; tûfânın ilim tûfânı olduğunu ve bu tûfânda kanûna bağlananların boğulmadıklarını, geminin kendilerinin çağrısına koşanların sığındıkları sığınak olduğunu, İbrâhîm'in içine atıldığı ateşin Nemrûd'un gazabı olduğunu, gerçek ateş olmadığını, Mûsâ'nın asâsının, şüpheleri yiyip yutan bir hüccet olduğunu, yoksa ağaçtan bir asâ olmadığını savunuyorlardı. (Bunların inançlarıyla ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Bağdâdî, el-Fark Beyn'el-Fırak, 279 vd.; Gazzâlî Fadaihi'ül-Bâtîniyye, 13 vd.) Bâtînîlerin başlı başına bir tefsîri yoktur. Ancak münferiden âyetlerin tefsîrine tevessül etmişler ve bu konuda muhtelif eserler meydana getirmişlerdir. Bâtînî cereyânlar günümüzde de İsmâîlîlik ve bunun uzantıları olan Bâbîlik ve Bahâîlik şeklinde devâm edip gitmektedir. Gerek Bâbîler, gerekse Bahâîler başlı başına bir tefsîr yazmamışlardır. Onlarda muntelif sûrelere tefsîrler yazmışlardır. Te'vîlât adıyla bunlar kendi düşüncelerine Kur'ân'dan destekler getirmeye ve bunu yaparken de bâtinî yorumlara tevessül etmeye çalışmaktadırlar. (Daha geniş bilgi için bkz., İhsân İlâhî Zahîr, el-İsmâîliyye, Tarih'ün ve Akâid Lahor, 1986)

c- Hâricî Tefsîrler

Hâricîler bilindiği gibi Hz. Ali ile Muâviye arasında cereyân eden Sıffîn savaşında (Safer 37/Temmuz 657) varılan anlaşma üzerine, hakeme mürâcaat edilmesi kararının alınmasına karşı çıkarak; hüküm, ancak Allah'ındır, başka hüküm yoktur, diye Hz. Ali'ye başkaldıranlara verilen isimdir. Nitekim Hz. Ali ordusunda bulunanların ekseriyeti halifenin kararına uyarak hakeme başvurulmasını kabul ederken, çoğunluğu Temîm kabîlesine mensûb olan bir grup başlarında reîsleri Abdullah İbn Vehb el-Râsîdî ile Hz. Ali'nin saflarından ayrılmış ve Harûre denilen yere çekilmişlerdi. Hz. Ali Bilâhere hâricîlerin üzerine ordu göndermiş ve 9 Safer 38 (17 Temmuz 658) yılında Nehrevân'da onları mağlûb ederek buyruğu altına almıştır. Daha sonra hâricîlerin hem Hz. Ali'yi, hem Muâviye'yi hem de hakem olayında yer alan Amr İbn Âs'ı öldürmeyi kararlaştırdıkları ve bunlardan Abdurrahmân İbn Mülce

nin Hz. Ali'yi öldürdüğü bilinmektedir. Ancak Hâricî hareketi böylece son bulmuş değildi. Emevîler ve Abbâsîler döneminde de bu hareket -pek yaygın olmasa da- İslâm toplumunda müşâhade edilmekteydi. Daha sonra kendi aralarında farklı görüşlere ayrılan Haricîler iki ana ilke üzerinde ittifâk etmiş durumdaydılar:

a) Hz. Ali, Hz. Osmân, Hakem ve Cemel vak'alarına katılanlar ve hakemlerin hükmüne rızâ gösteren herkes kâfirdir.

b) Azgın sultâna karşı çıkmak vâcibtir. Ayrıca Hâricîlerin çoğunluğu büyük günâh işleyenleri tekfîr etmekte idiler. Onlara göre hilâfet görevi müslümanların hür irâdesiyle yapılacak seçim sonucu tekevvün ederdi. Halife bir kez seçildi mi bir daha onun görevini bırakması veya hakem yoluna başvurması sahîh olmazdı. Halifenin Kureysli olması da şart değildi. Kureyslilerden halife olabileceği gibi başkalarından da olabilirdi. (Ahmed Emîn, Fecr'ül-İslâm, I, 317) Hâricî mezhebinin en önemli kolları; Nâfi' İbn Ezrak'ın tâbilerinden oluşan Ezârika, Necdet İbn Âmir'in bağlilarından oluşan Necedât, Ziyâd İbn Asfer'in tâbilerinden meydana gelen Sufriyye, Abdullah İbn İbâz'ın tâbilerinden oluşan İbâziyye'dir.

Bundan önce karşılaştığımız mezheplerdeki gibi Hâricîler de kendi görüşlerini te'yîd sadedinde âyetleri yorumlamaktan çekinmemişler ve hattâ bütün fikirlerinin Kur'an'dan alındığını savunmuşlardır. Hâricîler Kur'an'ın derinliğine araştırılması gerekmediğini, yalnızca lafzî mânâsıyla yetinilmesi icâbettğini belirterek bunun ötesinde bir tedkîkin gereksiz olduğunu söylüyorlardı. Sözelimi Hâricîlere göre; bir yetimin iki paralık malını yiyen herkes cehenneme gider. Çünkü Allah Teâlâ: "Doğrusu yetimlerin malını zulümle yiyenler, ancak karınlarına ateş yemiş olurlar ve cehenneme de sürülürler." (Nisâ, 10) buyurmaktadır. Allah Teâlâ bunu açıkça belirttiği için, yetimin iki parasını dahi yiyen kişi cehenneme girer ama yetimi öldüren veya karnını yaran kişi cehenneme gitmez. Çünkü Allah Teâlâ bunun için bir beyânât göndermemiştir. Kezâ Hâricîlere göre; çalınan mal ne kadar az olursa olsun hırsızın elinin kesilmesi gerekir. Çünkü Allah Teâlâ Mâide sûresinde: "Hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesiniz." (Mâide, 38) buyurmaktadır. İcmâ' ve Sünnete yerli yer vermeyen Hâricîler Kur'an'ın zâhirine çok sathî olarak bağlıdır.

Muhammed İbn Yûsuf Atfîş (öl. 1332/1913) Himyân-Zâd ila Dâr'il-Meâd

Hâricîlerin Kur'an tefsîrine önemli katkıları yoksa da İranlı Rüstem oğlu Abdurrahmân Hûd İbn Muhakkem, Yûsuf İbn İbrâhîm ve Muhammed İbn Yûsuf Atfîş tarafından yazılmış Hâricî tefsîrlere bulunmaktadır. Abdurrahmân İbn Rüstem'in tefsîrî kaybolmuştur. Hûd İbn Muhakkem'in tefsîri Mağrib'teki İbâziyye tâifesi arasında bu gün de yaygındır. Yûsuf İbn İbrâhîm'in tefsîri de kaybolmuştur. Muhammed İbn Yûsuf Atfîş'in tefsîri hakkında biraz bilgi vermeye çalışalım: doksanalı yaşında vefât eden Muhammed İbn Yûsuf İbn İsâ İbn Sâlih Cezâyîr'de Büyük Sahrâ'da bulunan Mîzâb vâdisinde 1236/1817'de doğmuştur. Doğduğu yerde dinî ilimler okuduktan sonra, onaltı yaşlarından itibaren eserler vermeye çalışmıştır. Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip bulunmadığımız Muhammed İbn Yûsuf, İbn Hişâm'ın el-Muğnî isimli eserini beş bin beyit halinde nazma çevirmiş, İsâ İbn Tennûrî'nin Tevhîd kitabını şerhetmiş, Ebu Ya'kûb Yûsuf İbn İbrâhîm isimli İbâzî müellifin fıkıh usûlüne dâir el-Adl ve'l-İnsâf isimli kitabını şerhetmiş, peygamberin hadîslerinden Câmi'üş-Şümel isimli bir mecmûa meydana getirmiş, ayrıca fıkıh, sarf, nahiv, belâgat, koz-

mografi, aruz, vaziyiye, ferâiz ve benzeri ilim dallarında üçyüze yakın irili-ufaklı eserler kaleme almıştı. Himyân'üz-Zâd ilâ Dâr'il-Meâd isimli tefsîri, yakın dönemlere âit olmakla beraber Hâricîlerin İbâziyye kolunun görüşünü yansıtan önemli bir kaynaktır. Muhammed İbn Yûsuf bu tefsîrinden, herne kadar başkalarını taklîd etmeyeceğini belirtmekte ise de, muhtelif müfessirlerin görüşlerinden yararlanmakta, her sûrenin başında o sûrenin âyetlerinin sayısını, Mekkî ve Medenî olan âyetleri zikretmekte, sûrenin faziletlerine dâir genellikle mevzû olan hadîsleri kaydetmekte, sonra sûrenin faydalarını belirten birtakım fevkâlâde özelliklerini dile getirmektedir. Her sûrenin ihtivâ ettiği daha çok muskacılıkla ilgili özelliklerine yer veren müfessir, âyetlerin gramer, belâğat noktasından kısaca açıklamasını vermekte, sonra kelâm ve fikhî tartışmalara geçmektedir. Kelâmî konularda daha çok Mu'tezilenin fikrini benimseyen müellif isrâiliyâta da yer vermektedir. Hz. Peygamberin savaşlarını tafsilatlı olarak açıklayan müellif, âyetlerden kendi mezhebine mesned teşkil edecek unsurlar çıkarmaya çalışmaktadır.

Örnek olarak onun Bakara sûresinin 2-3 âyetlerinin tefsîrin buraya aktarmak istiyoruz: İmân bütün inançların mecmûu ile ikrâr ve amelden oluşur. Kim yalnızca i'tikâdı ihlâl eder veya i'tikâdla birlikte ameli terkederse; o, inkâr bakımından müşriktir. Kalbinde bulunmayanı izhâr etmiş olması bakımından da aynı zamanda münâfıktır. Kim yalnızca ikrârı ihlâl eder veya ikrârla birlikte ameli terkederse; o, bizim cumhûrumuzun katında müşriktir. Az bir toplulukta der ki: Kişi, yalnızca ikrârı ihlâl ederse, Allah katında müslümandır ve cennet ehliendir. Ama ikrâr ile birlikte ameli terkederse fâsıktır, nimeti inkâr eden kâfirdir. Yalnızca ameli ihlâl ederse-bize göre- o, münâfıktır, fâsıktır, sapıktır. Kâfirdir, ama tam inanmayan müşrikin şirkinden biraz aşağıda bir küfre sapmıştır... Vehb'e mensûb ibâzîler ile diğer ibâzîler dediler ki: Yukardaki İmân, ikrâr ve amel üçlüsünden birini ihlâl eden kimse, i'tikâdı veya ikrârı terkederse, müşrik olur. Ameli terkederse, münâfık olur. Bunlar küçük günâhları kabul ederler. Diğer Hâricîler ise yukarıdaki esâsları kabul ederler, ancak küçük günâhları kabul etmezler. Daha sonraki Hâricîler amel ve ikrârın i'tikâda birbirinin rûknü olarak değil, birbirini tamâmlayıcı olarak ilave edilmesi gerektiğini söylerler. Biz ise deriz ki: Amel ikrâra mâhiyetinin bir cüz'ü ve bir rûkûn olarak eklenir.

(Muhammed Yûsuf, Himyân'üz-Zâd, I, 200) Muhammed İbn Yûsuf, Bakara sûresinin 8. âyetine dayanarak, büyük günâh işleyen cehennemde ebedî kalacağını belirtir. Aynı görüşü tefsîrinin muhtelif yerlerinde de tekrârlar. Ayrıca büyük günâh işleyen kişi, Muhammed Yûsuf tevbe etmese de Allah'ın onu bağışlayabileceğini belirten Ehl-i Sünnet'in görüşünü reddeder tevbe edip büyük günâhtan vazgeçmedikçe Allah Teâlâ'nın büyük günâh işleyenleri bağışlamayacağını savunur. Allah'ın af ve mağfireti ile ilgili âyetleri te'vîle çalışır. Ona göre; büyük günâh işleyenler için Allah katında şefâat kabûl edilmez. Allah Teâlâ'yı görmenin câiz olmadığını ve hiçbir kimsenin de O'nu görmediğini belirten müellif, Ehli-Sünnetin rûyetullah konusundaki görüşünü (Bakara, 55; Nisâ 153) âyetlerinin tefsîrinde reddeder. Hâricîlerden birçoğu gibi Muhammed İbn Yûsuf da hür irâde konusunda Mu'tezilenin görüşüne açıkça karşı çıkar ve kulun aksine kulun fiilinin hâlıkı olamayacağını fiillerin yaratının'ın Allah olduğunu, söyler. Müteşâbih âyetlerin te'viline tarafdâr olan müfessir, bunların zâhir anlamına hamledilmesine karşı çıkar. Tasavvufî tefsîrlerin makbûl olmayacağını belirten Muhammed İbn Yûsuf, bunun bir zorlama olduğunu arapça-

yı bilenlerin bu te'villeri kabul etmesinin imkânsız olduğunu belirtir. Şiânın imâmet ve velâyet prensibini de reddeden müellif, hakem konusunu ele alan âyetleri Hâricî prensibler doğrultusunda yorumlayarak bunun hakem şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtir. Hâricîlerin gerçek mü'minler, onlara muhâlefet edenlerin sapıklar, bid'atçılar olduğunu belirten Muhammed Yûsuf, Mâlikî, Hanefî, Şâfiî, Hanbelî mezhepleri arasında en muteber mezhebin İbâdiyye mezhebi olduğunu, bu mezhebin her türlü teşbîh ve ta'tilden hâlî bulunduğunu ve onun karşısında hiçbir hüccetin dayanamayacağını belirtir. (Daha geniş bilgi için bkz., Şehrîstânî el-Mile'l ve'n-Nihal, I, 114-138; İbn Hazm, el-Fasl, IV, 188-192; G. Levi Della Vida, İslâm Ansiklopedisi, Hâricîler maddesi; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 300-336)

d- Felsefî Tefsirler:

Bilindiği gibi, felsefenin İslâm dünyasına girişinde; dinî faktörlerden çok, kültürel ve sosyal faktörler önemli rol oynamışlardır. Bu sebeple başlangıçta felsefe, sırf bir kültür etkinliği olarak İslâm dünyasında yayılmaya başlarken, bilahere din ve felsefe arasındaki tartışmalar gündeme gelmeye başladı. Müslümanlara felsefeyi sevdirmek gayreti içinde görülen ve çoğunluğu süryânî asıllı olan Hıristiyanlar, Grek felsefesinin çok tanrıcı kavramlarını şemâvî dinlerin tek tanrıcı mefhûmlarıyla uzlaştırarak tercüme etmeye çalıştılar. Felsefenin İslâm dünyasında sâf bir fikir cereyanı olarak yayılıp gelişmesini müteâkıben İslâm'ın bazı i'tikâdî meselelerini felsefî yorumlarla açıklama gayretleri görülmeye başladı. Bunun sonucunda -diğer bütün tefsîr faaliyetlerinde müşâhede etmiş olduğumuz gibi- Kur'ân âyetlerinin felsefî terminoloji ile izâh edilmesi gayreti ortaya çıktı. Böylece felsefî tefsîr diyebileceğimiz bir anlayış belirdi. Ancak bu anlayışın taraftarları Kur'ân'ın felsefî olarak izâhını içeren tām bir tefsîr yazmış değillerdir. Daha çok münferid âyetlerin felsefî yorumunu amaçlayan bir takım çalışmalar göze çarpmaktadır. Bu çalışmanın ilk örneklerini ünlü filozof Kindî'de görmekteyiz. Nitekim Kindî, "ağaç ve yıldız da secde ederler" (Rahmân, 6) âyetinin tefsîri konusunda Emîr Ahmed İbn Mu'tasım'ın sorduğu soruya cevâb niteliğinde bulunan Risâle fi'l-İbâne an Sücûd'il-Cirm'il-Aksâ ve Tâatihi'l-İllahi Azze ve Celle isimli risâlesinde secde ve tâat kelimesinin Arap dili bakımından hakîkî ve mecâzî anlamlarını açıklamakta, neticede yıldızların Allah'a secde etmesinin; kendi yörüngelerinde hareket etmeleri anlamına geleceğini bildirmektedir. O, şer'î istilâh bakımından yıldızın gerçek anlamda secdeye varmasının mümkün olmayacağını, ancak bu anlamda secdenin mümkün olacağını belirtmektedir. Böylece yıldız, yaratanının irâdesini gerçekleştirmekte ve emrini yerine getirecek âlemde nizâmın sağlanması konusunda üzerine düşen görevi îfâ etmektedir. Mecâzî mânâda secde ifâdesiyle kastedilen husûs Kindî'ye göre; budur. (Kindî, Resâil-el-Felsefiyye, 244-261)

Daha sonra aynı felsefî yorumları Fârâbî'de de görmekteyiz. Fârâbî Evvel ve Âhir, Zahir ve Bâtın gibi Kur'ân'da yer alan kavramları felsefî olarak tefsîr ettiği gibi, melek ve rûh gibi kavramları da felsefî olarak yorumlamaktadır. Ancak Fârâbî'de felsefî olarak yorumlamaktadır. Ancak Fârâbî'de felsefî yön dinî yönden daha ağır bastığından âyetlerin felsefî te'villere çok az tevessül eder.

Felsefî te'vîl türünü en çok İhvân-ı Safâ Risâlelerinde görmekteyiz. İhusu-i Safâ, fikirlerinin Kur'ân'dan âyetlere mutabık düştüğünü belirtmek, için muhtelif konularda değişik felsefî görüşleri zikrettikten sonra, âyetleri bu fikirlerle bağdaştırmaya

çalışmaktadırlar. Sözelimi cennet ve cehennemle ilgili âyetleri izâh sadedinde, rûhun çeşitli merhamelerde geçirdiği safhaları anlatarak sevâb ve cezâ mes'elesini izâh etmeye çalışmaktadırlar. Onlara göre kötü davranışlar, bozuk görüşler, üstüste binen cehâlet ve fena ahlâk ile rûhun önüne herhangi bir engel dikilmediği vakit göz açıp kapamaktan daha az bir zamanda, hattâ zamansızlık içerisinde felekler âlemine yükselir. Çünkü onun arzu ve isteğinin bulunduğu yere gidişi âşkın rûhunun ma'sûkunun yanında olması gibidir. Ama rûh bedenle birlikte olmayı aşk, cismânî ve aldatıcı duyusal zevkleride ma'sûk sayıp cismanî zînetleri arzularsa; o buradan ayrılmaz ve felekler âlemine çıkma isteği duymaz. Kendisine göklerin kapıları açılmaz. Melekler topluluğu ile birlikte cennete giremez. Aksine ay feleğinin altında zaman zaman oluştan bozuluşa, zaman zaman bozuluştan oluşa geçerek, çelişkilerden ve istihâlelerden meydana gelen bu cisimler âleminin derinliklerinde yüzer kalır: "Onların derileri yandıkça kendilerine başka bir deri veririz ki azâbı tatsınlar." (Nisâ, 56) Gökler ve yeryüzü devam edip gittiği sürece: "Orada asırlar boyu kalırlar." (Nebî, 23) Rûh, revh ve reyhândan ibâret olan ruhlar âlemindeki serinliğin tadına eremezler. Kur'ân'da sözü edilen cennet şarâbının lezzetini tadamazlar: "Cehennem ashâbı cennet ashâbına şöyle seslendi: Bizim üzerimize biraz su serpin veya Allah'ın size rızıklandığı şeyden verin. Onlar dediler ki: Allah bunu kâfirlere harâm kılmıştır." (A'râf, 50) Allah bunu kendi nefislerine zulmedenlere hâram kılmıştır. Rasûlullah (s.a) dan da rivâyet edilir ki; cennet gökyüzündedir, cehennem de yerin altında. (İhvân'üs-Safâ, Resâil, I, 91)

İhvân-ı Safâ felekteki yıldızların Allah'ın melekleri ve gökyüzünün sâhibleri olduklarını, Allah Teâlâ'nın kâinatı imâr etmek mahlûkâtı yönetmek canlıları idâre etmek için onları halkettiğini söylerler. Binaenaleyh, nasıl yeryüzündeki krallar yeryüzünde Allah'ın halîfeleri iseler, melekler de felekler âleminde Allah'ın halîfeleridirler. İhvân-ı Safâ'ya göre; mü'min ruhlar bedenden ayrılınca gökyüzündeki melekût âlemine yükselir ve melekler zümresine girerler. Rûh'ül-Kudûs ile birlikte yaşar, feleklerin boşluğunda, göğün enginliğinde sevinç, sürûr ni'met, zevk, ikrâm ve gıpta içerisinde tesbîh ederler. İşte Allah Teâlâ'nın "Güzel söz, ona yükselir sâlih âmel de onu yüceltir." (Fâtır, 10) âyetinin mânâsı bundan ibârettir.

Filozoflar arasında başlı başına Kur'an sûrelerini veya bazı âyetleri tefsîr eden kişi ünlü islâm filozofu İbn Sînâ'dır. Ebu Ali Hüseyin İbn Abdullah İbn Sînâ İslâm dini ile Grek felsefesini uzlaştırmak için büyük çaba harcamış ve felsefî konuları İslâmî konularla birleştirmeye gayret etmiştir. Özellikle Arş, Kürsî, Cennet, Cehennem, Melek, Nûr gibi kavramları ele aldığı eserlerinde, zaman zaman âyetlerle kendi fikirlerini te'yîd etmeye çalışır. Diğer taraftan bu tefsîrin bazı yerlerinde örneklerini gördüğümüz gibi, İbn Sînâ, hem muhtelif âyetleri tek başına ele alarak tefsîr etmiş, hem de A'lâ, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri gibi bazı sûreleri bütünüyle tefsîr etmiştir. Ancak onun başlı başına bir tefsîr yazmayı düşünüp düşünmediğini bilmiyoruz. Bu tefsîrin "izâhlar" kısmında verdiğimiz metinlerde yer almayan Nûr, âyetinin tefsîrini burada örnek olarak sunmak istiyoruz:

"Allah; göklerin ve yerin nûrudur'. Yani hem bütün gök ve yer chlinin, hem de bizzât göklerin ve yerin nûrudur. Hattâ varolan mümkünlerden her mümkün ve varolan zerrelere her zerre, Allah Teâlâ'nın varlığının nûru ile varolmuş ve aydınlanmıştır. Bazılarınca vehmedildiği gibi, varlıkta hiçbir şey O'ndan ayrı olarak

varolamaz. Bu görüş sapıklık ve yanlışlıktır. Bu nûrlanma, varlığın Allah Teâlâ'nın zâtıyla bağlantı kurması bakımındandır. Bu sebeple eğer ânlardan herhangi bir ânda varolan bir mümkün bu bağlantıdan uzaklaşacak olsa; yok olup gider. Tıpkı bazı objelerin göz göre göre yok olup gittiğinin gözlenmesi gibi. O, yani Allah Teâlâ'nın varlığı, mümkünlerin iskeletlerine (heykel) öylesine yayılmıştır ki hiçbir şey ondan hâlî olmaz. Bütün mümkünler doğru yola (Sırât-ı Müstakîm) gitmiş olsaydı; bu, ancak Allah Teâlâ'nın varlığının nûru ile olurdu. Öyleyse Allah Teâlâ gökler ve yerler halkını din ve dünyaları ile ilgili kendi menfaatlarına olan herşeyde doğruya götürendir.

Bu âyetin anlamı konusunda şöyle demek te mümkündür: Göklerin ve yeryüzünün delâlet ettiği şey Allah Teâlâ'nın zâtıdır. Zîrâ gökler ve yeryüzü Allah'ın varlığına, birliğine, kudretine ve ilmine delâlet eder. Ayrıca bu âyet konusunda şöyle demek te doğru olur: Allah göklerin ve yerin nûrlandırıcısıdır. Bu takdîrde nûr ifâdesi, süsleyen ve aydınlatan anlamına kullanılır. Allah Teâlâ gökleri süsleyerek Arş, Kürsî, Levh (el-Mahfûz) Kalem, Sidre el-Müntehâ, Cennet el-Me'vâ, Beyt el-Ma'mûr cennetler ve sâire gibi üstün, yüce makâmlarla Kerrûbiyyûn, Rûhâniyyûn, Arşın ve çevresinde dolaşan ve saf tutanlar ile, Cebrâîl, Mikâîl, İsrâfîl ve Azrâîl ile nûrlandırmıştır. Tesbîh edenlerin tesbîhi, takdîs edenlerin takdîsi, rûkûa gidenlerin rûkûu, secdeye gidenlerin secdesi ve Kur'ân okuyanların kırâeti ile de (süslemiş ve aydınlatmıştır). Yeryüzünü ise Kâ'be, Beyt el-Mukaddes, kendi mescidi olan Mescid el-Aksâ ile süslemiştir. Ayrıca Allah Teâlâ bu Mukaddes ev'in etrafına peygamberler, elçiler ve veliler göndermiş, (onların) burada kalıp yerleşmelerini sağlamıştır. İbrâhîm, İsmâîl, İshâk ve diğer peygamberlere -Allah'ın salât ve selâmı onların üzerine olsun- yeryüzünde şekil vermiştir. Ağaçlar ve suların çokluğu ve şehirler halkının kendisinden yararlandığı meyvelerin ve yemeklerin fazlalığı, mâsûm imâmın varlığı, müttakîlerin rehberliği, bilginlerin ve öğrencilerin önderliği, hacıların ve umre yapanların telbiyesi, gâzîlerin ve murâbitların tekbîri, kunût getirip tevbe ve istiğfar edenlerin tesbîhi (?), (Tanrıya) müstâk olan âriflerin inlemeleri, pişman olan günâhkârların ağlamaları ile de orayı süslemiştir. Netice olarak en küçük bir düşünme ile parlayacak herşey ile süslemiştir. Nitekim bu husûs (çok) açıktır.

"Onun nûrunun misâli; içinde çerâğ bulunan bir kandil yuvası gibidir. O çerâğ, bir sırça içindedir. Sırça, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan mübârek bir ağaçtan. zeytinden tutuşturulup yakılır. Ateş değmese dahi, neredeyse yağın kendisi aydınlatacaktır. Nûr üstüne nûrdur. Allah, dilediğini nûruna kavuşturur. Allah, insanlara misâller verir. Ve Allah herşeyi bilendir"

Allah'ın nûrunun niteliği ve anlatımı, açıklanarak ve izâh edilerek canlandırılması; bir oyun gibidir ki onun açıklığı (penceresi) yoktur. Bu oyukta bir çerâğ vardır. Bu çerâğ bir sırça içindedir. En parlak sırçalardan bir sırça. Öyle ki bu çerâğ o sırçada bulunan en sâf zeytinyağı ile tutuşturulmaktadır. Buradaki kandil yuvasından maksat peygamberlerin önderi, şerefli, yüce, değerli ve seçkin (peygamber olan) Muhammed Mustafâ (Sallallahü aleyhi vesellem)dir. Sırçadan maksat da her türlü kuşku ve bulantıdan uzak olan onun arınmış mübârek kalbidir. Çerâğdan maksat Allah Teâlâ'nın kendi feyzi ile doldurmuş olduğu îmân ve ilim nûrudur. Böylece sırçanın ışığıyla karışan çerâğın ışığı bu kandil yuvasında birleşmekte, her türlü pislikten ve kirlilikten arınmış olan zeytinyağının aydınlığı da buna eklenmektedir. Böy-

lece bu aydınlık nûr üstüne nûr olmaktadır. Bu nûrların hepsi bu kandil yuvasında toplanmakta ve olabilecek en aydınlık şekilde olmaktadır.

“Sırça sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır”. Bu sırça aydınlıkta, parlaklıkta, parıldamada inci gibi olan bir yıldızdır. Öyle ki aydınlığının, ışığının ve parlaklığının nûru kendi ışığını aşar. Buradaki yıldız tabîri ile sanki güneş gibi çok parlak çok aydın ve fazla ziyâ saçan bir yıldız kastedilmektedir. Çünkü güneş diğer yıldızlardan daha aydınlıktır. Bununla birinci kadirden yıldızların en büyükleri gibi veya Zühre ya da geriye kalan beş gezegen gibi yıldızların kastedilmiş olması da muhtemeldir. Yahut ışığı inci diye nitelenebilecek şekilde olan yıldızlardan mutlak anlamda herhangi bir yıldız kastedilmiş olabilir. Sen “İnci gibi” kavli ile onun; parlaklığı ve ışık saçması bakımından diğer zînet eşyası arasındaki inciye benzeyen bir parlaklıkta olduğunu kabul edebilirsin.

“Mübârek bir ağaçtan, zeytinden tutuşturulur”. Bu çerâğ veya bu sırça, mübârek bir ağaçtan tutuşturulup yakılır. Buradaki ağaçla Resûlullah (s.a) hazretlerinin cismi, cüssesi ve bedeni kastedilmiş olabilir. Çünkü o, bereketin ve iyiliğin en üst derecesinde mübârek bir ağaçtır. “Zeytin” ifâdesi “mübârek ağaç” ifâdesinden bedeldir. Bu ise onun pislikten ve bulanıklıktan arınıp uzaklaşmış olduğunun işâretidir. Çünkü zeytinin yağı da, diğer yağlar gibi duman ve sıcaklık verir.

“Ne doğuludur ne de batılıdır”. Bu mübârek zeytin ağacı, ne tek başına Doğu’dan ne de tek başına Batı’dandır. Aksine o, hem Doğu’dan, hem de Batı’dandır. Bu kuvvet onun dininin ışığından ve onun mensuplarının parlaklığından kinâyedir. Nitekim onun dini ve milleti kâinâtın, Doğu’suna ve Batı’sına ulaşmıştır. O ne Doğu ülkelerine hâstır, ne de Batı ülkelerine. İslâm’ın üstün sesi Doğu ve Batı’nın bütün ülke ve kasabalarına yayılmıştır.

“Ateş değmese dahi nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak”. Hz. Peygamberin dini, gerçek oluşu, açık, gözahıcı ve değişmez niteliği itibarıyla hiçbir delillendirmeye burhâna gerek duymaz. Kalbi (aklı) olan kişi onun gerçek olduğunu gösteren, hiç bir mucizenin belirmesine hâcet kalmadan delîl ve belge ile delîl getirme isteği duymadan onun gerçekliğini görür.

“Nûr üstüne nûrdur.” Bunun anlamı daha önce zikrettiğimiz şekilde açıktır ve tekrârına gerek yoktur.

“Allah, dilediğini nûruna kavuşturur”. Kulları îmân ve İslâm’a hidâyet eden Allah Teâlâdır. Onları dosdoğru yola irşâd eder. Bu yolu gösteren ise Hz. Muhammed (Sallallahu aleyhi vesellem)’in kendisidir. Bu yolda gitmeyip de oturan kişinin gözünün nûru kararır, basîretinin ışığı sönmüştür. Ve o, geride kalanlar topluluğuna girmiştir. Azgın rûhlardan Allah’a sınıyoruz. Allah Teâlâ kimi bu mutluluğa erdştirerek kurtarmak isterse, Muhammed (Sallallahu aleyhi vesellem)’i ona gösterir, o da ilk mutluluğu nedeniyle ona ulaşır. Allah Teâlâ kimin de kurtuluşa ermesini istemezse, onun göğsünde bir sıkıntı ve ağırlık halkeder ve o kişi ezeli bahtsızlığından dolayı Allah’a ulaşamaz.

“Allah, insanlara misâller verir. Ve Allah, herşeyi bilendir”. Allah Teâlâ kulları için faydalı olan misâlleri böylece açıklar. “Ve Allah herşeyi bilendir”. O’nun bilgisi ezelden ebede kadar bütün eşyanın tabîatını tamamiyle kuşatmıştır. Büyük küçük, gökte ve yerde zerre ağırlığında hiçbir şey, Allah Teâlâ’nın bilgisinin dışında değildir. O, herşeyi kuşatandır (Üniversite Kütüphanesi, 1458 no’lu yazma nüshadan).

V- Şİİ TEFSİRLER

Bilindiği gibi şîa kelimesi, arapçada Ş-Y-A kökünden türetilmiş olup; mikdâr, süre, sıra, eş ve benzer, arslan yavrusu, bir insanın yardımcıları ve ona uyanlar, aynı görüşte olmasalar da bir şey üzerinde birleşen topluluk, fırka, bölük ve yayılmak gibi anlamlara gelir. (Bkz. İbn Manzûr Lisân'ül-Arab, Zebidî, Tâc'ül-Arûs, Asım Efendi Kâmus tercümesi Ş-Y-A kelimesi) Terim olarak şîa kelimesi; Hz. Peygamberin vefâtından sonra Hz. Ali'yi ve onu müteâkiben Hz. Ali'nin soyundan gelenleri hilâfete en lâıyk olarak kabul eden veya Hz. Ali'yi meşrû'halife sayıp daha sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğini savunan topluluklara verilmiş olan isimdir. (Daha geniş bilgi için bkz. E. Ruhi Figlalı, İmâmiyye Şîası, 9 vd.)

Şîa'ya göre; Hz. Ali, peygamberden sonra imâm ve halife olma hakkına sâhibtir. Bunu peygamber tavsiye etmiştir ve bu sebeple o peygamberin vasîsidir. Binâ-naleyh, Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin imâm olması icâbeder. Eğer onlar imâm olmazlarsa; ya ellerinden haklarını gasbetmiş olan bir gâsıbın bulunması, ya da ta-kiyye yapmak üzere başına gelecek bir fenâlığı önlemek üzere zâhiren hak sahibinin hakkından vazgeçmesi nedeniyle olabilir. Genel hatlarıyla bu ölçüler içerisinde yer alan şîa kendi içerisinde bir çok gruplara ayrılmıştır. Bu ayrılığın bir kısmı ana prensiblerde ve ilkelerde, bir kısmı da imâmların tayîni konusundadır. Şîa'nın bir kısmı aşırı giderek imâmlığa bir nevi kutsallık izafe etmişler, Hz. Ali'ye ve onun evlâdına karşı çıkanları küfürle ithâm etmişlerdir. Bir kısmı ise Hz. Ali'nin imâmlık hakkına sâhib bulunduğunu, ancak ona karşı çıkanların yanlış olduklarını fakat bu yanlışlığın küfür derecesine varmayacağını belirtirler. Başlangıçta Şîa Hz. Ali ve onun oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin'in imâmeti konusunda ittifâk etmişken Hz. Hüseyin'den sonra bir grup, anadan ayrı kardeşi olan Muhammed İbn Hanefiyye'nin hilâfete müste-hak olduğunu kabul etmiş, bir grupta imâmetin Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'dan doğan çocuklarının hakkı olduğunu savunmuştur. Üçüncü bir grup ise Hz. Hasan'ın çocuklarının -kendisinin bizzât hilâfetten vazgeçmesi nedeniyle- hilâfet haklarını yitir-diklerini, hilâfetin yalnızca Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere âit olduğunu kabul etmiştir.

Şîa'nın pek çok kolu olduğunu belirtmiştik. Ancak bunlardan İsmâîlîler, Zey-dîler ve Bâtınîler hakkında daha önce bilgi aktarmış olduğumuzdan bu bölümde yalnızca Oniki İmâm Şîîliğinin görüşlerini yansıtan imâmiyye fırkasının tefsirlerinden söz etmeye çalışacağız.

Ancak bu tefsirler hakkında bilgi vermeden önce, İmâmiye mezhebinin ana fi-kirlerini kısaca tanımaya çalışalım: Bilindiği gibi imâmiyyeye göre; dînin biri usûl (inançlar) diğeri de furû (ibâdet ve ahkâm) olmak üzere iki ana bölümü vardır. Di-nin esâsları beş umdeden oluşur. Bunlar; tevhîd, nübüvvet, imâmet, adâlet ve me-

âddır. İmâmiyyeye göre; Allah bir tektir ve tevhîd inancı Tevhid-i Zât, Tevhîd-i Sıfât, Tevhid-i Fiil ve Tevhid-i ibâdet olmak üzere dört ana bölümde değerlendirilir. Tevhid-i Zât; Allah'ın zâtî itibârıyla bir ve tek olduğunu kabûl etmek ve her türlü noksân sıfatlardan Allah'ı tenzîh etmektir. Tevhid-i Sıfât ise; Allah'ın sıfatlarının mefhûm olarak birbirinden farklı olmasına rağmen hakikatları ve varlıkları yönünden bir ve aynı olduğunu kabûl etmektir. Allah'ın sıfatları zâtî ve subûtî (yahut cemâl ve kemâl sıfatları) selbî ve fiilî (veya celâl sıfatları) olmak üzere iki ana bölüm altında mütâlaa edilir. Tevhîd-i fiil de; Allah Teâlâ'nın bütün fiillerin hâlık olduğunu ve ondan başka yaratıcı bulunmadığını kabûllenmektir. Tevhid-i ibâdet, kullukta yalnız ve yalnız Allah'a itâat etmektir. Allah'tan başkasına ibâdet etmek şirktir.

Nübüvvet inancı Allah'ın emirlerini tebliğ eden peygamberin kişiliği ve getirdiği esâslarla alakalı görüşlerdir. Peygamberlik; Allah tarafından seçilmiş insanlara verilen bir görev olup Cebrâîl vâsıtasıyla ve vahiy yoluyla gönderilir.

İmâmet; dinin ana umdelerinden birisidir. İmân, ancak imâmeti kabûlle gerçekleşir. Nasıl peygamberlik, Allah tarafından seçilme ile gerçekleşirse, her asırda peygamberin görevini üstlenen, insanları doğru yola sevkeden bir de imâm bulunur. Dolayısıyla imâm, peygamberin yetkisini hâiz olan ve onun velâyetini üstlenen kişidir. Böylece peygamberlik imâmlık ile devâm eder. Nasıl peygamber Allah tarafından seçiliyorsa, imam da Allah tarafından seçilir. Bu da; ya bir ilâhî nass ile, ya da bir önceki imâmın tesbîti ile tahakkuk eder. İmâmı seçmek veya azletmek yetkisi insanlara âit değil Allah'a âittir. Nitekim Resûlullah (s.a) da Hz. Ali'yi ilâhî vahiy yoluyla halife ve vâsi tayîn etmiştir. İmâmiyyeye göre Mekke ile Medîne arasında bulunan Resûlullah (s.a) vedâ haccından dönerken zilhicce ayının onuncu gününde (16 Mart 632) Mekke ile Medîne arasında bulunan Cuhfe yakınlarındaki Âdir Hum'da konaklamış ve müslümanlara hitâben şöyle demiştir: Allah Teâlâ bana: "Ey peygamber sana indirileni Tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, onun risâletini tebliğ etmemiş olursun." (Mâide, 67) âyetini indirdi ve Cebrâîl, Rabbinden bana şu emri getirdi: Ebu Tâlib oğlu Ali benim kardeşim, vasım halifem ve benden sonra imâmdır. Ey insanlar, Allah onu size velî ve imâm olarak ta'yîn etmiştir ve herkese ona itâat etmeyi farz kılmıştır. Ali'ye muhâlefet eden lanetlenecek, hürmet eden ise rahmete erecektir. Dinleyin ve itâat edin. Allah Teâlâ mevlânız. Ali de imâmınızdır. Ondan sonra kıyâmete kadar imâmet onun soyundan gelenlerin olacaktır." (İbrâhîm el-Müsevî ez-Zencânî, Akâid'ül-İmâmiyye el-İsnâ aşeriyye, 90 vd.; Abdül Hüseyin Şerefüddîn el-Müsevî, el-Mürâcaât, 202 vd.; Ahmed Hamîdüddîn el-Kirmânî, el-Mebâdi' fi İsbât'il-İmâme, 112) Bunu söyledikten sonra Hz. Peygamber Hz. Ali'nin elinden tutup havaya kaldırmış ve şöyle demiştir: Ben, kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Böylece Hz. Ali İmâm tayîn edilmiştir. Binâenaleyh, imâmet nübüvvetin devâmı niteliğindedir ve aralarındaki fark, peygamberin kitâb getirmesi, imâmın ise kitâbının bulunmamasıdır.

Şiâ'ya göre; imâmlar ma'sûmdurlar. Her devirde bir tane olan imâm, her türlü küçük ve büyük günâhlardan uzaktır. Özel bir bilgi ile donatılmış olduğundan Kur'ân'ın zâhirî ve bâtınî mânâlarını bilir. Şerîatin koruyucusu ve uygulayıcısı olan imâma, mutlakâ itaat edilmesi gerekir. İmâmiyyeye göre; Hz. Peygamber Allah Teâlâ'dan aldığı emirle daha sonraki oniki imâmı bizzât tayîn etmiştir. Bunlar Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Ali Zeyn el-Âbidîn, Muhammed el-Bâkır, Ca'fer es-

Sâdık, Musa el-Kâzım, Ali er-Rızâ, Muhammed et-Takî, Ali en-Nakî, Hasan el-Askerî ve Muhammed el-Mehdî'dir. Bu sonuncusu ortadan kaybolmuştur, sağdır ve kıyâmet kopmazdan önce zulümle dolmuş olan dünyayı kurtarmak ve adâleti hakim kılmak üzere tekrâr yeryüzüne inecektir. Geleceği beklenen bu Mehdi'nin (Mehdi-i Muntazar) gaybûbeti (gizlenmesi) esnâsında işleri onun emriyle fakîhler ve müctehidler yürütürler. Dolayısıyla gerek peygamberin şahsı ve gerekse mâsûm imâmlar için bahis mevzûu olan velâyet bu fakîhler ve müctehidler için de geçerlidir.

İmâmiyye'ye göre; dinin esâs umdelerinden birisi de adâlettir. Allah'ın adâlet sahibi olması, kulun da irâde ve fiillerinde hür ve bağımsız olması anlamına gelir. Kazâ ve kader Allah tarafından bir sır olarak bırakılmış ve açıklanmamıştır.

Dinin bir diğer esâsı da öldükten sonra dirilme demek olan meâd inancıdır. Allah kullarını öldükten sonra diriltecek ve yaptıklarından dolayı hesâba çekecektir. Meâd cismani olacaktır. Mâhiyeti insanlar tarafından bilinemez, yalnızca inanmak gerekir.

Dinin esâsıyla ilgili olmamakla beraber, imâmiyye inancının temel ilkelerinden sayılan husûslardan birisi de ric'at (geri dönüş) akîdesidir. Buna göre; Allah ölenlerden bir kısmını öldükleri şekilde tekrâr dünyaya getirecektir. Haklı olanlar açığa çıkarılacak zâlimler ve haksızlar da ortaya konacaktır. Buna göre imânda en üstün olanlarla, hesâbta en aşağı derecede bulunanlar; Mehdi'nin zuhûrundan sonra dünyaya döndürüleceklerdir. İnsanların haklarını gasbenden veya öldürenler, azâba dûçâr edildikten sonra öldürülecekler ve bilâhère kıyâmet gününde yeniden diriltileceklerdir. Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin gibi kişiler dünyaya döndürülecekler, bunlara karşı olanlar, Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osmân, Muâviye ve Yezîd gibi kişiler de döndürülecekler ve birbirlerinden haklarını alacaklardır. Şeyh Sadûk'un da belirttiği gibi, ric'at, imâmiye inancının esâslarından biridir. (Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, İ'tikâdât'ül-İmâmiyye (Türkçeye çev. E. Ruhi Fırlah, 70)

Şîa'nın temel inançlarından birisi de bedâ'dır. Buna göre; Allah maslahata uygun tarzda ortaya çıkardığı bir şeyi sonra yok eder ve ayrı bir şekilde ortaya çıkarır. Nasıl Allah Hz. Peygamberin şeriatıyla diğer şeriatları neshetmişse Hz. Peygamberin şeriatı içerisinde de bazı hükümleri neshetmiştir.

Şîanın temel inançlarından birisi de takîyyedir. Buna göre; insan canını, malını kurtarmak için gerçek inancını gizleyebilir veya aksini açıklayabilir. Şeyh Sadûk'un ifadesiyle, takîyye, vâcibtir ve takîyyeyi terkedenlerle namazı terkedenler aynıdır. (Şeyh Sadûk, A.g.e., 127) Takîyye Şîa'nın sırrı bir teşkilât gibi davranmasına imkân hazırlamakta ve içinde bulundukları şartlara göre kendilerini farklı şekilde göstermelerini sağlayan bir unsur olmaktadır.

Dinin esâsı ile ilgili bulunmamakla beraber fûrû'dan sayılan bir diğer husûs da tevellâ veya velâyettir. Buna göre; Allah'ı, Resûlünü ve Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan gelen soyunu sevmek ve dost edinmek gerekir. Kezâ bunun aksine olarak Allah'ı, Resûlünü ve Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'nın soyundan gelen çocuklarını sevmeyenleri ve bu gibi kişileri sevenleri sevmemek (Teberrâ) icâb eder. Bu da dinin teferruâtıyla ilgili bir ilkedir. (Daha geniş bilgi için bkz. Şeyh Sadûk, İ'tikâdât'ül-İmâmiyye, (Türkçe çev. E. Ruhi Fırlah, İmâmiyye Şiası, 201 vd.)

İmâmiyye mezhebinin aşırı bir kolu olan İsmâîlîler ise, Ca'fer-i Sâdık'tan sonra imâmetin oğlu İsmâîl'e, İsmâîl'den oğlu gizli Muhammed diye bilinen Muhammed el-Mektûm'a geçtiğini ve bu kişinin gizli imâmların ilki olduğunu, daha sonra Fâtımîlerin reîsi Abdullah el-Mehdî'nin çıkışına kadar gizlenmiş imâmlar devri başladığını iddia ederler.

İmâmiyyenin Tefsîr Anlayışı:

İmâmiyye mezhebi mensûbları az önce özetlediğimiz inançları doğrultusunda Kur'an'ı tefsîre çalışmışlardır. Onlara göre; Kur'an'ın zâhirî ve bâtinî anlamları bulunmaktadır. Kur'an'ın Zâhirî anlamının dışında bâtinî anlamını ancak imâm ve velâyet sâhibi kişiler anlayıp izâh edebilirler. Kur'an'ın yetmişyedi bâtinî mânâsı vardır. Allah Kur'an'ın zâhiri ile tevhid, nübüvvet ve risâlete davet etmiş, imâmet ve velâyete daveti ise bâtinî belirtmiştir. Kur'an'ın zâhirî mânâsı ile bâtinî mânâsı arasında birlik sağlama yetkisi imâmlara verilmiştir. Kur'an âyetlerinin, zâhirî mânâsı ile Allah tarafından murâd edilmiş bulunan ve masûm imâmlarca veya onların velî ve vasîleri tarafından açıklanabilen bâtinî mânâsı aynıdır. Binâenaleyh, insanın Kur'an'ın hem zâhirine hem de bâtinine îmân etmesi gerekir. Kur'an'ın bâtinî mânâsı ile ilgili açıklamalar ma'sûm imâmlardan aktarıldığı şekilde kabûl edilmelidir. Bir kişi, Kur'an'ın zâhirine inanıp da bâtinine inanmazsa kâfir olur. Kezâ bâtinine inanıp da zâhirine inanmazsa yine kâfir olur. Herkes Kur'an'ın bâtinî mânâsını anlayamayabilir. Ancak ma'sûm imâmlar kanalıyla gelmiş olan yorumları- mânâsını anlamasa da- kabûl etmesi gerekir. Binâenaleyh Kur'an'ın hem zâhirî, hem de bâtinî mânâları peygamber ve ehl-i beytinin yanında saklıdır. Çünkü Kur'an onların evinde inmiştir ve ev halkı evde olanı en iyi bilendir. Diğer insanlar onların bilgileriyle ilgili en küçük bir şüphe duymamalıdır. Zirâ onlar, Kur'an'ın bâtinî mânâları bir yana, zâhirî mânâlarının bir çoğunu bile idrâk etmekten âcizdirler. Dolayısıyla başka insanlar, ancak Allah'ı, Resûlünü ve onun ehl-i Beytinin sevdikleri ve onlara bağlandıkları nisbette Kur'an'ı anlamaya yaklaşabilirler. Bilgilerini Ehl-i Beyt kaynağından elde edebilirler. Kur'an'ı yorumlayabilirler. Çünkü onlar, Ehl-i Beyt'i sevmeleri nedeniyle Ehl-i Beyt'ten bir ferd haline gelirler. Nitekim "Selmân, bizim Ehl-i beytimizdendir" buyurulmuştur.

Böylece Kur'an tefsîrinde bâtinî yorumlara kapılar açılmakta ve zaman zaman bu kapıdan Kur'an anlayışına son derece aykırı fikirler de girebilmektedir.

İmâmiyye tefsîrinde karşılaştığımız bir diğer özellik de; âyetlerin Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in etrafında yorumlanmaya çalışılmasıdır. Kur'an'da ne kadar güzellikler var ise Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere nisbet edilerek yorumlar yapılmakta; ne kadar kötülükler varsa da onlara muhâlif olanlara hamledilmektedir. Kur'an'da cemi sîğasıyla vârid olan ifâdelerde peygamberin ve onunla birlikte imâmların kasdedildiğini ve dolayısıyla bu tür zamîrlerin onlara râci olduğunu söylemektedirler. (Abdüllatif el-Kazerûnî, Mukaddime Mir'ât'ül-Envâr ve Mişkât'ül-Esrâr, 29) Diğer taraftan imâmiyye rivâyet tefsîrinde ancak Şia'nın gerçekte saâbe ve tâbiinden saydığı kimselerin rivâyetlerini kabûl etmektedirler.

Şia'nın esâs aldığı hadis kaynaklarının başında Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ya'kûb el-Küleynî'nin el-Kâfi isimli eseri gelir. Ehl-i Sünnet mensûbları yanında Buharî'nin sahîhi nasıl bir yer işgâl ediyorsa, Şia'nın yanında bu eser, aynı yeri işgâl eder. Onaltı bin hadis ihtivâ eden bu eser; sahîh, hasen ve zayıf gibi bölümlere ayrılmış

rivâyetlerden müteşekkildir. Muhammed İbn Hasan et-Tûsî'nin et-Tehzîb'i, Muhammed İbn Ali İbn Bâbeveyh'in Kitâbü men la yahduruhu el-Fakîh'i Muhammed İbn Hasan et-Tûsî'nin yukarıda adı geçen et-Tehzîb'den özetlediği el-İstîbâr'ı Şîânın dayandığı dört ana kaynağı oluşturur. Bu kaynaklar Molla Muhsin el-Kâşî tarafından el-Vâfî isimli eserde derlenmiştir. Ayrıca Muhammed İbn Hasan el-Âmûlî'nin, Vesâil'üş-Şîa ilâ Ehâdis'iş-Şerîa, Muhammed el-Bâkır'ın Bihâr'ül-Envâr'ı da değerli hadis kaynakları olarak kabûl edilir. Ancak bu kaynaklarda yer alan hadislerin çoğu sağlam bir senede dayanarak peygamberden nakledilen hadisler olmaktan ziyâde, mâsûm kabûl edilen imâmlardan nakledilen sözlerden oluşmaktadır.

İmâmiyye tefsîrleri, genellikle Mu'tezilî fikirleri benimsemekte ve çok az konuda mu'tezile'den farklı düşünmektedirler. Binaenaleyh bu tefsîrlerde Mu'tezilî fikirler yaygındır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Mu'tezile mezhebi zamanla Şîa'nın içerisinde eriyip gitmiştir.

İmâmiye mezhebi mensûbları Sünnete dayanmadıkları gibi icmâî da kabûl etmezler. Ve ancak ma'sûm imâmların içinde bulunduğu icmâî gerçek bir icmâ olarak kabûl ederler. Kıyâsî, istihsân ve Mesâlih-i Mürsele gibi Ehl-i Sünnetin kabûl ettikleri aklî delilleri hüccet saymazlar.

Tefsîr litarütürü bakımından çok zengin olan İmâmiyyenin belli başlı tefsîrleri arasında şunları saymak mümkündür: Hasan el-Askerî'nin (öl. 254/868) Tefsîrû'l-Hasan el-Askerî'si, Ayyaşî diye bilinen Muhammed İbn Mes'ûd İbn Muhammed İbn Ayyâş es-Sülemî'nin (üçüncü hicri asır) Tefsîr'ül-Ayyaşî'i; üçüncü yüzyılın sonlarıyla dördüncü yüzyılın başında yaşamış olan Ali İbn İbrâhîm el-Kummî'nin tefsîri; Ebu Ca'fer Muhammed İbn Hasan İbn Ali et-Tûsî'nin (öl. 460/1067) et-Tibyân'ı; Ebu Ali Fadl İbn Hasan et-Tabressî'nin (öl. 538/1143) Mecmâ'ül-Beyân'ı; Molla Muhsin el-Kâşî'nin (Onbirinci asır) es-Sâfî'si; Aynı müellifin es-Sâfî'den ihtisâr ettiği el-Esfâ'sı; Hâşim İbn Süleymân İbn İsmâîl el-Hüseynî'nin (öl. 1107/1695) el-Burhân'ı; Abdüllatif el-Kâzerûnî'nin Mir'ât'ül-Envâr ve Mişkât'ül-Esrâr'ı; Onikinci asır bilginlerinden Muhammed Murtazâ el-Hüseynî'nin el-Müellef'i; Seyyid Abdullah el-Alevî'nin (öl. 1242/1826) Tefsîr'ül-Kurân'ı ve ondördüncü yüzyıl Şîf âlimlerinden Sultân İbn Muhammed İbn Haydar el-Horasânî'nin Beyân'üs-Seâde'sı Muhammed Cevâd İbn Hasan en-Necefî'nin (öl. 1352/1923) Alâ'ür-Rahmân'ı ve çağdaş bilginlerden Tabâtabâî'nin el-Mîzan'ı bulunmaktadır.

Biz bunlardan Hasan el-Askerî'nin, Tabressî'nin Molla Sadrâ'nın Molla Muhsin el-Kâşî'nin tefsîrleri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1- Hasan el-Askerî (öl. 260/873) Tefsîr'ül-Hasan'ül-Askerî.

Ebu Muhammed Hasan İbn Ali el-Hâdî İbn Muhammed el-Cevâd İbn Ali er-Rızâ İbn Mûsâ el-Kâzım İbn Ca'fer es-Sâdık İbn Muhammed el-Bâkır İbn Ali Zeyn'el-Âbidîn İbn Hüseyin İbn Ali İbn Ebu Sâlih Hasan el-Askerî diye bilinen ve Oniki İmâmdan onbirinci olan Hasan, Şîa tarafından beklenen mehdînin babası olup 231 veya 232 yılında (845 veya 846 Medîne'de doğmuş ve 260 yılında (874) Sürre Men Reâ (Semerrâ) da vefât etmiştir. Burada babasının yanına defnedilmiştir. Ona Tefsîr'ül-Askerî diye bilinen ve asıl adı Keşf'ül-Hücub fî't-Tefsîr olan bir eser isnâd edilmektedir. Bu tefsîr İmâmiyye şîasından olan Ya'kub Yûsuf İbn Muhammed İbn Ziyâd ve Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Seyyâr tarafından nakledilmiştir. Yedi yılda Hasan el-Askeriden dinlenerek not edildiği bildirilen bu tefsîrin

önsözünde yazılış hikâyesi kısaca şöyle ifâde edilmektedir: Biz, küçük çocuktuk. Babalarımız imâmîyye mezhebine mensubtu. Bu sırada Esterâbâd'da Zeydîler çoğunlukta idi. Biz, hakka da'vet eden lakabıyla anılan Zeydiyye imâmlarından Hasan İbn Zeyd'in emri altındaydık. Bunun halka sert davranması nedeniyle İmâm Ebu Muhammed Hasan İbn Ali'ye sığınan bu iki kişi, onun yanına vardıklarında Ebu Muhammed Hasan İbn Ali; bize sığınanlar hoş geldiniz, bizim bağrımıza ilticâ edenler, doğrusu Allah sizin sa'yinizi kabûl etti, korkunuzu emniyete çevirdi ve düşmanlarınıza karşı kendisi size yeterli oldu. Malınız ve canınız emniyette olarak ikiniz de dönün, demiş. Onlar da; ey imâm bize ne emredersin, çıktığımız ülkeye geri mi dönelim? Oradan kaçtık, hükümdâr bizi ta'kîb ediyor ve şiddetli tehditler savuruyor, oraya nasıl geri dönebiliriz? dediler. Ebu Muhammed Hasan İbn Ali dedi ki: Şu iki çocuğunuzu bana bırakın da Allah'ın kendileriyle sizi şereflelendireceği kimseler olarak onlara ilim öğreteyim... Ebu Ya'kûb ve Ebu'l-Hasan derler ki: Babalarımız emredileni yerine getirdiler ve bizi orada bırakıp gittiler. Biz Ebu Muhammed Hasan el-Askerî'nin yanına giriyor çıkıyorduk. O da bizi yakın akrabaları imiş gibi karşılayıp ilgi gösteriyordu. Bir gün bize dedi ki: Allah Azze ve Celle babalarınızın iyilik haberini size gönderdi. Onların düşmanlarını perîşân ettiğini ve kendilerine verdiği va'di doğru çıkardığını bildirdi. Ben de Allah'a şükür olarak size Muhammed (a.s)'in bazı haberlerini ihtivâ eden bir Kur'ân tefsîri öğreteceğim ki bununla Allah sizin şânınızı yüceltsin, dedi. Ebu Yâkûb ve Ebu'l-Hasan dediler ki: Bunun üzerine biz sevindik ve; Ey Allah Resûlünün torunu, Kur'ân ilimlerinin ve, mânâsının hepsini mi öğreteceksin? dedik. O; hayır Sâdık (Ca'fer) benim size öğretmek istediğimi bazı arkadaşlarına öğretmişti." (Tefsîrû Hasan el-Askerî, 2 vd.)

Bunun üzerine onlar sevinirler ve; ey Allah Resûlünün oğlu, bütün Kur'ân ilimlerini cem'ettin, derler. Hasan el-Askerî de şöyle karşılık verir: Ben pek çok hayrı kendimde topladım ve bana geniş lütuf verildi. Yine de ben, Kur'ân ilimlerinin cüz'lerinden çok az bir kısmını size öğreteceğim. Sonra Hasan el-Askerî Ebu Ya'kûb ve Ebu'l-Hasan'a der ki: Sizi görevlendirdim, her gün size va'dettiğim Kur'ân tefsîrinden bir kısmını yazacaksınız. Benim yanımda bulunan ve Allah'ın kullarına bahsettiği tevfiğine koyulun. Onlar derler ki: Onun bize ilk yazdırdığı şey, Kur'ân ve Kur'an ehlinin fazîletiyle ilgili hadisler oldu. Sonra yedi yıl boyunca bize dikte ettirdiği tefsîri yazdık. Her gün gücümüz yettiği miktârda yazıyorduk. Bunu müteâkirben Hasan el-Askerî'nin kendilerine yazdırmış olduğu hadislerden örnek sunan Ebu Ya'kûb ve Ebu'l-Hasan bir mukaddime ile Fâtiha ve Bakara suresinden bazı bölümlerle ilgili tefsîrleri aktarmaktadırlar.

Hasan el-Askerî'nin tefsîri şîî inançları ve Hz. Ali'ye velâyetin nasıl verildiğini zikretmekte, Ehl-i Beyt'in fazîletine dâir rivâyetleri nakletmekte, geçmiş peygamberlerin ve milletlerin Hz. Muhammed'e ve Ehl-i Beyt'e tevessül edip onlardan şefâat dilediklerini belirtmektedir. Mu'tezilî inançlara da yer verildiği görülen bu tefsîrde, fıkıhın teferruâtıyla ilgili konularda Şîa'nın görüşü doğrultusunda açıklamalar yapılmaktadır.

Örnek olmak üzere Bakara sûresinin 8. âyetinin tefsîrini buraya aktarmaya çalışacağız: "İnsanlardan öyleleri de vardır ki; inanmadıkları halde biz, Allah'a ve âhiret gününe inandık, derler." Âlim Mûsâ İbn Ca'fer dedi ki: Resûlullah (s.a) Gâdir gününde mü'minlerin emîri Ali İbn Tâlib'i bilinen ünlü yerde durdurduktan sonra

şöyle buyurdu: Ey Allah'ın kulları, benim nisbetimi zikredin. İnsanlar dediler ki: Sen, Abdimenâf oğlu Hâşim oğlu Abdülmuttalib oğlu Abdullah oğlu Muhammed'sin. Sonra buyurdu ki: Ey insanlar, ben size nefsinizden daha yakın bir dost değil miyim? İnsanlar: Evet ey Allah'ın Resûlü, dediler. Resûlullah (s.a) göğsü bakarak buyurdu ki: Allahım şunların söylediğine şahid ol. O, üç kez böyle diyor, insanlar da aynı şekilde üç kez tekrârlıyorlardı. Sonra buyurdu ki: Dikkat edin, ben kimin mevlâsı isem ve kimin en yakın dostu isem şu Ali de onun mevlâsı ve onun en yakın dostudur. Allahım, onu dost edineni Sen de dost edin, ona düşman olana Sen de düşman ol. Ona yardım edene Sen de yardım et. Onu horlayanı Sen de horla. Sonra buyurdu ki: Ey Ebu Bekir, kalk ve onun mü'minlerin emîri olduğuna dâir kendisine bi'ât et. Ebu Bekir kalktı ve ona Bi'ât etti. Sonra buyurdu ki: Ey Ömer, kalk ve onun mü'minlerin emîri olduğuna dâir kendisine bi'ât et. Ömer kalktı ve ona bi'ât etti. Sonra Muhâcir ve Ansâr'ın reislerinden tâm dokuz kişiye böyle dedi ve onlar da Hz. Ali'ye bi'ât ettiler. Bunların arasından Hattâb oğlu Ömer, kalkıp dedi ki: Ne mutlu sana ey Ebu Tâlib'in oğlu, benim mevlâm ve erkek ve kadın bütün mü'minlerin mevlâsı oldun. Bundan sonra dağıldılar. Ahid ve sözleşmeleri tâm olarak pekişmişti. Sonra bunların inâdçılarından ve azgınlarından bir topluluk, kendi aralarında el birliği ederek; eğer Muhammed'e bir şey olursa, bu işi (Velâyeti) Ali'den geri alacaklarına ve ona bırakmayacaklarına dâir sözleştiler. Allah Teâlâ da bundan önce onların durumunu bildi. Onlar Resûlullah'a geliyor ve şöyle diyorlardı: Sen, bize Allah'ın yarattıkları içinde Allah'a ve sana ve bize en sevimli olan birini reis kıldın. O, karanlığa karşı bize sığınak olarak yeter. Siyâsette zâlim olanlara karşı o, bize kâfidir. Halbuki Allah Teâlâ onların düşmanlık üzerinde birbirleriyle işbirliği yaptıklarından dolayı kalblerinin aykırı şekilde olduğunu ve hak sâhibinden işi geri alacaklarına dâir niyetlerini bildi ve bunu Muhammed (a.s)'e haber vererek buyurdu ki: Ey Muhammed, insanlardan bir kısmı Allah'a îmân ettik, derler." Sana Hz. Ali'yi ümmetinin idârecisi ve imâm olarak nasbetme emrini veren Allah'a îmân ettik. "Halbuki onlar buna inanmamışlardır". Fakat kendileri seni ve onu yok etmeye çalışırlar. Ve sana bir şey olacak olursa, direnmek üzere birbirleriyle elbirliği ederler. (Tefsîrû Hasan el-Askerî, 41-42)

(Daha geniş bilgi için bkz. Sem'ânî, el-Ensâb, 391; İbn Hallikân, Vefeyât'ül-A'yân, II, 94-95; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 79-98; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifin, III, 261)

2- Tabressî (öl. 548/1153) Mecma'ül-Beyân

Ebu Ali Emîn'üd-dîn, Emîn'ül-İslâm, Fadl İbn Hasan İbn Fadl et-Tabressî et-Tûsî es-Sebzvârî, ünlü Şîî müfessir, fakîh hadîs bilgini. Âilesi, ilmiyle şöhret bulmuş bir dizi bilginin yettiği bir âiledir. O ve oğlu Radiyüddîn Ebu Nasr Hasen İbn Fadl, torunu Ebu'l-Fadl Ali İbn Hasan ve akrabâlarından daha bir çok bilgin bu ismi taşımaktadır. Doğum tarihi tâm olarak bilinmemekte olan Tabressî, Horasân'da Meşhed civârında yaşamış ve bu nedenle de kendisine bazan Meşhedî nisbesi verilmiştir. Bilâhere doğduğu yer olan Sebzvâr'e yerleşmiş ve burada 548 (1153) yılı Kurbân bayramı gecesi vefât etmiştir. Kendisi şeyh Ebu Ali İbn Şeyh et-Tûsî'den rivâyetler aktarmış, kendisinden de oğlu Radiyüddîn, İbn Şehraşûb, Şeyh Müntehabüddîn, Şîî mezhebinin zirvelerinden sayılan Tabressî'nin, başta Mecma'ül-Beyân fî Tefsîr'il-Kur'ân olmak üzere el-Vasît ve el-Vecîz adında üç ayrı tefsîr kitabı yaz-

diği söylenmektedir. Ayrıca l'lâm'ül-Verâ bi A'lâm'il-Hüdâ, Hakâik'ül-Umûr, Ğunyet'ül-Âbid, İddet'üs-Sefer ve Tâc'ül-Mevâlîd gibi eserleri bulunmaktadır.

Klasik Şîî kaynaklarda onunla ilgili bazı efsânevî mâlûmâta rastlanmaktadır. Rivâyete göre; bir ara ânî olarak kalbi durmuş ve öldüğü sanılarak yıkıp defnedilmiş. Ancak bir müddet sonra kendine gelen Tabressî kabre gömüldüğünü ve çıkma imkânının bulunmadığını farketmiş ve bu musibetten kurtulursa bir Kur'ân tefsiri yazacağını nezretmiş. Bir kefen soyucu kabrini açmış, kefeni yırtınca Tabressî adamın eline yapışmış. Kefen soyucu dehşete düşerek hayrette kalmış, fakat Tabressî adamla konuşarak; korkma ben diriyim, kalbim bir an durakladığı için beni öldü sanıp gömdüler, demiş. Bunun üzerine kefen soyucu onu sırtına alarak evine getirmiş. Tabressî de ona bir çok hediyeler vermiş ve bu olaydan sonra kefen soyucu bir daha aynı fiili işlememeye and içmiş. Tabressî adağı gereği Mecma'ül-Beyân'ı yazmaya başlamış. (Muhammed Bâkır el-Müsevî, Ravdât'ül-Cennât fî Ahvâl'il-Ulemâ'i ve's-Sâdât, 513-514) Tabressî bu tefsirini 534 (1139) yılının Zülkâde ayının ortalarında tamamlamış.

Mecma'ül-Beyân'dan sonra Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ını görmüş ve onun gerekmetodunu, gerekse üslûbunu çok beğenmiş, ancak Mu'tezilî görüşlerinden hoşlanmamış ve bu nedenle el-Kâfî eş-Şâfî an'il-Keşşâf isimli kısaca el-Vasît diyebilinen tefsirini kaleme amış. Bilâhere bunun da özeti mâhiyetinde olan el-Vecîz isimli tefsirini yazmış.

Muhammed Bâkır el-Müsevî'nin ifâdesine göre Tabressî; şîî bilginlerin müctehidleri zümresinde yer almaktadır. (Müsevî, A.g.e., 514)

Şîa'nın ünlü bilginlerinden Muhammed Takî el-Kummî bu tefsiri şöyle tanıtmaktadır: Bu kitâbın müellifi, insâf tutumunu benimsemiş Kur'anî edeb yoluna koyulmuş, tartışmada sert davranmamış, sözde küçük düşmemiş, muvâfıklarına olduğu kadar muhâliflerine de iyi davranmış onların hüccetlerini açıklamış, sened ve rivâyetlerini sergilemiştir. Böylece okuyucuya sağlam hüküm verme imkânı sağlamış ve kitâbını en güzel tartışma yoluna örnek olmak üzere hazırlamıştır. (Nakleden Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Manâhic'ül-Müfessirîn, 154)

Mısırlı bilgin Mahmud Şetût'da bu eseri şöyle takdîm etmektedir: Bu kitâbın tefsir kitâbları arasında apayrı bir övgüsü vardır. Çünkü bu eser konularının derinliğine, genişliğine ve çeşitliliği ile birlikte tertîb ve bölümlere ayırmada, düzen ve âhenkte kendinden önceki tefsirlerden hiçbirinde karşılaşılamayacak ve kendinden sonraki tefsirlerde de karşılaşılmayacak bir özelliğe sahiptir... Herne kadar ondan sonra gelen tefsir bilginlerinden bir çoğu ondan daha uzun, daha tahkîkli ve düzenli fasıl ve bâblara ayrılmış eserler yazmışlarsa da içlerinden pek azı tefsirlerinde okuyucunun bu eserde karşılaştığı Kur'ânî atmosferi koruyabilmiştir. (Nakleden Menî' Abdülhalîm Mahmûd, A. g. e., 154-155).

Tabressî tefsirini bize şöyle tanıtmaktadır: "Kur'ân tefsiriyle ilgili olarak, eski ve yeni bilginler birçok konulara dalmışlar, onun gizliliklerini ortaya çıkarabilmek, mazmûnunu açıklamak için çalışmışlar ve bu konuda pek çok kitâb te'lîf etmişlerdir. Öyle ki bu eserlerinde onun derinliğine dalmışlar, hüccetlerini açıklamak için kılı (kırk) yarmışlardır. onun kapılarının açılıp bölümlerine girilmesini sağlamışlardır. Ancak bizim arkadaşlarımız (Şîa)-Allah onlardan râzı olsun- bu konuda kendilerine ulaşan haberleri naklettikleri kısa kitâbların dışında bir eser tedvîn

etmemişlerdir. Ondaki mânâların sergilenmesine ve sırlarının keşfedilmesine çalışmamışlardır. Sadece değerli ve mutlu Şeyh Ebu Ca'fer Muhammed İbn Hasan et-Tûsî'nin; et-Tıbyân isimli kitabında derledikleri bir istisnadır. Çünkü bu kitabın ziyâsından hak parıltıları doğar. Doğruluk kaynakları çıkar. O, bu eserinde eşsiz sırlardan bir çok anlamlar cem'etmiş, geniş lûgat lafızlarını özetlemiş, tedvîn etmekle kalmayıp açıklamaya çalışmış, yazmakla kalmayıp gerçekleştirmeye çaba harcamıştır. O bir örnektir. Ve ben, onun nûrundan aydınlanacağım ve onun ayaklarının izine başacağım. Ne var ki o, nahiv ve i'râbla ilgili zikrettiği şeylerin bir çoğunda değerli ile değersiz, öz ile posayı karıştırmış, zikrettiklerinde doğru ile yanlış ayırdetmemiş, ve bir çok yerde zikrettiği lafızlar maksadı anlatmaktan uzak bir muhtevâ ile ifâde edilmiştir. Güzel tertîb, değerli düzenlemeden yoksun kalmıştır. Ancak yine de o, selîm gönül sâhiblerinin katında beğenilen bir mevki ihrâz etmekten uzak kalmamış ve şerefli zihinlerde yüce bir mekâna ulaşmaktan geri kalmamıştır.

Ben, gençliğimin coşkulu döneminde; küçük yaşta iken rahat hayat sürüp henüz terütâze bir dal iken, tefsîr konusunda bir kitâb cem'etmek arzusuyla yanıp tutuşuyor ve şiddetli bir iştîyâk içerisinde bulunuyordum. Bu kitâbın nahvin ince sırlarını açıklamasını, yüce dinin parıltılarını düzenlemesini, muhtelif yönlerden kı-râet noktalarını açıklamasını ve her bakımdan vârid olan hüccetlerini beyân etmesini, kaynaklarından çıkarılmış olan anlamların açıklanması konusunda bütün beyan yollarını cem'etmesini ve daha buna benzer pek çok bilgileri ihtivâ etmesini istiyordum. Yaşımın altmışı bulduğu şu günlerde, başımın ihtiyârlıktan parıldayıp ağardığı, eksiklik üzerine eksiklikle dolduğum bu yıllarda; efendimiz, değerli emir, âlim, nimet sâhibi, Celâl'üd-dîn ve Rûkn'ül-İslâm, Resûlullah (s.a)'ın Ehl-i Beyt'inin medâr-ı istihârî Ebu Mansûr Muhammed İbn Yahyâ İbn Hîbctullah Hüseyin'in -Allah onun yüceliğini sürdürdüre dursun- bu bilimle alakalı değerli ilgi ve desteklerinin teşvîkiyle bu maksadımı gerçekleştirmeye yöneldim. Onun bu fende bilgisi, arzusunun doğruluğunu ve bu ilmin hakikatlarının gerçekleşmesi husûsunda himmetini yöneltmesini ve bu ilmin inceliklerini ve yüceliklerini ihtivâ eden bir çalışma ortaya konmasını istemey; (beni) bu planımı gerçekleştirmeye sevketti... Bunun üzerine onun arzusuna cevâb vermek, hoşnudluğunu elde etmek üzere kendimi görevli saydım. Sonra Allah Teâlâ'dan hayır dileğinde (istihâre) bulundum ve müteâkiben bu önemli hazîneyi elde etmek için düşüncemi ve himmetimi toparladım. Bu değerli fazîleti kazanmak üzere ciddiyetle ayağımı bu yola yönelttim. Bütün çaba ve yorgunluğumu bu amaç için harcadım. Gözü uykusuz, zihni yorgun bıraktım. Derin düşüncelere daldım ve tefsîrleri (önüme) koyup Allah teâlâ'nın tevîkîni ve kolaylaştırmasını dileyerek işe başladım." (Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, 1-4)

Bilâhere müellif, eserini nasıl te'lîf ettiğini, hangi esâsları gözönünde bulundurduğunu, metodunun ne olduğunu açıklıyor ve müteâkiben Kur'ân ilimleriyle ilgili bazı ön bilgiler veriyor. Kur'ân ilimlerinde bilinmesi gereken ana konuları yedi başlık altında kaydederek önce Kur'ân âyetlerinin sayısını sonra meşhûr kurrâların isimlerini tefsîr, te'vîl konularını, âyetle hadîs arasındaki ilişkiyi, re'y ile tefsîre başvurma sakıncalarını zikrediyor. Dördüncü kısımda Kur'ân'ın isimlerini ve anlamını, beşincide Kurân ilimleriyle ilgili eserleri ve çalışmaları, altıncı bölümde Kur'ân ve Kur'ân ehlinin fazîletini, yedinci bölümde de Kur'ân okuyan kişilerin seslerini güzelleştirmeleri gerektiğini âyetleri tecvîdine uygun olarak okumaları lâzım geldiğini beyân ediyor.

Tabressî, gerçekten bu tefsîrinde devrin bütün kültür birimlerini yansıtmaya çalışmış, gramer inceliklerinden, kırâetten, i'râbtan, nüzûl sebeplerinden, ahkâm-dan, Kur'ân'ın üslûbundaki güzelliklerden ve kısaca Kur'ân'ın sâhib bulunduğu bütün özelliklerden söz etmiştir. Kendisi Şîi olmasına rağmen, aşırı bir Şîi tavrına sâhib olmaktan çok kendi mezhebini diğer mezheplerden haklı gösterebilmek için gayret etmekte ve Şîi, Mü'tezilî görüşlere yaygın olarak yer vermektedir. İmâmet konusunun tebârüz ettirilmesine önem verilen bu tefsîrde, Hz. Alinin velâyeti konusuna temâs edilmekte, imâmların ma'sûmiyetinden, Şîi inançları arasında yer alan Meh-dî, ric'at ve takîyye inançlarından söz etmekte ve fikhî konularda Oniki İmâm Şîiliğinin ana görüşleri açıklanmaya çalışılmaktadır. Mut'a nikâhıyla ilgili açıklamalarda, abdestte ayağın meshedilmesi meselesinde Ehl-i Kitâbtan kadınlarla evlenilmesi konusunda ve humusle alâkalı görüşlerde, peygamberlerin mîrâsı gibi konularda Şîi görüşler kesinlikle savunulmakta ve benimsenmektedir. İcmâ' konusunda Ehl-i Sünnete karşı çıkan Tabressî, irâde hürriyeti, Allah'ın görülmesi (Rü'yet'ullah) sihir, şefâat ve imânın hakîkati gibi konularda diğer Şîi imâmlar gibi davranarak Mu'tezilî fikirleri benimsemektedir. Tefsîrde mevzû hadislere fazlasıyla yer vermekte, hiçbir yorum ve eleştiri yapmadan zaman zaman İsrâiliyâta temâs etmektedir.

Bu tefsîrin bir diğer özelliği de; Şîi inançları doğrultusunda Kur'ân'ın bâtinî anlamlarına yer vermesi ve bu arada işârî tefsîr anlayışına iştirâk etmesidir. Biz İbn Kesîr tefsîrinin izâh bölümünde Tabressî'ni tefsîrinden bir çok alıntılar yaptığımız için burada onun tefsîrinden örnekler vermeye gerek duymuyoruz.

(Daha geniş bilgi için bkz. Amûlî, A'yân'üş-Şîi, IV, 276-282; Abbâs el-Kummî, Fevâid'ür-radaviyye, 350-352; Havansârî, Ravdât'ül-Cennât, 512-514; Mamekânî Tenkîh'ül-Makâl, II, 7-8, Âgâbüzürk, A'lâm'üş-Şîi; Brockelmann, G.A.L., I, 405; Menî' Abdülhâlîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 153-159; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, II, 99-144; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, VIII, 66-67).

3- Molla Sadreddin Şîrâzî (öl. 1050/1640)

Molla Sadreddîn Şîrâzî 979 veya 980 (1571 veya 1572) yılında Şîrâz'da dünyaya gelir. Şîrâz'ın ünlü bir âilesine munsûb olup babası vezîrlerden İbrâhîm'dir. Şîrâz'daki ilk çalışmalarından sonra İsfahan'a giden, Molla Sadreddin ünlü Şîi bilgini Bahâeddin Âmelî'den dinî ilimleri ve Mir Dâmâd'dan da aklî ilimleri öğrenir. Ayrıca Mîr Fendereskî'nin de derslerine devam eder. İran'da Molla Sadra veya 'Sadr'ül-Mütecellihîn veya öğrencileri arasında, Âhund'' diye anılan Sadreddîn Şîrâzî 7 yahut 11 yıl boyunca Kum kentî yakınlarındaki Kahat köyüne çekilerek tefekküre dalar ve neticede Şîrâz'da büyük bir okul yaptıran vâli Allahverdi Hân'ın daveti üzerine burada dersler vermeye başlar. Bu okul İran İslâm düşüncesinin yenilenmesinde ve bugünlere değin gelen Şîi düşüncenin canlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Yedi kez hacca gittiği sanılan Molla Sadrâ 1050 (1640) yılında Basra'da vefât etmiştir.

İran İslâm düşüncesinin en büyük mütefekkirlerinden sayılan Molla Sadrâ'nın kırka yakın eser yazdığı söylenmektedir. Bunlar arasında bilhassâ Esfar-ı Erbaa, el-Mebde' ve'l-Mead, Şevâhid'ür Rübûbiyye, el-Hikmet'ül Arşîyye, İksîr'ül-Ârifîn gibi eserleri çok ünlüdür. Ayrıca İbn Sînâ'nın çeşifâsına, Esîrüddîn Ebherî'nin Hidâyet'ül-Hikmet'ine ve Sühreverdî'nin Hikmet'ül-İsrâk'ına yazmış olduğu şerhleri de çok beğenilmiştir.

Sadreddin Şîrâzî Şîî akîdenin ana kaynaklarından olan Kuleynî'nin Usûl el-Kâfî isimli eserine bir şerh yazmış ve ayrıca Mefatîh'ül-Ğayb ve Esrâr'ül-Âyât isimli iki tefsîr kaleme almıştır. Esrâr'ül-Âyât ve Envâr'ül-Beyyînât isimli tefsîri İran hikmet geleneğinin etkilerine yansıtan ve Şîî akîdeyle İbn Sînâ ve Sühreverdî'nin felsefî sistemlerini birleştirerek uzlaştırmaya çalışan bir tefsîrdir.

4- Molla Muhsin Feyz-i Kâşânî (öl. 1091/1680) es-Sâfî fî Tefsîr'il-Kur'an'il-Kerîm.

Molla Muhsin İbn Muhammed İbn Şâh Murtazâ İbn Şâh Mahmûd el-Kâşî Feyz-i Kâşânî lakabıyla da şöhet bulmuş olan ünlü Şîî fakîhi usûl bilgini ve tefsircisi. Molla Sadrâ ekolünün ünlü temsilcilerinden olup birçok şîî bilgin ve düşünür yetiştiren bir âileye mensuptur. Safevîler döneminin ünlü Şîî bilginlerinden Molla Şâh Murtazâ babası olduğu gibi, Alem'ül-Hüdâ da oğlu idi. Kezâ kardeşi Nureddîn Kâşânî ve onun oğlu Molla Muhammed Hâdî ve yine diğer bir kardeşi Molla Abdülğafûr ve onun oğlu Molla Muhammed Mü'min devrin ün salmış bilginleri arasında bulunuyorlardı. Ünlü Şîî bilgin Molla Sadreddîn Şîrâzî'nin (öl. 1050/1640) dâmâdî da olan Feyz-i Kâşânî arapça, ve farsça birçok eserler kaleme almıştır. Müderris Rezavî'nin ifâdesine göre; yüzyirmi civârında eseri bulunmaktadır. (Reyhânî'den nakleden, Henri Corbin, La Philosophie Iranienne Islâmiguc, 180), Farsça bir divânı da bulunan Molla Muhsin'in el-Kelimât'üt-Tarîfe, Teşrîh'ül-Âlem, Nakdül-Usûl, es-Sâfî fî Tefsîr'il-Kur'an'il-Kerîm, el-Vâfî fî Şerh'il-Kâfî gibi eserleri çok meşhurdur.

Safevî hükümdarlarından Şâh Abbâs II, (1642-1667'de iktidârdaydı) ona bir mektûb yazarak İsfahân başmüftülüğünü teklîf etmiş, fakat Molla Muhsin bunu kabûl etmeyerek Kâşân'da kalıp öğrencilerine ders vermeyi ve eserlerini kaleme almayı tercih etmiştir. (Henri Corbin, A.g.e., 181).

Hadîsde Seyyid Mâcid el-Bahrânî'den felsefe ve usûlde Molla Sadreddîn Şîrâzî'den dersler alan Molla Muhsin eserlerinde tasavvufî ve felsefî açıklamalara ve yorumlara geniş yer vermiştir.

Tefsîrde biri kısa, biri orta, biri uzun olmak üzere üç eser kaleme almış olan Molla Muhsin'in bahis konusu ettiğimiz es-Sâfî Oniki İmâm Ca'ferîliği doğrultusunda Kur'an-ı Kerîmi tefsîre çalışan orta büyüklükte bir eserdir. Yeri geldikçe, Şîî akîdenin esâslarını Kur'an âyetleriyle yorumlama gayreti içine giren Molla Muhsin, bunun dışındaki âyetleri kısaca açıklamakta yetinmektedir. Kezâ Kur'an kıssaları, peygamberin savaşları, konusuna geniş yer vermektedir. Ancak burada anlatılan olaylar, tamâmen Şîî inâmîlarının naklettikleri yorumlara dayanmaktadır. Zaman zaman Şîî görüşün savunulmasında aşırı giden Molla Muhsin, peygamberin ashâbına dil uzatmaktan da çekinmez. Tefsîrine oniki İmâmı andırırçasına oniki mukaddime ile başlayan Molla Muhsin, öncelikle Ehl-i Beyt'in Kur'an tefsîrinde önemli bir yer tuttuğu ve onların Kur'an tefsîrine en ehliyetli kişiler olduklarını savunur. Buna göre Ehl-i Beyt'in dışındakiler Kur'an tefsîrinde Ehl-i Beyt kadar yetkili değildirler. Çünkü Kur'an ilimlerini derleyip toparlayan, onun mânâ ve esrârını ihâta eden, sembol ve işaretlerine vâkıf olanlar Ehl-i Beyt mensûblarıdır. Ve yine Molla Muhsin'e göre; Kur'an, Peygamberin evinde nâzil olduğu için, ev sahibi evde olan şeyleri en iyi bilen kimse olacağından elbette evde bulunanların tefsîrleri de diğerlerinin tefsîrlerinden daha hakîkata uygun olacaktır. Bu sebeple bizim onların kapı-

sından başka bir kâğıda gitmemiz ve bir başka kaynağa başvurmamız doğru olmayacaktır. (es-Sâfi, I, 2) Bilâhere bu görüşlerini Ehl-i Beyt kanalıyla nakledilen hadis ve rivâyetlerle de desteklemeye çalışmakta ve Küleyhi'nin el-Kâfi isimli eserinden, Süleym İbn Kays el-Hilâlî'den nakledilen şu rivâyeti zikretmektedir: Süleym der ki: Ben Hz. Ali Aleyhisselam'dan şöyle dediğini işittim: Resûlullah (s.a)'a nâzil olan her âyeti bana okuttu ve dikte ettirdi. Ben de kendi hattımla onu yazıyordum. Ve Resûlullah (s.a) bana bu âyetlerin te'vilini, tefsîrini, nâsihini, mensûhunu, mühkemini ve müteşâbihini öğretti. Allah'ın bana bunu anlamamı ve ezberlememi sağlayacak bilgi vermesi için de duâ etti. Ben, Allah'ın kitâbından hiçbir âyeti unutmadım. Ve bana duâ ettiği günden beri dikte ettirdiği her bilgiyi de muhakkak yazdım. Ve yine Allah Teâlâ'nın kendisine öğrettiği helâl ve harâm, emir ve nehiy, itâat ve isyân konusunda olmuş ve olacaklarla ilgili her bilgiyi -hiç bir şeyi dışarda bırakmamak üzere- bana öğretti ve ben de onu kendisinden ezberledim. Bir tek harfini bile unutmadım. Sonra Resûlullah (s.a) elini göğsüme koyarak Allah'a benim kalbimi ilim, anlayış, hikmet ve nûr ile doldurması için duâ etti. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Resûlü, anam-baban sana kurbân olsun ki, sen bana duâ ettiğin günden beri senden hiçbir şeyi unutmadım ve yazmadığım hiçbir şey kalmadı. Yine de benim unutmamdan mı endişe ediyorsun? Resûlullah (s.a) buyurdu ki: Ben, senin unutmandan veya ilgisizliğinden endişe ediyor değilim." Bu rivâyeti Ayyâşî tefsirinde, Şeyh Sadûk'ta İkmâl isimli eserinde az çok aynı ifâdelerle rivâyet etmektedirler. Ancak bunun sonuna şu ifâdeler de eklenmiştir: "Resûlullah (s.a) devâmla buyurdu ki: Rabbim Senin hakkındaki duâmı kabûl ettiğini ve senden sonra seninle birlikte ortaklık edenlerin hakkındaki duâma icâbet ettiğini bana bildirdi. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Resûlü, benden sonra benim ortaklarım da kim? Resûlullah (s.a) buyurdu ki: Onlar, Allah Teâlâ'nın: "Allah'a itâat edin. O'nun Resûlüne ve sizden olan Ulû'l-emr'e itaat edin." buyurarak kendisine ve bana yaklaştırdığı kimselerdir. Onlar da kim oluyor? deyince, buyurdu ki: Benim vasilerimdir. Bunlar tümüyle hidâyete ermiş ve hidâyete götürenler olarak Havz-ı Kevser'e erişecek olanlardır. Onları horlayanlar kendilerine zarar veremeyeceklerdir. Onlar Kur'ân'la beraberdirler, Kur'ân da onlarla beraberdir. Onlar Kur'ân'dan ayrılmazlar, Kur'ân'da onlardan ayrılmaz. Ümmetim onlarla zafere erer ve yağmur, onlar için yağar, belâlar onlar sâyesinde defedilir. Duâlar onlar yüzünden kabul olunur. Dedim ki: Ey Allah'ın Resûlü, onların adını bana söyler misin? Buyurdu ki: Şu oğlum. Ve elini Hasan'ın başına koydu. Sonra şu oğlum, dedi ve elini Hüseyin'in başına koydu. Sonra onun Ali adı verilen oğlu ki o senin hayatında dünyaya gelecektir. Kendisine benden selâm söyle, dedi. Sonra da Hz. Muhammed'in soyundan gelen oniki imâmı saydı. Ben ona dedim ki: Anam-babam sana kurbân olsun ey Allah'ın Resûlü, onların da adını say. O da teker teker her birinin adını saydı. Ve buyurdu ki: Ey Hilâl oğullarının kardeşleri Allah'a andolsun ki, Muhammed ümmetinin mehdîsi de onların arasındadır. Yeryüzü zulüm ve azgınlıkla doldurulduğu gibi o (Mehdî) yeryüzünü adâlet ve doğrulukla dolduracaktır. Allah'a andolsun ki, Harem-i Şerif'te makâm (İbrâhîm) ile Rükün arasında ona bî'at edecekleri ben iyi biliyorum. Onların babalarının adını ve kabîlelerinin adını da iyice biliyorum." (Molla Muhsin es-Sâfi, I, 5-6).

Molla Muhsin her ne kadar Kur'ân'ın mânâsını anlama yetkisini Ehl-i Beyt'e tahsis ediyorsa da bazı derin anlayış ve kavrayış sahiblerinin de Kur'ân'ı anlayıp

tefsîr edebileceklerini belirtmekte ve bu gibi kimselerin ana vasfının Allah'a, Resûlullah'a ve Ehl-i Beyt'e bağlılık olması gerektiğini bildirmektedir. Binâenaleyh, bu anlayış derinliğine ulaşmış olan bilginler, Allah Resûlü ve onun soyundan gelen kişilerden bilgi aldıkları onların izinden gidip bilgide derinleşerek, sırlara mûttali' oldukları takdirde Kur'ân'ı anlayıp yorumlayabilirler. Kur'ân'ın anlaşılmasız kısımlarından istifâde edip, hârikalarından bir nebze öğrenebilirler. Ve böylece peygamberin; Selmân bizim ehl-i beytimizdendir'', diyerek onun soyundan gelmediği halde kendi soyuna katmış olduğu kimseler zümresine ererler. (Molla Muhsin, A.g.e.1,s)

Tefsîrde en güvenilir kaynağın ve yolun Ehl-i Beytten gelen haberler olduğunu ve bunların Kur'ân'ı diğerlerinden çok daha fazla bildiklerini, bunun dışında sahâbe ve tâbiînin tefsîrine güvenilmemesi gerektiğini savunan Molla Muhsin Kâşânî'ye göre; Kur'ân'ın büyük bir kısmı Ehl-i Beyt ile onların dostları ve düşmanları hakkında nâzil olmuştur. Kur'ân'da vârid olan övücü ifâdelerin hepsi Ehl-i Beyt'e, yericî ifâdelerin hepsi de onların düşmanlarına âittir. Bu cümleden olarak Molla Muhsin, Kâfî ve Ayyâşî'den naklen şu rivâyeti aktarır: Ebu Ca'fer Aleyhisselam dedi ki: Kur'ân dört bölüm olarak nâzil olmuştur: Dörtte biri bizim hakkımızda, dörtte biri bizim düşmanlarımız hakkında, dörtte biri kurallar ve mes'eleler, dörtte biri de farzlar ve hükümlerdir. (Molla Muhsin, es-Sâfî, I, 7)

Molla Muhsin'e göre, Kur'ân'ı ilk derleyen Hz. Ali'dir. Tahrîf ve tebdîle uğramaksızın Kur'ân'ı tam olarak ilkin o cem'etmiştir. Bunu Hz. Ali kendiliğinden değil, peygamberlerden aldığı bir emirle yapmıştır. Buna göre; Ebu Abdullah der ki: Hz. Peygamber Hz. Ali'ye şöyle dedi: Ey Ali; Kur'ân sayfalar, ipek ve kâğıtlar üzerinde yazılmış olarak benim yatağımın arkasındadır. Onu alın, derleyin ve yahûdîlerin Tevrât'ı kaybettikleri gibi siz de onu kaybetmeyin. Hz. Ali gidip onları topladı ve sarı bir elbisenin arasına koydu. Sonra evinde onu mühürledi. Hepsini cem'edinceye kadar aslâ bu elbiseyi giymem, dedi. Öyle ki bir kişi yanına geliyordu, o elbisesini giyinmemiş olarak geleni karşılıyordu Ta ki onda bulunan âyetlerin hepsini cem'etti. (Molla Muhsin es-Sâfî, I, 10).

Molla Muhsin tefsîrinde Kur'ân'dan bir âyet bulursa, âyeti âyetle tefsîre çalışmakta, âyet bulamazsa Ehl-i Beyt kanalıyla nakledilen hadîslere başvurmakta, bu da olmazsa diğer tefsîr bilginlerinden kendilerine ulaşan haberleri aktarmakta ve buna göre âyetleri yorumlamaktadır. Ancak her âyetin yorumunda az önce de belirttiğimiz gibi, kendi mezhebinin görüşünü yansıtmaya veya desteklemeye özel bir gayret göstermektedir. Bu tefsîrde, Şîâ'nın temel inançlarından olan velâyet, vasiyyet, ric'at, takiyye ve benzeri konularda müt'a, ehl-i kitaptan olan kadınlarla evlenme, mes üzerine meshetme, abdest alırken ayağın yıkanması, ganîmetler gibi konular tamamen şîî görüş doğrultusunda açıklanmaya çalışılmaktadır. Kezâ kelâmî konularda rü'yetullah, şefâat, irâde hürriyeti ve büyü gibi husûslarda Mu'tezilî görüşlere, yer verilmektedir. Genellikle mevzû ve uydurma hadîslere dayanan bu tefsîrde Şîâ tarafından esâs kabul edilen Ehl-i Beyt'in sözlerine de fazlasıyla yer verilmektedir.

(Daha geniş bilgi için bkz. Havansârî, Ravdât'ül-Cennât, 542-549; Mâmekânî, Tenkîh'ül-Mekâl, II, 54; Henri Corbin, La Philosophie Iranienne İslamigue 179-187; Ömer Rızâ Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, VIII, 187; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 145-185).

Şîî tefsîr faaliyetlerinin elemanter bir dökümü henüz tamâmen ortaya konmadığı için, biz en önemli eserleri hakkında bilgi vermekle yetiniyoruz. Çağdaş Şîî müfessirlerden Tabâtabâî'nin tefsîri hakkında ise Modern tefsîr faaliyeti bölümünde detaylı bilgi vereceğimizden burada onu ayrıca tanıtmaya gerek duymuyoruz.

VI- TASAVVUFÎ TEFSİRLER

Bilindiği gibi, İslâm'da gayba îmân, diğer bütün itikâdî esâsların üzerine binâ edildiği temel bir inançtır. İslâm'ın vazettiği altı îmân esâsının dördü gayb âlemiyle ilgilidir. Binâenaleyh, İslâm düşüncesinde görülen alan kadar görülmeyen alanla ilgili husûslar geniş bir yer kaplar. Görülmeyen âlemle bağlantı kurmanın yolu; ya bir görünen varlık olan Peygamberin zâtıdır, ya da peygamberin getirmiş olduğu esâslar doğrultusunda muhtelif bazı bilgi vâsıtalarıdır. Peygamberin şahsiyetini bir kenâra bırakacak olursak, her ferdde görülmeyen âlem ve varlıkla irtibât kurabilmenin oldukça dar olmakla beraber bazı yolları bulunmaktadır.

İnsanoğlu için görülen varlık alanından çok, görülmeyen varlık alanı daha ilginç geldiğinden her zaman bu alanla alakalı konuları ilgi ile ta'kîp etmiştir. Ne var ki görülen alandaki sistematik yapı, görülmeyen alanda mevcûd olmadığından bu konuyla ilgili bilgiler ancak istiâre, teşbîh, temsil ve tecrîd yolu ile olmaktadır. Bu sebeple Resûlullah'ın hayatında, görülmeyen âlemle ilgili tüm bilgileri Peygamberin kendisinden alan müslûmanlar, peygamberin vefâtından sonra onunla aynı olmamakla beraber gaybî bilgi edinme yollarını araştırmışlar ve peygamberin emirleri doğrultusunda davrandıkları takdîrde Allah tarafından kendilerine İlham niteliğinde bazı bilgilerin aktarılacağını kabûl etmişlerdir. Hz. Peygamberin hayatı son derece sâde olduğundan dünya ve maddî değerlere ilgi göstermediği, müslûmanlar kendi hayatlarını Peygamberin hayatına benzetmek amacıyla zühd ve takvâ içerisinde hayatlarını devâm ettirmeye çalışmışlardır. Böylece hem bir manevî bilgi pırıltısı elde edebilmek için çalışmışlar, hem de dünyanın maddî kaygılarına aldırış etmemek gibi gönül zenginliğine erişmişlerdir.

Ne var ki Peygamberden sonra ortaya çıkan siyâsî, sosyal ve iktisâdî hâdiseler ve risâlet kaynağını yakından tanımamış insanların dünya nimetlerine fazlasıyla itibâr göstermeleri, Peygamberin o sâde hayatına alışkın olan bazı inanmışların dünyevi değerlerden tamamen soğumalarına neden oldu. Böylece İslâm dünyasında; kendini zühd ve takvâya adayan, dünyaya değer vermeyen, maddî ihtirâsları önemsemeyen zâhidler, âbidler ve nâsikler zümresi teşekkül etti. Zamanla bu zümrenin oluşturduğu topluluklar muhtelif isimlerle anılır oldular. Böylece tasavvuf denilen mânevî cehd faaliyeti ortaya çıktı. Başlangıçta daha çok maddî değerlere karşı ilgisizlik şeklinde beliren bu faaliyet, bir süre sonra tüm varlığı ve eşyâyı da içeren bir açıklama ve yorumlama şeklini aldı. Ve bu anlayışı İslâm dünyasında büyük bir ilgi gördü. Sûfî'nin varlık ve eşyaya bakış tarzını şer'î esâslara dayandırmak isteyen bazı kimseler kendilerine Kur'ân'dan mesned arama ihtiyacı duydular. Nasıl Hicrî ikinci yüzyıldan itibaren belirmeye başlayan muhtelif mezhepler Kur'ân'ı kendi görüşleri doğrultusunda yorumlamak gereğini duymuşlarsa, mutasavvife de kendi dünya görüşleri

doğrultusunda Kur'ân'ı yorumlama gereğini duymuş ve böylece bir gayret içine girmiştir. Başlangıçta daha çok zühd ve takvâyı özendirici nitelikte olan bu faaliyet, bir süre sonra Kur'ân'ı Kerîm'i alışlagelen tarzdan ayrı bir bakış açısıyla yorumlama şekline dönüşmüştür.

Tasavvufî tefsîrler genellikle iki kategoride mütalaa edilir: Nazarî Tasavvufî tefsîrler ve İşârî Tasavvufî tefsîrler. Nazarî Tasavvufî tefsîrlerden maksad kısaca mu-tasavvıfenin kendi ilke ve görüşlerini te'yîd maksadıyla, Kur'ân'dan deliller getirmeye çalışmaları şeklinde özetlenebilir. Bayezid el-Bistîmî'den Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye kadar uzun bir tarihî seyir içerisinde gelişmiş olan bu tefsîr anlayışı şeriatın zâhirini esâs alan fukahâ tarafından kısmen kabul edilmiş ve kısmen de uygun görülmemiştir. Ancak ihtimal dahilinde bulunması sebebiyle de bu anlayış reddedilip ağır ten-kîdlere hedef olmamıştır.

İşârî veya feyze dayalı tefsîrler ise; Kur'ân'ın zâhirinden anlaşılan mânânın bûs-bütün dışında hiçbir kural tanımadan yapılmış olan tefsîrlerdir. Nazarî Tasavvufî tefsîrlerde üzerine istinâd edilen bazı temel prensibler bulunmasına ve bu prensipler doğrultusunda âyetlerin yorumlanmasına karşılık, işârî tefsîrlerde hiç bir temel prensib esâs alınmadan kişinin, riyâzat yoluyla elde edebileceği, feyiz ve ilhâmı erişip anlayabileceği yorumlar ortaya konulmaktadır. Ancak bir başka kişinin aynı tarzda bir ilhâm ile aynı anlamları çıkarması ihtimâlî çok zayıftır. Tasavvufî tefsîrlerin birçoğu, âyetlerin muhtemel mânâlarından zayıf da olsa birini seçerek işârî tefsîrde bu ihtimâllerden herhangi birisi esâs alınmadan yalnızca kişinin şahsî tecrübesine göre tefsîr yapılmaktadır. (Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 337-378).

Her iki şıkkıyla da işârî tefsîr, Kur'ân'ın biri zâhirî diğeri de bâtinî olmak üzere iki anlamı bulunduğu ilkesinden hareket etmektedir. Tasavvufî tefsîr anlayışını benimseyen bilginler; işârî tefsîrin bazı noktalardan şerîata uygun, bazı noktalardan ise şerîata aykırı olduğunu savunurlarken, Kur'ân'ın insanlar tarafından anlaşılacak üzere indirilmiş bir kitap olduğunu ve dolayısıyla anlaşılması mümkün olmayan kısımlarının bulunmadığını; insan zihninin belki ilk anda olmasa da, cehd ve gayret sarfettikten sonra Kur'ân'ın hepsini anlayabileceğini kabul eden bilginler işârî tefsîri bâtinîlik hareketine kapı açan bir aralık olarak görmüşlerdir. Kur'ân'ın zâhirî ve bâtinî anlamları bulunduğunu kabul edenler Peygamberin ve ashâbının Kur'ân'ı işârî yollarla tefsîr ettiklerini söylemişlerdir. Kur'ân'ın zâhirî ve bâtinî anlamları olduğunu öne sürenler işârî tefsîrin meşru olabilmesi için iki temel şart koymaktadırlar: Öncelikle işârî tefsîrin Arab dilinde kabul edilen ve arapça ifâdelerde alışlagelen anlamlara uygun bir anlam taşıması gerekir. Ayrıca bu anlamın doğruluğuna delâlet eden gerek Kur'ân'dan, gerekse diğer kaynaklardan deliller bulunmalıdır. Bu iki şart mevcûd olursa, Kur'ân'ın bâtinî yorumları olarak ifade edilen işârî tefsîrlerin kabul edilmesi gerekir. Aksi taktîrde reddedilip Kur'ân'a uygun olmadığının belirtilmesi icabeder.

Şu halde işârî tefsîrin kabul görmesi için tefsîr bilginleri ana başlıklar halinde şu esâsları vazetmişler:

- a) Tefsîr âyetin zâhirine aykırı olmamalıdır.
- b) Tefsîr eden kişi âyetin zâhirinin dışında asıl maksadının bu (işârî tefsîr) olduğunu iddiâ etmemelidir.

- c) Yapılan te'vîl, âyetin nassına aykırı ve uzak olmamalıdır.
- d) Yapılan tefsirin, şerîata ve akla aykırı tarafı olmamalıdır.
- e) İşârî tefsirinin öngördüğü te'vilin şer'î bir mesnedi bulunmalıdır.

Buna mukâbil, Kur'ân'ın bâtinî mânâlarının mü'minleri ilgilendirmeyeceğini, nun müteşâbih âyetler mesâbesinde bulunduğunu, mü'minlerin ancak zâhirî anlam-lardan sorumlu olduğunu savunanlar ise işârî tefsiri kabul etmezler.

İşârî tefsir faaliyeti tarafaftar olan ve olmayan bazı islâm bilginlerinin görüşü-nü de şöylece zikredebiliriz: İmâm Şâtıbî'ye göre; "Kalbe vârid olan ve gözler tara-fından ayân-beyân görülen Kur'ân'ı değerlendirmeler -bütün şartları elverişli olursa iki kısımdır:

a) Asıl çıkış noktası Kur'ân olan ve diğer varlıklarda onu izleyen değerlendirmedir. Bütünü itibârıyla doğru olan değerlendirmeler basîret nûrunu varlık perde-lerini durmadan ve doğrudan yırttığı değerlendirmelerdir. Durarak yırttığı değerlendirmeler sülûk ve tahkîk ehlinin (Sûfîler) açıkladıkları gibi ya sahîh değildir veya tām değildir.

b) Asıl çıkış noktası varlıklar olup cüz'î ve küllî şekliyle varlıklardan kaynakla-nan ve buna bağlı olarak yapılan Kur'ânî değerlendirmeler. Eğer birinci şekilde de-ğerlendirme bulunursa; bu, salihîtir ve Kur'ân'ın bâtinîni zorlanmaya başvurmadan anlamak bakımından muteber bir değerlendirmedir. Çünkü bu Kur'ân anlayışı Kur'-ân'ın indirildiği esâs doğrultusunda kalbe vârid olmaktadır. Ve her mükellefe yara-şan tām bir hidâyettir. Mutlak olarak değil, şartlar ve mükellefiyetler doğrultusunda uygun bir değerlendirmedir. Değerlendirme böyle olursa bu yolda yürüme doğru yol-da yürümek demektir... ikinci şekildeki değerlendirmeye gelince; Kur'ân'ın bâtinînin anlaşılmasında bu değerlendirme üzerinde durmak gerekir. Ancak onu mutlak ola-rak almak imkânsızdır. Zîrâ bu, birinci değerlendirmenin aksine olduğundan Kur'-ân'ın anlaşılmasında bu değerlendirmeye dayanarak söz söylemek doğru olmaz. (Şâtıbî , el-Muvâfakât, III, 403-404) Hadis bilginlerinden İbnü's-Salâh, kelâm bil-ginlerinden Sa'deddîn Teftâzânî gibi âlimler işârî tefsirin uygun olabileceğini belirt-mişlerdir.

İşârî tefsire tarafdâr olan Muhyiddîn İbn'ül Arabî ise şöyle demektedir. "İyi bil ki: Azîz ve Celîl olan Allah Teâlâ mahlukâtı yarattığında insanı tavır tavır (çeşit-li şekilde) yaratmıştır. Kimimiz bilgili, kimimiz bilgisiz; kimimiz insâflı, kimimiz inâd-çı; kimimiz ezen, kimimiz ezilen; kimimiz hâkim, kimimiz mahkûm; kimimiz tahakküm eden; kimimiz tahakküm edilen; kimimiz başa geçen, kimimiz başına ge-çilen; kimimiz emîr, kimimiz me'mûr; kimimiz kral; kimimiz kralın peşinde giden-ler; kimimiz kıskanan kimimiz de kıskanılan olarak yaratılmışızdır. Allah Teâlâ, kendini Allah'ın hizmetine adanmış olan ilâhî, mevhîbe yoluyla Allah'ın kendilerine lutfettiği onun, mahlukâtıyla ilgili sırlarını bilen ve bu bilgisiyile ona hizmet eden Allah ehline karşı resmî bilginler (Ulemâ-i Rûsûm) den daha şiddetli ve daha azgın birini yaratmamıştır. Allah'ın kitâbını ve onun kitâbındaki işâretleri anlamakta Al-lah, âriflere birtakım sırlarını bildirmiştir. Onlar (resmî bilginler) bu gruba (ârifle-re) karşı Firavunların peygamberlere (Allah'ın selâmı onlara olsun) karşı olmaları gibidirler. Bizim açıkladığımız gibi, varlıktaki durum kadîm bilgide geçtiği tarzda gerçekleştiğinden ötürü bizim arkadaşlarımız işâret yoluna başvurmuşlardır. Öyleyse onların (Allah onlardan râzî olsun) ardından ve önünden bâtılın gelmediği, Azîz ki-

tâbın şerhiyle ilgili sözleri, işâretlerden ibârettir. Bu işâretler herne kadar gerçek ve Kur'ân'ın faydalı mânâlarının tefsîri iseler de, bütün bunlar bu konuda herkesin onları kabul etmelerine rağmen onların nefislerine vârid olmuş bulunan işâretlerdir. Kitâbın kendi dilleriyle indirilmiş olduğu lisân bilginlerinin öğrettiği gibi, bu kitâbın indirilen diline uygun olmakla beraber onların nefsine vârid olan işâretlerdir. Allah Teâlâ onlara "âfâkta ve enfüste âyetlerimizi göstereceğiz." (Fussilet 53) buyurarak bu iki veçhi de onların önüne sermiştir. Yani âfâkta ve kendi nefislerinde indirilmiş olan âyetleri. Şu halde indirilmiş olan her âyetin iki yüzü vardır. Bir yüzünü onlar kendi nefislerinde görürler. Diğer yüzünü de kendilerinden çıkan şeylerde görürler. Böylece kendi nefislerinde gördükleri şeye; resmî bilgilerin sâhibi olan fakîhler anlayış gösterebilirler diye işâret adını verirler de, tefsîr demezler. Maksudları onların (resmî bilginlerin) şerhlerinden korunmak ve kendilerini küfür ile ithâm etmelerinden sakınmaktır. Zîrâ onlar hakkın hitâbının düştüğü yeri bilmemektedirler. Halbuki Hak ehli işâretlerinde hidâyet kanûnlarına uymuşlardır. Allah Teâlâ herne kadar Allah ehlinin kitâblarında te'vîl ettikleri şekildeki hükmü nass olarak ifâde etmeye muktedir ise de, bunu yapmamıştır. Aksine avâmın diliyle indirilmiş bulunan ilâhî sözleri, Allah'ın kullarına lutfetmiş olduğu anlayış gözleri açıldığı takdirde kulların anlayabileceği özel manevî bilgiler şeklinde o kelimelerin içerisine saklamıştır. Eğer resmî bilginler, insâflı davransalarda âyete kendi aralarında kabûl ettikleri zâhirî gözle bakabilselerdi de kendi nefislerini değerlendirebilselerdi; bu âyetlerin mânâsının kendi aralarında birbirlerinden farklı, üstün veya düşük olduğunu anlardı. Eksik olanlar eksik olmayanların fazîletini kabul ederlerdi. Ve hepsi de tek bir yöne doğru akıp giderdi. Herne kadar onlar kendi aralarında gözlenen bu merteye farklılığını kabul etmekte iseler de, kendi idrâklerine kapalı bulunan bir konuda Allah ehlinin getirmiş olduğu bilgileri inkâr etmektedirler. Bunun nedeni onların kendi aralarında bunların (Allah ehlinin) bilgin olmadıklarını kabûl etmeleridir. Onlara göre; örfen alışlagelen öğrenim yolundan başka bir yolla bilgi öğrenilemez. Doğru derler, çünkü bizim arkadaşlarımız da bu bilgiyi yalnız öğrenim yoluyla gerçekten öğrenmişlerdir. Bunun öğrenimi ve öğretimi de Rahmânî ve Rabbânîdir. Nitekim Allah Teâlâ: "Seni yaratan Rabbının adıyla oku. O ki insanı bir damla pıhtıdan yaratmıştır. Kerem sâhibi Rabbının adıyla oku. O ki kalemlle öğretmiş, insana bilmediğini öğretmiştir." (A'lak, 1-5) ve yine: "Sizi annelerinizin karınlarından bir şey bilmezken çıkarmış olan O'dur." (Rahmân, 3) buyurmuştur. Ve yine O: "İnsanı yaratmış ve ona beyânı öğretmiştir." (Rahmân, 4) buyurmuştur. Öyleyse şâni yüce olan Allah Teâlâ insanın öğretmenidir. Ve şüphesiz ki Allah ehli de peygamberlerin -selâm onlara olsun- vârisleridir. Ve Allah Teâlâ Resûlü hakkında: "Ve senin bilmediğin şeyi sana öğretmiştir." (Nisâ, 13) buyurmuştur. İsa (a.s) hakkında da: "Ona kitâbî, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretir." (Âl-i İmrân, 48) buyurmuştur. Mûsâ (a.s)'nın arkadaşı Hadr hakkında da: "Ve ona katımızdan bir bilgi öğrettik." (Kehf 64) buyurmuştur. Bize göre, resmî bilginler, bilgi ancak öğrenme ile öğrenilir, derken doğru söylemişler, nebilerin ve resmî bilgi sahibi olmayanların, bilgisiz olduklarını derken de yanlışmışlardır. Allah Teâlâ: "Dilediğine hikmeti verir." (Bakara, 269) buyurmaktadır ki bu, bilgidir. Dilediğine derken nekire bir edat olan (مِنْ) kelimesini kullanmıştır.

Ne var ki resmî bilginler, dünyayı âhirete, insanların tarafını hakkın tarafına tercih etmiş olduklarından ve bilgiyi kitâblardan veya kendi cinslerinden olan kim-

selerin ağızından öğrenmeye alışkın bulunduklarından, kendi kanâatlarına göre bildikleri konuda kendilerinin Allah ehli olduklarını (zann) etmişlerdir. Ve böylece avâmdan kendilerini farklı görmüşlerdir. Bu görüşlerinde kendilerinin (doğruyu görmesini) engelleyen şey; Allah Teâlâ'nın kitâbları yoluyla ve Resûllerinin diliyle indirmiş olduğu sırlarını öğretmek üzere bazı kullarını seçmiş olduğu gerçeğini bilmemeleridir. Halbuki inanan ve inanmayan her kesin bilgisinin mükemmelliği konusunda şüphelenmediği gerçek öğretmenin öğrettiği gerçek bilgi odur. Allah Teâlâ cüz'ileri bilmez, diyenler Allah Teâlâ'dan bu bilgiyi nefyetmeyi kasetmemişlerdir. Sadece, Allah Teâlâ'nın hiçbir konuda bilgisinin yenilenmeyeceğini cüz'ilerin bilgisinin Allah Teâlâ'nın bilgisinin altında toplanmış olduğunu söylemişler ve böylece -kendileri inanmadıkları halde- Allah Teâlâ'nın bilgi sahibi olduğunu kabul etmişlerdir. Herne kadar ifâdelerinde yanılmışlarsa da maksadları, Allah Teâlâ'yı bu konuda tenzîh etmektir. Şu halde Allah Teâlâ lütfunun eseri olarak kullarından bir kısmına ilhâm ve anlayış vererek, bizzât öğretmeyi kendi üstüne almıştır: "Nefse ve onu düzenleyene andolsun ki, ona kötülüğü ve takvâyı ilhâm etmiştir." (Şems, 7,8) Böylece kötülükten sakınmak ve takvâ işlemlerini sağlamak üzere Allah tarafından ona takvâ ile kötülük ilhâm yoluyla açıklanmıştır.

Nasıl kitâbın indirilişi esasta Allah tarafından ise, bazı mü'minlerin kalbine anlayışın indirilmesi de O'nun tarafından. Peygamberler -selâm olsun onlara- Allah'ın kendilerine söylemediği şeyi Allah'a söyletmemişlerdir. Bu sözleri ne kendilerinden çıkarmışlar ve ne de öğrenim yoluyla elde etmişlerdir. Aksine bunu Allah katından getirmişlerdir. Tıpkı Allah Teâlâ'nın: "Hakîm ve Hamîd'in indirmesidir." (Fussilet, 42) buyurduğu gibi. Ve yine aynı âyette "Onun ne önünden, ne de arkasından bâtil sirâyet edemez." buyurmuştur. Peygamberlerin sözlerinin aslının Allah katından olduğuna, insan düşünce anlayışının mahsûlü bulunmadığına göre -ki resmî bilginler bunu iyi bilirler- Allah için çalışan Allah ehlinin de Allah tarafından indirilen şeyin izâh edilmesi için resmi bilginlerden daha yetkili olmaları gerekir. Böylece aslında olduğu gibi bu açıklamanın da Allah tarafından ilim ehlinin kalbine indirilmesi icâbeder. Nitekim Ebu Tâlib oğlu Ali (r.a) bu konuda şöyle demiştir: Bu ancak bir anlayıştır ki Allah Teâlâ bunu bu Kur'ân'la ilgili olarak kullarından dilediğine verir. Böylece bu anlayışın Allah'ın bir vergisi olduğunu kabul etmiş ve bu vergi Allah tarafından verilen bir anlayış olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla Allah ehli bu anlayış lutfuna başkalarından daha çok lâyıktırlar.

Allah ehli, dünya hayatında Allah Teâlâ'nın zâhir ehli olan resmî bilginlere devletler verdiğini ve onların fetvâlarıyla halka hükmetmelerini sağladığını ve yine âhiretten haberdar olmayan bu dünya hayatının dış görünüşünü bilenleri, onlarla birleştirdiğini gördüklerinden -onlar Allah ehline karşı çıkarlarken yaptıkları şeyin iyi olduğunu zannederler ya- Allah ehli onları kendi durumlarıyla başbaşa bırakmışlardır. Çünkü onlar, nereden konuştuklarını çok iyi bilirler. Ve yine bu konuştukları hakîkatlere işâretler adını vererek kendilerini onlardan muhafâzaya çalışırlar. Zîrâ resmî bilginler, işâretleri inkâr etmezler. Ama yarın kıyâmet kopunca her şey tamâmen ortaya çıkar. Şâirin dediği gibi:

Toz yok olduğunda göreceksin.

Altındaki at mıdır, yoksa eşek mi?

Ve yine kıyâmet günü kimin ehliyeteye daha lâayık olduğu anlaşılacaktır. Nitekim

bazıları şöyle demişlerdir:

Yanaklarda gözyaşı ardarda geldiğinde çıkacaktır açığa,
Kimin ağladığı, kimin ağlama gösterisinde bulunduğu,

Nerede resmî bilginler Hz. Ali'nin sözü karşısında? Hz. Ali kendinden bahse-
derken Kur'ân-ı Kerim'in Fâtiha sûresi hakkında konuşmuş olsa, yetmiş deve yü-
künün taşıyabileceği kadar yazacağını söylemiştir. Ve sonra bunun Allah Teâlâ'nın
kendisine vermiş olduğu Kur'ân anlayışı olduğunu belirtmiştir. Öyleyse fakîh ismi,
resmî bilginlerden çok bu tâîfeye yaraşır. Çünkü Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle
buyurmuştur: "Dinde fakîh olsunlar ve kavimleri kendilerine döndüklerinde onları
uyarsınlar diye. Belki sakınırlar." (Tevbe, 122) Böylece Allah Teâlâ onları dinde
fakîh olmak ve uyarmak konusunda Peygamber makâmına oturtmuştur. Onlar;
resmî bilginlerin tahakküm ettikleri gibi ve zannın esiri olarak değil, Allah Resûlü-
nün basîret üzere dâvet ettiği gibi, onlar da Allah'a basîret üzere davet etmekte-
diler. Rabbından bir belgeye dayanarak, Allah yoluna davetinde basîret üzere söz
söyleyerek fetvâ veren kişi ile kendi zannına göre Allah'ın dininde fetvâ veren kişi
arasında ne büyük fark vardır.

Ayrıca resmî bilginler; kendi nefislerini zorlayarak; Rabbim bana anlayış ver-
di, diyenleri câhil saymakta ve kendilerini daha üstün göstermektedirler. Allah ehli
olanlar derler ki: Allah'ın bana ilkâ ettiği sırra göre onun bu âyetten maksadı şöyle-
dir; ya da derler ki: Falânca makâmda Resûlullah'ı gördüm ve O, kendisinden rivâ-
yet edilen şu haberin sıhhatını ve kendi katındaki hükmünü bana öğretti. Ebu Yezîd
el-Bistâmî (r.a) bu makâmda resmi bilginlere seslenerek şöyle demiştir: Siz bilginizi
ölü birinden ölü olarak aldınız. Biz de bilgimizi ölmez diriden, diri olarak aldık.
Bizim gibiler; kalbim Rabbımdan bana şöyle haber verdi, der. Siz ise; falânca bana
şöyle haber verdi, dersiniz. O nerededir? denildiğinde, öldü, derler. Şeyh Ebu Med-
yen -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- e; falânca falancadan, falâncanın şöyle
dediğini söyledi, denildiğinde o; biz bayat et yemek istemeyiz, haydin bana taze et
getirin, demiştir. Böylece o, kendi arkadaşlarının himmetlerini yüceltiyordu ve böy-
lece onlar taze et yediyorlardı. Çünkü bu eti lutfeden ölmemiştir. O, size şâh da-
marınızdan daha yakındır.

İlâhî feyiz ve muştuların kapısı kapanmamıştır. Bu, nübüvvetin bir parçasıdır.
Yolu açık, kapısı ardına kadar aralanmıştır. Bu konuda yapılan işler meşrûdur. Al-
lah Teâlâ; kendisine koşarak gelenleri karşılamak üzere daha hızlı koşar. Kim üç
kişi olarak aralarında fısıldaşırsa, dördüncüsü mutlaka o'dur. Nerede bulunurlarsa
orada O da kendileriyle beraberdir. Kim seninle bu derece yakın ise -onun öyle ol-
duğunu bildiğini ve buna inandığını iddiâ-etmene rağmen- neden ondan almayı, onun-
la konuşmayı bırakıyor da ondan başkasından alıyorsun? Halbuki böylece daha şimdi
Rabbınla konuşmuş olursun. (Muhyiddin İbn'ül-Arabî, el-Futuhât'ül-Mekkiye, I,
279-280).

Şimdi işârî tefsîrlerin en önemlilerini görmeye çalışalım:

1- Sehl et-Tüsterî (öl. 200 veya 201/815 veya 816). Tefsîr'ül-Kur'ân'il-Azîm

Ebu Muhammed Sehl İbn Abdullah İbn Yunûs İbn İsâ İbn Abdullah et-Tüsterî,
ünlü mutasavvıf Zünnûn el-Mısrî'nin öğrencisi olup 200 (815) yılında Tüster'de doğ-
muş, uzun müddet Basra'da İkâmet etmiş ve burada vefât etmiştir. Sehl-et Tüsterî

günümüze kadar ulaşmış olan tefsirinde Kur'an-ı Kerim'i âyet âyet tefsir etmemiştir. Ancak her sûreden muhtelif âyetleri tefsire çalışmıştır. Öyle görülüyor ki, muhtelif âyetlerle ilgili ifâdelerini bilâhare kitabın başında adı geçen Ebu Bekir Muhammed İbn Ahmed el-Beledî derlemiş ve bu derlemeleri ona nisbet etmiştir. Sehl et-Tusterî tefsirinin başında Kur'an-ı Kerim'in biri zâhirî, değeri de bâtinî olmak üzere iki anlamı olduğunu belirterek şöyle diyor: Kur'an'da bulunan her âyetin muhakkak dört anlamı vardır: Zâhir bâtin, hadd ve matlâ. Zâhir tilâvettir, bâtin anlayıştır. Had bunu helâl ve harâmıdır. Matlâ ise kalbin o âyette kasdedilen mânâ ile aydınlanmasıdır. Bu ise Aziz ve Celîl olan Allah katından verilen bir anlayıştır. Zâhirî bilgi umûmun bilgisidir. Âyetin bâtinini anlamak ve onunla kasdedilen mânâyı kavramak husûsî bilgidir. Nitekim Allah Teâlâ Nisâ sûresinde şöyle buyurmaktadır: “Şu kavme ne oluyor ki sözü anlayamıyorlar?”, Yani hitâbı anlayamıyorsunuz. (Sehl et-Tusterî, 3)

Zaman zaman âyetin zâhirî mânâsını zikrettikten sonra işârî mânâsına da yer veren sehl, bazen de yalnız zâhirî mânâsını vermekle yetinip bâtinî mânâsına temas etmemektedir. Bunun aksi de vâridir. Tefsirinde nefis terbiyesine kalblerin arıtılmasına, ahlâk ve fazîletlere teşvîk eden Tusterî'nin bu konuda örnek olmak üzere sâlih kişilerden birçok hikâyeler aktarmaktadır. Genellikle ahlâkî nitelikle olan bu hikâyelerin Kur'an'ın ana ilkeleriyle çelişir yanı yoktur. (Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, Tezkiret, 151-Huffâz, II, 685; el-İber, II, 10; İbn'ül-Esir, el-Lübâb, I, 176; İbn Tağrıberdî, en-Nücûmüz Zâhire III, 98; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, I, 210; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 380-383; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 29-37)

2- Sülemî (öl. 412/1021) Hakâik'üt-Tefsîr

Ebu Abdurrahmân Muhammed İbn Hüseyin İbn Mûsâ el-Ezdî, yaklaşık 330 (941) yılında dünyaya gelmiş Horasânlı ünlü Sûfî ve bilgin. Babasından tasavvufî bilgileri aldığı gibi birde zengin kütübhâne tevâric etmişti. Ebu'l-Abbâs el-Hasan, İbn Fâris el-Belhî, Hâfız Hüseyin İbn Muhammed en-Nisâburî gibi devrin bilginlerinden hadis öğrenmiş, Nisâbûr, Merv, Irak ve Hicâz'da kırk yıldan fazla bir süre hadis okuyup yazmış bir bilginidir. Hâkim Ebu Abdullah, Ebu Sâlih el-Müezzîn ve Ebu'l-Kâsım el-Şeyrî gibi bazı bilginler ondan hadis ve rivayet etmişlerdir. Abdülğafîr el-Fâris es-Siyâk isimli eserinde, Sülemî için şöyle der: Vaktindeki tarikat şeyhi, hakikat ilimlerin hepsinde ve tasavvuf yolunun bilgisinde başarılı, şöhretli ve hârika eserlerin sâhibidir. Tasavvufu dedesinden ve babasından almış, kimsenin tanzîm edemeyeceği kadar kitâb cem'etmiştir. (Nakleden Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 138) Ancak onun, rivâyetlerinde pek güvenilir olmadığı, özellikle Tasavvufî ağırlıklı hadisler rivâyet ettiği belirtilerek eleştirilmiştir. Sülemî anne tarafından, dedesinden büyük bir servet sahibi olmuş ve ömrünün sonlarına doğru Nisâbûr civarında sufiler için küçük bir hankâh (tekke) yaptırmıştır ve burada tasavvufî irşâda devam etmiştir. 412 (1021) yılında Nisâbûr'da vefât etmiştir.

Zehebî'nin “Keşke tasnîf etmeseydi, tahrîflerle doludur” dediği Sülemî'nin Hakâik'üt-Tefsîr isimli eseri, tamâmen işârî tefsîr türünün örneklerindendir. Bütün âyetleri ele almak yerine, bazı âyetleri ele almakta ve zâhirî tefsîrden çok işârî tefsîre tevessül etmektedir. Zâhir ehlinin yaptığı gibi kendisinin hakikat ehlinin tefsîrinin müstakil bir kitâb halinde toplamak istediğini belirten müellif Ca'fer İbn Sadık

İbn Atâullah el-İskenderî, Cüneyd el-Bağdâdî, Fudayl İbn İyâd, Sehl İbn Abdullah et-Tusterî gibi tasavvuf bilginlerinden nakiller yapmaktadır. Önsözünde şöyle demektedir: Zâhir ilimleriyle şöhret bulmuş olanların Kur'ân'ın kırâet, tefsîr, müşkil lafızlar, ahkâm, i'râb, lügat, mücmel, mufasssal nâsih ve mensûh gibi konularıyla ilgili pek çok eserler yazdıklarını gördüm. Bunlardan hiçbirisi Kur'ân'ın hitâbını hakikat ehlinin lisânı üzere cem'etmekle meşgûl olmamıştı. Ancak Ebu'l-Abbâs İbn Atâ'ya nisbet edilen bazı müteferrik âyetlerle Ca'fer İbn Muhammed Ali'ye nisbet edilen düzensiz bazı âyetlerin zikredildiği eserler müstesnâ. Ben, bunlardan çok beğendiğim bazı şeyler dinlemiştim. İstedim ki onu sözlerime ekleyeyim ve hakikat ehlinin şeyhlerinin sözlerini de buna ilâve edeyim, vüs'atim ve tâkatim ölçüsünce bunları sûrelere göre terkîb edeyim. Bütün bu hüsusta Allah Teâlâ'dan hayır temennîsinde bulundum (istihâre yaptım). Bu ve diğer her işimde ondan yardım diledim. O, bana yeter. O, güzel yardımcıdır. (Sülemî Hakâik'üt-Tefsîr'den nakleden Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, II, 385-386) Daha önce de belirttiğimiz gibi, Suyûtî gibi, bilginler de Sülemî'nin bu eserini eleştirmişlerdir. Hattâ İbn Teymiyye'ye göre Sülemî'nin tefsîrinde, Ca'fer-i Sâdık'tan nakledilenlerin hepsi ona isnâd edilmiş yalanlardan ibârettir. (İbn Teymiyye, Minhâc'üs-Sünne, VI, 155).

(Daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XII, 12; Hatîb el-Bağdâdî Tarihü Bağdâd, II, 248; Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, III, 1046; el-İber, III, 109; Mîzân'ül-İ'tidâl, III, 523; İbn'ül-İmâd, Şezerât'üz-Zeheb, III, 196; Sübkî Tabakât, VI, 143; Suyûtî, Tabakât'ül-Müfessirîn, 31; İbn'ül-Esîr, el-Kâmil, IX, 326; el-Lübâb, I, 554; İbn Hacer, Lisân'ül-Mîzân V, 140; Yâfiî, Mir'ât'ül-Cinân, III, 26; İbn'ül-Cevzî, el-Muntazam, VIII, 6; İbn Tağrıberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, VI, 256; Safedî, el-Vâfi, II, 380; Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirîn, II, 137-138; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, II, 384-389; Menî Abdülhalîm Mahmud, Menâhic'ül-Müfessirîn, 73-77).

3- Rûzbehan Baklî (öl. 606/1209) Arâis'ül-Beyân fî Hakâik'ül-Kur'ân

Ebu Muhammed Rûzbehan İbn Ebû Nasr el-Baklî eş-Şîrâzî nisbesinden de anlaşılabacağı gibi, Şîraz yakınlarındaki Paşa'da 522 (1128) yılında doğmuş, burada hayatını devâm ettirerek 606 (1209) de aynı şehirde vefât etmiştir. Şîrâz'da kurulmuş bulunan tasavvufî ekolün ünlü sîmâlârından olan Rûzbehan Baklî'nin; bir ciltlik Arâis'ül-Beyân fî Hakâik'ül-Kur'ân isimli tefsîri başta olmak üzere el-Envâr fî Keşf'il-Esrâr ve Şerhu Şatahiyât isimli eserleri bulunmaktadır. Rûzbehan'ın ebedî ve fikrî çalışmaları kendinden sonra gelen düşünürler de büyük tesirler icrâ etmiştir. Arâis'ül-Beyân, işârî tefsîr mahsûllerinin en güzel örneklerindendir. Önsözünde şöyle demektedir: "O'nun ezeli kelâmının, zâhir ve bâtında sonsuz olduğunu mânâsının nihayetinde, kemâlinin dibine kimsenin ulaşamadığını gördüm. Çünkü onun harflerinden her biri harfi sır deryâlarından bir deryâ, nûr ırmaklarından bir ırmaktır. Çünkü o, kâdîmin vasfı, zâtının sonu olmayan ve sıfatlarının neticesi bulunmayan kemâlin niteliğidir... Durumun böyle olduğunu görünce; bu ezeli deryânın ezeli hikmetlerinden ve işâretlerinden: filozofların akıllarının bilginlerin anlayışlarının eksik kaldığı ebedî gerçeklerinden bir avuç avuçlamak istedim. Evliyâyı rehber edindim, halîfele-ri örnek aldım, asfiyânın izinden gittim ve Kur'ân'ın hakikatları; beyânın incelikleri Rahmân'ın derin ifâdeler, değerli ibarelerle gösterdiği işâretleri konusunda bir eser tasnîf ettim. Şeyhlerin bazen tefsîr etmedikleri bir âyetin tefsîrini zikrettim ve ken-

di görüşümden sonra ibâreleri daha ince, işâretleri daha zarîf olan şeyhlerimin sözlerini, onların bereketlerini umarak- ardından getirdim. Bu sözlerden birçoğunu da almadım ki kitâbım güç bakımından daha hafîf, tafsîlat bakımından daha güzel olsun. Bu konuda Allah'tan hayırlar dilerdim, yardım istedim ki çalışmam O'nun muradına uygun, Resûlunun ve ashâbının sünnetine muvâfık, ümmetinin evliyâsının adımına paydaş olsun. (Arâis'ül-Beyan, I, 2,3)

Kur'ân'ın ibâre, işâret, latâîf ve hakîkatlardan müteşekkil bulunduğunu, ibâre-nin avâma, işâretin havâsa, latîfenin evliyâyâ hakîkatlerin de enbiyâyâ âit oldu-ğu-nu belirten Rûzbehân Baklî'nin bu eseri kendinden sonra gelen tasavvuf erbâbınca pek beğenilmiş ve örnek alınmıştır. (Daha geniş bilgi için bkz. Şârâzî, Şedd'ül-İzâr, 245-247; Brockelmann, G.A.L., I, 414; Suppl I, 734-735; Ömer Rızâ Kehhâle, Mü'cem'ül-Müellifin, 4, 175-176).

4- Necmeddîn Dâye (öl. 654/1256) Alâüddevle Simnânî (öl. 659/1260) Te'vilât'ün-Necmiyye

İşârî tefsirlerin en güzel örneklerinden birisi de, Necmeddîn Dâye'nin te'lîfine başlamış olduğu Te'vilât'ün-Necmiyyedir. Eser, onun vefâtı üzerine aynı tarîkatın mensûbu olan Alâüddevle Simnânî tarafından tamâmlanmıştır. Bu tefsirin müel-liflerinden Necmeddîn Ebubekr İbn Abdullah İbn Muhammed İbn Şahadâr el-Esedî er-Râzî, Kübreviyye tarîkatının kurucusu Necmeddîn Kübrâ'nın (öl. 618/1221) mü-rîdlerinden olup önce Harizm'de yaşamış, bilâhare Tatar istilası üzerine Cengiz or-dularından kaçarak Rumeli'ye geçmiş, Konya'ya gelmiş, burada Sadreddîn Konevî Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ile tanışmış ve yakın ilişkiler kurmuştur. 654 (1256) yılın-da vefât eden Necmeddîn Dâye Zâriyât sûresine kadar olan âyetlerin tefsîrini yap-mış, bunun vefâtı üzerine yine Kübreviyye tarîkatından bir bilgin olan Alâüddevle Ahmed İbn Muhammed İbn Ahmed İbn Muhammed es-Simnânî tefsîri aynı tarz üzere devâm edip tamâmlamıştır. 659 yılında (1260) doğmuş bulunan Alâüddevle Simnânî, hadîs ve fıkıh öğrenimi gördükten sonra Sadreddîn İbn Hamaveyh, Sirâ-ceddîn el-Kazvîni gibi zevâtan dersler almış, Tebrîz ve Bağdâd'ta yaşamış, 736 (1336) yılının Recep ayında vefât etmiştir. Te'vilât'ı Necmiyye'nin devâmı olan Zâriyât şu-resinden sonraki bölümünü Alâüddevle tamâmlamıştır. Necmeddîn Dâye adigeçen tefsîrde, zaman zaman âyetlerin zâhirî mânâlarına da yer verirken, Simnânî zâhirî mânâlara hiç temâs etmemiştir. Necmeddîn Dâye'nin işârî tefsîri kolay anlaşılır ol-duğu halde, Alâeddin Simnânî'nin tefsîri oldukça muğlaktır. Çünkü Necmeddîn Dâye tasavvufî ve felsefî sistematiğe fazla itibâr etmezken, Alâeddin Simnânî bu kuralla-ra fazlasıyla riâyet etmektedir. Yazmış olduğu kısmın önsözünde, her âyetin yedi karna ayrıldığını, her karnın diğerinden farklı olduğunu, bir karına göre yürütülen mânânın diğer karına göre yürütülen mânâyâ uymayacağını belirtmektedir. Bu yedi karından birinin kalıp sahibi tabakaya, ikincinin nefsî latîfeye, üçüncünün kalbî la-tîfeye, dördüncüsünün sırrî latîfeye, beşincisinin rûhî latîfeye, altıncısının gizli latî-feye, yedincisinin de Hakka âit latîfeye dâir birer karın olduğunu belirtmektedir. Ve bu yedi karına göre her âyeti yedi şekilde tefsîr etmektedir ki her bir tefsîr diğerine aykırıdır. Bununla da yetinmeyen Alâüddevle Simnânî, her âyetin yetmişden yediyüz karına kadar genişleyeceğini zikretmektedir.

5- Muhyiddin İbn'ül-Arabî (öl. 638/1240) veya Abdürrezzâk el-Kâşânî (öl. 730/1329) Te'vilât'ül-Kur'ân

İşâri, tefsîrlerin en ünlülerinden olan Te'vilât'ül-Kur'ân, uzun zaman Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye isnâd edildi. Ancak, eserin Kâşânî'ye âit olduğu bugün genel kabul görmektedir. İster İbn'ül-Arabî ister Kâşânî tarafından yazılmış olsun, eser; fikir ve muhtevâ bakımından aynı ekolün görüşlerini yansıtmaktadır.

Eserin yazarı Abdürrezzâk Kemâleddîn Ebu'l-Ġanâim el-Kâşânî, Nûreddîn Abdüssamed İbn Ali el-İsfahânî'nin öğrencilerinden olup Semerkant civârında yaşamış bir mutasavvıftır. İran İlhanlılarından Ebu Saîd'in döneminde (716-736/1316-1335) Kâşân'da yaşamakta olan Abdürrezzâk'ın İstilâhât'üs-Sûfiyye, Risâle fi'l-Kadâ ve'l-Kader, İbn'ül-Fârız'ın Tâiyye kasidesine şerh ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Mevâki'ün-Nücûm isimli eserine yazmış olduğu şerh bulunmaktadır. Ancak onun en önemli eseri Te'vilât'ül-Kur'ân isimli tefsîridir. Uzun süre Muhyiddîn İbn'ül-Arabî'ye isnâd edilerek elden ele dolaşan bu tefsîr, sırf rağbet görmesi için ona isnâd edilmiş olmalıdır. Eserde müellif işârî yorumlara ağırlık vermiş ve hiç bir şekilde zâhirî anlamlara temâs etmemiştir. Hemen hemen bütün âyetleri vahdet-i vücûd görüşü doğrultusunda yorumlamaya çalışmaktadır. Müellif eserin önsözünde şöyle demektedir: "Uzun süre Kur'ân okuma alışkanlığım boyunca îmân kuvvetiyle onun anlamlarını düşündüm. Ancak kalbi karârsız, yüreği sıkıntılı olarak okumaya devâm ediyordum. Kalbimde bir inşirâh duymuyor ve Rabbim bu sıkıntıyı defetmiyordu. En sonunda Kur'ân'la ünsiyet sağladım ve ona ülfet ettim. Kâsesinin tadını tadıp içtim. Ve bir de baktım ki; dipdiri, canlı, zihni açık, kalbi geniş, sırrı dolu, halî ve vakti güzel ve göğsü şiddetle çarpan bir kişi oldum. Bu fütûhât ile rûhum sevinç doldu. Sanki her ân, onu içip bayılmaktaydım. Her âyetin altında dilin tavsîf etmekten âciz kaldığı mânâlar önüme açıldı. Bu mânâları kaydedip saymaya güç yetirmek, neşredip yayma kudretini bulmak şöyle dursun, onları dil anlatmaktan bile âcizdi. Ümîdlerin ötesinden beni sevindiren haberi getiren habercinin; doğru sözlü ümmî peygamberin sözünü hatırladım. Konuşan ve susan herkesten en değerli salavât ona olsun. "Kur'ân'da nâzil olan her âyetin mutlakâ bir zâhiri ve bir bâtını vardır. Her harfin bir sınırı ve her sınırın bir girişi vardır." ve bu hadîsten anladım ki; zâhir tefsîrdir, bâtın te'vîldir, sınır, sözün anlamından anlaşılan ifâdelerin son durağıdır, giriş ise bunun ötesine tırmanıştır. Böylece yüce melekûtun şuhûduna muttali' olunur. Daha önce muhakkık imâm Ca'fer İbn Muhammed Sâdık (a.s)'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Allah, kelâmının arkasında tecellî etmiştir, ancak insanlar göremezler. Ve yine onun -selâm olsun ona- namazda iken bayıldığı, bunun sebebi sorulduğunda: Ben âyetleri tekrârlayıp duruyordum, nihâyet onu konuşanın kim olduğunu işittim, dediği nakledilir (Kâşânî, Te'vilât, I, 3-5)

Biz, bu tefsîrden daha önce bir çok alıntılar yaptığımız için burada ayrıca de-tay vermek istemiyoruz. Ancak bu tefsîr Muhyiddîn İbn'ül-Arabî'nin Füsûs'ül-Hikem. ve Fütûhât'ül -Mekkiye ve diğer eserlerinde âyetleri yorumlarken ta'kîb ettiği üslûbu ve tarzı ta'kîb etmektedir.

6- Sadreddîn Konevî (öl. 673/1274) İ'câz'ül-Beyân fî Te'vil'i Ümm'il-Kur'ân.

Sadrüddîn Ebu'l-Meâlî Muhammed İbn İshâk İbn Muhammed İbn Yûsuf İbn Ali el-Konevî. Malatya'da doğmuş olan Sadreddîn Konevî'nin babası, Anadolu Sel-

çukluları nezdinde itibârlı bir kişi imiş. Onun vefâtı üzerine Konevî'nin annesi-kaynaklara göre- Muhyiddîn İbn'ül-Arabî ile evlenmiştir. Böylece Muhyiddîn İbn'ül-Arabî ile yakınlık tesis etmiş bulunan Sadreddîn Konevî, onun görüşlerine kapılmış ve özellikle vahdet-i vücûd fikrini terennüm eden Mevlânâ Celaleddîn Rûmî ile yakın dostluk tesis etmiştir. Hattâ Mevlânâ'nın namazını Konevî'nin kıldırmasını söylediği nakledilmektedir. Kudbeddîn Şîrâzî'ye hocalık etmiş bulunan Sadreddîn Konevî, İbnü'l-Arabî ile birlikte onun vefâtına değin Şâm'da bulunmuş ve devrin ünlü sûfilerinden Evhadüddîn Kirmânî ile yakın dostluk tesis etmiştir. Moğol istilâsının Anadolu'yu sarstığı dönemde yaşamakta olan Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve Sadreddîn Konevî, Anadolu'da müslüman Türk birliğinin korunup devam ettirilmesi için büyük gayretler sarfetmişlerdir. Konya'da kendi adını taşıyan bir mescidde gömülü bulunan Sadreddîn Konevî'nin Miftâh'ü Cem'il-Ğayb, en-Nefahât'ül-İlâhiyye, Tebsirat'ül-Mübtedî ve Tezkiret'ül-Müntehî, Risâle fi Hakk'il-Mehdî gibi eserlerinin yanı sıra, kırk hadîs şerhi, Esmâ-i Hüsnâ şerhi ve Mükâtebât isimli eserleri bulunmaktadır.

İşârî tefsirin güzel örneklerinden sayılan İ'câz'ül-Beyân fi Te'vil'il-Kur'ân'ın önsözünde Sadreddîn Konevî şöyle diyor: "Sonra Hak Sübhânehu ve Teâlâ büyük âlemi; ilk olarak, sûret bakımından hakkın isimlerinin sûretini taşıyan bir kitâb, yüce kaleme tevdi edilmiş olan ilminin nisbetlerinin sûreti kıldı. Sûret bakımından, küçük âlem olan kâmil insanı da isim hazretiyle müsemma hazretini cem'eden orta bir kitâb kıldı. Aziz Kur'ân'ı ise kendi sûreti üzere yaratılmış bulunan yaratığın yaratılışını açıklayan bir şerh kıldı ki sûretinin gizliliklerini sûret ve mertebesinin sırlarını onunla açıklığa kavuşturursun. Şu halde aziz Kur'ân insanla zâhir olan kemâl sıfatının şerh edicisidir. Fâtîha sûresi ise eksiksiz ve noksânsız Kur'ân nüshasının ilk nüshasıdır. Nasıl son gelen nüsha ilk nüshanın özeti ise, Fâtîha sûresi de aynı şekilde yüce nüshaların sonuncusudur.

Aslî ve ilk hazret sayısınca küllî ilâhî kitâb beş noktadadır. Birincisi zuhûr eden herşeyi kuşatan nûrî, ilmî, gaybe âit hazretidir ki onun mücerred mânâlara, ilmî isimlere nisbeti vardır. Bunun karşısında zuhûr ve şehâdet hazreti yer alır ki onun büyük kitâb adı verilen kâinâtın varlığında ve diğer sûretlerin şahsiyet kazanmasında zuhûru vardır. Cem, vücûd, ifhâm ve i'lân hazreti ki bunun ortası da bulunmaktadır ve bunun sâhibi insandır. Bu orta hazretin sağında onunla önde gelen gaybın arasında bir hazret vardır ki, bunun ona nisbeti daha kuvvetli ve daha tamâmdır. Bunun kitabı ise rûhlar alemidir, Levh-i mahfûz'dur, korunan ve düşünüldür. Bunun solunda bir hazret vardır ki, onun nisbeti zâhir isme göredir ve şehâdet mertebesine daha yakındır. Bu, peygamberlere indirilen sahîfeler ve kitâblar seviyesindedir. Zikredilen dört kitâb gizlenen insanlık mertebesinin hüküm denizlerinin ırmaklarıdır. Geriye kalan varlık mertebeleri ise bu ana yüceliklerin arasında daha mufassal olarak taayyün eder. Aslî nisbetlerin hükümleri ve buna bağlı olarak mülkiyyet ceberûtiyet ve melekûtiyet âlemlerinde tasarruf eden isimler onun üzerine tevekkül eder. Varlıkların şahısları ise isim ve sıfatların inceliklerinin tezâhürlerinden ibârettir. (Sadreddîn Konevî İ'câz'ül-Beyân fi Te'vil'; Ümm'il-Kur'ân, 98-99) Bundan sonra eserde, bütün sistemin üzerine binâ edildiği küllî kâidelerin yer aldığı genişçe bir giriş bölümü gelmektedir. İlâhî bilgilerin ve ana gerçeklerle ilgili mes'elelerin üzerine dayandığı temel kavramları açıklayan Sadreddîn Konevî, nazarı istidlâl metodunun yeterli olmadığını, hakikat ehlinin buna karşılık olarak kullandıkları istidlâl yolları-

nın mâhiyetini açıklamakta ve bunların güvenilir deliller olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Soyut gerçeklerin bilinmesinin güçlüğünden hareketle Allah Teâlâ'nın hakikatını bilmenin imkânsızlığını, ancak bunun zevk yoluyla varılabilecek bir nevi işrâk sâyesinde yaşanabileceğini ifâde etmektedir. Kulun bilgisinin mecâzî, Allah'ın bilgisinin hakîki olduğunu belirten Sadreddin Konevî, kullandığı Mutlak Gayb, ilk Berzah, gibi bazı kavramları izâh ettikten sonra, bilgi probleminiele almakta ve tasavvufî bilginin nitelikleri hakkında ma'lûmât vermektedir. Sonra klasik mantık şemasına uygun olarak harf, kelime, nokta ve i'râb gibi husûsların metafizik izâhını yapan Konevî, Hak ile Hakkın dışındakiler arasındaki mertebe farklılıklarını açıklamaya çalışmaktadır. Ve yine klasik İslâm felsefesinin temel problemlerinden olan teklik-çokluk, varlık ve yokluk gibi konuları bahis mevzûu ettikten sonra, tasavvufî zevk mertebelerini anlatmakta sonra da Fâtîha sûresini tefsîr etmeye çalışmaktadır. Ancak tefsîrleri yine İbn'ül-Arabî ekolünün vahdet-i vücûd görüşü doğrultusunda olmaktadır.

“Allah dilerse, isterim ki; söze tefsircilerin dediklerini düşünen veya düşünmeyen nakilcilerin aktardıklarını karıştırmayayım. Ancak lisânın gerektirdiği lafız ve mânâ arasındaki irtibât bakımından kalıplar, şartlar ve anlamlar olarak lâzım olan şeylerin dışında bir şey eklemeyeyim. Yalnızca kazanılmış olan ve olmayan sıfatların izlerinden zât-ı ilahînin lütuflarıyla yetineyim.” diyen Sadreddin Konevî bu tefsîrdeki metodunu şöylece özetlemektedir: Ben, öncelikle küllî kâideleri ihtivâ eden bir giriş yazmak istiyorum. Burada ilmin sırrını, mertebelerini ve bahis konusu edilen gereklerini anlatacağım. İsimlerin ilk aslî mertebelerinin ve hüküm bakımından buna bağlı olan mertebelerinin sırrını zikredeceğim. Mutlak ve izâfî iki gaybın sırrını, şehâdetin ve gaybtan ayrılışın sırrını açıklayacağım ve bunlardan her birinin diğeriyle olan yerini belirleyeceğim. Hak ile Hakkın dışında olanlar arasındaki sâbit ayırıcı mertebelerin ilmini ve yine hak ve kevn mertebeleri arasında vâki olan ortak makâmın ilmini, ahkâmını ve esrârını açıklayacağım. Rahmânî nefsin sırrını ve mertebelerini arzedeceğim. Onun varlıktaki a'yâna nisbetle büyük kitâb olan âlemdeki hükmünü belirteceğim ki, bu kitâb; Rabbânî harfler ve kelimelerle en büyük kitâbın anasıdır. İnsâniyet makâmına göre harf ve kelime durumunda bulunduğu için küllî kâinât gerçeklerini, Rabbânî kelimeleri ve harfleri açıklayacağım. Varoluş ve sevgi sıfatının yayılış sırrını, taleb başkalık ve ahadiyyet makâmından zâhir olan tak-sîm sırrını, talep ve hareket bilgisini, zuhûra ve ızhâra neden olan durumun bilgisini, kemâl ve noksânlık bilgisini, kelim, harf ve mahrec bilgisini, nokta ve i'râb bilgisini ve bunların küllî mertebelerini, inşâ ve te'sîr bilgisini, cem' ve terkîb sırrını, fiilî ve infiâlî keyfiyyetin esrârını açıklayacağım. İnsan tasavvurlarını ve bunların basamaklarını, ifâde ve istifâde bilgisini, anlatma ve birleşme vâsıtalarının bilgisini, uzaklık ve yakınlık sırrını idrâke engel olan perdelerin esrârını, bilgiye götüren yolların sırrını, kısımlarını, alâmetlerini ve sebeplerini belirteceğim. Vâsıtaların sırrını, yerleştirilip kaldırılmasını, küllî mertebelerin birbiriyle ilgili hükümlerinin cereyânındaki sırrı, kuşatma ve ilişmedeki farklılık mertebelerine göre bunun altında kalan sırrı, küllî, sâbık ve matbû' olan şeylere tafsîli olarak ilişip bağlanan şeylerin sırrını, münâsebetlerin sırrını, değişme şekil alma ve kaynaşmanın sırrını, isimlerin ve küllî bakışların ilmini, benzerlik, karışıklık ve uygunluğun sırrını, bağlı olanın bağlanana, bağlı olmasındaki sırrı ve bunun aksini belirteceğim... Bu saklı gerçeğe bakan onun esrâr ve mânâsının açıklanmasını arzu eden kimsenin; harf harf, kelime kelime bu-

nu düşünmesi, başlarla şonlar arasındaki faydayı elde etmek için ortaları buna iliş-tirerek yayılmış olan nokteleri cem'ederek düşünmesi gerekir. İşte bu ma'nevî doğuş düzene konduktan, zihnin mertebesinde sözün rûhânî sûreti şahsiyyet kazandıktan sonra, insâf ve görme gözüyle, el ve göz sâhiblerinin nazarıyla bakabilir. Ve o za-man bu kısa özetle ilimlerin ve sırların garibliklerinden saklı bulunanları öğrenir. İşâretlerin ve anlayışların inceliklerini bilir. Ne gibi fayda ve hayır görürse bundan dolayı Allah'a hamdetsin. Ne gibi eksiklik ve nakîsa görürse doğru bir hamledilecek nokta veya uygun bir te'vîl yolu bulmazsa imkân noktasına yerleştiriversin. Ve Allah Teâlâ'nın: "Her bilenin üstünde bir bilen vardır." kavlini aklına getirsin. Çünkü Allah'ın bilgisi belli bir kural içerisinde sınıflandırmaktan ve muayyen bir mîzâna tıkanmaktan yüce ve daha büyük bir bilgidir. Bununla beraber insanlık, eksiklik yeridir. Ne gibi ayıp ve eksiklikler varsa insanlıktandır. Ve görmelerindendir. Yoksa gelenden ve görülenenden değildir. Ârif imâmın sözünde olduğu gibi: Suyun rengi kabının rengidir. Bu sözde tâm bir şifâ vardır. Allah en güzel yola ve metoda götüren ve ulaştırandır. (Sadreddîn Konevî İcâz'ül-Beyân, 105-108)

(Daha geniş bilgi için bkz. Nihat Keklik, Sadreddîn Konevî'nin felsefesinde Allah, İnsan ve Kainat; Abdülkadir Ahmet Atâ, i'caz'ül-Beyân Mukaddimesi)

7- İsmâîl Hakkı Bursevî (öl. 1135/1725) Rûh'ül-Beyân.

Bursevî ve Üsküdârî nisbesini kullanan İsmâîl Hakkı, aslen İstanbul'un Aksaray semtine mensûb olan Mustafa Efendi'nin oğludur. Büyük İstanbul yangını ile herşeyini kaybeden Mustafa Efendi, şehri terk ederek Edirne yakınlarındaki Aydos kasabasına gitmiş ve İsmâîl Hakkı burada (1063/1653) dünyaya gelmiştir. 12 yaşında Edirne'ye gitmiş ve orada Abdülbâkî Efendi zâviyesinde ilk tahsilini yapmıştır. Bilâhere yirmi yaşlarında iken (1673) İstanbul'a gelerek Celvetiyye şeyhlerinden Atpazarlı Osman Fazlı Efendi'ye intisâb etmiştir. Adı geçen şeyhin tavsiyesi üzerine 1675'te Üsküp'e gitmiş ve bir süre sonra Bursa'ya gelerek Celvetiyye tekkesinde irşâd vazifesine başlamıştır. Bir süre Kıbrıs'ın Magosa şehrine sürgün edilmiş olan şeyhi Osman Fazlı Efendi'yi ziyârete gitmiş, iki defa hacca gitmiş ve Sultân Mustafa devrinde iki kez de gazâyâ katılmıştır. Üç yıl kadar Şâm'da âilesiyle birlikte ikâmet eden İsmâîl Hakkı, on kadar eserini burada te'lif etmiştir. 1720 yılında İstanbul'a gelerek Üsküdar'da Ahmediye câmiinde dersler vermeye başlamış ve iki yıl kadar süren bu ikâmeti esnâsında özellikle vahdet-i vücûd ile alâkalı görüşleri büyük tepki görmüş ve bu sebeple bir müddet Terkirdağ'ın Malkara kazasında ikâmete mecbûr edilmiştir. Müellif burada halktan gördüğü eziyeti, bilâhere eserlerinde bahis mevzûu edecektir. Terkirdağ'dan Üsküdar'a gelen İsmâîl Hakkı son olarak Bursa'ya dönmüş ve Bursa'da kendi adına te'sîs ettiği câmi ve tekkede eserlerini te'lif ve tarikatını yaymakla meşgûl olmuştur. Muhammedî câmii adını verdiği mescide kütübhâne ve eşyâlarını da vakfetmiş olan İsmâîl Hakkı 1137 (1725) yılında burada vefât etmiş ve vasiyyeti üzere kendi câmiinin yanında bulunan tekkesine gömülmüştür. Mezâr taşında yazılı olan şu mısra'lar aynı zamanda vefât tarihini de gösterir:

"Hak hak diyerek azmeyledi, Hakkı Efendi cennete."

106 civarında eseri bulunan Bursalı İsmâîl Hakkı'nın yirmiyedi eseri basılmıştır. Büyük bir kısmı arapça olan eserlerinin altmış kadarı türkçedir. Bahis mevzûu edeceğimiz tefsirinden ayrı olarak Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin Muhammediye'sine yazmış olduğu şerhi (Ferahü'r-Rûh) Mevlânâ'nın Mesnevî'siyle ilgili olarak yaz-

dığı Rûh'ül-Mesnevî başta olmak üzere Reşahât'ü Ayn'il-Hayât, Tuhfe-i İsmâîliyye, Kitâb'ün-Necât, Tuhfe-i Halîliyye, Kitâb'ül-Hitâb ve Attâr'ın Pendnâmesine yazmış olduğu şerh en önemlileridir. Aynı zamanda Arap, Türk ve İran edebiyâtına da vâkıf olan İsmâîl Hakkı'nın bir de şiir divânı vardır.

Bursa Ulu Câmiinde vermiş olduğu vaazlarıyla şöhret kazanmış bulunan Bur-salı İsmâîl Hakkı, burada okuttuğu tefsîr derslerini de ihtivâ etmek üzere ve Kur'-ân'ın nüzûl süresini gözönünde bulundurarak yirmiüç yılda kaleme almış bulunduğu Rûh'ül-Beyân isimli tefsîri; özellikle Kâdî Beydâvî ve Ebu's-Suûd Efendi'nin tefsîr-leri esâs alınarak; tasavvufî, işârî, edebî ve ahlâkî nitelikli tefsîrlerden yapılmış bir derleme niteliğindedir. Eser her bakımdan onsekizinci Yüzyıl Osmanlı müslüman Türk dünyasının kültür hayatının bir vitrini niteliğindedir. Bu sebeple tefsîrde, devrin hâkim kültürleri olan Arap, İran ve Türk kültürünün geniş izleri görülmekte ve yine hâkim düşünce sistemi olan vahdet-i vücûdçu tasavvuf düşüncesinin bütün izleri göze çarpmaktadır. Diğer bir unsur olarak, devrin hâkim ilim ve kültür müesseseleri olan medreselerin çokça rağbet ettikleri gramer, belâğat ve edebiyat inceliklerine de geniş yer verilmektedir. Yalnız Arap dili ve edebiyatı ile yetinilmemekte, Farsça, Türkçe edebiyat örnekleri de sergilenmektedir. Bu yönüyle Şeyh İsmâîl Hakkı Bursevî; Onsekizinci Yüzyılın Osmanlı ilim ve kültür geleneğinin müşahhas bir temsilcisidir. Kendinden önceki Türk müelliflerden farklı olarak, tefsîre Dîvân Edebiyatının Türk dilindeki güzel örneklerini de Türkçe olarak kaydetmiş bulunan İsmâîl Hakkı Bursevî aynı zamanda çağının fikir ve san'atını da tefsîrine yansıtmıştır. Bir diğer özellik olarak Bursevî, o dönem ilim adamlarında bulunması gereken halka yönelik pratik tecrübelerin sergilendiği vaaz ve irşâd ile ilgili eğitici örneklerle de bu eserinde geniş yer vermektedir. Dolayısıyla Rûh'ül-Beyân tefsîri bu mânâda devrinin bütün kültür değerlerini yansıtan bir mozaik niteliğindedir. Alışlagelmiş tefsîr tarzından tamâmen farklı olan bu tefsîr, menkıbевî kıssalarla ve çoğu mevzû olan zayıf hadislerle doludur. Bu bakımdan zaman zaman tenkid edilmiştir. Ne var ki devrin bütün kültür şubelerini ihâta eden ve dünya görüşüyle kafa yapısını ortaya koyan böylesine güzel bir örneğe başka eserde rastlamak mümkün değildir. Bilhâssa Türk asıllı bilginlerin görüşlerine de yer verilmesi ve vahdet-i vücûdçu gelenek uyarınca bol bol işârî tefsîrlere girilmesi bu tefsîrin karakteristik özelliğidir. Tefsîrin önsözünde kendisi bu eseri nasılyazdığını şöyle anlatmaktadır: Kurbân adı verilen (Hz. İsmâîl'in kurbânını ve kendi adını telmîh ediyor) bu fakîr kul nasihat veren şeyh İsmâîl Hakkı -Allah onu her türlü fitnelerden korusun- der ki: Şeyhim Allâme, İmâm, derin anlayışlı bilgin, vaktinin sultânı zamanının nâdir kişisi ilmi ve irfânıyla Allah'ın yaratıklar üzerindeki hücceti, inâyet ve tevfi k nûrlarının doğuş yeri, gerçekten halifelik sırlarının vârisi, ikinci binin ikinci düğümünün başında tecdid sırrına vâkıf olduğu görülen Rabbânî ilhâmın ma'deni efendim, üstâdım Affân'ın oğlu diye isimlendirilen (Hz. Osmân'ı telmîh ederek Şeyhi Atpazarlı Osmân Efendi'yi kastediyor) değerli ve büyük şeyh, Kostantîniyye şehrinin sâkini -Allah onu ve bizi açık ve gizli her noktada te'yîd etsin- ikinci binin ilk düğümünün birinci onunun altıncı onunda bana, evliyalar burcu Bursa'ya -sıkıntı ve zulüm elinin uzanmasından korunmuş olsun- taşınmamı îşâret buyurduğunda... Ve ben bu şehirdeki Ulu Câmi'de, şöhretli ve aydınlık saçan mâbedde vaz'edip öğüt vermekten başka yapacak bir şey bulamadığımda... Rûm âlilerinin bir kısmında ikâmet ettiğim sıralarda tefsîr sayfalarından ve ilim vâsıtalarından bir kısım sayfaları derlemiş olduğumdan... Âl-i İmrân süre-

sinden daha fazla bir kısmı ihtiva eden sayfalar yazmış olduğumdan. Ve bunlar, Rüzgarın taşıdığı zerrecikler gibi ellerde dağınık vaziyette bulunduğundan... Ve bu sayfalar uzunca olduğundan... İstedim ki; yakaladıklarımın aşırı gidenleri özetleyeyim ve bana lutfedilen bilgilerden ona bazı şeyler ekleyeyim. Bunu tanzim edip inci dizisinde toplayayım ve san'atkâr parmakla bu inciye dizeyim. Ancak benim (satacak) eşyâm az, derinliğim bu değerli nazmın sonuna ulaşamayacak kadar kısa idi. Eğer Allah bana mühlet verir de bu büyük bâdireyi atlatırsam, haftalar ve aylar boyunca yazmış olduğum mikdârı insanlar için beyâza çekebilir de satırlara dizme esnâsında onları düzeltebilirim, âhiret gününde malın ve evlâdın fayda vermediği bir zamanda, Sad ve Nûndan başka hiçbir şeyin fayda vermediği bir vakitte bana azık ve şefaathı olacak bir şeyler hazırlarım. Allah'tan dileğim odur ki; bu çalışmam, amellerin sâlihlerinden, eserlerin hâlislerinden ve amel günlerinin sonuna kadar iyiliklerin kalıcılarından olsun. Çünkü O, bir kul için hayır murâd ederse okutan insanlar için yaptığı işini güzelleştirir.

Tefsîrin sonunda da şöyle demektedir: Kur'ân tefsîri konusunda Beyânın Rûhu (Rûh'ül-Beyân fî Tefsîr'il-Kur'ân)nun yazılması yaklaşık olarak vahiy müddetine (denk gelen bir zaman içinde) oldu. Kader beni yeryüzünün muhtelif bölgelerine gönderdi ve gezici eller beni boylamdan enleme dolaştırdı, ve nihâyet Allah Teâlâ bunu tamâmlama makâmına konurdu. Böylece Allah'ın izniyle 1117 yılının ayları içerisinde dizilen Cumâd'el-Ülâ dizgisinin ondördüncü Perşembe günü tamâm olma izni vârid oldu.

Biz daha önce bu eserde Rûh'ül-Beyân tefsîrinden yeterince iktibâslar yaptığımız için burada örnek vermeye gerek duymuyoruz.

(Daha geniş bilgi için bkz., M. Ali Aynî, İsmail Hakkı (Paris, 1933), Bursalı Mehmed Tâhir, Mevlâna Şeyh İsmâîl Hakkı el-Celvetî (İstanbul, 1329) İslâm Ansiklopedisi, İsmâîl Hakkı maddesi; Şemseddin Sâmî, Kâmus'ül-A'lâm, İsmâîl Hakkı maddesi, Brockelmann, G.A.L., II, 440, Suppl., II, 652; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 712-714; Menî' Abdülhalim Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 265-271)

VII- MÜNFERİD TEFSİR ÇALIŞMALARI

İbn Cerîr Taberî ile başlayan büyük tefsîr çalışmaları sonucunda tefsîr ilmi alanında daha önce gördüğümüz gibi önemli eserler vücûda getirilmiştir. Bunlardan başlı başına özellik arzedenleri biz bölümler halinde zikrettik. Şimdi münferiden kayda değer olmamakla beraber Taberî'den itibaren İslâm dünyasında yapılmış olan tefsîr faaliyetleriyle ilgili kısaca bilgi vermek istiyoruz. Burada bahis mevzûu olan müellif ve eserler genellikle tüm bir tefsîr kitâbı yazmış olmaktan ziyâde, tefsîrle ilgili eserleri bulunan ya da muhtelif sûreleri tefsîr etmiş bulunan zevâtın oluşmaktadır.

1- Kays İbn Müslim: (öl. 120/737)

Ebu Amr Kays İbn Müslim el-Cedelî, Kûfeli olup tâbiinin büyük isimlerinden-dir. Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız bu zâtın 120 (737) tarihinde vefât ettiği bilinmektedir. Târik İbn Şihâb, Mücâhid gibi zevâtın hadîs öğrenmiş bulunan Kays İbn Müslim, Atâ İbn Sâbit başta olmak üzere birçok sahâbeden hadîs rivâyet etmiştir. Sevrî, A'meş ve Mis'ar gibi zevât da kendisinden rivâyet nakletmişlerdir. Kays İbn Müslim'in tefsîrle ilgili rivâyetleri Abdullah İbn Abbâs'a ulaşır. Onun bu rivâyetlerinin, gerek Buhârî, gerekse Müslim şartlarına uygun olduğunu kabul etmişlerdir.

2- Atâ el-Hûzelî: (öl. 126/743)

Ebu Reyyân veya Ebu Talha Atâ İbn Dînâr el-Hûzelî, Mısır'da yetişmiş bir hadîs râvisidir. Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip bulunmadığımız bu zâtın 126 (743) yılında Mısır'da vefât ettiği belirtilmektedir. Saîd İbn Cübeyr kanalıyla tefsîre dâir bazı rivâyetlerin günümüze aktarılmıştır. Râvî olarak doğru sözlü olduğu hadîs bilginlerince rivâyetler kabul edilmiştir.

3- Yûnus İbn Habîb: (öl. 183/799)

Ebu Abdurrahmân Yûnus İbn Habîb, İran asıllı olup Leys oğulları ve Dabbe kabîlesinin kölelerindendir. 183 yılında (799) yüz yaşını aşkın bir çağda vefât etmiştir. Ünlü nahiv bilgini Ebu Amr İbn Alâ'nın mensûblarından da bulunan Habîb, değerli bir hadîs bilgini olarak Basra'da dersler verirdi. Meânî'l-Kur'ân isimli bir eserinden de sözedilen Yûnus İbn Habîb'in, lûgat ve meselle ilgili kitablari bulunmaktadır.

4- Ebu'l-Hasan el-Kisâî (öl. 189/804)

Ebu'l-Hasan Ali İbn Hamza İbn Abdullah el-Kissâî, Kûfeli olup Esed kabîlesinin kölelerinden idi. Üzerine bir kisâ giydiği için bu nisbeyi alan Ali İbn Hamza, bilâhère Bağdâd'a yerleşmiş ve 189 (804) yılında Hârûn er-Reşîd'le beraber çıktığı bir seferde Rey şehrinde vefât etmiştir. Aynı gün İmâm Muhammed'in vefâtından

da haberdâr olan Hârûn er-Reşîd, fıkıh ile nahvi bir günde mezâra gömdük, diye-
rek üzüntüsünü belirtmiştir. Yedi ünlü Kurrâ'dan olan Kissâî, Kûfelilerin nahiv ve
lûgat alanındaki önder isimlerindendir. Kırâeti Hamza'dan öğrenmiş bulunan Kis-
sâî, hadîsi Süleyman İbn Erkam ve Ebubekr İbn Ayyâş'tan dinlemiş, Muâz el-
Herrâ'dan nahiv okumuş, bir süre Basra'ya giderek ünlü nahiv bilgini İmâm Hâlîl
ile buluşmuş ve onun ders halkasına katılmış, daha sonra da Hicâz ve çevresindeki
Bedevî kabîleleri arasında dolaşarak Arap dilinin inceliklerini kaydetmiş ve dönü-
şünde Basra'ya yerleşmiştir. Maânî'l-Kur'ân isimli eserin de müellifi bulunan Kis-
sâî nahve dâir muhtelif çalışmaların sâhibidir. Edebî zevkinin yanısıra, Kur'ân'ın
lûgat inceliklerini de araştırma konusu yapmış olan Kissâî'nin Hârûn er-Reşîd'in
oğluna hocalık yaptığı ve ünlü Hanefî imâmlarından İmâm Ebu Yûsuf ile araların-
da bazı tartışmalar geçtiği bilinmektedir.

5- Muhammed er-Ruvâsî: (öl. 190/805)

Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ebu Sâre er-Ruvâsî el-Kûfî, Kûfe'de yetişen ünlü
nahiv bilginlerinden olup 190 (805) yılında burada vefât etmiştir. Kûfeli dil bilginle-
ri arasında nahve dâir ilk kitabı te'lîf etmiş bulunan Muhammed Ruvâsî'nin Maânî'l-
Kur'ân isimli tefsîrle ilgili bir eseri bulunmaktadır.

6- Vekî' İbn Cerrâh: (öl. 197/812)

Ebu Süfyân Vekî' İbn Melîh İbn Adiy İbn Cerrâh, aslen Nisâbûr veya Sindli
olup 127 (744) tarihinde Kûfe'de dünyaya gelmiş ve 197 (812) yılında hac dönüşü
Feyd denilen mahalde vefât etmiştir. Etba-i Tâbi'nin büyüklerinden olan Vekî' İbn
Cerrâh aynı zamânda İmâm-ı A'zam'ın değerli öğrencilerinden idi. Hişâm İbn Ur-
ve, Süfyân İbn Uyeyne, Süfyân es-Sevrî, Evzaî ve Şu'be gibi ünlü isimlerden hadîs
dinlemiş, İmâm A'zam Ebû Hanîfe'den fıkıh öğrenmiş, İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm
Zûfer'le mübâhaselerde bulunmuş ünlü bir bilginidir. İbn Mübârek, Yahyâ İbn Ha-
san, Yahyâ İbn Maîn, Ahmed İbn Hanbel, Ebu Hayseme, Ali İbn el-Medînî gibi
bilginler de kendisinden hadîs, fıkıh öğrenmiş ve rivâyetler nakletmişlerdir. Hârûn
er-Reşîd Vekî' İbn Cerrâh'ı kadî tayîn etmek istemişse de o, bunu kabûl etmemiştir.
Nitekim Ahmed İbn Hanbel onun hakkında şu güzel şehâdetle bulunacaktır: Göz-
lerim Vekî' gibisini görmemiştir. Hadîs ezberler, fıkıh tartışır, ibâdet ve itâatla uğ-
raşır ve pek başarılı olurdu. Kimsenin aleyhinde söz söylemezdi. Vekî'in eserlerine
özenle bağlanınız. Çünkü ben bilgiyi ondan daha çok kuşatmış bir kimseye rastla-
madım. İbn Eksem de onun her gece Kur'ân'ın üçte birini okumadan yatmadığını,
sürekli oruç tuttuğunu ve gecenin büyük bir kısmını ibâdetle geçirdiğini belirtir.

7- Süfyân İbn Uyeyne: (öl. 198/813)

Ebu Muhammed Süfyân İbn Uyeyne el-Hilâlî el-Kûfî, Harem-i Şerîf'in muhad-
disi anlamına (Muhaddis'ül-Harem) ünvânına hâiz olan Süfyân İbn Uyeyne 107 (725)
yılında Kûfe'de doğmuş ve 198 (813) yılında Mekke'de vefât etmiştir. Kendisi Amr
İbn Dînâr, Zührî, Ziyâd İbn Alâka gibi zevâtan hadîs dinlemiş, A'meş, İbn Cü-
rêyc, Şu'be, İbn Mübârek, İmâm Şâfiî, Ahmed İbn Hanbel ve İshâk İbn Raheveyh
gibi ünlü bilginler de kendisinden hadîs nakletmişlerdir. Süfyân İbn Uyeyne hafızlı-
ğı, derin bilgisi emîn oluşu nedeniyle İslâm bilginleri onun hadîslerini hüccet say-
mışlar ve buna göre onlara istinâd etmişlerdir. Râvîlerden bazılarının ismini
zikretmemesi nedeniyle tedlîs yaptığı ithâmına ma'rûz kalan Süfyân İbn Uyeyne'-
nin, terkettiği râvîler sika kimseler olduğu için onun bu atlamasında (tedlîs) hadîs

bakımından bir nakîsa görülmemiştir. Yetmiş kerre hac yaptığı rivâyet edilen Süf-yân İbn Uyeyne'nin tefsîrle ilgili birçok hadisleri bulunmaktadır.

8- Muhammed İbn el-Müstenîr: (öl. 206/821)

Ebu Ali Kutrub Muhammed İbn el-Müstenîr, Basra'da yetişen ünlü bir nahiv bilgini olup, 206 (821) yılında vefât etmiştir. Ebu Ali Kutrub; edebiyat, nahiv ve tefsîrde şöhret kazanmış olup Sîbeveyh'in öğrencilerindendir. Üstâd Sîbeveyh'in derslerine erken saatlerde geldiği için Sîbeveyh'in; sen bir gece kuşusun, diye kendisine iltifâtta bulunması (Kutrub) lakabının verilmesine sebep olmuştur. Mu'tezilî görüşleri de bulunan Kutrub'un, hadis rivâyetinde pek güvenilir olmadığı kabul edilmektedir. Onun Maânî'l-Kur'ân, l'râb'ül-Kur'ân ve Mecâz'ül-Kur'ân isimli eserleri bulunmaktadır.

9- Abdürrezzâk İbn Hemmâm, (öl. 211/826)

Ebu Bekir el-Himyeri diye de bilinen Ebu Bekir Abdürrezzâk İbn Hemmâm İbn Nâfi' Yemen'in San'â şehrinde 126 yılında (743) dünyaya gelmiş ve yine aynı kentte 211 (826) yılında vefât etmiş ünlü bir bilginidir. Abdullah İbn Ma'merî, İbn Cüreyc, Evzâi' Sevrî ve İmâm Mâlik gibi ünlü kişilerden rivâyetler nakletmiştir. İmâm Buhârî, Ahmed İbn Hanbel, İshâk İbn Maîn gibi zevâtta kendisinden rivâyetler nakletmişlerdir. Hadîs bilginlerinin çoğu tarafından güvenilir kabul edilen Abdürrezzâk İbn Hemmam'ın onyedi bin civârında hadîsi ezberlediği söylenmektedir. Ehl-i Beyt hayrânı da olan Abdürrezzâk İbn Hemmâm'ın, Ehl-i Beyt'in fazîletine dâir pek çok hadis rivâyet ettiği görülmektedir. Bu sebeple kendisinde şîlik bulunduğu söylenmiştir.

10- Muhammed İbn Hâtim: (öl. 235/849)

Ebu Abdullah Muhammed İbn Hâtim İbn Meymûn es-Semîn Merv'li ünlü bir hadis bilginidir. 235 (849) yılında burada vefât etmiştir. Kendisi Abdullah İbn İdrîs, Süf-yân İbn Uyeyne, İbn Uleyye, Vekî' ve Kattân gibi zevâtta hadis öğrenmiş, başta ünlü hadis bilgini İmâm Müslim ve Ebu Dâvûd olmak üzere Hüseyin İbn Süf-yân ve Ahmed İbn Hasan gibi zevât da ondan hadis nakletmişlerdir. Bir çok hadis bilgisini, onun rivâyetlerini tevsîk ederken, hadisnin fazla güvenilir olmadığı da söylenmiştir. Ayrıca tefsîrle ilgili bir kitabının bulunduğu ve bu kitabını Bağdâd'ta öğrencilerine dikte ettirdiği bazı kaynaklarca ifâde edilmektedir.

11- Ali el-Kummî (öl. 285/898)

Ebu'l-Hasan Ali İbn İbrâhîm İbn Hâşim el-Hanbelî. Tefsîr el-Kummî isimli eserin müellifi olup hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Meşhûr imâmiyye âlimlerinden Küleynî ondan ders almıştır.

12- Ebu Yahyâ el-Haffâf (öl. 286/899)

Ebu Yahyâ Zekerîyyâ İbn Dâvûd İbn Bekr el-Haffâf, Nisâbûr'da yetişen ünlü bir hadis ve tefsîr bilginidir. Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip bulunmadığımız Ebu Yahyâ el-Haffâf'ın 286 (899) yılında vefât ettiği ve et-Tefsîr'ül-Kebîr isminde bir eserinin olduğu bilinmektedir.

13- Ebu Yahya er-Râzî: (öl. 291/903)

Ebu Yahyâ Abdurrahmân İbn Muhammed İbn Müslim er-Râzî, Rey şehrinde dünyaya gelmiş ve İsfahân câmiinde imâmlık yapmış ünlü bir hadis ve tefsîr bilgini

olup 291 (903) vefât etmiştir. Tefsîr ve hadîsle ilgili iki eseri bulunduğu kaynaklarca belirtilmektedir.

14- Ebu Nadr Muhammed es-Sülemî (öl. 300/912)

Ebu Nadr Muhammed İbn Mes'ûd İbn Muhammed İbn Ayyâş es-Sülemî. Horasân'da İmâmiyye mezhebi mensûblarının önderi olan Sülemî, Semerkand'da yetişmiş bir müfessir olup İbrâhîm İbn Ali el-Kummî'nin gözden geçirmiş olduğu tefsîrinden bazı bölümler, günümüze kadar ulaşmıştır. Bu tefsîrler genellikle Muhammed el-Bâkır ve Ebu Abdullah Ca'fer es-Sâdık'ın rivâyetlerinden oluşmaktadır.

15- Abdullah İbn Mübârek (öl. 308/920)

Ebu Muhammed Abdullah İbn Muhammed İbn Vehb İbn Mübârek ed-Dîneverî, İran'da Dînever'de yetişmiş bir bilgin olup el-Vâdih fi Tefsîr'il-Kur'ân isimli tefsîri günümüze kadar ulaşmıştır. Bu tefsîr esâsta Abdullah İbn Abbâs'ın tefsîrinden yararlanılarak kaleme alınmıştır.

16- Velîd İbn Ebân: (öl. 310/922)

Ebu'l-Abbâs Velîd İbn Ebân İbn Tevbe İsfahân'lı tefsîr, hadîs ve fıkıh bilginlerinden olup 310 (922) yılında burada vefât etmiştir. Sika bir râvî olarak kabul edilen Velîd İbn Ebân'ın tefsîr ve hadîsle ilgili iki eseri bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

17- İbn el-Münzir: (öl. 316/928)

Muhammed İbn İbrâhîm Ebu Bekir en-Nisâbü'ri, İran'da Nisâbü'r'da doğmuş ve uzun süre Mekke-i Mükerrreme'de mücâvir olarak bulunmuş, 316 (928) yılından sonra burada vefât etmiştir. Tefsîr, hadîs ve fıkıhta önder kabul edilen İbn el-Münzir herne kadar Şâfiî mezhebine bağlı idiyse de kendisinin ictihâd derecesini hâiz bulunduğunu kabûl edermiş. Tefsîrin yanı sıra hadîs ve fıkıhla ilgili eserleri bulunmaktadır.

18- İbn Ebu Dâvûd (öl. 316/928)

Abdullah İbn Sülcymân İbn Eş'as İbn Ebu Dâvûd el-Ezdi es-Sicistânî, Sünen sâhibi olup 230 (844) yılında Sicistân'da dünyaya gelmiş, babasıyla birçok seyâhatlar yaptıktan sonra Bağdâd'a yerleşmiştir. 316 (928) tarihinde vefât etmiş bulunan İbn Ebu Dâvûd, hadîs, tefsîr ilminde Irâk'ın önderlerinden olup tefsîre ve hadîse dâir birçok eseri bulunmaktadır.

19- İbn el-Hayyât: (öl. 320/932)

Ebu Bekir Muhammed İbn Ahmed İbn Mansûr, Türkistân'da Semerkand'da dünyaya gelmiş, bilâhère Bağdâd'a giderek burada ünlü nahiv bilgini ez-Zeccâc ile görüşmüş ve 320 (932) yılında vefât etmiştir. Maânî'l-Kur'ân isimli eseri de bulunan İbn el-Hayyât, özellikle gramer ve nahiv konusunda derin bilgi sâhibi idi.

20- Ebu Ca'fer et-Tahâvî (öl. 321/933)

Ebu Ca'fer Ahmed İbn Muhammed İbn Seleme et-Tahavî, Ezd kabilesine mensûb olup yukarı mısırdaki Tahâ'da dünyaya gelmiş, burada tahsîlini ikmâl ettikten sonra Şâm'a gitmiş ve Tulunoğlu Ahmed Bey'in yakın çevresinde bulunmuş, 321 (933) yılında vefât etmiştir. Tefsîr, hadîs ve fıkıh alanında ünlü bir bilgin olan Tahâvî, Hanefî mezhebine mensûb olup Mısır'da hanefîlerin imâmlarından idi.

Ahkâm'ül-Kûr'an isimli ahkâma dâir ve Hanefî fıkıhı doğrultusunda yazmış olduğu tefsîriyle Akîdet'üt-Tahâviyye isimli eseri İslâm dünyasında çok şöhret bulmuştur. Ayrıca fıkıh ve hadîsle ilgili başka kitâbları bulunmaktadır.

21- Ebu Zeyd el-Belhî: (öl. 322/933)

Ebu Zeyd Ahmed İbn Sehl el-Belhî, tarihe felsefî ve pozitif ilimlere dâir eserlerin müellifi olup İran'ın Belh şehrinde yetişmiştir. Felsefî konularda eserleri de bulunan Ebu Zeyd el-Belhî'nin el-Bed' ve't-Târih isimli eserinin yanı sıra Kur'an'ın garîb lafızlarıyla, ilgili bir tefsîri, ayrıca Fâtîha tefsîri bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir. 322 (933) yılında vefât etmiş bulunan Ebu Zeyd el-Belhî'nin antik bilimlerle yakından alâkadâr olduğu görülmektedir.

22- Ebu Müslim Muhammed: (öl. 329/934)

Muhammed Ebu Müslim Muhammed İbn Bahr el-İsfahânî, İsfahân'lı olup, Fars eyaletinde görev yapmış ve 323 yılı civârında (934) burada vefât etmiştir. Mu'tezilî görüşleri de bulunan Muhammed el-İsfahânî'nin nahiv, tefsîr, belâgat alanında bir çok eseri bulunmaktadır. Câmi'üt-Te'vîl isimli mu'tezilî görüşlere yer verdiği tefsîri ünlüdür.

23- Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (öl. 324/935)

Ebu'l-Hasan Ali İbn İsmâil İbn İshâk el-Basrî. Sahâbe-i Kirâm'ın önde gelenlerinden Ebu Mûsâ el-Eş'arî'nin soyundan gelen ve Ehl-i Sünnet akîdesinin iki önemli mezhebinden biri olan Eş'arîliğin kurucusu olup 260 (873) yılında Basra'da doğmuş ve 324 yılı civârında (935) Bağdâd'da vefât etmiştir. Kur'an tefsîriyle ilgili küçük bir eserinin yanı sıra kelâmî konuları tartışmanın Kur'an ve Sünnete aykırı olmadığını savunduğu Risâle fi İstihsân'il-Havd'i fi'l-Kelâm, el-İbâne an Usûl'id-Diyâne, ve Makâlât'ül-İslâmiyyîn isimli eserleri başta olmak üzere yirmibeşin üzerinde eseri vardır.

24- İbn Ebu Hâtim: (öl. 327/938)

Ebu Muhammed Abdurrahmân İbn Muhammed İbn İdrîs İbn Münzir et-Temîmî er-Râzî. Ünlü Temîm kabîlesine mensûb olup Rey kenti yakınındaki Hanzala derbendinde ikâmet ettikleri için buraya nisbet edilen İbn Ebu Hâtim 247 (861) yılında Rey'de dünyaya gelmiş, Şâm, Hicâz, Irak, Mısır ve Cezîre taraflarında birçok gezilerde bulunduktan sonra 327 (938) yılında vefât etmiştir. Rivâyet tefsîrlerinde İbn Ebu Hâtim kanalıyla gelen pek çok rivâyet yer almaktadır. İbn Ebu Hâtim Hafız'ür-Re'y ünvânınâ hâiz olup zühd ve takvâsıyla şöhret bumaş ve özellikle hadîs ricâli hakkında derin bilgisiyle ün salmıştır. Dört cilt olduğu sanılan tefsîrinin yanı sıra özellikle cerh ve ta'dîl ile ilgili bir çok eseri bulunmaktadır.

25- Ali İbn İsâ: (öl. 334/945)

Ali İbn İsâ İbn Dâvûd, Bağdâd'ın ünlü bilginlerinden olup devrinde siyâsî görevlerde bulunmuş, bir süre Mekke vâlisi olmuş 300 (912) yılında vezîrlük görevine yükseltilmiş, ancak hâlife Muktedir tarafından azledilmiştir. Bilâhere Mekke'ye ve daha sonra da San'â'ya sürgün edilmiş bulunan Ali İbn İsâ, tekrâr vezîrlük görevine döndürülmüş ise de kısa bir süre sonra bu görevden azl olunmuş ve 334 (945) yılında Bağdâd'da vefât etmiştir. Devlet yönetimiyle ilgili bir eserinden başka Maânî'l-Kur'an isimli bir eseri kaleme aldığı kaynaklarda zikredilmektedir.

26- Ali İbn Cemşât: (öl. 338/949)

Ebu'l-Hasan Ali İbn Cemşât en-Nisâbü'rî, on cilt olduğu belirtilen bir tefsîrin müellifi olup, 338 (949) yılında vefât etmiştir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan bu zâtın el-Müsned ve el-Ahkâm isimli eserleri bulunduğu kaynaklarda kaydedilmektedir.

27- Kâsım İbn Asbağ: (öl. 340/951)

Ebu Muhammed Kâsım İbn Asbağ İbn Muhammed, Kurtuba'da yetişmiş ünlü bir bilgin olup Velîd İbn Abdül Melik'in âzâdlı kölesi idi. Hadîs ilminde derin bilgisi bulunan Kâsım İbn Asbağ'ın gramer ve edebiyatta da üstün bir bilgin olduğu görülmektedir. Bakiyy İbn Mahled, İbn Vadâd Sa'leb, el-Müberred ve İbn Kuteybe gibi zevâtтан öğrenim gördükten sonra memleketi olan Kurtuba'ya dönmüş ve burada 340 (951) yılında vefât etmiştir. Ahkâm'ül-Kur'ân isimli eserinden ayrı olarak nâsih ve mensûhla ilgili bir eseri ve ayrıca edebî ağırlıklı yazıları bulunmaktadır.

28- İbn Deresteveyh: (öl. 347/958)

Abdullah İbn Ca'fer İbn Deresteveyh, nahiv, edebiyat ve tefsîr alanında değerli eserlerin müellifi olup el-Müberred ve Sa'leb ile yakın dostluk kurmuş, İbn Kuteybe ile karşılaşmış ve 347 (958) yılında Bağdâd'da vefât etmiştir. Dârekutnî gibi hadîs bilginlerinin kendisinden rivâyet aktardığı İbn Deresteveyh'in Maânî'l-Kur'ân isimli eserinin yanı sıra hadîs, edebiyat ve gramer alanında da bir çok eserleri bulunmaktadır.

29- Ebu'l-Hakem Münzir: (öl. 349/960)

Ebu'l-Hakem Münzir İbn Saîd, Endülüs'te yetişmiş edebiyat ve tefsîr alanında şöhret bulmuş, bir süre Gırnata'da kadılık yapmış ve Zâhirî mezhebinin benimsemekle beraber, Mâlikî mezhebine göre fetvâ vermiş değerli bir bilgin olup, 349 (960) yılında Endülüs'te vefât etmiştir. Ahkâm'ül-Kur'ân isimli eserinin yanı sıra nâsih ve mensûhla ilgili bir eseri, ayrıca hutbeleri, mektûbları ve şiirlerinden oluşan bir dîvânı bulunmaktadır.

30- İbn Ebu Osmân: (öl. 353/964)

Ebu Saîd Ahmed İbn Ebu Bekir Muhammed en-Nisâbü'rî, İran'da Nisâbü'r'da doğmuş, Horasân'da, Irak'ta ve Güney Toroslarda gezilere katılmış. Ebu Amr el-Haffâf, Hasan İbn Süfyân, Heytem İbn Halef ve Hâmid İbn Şuayb gibi hadîs bilginlerinden hadîs dinlemiş ve Hâkim gibi ünlü bir muhaddis kendisinden hadîs rivâyet etmiştir. Büyük bir tefsîri bulunduğu kaynaklarda zikredilen İbn Ebu Osmân'ın Müslim'in sahîhi üzerine bir eserinden söz edilmektedir. 353 (964) yılında Tarsûs'ta şehîd olmuştur.

31- İbn Miksem (öl. 355/965)

Muhammed İbn Hasan İbn Ya'kûb İbn Miksem, kırâet ve nahiv ilminde mütehasşis bir zât olup Ebu Müslim el-Kecci, Sa'leb ve Yahyâ İbn Muhammed İbn Saîd'den ilim öğrenmiş, tefsîre dâir el-Envâr isimli bir eser kaleme almış ve (965) yılında vefât etmiştir.

32- Ebu Ali el-Kâlî (öl. 330/941)

Ebu Ali İsmâîl İbn Kâsım Abdün İbn Hârûn 280 (893) yılında Malazgirt'te dün-

yaya gelmiş, 303 (915) Bağdâd'a gitmiş, yirmibeş yıl Bağdâd'da ikâmet ettikten sonra 330 (941) tarihinde Endülûs'e gitmiş ve Halîfe Abdurrahmân en-Nâsir tarafından büyük bir iltifâtla karşılanmış ve yirmibeş yıl burada kaldıktan sonra 356 (966) yılında Kurtuba'da vefât etmiştir. Müfessir ve âlim bir zât olan Ebu Ali el-Kâlî özellikle nahiv ve arap dili konusunda imâm sayılırdı. Beğavî, Adevî, Ebu Dâvûd es-Sicistânî'nin oğlu Ebu Bekir'den hadîs dinlemiş, İbn Düreyd, Ebu Bekir İbn Ser-râc, Nifteveyh, Ebu İshâk es-Zeccâc ve Ahfeş gibi ünlü nahiv bilginlerinden gramer okumuş ve bu alanda gerçekten değerli eserler kaleme almıştır. Yedi uzun sûrenin tefsîrinden ibâret bir de tefsîri bulunmaktadır. Ebu Ali el-Kâlî'nin özellikle nahiv konusundaki eserleri çok meşhûrdur.

33- Ebu'l-Kâsım et-Taberânî (öl. 360/970)

Ebu'l-Kâsım Süleymân İbn Ahmed İbn Eyyûb eş-Şâmî, Şâm yakınlarındaki Ta-beriyye'de doğmuş, Şâm, Mekke, Medîne, Yemen, Mısır, Bağdâd, Kûfe, Basra ve Cezîre dolaylarında seyâhatlar yapmış, bilâhere İsfahân'a giderek 360 (970) yılında burada vefât etmiştir. Muhaddisler arasında el-Hücce ünvânını hâiz bulunan Ebu'l-Kâsım et-Taberânî'nin müsnedi ve hadîsle ilgili eserleri çok tutulmuş ve rivâyetleri güvenilir sayılmıştır. Otuz-üç yıl seyâhat yaptığı bilinen Taberânî'nin büyük bir tefsîr kitâbı da bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

34- Ebu'l-Hasan el-Cürcânî (öl. 366/976)

Ebu'l-Hasan Ali İbn Abdülazîz İbn Hüseyin 290 (902) yılında Gûrganç'ta doğmuş, Irak ve Şâm taraflarında seyâhatlar yaptıktan sonra doğum yeri olan Gûrganç'ta ve bilâhere Rey şehrinde kadılık yapmıştır. Devrindeki bilginler tarafından büyük medhlerle yâd edilen Ali İbn Abdülazîz 366 (976) yılında Nisâbü'r'da vefât etmiştir. Edebiyat, tarih, fıkıh alanındaki eserlerinin yanı sıra genişçe bir Kur'ân tefsîri bulunduğu kaynaklar tarafından belirtilmektedir.

35- İbn Hibbân (öl. 369/979)

Ebu Muhammed Abdullah İbn Muhammed İbn Ca'fer İbn Hibbân el-Büstî el-Ansarî 274 (887) yılında İsfahân'da doğmuş büyük bir muhaddis ve tefsîr bilgini-dir. İbn Merdeveyh, Ebu Nuaym ve Ebu Bekir el-Hatîb gibi hadîs bilginleri, onun ümmetin en bilginlerinden olduğunu belirtmişler ve kendisinin sika bir râvî olduğunu söylemişlerdir. İbrâhîm İbn Sa'dân, Muhammed İbn Abdullah el-Hemedânî, Ebu Ya'lâ el-Mavsîlî, Ebu Arûbe el-Harrânî gibi ünlü hadîs bilginlerinden hadîs dinlemiş, Ebu Bekir Ahmed eş-Şîrâzî, Ebu Bekir İbn Merdeveyh, Ebu Nuaym, Süfyân İbn Miskeveyh ve Fazl İbn Muhammed gibi zevât da kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir. Ebu's-Şeyh künyesiyle de bilinen İbn Hibbân'ın sahîh'i meşhûr olup rivâyet tefsirlerinde onun rivâyetleri yer almaktadır. Ebu's-Şeyh 354 (965) veya 369 (979) yılında İsfahân'da vefât etmiştir.

36- Ebu Mansûr el-Ezherî (öl. 370/980)

Ebu Mansûr Muhammed İbn Ahmed İbn Ezher İbn Talha el-Herevî, Herât'da dünyaya gelmiş, Hüseyin İbn İdrîs ve Muhammed İbn Abdurrahmân'dan dersler almış, sonra Bağdâd'a gelerek Kâsım el-Bağavî ve Ebu Bekir İbn Dâvûd gibi bilginlerin ders halkasında bulunmuş; fıkıh, Arap dili ve edebiyatı alanında değerli çalışmalar yapmış, tesâdüfen esir düştüğü Karâmita arasında bedevî araplarla düşüp kalkarak fasîh arapçayı öğrenmiş ve kaydetmiş 370 (980) yılında Herât'da vefât etmiştir. Tef-

sîrinin yanı sıra kırâet, mantık ve hadîsle ilgili eserleri mevcûddur.

37- Ebu Ali el-Fârisî (öl. 377/987)

Ebu Ali Hasan İbn Ahmed İbn Abdülğaffâr el-Fârisî 288 (900) yılında İran'da Nesâ'da dünyaya gelmiş, muhtelif seyâhatlardan sonra Bağdâd, Şâm'da bulunmuş bir müddet Haleb'e giderek Seyfûddevl'e'nin hizmetinde çalışmış ve müteâkıben İran'a gelerek Adududdevl'e'nin hizmetine girmiş ve 377 yılında (987) Bağdâd'ta vefât etmiştir. Kırâet ve nahiv ilmiyle de iştigâl eden Ebu Ali el-Fârisî'nin ünlü şâir Mûte-nebbî ile mübaheseleri meşhûrdur.

38- Ebu Muhammed İbn Atiyye (öl. 383/993)

Ebu Muhammed Abdullah İbn Atiyye İbn Abdullah, Şâm'da yetişmiş ünlü bir müfessir olup Kur'an'ı tefsîr etmek için klasik Arap edebiyatına başvurmak amacıyla elli bin beyitlik klasik Arap şiirinden eserleri ezberlemiştir. İbn Atiyye el-Kadîm diye bilinen ve Şâm'da kendi adıyla anılan bir mescidde imâmlik yapan İbn Atiyye 383 (993) yılında burada vefât etmiştir.

39- Ebu'l-Hasan er-Rummânî (öl. 384/994)

Ebu'l-Hasan Ali İbn İsâ İbn Ali er-Rummânî, Samerra asıllı bir âileden gelme olup Arap gramercilerinin önde gelen isimlerindendir. Tefsîrinin yanı sıra Sîbeveyh'in nahivle ilgili bir eserini de şerhetmiş bulunan Rummânî 296 (908) yılında Bağdâd'da dünyaya gelmiş ve yine aynı yerde 384 (994) yılında vefât etmiştir.

40- İbn Şâhîn (öl. 385/995)

Ebu Hafs Ömer İbn Ahmed el-Bağdâdî, Irak'lı hadîsciler arasında rivâyetine güvenilir bir bilgin olarak tanınmış, hadîs ilminde pek çok eserler tasnîf etmiş ve Bakiyyet-üş-Şuyûh ünvânıyla anılagelmiştir. İbn Şâhîn'in büyük bir tefsîrinin yanı sıra el-Müsned ve't-Târîh isimli eserleri de bulunmaktadır. Kendisi Muhammed İbn Bâğandî'den, Muhammed İbn Hârûn el-Mücedder ve Ebu'l-Kasım el-Beğavî'den hadîs öğrenmiş, Ebu Saîd el-Mâlikî ve Ebu Bekr el-Berkânî gibi zevât da kendisinden hadîs nakletmişlerdir. 297 (909) yılında Bağdâd'ta dünyaya gelmiş ve yine aynı kentte 385 (995) yılında vefât etmiştir.

41- Ubeydullah el-Esedî (öl. 387/997)

Ebu'l-Kâsım Ubeydullah İbn Muhammed el-Esedî, Musul'da yetişmiş bir bilgin olup edebiyat, kırâet ve tefsîr ilimlerinde eserler kaleme almıştır. Mu'tezilî olduğu söylenen Ubeydullah 387 (997) yılında burada vefât etmiştir.

42- Muhammed el-Udfuvî (öl. 388/998)

Ebu Bekir Muhammed İbn Ali İbn Muhammed el-Udfuvî tefsîr ve edebiyat alanında ün yapmış olup Ebu Ca'fer en-Nelhâs'tan nahiv, Ebu Ğanîm el-Muzaffer'den kırâet ilimleri tahsil etmiştir. el-İstignâ fî Tefsîr'il-Kur'an isimli bir eserde kaleme almış olan Udfuvî 388 (998) yılında vefât etmiştir.

43- Ebu Muhammed el-İsfahânî (öl. 389/998)

Ebu Muhammed Abdullah İbn Hâmid İbn Muhammed, İsfahân'da yetişmiş, el-Vâiz ünvânıyla şöhret bulmuş, şâfiî bilginlerindendir. Ebu'l-Hasan el-Beyhakî'den fıkıh öğrenimi görmüş, Ebu Ali es-Sekafî'den kelâm okumuş, tefsîr ve fıkıh alanında şöhret bulmuş olan Ebu Muhammed seksenüç yaşında iken 389 (998) yılında İsfahân'da vefât etmiştir. Abdullah İbn Hâmid tefsîri isimli eserin buna âit olduğu sanılmaktadır.

44- Ebu'l-Ferec en-Nehrevânî (öl. 390/999)

Ebu'l-Ferec İbn Zekerıyyâ İbn Yahyâ İbn Humeyd. Nehrevân'da yaşamış olup kendi döneminde fıkıh, gramer ve edebiyat alanında şöhret bulmuş bir bilgin idi. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî'nin mezhebini benimseyen Nehrevânî altı ciltten meydana gelen büyük bir de tefsîr kaleme almıştır. Zehebî bu tefsirin çok değerli bilgiler ihtivâ ettiğini kaydeder.

45- Ahmed İbn Fâris (öl. 395/1004)

Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris İbn Zekerıyyâ el-Kazvînî. Kazvîn doğumlu olup bir müddet Hemedân'da bulunmuş sonra Rey şehrine gelerek 395 (1004) yılında burada vefât etmiştir. Arap edebiyatı ve dil bilgisi alanında şöhret bulmuş olan Ahmed İbn Fâris'in Câmî'üt-Te'vîl isimli bir de tefsîri bulunmaktadır.

46- Hâkim (öl. 405/1014)

Tefsîr bilginleri kuşağının beşinci tabakasının önde gelen isimlerinden olan Ebu Muhammed Abdullah İbn Hamdeveyn İbn Nuaym en-Nisâbüri 321 tarihinde (942) Nisâbü'r'da doğmuş ve 405 tarihinde (1014) burada vefât etmiştir. Büyük bir hadîs mecmûasının müellifi bulunan Hâkim Ebu Muhammed iki bin kadar kişiden hadîs dinlemiş, fıkıh ve tefsîr alanında şöhret bulmuş, Sâmanoğulları döneminde Nesâ kadılığına tayîn edilmiş, bir süre sonra Gûrganç kadılığına tayîn edilmek istenmişse de kabul etmemiştir. el-Müstedrek isimli meşhûr hadîs kitâbında; Ebu Hâtîm İbn Hibbân, Muhammed İbn Ya'kûb el-Asam Ebu Ali en-Nisâbüri gibi zevâtın hadîs nakletmiş Ebu'l-Hasan Dârekutnî, Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî, Ebu Zerr el-Herevî ve Ebu Bekir el-Beyhakî gibi ünlü hadîs bilginleri de kendisinden hadîs nakletmişlerdir.

47- İbn Fûrek (öl. 406/1615)

Ebu Bekir Muhammed İbn Hasan İbn Fûrek el-Ansârî, Şâfiî fakîhlerinden ünlü kelimci ve müfessir, İsfahân'da doğduktan sonra bir süre Rey ve Nisâbü'r'a gidecek orada hadîs dersleri vermiş ve bir medrese inşa ettirmiştir. Kerrâmiye aleyhinde bulunan İbn Fûrek Gazneli Sultân Mahmûd'un huzûrunda adı geçen tâife mensûbları ile tartışmış ve Gazne'den Nisâbü'r'a dönerken yolda Kerrâmiye mezhebine mensup bir şahıs tarafından zehirlenerek 406 (1015) yılında öldürülmüştür. Kabri bu gün de bir ziyaretgâh olarak tanınmaktadır. Ebu'l-Hasan el-Bâhilî, Abdullah İbn Ca'fer el-İsfahânî ve İbn Hürrezâd el-Ehvazî gibi ünlü bilginlerden ders almış, Hâkim, Ebu Bekir el-Beyhakî ve Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî gibi zevât da kendisinden rivâyetler nakletmişlerdir.

48- Ebu'l-Kâsım en-Nisâbüri (öl. 406/1015)

Hasan İbn Muhammed İbn Hasan en-Nisâbüri, vaazlarıyla ünlü bir zât olup başlangıçta kerrâmî iken sonradan bu mezhebe karşı çıkmıştır. Ebu'l-Kâsım'ın devrinde çok tutulan bir tefsîr yazdığı ancak günümüze kadar ulaşmadığı sanılmaktadır. 406 (1015) yılında Nisâbü'r'da vefât etmiştir.

49- Şerîf er-Radiyy (öl. 406/1015)

Ebu'l-Hasan Muhammed İbn Tâhir, ünlü bir Şîî bilgini olup 359 (969) da Bağdâd'ta doğmuş ve yine 406 (1015) yılında bu kentte vefât etmiştir. Maânî'l-Kur'ân ve Mecâz'ül-Kur'ân isimli eserleriyle tefsîr literatürüne önemli katkıda bulunmuş olan Şerîf er-Radiyy, Bağdâd'ta önemli mevkiler ihrâz etmiş bir aileye mensûbtur.

Daha çok lügat, belâgat ve gramer inceliklerine yer verdiği tefsîrinde pek çok uydurma rivâyet naklettiği için ithâm edilmiştir.

50- İbn Merdeveyh (öl. 416/1025)

Ebu Bekir Ahmed İbn Mûsâ İbn Merdeveyh el-İsfahânî; ünlü bir müfessir, tarih ve hadîs bilginidir. Son derece güvenilir bir râvî olan İbn Merdeveyh, devrinde İsfahân'ın en büyük bilginlerinden kabûl edilirdi. 323 (934) yılında İsfahân'da doğan İbn Merdeveyh, Ebu Sehl İbn Ziyâd el-Kattân, Meymûn İbn İshâk, el-Horâsânî, Muhammed İbn Abdullah es-Saffâr gibi ünlü zevâtтан hadîs nakletmiş; Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân İbn Mende ve Ebu Mutî' Muhammed el-Mısırî gibi zevât da ondan rivâyet nakletmişlerdir. Hadîs ilmindeki şöhretinin yanı sıra, birçok tefsîr de rivâyet etmiş bulunan İbn Merdeveyh 416 (1025) yılında İsfahân'da vefât etmiştir.

51- Ebu Ömer el-Meâfirî (öl. 429/1037)

Ebu Ömer Ahmed İbn Muhammed İbn Ebu Abdullah el-Meâfirî, Endülüs'te yetişmiş ünlü bir bilgin olup Salamanka'da doğmuş, Kurtuba'da ikâmet etmiş ve 429 yılında (1037) Salamanka'da vefât etmiştir. Büyük bir Kur'ân tefsîrinin yanı sıra fıkıh, kelâm ve usûl ile ilgili bir çok eseri bulunmaktadır.

52- Ali el-Havfî (öl. 430/1038)

Daha önce adından bahsedilen Ebu Bekir el-Udfuvî'nin öğrencilerinden olan Ali İbn İbrâhîm İbn Saîd İbn Yûsuf, ünlü bir nahiv bilginidir. el-Burhân fî Tefsîr'il-Kur'ân isimli bir tefsîri de bulunan Ali el-Havfî 430 (1038) yılında vefât etmiştir.

53- el-Hîrî (öl. 430/1038)

İsmâîl İbn Ahmed İbn Abdullah el-Hîrî, İran'da Nisâbü'r şehri yakınlarındaki Hîre'de dünyaya gelmiş, vâiz, müfessir ve fakîh bir zât olup zahid ez-Serahsî'den hadîs öğrenmiş, Ebu Heyseme'den sahîh-i Buhârî'yi dinlemiştir. Hatîb el-Bağdâdî'nin kendisinden rivâyet naklettiği el-Hîrî 430 (1038) yılında Nisâbü'r da vefât etmiştir. el-Kifâye fî't-Tefsîr isimli bir eseri günümüze intikâl etmiştir.

54- Şerîf el-Murtazâ (öl. 436/1044)

Ebu'l-Kâsım Ali İbn Tâhir İbn Ahmed ünlü bir Şîî bilgini olup 355 (965) yılında Bağdâd'da doğmuş ve 439 (1044) yılında aynı kentte vefât etmiştir. Hz. Ali'ye nisbet edilen Nehc'ül-Belâge'yi daha önce sözü geçen kardeşi Şerîf Radî ile birlikte derleyip tanzim eden Şerîf Murtazâ İbn Nübâte ve Şeyh Müfîd gibi zevâtтан ders almıştır. el-Emâlî isimli tefsîr, hadîs ve edebiyata dâir eserinde Kur'ân'ı tefsîr edebilmek için gramer ve belâgat inceliklerine fazlasıyla yer veren Şerîf Murtazâ, mensûbu bulunduğu Şîî görüşleri kabûl ettirmek kasdıyla pek çok mevzû hadîs ve rivâyete de yer vermektedir.

55- Mekkî İbn Hammûş (öl. 437/1045)

Ebu Muhammed Mekkî İbn Ebu Tâlib el-Hammûş, Endülüs'te yetişen ünlü bir nahiv bilgini olup, 437 (1045) yılında Kurtuba'da vefât etmiştir. Mısır'da Ebu Tayyib'den ve Abdülmün'im'den ilim öğrenmiş bulunan Mekkî İbn Hammûş, Kurtuba'nın ünlü Ulu câmiinde hatîblik te yapmıştır. el-Hidâye İla Bülûğ'in Nihâye isimli tefsîrinin yanı sıra Kur'ân'ın i'râbı, nâsîh ve mensûh konularıyla kiraete dâir eserler de yazmıştır.

56- Ebu Muhammed el-Cüveynî (öl. 438/1046)

Rükn'ül-İslâm Ebu Muhammed Abdullah İbn Yûsuf İbn Abdullah el-Cüveynî; İran'ın Cüveyn kasabasında yetişmiş ve burada Ebu Ya'kûb Ali Ebiverd'den fıkıh tahsîl etmiş, daha sonra Nisâbü'r'a geçerek Ebû Tayyib es-Sulûkî'den ders almış ve Merv şehrinde ünlü bilgin Kaffâl'dan öğrenim görmüş ve burada icâzet almıştır. Başta Kaffâl olmak üzere Adnân İbn Muhammed ed-Dabbî'den, Ebu Nuaym İbn Hasan'dan ve Ebu Hüseyin İbn Bîşrân'dan hadîs dinlemiştir. Ünlü kelâm bilgini İmâm'ül-Harameyn Ebu'l-Maâli el-Cüveynî'nin babası olan Ebu Muhammed'den, başta adı geçen oğlu olmak üzere Sehl İbn İbrâhîm el-Mescidî ve Ali İbn Ahmed el-Medîni gibi bazı kişiler hadîs nakletmişlerdir. 438 (1046) yılında Nisâbü'r'da vefât etmiş bulunan Ebu Muhammed el-Cüveynî tefsîr hadîs ve fıkıh alanında şöhret yapmış bir zât olup hem rivâyet hem de dirâyet tefsîrlerini içeren büyük bir tefsîr kaleme almıştır.

57- Ebu Osmân es-Sâbûnî (öl. 449/1057)

Ebu Osmân İsmâîl İbn Abdurrahmân İbn Ahmed es-Sâbûnî 373 (983) yılında Nisâbü'r'da dünyaya gelmiş Ebu'l-Abbâs Tabûti ve Ebu Sâid es-Simsâr, Ebu Bekir el-Furât gibi zevâtan dersler aldıktan sonra Hicâz'da, Maarra'da öğrenim görmüş ve nihâyet kendisi de Nisâbü'r, Horasân, Hindistân, Gazne, Cürcan, Âmil, Taberistân, Şâm ve Kudüs gibi İslâm dünyasının o günkü kültür merkezlerinde dersler vermiştir. Ebu Bekir el-Beyhakî, Ebu Abdullah el-Kârî ve Ebu Sâlih el-Müezzîn gibi bilginler de ondan hadîs nakletmişlerdir. Kur'ân tefsîri ile ilgili yazılı eserlerden çok vaz ve nasîhat şeklinde çalışmaları yapmış olan Sâbûnî daha fazla öğrenci yetiştirmekle ün salmıştır. 449 (1057) yılında vefât etmiştir.

58- Mâverdî (öl. 450/1058)

Ali İbn Muhammed İbn Ubeyy el-Mâverdî, 364 (974) yılında Basra'da doğmuş, Bağdâd'a gelerek Abbâsî devletinin üst makâmlarında görev almış, halîfe saraylarında bulunmuş ve nihâyet başkadılık mevkiine yükselmiştir. Gülsuyu sattığı için kendisine gülsuyu anlamına Mâverd nisbesi verilmiştir. Ebu'l-Kâsım es-Seymerî'den fıkıh okumuş, Ebu Hâmid el-İsferayîni'nin derslerini takîb etmiş, Hasan İbn el-Hanbelî, Muhammed İbn Adıyy, Muhammed İbn Muallâ el-Ezdî ve Câfer İbn Muhammed el-Bağdâdî'den rivâyetler nakletmiştir. Ebubekir el-hatîb ve Ebu'l İzz İbn Kâğuş gibi isimler de kendisinden rivâyet nakletmişlerdir. Özellikle Ahkâm-ı Sultaniyye'si ile meşhûr olan İmâm Ebu'l-Hasan el-Mâverdî'nin tefsîr'ül-Mâverdî isimli bir tefsîri bulunmaktadır. Bu tefsîrden bazı bölümler günümüze ulaşmıştır. el-Hâvî el-Kebîr isimli Şâfiî fıkhına dâir ünlü eserinin yanı sıra Âlâm'ün-Nübüvve, el-Emsâl ve'l-Hikem, Nasîhat'ül-Mülûk, Kanûn'ül-Vizâre, Edeb'üd-Dünya ve'd-Dîn isimli eserleri İslâm dünyasında yaygın bir şöhrete sâhiptir.

59- Ebu Ca'fer et-Tûsî (öl. 460/1067)

Ebu Ca'fer Muhammed İbn Hasan İbn Ali et-Tûsî Şîa'nın önemli bilginlerinden olup Bağdâd'ta ikâmet etmiş fakat sünnilerle şîiler arasındaki bir tartışma nefîcesinde Necef'e geçmiş ve 460 (1067) yılında Necef veya Kûfe'de vefât etmiştir. et-Tibyân'ül-Câmi' isimli büyük bir tefsîri bulunmaktadır.

60- Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî (öl. 465/1072)

Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm İbn Hevâzin İbn Abdülmelik el-Kuşeyrî, Nisâbü'r'a yerleşmiş olan Arap kabîlelerinden Kuşeyr İbn Kâ'b kabîlesine mensûb olup 376 (986)

yılında Üstüva'da doğmuş ve daha sonra İslâm dünyasının muhtelif bölgelerinde geziler yapmış 465 (1072) yılında Nisâbü'r'da vefât etmiştir. Risâlet'ül Kuşeyriye isimli ünlü tasavvufî eserin müellifi bulunan İmâm Kuşeyrî, tasavvuf başta olmak üzere hadis, tefsîr, fıkıh ve usûl konularında önemli eserler kaleme almıştır. Selçuklu hükümdârı Sultân Alparslan tarafından büyük iltifâtlara da mazhar olmuş bulunan Kuşeyrî'nin et-Teyisr fi İlm'it-Tefsîr isimli tefsîre dâir bir eseri bulunmaktadır.

61- Ebu Muzaffer Şâhfûr (öl. 471/1078)

Ebu Muzaffer Şâhfûr İbn Tâhir İbn Muhammed el-İsferâyînî; Kelâm, fıkıh alanında şöhret bulmuş ünlü bir bilginidir. Ebu'l-Abbâs el-Asam'dan hadis dinlemiş ve uzun yıllar Tûs kentinde öğrenci yetiştirerek ilme hizmet etmiş ve 471 (1078) yılında burada vefât etmiştir. Farsça tefsîri meşhûr bulunan Ebu Muzaffer Şâhfûr'un daha çok kelâmî ve felsefî eserleri bulunmaktadır.

62- Ebu'l-Maâlî el-Cüveynî (öl. 478/1085)

İmâm'ül-Harameyn Ebu'l-Maâlî Abdülmelik İbn Abdullah İbn Yûsuf el-Cüveynî, Ziyâ'ül-Hakk lakabını almış ünlü bir fıkıh ve kelâm bilginidir. Büyük İslam düşünürü Gazzâlî'nin de hocası bulunan Cüveynî 419 (1028) yılında Cüveyn kasabasında doğmuş, İslâm dünyasının doğusunda ve batısında bir çok seyahatlar yaptıktan sonra 478 (1085) yılında Nisâbü'r'da vefât etmiştir. Kelâma dâir eş-Şâmil fi Usûl'id-Dîn, el-İrşâd isimli ünlü eserinin yanı sıra bir de Kur'ân tefsîrinin bulunduğu kaynaklarca belirtilmektedir. Şâfiî fikhına dâir Nihâyet'ül-Matlab isimli eseri özellikle daha sonraki bilginler tarafından pek beğenilmiştir. Bilhâssa Nizâmiye medreselerinde vermiş olduğu dersler ile İslâm dünyasına pek çok yüksek düzeyde bilgin yetiştirmiş olan Cüveynî, kelâmda Eş'arî mektebinin önemli isimlerinden birisidir.

63- Ali el-Kayrevânî (öl. 479/1086)

Ali İbn Fadl İbn Ali el-Kayrevânî, Gazne ve Bağdâd civârında yaşamış, 479 (1086) yılında vefât etmiş bir bilginidir. El-Ferczdakî diye de bilinen bu zâtın el-İksîr fi İlm'it-Tefsîr ve el-Bürhân isimli tefsîrlerinin bulunduğu kaynaklarca belirtilmektedir.

64- Fahr'ül-İslâm el-Pezdevî (öl. 482/1089)

Fahr'ül-İslâm Ali İbn Muhammed İbn Hüseyin İbn Abdülkerim İbn Mûsâ el-Pezdevî, Mâverâünnehir bölgesinde yetişmiş ünlü Hanefî fakihlerinden olup 400 (1009) yılı civârında Mâverâünnehir çevresinde doğmuş ve 482 (1089) yılında yine aynı bölgedeki Keş kasabasında vefât etmiş, na'sı bilâhere Semerkand'a taşınmıştır. Hanefî fikhının en büyük kaynaklarından birisi olan el-Mebsûd isimli eserin müellifi bulunan Fahr'ül-İslâm el-Pezdevî'nin fikhî eserlerinin yanı sıra Keşf'ül-Estâr isimli geniş hacimli bir de tefsîri bulunmaktadır.

65- Ebu Hâmid es-Semerkandî (öl. 488/1095)

Ebu Hâmid Muhammed İbn Abdürreşid İbn Hasan es-Semerkandî, Semerkand civârında yetişen ünlü Hanefî bilginlerindendir. Seyyid Şerif Cürcânî'den fıkıh ve diğer bilimleri tahsil etmiş bulunan Semerkandî, hacca gidip geldikten sonra 488 (1095) yılında vefât etmiştir. Tefsîr'ül-Kur'ân isimli bir eseri bulunmaktadır.

66- İbn'üs-Sem'ânî (öl. 489/1095)

Mansûr İbn Ahmed İbn Abdülcebbar el-Mervezî, Merv'de yetişmiş, Horasân,

Bağdâd, Kûfe ve Hicâz'da seyâhatlar yaparak devrin ünlü bilginleriyle tanışmış, tekrâr anayurdu olan Merv'e gelerek 489 (1095) yılında burada vefât etmiştir. Aralarında bir çok bilgin bulunan Temîmoğulları kabîlesinden Sem'ân soyuna mensûb bulunduğundan kendisine, İbn'üs-Sem'ânî nisbesi verilmiştir. Tefsîrle ilgili bir eserden ayrı olarak, kelâm ve hadîse dâir birçok eserleri bulunmaktadır. Nitekim daha sonra gelecek olan Ebu Saîd Abdülkerîm es-Sem'ânî de bu zâtın torunlarındanır.

67- Selmân el-Hülvânî (öl. 494/1100)

Nehrevân halkından olan Ebu Abdullah Selmân İbn Abdullah el-Hülvânî Bağdâd'ta öğrenim gördükten sonra Irak'ın muhtelif bölgelerinde gezilerde bulunmuş, sonra İsfahân'a yerleşmiş, ve 494 (1100) yılında burada vefât etmiştir. Kırâet ağırlıklı bir tefsîrinden başka, özellikle nahiv ve lûgatla ilgili eserler yazmıştır.

68- Tâc'ül-Kurrâ (öl. 500/1106)

Ebu'l-Kâsım Mahmûd İbn Hamza İbn Nasr el-Kirmânî, Kirmân'da yetişmiş ünlü nahiv bilginlerinden olup 500 (1106) yılında burada vefât etmiştir. Lûbâb'üt-Tefsîr, Lûbâb'üt-Te'vîl, Acâib'ül-Kur'ân, el-Bürhân fî Maânî Müteşabih'il-Kur'ân isimli tefsîrle ilgili önemli çalışmaları bulunmaktadır.

69- Hatîb et-Tebrîzî (öl. 402/1108)

Ebu Zekeriyâ Yahyâ İbn Ali İbn Hasan İbn Muhammed eş-Şeybânî, Tebriz'de doğmuş. Bağdâd'ta ikâmet ettikten sonra bir süre Mısır'a yerleşmiş, tekrâr Bağdâd'a dönerek 502 (1108) yılında burada vefât etmiştir. İ'râb'ül-Kur'ân isimli daha çok gramer ağırlıklı bir tefsîri bulunan Hatîb et-Tebrîzî, gramer ve edebiyat yönü ağır basan bir bilginidir.

70- Râğıb el-İsfahânî (öl. 503/1109)

Ebu'l-Kâsım Huseyin İbn Muhammed İbn Mufaddal el-İsfahânî, el-Müfredât isimli eseriyle İslâm dünyasında haklı bir şöhret kazanmış ünlü bir bilginidir. Ayrıca bir de tefsîr yazmış olan Râğıb bu tefsîrini tamâmlayamamıştır. Bu eseri bilâhère ünlü tefsîr bilgini Kâdî Beydâvî'ye kaynak teşkil edecektir. Tefsîre giriş isimli bir eserinin yanısıra Tenzîh'ül-Kur'ân isimli bir eseri de bulunmaktadır. Râğıb'ın Mu'tezilî olduğu söylenirse de Fahreddîn Râzî onu, Ehl-i Sünnet bilginleri arasında saymaktadır.

71- Mes'ûd İbn Ali el-Beyhâkî (öl. 544/1149)

Ebu'l-Mehâsin Mes'ud İbn Ali Ahmed es-Suvânî Fahr'üz-Zamân lakabıyla anılan ünlü bir gramer ve lûgat bilginidir. Kur'ân tefsîrinin yanısıra edebiyat ve usûl ile ilgili eserleri bulunan Beyhâkî 544 (1149) yılında vefât etmiştir.

72- Ahmed el-Beyhâkî (öl. 544/1149)

Ahmed İbn Ali İbn Muhammed el-Beyhâkî, Beyhak'ta yetişmiş bir diğer kırâet, tefsîr, gramer ve lûgat bilginidir. 544 (1149) yılında vefât etmiş olan Beyhâkî'nin Kur'ân tefsîrinin yanı sıra el-Muhît bi'l-Kur'ân isimli bir de eseri bulunmaktadır.

73- Muhammed İbn Tayfûr (öl. 550/1155)

Ebu Abdullah Muhammed İbn Tayfûr es-Secâvendî, Gazne civârında yetişmiş ünlü bir tefsîr, gramer ve kırâet bilginidir. Ayn'ül-Maânî isimli bir tefsîrinden ayrı olarak kırâetle ilgili eserleri bulunmaktadır. 550 (1155) yılı civârında hayatta oldu-

ğu sanılmaktadır.

74- Ali el-Harizmî (öl. 560/1164)

Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Ali el-Harizmî, ünlü tefsîr bilgini Zemahşerî'nin değerli öğrencilerinden olup, edebiyat ve gramerle ilgili eserlerinin yanı sıra gramer ağırlıklı bir de Kur'ân tefsîri vardır. 560 (1164) yılında Harizm civârında vefât etmiştir. Kendisi Arap olmadığı halde üstadı Zemahşerî gibi Arap dilinin inceliklerine gerçekten vâkıf olduğu kaynaklarca ifâde edilmektedir.

75- İbn Zafer (öl. 565/1169)

Ebu Abdullah Muhammed İbn Zafer el-Kureyşî. Mekke-i Mükerreme civârında yetişmiş Afrika ve Endülüs'e seyahatlar yapmış, bilâhère Şâm civârına gelerek yerleşmiş bulunan İbn Zafer gramer, edebiyat ve tefsîr alanında eserler vermiştir. 565 (1169) yılında vefât etmiş olup Yenbü'ul-Hayât isimli tefsîrinden ayrı matbu bazı eserleri bulunmaktadır.

76- İbn'üd-Dehân (öl. 569/1173)

Nâsîh'üd-Dîn Saîd İbn Mübârek İbn Ali, Musul civârında yetişmiş ve edebiyat, şiir, gramer alanında eserler yazmış bir bilgin olup 569 (1173) yılında adı geçen kentte vefât etmiştir. Başlıbaşına bir Kur'ân tefsîrinin yanı sıra Fâtiha ve İhlâs sûrelerinin müstakil tefsîrlerini de yazmış olan bu zâtın gramere dâir bazı eserleribulunmaktadır.

77- Muhammed el-Bakkâlî (öl. 576/1180)

Ebu'l-Fadl Muhammed İbn Ebu'l-Kâsım, Harizm civârındaki Gürganç'ta doğmuş, fıkıh, edebiyat ve tefsîr alanında eserler vermiş ünlü bir Hanefî bilginidir. Zemahşerî'nin öğrencilerinden olan Bakkâlî'nin tefsîrinin yanı sıra et-Tenbîh alâ'l'caz'il-Kur'ân isimli bir eseri ve ayrıca gramer ve fıkıha dair bazı eserleri bulunmaktadır. 576 (1180) yılında Gürganç'ta vefât etmiştir.

78- Zahîr'üd-dîn en-Nisâbü'rî (öl. 577/1181'den Sonra)

Zahîr'üd-dîn Ca'fer İbn Muhammed İbn Mahmûd, Nisâbü'r çevresinde yetişmiş olup 577 (1181) yılından sonra vefât etmiştir. Onun Farsça kaleme almış olduğu el-Basâir fî't-Tefsîr isimli eseri arapçadan başka yabancı dilde yazılmış önemli ve ilk tefsîrlerden birisidir.

79- Ali el-Hanefî (öl. 582/1180)

Ali İbn İbrâhîm İbn İsmâîl el-Hanefî, Gazne civârında yetişmiş fıkıh, tefsîr, kelâm ve usûl alanında eserler kaleme almış bir bilginidir. Yaklaşık 582 (1180) yılında vefât etmiş olup tefsîrinden başka fıkıhla ilgili bazı eserleri bulunmaktadır.

80- Ebu Nasr el-Attâbî (öl. 586/1190)

Ebu Nasr Ahmed İbn Muhammed İbn Ömer el-Attâbî, Buhârâ'nın bir mahallesi olan Dâr-i Attâb'da dünyaya gelmiş fıkıh ve tefsîrle ilgili eserler kaleme almış, ünlü bir Hanefî bilginidir. 586 (1190) yılında Buhârâ'da vefât etmiş olan Attâbî'nin kendi adıyla anılan bir tefsîrinden başka fıkıhla ilgili bazı eserleri bulunmaktadır.

81- Ebu Ali el-Fârisî (öl. 599/1203)

Ebu Ali Hasan İbn Hatîr en-Nu'mânî, Bağdâd civârındaki Nu'mâniyye'de dünyaya gelmiş, Şîrâz'da fıkıh tahsîl etmiş, tefsîr, kelâm ve kirâetle ilgili eserler kaleme almış bir bilginidir. Şâm, Mısır ve Kudüs'te de bulunmuş olan Ebu Ali'nin İbrânca

bildiği söylenmektedir. Büyük bir tefsîrinin yanısıra hadîs ve edebiyatla ilgili bazı eserleri de bulunmaktadır.

82- Ebu'l-Kâsım el-Kazvî (öl. 623/1226)

Abdülkerîm İbn Muhammed İbn Abdülkerîm el-Kazvî'nin tefsîr, hadîs ve usûl alanında şöhret yapmış ünlü bir bilgin olup 623 (1226) yılında Kazvî'de vefât etmiştir. Şâfiî fıkhrına dâir eserlerinin yanısıra el-Emâlî isimli tefsîrle ilgili küçük bir eseri bulunmaktadır.

83- İbn Berrecân (öl. 627/1239)

Ebu'l-Hakem Abdü's-Selam İbn Abdurrahmân el-Endelûsî Endülüs'te İşbîliye (Sevilla şehrinde yetişmiş ve 627 (1239) yılında Merrâkeş'te vefât etmiş ünlü bir bilginidir. el-İrşâd fî Tefsîr'il-Kur'ân isimli tamâmlanmamış bir eseri de bulunan İbn Berrecân, özellikle vefk ve havâssla ilgilenmiş ve Kur'ân'dan geleceğe dâir haberler çıkartmaya çalışmıştır.

84- el-Muâfâ el-Mavsîlî (öl. 631/1233)

el-Muâfâ İbn İsmâîl eş-Şeybânî, Musul'da yetişmiş ünlü bir bilgin olup Nihâyet'ül-Beyân fî Tefsîr'il-Kur'ân isimli bir tefsîr yazmıştır. 631 (1233) yılında vefât etmiş bulunan Mavsîlî'nin, ayrıca hadîs ve kıssalardan oluşan bir eseri de bulunmaktadır.

85- Şihâbeddîn es-Sühreverdî (öl. 632/1234)

Ömer İbn Muhammed İbn Abdullah es-Sühreverdî, ünlü bir sûfî olup 539 (1144) yılında Sühreverd'de dünyaya gelmiş ve 632 (1234) yılında Bağdâd'ta vefât etmiştir. Özellikle Avârif'ül-Maârif isimli eseriyle şöhret bulmuş olan Sühreverdî'nin Nuhbet'ül Beyân isimli bir de tefsîri bulunmaktadır.

86- Sehâvî (öl. 643/1245)

Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Abdüssamed el-Mısırî, Mısır'ın Sehâ kentinde dünyaya gelmiş, sonra Şâm'a giderek orada yerleşmiş ve 643 (1245) yılında Şâm'da vefât etmiştir. Fıkıh, usûl bilimlerinin yanısıra tefsîr ve lügatla da ilgilenmiş bulunan Sehâvî'nin kendi adıyla anılan ve Kehf sûresine kadar olan bir tefsîri bulunmaktadır. Ancak onun şöhreti daha çok kırâetle ilgili çalışmalarından kaynaklanır.

87- Sibt İbn'ül-Cevzî (öl. 654/1256)

Şemsüddîn Yûsuf İbn Kızıoğlu İbn Abdullah Ebu'l-Ferec İbn'ül-Cevzî'nin kızının oğlu bulunan Yûsuf Bağdâd'da 581 (1185) yılında doğmuş, daha sonra Şâm'a yerleşerek 654 (1256) yılında burada vefât etmiştir. Dedesi Ebu'l-Ferec İbn'ül-Cevzî'den, Hanbelî fıkhrını okuduktan sonra Şâm ve Musul'da gezilerde bulunmuş, daha sonra Hanefî mezhebine girmiştir. Mir'ât'üz-Zeman isimli ünlü tarihinden ayrı olarak bir Kur'ân tefsîri Ebu Hanîfe'nin menkıbesini ihtiva eden bir eseri ve hadîsle ilgili bazı kitâbları bulunmaktadır.

88- Ebu Abdullah el-Mürsî (öl. 655/1257)

Şerefüddîn Muhammed İbn Abdullah İbn Muhammed, Endülüs'ün Mürsiye (Mürchie) kentinde dünyaya gelmiş, daha sonra Bağdâd, Horasân, Haleb ve Şâm'da ikâmet etmiş, hac vazîfesini ifâ ettikten sonra Mısır'a gitmiş, Şâm'a dönerken 655 (1257) yılında yolda vefât etmiştir. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve usûl alanında şöhreti bu-

lunan el-Mürsî'nin kendi adıyla anılan bir tefsîrinden ayrı olarak orta boyda et-Tefsîr'ül-Evsat ve bunun da özeti durumunda bulunan daha küçük et-Tefsîr'üs-Sağîr isimli üç tefsîri bulunmaktadır. Ayrıca İmâm Müslim'in Sahîh'inin bir özeti, fıkıh, kelâm ve gramere dâir bazı eserleri vardır.

89- İbn Abdüsselâm (öl. 660/1262)

Abdülazîz İbn Abdüsselâm İbn Ebu'l-Kâsım, Mısır'da yetişmiş ünlü bir bilgin olup bir süre Şâm'da dersler vermiş, Emevî câmiinin imâm ve hatîbliği görevini üstlenmiş, Eyyûbîler döneminin yetiştirdiği ünlü bir bilgindir. Tefsîr'i İbn Abdüsselâm diye şöhret bulan kısa bir tefsîrinden başka fıkıh, hadîs ile ilgili bir çok eseri bulunmaktadır.

90- İzzeddîn er-Rüstağfenî (öl. 661/1263)

Abdürrezzâk İbn Rızkullah er-Rüstağfenî Re's Ayna'da yetişmiş ünlü bir Hanbelî bilgini olup Bağdâd, Şâm, ve Haleb'te öğrenim gördükten sonra Musul'da uzun süre tefsîr ve hadîs dersleri okutmuştur. Matâli-ü Envâr'it-Tenzîl isimli bir tefsîri bulunmaktadır.

91- Muvaffaküddîn el-Mavsîlî (öl. 680/1281)

Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Yûsuf, Musul yakınlarındaki Kevâse'de yetişmiş ve 680 (1281) yılında burada vefât etmiş Şâfiî bilginlerindendir. Tabsira fi't-Tefsîr isimli bir eser kaleme almış, bilâhere bunun özeti niteliğinde Telhîs isimli bir tefsîr yazmıştır. Celâleddîn el-Mahallî, tefsîrinde bu eserden yararlanmıştır.

92- Ebu'l-Abbâs el-İskenderî (öl. 683/1284)

Nâsirüddîn Ahmed İbn Muhammed İbn Mansûr el-Mâlikî, İskenderiye'de yetişmiş ünlü bir bilgin olup, Zemahşerî'nin el-Keşşâf isimli tefsîrini tenkîd eder mâhiyette el-İntisâf isimli bir eser kaleme almıştır. 683 (1284) yılında İskenderiye'de vefât etmiştir.

93- Burhâneddîn el-Hanefî (öl. 689/1290)

Ebu'l-Maâlî Ahmed İbn Nâsir İbn Tâhir. Kendi adıyla anılan bir tefsîrin sâhibi olup Hanefî, fukuha ve bilginlerindendir. 689 (1290) yılında vefât etmiştir.

94- Abdü'l-Azîz ed-Dîrînî (öl. 694/1294)

Sa'düddîn Abdülazîz Ahmed İbn Saîd ed-Dîrînî, Mısır'da yetişmiş, daha çok tasavvufî görüşlere sâhib bir bilgin olup et-Teyşîr fi-İlm'it-Tefsîr isimli manzûm bir eseri bulunmaktadır. 694 (1294)'te Mısır'da vefât etmiştir.

95- Bahaeddîn el-Kıftî (öl. 697/1297)

Ebu'l-Kâsım Hibetullah İbn Abdullah el-Kıftî, Mısır'da yetişmiş, fıkıh, nahiv ve cebirle ilgili eserler kaleme almıştır. İbn Seyyid el-Küll diye de bilinen bu zâtın kendi adıyla anılan ve Meryem sûresine kadar olan bir tefsîri bulunmaktadır. 697 (1297) yılında Mısır'da vefât etmiştir.

96- İbn'ün-Nakîb el-Makdîsî (öl. 698/1298)

Ebu Abdullah Muhammed İbn Süleymân İbn Hasan Belh asıllı olup Kudüs'te dünyaya gelmiş ve 698 (1298) yılında burada vefât etmiştir. Bir süre Kâhire'de Câmî'ül-Ezher'de dersler vermiş bulunan İbn'ün-Nakîb kendi zamanına kadar yazılmış olan tefsîrlerden ihtisârla et-Tahrîr ve't-Tahbîr li Akvâ'i Eimmet'it-Tefsîr isimli

geniş bir eseri vardır.

97- Kutbeddîn Şîrâzî (öl. 710/1310)

Kutbeddîn Mahmûd İbn Mes'ûd İbn Muslih eş-Şîrâzî, 634 (1236) yılında Şîrâz'da dünyaya gelmiş, bilâhere Anadolu'ya geçerek Sivas ve Malatya kadılıklarında bulunmuş, Şâm'ı ziyaret ettikten sonra Tebrîz'e yerleşmiş ve 710 (1310) yılında Tebrîz'de vefât etmiştir. Şâfiî mezhebinden olan Kutbeddîn Şîrâzî, Sadreddîn Konevî'nin derslerinde bulunmuş ve Feth'ül-Mennân isimli büyük bir tefsîr kaleme almıştır. Tefsîr, havâss, felsefe ve astronomiye dâir eserleri bulunmaktadır.

98- Necmeddîn el-Bağdâdî (öl. 710/1310)

Ebu Rebî' Süleymân Abdülkavî et-Tûfî, Bağdâd civârındaki Sarsar'da doğmuş, 710 (1310) yılında vefât etmiştir Fakîh, edîb ve şâir olan bu zât, Şâm'da İbn Teymiyye ile tanışmış, Mısır'da hadîs ve nahivle ilgili eserler okumuş, bir süre burada ikâmet etmiştir. el-İşârât'ül-İlâhiyye isimli tefsîrinden ayrı olarak el-İksîr fi İlm'it-Tefsîr isimli bir tefsîri, ayrıca Şâfiî fıkına dâir bazı eserleri ve hadîsle ilgili çalışmaları bulunmaktadır.

99- İmâdüddîn el-Mâlikî (öl. 720/1320)

Ebu'l-Hasan İbn Ebu Beir el-Kindî, bir süre İskenderiye kadılığı yapmış, daha sonra Endülûs'e giderek Gırnata'ya yerleşmiştir. 720 (1320) yılında vefât ettiği sınımlanmaktadır. Daha ziyade gramer ağırlıklı el-Kefîl bi Maânî't-Tenzîl isimli bir tefsîri bulunmaktadır.

100- Şerefüddîn İbn'ül-Bârizî (öl. 738/1337)

Hibetullah İbn Abdürrahîm İbn'ül-Bârizî, Şâfiî fakîhlerinden olup Hamâ kadılığı yapmış, bir süre Basra'da bulunarak er-Ravza fi-Tefsîr'il-Kur'ân isimli bir tefsîr kaleme almıştır. 738 (1337) yılında vefât etmiştir. Fıkıh ve hadîsle ilgili daha başka eserleri bulunmaktadır.

101- Şerefüddîn el-Mağribî (öl. 743/1342)

Şerefüddîn Hasan İbn Muhammed İbn Abdullah el-Mağribî, Mağrib'te yetişmiş ünlü bir bilgin olup Zemahşerî'nin Keşşâf'ına hâşiye yazarak bu eserdeki kırâet şekillerini, hadîslerin sılihat derecesini ve gramer mes'elelerini tedkîk etmeye çalışmıştır. Kendisi Ehl-i Sünnetten olduğu için Zemahşerî'nin Mu'tezilî görüşlerini de eleştiren Şerefüddîn, hadîs ve beyân ilmiyle ilgili eserler yazmıştır. 743 (1342) yılında vefât etmiştir.

102- Hasan İbn Muhammed et-Tûsî (öl. 743/1342)

Hasan İbn Muhammed İbn Abdullah et-Tûsî; tefsîr, hadîs ve belâgat ilminde şöhret bulmuş bir zât olup 743 (1342) yılında vefât etmiştir. Zemahşerî'nin Keşşâf'ını şerhetmiş olan bu zâtın ayrıca bir de Kur'ân tefsîri bulunmaktadır.

103- Ahmed el-Çarperdî (öl. 746/1345)

Fahreddîn Ahmed İbn Hasan el-Çarperdî, Tebrîz yakınlarında yetişmiş ve Kâdî Beydâvî'den ders almış bir bilgindir. 746 (1345) yılında vefât etmişbulunan Çarperdî'nin Keşşâf'a yazmış olduğu hâşiyesi meşhûrdur. Bu eserinde Zemahşerî'nin Ehl-i Sünnet'e karşı tavırlarını eleştirmiştir.

104- Tâceddîn en-Nahvî (öl. 749-1348)

Ahmed İbn Abdülkâdir İbn Ahmed el-Kaysî, Hanefî bilginlerinden olup Ebu Hayyân'ın el-Bahr'ül-Muhîr isimli tefsîrinden derlenerek meydana getirilmiş olan ed-Dürr'ül-Lakî min'el-Bahr'il-Muhîr isimli eseri meşhûrdur. 749 (1348) yılında vefât etmiştir.

105- İbn'ül-Lebbân (öl. 749/1348)

Şemseddîn Muhammed İbn Ahmed İbn Abdülmü'min; Şâm'da yetişmiş bir bilgin olup 749 (1348) yılında vefât etmiştir. Kur'ân'daki kelimelerin kullanılış şekillerini anlattığı Tâ'bîrât'ül-Kur'ân isimli eseri meşhûrdur.

106- Ebu's-Senâ el-İsfahânî (öl. 749/1348)

Şemseddîn Muhammed İbn Abdurrahmân İbn Ahmed; İsfahân'da yetişmiş ve 749 (1348) yılında Kâhire'de vebadan ölmüştür. Kudüs, Hicâz ve Şâm'da bulunmuş olan İsfahânî, İbn Teymiyye'nin de takdîrini kazanmıştır. Envâr'ül-Hakâik isimli tefsîr kitabı bu alanda yazılmış olan eserlerin önemlilerinden sayılır.

107- İmâdüddîn Yahyâ el-Yemenî (öl. 750/1349)

Yahyâ İbn Kâsım el-Alevî Yemen halkından olup Zemahşerî'nin el-Keşşâf isimli tefsîrine iki tane hâşiye yazmıştır. 750 (1349) yılında vefât etmiş bulunan Yemenî'nin ilk eserinin adı Dürer'ül-Asdâf'tır. Daha sonra Tuhfet'ül-Eşrâf isimli ikinci hâşiyesini yazmıştır.

108- İbn'ül-Kayyım el-Cevziyye (öl. 751/1350)

Ebu Abdullah Şemsüddîn Muhammed İbn Ebu Bekir İbn Eyyûb, 691 (1291) yılında Şâm'da dünyaya gelmiş ve 751 (1350) yılında yine Şâm'da vefât etmiştir. Hanbelî mezhebine mensûb bulunan İbn'ül-Cevziyye'nin fıkıh, tefsîr ve usûle dâir bir çok eseri bulunmaktadır. İbn Teymiyye'nin öğrencilerinden olan İbn'ül-Cevziyye Kur'ân, hadîs, fıkıh ve irşâdla ilgili pek çok eserler kaleme almıştır.

109- Şihâbeddîn es-Semîn (öl. 756/1355)

Şihâbeddîn Ahmed İbn Yûsuf İbn Abdüddâim; Haleb'te yetişmiş, bilâhere Kâhire'ye yerleşmiş ve 756 (1355) yılında burada vefât etmiştir. ed-Dürr'ül-Masûn isimli bir tefsîrinin yanı sıra, Kur'ân'ın i'râbıyla ilgili bir eseri bulunmaktadır.

110- Takıyüddîn es-Sübkî (öl. 756/1355)

Ebu'l-Hasan Ali İbn Abdülkâfî İbn Yûsuf el-Ansârî Mısır'da dünyaya gelmiş, Kâhire ve Şâm'da bulunmuş, 756 tarihinde (1355) Kâhire'de vefât etmiştir. Şeyh'ül-İslâm üvânını da hâiz bulunan Sübkî; tefsîr, hadîs ve tarih alanında eserler vermiş ünlü bir Şâfiî bilginidir. ed-Dürr'ün-Nazîm fî Tefsîr'il-Kur'ân'il-Azîm isimli tamâmlanmamış bir tefsîri bulunmaktadır.

111- Adududdîn el-İcî (öl. 766/1364)

Kâdî Abdurrahmân İbn Abdülgaffâr el-İcî, Şîrâz yakınlarındaki İc'te dünyaya gelmiş olup Hz. Ebubekr'in soyundan geldiği nakledilmektedir. Aklî ve naklî bilimlerde büyük bir şöhreti hâiz bulunan Adududdîn el-İcî, sultan Ebu Sâid zamânında başkadı (kâdî'l-kudât) olmuş ve bilâhere Kirmân hükümdârı tarafından hapse atılarak 766 (1364) tarihinde hapis hânede vefât etmiştir. Tahkîk'üt-Tefsîr isimli eseri Zemahşerî'nin, Râzî'nin ve Kâdî Beydâvî'nin eserlerinden çıkarılmış bir özet gibidir. Ayrıca kendi adıyla anılan akâid ile ilgili Adudiyye ve daha sonra kelâm ilminin

klasikleri arasında yer alacak olan el-Mevâkıf isimli eserleri ünlüdür.

112- İbn'ün-Nekkâş (öl. 763/1361)

Şemsüddîn Muhammed İbn Ali İbn Abdülvâhid el-Mısırî Fıkıh, tefsîr ve edebiyat alanında şöhret bulmuş olup Takiyüddîn Sübkî'nin takdîrlerini kazanmış bir bilgindir. Kendi adıyla anılan bir tefsîri (Tefsîr İbn'ün-Nakkâş) bulunmaktadır. 763 (1361) yılında Mısır'da vefât etmiştir.

113- Kutbeddîn er-Râzî (öl. 766/1364)

Kutbeddîn Mahmûd İbn Muhammed er-Râzî; Büveyhoğulları hânedânına mensûb olup Şâm'da yaşamış ünlü bir kelâm, felsefe ve tasavvuf bilginidir. Felsefe, mantık ve kelâma dâir eserlerinin yanısıra Zemahşerî'nin Keşşâf'ına yazmış olduğu hâşiye meşhûrdur. 766 (1364) yılında Şâm'da vefât etmiştir.

114- Ebubekir er-Râzî (öl. 768/1366)

Zeyneddîn Muhammed İbn Şemseddîn, Cevherî'nin Sihâh isimli eserinden özetleyerek yapmış olduğu Muhtar'üs-Sihâh'ın yanısıra Beyân ve Bedî'e ve dâir eserleriyle şöhret bulmuş olup ez-Zehb'ül-İbrîz fî Tefsîr'il-Kitâb'il-Azîz isimli bir tefsîri bulunmaktadır. 768 (1366) yılından sonra vefât etmiştir.

115- İbn Akîl (öl. 769/1367)

Bahâeddîn Abdullah İbn Abdurrahman İbn Akîl, aslen Hemedân'lı olup bilâhere Mısır'da Balis kentine yerleşmiştir. Özellikle gramerle ilgili çalışmaların en mükemmel örneklerinden sayılan İbn Melek'in Elfiyye isimli manzûm eserinin şerhinden ibâret olan şerh-i İbn Akîl ile şöhret bulan bu zatın et-Ta'lik'ül- Vecîz isimli tamâmlanmamış bir de tefsîri bulunmaktadır. 769 (1367/) de Mısır'da vefât etmiştir.

116- Cemâleddîn Aksarâyî, (öl. 770/1368)

Cemâleddîn İbn Muhammed İbn Muhammed; İmâm Fahreddîn Râzî'nin torunlarından olup Karaman'da müderrislik yapmış büyük bir Hanefî bilginidir. 770 (1368) yılında vefât etmiş bulunan Cemâleddîn Aksarâyî'nin bir de Keşşâf hâşiyesi bulunmaktadır.

117- Mahmûd el-Konevî (777/1375)

Ebu's-Senâ Mahmûd İbn Ahmed İbn Mes'ûd; Şâm kadılığında bulunmuş Konyalı bir bilgin olup Tehzîb'ü Ahkâm'il-Kur'ân isimli ahkâm âyetlerinin tefsîri bulunmaktadır. 777 (1375) yılında Şâm'da vefât etmiştir.

118- Şihâbeddîn Sivâsî (öl. 780/1378)

Şihâbeddîn Ahmed İbn Mahmûd es-Sivâsî; Sivas'ta yetişmiş sonra Aydınoğullarının himâyesine girmiş ve 780 (1378) yılında Ayasuluğ'da vefât etmiştir. Uyûn'üt-Tefâsîr isimli daha çok diğer tefsîrlerden derlenerek hazırlanmış bir eserinin yanısıra bazı tasavvufî risâleleri bulunmaktadır.

119- Ekmelüddîn el-Bâbertî (öl. 786/1384)

Ekmelüddîn Muhammed İbn Mahmûd el-Bâbertî, Bağdâd yakınlarındaki Bâberta'da doğmuş, bilâhere Şâm ve Kâhire'ye gitmiş, 786 (1384) yılında Kâhire'de vefât etmiştir. Mısır'da sultan Zâhir Berkûk'un iltifâtına mazhar olmuş bulunan Ekmelüddîn Bâbertî'nin; fıkıh, hadîs, kelâm ve gramerle ilgili eserleri bulunmaktadır. Özellikle Hidâye şerhi Osmanlı medreselerinde fazlasıyla ilgi görmüştür. Zemahşer-

rî'nin Keşşâf'ına yazmış olduğu hâşiyeyi tamâmlayamamıştır.

120- Şemseddîn el-Kirmânî (öl. 786/1384)

Şemseddîn Muhammed İbn Yûsuf İbn Ali el-Kirmânî, Kirmân'da dünyaya gelmiş, Şâm ve Mısır'da öğrenim görmüş, bilâhere Bağdâd'a yerleşmiş, 786 (1384) yılında Bağdâd'ta vefât etmiştir. Abududdîn el-İcî'nin el-Mevâkıf isimli eserine yazmış olduğu şerhin yanı sıra, gramer ve hadîsle ilgili çalışmaları bulunan Kirmânî'nin, Keşşâf'la ilgili bir eseri ve Kâdî Beydâvî'nin tefsirine yazmış olduğu bir hâşiyesi bulunmaktadır.

121- Sa'deddin Teftâzânî (öl. 793/1390)

Mes'ûd İbn Ömer İbn Abdullah et-Teftâzânî el-Horasânî; Horasân bölgesindeki Nesâ yakınında bulunan Teftâzân'da doğmuş ve 793 (1390) yılında Semerkand'da vefât etmiş, bilâhere na'sı Serahs'a taşınmış olan bu ünlü bilgin, Moğol istilâsından sonra Türkistân ve Mâverâünnehir bölgesinde sönmeye yüz tutmuş bulunan ilim meş'alesini yeniden aydınlatan büyük bir bilgindir. Eserleri Osmanlı medreselerinde çok rağbet görmüş olan Teftâzânî, Anadolu'ya gelerek birçok ilmî mübâhaselerde bulunmuştur. Keşf'ül-Esrâr isimli Farsça bir tefsir kaleme almış bulunan Teftâzânî'nin Zemahşerî'nin Keşşâf isimli tefsirine yazmış olduğu hâşiyesi de meşhûrdur. Ayrıca Neseffî akâidinin şerhi, Adüdiyye akâidinin şerhi ve bir çok eserlere yazmış olduğu şerhleriyle şöhrat bulmuştur.

122- el-Haddâdî (öl. 800/1397)

Ebubekir Ahmed İbn Muhammed İbn Ali İbn Muhammed el-Haddâdî, Yemenli, Hanefî mezhebine mensûb ünlü bir tefsir ve fıkıh bilginidir. Keşf'üt-Tenzîl isimli bir de tefsiri bulunan Haddâdî 800 (1397) yılında Yemen'in Zebîd kentinde vefât etmiştir. Haddâdî'nin İmâm Kudûrî'nin fıkha dâir eserinin şerhi olan el-Cevheret'ün-Neyyire isimli eseri Osmanlı ulemâsı arasında çok rağbet görmüştür.

123- Muhammed İbn Arefe (öl. 803/1400)

Ebu Abdullah Muhammed İbn Arefe, mâlikî bilginlerinden olup 803 (1400) yılında vefât etmiştir. İbn Arefe tefsiri diye şöhrat bulan bu eser, daha çok Fahreddîn Râzî ve Zemahşerî'nin eserlerinden yapılmış bir derleme niteliğindedir.

124- Sirâcüddîn el-Bülkînî (öl. 805/1402)

Şeyh'ül-İslâm Ömer İbn Reclân el-Bülkînî, Kâhire yakınlarındaki Bülkîn'de doğmuş ve 805 (1402) yılında Kâhire'de vefât etmiştir. el-Keşşâf alâ'l-Keşşâf isimli tefsiri Zemahşerî'nin adigeçen eserine yazılmış olan hâşiyelerin en ünlülerindendir.

125- Mecdüddîn Fîrûzâbâdî (öl. 816/1413)

Ebu Tâhir Muhammed İbn Ya'kûb İbn Muhammed eş-Şîrâzî; Şîrâz yakınlarındaki Fîrûzâbâd'a bağlı Kazerîn'da dünyaya gelmiş olan Fîrûzâbâdî Hz. Ebubekr'e kadar uzanan bir âilenin mensubu olup 816 (1413) yılında Yemen'in Zebîd kentinde vefât etmiştir. Özellikle Arap dilinin günümüze ulaşan en önemli sözlüklerinden birisi olan el-Kamûs'un müellifi bulunan Fîrûzâbâdî'nin ed-Dürr'ün-Nazîm isimli bir tefsiri ve ayrıca el-Besâir isimli tefsir ilmiyle ilgili bir başka eseri bulunmaktadır. Bu son eserinde Adap dilinin incelikleri, belâgat, fıkıh ve tasavvuf noktalarından âyetleri izâh etmeye çalışmıştır. İbn Abbâs'ın Tenvîr'ül-Mikbâs ismiyle günümüze ulaşmış bulunan tefsirini de Fîrûzâbâdî'nin cem'ettiği söylenmektedir.

126- Seyyid Şerîf el-Cürcânî (öl. 816/1413)

Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Ali el-Hüseynî el-Cürcânî; fıkıh, tefsîr, hadîs, mantık, felsefe ve kelâm ilimlerinde şöhret yapmış bulunan bu ünlü bilgin, Kadî tefsîrine bir ta'like kaleme almış, ayrıca Zemahşerî'nin Keşşâf isimli tefsîrinin başaraflarına da bir hâşiye yazmıştır. 816 (1413) yılında vefat etmiş olan Seyyid Şerîf'in Keşşâf hâşiyesine Muhyiddîn el-Atîk (öl. 901/1494), Alâeddin Ali et-Tûsî (öl. 816/1413) ve ünlü Osmanlı bilgini Kemâl Paşazâde (öl. 940/1533) birer hâşiye yazmışlardır. Seyyid Şerîf'in Mutavval hâşiyesi, Mevâkîf şehri ve Ta'rîfât isimli eserleri ünlüdür.

127- Hacı Paşa (öl. 820/1417)

Celâleddin Hızır İbn Hoca Ali İbn Murâd İbn Hoca Ali İbn Hüsâmeddîn; Konya kökenli olup, bilâhère Aydın'a göç etmiş ve bu sebeple Aydınlı Hacı Paşa diye anılmıştır. Konya'da öğrenim gördükten sonra Mısır'a gitmiş, Seyyid Şerîf Cürcânî ve şeyh Bedreddîn Simâvî ile birlikte Mübârek Şâh'tan ders almış ve Şeyh Ekmelüddîn Bâbertî'den yararlanmıştır. Bu arada tıp ilmiyle ilgilenen Hacı Paşa, dönüşünde Aydınoğulları hanedanından Mehmet Bey'in isteği üzerine Birgi'ye gitmiş ve burada ders vermiş, eserlerini te'lîf etmiştir. 820 (1417) yılında vefât etmiş bulunan Hacı Paşa'nın Mecmâ'ül-Envâr isimli bir tefsîri bulunmaktadır. Ayrıca kelâm, felsefe ve tıbbâ dâir eserleri vardır.

128- Kutbeddîn İznîkî (öl. 821/1418)

Muhammed İbn Muhammed el-İznîkî; Birinci Sultân Bâyezid döneminde İznîk'te yetişmiş ünlü bir tasavvuf bilgini olan Kutbeddîn isimli birkaç ciltlik tefsîrinden başka tasavvufî ve ahlâkî risâleleri bulunmaktadır.

129- Bedreddîn Simâvî (öl. 823/1420)

Bedreddîn Mahmûd İbn İsrâîl İbn Kâdî Simavne; aslen Selçûklî hânedan ailesine mensûb olduğu kabul edilen Bedreddîn Simâvî, Edirne yakınlarındaki Simavna'da dünyaya gelmiş çeşitli siyâsî faaliyetlerden sonra 823 (1420) yılında Siroz'da kendi fetvasıyla idâm edilmiştir. Anadolu'nun muhtelif yerlerini gezmiş olan Bedreddîn Simâvî, Mısır'da devrin ünlü bilgini Seyyid Şerîf Cürcânî ile Mübârek Şâh'tan ve Ekmelüddîn Bâbertî'den ders almış ve Ahlatlı dergâhı şeyhlerinden Hüseyin Ahlâtî'nin tarikatına girmiş, bir süre Tebrîz'e giderek Timur'un meclisinde bulunmuş ve nihâyet Yıldırım Bâyezid ile Timûr arasında cereyân eden savaşı müteâkib Osmanlı Beyliğinin dağılması tehlikesiyle yüz yüze geldiği Fetret devrinde Yıldırım Beyazıd'ın oğlu Mûsâ Çelebi'nin kazaskeri olmuştur. Fakat devletin birliğini kuran Çelebi Sultân Mehmed tarafından ta'kibâta uğramış, önce Sinop'a sonra da Deliorman'a kaçmış ve nihâyet yakalanarak Siroz'da idâm edilmiştir. Fıkıh, hadîs, tefsîr ve kelâma âit eserleri bulunan Bedreddîn Simavî'nin Nûr'ül-Kulûb isimli bir de tefsîri vardır.

130- Hoca Muhammed (öl. 822/1419)

Muhammed İbn Mahmûd el-Buhârî, Bahâeddin Nakşibendî'nin seçkin halifelerinden olup yetmişüç yaşlarında 822 (1419) yılında Medîne'de vefât etmiştir. Bazı sûrelerin tefsîrinden ibâret bir eseri günümüze kadar ulaşmıştır.

131- Ya'kûb el-Karamânî (öl. 833/1429)

Ya'kûb İbn İdrîs el-Karamânî, aslen Niğdeli olup, Karaman'a yerleşmiştir. Fıkıh, hadîs ve tarihe âşinâ olan ve Kara Ya'kûb diye bilinen bu zâtın, Kâdî Beydâvî'nin tefsirine yazdığı bir hâşiyesi mevcûddur. 833 (1429) da Karaman'da vefât etmiştir.

132- Molla Fenârî (öl. 834/1430)

Şemseddin Muhammed İbn Hamza İbn Muhammed, ilk osmanlı Şeyh'ül-islâmlarından olup babasından ve Cemâleddin Aksarâyî, Ekmeleddin Bâbertî gibi devrin ünlü bilginlerinden ders görmüş, Şeyh Hamidüddin Kayserî'den tasavvuf dersi almıştır. Mısır'da Seyyid Şerîf Cürçânî ile birlikte öğrenim gören Molla Fenârî, Hicâz'a gitmiş, Kâhire ve Kudüs'ten sonra Antakya ve Şâm'ı dolaşmış, 834 (1430) yılında vefât etmiştir. Bursa'da müderris ve kadılık yapan Molla Fenârî Sultan II. Murâd'ın büyük iltifâtlarına mazhar olmuştur. Fıkıh, kelâm, mantık ve tefsire dâir eserleri bulunan Molla Fenârî'nin Fâtiha sûresi tefsiri daha çok tasavvufî bir yorumla ve İbn'ül-Arabî ekolünün açıklamaları doğrultusunda yazılmış bir tefsirdir.

133- Ali el-Hindî (öl. 835/1431)

Ali İbn Ahmed İbn Ali İbn İbrâhîm İbn İsmâîl el-Kevkebî, Hindistân'ın Bombay kenti yakınlarındaki Mehâyim'de dünyaya gelmiş olan Ali el-Hindî, Tebsirat'ür-Rahmân isimli tasavvufî yönü ağır basan bir tefsir yazmıştır. 835 (1431) de Mehâyim'de vefât etmiştir.

134- Muhammed et-Tilimsanî (öl. 842/1438)

Muhammed İbn Ahmed İbn Muhammed İbn Merzûk; Mağrib'te Tilimsân'da yetişmiş fıkıh, hadîs ve edebiyata vâkıf ünlü bir bilginidir. 842 (1438) yılında vefât etmiş olup İhlâs sûresinin tefsirine dâir bir esri vardır.

135- Yazıcızâde Mehmed Bîcân (öl. 855/1451)

Muhammed Bîcân İbn Kâtib Salâhaddîn; kısaca Yazıcızâde diye bilinen bu büyük bilgin, Tekirdağ civârında dünyaya gelmiş, Gelibolu'da ikâmet etmiş ve II. Murâd devrinde büyük şöhret kazanmış ünlü Türk bilginidir. Muhammediye isimli eseri, asırlarca Anadolu'da destânî tarzda dilden dile aktarılmış bulunan Mehmed Bîcân'ın, ayrıca Fâtiha sûresi tefsiri bulunmaktadır. 855 (1451) yılında Gelibolu'da vefât etmiştir.

136- Alâeddin es-Semerkandî (öl. 860/1455)

Alâeddin Ali İbn Yahyâ, Semerkand asıllı olup, Anadolu'ya hicret etmiş ve Karaman'da ikâmet ederek 860 (1455) yılında burada vefât etmiştir. Bahr'ül-Ulûm isimli tefsiri özellikle Kur'ân'ın anlaşılması için kelime ve lafızların açıklamasına yer veren bir tefsirdir. Çok az da olsa kelâmî konularda bu temas edilmektedir.

157- Burhâneddin el-Bikâî (öl. 885/1480)

Burhâneddin İbrâhîm İbn Ömer, Suriye'nin Bikâa vâdisinde doğmuş, Şâm'da yerleşmiş, tefsir, edebiyat ve tarih alanında şöhret bulmuş bir bilginidir. Nazm'üd-Dürer isimli tefsiri -ki Münesâbat-i Bikâî diye de bilinir- özellikle âyetler ve sûreler arasındaki ince münâsebetlere geniş yer verir. 885 (1480) yılında Şâm'da vefât etmiştir.

138- Celâleddin Mahallî (öl. 864/1459)

Celâleddin Ebu Abdullah Muhammed İbn Ahmed, Kâhire'de yetişmiş ve burada vefât etmiş ünlü bir şafîî bilginidir. Tefsir, fıkıh, kelâm, grame ve mantık ilim-

lerinde şöhret bulmuş olan Celaleddin Mahallî, medrese öğrencilerinin Kur'ân'ın lafızlarını anlamaları için İsrâ süresinin sonuna kadar gelen bir tefsîr yazmış, ancak bu tefsîrini tamâmlayamadan vefât edince daha önce adı geçen Celaleddin Suyûtî bu tefsîri tamâmlamıştır. Her iki Celâl'in birlikte kaleme aldıkları bu tefsîr, iki Celâl anlamına "Celâleyn" tefsîri diye şöhret bulmuş ve günümüze kadar medrese öğrencilerinin elinde temel kaynak olagelmıştır. Daha çok kelimelerin anlamlarının ve nahivle ilgili açıklamaların yer aldığı bu tefsîre birçok bilgin tarafından hâşiyeler yazılmıştır. Bunlar arasında; Şemseddin Muhammed İbn Abdurrahmân el-Alkamî'nin (öl. 963/1492) Kabes'ün-Neyyireyn isimli hâşiyesi; Muhammed Bedreddin el-Kerhî' (öl. 1006/1597) nin Mecma'ül-Bahreyn isimli hâşiyesi; Ali el-Kârî (öl. 1014/1605) nin Cemâleyn isimli hâşiyesi; Abdurrahmân el-Fâsî'nin (öl. 1036/1626) hâşiyesi; Atıyye İbn Atıyye'nin (öl. 1190/1776) el-Kevkebeyn'ün-Neyyireyn isimli hâşiyesi; Şeyh Süleymân Cemel'in (öl. 1204/1889) el-Fütûhât'ül-İlâhiye'si; Muhammed İbn Sâlih es-Sibâî'nin (öl. 1268/1851) hâşiyesi; Sa'dullah İbn Çulâm el-Kandehârî'nin (öl. 1306/1889) Keşf'ül-Mahcûbîn isimli hâşiyesi; Abdullah İbn Muhammed en-Nebrâvî'nin (öl. 1357/1938) Kurret'ül-Ayn isimli hâşiyesi bulunmaktadır.

139- Sâlih el-Bülkînî (öl. 868/1462)

Alem'üd-dîn Sâlih İbn Sirâc Ömer el-Bülkînî, Mısır'da yetişmiş Şâfiî bilginlerinden olup Tefsîr'ül-Bülkînî isimli bir eseri vardır. 868 (1462) yılında Mısır'da vefât etmiştir.

140- Alâeddin Musannifek (öl. 875/1470)

Ali İbn Mecdüddin Muhammed es-Şahrûdî; Fahreddin Râzî'nin torunlarından olup Horasân'da Bistâm yakınlarındaki Şahrûd'da doğmuş Herât ve çevresinde öğrenim gördükten sonra önce Konya'da dersler vermiş, sonra Fâtih Sultân Mehmed'in huzûruna kabûl edilerek büyük iltifâtlarına mazhar olmuş ve 875 (1470) yılında İstanbul'da vefât etmiştir. Mülteka'l-Bahreyn isimli arapça yazdığı tefsîri Fâtih tarafından büyük bir takdîrle karşılanmıştır. Ayrıca Zemahşerî'nin Keşşâf'ına bir de hâşiye yazmıştır. Diğer taraftan tasavvufî, edebî, felsefî ve mantıkî bazı eserleri bulunmaktadır.

141- Ahmed el-Kirîmî (öl. 879/1474)

Seyyid Ahmed İbn Abdullah el-Kirîmî, nisbesinden de anlaşılacağı gibi Kırımılı olup İstanbul'da dersler vermiş ve Mısbâh'ül-Hâdî isimli Beydâvî tefsîrine bir hâşiye yazmıştır. 879 (1474) yılında İstanbul'da vefât etmiştir.

142- Muhyiddin Kâfiyeci (öl. 879/1474)

Muhammed İbn Süleymân İbn Saîd; aslen Bergamalı olup medreselerde gramer kitâbı olarak okutulan İbn Hâcib'in Kâfiyesi ile çok meşgul olduğundan kendisine "kâfiyeci" nesbesi verilmiştir. İran, Âzerbeycân ve Mısır'a seyahatlar yapan ve 879 (1474) yılında vefât eden Kâfiyeci'nin et-Teysîr fî İlm'it-Tefsîr isimli bir tefsîri bulunmaktadır.

143- Sirâceddin el-Mahzûmî (öl. 885/1480)

Muhammed İbn Abdullah er-Rıfâî, aslen Vâsıt'lı olup 885 (1480) yılında Bağdâd'da vefât etmiştir. el-Beyân fî Tefsîr'il-Kur'ân isimli bir tefsîri vardır.

144- Molla Hüsrev (öl. 885/1480)

Molla Muhammed İbn Ferâmûz İbn Ali, Tokat asıllı olup Edirne'de müderrislik yapmış ilk İstanbul kadısı Hızır Bey'den sonra Ayasofya müderrisliğine tayin edilerek İstanbul kadılığı pâyesine verilmiştir. Fâtih tarafından büyük iltifâta mazhar olan Molla Hüsrev özellikle Hanefî fıkına dâir Durer ve Gurer isimli eseriyle şöhret bulmuştur. Kâdî Beydâvî tefsirine yazdığı hâşiyeyi tamâmlayamamıştır. Ancak Muhammed İbn Abdülmelik el-Bağdâdî (öl. 1016/1608) bunu tamâmlamak istemişse de Bakara sûresinin sonuna kadar bir zeyil yazabilmiştir. Mir'ât'ül-Usûl isimli eseri Osmanlı ulemâsı arasında büyük rağbet görmüştür. 885 (1480) yılında İstanbul'da vefât etmiş, ancak na'sı Bursa'ya taşınmış ve kendi adına inşâ ettirdiği medreseye gömülmüştür.

145- Molla Gürânî (öl. 893/1487)

Şemseddîn Ahmed İbn İsmâil; İrân'daki İsferyân'ın çevresinde yer alan Gürân'da doğmuş, Osmanlı şeyhü'l-İslâmlarının dördüncüsüdür. 893 yılında (1487) İstanbul'da vefât eden Molla Gürânî kendi adına yaptırmış olduğu câmide metfündür. Gâyet'ül-Emânî isimli bir tefsiriden başka Kâdî Beydâvî'nin tefsirine yazmış olduğu hâşiyesi vardır.

146- Seyyid Muîn (öl. 894/1488)

Şeyh Muîn İbn Safiyyüddîn, Mekke-i Mükerrreme'de yaşamış olup Câmi'üt-Tibyân isimli bir tefsiri kaleme almıştır. 894 (1488)'de Mekke'de vefât etmiştir.

147- Muhammed et-Tilimsânî (öl. 895/1489)

Ebu Abdullâh Muhammed İbn Yûsuf İbn Ömer es-Senûsî Mağrib'te Tilimsân'da doğmuş, 895 (1489) yılında burada vefât etmiştir. Akâid-i Senûsiyye isimli eseriyle şöhret bulmuş olan Muhammed es-Senûsî'nin Sâd suresinden başlamak üzere bir de tefsiri vardır. Senûsî tarikatının kurucularındandır.

148- Molla Câmi (öl. 898/1492)

Nüreddîn Abdurrahmân İbn Şemseddîn Ahmed, ünlü Hanefî fakihlerinden İmâm Muhammed'in soyundan olup Horasân'ın Câm kasabasında doğmuş ve 898 (1492) yılında Herât'da vefât etmiştir. Edebiyat, tasavvuf, hadîs, tefsir ile ilgili bir çok eseri de bulunan Molla Câmi'nin kendi adına nisbet edilen bir de tefsiri vardır. Devrin bütün bilginlerini İstanbul'da toplamaya çalışan büyük hükümdâr Fâtih Sultan Mehmed'in daveti üzerine İstanbul'a gelmek üzere yola çıkmışsa da Konya'ya geldiğinde Fâtih'in vefât ettiğini öğrenmiş ve bu sebeple geri dönmüştür.

149- Cemâl el-Halvetî (öl. 899/1493)

Çelebi Halife diye bilinen Şeyh Muhammed Cemâlî daha önce zikri geçen Cemâleddîn Aksarâyî'nin soyundan olup aslen Karamanlıdır. Amasya'da doğmuş, 899 (1493) veya 912 (1506) yılında hacca giderken vefât etmiştir. Halvetî halifelerinden olan Cemâl el-Halvetî II. Bâyezîd'in daveti üzerine İstanbul'a gelmiş, bir süre Koca Mustafa Paşa'daki Halvetî dergâhında ikâmet etmiş, sonra hükümdârın sağladığı imkânla hacca giderken yolda vefât etmiştir. Duha sûresinden aşağıya bir tefsiri bulunmaktadır.

150- Muhammed Karahisârî (öl. 900/1494)

Revnak'üt-Tefâsîr isimli bir tefsirin müellifi olan Muhammed İbn Necîh Afyonkarahisâr çevresinde yetişmiş bir bilgin olup 900 (1494) yılında vefât etmiştir.

151- Hüsâmeddîn Bitlîsî (öl. 900/1494)

Mevlâna İdrîs-i Bitlîsî'nin babası olan Hüsâmeddîn Ali, el-İşâre isimli bir tefsîrin müellifidir. 900 (1494) yılında vefât etmiş bulunan Hüsâmeddîn Bitlîsî'nin bir de Kâşânî'nin Istulâhât-ı Sûfiye'sine yazdığı şerhi vardır.

152- Hüseyin el-Kâşifî (öl. 903/1497)

Hüseyin İbn Ali el-Vâiz el-Kâşifî el-Mevâhib'ül-Aliyye adında Farsça bir tefsîr yazmış ve bu eser bilâhere İdrîs el-Bitlîsî'nin oğlu Muhammed (öl. 982/1574) daha sonra da Ferrûh İsmâîl Efendi (öl. 1256/1840) tarafından Türkçeye Mevâhib adıyla tercüme edilmiştir. Özellikle Bursalı İsmâîl Hakkı tarafından pek çok alıntılar yapılan Kâşifî'nin Emîr Ali Şîr adına Âl-i İmrân sûresinin sonuna kadar yazabildiği Cevâhir'üt-Tefsîr isimli bir tefsîri daha vardır.

153- Celâleddîn Devvânî (öl. 918/1512)

Celâleddîn Muhammed İbn Es'ad es-Siddîkî; İran'da Kazerûn yakınlarındaki Devvân'da doğmuş, Anadolu, Horasân ve Mâverâünnehir'de geziler yaptıktan sonra tekrâr doğduğu yere dönmüş ve 918 (1512) yılında vefât etmiştir. Daha çok Şîrâz'da yaşamış olan Celâleddîn Devvânî, Tefsîr el-Kalâkil diye bilinen ve (kul) lafzıyla başlayan sûreleri tefsîr eden bir eser kaleme almış, ayrıca muhtelif sûrelerin tefsîrini yapmış, ünlü işrâkî filozofu Sühreverdi'nin Heyâkî'ün-Nûr'unu şerhetmiş, kelâm ve mantığa dâir bir çok eserler yazmıştır.

154- Hakimşâh el-Kazvînî (öl. 908/1502)

Muhammed İbn Mübârek el-kazvînî, Celâleddîn Devvânî'nin öğrencilerinden olup Osmanlı bilginlerinden Müeyyedzâde'nin tavsiyesi üzerine Sultân Bâyezîd tarafından İstanbul'a davet edilmiş fıkıh, mantık, edebiyat, tefsîr ve kelâm alanında eserler kaleme almış ve 908 (1502) yılında vefât etmiştir. Fetih sûresinden başlamak üzere kaleme almış olduğu Tefsîr-i Hakimşâh isimli bir tefsîri vardır.

155- Ni'metullah Nehcuvânî (öl. 920/1514)

Ni'metullah İbn Mahmûd, Âzarbeycân'ın Nehcuvân kentinde doğmuş, bilâhere Konya'ya gelerek Akşehir'e yerleşmiş ve 920 (1514) yılında burada vefât etmiştir. el-Fevâtiḥ'ül-İlâhiyye isimli tefsîri daha çok tasavvufî ağırlığı olan bir tefsîrdir.

156- Kemâlüddîn el-Karamânî (öl. 920/1514)

Kara Kemâl diye şöhret bulmuş olan İsmâîl İbn Bâfî, Karaman asıllı olup Ahmed Hayâlî ve Molla Husrev gibi zevâtтан dersler almış, önce Edirne sonra İstanbul'da müderrislik yapmış ve 920 (1514) yılında İstanbul'da vefât etmiştir. Kelâm ve fıkıha dâir eserlerinin yanı sıra Kâdî Reydâvî'nin tefsîrine yazmış olduğu hâşiye ile, Zemahşerî'nin Keşşâf isimli eserine yazmış olduğu kısmî hâşiyesi meşhûrdur.

157- Müeyyedzâde Abdurrahmân Efendi (öl. 922/1516)

Mevlânâ Abdurrahmân İbn Müeyyed Ali; Celâleddîn Devvânî'nin öğrencilerinden olup Amasya'da Şehzâde Bâyezîd tarafından korunmuş ve bilâhere İstanbul'a gelerek müderrislik ve kadılık yapmış, Rûmeli Kazaskeri olmuştur. 922 (1516) yılında İstanbul'da vefât etmiştir. Kelâma ve astronomiye dâir eserleri bulunan Müeyyedzâde'nin bazı Kur'ân sûreleriyle ilgili tefsîri mevcûddur.

158- Cemâleddîn İshâk (öl. 930/1523)

Cemâl Halife diye bilinen Şeyh Cemâleddin İshâk; Karamanlı olup tasavvuf ve kelâmıla ilgili eserler kaleme almış, 930 (1523) veya 940 (1533) yılında İstanbul'da vefât etmiştir. Kâdî Beydâvî'nin tefsirine bir hâşiyeye yazmış, ayrıca Mücâdele sûresinden sonra Kur'an'ı onar bölüm halinde tefsir ettiği kendi adıyla anılan bir de tefsir kaleme almıştır.

159- Ebu Zekeriyâ el-Ansârî (öl. 926/1519)

Zekeriyâ İbn Muhammed İbn Zekeriyâ el-Mısırî, Mısırda yetişmiş bir bilgin olup tefsir, hadîs, fıkıh, tasavvuf ve belâğat gibi İslâm ilimlerinde şöhret bulmuş ve Sultan Kayıtbay'ın ısrârıyla Kâhire'de Kâdî'l-Kudât mevkiine yükselmiş bir bilgindir. Feth'ül-Celil ve Feth'ür-Rahmân isimli tefsirle ilgili iki eseri vardır. Birincisi Kâdî Beydâvî'nin tefsirinin hâşiyesidir. 926 (1519) da Kâhire'de vefât etmiştir.

160- Zeyneddîn el-Uleymî (öl. 928/1521)

Abdurrahmân İbn Muhammed İbn Abdurrahmân, Kudüs'te yetişmiş bir bilgin olup Feth'ür-Rahmân isimli bir tefsir yazmıştır. Hanbelî mezhebine mensûb bulunan el-Uleymî 928 (1521) yılında vefât etmiştir.

161- Yahşi Halife (öl. 930/1523)

Yahşi Halife, Amasyalı bir bilgin olup Mısır'a gitmiş ve burada devrin bilginlerinden dersler almış İsra sûresinin tefsirine dair bir eser yazmıştır. 930 (1523) yılında vefât ettiği sanılmaktadır.

162- İbn Kemâl Paşa (öl. 940/1533)

Şemseddîn Ahmed İbn Kemâl Paşa, Kemâlpasâzâde Süleymân Bey'in oğlu olup Tokat'ta doğmuş, Osmânî devletinin muhtelif eyâletlerinde müderrislik yapmış, Anadolu Kazaskerliği makâmına yükselmiş, Yavuz Sultân Selim ile beraber Mısır seferine katılmış ve nihâyet Kânûnî Sultân Süleymân zamanında Şeyh'ül-İslâm olmuş ve iki dünyanın müftüsü anlamına Müftî's-Sakaleyn ünvânına hâiz bulunmuş büyük bir bilgin olup 940 (1533) yılında İstanbul'da vefât etmiştir. Üçyüzden fazla eseri olduğu kabûl edilen Kemâl Paşazâde'nin Kâdî Beydâvî ve Zemahşerî'nin tefsirlerinin baştafına yazmış olduğu hâşiyelerden ayrı olarak kendi adına nisbet edilen bir de tefsir yazmıştır.

163- Muhyiddîn el-Vefâî (öl. 940/1533)

Muhammed İbn Bedreddîn Mahmûd, aslen Muğlalı olup Kütahya ve Bursa'da müderrislik yapmış ve 940 (1533) yılında Bursa'da vefât etmiştir. Tenvîr'üd-Duhâ isimli Duhâ sûresinin tefsirinden başka bir de Âyet el-Kürsî tefsiri vardır.

164- Hüsâmeddîn el-İsferâyînî (951/1544)

İbrâhîm İbn Muhammed Arab Şâh, Ebu İshâk el-Esferâyînî'nin soyundan olup Semerkand doğumludur. Babası ve dedesi de İsferâyîn'de kadılık yapmış olan Hüsâmeddin, Molla Câmî'nin öğrencilerinden olup Kâdî Beydâvî'nin tefsirine yazmış olduğu hâşiyeyi Sultân Süleymân'a ithâf etmiştir. Derin bir bilgin olan Hüsâmeddin 951 (1544) yılında vefât etmiştir.

165- Şeyh'ül-İslâm Sa'dullah Efendi (öl. 945/1538)

Kastamonu çevresinde doğmuş olan Şeyh'ül-İslâm Sa'dullah Efendi, Edirne ve

İstanbul
mü üze
olduğu
şa câmi

160

Ha
Bâyezî
etmiştir
ayrıca l

161

Mu
şöhret l
çok ünl

162

Eb
Sebîl is

163

Ay
mış ve l
miştir.

170

Mu
rinde de
din Dev
yanı sıra
lerini ih

171

Nu
hâşiyeye
Ulûm is
linda ka

172

Zey
mış ve 9
özellikle
-narak za
Suûd E
Tarikat-
lunmak

173

Mu
mış ve l

İstanbul'da müderrislik yaptıktan sonra İstanbul kadısı olmuş ve İbn Kemâl'in ölümü üzerine Şeyh'ül İslâmlık makamına getirilmiştir. Kâdî Beydâvî tefsirine yazmış olduğu bir hâşiyeden başka Hidâye ve Kâmûs hâşiyeleri vardır. Bir süre Murâd Paşa câmii imâmlığı da yapmış olan Sa'dullah Efendi, 945 (1538) yılında vefât etmiştir.

166- Ömer Atûfî (öl. 948/1541)

Hayreddîn Hızır İbn Mahmûd İbn Ömer, Merzifon'da doğmuş, İkinci Sultân Bâyezîd tarafından saray muallimliği görevine getirilmiş ve 948 (1541) yılında vefât etmiştir. Kâdî Beydâvî tefsirine ve Zemahşerî'nin Keşşâf tefsirine hâşiyeler yazmış, ayrıca Hısn'ül-Âyât ismiyle En'âm sûresinin bazı âyetlerini tefsir etmiştir.

167- Şehzâde Muhyiddîn (öl. 951/1544)

Muhyiddîn Muhammed İbn Muslihiddîn Mustafâ, İzmitli olup Şehzâde diye şöhrat bulmuştur. Kâdî Beydâvî'ye yazmış olduğu ve kendi adıyla anılan hâşiyesi çok ünlüdür. 951 (1544) yılında İstanbul'da vefât etmiştir.

168- Muhammed es-Siddîkî (öl. 952/1545)

Ebu'l-Hasan Muhammed İbn Muhammed es-Siddîkî, Mısırlı olup Teshîl'üs-Sebîl isimli bir tefsiri vardır. 952 (1545) yılında Mısır'da vefât etmiştir.

169- Bedreddîn Mahmûd (öl. 956/1549)

Aydınli bir bilgin olup İstanbul'da Sofu Paşa medresesinde müderrislik yapmış ve kendi adına nisbet edilen bir de tefsir yazmıştır. 956 (1549) yılında vefât etmiştir.

170- Mevlâna Muslihüddîn Lârî (öl. 979/1571)

Muhammed İbn Salâh el-Ansârî, Hindistân ile İran arasında bulunan Lâr şehrinde doğmuş 979 (1571) yılında Diyarbakır'da vefât etmiş bir bilgin olup Celâled-din Devvânî'nin öğrencilerindendir. Astronomi, kelâm ve gramere dâir birçok eserinin yanı sıra, Kâdî Beydâvî' tefsirine yazmış olduğu ta'lika Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini ihtivâ etmektedir.

171- Ahmed el-Karâmânî (öl. 981/1572)

Nureddîn Ahmed İbn Mahmûd, Karamanlı olup Kâdî Beydâvî'nin tefsirine bir hâşîye yazmış, ayrıca Alâeddin Ali İbn Yahyâ'nın kaleme almış bulunduğu Bahr'ül-Ulûm isimli tefsir kitabının tamamlanmayan kısmını tamamlamıştır. 981 (1572) yılında karaman'da vefât etmiştir.

172- İmâm Birgivi (öl. 981/1572)

Zeyneddîn Muhammed İbn Pîr Ali, 929 (1522) yılında Balıkesir'de dünyaya gelmiş ve 981 (1572) yılında Birgi'de vefât etmiştir. Kanûnî devrinin bu ünlü bilgini, özellikle parayla Kur'ân okunmasının ve ilim öğretilmesinin câiz olmadığını savunarak zamanın bilgileriyle çetin tartışmalara girişmiş ve ünlü Şeyh'ül-İslâm Ebu's-Suûd Efendi'yi bu konuda eleştirmiştir. Tamâmlayamadığı bir tefsirden başka Tarikat-ı Muhammediye isimli eseri ve daha çok vaz ve nasîhata dâir kitapları bulunmaktadır.

173- Münşî Muhammed (öl. 1000/1591)

Muhammed İbn Bedreddîn, Akhisâr'lı olup Nezfîl'üt Tenzîl isimli bir tefsir yazmış ve III. Sultân Murâd'a ithâf etmiştir. Bu çalışması sonucu kendisine Harem-i

Nebevî şeyhliği pâyesi verilmiş ve ölümüne kadar Medîne-i Münevvere'de ikâmet etmiştir. Bakî' kabristânına defnedilmiş olan Münşî Mehmed Efendi hicrî 1000 (1591) yılında vefât etmiştir.

174- Muînüddîn el-İcî (öl. 906/1500'den sonra)

Muhammed İbn Safiyyüddîn Abdurrahman İbn Muhammed el-İcî Cevâmi'üt-Tibyân isimli bir tefsirin müellifi olup İrân'da İc'de dünyaya gelmiş ve tahmînen 906 (1500) yıllarından sonra Mekke-i Mükerreme'de vefât etmiştir.

175- Şeyh-ül-İslâm Zekerîyyâ Efendi (öl. 1001/1592)

Ankara'da doğmuş olup İstanbul'da tahsîl ettikten sonra Mısır ve Hicâz'a gitmiş olan Şeyh-ül-İslâm Zekerîyyâ Efendi; Halep, Bursa, İstanbul kadılıklarında bulunmuş, bilâhere Anadolu Kazaskerliği ve Rûmeli Kazaskerliği yapmıştır. 999 (1590) yılında Şeyh-ül-İslâmlık mevkiine yükselmiş, 1 sene, 5 ay bu mevkide kaldıktan sonra 1001 (1592) yılında İstanbul'da vefât etmiştir. Fıkıh ve kelâma dâir şerhlerinin yanı sıra Kâdî tefsirine ve Keşşâf tefsirine bazı ta'likler yazmış, bir de Fâtîha sûresi tefsiri kaleme almıştır.

176- Feyzî Hindî (öl. 1004/1595)

Hindistânlı ünlü bilgin ve şâir Feyzî Hindî, Dekkan veya Agra'da doğmuş, tefsîr, fıkıh, astronomi ve tıb bilimlerinde değerli çalışmalar yapmıştır. Tarih, mûsikî ve edebiyattan zevk alan Feyz-i Hindî, Sansitriciye de bildiğinden Hind felsefesini yakından tanımış ve 1004 (1595) yılında vefât etmiştir. Savâtı'ül-İlhâm isimli tefsiri çok tanınmıştır.

177- Ali el-Kârî (öl. 1014/1605)

Ali İbn Muhammed İbn Sultân el-Herevî, Molla Kârî diye de şöhrat bulmuş olan Ali el-Kârî, Hanefî fakihlerinden olup Herât'da öğrenim gördükten sonra Mısır ve Hicâz'a gitmiş, bilâhere Mekke-i Mükerreme'ye yerleşmiştir. Fıkıh, hadis ve tefsîrde ihtisâs sâhibi olan Ali el-Kârî, Envâr-ül-Kur'ân isimli bir de tefsîr kaleme almıştır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi Celâleyn tefsirine hâşîye yazmıştır. 1014 (1605) yılında Mekke'de vefât etmiştir.

178- Şeyh-ül-İslâm Muhammed Efendi (öl. 1024/1615)

Tâc'üt-Tevârîh isimli eserin müellifi Hoca Sa'deddîn Efendi'nin oğlu olan Şerîf Mehmed Efendi, Bursa'da doğmuş Mekke ve İstanbul kadılıklarında bulunduktan sonra Anadolu Kazaskerliğine tayin edilmiş, 1007 (1598) yılında Şeyh-ül-İslâm olmuştur. 1024 (1615) yılında vefât etmiş bulunan Şeyh-ül-İslâm Mehmed Efendi'nin, Hulâsat-üt-Tebyîn isimli Yâsîn sûresinin tefsiri bulunmaktadır.

179- Bahâeddîn el-Âmilî (öl. 1031/1621)

Bahâeddîn Muhammed İbn Hüseyin İbn Abdüssamed, Şâm civârında doğmuş (Ba'İbek yakınlarındaki Âmil'e nisbetle bu isim verildiği gibi, İrân'daki Âmul'e nisbetle de bu ismin verilmiş olduğu söylenir) Kazvîn'e yerleşmiş ve İsfahân'a geçerek Safevî hükümdârlarından Şâh Abbâs'ın iltifâtına mazhar olmuştur. Hicâz, Mısır ve Kâhire'de bulunmuş bilâhere İsfahân'a dönerek 1031 (1621) yılında burada vefât etmiştir. Kâdî Beydâvî tefsirine yazmış olduğu hâşiyeden ayrı olarak astronomi, matematik, nahiv belâgat ve Şîî fıkına dâir eserleri bulunmaktadır.

180- İsmâîl Rusûhî (öl. 1042/1632)

Şeyh İsmâîl Ankaravî, Ankara'da doğmuş, önce Hacı Bayrâm-ı Veli'ye müntesib iken bilâhere Mevlevî tarikatına geçmiş ve Galata Mevlevihânesi şeyhi olmuştur. Mesnevî şerhiyle şöhrat bulmuş olan İsmâîl Rusûhî Dede'nin Fütuhât-i Ayniye isimli türkçe bir Fâtîha sûresi tefsîri bulunmaktadır. 1042 (1632) yılında vefât etmiştir.

181- Abdülmecîd Sivâsî (öl. 1049/1639)

Halvetiye tarikatına mensûb bulunan Abdülmecîd Sivâsî III. Sultan Mehmed'in daveti üzerine İstanbul'a gelmiş ve 1049 (1639) yılında İstanbul'da vefât etmiştir. Bir Fâtîha tefsîrinin yanı sıra Mesnevî Şerhi ve akâidle ilgili eserleri bulunmaktadır.

182- Ferecullah el-Hüveyzî (öl. 1050/1640)

Ferecullah İbn Muhammed İbn Dervîş, Hûzistân'da yetişmiş Şîî, imâmîyye müfessir ve tarihçilerinden olup bir Kur'ân tefsîri, ayrıca astronomiye dâir eserleri bulunmaktadır. 1050 (1640) yılında Hûzistân'da vefât etmiştir.

183- Abdurrahmân el-İmâdî (öl. 1051/1641)

Abdurrahmân İbn Muhammed Şâm'da yetişmiş bir bilgin olup Tahrîr'üt-Te'vîl isimli bir tefsîr kaleme almıştır. Hicâz'da da ikâmet etmiş bulunan İmâdî' 1051 (1641) yılında vefât etmiştir.

184- Beypazarlı Muslihüddîn (öl. 1051/1641)

Tefsîr-i Bekbazârî diye de bilinen bir tefsîrin müellifi bulunan Muslihüddîn Efendi Beypazarı'nda yetişmiş bir Osmanlı bilginidir. 1051 (1641) yılında vefât etmiştir.

185- Manastırlı Şâh Muhammed (öl. 1052/1642)

Muhammed İbn Ahmed, Manastır'da yetişmiş bir bilgin olup Nehr'üd-Dekâik adında türkçe bir tefsîr yazmıştır. 1052 (1642)'de Manastır'da vefât eden Şâh Muhammed'in bu eserini Necmeddîn Kübrâ'nın Te'vîlât isimli tefsîrinden özet olarak Türkçeye çevirdiği sanılmaktadır.

186- Tireli Mehmed Efendi (öl. 1061/1650)

Tire'de doğmuş bulunan Mehmed Efendi, bir süre Tire'de İbn Melek medresesinde müderrislik yapmış daha sonra bir vesîle ile geldiği İstanbul'da 1061 (1650) veya 1016 (1607) yılında vefât etmiştir. Fıkıh, usûl ve kelâma dâir eserleri bulunan bu zâtın Kur'an'ın yarısına kadar bir tefsîri mevcûddur.

187- Abdülhakîm es-Siyelkûtî (öl. 1067/1657)

Hindistân'da Siyelkût'ta yetişmiş bulunan Abdülhakîm İbn Şemseddîn'in akâid, mantık ve belâgate dâir eserlerinin yanı sıra Kâdî tefsîrine yazmış olduğu bir de hâşiyesi vardır. 1067 (1657) yılında memleketinde vefât etmiştir.

188- Şihâbeddin el-Hafâcî (öl. 1069/1658)

Mısırlı Hafâc kabîlesine mensûb bulunan Ahmed İbn Muhammed İbn Ömer, Kâdî İyâz'ın Şîfa'sına yazdığı şerhle şöhrat bulmuş olup, İstanbul'a gelerek Rûmeli'de kadılık yapmış, sonra doğduğu yer olan Mısır'da 1069 (1658) yılında vefât etmiştir. Kâdî Beydâvî tefsîrine yazdığı büyük hâşiyesi İnâyet'ül-Kâdî ve Kifâyet'ür-Râdî adını taşımaktadır.

189- Manisalı Abdurrahmân Efendi (öl. 1080/1669)

Kâdî tefsîrine bir şerh yazmış bulunan Manisalı Abdurrahmân İbn Abdullah

1080 (1669) yılında Manisa'da vefât etmiştir.

190- Şeyh'ül-İslâm Yahyâ Efendi (öl. 1088/1677)

Alanyalı Minkârîzâde Ömer Efendi'nin oğlu olan Şeyh'ül İslâm Yahyâ Efendi, değişik yerlerde müderrislik yaptıktan sonra İstanbul kadılığına tayin edilmiş ve bilâhere Rûmeli Kazaskeri olmuştur. 1073 (1662) yılında Şeyh'ül-İslâm olan Yahyâ Efendi, 1088 (1677) yılında İstanbul'da vefât etmiştir. Kâdî Tefsîrine yazmış olduğu bir hâşiyesi vardır.

191- Ahmed Nâsîh (öl. 1096/1684)

Bağdâd'da Abdülkâdir Geylânî'nin mescidinde vâiz olan Ahmed İbn Abdullah, Vezîr İbrâhîm Paşa'nın arzusu üzerine Zübdet'ül-Âsâr ismiyle türkçe bir tefsîr yazmıştır. 1096 (1684) yılında vefât eden Ahmed Nâsîh, bu tefsîrini muhtelif tefsîrlerden özetleyerek tercüme etmiştir.

192- Antakyalı Remzî Efendi (öl. 1100/1688)

İstanbul kadısı olan Antakyalı Remzî Efendi, Lem'at'ül Envâr isimli Kâdî Beydâvî tefsîrine bir hâşiyeye yazmıştır. 1100 tarihinde (1688) İstanbul'da vefât etmiştir.

193- Abdülbakî et-Tebrîzî (öl. 1033/1623'den sonra)

Tebrîzli bir bilgin olan Abdülkâdir et-Tebrîzî, kendi adına nisbet edilen bir tefsîr yazmıştır. Önsözünde eserini Zemahşerî'nin ve Kâdî Beydâvî'nin tefsîrlerini örnek alarak yazdığını ve 1033 (1623) yılında tamamladığını belirtmektedir.

194- İznikli Ali Çelebî (öl. 1108/1694)

İznikli Ali İbn Hüsrev Bayrâmiyye tarikatının Melâmiyye koluna mensûb olup III. Sultân Mehmed zamanında İstanbul'a gelmiştir. Keşf'ül-Esrâr isimli bir tefsîri bulunmaktadır. 1108 (1696) yılında İstanbul'da vefât eden Ali Çelebî'nin havâssa ve tasavvufa dâir eserleri bulunmaktadır.

195- Usturumcalı Şeyh İsmâîl (öl. 1110/1698)

Kendi adına anılan türkçe bir tefsîrin müellifi olan Şeyh İsmâîl Usturumca doğumlu olup 1110 (1698) yılında vefât etmiştir.

196- Şeyhü'l-İslâm Feyzullah Efendi (öl. 1115/1703)

Erzurumlu olan Feyzullah Efendi, Kâdî Beydâvî tefsîrine bir hâşiyeye yazmıştır. Çeşitli siyâsî olaylara da karışmış bulunan Şeyhü'l-İslâm Feyzullah Efendi, kayın-pederi Vâ'ni Efendi'nin delâletiyle padişâh hocası olmuş, daha sonra Rûmeli Kazaskerliğine yükselmiş, IV. Mehmed'in tahttan indirilmesinden sonra da Şeyh'ül-İslâm olmuşsa da daha sonra bu makâmdan azledilerek Erzurum'a sürülmüştür. II. Sultân Mustafâ'nın tahta geçmesi üzerine İstanbul'a çağırılarak ikinci kez Şeyh'ül-İslâmlık makâmına oturtulmuştur. Oğullarından ikisini kazasker, birini hoca tayin ettirmiş büyük oğlunu da padişâhın irâdesiyle kendi yerine halef tayin ederek Şeyh'ül-İslâmlık pâyesi vermiştir. Kendi akrabalarını büyük memûruyetlere getirtmekle şöhret bulmuş olan Feyzullah efendi III. Ahmed'in tahta çıkmasıyla bu görevden alınarak 1115'de (1703) tarihinde Yeniçeriler tarafından Edirne'de katledilmiş ve cenâzesi Tunca nehrine atılmıştır. Osmanlı devletinde öldürülen üçüncü Şeyh'ül-İslâmdır. Kâdî Beydâvî tefsîrine bir hâşiyesinin yanısıra diğer bazı eserleri bulunmaktadır.

197- Abdülhayy Efendi (1117/1705)

Celvetiye tarikatı mensûblarından olan Abdülhayy Efendi'nin Fâtîha sûresinin tefsirinden ibâret olan Feth'ül- Beyân isimli bir eseri vardır. 117 (1705) yılında İstanbul'da vefât etmiştir.

198- Şeyh'ül-İslâm Abdürrahîm Efendi (öl. 1128/1715)

Bursalı olan Abdürrahîm Efendi, muhtelif kadılıklarda bulunduktan sonra Anadolu ve Rûmeli Kazaskerliklerinde bulunmuş ve 1127 (1715) yılında Şeyh'ül-İslâm olmuş ve 1128 (1715) yılında vefât etmiştir. Kâdî Beydâvî'nin Tefsîrine dâir ta'likâtı vardır.

199- Ahmed el-Hindî (öl. 1130/1717)

Ahmed İbn Ebu Saîd İbn Abdullah Rezzâk el-Hindî, aslen Mekkeli olup, Hindistân'da dünyaya gelmiş ve 1130 (1717) yılında Dehli'de vefât etmiştir. Sultân Alemgîr'in büyük iltifâtına mazhar olan Ahmet el-Hindî'nin et-Tefsîrât'ülAhmediye isimli bir tefsîri vardır. Daha çok fikhî mes'eleleri ele almaktadır.

200- Saçaklızâde Mehmed Efendi (öl. 1145/1732)

Maraşlı ünlü bir âileye mensûb bulunan Mehmed Efendi; felsefe, tasavvuf, tefsîr ilmine dâir pek çok eser kaleme almıştır. Keşşâf tefsîrine yazdığı hâşiyenin yanısıra müteşâbih âyetlerle ilgili bir risâlesi bulunmaktadır. 1145 (1732) yılında Maraş'ta vefât etmiştir.

201- Mescizâde Abdullah Efendi (öl. 1148/1735)

Kelâm ve tefsîr ilminde şöhrat bulmuş olan Abdullah Efendi; Kâdî Beydâvî Tefsîrine yazdığı hâşiyeden ayrı olarak bu tefsîrdeki haber ve rivâyetleri değerlendiren bir eser ile Gazzâlî ve İbn Rüşd arasındaki tartışmaları konu edinen kelâma dâir bir eser yazmıştır. 1148 (1735) yılında İstanbul'da vefât etmiştir.

202- Kazâbâdlı Ahmed Efendi (öl. 1163/1749)

Tokat'ın Kazova ilçesinde doğmuş bulunan Ahmed İbn Muhammed İbn İshâk el-Hanefî; İstanbul'da Süleymâniyye medresesinde müderrislik yapmış, Selânîk, Mısır ve Mekke kadılıklarında bulunmuş, 1163 (1749) yılında İstanbul'da vefât etmiş bir bilgin olup Nebe' ve Fâtîha sûrelerinin tefsîri ile ilgili iki eserinin yanısıra kelâm ve ahlâka dâir eserleri vardır.

203- İzmirli Mehmed Efendi (öl. 1165/1751)

Aslen Kırşehirli olan Mehmed İbn Velî İbn Resûl; İstanbul'da öğrenim gördükten sonra İzmir'e giderek burada müftülük görevini ifâ etmiş ve 1165 (1751) yılında İzmir'de vefât etmiştir. Kelâm ve felsefeyle ilgili eserlerinin yanısıra Kâdî Tefsîrine yazmış olduğu bir hâşiyesi bulunmaktadır.

204- Lübbî Mehmed Efendi (öl. 1166/1752)

Lübb'üt-Tefâsîr isimli bir eserinden dolayı bu lakabı alan Mehmed Efendi 1166 (1752) yılında İstanbul'da vefât etmiştir.

205- Amasyalı Abdullah Efendi (öl. 1167/1753)

Abdullah Hilmî Efendi, Amasya asıllı olup İstanbul'da öğrenim görmüş, bilâhere saray hocalığına yükseltilmiş ve 1167 (1753) yılında İstanbul'da vefât etmiştir.

Buhârî şerhi ile meşhur olan bu zatın Fâtihe ve Mülk sûreleri tefsirinden başka Sahîh-i Müslim'in de yarısına kadar bir şerhi vardır.

206- Hadımlı Mehmed Efendi (öl. 1176/1862)

Aslen Buhârî olup Konya'nın Hadım kasabasında dünyaya gelmiş olan Mehmed İbn Mustafâ; Kâdî Beydâvî'nin tefsirinin bir kısmına tâ'lik ve ayrıca İhlâs sûresine tefsir yazmıştır. Fâtiha sûresi tefsirini, devrin hükümdârının daveti üzerine İstanbul'a gelerek Ayasofya câmiinde halka takrîr etmiştir. 1176 (1762) yılında vefât etmiştir.

207- Şah Veliyullah ed-Dihlevî (öl. 1176/1762)

Azîmüddîn Ahmed İbn Abdürrahim ed-Dihlevî; Hindistân'da yetişmiş büyük bir bilgin olup Moğol Hânedânına karşı Hindistân'da Ehl-i Sünnet akîdesini korumaya çalışmış ve bu konuda bir çok eserler kaleme almıştır. Bilhâssa Huccetullah'ül-Bâlîge isimli eseri büyük bir rağbete mazhar olmuştur. Feth'ür-Rahmân isimli Farsça bir tefsiri de bulunmaktadır. 1176 (1762) yılında vefât etmiştir.

208- Abdülğafûr el-Âmidî (öl. 1185/1771)

Abdülğafûr Lebîb; Diyarbakırlı bir bilgin olup, Kâdî Beydâvî tefsirine ta'likât yazmıştır. 1185 (1771) yılında Diyarbakır'da vefât etmiştir.

209- Konyalı İsmâîl Efendi (öl. 1195/1780)

Hâfız İsmâîl İbn Muhammed İbn Mustafâ, Konyalı olup İstanbul medreselelerinde öğrenim gördükten sonra Sultân Mustafâ ve I.Abdülhamîd'in saygısını kazanmış, hac vazifesini îfâ ettikten sonra dönüşünde 1195 (1780) yılında Şâm'da vefât etmiştir. Kâdî Tefsirine yazdığı hâşiyeler ünlüdür.

210- Erzurumlu Lutfullah Efendi (öl. 1202/1787)

Göğsü Gür Lutfullah diye de bilinen bu zât; Râmûz'üt-Tahrîr isimli bir tefsir kaleme almış ve 1202 (1787) yılında Halep'te vefât etmiştir.

211- Bursalı Abdülkâdir Efendi (öl. 1202/1787)

Eşrefoğlu Rûmî soyundan gelen Abdülkâdir Necîb, Kâdirî tarikatına mensûb olup Zübdet'ül-Beyân isimli arapça bir tefsir yazmış ve 1202 (1787) yılında Bursa'da vefât etmiştir.

212- Müstakîmzâde Sa'deddîn Efendi (öl. 1202/1787)

Âlim, edîb ve şâir bir zât olan Müstakîmzâde'nin, tasavvuf, ahlâk ve edebiyatla ilgili eserlerinin yanısıra Tuhfet'ül-Hattâtîn isimli eseri meşhûrdur. 1202 (1787) yılında vefât etmiş olup Fâtiha sûresi tefsiri bulunmaktadır.

213- Süleymân el-Ezherî (öl. 1204/1789)

Cemel diye de bilinen Süleymân İbn Ömer İbn Mansûr el-Uccylî, Mısır'ın Munyetü Uceyl kasabasında doğmuş, bilâhère Kâhire'ye yerleşerek 1204 (1789) yılında burada vefât etmiştir. Özellikle Celâleyn tefsirine yazmış olduğu el-Fûtühât'ül-İlâhiyye isimli hâşiyesi (Cemel) Osmanlı ulemâsı arasında büyük bir rağbete mazhar olmuştur.

214- İsmâîl Müfid Efendi (öl. 1217/1802)

Kâdî Beydâvî Tefsirine hâşiyeler yazmış olan İsmâîl Müfid Efendi, 1217 (1802)

yılında İstanbul'da vefât etmiştir.

215- Bursalı Abdülatîf Efendi (öl. 1247/1831)

Gazzîzâde Abdülatîf Efendi diye de bilinen Halvetiyye tarikatına mensûb bu zât; Fütûhât-i Kenz-i Kur'ân ve zübdet'ül-Beyân isimli tefsîrlerin yanısıra nâsih ve mensûh ile ilgili bir de eser yazmıştır. 1247 (1831) de Bursa'da vefât etmiştir.

216- Muhammed Emîn İbn Âbidîn (öl. 1252/1836)

Muhammed Emîn İbn Ömer Abdülazîz, Şâmlı bir bilgin olup fıkıh alanındaki çalışmalarıyla şöhret bulmuş, Hanefî fıkının son büyük temsilcilerinden birisi olmuştur. 1252 (1836) yılında Şâm'da vefât etmiştir. Redd'ül-Muhtâr isimli İbn Âbidîn diye şöhret bulmuş olan fıkıh eserinin yanısıra, Kâdî Beydâvî tefsîrine de hâşiyeye yazmıştır.

217- Eyyûb'lu Abdullah Efendi (öl. 1252/1836)

Eyyûb Sultân Câmîi imâmı ve Sultân Ahmed Câmîi vâizi olan Abdullah İbn Muhammed Sâlih; fıkıh, mev'ize ve tasavvufa dâir eserlerinin yanısıra tefsîrle ilgili iki eseri vardır. 1252 (1836) yılında İstanbul'da vefât etmiştir.

218- Siirt'li Halîl Efendi (öl. 1257/1841)

Siirt'li Molla Halîl diye bilinen bu zâtın, Tebsiret'ül-Kulûb isimli bir tefsîri vardır. 1257 (1841) yılında vefât etmiştir.

219- Şeyh Muhammed el-Mirganî (1268/1851)

Muhammed Osmân İbn Muhammed İbn Ebubekir el-Mirganî; Tâif'te dünyaya gelmiş, Mirganî tarikatını Hicaz, Mısır ve Sûdân'da yaymaya çalışmış, 1268 (1851) yılında Tâif'te vefât etmiştir. Tâc'üt-Tefâsîr isimli iki ciltlik bir tefsîri vardır.

220- Ebu Bekr el-Külâlî (öl. 1280/1863)

Ebu Bekr İbn Ahmed İbn Dâvûd el-Külâlî, Şâm'da yetişmiş olup Safvet'üt-Tefâsîr isimli bir eseri vardır. 1280 (1863) yılında Şâm'da vefât etmiştir.

221-Ebubekr el-Bennânî (öl. 1284/1867)

Ebubekr İbn Muhammed İbn Abdullah el-Bennânî; Fâs'ta Rabât'ta yetişmiş ünlü bir sûfî olup büyük bir Kur'ân tefsîri yazmıştır. 1284 (1867) yılında Rabât'da vefât etmiştir.

222- Osman Necâtî (öl. 1293/1876)

Eskişehir'de dünyaya gelmiş, Kayseri'de öğrenim gördükten sonra İstanbul'da müderris olmuş ve 1293 (1876) yılında burada vefât etmiştir. Amme cüz'ünü türkçe olarak tefsîr etmiştir.

223- Şeyh'ül-İslâm Ahmet Muhtar Bey (öl. 1300/1882)

Sadr-ı A'zam Hoca Yûsuf Paşa'nın torunu olan Şeyh'ül-İslâm Ahmed Muhtâr Bey iki kerre Şeyh'ül-İslâm olmuş ve 1300 (1882) yılında İstanbul'da vefât etmiştir. Tuhfet'ül-Muhtâr isimli Celâleyn tefsîrine hâşiyesi vardır.

224- Muhammed Senâullah el-Hindî (öl. 1216/1801)

Hindistânlı değerli bir bilgin olan Muhammed Senâullah; et-Tefsîr'ül-Mazherî (?) isimli bir tefsîr yazmıştır. 1216 (1801) civârında vefât etmiştir.

Buraya kadar, tedvîn edilmiş tefsîrler döneminden günümüze değin tefsîr alanında yapılmış olan faaliyetleri kısaca tanıtmaya çalıştık. Bu bölümde tanıtmaya çalıştığımız müfessirler, genellikle herhangi bir ekole mensûb olmayan ama muhtevâları bakımından da fazla derinliği bulunmayan sıradan müelliflerdir. Bunlar daha çok pratikte ihtiyaç duyulan medrese öğrencilerinin el kitabı olarak okudukları eserler veya bu eserlere şerhler, ya da hâşiyeler yazmış olan kimselerdir.

XV. asrın başından itibaren İslâm dünyasının her tarafında görülen durgunluk ve sığlık bu tefsîrlerde de göze çarpmaktadır. Daha önce de vurguladığımız gibi, tefsîr ilmi, devrin -diğer ilimleriyle çok yakın bir ilişki içerisinde. İlim ve tefekkürün canlı olduğu zamanlarda kaleme alınmış bulunan tefsîrler de son derece zengin bir muhtevâ ile devrin kültürünü yansıtmaktadırlar. Buna mukâbil olarak ilim ve kültürün durgun olduğu dönemlerde-diğer alanlarda olduğu gibi- tefsîr alanında yazılan eserlerde genel bir seviyeye düşüklüğüne şahid olmaktayız. Bu olgu, incelemiş olduğumuz dönem için de geçerlidir.

Bu sebeple Batılılaşma hareketinin başlangıcına kadar son derece donuk geçen tefsîr çalışmaları, Batılılaşma hareketinin belirmesiyle birlikte canlanmaya başlayacak ve yeni, modern tefsîr hareketi ortaya çıkacaktır. Şimdi bu dönemdeki tefsîr faaliyetini görmeye çalışalım.

MODERN TEFSİR FAALİYETİ

İlk Belirtiler:

Gazzâlî'den sonra İslâm dünyasında duraklamaya başlayan fikrî hayat; yalnızca felsefî ve ilmî sâhâda görülmekle kalmaz, dinî alanda ve özellikle Kur'ân tefsîri alanındaki çalışmalarda daha bârız olarak ortaya çıkar. Ancak zaman zaman geniş görüşlü devlet adamlarının da desteği ile oldukça çaplı bilginler yetişir. Ne var ki İslâm dünyasının siyâsî alandaki durgunluğuyla birlikte belki de fikrî durgunluğun neticesi olarak ortaya çıkmış bulunan siyâsî durgunluk ve gerileme ile birlikte tefsîr sâhâsında da şerhçilik ve hâşiyecilik anlayışının yaygınlaştığı görülür. Bilhâssa İslâm dünyasının Sünnî kesiminde Ebu's-Suûd Efendi ile birlikte kapanmaya başlayan canlı tefsîr faâliyeti, Osmanlı İslâm devletinin gerilemeye başlaması ile büyük çapta durgunluğa düşer. Onyedinci Yüzyılın sonlarında yapılan Karlofça antlaşmasıyla birlikte, Batılı devletler karşısında yenilgiye uğrayan Osmanlı İslâm devleti kendini bir daha kolay kolay toparlayamaz. Sanâyi devriminin yapıldığı ve sömürgecilik faâliyetlerinin büyük bir hızla gelişme kaydettiği Onsekizinci Yüzyıl boyunca İslâm dünyasındaki ilim ve düşünce merkezleri tamâmen kendi içlerine kapanıp kalır. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, pratik ihtiyâcların ötesinde hâşiyecilik anlayışının ilerisinde bir gelişme gösteremez. İkiyüz yıl boyunca süren bu siyâsî gerileme hareketi aynı zamanda ilmî ve fikrî geriliğin de ivmesini artırır. Ondokuzuncu Yüzyılın başlarına gelindiğinde artık İslâm dünyasının tarihî hasmı Haçlı dünyası her alanda gelişme kaydetmiş, büyük sanâyi devrimi yapılmış, sömürgecilik rûhu her tarafı kuşatmaya başlamıştır. Bu dönemde Batı karşısında askerî yenilgilere uğrayan Osmanlı Devleti, bu yenilginin sebeplerini araştırmaya çalışır, ancak sağlıklı bir çözüm bulamaz ve böylece Osmanlı Devletinde Batılılaşma faâliyeti dediğimiz hareket ortaya çıkar. Devlet-i Aliyye'ye bağlı bulunan diğer memleketlerde de bu cereyân yavaş da olsa görülmeye başlar. Kendi içine tamâmen kapanıp kalmış olan medrese, çağın gereklerini göz önünde bulunduracak yeterli çözümler bulmak şöyle dursun aramak zahmetine bile katlanmaz.

Ondokuzuncu Yüzyılın başlarında görülen tanzimât hareketiyle birlikte Batılılaşma cereyânı artık devletin ve milletin yapısını tehdid edecek boyutlara ulaşınca buna karşı çâreler aranmaya başlanır. Bu arayış dönemi, Hilâfet-i İslâmiyenin merkezi olan Der-i Saâdet'te uzun bir müddet devâm edecek ve nihâyet Doğu-Batı sentezi yerine, Doğu-Batı çatışması şeklinde ortaya çıkacaktır. Buna mukâbil tefsîr çalışmaları da Der-i Saâdet'te ve Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye hudûdları dâhilinde çok zayıf ve eskinin tekrârı niteliğinde olmak üzere devâm edip gidecektir. Ancak İslâm dünyasındaki bu durgunluğu, Afgan asıllı efsânevî ve oldukça esrârengez bir kişiliği bulunan Cemaleddîn Esedâbâdî dağıtmaya çalışacaktır. Cemâleddîn Afgâ-

nî'nin ortaya atacağı görüşler, İslâm dünyasında bir fikrî canlılık ve organizasyon sağlayacağına, bütünüyle karışıklıklara, bunalımlara ve hattâ büyük tartışmalara zemîn hazırlayacaktır. Nevar ki durgun olan bu denizde yine de birtakım dalgalanmalar meydana getirecektir. Fakat Afgânî'nin yankıları, bir süre ikâmet ettiği İstanbul yerine, kendisine büyük akisler veren Mısır'dan gelecektir. Ama gerçek odur ki; İslâm dünyasındaki fikrî canlılık hareketinin sistemli olarak ortaya çıkışı ve gelişmesi Mısır'dan önce İngiltere'nin sömürgesi olan Hind kıt'asında, görülmektedir. Medreselerin ıslâhı ve Batı tipinde öğrenim kurumlarının açılmasıyla birlikte Hind kıt'asındaki müslümanlar Muhammed Kâsım en-Nanotevî (öl. 1880) Muhammed İbn Abdül Ali el-Hasenî (öl. 1927) Siddîk Hasan Bahâdır Hân'ın (öl. 1889) ve onun muhterem zevcesi Behupal Melikesi Sultân Cihân Begüm'ün gayretleriyle kurulmuş bulunan Dâr'ül-Musannifîn, Divbend İslâm İlimleri Enstitüsü Lekneo'da kurulmuş bulunan Nedvet'ül-Ulemâ ve buna bağlı olarak te'sîs edilen Dâr'ül-Ülûm gibi müesseselerde başta İslam ilim ve düşüncesi olmak üzere yeni bir metod ve üslûb ile Kur'ân araştırmaları başlar.

Tefsîr alanındaki çalışmaların şüphesiz ki en çok ürün verdiği sâhâ; İslâm dünyasının ilim merkezi durumunda bulunan Mısır olacaktır. Mehmed Ali Paşa'dan sonra Batı ile yakın alâka içerisine giren Mısır'da; Batı karşısındaki yenilginin yükü çok acı olarak hissedilir ve Mısır'ın Fransız ve İngiliz sömürgesi olması burada yeni faâliyetlerin başlaması sonucunu doğurur. Afgânî'nin öğrencisi Şeyh Muhammed Abduh (öl. 1905) tarafından oldukça sistemli şekilde geliştirilen düşünce canlılığı, bir süre daha devâm eder ve tefsîr alanında modern tefsîr faaliyetinin en güzel ürünleri verilir.

Diğer taraftan Safevi Hânedânı döneminde, özellikle Molla Sadrâ diye bilinen Sadreddîn Şîrâzî'den itibaren Şîî düşüncesi yeni bir hız ve boyut kazanır. Bu hız, Sünnî dünyadaki durgunluğa karşı olarak Şîî dünyada fikrî canlılığın nedeni olur. Bu canlılık ile isrâkî ekolü ve özellikle İbn Arabî'nin temsil ettiği vahdet-i vücûdçu düşünce, Şîî düşünce ile iç içe girerek yeni bir sentez oluşturur. Mîr Dâmâd (öl. 1632) Mir Ebu'-Kâsım Fendereskî (öl. 1641), Sadreddîn Şîrâzî (öl. 1641), Receb Ali Tebrîzî (öl. 1670) Kâdı Sâid Kummî (öl. 1692) Şeyh Ahmed Ahsâî (öl. 1826), Ca'fer Keşfî (öl. 1850), Molla Hâdî Sebzâverî (öl. 1878) ve Molla Çulâm Hüseyin (öl. 1901) gibi kişilerin rehberliğinde İran Şîî düşüncesi büyük bir canlılık kazanır. Diğer taraftan Mehdî'lik ve Sunûsîlik hareketi ile birlikte Kuzey Afrika'da yeni bir fikrî canlılık görülür.

İşte bu fikrî canlılık ortamında modern tefsîr faâliyeti diyebileceğimiz ve bugün büyük örneklerine şahid olduğumuz tefsîr ile ilgili çalışmalar ortaya çıkar. Bu çalışmaların olumlu ve olumsuz yanları bulunmakla beraber, İslâm dünyasının içinde bulunduğu kargaşa ortamını ilmî ve fikrî alanda da sergilemesi bakımından dikkat çekicidir. Şimdi biz modern tefsîr faâliyetiyle ilgili çalışmaları, bu yüzyılın başında hâlâ İslâm hilâfetine başkenti olan Osmanlı Devletinin merkezinden başlayarak zikrettiğimiz diğer ülkelerdeki tefsîr faaliyetlerini de gözden geçirmeye çalışalım:

I- TÜRKİYE'DE TEFSİR FAÂLİYETLERİ:

Gelenekçi tefsîr anlayışı, Osmanlı İmparatorluğunun hâkim olduğu bölgelerde Yirminci Yüzyılın ortalarına kadar devâm etmiştir. Ancak İslâm dünyasının diğer bölgelerinde modern tefsîr hareketi gelişip kurulduktan sonra Müslüman Türk ce-

miyetinde gelişme isti'dât gösterecektir. Hâlâ Kâdî ve Keşşâf doğrultusunda eserler vermeye devam eden Osmanlı medreselerinde Keşfî Mustafâ Efendi (öl. 1308/1890) Kâdî tefsirine ta'likler yazmakta, Râif Efendi (öl. 1309/1891) muhtelif sûrelere tefsirler kaleme almakta, Hâcerzâde Receb Efendi (1311/1892) Nebe' sûresi tefsiri yazmakta, Sâbit Mehmed Efendi (öl. 1311/1892) Fâtiha sûresi tefsiri kaleme almaktadır.

Ancak Tanzîmâtın meyvelerini vermeye başladığı ve Sultân II. Abdülhamid Hân'ın dinî siyasetinin bâriz bir şekilde kendini gösterdiği dönemde klasik modeli bırakıp günün insanının anlayacağı üslûb ve dille eserler kaleme alınmaya başlanır. Bunun bir numûnesi olarak Giridli Sırrî Paşa'nın Ahsen'ül-Kasas ve Sırr-i Kur'an, Sırr-i Furkân gibi eserleri sayılabilir.

1- Girid'li Sırrî Paşa (öl. 1313/1895)

Girit'in Kandiye kasabasında doğmuş olan Sırrî Paşa, medrese öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli idari görevlerde bulunmuş ve bir müddet Diyarbakır vâililiği yapmıştır. Herne kadar tâm bir tefsir meydana getirememişse de Sırrî Paşa eski kelâm geleneğini yenileştirerek Türkçe, halkın anlayabileceği tarzda yukarıda zikri geçen tefsirle ilgili eserlerini yazmıştır. 1313 (1895) yılında İstanbul'da vefât etmiştir.

2- Mehmed Fevzî Efendi (öl. 1316/1900)

Bu dönemin bilginlerinden Mehmed Fevzî Efendi Tavas kazasında dünyaya gelmiş, İzmir ve çevresinde dinî eğitim gördükten sonra İskenderiyye ve Hicâz'da kalmış ve burada câmilerde arapça tefsir dersleri vermiş, dönüşünde Edirne'ye yerleşerek birkaç medrese te'sis etmiş ve bir müddet Edirne müftülüğünde bulunduktan sonra İstanbul'a gelerek 1318 (1900) yılında burada vefât etmiştir. Kuds'ül-Ferah, Kuds'ül-İrfân ve Tesyir'ül-Fülk isimli muhtelif sûrelere dâir arapça yazılmış tefsirleri bulunmaktadır.

3- Ali Yektâ Efendi (öl. 1327/1909)

Bu yüzyılın başında İstanbul'da yetişmiş bulunan Ali Yektâ Efendi de bazı türkçe tefsirler kaleme almıştır.

4- Manastır'lı İsmâîl Hakkı (öl. 1330/1911)

Modern mânâda tefsir faaliyetlerinin Türk asıllı öncüleri arasında Manastır'lı İsmâîl Hakkı Efendi'yi saymak gerekir. Manastır'da doğmuş olan İsmâîl Şevket Efendi'den icâzet almış ve o devrin önemli bir dinî mevkii olan Kürsü Şeyhliği vazîfesini ifâ etmiştir. Meşrutiyetin ilânından sonra A'yân (Senato) üyeliği de yapmış olan İsmâîl Hakkı Efendi, Türkiye'deki İslâmcı görüşün temsilciliğini yapan Sırât-ı Müstakîm dergisinde yazılar yazmış ve Ayasofya Câmiinde verdiği vaazlarını burada neşretmiştir. Dâr'ül-Fünûn İlâhiyât Şu'besinde bir süre tefsir hocalığı da yapan Manastırlı İsmâîl Hakkı Efendi 1330 (1911) yılında âniden vefât etmiştir. Tefsirle ilgili dersleri ve Fâtiha, Kadir sûresi tefsirleri bulunmaktadır.

5- Şeyh'ül-İslâm Mûsâ Kâzım Efendi (öl. 1330/1911)

Modern tefsir çalışmalarının ilk örneklerinden bir diğeri de Şeyh'ül-İslâm Mûsâ Kâzım Efendi'nin Safvet'ül-Beyân fî Tefsir'il-Kur'ân isimli tamamlanmamış tefsiridir. 1275 (1858) yılında Erzurum'da doğan Mûsâ Kâzım Efendi, ilk tahsilini doğduğu yerde yaptıktan sonra bir süre Balıkesir'de öğrenim görmüş, sonra İstanbul'a gelerek Hâfız Şâkir Efendi'den icâzet almıştır. Muteâkiben o devirde yapılan

Rûûs imtihanını kazanarak kendisi de dersler vermeye başlamıştır. Devrin İslâmî ilimlerinin öğretildiği ve medreselerin ıslâh edilmiş şekli olan Medreset'ül-Kudât, Medreset'ül-Vâizîn gibi öğrenim kurumlarında dersler vermiş bulunan Mûsâ Kâzım Efendi, devrin ünlü kişilerine özel olarak dersler takrîr etmiş ve bir süre Bâb-ı Meşîhat Tedkîk'î Muellefât Meclisi üyeliğine tayîn edilmiş, Meşrûtiyetin ilânından sonra da Maârif Nazâretinde kurulan Meclis-i Kebîr-i İlmi a'zâlığına yükseltilmiş ve A'yân Meclisi kurulunca da bu meclisin üyeliğine tayîn edilmiştir. 1328 (1910) yılında Şeyh'ül-İslâm olmuş ve 1330 (1911) yılında bu makâmdan ayrılmış ve 1337 (1918) da Edirne'de vefât etmiştir.

Devrin siyasî olayları içinde yer almış bulunan Mûsâ Kâzım Efendi; kısa bir süre daha yeniden Şeyh'ül-İslâm olmuş, ancak bu mevkide fazla kalamamıştır. Bakara sûresinin bir bölümün yer aldığı türkçe bir tefsîr yazmıştır. Âyetlerin önce türkçe meâlîni vererek, sonra kelimelerin açıklamasına geçerek, sonra da çeşitli gramer ve belâgat özelliklerini anlatarak açıklamış ve nihâyet felsefî tasavvufî izâhlara yer vermiştir.

6- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (öl. 1358/1942)

Modern tefsîr faaliyeti içerisinde türkçe kaleme alınmış bulunan en büyük tefsîr, şüphesiz ki Elmalılı Mehmed Hamdi Yazır'ın tefsîridir. Hamdi Efendi 1295 (1878) yılında Antalya'nın Elmalı kasabasında dünyaya gelmiş, Mehmed oğlu Nu'mân Efendi'nin mahdûmudur. Memleketi olan Elmalı'da ilk ve orta öğrenimini gördükten sonra (İbtidâî, Rüşdiyye) İstanbul'da Küçük Ayasofya Medresesine kaydolup câmi derslerine devâm etmiştir. Müderris İbrâhîm Efendi'den ve Kayserili müderris Büyüyük Hamdi Efendi'den dersler okumuş sonra da bu zâttan icâzet almıştır. Önce Şeyh'ül-İslâmîlik makâmı Mektubî kalemine me'mûr olmuş, bilâhère Rûûs adı verilen imtihânda başarı göstererek Dersîâm olmuştur. Meşrûtiyetin ilânı ile Elmalı meclîsu olmuş ve anayasanın hazırlanması faaliyetine iştirâk etmiştir. Birinci Cihân Savaşından sonra kısa bir süre Evkâf Nazırlığı ve bilâhère de Â'yân (senato) üyeliği yapmıştır. Millet vekili ve bakan olarak siyâsî hayata katkıda bulunmuş olan Hamdi Efendi, diğer taraftan Bâyezîd ve Şehzâde câmilerinde ders okutmuş, Medreset'ül-Kuzât'da fıkıh dersleri vermiş Medreset'ül Vâizîn'de fıkıh usûlü ve Süleymâniye Medresesinde mantık hocalığı yapmıştır.

Daha küçük yaşta iken Kur'ân'ı hıfzetmiş bulunan Hamdi Efendi'nin çok güzel bir hattât olduğu ve aynı zamanda beğenilen şiirler yazdığı görülmektedir. 1358 (1942) yılında İstanbul'da vefât etmiş ve Erenköy'deki Sahra-i Cedîd mezarlığına gömülmüştür.

Hocası Kayserili Hamdi Efendi'den ayırdedilmek üzere -ki buna büyük Hamdi deniyordu- Küçük Hamdi diye şöhret bulan Elmalılı, bahis konusu edeceğimiz tefsîrinden ayrı olarak Paul Janet ve Gabrielle Seaille tarafından yazılmış olan bir felsefe tarihini Metâlib ve Mezâlib adıyla türkçeye çevirmiş ayrıca Ahkâm'ül-Avkâf adıyla ders notlarını bastırmış, bir İngiliz düşünürünün mantığa dâir eserini tercüme etmiş ve Beyân'ül-Hakk ve Sebîl'ür-Reşâd mecmûalarında muhtelif makâleler kaleme almıştır.

Tefsîr, Kelâm, Fıkıh, Usûl Fıkıh ve Felsefe sâhâlarında inceleme yapmış bulunan Elmalılı Hamdi Efendi'nin matematik, fizik kimyâ ve sosyoloji gibi pozitif ilimler

de ilgilenen Ersoy'a verilmemiş fakat T. reyânını masını t. Elmalılı ne getir cildden da tamâ le, son sûreler

Elmalı niyle ha bir çok pozitif t. mâtın b sırde ka derece e laşılır d ilişkileri lara yer Suûd E lerle ilg

Ör mayan vech il

Y. lır bir dilini s saydığı vermeli muyor

7-

T. Hülâsa dünya ya'da almıştır Meşrû bulun yük M lenmiş Vchbî daha

de ilgilendiği görülmektedir. Cumhûriyetin ilânından sonra büyük şâir Mehmed Âkif Ersoy'a Kur'ân meali ve Elmalılı Hamdi Efendi'ye de Kur'ân tefsîri yazma görevi verilmiş, Âkif yedi yıl Kur'ân tercümesiyle uğraştıktan sonra eserini tamâmlamış, fakat Türkiye'de ezânın türkçeleştirmesi sonucu ibâdet dilinin de türkçe olması cereyanının bazı mahfellerde rağbet görmesi üzerine, eserini teslim etmeyerek yakılmasını tavsiye etmiş ve yine -ne yazık ki- eser yakılarak kaybolmuştur. Buna karşılık Elmalılı Hamdi Efendi almış olduğu görevi, oniki yıl içerisinde tamâmlayarak yerine getirmiştir. 1935 yılında kaleme almaya başladığı 6433 sayfadan müteşekkil ve 8 cildten meydana gelen bu tefsîrini 12 Cumâd'el-Âhire 1357 (8 Ağustos 1938) yılında tamâmlayabilmiştir. Kısa bir önsözle başlayan tefsîrin Fâtiha ve Bakara sûresiyle, son kısımda yer alan sûreler oldukça mufassal olarak tefsîr edilmiş, ara yerdeki sûreler ise nisbeten kısa geçilmiştir.

Elmalılı Hamdi Efendi'nin tefsîri türkçe yazılmış ilk büyük tefsîr olması nedeniyle hakîkaten müstesnâ bir yeri hâizdir. Bu tefsîrde ilmî, edebî, sosyal ve felsefî bir çok inceliklere yer verilmiş; astronomi ve jeoloji konularına, fizik ve kimyâ gibi pozitif bilimlere oldukça geniş yer ayrılmıştır. Herne kadar burada yer alan ma'lûmâtın bir kısmı artık günümüzde eskimişse de Fahreddîn Râzî'den beri birçok tefsîrde karşılaştığımız ilmî açıklamalar devrin ilmî görüşünü yansıtmaları nedeniyle son derece ehemmiyeti hâizdir. Elmalılı Hamdi Efendi bu tefsîrinde âyetleri devrin anlaşılır diliyle tahlîle tabi tutmuş, nüzûl sebeplerini ve âyetler arasındaki insicâm ve ilişkileri açıkça belirtmiş kırâet farklılıklarını göstermiş, fık'hî ve kelâmî tartışmalara yer vermiştir. İbn Atıyye, Ebu Hayyân, Kâdî Beydâvî Fahreddîn Râzî ve Ebu's-Suûd Efendi gibi müfessirlerle Elmalılı özellikle Tantâvî Cevherî'nin pozitif bilimlerle ilgili açıklamalarından yararlanmıştı.

Ömer Nasûhî Bilmen'in çok haklı deyimi ile bu eser; "Türkçe'de nazîri bulunmayan pek kıymetli bir tefsîrdir, bizim için bir ilim ve irfân hazînesi sayılmaya her vech ile lâyıktır." (Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 790)

Yazıldığı zamana göre oldukça sade sayılan bu tefsîrin dili günümüzde anlaşılır bir dil olmaktan çıkmıştır. Bu sebeble biz, bu tefsîrdan yaptığımız iktibâslarda dilini sâdeleştirmeye gayret ettik. Önemli ve diğer tefsîrlere göre oldukça orijinal saydığımız kısımlarını iktibâs ettik. Bu alıntılar, tefsîrin muhtevâsı hakkında bilgi vermek için yeterli olduğundan burada ayrıca herhangi bir açıklamaya gerek duymuyoruz.

7- Konya'lı Mehmed Vehbî Efendi

Türkçe kaleme alınan tefsîrlerden bir diğeri de Konyalı Vehbî Efendi'nin Hülâsat'ül-Beyân fî Tefsîr'il-Kur'ân isimli tefsîridir. Konya'nın Hadım kazâsında dünyaya gelmiş olan Vehbî Efendi, burada öğrenimini tamâmladıktan sonra Konya'da Müftü Hacı Hüseyin Efendi'nin derslerine devâm etmiş ve kendisinden icâzet almıştır. Konya Mahmûdiye medresesine müderris olarak tayîn edilen Vehbî Efendi Meşrûtiyetin ilânı ile birlikte Konya me'b'ûsu olmuş, bir süre vâlî muâvinliğinde de bulunmuş, Büyük Millet Meclisine Konya milletvekili olarak iştirâk etmiş, önce Büyük Millet Meclisi başkan vekîli olmuş, bir süre de Şer'iyye Vekâleti görevini üstlenmiştir. Ahkâm-Kur'âniyye ve Akâid-i Hayriyye gibi eserlerin de müellifi bulunan Vehbî Efendi'nin tefsîri; Elmalılı Hamdi Efendi'nin tefsîri kadar muhtevâlî olmayıp daha çok orta tabakadan halka hitab eden bir tefsîrdir. Âyetlerin nüzûl sebepleri

ve ihtivâ ettiği inceliklerin anlatılmaya çalıştığı bu tefsîr, özellikle vaz metoduna uygun olarak geniş kıssalarla doldurulmuş ve arapça tefsîrlerden tercüme edilerek aktarılmış bölümlerden oluşmaktadır. Orijinal tarafı pek bulunmayan bu tefsîr daha çok halka İslâmî kültür verilmek amacıyla yazılmıştır.

8- Bedî'üz Zamân Saîd Nursî (öl. 1380/1960)

1293 (1876) yılında Bitlis yakınlarındaki Nurşin'de doğmuş olan Saîd Nursî, Medrese eğitimi gördükten sonra İstanbul'a gelmiş ve çeşitli siyâsî faaliyetlere katılmıştır. Devrin hâkim fikir akımı olan milliyetçi görüşleri benimsemiş bilâhère bu görüşlerinden vazgeçerek İslâmcı düşüncüyü yaymaya çalışmıştır. Özellikle Birinci Cihân Savaşı ve İstiklâl Harbinden sonra kendisinin ilhâm eseri saydığı görüşlerini yaygınlaştırmak üzere Risâle-i Nûr cemâatı adı verilen öğrenci topluluğunu yetiştirmeye gayret etmiş ve uzun süre mahkûmiyet ve sürgün cezasına çarptırılmış, Kastamonu ve Isparta'da ikâmete mecbur edildikten sonra 1960 yılında Urfa'da vefât etmiştir.

Nûr Risâleleri adı verilen 10 cilde yakın ve 125 parçadan oluşan eserlerinde daha çok modern ve materyalist fikir akımlarına karşı halkın inanç değerlerini korumaya çalışmıştır. Ağdalı bir üslûbla kaleme almış olduğu eserlerinde klasik tarz ile modern tarzı birleştirmeye dikkat eder. Hemen hemen her eserinde Kur'ân âyetlerini yorumlamaya çalışan Saîd Nursî, önce İşârât'ül-l'câz fi Mazânn'il-lcâz isimli tefsîrini yazar, bilâhère 60 cild olarak tasarladığı tefsîrini yazmaktan vazgeçip, münferid eserlerinde tefsîr geleneğini sürdürür.

9- Ömer Nasûhî Bilmen (öl. 1391/1971)

Türkçe tefsîr yazar müelliflerin en önemlilerinden birisi de şüphesiz ki Ömer Nasûhî Bilmen'dir. 1300 (1884) tarihinde Erzurum'da dünyaya gelen Ömer Nasûhî Bilmen, önce memleketinde öğrenim gördükten sonra İstanbul'a gelerek Tokatlı Şâkir Efendi'nin derslerine iştirâk edip ondan icâzet almıştır. O zamanki Hukûk Fakültesi sayılan Medreset'ül-Kuzât'ı da tamâmlayan Ömer Nasûhî Efendi, Ruûs imtihanını vererek Fâtih Dersîâmı olmuştur. Bir süre Dâr'ül-Hilâfe medreselerinde ve Medreset'ül-vâizin'de Fıkıh ve Fıkıh Usûlü dersleri okumuş, Sahn medresesinin yüksek kısmında Kelâm dersleri vermiş ve bir vakıf kuruluşu olan Dâr'üş-Şafaka'da Kelâm, Siyer ve Ahlâk dersleri okutmuştur. Bir çok idari görevlerde de bulunan Ömer Nasûhî Bilmen, 1926 yılında başladığı İstanbul müftü muâvinliği görevinden sonra 1943 yılında İstanbul müftüsü olmuştur. 1960 yılına kadar bu görevi devâm ettiren Ömer Nasûhî Bilmen, bir süre sonra Diyânet İşleri Başkanlığı yapmıştır. Büyük İslâm İlmihâli, İstılâhât-i Fıkhiyye Kâmûsu, Muvazzah ilm-i-Kelâm gibi eserlerinin yanı sıra önce iki ciltlik Büyük Tefsîr Tarihi'ni yazmış, bilâhère sekiz cilt tutarında Kur'ân'ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri isimli tefsîrini kaleme almıştır. Eserlerinde klasik medrese geleneğini devâm ettiren Ömer Nasûhî Bilmen, çok derin olmamakla beraber yüzyılımızdaki kültürel gelişmelere de yer vermiştir. Tefsîrinde daha çok halka dinî bilgiler ulaştırmayı amaçlayan Ömer Nasûhî Bilmen'in muhtelif tefsîrlerden derleyerek kısmen rivâyet ve kısmen de dirâyet tefsîri tarzında yazmış olduğu bu tefsîri oldukça sathîdir.

Sistematik bakımdan genel tefsîr literatürü içerisinde fazla önemi hâiz bulunmayan Türkçe tefsîr mahsûlleri içerisinde Elmalılı Hamdi Efendi'nin tefsîri oldukça seçkin bir yer işgâl eder. Bunun dışındakiler tamâmen nakillerden ibâret tefsîrlerdir.

Diğer taraftan bilâhère bahis mevzûu edileceği gibi, tarafımızdan iki arkadaşıyla birlikte tercüme edilmiş bulunan Seyyid Kutub'un Fı'Zilâl'il-Kur'ân tefsiri ve yine yeni neşre başlanmış olan Celâl Yıldırım'ın Yirminci Yüzyılın ilmi Tefsiri ve elinizde bulunan İbn Kesir tefsiri, ayrıca bahis mevzu edilecek olan Mevdûdî'nin Tefhîm'ül-Kur'ân isimli tefsiri gibi eserlerin tercümesiyle dilimizdeki tefsir literatürü oldukça zenginleşmiştir. Diğer taraftan tefsir niteliği taşımamakla beraber, İzmirli İsmâil Hakki tarafından kaleme alınan Kur'ân tercümesi, Ömer Rıza Doğrul tarafından kaleme alınan Tanrı Buyruğu, Ömer Fevzi Mardin tarafından kaleme alınan Kur'an-ı Kerim'in mevzûlara göre Tasnîfli, şerhli türkçesi, Hasan Basri Çantay tarafından yazılmış olan Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilmiş bulunan Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı ve yine bu kurum tarafından neşre başlanmış olup da uzun yıllar ancak bir tek cildi neşredilebilmiş olan Kur'an Tefsiri bu sâhâda yapılan çalışmalar arasında zikredilebilir.

II- MISIR'DA TEFSİR ÇALIŞMALARI:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, İslâm dünyasındaki fikrî durgunluğun ve geriliğin nedenleri ile, getirilecek çözüm konusunda batıcı ve emperyalist anlayışa karşı ilk direnmeyi başlatmış olan Cemâleddin Afgânî İslâm dünyasının belli başlı kültür merkezlerine geziler yaparak ilim ve fikir adamlarını uyandırmaya ve İslâm'ı yeniden canlandırmaya çalışır. Fakat Afgânî'nin en büyük aksi Mısır'da görülür. 1286 (1869) yıllarının sonlarında Mısır'a gelen Cemâleddin Afgânî Muhammed Abduhu ile tanışır ve böylece İslâm dünyasında hem yeni bir fikir hareketinin temelleri atılmaya başlanır ve hem de modern tefsir faâliyetinin kıymetli mahsûllerinin sergileneneceği yeni bir fikrî muhît oluşturulmaya çalışılır. Gerek Cemâleddin Afgânî'nin ve gerekse onun bir takım siyâsî hatâları (İngiliz emperyalizmine âlet olmaları) ve şahsiyetlerinden kaynaklanan bazı aşırı görüşleri bir yana bırakılırsa, özellikle Hindistân dışındaki İslâm ülkelerinde çağdaş İslâmî dinamizmin ve modern tefsir anlayışının doğuşunda önemli etkileri olur.

1- Şeyh Muhammed Abduh (öl. 1323/1905)

Türkmen asıllı Hasan Hayrullah'ın torunu olan Muhammed Abduh 1265 (1849) yılında Aşağı Mısır'da Bahriyye Müdüriyyesine bağlı Mahall-i Nasr veya Ayn Şems denilen yerde doğmuştur. Babası Abduhu'nun yanında Kur'ân öğrendikten sonra 1862 yılında Tantâ'ya medreseye gönderilmiş ve kısa bir süre sonra okumayı bırakarak köyüne dönmüştür. 1282- (1865) yılında evlenen Muhammed Abduh bir süre sonra babasının ısrârı üzerine Tahtâ'ya tekrâr öğrenim görmeye gider ve bu esnâda babasının dayılarından Şeyh Dervîş ile karşılaşır ve onun tarikatına intisâb eder. 1866'da tekrâr öğrenme merâkına tutulur ve Kâhire'ye gelerek el-Ezher Câmîine girer. Burada tâm bir tasavvufî hayata gönül vermiş olan Muhammed Abduh, 1872 yılında Cemâleddin Afgânî ile karşılaşır. Afgânî o günkü Mısır'ın kültürlü münevverleriyle birlikte Muhammed Abduhu'nun da dikkatini modern dünyaya ve Batı'daki gelişmelere çevirir. Muhammed Abduh Afgânî'nin fikirlerini benimser ve onun teşvikiyle basın ve yayın faâliyetine başlar. 1879'da bu gün Kâhire Üniversitesine bağlı bir fakülte olan Dâr'ül-Ülûm'a müderris tâyin edilen Abduhu, siyâsî sebeplerle bu görevinden alınır ve üstâdı Afgânî ile birlikte Mısır'ın dışına çıkarılır. Bir müddet sonra bağışlanan Muhammed Abduhu, Mısır'ın resmî gazetesi olan Vakâi'ül-Mısıriyye

gazetesinin başyazarlığına tayin edilir. Arabî Paşa isyanı nedeniyle 1882 yılının sonlarında Mısır'ı terke zorlanan Abduhu, önce Beyrût'a gider. Buradan Paris'e geçerek Cemâleddîn Afgânî ile buluşur ve ikisi birlikte el-Urvet'ül-Vüskâ isimli bir gazete çıkarırlar. Bu gazete ancak sekiz ay yayın yapabilir. Ancak bir müddet sonra Afgânî Paris'ten Tunus'a geçer ve 1885 yılı başlarında da Beyrût'a gidip burada dersler verir. Bir yandan Cemâleddîn Afgânî'nin er-Redd Alâ'd-Dehriyye Materyalistlere Reddiye isimli eserini Farsçadan arapçaya tercüme eder, diğer yandan Hz. Ali'nin Nehc'ül Belâğa isimli sözlerinden müteşekkil olan eserin şerhini ve Bedî'üz-Zeman el-Hemedânî'nin makâmâtının şerhini neşreder. 1889'da Mısır'a dönmesine izin verilir ve burada Mahâkim el-Ehliyye kadılığına, bilahere temyiz mahkemesi müsteşârılığına tayin olur. Şer'î mahkemelerin ıslâhı ile ilgilenmiş olan Abduhu 1899'da Mısır müftüsü görevini üstlenir. Bir yandan da Halk Meclisinin Teşri' Hey'eti A'zâsı ve el-Ezher Câmîi İdâre Meclisi Üyeliği görevini yürütür. Böylece Ezher'in ıslâhı için büyük çaba harcar. İstanbul, Paris, Londra, Sûdân, Tunus gibi muhtelif yerlere geziler yapmış olan Muhammed Abduhu, tutulduğu kanser hastalığından tedâvî olmak üzere Avrupa'ya giderken İskenderiye'de 1323 (1905) yılında vefât eder. Anılan eserlerden ayrı olarak muhtelif bölümler halinde tefsirleri bulunmaktadır. Ayrıca Fransız Dışişleri bakanı Monsieur Hanete'nun İslâmiyet aleyhine yaptığı bir konuşmayı red için bir risâle kaleme alır.

Muhammed Abduhu'nun en önemli özelliği Mısır'da yeni bir düşünce akımını başlatmış olmasıdır. Muhammed Abduhu ve ekolü mezheb taassubu gütmeksizin Kur'ân-ı Kerîm'e objektif bir bakış açısıyla yaklaşmaya çalışmış, İsrâiliyâta dayalı rivâyetleri titiz bir tedkikle red ve cerh ederek mevzû' hadîsler karşısında hassasiyet göstermiş ve o güne kadar klasik medreselerde okutulan tefsir tarzını bırakarak modern kompozisyon tekniği ile herkesin anlayacağı bir üslûb içerisinde gerek kültür tarihinin mes'elelerini, gerekse güncel konuları Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri ışığında yorumlamaya çalışmışlardır. Bu arada i'tikâdî konularda kelâm tartışmalarına yer vermekten kaçınmış ve klasik tefsirlerde rastlanan aşırı derecedeki gramer ve belâgat titizliklerine kapılmamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in edebî üstünlüğünü ortaya koymaya ve siyâsî, sosyal, felsefî, ahlâkî verilerini gözler önüne sermeye çalışmıştır. Diğer yönden Rönesans'la birlikte gelişen pozitif ilimlerin verileri doğrultusunda Kur'ân'ın anlaşılması için çaba harcamıştır. Özellikle Aristoteles mantığına ve Batlamyus astronomisine dayalı Ortaçağ bilim geleneği doğrultusundaki yorumları bırakarak asrın geliştirdiği ilmî ve fikrî metodu benimsemiştir. Diğer yandan gerek islâma, gerekse Kur'ân tefsirine sokuşturulmuş olan her türlü hurâfe ve bid'atları reddederek yeniden köke dönme faâliyetini (selefiyye) başlatmıştır. Ne var ki Ondokuzuncu Yüzyıl müslüman aydınlarının çoğu gibi Abduhu da -Hocası Afgânî'nin izinden giderek-pozitif bilimlerin verilerine fazlasıyla kendini bağımlı saymış ve sömürgeci Batının siyâsî hegemonyası karşısında eziklik duymaktan kurtulamamıştır. Bu sebeple Batıdaki gelişmeleri olduğundan fazla büyütürerek değerlendirdiği gibi, siyâsî konularda sömürgecilerin oyununa gelmekten kurtulamamıştır. Nitekim aklın kavrayış alanının dışında kalan hiçbir yoruma yer vermemeye çalışmış, akıl ile nakil arasında tam bir uyum sağlayabilmek için büyük çaba harcamıştır. Kısacası Abduhu, günlük hayatın dışına itilmeye çalışılan İslâm'ı günlük hayatın içine çekmeye çalışmış ve bunun için de akıl dışı izâhlara kalkışmaktan kaçınarak İslâm'ı ve Kur'ân'ı rasyonel bir anlayışla yorumlamaya gayret etmiştir. Tunus'ta İslâm Hayır Cemiyeti a'zâları-

nın isteği üzerine önce anlaşılır bir ifade ile öğrencilere okutulmak üzere kaleme almış bulunduğu Amme Cüz'ü, tefsirini, sonra Cezâyir'de bilginler hey'etine verilen konferanslardan oluşan Asr sûresi tefsirini yazmış ve nihâyet öğrencisi Reşid Rızâ'nın ısrârlı arzusu üzerine Ezher'de öğrencilerine dikte ettirdiği tefsirini hazırlamıştır. 1317 (1899) yılında başlamış olduğu bu tefsirin 1323 yılında (1905) ancak Nisâ sûresinin 126 ncı ayetine kadar olan kısmını not ettirebilmiştir. Adı geçen öğrencisi tarafından kaleme alınmış bulunan Tefsîr'ül-Menâr'da yer alan bu tefsirlerde, Muhammed Abduhu'nun yeni bir anlayışla yola çıktığı klasikleşmiş tefsir metodundan tamâmen farklı eski görüşleri ve tefsirleri tekrârlamaktan uzak yepyeni bir üslûb ile eserini kaleme aldığı görülmektedir. Din ve dünya ayırımı yapmaksızın Kur'ân'ın yalnız uhrevî bir kitâb olmayıp aynı zamanda gündelik hayatın problemlerine de çâre getirdiğini tekrârlayan Muhammed Abduhu, gramer ve belâğat inceliklerine dâlan, fikhî ihtilâfların ve kelâmî tartışmaların içinde boğulup kalan klasik tefsircileri eleştirmekten geri durmaz. Ona göre; Kur'ân'ın kelimelerinin tahlilinden, ı'râbdan ve belâğattan sözeden tefsirler Allah'ın kitâbını açıklamaktan uzak tefsir dahi denemeyecek eserlerdir. Bunları nahiv veya belâğat konusunda yazılmış eserler olarak mütalâa etmek gerekir. Gerçek tefsir; Allah'ın buyruğunun anlaşılması, i'tikâd ve ahkâmla ilgili teşriâtın hikmetinin belirlenmesi, Allah kelâmının hayata indirgenmesi, için çalışmaya teşvik eden tefsirlerdir. (Bkz. Tefsîr'ül-Menar, I, 35)

Muhammed Abduhu; hiçbir zaman için Kur'ân'ın edebî i'câzını gözden uzak tutmaz. Ancak bu i'câzın belirlenmesine vesile olan belâğat ve gramer ilimlerinin, Kur'ân tefsirinin tek amacı haline gelmesine karşı çıkar. Bu konulara gerektiğince yer verilmesi gerektiğini, ancak tefsirlerin asıl amacının bu gramer incelikleri olmadığını belirtir. Kezâ mezhep farklılıklarını esas alarak Kur'ân'a yaklaşmanın yanlış olduğunu, aslında mezheplerin Kur'ân anlayışı doğrultusunda değerlendirilmesi gerektiğini bildirir. Pozitif bilimlerle ilgili değerlendirmelerinde zaman zaman aşırılıklar göze çarpar. Özellikle Fîl sûresi tefsirinde bu aşırılıkların bâriz örnekleri görülebilir. Biz, bu, eserin Fîl sûresi tefsirine gerek Abduhu'nun, gerekse Elmalî ve Seyyid Kutub'un görüşlerini geniş olarak verdiğimiz için, burada tekrâr aynı meseleye dalmak istemiyoruz. Kezâ büyü ile ilgili görüşlerini de yine Felak ve Nâs sûrelerinin sonunda naklettik. Yeri geldikçe gerek Menâr tefsirinden gerekse Abduhu'nun tefsir çalışmalarından yeterince iktibâslar yaptığımızdan burada ayrıca bu konuya yer vermeyeceğiz. (Daha geniş bilgi için bkz. J. Scaht, İslâm Ansiklopedisi Abduhu maddesi; Zîrikî, el-A'lâm, Muhammed Abduhu maddesi; Abdülmün'im Hammâde, el-Üstâz'ül-İmâm Muhammed Abduhu, Reşid Rızâ, Tarih'ül-Üstâz el-İmâm; Kadri el-Kaleci, Muhammed Abduhu; Batal'üs-Sevret'il-Fikriyye; Osmân Emîn, Muhammed Abduhu; Mustafa Abdürrâzık, Muhammed Abduhu; Ahmed Emîn, Zu'amâ'ül-İslâh, 285-345; Zehebî et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 548-575)

2- Muhammed Reşid Rızâ (öl. 1354/1935)

Şeyh Muhammed Abduhu'nun ünlü öğrencisi Reşid Rızâ 27 Cumad'el-Ülâ (28 Eylül 1865) tarihinde Trablusşâm yakınlarındaki Kalmûn köyünde dünyaya geldi. Babası Ali Rızâ Efendi Hz. Peygamber'e kadar ulaşan soylu bir aileye mensûbtu. Kalmûn köyü imâmı olan Ali Rızâ Efendi'den Kur'ân ve arapça dersleri alan Reşid Rızâ, ilkokulda öğrenim gördükten sonra yine aynı semtte el-Medreset'ül-Vataniyyet'ül-İslâmiyye isimli özel okula gider. Bu okulun yöneticisi olan ve daha

sonra Risâle-i Hamîdiyye'nin yazarı bulunan Hüseyin Cîsr'in etkisinde kalan Reşîd Rızâ, o devrin aydınları gibi daha çok genç yaşta iken siyâsî faaliyetlere katılır. Bu dönemlerde İstanbul'a gitmekte olan bir tanıdığı aracılığıyla Şeyh Cemâleddin Afgânî ile haberleşmek ister. Ancak bu mümkün olmaz. Daha sonra 1898'de Muhammed Abduhu ile görüşmek üzere Mısır'a gider. el-Menâr isimli derginin neşri konusunda Muhammed Abduhu ile anlaşır ve üstâdı bu konuda kendisine destek vadeder.

Böylece İslâm dünyasının el-Urvet'ül-Vûskâ, Sırât-i Müstakîm ve Sebîl'ür-Reşad gibi İslâm düşüncesi bakımından önemli dergileri arasında yer alan el-Menâr dergisi yayın hayatına başlar. Başlangıçta Osmanlı tarafdârı bir politika güden bu dergi ve mensûbları, zaman içerisinde önce devrin sultânı II. Abdülhamîd Hân'a karşı, sonra da Osmanlı Devleti fikrine karşı cephe almaya başlarlar. Bir süre memleketi olan Sûriye'de geziler yapan Reşîd Rızâ, İttihâd ve Terakkî cemiyetinin iktidâra gelmesi üzerine bu cemiyetle yakın ilişki içine girer ve bu husûsta görüşmeler yapmak üzere 1909 yılında İstanbul'a gelir. Herne kadar İstanbul'a gelişinin asıl amacı dinî eğitim veren bir enstitü kurmak ve Arap-Türk dostluğunu pekiştirmek ise de, daha önce Selanik'te İttihâd ve Terakkî Cemiyeti mensûbları ile haberleşen Reşîd Rızâ, Cemiyetin desteğini te'min etmek ister. Bir süre Hindistân'a ve Hicâz'a gider. Osmanlı Devletinin yıkılması üzerine önce Mekke Şerîfi Hüseyin'in yanında yer alır, sonra Suûd kabîlesinin hâkimiyeti üzerine Kral Abdülazîz ile yakın ilişki içerisine girer ve onu mecmûasında destekler. İngiliz ve Fransızların Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışını müteâkiben Arabistân'da müstakil ve birleşik bir Arap devleti kurulmasına yardımcı olmak yerine, bu bölgenin sömürü odağı olması ve bunu sağlayacak nitelikte küçük devletçiklere bölünmesini hedef alan politikaları üzerine Osmanlı Devletine karşı takınılan tavrın yanlışlığını gören Reşîd Rızâ; hemşehrisi Emîr Şekîb Arslan ile birlikte Arap birliği için fâaliyete geçer. Cenevre'de toplanan bir kongrede Michel Lutfullah isimli bir Hıristiyan kongre başkanı ve Reşîd Rızâ da başkan yardımcısı olur. Bir süre Şâm'da kurulan Mecma'ül-İlmî el-Arabî Şeref başkanlığı da yapmış olan Reşîd Rızâ; Kızılay, Şems'ül İslâm, Genç Müslümanlar Cemiyeti, Doğu Birliği, İlk Dil Cemiyeti gibi cemiyetlere üye olarak faaliyet gösterir ve Romanya'da kurulmuş bulunan Psikolojik Bilimler ve Ma'nevî Araştırmalar Cemiyetinin Şeref A'zası olur.

Uzun süre başyazarlığını yaptığı el-Menâr dergisinin hemen hemen bütün işlerini kendisi üstlenen Reşîd Rızâ 1932 yılında bir rahatsızlık geçirir ve bunun sonucunda 1357 yılı Cumâd el-Ülâ ayının 23 ncü Perşembe günü (22 Ağustos 1935) Süveyş dönüşü yolda otomobilde vefât eder.

İslâm dünyasının kalkınıp yükselmesi için büyük gayretler sarfetmiş olan Reşîd Rızâ özellikle Afgânî ve Abduhu ekolünü devâm ettirmeye çalışır. Muhammed Abduhu'nun; el-Menâr dergisinin sahibi, benim fikirlerimin tercümânıdır, dediği Reşîd Rızâ Muhammed Abduhu'nun vermiş olduğu tefsîr derslerini ta'kîb eden ve onun yanından hiç ayrılmayan bir öğrencisi olarak; Yûsuf sûresinin 53 ncü âyetine kadar yazmış olduğu el-Menâr isimli tefsirinde Muhammed Abduhu'nun fikirlerini zaman zaman ondan doğrudan iktibâslar yaparak, zaman zaman da kendi görüşlerini onun görüşleri ışığında sergileyerek son derece dolgun ve zengin bir tefsîr meydana getirir. Özellikle Kur'ân'ın Kur'ân'la veya sahîh Sünnetle tefsîri metodunu

benim
bi, ça
lup k
nakill
kat ec
anlay
hâssa
ya, se
yaptı

A
Vahy
med A
ya ba
muht

(
Adev
İslâm
Reşid

3
C
(1866
retme
rek to
1332
şında
mıştı

M
Şeyh
yeni
ile ta
şan n
den
rastla
maya
ham
118;
III, M

kend
ridge
göre
ha so
tır. I

benimseyen Reşîd Rızâ; Arap dilinin kurallarını ve inceliklerini ortaya koyduğu gibi, çağdaş insanın problemlerini çözümlemeye ve bunu yaparken de modern bir üslup kullanmaya itinâ gösterir. Üstâdî Muhammed Abduhu gibi, tefsircilerin nakillerine önem vermeyen Reşîd Rızâ; İsrâiliyyâta ve mevzû hadîslerle fazlasıyla dikkat eder ve klasik tefsîr geleneğinden tamâmen farklı bir metod izleyerek, herkesin anlayacağı bir dille âyetleri açıklamaya, anlaşılması zor konuları izâh etmeye ve bilhâssa günümüzdeki ateist cereyânlarla karşı İslâm'ın temel prensiblerini savunmaya, şerîatın üstünlüklerini belirtmeye gayret eder. Biz, bu tefsîrden genişçe iktibâslar yaptığımız için burada ayrıca örnek vermeye gerek duymuyoruz.

Anılan tefsîrin dışında el-Hilâfe ve'l-İmâme; el-Vahhâbiyyûn ve'l-Hicâz; el-Vahy'ül-Muhammedî; es-Sünne ve's-Şîa ve Tarîh'ül-Üstâz el-İmâm eş-Şeyh Muhammed Abduh, isimli eserleri bulunmaktadır. Diğer taraftan 1898 yılında yayınlamaya başladığı el-Menâr isimli dergiyi ölümüne kadar (1935) devâm ettirmiş ve burada muhtelif islâmî konularla ilgili önemli yazılar yazmıştır.

(Daha geniş bilgi için bkz. Zîrikli el-A'lâm VI, 361-362; İbrâhîm Ahmed el-Adevî, Reşîd Rızâ el-İmâm'ül-Mücâhid; Abdülmüteal es-Saîdî, el-Müceddidûn fî'l-İslâm; Emîr Şekîb Arslan, Hâdır'ül-Âlem'il-İslâmî, I, 284-286; Ahmed eş-Şerebâsî, Reşîd Rızâ Sâhib'ül-Menâr)

3- Cemâleddin el-Kâsımî (öl. 1332/1914)

Cemâlüddîn İbn Muhammed Saîd İbn Kâsım, Hz. Hüseyin soyundan olup 1283 (1866) yılında Şâm'da doğmuş, burada öğrenim gördükten sonra bir süre gezici öğretmenlik yapmış sonra Mısır'a gitmiş, hac vazîfesini ifâ ettikten sonra evine çekilerek tefsîr, edebiyat ve şer'î ilimlerle ilgili özel dersler vermiş ve eserler tasnif etmiştir. 1332 (1914) tarihinde Şâm'da vefât etmiştir. Bahis mevzûu edeceğimiz tefsîrinin dışında İslâhu'l-Mesâcid, Ta'tîr'ül-Meşâm, Delâil'üt-Tevhîd gibi daha bir çok eser yazmıştır.

Mehâsin'üt-Te'vîl isimli oniki ciltlik tefsîrinde çoğunlukla Ahmed İbn Hanbel, Şeyh'ül-İslâm İbn Teymiyye gibi selefî bilginlerin metodunu takib etmiştir. Hattâ yeni bir mezheb kurmakla ithâm edilmiş bulunan Cemâleddîn el-Kâsımî bu vesile ile ta'kîbâta bile uğramıştır. Öncelikle Kur'ân'ın Kur'ân ve Sünnetle tefsîrine çalışmış müellif, eserinde selefî görüşleri yansıtmaktadır. Bu eserde çağdaş problemlerden fazla söz edilemez. Bu yüzyılda karşılaşılan pozitif bilimlerle ilgili ma'lûmâta rastlanmaz. Biz bu tefsîrden bazı iktibâslar yaptığımızdan burada ayrıca alıntı yapmaya gerek duymuyoruz. (Daha geniş bilgi için bkz. Zîrikli, el-A'lâm, II, 131; Muhammed Kürd Ali, el-Müzekkirât, III, 687-697; eş-Şabtî, Teracim A'yân-ü Dimaşk, 118; Serkîs, Cami'üt-Tasânîf, 63, 83, 96; Ömer Rıza Kelhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, III, 157-158)

4- Abdülazîz Çâvîş (öl. 1347/1929)

Aslen Tunuslu bir âileye mensûb olan Abdülazîz Çâvîş 1293 (1876) yılında İskenderiye'de doğmuş, Ezher ve Dâr'ul-Ulûm'da öğrenim gördükten sonra Cambridge Üniversitesinde Arap edebiyatı okutmuş, tekrâr Mısır'a dönerek müfettişlik görevinde bulunmuş, el-Livâ' isimli bir dergi çıkarmış, birkaç kez tutuklanmış, daha sonra el-Hilal, el-Hidâye ve el-Âlem'ül-İslâm isimli dergilerde yazarlık yapmıştır. Birinci Cihan Harbinde büyük şâir Mehmed Âkif Ersoy gibi Avrupa'daki

müslüman askerlere konuşma yapmak ve burada Osmanlı politikasını anlatmak üzere Berlin'e gönderilmiş Genç Müslümanlar Cemiyeti adıyla bir cemiyetin kurulması faaliyetine katılmış ve 1347 yılının Şa'bân ayında (1929) Kâhire'de vefât etmiştir. el-İslâmü Dîn'ül-Fitra, Ğunyet'ül-Müeddibîn, Eser'ül-Kur'ân fî Tahrîr'il-Fikr'il-Beserî, el-Hicâb fî'l-İslâm gibi eserleri bulunmaktadır. Bunlardan bilhâssa fikir hürriyetinden sözeden ve Angilikan kilisesi tarafından İslâma yöneltlen tenkîdler cevap niteliğinde olan eseri büyük şair Mehmed Âkif Ersoy tarafından Angilikan Kilisesine Cevâb adıyla türkçeye çevirilmiştir.

Bakara sûresinin 141 nci âyetine kadar olan kısımların tefsirinden ibâret bulunan Esrâr'ül-Kur'ân isimli tefsiri, özellikle Kur'ân'ın hedef aldığı gâyeleri anlatan ve modern bir bakış açısıyla Kur'ân'ı değerlendirmeye çalışan önsözü ile dikkati çekmektedir. Abdülazîz Çâvîş bu tefsirinden zaman zaman geçmiş müfessirlerin hatâlarından sözetmekte ve bu noktada, öteki müslüman aydınları gibi geçmişin değerlendirilmesinde tarafsız ve objektif bir tavır takınmak yerine, İslâm dünyasını içine düştüğü geriliği ve bunalımı özellikle bilginlerin sırtına yüklemeye çalışmaktadır. Abdülazîz Çâvîş, gerek makâleleri ve gerekse eserleriyle yüzyılımızda İslâmî uyanışın ve aydınlanmanın önemli isimlerinden birisi olmuştur.

(Daha geniş bilgi için bkz, Ziriklî, el-A'lâm, IV, 140; Charles Adams, el-İslâm ve't-Tecdid fî Mısır, 201; İbrâhîm el-Mâzenî, es-Siyâset'ül-Üsbuiyye, sayı 152, sayfa 10; Şekîb Arslan, el-Feth, sayı 3, sayfa 622-623; el-Menâr, yıl 14, sayı 40, sayfa 121-127; Angilikan Kilisesine Cevâb, önsöz)

5- Muhammed Mustafâ el-Merâğî (öl. 1364-1945)

Muhammed Mustafâ İbn Muhammed İbn Abdülmün'im el-Merâğî. Güney Mısır'ın Saîd bölgesinde bulunan Merâğa'da 1298 (1881) yılında doğmuş, daha sonra Ezher'e gelerek yirmibeş yaşlarında Ezher'den âlim derecesine nâil olan ilk genç olmuş ve aynı yıl Sûdân kadılığı görevini üstlenmiştir. Daha sonra Mısır'a gelerek şer'î mahkeme reisliğinde bulunmuş ve 1928 yılında kırksekiz yaşında iken Ezher şeyhi olmuştur. Ezher öğreniminde olduğu gibi bu makâma yükselen en genç Ezher şeyhidir de. Bir süre Ezher şeyhliğinden ayrılan Merâğî 1935 yılında yeniden Ezher şeyhi olmuş, nihâyet 1945 yılında İskenderiye'de vefât etmiş ve cenâzesi Kâhire'ye defnedilmiştir.

Merâğî başlı başına bir tefsir yazamamıştır. Ancak muhtelif sûrelerin tefsiri, mütehasşislarca çok beğenilmiştir. Ezher şeyhi olan Merâğî'nin tefsir anlayışı, Reşîd Rızâ'dan daha değişik ve daha mükemmel tarzda Muhammed Abduhu'nun tefsir anlayışına yaklaşmaktadır. Kâhire'nin muhtelif câmilerinde yürütmüş olduğu tefsir dersleri, halktan ve seçkinlerden büyük rağbete mazhar olmuş ve muhtelif şekillerde yayınlanmıştır. Önce geçmiş tefsir kaynaklarına başvuran Merâğî, bu kaynaklardan yararlandığı gibi, modern gelişmelerden de yararlanarak Kur'ân'ı yorumlamaya çalışmıştır. Kur'ân'ın muhkem konularını açıklama gayreti içine girmeyen Merâğî, asıl dikkatini İslâm şeriatına ve ilâhî emirlerdeki hikmetlere yöneltmiştir. İslâm devletinin gerileyiş ve çöküş nedenleri üzerinde fazlasıyla duran Merâğî, müslümanların ilerlemesi ve kalkınması için büyük bir gayret göstermektedir. Eser yazmaktan çok öğrenci yetiştirmeye mesâisini emeğini hasretmiş olan Merâğî Mısır'da yeni bir tefsir anlayışının kök salıp gelişmesinde büyük emeği geçmiştir. (Da-

ha geniş bilgi için bkz., Fahreddin ez-Zevâhidi, es-Siyase ve'l-Ezher, 55-70; Charles Adams, el-İslâm ve't-Tecdîd fî Mısır, 2; Abdülmüteâl es-Saîdî, el-Müceddidûn fî'l-İslâm, 545-549; Zîrikî el-A'lâm, 7, 324; Ali Abdülvahid Lemha an Tarîh'il-Ezher, 92; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn, II, 590-609; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 339-345)

6- Şeyh Mahmûd Şeltût (öl. ?)

Mahmûd Şeltût 1893 yılında Münve Benn Mansûr kasabasında dünyaya gelmiş, İskenderiye Dini İlimler Enstitüsünde öğrenim görmüş ve 1918 yılında bu öğrenim kurumunu tamamladıktan sonra İskenderiye'de öğretmenlik yapmış, sonra yüksek tahsilini tamamlamış ve bir süre de avukatlık yapmıştır. 1942'de Büyük Bilginler Cemiyetinin üyesi olan Mahmûd Şeltût, Ezher'de göreve başlamış ve 1958 yılında Ezher Şeyhi olmuştur. Mahmûd Şeltût ilk defa radyoda dinî konuşmaları başlatan bilgin olup, yazmış olduğu küçük ebatlı tefsirinde Kur'an'ı genel bir bakış açısıyla değerlendirmeye çalışmış ve Kur'an'ın üslûbundaki fevkalâde üstün i'câzı tebârüz ettirmiştir. Tefsirinin önsözünde şöyle demektedir: "Müslümanların uzun tarihleri boyunca çalışmış oldukları her ilmi faaliyetinde asıl itici âmilin o ilim nokta-i nazarından Kur'an'a hizmet etmek olduğunu çok iyi biliriz. Dilin dayanağı olan ve kişiyi hatâyâ düşmekten koruyan nahiv ilmiyle Kur'an-ı Kerim'in doğru okunması gâyesi güdülmüştür. Arap dilinin incelik ve güzelliklerinin ortaya çıktığı belâğat ilmiyle Kur'an-ı Kerim'in i'câz bakımından üstünlüklerinin açıklanması, edebî esrarının ortaya konulması gâyesi güdülmüştür. Dilin lûgat bakımından kelimelerinin incelenmesi, mânâlarının belirlenerek lafızların kaydedilmesi ve şiiirden şevâhidin araştırılması ile Kur'an-ı Kerim'in lafızlarının korunması, mânâsının zabtı ve kapalıktan, tahrîften uzaklaştırılması gâyesi güdülmüştür. Tecvîd ve kırâet ile Kur'an'ın okunuşu ve lehçelerinin ezberlenmesi gâyesi güdülmüştür. Tefsirin hizmeti ise Kur'an'ın mânâsını açıklamak, maksadını keşfetmek şeklinde olmuştur. Fıkıh ilmi Kur'an'ın ahkâmını çıkarmak, Usûl ilmi Kur'an'ın genel teşrîk kâidelerini ve hüküm çıkarma usûllerini belirtmek hizmeti görmüştür. Kelâm ilmi Kur'an'ın getirdiği akîdeyi açıklamak ve bunlara muhtelif yollarla delil aramak hizmetini görmüştür. Kezâ müslümanların Kur'an'ın vahyettiği gerçeği anlamaları için delil getirmek üzere kullandıkları tarihi de buna örnek verebilirsiniz... Kur'an'ın âyetlerinden ilhâmı geliştirilen coğrafya ve iklim bilgisini de buna örnek verebilirsiniz... Allah Teâlâ'nın bazı âyetlerinde belirttiği kâinât ilimleri de böyledir. Astronomi, Tıp, Astroloji, Biyoloji, Jeoloji ve daha bunlardan başka insan bilimleri de aynı şekilde mütâlaa edilebilir. Müslümanlardan bu ilimlerle ilgilenenler, bununla Kur'an'a hizmet etmeyi veya Kur'an'ın getirmiş olduğu vahyin anlamını kavramayı amaçlamışlardır. Hattâ şiiirden bile durum böyledir. Müslümanlar zevklerini geliştirmek, kâbiliyetlerini olgunlaştırmak ve Kur'an-ı anlamak, Kur'an'daki güzellikleri idrâk etmek için hazırlanmak amacıyla şiiirle meşgûl olmuşlardır... Bütün bunlardan dolayı ben, şuna inanıyorum ki; ister semâvî olsun, ister yeryüzüne âit olsun eski ve yeni milletlerden hiçbir milletin kitâblarından hiçbirisi Kur'an'ın müslümanlar vâsıtasıyla ve müslüman bilginler tarafından ele alındığı kadar ele alınıp ilgilenilmediğini söylersem insâf ve i'tidâl sınırını aşmış olmam." (Nakleden Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 348-350)

Muhtelif eserlerinin yanı sıra el-Fetâvâ isimli çağdaş müslümanın günlük haya-

tında karşılaştığı problemleri ele alan eseri ve incelediğimiz tefsiri çok itibar görmüştür.

7- Muhammed Ferîd Vecdî (öl. 1373/1954)

Muhammed Abduhu ekolünün temsilcilerinden olan Muhammed Ferîd Vecdî, 1292 (1875) yıllarına doğru İskenderiye'de dünyaya gelmiş, buradan Dimyât'a geçerek gençliğini Dimyât'ta geçirmiş, sonra Süveyş'e gitmiş ve burada el-Hayât isimli mecmuâsını çıkartmış, sonra Kâhire'ye gelip Evkâf Vezîrlüğünde küçük bir görev almış ve ardından da bir matbaa kurarak günlüked-Düstûr gazetesini çıkarmıştır. Bilâhere haftalık mecmûa şeklinde el-Vecdiyyât isimli bir seri neşretmiş ve bir müddet de Mecellet'ül-Ezher'in yönetimini üstlenmiştir. 1373 (1954) yılında vefât etmiş bulunan Muhammed Ferîd Vecdî'nin ondördün üzerinde eseri bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü Yirminci Yüzyıl Ansiklopedisi başlığını taşıyan Dâiret'ül-Maârif Karn'il -İ'srîn isimli eseri gelir ki bu eser geniş bir islâmî bilgiler ansiklopedisidir. Ayrıca Alâ Atlâl'il -Mezheb'il-Mâddî, el-İslâm'ü Din'ün Âmm'un Hâlid'un, el-Felsfet'ül-Hakka gibi eserleri bulunmaktadır. el-Mushaf'ül-Müyyesser diye bilinen Safvet'ül-İrfân fî Tefsîr'il-Kur'an isimli tefsîri, diğer tefsîrlerden derlenerek hazırlanmış ve daha çok Kur'ân'daki güç anlaşılan lafızların açıklanmasından ibârettir. Celâleyn tefsîri tarzındaki bu küçük tefsîr geniş anlamda bir tefsîr olmaktan ziyâde, öğrenciler için bir el kitabı mâhiyetindedir. Bu bakımdan üzerinde fazlaca durulmaya gerek yoktur.

(Daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Abdül Fettâh, Eşhur'ü Meşâhîr'ü Üdebâ'iş-Şark, I, 114-128; Muhammed Zekiyyüddîn, Meşâhîr'ü Üdebâ'il-Asr'il-Hâzır, 114-115; Sarkis, Câmî'üt-Tesânîf, 81; Ziriklî el-A'lâm, 7, 220-221; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, XI, 126-127; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 369-376)

8- Tantâvî Cevherî (öl. 1359/1940)

1287 (1870) yılında Mısır'ın Tantâ şehrinde yetişmiş olan Tantâvî Cevherî, Kâhire'de öğrenim görmüş ve bilâhere bugün Kâhire Üniversitesine bağlı bulunan Dâr'ül-Ülûm'da hocalık yapmıştır. Nizâm'ül-Âlem ve'l-Ümem, Cevâhîr'ül-Ülûm, et-Tâc'ül-Murassa', Cemâl'ül-Âlem, en-Nizâm ve'l-İslâm, el-Ümme ve Hayatuha gibi birçok eserler de kaleme almış bulunan Tantâvî Cevherî 1359 (1940) yılında vefât etmiştir. Bir kısmını Dâr'ül-Ülûm'da öğrencilerine tutturduğu notların, bir kısmını da mecmûalarda neşrettiği makâlelerin oluşturduğu Tefsîr'ül Cevâhîr ismini taşıyan eseri'ne klasik anlamda ne de modern mânâda bir tefsîr olma niteliğine sâhibtir. Müellif aklına gelen ve akla gelebilecek herşeyi tefsîrine doldurmuş ve bir yerde eseri ansiklopedik ma'lûmât yığınağı haline getirmiştir. Zaman zaman pozitif bilim adına âyetleri yorumlamaya ve hattâ hiç de ihtimâl dâhilinde bulunmayan mânâlara çekip götürmeye çalışmıştır. Batıda herhangi bir gazete veya dergide okuduğu makâleleri esâs alan Tantâvî Cevherî bugün birçoğu eskimiş, değişmiş ve hattâ reddedilmiş olan nazariyeleri tefsîrine doldurmuş ve âyetleri bunlara göre yorumlama gayreti içine girmiştir. Bütün zaaflarına rağmen Cevherî'nin bu eseri, ondokuzuncu yüzyıl sonunda pozitivizmin dünyaya hâkim olduğu günlerde, pozitif verilerin diğer mukaddes kitâblar için tehlike teşkil ettiği gibi Kur'ân bakımından tehlike teşkil etmediğini, binâenaleyh pozitif bilimin verilerinin Kur'ân'a tamâmen zıt olmadığını savunup değerlendirmesiyle yetişmekte olan aydınların pozitivist ve ateist mecrâ-

ya sürüklenmesine büyük çapta engel olmuştur. Müslümanların geriliğini, Batının ileriliğini ve gelişmişliğini konu edinen Tantâvî Cevherî, müslümanların fıkıh ilmine fazla önem vermelerini eleştirerek Kur'an'da 150'ye yakın âyetin fikhî muhtevâl olduğunu, halbuki 750'den fazla âyetin pozitif bilimlere teşvîk ettiğini belirtmekte ve kendisinin Kur'ânı bu ilimlere göre yorumlamaya çalıştığını bildirmektedir. (Tantâvî Cevherî Tefsîr'ül-Cevâhir, XV, 53) Tantâvî Cevherî, tefsîrine birçok resimler, şekiller ve hayvan motiflerini de almış ve böylece genellikle orta öğrenimde görülen fizik, kimya ve tabiat bilimlerine âit ma'lûmâtla eserini doldurmuştur. Bu sebeple Tantâvî Cevherî'nin tefsîri birçok bilgin tarafından eleştirilmiştir. Bilhâssa pozitif ilimlerin verilerinin sürekli değişken olması Kur'ân âyetlerinin bu verilere göre yorumlanmasını önlemektedir. Çünkü bu gün ilmî realite olarak kabul edilen birçok nazariye ve teori kısa bir süre sonra ilim dışı kalmaktadır. Fahreddîn Râzî'nin tefsîrinde karşılaştığımız bu gerçek yüzyılımızda Cevherî'nin tefsîrinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple mes'eleyi daha geniş boyutta değerlendiren Mahmud Şeltût, Emin el-Hûlî, Reşîd Rızâ, Muhammed Mustafâ el-Merâğî gibi bilginler Tantâvî Cevherî'nin metodunu benimsememişler ve yeri geldiğinde eleştirmişlerdir. Biz örnek olması bakımından bu tefsîrden bazı bölümleri İbn Kesîr Tefsîrinin ilâveler kısmında tercüme edip gösterdik. Bu sebeble tefsîre ait örnekleri burada tekrârlamaya gerek duymuyoruz.

(Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirün, II, 505-519; Ömer Nasühî Bılmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 783-785)

9- Seyyid Kutub (öl. 29 Ağustos 1966)

Seyyid İbn Hâc Kutub İbrâhîm Hüseyin el-Şazeli (Müellifin kardeşi Muhammed Kutub'un Salâh Dabûr ile yaptığı konuşmadan, nakleden Abdullah el-Habbâs, Seyyid Kutub, el-Edîb'ün-Nâkid 79) Kendisinin Mısır'ı ziyâret eden Ebu'l-Hasan Ali en-Nedevî'ye anlattığına göre aslen Hindistânlı olan bir âileye mensûbtur. 1906 yılının Eylül ayında Asyût vilâyetinin Moşa isimli köyünde dünyaya gelmiştir. Burada Şeyh Abdül Fettâh isimli bir evliyânın kabri olduğundan resmen adı Beled'üş-Şeyh Abd'ül-Fettâh olarak geçmektedir. Seyyid Kutub Köyden Bir Çocuk isimli eserinde bu köyden sözetmekte ve Mısır köylülerin hayat tarzıyla ilgili detaylı bilgi vermektedir. İki kerre evlenmiş olan Seyyid Kutub'un babasının ikinci hanımından üç erkek üç de kız çocuk dünyaya gelmiştir. Bunlar, kendisinden üç yaş küçük olan kızkardeşi Nefîse, Seyyid Kutub, kendisinden üç yaş küçük olan küçük kızkardeşi Emîne Kutub, onun da küçüğü olan Muhammed Kutub ve Hamîde Kutub. Nefîse Kutub 1903 doğumlu olup 1960'larda Seyyid Kutub'un tutuklanması üzerine tutuklanmış ve iki oğlu Rıf'at ve Azmî ağır işkencelere ma'ruz kalmış ve nihâyet büyük oğlu Rıf'at hapishânedeki öldürülmüştür.

Küçük kardeşi Emîne Kutub 1909 doğumludur. Dört kardeşin birlikte kaleme aldıkları el-Atyâf'ül-Erbâa isimli eserde belirttiği gibi, şâirâne duygulara sâhib, edebiyat zevki olan çağdaş bir hikaye yazarıdır. Hayat Seli adında ve Yolda başlığını taşıyan iki hikâye kitabı bulunmaktadır. Diğer âile fertleri gibi 60'larda Emîne Kutub da tutuklanmış ve uzun süre hapiste kalmıştır.

Ailenin üçüncü ferdi olan Muhammed Kutub, 1919 yılında doğmuş, Kâhire'de orta öğrenimini tamamladıktan sonra Edebiyat Fakültesi İngiliz dili bölümünde öğrenim görmüştür. Bilâhère Eğitim Fakültesinde psikoloji lisansı yapmış olan Mu-

hammed Kutub, Millî Eğitim Bakanlığında çalışmış ve 1954 yılında kardeşiyle birlikte tutuklanmıştır. Hapishânedan çıktıktan sonra iki yıl boyunca Benû Süveyf lisesinde öğretmenlik yapmış ve 1965 yılında tekrâr tutuklanarak 1970 yılına kadar hapiste kalmıştır. Şu anda Mekke Melik Abdülazîz Üniversitesinde görevli bulunan Muhammed Kutub'un pek çok eseri vardır.

Ailenin en küçük ferdi olan Hamîde Kutub'un Dört Hayâl isimli edebî eserdeki birkaç hikâyesinin dışında herhangi bir yayını olmamıştır. 60'lı yıllarda Seyyid Kutub'un kardeşi olması nedeniyle tutuklanan Hamîde Kutub, on yıl ağır cezâyâ carptırılmış ve bunun 6 yıl 4 ayını hapishânedeki geçirmiştir.

Daha çocuk yaşta dayılarının yanında öğrenmek üzere Kâhire'ye gelen Seyyid Kutub, önce babasını kaybeder. 15 yaşlarında Abdülazîz Medresesinde orta öğrenimini sürdürür ve 1928 yılında bugün Kâhire Üniversitesine bağlı bulunan Dâr'ul-Ulûm'un hazırlık kısmını tamamlar ve 1930 yılında adı geçen fakülteye girerek 1933 yılında Arap dili mütehasısı ve eğitim diploması alıp lisans eğitimini tamamlar. 1939 yılına kadar Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda öğretmenlik yapan Seyyid Kutub, 1948 yılına kadar genel kültür bölümünde görev almak üzere Maârif Bakanlığının merkezî teşkilâtında çalışır. Mısır'da eğitimin islâhı için birçok projeler de hazırlamış olan Seyyid Kutub, bu dönemde muhtelif çocuk hikâyeleri yazar ve arap dilinin yenileştirilmesi faaliyetine katılır. Bir yandan da gazetelerde yazı yazmaya devam eden Seyyid Kutub, bakanlıktaki görevinden ayrılmak zorunda kalır, ancak devrin ünlü edebiyatçılarından Tâhâ Hüseyin'in çabaları sonucu görevine devâm etmesi sağlanır. Tâhâ Hüseyin'in tavsiyesi üzerine öğrenimin islâhı konusunda kapsamlı bir rapor hazırlamak üzere Güney Mısır'da bir süre teftiş yapmakla görevlendirilir. Bu dönemde Dikenler isimli kitabında anlatmaya çalıştığı şekilde başarısız bir evlilik tecrübesi geçirir ve bir daha evlenemez. Bilâhere 1964 yılında hapisten çıktıktan sonra evlenmek üzere iken, tekrâr tutuklanır.

Bu kez de evlenmeye fırsat bulamaz.

Devrin bütün aydınları gibi Mısır'daki hürriyet ve bağımsızlık faaliyetlerine katılan Seyyid Kutub, 1947 yılında el-Fikr'ül-Cedîd (Yeni Düşünce) isimli bir mecmûa çıkarır. Bu mecmûasında kaleme aldığı yazılarında gerek Mısır'daki partileri ve gerekse saraydaki entrikaları ağır dille eleştirir. Ancak kısa bir süre sonra dergisi kapatılır ve saray tarafından tutuklanmak üzere bir dosya hazırlandığını anlayınca devrin başbakanı Mahmûd Fehmî Vefd partisi döneminde Seyyid Kutub'la tanıştığı için, onun tutuklanmasını istemez ve Amerika'ya gönderilen yüksek eğitim planlamasıyla ilgili hey'etin arasına onu da girdirerek Mısır'ı terketmesini sağlar. İlkin bunu kabûl etmeyen Seyyid Kutub, durumun hiç de elverişli olmadığını görünce bu görevi kabûl ederek 1948 yılı sonlarında Amerika'ya gider. İki yıl boyunca muhtelif Amerikan üniversitelerinde ve araştırma kurumlarında eğitim faaliyetleri üzerinde inceleme yapan Seyyid Kutub 1950 yılı Ağustos ayında Kâhire'ye döner ve Maârif Bakanlığındaki görevine başlar. Amerika'da bağımsız araştırmacı olarak yaptığı incelemelerde Amerikan toplumunu yakından tanıma imkânı bulan Seyyid Kutub, burada İslâm düşüncesi ve Mısır'daki islâmî hareketlerle fikrî alâka içerisine girer. Müslüman kardeşlerin reîsi Hasan el-Bennâ'nın öldürülmesi üzerine, kiliselerin çanlarını çaldıklarını ve bu olaya fazlasıyla sevindiklerini müşâhade edince adigeçen teşkilâta sempatisi artar. Dönüşünden sonra bir müddet me'zûn olduğu Dâr'ul-Ulûm'da

konferans
lıkta tekn
iççe olma
maya baş
ren Seyyid
Kudûs'te
temsîl ede
başladığı
baylar teş
yazılar ya
ya Mısır
here devri
birkaç ay

1954

nan Seyyid
ağır cezâyâ
dilir. 1964
denlerden
eserinden
Decevi'ni
kat tutma
ağır işken

Seyyid
üzerinde
İslâm'da
Etüdler,
lizm Çatır

Faka
malarının
Fî Zılâl'il
ve bir yer
geleniğin
İslâm'dan
tuğu bu s
da İslâm
mütefekki
el-Müslin
Kutub da
neşretmiş
bir ilgi il
kültür dü
tefsîr'in
yılında S
miştir. K
formunda

konferansçı öğretim görevlisi olarak çalışan Seyyid Kutub, diğer yandan da bakanlıkta teknik danışmanlık görevini sürdürür. Fakat basın ve düşünce hayatıyla daha içiçe olmak için 1952 devriminden önce resmî görevinden istifâ edip serbest çalışmaya başlar. 1951 yılında Müslüman Kardeşler teşkilâtıyla organik bağ içerisine giren Seyyid Kutub, teşkilâtın irşâd kolu başkanı olarak görevlendirilir. 1951 yılında Kudüs'te toplanan Milletlerarası İslam kongresinde Müslüman kardeşler teşkilâtını temsil eder, 1954 yılında adigeçen teşkilâtın "Müslüman Kardeşler" adıyla yayınına başladığı haftalık derginin başyazarlığı görevini üstlenir. 1952 devriminde hür subaylar teşkilâtı ile yakın diyalog içinde bulunan Seyyid Kutub, devrimi öven bazı yazılar yazar. Devrimden sonra genç subaylar kendisine Millî Eğitim Bakanlığı veya Mısır Radyo Kurumu Başkanlığı görevini teklif ederlerse de, kabûl etmez. Bilâhère devrim konseyi kendisini devrimin kültür işleriyle görevli danışmanı yapar fakat birkaç ay sonra Seyyid Kutub bu görevi de terkeder.

1954 yılında Müslüman Kardeşlerin önde gelen yöneticileriyle birlikte tutuklanan Seyyid Kutub, Cemâl Sâlim başkanlığında kurulan mahkeme tarafından 15 yıl ağır cezâya çarptırılır. On yıl hapis yatan Kutub, hastalığı üzerine hastaneye nakledilir. 1964 yılında, Irak cumhurbaşkanı Abdüsselâm Ârif'in tavassutu ile sihhî nedenlerden dolayı hapisten çıkarılır. Ancak 9 Ağustos 1965'te Maâlim fî't-Tarîk isimli eserinden ve diğer yazılardan dolayı yeniden tutuklanır. Muhammed Fuâd ed-Decevfî'nin başkanlığındaki mahkeme Seyyid Kutub'un idâmına karâr verir. Avukat tutmasına dahi izin verilmeyen adâlet dışı usûllerle muhâkeme edildikten sonra ağır işkencelere tabi tutulan Seyyid Kutub 29 Ağustos 1966 tarihinde idâm edilir.

Seyyid Kutub'un edebî, fikrî, dinî ve sosyal araştırmalardan oluşan yirminin üzerinde eseri vardır. Birçoğu da dilimize çevrilmiş olan bu eserlerin en önemlileri; İslâm'da Sosyal Adâlet, Cihân Sulhu ve İslâm, ve Medeniyetin Problemleri, İslâmî Etûdler, Kur'ân'da Edebî Tasvîr, Kur'ân'da Kıyâmet Sahneleri İslâm ve Kapitalizm Çatışması, İstikbâl bu Dinindir, İslâm Düşüncesinin Esâsları'dır.

Fakat Seyyid Kutub'un en öncmli eseri ve aynı zamanda modern tefsîr çalışmalarının da zirvelerinden birisi, hattâ birincisi Kur'ân'ın Gölgesinde anlamına gelen Fî Zılâl'il-Kur'ân isimli tefsîridir. Bu tefsîri, büyük düşünürün bütün eserlerinin özeti ve bir yerde hayat tecrübesinin muhteşem bir hülasası gibidir. Klasikleşmiş tefsîr geleneğinin çıkmaza girmesi, modern tefsîr geleneğinin kurulamaması ve toplumun İslâm'dan, İslâm'ın toplumdan uzaklaşması sonucu Kur'ân'ın hayatla ilişkisinin kopduğu bu son yüzyıllarda Seyyid Kutub tefsîre ve tefsîr anlayışına, buna bağlı olarak da İslâm düşüncesine yepyeni ufuklar açmış ve çok güçlü bir soluk getirmiş büyük mütefekkindir. 1951 yılı sonlarında Hasan el-Bennâ'nın dâmâdı olan Saîd Ramazân el-Müslimûn isimli bir dergi çıkarmaya başlayınca, birçok İslâm bilgini gibi Seyyid Kutub da bu dergide Kur'ân'ın Gölgesinde başlığı altında seri halinde yedi makâle neşretmiş Fâtîha ve Bakara sûreleri ile ilgili yorumlarını kaleme almıştır. Büyük bir ilgi ile karşılanan bu tefsîr, 1952 yılının Ekim ayında neşredilerek düşünce ve kültür dünyasına sunulmuştur. Ayda bir cüz' halinde neşredilmesi programlanan tefsîr'in 1954 yılının ocak ayına kadar onaltıncı cüz'ü yayınlanmıştır. Ancak 1954 yılında Seyyid Kutub tutuklanmış ve buna rağmen 17 nci ve 18 nci cüz'leri neşretmiştir. Kısa sürede serbest bırakılan Seyyid Kutub; devrin çok hareketli siyâsî platformunda Müslüman Kardeşler Dergisinin başyazarlığı görevini üstlenmesi nedeniyle

tefsîrin müteâkib cüz'lerini kaleme alamamıştır. Ancak kısa bir müddet sonra Müslüman Kardeşlerle birlikte tutuklanınca Seyyid Kutub eserinin kalan kısmını zindânda tamamlamıştır.

Başlangıçta hapisânede yazı yazmasına izin verilmez. Ancak bu eseri neşreden Dârü lhyâi'l-Kütüb'il-Arabiyye isimli yayıneviyle yaptığı sözleşme gereği yayınevi büyük bir kısmı yayınlanmış olan tefsîrin te'lifine engel olunmasından dolayı karşılaştığı büyük mâlî problemi konu edinerek yüksek mahkemeye başvurmuş ve bunun neticesinde hükûmet düşünürün yazı yazmasını engelleyen kararını kaldırmıştır. Zindânda eserini tamâmlamasına mahkeme kararıyla izin verilen Seyyid Kutub'un bu eserini dinî yönden kontrol etmek üzere Muhammed el-Gazzâlî görevlendirilir. Böylece eser tamâmlanabilmiştir. 1961 yılında yapılan ikinci baskıda eserin baştarafını yeniden gözden geçirmiş, böylece muhtevâ birliğini sağlamıştır.

Fî Zilal'il-Kur'ân'a yazmış olduğu kısa ve öz mukaddimedeki tefsîr metodunu ve tefsîr anlayışını özetleyen Seyyid Kutub öncelikle Kur'ân'ın bir hayat kitabı olduğunu; kavruk çölün sıcaklığında hayatlarını sürdürmek zorunda olan insanların, gölgeliklere sığınması gibi, câhiliyyenin bataklığı içerisinde yüzen günümüz müslümanının da "Kur'ân'ın Gölgesi"ne sığınarak rahat ve huzûra ereceğini belirterek başlıyor. Bu tefsîrinin "Kur'ân'ın Gölgesinde" geçirdiği günlerdeki duygu ve izlenimlerini dile getirdiğini bildiren Seyyid Kutub, "Kur'ân'ın Gölgesinde varlıkların dış görünüşlerinden çok daha büyük olduğunu görerek yaşadım" diyor. Varlıkların yalnızca görülen âlemden ibâret olmadığını, görülen ve görülmeyen âlem ikileminin bulunduğunu, belirterek "Kur'ân'ın Gölgesinde" yaşayan mü'minin çevresindeki evrenle yakın ilişki ve dostluk içerisinde bulunduğunu ve Kur'ân'ı okuyan mü'minin kendisinin dünyanın başından sonuna doğru uzanan bir peygamberler kâfilesinin takîbçisi ve devânı olduğunu hissettiğini belirtiyor ve İslâm'ın insan fıtratıyla paralel yürüyen yegâne nizâm olduğunu ifâde ediyor. İnsanoğlunun bozulan bir kilidi ustaya götürmek gibi basit bir kuralı bildiğini ancak her bakımdan hasta olan rûhunu gerçek bir hekime teslim etmekten kaçındığını söyleyerek insanlığın başına gelen felâketlerin ana kaynağının insanın kendine güvenip Allah'ı unutması olduğunu bildiriyor. Beşeriyetin bugün içine düştüğü bunalımdan kurtulmasının yalnızca Allah'a dönmesiyle mümkün olabileceğini, nasıl bir makınayı icad edip yapan insanın o makınayı diğer insanlardan daha iyi bildiği herkes tarafından kabul edilirse; insanı yaratan Allah Teâlâ'nın da insanı en iyi bilen olduğu müterafesinin kabul edilmesi gerektiğini ve dolayısıyla insanın Allah'a teslim olması icâbettığını söylüyor. Ve nihâyet yazdığı gerçeklerin ve burada belirttiği fikirlerin "Kur'ân'ın Gölgesinde" yaşadığı sürece edindiği itibâlardan ve duygulardan bir nebze olduğunu bildiriyor.

Seyyid Kutub, geleneksel tefsîr metodunu hiç nazar-ı itibâra almaz. Hattâ İbn Kesîr tefsîri dışında diğer tefsîrlerin nakillerinin sıhhatı konusunda kuşkusu bulunduğu için hiçbir tefsîre başvurmaz. Doğrudan doğruya Kur'ân diyalettiği ile kaleme aldığı bu eserinde bir yandan Arap edebiyatının en güzel örneğini sergilemişken, diğer yandan da İslâm düşüncesinin en mümtâz örneklerinden birisini ortaya koymuştur. Bazı kimseler bu tefsîrdeki edebî ağırlığı gözönünde bulundurarak onun tefsîr olmaktan çok bir edebiyat eseri olduğunu söylemektedirler. Ne varki Hz. Muhammed'in getirdiği en büyük mucize Kur'ân olduğunu ve Kur'ân'ın taşıdığı en büyük

i'câzın
tub'un
tabımız
müelli
muhtel
ki bu e
Bu ger

Se
lime ke
nan, ya
olan Ku
lerin ve
sına ge

Se
lanmay
hîn bir
günlük
duygu,
zuncu Y
yönlerin
bâriyle
bu sebe
hu, Mu
nürlerin

(Fî
türkçey

Se
ra başta
den dah
yapılan
zında ol
şan eser
Kur'an
nin Kur
li olan
slubuy
tub eko
gerilerin
tümiz
delde, n
her iki

III
En
kısmı K

i'câzın da edebî i'câz olduğunu hatırlayacak olursak Fî Zılâl'il-Kur'ân'da Seyyid Kutub'un edebî zevkê hitâb etmesinin ne derece yerinde olduğu açıkça görülür. Bu kitabımızda gördüğümüz gibi başlangıcından günümüze kadar hemen hemen İslâm müelliflerinin büyük bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm'in edebî i'câzı üzerinde durmuş ve muhtelif edebîyyat san'atları yönünden Kur'ân'ı tefsîr etmeye çalışmışlardır. Ne var ki bu edebî tefsîr türünün zirvelerinde Seyyid Kutub'un Fî Zılâl'il-Kur'ân'ı yer alır. Bu gerçek hem klasik, hem de çağdaş Arap edebiyatı bakımından geçerlidir.

Seyyid Kutub bu eserinde klasik tefsîr modellerine uygun olarak Kur'ân'ın kelime kelime izâhıyla oyalanmak yerine, Kur'ân'ın pratik cephesini ve hayatta yaşanan, yaşanabilecek noktalarını ortaya koymaya çalışmış ve bir yerde hayatın kitabı olan Kur'ân'ı yine hayatın içine indirgemıştır. Böylece uzun yıllardan beri minberlerin ve mihrâbların köşesine hapsedilmekle yüz yüze bulunan Kur'ân'ı cemiyet arasına getirmeye çalışmış ve bu husûsta fevkâlade başarılı olmuştur.

Seyyid Kutub, hitâb etmek istediği günümüz insanının anlayacağı bir üslûb kullanmayı tercih ettiği gibi, üzerinde önemle durduğu mes'elelerin de hayâlî veya tarihî bir döneminde vukû bulmuş mâziye ait bir vâkıa olmaktan çok yaşayan insanın günlük hayatında karşılaştığı gerçekler olmasına da dikkat etmiştir. Zaman zaman duygu, ihsâs, ümîd ve arzularına da yer verdiği bu eserinde Seyyid Kutub Ondokuzuncu Yüzyıldan beri gelişen modernleşme ve ıslâhât düşüncelerinin esâsen eksik olan yönlerini ve taşıdıkları çıkmazlarını da ortaya koymuştur. Bu bakımdan o, fikir itibâriyle Afgânî'den sonra gelişen modernist zihniyete tâm olarak bağlı değildir ve bu sebeple birçok eserlerinde olduğu gibi Fîl sûresi tefsîrinde de Muhammed Abduhu, Muhammed İkbâl ve Cemâleddin Afgânî gibi Ondokuzuncu yüzyıl İslâm düşünürlerini çok dikkatli biçimde eleştirmiştir.

(Fî Zılâl'il-Kur'ân tefsîri, İsmail Hakkı Şengüler, Emin Saraç ve tarafımızdan türkçeye tercüme edilerek 16 cilt halinde Hikmet Yayınları arasında neşredilmiştir.)

Seyyid Kutub'un tefsîre kazandırdığı modern üslûb, ifâde ve güçlü soluktan sonra başta Mısır olmak üzere diğer Arap ülkelerinde onu aşabilecek veya onun stiline daha farklı bir stille eser ortaya koyacak orjinal bir müfessir yetişmemiştir. Ve yapılan tefsîr çalışmalarının çoğunluğu ya klasik tarza dönüş veya bilimsel izâh tarzında olmuştur. Bu bakımdan Muhammed el-Behiyyin bazı sûrelerin tefsîrinden oluşan eseri, Hanefî Ahmed'in et-Tefsîr'ül-İlmî li'l-Âyât'il-Kevniyye fî'l-Kur'ân isimli, Kûr'an'ı pozitif bilimlerle yorumlamaya çalışan tefsîri, Muhammed İzzet Derveze'nin Kur'ân-ı Kerîm'i nüzüûl sırasına göre tefsîr eden ve bu noktada gerçekten başarılı olan Tefsîr'ül-Kur'ân'il-Kerîm'i, Mahmûd Hicâzî'nin daha çok vaaz ve nasîhat üslûbuyla kaleme almış olduğu et-Tefsîr'ül-Vâzih isimli tefsîri ve nihâyet Seyyid Kutub ekolüne mensûb olan ancak te'lif gücü bakımından Seyyid Kutub'un çok çok gerilerinde kalmış olan Saîd Havva'nın tefsîri günümüz Arap dünyasında karşılaştığımız başlıca tefsîr çalışmalarıdır. Fakat bu çalışmalardan hiçbirisi ne klasik modelde, ne de modern tefsîr faaliyetinde karşılaştığımız örnekleri geçemedikleri gibi her iki gruba da idhâl edilemezler.

III- KUZEY AFRİKA ve MAĞRİB'DE TEFSİR ÇALIŞMALARI

Endülüs'ün çöküşüyle birlikte "yeşilada"da yaşayan müslümanların büyük bir kısmı Kuzey Afrika'ya geçerek burada oldukça köklü bir kültür tabanı oluşturmuş-

lardır. Kuzey Afrika ülkelerinin islâm ülkeleri içinde sömürgeleşen ilk bölge olması ve Afrika'ya yönelik misyonerlik faaliyetinin çıkış noktası bulunmaları nedeniyle İslâm dünyasının imparatorluk merkezi dışındaki bölgelerinden daha önce Batılı emperyalistlerin hedefi haline gelmiştir.

Ne var ki, Hind Kıt'asında olduğu gibi Kuzey Afrika'da geniş tabanlı bir modernleşme faaliyetine şahid olmuyoruz. Buna karşılık Kuzey Afrika'nın tepkisi içerdönme ve düşmanı red şeklinde tezâhür etmektedir. Bunun sebebi belki Kuzey Afrika halkının arapça konuşması nedeniyle geleneksel anlayışın halk tabanına geniş biçimde yayılması olabilir. Sûdân'da Mehdî'nin ve Cezâyir'de Abdülkâdir'in faaliyetleri ile çok canlı mücadele örneklerine şahid olduğumuz Kuzey Afrika'da fikrî canlılık aynı derecede hareketli olmasa da bazı modern tefsîr anlayışına uygun çalışmalar göze çarpmaktadır.

Şimdi biz Kuzey Afrika'da kaleme alınmış bulunan tefsîrlerden bazılarını tanımayaya başlayalım:

1- Muhammed el-Mirğanî (öl. 1268/1852)

Muhammed Osmân İbn Muhammed el-Mirğanî, 1208 (1794) yılında Tâif'te dünyaya gelmiş, küçük yaşta babasını yitirmiş, öğrenim hayatına burada başlamış, sonra Mekke'ye gelerek Fâs'lı Şeyh Ahmed İbn İdrîs'in ders halkasına katılmıştır. Adı geçen zâtın teşvikleri ile kendini İslâm'ı tanıtmaya adanmış Muhammed Osmân; Mısır ve Habeşistân'a gitmiş, bir süre Eritre'de kalmış ve Eritre'de ilkel hayat yaşayan kabîleler arasında bulunarak onlara İslâm'ı tanıtmış ve müslüman olmalarını sağlamıştır. Bir süre Güney Mısır'a giden Muhammed Osmân, sonunda Sûdân'a geçmiş ve diğer yerlerde olduğu gibi Sûdân'da Hâtimiyye adı verilen bölgeye yerleşerek çalışmalarını devâm ettirmiş ve burada mescidler inşa edip İslâmiyeti tanıtmaya çalışmıştır. Sözkonusu edeceğimiz Tac'üt-Tefâsîr'den ayrı olarak Şerh'ul-Beykâniyye, ez-Zuhûr'ül-Fâika ve Günyet'üs-Sûfiyye gibi eserleri de bulunan Muhammed Osmân, 1268 (1852) yılında vefât etmiştir.

İki büyük boy iki cilt halinde kaleme almış bulunduğu Celâleyn tefsîri tarzında olup daha çok Kur'ân'ın anlaşılması güç ifâdelerinin anlatılması amacına yöneliktir. Öncelikle dille alâkalı açıklamalara yer veren Muhammed Osmân çok kısa biçimde âyetleri tefsîr etmeye çalışmıştır. Uzun tarihî ma'lûmâta yer vermekten kaçınan Muhammed Osmân mevzû' hadislerden ve İsrâiliyâttan da uzak durmaya çalışır. Ancak sûrelerin başında işârî tefsîrlerde yer alan bazı remizlere dikkat çeker. Tefsîrin fazlaca orijinal bir tarafı yoktur. (Daha geniş bilgi için bkz. Ziriklî, el-A'lâm; VII, 144-145; Brockelmann, G.A.L., II, 475; Suppl., II, 809-810; Ömer Rıza Kehâle, Mu'cem'ül-müellifîn, X, 286; Menî'Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 355-360)

2- Tâhir el-Cezâirî (öl. 1338/1920)

Tâhir İbn Sâlih İbn Ahmed İbn Mevhûb el-Cezâirî, aslen Cezâyirli olup 1268'de (1852) Şâm'da dünyaya gelmiş, burada öğrenim gördükten sonra İbrânca, Süryânca, Habeşçe, Türkçe ve Farsça gibi şark dillerini öğrenmiş, mektep müfettişliği görevinde bulunmuş ve Kudüs'te Hâlidîyye kütübhanesinin kurulması faaliyetine katılmış, bilâhère Kâhire ve Şâm'a gitmiş Şâm'da Zâhiriyye kütübhanesi müdürlüğü, Mecma'ül-İlmî el-Arabî'nin azâsı olmuş ve 14 Rebî'ül-Âhir 1338 (1920) yılında

vefât
nın ya
li ma
(L
688-6
120;
Mu'c
3
A
da K
Kerim
öğren
Cezây
konu
ni kur
bayra
sızlar
fât et
E
tadır.
cel bi
(
mûd,
105)
4
S
süb bu
öğren
lâm il
rumu
derley
Bir sü
kurtul
sızlar
lâmî k
İbn Â
görevi
Âşür
ya ba
ları te
yararlı
sözler
eserle
miştir

vefât etmiştir. Daha çok Arap diliyle ilgilenen Tâhir el-Cezâirî'nin birçok yayınlarının yanısıra küçük bir de tefsiri mevcûddur. Onun gördüğü ve tanıdığı eserlerle ilgili ma'lûmâtlar ihtivâ eden tezkireleri eserlerinden daha fazla ün salmıştır.

(Daha geniş bilgi için bkz., Zîrikî el-A'lâm III, 320; Serkis, Mu'cem'ül-Matbûât, 688-691; Fahrî el-bârûdî, el-Müzekkirât, I, 58; eş-Şattî, Terâcim A'yân'ü Dimeşk, 120; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsîr Tarihi, II, 775; Ömer Rızâ Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, V, 35-36)

3- Abdülhamîd Benbâdis (öl. 1359/1940)

Abdülhamîd İbn Muhammed Mustafâ İbn Mekkî İbn Bâdis 1305 (1887) yılında Kosantine'de doğmuş, aslen Sindh kabilesine mensûb bir âiledendir. Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzettikten sonra Tunus'a gelmiş ve 1912 yılında Zeytûne Üniversitesinde öğrenimini tamamlamış, sonra hacca gitmiş ve burada Şeyh Beşîr el-İbrâhîmî gibi Cezâyirli bazı kişilerle buluşmuş ve Cezâyir'in bağımsızlığı için mücâdele verilmesi konusunda anlaşmıştır. 1931 yılında gizlice Cezâyirli Müslüman Bilginler Cemiyetini kurmuştu. eş-Şihâb isimli bir mecmûa çıkarmış ve Fransız emperyalizmine karşı bayrak açmıştır. Yirmibeş yıl süresince Kur'ân tefsiri üzerinde çalışan Benbâdis Fransızlar tarafından büyük işkencelere maruz bırakılmış ve 1940 yılında Cezâyir'de vefât etmiştir.

Benbâdis'in Kur'ân tefsiri Muhamed Abduh ekolünün anlayışına yaklaşmaktadır. Kur'ân'ın Kur'ân veya Sünnetle tefsirine gayret eden Benbâdis eserinde güncel bilgilere de yer vermiştir.

(Daha geniş bilgi için bkz., Zîrikî, el-A'lâm, IV, 60; Menî' Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül Müfessirîn, 323-326; Ömer Rızâ Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifîn, V, 105)

4- Tâhir İbn Âşûr (öl. 1395/1975)

Siyâsî, ilmî ve fikrî alanda birçok büyük şahsiyetlerin, yetiştiği bir âileye mensûb bulunan Muhammed Tâhir İbn Âşûr, Tunus'ta dünyaya gelmiş, Kur'ân ve arapça öğrenimini geliştirdikten sonra Zeytûne üniversitesine girmiş, burada muhtelif İslâm ilimlerini de öğrendikten sonra değişik dinî görevlerde bulunmuştur. Mâddî durumu yarinde olan âilesinin de desteği ile babalarından tevârûs ettiği kitâblarını derleyerek zengin bir kütübhâne kurmuş ve burada dinî ilimleri neşre çalışmıştır. Bir süre Ezher Şeyhi olan Tunus'lu Muhammed Hıdır Hüseyin ile birlikte Tunus'un kurtuluş hareketinde de etkin rol almış bulunan Tâhir İbn Âşûr, emperyalist Fransızlar tarafından hapse atılmıştır. Tunus'un bağımsızlığını kazanmasından sonra İslâmî konulardaki düşünceleri nedeniyle Burgiba yönetimiyle ters düşmüş olan Tâhir İbn Âşûr Tunus müftüsü olmuş, bir müddet sonra bu makâmdan ayrılmıştır. İdârî görevden uzaklaştıktan sonra tefsîr yazmak fikrini gerçekleştirmiş olan Tâhir İbn Âşûr diğer tefsîrlerden derlemiş olduğu et-Tahrîr ve't-Tenvîr isimli tefsîrini yazmaya başlamıştır. Eski tefsîrlerden yararlanmışsa da onlarda bulunmayan ince noktaları tesbite çalışmıştır. Geçmişî bütününü reddetmeyen Tâhir İbn Âşûr, eskiden yararlanarak yeni bir düşünce tarzı kurmaya çalıştığını belirtmektedir: "Eskilerin sözleri karşısında insanları iki şekilde gördüm: Bir kısmı eskilerin yazmış oldukları eserlerin üzerine abanıp kalmışlar. Diğer bir kısmı da eline bir balyoz alarak geçmişten kalan her şeyi kırıp yıkmaya çalışıyor. Bana göre her ikisinin de pek çok zâ-

rarı vardır. Halbuki gerek abanmaktan ve gerekse kırmaktan uzak bir başka tarz daha bulunmaktadır: Bu tarz geçmişin ortaya koymuş olduğu değerleri inceleyerek onları geliştirme ve genişletme yoludur. (Tâhir İbn Âşûr, et-Tahrîr, önsözünden nakleden Menî Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 336)

Bu anlayışla tefsîrini kaleme alan Muhammed Tâhir İbn Âşûr Kur'an'ın edebî i'câzını ve Arap dili bakımından inceliklerini de tebârüz ettirmeye çalışmıştır. Kuzey Afrika'da yazılmış bulunan en önemli tefsîrlerden birisi olan Tâhir İbn Âşûr'un tefsîri aynı zamanda modern tefsîr faaliyetiine örnek teşkil edebilecek değerli bir tefsîrdir. (Daha geniş bilgi için bkz., Menî Abdülhalîm Mahmûd, Menâhic'ül-Müfessirîn, 333-338)

IV- HİND YARIMADASINDA TEFSİR ÇALIŞMALARI

Daha önce de belirttiğimiz gibi, İslâm dünyasındaki uyanış ve modern düşünce hareketi ilkin Hind yarımadasında başladı. Bilhâssa Şâh Nakşibend'in getirmiş olduğu tasavvuf anlayışı ile İslâm dünyasını uzun yıllar kapsamlı biçimde etkilemiş olan Muhyiddîn İbn'ül-Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışına karşı çıkması ve yenden düzenli şer'î prensiblerle tasavvufî fikirleri uzlaştırmaya çalışması Hind yarımadasında yeni bir şekillenişin temelini oluşturdu. Şâh Veliyullah Dihlevî' (öl. 1762/ Onsekizinci yüzyılda Hind kıtasında Şâh Nakşibend ile gelişen şer'î tasavvufî düşünceyi daha da kökleştirdi. Bilâhere Seyyid Ahmed'in oluşturmaya çalıştığı Selefî düşünce, Şeyh Muhammed Kâsım Nânotevî (öl. 1880) nin kurmuş olduğu Divbend İlimler Enstitüsü ile yeni bir seviye kazandı. Bu dönemde Behvûpâl Melîkesi Sultân-ı Cihân Begüm Hân'ın büyük gayretiyle kurulan Dâr'ül-Musannifîn' ile İslâm kaynaklarını yeniden ele alarak çağın ihtiyaçlarına göre yorumlama faaliyeti hız kazandı. Adigeçen Behvûpâl melîkesinin samîmî olarak İslâm ilimlerini ihyâ etmeye çalışması ve kendisinin ünlü düşünür Siddîk Hasan Bahadır Hân'la evlenmesi, Hind kıt'asında islâmî düşünüşün yeni bir boyut kazanmasına neden oldu.

1- Siddîk Hasan Bahâdır Hân (öl. 1307/1890)

Ebu't-Tayyib Siddîk Hasan Hân İbn Ali el-Hüseyn el-Buhârî el-Kannûcî. Aslen Buhârâlî olup 1248 (1832) yılında Kannûc'da dünyaya gelmiş, burada öğrenim gördükten sonra Dehlî'ye gelerek Şeyh Sadreddîn'den ders almış ve bilâhere yarı bağımsız bir hânlık olan Behvûpâl'a giderek burada şöhrete ulaşmıştır. Şâh Veliyullah Dihlevî'nin te'sîrinde kalan Siddîk Hasan Bahâdır Hân, Hicâz'da Şevkânî'nin öğrencileri ile tanışmış ve dönüşünde Behvûpâl melîkesi Sultân Cihân Begüm Hân'la evlenerek Behvûpâl melîki ve emîri ünvanını almıştır. İlmî şöhretinden dolayı Begüm Hân'ın kendisiyle evlenmesi her bakımdan Siddîk Hasan Hân'a geniş imkânlar ve büyük bir itibâr te'mîn etmiştir. Yaklaşık 220'ye yakın eseri bulunan Siddîk Hasan Bahâdır Hân'ın en büyük eseri şüphesiz Feth'ül-Beyân fî Makâsîd'il-Kur'ân isimli tefsîridir. Rivâyet ve dirâyet metodlarını birleştiren bu tefsîr açık ve anlaşılır bir dille kaleme alınmış ve genellikle selefî akîdeye mensûb müfessirlerin fikirlerine yer vermiştir. Sıraladığımız tefsîr çalışmaları içerisinde orijinal bir-nitelik taşımamakla beraber, Hindistân'da yeni bir çığır açmış olması bakımından önem ifade etmektedir. Genellikle Re'y ehline karşı bir tavrın sergilendiği bu tefsîr, birçok bilgin tarafından eleştirilmiştir.

(Daha geniş bilgi için bkz., Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II, 757-759; Ömer Rızâ Kehhâle, Mu'cem'ül-Müellifin, VII, 66)

2- Ebu'l-A'lâ-el-Mevdûdî (öl. 1400/1979)

1903 Eylûlünde Hindistân'ın Haydarâbâd bölgesinin Örnekâbâd şehrinde dünyaya gelen Mevdûdî, Çiştîyye tarikatının kurucularından Şeyh Kutbeddîn Mevdûdî'nin soyundandır. Babasının vefâtı üzerine öğrenimini yarıda bırakarak gazeteciliğe başlayan Mevdûdî; Tâc, Müslim, Cemiyet gibi gazetelerde makâleler yazar ve yazılarıyla Hind kıt'asındaki müslümanları uyarmaya, İngiliz emperyalizmine karşı mücâdeleye teşvîk eder. Tercümân'ül-Kur'ân ismiyle çıkarmaya başladığı dergi Pâkistân'ın büyük şâiri Muhammed İkbâl'in dikkatini çeker. Onun yakın teşvîklerini gören Mevdûdî 1941 yılında Cemâat-i İslâmî adıyla bir parti kurarak siyâsî faaliyetlere iştirâk eder. Hindistân'da bir müslüman devlet kurulması fikrini Muhammed İkbâl ile birlikte ateşli biçimde savunan Mevdûdî, 1948'de Pâkistân'ın kuruluşuyla bu devletin islâmî devlet olması için mücâdele verir. Ancak siyâsî sulta tarafından 1950 yılında tutuklanır. 1964 yılında tekrâr tutuklanan Mevdûdî bir müddet sonra serbest bırakılır.

Kurmuş olduğu siyasi teşekkülle birlikte İslâm düşüncesini yeniden ihyâ edebilmek için büyük çaba harcayan Mevdûdî, oluşturduğu araştırma gruplarıyla bir yandan İslâm düşüncesinin temellerini aydınlatmaya çalışırken, diğer yandan da müslümanın çağdaş dünyada karşı karşıya bulunduğu problemlere çâreler arar ve İslâm'ın ana kaynağı ışığında asrın problemlerini çözmeye çalışır. Gerek siyasi gerekse sosyal konularda onun ve arkadaşlarının yaptığı çalışmalar, gerçekten de bugün müslümanların karşı karşıya bulunduğu problemlere İslâm kaynakları ışığında rasyonel çözümler götürür. Mevdûdî bu çalışmaları ile asrımızda en verimli eserler ortaya koymuş bir fikir adamı hüviyetini kazanmıştır. Tefhîm'ül-Kur'ân isimli tefsiri; klasik tefsir kültürüne yeni şeyler eklemese de Batı kültürü içinde yetişmiş entelektüellere Kur'ân'ı anlatıp tanıtmak bakımından oldukça yeni ve modern bir üslûb getirmektedir. Arapça kaynakların elde bulunmadığı ve Arap olmayan müslümanların zengin tefsir kaynaklarının dağınık birikintileri altında boğulup kalmadan Kur'ân'ı anlayıp öğrenmelerini sağlaması bakımından bu tefsir adından da anlaşılacağı gibi son derece yararlıdır. Dilimize de çevirilmiş bulunan bu tefsir zaman zaman çok kısa da olsa klasik kaynaklarda karşılaştığımız yorumlardan farklı yorumlarda getirmektedir.

(Daha geniş bilgi için bkz., Halîl Ahmed el-Hâmidî, Ebu'l A'la el-Mevdûdî, Hayatuhu ve Efkârûhu)

V- İRÂN'DA TEFSİR ÇALIŞMALARI

Bilindiği gibi modern İran düşüncesinin temelleri XVII. yüzyılda Molla Sadrâ tarafından atılır.

Şîrâz vâlisî Allahverdi Hân'ın adı geçen kentte bir medrese kurarak başına Sadreddîn Şîrâzî'yi getirmesiyle birlikte hızla yenilenmeye başlayan Şîî düşünce, daha önce de belirttiğimiz gibi Molla Muhsin Feyz Kâşânî, Mirzâ Hasan Lâhîcî, Hüseyin Tonkâbûnî, ve daha sonra Hacı Molla Hâdî Sebzâverî, Molla Ali Nûrî, Molla Ali Müderris Zünnûnî gibi birçok İslâm düşünürünün yetişmesini sağlamıştır. Günümüze kadar, devam eden bu ekolün temsilcileri, arasında Ebu'l-Hasan el-Kazvînî

Muhammed Kâzım Assâr ve Seyyid Muhammed Hüseyin Tabâtabâî gibi çağdaş bilginlerin ismini sayabiliriz.

1- Muhammed Hüseyin et Tabâtabâî (öl. 1402/1982)

Molla Sadrâ ekolüne mensub olan Seyyid Muhammed Hüseyin İbn Muhammed İbn Mirzâ Ali Asgar; birçok ünlü Şîî din bilgininin yetiştiği Tabatabâî âilesinden olup, 29 Zilhicce 1321 (1903) yılında Tebrîz'de doğmuş, Tebrîz, Nefes ve Kum kentlerinde öğrenim görmüştür. O zamanki Şîî medrese eğitim sistemine göre mukaddemat eğitimi sutûh eğitimi ve Hâric eğitimi adı verilen ilköğretim, orta öğrenim ve yüksek öğrenimini tamamlayan Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin en-Naîmî Muhammed Hüseyin en-Necefî'den fıkıh ve usûl ilmi okumuş, Seyyid Hüseyin Bâdkûlî'den felsefe tahsili yapmıştır. Seyyid el-Kâsım el-Havansârî'den fizik ve matematik bilimlerini okumuş olan Tabâtabâî, Hacı Mirzâ Ali Kâdî'den de ahlak öğrenimi görmüştür. 1343 yılında (1924) Tebrîz'den Nefes'e geçen Tabâtabâî, on yıl burada kaldıktan sonra 1365 (1945) yılında tekrâr memleketi olan Tebrîz'e yerleşmiştir. 1944'de Tebrîz'de felsefe ve tefsir dersleri vermeye başlamış ve kısa zamanda ünü bütün İran'a yayılmıştır. Her yıl sonbaharda birçok yerli ve yabancı ilim adamının katıldığı ilmî tartışmaları yönetmiş olan Tabâtabâî din ve felsefe ile ilgili bu tartışmaları aynı zamanda neşretmiştir.

Bugün günümüz İran İslam devriminin önemli sîmâlarından Murtazâ Mutahharî, Doktor Behîstî, Şîâ âlimlerinden Cevâb el-Âmulî, Şeyh Muhammedî ve Şeyh Misbâh el-Yezdî gibi birçok kişinin yetişmesinde müessir olan Tabâtabâî'nin 37 eseri bulunmaktadır. Arapça ve Farsça yazan Tabâtabâî'nin Sadreddîn Şîrâzî'nin Esfâr'i Erbaa'sına, Küleynî'nin Usûl'ül-Kâfî'sine ve Muhammed Bâkir el-Meclisî'nin Bihâr'ül-Envâr'ına, Muhammed Kâzım el-Horasanî'nin el-Kifâye isimli usûle dair eserine yazmış olduğu ta'likâtın yanı sıra, felsefeye dair Bidâyet'ül-Hikmet'i meşhûrdur. Farsça yazmış olduğu Kur'ân ve İslâm isimli eseriyle Şîî düşünce üzerine Henri Corbin ile yaptığı konuşmaları ünlüdür.

Tabâtabâî'nin en büyük eseri şüphesiz ki yirmi cild halinde arapça kaleme aldığı el-Mîzân fî Tefsîr'il-Kur'ân isimli eseridir. Bu tefsirinde klasik ve modern kaynaklara başvurmuş olan Tabâtabâî hadîs, gramer, fıkıh ve felsefî yorumlamalara yer vermektedir. Sekiz bin sayfayı aşkın olan bu tefsir 1956 yılında yayınlanmaya başlamış, 1972 yılında tâamlanmıştır. Her sûrenin başında o sûre ile ilgili bilgileri özet olarak veren Tabâtabâî, mekkî ve medenî oluşlarına göre sûreleri ve âyetleri tartışmakta, kelimelerin anlamlarını verdikten sonra bu konuda klasik Arap Şiirinden örnekler getirerek felsefî ve kelâmî açıklamalara yer vermektedir.

Diğer Şîî bilginler gibi Tabâtabâî de Kur'ân-ı Kerîm'in bâtınî anlamı üzerinde fazlasıyla durmaktadır. Ona göre: "Şeriatın zâhirinin arkasında onun bâtını olan gerçekler bulunduğu doğrudur. İnsanın bunu elde edebileceğini söylemek de doğrudur. Ancak kullanılacak metod dinî hükümlerin zâhirini anlarken kullanılan metoddur. Zâhirin göstermediği bâtının bulunması olur şey değildir. Zâhir, bâtının adresi ve yoludur. Kur'ân'ın zâhirine uygun düşmeyen gerçek bir bâtının olması muvâfık değildir. Burhânın reddedip çelişik saydığı zahirî veya bâtınî bir gerçek olamaz. Dinî koyan yaratıcının göstermiş olduğu şeyden doğruya daha yakın bir şeyin bulunması olur şey değildir." (Tabâtabâî, el-Mîzân, V, 282)

(Daha geniş bilgi için bkz. Ali el-Evsî, et-Tabâtabâî, ve Menhecuhu fî Tefsîrihî'l-Mizân).

GELECEĞİN UFUKLARI:

Bu araştırmamızda görüldüğü gibi, müslümanlar daha ilk günden itibaren Kur'an-ı Kerim'i anlamak ve anlatmak için büyük çaba harcamışlar. Rivâyet şeklinde dilden dile aktarılan tefsîr tarzının tamamlanıp tedvîn döneminin başlamasından sonra, gelişen hayatın seyri içerisinde müslümanların karşılaştıkları problemleri çözümlemek üzere Kur'an'a başvurmaları sonucu yeni bir tefsîr tarzı olan dirâyet tefsîri türü doğmuştur. Geçen sayfalarda gördük ki; her bilgin, kendi zamanındaki kültürel, ilmî ve fikrî seviyeye göre Kur'an-ı Kerim'i anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Diğer taraftan gerek itikâdî, gerekse amelî, mezheplerin hepsi bir yandan kendi görüşlerini Kur'an ve sünnete dayanarak tesis ederken, diğer yandan da kendi dünya görüşleri doğrultusunda Kur'an'dan deliller bulmaya çalışmışlar ve bunun neticesinde mezhep tefsîrleri doğmuştur. Böylece zenginleşen tefsîr literatürü, İslâm dünyasındaki bilginlerin en önemli iştigâl sâhâsı olarak karşımıza çıkmıştır.

Biz birinci hicret asrından bu yana baktığımızda her asırda yaklaşık otuzun üzerinde tefsîr yazıldığını müşâhede etmekteyiz. Bu demektir ki; her devirde bilginler, Kur'an'ı anlayabilmek için büyük çabalar harcamışlar ve muhtelif açılardan Kur'an'a yaklaşımlara çalışmışlardır. Biz bu araştırmamızda yalnızca Kur'an tefsîri adıyla neşredilmiş veya günümüze ulaşmış eserleri ve müelliflerini bahis mevzuu edebildik. Halbuki çok az bir zümre istisnâ edilirse, İslâm dünyasında yazılan bütün eserlerde Kur'an'ın muhtelif yönlerden değerlendirildiğini veya muhtelif görüşlerin Kur'an'ın bakış açısıyla değerlendirildiğini görmekteyiz. Bu çalışmalar, başlı başına bir tefsîr olarak değerlendirilmemekte müstakil bilimlere âit çalışmalar olarak mütalaa edilmektedir. Bu da gösteriyor ki; ondört yüzyıl boyunca müslümanlar hangi konuda araştırma inceleme yapar ve hangi alanda düşünürlerse düşünsünler, mutlakâ Kur'an'dan bir şeyler almış ve Kur'an'ı kendi bakış açıları doğrultusunda değerlendirmeye çalışmışlardır.

Ne var ki zamanla İslâm dünyasında duraklayan diğer ilimler gibi tefsîr ilmi de bir duraklama dönemine girmiştir. Az önce de belirttiğimiz gibi, tefsîr ilmi; içinde yaşanan dünyanın şartlarına göre Kur'an'ı anlayıp yorumlama metodu olarak değerlendirilince, siyâsî, sosyal ve ekonomik alandaki gelişmelerin bu ilmin seyrine de etkili olması gayet tabiidir. Onaltıncı yüzyıldan itibaren duraklamaya başlayan İslâm toplumuyla birlikte tefsîr alanında da bir kısırlık görülmeye başlar. Ondokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren çok çeşitli problemlerle yüzyüze gelen İslâm dünyasında beliren fikrî canlılık ortamında, tefsîr faaliyetinin de canlanıp geliştiğine şahid olmaktayız. Yirminci yüzyılda gelişen olaylar ve İslâm dünyasının karşı karşıya bulunduğu problemler; tefsîr sâhâsında da yankısını hissettirmekte ve dolayısıyla Batılılaşma, Laisizm ve Modernizasyon problemleriyle birlikte tefsîrin konuları ve muhtevâsı da daha canlı ve dinamik bir yapı kazanmaktadır.

Her sâhâda görülen klasik ve modern; eski ve yeni; Doğu ve Batı tartışmaları ve bunun getirdiği sorunlar tefsîr faaliyetlerinde de gözlenmektedir.

Ancak hicretin onbeşinci asrı, İslâm dünyası bakımından Ondördüncü asrından daha parlak ve şanslı gibi görülmektedir. Bu bakımdan ondördüncü asırda gö-

İNDEKS

Abadân; 76
Abbâs; 27, 69, 70, 72, 91
Abbâsî halifeleri; 28
Abbâs el-Azzâvî; 173
Abbâs İbn Dahhak; 207
Abbâs el-Kummi; 207
Abbâdî Hanedânî; 178
Abd İbn Humeyd; 24, 63
Abd İbn Şûra; 32
Acâlib'ül-Kur'ân; 243
Âbi; 84
Âdem; 13, 84, 98, 101, 102, 103, 107, 155, 180, 187, 189
Adem İbn Ebu İlyâs; 63, 106
Adiyy; 14
Adiyy İbn Hâtîm; 17, 18
Adiyy İbn Sâkîf; 58
Adevî; 237
el-Adl ve'l-İnsâf; 192
Adn Cenneti; 189
Adnân İbn Muhammed ed-Salabi; 241
Abdududdevî; 238
Abduddîn el-İcî; 248, 250
Adudiyye; 248
Adudiyye Akâidi; 250
Ağânî; 268
Afrika; 37, 38, 163, 244, 286, 288, 289
Afyon karahisar; 254
Agabüzürk; 180, 183, 207
Ağra; 258
Abdullah; 77, 96, 109
Abdullah Aydemir; 29, 38, 105, 107, 108, 171
Abdullah Efendi; 171
Abdullah el-Habbas; 281
Abdullah Hilmi; 158
Abdullah İbn Câbir; 46
Abdullah İbn Ca'fer İbn Deresteveyh; 236
Abdullah İbn Ca'fer İbn Fâris; 185
Abdullah İbn Ca'fer el-İsfahânî; 239
Abdullah İbn Abbâs; 16, 17, 20, 21, 23, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 56, 57, 66, 69, 71, 75, 92, 94, 96, 97, 105, 122, 128, 140, 174, 231, 234
Abdullah İbn Ahmed el-Fergânî; 116
Abdullah İbn Amr İbn Âs; 21, 34, 38, 41, 47, 49, 92, 96, 99, 102
Abdullah İbn Büreyde; 84
Abdullah İbn Ebu Ca'fer er-Râzi; 115
Abdullah İbn Harb; 47
Abdullah İbn Hamid Tefsiri; 238
Abdullah İbn İbrâz; 192
Abdullah İbn İdris; 106, 233
Abdullah İbn İsmail en-Nebevi; 181
Abdullah İbn Kays; 36
Abdullah İbn Keysân el-Esamm; 185
Abdullah İbn Lehaid; 111
Abdullah İbn Ma'mer; 113, 233
Abdullah İbn Muhammed en-Nebrâvi; 253
Abdullah İbn Muhammed Salih; 263
Abdullah İbn Minkadir; 50

Abdullah İbn Mûsâ; 58, 110
Abdullah İbn Muhammed İbn Akil; 36
Abdullah İbn Mehdi; 201
Abdullah İbn Mes'ûd; 14, 20, 21, 23, 26, 28, 34, 35, 40, 43, 50, 51, 52, 67, 91, 96, 100, 124
Abdullah İbn Mesleme; 109
Abdullah İbn Meymûn el-Kaddâh; 190
Abdullah İbn Müseyyeb; 47, 53
Abdullah İbn Mübarek; 50, 57, 73, 74, 79, 90, 105, 106
Abdullah İbn Said el-Mahzûmî; 46
Abdullah İbn Selâm; 17, 29, 38, 54, 92, 93, 94, 96
Abdullah İbn Sâbit; 58
Abdullah İbn Sa'd; 37
Abdullah İbn Süleyman; 234
Abdullah İbn Sâkîk; 18
Abdullah İbn Ömer; 20, 21, 22, 23, 38, 39, 41, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 55, 56, 57, 85, 96
Abdullah İbn Utbe İbn Mes'ûd; 44
Abdullah İbn Übeyy; 21
Abdullah İbn Vehb; 105, 115
Abdullah İbn Vehb el-Râsîdî; 191
Abdullah İbn Yahyâ; 102
Abdullah İbn Zübeyr; 20, 22, 37, 39, 41, 95
Abdullah el-Kâdi; 155
Abdullah el-Kerderî; 158
Abdullah el-Kûfi; 51
Abdülaziz; 97
Abdülaziz Câviş; 277
Abdülaziz İbn Abdüsselâm İbn Ebu'l-Kâsım; 246
Abdülaziz İbn Cüreyç; 97
Abdülaziz el-Evsi; 108
Abdülaziz İbn Mâcişûn; 106
Abdülaziz İbn Râfi; 49
Ahdişevet İbn Hüseyin; 148
Abdülkerim İbn Abdülcebbâr; 148
Abdülkerim İbn Ebu Evcâ; 75
Abdülkerim Osmân; 187
Abdülkerim zâde Muhammed; 157
Abdülganî; 83, 127
Abdülğaffâr el-hüseybî; 116
Abdülğafûr el-Âmidî; 262
Abdülğafûr İbn İsmâil el-Fârisî; 127, 177, 222
Abdülhalîm Mahmûd; 230
Abdül Hüseyin Şerefud-din el-Müsevi; 199
Abdül Mün'im; 240
Abdül Mün'im Hamîde; 275
Abdül Mün'im İbn Fâris; 125
Abdül mücâl es-Salid; 277, 279
Abdülmelik; 37
Abdülmelik oğlu Hîşâm; 48
Abdülmelik İbn Abdülaziz İbn Cüreyç; 30, 92, 97
Abdülmelik İbn Ebu Süleymân; 55
Abdülhak; 133
Abdülhak İbn Fadl el-Hindî; 182

Abdülhakîm; 5
Abdülhakîm es-Sayekûdî; 158, 259
Abdülhakîm İbn Semseddîn; 259
Abdülkâdir; 286
Abdülkâdir Geylânî; 171, 172, 260
Abdülkâdir İbn Ahmed; 181
Abdülkâdir İbn Muhammed el-Kureysî; 150
Abdülbâkî Efendi; 228
Abdülbâkî el-Geredeî; 158
Abdülbâkî el-Tebrizî; 200
Abdülbâkî Muhammed el-Hicâzî; 125
Abdülvehhâb; 86
Abdülvehhâb el-Hanbelî; 126
Abdülvehhâb es-Şa'rânî; 129, 130
Abdülmeccid Sivâsî; 259
Abdülhamîd -İ; 262
Abdülhamîd Benbâdis; 287
Abdüllatif el-Kazerûnî; 201, 202
Abdurrahmân; 96
Abdurrahmân Bedevî; 184, 186, 187
Abdurrahmân Efendi; 167
Abdurrahmân el-Bursevî; 159
Abdurrahmân el-Fâsî; 253
Abdurrahmân İbn Ebu Hâtîm; 109
Abdurrahmân İbn Es'âs; 44
Abdurrahmân İbn Hasan el-İsnevi; 155
Abdurrahmân İbn Mende; 86
Abdurrahmân İbn Muhammed İbn Abdurrahmân; 256
Abdurrahmân İbn Mülcem; 191
Abdurrahmân İbn Rebi el-Eş'ârî; 178
Abdurrahmân İbn Sâbit; 101
Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem; 51, 59, 121, 124
Abdurrahmân el-İmâdî; 259
Abdurrahmân el-Mağnisâvî; 159
Abdurrahmân el-Mahallî; 158
Abdurrahmân en-Nâsır; 237
Abdurrahmân es-Sefercelânî; 158
Abdürrezzâk; 18, 100, 108
Abdürrezzâk İbn Hammâm; 63, 113
Abdürrezzâk el-Kâşânî; 224
Abdüsselâm Ârif; 283
Abdüsselâm İbn Muhammed İbn Yûsuf el-Kazvinî; 185
Abdülcebbâr İbn Ahmed İbn Hafîl İbn Abdullah; 185
Abdub; 274
Ahbâr'ür-Rûsûl ve'l-Mülûk; 116
Ahfeş; 121, 237
Ahfeş el-Evsat; 113
el-Ahkâm; 236
el-Ahkâm alâ Edilleti't Tenbih; 131
Ahkâm'ül Evkâf; 270
Ahkâm'ül-Kur'ân; 107, 114, 130, 175, 176, 177, 178, 179, 235, 236
Ahkâm-ı Kur'âniyye; 271
Ahkâm-ı Sultaniyye; 241
Ahmed; 76, 77, 80, 81, 82
Ahmed III, 260
Ahmed Baba et-Tümbektî; 133
Ahmed el-Bertesi; 166

- Ahmed el-Çarperdi; 147
 Ahmed Çelebi; 159
 Ahmed el-Ensâri; 159
 Ahmed Emîn; 16, 94, 192, 275
 Ahmed Hamidu'd-din el-Kirmânî; 199
 Ahmed Hayalî; 255
 Ahmed el-Hindî; 261
 Ahmed İbn Abdullah; 200
 Ahmed İbn Abdullah İbn Hâlid el-Cübârî; 75
 Ahmed İbn Abdülkâdir İbn Ahmed el-Kaysî; 248
 Ahmed İbn Ali; 175
 Ahmed İbn Ali İbn Muhammed el-Beyhakî; 243
 Ahmed İbn Ali İbn el-Müsenâ; 98
 Ahmed İbn Ammâr; 130
 Ahmed İbn Ebu Saîd; 175
 Ahmed İbn Halef; 178
 Ahmed İbn Hanbel; 28, 36, 52, 54, 56, 59, 89, 91, 92, 97, 105, 107, 109, 110, 115, 135, 139, 161, 175, 232, 233, 277
 Ahmed İbn Hasan; 233
 Ahmed İbn Muhammed el-Herâzî; 181
 Ahmed İbn Muhammed İbn Ömer; 239
 Ahmed İbn Muhammed İbn Kadim; 111
 Ahmed İbn Muhammed el-Bâhilî; 72
 Ahmed İbn Muhammed er-Râzî; 181
 Ahmed İbn Mansûr; 110
 Ahmed İbn Mûsâ; 111
 Ahmed İbn Revh; 109
 Ahmed İbn Ömer el-Hazrecî; 178
 Ahmed İbn Yûnus; 109
 Ahmed İbn Yûsuf el-Halebî; 175
 Ahmed el-Karamânî; 257
 Ahmed el-Kazâbâdî; 158
 Ahmed el-Kirîmî; 253
 Ahmed Nâsuh; 260
 Ahmed Nedvî; 35
 Ahmed Serdaroglu; 91
 Ahmed eş-Şerebâsî; 277
 Ahsenü'l-Kasas; 269
 A. Aydemir; 97
 Âişe; 21, 23, 47, 50, 55, 56, 68, 76, 80, 81, 82, 85, 87, 88, 94
 Akahe; 35, 39
 Akâid-i Hayriyye; 271
 Akâidul-İmâmiyye el-İsna Aşeriyye; 199
 Akâid-i Senûsiyye; 254
 Akhisar; 257
 Akidet'üt-Tahâviyye; 235
 Âkîf; 10
 Akşaray; 228
 Akşehîr; 255
 Alâuddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed eş-Şâfil es-Sûfil; 161
 Alâeddin Ali Musannifek; 148
 Alâeddin Ali Pehlivan; 148
 Alâeddin Ali et-Tûsî; 148, 251
 Alâeddin Musannifet; 253
 Alâeddin Ali İbn Yahya; 257
 Alâm; 173, 275, 279, 286, 173, 180
 A'lam'ül-İrâk; 173
 A'lanun-Nübüvve; 241
 Alam'ül-İlâdâ; 208
 Alemu'ül-İslâm; 277
 Alem'ud-din Sâlih İbn Sirâc Ömer el-Bülkânî; 253
 Alanyah Minkârizâde Ömer efendi; 260
 Alâuddevle Simnânî; 224
 Ali; 14, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 33, 36, 37, 44, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 68, 69, 73, 75, 76, 77, 81, 82, 90, 94, 95, 101, 105, 127, 174, 179, 187, 191, 192, 198, 199, 200, 201, 203, 207, 213, 214, 240, 274
 Ali İbn Abdullah; 47
 Ali Abdullâhid; 279
 Ali İbn Abdulvâhid ed-Sineverî; 126
 Ali İbn Ahmed el-Medîni; 241
 Ali İbn Bâli; 171
 Ali İbn Ebu Talha; 29, 57, 66, 128
 Ali el-Evsi; 291
 Ali İbn Fadl İbn Ali el-Kayrevani; 242
 Ali İbn Hasan İbn Şefik; 108
 Ali İbn Hamza İbn Abdullah; 105
 Ali İbn Hamza el-Kisâi; 124
 Ali el-Havfi; 240
 Ali el-İlîndî; 252
 Ali İbn Hüseyin; 51, 100, 101
 Ali İbn İbrahim İbn İsmâil el-Hanefî; 244
 Ali İbn İbrâhîm el-Kummi; 202
 Ali İbn İsa İbn Dâvûd; 235
 Alkame; 26, 55
 Alkame İbn Kays; 43, 51
 Alkame İbn Kays en-Nehâi; 34
 Ali el-Kâri; 68, 72, 77, 86, 91, 253, 258
 Ali el-Kummi; 233
 Ali Kuşçu; 167
 Ali İbn el-Medîni; 52, 98, 105, 232
 Ali İbn Muzaffer en-Nisâbüri; 145
 Ali İbn Muhammed el-Mâverdi; 241
 Âlim Mûsâ İbn Ca'fer; 203
 Ali en-Nakî; 200
 Ali Ömer es-Sakûni; 148
 Alparslan; 242
 Ali eş-Şevkânî; 181, 182
 Ali er-Rizâ; 200
 Ali Rızâ Efendi; 275
 Ali Rızâ Paşa; 171
 Ali Yektâ Efendi; 269
 Ali Zeynel-Abidin; 27, 199
 Allahverdi Han; 207, 289
 Âlûsî; 8, 145, 171, 172
 Amasya; 254, 255, 256, 261
 Amasyalı Abdullah Efendi; 261
 Amasyalı Müeyyeddâde; 167
 Amâlik; 84
 Amerika; 282
 Amev; 20, 28, 34, 56, 57, 58, 105, 231, 232
 Âmil; 115, 241, 258
 Âmir eş-Şâ'bî; 43, 51, 52, 53
 Amûlî; 187, 207
 Amr İbn Âs; 36, 90, 91, 174, 191
 Amr İbn Dinâr; 48, 49, 58, 96, 105, 232
 Amr İbn Meymûn; 44
 Amr İbn Ubeyd; 59
 Ammâr İbn Yâsir; 51
 Anadolu; 255, 258, 261
 Anglikan Kilisesine Cevâb; 278
 Ankara; 258
 Antakya; 70, 76, 90, 252
 Antakyalı Remzi Efendi; 260
 Antalya; 270
 Antere; 31
 Arahistân; 38
 Arâhi Paşa; 274
 el-Arahî; 276
 Arafât; 71, 83
 Arâis'ül-Beyân Fi Hakâik'il-Kur'an; 223
 Arah İbn Sa'd Kurtubi; 116
 Aristoteles; 274
 Ashâb-ı Kehf; 106
 Âsum Efendi; 3, 4, 5, 8, 198
 Askân; 76, 90, 105
 Askalânî; 88
 Asr Sûresi Tefsiri; 275
 Asr-ı Sâadet; 18, 75
 Asyût; 134, 281
 Atâ; 26, 28, 32, 44, 56, 57, 58
 Atâ el-Horasânî; 42, 59
 Atâ el-Huzeli; 231
 Atâ İbn Dinâr; 46, 59
 Atâ İbn Ebu Rebâh; 41, 43, 49, 54, 94, 97
 Atâ İbn Sâbi; 52
 Atâ İbn Sâbit; 231
 Atâ İbn Saîd İbn Cübeyr; 29
 Atâ İbn Yesâr; 93
 Atabey Ebu Bekr İbn Sa'd; 154
 Atiyye; 58
 Atiyye el-Avfi; 56, 30, 99
 Atiyye İbn Atiyye; 253
 Atûfi Hayreddin; 157
 Atpazarı; 228
 Attâr; 229
 el-Atyâf'ül-Erbâa; 281
 Avârif'ül-Mârif; 245
 Avf İbn Mâlik; 93, 95
 Avn; 106
 Avrupa; 274, 277
 Ayân-üş-Şîâ; 187
 A'yan'üs-Sii; 207
 Ayasofya; 254, 262
 Ayetel-Kürsi Tefsiri; 256
 Ayderusi; 136
 Aydın; 251
 Aydos; 228
 Ayn Şems; 273
 Aynî; 160
 Ayn'ül-Maâni; 243
 Ayyâşî; 214
 Ayyâşî tefsiri; 213

- Ayyaş Muhammed İbn Mes'ud İbn Muhammed İbn Ayyaş es-Sülemi; 202
- Azerbaycan; 44, 253, 255
- Azmî; 281
- Azrail; 196
- Bâhil; 71, 91, 94, 105
- Bâh-ı Harb; 107
- Bâb-ı Meşihat Tedkik-i Müellifât Mec-lisi; 270
- Bâh'ül-Mahrûk; 178
- Bagavi; 8, 84, 128, 129
- Bagavi Kâdî Hüseyin el-Mervezi; 151
- Bagdâd; 57, 72, 76, 90, 97, 405, 106, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 121, 126, 134, 145, 146, 160, 161, 171, 175, 176, 177, 178, 186, 187, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 249, 250, 253, 260
- Bagdâdî; 191
- Bagdâth İsmail Paşa; 130
- Bagyûr; 128
- Bahâeddîn Abdullah İbn Abdurrah-mân İbn Akil; 249
- Bahâeddîn el-Amûlî; 158, 207, 258
- Bahâeddîn Nakşibendî; 251
- Bâhis'ül Hâsis şerh ihtisârû Ulûm'ül Hadis; 131
- Bahreyn; 16, 37, 110
- Bahr el-Hib; 27
- Bahr'ül Kur'an; 16
- Bahr'ül Muhit; 3, 4, 125, 126, 128, 145, 154, 164, 248, 252
- Bahr'ül Ulûm; 126, 252, 257
- Bahr'ül-Muhit fi Tefsir'il Kur'an; 163
- Bâki; 37
- Bâki el-Garkod; 33, 258
- Bakiyy İbn Mahled; 236
- Bakiyy İbn Mahmed el-Endülûsî; 110
- Ba'ibek; 258
- Balkesir; 257
- Balis; 249
- Basra; 27, 36, 39, 41, 51, 53, 57, 58, 59, 76, 77, 90, 97, 105, 106, 108, 111, 112, 114, 115, 124, 207, 221, 231, 232, 233, 235, 237, 241, 247
- Beşâref'ül-Mustafâ; 121
- Batal-üs Sevret'il-Fikriyye; 275
- Batlamyûs (Ptolemeus); 152, 274
- Bâyezid II; 167, 254
- Bâyezid el-Bistâmî; 217
- el-Bed' ve't-Tarih; 235
- Bedâ'üz-Zuhur fi Vakâ'id-Duhûr; 135
- Bedir; 16, 17, 33, 35, 39
- Bediüzzamân el-İmmedânî; 274
- Bediüzzamân Said Nursî; 272
- Bedreddîn Mahmûd; 257
- Bedreddîn İfâherzâde; 160
- Bedr el-Meşhedî; 166
- Bedreddîn es-Sâfârî; 158
- Bedreddîn Sîmâvî; 251
- el-Bedr'üt-Tâil; 132, 136, 164, 181, 183
- Begavi; 84, 99, 107, 126, 129, 133, 237
- Behcet el-Enserî; 173
- Behişîl; 290
- el-Behcet'ül-Mardiyye; 135
- Behûpâl; 288
- Behûpâl Melikesi Sultan Cihan Begüm; 268
- Bekir Karlıga; 292
- Bel'am İbn Ba'ğûrâ; 105
- el-Beledî; 222
- Belh; 56, 58, 77, 108, 113, 235, 246
- Benü Bekr; 57
- Benü Hanife; 57
- Benü Hudayb; 129
- Benü Leys Kabilesi; 67
- Benü Süveyf Lisesi; 282
- Berberî; 125
- Bergama; 253
- Berlin; 278
- Besâir; 4
- el-Besâir Fî't-Tefsir; 244, 258
- el-Beyân; 152
- el-Beyân Fî tefsiri'l Kur'an; 253
- Beyân ehli; 4
- Beyânü akidet'ül-Usûl; 126
- Beyânü'l-Hak; 270
- Beyân İbn Sem'an el-İlâdî; 75
- Beyân'us-Seâde; 202
- Beyâzid Camii; 270
- Beydâ; 85
- Beydâvî; 90, 134, 160, 166, 253
- Beyhak; 177, 243
- Beyhakî; 80, 90, 91, 98, 186
- Beyt el-Makdis; 85, 87, 196
- Beypazarlı Muslihiddin; 259
- Beyrût; 274
- Biât-ı Rıdvân; 33
- el-Bidâye; 28, 128, 177
- el-Bidâye ve'n-Nihâye; 126, 131, 132, 150, 179, 223
- Bidâyet'ül-Hikmet; 290
- Bihâr'ül-Envâr; 202, 290
- Bikâa; 252
- Bilâl; 52
- Birgi; 251, 257
- Birgili Ali Efendi; 160
- Birinci Sultan Bâyezid; 251
- Bistâm; 253
- Bişr İbn Ammâr; 121
- Bişr İbn İmâre; 30
- Bitlis; 272
- Bombay; 252
- Bugye; 179
- Bugyet'ül-Vuât; 135, 150, 160, 164, 165, 190
- Buhârâ; 76, 108, 150, 160, 244, 262, 288
- Buhârâlılar; 70
- Buhârî; 14, 18, 21, 22, 23, 27, 34, 37, 39, 46, 48, 67, 68, 78, 81, 82, 85, 92, 93, 96, 98, 129, 132, 133, 139, 181, 201
- Buhârî Şerhi; 262
- Buhterî; 88
- Buhtunnasr; 91
- Bulkini; 134
- Bundâr; 106
- Burâk; 86
- Burdurlu Halil Efendi; 159
- Bursa; 167, 228, 252, 254, 256, 258, 261, 262, 263
- Bursalı Abdülkâdir Efendi; 262
- Bursalı Abdüllatif Efendi; 263
- Bursalı Hüsameddin; 168
- Bursalı İsmail Hakkı; 255
- Bursalı Mehmed Tâhir; 167
- el-Burhân; 7, 11, 152, 202
- el-Burhân fi Tefsir'il-Kur'an; 240
- Burhâneddin el-Bikâî; 252
- Burhâneddin el-Fezârî; 13
- Burhâneddin el-İlânefi; 246
- Büyük Tefsir Tarihi; 125
- Câbir; 40, 57, 81, 82, 92, 96
- Câbir el-Ca'fi; 49
- Câbir İbn Abdullah; 21, 39, 98
- Ca'fer; 36
- Ca'fer İbn Ahmed es-Serrâc; 178
- Ca'fer İbn Hasan; 77
- Ca'fer Keşfi; 268
- Ca'fer İbn Avn; 108
- Ca'fer İbn Muhammed el-Bagdâdî; 241
- Ca'fer İbn Muhammed es-Sâdik; 190, 225
- Ca'fer İbn Nestûr er-Rûmî; 75
- Ca'fer İbn Sâdik; 222
- Ca'fer es-Sâdik; 200, 201, 203
- Câlût; 105
- Câhiz; 149
- Câmi; 105, 129, 254
- Câmi'ül ahkâm'ül Kur'an; 129
- Câmi'ül-Beyân; 121, 122, 123, 124
- Câmi'ül-Beyân fi Tefsir'il-Kur'an; 115
- Câmi'ül-Beyân fi Te'vil'il Kur'an; 121
- Câmi'ül-Ezher; 163
- Câmi'ül-Kehîr; 59, 176
- Câmi'ül-Mesânid; 131
- Câmi'ül-Muhtasar; 154
- Câmi-üs Sağır; 59, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 88
- Câmi-üs-Sagîr min Ehâdis'il Beşir Ve'n-Nezir; 135
- Câmi-üs-Sahih; 108, 109
- Câmi-Uş-Şümel; 192
- Câmi't-Tasâni; 277, 280
- Câmi'üt-Te'vil; 235, 239
- Câmi'u Ulum'it-Tenzil; 130
- Câm'üt-Tihyân; 254
- Câmi'ül Ümmehâti fi Ahkâm'il-İbâdât; 133
- Câmül Usûl; 165
- Cambridge Üniversitesi; 277
- Cârullah Veliyuddin Efendi; 158
- Cârullah ez-Zemahşerî; 185
- Cârût; 16
- Canıs; 64, 65, 177
- Câvid Baysun; 171
- Cevâb el-Âmûl; 290
- Cevâhîr'ül-İlâh fi Tefsir'il Kur'an;

- Ebu Ali Hasan İbn Hatir en-Nu'mânî; 244
- Ebu Ali Hasan İbn Ahmed İbn Abdül-gaffâr el-Fârisî; 238
- Ebu Ali Hasan İbn Muhammed el-Bekrî; 129
- Ebu Ali İbn Şeyh et-Tûsî; 204
- Ebu Ali el-Kâfî; 236, 237
- Ebu Ali Kutrub; 115, 124, 233
- Ebu Ali Muhammed el-Bel'âm; 116
- Ebu Ali Muhammed İbn el-Müstenir el-Basrî; 115
- Ebu Ali es-Sekâfî; 238
- Ebu Alâ; 77
- Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî; 145, 289
- Ebu'l Âliye; 18, 36, 43, 56, 57, 102, 128
- Ebu Amr İbn Alâ; 108, 112, 231
- Ebu Amr el-Haffâf; 236
- Ebu Arûbe el-Harrânî; 237
- Ebu Âsim en-Nebîl; 58, 108
- Ebu Avâne el-İsferâinî; 56, 57, 110
- Ebu Ava; 15, 174
- Ebu Bekir Abdurrahmân İbn Keysân; 115
- Ebu Bekir Abdürrezzâk İbn Hemmâm İbn Nâfi; 233
- Ebu Bekir Ahmed İbn Ali er-Râzî; 176
- Ebu Bekir Ahmed İbn Mûsâ İbn Merdeveyh el-İsfahânî; 240
- Ebu Bekir Ahmed İbn Muhammed el-İladdâdî; 250
- Ebu Bekir Ahmed İbn Mûsâ el-Harizmi; 176
- Ebu Bekir Ahmed eş-Şirâzî; 237
- Ebu Bekir el-Bennânî; 263
- Ebu Bekir el-Berkânî; 238
- Ebu Bekir el-Beyhakî; 239, 241
- Ebu Bekir el-Cessâs; 175, 179, 180
- Ebu Bekir el-Ebherî; 176
- Ebu Bekir el-Furâfî; 241
- Ebu Bekir el-Hatîb; 125, 237, 241
- Ebu Bekir İbn Ayyâğ; 53, 56, 90, 105, 232
- Ebu Bekir İbn'ül-Arabî; 130
- Ebu Bekir İbn Dâvûd; 237
- Ebu Bekir İbn Ebu Âsim; 106
- Ebu Bekir İbn Ebu Cemre; 125
- Ebu Bekir Gâlib İbn Atıyye; 125
- Ebu Bekir İbn Hânî; 127
- Ebu Bekir İbn el-Enbârî; 31
- Ebu Bekir İbn Hemmâm es-San'ânî; 112
- Ebu Bekir İbn Huzeyme; 108
- Ebu Bekir İbn Murdâye (veya Merdeveyh); 63, 237
- Ebu Bekir İbn Münzir en-Neysâbüri; 63
- Ebu Bekir İbn Mihrân el-Mukrî; 127
- Ebu Bekir İbn Serrâc; 237
- Ebu Bekir İbn Şeybe; 109
- Ebu Bekir İbn Ebu Şeybe; 106
- Ebu Bekir İbn Turhân; 178
- Ebu Bekir el-Külâfî; 263
- Ebu Bekir el-Kaffâl; 127
- Ebu Bekir el-Leysî; 159
- Ebu Bekir er-Râzî; 249
- Ebu Bekir Muhammed İbn Hasan en-Nakkâğ; 130
- Ebu Bekir Muhammed İbn Hasan İbn Fûrek el-Ansârî; 239
- Ebu Bekir Muhammed İbn Ali İbn Muhammed el-Udfuvî; 56
- Ebu Bekir Muhammed İbn Sirin el-Ansârî el-Basrî; 56
- Ebu Bekir es-Sâğî; 157
- Ebu Bekir es-Siddîk; 20, 21, 24, 28, 35, 37, 38, 50, 52, 56, 68, 69, 76, 82, 85, 90, 94, 126, 127, 131, 139, 149, 190, 200, 204, 237, 248, 250
- Ebu Bekir eş-Şâşî; 178
- Ebu Bekir et-Tartûşî; 178
- Ebu'l-Berekât Abdullah İbn Ahmed en-Neseffî; 145, 168
- Ebu'l-Buhterî; 88
- Ebu Bürde; 44
- Ebu Bürde İbn Mûsa; 93
- Ebu Ca'fer; 214
- Ebu Ca'fer Ahmed; 113, 129
- Ebu Ca'fer Ahmed İbn Muhammed İbn Seleme et-Tahâvî; 234
- Ebu Ca'fer El-Hündevânî; 126
- Ebu Ca'fer İbn Madda; 125
- Ebu Ca'fer İbn Tabbâ; 163
- Ebu Ca'fer el-Mansûr; 57
- Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ahmed en-Neseffî; 176
- Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali İbn Babeveyh el-Kumfî; 200
- Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali İbn Hüseyin el-Bâkır; 102
- Ebu Ca'fer Muhammed İbn Cerir Taberî; 115, 122, 125, 239
- Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ebu Ali; 102
- Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ebu Sâre el-Kûfî; 105
- Ebu Ca'fer Muhammed İbn Hasan İbn Ali et-Tûsî; 202, 241
- Ebu Ca'fer Muhammed İbn Yâkûb el-Küleynî; 201
- Ebu Ca'fer en-Nehhâs; 65, 130, 182, 238
- Ebu Ca'fer er-Râzî; 36, 50, 57, 98, 102
- Ebu Ca'fer el-Ukayfî; 83
- Ebu Câhil el-Bâkır; 53
- Ebu Cehl; 33
- Ebu Celd Gaylân İbn Ferve el-Ezdî; 29
- Ebu Cuhayfe; 25
- Ebu Dâvûd; 15, 48, 80, 88, 91, 94, 96, 106, 133, 138, 174, 233
- Ebu Dâvûd el-Hattâb; 107
- Ebu Dâvûd es-Sicistânî; 109, 237
- Ebu Derdâ; 94
- Ebu Dünya; 84
- Ebu Eyyûb el-Ansârî; 56, 75
- Ebu'l-Fadl Ali İbn Hasan; 204
- Ebu'l-Fadl el-Kâzerûnî; 157
- Ebu'l-Fadl Ziyâd İbn Muhammed el-Haneffî; 129
- Ebu'l-Ferec; 82
- Ebu'l-Ferec Ahmed İbn Muhammed; 176
- Ebu'l-Ferec, Ebu'l Fedâil Cemâlüddîn Abdurrahmân İbn Ali İbn Muhammed el-Baghdâdî; 126
- Ebu'l-Ferec İbn'ül-Cevzî; 245
- Ebu'l-Ferec en-Nehrevânî; 239
- Ebu'l-Feth el-Ezdî; 83, 86
- Ebu'l-Fidâ; 129
- Ebu'l-Gâlib Muhammed Hasan el-Mâverdi; 126
- Ebu Ganim el-Muzaffer; 239
- Ebu'l-Haccâc Mucâhid İbn Cebr; 44, 46
- Ebu'l-Hakem Münzir İbn Saîd; 236
- Ebu Hâlid; 97
- Ebu Hâmid el-Gazzafî; 126, 152, 177, 178, 191, 242, 261, 267
- Ebu Hâmid el-İsferayînî; 121, 241
- Ebu Hâmid Muhammed İbn Abdürreşid İbn Hasan es-Semerikandî; 242
- Ebu Hamza; 50
- Ebu Hanife; 49, 55, 57, 71, 76, 175, 245
- Ebu Hanife ed-Dineverî; 110
- Ebu'l-Hasan; 26, 203
- Ebu'l-Hasan Ali İbn Ahmed eş-Şâbüri; 178
- Ebu'l-Hasan Ali İbn Cemşât en-Nisâbüri; 236
- Ebu'l-Hasan Ali İbn Eyyûb el-Bezzâz; 178
- Ebu'l-Hasan Ali İbn İsâ er-Rummânî; 185, 238
- Ebu'l-Hasan Ali İbn Süleymân İbn Mufaddal; 113
- Ebu'l-Hasan Ali el-Mervezî; 107
- Ebu'l-Hasan el-Ahfe; 124
- Ebu'l-Hasan ed-Dâvûdî; 129
- Ebu'l-Hasan el-Es'arî (Ebu'l-Hasan Ali İbn İsmâil İbn İshâk el-Basrî 151, 235
- Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed el-Kiyâ; 130
- Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed el-Mâverdi; 130, 241
- Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Seyyâr; 202
- Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Ali el-harizmi; 244
- Ebu'l-Hasan Ali İbn Muhammed İbn Ali et-Taberî; 177
- Ebu'l-Hasan İsmâil; 108
- Ebu'l-Hasan Ali en-Nedevî; 281
- Ebu'l-Hasan el-Bâhilî; 239
- Ebu'l-Hasan el-Beyhakî; 238
- Ebu'l-Hasan el-Cürcânî (Ebu'l-Hasan Ali İbn Abdülaziz İbn Hüseyin; 237
- Ebu'l-Hasan Dârekutnî; 239
- Ebu'l-Hasan el-İlâfî; 178

- Ebu Sehl ez-Zecâcî; 175
 Ebu's-Senâ el-İsfahânî; 248
 Ebu's-Suûd Efendi (Şeyhu'l-İslâm Ebu's-Suûd Muhammed İbn Mustafa el-İmâdî); 145, 167, 169, 170, 171, 172, 229, 267, 271
 Ebu Süfyan İbn Melîh İbn Adıyy; 105
 Ebu Şâme; 129
 Ebu Şeyh; 84, 237
 Ebu Şuayb el-Harrânî; 116
 Ebu Tâhir Muhammed İbn Fadî; 127
 Ebu Tâlib; 26, 204
 Ebu Tâlib es-Sâlebi; 8
 Ebu Tayyîb; 240, 241
 Ebu Tâlib ez-Zeynebî; 177
 Ebu Tufeyl; 26, 27, 35, 54
 Ebu Ubeyde; 7, 54, 64, 65
 Ebu Ubeyde Kâsım İbn Sellâm; 24, 113
 Ebu Ubeyde Ma'mer İbn el-Müsennâ el-Basrî; 112
 Ebu Üsâme; 48, 50
 Ebu Vâli; 28, 34, 51
 Ebu Velîd; 47
 Ebu Ya'lâ; 82, 88, 90, 107
 Ebu Ya'lâ el-Mavsilî; 237
 Ebu Yahyâ Abdurrahmân İbn Muhammed İbn Müslim er-Râzî; 233
 Ebu Yahyâ er-Râzî; 110
 Ebu Yahyâ Zekerîyyâ İbn Dâvûd İbn Bekr el-Haffât; 233
 Ebu Ya'kûb; 203
 Ebu Ya'kûb Ali Ebiverd; 241
 Ebu Ya'kûb İbn İbrahim İbn Mahled el-Hanzeli; 106
 Ebu Ya'kûb Yûsuf İbn İbrâhîm; 192
 Ebu Yezîd el-Bistâmî; 221
 Ebu Yûsuf; 58
 Ebu Yusuf Abdûs-selâm İbn Muhammed Yûsuf el-Kazvîni; 186
 Ebu'l-Yûmn İbn Asâkir; 163
 Ebu Zekerîyya el-Ansârî; 256
 Ebu Zekerîyya et-Tebrîzî; 178
 Ebu Zerr; 85
 Ebu Zerr el-Gıfârî; 95
 Ebu Zerr el-İlîrevî; 239
 Ebu Zeyd Abdurrahmân İbn Muhammed İbn Mahtûf es-Seâlibî el-mağribî el-mâlikî; 132
 Ebu Zeyd Ahmed İbn Sehl el-Belhî; 235
 Ebu Zeyd el-Mervezî; 151
 Ebu Zeyd es-Süheyfî; 178
 Ebu Zeyd et-Tâî; 122
 Ebu Zübeyr Muhammed İbn Hâkim İbn Hîzâm; 41
 Ebu Zû'râ; 50, 56, 106
 el-Evîbet'ül İrakîyye an'İl-Es'let'ül İrânîyye; 172
 el-Evîbet'ül İrakîyye an'İl-Es'let'ül-Lâhûrîyye; 172
 Edeb'üd-Dünya ve'd Dîn; 241
 Edeb'ül-Kadâ; 176
 el-Edîb'ül-Nâkid; 281
 Edîb el-Halebî; 159
 Edirne; 228, 251, 254, 255, 256, 260, 269, 270
 el-Ef'âl fî Lisân'it-Türk; 163
 Ehâdis'üt-Tevhîd ve'r-Red ala's-Şirk; 131
 Ehvâz; 175
 Ekmelüddîn Muhammed İbn Mahmûd el-Bâbertî; 148, 249, 252
 Elfiyye; 134, 249
 el-Elma fî şerhi Esmâillahi'l Hüsnâ; 130
 Elmalîlî Hamdî Efendi; 145, 270, 271, 272, 275
 Elyesâ; 80
 el-Emâlî; 86, 186, 189, 240, 245
 Emevîler; 176, 177
 Emin; 115
 Emin el-Hûfî; 281
 Emin el-İlûrî; 4
 Emin Saraç; 285
 Emîne Kutub; 281
 Emir Ahmed İbn Mu'tasım; 194
 Emir Ali Şîr; 255
 Emir Şekip Arslan; 276, 277
 el-Emsâl ve'l-Hikem; 241
 Endülüs; 110, 129, 163, 178, 236, 237, 240, 244, 245, 247, 285
 Enes İbn Mâlik; 14, 21, 24, 35, 39, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 82, 83, 96
 el-Ensâb; 150, 204
 Envâr'üt-Tenzîl; 145, 155, 157, 169
 Envâr'ül-Fecr fî Tefsîr'ül-Kur'ân; 179
 el-Envâr; 236
 Envâr'ül-Hakâik; 248
 Envâr'ül-Kur'ân; 258
 el-Envâr fî keşf'ül Esâr; 223
 el-Erbâin fî Usûl'üd-Dîn; 152
 Erenköy; 270
 Eriha; 84
 Eritre; 286
 Erzurum; 260, 262, 269, 272
 Es'ad İbn el-Hudrî; 85
 Esâs'ül-Belâğ; 6, 146
 Esâs'üt-Takdîs; 152
 Eshât; 56, 127
 Esedâbâdlî Ebu'l-Hüseyn; 185
 Eser'ül-Kur'ân fî Tahfîr'ül-Fikr'ül-Beyrî; 278
 Esfâr-ı Erbaa; 207, 290
 Esiruddin Ebherî; 207
 Eskîşehir; 263
 Eslem İbn Abdulazîz; 109
 Esmaî; 110
 Esmâ-ı Hüsnâ Şerhi; 226
 Esrâr'ül Âyât ve Envâr'ül-Beyyânât; 208
 Esrâr'ül-Kur'ân; 278
 Esrâr'ül-Vahy; 126
 Esterbâd; 203
 Esved; 55
 Esved İbn Yezîd; 34, 43, 51
 Es'ârî; 173
 el-Eşbâh ve'n-Nezâir; 135
 Eşhuru Meşâhîr'ül Ubedâ'î-Şark; 280
 Eşref Edîb; 10
 Ethem Rûhî Fığlalı; 198, 200
 Etvâk'uz-Zehab; 146
 Evdî; 83
 Evhâdûddîn Kirmânî; 226
 Evkâf'ül-Kur'ân; 165
 Evliyâ Çelebi; 168
 Evs; 36
 Evsat; 82
 Evzâî; 49, 97, 105, 232, 233
 Eyyâm'ül-Arab; 28
 Eyyûb; 49
 Eyyûbî Abdullah Efendi; 263
 Eyyûb es-Sahtiyânî; 58
 Eyyûb Sultân Câmîl; 263
 Ezârika Fırkası; 31
 Ezd; 114
 el-Ezdi; 222
 el-Ezher Câmîlî; 273, 274, 275, 277, 278
 Fâdâih'ül Bâtîniyye; 191
 Fadâil'ül-Cihâd; 131
 Fadâil'ül Kur'ân; 131
 Fadî İbn Hasan İbn Fadî et-Tabressî; 204
 Fadlullah İbn Muhammed; 129
 Fahrreddin Ahmed İbn Hasan el-Çarperdi; 47
 Fahrreddin Râzî; 145, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 165, 166, 169, 172, 243, 249, 250, 253, 271, 281
 el-Fâik fî Gârib'ül-İlâdis; 146
 Fahrreddin ez-Zevâhidî; 279
 Fahrî el-Bârudî; 287
 Fahr'ül-İlâm el-Pezdevî; 242
 Fahr'üz-Zaman Mes'ûd İbn Ali el-Beyhâkî; 243
 Fâs; 76, 178, 194, 263, 286,
 Fârâbî; 132
 el-Fark Beyn'el-Firâk; 191
 Fars; 235
 Fâtıma; 76, 198
 Fâtih Sultân Mehmed; 253, 254
 Fazl İbn Muhammed; 237
 Fecr; 18
 Fecr'ül-İslâm; 16, 192
 Ferâhu'r-Rûh; 228
 Ferencullah el-Hüveyzî; 259
 el-Ferrâ; 63, 64, 112, 114, 116, 121
 Ferrûh İsmâil Efendi; 255
 Felsefet'ül Hak; 280
 Fetavâ; 126, 129, 168, 279
 el-Feth; 278
 Feth'ül-Beyân; 145, 261, 288
 Feth'ül Celîl; 256
 Feth'ül-Kadir; 175, 181, 182, 183
 Feth'ül-Mennân; 247
 Fetb'ür-Rahmân; 256, 262
 el-Fevâid'ül-Behiyye; 127, 168, 171, 177
 el-Fevâid'ül-Mecmûa; 181
 Fevâidür-Radaviyye; 207
 el-Fevâtih'ül-İlâhiyye; 255
 Fevât'ül-Vefeyât; 164
 Feyd; 105

Feyz Hindî; 258
 Feyzullah Efendi; 158
 Fransız; 268
 Fuâd Paşa; 171
 Fudâle İbn Ubeyd; 50
 Fudeyl İbn İyâd; 223
 Füsât; 105
 Füsûs'ül-Hikem; 225
 Fütûhat-ı Aynîye; 259
 Fütûh'ül Acem; 112
 Fütûh'ül Cezîre; 112
 el-Fütûhat'ül-İlâhiye; 253, 262
 Fütûhat-ı Kenzî Kur'an; 263
 Fütûh'ül Mısır; 112
 el-Futuhât'ul-Mekkiye; 221, 225
 Fütûh'üs-Şam; 112
 Fırat Nehri; 171
 el-Fihrist; 69, 108, 133, 177, 190
 el-Fikr'ül-Cedîd; 282
 Firlavun; 13, 69
 Firûzâbâdî; 31, 148, 250
 Fî Zîlâ'il-Kur'an; 21, 273, 283, 284, 285
 Gabrielle Seaille; 270
 G.A.L.; 116, 125, 126, 127, 129, 134, 136, 150, 154, 160, 161, 162, 164, 177, 183, 207, 286
 Galata Mevlevihânesi; 259
 Gazîzâde Muhammed; 159
 Gazîzâde Nâdirî; 158
 Gazne; 150, 239, 241, 242, 243, 244
 Gazze; 105
 Gazzi; 136
 Gazzizâde Abdüllatif; 158
 Gazzizâde Mustafa Nesib; 159
 Gebze; 167
 Gelibolu; 252
 Genç Müslümanlar Cemiyeti; 278
 Gırnata; 125, 162, 236, 247
 Gıyâs İbn İbrâhîm; 72
 Gıyâsüddîn; 151
 Girdili Sırrî Paşa; 269
 Göztepe; 292
 Gurganç; 237, 239, 244, 254
 Gafır; 7
 Galatât'ül-Avâm; 168
 Garîbü'l Kur'an; 59, 111, 112, 113, 114
 Garâib'ül-Kur'an; 165
 Gâyet'ül-Emânî; 254
 Gâyet'ül-Takrîb; 166
 Günay'ül-Müeddîbîn; 278
 Günay'üs-Sûfiyye; 286
 Güre'ül-Ferâid ve Dürer'ül-Kalâid; 187
 Habes; 21
 Habesistân; 36, 286
 Habîb İbn Habîb; 77
 Hâbil; 107
 Haccâc; 37, 39, 44, 45, 46, 54, 55, 56, 57, 115
 Hâce Molla Hâdî Sebzaferî; 289
 Hâcerzâde Receb Efendi; 269
 Hacı Mirzâ Ali Kâdî; 290
 Hacı Paşa (Celâleddin Hızır İbn Ho-

ca; 251
 Hadâik'ül-Hakâik fi Tekmillet'ig-Şekâik; 171
 Hadâik'ül Hanefiyye; 127
 Hâdîr'ül-Âlem'ül-İslâmî; 277
 Hadım (Konya); 262
 Hadımlı Mehmed Efendi; 262
 Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri; 18, 20, 22, 24, 26, 92, 96, 98, 100, 102, 105, 107, 153, 219
 Hâface; 259
 Hâfız Abdulgâni İbn'uz-Zeynebi; 127
 Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr; 24
 Hâfızüddîn Ebu'l-Berekât Abdullah İbn Mahmud en-Neseffî; 160
 Hâfız İbn Ebu Ya'îlâ; 98
 Hafz İbn Ömer; 174
 Hâfız Ebu'l Mahasin el-Hüseynî; 131
 Hâfız Kâdî Ebu Muhammed Abdülhak İbn Muhammed İbn Atıyye el-Endelûsî; 125
 Hâfız Şâkir Efendi; 269
 Hakâik; 97
 Hakâik'üt-Tefsir; 222
 Hak Dini Kur'an Dili; 9
 Hakîm; 34, 39, 63, 81, 83, 84, 86, 88, 91, 236
 Hâkîm (Ebu Muhammed Abdullah İbn Hamdeyevn İbn Nuaym en-Nisâbüri; 239
 Hâkîm Ebu Abdullah; 222
 Hâkîm-ı Nisâbüri; 176
 Hâkîmşâh el-Kazvîni; 255
 Haleb; 161, 238, 245, 246, 248, 256, 262
 Hâlid el-Hazzâ; 18
 Hâlid İbn Abdullah el-Kasri; 44
 Hâlid İbn Abdurrahman el-Mahzûmî; 59
 Hâlid İbn Yezid; 47
 Halil Ahmed el-Hâmidî; 289
 Halil İbrâhîm; 88
 Halil Na'imî el-Magnisâvî; 158
 Halife Me'mûn; 106
 Halife Mufazid; 114
 Halife Mu'temid; 114
 Halife Mutevekkil; 107, 114
 Halife Mut'î; 176
 Hamâ; 247
 Hâme İbn Heysen; 84
 Hâmid İbn Ali ed-Dimeşkî; 148
 Hâmid İbn Mustafâ; 148
 Hâmid İbn Şuayb; 236
 Hamide Kutuh; 281, 282
 Hammâd; 34
 Hammâd İbn Ebu Süleymân; 55
 Hammâd İbn Süleymân; 58
 Hammâd İbn Seleme; 17, 54, 57, 111
 Hammâd İbn Şâkir; 110
 Hammâd İbn Zeyd; 97
 Hammâd İbn Yahyâ; 111
 el-Hamyut; 280
 Hamza Efendi; 158
 Hanbelî; 256

Hanefî; 179, 180
 Hanefî Ahmed; 285
 Hanzafa; 235
 Harem-i Şerif; 48, 105, 213
 Harem-i Nebevi; 257
 Hâricî; 22, 23
 el-Haridet'ül-Gaybiyye fi'l-kasidet'il-Ayniyye; 172
 Hâris; 102
 Hariri; 172
 Harizm; 145, 146, 149, 150, 224, 244
 Harizmşâh Alâeddin; 150
 Hars İbn Ömer; 15
 Hârûn; 76
 Hârûn er-Reşid; 88, 105, 112, 115, 231, 232
 Harûre; 191
 Harûriye Vak'ası; 20
 Harûf; 102, 105
 Harfenk; 108
 Hasan; 27, 81, 86, 128, 149, 171, 198, 199, 200, 213
 Hasan el-Askerî; 200, 202
 Hasan el-Basri; 41, 43, 45, 49, 51, 53, 54, 57, 111, 124, 149, 184, 273, 282
 Hasan el-Bennâ; 283
 Hasan Çelebi; 148
 Hasan Fehmi Efendi; 159
 Hasan Hayrullah; 273
 Hasan İbn Abdullah el-Heyt; 181
 Hasan İbn Ali; 47
 Hasan İbn Atıyye; 56
 Hasan İbn Dinâr; 111
 Hasan İbn el-Hanbelî; 241
 İlbn Mahmûd es-Serrâd el-Kûfi; 115
 Hasan İbn Muhammed ed-Dimeşkî; 159
 Hasan İbn Muhammed İbn Abdullah el-Tûsî; 247
 Hasan İbn Muhammed el-Menîf; 129
 Hasan İbn Süfyân; 236
 Hasan en-Nahvi; 180
 Hasan İbn Zeyd; 203
 Hasan'ül-İlâf fi'l-Mezh'i ala'l-Hifâ; 168
 Hasâs'ül-Kubrâ; 135
 Hâşim İbn Süleymân İsmâil el-Hüseynî; 202
 Hâşim Oğulları; 27
 Hâşiye; 255, 256
 Hatib; 83, 88
 Hatib el-Bagdâdî; 116, 125, 186, 187, 189, 223, 240
 Hatib es-Serbinî; 145, 166
 Hatib el-Tebrizî; 243
 Hatibzâde Muhyiddin; 148
 Hatice; 85
 Hatimiyye; 286
 Havansârî; 180, 207, 214
 el-Hâvî el-Kebîr; 241
 Havvâ; 107
 Hayat Seli; 281
 Hayber; 36
 Haydarâbâd; 280

Haydar el-Her
 Hayreddin H
 Hayzerân; 11
 Hayyâmî (Hay
 Hacrec; 36
 Hâzin; 64, 125
 Hâzım; 145
 Hediyet'ül Â
 el-Hedyü ve'
 Mesânid v
 Hemedân; 110
 Hemedânî; 12
 Hendek; 16, 2
 Hendek savas
 Henry Corbin
 Herit; 76, 113,
 258
 el-Herrâ; 105
 Heyâkûl'un-N
 Haytem İbn H
 Hâdîr İbn Mu
 158
 Hime; 57, 94
 Hun'ül-Ayât;
 Huzr; 76, 83
 Huzr Bey; 254
 Huzr İbn Huz
 el-Hicâb fi'l-l
 Hicâz; 37, 56,
 149, 163,
 249, 252,
 Hicr; 7
 Hicretü Şevkâ
 el-Hidâye ilâ
 el-Hidâye; 130
 Hidâye Şerhi;
 Hidâyet'ül-İl
 Hidâyetullah
 el-Hikmet'ül A
 el-Hikmet'ül-İsr
 Hikmet Yayın
 el-Hidâfe ve'l-l
 el-Hilâl; 277
 Hilâl İbn Mu
 Hilyet'ül-Evliy
 Himyân'üz-Zâ
 193
 Himyerî; 59
 Hindistân; 76,
 257, 258, 2
 281, 289
 Hindî Vâli Se
 Hind kıtası; 2
 Hind yarımada
 Hinn; 103
 Hîrâş İbn Ab
 Hîre; 240
 Hîşâm; 27, 49
 Hîşâm İbn Ur
 Hoca Çelebi (E
 Hoca Muham
 Mahmûd
 Hoca Sâdeddi
 Hıressân; 41, 5

- Haydar el-Herevî; 148
 Hayreddin Hızır el-Atâfî; 148
 Hayzerân; 112
 Hayyâmî (Hayrabolulu); 159
 Hacrec; 36
 Hâzin; 64, 129, 161, 162
 Hâzım; 145
 Hedîyyet'ül Ârifîn; 130
 el-Hedîyü ve's-Sünen fi Ahâdîs'l-
   Mesânid ve's-Sünen; 131
 Hemedân; 110, 185, 239, 249
 Hemedânî; 125
 Hendek; 16, 23, 33
 Hendek savaşı; 33
 Henry Corbin; 208, 214, 290
 Herât; 76, 113, 128, 150, 154, 237, 254,
   258
 el-Herrâ; 105
 Heyâkıl'ün-Nûr; 255
 Heytem İbn Halef; 236
 Hıdar İbn Muhammed el-Amasyevî;
   158
 Hıms; 57, 94
 Hum'ül-Âyât; 257
 Hızır; 76, 83
 Hızır Bey; 254
 Hızır İbn Hızır el-Amedî; 116
 el-Hicâb fi'l-İslâm; 278
 Hicâz; 37, 56, 97, 106, 109, 110, 134,
   149, 163, 222, 235, 241, 243, 248,
   249, 252, 258, 259, 263, 276, 288
 Hicr; 7
 Hicretü Şevkân; 181
 el-Hidâye ilâ Bülâğın-Nihâye; 240
 el-Hidâye; 130, 160, 168, 257, 277
 Hidâye Şerhi; 249
 Hidâyet'ül-Hikmet; 207
 Hidâyetullah (Alâiyelî); 159
 el-Hikmet'ül Arşîyye; 207
 Hikmet'ül-İsrâk; 207
 Hikmet Yayınları; 285
 el-Hilâfe ve'l-İlmâne; 277
 el-Hilâl; 277
 Hilâl İbn Muhsin; 116
 Hüyet'ül-Evliyâ; 54, 127
 Himyân'üz-Zâd ilâ Dâr'il-Meâd; 192,
   193
 Himyerî; 59
 Hindistân; 76, 84, 134, 150, 241, 252,
   257, 258, 259, 261, 262, 263, 276,
   281, 289
 Hindli Vâlî Serbâtek; 75
 Hind kıtası; 268, 286
 Hind yarımadası; 288
 Hinn; 103
 Hırâş İbn Abdullah; 75
 Hıre; 240
 Hışâm; 27, 49
 Hışâm İbn Urve; 105, 113, 232
 Hoca Çelebi (Ebu's-Suûd Efendi); 167
 Hoca Muhammed (Muhammed İbn
   Mahmûd el-Buhârî; 251
 Hoca Sâdeddin Efendi; 258
 Horosân; 41, 55, 56, 57, 58, 70, 71, 76,
   96, 106, 110, 128, 177, 204, 234,
   236, 240, 241, 242, 245, 250, 253,
   254, 255.
 Huffâ; 222
 Hulâsat'ül-Tebyîn; 258
 Hulefâ-i Râşidîn; 12, 21
 Humeyd İbn Abdurrahmân; 106
 Humeyrâ; 76, 81
 Hürî; 87
 Husayf; 44
 Huteni; 131
 Huzeyfe İbn Yemmân; 91
 Huzeyfe; 52, 181
 Huzeyl Kabilesi; 31
 Hûzistân; 160, 259
 Hûzistanlılar; 70
 Hüccetullah'il-Bâliğa; 262
 Hülâgâ; 171
 Hülâsat'ül-Beyân Fi Tefsîr'il-Kur'ân;
   271
 Hüsameddin Ali; 255
 Hüsameddin Bitlisî; 255
 Hüsameddin el-İsferâyînî; 256
 Hüsameddin es-Sıgnakî; 160
 Hüseyin; 27, 37, 78, 92, 100, 107, 171,
   198, 199, 200, 213, 277
 Hüseyin Ahlâdî; 251
 Hüseyin Cîr; 276
 Hüseyin el-Halhâlî; 159
 Hüseyin İbn Ali el-Vâiz el-Kâşîfî; 255
 Hüseyin İbn Harmla; 151
 Hüseyin İbn İdrîs; 237
 Hüseyin İbn Süfyan; 106, 233
 Hüseyin Karatepeli; 158
 Hüseyin el-Muallim; 49, 106
 Hüseyin İbn Muhsin el-Ansârî; 182
 Hüseyin Tonkâbûnî; 289
 Hüsn'ül-Muhadara; 134, 135, 136, 164
 Irak; 30, 43, 51, 54, 56, 58, 89, 98, 106,
   110, 116, 171, 187, 222, 235, 236,
   237, 238, 283
 İrakî; 163
 İsfahân; 44, 56, 110, 145, 207, 208,
   234, 235, 239, 240, 243, 248, 258
 el-İsfahânî; 163, 225
 İslâh'ul-Mesâcid; 277
 İsparta; 272
 İstilahât'üs-Sûfiyye; 225, 255
 el-İbâne an Usûl'id-Diyâne; 235
 el-İber; 150, 177, 187, 222, 223
 İblîs; 13, 84
 İbn Abbâs; 17, 21, 23, 28, 43, 55, 56,
   58, 64, 77, 83, 84, 88, 90, 94, 99,
   100, 101, 102, 103, 105, 106, 124,
   128, 138, 250
 İbn Abdül-Berri; 130
 İbn Âbidin Muhammed Emîn; 158
 İbn Adîyy; 81, 83, 87, 88
 İbn Akîl; 163
 İbn Asâkir; 83, 177
 İbn'ül-Arabî; 64, 114, 227, 252, 268
 İbn Arrâk; 69, 70, 71, 72
 İbn Arâşah; 127
 İbn Arefe Tefsîrî; 250
 İbn Atiyye; 126, 131, 133, 163, 172,
   271
 İbn Atiyye ed-Dimeşkî; 182
 İbn Atiyye el-Endelüsî; 182
 İbn Avn; 56
 İbn Berrecân (Ebu'l-Hakem Abdüs-
   Selâm İbn Abdurrahmân el-
   Endelüsî; 245
 İbn Beşkûvâlî; 110, 178, 179
 İbn Beylemânî; 77
 İbn Cerrâh; 232
 İbn Cerîr Taberî; 7, 29, 30, 34, 36, 46,
   47, 53, 55, 63, 66, 84, 95, 98, 101,
   102, 105, 110, 121, 123, 127, 131,
   136, 182, 231
 İbn'ül-Cevzî; 59, 86, 96, 126, 127, 129,
   150, 177, 190, 233
 İbn'ül-Cezerî; 164
 İbn Cuhzûm; 86
 İbn Cüreyc; 49, 57, 66, 98, 100, 105,
   113, 121, 123, 124, 232, 233
 İbn Dakik'ül-İd; 16, 134
 İbn'üd-Dehân (Nâsuh'üd-Dîn Said İbn
   Mübârek İbn Ali); 244
 İbn'ül-Devâlibî; 161
 İbn Düreyd; 116, 237
 İbn Ebu Dâvûd; 50
 İbn Ebu Dünyâ; 75, 82, 110
 İbn Ebu Hâcece; 129
 İbn Ebu Hâtîm er-Râzî; 21, 25, 29, 30,
   47, 55, 63, 71, 84, 97, 98, 100, 101,
   102, 105, 131, 235
 İbn Ebu'l-Hasan el-Makdisî; 178
 İbn Ebu Haysem; 53
 İbn Ebu Hüseyin; 27
 İbn Ebu Leylâ; 49, 56
 İbn Ebu Ma'mer; 24
 İbn Ebu Mûsâ el-Eş'arî; 44
 İbn Ebu Müleyke; 46, 58
 İbn Ebu Necîh; 47, 56, 57, 128
 İbn Ebu Osmân en-Nisâbüri; 236
 İbn Ebî Üseybia; 151, 152, 154
 İbn Ebu Zî'd; 106
 İbn Eksem; 232
 İbn Enes; 51, 86
 İbnü'l-Esîr; 26, 27, 28, 33, 36, 129,
   150, 186, 222, 223
 İbn Eş'as; 56, 57
 İbn Fâris el-Belhî; 222
 İbn'ül-Fâriz; 225
 İbn Ferbûn; 126, 130, 179
 İbn'ül-Ferrâ; 129
 İbn Gâfir; 162
 İbn Hacer; 29, 32, 54, 75, 96, 97, 131,
   132, 134, 139, 150, 153, 161, 162,
   164, 190
 İbn Hâcib; 131, 165, 253
 İbn Hâleveyh; 121
 İbn Haldûn; 126
 İbn Hallikân; 43, 44, 46, 47, 48, 49, 52,
   53, 54, 55, 63, 115, 125, 126, 127,
   128, 150, 151, 154, 177, 179, 190,
   204
 İbn Hatîb'ür-Rey; 150

- İbn Hanyân; 56
İbn el-Hanyât (Ebu Bekir Muhammed İbn Ahmed İbn Mansûr); 234
İbn Hazm; 109, 194
İbn Heysem el-Türbî; 129
İbn Hibbân; 14, 44, 46, 78, 80, 82, 89, 96
İbn Hicci; 132
İbn Hüdâye; 154
İbn Hîşâm; 192
İbn Huzeyme; 121
İbn Hübeyre; 56
İbn Hürrezâd el-Ehvâzi; 239
İbn'ül-Iberî; 154
İbn'ül-İmâd el-Hanbelî; 126; 129; 130; 132; 136; 150; 154; 162; 164; 165; 166; 177; 179; 187; 190; 223
İbn Kâdî Şehbe; 132, 150
İbn Kâni Eyyûb Utbe; 80
İbnü'l-Kassâb; 126
İbn Kâsım; 163
İbn Kays; 82
İbn'ül-Kayyim el-Cevziyye; 65, 83, 173, 248
İbn Kemâl Paşa; 148, 157, 256, 257
İbn Kesir; 18, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 32, 40, 46, 47, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 121, 126, 128, 130, 131, 132, 150, 152, 153, 177, 179, 182, 207, 223, 273, 281
İbn Kevâ; 26
İbn Keysân; 110
İbn'ül-Kiftî; 154
İbn'ül-Kiriyye; 149
İbn Kudâme; 173
İbn Kuteybe; 128, 236
İbn Kutubhoga; 127, 150, 161, 177
İbn'ül-Lehbân (Şemseddin Muhammed İbn Ahmed İbn Abdülmü'min); 248
İbn mâce; 63, 86, 88, 106, 181
İbn Maîn; 50, 51
İbn Mâlik; 134
İbn Manzûr; 18, 21, 22, 23, 198
İbn Melek; 249
İbn Melek Medresesi; 259
İbn Mës'ûd; 88, 94, 99, 103, 128
İbn Merdûye; 97
İbn Meymûn; 46
İbn'el-Münir el-İskenderî; 149
İbn Mihter; 83
İbn Mübarek; 105, 232
İbn Muhammed eş-Şeyrezi; 129
İbn Muhammed et-Tâi; 129
İbn Muîn; 139
İbn Muhyî eş-Şirâzi; 159
İbn'ül-Mürtâzâ; 186
İbn el-Münzir (Muhammed İbn; İbrahim Ehubekir en-Nisâbüri); 29, 84, 234
İbn'ün-Nakib el-Endelûsi; 109
İbn'ün-Nakib el-Makdisi; 246
İbn'ün-Neccâr; 127
İbn'ün-Nedîm; 64, 108, 177
İbn'ün-Nehhâs; 163
İbn'ün-Nekkâs; 249
İbn Nübâte; 240
İbn Nüceym; 160
İbn Ömer; 77, 80, 88
İbn'ür-Râbi; 131
İbn Rüsd; 261
İbn Sa'd; 29, 38, 46, 52, 95, 96
İbn Sahâbiyye; 32
İbn'üs-Sâhib Yahyâ; 127
İbn es-Sâi; 154
İbn Said el-Kelbi; 57
İbn'üs-Selâh; 131, 135, 218
İbn Salâh Nevevî; 39
İbn Selîm İbn Esed el-Kurazî el-Medenî; 36, 50
İbn'üs-Sem'ânî (Mansûr İbn Ahmed İbn Abdülcebâr el-Mervezi); 242
İbn Seyyid el-Küllî; 246
İbn Sinâ; 152, 172, 195, 207, 208
İbn Sirin; 53, 54, 58, 73
İbn Sünnî; 83, 88
İbn Şahadâr el-Esedi er-Râzi; 224
İbn Şâhin (Ebu Hafs Ömer İbn Ahmed el-Bâgdâdî); 238
İbn el-Şeceri; 145
İbn Şehraşûb; 204
İbn Tağriberdi; 125, 129, 132, 150, 154, 164, 177, 190, 222, 223
İbn Teymiyye; 7, 15, 46, 69, 126, 128, 129, 131, 163, 173, 181, 182, 183, 247, 248
İbn Uleyye; 106, 233
İbn U'eyne; 27, 48, 53, 57
İbn Vadâd Sa'leb; 236
İbn Yûnus; 106
İbn Zeyd; 128
İbn Zübeyr; 46
İbrâhim; 7, 78, 100, 107, 128, 191, 196, 213
İbrâhim Ahmed el-Adevî; 277
İbrâhim İbn Ali el-Kumî; 234
İbrâhim İbn Ebu Yahyâ; 75
İbrâhim İbn Edbem; 77
İbrâhim İbn Es'as; 108
İbrâhim İbn Hânî; 24
İbrâhim İbn Hüdbe el-Fârisî; 75
İbrâhim İbn Muhammed Arâşah; 256
İbrâhim İbn Munzir; 109
İbrâhim İbn Müsa; 108
İbrâhim İbn Meyser; 47
İbrâhim İbn Ömer İbn Keysân; 49
İbrâhim İbn Sa'd; 106, 107
İbrâhim İbn Sa'dân; 237
İbrâhim el-Mâzenî; 278
İbrâhim el-Misri; 158
İbrâhim el-Müsevi ez-Zencânî; 199
İbrâhim el-Müzenî; 151
İbrâhim en-Nebâi; 34, 41, 51, 55, 101
İc; 248, 257
İ'câz'ül-Beyân; 228
İ'câz'ül-Beyân fî Te'vîl'ül-Kur'ân; 226
İ'câz'ül-Beyân fî Te'vîl Ömm'ül-
- Kur'ân; 225
İdris; 107
İdris el-Bittisi; 225
İhbâr'ür-Ruvât; 190
İhbâr'ül-Ulemâ bi Ahbâr'il-İlûkema; 154
İhsan İlahî Zahir; 191
İhtilâf'ül-Fukahâ; 116
İhvan'üs-Safa; 194-195
İhyâ'u-Ulûm'id-Dîn; 126
İkâz'ül-Beger fî'l-kadâi' ve'l-kader; 187
İkd'ül-Leâli; 163
el-İklîl fî Istînbât'it-Tenzîl; 175
İkrime; 21, 29, 46, 48, 49, 54, 56, 57, 84, 96, 124
İkrime Abdullah İbn Abbâs; 41
İksir'ül-Ârifin; 207
el-İksir fî ilm'it-Tefsîr; 153, 242, 247
İlm'u Dirâyet'il-İlâdis; 75
İlyâs; 76, 80, 83
İ'lâm; 130
el-İlân bi erkân'il-İslâm; 163
İmâdüddin; 177
İmâdüddin Yahyâ el-Alevî; 147, 248
İmâdüddin Ebu'l Fîdâ İsmâil İbn Kesir; 85, 130
İmâdüddin el-Mâlikî; 247
İnbâ'ül-Enbâ; bi Atyeb'il-Enbâ; 132, 172
İnbâh'ür-Ruvât alâ Enbâ'in-Nuhât; 150
İncil; 17, 219
İnegöl; 167
İngiltere; 268
el-İnsâf; 148, 149, 246
İnâyet'ül-Kâdi; 259
İ'râb'ül-Kur'ân; 114, 130; 233, 243
İran; 70, 76, 91, 96, 108, 109, 113, 116, 121, 165, 192, 207, 208, 225, 231, 234, 235, 236, 238, 240, 253, 254, 257, 258, 289
İrem; 107
el-İrfân; 187-190
İrsâd; 90
İrsâd'ül-Akl'is-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâb'il-Kerîm; 145, 167, 168, 170
el-İrsâd fî Tefsîr'il-Kur'ân; 125, 242, 245
İrsâd'ül-Gâdir; 181
İmâm Ahmed İbn Hanbel; 14, 78, 82, 86, 99
İmâm Ebu Hânîfe; 34, 57, 90, 105, 232
İmâm Bağavî; 129
İmâm Buhârî; 17, 22, 32, 106, 108, 110, 194, 233
İmâm Ca'fer es-sâdik; 111
İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerir Taberî; 20
İmâm Ebu Yûsuf; 105, 232
İmâm Ebu Muhammed Hasan İbn Ali; 203
İmâm Halîl; 105, 112, 232
İmâm'ül Haremeyn el-Cüveynî; 151, 177, 241, 242

İmâm'ül-İlûd
İmâm'ül-Ki
İmâm'ül Kebî
İmâm Kudûrî
İmâm Kurtub
İmâm Mâlik;
161, 175,
İmâm'ül Mâtî
İmâm Mehdi;
İmâm Muhan
176, 231,
İmâm Müslim
246
İmâm Nevevî;
İmâm Râfi; 1
İmâm Sa'leb;
İmâm Secâve
İmâm Şehâvi;
İmâm Sevrî; 1
el-İsmâme ve's
İmâm Süyûtî;
İmâm Şâfi; 29
127, 151, 1
232
İmâmîyye Şias
İmâm-ı Züfer;
İmâm; 87
İmâm İbn Hu
İk; 82, 86, 21
İk İbn Ömer
İk İbn Tennû
İsmâdüddin el-
İsterayin; 254,
İshâk; 32, 196
İshâk İbn Âm
İshâk İbn Ma
İshâk İbn Râh
İshâk İbn Ebu
İshâk İbn Nec
İshâk Paşa M
İshâkeriyye;
179, 246,
279, 280
İskilip; 167
İslâm Ansiklop
127, 129,
171, 173,
el-İslâm'ü Din
el-İslâm'ü Din
İslâm Düşünce
İslâmî Etüdler
İslâmîda Sosya
İslâm ve kapit
el-İslâm ve'l-T
İsmâli; 100, 1
İsmâil Cerrah
95, 111
el-İsmâliyye;
İsmâil Hakkı
İsmâil Hakkı
İsmâil Konevî
İsmâil Mürid;
İsmâil es-suffi
İsmâil Rusâbi

- İsmâ'ül-Hüdâ; 126
 el-İsmâ'ül-Kâmil; 159
 İsmâ'ül Kebir; 125
 İsmâ Kudûrî; 250
 İsmâ Kurtubî; 98
 İsmâ Mâlik; 51, 97, 106, 112, 130, 161, 175, 233
 İsmâ'ül Mâtürîdî; 7
 İsmâ Mehdî; 180
 İsmâ Muhammed İbn Hasan; 106, 176, 231, 254
 İsmâ Müslim; 29, 94, 106, 108, 233, 246
 İsmâ Nevevî; 121, 134, 135
 İsmâ Râfî; 165
 İsmâ Sa'leb; 3
 İsmâ Secâvendî; 165
 İsmâ Sehâvî; 134
 İsmâ Sevri; 112
 el-İsmâ ve's-Siyâse; 113
 İsmâ Süyûtî; 15-175
 İsmâ Şâfî; 29, 31, 46, 58, 105, 111, 127, 151, 152, 153, 161, 166, 175, 232
 İsmâiyye Şîasi; 198, 200
 İsmâ-i Züfer; 105, 232
 İsmâ; 87
 İsmâ İbn Husayn; 18, 56
 İsmâ; 82, 86, 219
 İsmâ İbn Ömer es-Sakîfî; 115
 İsmâ İbn Tennûrî; 192
 İsmâuddin el-İsferâyîni; 157
 İsterâyîni; 254, 256
 İshâk; 32, 196
 İshâk İbn Âmidî; 131
 İshâk İbn Main; 233
 İshâk İbn Râheveyh; 90, 109, 113, 232
 İshâk İbn Ebu İsrâîl; 116
 İshâk İbn Necîb el-Melâfî; 75
 İshâk Paşa Medresesi; 167
 İshenderiyye; 76, 90, 129, 163, 178, 179, 246, 247, 269, 274, 277, 278, 279, 280
 İshâp; 167
 İstâm Ansiklopedisi; 4, 27, 54, 94, 126, 127, 129, 136, 150, 154, 160, 163, 171, 173, 194, 230
 el-İstâm'ü Dinün Âmmün İhlâdî; 280
 el-İstâm'ü Din'ül-Fitra; 278
 İstâm Düşüncesinin Esâsları; 283
 İstâmi Etüdler; 283
 İslamda Sosyal Adâlet; 283
 İstâm ve kapitalizm çatışması; 283
 el-İstâm ve't-Teccid fî Mısır; 278, 279
 İsmâîlî; 100, 176, 196
 İsmâîl Cerrahoglu; 4, 8, 11, 9, 19, 42, 95, 111
 el-İsmâîliyye; 191
 İsmâîl Hakkî Bursevî; 228, 229, 230
 İsmâîl Hakkî Şengüler; 285
 İsmâîl Konevî; 158
 İsmâîl Müfid; 158, 262
 İsmâîl es-Saffâr; 114
 İsmâîl Rüşbî; 258, 259
 İsmâîl Şevket Efendi; 269
 İsmâîl İbn Abdurrahmân; 30
 İsmâîl İbn Abdulmelik; 43
 İsmâîl İbn Ahmed İbn Abdullah el-İlîrî; 240
 İsmâîl İbn Ayyâs; 107
 İsmâîl İbn Bâli; 255
 İsmâîl İbn Ebu İhlâdî; 99
 İsmâîl İbn İhlâdî; 18
 İsmâîl es-Süddî; 52
 İsmâîl İbn Ebu Ziyâd; 115
 İsrâ; 7
 İsrâfîl; 196
 el-İsrâîliyyât; 92
 İstanbul; 70, 167, 168, 171, 228, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 268, 269, 272, 274
 el-İstîbâr; 202
 el-İstîgnâ fî Tefsîr'il-Kur'ân; 238
 İstikbal bu dinindir; 283
 İstîlâhât-ı fıkhiyye Kâmusu; 272
 el-İşâre; 255
 el-İşârât; 152
 İşârât'ül-l'câz fî Mazânn'il-lcâz; 272
 el-İşârât'ül-lâhiyye; 247
 el-İşârât'ül-lâhiyye; 247
 İşbiliyye; 178, 179, 245, 255
 el-İtkân fî Ulûm'il Kur'ân; 5, 7, 8, 66, 135, 136
 İtikâd'ât'ül İmâmiyye; 200
 İttihâd ve Terakkî; 276
 İzâc (İlâzistân); 160
 İzzeddin el-Kinânî; 134
 İzzeddin el-Kudsi; 134
 İzzeddin er-Rüstâğfenî; 246
 İzmir; 261, 269
 İzmirli Mehmed Efendi; 261
 İzmirli İsmâîl Hakkî; 273
 İzmit; 257
 İznik; 251
 İznikli Ali Çelebi; 260
 İznikli Ali Hüsrev; 260
 İznikli Müsâ İbn Hacı Hüseyin; 162
 Kâ'b; 85
 Kâ'b el-Ahbâr; 17, 29, 38, 85, 92, 94, 95, 96, 98, 100, 106, 123
 Kâ'be; 31, 85, 88, 149, 163, 196
 el-Kabes; 179
 Kabes'ün-Neyyireyn; 253
 Kâbil; 107
 Kâbus İbn Ebu Zübeyn el-Kûfî; 51
 Kaderiyye; 71, 124
 Kâdî; 259, 269
 Kâdî Abdülcebbar; 64, 185, 186, 187, 188
 el-Kâdî Abdülcebbar Hayâtuhu ve Müllefâtuhu; 187
 Kâdî Beydâvî; 145, 148, 154, 156, 157, 159, 160, 169, 170, 172, 229, 243, 247, 248, 250, 252, 254, 255, 256, 260, 262, 263, 271
 Kâdî Beydâvî Tefsîri; 250, 257, 258, 261
 Kâdî Ebu Bekir İbn'ül-Arahî; 175, 178, 179, 180
 Kâdî Ebu'l-Hasan; 178
 Kâdî Hüseyin; 129
 Kâdî İbn Kâmil; 125
 Kâdî İyaz; 178, 181, 259
 Kâdî'l-Kudât Ebu'l-Hasan ed-Dâmegânî; 145, 177
 Kâdî Nâsiruddîn; 155
 Kâdî Said Kummî; 268
 Kâdî Şemseddîn el-İlâvî; 150
 Kâdî Şureyh; 52
 Kâdî Şureyk; 106
 Kâdî Tefsîri; 251, 258, 260, 261
 el-Kâdî'l-Manzûm fî Zikri Efâdil'ir-Rûm; 171
 Kâdizâde Şemsuddîn; 158
 Kâdî Zekerîyyâ el-Ansârî; 157
 Kâf Dağı; 100
 el-Kaffâl; 151, 241
 el-Kâfî; 160, 201, 213, 214
 Kahat Köyü; 207
 Kâhire; 20, 11, 116, 121, 134, 160, 163, 166, 246, 248, 249, 250, 252, 256, 258, 262, 273, 278, 280, 286
 Kâhire Üniversitesi; 282
 Kalmûn; 275
 Kamer; 7
 el-Kâmil; 129, 150, 223
 el-Kâmil fî't-Târih; 186
 Kâmus; 3, 31, 250, 257
 Kâmus-i Türkî; 9
 Kâmus Tercümesi; 3, 4, 6, 9, 198
 Kâmus'ül-A'lâm; 230
 Kâmus'ül-Muhit; 5
 Kandîye; 269
 Kanhuc; 278
 el-Kânun; 152
 Kânûnî Sultân Süleymân; 167, 168, 256, 257
 Kânûn'ül-Vizâre; 241
 Karâfî; 131
 Kara Kemâl; 255
 Karaman; 249, 252, 255, 256, 257
 Karamanî Mevlâna Seyyid; 167
 Karâmita; 237
 Karlofça; 267
 Kârûn; 107
 Kasas; 7
 Kâsim; 114
 Kâsim el-Bagavî; 237
 Kâsimî; 20
 Kâsim İbn Asâkir; 131
 Kâsim İbn Ebu Bezze; 46
 Kâsim İbn Kutluboga; 159
 Kâsim İbn Muhammed; 57
 Kâsim İbn Muzafer; 161
 Kâsim İbn Sellâm; 112
 Kastamonu; 256, 272
 Kastilya; 129
 Kâşân; 208
 el-Kâşânî; 225, 226, 255
 Katâde; 44, 46, 49, 56, 58, 84, 128
 Katâde İbn Diâme; 43, 51, 53
 Kâtib Çelehî; 146, 149, 154, 155, 156,

Maarra; ?
Maallim'ü
Mangosa;
Magrib; 1
Magribli
179
Magribli S
Mahmüd
Mahmüd
Mahmüd
Mahmüd
Isfah:
Mahmüd
Mahmüd
Mahmüd
Mahmüd
müd
Mahmüd
Mahmüd
Mahmüd
Mahmüd
el-Mahsûl
Makülât;
Makölâl't
Makâm-i
Makâmat
el-Makâm
Makbû'lü
Ma'kil ib
Maklebe
Malaga;
Malatya;
Malazgirt
Mâlik; 81
Mâlik; 1
Mâlik ih
Mâlik ih
Malkara;
Namekân
Ma'mer;
Ma'meri;
Manâhil'
Manastir
Manastur
Manastur
Manisa;
Manisalı
Mansûr;
Mansûr
Mansûriy
Maray; 2
Marash S
148'
Mârûf; 1
Marûzât;
Matâli-ü
Matahsar
Matla'ül
Mâtürüd
Mâyervâd
Mâzenî;
Meallim T
Meallim'e
el-Mebâc

- Maarraf; 241
Maâlim'ül-Tenzil; 128, 162
Magosa; 228
Mağrib; 192, 247, 252, 254, 285
Mağribî Sâlih Şeyh Yûsuf el-Hazzâm; 179
Mağribî Sirâc'uddîn el-Sermiyâhî; 153
Mahmûd Efendi; 171
Mahmûd Fehmi; 282
Mahmûd Hicâzî; 285
Mahmûd İbn Abdurrahman el-İsfahânî; 155
Mahmûd İbn Geylân; 110
Mahmûd Geylânî; 157
Mahmûd el-Kasbî; 129, 130
Mahmûd el-Konevî (Ebu's-Senâ Mahmûd İbn Ahmed İbn Mes'ûd); 249
Mahmûd Paşa Medresesi; 167
Mahmûd Şaltût; 279
Mahmûd Şükrî el-Âlûsî; 173
Mahmûdiye Medresesi; 271
el-Mahsûb; 179
Makâlât; 95
Makâlât'ül-İslâmiyyîn; 235
Makâm-ı Mahmûd; 18
Makâmât (Nesâih'ül-Kibâr); 146
el-Makâmât'ül-Hayâliyye; 172
Makbûl'ül-Menkûl; 161
Ma'kil İbn Sinân; 35
Maklebe İbn Melkân el-Harizmi; 75
Malaga; 163
Malatya; 225, 247
Malazgirt; 236
Mâlik; 81
Mâlikî; 179, 180
Mâlik İbn Enes; 176, 179
Mâlik İbn Dînar; 56
Malkara; 228
Mamekânî; 180, 207, 214
Ma'mer; 54, 75
Ma'merî; 125
Manâhil'ül-İrfân; 5
Manastır; 259, 269
Manastır İsmâil Hakkı; 269
Manastır Şah Muhammed; 259
Manisa; 260
Manisalı Abdurrahman Efendi; 259
Mansûr; 90
Mansûr İbn Nûh; 121
Mansûriye; 163
Maras; 261
Maraslı Saçaklızâde Mehmed Efendi; 148
Mârûf; 102, 105
Marûzât; 168
Matâli-ü Envâr'it-Tenzil; 246
Matâşarî; 162
Matn'ül-Bedreyn; 135, 136
Mâtûridî; 173
Mâverâünnehr; 150, 242, 250, 255
Mâzenî; 114
Meâlim fi't-Tarîk; 285
Meâlim'üt-Tenzil; 129, 161
el-Mebâdî fi İsbât'it-İlmâme; 199
Mebâdî'ün fi Ulûm'il-Kur'ân; 11
el-Mebâhis'ül-İmâdiyye; 152
el-Mebâhis'üş-Şarkıyye; 152
el-Mebde ve'l-Meâd; 207
el-Mebsût; 242
Mecâz'ül-Kur'ân; 64, 111, 112, 233, 239
Mecd'üd-Devle el-Cilî; 150
Mecdûd Mansûroğlu; 163
Mecdûlmülk Berkyârûk; 177
Mecdûddîn Firûzâbâdî (Ebu Tâhir Muhammed İbn Ya'kûb İbn; Muhammed eş-Şirâzî); 250
Mecellet'ül-Ezher; 280
Mecellet'ül-Mecma'il-İlmîyi'l-Arabî; 173
Mecma'ül-Bahreyn; 135, 136, 253
Mecma'ül-Beyân; 202, 204, 206
Mecma'ül-Envâr; 251
Mecma'ül-İlmî el-Arabî; 276, 286
Me'cûc; 86
Medârik; 160, 163
Medârik'üt-Tenzil; 145
Medârik'üt-Tenzil ve Hakâik'üt-Tevîl; 160
Medeniyetin Problemleri; 283
el-Medhal; 11
Medine; 25, 27, 33, 36, 37, 39, 43, 47, 53, 56, 57, 59, 67, 68, 70, 71, 85, 92, 94, 112, 166, 168, 176, 179, 199, 202, 237, 251, 258
Medineliler; 26
Medine Tefsîr Ekolü; 50
Medreset'ül-Kudât; 270, 272
Medreset'ül-Vâizin; 270, 272, 275
el-Medreset'ül-Vataniyyet'ül-İslâmiyye; 275
Mefâti'h'ül-Gayb; 145, 147, 150, 152, 153, 208
Mefhumât'ül-Akrân fi mübhemât'il-Kur'ân; 135
Mehâsin'üt-Te'vîl; 277
Mehâyim; 252
el-Me'haz; 153
Mehdî; 72, 86, 286
Mehdîlik; 268
Mehdiya el-Verrâk; 178
Mehmed IV; 260
Mehmed Âkîf Ersoy; 10, 271, 277, 278
Mehmed Bey; 251
Mehmed Fevzi Efendi; 269
Mehmed Oğlu Nu'mân Efendi; 270
Mehmet Sofuoğlu; 11
Mehmed Tâhir; 230
Mekhûl; 41, 53
Mekke; 30, 32, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 56, 57, 59, 68, 69, 70, 71, 97, 101, 104, 105, 134, 145, 146, 148, 149, 168, 178, 199, 232, 234, 235, 237, 244, 254, 258, 261, 276, 282, 286
Mekke Şerifi Hüseyin; 276
Mekki İbn Ebu Tâlib; 130
Mekki İbn İbrâhim; 108
Melikşah; 145
Me'mûn; 112
Me'mûn İbn Ahmed el-İlêrevî; 75
Menâhic'ül-Müfessirin; 127, 154, 160, 161, 164, 166, 173, 176, 177, 180, 183, 207, 223, 230, 279, 280, 286, 287
Menâhil'ül-İrfân; 8, 11
Menâkib'ül-İmâm eş-Şâfiî; 131, 152
el-Menâr; 168, 276, 277, 278
Menâr'ül-Envâr fi Usûl'il-Fıkıh; 160
Menhec'ül-Furkân; 5, 16
Menî Abdulhalim Mahmûd; 127, 134, 160, 164, 165, 166, 173, 176, 177, 180, 183, 207, 230, 279, 280, 286, 288
Meraga; 150, 278
Merâkeş; 179
Mercâniye Medresesi; 171
Mergânî; 160
el-Merîyye (Almaria); 163
Merrâkeş; 245
Merv; 70, 76, 90, 106, 112, 128, 222, 233, 241, 242, 243
Mervân; 90
Merve; 191
Merverrûzî; 128
Mervezi; 48
Meryem bint İmrân; 82
Merzifon; 257
el-Mesâbih; 165
Mescid-i Aksâ; 85, 86, 196
Mescid-i Harâm; 49, 85
Mescid-i Nebevî; 50, 94, 95
Mescizâde Abdullah Efendi; 158, 261
Mesîre İbn Abd Rabbihi; 83
Mesnevi; 228
Mesrûk; 20, 34, 43, 51, 55
Meşâhîr'üş-Şark; 173
Meşâhîrû Udebâ'il-Asr'il Hâzir; 280
Meşhed; 204
Mevâli; 41
el-Mevâkıf; 250
Mevâkıf şerhi; 251
Mevâkib; 255
Mevâki'ün-Nücûm; 225
Mevdûdî; 273
Mevkî'ül-Usûl fi Vakf'il-Menkûl; 168
Mevlânâ; 226, 228
Mevlânâ Ali Kuşçu; 148
Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî; 171
Mevlânâ İvâz; 158
Mevlânâ İbn'ül-Hatîb; 148
Mevlânâ İdris-i Bitlisî; 255
Mevlânâ Muslihüddîn; 257
Mevlânâ Münşî; 156
Mevlânâ Şeyh İsmâil Hakkı el-Celvetî; 230
Mevzûât; 68, 77, 82, 91, 96
Mevzû Hadisler; 67, 70, 72, 74, 75, 76
el-Mevzûât'ül Kübrâ min'el Ehâdis'il-Merfuât; 127
Meymûn İbn İshâk; 240
Meymûn; 22
Tefsîr, C. XVI, A, F.21

- Hanzali; 110
 Muhammed İbn İsa; 98, 109
 Muhammed İbn İshâk; 112
 Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazi; 43, 50
 Muhammed İbn Kâsım et-Teykânî; 75
 Muhammed İbn Kerrâm; 71
 Muhammed İbn Mekki; 180
 Muhammed İbn Muallâ el-Ezdi; 241
 Muhammed İbn Müsennâ; 98
 Muhammed İbn Ömer; 145
 Muhammed İbn Ömer ed-Dârendevî; 159
 Muhammed İbn Ömer el-Vâkidi; 75, 124
 Muhammed İbn Rebi; 75
 Muhammed İbn Rubâbe; 109
 Muhammed İbn Sa'd; 112
 Muhammed İbn Said el-Kelbi; 75, 124
 Muhammed İbn Said eş-Şâmi; 75
 Muhammed İbn Sâlib es-Sibâi; 253
 Muhammed İbn Sellâm el-Cummâhi; 115
 Muhammed İbn Sellâm el-Beykendi; 108
 Muhammed İbn Sevr; 66
 Muhammed İbn Seyf; 115
 Muhammed İbn Sirin; 27, 42
 Muhammed İbn Yahyâ; 111
 Muhammed İbn Ya'kûb el-Asamm Ebu Ali en-Nisâbüri; 239
 Muhammed İbn Yûsuf; 193
 Muhammed İbn Yûsuf Atfîş; 192
 Muhammed İbn Yûsuf el-Beykendi; 108
 Muhammed İbn Yûsuf el-Firyâbi; 115
 Muhammed İbn Yûsuf İbn Hûd; 129
 Muhammed İbn Ükkâye el-Kirmânî; 75
 Muhammed İbn Zinâd; 13
 Muhammed İbn Ziyâd el-Yezkûrî; 75
 Muhammed İkbâl; 285, 289
 Muhammed el-İskilîbi; 159
 Muhammed el-İstanbûlî; 159
 Muhammed İzzet Derveze; 285
 Muhammed Karahisârî; 254
 Muhammed Kâsım en-Nanotevi; 268
 Muhammed Kâzım Assâr; 290
 Muhammed Kâzım el-Horasanî; 290
 Muhammed Kemâluddin et-Taşkendi; 159
 Muhammed Kutub; 281, 282
 Muhammed Kürd Ali; 277
 Muhammed el-Mehdi; 200
 Muhammed Mekki; 158
 Muhammed el-Mektûm; 201
 Muhammed el-Misri; 158
 Muhammed el-Mirgânî; 286
 Muhammed Mustafa el-Meragî; 145, 278, 281
 Muhammed Murtazâ el-Huseynî; 202
 Muhammed en-Niksârî; 159
 Muhammed er-Ruvâsi; 105, 232
 Muhammed Senâullah el-Hindî; 263
 Muhammed es-Senûsi; 254
 Muhammed es-Siddîki; 157
 Muhammed Şeltûti; 281
 Muhammed et-Tâki; 200
 Muhammed et-Tayyibi; 147
 Muhammed et-Tilimsânî (Muhammed İbn Ahmed İbn Muhammed İbn Merzûk); 252
 Muhammed Yûsuf; 194
 Muhammed ez-Za'ferânî; 116
 Muhammed Zekiyüddin; 280
 Muhammediye; 228, 252
 Muhsin el-Âmülî; 190
 Muhtâr'üs-Sihâh; 249
 el-Muhtasar fi Ahbâr'il-Beyr; 129
 Muhtasar'üd-Düvel; 154
 Muhtasar'ül-Hâcib; 131
 Muhtasar'ül-Intisâr; 180
 Muhtasar'üş-Şeria şerhi; 180
 Muhtelef'ür-Rivâye; 126
 Muhyiddin İbn'ül-Arabî; 217, 218, 221, 224, 225, 226, 288
 Muhyiddin el-Atik; 251
 Muhyiddin el-İmâdi; 159
 Muhyiddin el-Kâfiyeci; 134, 253
 Muhyiddin Mohammed Karabâgi; 159
 Muhyiddin el-Vefâi; 256
 Muhyl-Sünne; 128
 Muhiüddin el-İci; 258
 Mukaddime; 34, 126, 161
 Mukaddime fi Usûl'it-Tefsîr; 28, 126
 el-Mukaddime fi's-Salât; 126
 Mukaddime Mir'at'ül-Envâr ve Mişkât'ül-Esrâr; 201
 Mukaddimet'ül-Edeb; 146
 Mukâtil; 98, 121, 128
 Mukâtil İbn Hayyân; 57
 Mukâtil İbn Hibbân; 124
 Mukatil İbn Süleyman; 30, 58, 72, 75, 111, 124
 el-Mukattam; 111, 115
 el-Mukri; 57, 130
 Muktedir; 235
 el-Muntazam fi Târih'ül-Ümem; 150, 177, 190, 223, 127
 Munyetü Uceyl (Misri); 262
 el-Mürâcaât; 199
 Murâd Paşa Cami; 257
 Murcie; 54, 71, 76, 125, 245
 Murtazâ Mutahharî; 290
 Müsâ; 13, 30, 76, 83, 84, 107, 191, 219
 Muvaqqaküddin el-Mavnîl (Ebu'l-Abbas Ahmed İbn Yûsuf); 246
 el-Muvatta; 130, 161, 179, 181
 Muvazzah İlm-i Kelâm; 272
 Muzaffer İbn Âsum; 75
 Muzafferuddîn İbn'üs-Saâtî; 160
 Mübârek Şâh; 251
 el-Müberra; 114, 236
 Mücâhid; 7, 29, 34, 43, 44, 46, 47, 49, 55, 57, 58, 64, 84, 122, 128, 139, 231
 Mücâhid İbn Cebr; 46
 Mücâhid İbn Cübeyr; 108
 Mücâhid İbn Câbir; 124
 el-Müceddidün fi'l-İslâm; 277, 279
 Mücессime; 71
 Müdel; 131
 Müderris Mahallesî; 167
 Müderris İbrâhîm Efendi; 270
 Müderris Rezâvi; 208
 Müeyyездә Abdurrahmân Efendi; 255
 el-Müfredât; 6, 7, 243
 Müfti's-Sakaleyn; 256
 Müftü Hacı Hüseyin Efendi; 271
 Mükâtebât; 226
 Mülteka'l-Bahreyn; 253
 Müsâ Celebi; 251
 Müsâ İbn Ubeyde; 106
 Müsâ el-Kâzım; 200
 Müsâ Kâzım Efendi; 270
 Musaffâ'l-Mekâl; 180, 183
 el-Mushaf'ül-müeyesser; 280
 Muslihuddin Muhammed el-Lâri; 159
 Muslim İbn Hâlid; 106
 Muslim İbn İbrâhîm; 109
 el-Musned'ül-Kebîr; 110
 Mustafa Abdurrazzâk; 275
 Mustafa Efendi; 228
 Mustafa el-Mantukî; 158
 el-Mustafa; 160
 Mustafa Paşa; 167
 Mustafa Sürûri; 157
 Mustafa Ziyâde; 136
 Musul; 238, 244, 245, 246
 Musulîn Şemseddin Muhammed; 151
 el-Mu'temid; 115
 Mutezile; 124
 Mutezilenin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri; 185
 Mu'tasım; 107
 Mutavvel; 5
 Mutavvel Hâşiyesi; 251
 el-Muvafakât; 17, 31, 218
 Muvaqqak'üd-Din Abdullatif; 127
 Münşî Mehmed Efendi; 257, 258
 Müntehab fi Usul'id-Din; 160
 el-Müntekâ; 181
 Mürre; 103
 Mürre el-Hemedânî; 34, 43, 51
 Müsned'üş-Şeyhayn; 131
 Müslim; 18, 23, 34, 37, 39, 48, 67, 72, 73, 81, 85, 92, 96, 97, 98, 99, 129, 133, 174, 181, 236
 Müslim Gazetesi; 289
 Müslüman Kardeşler; 283
 Müsned; 86, 91, 92, 98, 107, 108, 135, 161, 236, 237
 el-Müsned ve'l-Târih; 238
 Müstâkimzâde Sâdeddin Efendi; 171, 262
 el-Müstakşâ fi'l-Emsâl; 146
 el-Müstedrek; 39, 81, 88, 239
 Müşebbihi; 71
 Müşkilü'l-'rab'ül-Kur'ân; 130
 Müşkil'ül-Kur'ân; 114
 Mütenebbi; 238
 el-Müverrihûn fi Misr; 136

- el-Müzekkirât; 277, 287
Müzekkiret'ü Târih'il-Teşri'il-İslâmî; 175
Müzdelife; 71
Nâfi'; 22, 31, 48, 58, 77, 176
Nâfi' İbn Ezrak; 31, 192
Nâfi' İbn Cübeyr; 51
Nakdül-Usûl; 208
Nakdül-Müfredân İmâm Ahmed; 20
Nâki; 20
Nasihat'ül-Mülûk; 241
Nâsirüddin Ahmed; 148
en-Nâsih ve'l-Mensüh; 179
Nasrâbâd; 109
Nasruddin el-Manastiri; 159
Nâsirüddin es-Semerkandî; 160
Nâsirüddin Tûsi; 165
Nazm'ül-Dürer (Münesabat'ı Bikâf); 252
Nazm'ül-Kur'an; 149
Nazzâm; 115
Necâr; 35
Necf; 180, 241, 290
Necde İbn Uveymir; 31
Necdet İbn Amir; 192
Necmeddin el-Baghdâdî; 247
Necmeddin Ebu Hafs en-Nesefî; 160
Necmeddin Dâye; 224
Necmeddin İbn'ül Melik'il-Kâmil el-Eyyûbî; 116
Necmeddin Ahmed İbn Muhammed el-Kamûlî; 152
Necmeddin Kübra; 224, 259
Nedvet'ül-Ulemâ; 268
en-Nefahât'ül-İlâhiyye; 226
Nehâl; 113
Nehe'ül-Belâga; 186, 240, 274
Nehe'ül-Müsterşidin Şerhi; 180
Nehcuvân; 255
Nehcuvânî; 157
Nehrevân; 191, 239, 243
Nehrü'd-Dekâik; 259
Nehr'ül-Mâdd; 164
Nemrûd; 191
Nesâ; 238, 239, 250
Nesef; 160
Nesefî; 161, 250
Nesefî akâidi; 250
Nesef; 48, 50, 94, 96, 97, 106, 139
Neşvet'üş-Şumûl fi'z-Zihâb'ül İslâm-bâl; 171, 172
Nevâhid'ül-Ebkâr ve Şevârid'ül-Efkâr; 156
Nevel; 133
Nev'izâde Atâullah; 171
Nej'ül-Evtâr; 181
Nej'ül-İbtibâc; 133
Nezîl'üt-Tenzîl; 257
Niftaveyh; 114, 237
Nihâvend; 38
Nihâye; 88
Nihâyet'ül-Beyân fi Tefsir'il-Kur'an; 245
Nihâyet'ül-Matlab; 242
Ni'metullah el-Aydîni; 159
Ni'metullah Nehcuvânî; 255
Nisâbü; 105, 108, 127, 175, 177, 222, 232, 233, 234, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 244
en-Nisâbü; 7, 165, 222
Niğde; 252
Nizâmiye Medresesi; 177
Nizâm'ül-Âlem ve'l-Ümem; 280
Nizâm'ül-Mülk; 145
en-Nizâm ve'l-İslâm; 200
en-Nücum'üz-Zâhire; 125, 129, 150, 154, 164, 177, 190, 222, 223
Nuhbet'ül-Beyân; 245
Nukat'ül-Arab fi Garib-il-İrâb fi'l-Kur'an; 146
Nu'mân İbn Beşir; 21
Nu'mân İbn Sâbit; 57
Nu'mâniyye; 244
Nüreddin Hamza el-Karamânî; 157
Nüreddin Kâşânî; 208
Nüreddin es-Sindî; 158
Nûri Yüce; 150
Nûr el-Mahallî; 166
Nûr Risâleleri; 272
Nûrullah eş-Şirvânî; 159
Nûr'ül-Kulûb; 251
en-Nûr'us-Safir; 136
Nusaybin; 76, 90, 200
Nurşin; 272
en-Nutk'ül-Mefhûm; 127
Nüzhet'ül-Elbâb; 172
Nüzhet'ül-Elibhâ; 150
Osmân; 20, 21, 22, 24, 25, 27, 34, 35, 36, 51, 68, 69, 73, 93, 94, 95, 192, 200
Osmân Emin; 275
Osmân Fazlî Efendi; 228
Osmân İbn Affân; 101
Osmân İbn Ebu Şeybe; 107
Osmân İbn Hakîm; 48
Osmân İbn Hattâb; 75
Osmân İbn Sâbit; 22
Osmân İbn Said; 51
Osmân Kemâhî; 158
Osmân el-Mâzenî; 112
Osmân Necâfî; 263
Ömer; 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 46, 50, 51, 52, 53, 67, 68, 69, 73, 77, 78, 85, 90, 92, 93, 94, 95, 98, 101, 108, 127, 131, 143, 174, 190, 200, 204
Ömer Atâfî; 257
Ömer Fevzi Mardin; 273
Ömer İbn Abdulazîz; 44, 127
Ömer İbn Abdurrahmân el-Kazvîni; 147
Ömer İbn Atıyye; 56
Ömer İbn Said; 82
Ömer İbn Seleme; 58
Ömer kızı Vezîre; 161
Ömer Nasûhî Bilmen; 25, 37, 46, 51, 52, 54, 56, 58, 116, 125, 126, 127, 129, 160, 161, 162, 166, 171, 173, 176, 177, 179, 180, 183, 230, 271, 272, 281, 287, 289
Ömer Rızâ Doğrul; 263
Ömer Rızâ Kâhhâlî; 126, 154, 162, 166, 180, 181, 204, 207, 214, 224, 277, 280, 286, 287, 289
Örnekbâb; 289
Pakistan; 289
Pâris; 230, 274
Paul Janet; 270
Pendnâme; 229
Rabat; 263
Radiyüddin Ebu Nasr Hasen İbn Fadl; 204
Râgîb el-İsfahânî; 6, 7, 65, 155, 156, 243
Râif Efendi; 269
Râmûz'üt-Tahrir; 262
Râşid İbn Sa'd; 57
er-Ravza fi Tefsir'il-Kur'an; 134, 247
Ravza-i Mutahhare; 166
Ravdâr'ül-Cennât; 180, 207, 214
Râzi; 64, 156, 248
Rebî İbn Abdurrahmân; 129
Rebî İbn Enes; 36, 50, 57, 98, 99, 102, 128
Rebî İbn Mahmûd; 75
Rebî İbn Süleymân; 116
Receb; 75, 86
Receb Ali Tebrîzi; 268
er-Red ale'd-Dehriyye; 274
Redd'ül-Muhtâr; 263
Regâib; 86
Regâib'ül-Furkân; 165
Remk; 110
Remzi's-Nihâm; 121
Remzi Efendi; 159
Reynzi Na'nâ; 92
Re's Ayna; 246
Resâil; 195
Resâil el-Felsefiyye; 194
Reşhât'ü Ayn'ül-Hayât; 229
Reşid İbn Dâd; 115
Reşid Rızâ; 94, 104, 106, 144, 145, 275, 276, 277, 281
Reten İbn Abdullah; 75
Revh İbn Ubâde; 63, 106
Revnak'üt-Tefâsir; 254
Rey; 105, 110, 115, 116, 150, 175, 186, 231, 233, 235, 237, 239
Reyhânî; 208
Rıfat; 281
er-Risâle; 74
Risâle-i Hamldiyye; 276
Risâle fi Elfâz'il-Hadîs; 130
Risâle fi Hakk'il-Mehdî; 226
Risâle fi'l-İbâne an-Sucûd'il Cirm'il-Aksâ ve Fâtihî li'l-İlâhî Azze ve Cel-le; 194
Risâle fi İlm'il-Kimyâ; 186
Risâle fi Istisbâh'il-Ilavd fi İlm'il-Kelâm; 235
Risâle fi'l-Kadâ ve'l-Kader; 225
Risâle fi Sunâat'il-Kavvâsin; 121

Risâlet'ül-
er-Risâlet'
er-Riyâd'
Romanya
Rûh Kasl
Rûh'ül-M
Rûh'ül-B
Rûh'ül-M
Rûkneddî
Rummânî
Rumeli; 2
Rûstem o
Rûzbehân
Sa'd İbn
Sağakk z
158, 1
Sabit el-B
Sâbiğ İbn
Sâbiğ et-İ
Sâbit İbn
Sâbit İbn
Sâbit Mel
Sadr-ı A'
Sadafî; 1
Sa'di Çel
Sa'd et-T
Sadr-ı A
Sa'düddin
id ed
Sa'deddin
Sa'dullah
Sa'dullah
253
Sadreddi
Sadreddi
227,
Sadreddi
Sadr'ül-İ
Sadreddi
Safliyye;
es-Sâfi
208,
Safâ; 19
Saffâh;
Safedi;
Safedi e
Safevi İ
Safvet'ü
269
Safvet'ü
Safvet'ü
Sadr'üş
Sahihî
Sahrâ-i
Sâhib İbn
Said; 2
Said el-
Said H
Said İb
Said İb
42,
124
Said İb

- Risâlet'ül-Kuşeyriyye; 242
 er-Risâlet'ül-Müstatrefe; 128, 129, 183
 er-Riyâd'üz-Zâhire; 180
 Romanya; 276
 Rûh Kasidesi; 172
 Rûh'ül-Maânî; 145, 171, 172
 Rûh'ül-Beyân; 228, 229
 Rûh'ül-Mesnevî; 229
 Rûkneddîn; 128
 Rummânî; 64, 127
 Rumeli; 224, 258, 259, 261
 Rüstem oğlu Abdurrahmân; 192
 Rûzbehân Baklî; 223
 Sa'd İbn Ebu Salî; 58
 Saçaklı zâde Muhammed el-Mer'âşî; 158, 261
 Sabîr el-Benânî; 58
 Sâbiğ İbn Asel; 25
 Sâbiğ et-Temîmî; 25
 Sâhîr İbn Nasr; 113
 Sâbîr İbn Sinân; 116
 Sâbîr Mehmet Efendi; 269
 Sadr-ı A'zam Reşid Paşa; 171
 Sadûfî; 125
 Sa'dî Çelebî; 157
 Sa'd et-Tâî; 98, 99
 Sadr-ı A'zam Hoca Yusuf Paşa; 263
 Sa'düddîn Abdülazîz Ahmed İbn Sa'id ed-Dîrîni; 246
 Sa'deddîn Teftâzânî; 149, 218, 250
 Sa'dullah Efendi; 257
 Sa'dullah İbn Gulâm el-Kandehâvî; 253
 Sadreddin İbn Hamaveyh; 224
 Sadreddin Konevî; 64, 224, 225, 226, 227, 228, 247
 Sadreddin Şîrâzî; 208, 268, 289, 290
 Sadr'ül-Mütellihîn; 207
 Sadreddin Şîrvânî; 159
 Safiyye; 56
 es-Sâfî fî Tefsîr'ül-Kur'ân'ül-Kerîm; 208, 213
 Safâ; 191
 Saffâh; 90
 Safedî; 154, 163, 177, 223
 Safedî el-Vâfî bi'l-Vefeyât; 130
 Safevî Hânedânî; 268
 Safvet'ül-Beyân fî Tefsîr'ül-Kur'ân; 269
 Safvet'ül-İrfân fî Tefsîr'ül-Kur'ân; 278
 Safvet'ül-Tefâsîr; 263
 Sadr'üş-Şerîa Ubeydullah Efendi; 168
 Sahîhi Buhârî; 29, 174
 Sahîhi Müslim; 162, 174, 236
 Sahrâ-i Cedîd; 270
 Şâhib İbn Abdâl; 186
 Saîd; 278
 Saîd el-Ansârî; 35
 Saîd Havvâ; 285
 Saîd İbn Bişr; 115
 Saîd İbn Cübeyr; 17, 26, 29, 30, 32, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 49, 55, 64, 105, 124, 231
 Saîd İbn Ebu Arâbe; 111
 Saîd İbn Müseyyeb; 24, 44, 54, 81, 139
 Saîd Ramazân; 283
 Sakîf; 45
 Salamanî; 240
 Sa'leb; 114
 Sa'lebi; 57, 64, 90, 112, 127, 162
 Salâh Dahbâr; 281
 Sâlih el-Bülkânî; 253
 Sâlih İbn Muhammed; 108
 Sâlim İbn Ziyâd; 115
 Sa'mânî; 116
 San'â; 70, 96, 112, 181, 233, 235
 Sarkîs; 280
 Savât'ül-İlham; 258
 Seâlihi; 132, 133
 Schmitt M.
 Seblürreşâd; 270, 276
 Sebzâver; 204
 Şehâ; 245
 Şehâvî; 83, 136, 245
 Sehl İbn Abdullah et-Tüsterî; 223
 Sehl İbn Huneyf; 48
 Sehl İbn İhrâhim el-Mescidî; 241
 Sehl İbn Şazeveyh; 108
 Sehl et-Tüsterî; 221
 Selâ; 180
 Selânîk; 148, 261, 276
 Seleme; 57, 58, 106
 Selmân; 214
 Selmân el-Fârisî; 94, 201
 Selçuklu Hükümdârî Melîkşâh; 177
 Sem'anî; 150, 204
 Semerkand; 76, 108, 126, 127, 150, 225, 234, 242, 250, 252, 256
 Semmâk; 17, 26
 Semure İbn Cündüb; 18
 es-Semerât'ül-Yâniya ve'l-Abkâm'ül-Vâdihâ; 180
 Senûsîlik; 268
 Simâk; 55
 Sebte; 76
 Serahs; 250
 es-Serahsî; 240
 Serkis; 277, 287
 Sevilla; 178, 245
 Sevrî; 30, 53, 56, 57, 59, 99, 231, 233
 Seyfeddin Muhammed el-Hanefî; 134
 Seyfûddeve; 238
 Seyâhatnâme; 168
 Seyyid Ahmed; 288
 Seyyid Abdullah el-Alevî; 202
 Seyyid Ahmed el-Kirmânî; 159
 Seyyid Hüseyin Bâdkâlî; 290
 Seyyid Kutub; 21, 145, 273, 275, 281, 282, 283, 284, 285
 Seyyid Mâcid el-Bahrânî; 208
 Seyyid Muhammed Hüseyin Tabâtabâî; 290
 Seyyid Münî; 254
 Seyyid Şerîf Cürcânî; 5, 148, 150, 155, 159, 242, 251, 252
 Subgatullah el-Berveçî; 158
 Süddik Hasan Bahâdur Han; 145, 183, 268, 280
 Sifat'üs-Safve; 127
 Siffin vak'ası; 27
 es-Sıla; 178, 179
 Sırrî Furkân; 269
 Sırrî Kur'an; 269
 Sirâc'ül-Münîr; 145
 Sirât-ı Mustakîm; 276
 Sîbeveyh; 113, 114, 115, 149, 163, 233, 238
 Sibt İbn'ül-Cevzî; 245
 Sicistân; 109, 234
 Sihâbüddin Ahmed İbn Halîl el-Hâyî; 152
 Silirtli Halîl Efendi; 263
 Simavna; 251
 es-Simnânî; 224
 Sinop; 251
 Sind; 105, 232
 Siroz; 251
 Sinânüddin el-Berdâî; 159
 Sîret'ül-Ömereyn; 127
 Sirâcüddin el-Bülkînî; 250
 Sirâceddin el-Kazvîni; 224
 Sirâc'ül-Mühtedîn; 179
 es-Sirâc'ül-Münîr; 166
 Sirâc'ül-Mürîdîn; 179
 Sirâceddin Mahzûmî; 253
 Siyerkût; 259
 Siyer'ü A'lâm'in-Nübelâ; 154, 177
 es-Sîret'un-Nebeviyye; 161
 Sivas; 247, 249
 Sivâsî Tekkesi; 167
 es-Siyâse ve'l-Ezher; 279
 es-Siyâset'ül-İslâmiyye; 278
 Sofu Paşa Medresesi; 257
 Strasbourg; 121
 Subhî Sâlih; 94
 Sübki; 121, 125, 126, 131, 155, 160, 164, 177, 187, 223, 224
 Sûdân; 134, 274, 288
 Süddî el-Kebîr; 34
 Süheyb; 94
 Sultân Abdülhamîd II; 269, 276
 Sultân Abdülmecîd; 171, 172
 Sultân Ahmed Câmî; 263
 Sultân Alemgîr; 261
 Sultân Bayezîd; 255
 Sultân-ı Cihân Begüm Hân; 288
 Sultân Ebu Sâid; 248
 Sultân Hâtun; 167
 Sultân Kayıtbay; 269
 Sultân Mehmed III; 259, 260
 Sultân Muhammed; 145
 Sultân Murâd II; 252
 Sultân Murâd III; 257
 Sultân Mustafa II.; 228, 260, 262
 Sultân Selim; 167
 Sultân Zâhir Berkâk; 249
 Sun'ullah Efendi; 148
 Supplî; 129, 133, 134, 136, 150, 161, 230, 286
 Sârîye; 108, 252, 276
 Sürre Men Reâ (Semerrâ); 202
 Süyâtî; 5, 7, 8, 20, 30, 31, 66, 69, 70,

- Sureyk; 107
 Tabakât; 29, 30, 38, 95, 96, 131, 177, 223
 Tabakât'ül-Kurrâ; 164
 Tabakât'ül-Mu'tezile; 186
 Tabakât'ül-Müfessirîn; 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 135, 150, 154, 155, 160, 162, 164, 165, 177, 178, 179, 187, 222
 Tabakât'ün-Nuhât; 126, 150
 Tabakât'üç-Şâfiyye; 121, 125, 126, 131, 132, 154, 155, 160, 164, 187
 Tabâtabâî; 215, 291
 Taberânî; 31, 81, 82, 83, 87, 88, 90, 105, 106
 Taberî; 23, 30, 47, 56, 91, 92, 94, 95, 96, 100, 121, 123, 124, 127, 131, 133, 136
 Taberistân; 115, 241
 Taberîyye; 237
 Tablîn; 41, 50, 59
 Tâbirât'ül-Kur'ân; 248
 Tabressî; 64, 206, 207
 et-Tâc; 183
 Tâceddîn en-Nahvî; 247
 Tâc Gazetesi; 289
 Ta'ci'z'ül-Felâsife; 152
 Tâc'ül-Arâs; 3, 4, 5, 198
 Tâc'ül-Kurrâ (Ebu'l-Kâsım Mahmûd İbn Hamza İbn Nasr el-Kirmânî); 243
 Tâc'ül-Mülûk Bîrî İbn Tugtekin; 146
 Tâc'üt-Tefsîr; 263, 286
 Tâc'üt-Terâcim; 127, 150, 161, 177
 Tâc'üt-Tevârîh; 258
 Tâgût; 21
 Tâhâ; 234
 Tâhâ Hüseyin; 282
 Tâhâ er-Râvî; 176
 Tâhâvî; 176
 Tâhîr el-Cezâîrî; 286, 287
 Tâhîr İbn Âğâr; 287, 288
 Tâhîr es-Selefî; 177
 Tahkîk'üt-Tefsîr; 248
 et-Tahrîr ve't-Tenvir; 287, 288
 et-Tahrîr ve't-Tahbîr II Akvâl'i Elimmet'it-Tefsîr; 246
 Tahrîr'ül-Te'vîl; 259
 Tâîf; 27, 263, 286
 Tâiyye; 225
 Takliyuddîn İbn Dakîk'ül-İd; 163
 Takliyuddîn es-Subkî (Ebu'l-Hasan Ali İbn Abdülkâfi İbn Yûsuf el-Anşârî); 163, 248, 249
 Takiyuddîn eş-Şîbî; 134
 et-Takrîb ve't-Teyîr; 135
 Talekân; 76
 Talha; 44
 Talha İbn Müsâfir; 52
 et-Ta'lik'ül-Vecîz; 249
 Tâlûl; 105
 Taurî Boyruğu; 273
 Tanâtâ; 273, 280
 Târik İbn Şihâb; 231
 Târif; 5
 Ta'rifât; 5, 251
 Tarîh; 96
 Târîh Ulemâ'i Bağdâd; 162
 Târîh'ü-Bagdâd; 116, 125, 187, 188, 223
 Târîh'ül-Hülefâ; 135, 136
 Târîh'üt-Teqrî'ül-İslâmî; 174
 Târîh'ül-Üstâz el-İmâm; 275
 Târîh'ül-Üstâz el-İmâm eş-Şeyh Muhammed Abdüh 277
 Tarikat-ı Muhammediyye; 257
 Tarsus; 110, 236
 Tasnîf; 273
 Taşköprüzâde; 150, 154, 160, 177
 Ta'tîr'ül-Mesâm
 Tavâli'ül-Envâr min Metâli'ül-Enzâr; 155
 Tavas; 269
 Tâvûs İbn Keysân; 28, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 57
 Tebrîz; 154, 155, 224, 243, 247, 251, 290
 Tebûk; 26
 Tefsirat'ül-Kulûb; 263
 Tefsirat'ür-Rahmân; 252
 Tefsirat'ül-Mübtedî; 226
 Tefsîrû Üli'n-Nuhâ ve Meallim'ül-Hüddâ; 116
 Tebyîn'ü Kezîb'ül-Müfterî; 177
 Tecrid Hâşiyesi; 167
 Tecrid'ül-Belâğa Şerhi; 180
 Tedrîb'ür-Râvî; 72, 76, 135
 Tefhîm'ül-Kur'ân; 273, 289
 Tefsîr'ül-Ayyâsî; 202
 Tefsîr-i Bekpazârî; 259
 Tefsîr'ül-Bukînî; 253
 Tefsîr'ül-Celâleyn; 135
 Tefsîr'ül-Cevâhîr; 280, 281
 Tefsîr-i Ekber; 168
 Tefsîr'ül-Evsat; 246
 Tefsîrû Garîb'ül-Kur'ân; 111, 112
 Tefsîr-i Hakîmsâh; 255
 Tefsîr'ül-Hasan el-Askarî; 202, 203, 204
 Tefsîr'i İbn Abdüsselâm; 246
 Tefsîr İbn'ün-Nakkâş; 249
 et-Tefsîr'ül-İlmî ü'l-Âyât'ül-Kevniyye fi'l-Kur'ân; 285
 Tefsîr el-Keîfîl; 255
 et-Tefsîr'ül-Kebîr; 152, 153, 154, 155, 165, 233
 Tefsîr el-Kummlî; 233
 Tefsîr'ül-Kur'ân'ül-Azîm; 130, 221
 Tefsîr'ül-Kur'ân'ül-Kerîm; 285
 Tefsîr'ül-Mâveridî; 241
 Tefsîr'ül-Menâr; 104, 106, 144, 275
 et-Tefsîr'ül-Mezhebî; 263
 Tefsîr'ül-Mukâtil; 111
 et-Tefsîr'üs-Sağîr; 246
 Tefsîr üs-Sülemî; 112
 Tefsîr'ül-Vâkıdî; 112
 et-Tefsîr'ül-Vâkıdî; 285
 Tefsîrû Yahyâ İbn Sellâm; 111
 et-Tefsîrât'ül-Ahmediyye; 175, 261
 et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn; 3, 7, 8, 26, 27, 28, 34, 40, 44, 46, 48, 49, 51, 53, 54, 64, 94, 96, 97, 108, 121, 126, 127, 128, 130, 133, 136, 137, 139, 145, 154, 156, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 173, 177, 180, 181, 183, 187, 190, 194, 204, 207, 214, 217, 222, 281
 Tefsîrde İsrâiliyât; 29, 38, 97, 105, 108
 Tefsîre Gîrî; 11
 Tefsîr Tarihi; 51
 Tefsîr Usûlü; 4, 8, 9, 11, 95
 Teftâzân; 250
 et-Tehzîb fi'l-fürû; 129
 Tehânevî; 4
 Tehzîb'ül-Âsâr; 116
 Tehzîb'ül-Tehzîb; 97, 139
 et-Tekâsî; 130
 Tekirdag; 228, 252
 et-Tekmilî; 131
 Telbis'ü İbîs; 127
 Telekânî; 129
 Telhîs; 246
 Temim ed-Dârî; 92, 94
 et-Tenbîh alâ' l'icâz'ül-Kur'ân; 244
 Tenbîh'ül-Gâfilîn; 126
 Tenkih'ül-Makâl; 180, 207, 214
 Tenkih'ül-Usûl; 168
 Tenvir'üd-Duhâ; 256
 Tenvir'ül-Havâlik; 20
 Tenvir'ül-Mikbâs; 29, 250
 et-Tenvir fi't-Tefsîr; 152
 Tenzîh'üç-Şerîd; 69, 70, 71, 72
 Tenzîh'ül-Kur'ân an'ül-Metâin; 185, 186, 243
 Tehzîb'üt-Tehzîb; 52, 54
 Terâcim A'yân-ü Dimeşk; 273, 277
 Tercümân'ül-Kur'ân; 135, 289
 Terâcim'ür-Ricâl; 181
 Teshîl'üs-Sebil; 257
 Teshîl Şerhi; 163
 Teşrîh'ül-Âlem; 208
 Tevhîd; 192
 Tevhîd'üd-Tezkîre; 165
 Te'vîlât; 259
 Te'vîl Muhtelef'ül-Hadîs; 113
 Te'vîlât'ül-Kur'ân; 224
 Te'vîlât'ün-Necmiyye; 224
 Tevrât; 12, 17, 91, 92, 93, 95, 219
 Teyîr'ül-Fülk; 269
 et-Teyîr fi ilm'it-Tefsîr; 242, 246, 253
 et-Tehzîb; 202
 Tezkîre; 133, 222
 et-Tezkîre fi Ahvâl'ül-Mevtâ; 129
 Tezkîret'ül-Huffâz; 38, 54, 125, 126, 129, 150, 177, 179, 233
 Tezkîret'ül-Müntehî; 226
 Tezkîret'ün-Nâsriyye; 165
 et-Tirâz'ül-Müzehheb fi Şerhi Kasidet'i Bâz'ül-Eşheb; 172
 et-Tibyân; 202, 206
 et-Tibyân'ül-Câmi'; 241
 Timur; 251

Tire; 259
 Tireli Mehmet Efendi; 259
 Tilimsâr; 252, 254
 Tirmizi; 14, 15, 18, 19, 30, 35, 74, 83, 94, 96, 99, 107, 129, 133, 138, 174, 179, 181
 Tokat; 254, 256, 261
 Tokatlı Şâkir Efendi; 272
 Trablusşâm; 275
 Tufeyl İbn Übeyy İbn Kâb; 36
 et-Tuhaf fi Mezâhib'is-Selef; 181
 Tuhfet'ül-E'dîb himâ fi'l-Kur'an'î mine'l-Gârib; 163
 Tuhfet'ül-Esrâf; 248
 Tuhfe-i Halîliyye; 229
 Tuhfet'ül-İttâtîn; 262
 Tuhfet'ül-İhvân fi'l-Râbi Ba'dü Âyât'ül-Kur'an; 132
 Tuhfe-i İsmâiliyye; 229
 Tulunoğlu Ahmed Bey; 234
 Tunca nehri; 260
 Tunus; 132, 274, 277, 287
 Tûs; 76, 242
 et-Tûst; 190
 Tuvâne; 70
 Türkistân; 44, 108, 110, 230, 234, 250
 Tüster; 221
 Ubeyd; 44
 Ubeyde; 51, 101
 Ubeyd İbn Abbâs; 31
 Ubeydullah İbn Abdullah İbn Utbe; 27, 28
 Ubeydullah İbn Süleymân; 114
 Ubeydullah İbn Yezid; 48
 Üc İbn Unk; 83
 Udfu'î; 163
 Uhud; 16, 33
 Ukayir; 83
 Ukbe İbn Âmir; 14, 34
 Ukbe İbn Ebu Muayt; 32
 Ulâm'ül-Hadis; 131
 Umde; 134
 Umdet'ül-Akâid; 160
 Umdet'ül-Ahkâm; 161
 Urfa; 272
 Urvet'ül-Yuskâ; 274, 276
 Usûl'ül-Fıkıh; 176, 177
 Usûl'ül-Hadis; 94
 Usûl'ül-Kâfi; 208, 290
 Usûl'ül-Tefsîr; 129
 Usturumcalı Şeyh İsmâil; 260
 Uşâkî zâde Abdülbâkî; 158
 Uyân'ül-Ahbâr; 113
 Uyân'ül-Enbâ fî Tabakat'ül-Etibbâ; 151, 152, 154
 Uyân'ül-Mesâil; 126
 Uyân'ül-Tefsîr; 249
 Uzeyr; 70
 Übeyy el-Himyerî; 98
 Übeyy İbn Ka'b; 28, 35, 36, 43, 50, 52, 57, 108, 128
 Ümeyye; 49
 el-Ümme ve Hayâtıhu; 280
 Ömmü Abd; 32

Ömühânî;
 Ömmü Sâlih; 131
 Ömmü Seleme; 53, 81
 Ömür'ül-Âhire; 129
 Ördün; 76
 Örgenç (Gürcân); 146
 el-Önmüze; 146
 Ösd'ül-Gâbe; 26, 28, 36
 Ösküdar; 228
 Ösküp; 228
 el-Vâdih fi Tefsîr'ül-Kur'an; 234
 el-Vâfi fi Şerh'ül-Kâfi; 154, 160, 163, 177, 202, 208, 223
 Vâdî el-Kurâ; 18, 53
 Vâhidî; 16, 64, 65, 90, 128, 135
 el-Vahy'ül-Muhammedî; 277
 el-Vahhâbiyyûn ve'l-İllicâz; 277
 Vakai'ül-Misriyye; 273
 el-Vakf ve'l-İhtidâ; 31
 Vâkidî; 57, 112
 Vâni Efendi; 260
 Vasık; 107
 Vâsıl İbn Atâ'; 54, 184
 Vâsıt; 58, 106, 112, 126, 176, 204, 253
 el-Vasît ve'l-Veciz; 204
 el-Vecdîyyât; 280
 el-Veciz; 152
 el-Vefâ bi Fadâ'il Mustafa; 127
 Vehb İbn Münabbih; 92, 96, 98, 99, 100, 123
 Vehb el-Kâdi; 75
 Veki İbn Cerrâh; 36, 63, 105, 232; 233
 Veki' İbn Yezid; 58
 Velid İbn Şücâ'; 90, 116
 Velid İbn Abdülmelik; 236
 Velîyüddin Ebn Zûr'a; 148
 Vesâil'üs-Sâ ila-Ehâdisi-Şeria; 202
 Vezir Fadl İbn Rebî'; 112
 Vezir İbrâhim Paşa; 260
 Vefeyât'ül-A'yân; 43, 49, 53, 54, 55, 125, 126, 128, 177, 179, 190, 204
 Yâfi; 128, 129, 150, 160, 177, 179, 187, 190, 223
 Yağnem İbn Sâlim İbn Kanber; 75
 Yahşî Halife; 256
 Yahyâ; 101
 Yahyâ el-Bekkâ; 48
 Yahyâ İbn Bukeyr; 109
 Yahyâ İbn Eksem; 105
 Yahyâ İbn Hasan; 232
 Yahyâ İbn Kesir; 41, 59
 Yahyâ İbn Main; 52, 58, 109, 232
 Yahyâ İbn Muhammed İbn Said; 236
 Yahyâ İbn Naim; 105
 Yahyâ İbn Said; 59, 97
 Yahyâ İbn Said el-Kattân; 72
 Yahyâ İbn Yahyâ en-Nisâbüri; 108, 109
 Yahyâ İbn Yahyâ el-Leysî; 109
 Yahyâ İbn Sellâm; 111
 Yahyâ İbn Ziyâd el-Ferrâ; 124
 Ya'kûb; 91, 94
 Ya'kûb İbn İdris el-Karamânî; 252
 Ya'kûb Yûsuf İbn Muhammed İbn Zi-

yâd; 202
 Ya'kûb el-Karamânî; 251
 Yâkut; 42, 123, 124, 125, 127, 150, 190
 Yâkûb İbn Ahmed es-Sayrafi; 129
 Yâsir oğlu Ammâr; 33
 Yaşar Kandemir; 67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 76
 Yavuz Sultân Selim; 256
 Yazıcızâde Mehmed Bicân; 252
 Yazıcıoğlu Mehmed Efendi; 228
 Ye'cûc; 86
 Yemâme; 41
 Yemen; 26, 36, 39, 41, 55, 58, 59, 71, 94, 96, 97, 98, 105, 134, 138, 174, 181, 233, 237, 248, 250
 Yenbû'ul-Hayât; 244
 Yermûk; 33
 Yermûk Harbi; 38
 Yeşilada; 285
 Yezid; 27, 37, 54, 90
 Yezid İbn Hâdi; 50
 Yezid İbn Hârûn es-Sülemî; 50, 63, 69, 106, 112
 Yezid İbn Hârûn Revh İbn Ubâde; 108
 Yıldırım Bâyezid; 251
 Yirminci Yüzyıl Ansiklopedisi; 280
 Yolda; 281
 Yûnus; 6, 7, 107, 109
 Yûnus İbn Abd'ül A'lâ; 110, 116
 Yûnus İbn Habib; 108, 112, 231
 Yûsuf; 6, 7, 93
 Yûsuf Abdullâh İbn Selâm İbn Hâris el-Ansârî; 92
 Yûsuf Amasyavî; 159
 Yûsuf el-Cüveynî; 129
 Yûsuf İbn Hasan et-Tebrizi; 148
 Yûsuf İbn İbrâhim; 192
 Yûsuf el-Kattân; 115
 Yûsuf et-Tokâdi; 157
 Yûsuf es-Selâfi; 180
 Zâd'ül-Mesîr fi'l-Tefsîr; 127, 128, 129
 Zâhir'üd-dîn en-Nisâbüri; 244
 Zâhirî; 180
 ez-Zâhire fî'l-Usûl; 187
 Zahr'ül-Mülk fî Nahv'ül Türk; 163
 Zât'u Ceys; 85
 Zebîd; 250
 Zebîdî; 198
 ez-Zeccâc; 64, 234
 Zehebî; 3, 7, 8, 11, 15, 17, 26, 27, 28, 29, 34, 38, 40, 44, 46, 48, 49, 51, 53, 54, 58, 64, 69, 70, 71, 73, 75, 81, 94, 96, 97, 108, 121, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 139, 145, 150, 154, 156, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 173, 177, 179, 180, 181, 183, 187, 190, 194, 204, 207, 214, 222, 223, 239, 275, 281
 ez-Zehb'ül-İbriz fî Garâib'ül-Kur'an'ül-Azîz; 132
 Zekerîyyâ; 77
 Zekerîyyâ İbn Yahyâ; 88, 101
 ez-Zehb'ül-İbriz fî Tefsîr'ül-Kitâb'ül-

Azîz; 2
 Zemahşerî; 146, 147
 160, 161
 172, 181
 249, 250
 260
 Zemm'ül-H
 Zerkânî; 5
 Zerküşî; 7
 Zeyd İbn A
 Zeyd İbn I
 Zeyd İbn E
 Zeyd İbn E
 Zeyd İbn S

- Azîz; 249
 Zemahşerî; 6, 90, 114, 126, 129, 145, 146, 147, 149, 150, 155, 156, 157, 160, 163, 165, 166, 168, 169, 170, 172, 181, 182, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 255, 256, 257, 260
 Zemm'ül-Hevâ; 127
 Zerkânî; 5, 8, 11
 Zerküşî; 7, 11
 Zeyd İbn Ali; 111
 Zeyd İbn Hârise; 80
 Zeyd İbn Erkam; 18, 50, 56, 67
 Zeyd İbn Eslem; 43, 50, 51, 58, 97
 Zeyd İbn Sâbit; 20, 21, 33, 35, 36, 41, 43, 53, 174
 Zeyd İbn Sinân el-Esedî; 111
 Zeydî; 180
 Zeyla'î; 160
 ez-Zeyl alar-Ravdateyn; 129
 Zeyl'ü Tezkiret'il-Huffâz; 132
 Zeyneddîn Kâsım İbn Kutluboga el-Hanefî; 126
 Zeyneddîn el-Kâşî; 151
 Zeyneddîn Muhammed b. Pîr Ali; 257
 Zeyneddîn el-Uleymî; 256
 Zeyneb bint Ma'z; 38
 Zeyneb Hâtun; 167
 Zeytûne Üniversitesi; 287
 Zirikli; 173, 180, 275, 277, 279, 280, 286, 287
 Ziyâd İbn Alâka; 105, 232
 Ziyâd İbn Asfer; 192
 Zikrû Kibâr'il-Huffâz; 127
 Ziyâüddîn Ömer; 150, 151
 Zuafâ; 80
 Zuamâ'ül-İslâh; 275
 Zübdet'ül-Âsâr; 260
 Zübdet'ül-Beyân; 262, 263
 Zübeyr İbn Abd'ül-Vâhid ; 185
 Zübeyr İbn Avvâm; 37
 Zühri; 27, 49, 52, 58, 97, 232
 ez-Zuhûr'ül-Fâika; 286
 Zülkarneyn; 70
 Zünnûn el-Mısrî; 221

ALINTILAR YAPILAN MÜFESSİRLER FİHRİSTİ

- A Nevfel, Allah ve'l-İlm'ül-Hadîs, 155-163; (En'âm, 37-39), 2621.
A Nevfel, Allah ve'l-İlm'ül-Hadîs, 1544-154; (En'âm, 98-99), 2770.
A Nevfel, Allah ve Modern İlim, 40; (Ra'd, 2), 4186.
A Nevfel, Allah ve Modern İlim, 109-132; (Nahl, 77-79), 4551.
A Nevfel, Allah ve Modern İlim, 47-48; (Kamer, 47-55), 7614.
A Nevfel, Allah ve Modern İlim, 51-52; (Kamer, 47-55), 7614.
A Nevfel, Allah ve Modern İlim, 71-72; (Kamer, 47-55), 7615.
Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku ve Beşerî Hukuk, II, 461-498; (Nisâ, 92-93), 1811.
Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku, II, 637-653; (Nisâ, 92-93), 1835.
Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku, II, 583-612; (Nisâ, 92-93), 1851.
Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku, II, 278-300; (Mâide, 32-34), 2238.
Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku, II, 200-232; (Mâide, 32-34), 2258.
Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku II, 407-424; (Mâide, 32-34), 2267.
Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku IV, 114-133; (Mâide, 38-40), 2293.
Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku II, 343-391; (Mâide, 38-40), 2320.
Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku I, 41-77; (Mâide, 38-40), 2340.
Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku III, 211-362 Özet olarak (Nûr, 6-10), 5791.
Abdülkâdir Üdeh, İslâm Cezâ Hukûku 385-416; (Nûr, 23-25), 5847.
Ahmed İbn Hanbel, Müsned, IV, 403; (Fâtiha, 5), 99.
Âkif Nuri, Kâinât Muammâsı, 60-72; (Ra'd, 2), 4190.
Âkif Nuri, Kâinât Muammâsı, 72-80; (Ra'd, 2), 4196.
Âkif Nuri, Kâinât Muammâsı, 90-95; (Ra'd, 2), 4199.
Âkif Nuri, Kâinât Muammâsı, 81-89; (Ra'd, 2), 4203.
Âkif Nuri, Allah ve Kâinât, 49-59; (İsrâ, 44), 4773.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 53; (Fâtiha, 1), 46.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 114; (Bakara, 3), 166.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 218-220; (Bakara, 30), 265.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 233-234; (Bakara, 35-36), 297.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 234-235; (Bakara, 35-36), 298.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 235; (Bakara, 35-36), 301.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 254-255; (Bakara, 35-36), 302.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, I, 366; (Bakara, 115), 513.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, II, 8; (Bakara, 144), 610.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, II, 15; (Bakara, 148), 622.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, II, 24; (Bakara, 153-154), 629.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, II, 51; (Bakara 178-179), 695.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, II, 71-72; (Bakara, 189), 750.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, II, 175-176; (Bakara, 250-252), 987.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, III, 85-86; (Âl-i İmrân, 7-9), 1181.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, III, 88; (Âl-i İmrân, 7-9), 1182.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, III, 115-116; (Âl-i İmrân, 26-27), 1209.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, III, 121-123; (Âl-i İmrân, 26-27), 1212.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, III, 164; (Âl-i İmrân, 45-47), 1250.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, III, 164-165; (Âl-i İmrân, 55-58), 1263.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, VI, 34-36; (Nisâ, 171), 2066.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, VI, 94-95; (Mâide, 12-14), 2173.
Âlûsî, Rûh el-Meânî, VI, 140; (Mâide, 41-44), 2350.
Ayhan Songar, Çeşitleme, 7-32; (İsrâ, 85), 4875.
Bekir Karlığa, İslâm Düşüncesine Giriş, 50-60; Basılmamış Ders Notları; (Tevbe, 128-129), 3717.

- Bekir Karlığa, İslâm Düşüncesine Giriş, Basılmamış Ders Notları, 1-19; (Tevbe, 128-129), 3726.
- Bekir Karlığa, İslâm Düşüncesine Giriş, 25-30, Basılmamış Ders Notları, (Ra'd, 2), 4172.
- Bekir Karlığa, İslâm Düşüncesine Giriş, Basılmamış Ders Notları; (Kehf, 110), 5112.
- Cemâleddin el-Fendî, Allah ve'l-Kevn, (Allah ve Kâinât) 86-96; (A'râf, 57-58), 3002.
- Cemâleddin el-Fendî, Allah ve'l-Kevn (Allah ve Kâinât) 103-148; (Yûnus, 5-6), 3776.
- Cemâleddin el-Fendî, Allah ve'l-Kevn (Allah ve Kâinât) 116-136; (Nahl, 10-11), 4450.
- Cemâleddin el-Fendî, Allah ve'l-Kevn (Allah ve Kâinât) 157-166; (Nahl, 14-18), 4486.
- Cemâleddin el-Fendî, Allah ve'l-Kevn (Allah ve Kâinât) 297-299; (Kehf, 25-26), 4979.
- Cemâleddin el-Fendî, Allah ve'l-Kevn (Allah ve Kâinât) 108-115; (Nûr, 43-44), 5947.
- Cemâleddin el-Fendî, Allah ve'l-Kevn (Allah ve Kâinât) 196-200; (Furkân, 61-62), 6036.
- Cemâleddin el-Fendî, Allah ve Kâinât, 211-216; (Ankebût, 19-23), 6275.
- Cemâleddin el-Kâsimî, Mehâsin'et-Te'vîl, II, 111-112; (Bakara, 35-36), 305.
- Cemâleddin el-Kâsimî, Mehâsin'et-Te'vîl, V, 1510-1511; (Nisâ, 101), 1890.
- Cemâleddin el-Kâsimî, Mehâsin et-Te'vîl, IX, 3366-3374; (Yûnus, 62-64), 3847.
- Cemâleddin el-Kâsimî, Mehâsin et-Te'vîl, IX, 3392-3394; (Yûnus, 90-92), 3880.
- Cemâleddin el-Kâsimî, 3450-3452; (Hûd, 48), 3941.
- Cemâleddin el-Kâsimî, Mehâsin et-Te'vîl, XVII, 6072-6075; (Tekvîr, 1-14), 8328.
- Cemâleddin el-Kâsimî, Mehâsin et-Te'vîl, XVII, 6299-6303; (İhlâs, 1-4), 8773.
- Ebu'l-Hasan Nedvî, Dört Rükûn, 79-94; (Nisâ, 103-104), 1916.
- Ebu'l-Hasan Nedvî, Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti, 168; (Tevbe, 128-129), 3724.
- Ebu'l Hasan Nedvî, Dört Rükûn, 255-317; (Hacc, 28-29), 5486.
- Ebu's-Suûd, İrşâd'ül-Akl'is-Selîm, I, 385; (Nisâ, 123-126), 1947.
- Ebu's-Suûd, İrşâd'ül-Akl'is-Selîm, I, 395-396; (Nisâ, 155-159), 2006.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 17-18; (Fâtiha, 1), 49.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 18-29; (Fâtiha, 1), 64.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 21-37; (Fâtiha, 1), 73.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 56-60; (Fâtiha, 2), 78.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 64-67; (Fâtiha, 2), 81.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 153-158; (Bakara, 1), 155.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 164-666; (Bakara, 2), 161.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 172-176; (Bakara, 3), 168.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 177; (Bakara, 3), 169.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 199-203; (Bakara, 4), 178.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 251-260; (Bakara, 19-20), 208.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 329-333; (Bakara, 30), 275.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 318-322; (Bakara, 35-36), 303.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 238-239; (Bakara, 99-103); 469.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 441-450; (Bakara, 99-103); 478.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 566-570; (Bakara, 164); 666.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 572-578; (Bakara, 165-167); 675.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 662-666; (Bakara, 186); 727.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 743-751; (Bakara, 213); 827.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 852-860; (Bakara, 255); 1015.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I, 952-956; (Bakara, 278-281); 1101.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1022-1035; (Âl-i İmrân, 1-4, 1161).
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1081-1090; (Âl-i İmrân, 33-34), 1236.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1118-1121; (Âl-i İmrân, 45-47), 1251.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1255-1260; (Âl-i İmrân, 190-194), 1520.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1466-1473; (Nisâ, 116-122), 1938.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1516-1519; (Nisâ, 155-159), 2013.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1558-1567; (Mâide, 3), 2115.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1610-1621; (Mâide, 17-18), 2185.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, III, 1865-1874; (En'âm, 1-3), 2558.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, III, 1903-1907; (En'âm, 22-26), 2591.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, III, 1990-1995; (En'âm, 98-99), 2764.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1998-2009; (En'âm, 101), 2780.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, III, 2172-2176; (A'râf, 54), 2987.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, III, 2237-2252; (A'râf, 123-126), 3063.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, III, 2528-2534; (Tevbe, 37), 3499.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, III, 2572-2582; (Tevbe, 60), 3527.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 2780-2784; (Hûd, 40), 3930.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 2863-2869; (Yûsuf, 43-49), 4080.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 2918-2922; (Yûsuf, 93-95), 4134.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 3145-3152; (İsrâ, 1), 4669.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, V, 3198-3203; (İsrâ, 85), 4855.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 3257-3262; (Kehf, 60-65), 5035.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 3272-3274; (Kehf, 82), 5061.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 3275-3279; (Kehf, 83-84), 5066.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 3351-3356; (Enbiyâ, 30-33), 5332.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1750-1754; (Hacc, 17), 5431.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 3438-3444; (Mû'minûn, 17), 5623.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, V, 3594-3602; (Furkân, 45-47), 6023.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, V, 4027-4032; (Yâsin, 37-40), 6754.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VI, 4343-4349; (Ahkâf, 15-16), 7246.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VI, 4505-4513; (Kâf, 16-22), 7455.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VI, 4621-4637; (Kamer, 1-5), 7595.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VI, 4961-4986; (Cum'a, 9-10), 7904.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 5161-5202; (Mülk, 6-11), 8009.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 5381-5391; (Cinn, 1-7), 8144.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 5491-5499; (İnsân, 1-3), 8214.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VII, 5702-5708; (Târik, 1-10), 8407.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VIII, 6279-6296; (İhlâs, 1-4), 8781.

Enver İkbâl Kureşi, Faiz Nazariyesi ve İslâm, 22-30; (Bakara, 278-281), 1085.

Enver İkbâl Kureşi, Faiz Nazariyesi ve İslâm, 37-47; (Bakara, 278-281), 1091.

Enver İkbâl Kureşi, Faiz Nazariyesi ve İslâm, 133-140; (Bakara, 278-281), 1098.

Fahreddîn el-Râzî, Mefâtih el-Ğayb, 76-89; (Fâtiha, 1), 35.

Fahreddîn el-Râzî, Mefâtih el-Ğayb, I, 108-109; (Fâtiha, 1), 40.

Fahreddîn el-Râzî, Mefâtih el-Ğayb, I, 107-116; (Fâtiha, 1), 43.

Fahreddîn el-Râzî, Mefâtih el-Ğayb, I, 116; (Fâtiha, 1), 43.

Fahreddîn el-Râzî, Mefâtih el-Ğayb, I, 116-126; (Fâtiha, 1), 45.

Fahreddîn el-Râzî, Mefâtih el-Ğayb, I, 179-182; (Fâtiha, 2), 85.

Fahreddîn el-Râzî, Mefâtih el-Ğayb, I, 264-266; (Fâtiha, 7), 115.

Fahreddîn el-Râzî, Mefâtih el-Ğayb, II, 3-8; (Bakara, 1), 151.

Fahreddîn el-Râzî, Mefâtih el-Ğayb, II, 27-28; (Bakara, 3), 165.

Fahreddîn el-Râzî, Mefâtih el-Ğayb, II, 30; (Bakara, 3), 173.

- Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, II, 59-60; (Bakara, 8-9), 189.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, II, 97-100; (Bakara, 21-22), 215.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, II, 102-103; (Bakara, 21-22), 217.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, II, 156-159; (21-22), 220.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, II, 160-161; (Bakara, 30), 262.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, II, 175-176; (Bakara, 31-33), 284.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, III, 15; (Bakara, 35-36), 299.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, II, 213; (Bakara, 35-36), 299.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, III, 11-13; (Bakara, 35-36), 301.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, III, 201-208; (Bakara, 37), 311.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, IV, 41-43; (Bakara, 124), 537.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, IV, 66-67; (Bakara, 129), 572.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, IV, 168-170; (Bakara, 163), 646.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, IV, 179-190; (Bakara, 164), 654.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, V, 121; (Bakara, 189), 748.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, VI, 56; (Bakara, 221), 874.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, VII, 67-68; (Bakara, 267-269), 1054.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, VII, 135-136; (Bakara, 285-286), 1143.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, VII, 139-140; (Bakara, 285-286), 1144.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, VII, 151 (Bakara, 285-286), 1144.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, VII, 168-170; (Âl-i İmrân, 7-9), 1177.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, VII, 171-172; (Âl-i İmrân, 7-9), 1179.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, VII, 195-196; (Âl-i İmrân, 14-15), 1195.
 Fahreddin Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, VIII, 13; (Âl-i İmrân, 28), 1214.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, VIII, 19-20; (Âl-i İmrân, 33-34), 1231.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, VIII, 78-80; (Âl-i İmrân, 59-63), 1274.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, IX, 67-68; (Âl-i İmrân, 159-164), 1413.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, IX, 5-6; (Âl-i İmrân, 159-164), 1415.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, IX, 66-67; (Âl-i İmrân), 1416.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, IX, 88-94; (Âl-i İmrân, 169-175), 1457.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, IX, 124-125; (Âl-i İmrân, 185-186), 1502.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, IX, 134-135; (Âl-i İmrân, 190-194), 1514.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, IX, 135-138; (Âl-i İmrân), 1516.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, X, 49-54, (Nisâ, 23-24), 1633.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 18-21; (Nisâ, 101), 1888.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XI, 28-31; (Nisâ, 103-104), 1902.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XI, 99-101; (Nisâ, 155-159), 2005.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XI, 21; (Mâide, 54-56), 2391.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 26-31; (Mâide, 54-56), 2403.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 149-150; (En'âm, 1-3), 2552.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 154-156; (En'âm, 1-3), 2569.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 200-202; (En'âm, 31-32), 2597.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 9-12; (En'âm, 55-59), 2654.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 32-34; (En'âm, 71-73), 2706.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 35-40; (En'âm, 74-79), 2718.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 44-46; (En'âm, 74-79), 2720.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 72-74; (En'âm, 91-92), 2733.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 88-90; (En'âm, 93-94), 2738.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 90-94; (En'âm, 95-97), 2744.
 Fahreddin el-Râzî, Mefâtiḥ el-Ġayb, XII, 128-129; (A'râf, 32), 2939.

- Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIV, 87-90; (A'râf, 46-47), 2963.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIV, 96-101; (A'râf, 54), 2984.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIV, 128-130; (A'râf, 55-56), 2993.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XV, 46-52; (A'râf, 172-174), 3144.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XV, 102-105; (A'râf, 204), 3215.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XV, 118-123; (Enfâl, 2-4), 3244.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVI, 30-32; (Tevbe, 28-29), 3454.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVI, 44-47; (Tevbe, 34-35), 3477.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, IV, 630; (Tevbe, 34-35), 3478.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVII, 9-14; (Yûnus, 3), 3747.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVII, 16-29; (Yûnus, 4), 3764.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVII, 33-36; (Yûnus, 5-6), 3769.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVIII, 114-121; (Yûsuf, 24), 4057.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVIII, 122-124; (Yûsuf, 25-29), 4062.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVIII, 172-175; (Yûsuf, 67-68), 4117.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIX, 2-5; (Ra'd, 3-4), 4210.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIX, 6-7; (Ra'd, 3-4), 4210.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIX, 91-94; (İbrâhîm, 10-12), 4297.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIX, 111-114; (İbrâhîm, 22-23), 4312.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIX, 126-131; (İbrâhîm, 32-34), 4345.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIX, 219-222; (Nahl, 2), 4426.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XX, 8-10; (Nahl, 14-18), 4480.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XX, 64-67; (Nahl, 66-67), 4517.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XX, 101-104; (Nahl, 90), 4565.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XX, 147-152; (İsrâ, 1), 4661.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXI, 36-53; (İsrâ, 85), 4846.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXI, 84-97; (Kehf, 9-12), 4958.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXI, 112-114; (Kehf, 25-26), 4978.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXI, 143-150; (Kehf, 60-65), 5043.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXI, 159-162; (Kehf, 79), 5054.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXI, 163-165; (Kehf, 85-88), 5077.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXI, 32-38; (Tâ-Hâ, 22-35), 5220.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXI, 43-46; (Tâ-Hâ, 22-35), 5224.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXII, 162-168; (Enbiyâ, 30-33), 5319.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXII, 230-232; (Enbiyâ, 105-107), 5400.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXIII, 84-89; (Mü'minûn, 12-16), 5566.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXIII, 202-208; (Nûr, 31), 5877.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXIII, 223-237; (Nûr, 35), 5919.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXIV, 9-12; (Nûr, 41-42), 5941.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXIV, 17-19; (Nûr, 43-44), 5950.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXIV, 19; (Nûr, 46), 5951.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXV, 22-24; (Kasas, 85-88), 6255.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXV, 72-74; (Ankebût, 44-45), 6307.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXV, 107-110; (Rûm, 20-21), 6346.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXV, 234-237; (Ahzâb, 72-73), 6621.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXVI, 69-77; (Yâsîn, 37-40), 6750.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXVII, 33-36; (Ğâfir, 7-9), 6979.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXVII, 104-106; (Fussilet, 9-12), 7046.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXVII, 242-243; (Duhân, 9-16), 7187.
 Fahreddîn el-Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XXVIII, 14-19; (Ahkâf, 15-16), 7242.

- İbn Sînâ, A'lâ sûresi tefsiri, Üniversite Kütüphanesi, 1458
 İbn Sînâ, Tefsîru Suret'il Felak; (Felak, 1-5), 8821.
 İbn Sînâ, Tefsîru Sûret'in Nâs, Nuruosmaniye Kütüphanesi, (Nâs, 1-6), 8829.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 23; (Fâtîha, 1), 28.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 6-7; (Fâtîha, 1), 48.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 37-38; (Bakara, 3), 173.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 75; (Bakara, 35-36), 304.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 171-172; (Bakara, 147), 621.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 175; (Bakara, 153-154), 631.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 309-310; (Âl-i İmrân, 12-13), 1190.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 316; (Âl-i İmrân, 26-27), 1208.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 400-401; (Âl-i İmrân, 190-194), 1517.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 510; (Nisâ, 155-159); 2007.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 326-327; (Nisâ, 166-170); 2059.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 363-364; (Mâide, 12-14); 2172.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, I, 369-370; (Mâide, 15-16); 2175.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 391; (İsrâ, 1), 4662.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 396; (İsrâ, 1), 4663.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 403; (İsrâ,), 4664.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 413; (İsrâ, 12), 4701.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 429-430; (İsrâ, 44), 4743.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 431-432; (İsrâ, 44), 4744.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, II, 451-453; (İsrâ, 85), 4851.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 294; (Nebe', 1-16), 8258.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 328; (Nâziât, 34-36); 8292.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 349-350; (Tekvîr, 15-29), 8335.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 355; (İnfitâr, 1-12), 8342.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 360-361; (İnfitâr, 1-12), 8345.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 404-405; (A'lâ, 1-13), 8416.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 440-441; (Şems, 1-10), 8480.
 İsmâîl Hakkı Bursevî, Rûh el-Beyân, X, 536-537; (İhlâs, 1-4), 8770.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl ve Esrâr'üt-Te'vîl, I, 96; (Bakara, 21-22), 212.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl ve Esrâr'üt-Te'vîl, I, 75; (Bakara, 21-22), 212.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl ve Esrâr'üt-Te'vîl, I, 116; (Bakara, 109-110); 497.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl ve Esrâr'üt-Te'vîl, II, 236; (Bakara, 164); 656.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, I, 252-253; (Bakara, 178-179), 694.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, I, 274; (Bakara, 189), 748.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, I, 396; (Bakara, 255), 1009.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, I, 412; (Bakara, 260), 1036.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, I, 627; (Âl-i İmrân, 176-180), 1495.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, II, 292-293; (Mâide, 41-44), 2351.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, II, 381; (En'âm, 1-3), 2552.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, II, 530; (A'râf, 16-17), 2920.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, II, 561-563; (A'râf, 54), 2985.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, III, 553-554; (Hicr, 16-20), 4385.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, III, 560-561; (Hicr, 28-33), 4391.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, III, 588; (Nahl, 10-11), 4450.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, III, 619-622; (Nahl, 68-69), 4521.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, IV, 55; (İsrâ, 70), 4798.
 Kâdî Beydâvî, Envâr'üt-Tenzîl, IV, 68; (İsrâ, 85), 4847.

- Muhammed Kutub,, İslâm'a Göre İnsan Psikolojisi, 23-90; (Mü'minûn, 12-16), 5619.
 Muhammed Kutub, Dirâsâtûn Fi'n-Nefs'il-İnsâniyye, 260-280; (Rûm, 30-32), 6375.
 Muhammed Kutub, İslâm Düşüncesinde Şan'at, 37-99; (Asr, 1-3), 8651.
 Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 35-36; (Bakara, 30), 262.
 Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 72-73; (Bakara, 97-98), 436.
 Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 73-74; (Bakara 99-103), 468.
 Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 75-76; (Bakara, 106-107), 488.
 Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 80; (Bakara 115), 513.
 Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 84; (Bakara, 126-128), 570.
 Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 91-92; (Bakara, 142-143), 602.
 Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 103; (Bakara, 164), 655.
 Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 118; (190-193), 761.
 Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 129-130; (Bakara, 213), 822.
 Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 142-143; (Bakara, 255), 1009.
 Muhyiddîn İbn el-Arabî, Tefsîr el-Kur'an'il-Kerîm, I, 192-193; (Âl-i İmrân, 59-63), 1272.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, I, 58-59; (Bakara, 11-12), 192.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, I, 96-97; (Bakara, 29), 243.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, I, 252-253; (Bakara, 178-179), 694.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, II, 295; (Mâide, 46-47), 2358.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, IV, 49; (İsrâ, 60), 4789.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, IV, 66-68; (İsrâ, 85), 4848.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, I, 369; (Gâfir, 82-85), 7021.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, VI, 447; (Nâziât, 1-14), 8271.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, VI, 452; (Nâziât, 27-33), 8286.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, VI, 462; (Tekvîr, 1-14), 8325.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, VI, 464; (Tekvîr, 15-29), 8333.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, VI, 500-501; (Gâşiye, 17-26), 8442.
 Nesefî, Medârik'üt-Tenzîl, VI, 601-604; (İhlâs, 1-4), 8767.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 39-43; (Fâtiha, 1), 48.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 55; (Fâtiha, 1), 67.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 74; (Fâtiha, 2), 80.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, II, 79; (Fâtiha, 2), 86.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 54-55; (Fâtiha, 4), 93.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, 62-64; (Fâtiha, 7), 113.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 122-123; (Bakara, 1), 153.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 139-142; (Bakara, 6), 182.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 174-177; (Bakara, 19-20), 207.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 198-215; (Bakara, 23-24), 228.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 249; (Bakara, 29), 250.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 267-270; (Bakara, 30), 266.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 252; (Bakara, 30), 271.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 257-259; (Bakara, 30), 273.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 279-280; (Bakara, 35-36), 297.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 326-327; (Bakara, 60), 356.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 398-402; (Bakara, 99-103), 473.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, I, 430-433; (Bakara, 114), 508.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, II, 4-6; (Bakara, 142-143), 604.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, II, 38-39; (Bakara, 153-154), 633.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, II, 57-64; (Bakara, 164), 662.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, II, 143-144; (Bakara, 183-184), 709.
 Reşid Rızâ, el-Menâr, II, 167-172; (Bakara, 186), 724.

- Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, I, 429-440; (Bakara, 208-209), 814.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, I, 447-451; (Bakara, 213), 830.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, I, 470-471; (Bakara, 217-218), 841.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, I, 471-475; (Bakara, 219-220), 849.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, I, 487-493; (Bakara, 231), 931.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, I, 535-541; (Bakara, 243-245), 976.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 16-25; (Bakara, 253), 996.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 34-42; (Bakara, 255), 1021.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 49-50; (Bakara, 257), 1028.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 82-84; (Bakara, 261), 1042.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 107-120; (Bakara, 278-281), 1111.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 214-216; (Âl-i İmrân, 1-4), 1153.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 239-242; (Âl-i İmrân, 18-20), 1203.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 289-292; (Âl-i İmrân, 48-51), 1256.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 372-379; (Âl-i İmrân, 100-101), 1322.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 514-528; (Âl-i İmrân, 159-164), 1436.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 419-425; (Âl-i İmrân, 169-175), 1462.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 432-437; (Âl-i İmrân, 169-175), 1476.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, II, 558-575; (Âl-i İmrân, 169-175), 1490.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, III, 64-75; (Nisâ, 2-4), 1568.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, III, 114-119; (Nisâ, 15-16), 1599.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, III, 165-171; (Nisâ, 25), 1646.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, III, 177-185; (Nisâ, 26-28), 1654.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, III, 234-241; (Nisâ, 43), 1718.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 46-63; (Nisâ, 163-164), 2056.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 137-144; (Mâide, 3), 2126.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 202-206; (Mâide, 32-34), 2227.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 222-230; (Mâide, 38-40), 2282.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 235-243; (Mâide, 48-50), 2371.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 269-272; (Mâide, 48-50), 2373.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 285-297; (Mâide, 51-53), 2384.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IV, 301-310; (Mâide, 54-56), 2398.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, V, 31-40; (En'âm, 1-3), 2549.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, V, 67-78; (En'âm, 1-3), 2567.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, V, 83-87; (En'âm, 4-6), 2574.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, V, 128-133; (En'âm, 17-21), 2585.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, V, 153-161; (En'âm, 31-32), 2605.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, V, 178-186; (En'âm, 37-39), 2629.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, V, 208-218; (En'âm, 50-54), 2647.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, V, 246-266; (En'âm, 55-59), 2670.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, V, 338-345; (En'âm, 95-97), 2749.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, V, 356-363; (En'âm, 101), 2785.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, V, 394-401; (En'âm, 112-113), 2806.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VI, 41-50; (A'râf, 10), 2914.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VI, 66-70; (A'râf, 32), 2942.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VI, 110-118; (A'râf, 93), 3035.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VI, 214-219; (A'râf, 117-122), 3053.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VII, 311-314; (A'râf, 172-174), 3160.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VI, 332-337; (A'râf, 185), 3179.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VI, 367-374; (A'râf, 203), 3209.

- Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VI, 530-536; (Enfâl, 31-33), 3294.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VI, 391-449; (Enfâl, 61-63), 3376.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VII, 198-203; (Tevbe, 9-11), 3430.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VII, 235-245; (Tevbe, 30-31), 3464.
 Seyyid Kutub, İslâm'da Sosyal Adâlet, 226-235; (Tevbe, 103-104), 3627.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VII, 415-425; (Tevbe, 112), 3680.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VII, 562-582; (Yûnus, 37-40), 3823.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 110-114, (Hûd, 1-4), 3899.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 169-179; (Hûd, 49), 3950.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 185-192; (Hûd, 49), 3957.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 282-309; (Hûd, 123), 4026.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 431-447; (Yûsuf, 54-55), 4106.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 497-503; (Ra'd, 1), 4165.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 559-579; (Ra'd, 40-41), 4278.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IX, 56-62; (İbrâhîm, 27), 4335.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IX, 234-239; (Nahl, 90), 4569.
 Seyyid Kutub, Kur'an'da Kıyâmet Sahneleri, 16-47; (İsrâ, 98-99), 4918.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IX, 460-464; (Kehf, 83-84), 5070.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, IX, 468-471; (Kehf, 97-99), 5089.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 124-127; (Enbiyâ, 30-33), 5323.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 164-167; (Enbiyâ, 87-88), 5373.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 168-170; (Enbiyâ, 89-90), 5377.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 203-207; (Hacc, 5-7), 5422.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 239-245; (Hacc, 38), 5508.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 299-305; (Mû'minûn, 1-11), 5555.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 306-311; (Mû'minûn, 12-16), 5576.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 419-425; (Nûr, 31), 5883.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 428-432; (Nûr, 32-34), 5895.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 436-440; (Nûr, 35), 5925.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 492-497; (Furkân, 3), 5986.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, X, 533-538; (Furkân, 41-44), 6016.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XI, 128-139; (Neml, 15-19), 6138.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XI, 128-139; (Neml, 15-19), 6138.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XI, 465-468; (Lokmân, 10-11), 6400.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XI, 515-519; (Secde, 7-9), 6440.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XI, 572-574; (Ahzâb, 7-8), 6476.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XII, 20-30; (Ahzâb, 32-34), 6535.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XII, 362-371; (Sâd, 4-11), 6855.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIII, 25-35; (Fussilet, 9-12), 7043.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIII, 88-94; (Şûrâ, 7-8), 7087.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIII, 126-140; (Şûrâ, 36-39), 7123.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XII, 319-323; (Ahkâf, 15-16), 7250.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIII, 338-349; (Ahkâf, 29-32), 7284.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIII, 419-436; (Fetih), 7331.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIII, 510-518; (Hucurât, 14-18), 7433.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 57-65; (Zâriyât, 15-23), 7488.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 74-79; (Zâriyât, 52-60), 7501.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 141-152; (Necm, 42-55), 7566.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 187-198; (Kamer, 47-55), 7619.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 211-218; (Rahmân, 1-13), 7641.

- Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 444-449; (Saff, 1-14), 7867.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XIV, 500-504; (Münâfıkûn, 5-8), 7921.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 63-70; (Tahrîm, 9-10), 7976.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 101-106; (Mülk, 12-15), 8019.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 107-111; (Mülk, 16-19), 8023.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 146-154; (Kalem, 1-7), 8055.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 202-211; (Hâkka, 38-43), 8096.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 303-308; (Cinn, 8-10), 8150.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XV, 463-467; (Nebe', 1-16), 8257.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XVI, 16-30; (Abese, 1-16), 8309.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XVI, 69-73; (İnfitâr, 1-12), 8350.
 Seyyid Kutub, Yoldaki İşaretler, 219-237; (Bürûc, 1-10), 8396.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XVI, 153-162; (A'lâ, 1-13), 8423.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XVI, 276-288; (A'lak, 6-19), 8535.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XVI, 295-299; (Kadr, 1-5), 8557.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XVI, 346-358; (Asr, 1-3), 8610.
 Seyyid Kutub, el-İslâm ve Müşkilât'ül-Hadâre, 37-60; (Asr, 1-3), 8619.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XVI, 370-379; (Fil, 1-5), 8673.
 Seyyid Kutub, İslâm Düşüncesi, 59-71; (Fil, 1-5), 8681.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XVI, 409-411; (Kâfirûn, 1-6), 8726.
 Seyyid Kutub, İslâm Düşüncesi, 307-336; (İhlâs, 1-4), 8799.
 Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, XVI, 433-438; (İhlâs, 1-4), 8802.
 Şevkânî, Feth'ü'l-Kadîr, I, 31-32; (Bakara, 1), 157.
 Şevkânî, Feth'ü'l-Kadîr, I, 41; (Bakara, 8-9), 189.
 Şevkânî, Feth'ü'l-Kadîr, I, 267; (Bakara, 250-252), 988.
 Taberî, Tefsîr, 1304; (Enfâl, 61-63), 3340.
 Taberî, Tefsîr, Âl-i İmrân 125. âyetin tefsîri; (Enfâl, 61-63), 3343.
 Taberî, Tefsîr, 1337; (Enfâl, 61-63), 3345.
 Taberî, Tefsîr, IV, 59; (Tevbe, 128-129), 3712.
 Taberî, Tefsîr, 1465-1467; (Ahzâb, 26-27), 6506.
 Taberî, Tefsîr, 1467 ve müt; (Ahzâb, 26-27), 6506.
 Taberî, I, 475-476; (Ahzâb, 26-27), 6509.
 Taberî, 1474; (Ahzâb, 26-27), 6511.
 Taberî, 1642; (Fetih, 27-28), 7379.
 Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, fî Tefsîr'il-Kur'an, I, 18; (Fâtiha, 1), 46.
 Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, I, 32-33; (Bakara, 1), 156.
 Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, I, 273-274; (Bakara, 183-184), 711.
 Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, I, 277; (Bakara, 185), 717.
 Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, I, 281; (Bakara, 187), 739.
 Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, I, 318; (Bakara, 222-223), 890.
 Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, I, 329; (Bakara, 229-230), 925.
 Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, II, 409; (Âl-i İmrân, 7-9), 1180.
 Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, III, 164-165; (Mâide, 6), 2161.
 Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, III, 208; (Mâide, 54-56), 2389.
 Tabressî, Mecmâ'ül-Beyân, III, 210-211; (Mâide, 54-56), 2400.
 Tantâvî Cevherî, Tefsîr el-Cevâhir, I, 9; (Fâtiha, 2), 88.
 Tantâvî Cevherî, Tefsîr el-Cevâhir, I, 12-15; (Fâtiha, 2), 90.
 Tantâvî Cevherî, Tefsîr el-Cevâhir, I, 20-21; (Fâtiha, 7), 121.
 Tantâvî Cevherî, Tefsîr el-Cevâhir, I, 22-24; (Fâtiha, 7), 122.
 Tantâvî Cevherî, Tefsîr el-Cevâhir, I, 33-35; (Bakara, 21-22), 222.

- Tantâvî Cevherî, Tefsîr el-Cevâhir, I, 46-51; (Bakara, 29); 250.
 Tantâvî Cevherî, Tefsîr el-Cevâhir, I, 145-147; (Bakara, 164); 658.
 Tantâvî Cevherî, Tefsîr el-Cevâhir, I, 257; (Bakara, 260), 1038.
 Tantâvî Cevherî, Tefsîr el-Cevâhir, I, 280-290; (Bakara, 284), 1137.
 Tantâvî Cevherî, Cevâhîr'el-Kur'an, II, 16,21; (Âl-i İmrân, 5-6), 1166.
 Tantâvî Cevherî, Tefsîr el-Cevâhir, II, 27-29; (Âl-i İmrân, 7-9), 1184.
 Tantâvî Cevherî, Tefsîr el-Cevâhir, III, 67; (Nisâ, 102), 1898.
 Vahidüddin Han, İlmin Işığında İslâm, 121-163; (İsrâ, 44), 4766.
 Yûsuf el-Kardâvî, el-Halâl ve'l-Harâm, Fi'l-İslâm, 90-96; (Mâide 3), 2121.
 Yûsuf el-Kardâvî, el-Halâl ve'l-Harâm, Fi'l-İslâm, 86-90; (Mâide, 5), 2143.
 Yûsuf el-Kardâvî, Fıkh ez-Zekât, II, 857-871; (Tevbe, 103-104), 3631.
 Yûsuf el-Kardâvî, Fıkh ez-Zekât, II, 879 vd.; (Tevbe, 103-104), 3634.
 Yûsuf el-Kardâvî, Fıkh ez-Zekât, II, 887 vd.; (Tevbe, 103-104), 3636.
 Yunus Vehbi Yavuz, İslam'da Zekât Müessesesi, 45-86; (Tevbe, 34-35), 3485.
 Yunus Vehbi Yavuz, İslam'da Zekât Müessesesi, 103-139; (Tevbe, 60), 3559.
 Yunus Vehbi Yavuz, İslam'da Zekât Müessesesi, 45-100; (Tevbe, 103-104), 3650.
 Zemahşerî, Keşşâf, I, 24-26; (Fâtiha, 1), 45.
 Zemahşerî, Keşşâf, I, 299; (Bakara, 97-98), 436.
 Zemahşerî, Keşşâf, I, 418; (Âl-i İmrân, 18-20), 1201.
 Zemahşerî, Keşşâf, I, 144-445; (Âl-i İmrân, 92), 1300.
 Zemahşerî, Keşşâf, I, 452-453; (Âl-i İmrân, 104-109), 1331.
 Zemahşerî, Keşşâf, I, 519; (Nisâ, 23-24), 1627.
 Zemahşerî, Keşşâf, I, 568-569; (Nisâ, 128-130), 1957.
 Zemahşerî, Keşşâf, I, 595; (Mâide, 5), 2139.
 Zemahşerî, Keşşâf, I, 622; (Mâide, 54-56), 2404.
 Zerkânî, Şerh'ül-Muvatta' Şerhi, II, 41 vd. (Tevbe, 60), 3530.
 Zerkânî, Şerh'ül-Muvatta' Şerhi, II, 41 vd. (Tevbe, 60), 3531.
 Zerkânî, Şerh'ül-Muvattâ, II, 71 ve 68 (Tevbe, 60), 3545.

SÜRELER FİHRİSTİ

Sûre Adı	Cilt	Sahife	Sûre Adı	Cilt	Sahife
1- Fâtiha Sûresi.....	2	15	48- Fetih Sûresi.....	13	7317
2- Bakara Sûresi.....	2	131	49- Hucurât Sûresi.....	13	7395
3- Âl-i İmrân Sûresi.....	3	1147	50- Kâf Sûresi.....	13	7437
4- Nisâ Sûresi.....	4	1539	51- Zâriyât Sûresi.....	13	7475
5- Mâide Sûresi.....	5	2079	52- Tûr Sûresi.....	13	7505
6- En'âm Sûresi.....	6	2531	53- Necm Sûresi.....	13	7527
7- A'râf Sûresi.....	6	3131	54- Kamer Sûresi.....	14	8529
8- Enfâl Sûresi.....	7	3219	55- Rahmân Sûresi.....	14	7625
9- Tevbe Sûresi.....	7	3397	56- Vâkıa Sûresi.....	14	7671
10- Yûnus Sûresi.....	8	3739	57- Hadîd Sûresi.....	14	7723
11- Hûd Sûresi.....	8	3893	58- Mücadele Sûresi.....	14	7767
12- Yûsuf Sûresi.....	8	4029	59- Haşr Sûresi.....	14	7797
13- Ra'd Sûresi.....	8	4159	60- Mümtahine Sûresi.....	14	7829
14- İbrâhîm Sûresi.....	8	4285	61- Saff Sûresi.....	14	7857
15- Hicr Sûresi.....	9	4373	62- Cum'a Sûresi.....	14	7877
16- Nahl Sûresi.....	9	4421	63- Münâfikûn Sûresi.....	14	7907
17- İsrâ Sûresi.....	9	4601	64- Teğâbûn Sûresi.....	14	8925
18- Kehf Sûresi.....	9	4931	65- Talâk Sûresi.....	14	7936
19- Meryem Sûresi.....	10	5115	66- Tahrim Sûresi.....	14	7955
20- Tâ-Hâ Sûresi.....	10	5193	67- Mülk Sûresi.....	14	7981
21- Enbiyâ Sûresi.....	10	5293	68- Kalem Sûresi.....	14	8029
22- Hacc Sûresi.....	10	5405	69- Hâkka Sûresi.....	14	8075
23- Mû'minûn Sûresi.....	10	5543	70- Meâric Sûresi.....	14	8099
24- Nûr Sûresi.....	11	5684	71- Nûh Sûresi.....	14	8113
25- Furkân Sûresi.....	11	5979	72- Cinn Sûresi.....	14	8127
26- Şuarâ Sûresi.....	11	6057	73- Müzzemmil Sûresi.....	14	8161
27- Neml Sûresi.....	11	6122	74- Müddessir Sûresi.....	14	8175
28- Kasas Sûresi.....	11	6192	75- Kiyâme Sûresi.....	14	8193
29- Ankebût Sûresi.....	11	6259	76- İnsân Sûresi.....	14	8207
30- Rûm Sûresi.....	12	6326	77- Mürselât Sûresi.....	14	8227
31- Lokmân Sûresi.....	12	6394	78- Nebe' Sûresi.....	15	8251
32- Secde Sûresi.....	12	6437	79- Nâziât Sûresi.....	15	8267
33- Ahzâb Sûresi.....	12	6465	80- Abese Sûresi.....	15	8293
34- Sebe' Sûresi.....	12	6625	81- Tekvîr Sûresi.....	15	8317
35- Fâtır Sûresi.....	12	6677	82- İnfitâr Sûresi.....	15	8337
36- Yâsin Sûresi.....	12	6720	83- Mütaffifîn Sûresi.....	15	8353
37- Sâffât Sûresi.....	12	6781	84- İnşikâk Sûresi.....	15	8365
38- Sâd Sûresi.....	12	6841	85- Burûc Sûresi.....	15	8375
39- Zümer Sûresi.....	12	6898	86- Târık Sûresi.....	15	8399
40- Mû'min Sûresi.....	13	6966	87- A'lâ Sûresi.....	15	8409
41- Fussilet Sûresi.....	13	7025	88- Gâşiye Sûresi.....	15	8433
42- Şûrâ Sûresi.....	13	7077	89- Fecr Sûresi.....	15	8443
43- Zuhruf Sûresi.....	13	7135	90- Beled Sûresi.....	15	8459
44- Duhân Sûresi.....	13	7177	91- Şems Sûresi.....	15	8469
45- Câsiye Sûresi.....	13	7207	92- Leyl Sûresi.....	15	8485
46- Ahkâf Sûresi.....	13	7225	93- Duhâ Sûresi.....	15	8497
47- Muhammed (Kitâl) Sûresi.....	13	7289	94- İnşirâh Sûresi.....	15	8505

Sûre Adı	Cilt	Sahife	Sûre Adı	Cilt	Sahife
95- Tîn Sûresi.....	15	8511	105- Fîl Sûresi.....	15	8657
96- A'lak Sûresi.....	15	8521	106- Kureyş Sûresi.....	15	8683
97- Kadr Sûresi.....	15	8537	107- Mâûn Sûresi.....	15	8687
98- Beyyine Sûresi.....	15	8559	108- Kevser Sûresi.....	15	8693
99- Zilzâl Sûresi.....	15	8565	109- Kâfirûn Sûresi.....	15	8721
100- Âdiyât Sûresi.....	15	8574	110- Nasr Sûresi.....	15	8727
101- Kâria Sûresi.....	15	8577	111- Leheb Sûresi.....	15	8733
102- Tekâsûr Sûresi.....	15	8581	112- İhlâs Sûresi.....	15	8739
103- Asr Sûresi.....	15	8589	113- Felak Sûresi.....	15	8809
104- Hûmeze Sûresi.....	15	8653	114- Nâs Sûresi.....	15	8825

Sûre

ABESE
ÂDIYÂ
AHKÂF
AHZÂB
ÂL-İ İM
A'LÂ
A'LAK
ANKEB
A'RÂF
ASR
BAKAR
BELED
BEYYİN
BURÜC
CÂSİYEH
CINN
CUM'Â
DUHÂ
DUHÂN
EN'ÂM
ENBIYÂ
ENFÂL
FÂTİR
FÂTIHÂ
FECR
FELAK
FETİH
FİL
FURKÂ
FUSSİL
ĞÂŞİYEH
HACC
HADİD
HÂKKÂ
HAŞR
HİCR
HUCUR
HÜD
HÜMEZ
İBRÂHİM
İHLÂS
İNFİTÂR
İNSÂN
İŞİKÂH
İŞİRÂH
İSRÂ
KADR
KÂF

ALFABETİK SÜRELER FİHRİSTİ

Süre Adı	Cilt	Sahife	Süre Adı	Cilt	Sahife
ABESE.....	15	8293	KÂFİRÜN.....	15	8721
ÂDIYÂT.....	15	8573	KALEM.....	14	8029
AHKÂF.....	13	7225	KAMER.....	14	8529
AHZÂB.....	12	6465	KÂRIA.....	15	8577
ÂL-İ İMRÂN.....	3	1147	KASAS.....	11	6192
ÂLÂ.....	15	8409	KEHF.....	9	4931
ÂLAK.....	15	8521	KEVSER.....	15	8693
ANKEBÛT.....	11	6259	KIYÂME.....	14	8193
A'RÂF.....	6	3131	KUREYŞ.....	15	8683
ASR.....	15	8589	LEHEB.....	15	8733
BAKARA.....	2	131	LEYL.....	15	8485
BELED.....	15	8459	LOKMÂN.....	12	6394
BEYYİNE.....	15	8559	MÂIDE.....	5	2079
BURÛC.....	15	8375	MÂÜN.....	15	8687
CÂSİYE.....	13	7207	MEÂRIC.....	14	8099
CİNN.....	14	8127	MERYEM.....	10	5115
CUM'Â.....	14	7877	MUHAMMED (KİTÂL).....	13	7289
DUHÂ.....	15	8497	MUTAFFİFİN.....	15	8353
DUHÂN.....	13	7177	MÜCÂDELE.....	14	7767
EN'ÂM.....	6	2541	MÜDDESSİR.....	14	8175
ENBIYÂ.....	10	5293	MÜLK.....	14	7981
ENFÂL.....	7	3219	MÜ'MİN (GÂFİR).....	13	6966
FÂTİR.....	12	6677	MÜ'MİNÜN.....	10	5543
FÂTIHA.....	2	15	MÜMTAHİNE.....	14	7829
FECR.....	15	8443	MÜNÂFİKÜN.....	14	7907
FELAK.....	15	8809	MÜRSELÂT.....	14	8227
FETİH.....	13	7317	MÜZEMMİL.....	14	8161
FİL.....	15	8657	NAHL.....	9	4421
FURKÂN.....	11	6979	NÂS.....	15	8825
FUSSİLET.....	13	7025	NASR.....	15	8727
ĞÂSİYE.....	15	8433	NÂZİÂT.....	15	8267
HACC.....	10	5405	NEBE'.....	15	8251
HADİD.....	14	7723	NECM.....	13	7527
HÂKKA.....	14	8075	NEML.....	11	6122
HAŞR.....	14	7797	NİSÂ.....	4	1539
HİCR.....	9	4373	NÖH.....	14	8113
HUCURÂT.....	13	7395	NÖR.....	11	5684
HÛD.....	8	3893	RA'D.....	8	4159
HÜMEZE.....	15	8653	RAHMÂN.....	14	7625
İBRÂHİM.....	8	4285	RÛM.....	12	6326
İHLÂS.....	15	8739	SÂD.....	12	6841
İNFİTÂR.....	15	8337	SAFF.....	14	7857
İNSÂN.....	14	8207	SÂFFÂT.....	12	6781
İŞİKÂK.....	15	8365	SEBE'.....	12	6625
İŞİRÂH.....	15	8505	SECDE.....	12	6437
İSRÂ.....	9	4601	ŞUARÂ.....	11	6057
KADR.....	15	8537	ŞORÂ.....	13	7077
KÂF.....	13	7437	ŞEMS.....	15	8469

—ARZÂ—

Ayet No	C. No	Sayfa No	Ayet No	C. No	Sayfa No
1-10	15	8253	17-32	15	8310
11-16	16	8254	33-42	15	8314

—İBRÂ—

1-8	15	8573	9-11	15	8574
-----	----	------	------	----	------

—AHKÂP—

1-4	13	7225	5-7	13	7226
8-9	13	7227	10-11	13	7228
12-13	13	7229	14-15	13	7230
16-17	13	7231	18-19	13	7232
20-21	13	7233	22-23	13	7234
24-25	13	7235	26-27	13	7236
28-29	13	7237	30-31	13	7238
32-33	13	7239	34-35	13	7240
36-37	13	7241	38-39	13	7242
40-41	13	7243	42-43	13	7244
44-45	13	7245	46-47	13	7246
48-49	13	7247	50-51	13	7248
52-53	13	7249	54-55	13	7250
56-57	13	7251	58-59	13	7252
60-61	13	7253	62-63	13	7254
64-65	13	7255	66-67	13	7256
68-69	13	7257	70-71	13	7258
72-73	13	7259	74-75	13	7260
76-77	13	7261	78-79	13	7262
80-81	13	7263	82-83	13	7264
84-85	13	7265	86-87	13	7266
88-89	13	7267	90-91	13	7268
92-93	13	7269	94-95	13	7270
96-97	13	7271	98-99	13	7272
100-101	13	7273	102-103	13	7274
104-105	13	7275	106-107	13	7276
108-109	13	7277	110-111	13	7278
112-113	13	7279	114-115	13	7280
116-117	13	7281	118-119	13	7282
120-121	13	7283	122-123	13	7284
124-125	13	7285	126-127	13	7286
128-129	13	7287	130-131	13	7288
132-133	13	7289	134-135	13	7290
136-137	13	7291	138-139	13	7292
140-141	13	7293	142-143	13	7294
144-145	13	7295	146-147	13	7296
148-149	13	7297	150-151	13	7298
152-153	13	7299	154-155	13	7300
156-157	13	7301	158-159	13	7302
160-161	13	7303	162-163	13	7304
164-165	13	7305	166-167	13	7306
168-169	13	7307	170-171	13	7308
172-173	13	7309	174-175	13	7310
176-177	13	7311	178-179	13	7312
180-181	13	7313	182-183	13	7314
184-185	13	7315	186-187	13	7316
188-189	13	7317	190-191	13	7318
192-193	13	7319	194-195	13	7320
196-197	13	7321	198-199	13	7322
200-201	13	7323	202-203	13	7324
204-205	13	7325	206-207	13	7326
208-209	13	7327	210-211	13	7328
212-213	13	7329	214-215	13	7330
216-217	13	7331	218-219	13	7332
220-221	13	7333	222-223	13	7334
224-225	13	7335	226-227	13	7336
228-229	13	7337	230-231	13	7338
232-233	13	7339	234-235	13	7340
236-237	13	7341	238-239	13	7342
240-241	13	7343	242-243	13	7344
244-245	13	7345	246-247	13	7346
248-249	13	7347	250-251	13	7348
252-253	13	7349	254-255	13	7350
256-257	13	7351	258-259	13	7352
260-261	13	7353	262-263	13	7354
264-265	13	7355	266-267	13	7356
268-269	13	7357	270-271	13	7358
272-273	13	7359	274-275	13	7360
276-277	13	7361	278-279	13	7362
280-281	13	7363	282-283	13	7364
284-285	13	7365	286-287	13	7366
288-289	13	7367	290-291	13	7368
292-293	13	7369	294-295	13	7370
296-297	13	7371	298-299	13	7372
300-301	13	7373	302-303	13	7374
304-305	13	7375	306-307	13	7376
308-309	13	7377	310-311	13	7378
312-313	13	7379	314-315	13	7380
316-317	13	7381	318-319	13	7382
320-321	13	7383	322-323	13	7384
324-325	13	7385	326-327	13	7386
328-329	13	7387	330-331	13	7388
332-333	13	7389	334-335	13	7390
336-337	13	7391	338-339	13	7392
340-341	13	7393	342-343	13	7394
344-345	13	7395	346-347	13	7396
348-349	13	7397	350-351	13	7398
352-353	13	7399	354-355	13	7400
356-357	13	7401	358-359	13	7402
360-361	13	7403	362-363	13	7404
364-365	13	7405	366-367	13	7406
368-369	13	7407	370-371	13	7408
372-373	13	7409	374-375	13	7410
376-377	13	7411	378-379	13	7412
380-381	13	7413	382-383	13	7414
384-385	13	7415	386-387	13	7416
388-389	13	7417	390-391	13	7418
392-393	13	7419	394-395	13	7420
396-397	13	7421	398-399	13	7422
400-401	13	7423	402-403	13	7424
404-405	13	7425	406-407	13	7426
408-409	13	7427	410-411	13	7428
412-413	13	7429	414-415	13	7430
416-417	13	7431	418-419	13	7432
420-421	13	7433	422-423	13	7434
424-425	13	7435	426-427	13	7436
428-429	13	7437	430-431	13	7438
432-433	13	7439	434-435	13	7440
436-437	13	7441	438-439	13	7442
440-441	13	7443	442-443	13	7444
444-445	13	7445	446-447	13	7446
448-449	13	7447	450-451	13	7448
452-453	13	7449	454-455	13	7450
456-457	13	7451	458-459	13	7452
460-461	13	7453	462-463	13	7454
464-465	13	7455	466-467	13	7456
468-469	13	7457	470-471	13	7458
472-473	13	7459	474-475	13	7460
476-477	13	7461	478-479	13	7462
480-481	13	7463	482-483	13	7464
484-485	13	7465	486-487	13	7466
488-489	13	7467	490-491	13	7468
492-493	13	7469	494-495	13	7470
496-497	13	7471	498-499	13	7472
500-501	13	7473	502-503	13	7474
504-505	13	7475	506-507	13	7476
508-509	13	7477	510-511	13	7478
512-513	13	7479	514-515	13	7480
516-517	13	7481	518-519	13	7482
520-521	13	7483	522-523	13	7484
524-525	13	7485	526-527	13	7486
528-529	13	7487	530-531	13	7488
532-533	13	7489	534-535	13	7490
536-537	13	7491	538-539	13	7492
540-541	13	7493	542-543	13	7494
544-545	13	7495	546-547	13	7496
548-549	13	7497	550-551	13	7498
552-553	13	7499	554-555	13	7500
556-557	13	7501	558-559	13	7502
560-561	13	7503	562-563	13	7504
564-565	13	7505	566-567	13	7506
568-569	13	7507	570-571	13	7508
572-573	13	7509	574-575	13	7510
576-577	13	7511	578-579	13	7512
580-581	13	7513	582-583	13	7514
584-585	13	7515	586-587	13	7516
588-589	13	7517	590-591	13	7518
592-593	13	7519	594-595	13	7520
596-597	13	7521	598-599	13	7522
600-601	13	7523	602-603	13	7524
604-605	13	7525	606-607	13	7526
608-609	13	7527	610-611	13	7528
612-613	13	7529	614-615	13	7530
616-617	13	7531	618-619	13	7532
620-621	13	7533	622-623	13	7534
624-625	13	7535	626-627	13	7536
628-629	13	7537	630-631	13	7538
632-633	13	7539	634-635	13	7540
636-637	13	7541	638-639	13	7542
640-641	13	7543	642-643	13	7544
644-645	13	7545	646-647	13	7546
648-649	13	7547	650-651	13	7548
652-653	13	7549	654-655	13	7550
656-657	13	7551	658-659	13	7552
660-661	13	7553	662-663	13	7554
664-665	13	7555	666-667	13	7556
668-669	13	7557	670-671	13	7558
672-673	13	7559	674-675	13	7560
676-677	13	7561	678-679	13	7562
680-681	13	7563	682-683	13	7564
684-685	13	7565	686-687	13	7566
688-689	13	7567	690-691	13	7568
692-693	13	7569	694-695	13	7570
696-697	13	7571	698-699	13	7572
700-701	13	7573	702-703	13	7574
704-705	13	7575	706-707	13	7576
708-709	13	7577	710-711	13	7578
712-713	13	7579	714-715	13	7580
716-717	13	7581	718-719	13	7582
720-721	13	7583	722-723	13	7584
724-725	13	7585	726-727	13	7586
728-729	13	7587	730-731	13	7588
732-733	13	7589	734-735	13	7590
736-737	13	7591	738-739	13	7592
740-741	13	7593	742-743	13	7594
744-745	13	7595	746-747	13	7596
748-749	13	7597	750-751	13	7598
752-753	13	7599	754-755	13	7600
756-757	13	7601	758-759	13	7602
760-761	13	7603	762-763	13	7604
764-765	13	7605	766-767	13	7606
768-769	13	7607	770-771	13	7608
772-773	13	7609	774-775	13	7610

—ABESE—

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
1-10	15	8293	17-32	15	8310
11-16	15	8294	33-42	15	8314

—ADİYÂT—

1-8	15	8573	9-11	15	8574
-----	----	------	------	----	------

—AHKÂF—

1-4	13	7225	17	13	7250
5-6	13	7226	18-20	13	7251
7-8	13	7227	21-25	13	7254
9-	13	7228	26-28	13	7258
10-11	13	7230	29-32	13	7259
12-14	13	7231	33-35	13	7284
15-16	13	7233			

—AHZÂB—

1-4	12	6464	36	12	6540
5	12	6465	37	12	6543
6	12	6469	38-40	12	6547
7	12	6472	41-44	12	6552
8	12	6473	45-48	12	6556
9-10	12	6476	49	12	6559
11-13	12	6483	50	12	6561
14-16	12	6484	51	12	6566
17	12	6485	52	12	6568
18-19	12	6486	53-54	12	6571
20	12	6487	55	12	6577
21-22	12	6488	56	12	6578
23-24	12	6489	57-58	12	6600
25	12	6493	59-62	12	6602
26-27	12	6494	63-68	12	6605
28-29	12	6513	69	12	6607
30-31	12	6517	70-71	12	6610
32-34	12	6518	72-73	12	6611
35	12	6535			

—ÂL-İ İMRÂN—

1-4	3	1147	5-6	3	1161
-----	---	------	-----	---	------

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
7-9	3	1166	92	4	1298
10-11	3	1185	93	4	1302
12	3	1186	94-95	4	1303
13	3	1187	96	4	1306
14-15	3	1190	97	4	1307
16-17	3	1196	98-99	4	1315
18-19-20	3	1197	100-101	4	1316
21-22	3	1204	102-103	4	1322
23-24-25	3	1205	104-109	4	1327
26-27	3	1206	110-112	4	1331
28	3	1212	113-117	4	1345
29-30	4	1227	118-120	4	1347
31-32	4	1228	121-123	4	1351
33-34	4	1229	124-125	4	1355
35-36	4	1237	126-129	4	1358
37	4	1239	130-136	4	1362
38-41	4	1241	137-143	4	1373
42-43-44	4	1244	144-145	4	1375
45-47	4	1247	146-148	4	1378
48-49	4	1251	149-153	4	1381
50-51	4	1252	154	4	1396
52-54	4	1256	155	4	1397
55-58	4	1258	156	4	1399
59-62	4	1263	157-158	4	1400
63	4	1264	159-164	4	1401
64	4	1275	165	4	1436
65-68	4	1277	166-168	4	1437
69-73	4	1279	169-175	4	1440
74	4	1280	176-177	4	1490
75	4	1281	178-180	4	1491
76	4	1282	181-183	4	1495
77	4	1284	184	4	1496
78	4	1287	185-186	4	1498
79-80	4	1288	187-189	4	1502
81-82	4	1291	190-194	4	1505
83-85	4	1293	195	4	1520
86-89	4	1295	196-198	4	1522
90-91	4	1296	199-200	4	1524
—A'LÂ—					
1-9	15	8410	14-19	15	8423
10-13	15	8411			
—A'LAK—					
1-5	15	8521	6-19	15	8523

Ayet

1-4

5-7

8-9

10-1

12

13

14-1

16-1

18

19-2

21-2

24-2

26-2

28-3

1-3

4-7

8-9

10

11

12

13-1

16-1

18

19-2

22-2

24-2

26

27

28-3

31

32

33-3

37

38-3

40-

42-

44-

46-

48-

50-

52-

54

55-

—ANKEBÛT—

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
1-4	11	6259	31	11	6283
5-7	11	6261	32-35	11	6284
8-9	11	6262	36-37	11	6285
10-11	11	6263	38-40	11	6286
12	11	6264	41-43	12	6299
13	11	6265	44-45	12	6300
14-15	11	6266	46	12	6307
16-17	11	6268	47-49	12	6310
18	11	6269	50-52	12	6312
19-20	11	6270	53-55	12	6314
21-23	11	6271	56-60	12	6316
24-25	11	6276	61-63	12	6319
26-27	11	6278	64-66	12	6320
28-30	11	6282	67-69	12	6321

—A'RÂF

1-3	6	2901	57-58	6	2994
4-7	6	2902	59-60	6	3002
8-9	6	2904	61-62	6	3003
10	6	2906	63-64	6	3004
11	6	2914	65-69	6	3006
12	6	2915	70-72	6	3008
13-15	6	2917	73-78	6	3013
16-17	6	2917	79	6	3019
18	6	2920	80-81	6	3020
19-21	6	2921	82	6	3021
22-23	6	2922	83-84	6	3022
24-25	6	2924	85	6	3023
26	6	2928	86-87	6	3024
27	6	2930	88-89	6	3025
28-30	6	2931	90-92	6	3026
31	6	2935	93	6	3028
32	6	2937	94-95	6	3035
33-36	6	2943	96-99	6	3037
37	6	2944	100	6	3039
38-39	6	2946	101-102	6	3040
40-41	6	2947	103-104	6	3042
42-43	6	2951	105-106	6	3043
44-45	6	2953	107-108	6	3044
46-47	6	2955	109-112	6	3045
48-49	6	2963	113-114	6	3046
50-51	6	2965	115-116	6	3047
52-53	6	2967	117-122	6	3048
54	6	2977	123-124	6	3053
55-56	6	2987	125-126	6	3054

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
127-129	6	3064	168	6	3115
130-131	6	3066	169-170	6	3116
132-135	6	3067	171	7	3118
136-137	6	3072	172-174	7	3131
138-139	6	3074	175-177	7	3160
140-142	6	3075	178-179	7	3168
143	6	3076	180	7	3170
144-145	6	3082	181	7	3172
146-147	6	3083	182-184	7	3173
148-149	6	3085	185	7	3174
150-151	6	3086	186	7	3179
152-153	6	3088	187	7	3180
154	6	3089	188	7	3187
155	6	3091	189-190	7	3188
156	6	3093	191-195	7	3192
157	6	3096	196-198	7	3193
158	6	3103	199-200	7	3196
159	6	3106	201-202	7	3200
160-162	6	3107	203	7	3202
163	6	3108	204	7	3209
164-166	6	3110	205-206	7	3215
167	6	3114			
		—ASR—			
1-3	15	8590			
		—BAKARA—			
1	2	142	28	2	238
2	2	157	29	2	239
3	2	162	30	2	255
4	2	173	31-32-33	2	276
5	2	178	34	2	284
6	2	180	35-36	2	290
7	2	182	37	2	305
8	2	184	38-39	2	311
9	2	185	40-41	2	318
10	2	189	42-43	2	321
11-12	2	190	44	2	322
13	2	192	45-46	2	327
14-15	2	193	47	2	332
16	2	196	48	2	333
17-18	2	197	49-50	2	336
19-20	2	201	51-52-53	2	338
21-22	2	208	54	2	339
23-24	2	222	55-56	2	342
25	2	228	57	2	344
26	2	232	58	2	349
27	2	233	59	2	350

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
60	2	354	142-143	3	595
61	2	358	144	3	606
62	2	363	145	3	617
63-64	2	366	146	3	618
65-66	2	367	147	3	619
67	2	375	148	3	621
68-69-70-71	2	381	149-150	3	623
72-73	2	384	151-152	3	624
74	2	387	153-154	3	626
75-76-77	2	390	155-156-157	3	633
78-79	2	394	158	3	637
80	2	400	159-160-161-		
81-82	2	402	162	3	641
83	2	404	163	3	643
84-85	2	406	164	3	647
86	2	407	165-166-167	3	668
87	2	410	168-169	3	675
88	2	413	170-171	3	677
89	2	415	172-173	3	678
90	2	416	174-175-176	3	680
91-92	2	418	177	3	682
93	2	419	178	3	690
94-95-96	2	422	179	3	691
97-98	2	426	180-181-182	3	698
99-103	2	437	183-184	3	703
104	2	480	185	3	711
105	2	481	186	3	717
106-107	2	485	187	3	727
108	2	491	188	3	741
109-110	2	494	189	3	746
111-113	2	498	190-193	3	755
114	2	502	194	3	761
115	2	508	195	3	767
116-117	2	514	196	3	770
118	2	518	197	3	781
119	2	520	198	3	790
120-121	2	523	199	3	796
122-123	2	527	200-202	3	798
124	2	528	203	3	801
125	2	537	204-205-206-		
126-127-128	2	544	207	3	803
129	2	570	208-209	3	807
130-131-132	2	573	210	3	815
133-134	2	575	211-212	3	816
135	2	576	213	3	818
136	2	577	214	3	831
137-138	2	578	215-216	3	833
139-140-141	2	579	217-218	3	835

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
219	3	841	253	3	988
220	3	842	254	3	996
221	3	870	255	3	997
222-223	3	875	256	3	1022
224-225	3	890	257	3	1026
226-227	3	895	258	3	1029
228	3	898	259	3	1032
229-230	3	905	260	3	1034
231	3	926	261	3	1038
232	3	931	262-264	3	1042
233	3	933	265	3	1045
234	3	937	266	3	1046
235	3	942	267-269	3	1047
236	3	945	270-271	3	1054
237	3	948	272-274	3	1057
238-239	3	951	275	3	1063
240-241-242	3	962	276	3	1068
243-244-245	3	967	277	3	1069
246	3	976	278-281	3	1072
247	3	978	282	3	1117
248	3	979	283	3	1125
249	3	981	284	3	1127
250-251-252	3	983	285-286	3	1138
—BELED—					
1-10	15	8459	11-20	15	8463
—BEYYİNE—					
1	15	8561	6-8	15	8563
2-5	15	8562			
—BURÛC—					
1-4	15	8375	11-17	15	8396
5-10	15	8376	18-22	15	8397
—CÂSİYE—					
1-5	13	7207	24-26	13	7215
6-11	13	7209	27-29	13	7217
12-15	13	7210	30-32	13	7219
16-20	13	7212	33-37	13	7220
21-23	13	7213			
—CİNN—					
1-5	14	8127	11-17	14	8151
6-7	14	8128	18-24	14	8154
8-10	14	8144	25-28	14	8157

Ayet N

1-2

3-4

5

1-11

1-8

9-11

12-16

17-18

19-33

1-3

4-6

7-11

12-13

14-16

17-21

22-26

27-29

30

31-32

33-36

37-39

40-45

46-49

50-54

55-56

57-59

60-62

63-65

66-69

70

71-73

74-79

80-83

84-88

89-90

91-92

93-94

95-97

98-99

—CUM'A—

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
1-2	14	7877	6-8	14	7881
3-4	14	7878	9-10	14	7883
5	14	7880	11	14	7904

—DUHÂ—

1-11	15	8498
------	----	------

—DUHÂN—

1-8	13	7178	34-37	13	7194
9-11	13	7179	38-42	13	7197
12-16	13	7180	43-50	13	7198
17-18	13	7187	51-59	13	7200
19-33	13	7188			

—EN'ÂM—

1-3	6	2548	100	6	2770
4-6	6	2569	101	6	2772
7-11	6	2574	102-103	6	2785
12-13	6	2576	104-105	6	2789
14-16	6	2577	106-107	6	2791
17-21	6	2579	108	6	2792
22-26	6	2586	109-110	6	2794
27-29	6	2591	111	6	2796
30	6	2592	112-113	6	2797
31-32	6	2594	114-115	6	2806
33-36	6	2605	116-117	6	2807
37-39	6	2609	118-119-120	6	2808
40-45	6	2629	121	6	2809
46-49	6	2631	122	6	2816
50-54	6	2633	123-124	6	2817
55-56	6	2647	125	6	2822
57-59	6	2648	126-127	6	2826
60-62	6	2670	128	6	2830
63-65	6	2673	129	6	2832
66-69	6	2686	130	6	2833
70	6	2688	131-132	6	2834
71-73	6	2689	133-135	6	2836
74-79	6	2706	136	6	2838
80-83	6	2720	137	6	2840
84-88	6	2724	138	6	2841
89-90	6	2725	139	6	2842
91-92	6	2729	140	6	2843
93-94	6	2734	141-142	6	2844
95-97	6	2739	143	6	2848
98-99	6	2758	144	6	2849

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
145	6	2850	156-157	6	2871
146	6	2853	158	6	2873
147	6	2856	159	6	2879
148-150	6	2857	160	6	2880
151	6	2859	161-163	6	2883
152	6	2865	164	6	2887
153	6	2867	165	6	2888
154-155	6	2869			

—ENBİYÂ—

1-2	10	5293	64-67	10	5346
3-6	10	5294	68-70	10	5347
7-9	10	5297	71-72	10	5349
10-15	10	5298	73-75	10	5350
16-17	10	5299	76-77	10	5351
18-20	10	5300	78-82	10	5353
21-23	10	5302	83-84	10	5358
24-25	10	5303	85-86	10	5363
26-29	10	5304	87-88	10	5366
30-33	10	5305	89-90	10	5374
34-35	10	5332	91	10	5377
36-37	10	5333	92-94	10	5378
38-40	10	5335	95-97	10	5379
41-43	10	5336	98-103	10	5385
44-47	10	5337	104	10	5390
48-50	10	5340	105-107	10	5393
51-56	10	5341	108-112	10	5400
57-63	10	5343			

— ENFÂL —

1	7	3228	36-37	7	3298
2-4	7	3235	38-40	7	3300
5-8	7	3244	41	7	3306
9-10	7	3250	42	7	3313
11-14	7	3255	43-44	7	3317
15-16	7	3260	45-46	7	3319
17-18	7	3264	47-49	7	3321
19	7	3267	50-51	7	3326
20-23	7	3269	52	7	3327
24	7	3270	53-54	7	3328
25	7	3273	55-58	7	3329
26	7	3276	59	7	3330
27-28	7	3277	60	7	3331
29	7	3280	61-63	7	3334
30	7	3281	64	7	3376
31-33	7	3285	65-66	7	3377
34-35	7	3294	67-69	7	3379

Ayet No:

70-71

72

1

2

3-4

5-6

7-8

9-11

12

13-14

15-18

19-26

1

2

3-4

1-14

15-20

1-5

1-3

4-7

8-9

10

11

12-14

15

1-5

1-2

3

4-6

7-14

15-16

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
70-71	7	3383	73	7	3390
72	7	3387	74-75	7	3391
—FÂTİR—					
1	12	6677	27-28	12	6693
2	12	6678	29-30	12	6695
3-4	12	6679	31-32	12	6696
5-6	12	6680	33-35	12	6701
7-8	12	6681	36-37	12	6703
9-11	12	6682	38-39	12	6708
12	12	6687	40-41	12	6709
13-14	12	6688	42	12	6711
15-18	12	6689	43	12	6712
19-26	12	6691	44-45	12	6713
—FÂTİHA—					
1	2	35	5	2	93
2	2	73	6	2	108
3-4	2	90	7	2	113
—FECR—					
1-14	15	8444	21-30	15	8454
15-20	15	8453			
—FELAK—					
1-5	15	8809			
—FETİH—					
1-3	13	7332	16-17	13	7348
4-7	13	7336	18-19	13	7350
8-9	13	7337	20-22	13	7351
10	13	7338	23-24	13	7352
11	13	7345	25-26	13	7356
12-14	13	7346	27-28	13	7372
15	13	7347	29	13	7388
—FİL—					
1-5	15	8657			
—FURKÂN—					
1-2	11	5979	17-19	11	5993
3	11	5981	20	11	5995
4-6	11	5986	21-23	11	5996
7-14	11	5988	24	11	5997
15-16	11	5992	25-29	11	6002

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
30-31	11	6005	51-54	11	6026
32-34	11	6006	55-59	11	6028
35-40	11	6008	60	11	6029
41	11	6011	61-62	11	6031
42-44	11	6012	63-67	11	6036
45-47	11	6017	68-71	11	6040
48-49	11	6023	72-74	11	6046
50	11	6024	75-77	11	6049
—FUSSİLET—					
1-5	13	7025	33-36	13	7062
6-8	13	7029	37-39	13	7065
9-12	13	7031	40-43	13	7066
13-18	13	7048	44-45	13	7068
19-20	13	7050	46-48	13	7070
21-24	13	7051	49-51	13	7071
25-29	13	7055	52-53	13	7072
30-32	13	7057	54	13	7073
ĞAFİR (MÜ'MİN) Bkz.					
1-3	13	6968	45-46	13	6999
4-6	13	6971	47-50	13	7003
7-9	13	6972	51	13	7004
10-14	13	6979	52-56	13	7005
15-17	13	6983	57-59	13	7008
18-20	13	6985	60	13	7009
21-22	13	6987	61	13	7011
23-27	13	6988	62-65	13	7012
28-29	13	6990	66-68	13	7014
30-35	13	6994	69-76	13	7015
36-37	13	6996	77-78	13	7017
38-40	13	6997	79-81	13	7018
41-44	13	6998	82-85	13	7019
—ĞAŞİYE—					
1	15	8433	8-16	15	8435
2-7	15	8434	17-26	15	8437
—HACC—					
1-2	10	5405	19-22	10	5434
3-4	10	5412	23	10	5436
5-7	10	5413	24	10	5437
8-10	10	5422	25	10	5438
11-13	10	5424	26	10	5442
14-16	10	5426	27	10	5443
17	10	5427	28-29	10	5445
18	10	5431	30-31	10	5487

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
32-33	10	5489	54	10	5519
34-35	10	5493	55-57	10	5523
36	10	5494	58-60	10	5524
37	10	5500	61-62	10	5527
38	10	5502	63-66	10	5528
39-40	10	5508	67-69	10	5530
41	10	5512	70	10	5531
42-44	10	5513	71-72	10	5532
45-46	10	5514	73-74	10	5534
47-48	10	5515	75-76	10	5535
49-51	10	5517	77-78	10	5536
52-53	10	5518			
—HADİD—					
1	14	7723	18-19	14	7750
2-3	14	7724	20-21	14	7753
4-5	14	7733	22-24	14	7755
6	14	7734	25	14	7757
7-11	14	7736	26-27	14	7759
12-15	14	7742	28-29	14	7763
16-17	14	7747			
—HÂKKA—					
1-5	14	8075	33-37	14	8085
6-12	14	8076	38-39	14	8086
13-18	14	8080	40-43	14	8087
19-24	14	8082	44-52	14	8096
25-32	14	8084			
—HAŞR—					
1-5	14	7798	16-17	14	7818
6-7	14	7805	18-20	14	7821
8-10	14	7810	21-24	14	7823
11-15	14	7817			
—HİCR—					
1-2-3	9	4373	51-56	9	4400
4-5	9	4376	57-64	9	4401
6-7-8-9	9	4377	65-66	9	4402
10-15	9	4378	67-72	9	4403
16-20	9	4379	73-77	9	4404
21-25	9	4385	78-84	9	4406
26-27	9	4389	85-86	9	4407
28-33	9	4390	87-88	9	4408
34-38	9	4392	89-93	9	4411
39-44	9	4393	94	9	4414
45-50	9	4396	95-99	9	4415

—HUCURÂT—

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
1-3	13	7395	10	13	7407
4	13	7400	11	13	7409
5	13	7401	12	13	7411
6-8	13	7402	13	13	7419
9	13	7406	14-18	13	7423

—HÛD—

1-4	8	3894	61-62	8	3961
5	8	3899	63-64	8	3962
6	8	3901	65-70	8	3963
7-8	8	3902	71-73	8	3964
9-11	8	3908	74-76	8	3967
12-14	8	3909	77-79	8	3968
15-16	8	3911	80-81	8	3970
17	8	3912	82-83	8	3973
18-20	8	3914	84	8	3975
21-22	8	3915	85-86	8	3976
23-24	8	3917	87-88	8	3977
25	8	3918	89	8	3979
26-27	8	3919	90-91	8	3980
28	8	3920	92-93	8	3981
29-30	8	3921	94-95	8	3982
31-32-33	8	3922	96-99	8	3983
34-35	8	3923	100-101	8	3984
36-39	8	3924	102	8	3985
40	8	3926	103-105	8	3986
41-42	8	3930	106-107	8	3987
43	8	3931	108	8	3989
44	8	3932	109-110	8	3990
45-47	8	3936	111	8	3991
48	8	3938	112-113	8	3992
49	8	3941	114-115	8	3993
50-52	8	3957	116-117	8	3999
53-56	8	3958	118-119	8	4000
57	8	3959	120	8	4002
58-60	8	3960	121-122-123	8	4003

—HÜMEZE—

1-9 15

8653

—İBRÂHİM—

1-3	8	4285	10-12	8	4293
4	8	4287	13	8	4297
5	8	4288	14-17	8	4298
6-8	8	4289	18	8	4302
9	8	4291	19-20	8	4303

Ayet N

21
22-23
24-26
27
28-30
31
32-34
35-36

1-4

1-2
3-12

1-3
4-12

1-15

1-8

1
2-3
4
5-8
9-10
11-

12
13
14
15
16
17-19
20-21
22
23-24
25

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
21	8	4304	37	8	4347
22-23	8	4306	38-41	8	4348
24-26	8	4312	42-44	8	4349
27	8	4315	45	8	4350
28-30	8	4335	46	8	4351
31	8	4337	47-48	8	4353
32-34	8	4339	49-51	8	4358
35-36	8	4345	52	8	4360
—İHLÂS—					
1-4	15	8747			
—İNFİTÂR—					
1-2	15	8337	13-19	15	8350
3-12	15	8338			
—İNSÂN—					
1-3	14	8207	13-22	14	8219
4-12	14	8215	23-31	14	8223
—İNŞİKÂK—					
1-15	15	8366	16-25	15	8369
—İNŞİRÂH—					
1-8	15	8505			
—İSRÂ—					
1	9	4602	26-28	9	4724
2-3	9	4693	29-30	9	4726
4	9	4694	31	9	4728
5-8	9	4695	32	9	4729
9-10	9	4697	33	9	4730
11-	9	4698	34-35	9	4732
12	9	4699	36	9	4733
13	9	4701	37-38	9	4734
14	9	4702	39-40	9	4736
15	9	4703	41-43	9	4737
16	9	4715	44	9	4738
17-19	9	4716	45-46	9	4773
20-21	9	4717	47-48	9	4775
22	9	4718	49-52	9	4777
23-24	9	4719	53	9	4780
25	9	4722	54-55	9	4781

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
56-57	9	4782	82	9	4816
58	9	4783	83-84	9	4817
59	9	4784	85	9	4818
60	9	4787	86-89	9	4875
61-62	9	4790	90-92	9	4876
63-65	9	4791	93	9	4877
66-67	9	4794	94-95	9	4882
68	9	4795	96-97	9	4883
69-70	9	4796	98-99	9	4885
71-72	9	4798	100	9	4918
73	9	4800	101-104	9	4919
74-77	9	4801	105-106	9	4923
78-79	9	4803	107-109	9	4924
80-81	9	4814	110-111	9	4925
—KADR—					
1-5	15	8537			
—KÂF—					
1-5	13	7439	30-32	13	7457
6-11	13	7442	33-35	13	7458
12	13	7443	36-38	13	7462
13-15	13	7444	39-40	13	7463
16-22	13	7445	41	13	7465
23-29	13	7455	42-45	13	7466
—KÂFİRÜN—					
1-6	15	8722			
—KALEM—					
1-7	14	8029	34-39	14	8063
8-16	14	8055	40-42	14	8064
17-28	14	8060	43-47	14	8065
29-33	14	8061	48-52	14	8067
—KAMER—					
1-3	14	7579	23-32	14	7600
4-5	14	7580	33-40	14	7602
6-8	14	7595	41-42	14	7603
9-17	14	7596	43-46	14	7604
18-22	14	7599	47-55	14	7605
—KARİ'A—					
1-9	15	8577	10-11	15	8578

Ayet I

1-3

4-6

7-8

9

10-13

14-17

18-19

20-21

22-24

25-28

29-32

33-35

36-37

38-42

43

44-46

47

1-5

6-8

9-12

13-14

15-16

17

18

19-20

21

22

23-24

25-26

27-28

29

30-31

32-36

37-41

42-44

45-46

47-49

50

51-53

54

55-56

57

—KASAS—

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
1-3	11	6191	48-51	11	6222
4-6	11	6192	52-55	11	6225
7-8	11	6193	56-57	11	6228
9	11	6194	58-59	11	6230
10-13	11	6196	60-61	11	6232
14-17	11	6199	62-63	11	6233
18-19	11	6200	64-67	11	6234
20-21	11	6201	68-70	11	6236
22-24	11	6202	71-73	11	6237
25-28	11	6204	74-75	11	6238
29-32	11	6210	76-77	11	6239
33-35	11	6213	78	11	6240
36-37	11	6215	79-80	11	6242
38-42	11	6216	81	11	6243
43	11	6218	82	11	6244
44-46	11	6219	83-84	11	6246
47	11	6220	85-88	11	6248

—KEHF—

1-5	9	4933	57	10	5018
6-8	9	4935	58-59	10	5019
9-12	9	4937	60-65	10	5020
13-14	9	4958	66-67	10	5043
15-16	9	4959	68-70	10	5044
17	9	4963	71-73	10	5045
18	9	4964	74-75	10	5046
19-20	9	4966	76	10	5047
21	9	4968	77-79	10	5048
22	9	4970	80-81	10	5054
23-24	9	4972	82	10	5055
25-26	9	4974	83-84	10	5061
27-28	9	4979	85-88	10	5070
29	9	4982	89-90	10	5077
30-31	9	4985	91	10	5078
32-36	9	4986	92-96	10	5079
37-41	9	4988	97-99	10	5082
42-44	9	4991	100-101	10	5089
45-46	9	4992	102-103	10	5090
47-49	9	4997	104-106	10	5091
50	10	5011	107-108	10	5093
51-53	10	5014	109	10	5094
54	10	5016	110	10	5095
55-56	10	5017			

—KEVSER—

1-3	15	8693
-----	----	------

—KITÂL (MUHAMMED)—

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
1-3	13	7289	20-23	13	7303
4	13	7290	24	13	7306
5-9	13	7291	25-28	13	7307
10-13	13	7295	29-31	13	7308
14-15	13	7297	32-35	13	7310
16-19	13	7300	36-38	13	7312
—KIYÂMET—					
1-7	14	8193	19-25	14	8198
8-15	14	8194	26-40	14	8202
16-18	14	8197			
—KUREYŞ—					
1-4	15	8683			
—LEHEB—					
1-5	15	8733			
—LEYL—					
1-8	15	8485	12-19	15	8491
9-11	15	8486	20-21	15	8492
—LOKMÂN—					
1-5	12	6393	20-21	12	6416
6-7	12	6394	22-24	12	6417
8-9	12	6396	25-27	12	6418
10-11	12	6397	28	12	6419
12	12	6400	29-30	12	6421
13-15	12	6404	31-32	12	6422
16-18	12	6406	33	12	6423
19	12	6407	34	12	6424
—MÂİDE—					
1-2	5	2080	24-26	5	2189
3	5	2090	27-31	5	2200
4	5	2126	32-34	5	2212
5	5	2134	35-37	5	2268
6	5	2143	38-40	5	2272
7-11	5	2162	41-42	5	2341
12-13	5	2165	43-44	5	2342
14	5	2166	45	5	2351
15-16	5	2173	46-47	5	2357
17-18	5	2175	48-50	5	2359
19	5	2185	51-53	5	2374
20-23	5	2188	54-56	5	2384

Ayet

57-5

59-6

61-6

64-6

67

68-6

70-7

72-7

75

76-7

78-8

82-8

87-8

1-7

1-7

8-18

19-22

1-4

5-6

7

8-9

10-11

12-15

16-21

22-23

24-26

27-33

34-37

38

39-40

41-42

43-45

46-48

49-50

51-53

1-6

7-17

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
57-58	5	2404	89	5	2443
59-60	5	2407	90-93	5	2448
61-63	5	2408	94-95	5	2461
64-66	5	2412	96-99	5	2469
67	5	2416	100-102	6	2491
68-69	5	2422	103-104	6	2497
70-71	5	2423	105	6	2501
72-74	5	2424	106-108	6	2510
75	5	2425	109	6	2518
76-77	5	2427	110-111	6	2519
78-81	5	2429	112-115	6	2522
82-86	5	2435	116-118	6	2531
87-88	5	2438	119-120	6	2536
—MÂÛN—					
1-7	15	8687			
—MEÂRİC—					
1-7	14	8099	23-35	14	8107
8-18	14	8104	36-40	14	8109
19-22	14	8106	41-44	14	8110
—MERYEM—					
1-4	10	5115	54-55	10	5152
5-6	10	5116	56-57	10	5154
7	10	5118	58	10	5156
8-9	10	5119	59-60	10	5158
10-11	10	5120	61	10	5161
12-15	10	5121	62-63	10	5162
16-21	10	5124	64-65	10	5164
22-23	10	5128	66-70	10	5166
24-26	10	5131	71-72	10	5168
27-33	10	5134	73-74	10	5173
34-37	10	5139	75	10	5175
38	10	5142	76	10	5176
39-40	10	5143	77-80	10	5177
41-42	10	5145	81-84	10	5179
43-45	10	5146	85-87	10	5181
46-48	10	5147	88-92	10	5184
49-50	10	5149	93-95	10	5185
51-53	10	5150	96-98	10	5187
—MUTAFFİFİN—					
1-6	15	8353	18-28	15	8361
7-17	15	8357	29-36	15	8363

—MÜCÂDELE—

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
1	14	7767	11	14	7782
2-4	14	7769	12-13	14	7786
5-7	14	7776	14-19	14	7789
8-10	14	7778	20-22	14	7792

—MÜDDESSİR—

1-10	14	8175	32-37	14	8186
11-14	14	8179	38-50	14	8190
15-30	14	8180	51-56	14	8191
31	14	8185			

—MÜLK—

1-5	14	7983	16-19	14	8019
6-11	14	8009	20-27	14	8024
12-13	14	8010	28-30	14	8026
14-15	14	8011			

—MÜ'MİNÜN—

1-6	10	5543	67	11	5654
7-11	10	5544	68-75	11	5656
12-16	10	5555	76-83	11	5661
17	10	5619	84-85	11	5663
18-22	10	5624	86-90	11	5664
23-25	10	5627	91-92	11	5667
26-30	10	5628	93-98	11	5668
31-41	10	5630	99-100	11	5669
42-44	10	5632	101-104	11	5672
45-49	10	5633	105-107	11	5675
50	10	5634	108-110	11	5676
51-56	10	5635	111	11	5677
57-61	11	5651	112-116	11	5678
62-66	11	5653	117-118	11	5681

—MÜMTAHİNE—

1	14	7829	10	14	7841
2-3	14	7830	11	14	7842
4-6	14	7836	12	14	7846
7-9	14	7838	13	14	7854

—MÜNÂFİKÜN—

1-3	14	7907	5-8	14	7910
4	14	7908	9-11	14	7021

Ayete

1-15

16-2

22-22

1

2-9

1

2

3-4

5-7

8

9

10-11

12-13

14-18

19-21

22-23

24-25

26-27

28-29

30-32

33-34

35-37

38-40

41-42

43-44

45-46

47

48-50

51-55

56-60

61

62

63-65

66-67

68-69

1-8

1-3

—MÜRSELÂT—

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
1-15	14	8228	29-40	14	8232
16-21	14	8230	41-50	14	8234
22-28	14	8231			

—MÜZZEMMİL—

1	14	8161	10-18	14	8169
2-9	14	8162	19-20	14	8171

—NAHL—

1	9	4421	70	9	4528
2	9	4422	71	9	4529
3-4	9	4426	72	9	4531
5-7	9	4430	73-74	9	4532
8	9	4431	75	9	4533
9	9	4433	76	9	4534
10-11	9	4435	77-79	9	4535
12-13	9	4461	80-83	9	4552
14-18	9	4470	84-87	9	4554
19-21	9	4486	88	9	4555
22-23	9	4487	89	9	4557
24-25	9	4488	90	9	4558
26-27	9	4489	91	9	4569
28-29	9	4491	92	9	4570
30-32	9	4492	93-96	9	4573
33-34	9	4494	97	9	4574
35-37	9	4495	98	9	4575
38-40	9	4497	99-100	9	4576
41-42	9	4499	101-102	9	4577
43-44	9	4500	103	9	4578
45-46	9	4502	104-105	9	4579
47	9	4503	106-109	9	4580
48-50	9	4504	110-111	9	4583
51-55	9	4505	112-113	9	4584
56-60	9	4507	114-117	9	4586
61	9	4508	118-119	9	4588
62	9	4509	120-123	9	4589
63-65	9	4511	124	9	4591
66-67	9	4512	125	9	4592
68-69	9	4517	126-128	9	4594

—NÂS—

1-6	15	8825
-----	----	------

—NASR—

1-3	15	8728
-----	----	------

—NÂZİÂT—

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
1-11	15	8267	27-31	15	8284
12-14	15	8268	32-33	15	8285
15-26	15	8283	34-46	15	8288

—NEBE'—

1-8	15	8251	26-30	15	8259
9-16	15	8252	31-36	15	8263
17-25	15	8258	37-40	15	8264

—NECM—

1-4	13	7528	31-32	13	7547
5-9	13	7529	33-41	13	7552
10-18	13	7530	42-55	13	7555
19-26	13	7542	56-62	13	7567
27-30	13	7546			

—NEML—

1-5	11	6121	54-58	11	6161
6	11	6122	59-60	11	6162
7-11	11	6123	61	11	6165
12-14	11	6124	62	11	6166
15-19	11	6127	63	11	6169
20-21	11	6138	64	11	6170
22-24	11	6140	65-66	11	6171
25-26	11	6141	67-70	11	6173
27-31	11	6143	71-75	11	6174
32-35	11	6145	76-81	11	6175
36-37	11	6146	82	11	6176
38-40	11	6148	83-86	11	6181
41-44	11	6151	87	11	6182
45-47	11	6156	88-90	11	6183
48-53	11	6158	91-93	11	6186

—NİSÂ—

1	4	1540	19-20	4	1603
2-4	4	1544	21-22	4	1604
5-6	4	1569	23	4	1613
7-10	4	1575	24	4	1614
11	4	1581	25	4	1633
12	4	1588	26	4	1646
13-14	4	1592	27-28	4	1647
15	4	1593	29-31	4	1654
16	4	1594	32	4	1671
17-18	4	1599	33	4	1674

Ayet

34
35
36
37-3
40-4
43
44-4
47-4
49-5
53-5
56-5
58
59
60-6
64-6
66-6
70
71-7
75-7
77-7
80-8
82-8
84-8
88-9
92-9
94
95-9
97-10
101
102
1-4
5-20
21-2
1-2
3
4-5
6-10
11
12-1
14-1
16-1
19
20-2

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
34	4	1678	103-104	5	1898
35	4	1683	105-107	5	1916
36	4	1685	108-109	5	1917
37-39	4	1691	110-113	5	1922
40-42	4	1693	114-115	5	1926
43	4	1698	116-122	5	1929
44-46	4	1719	123-126	5	1938
47-48	4	1721	127	5	1947
49-52	4	1729	128	5	1949
53-55	4	1734	129-130	5	1950
56-57	4	1736	131-134	5	1958
58	4	1738	135	5	1960
59	4	1742	136	5	1961
60-63	4	1748	137-138	5	1962
64-65	4	1750	139-140	5	1963
66-69	4	1754	141	5	1965
70	4	1755	142-143	5	1967
71-74	4	1760	144-147	5	1971
75-76	4	1762	148-149	5	1973
77-79	4	1763	150-152	5	1976
80-81	4	1768	153-154	5	1978
82-83	4	1770	155-157	5	1980
84-87	4	1773	158-159	5	1981
88-91	4	1778	160-162	5	2035
92-93	4	1782	163-165	5	2037
94	5	1867	166-170	5	2057
95-96	5	1871	171	5	2060
97-100	5	1874	172-173	5	2067
101	5	1879	174-175	5	2068
102	5	1890	176	5	2069
—NÜH—					
1-4	14	8113	24	14	8119
5-20	14	8115	25-27	14	8123
21-23	14	8118	28	14	8124
—NÜR—					
1-2	11	5685	22	11	5810
3	11	5690	23-25	11	5812
4-5	11	5695	26	11	5847
6-10	11	5696	27-29	11	5849
11	11	5791	30	11	5856
12-13	11	5804	31	11	5859
14-15	11	5806	32-34	11	5883
16-18	11	5807	35	11	5895
19	11	5808	36-38	11	5926
20-21	11	5809	39-40	11	5934

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
41-42	11	5936	55	11	5956
43-44	11	5941	56-57	11	5961
45	11	5947	58-60	11	5962
46	11	5950	61	11	5966
47-48	11	5951	62-63	11	5971
49-52	11	5952	64	11	5974
53-54	11	5954			

—RA'D—

1	8	4159	20-24	8	4234
2	8	4166	25	8	4237
3-4	8	4204	26	8	4238
5-6	8	4211	27-29	8	4239
7	8	4213	30	8	4245
8-9	8	4214	31	8	4247
10-11	8	4217	32	8	4249
12-13	8	4221	33	8	4250
14	8	4226	34-35	8	4252
15	8	4227	36-37	8	4255
16	8	4228	38-39	8	4256
17	8	4229	40-41	8	4260
18	8	4232	42-43	8	4279
19	8	4233			

—RAHMÂN—

1-13	14	7626	46-53	14	7657
14-25	14	7642	54	14	7659
26-28	14	7648	55-61	14	7660
29-30	14	7649	62-71	14	7663
31-36	14	7651	72-78	14	7664
37-45	14	7653			

—RÛM—

1-3	12	6325	33-37	12	6375
4-7	12	6326	38-40	12	6377
8-10	12	6336	41-42	12	6378
11-16	12	6338	43-45	12	6380
17-19	12	6339	46-47	12	6381
20-21	12	6341	48-51	12	6382
22-23	12	6346	52-53	12	6384
24-25	12	6347	54	12	6386
26-27	12	6348	55-57	12	6387
28-29	12	6350	58-60	12	6388
30-32	12	6352			

—SÂD—

1-3	12	6841	4-11	12	6843
-----	----	------	------	----	------

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
12-17	12	6856	45-49	12	6882
18-20	12	6857	50-54	12	6883
21-25	12	6860	55-56	12	6884
26	12	6863	57-64	12	6885
27-29	12	6864	65-70	12	6887
30	12	6865	71-76	12	6889
31-33	12	6866	77-85	12	6890
34-40	12	6869	86-88	12	6891
41-44	12	6879			
—SAFF—					
1-4	14	7859	10-13	14	7872
5-6	14	7867	14	14	7873
7-9	14	7871			
—SÂFFÂT—					
1-5	12	6781	88-98	12	6808
6-10	12	6783	99-113	12	6811
11-16	12	6784	114-117	12	6822
17-19	12	6785	118-122	12	6823
20-26	12	6786	123-132	12	6824
27-37	12	6788	133-143	12	6826
38-47	12	6791	144-148	12	6827
48-49	12	6792	149-155	12	6830
50-61	12	6795	156-160	12	6831
62-70	12	6801	161-170	12	6833
71-74	12	6804	171-174	12	6835
75-82	12	6805	175-179	12	6836
83-87	12	6807	180-182	12	6837
—SEBE'—					
1-2	12	6625	24-27	12	6654
3-4	12	6626	28-30	12	6656
5-6	12	6627	31-33	12	6658
7-8	12	6628	34-38	12	6660
9	12	6629	39	12	6661
10-11	12	6630	40-41	12	6664
12	12	6632	42-43	12	6665
13	12	6633	44-45	12	6666
14	12	6635	46	12	6667
15-17	12	6638	47-50	12	6669
18-19	12	6644	51-52	12	6670
20-21	12	6649	53-54	12	6671
22-23	12	6651			
—SECDE—					
1-6	12	6434	10	12	6440
7-9	12	6436	11	12	6441

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
12-14	12	6442	25	12	6454
15-17	12	6444	26-27	12	6455
18-22	12	6451	28-30	12	6458
23-24	12	6453			
		—ŞUARÂ—			
1-3	11	6053	123-135	11	6082
4-9	11	6054	136-140	11	6084
10-22	11	6056	141-145	11	6086
23-25	11	6058	146-152	11	6087
26-28	11	6059	153-159	11	6089
29-32	11	6060	160-164	11	6090
33-37	11	6061	165-175	11	6091
38-48	11	6062	176-178	11	6092
49-51	11	6064	179-180	11	6093
52-56	11	6065	181-184	11	6094
57-59	11	6066	185-191	11	6095
60-68	11	6068	192-195	11	6097
69-77	11	6071	196-199	11	6099
78-81	11	6072	200-207	11	6100
82	11	6073	208-209	11	6101
83-89	11	6074	210-212	11	6102
90-104	11	6077	213-218	11	6103
105-110	11	6079	219-220	11	6104
111-115	11	6080	221-227	11	6111
116-122	11	6081			
		—ŞURÂ—			
1-6	13	7077	32-35	13	7108
7-8	13	7080	36-39	13	7109
9-12	13	7088	40-43	13	7123
13-14	13	7089	44	13	7126
15	13	7091	45-46	13	7127
16-18	13	7093	47-48	13	7128
19-22	13	7094	49-50	13	7129
23-24	13	7097	51-52	13	7130
25-28	13	7102	53	13	7131
29-31	13	7105			
		—ŞEMS—			
1-8	15	8469	11-15	15	8482
9-10	15	8470			
		—TÂ-HÂ—			
1-3	10	5193	11-14	10	5199
4-8	10	5194	15-16	10	5200
9-10	10	5198	17-21	10	5202

Ayet

22

23-3

36-3

38-4

41-4

45-4

49-5

53-5

57-5

60-6

65-7

71-7

74-7

77-7

80-8

83-8

88-8

1-3

4-5

6-8

1

2-3

4-5

6-7

1-10

1-2

3-4

5-6

1-8

1-5

6-14

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
22	10	5204	90-93	10	5263
23-35	10	5205	94	10	5264
36-37	10	5224	95-98	10	5265
38-40	10	5225	99	10	5267
41-44	10	5239	100-101	10	5268
45-48	10	5241	102-104	10	5269
49-52	10	5243	105-108	10	5270
53-56	10	5245	109-112	10	5272
57-59	10	5246	113-114	10	5274
60-64	10	5248	115	10	5275
65-70	10	5250	116-122	10	5276
71-73	10	5252	123-126	10	5279
74-76	10	5254	127	10	5281
77-79	10	5256	128-130	10	5282
80-82	10	5257	131	10	5284
83-87	10	5259	132	10	5285
88-89	10	5260	133-135	10	5287
—TAHRİM—					
1-3	14	7955	8-10	14	7970
4-5	14	7956	11-12	14	7977
6-8	14	7965			
—TALÂK—					
1	14	7935	9-10	14	7950
2-3	14	7939	11	14	7951
4-5	14	7943	12	14	7952
6-7	14	7947			
—TÂRIK—					
1-10	15	8400	11-17	15	8407
—TEĞÂBÜN—					
1-2	14	7925	7-10	14	7928
3-4	14	7926	11-13	14	7929
5-6	14	7927	14-18	14	7931
—TEKÂSÜR—					
1-8	15	8581			
—TEKVİR—					
1-5	15	8317	15-22	15	8328
6-14	15	8318	23-29	15	8329

—TEVBE—

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
1-2	7	3404	69	7	3565
3	7	3407	70	7	3566
4	7	3414	71	7	3567
5	7	3418	72	7	3568
6	7	3422	73-74	7	3571
7	7	3423	75-78	7	3578
8	7	3424	79	7	3581
9-11	7	3425	80	7	3584
12	7	3430	81-82	7	3585
13-15	7	3431	83	7	3587
16	7	3433	84	7	3588
17-18	7	3434	85-86-87	7	3592
19-22	7	3436	88-89	7	3593
23-24	7	3439	90	7	3594
25-27	7	3441	91-93	7	3595
28	7	3447	94-96	7	3598
29	7	3448	97-99	7	3599
30-31	7	3454	100	7	3601
32-33	7	3464	101	7	3603
34-35	7	3467	102	7	3605
36	7	3485	103-104	7	3607
37	7	3491	195	7	3650
38-39	7	3499	106	7	3651
40	7	3501	107-108	7	3652
41	7	3502	109-110	7	3658
42	7	3505	111	7	3660
43-45	7	3506	112	7	3669
46-47	7	3507	113-114	7	3680
48-49	7	3509	115-116	7	3686
50-51	7	3510	117	7	3688
52-54	7	3511	118-119	7	3689
55	7	3512	120	7	3696
56-57	7	3513	121	7	3697
58-59	7	3514	122	7	3698
60	7	3515	123	7	3701
61-62-63	7	3560	124-125	7	3703
64	7	3561	126-127	7	3704
65-66	7	3562	128-129	7	3705
67-68	7	3564			

—TİN—

1-6	15	8511	7-8	15	8512
-----	----	------	-----	----	------

—TÜR—

1-16	13	7508	21-28	13	7512
17-20	13	7510	29-34	13	7516

Ayet

35-37

38-43

1-8

9-12

13-19

20-26

27-40

41-44

45-56

1-6

7

8-12

13-15

16-17

18-19

20

21-25

26-27

28-29

30-32

33-34

35-36

37-40

1-2

3

4

5-6

7-10

11

12

13-14

15

16

17

18-19

20

21-23

24-25

26

27

28

29-30

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
35-37	13	7517	44-49	13	7520
38-43	13	7518			
—VÂKİA—					
1-8	14	7672	57-62	14	7700
9-12	14	7673	63-64	14	7701
13-19	14	7676	65-74	14	7702
20-26	14	7677	75-82	14	7705
27-40	14	7685	83-87	14	7717
41-44	14	7697	88-96	14	7718
45-56	14	7698			
—YÂSİN—					
1-6	12	6718	41-44	12	6754
7	12	6719	45-47	12	6755
8-12	12	6720	48-50	12	6756
13-15	12	6725	51-54	12	6757
16-17	12	6726	55-58	12	6759
18-19	12	6727	59-62	12	6761
20	12	6728	63-67	12	6763
21-25	12	6729	68-69	12	6765
26-27	12	6730	70	12	6766
28-29	12	6731	71-73	12	6771
30-32	12	6734	74-76	12	6772
33-34	12	6735	77-80	12	6773
35-36	12	6736	81-82	12	6775
37-40	12	6737	83	12	6776
—YÛNUS—					
1-2	8	3739	31-33	8	3800
3	8	3741	34-36	8	3802
4	8	3748	37-38	8	3803
5-6	8	3764	39-40	8	3804
7-10	8	3777	41-44	8	3824
11	8	3779	45	8	3825
12	8	3780	46-47	8	3827
13-14	8	3781	48-52	8	3828
15	8	3782	53	8	3829
16	8	3783	54-55-56	8	3830
17	8	3784	57-58	8	3831
18-19	8	3787	59-60	8	3832
20	8	3788	61	8	3834
21-23	8	3790	62-64	8	3835
24-25	8	3792	65-67	8	3859
26	8	3794	68-70	8	3860
27	8	3796	71	8	3861
28	8	3797	72-73	8	3862
29-30	8	3798	74	8	3864

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
75-78	8	3865	91-92	8	3874
79	8	3866	93	8	3880
80-82	8	3867	94-97	8	3882
83	8	3868	98	8	3883
84-86	8	3869	99-100	8	3885
87	8	3870	101-103	8	3886
88	8	3871	104-107	8	3888
89	8	3872	108-109	8	3889
90	8	3873			
—YÜSUF—					
1	8	4029	56	8	4106
2-3	8	4030	57	8	4107
4	8	4033	58-62	8	4108
5	8	4035	63	8	4110
6-7-8	8	4036	64-65	8	4111
9-10	8	4037	66	8	4112
11-12	8	4038	67-68	8	4113
13-14	8	4039	69-72	8	4118
15	8	4040	73-76	8	4119
16-18	8	4041	77	8	4121
19-20	8	4043	78-79	8	4122
21	8	4045	80-82	8	4123
22	8	4046	83-85	8	4124
23	8	4047	86	8	4125
24	8	4049	87-88	8	4127
25-29	8	4057	89-90	8	4128
30-34	8	4063	91-92	8	4129
35-36	8	4067	93-95	8	4130
37-38	8	4069	96-98	8	4135
39-40	8	4070	99-100	8	4136
41	8	4071	101	8	4140
42	8	4072	102-104	8	4144
43-49	8	4074	105-107	8	4145
50-52	8	4089	108-109	8	4150
53	8	4090	110	8	4153
54-55	8	4092	111	8	4156
—ZÂRİYÂT—					
1-11	13	7471	38-44	13	7492
12-14	13	7472	45-46	13	7493
15-23	13	7475	47-50	13	7494
24-30	13	7489	51-53	13	7495
31-37	13	7491	54-60	13	7496
—ZİLZÂL—					
1-6	15	8566	7-8	15	8567

Ayet I

1-6

7-8

9-14

15-20

21-25

26-35

36-45

46-50

51-55

1-3

4

5-6

7-8

9

10-12

13-16

17-18

19-20

21-22

23

24-26

27-31

32-35

36-38

—ZUHRUF—

Ayet No:	C. No:	Sayfa No:	Ayet No:	C. No:	Sayfa No:
1-6	13	7135	56	13	7156
7-8	13	7136	57-61	13	7158
9-14	13	7138	62-65	13	7159
15-20	13	7141	66-73	13	7164
21-25	13	7144	74-78	13	7167
26-35	13	7146	79-80	13	7168
36-45	13	7150	81-84	13	7169
46-50	13	7154	85-89	13	7170
51-55	13	7155			

—ZÜMER—

1-3	12	6895	39-40	12	6919
4	12	6896	41-42	12	6921
5-6	12	6898	43-45	12	6922
7-8	12	6900	46	12	6923
9	12	6901	47-48	12	6924
10-12	12	6903	49-52	12	6926
13-16	12	6904	53-56	13	6939
17-18	12	6905	57-59	13	6940
19-20	12	6906	60-61	13	6946
21-22	12	6908	62-66	13	6947
23	12	6909	67	13	6948
24-26	12	6912	68-70	13	6952
27-31	12	6913	71-72	13	6955
32-35	12	6917	73-74	13	6956
36-38	12	6918	75	13	6963

—A—

- Abdestde Ayakların Yıkanması konusunda Vârid Olan Hadîs-i Şerifler; 7153.
 Abdest, Gusûl ve Teyemmüm; 2143.
 Abdullah İbn Zübeyr'in Kâbe'yi Yeniden İnşâ Etmesi; 564.
 Abese Sûresi; 8267.
 Âd Kavmi; 6082.
 Âd Kavmi ve Hûd (a.s.); 3006.
 Âd Kavmi ve Hûd Peygamber; 3957.
 Adâlet ve İhsan; 4558.
 Hz. Âdem'in Bilgisi; 307.
 Hz. Âdem'in İki Oğlu; 2201.
 Âdemoğullarının Değeri; 4796.
 Hz. Âdem'e Öğretilenler; 276.
 Hz. Âdem'in Soyundan Alınan Ahid; 3152.
 Hz. Âdem'in Tevbesi; 305.
 Hz. Âdem ve Cennet; 290.
 Hz. Âdem ve Eşi Cennette; 2922.
 Âdem ve İblîs; 2914.
 Âdem ve Melekler; 5276.
 Âdiyât Sûresi; 8573.
 Adn Cennetlerine Girenler; 6702.
 Af ve İhsân; 5810.
 Af ve Mağfiret; 1367.
 Ahdinden Dönenler; 1291.
 Âhirete İmân; 173.
 Âhîret Yurdu; 6246.
 Ahkâf Sûresi; 7225.
 Âilede Hâkimiyet Erkeğindir; 1679.
 Akıl ve İmân; 663.
 Akıl ve Vahiy; 2044.
 Âlemler; 81.
 Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed; 5393.
 Alfabetik Harflerin Mâhiyeti; 142.
 Âl-i İmrân Sûresi; 1147.
 Alkolün Beyin Üzerindeki Etkisi; 851.
 Alkolün Böbrek Üzerindeki Etkileri; 856.
 Alkolün Karaciğer Üzerindeki Etkileri; 855.
 Alkolün Sinir Sistemine Etkileri; 849.
 Alkolün Tenâsül Hormonları Üzerindeki Etkileri; 856.
 Allah'ı Apâşikâr Görmek İsteyenler; 342.
 Allah'ın Adı Anılmış Olan Şeyleri Yeyin; 2808.
 Allah'ın Adı Anılmamış Olan Şeyleri Yemeyin; 2809.
 Allah'ın Adının Anıldığı Mâbedler; 5926.
 Allah'ın Ahdi; 4573.
 Allah'ın Ahdini Satan; 1284.
 Allah'ın Ahdini Yerine Getirenler; 4234.
 Allah'ın Affı; 1973.
 Allah'ın Âyetlerini Az Bir Pahaya Değişenler; 3425.
 Allah'ın Arzı; 6903.
 Allah'ın Azâbı Gelip Çattığında; 2630.
 Allah'tan Başka Bir Hakem mi?; 2806.
 Allah'tan Başka Şefâatçılar; 6922.
 Allah'tan Başka Taptıkları; 4486.
 Allah'ı Bırakıp Başka Şeylere Tapanlar; 6029.
 Allah'ı Bırakıpta Putlara Tapanlar; 5533.
 Allah'ın Boyası; 579.
 Allah'a Çocuk İsnâd Edenler; 514, 3860.
 Allah'tan Daha İyi Kim Hüküm Verebilir?; 2359.
 Allah Dilediğini Hidâyete Erdirir; 6228.
 Allah Dilemedikçe İnanmazlar; 2794.
 Allah'ın Dinine Uyun; 1303.
 Allah'ın Dostları; 3295.
 Allah'ın Dostlarına Korku Yoktur; 3835.
 Allah'ın Emâneti; 6611.
 Allah'ın Emri; 5528.
 Allah'ın Emri Geldiğinde; 4421.
 Allah'ın Emrine Değil de Ataların Âdetlerine Uyanlar; 677.
 Allah'ın Emrini Gizleyip, İstismâr Edenler; 680.
 Allah'ın Emrini Tebliğ; 2422.
 Allah'ın Evi; 538.
 Allah'ın Fıtratı; 6352.
 Allah'tan Gelen Nûr; 2068.
 Allah'ı Gereğince Takdîr Edemediler; 2730.
 Allah Gökten Su İndirir; 4229.
 Allah'ın Halîfesi Hz. Âdem; 255.
 Allah'ın Hâkimiyeti; 2365.
 Allah'ın Harâm Kıldıkları; 4586.
 Allah'ın Hazîneleri Benim Yanımda Değildir; 2634.
 Allah'ın Helâl Kıldığı Şeyleri Harâm Sayanlar; 2439.
 Allah, Her Şeyi Kuşatır; 1938.
 Allah'ın Hidâyeti; 2690.
 Allah'ın Hikmetini Hatırlayın; 6476.
 Allah'ın Hudûdu; 1592.

Allah'ın Hükümü; 1917.
 Allah'ın Hükümünden Kaçanlar; 5952.
 Allah'a İftirâ Edenler; 3784.
 Allah ile Peygamberlerinin Arasını Ayıranlar; 1976.
 Allah'tan İhtâr; 3404.
 Allah İnananları Sebât Ettirir; 4315.
 Allah'ın İndirdiğine İnanmayanlar; 418.
 Allah'ın İpine Sarılmak; 1322.
 Allah'ın Hz. İsâ'ya Lûtfu; 2520.
 Allah'a İsnâdda Bulunanlar; 1287.
 Allah'ın İzni Olmadıkça; 7929.
 Allah Katında Tartışanlar; 5412.
 Allah'a Kızlar İsnâd Edenler; 4507.
 Allah'tan Korkmak; 2268.
 Allah'a Koşulan Ortaklar; 2770.
 Allah Kuluna Kâfi Değil mi?; 6919.
 Allah Mescidlerinin İmârı; 3434.
 Allah Lafza-i Celali'nin Anlamı; 51.
 Allah'ın Lûtfundan Cimrilik Edenler; 3578.
 Allah'ın Lûtfu ve İhsânı; 1402.
 Allah'ı Nasıl İnkâr Edebilirsiniz?; 238.
 Allah'ın Nimetini Kim Harâm Kılmıştır?; 2937.
 Allah'ın Nimetini Sayacak Olursanız Bitiremeyeceksiniz; 4339.
 Allah'ın Nişâneleri; 5489.
 Allah'a Ortak Koşanlar; 3795.
 Allah'ın Samîmî Kulları Müstesnâ; 6792.
 Allah'ın Sevdiği Kavim ve Özellikleri; 2385.
 A'lâk Süresi; 8521.
 A'lâ Süresi; 8409.
 Allah Size Yeter; 3377.
 Allah'ın Şiârları; 2461.
 Allah'a Şirk Koşanlar; 668.
 Allah'a Şirk Koşulan Şeylerin Durumu; 3193.
 "Allah Üçtür" Diyen Hristiyanlar; 2060.
 Allah'ın Vaadi; 3244.
 Allah'ın Verdiği Örnek; 4533.
 Allah'ın Verdiği Bir Örnek; 233.
 Allah'ın Verdiği Misâl; 6913.
 Allah'ı Ve Peygamberi İncitenler; 6600.
 Allah'a ve Peygamber'e İtâat Edenler; 1755.
 Allah ve Rasûlü Hüküm Verince Seçme Hakkı Yoktur; 6540.
 Allah ve Rasûlü'ne İhânet Etmeyin; 3277.
 Allah ve Rasûlü Müşriklerden Uzaktır; 3407.

Allah'a ve Sizden Olan Ülü'l-Emr'e İtâat; 1742.
 Allah'ın Yardımı; 3250.
 Allah'ı Yeterince Tanımayanlar; 6948.
 Allah'ın Yolundan Alıkoyanlar; 3915.
 Allah Yolunda İnfâk; 767, 1691.
 Allah Yolunda Savaş; 755.
 Allah Yolunda Öldürülenler Diridir; 1440.
 Allah'ı Zikir; 801, 6552.
 Altı Gün; 2985.
 Altının Nisâbı; 3529.
 Altı Üstüne Gelmiş Bir Kasaba; 1032.
 Altın ve Gümüş Yığanlar; 3467.
 Âmanın Haberi; 8294.
 Âmin Ne Demektir?; 122.
 Annenin Çektiği Zahmetler; 7233.
 Anne ve Babasına "Of" Diyenler; 7251.
 Andolsun İşleri Yürütenlere; 8268.
 Andolsun Kaleme; 8029.
 Andolsun Şafağa; 8369.
 Andolsun Târik'a; 8400.
 Anlamsız Hurâfeler Yığını; 2497.
 Apaçık Âyetleri Terk Edenler; 437.
 Apaçık Bir Kitâb; 7136.
 Apaçık Uyarıcı; 4411.
 Apaçık Bir Uyarıcı; 5517.
 Apaçık Kitâb; 6122.
 A'râf Süresi; 2901.
 A'râftakiler; 2955.
 Arapça Hüküm; 4255.
 Arapça Kur'an; 4030.
 Arınan Felâh Bulmuştur; 8423.
 Arıdaki İlâhi Mucize; 4517.
 Arzın Şekli; 4194.
 Arzın Yaratılışı; 250.
 Arzın Yaşı; 4191.
 Ashâb-ı Kehf'in Kıssası; 4959.
 Asıl Şaşılacak Olan; 4211.
 Asr Süresi; 8589.
 Aşılacak Rûzgârlar; 4385.
 Atalarımızdan Böyle Gördük; 7144.
 Ateşin Başında Durduklarında; 2592.
 Atların Zekâtı; 3540.
 Atomların Dünyası; 4767.
 Âyet-el-Kürsî; 997.
 Âyetlerin Gelişi; 4784.
 Âyetlerimizi İnkâr Edenler; 5177.
 Âyetlerimize Karşı Büyüklenenler; 2948.
 Âyetlerimizi Yalan Sayanlar; 5523.
 Ayların Mâhiyeti; 746.
 Ayların Sayısı; 3485.

Ayların
 Azgınlık
 Azgınlık

Babası
 Babaları
 Bacak
 Bağışla
 Bakara
 Bakara
 Bakara
 Hak
 Baldırlı
 Bana
 Barışa
 Basire
 Baskırı

Basit
 Başları
 me
 Başka
 32
 Başka
 Bazı
 Bazı
 Bedev
 Bedev
 Bedir
 Bekâr
 Beled
 Ben
 Benin
 Ya

Ben
 Besn
 Besn
 Beşe
 Beyy
 Bildi
 Biral
 Bilgi
 Bilin
 Bilm
 Bilm
 Bilm
 Bilm
 Bilm
 Bilm

Ayların Vakit Ölçüsü Olarak Önemi; 747.
Azgınlık; 8061.
Azgınlık İçin Kaynak Su ve İrin; 6885.

Azım ve Tevekkül; 1421.
Azîzin Rü'yâsı; 4074.

—B—

Babasız Çocuk; 1250.
Babalarının ve Kardeşlerini Bile; 3440.
Bacak Bacağa Dolaştığı Zaman; 8202.
Bağışlamak; 868.
Bakara Sûresi; 131.
Bakara Sûresinin Fazîleti; 131.
Bakara Ve Â'l-i İmrân Sûrelerinin Fazîleti
Hakkında Vârid Olan Hadisler; 135.
Baldırların Açıldığı Gün; 8065.
Bana Harâm Kılanlar; 2850.
Barışa Yanaşırlarsa; 3335.
Başiret Sahipleri; 1189.
Baskına Tutulanlar;
5298.
Basit Yemekler İsteyenler; 359.
Başlangıçta Bütün İnsanlar Tek Bir Üm-
metti; 820.
Başkalarına Emredip Kendileri Unutanlar;
322.
Başkalarına Sövmeyin; 2792.
Bazı Beyinsizlerin Sözleri; 595.
Bazı Müslüman Yazarların Hatâsı; 3946.
Bedeviler; 3600.
Bedevilerden Geride Bırakılanlar; 7346.
Bedir Savaşı; 3367.
Bekârlar İçin Zinâ Cezâsı; 5730.
Beled Sûresi; 8459.
Ben Ancak Bir Beşerim; 5095.
Benim Dostum Yerlerin ve Gökların
Yaratanıdır; 4140
Ben Sadece Bir Uyarıcıyım; 6888.
Besmele; 35.
Besmelenin Önemi; 49.
Beşerî Hukûta Cezâ Teorisi; 2250.
Beyyine Sûresi; 8559.
Bildircin Eti ve Kudret Helvâsı; 344.
Bırak Onları; 7520.
Bilginin Çeşitleri; 308.
Bilinmezlikler İçinde İnsan; 2906.
Bilmeden Konuşanlar; 5806.
Bilinmeyen Sırlar; 5048.
Bilgisizce Tartışanlar; 5422.
Bilerek Yaşamak Ve Ölmek; 3314.
Binâsını Allah Korkusu Üzerine Kuran ile
Binâsını Bir Yar kenarına Kuran Kimse;

3659.
Binin Gemiye; 3931.
Bir Başka İşâret Taşı; 4271.
Bir Erkek ve Bir Dişi; 7420.
Birden Fazla Kadınla Evlenme; 1546.
Bir Grup ta Dinde Derin Bilgi Sahibi Olmak
İçin Savaşa Çıkmasın; 3698.
Bir İyiliğe On Mistli Var; 2880.
Bir Kavme Olan Kininiz Sizi Adâletten Alı-
koymasın; 2162.
Bir Kişide İki Kalb; 6465.
Bir Mü'nâdî; 7466.
Bir Toplum Kendini Değiştirmedikçe Allah
O Toplumu Değiştirmez; 4217.
Bir Vahiidir; 7528.
Bitkilerdeki Acâyib Hayat 2764.
"Bizi Ancak Dehr Helâk Eder" Diyenler;
7215.
Bizanslıların Durumu; 6326.
Biz Hristiyanız Diyenlerden Alınan Söz;
2169.
Biz, Ona Şiir Öğretmedik; 6766.
Bol Bol Nimet Verilenler; 8180.
Borçlanmada Yazışma Prensipleri; 1118.
Boşanan Kadına Geçim İmkânı Sağlanma-
lıdır; 945.
Boşanan Kadınların İddeti; 899.
Boşanan Kadınlara İyi Davranın; 926.
Boşanmanın Kuralı; 963.
Boşanan Kadınların Yeniden Evlenmesi;
942.
Boşama Mikdârı; 905.
Boş Yere Yemîn; 2443.
Boyunlarına Demir Halkalar Vurulanlar;
6720.
Böbürleneler Gibi Olmayın; 3321.
Böbürlenip Kendini Beğenmek; 6415.
Bu Dünya Hayatı; 6320.
Bu Kitap; 157, 3893, 4285, 4373.
Bu Kur'an; 3002, 3804, 3912, 4698, 6097.
Bu Kur'an İle Dağlar Yürütülseydi; 4247.
Bu Söze mi Şaşıyorsunuz? 567.
Bu Sûrenin Faziletine Dâir Vârid Olan Ha-
disler; 4931.
Bu Ümmî Peygambere Uyanlar; 3096.

Bulutları Yürüten Rüzgârlar; 6683.
Bu mu Daha İyi, Yoksa Zakkûm Ağacı mı?; 6801.
Bulutlar Nasıl Meydana Gelir; 5942.
Bunlar Gayb Haberleridir; 4144.
Bunun İçin Çalışsın Çalışanlar; 6795.
Buzağıya Tapanlar; 3085.
Burûc Sûresi; 8375.
Bütün İnsanlığın Müjdecisi; 6656.

Bütün İnsanlığın Peygamberi; 3103.
Bütün Kâinât Allah'ı Tesbih Eder; 4744.
Büyük Değişim; 3722.
Büyük Günâhlar; 1655.
Büyük Gürültü; 8314.
Büyüklenip Düzen Kuranlar; 6712.
Büyük Haber; 8252.
Büyük İmtihân; 1397.

—C—

Câhiliyet Gelenekleri; 2849.
Câhillerden Sakın; 3196.
Câhillerin Sözleri; 519.
Can Boğaza Gelince; 7717.
Canı Çıksın Uhdûd Halkının; 8376.
Canlılardaki Hârikalar; 2615.
Can ve Mal İmtihânı; 633.
Câriyelik; 1567.
Câriyelik Müessesesi; 1634.
Câriye Sistemine Niçin İzin Verilmiştir; 1641.
Câsiye Sûresi; 7207.
Cebrâil Adının Anlamı; 429.
Cehennem Bekçileri; 8186.
Cehennemde Kâfirler; 8009
Cehennem Odunları; 5385.
Cehennem'e Sürülenler; 6955.
Cennet Ashâbı; 6759.
Cenette İkrâm Görenler; 8107.
Cennetten İnin; 2925.

Cennetin Mâhiyeti; 295.
Cennet Müttakileridir; 6077.
Cennet ve Cehennem Halkı; 2954.
Cennetler ve Çeşmeler; 7475.
Cennetin Yeri Neresiydi; 299.
Cezânın Dayandığı Esâsalar; 2239.
Cezânın Şartları; 2256.
Cihâd Farızası; 834.
Cihâd'dan Hoşlanmayıp Oturanlar; 3585.
Cihâd ve Ganimet; 1867.
Cihâd Ve Hicret; 1874.
Cinlerden Bir Tâife; 7260.
Cinlerden Bir Topluluk; 8128.
Cinlerin Mâhiyeti; 8137.
Cinn Sûresi; 8127.
Cin ve İnsanların Toplandığı Gün; 2830.
Cinler Ve Şeytânlar; 29.
Cizye Verinceye Kadar Savaş; 3448.
Cum'a Sûresi; 7877.
Cum'anın Şartları; 7900.

—Ç—

Çalışın Bakalım; 3650.
Çalınan Malın Değerinin Tazmini; 2282.
Çardaklı Ve Çardaksız Bağlar; 2844.
Çekişip Ayrılmayın; 3319.

Çocukları Emzirme; 933.
Çocukları Öldürmek; 4728.
Çok Evlilik Emir Değil Ruhsattır; 1559.

—D—

Dağların Yürütüldüğü Gün; 4998.
Daha Var mı? 7458.
Danışma İkesi; 2335.
Dâvâcılarının Haberi; 6861.
Hz. Dâvûd ve Süleymân; 5353, 6127.
Defîne ve Madenlerin Zekâtı; 3553.
Denizlerdeki Hayat; 4440.
Deniz Kıyısındaki Kasabada Olanlar; 3108.
Denizler ve Okyanuslar; 4472.
Derin Bilgi Sahipleri; 1170.

Devenin Nisâbı; 3530.
Dırâr Mescidi; 3652.
Diğer Dinlerde Namaz; 1907.
Diğer Gezegenler; 4199.
Diğer Müfessirlerin Görüşleri; 1180.
Dinlerini Alay Konusu Yapanlar; 2688.
Din Bütünöyle Allah'ın Oluncaya Kadar Savaş; 3301.
Din Günü; 90.
Dininizin Kemâle Erişi; 2102.

Dinler
Din v
Dinde
Diriliş
ce
Diyet;
Doğu
Doğru
Doğu
Dolu
Dosda
Duâ;
Duân
Duân
Duhâ
Düny

Ehl-i
Ehl-i
Ehl-i
Ehl-i
Ehl-i
Ehl-i
Ekin
Elbet
73

Elçiler
"Eles
Elekt
Emîn
En'âr
Enbiy
Enfâl
En D
En G
En H
Erişil
Eski
Eski
Esirle
Esmâ
Eşitli
Eşler

Fah
Fah
4
Faiz

Dinlerini Parça Bölük Edenler; 2879.
 Din ve Fitrat; 6356.
 Dinde Zorlama Yoktur; 1023.
 Diriliş Günü Parmak Uçlarını Bile Düzelte-
 ceğiz; 8194.
 Diyet; 2233.
 Doğu da Batı da Allah'ındır; 509.
 Doğru Söz; 6610.
 Doğu ve Batı; 682.
 Dolu Gemiler; 6754.
 Dosdoğru İstikâmet; 7231.
 Duâ; 717.
 Duânın Gâyesi; 724.
 Duânın Önemi; 721.
 Duhân Sûresi; 8497.
 Dünyamız; 4190.

Dünya Göğü; 7993.
 Dünya Hayatı mı, Allah ve Resûlü mü?;
 6513.
 Dünya Hayatının Misâli; 3792.
 Dünya Hayatının Süsü; 5285.
 Dünya Malının Değeri; 1191.
 Dünyanın Şekli; 212.
 Dünya ve Gezegenler; 243.
 Düşünce; 3175.
 Düşmana Arkasını Dönerler; 3261.
 Düşmanın Azlığı veya Çokluğu; 3317.
 Düşünmezlermi Hiç?; 6336.
 Düşünüp İbret Alan Varmı?; 7602.
 Düşmana Karşı Güç Hazırlayın; 3331.
 Düzen Kuranlar; 3281, 4490.

—E—

Ehl-i Kitâb'ı Davet; 1275.
 Ehl-i Kitâb ile Mücâdele de Metod; 6307.
 Ehl-i Kitâb'ın Kestikleri; 2140.
 Ehl-i Kitâb'a Sesleniş; 1315.
 Ehl-i Kitâb'ın Tavrı; 1978.
 Ehl-i Kitâb'ın Tuhaf Davranışları; 1280.
 Ehl-i Kitâb'ın Yemeği; 2134.
 Ekininiz ve Suyunuz; 7702.
 Elbette Mescid-i Harâm'a Gireceksiniz;
 7372.
 Elçilerimiz Lût'a Geldiğinde; 3968.
 "Elest" Bezmi; 3131.
 Elektrik ve Benzeri ile Kesilenler; 2141.
 Emîn Belde; 547.
 En'âm Sûresi; 2541.
 Enbiyâ Sûresi; 5293.
 Enfâl Sûresi; 3219.
 En Doğru Yol; Hanîf Dini; 576.
 En Güzel İsimler Rahmân'ındır; 4925.
 En Hayırlı Ümmet; 1332.
 Erişilmez Hüccet Allah'ındır; 2857.
 Eski Kavimlerde Oruç; 708.
 Eski Nesiller; 3781.
 Esirlere De ki; 3383.
 Esmâ-i Hüsnâ; 3170.
 Eşitlik İlkesi; 2327.
 Eşlerin Ayrılması ve Birleşmesi; 1604.

Evlere Giriş Adâbı; 5849.
 Evliyâ Hakkında Rivâyet Edilen Hadîsler;
 3847.
 Evliler için Zinâ Cezâsı; 5733.
 Evliliği Kolaylaştırın; 5884.
 Evlenmeleri Yasak Olanlar; 1614.
 Eyke Kavmi; 6093.
 Ey Cin Ve İnsan Topluluğu; 2833.
 Ey Dağlar Tesbîh Edin; 6630.
 Ey Dâvûd, Seni Gerçekten Yer Yüzüne
 Halîfe Kıldık; 6863.
 Ey Ehl-i Kitâb Gerçek Peygambere Uyun;
 2185.
 Ey Göklerin ve Yerin Yaratanı; 6924.
 Ey Hârûn; 5264.
 Ey İmân Edenler, Yahûdî Ve Hristiyanları
 Dost Edinmeyin; 2374.
 Ey İnsanlar Hz. Muhammed'e Uyun; 2057.
 Ey İnsanlar ve Cinler Topluluğu; 7651.
 Ey İsrâiloğulları; 5257.
 Ey Mûsâ; 5260.
 Ey Örtüsüne Bürünen Kalk; 8162.
 Ey Örtüsüne Bürünen Peygamber Kalk;
 8175.
 Ey Peygamber Kadınları; 6518, 7936.
 Ey Peygamber Kâfirlerle Cihâd Et.; 3571.
 Ey Sâmîrî; 5265.

—F—

Fahreddin Râzî'ye Göre Dünya Şekli; 215.
 Fahreddin Râzî'nin Sihirle İlgili Görüşleri;
 460.
 Faiz Belâsı; 1069.

Faizin Getirdiği Felâketler; 1094.
 Faizin Kötülükleri; 1108.
 Faiz ve İmân; 1072.
 Faiz ve Şeytân; 1063.

Fâtiha Sûresi; 15.
Fâtiha Sûresinin Önemi; 17.
Fâsık Bir Haber Getirirse; 7402.
Fecr Sûresi; 8443.
Felak Sûresi; 8809.
Ferd Açısından Zekâtın Önemi; 3643.
Fetih Sûresinin İndiği Hava; 7317.
Feth-i Mübîn; 7332.
Fetih Ne Zamandır?; 6458.
Fetih Sûresi; 7317.

Fevc Fevc Cennete Gödürülenler; 6956.
Fitneler Hadisi; 5226.
Fitneden Sakının; 3273.
Fîl Sûresi; 8657.
Firavun Hânedanının Gidişi Gibi; 3328.
Firavun Kavmini de Denedik; 7188.
Firavun İle Yüzyüze; 5205.
Firavun ve İsrâiloğulları; 336.
Fuhşa Sed Çekmek İçin; 1594.
Furkân; 5979.
Fussilet Sûresi; 7025.

—G—

Ganîmetler; 3228.
Ganîmetlerin Taksîmi; 3307.
Garânik Hâdisesi; 7562.
Gaybın Anahtarları; 2654.
Gaybın Bilgisi; 3788.
Gayba İmân; 162.
Gazaba Uğrayanlar; 115.
Gece ve Gündüz Mucizesi; 4699.
Geçmiş Atalarına Uyanlar; 5656.
Geçici Dünya Ve Kalıcı Âhiret; 4717.
Geçmişlerin Haberleri; 5268.
Gemi Yapılıyor; 3924.
Gerçek Barış İslâm'dadır.; 809.
Gerçek Din; 5378.
Gerçek Hidâyet; 4884.
Gerçek Hükûmdâr; 5678.
Gerçek İyilik; 686.
Gerçek Kaybedenler; 2594.
Gerçek Kitâb'ın Ehli Olanlar; 1282.
Gerçek Kulluk; 102.
Gerçek Kurtuluş; 1329.
Gerçek Mü'minler; 3236, 5544, 5971.
Gerçekleşecek Olan; 8076.
Gerçek Sevgi; 2391.
Gereksiz Soru Sormak; 2491.
Gerçek Yaratıcı; 2780.
Gevşeyip Üzülme Yok; 1373.
Gizli-Açık İnfâk; 1055.
Göğsü Açılıp Daraltılanlar; 2822.
Göğsü Bakmazlar mı Hiç?; 7442.
Gökten Bir Kapı Açsak; 4379.
Göğsü Biz Kurduk; 7495.
Gökteki Burçlar; 6031.
Gök Çatladığında; 8338.
Gökleri Diresiz Yükselten; 4166.
Gökte de Yerde de İlâh Olan O'dur; 7170.
GöğünDumanÇıkaracağı Gün; 7178.
Göğün Dürülüşü; 5391.

Gökler Erimiş Maden Gibi Olduğunda; 8014.
Gökten İnen Su; 5624.
Gök Küresi; 5323.
Gökten Sofra İnmesi; 2552.
Gök Yarıldığında; 8228, 8366.
Göklere Yerin Yaratılışı; 3741.
Göklere Yerin Yaratılışı; 4426.
Göklere Yerin Altı Günde Yaratılması; 2977.
Göklere Ve Yere Bakın; 3886.
Göklere Yerin Gaybı; 4535, 6708.
Göklere Yerin Hâkimi Allah'dır; 1127.
Göklere Yerin İzâhı; 4405.
Göklere Yerin Mâliki; 5937.
Göklere Yerin Mülkü; 490, 3174.
Göklere Yerin Mülkü Allah'ındır; 1958.
Göklere Yerin Nûru; 5896.
Göklere Yerin Orduları; 7336.
Göklere Ve Yerde Olanlar Kimindir?; 2577.
Göklere Yerin Rabbi Kimdir?; 4228.
Göklere Yerin Yaratılışı Hak İledir; 6898.
Göklere Yerin Yaratan; 3902.
Göklere Yerin Yaratanı; 6677, 7138.
Göklere Yerin Yaratan Onları Yaratamaz mı? 4885.
Göklere Yerin Yaratılışı; 2549.
Göklere Yerin Yaratılışını Tefekkür; 1506.
Göklere Yerin Varedicisi; 2772.
Gölgelerdeki Hikmet; 4504.
Gönüller Allah'ı Anmakla Huzur Bulur; 4239.
Görülenin Ve Görülmeyenin Bilgisi; 4214.
Gördükleriniz Ve Göremedikleriniz; 8087.
Görenler Ve Körler; 2789.

Göz D
Gözü
Gözle
Gurbe
Güçlü
Gümü
Gümü
Güne
Güne

Hacci
Hacc
Hacci
Hacc
Haddi
Haddi
Haddi
Haddi
Haddi
Haddi
57
Hadid
Hafif
Hama
ler
Hakik
Hakik
Hak M
Hâkk
Haks
Hake
Hak V
Hak V
Halife
Hamo
Hamo
Hamo
74
Hamo
Harâ
Harâ
Harâ
Harâ
Harâ
Haşr
Hayd
Haya
Hayv
5
Haya

Göz Değmesi; 8068.
 Gözü Dönmüş Kâfirler; 8110.
 Gözleri Kır Olanlar; 182.
 Gurbette Ölüm Ve Şehâdet; 2511.
 Güçlü Kulumuz Dâvud (as); 6857.
 Gümüş Kupalar ve Billûr Kâseler; 8219.
 Gümüşün Nisâbı; 3528.
 Güneşe Aya Ulaşmak Düşmez; 6737.
 Güneşin Battığı Yer; 5076.

Güneşin Doğduğu Yer; 5078.
 Güneş Dürüldüğünde; 8318.
 Güneş Manzûmesi; 4183.
 Güneş Ve Ay; 3764, 4461.
 Güzel Ahlâk; 6413.
 Güzele Güzel; 3795.
 Ğâfir Sûresi; 6966.
 Ğâşiye Sûresi; 8433.

—H—

Haccın Erkânı; 781.
 Hacc İbâdeti; 798.
 Haccın Mânâsı; 790.
 Hacc Sûresi; 5405.
 Hacc Ve Umre; 771.
 Haddi Aşanların Cezâsı; 5281.
 Haddi Aşan Yahûdîler; 367.
 Hadd Cezâsının Tatbîki; 5780.
 Haddi Gerektiren Suçlarda İnfâz; 2258.
 Haddin İnfâzını Engelleyen Sebepler; 5790.
 Hadîd Sûresi; 7723.
 Hafif Ve Ağırıklı Savaş; 3502.
 Hamamlarını ve Râhiblerini Rab Edinenler; 3455.
 Hakîkî İnfâk; 1300.
 Hakîkatı İnkâr Edenler; 415.
 Hak Mefhûmu; 828.
 Hâkka Sûresi; 8075.
 Haksızlığa Uğratılanlar; 5509.
 Hakem Usûlü; 1683.
 Hak Ve Hakîkat; 5527.
 Hak Ve Şüphe; 619.
 Halîfe; 272.
 Hamd; 73.
 Hamdolsun Allah'a; 6162, 6625.
 Hamd Konusunda Geçmişlerin Görüşleri; 74.
 Hamdolsun O Allah'a; 4933.
 Harâm Aylar; 761.
 Harâm Aylar Çıkınca; 3419.
 Harâm Aylarda Savaşmak; 835.
 Harâm ve Helâl Kılma Yetkisi; 7956.
 Hârût ve Mârût Kıssası; 449.
 Haşr Sûresi; 7797.
 Haydin Cehennem; 4491.
 Hayata Ençok Düşkün Olanlar; 422.
 Hayvanları Keserken Allah'ın Adını An ; 5493.
 Hayat Mûcizesi; 2744.

Hayvanların Yaratılışı; 4430.
 Hayır Yarışı; 621.
 Hayâl ve Şeytân Evliyâları; 3849.
 Hz. Havvâ'nın Yaratılması; 297.
 Hâzin'in Muhkem ve Mütешâbih'i Değerlendirmesi; 1179.
 Helâk Ettiğimiz Kasabalar; 2902.
 Helâk Olan Kavimler; 2570.
 Helâl Rızık; 675.
 Helâl ve Haram; 678.
 Helâl Yiyecek; 5638.
 Hendek Savaşı; 6501.
 Her Azgın Zorba; 4298.
 Her Canlı Ölümü Tadacaktır; 5333, 6316 .
 Her Canlı Sudan Yaratılmıştır; 5947.
 Her Haberin Bir Yeri Vardır; 2686.
 Her Nefis Ölümü Tadacaktır; 1501.
 Her Peygamber Kendi Milletinin Diliyle; 4287.
 Her Şey Allah'ı Tesbîh Eder; 4738.
 Her Şey Fânîdir ; 7649.
 Her Şeyin Hakîmi; 5664.
 Her Şeyi Sarıp Kaplayan; 8434.
 Her Şeyi Yaratan Allah'tır; 240.
 Her Zaman Ölçü, Fazîlet Olmalıdır; 948.
 Hesâb Görme Zamanı; 5294.
 Heveslerini Tanrılaştıranlar; 6012.
 Hıristiyanların Boş İddiaları; 2425.
 Hırsızlık Psikolojisi; 2278.
 Hırsızlık Suçu ve Cezâsı; 2272.
 Hicâz Çöllerinde Hâcer ve İsmâîl; 552.
 Hicret, Savaş ve Sabır; 4583.
 Hicr Sûresi; 4373.
 Hidâyet; 178.
 Hidâyetten Dönenler; 1926.
 Hidâyeti Gizleyen Kâfirler; 641.
 Hidâyete Götüren; 6005.
 Hidâyet ve İnfâk Psikolojisi; 1057.
 Hidâyet ve Rahmet Olan Kitab ; 2967.
 Hikmet Dolu Kitâb; 6394.

- İmân ve Sâlih Amel; 2952.
 İmrân Ailesi; 1237.
 İnananlar ve İnanmayanlar; 1345.
 İnanan ve İnanmayan Cemiyet; 5549.
 İnanan ve İnanmayan Örneği; 1045.
 İnanan ve Şirk Koşan Kadınlar; 871.
 İncil; 1149.
 İncil Ehli de Allah'ın Hükümüyle Hükmet-
 melidir; 3557.
 İnfîâr Sûresi; 8337.
 İnfâk ve Hikmeti; 1048.
 İnfâk ve İsrâf; 4724.
 İnfâk ve Sadaka; 1038.
 İnkârcıların Misâli; 197.
 İnsanlığın Başlangıcı; 273.
 İnsan Denen Varlık; 4538.
 İnsanlığın Doğuşu; 818.
 İnsanın Döşegi Yeryüzü; 208.
 İnsanın Fıtratı ve Yetenekleri; 8610.
 İnsan Gerçeği; 3780.
 İnsanları Hacca Çağır; 5443.
 İnsanlığın İlk Dili; 282.
 İnsanın Kâinattaki Yeri ve İbâdet Vazîfesi;
 1902.
 İnsan Nasıl İnsan Oldu?; 8208.
 İnsanoğlu Ne de Nankör; 8310.
 İnsan Psikolojisi; 3790, 3908.
 İnsan ve Cinnin Yaratılışı; 4389.
 İnsan ve Su; 2759.
 İnsân Sûresi; 8207.
 İnsan ve Şeytân; 6890.
 İnsanlık Tarihi Boyunca Âhiret Düşüncesi;
 4900.
 İnsanlığın Tekâmülü; 822.
 İnsan Tipleri; 803.
 İnsanın Yaratılışı; 5555.
 İnşikâk Sûresi; 8365.
 İnşirâh Sûresi; 8505.
 İpliğini Bükttükten Sonra Söküp Bozan
 Kadın; 4570.
 Hz. İsa'nın Doğuşu; 1247.
 Hz. İsa'nın Havâritlerine İnen Sofra Konu-
 sunda Geçmişlerden Nakledilen Rivâ-
 yetler; 2524.
 Hz. İsa ile Hz. Âdem'in Durumu Aynıdır;
 1264.
 Hz. İsa'nın(a.s.) Nitelikleri; 2001.
 Hz. İsa'nın Sonu; 1258.
 Hz. İsa Yalnızca Allah'ın Kuludur; 2067.
 Hz. İsa'nın Yeryüzüne Tekrâr İnmesi;
 1990.
 İsim Nedir?; 38.
 İslâm Ahlâk; 8035.
 İslâm'da Barış; 808.
 İslâm'dan Başka Din Arayanlar; 1293.
 İslâm Cemiyetinin Ana Kaidesi; 3950.
 İslâm'da Cezâ ve Cezâda Güdülen Amaç;
 2238.
 İslâm Dışı Toplumlarda Kadının
 Korkunç Durumu;
 1647.
 İslâm Düşüncesinde İnsan; 8639.
 İslâm Düşüncesinde Tevhid Gerçeği;
 8781.
 İslâm Doğduğu Zaman Dünya Milletlerinin
 Durumu; 3717.
 İslâm Fuhşa Nasıl Engel Oluyor?; 1595.
 İslâm'a Göre İftirâ Suçu; 5812.
 İslâm Hukûkunda Cezâların Uygulanış
 Şekli; 2258.
 İslâm Hukûk Sisteminin Özellikleri; 2326.
 İslâm Hukûk Sistemi ve Beşerî Hukûk;
 2320.
 İslâm Hukûkunda Cezâ Prensibi; 2240.
 İslâm Hukûkunda İçkinin Hükümü; 859.
 İslâm'da İ'tikâdi Düşüncenin Dayanak-
 ları; 1201.
 İslâm'da Kadın Hakları; 903.
 İslâm Kadınlarına İki Örnek; 7977.
 İslâm'da Kisas; 2227.
 İslâm Medeniyetinin Temel İlkeleri; 4684.
 İslâm Nizâmı ve Faiz; 1103.
 İslâm'da Sabır; 629.
 İslâm'da Şûrâ Prensibi; 1416.
 İslâm'da Tefekkür; 1513.
 İslâm Ümmeti; 602, 1317.
 İslâm Ümmetinin Liderliği; 616.
 İslâm Ümmetinin Şâhidliği; 1693.
 İslâm ve İçki Yasağı; 846.
 İslâm'da Zinâ Haddi; 5704.
 İsmâîl'i Anış; 5152.
 İsmâîl ve Diğerleri; 5363.
 İsrâ Sûresi; 4601.
 İsrâ ve Mi'rac Hâdisesinin Tahfili; 4669.
 İsrâ ve Mi'rac Konusunda Vârid Olan Ha-
 disler; 4602.
 İsrâf Etmeyin; 2935.
 İsrâiloğullarından Alınan Söz; 2169.
 İsrâiloğullarının Denizi Geçışı; 3874.
 İsrâiloğullarından Kâfirler; 2429.
 İsrâil Oymakları; 3108.
 İsrâiloğullarına Verilen Emir; 4695.

İsrâiloğullarına Verilen Nimet; 318.
İstişâre; 1413.
İstiâzenin Mâhiyyeti; 23.
İşte Biz Böyle Yaparız Suçluları; 8231.

İşte Orada Denendi Mü'minler; 6483.
İşte Size Vaad Olunan Cehennem; 6763.
İyilerin Kitâbı İlliyyîn'dedir; 8361.
İyi ve Kötü Huyların Hakikati; 8039.

—J—

James Jeans'ın Kâinât Modeli; 4177.

—K—

Kâbetullah; 1307.
Kâbe'nin Şerefi; 560.
Kâbe'nin Temelleri; 552.
Kâbe'nin Yeniden Yapılması; 562.
Kadınların Âdet Hali; 875.
Kadınlar Ellerini Kestiler; 4064.
Kadın Hakları; 1948.
Kadının Mülkiyet Hakkı; 1671.
Kadın Onu Kendine Râmetmek istiyor;
4047.
Kâdr Sûresi; 8537.
Kâfirler Ateşe Sunuldukları Gün; 7285.
Kâfirler Birbirlerinin Dostlarıdır; 3390.
Kâfirlerin Boyunlarını Vurun; 7291.
Kâfirleri Dost Edinenler; 2404.
Kâfirleri Dost Edinmek; 1212.
Kâfirleri Dost Edinmeyin; 1971.
Kâfirlere Dünya Hayatı Pek Süslendi; 817.
Kâfirlerin Kalbine Salınan Korku; 3255.
Kâfirlerin Kiblesi; 617.
Kâfirlerin Mâlî Gücü; 1185.
Kâfirlerin Müslümanlardan Hoşlanmayış-
larının Nedenleri; 2408.
Kâfir Olarak Ölenler; 1297.
Kâfirler Sizde Sertlik Görsünler; 3701.
Kâfûr Dolu Kâseler; 8215.
Kâfirler ve Münâfıklar İle Savaş; 7970.
Kâfirlerin Yaptıkları; 5926.
Kâf Sûresi; 7437.
Kâfirûn Sûresi; 8721.
Kâinâttaki Engin Ölçü ve Plân; 5982.
Kâinâtın Genişliği; 4177.
Kâinâtı Tefekkür; 1516.
Kâinâtın Yaratılışı ve Allah; 656.
Kalbleri Buzağı Sevgisiyle Dolu Olanlar;
421.
Kalbleri Kilitli mi?; 7307.
Kalbi Olan; 7463.
Kalbleri Perdeli Olanlar; 413.
Kalem Sûresi; 8290.
Kamer Sûresi; 7529.

Kandiller; 8001.
Karada ve Denizde Fesâd; 6378.
Karanın ve Denizin Karanlıklarından
Kim Kurtarır Sizi; 2674.
Karanlığa Taş Atanlar; 4970.
Karı-Kocanın Anlaşması Daha Hayırlıdır;
1952.
Kâri'a Sûresi; 8577.
Karîneler; 5779.
Kârûn Adında Biri; 6239.
Kasda Benzer Öldürme; 1835.
Kasabalar Halkı; 3036.
Kasabanın İleri Gelen Suçluları; 2818.
Kasıdılı Öldürmenin Cezâları; 1811.
Kasıdılı Öldürme Suçunun Hükümleri;
1792.
Kasabanın Varlıkları; 6661.
Kasabalıların Yazısı; 4376.
Kâtil; 4730.
Kâtil ve Mucize; 385.
Kavminin Hz. İbrâhîm İle Tartışması; 2721.
Kehf Sûresi; 4931.
Kendi Âilesine Düşmanlık Edenler; 7931.
Kendilerine İlim Verilenler; 5519.
Kendisine Risâletin Ulaşmadığı Kimselerin
Durumu; 4705.
Kendinizi ve Çoluk Çocuğunuzu Koruyun;
7966.
Kendi Yarattığını Unutan İnsan; 6773.
Kervân Geliyor; 4043.
Kesin Söz; 8407.
Keşki Kavmim Bilseydi; 6731.
Kevser Sûresi; 8693.
Keynes'in Faiz Hakkındaki Görüşleri;
1085.
Kırmızı Sahtiyan Gibi Bir Gül; 7653.
Kısa Bir Duruş; 2581.
Kısasta Hayat Var; 691.
Kıyas Hükümü Suç ve Cezâ; 2213.
Kıyas Hükümü Tevrât'ta da Vardır; 2351.
Kitâl (Muhammed) Sûresi; 7298.

Kıyân
Kıyân
Kıyân
Kıyân
Kıyân
Kızlar
Kibir;
Kibrin
Kilise
Kim
Kim
Kim
Kimdi
Kim
Kimdi
Kim
Kitâblı
Kitâblı
Kitâblı
Kitâblı
Kitâblı
Kitâblı
Kolay
Konu
Konak
Korun
Koyun
Kör İle
Kör O
Kötülü
Kötü
Kötüle

Lafza-
Leheb
Leyi S
Lân; 5
Lokma

Mâbec
Mağar
Mahşer
Mâide
Makân
Manye
Mânas
Mârûfu

Kıyâmet Alâmetleri; 1992.
 Kıyâmet Günü; 5405.
 Kıyâmet Günü Kurulacak Terazî; 2905.
 Kıyâmet Saati; 3180.
 Kıyâmet Sûresi; 8193.
 Kızlar ve Oğullar; 7142.
 Kibir; 4734
 Kibrin Kötülüğü; 6414.
 Kilise ve Bayramlar İçin Kesimler; 2141.
 Kim Cibrâîl'e Düşman İse; 426.
 Kim Hakîkata Götürür; 3802.
 Kim Hidâyete Ererse; 4704.
 Kimdir O?; 8024.
 Kim Rızıklandırır Sizi; 6655.
 Kimdir Rızık Veren?; 3800.
 Kim Yarattı Sizi?; 7700.
 Kitâbların Anası; 4256.
 Kitâbların Âyetleri; 4159.
 Kitâbın İndirilişi; 7208, 7226.
 Kitâbı Sağından Verilmiş Olanlar; 8082.
 Kitâbı Solundan Verilmiş Olanlar; 8085.
 Kitâbı Tahrîf Edenler; 395.
 Kitâba Vâris Olanlar; 6697.
 Kolaylık Dini; 1647.
 Konunun Açıklanması; 4650.
 Konakları Firdevs Cenneti Olanlar; 5093.
 Korunmuş Tavan; 5305.
 Koyunun Nisâbı; 3530.
 Kör İle Gören Bir Olur mu Hiç?; 6691.
 Kör Olarak Haşır Olacaklar; 5279.
 Kötülük, Günâh ve Hatâ; 1923.
 Kötü Kadınlar ve Kötü Erkekler; 5847.
 Kötülerin Kitâbı Siccîn'dedir; 8357.

—L—

Lafza-i Celâl'in Etymolojisi; 53.
 Leheb Sûresi; 8733.
 Leyl Sûresi; 8485.
 Liân; 5780.
 Lokmân Hekim'in Oğluna Tavsiyesi; 6404.

Kulağı Kesikler; 8055.
 Kulları Üzerinde Biricik Hâkim O'dur; 2580.
 Kullar Üzerinde Hâkim O'dur; 2671.
 Kur'an'daki Alfabetik Harflerin Hikmeti; 147.
 Kur'an'a And Olsun; 6841.
 Kur'an Atmosferi; 2542.
 Kur'an'ın Başlangıcı; 119.
 Kur'an'ın Benzerini Getirsinler; 4875.
 Kur'an ve Düşünmek; 7597.
 Kur'an'ın Ebedi İ'câzı; 225.
 Kur'an'a "Eskilerin Masalı" Diyenler; 3285.
 Kur'an'da Güzellik Mefhûmu; 6437.
 Kur'an ve İbret; 7599.
 Kur'an'ı İndiren Biziz Biz.; 8223.
 Kur'an'ı Mecîd; 7439.
 Kur'an Mucizesi; 222.
 Kur'an Okunurken; 3209.
 Kur'an Okuyacağın Zaman; 4576.
 Kur'an'a Uydurma Diyenler; 5986.
 Kur'an ve Öğüt; 7600.
 Kurban İsmâîl; 6818.
 Kurtuluş Sâlih Amel dedir; 403.
 Kureyş Sûresi; 8683.
 Kutlu Kasabalar; 6644.
 Kuş Dili; 6138.
 Küfrü Artıran Nesî; 3492.
 Küfür Kervânı; 642.
 Küfre Koşanlar; 1491.
 Küfredenlerin Misâli; 4302.
 Küfür ve İnkâr; 180.

—M—

Mâbedleri Tahrîb Edenler; 503.
 Mağara Ehli; 4937.
 Mahşer Günü Toplandıklarında; 2586.
 Mâide Sûresi; 2079.
 Makâm-ı Mahmûd; 4805.
 Manyetosfer; 3775.
 Mânasız Yemîn; 890.
 Mârûfu Emir ve Münkerden Nahi; 1327,

2431.
 Mâûn Sûresi; 8687.
 Mâ'zeret Beyân Edenler; 3594.
 Meâric Sûresi; 8099.
 Mecûsîlerin Kestikleri; 2142.
 Medyen Halkı; 6285.
 Medyen Halkı ve Şuayb Peygamber; 3975.
 Medyen'e de Şuayb Peygamber; 3023.

Mekke Döneminde Cihâda Niçin İzin Verilmemişti?; 762.
 Mekke'nin Fethi; 7379.
 Melek'in İndirilmesini İstiyenler; 2575.
 Mel'un Şeytân; 2921.
 Meleklerin Varlığı; 260.
 Melekler ve Âdem; 4790.
 Melekânîyye Yahut Melikiyye veya Melkit Mezhebi; 2181.
 Hz. Meryem; 1244, 5377.
 Meryem'i Anış; 5124.
 Meryemoğlu İsâ'da Demişti ki; 7159.
 Meryemoğlu İsâ Mesîh'in Sonu; 1981.
 Meryem Sûresi; 5115.
 Meyvelerin Zekâtı; 3545.
 Mikdârı Elli Bin Yıl Olan Gün; 8099.
 Mi'râcın Bir Başka Cephesi; 4689.
 Mi'râcın Hakîkatı; 4675.
 Mirâsta Erkeğe İki Pay, Kadına Bir Pay; 1581.
 Mirâs Kâideleri; 1589.
 Mirâs İle İlgili Fetvâ; 2069.
 Muavvizeteyn Sûreleri; 8803.
 Muhammed (a.s.) Allah'ın Rasûlüdür; 7388.
 Muhammed (a.s.) Sadece Allah'ın Rasûlüdür; 6547.
 Muhkem ve Mütешâbih; 1166.
 Mûsâ'yı Anış; 5150.
 Hz. Mûsâ'nın Annesi; 6194.
 Hz. Mûsâ'yı da Belgelerle Gönderdik; 3983.
 Mûsâ'da Firavun'a Demişti ki; 7154.
 Hz. Mûsâ ile Firavun'un Haberi; 6192.
 Mûsa'nın Haberi; 5198.
 Mûsâ'nın Haberi Geldi mi Sana?; 8283.
 Hz. Mûsâ'yı İncitenler; 6607.
 Hz. Mûsâ'nın Kavmi; 2189, 3067.
 Mûsâ da Kendi Kavmine; 4288.
 Hz. Mûsâ Mikâta Gittiğinde; 3077.
 Hz. Mûsâ Süreyi Doldurunca; 6210.
 Hz. Mûsâ ve Ailesi; 6124.
 Hz. Mûsâ ve Firavun; 3042, 7493.
 Hz. Mûsâ ve Firavun'un Kavmi; 6057.
 Hz. Mûsâ ve Hârûn; 3865, 5340.
 Hz. Mûsâ ve Kardeşi; 6009.
 Hz. Mûsâ ve Kullanımızdan Bir Kul (Hızır); 5021.
 Mûsâ ve Sihirbâzlar; 5248.
 Mûsâ'ya Verilen Dokuz Mucize; 4920.
 Hz. Mûsâ'ya Verilen Kitâb; 2870.

Mucize Gelmesini İsteyenler; 2609.
 Mucize İsteyenler; 4877.
 Mutaffifin Sûresi; 8353.
 Mübarek Gecede İndirdik O'nu; 7178.
 Mücrimler de Cehennemdedirler; 7168.
 Mucâhidlerin Derecesi; 1871.
 Mucâdele Sûresi; 7767.
 Müddessir Sûresi; 8175.
 Müjdecî ve Korkutucu Peygamber; 520.
 Mülk Sûresi; 7981.
 Mü'minler; 228.
 Mü'minleri Allah Korur; 5503.
 Mü'minler Ancak Kardeşlerdir; 7407.
 Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe'ye İtirâ; 5791.
 Mü'minlerin Arasında Kötülüğün Yayılmasını Arzu Edenler; 5808.
 Mü'minler Başa Geçerlerse; 5512.
 Mü'minlerin Çocukları; 4713.
 Mü'minlere Dil Uzatanlar; 3581.
 Mü'minlerin Dostu Allah'tır; 1027.
 Mü'minlere En Çok Düşman Olanlar; 2435.
 Mü'min Erkekler ve Kadınlar; 3567.
 Mü'minle Fâsik Bir Olurmu Hiç?; 6451.
 Mü'min İçin Peygamber Kendi Öz Nefsinden Evlâdır; 6470.
 Mü'min Olmayanları Dost Edinmek; 1348.
 Mü'minün Sûresi; 5543.
 Mümtahine Sûresi; 7829.
 Mü'minlerin Tavrı; 481.
 Münâfıklar; 184, 1963, 7908.
 Münâfık Erkekler ve Kadınlar; 3564.
 Münâfıkların Karakteri; 1965.
 Münâfıkların Oyunu; 1967.
 Münâfıkûn Sûresi; 7907.
 Münâfıklar ve Yahûdiler; 2342.
 Mürselât Sûresi; 8227.
 Müslümanlar İçin Bir Kible; 606.
 Müslümanları Kâfir Yapmak İsteyenler; 494.
 Müşriklerin Boş İddiaları; 4495.
 Müşriklerin Çocukları; 4711.
 Müşrikler İçin Mağfiret Dilemek; 3608.
 Müşriklerin Uydurmaları; 2838.
 Müşrikler ve Kâfirler Hoşlanmasa da; 3464.
 Müşriklerden Yüzçevir; 2791.
 Mût'a Nikâhı; 1626.
 Müttakiler; 159, 4396, 6906, 7510.
 Müttakilere Adn Cenneti; 6883.

Müttak
 Müttak

Nadîr
 Nahl S
 Namaz
 Namaz
 Namaz
 630
 Namaz
 630
 Namaz
 Nasil E
 Nâs S
 Nasr S
 Nâziât
 Ne Be

O Ağ
 O Âhi
 O Gû
 O Gû
 O Gû
 71
 O Kas
 O Kor
 O Kü
 O Zâl
 Oku K
 "Ol"
 Olayı
 Ondol

Ölkey
 Ölçüy
 Ölçü
 Öldür
 Öldür
 18
 Ölüm
 Ölüler
 Ölüm
 Ölüm
 Ölürk

Payla
 Peyg

Müttakilere Müjde; 5187.
Müttakilerin -Sonu; 8263.

Müttakilere Va'dolunan Cennet; 4252.
Müzzemmil Sûresi; 8161.

—N—

Nadîr Oğulları Gazvesi; 7800.
Nahl Sûresi; 4421.
Namazın İslâm Dinindeki Yeri; 1904.
Namaz Kıl; 4803.
Namaz Muhakkak Kötülüklerden Alikoyar;
6300.
Namaz Nasıl Kötülüklerden Alikoyar?;
6303.
Namaz ve Cihâd; 1898.
Nasıl Emîn Olabilirsiniz?; 8014.
Nâs Sûresi; 8825.
Nasr Sûresi; 8727.
Nâziât Sûresi; 8267.
Ne Bekliyorlar?; 7300.

Ne Zamanmış O Vaad?; 3828.
Nebe' Sûresi; 8251.
Necm Sûresi; 7527.
Nefislerimizden Bir Misâl; 6351.
Nesh Mes'elesi; 485.
Nimete Küfredenler; 4335.
Nisâ Sûresi; 1539.
Hz. Nûh'un Haberi; 3862.
Nûh Kavmi; 6079.
Hz. Nûh'un Mücadelesi; 3003.
Hz. Nûh Rabbına Yalvarıyor; 3936.
Nûh Sûresi; 8113.
Hz. Nûh ve Kavmi; 3919, 5352, 6267.
Nübüvvet Mefhûmu; 2640.

—O—

O Ağacın Altında Biât Edenler; 7350.
O Âhirete İnanmayanlar; 7548.
O Gün; 6002, 6181.
O Gün Dostlar Birbirine Düşman Olurlar;
7164.
O Kasaba Halkı; 6726.
O Korkaklar; 6671.
O Küfredenler; 5438.
O Zâlimler Azâbı Görünce; 4555.
Oku Kitabını; 4702.
"Ol" Emri; 4498.
Olayın Düşündürdükleri; 8299.
Ondokuz Nedir?; 8184.

Onlar da Bir Ümmetti; 580.
Onların Mallarından Zekât Al; 3607.
Onlara Ne Kadar Mucize Gelse İnanmaz-
lar; 3883.
Onlardan Öncekiler; 6856.
Ormanlık Yerde Oturanlar; 4406.
Oruç Farızası; 703.
Oruçla İlgili Hükümler; 728.
Orta Namaz-Korku Namazı; 952.
Otağlar İçinde Korunmuş Hürîler; 7664.
Oyun Olsun Diye Bir Şey Yaratmadık;
5300.

—Ö—

Öfkeyi Yenmek; 1364.
Ölçüyü Aşanlar; 6940.
Ölçü ve Tartı; 6732.
Öldürülen Canlı Bir İnsan Olmalıdır; 1792.
Öldürücü Fiil Suçludan Sâdır Olmalıdır;
1801.
Ölüm Döşğinde Zâlimler; 2734.
Ölümlere Duyurabilir misin Hiç?; 6385.
Ölüm Gelince; 5670.
Ölürken Hz. Yâ'kûb'un Tavsiyesi; 572.

Ölü İken Dirilttiğimiz Kimse; 2816.
Ölümden Sonra Diriliş; 5166.
Ölü Toprak; 6736.
Ölüm ve Hayatın Değerlendirilmesi; 1400.
Ömrün En Kötü Çağı; 4529.
Öncekiler ve Sonrakiler; 7677.
Önemli Bir Mes'ele; 734.
Örümcek Misâli; 6299.
Öşür ve Haraç Topraklarının Zekâtı; 3549.

—P—

Paylar Niçin Eşit Değil?; 1587.
Peygamber Ahlâkı; 8048.

Peygamberle Alay Edenler; 5336.
Peygamber Ancak Uyarıcı ve Müjdecidir;

2632.
Peygamberlerin Beşeriyeti Mes'elesi; 5995.
Peygamberlerin Düşmanları; 2797.
Peygamber'in Evine İzinsiz Girmeyin; 6571.
Hz. Peygamber'in Gelişi; 1425.
Peygamber'e İtaat Etmedikçe Mü'min Olamazsınız; 1750.
Peygamberler Kâfilesi; 1229, 2037.
Peygamberlere Karşı Edeb Tavrı; 5972.
Peygamberlik Müessesesi; 5797.
Peygamber Ordusu; 1376.

Peygamber'e Salavât; 6578.
Peygamber'e Salavât Getirmeyi Bildiren Hadisler; 6580.
Peygamberler Soyü; 2725.
Peygamberler Ve Kitâblar; 411.
Peygamberler ve Peygamberlik; 988.
Peygamberin ve Peygamberliğin Tabiatı; 990.
Peygamberi Yalanlayanlar; 2606.
Peygamber Yalnızca Tebliğ Edicidir; 2416.
Pierre Rousseau'nun Kâinat Modeli; 4182.
Pis ve Temiz Ayırımı; 3299.
Pozitif İlimin Kâinat Anlayışı; 4168.

—R—

Rabb; 79.
Rabbım, Bu Şehri Emniyetli Kıl; 4346.
Rabbının Buyrukları; 4719.
Rabbın En İyi Bilendir; 4781.
Rabbının Hikmetleri; 4736.
Rablarının Huzûrunda Suçluları Bir Görsen; 6443.
Rabbın İsterse Sizi Giderir; 2836.
Rablarından Korkanlar; 1523, 5651.
Rabbınızın Size Harâm Kıldığı Şeyler; 2859.
Rabbına Suçlu Olarak Gelenler; 5254.
Rabbının Yakalayışı; 8397.
Rabbını Zikret; 3215.
Radyoaktif Saat; 4192.
Râ'd Sûresi; 4159.
Râ'd Sûresi ile İlgili Bazı Düşünceler; 4160.
Râ'd Sûresindeki İşâret Taşları; 4261.
Rahmân Çocuk Edindi Diyenler ; 5304.
Rahmân'a Çocuk İsnâd Edenler; 5185.
Rahmân'ın Huzûrunda Müttakiler; 5181.
Rahmân'ın İzin Verdikleri; 5272.
Rahmân'ın Kullarının Nitelikleri; 6036.
Rahmân'ın Kur'an'ı; 5194.

Rahmet Müjdecisi Rüzgârlar; 2994.
Rahmân Sûresi; 7625.
Rahmân ve İnsan; 7627.
Rahmân ve Rahim; 64.
Rahmân'ın Zikrinden Gâfil Olanlar; 7151.
Ramazân Ayı; 711.
Ramazan ile İlgili Bazı Mes'eleler; 713.
Rasûlullah (s.a) Gerçekten Allâh'ı Gördü mü?; 4692.
Râzî'ye Göre Cinlerin Varlığı ve Yapısı; 8130.
Râzî'ye Göre İlâh Kavramı; 644.
Râzî'ye Göre Muhkem ve Mü'tesâbihin Mâhiyeti; 1175.
Recm Cezâsının İnfâz Edilme Şekli; 5783.
Refahtan Şımaran Kasabalar; 6230.
Rızıktaki Farklılıklar; 4529.
Rızık ve İnfâk; 171.
Ribâ ve Alış-Veriş; 1098.
Rûh; 4818.
Rûhun Bekâsı, Ölüm ve Hayat; 1452.
Rûhun Bekâsı Problemi; 1036.
Rû'ya Tâbir Etme İlimi; 4084.
Rüzgârlar; 2995.
Rüzgârların Verdiği Müjde; 6381.

—S—

Sâat Yaklaştı ve Ay Yanıldı; 7580.
Sabredenler; 1196.
Sabır Çağlayanı Eyyûb; 5358, 6879.
Sabır ve Namaz; 327, 626.
Sâdikların Sadâkatı; 2536.
Saff Sûresi; 7857.
Sâf Tevhid Akîdesi; 1015.
Safâ ve Merve; 637.

Sahte Evlilik (Hulle); 921.
Sâlih Amel İşleyenler; 4985.
Sana Biât Edenler; 7338.
Sarsılmaz Dağlar; 4472.
Savaştan Kaçmak İçin İzin İsteyenler; 3506.
Savaşta Namaz; 1891.
Savaş ve Faiz; 1362.

Sây ve Gayret; 7552.
 Sebzelerin Nisâbı; 3546.
 Sebe'îlerin Yurdları; 6639.
 Seddin Yapılışı; 5079.
 Seferde Namaz; 1879.
 Selâm Olsun İbrâhîm'e; 6811.
 Selâm Olsun İlyâs'a; 6824.
 Selâm Olsun Mûsâ'ya da Hârûn'a da; 6823.
 Selâm Olsun Peygamberlere; 6837.
 Selâmet Yurdu; 2872.
 Selâmet Yurdu Olan Ateş; 5347.
 Semûd Kavmi; 6087.
 Semûd Kavmi ve Hz. Sâlih; 3961.
 Semûd Kavmi ve Sâlih Peygamber; 3014, 6157.
 Sen Atmadın; 3265.
 Sen Dosdoğru Ol; 3992.
 Senin Görevin Tebliğdir; 4260.
 Seni Gözleriyle Yiyceklerdi; 8067.
 Sen mi Duyuracaksın Sağırlara?; 3824.
 Sesinizi Peygamberin Sesinden Yüksek Çıkarmayın; 7395.
 Sevginin Psikolojik Temelleri; 1194.
 Sevgiğiniz Şeyleri Vermedikçe; 1299.
 Sığır Kesme Emri; 376.
 Sığırın Nisâbı; 3537.
 Sırât-ı Müstakîm; 108, 2867.
 Sıra Sıra Duranlar; 6781.
 Sihir; 444.
 Sihirle İlgili Elmalılı'nın Görüşü; 473.
 Sihirle İlgili Reşîd Rızâ'nın Görüşü; 471.
 Sihirle İlgili Seyyid Kutub'un Görüşü; 479.
 Sinenler ve Akanlar; 8329.
 Sizden Bir Ücret İstemiyorum; 6669.

Size Hayat Verecek Çağrı; 3270.
 Sizin İlahınız; 5400.
 Sizden Önceki Kavimlerin Haberi; 4291.
 Sizin Rabbiniz, O'dur ki; 4794.
 Siz ve Nûh Kavmi; 8113.
 Soluyan Köpek Örneği; 3161.
 Sonra Mûsâ; 5633.
 Sonradan Gelen Nesiller; 5158.
 Sonsuz Rahmet; 7635.
 Son Varış; 7555.
 Söylenenler Başlarına Gelince; 6176.
 Sözlerin En Güzeli; 6910.
 Su Buharının Atmosferdeki Hikâyesi; 4439.
 Suç Kasdı; 5834.
 Suç İşlemiş Olanlar; 8364.
 Suçlular ve Müttakiler; 7606.
 Suçluların Yolunu Belirtmek İçin Açıklıyor Bütün Bunları; 2648.
 Sular Çekiliyor; 3933.
 Sular Kaynamaya Başlayınca; 3926.
 Sular ve Bitkiler; 4435.
 Sürenin Genel Muhtevâsı; 125, 139.
 Sürenin İndiği Ortama Umûmî Bakış; 3219.
 Sûr'a Üflendiğinde; 6758.
 Sûr'a Üfleneceği Gün; 2691.
 Sûr'a Üflendiği Gün; 5269, 5672, 6952.
 Sûr'a Üfürüldüğünde; 6183.
 Sûr'a Üfürülünce; 8080.
 Süleymân'ın İmtihânı; 6869.
 Süleymân'ın Mülkü; 439.
 Süleymân'ın Ölümü; 6635.
 Süleymân'a Rüzgârı Verdik; 6633.

—Ş—

Şah Damarından Daha Yakın; 7445.
 Şâhid, Müjdecî ve Uyarıcı Olan Hz. Peygamber; 6556.
 Şâir mi Derler Yoksa; 7516.
 Şefâat İzni; 6651.
 Şehâdet; 5741.
 Şek-Süphe-Reyb; 159.
 Şems Sûresi; 8469.
 Şer'î Boğazlama; 2118.
 Şeytân Kelimesi; 28.
 Şeytân Sizi Aldatmasın; 2930.

Şeytân'ın Uydurdukları; 441.
 Şeytân Ve Melek; 468.
 Şifâ ve Rahmet Kaynağı Kur'ân; 4816.
 Şimşek ve Bulutlar; 4221.
 Şimşek ve Yıldırımın Mâhiyyeti; 206.
 Şirkin Çeşitleri; 1929.
 Şöhretten Kaçmak ve Tevâzu; 6410.
 Şöhret Konusunda Vârid Olan Haberler; 6411.
 Şûrâ Sûresi; 7077.

—T—

Ta'cîl Edenler; 5515.
 Tâğût'un Hükümüne İtaat Edenler; 1748.
 Tâhâ Sûresi; 5193.
 Tahrîm Sûresi; 7955.
 Takiyye; 1209.
 Talâk Sûresi; 7936.
 Tâlût ve Câlût; 978.
 Tanrı İnancı; 1153.
 Tane ve Çekirdek; 2739.
 Târih Boyunca İmân Kervânı; 3028.
 Târihin Işığında; 3426.
 Târih Kiriği; 2571.
 Târihi Materyalizm; 2573.
 Târihi Seyri İçinde Faiz Anlayışı; 1078.
 Târik Sûresi; 8399.
 Târihi Zemin; 3398.
 Taş Kalbli Yahûdiler; 387.
 Taştan Kaynayan Oniki Çeşme; 354.
 Tatlı Dil ve Sadaka; 1043.
 Tatlı Su; 4445.
 Teaddüd-i Zevcât (Polygami); 1551.
 Tebûk Seferi; 3399.
 Teğâbün Sûresi; 7925.
 Tek Bir İlâh; 4487.

Tek Bir Nefis; 3188.
 Tekrâr mı Dirileceğiz?; 6441.
 Tek Nefis Hz. Âdem mi?; 1542.
 Tekâsür Sûresi; 8581.
 Tekvîr Sûresi; 8317.
 Tek Yön Kâ'be; 623.
 Temel İhtiyâçlar; 3555.
 Temâs Kasdı; 5725.
 Tevrât; 1148.
 Tevhîd Akidesi; 1150.
 Tevhîd Gerçeği; 3158.
 Tevhîdin Sosyal Hayattaki Önemi; 4010.
 Tevbe Kapıları; 1600.
 Tevbe Sûresi; 3397.
 Tevbe Sûresinin Ana Mevzûu; 3397.
 Teyemmümün Meşrû Kılınmasının Sebebi; 1711.
 Ticâret ile Faiz Arasındaki Farklar; 1113.
 Tin Sûresi; 8511.
 Toplum Açısından Zekâtın Önemi; 3643.
 Toprak Mahsûllerinin Nisâbı; 3541.
 Tûfânın Mahiyeti; 3942.
 Tûr Sûresi; 7505.
 Tûr ve Beyt-i Ma'mûr; 7506.

—U—

Uhud Harbinin Anlattığı Gerçekler; 1476.
 Uhud Harbinin Başlangıcı; 1352.
 Uhud Harbinin Cereyân Tarzı; 1462.
 Uhud Savaşının Genel Değerlendirilmesi; 1457.

Uhud Savaşından Tablolar; 1473.
 Ulûhiyyet ve Ubûdiyet; 671.
 Uhdûd Kıssasının Anlattığı Gerçekler; 8386.
 Uyarıcılar Kervânı; 6804.

—Ü—

Ürkek Yaban Eşekleri Gibi; 8191.

Üstünüzden ve Altınızdan Gelecek Azâb; 2675.

—V—

Vahiy Gerçeği; 3739.
 Vâhid ve Kahhâr Olan Allah'ın Huzûrun-da; 4353.
 Vâkıa; 7673.
 Vâkıa Sûresi; 7671.
 Varlık Delîli; 649.
 Vasiyyet; 699.
 Vasat Ümmet; 598.
 Vay Haline O Gün Yalanlayanların; 8232.
 Vay Hile Yapanlara; 8354.
 Ve Âd Kavminin Kardeşi; 7254.
 Ve Bir Başka Nesil; 5631.

Ve Dağlar; 5270.
 Ve Dâvûd Oğlu Süleymân (a.s.); 6866.
 Ve Gözdele; 7718.
 Ve İki Cennet; 7657.
 Ve Kâfirlere Cehennem Ateşi; 6704.
 Ve Kurbanlık Develer; 5495.
 Ve Mü'minlerin Durumu; 6444.
 Ve Müttakiler; 4492, 8064.
 Ve Rablarına Bakacaklar; 8198.
 Ve Senin Şeriatın; 7212.
 Ve Solcular; 7698.
 Ve Şâirler; 6111.

Ve Ze
 Ve Ze

Ya Lâ
 Yaba
 Yahû
 Yahû
 Yahû
 Yahû
 Yahû
 ne
 Yahû
 21
 Yahû
 Yahû
 Yahû
 Yakî
 Yala
 Yara
 Yara
 Yara
 Yara
 Yara
 Yasa
 Ye'c
 Yedi
 Yeni
 Yep
 Yep
 Yery
 Yeri
 Yer

Zâlin
 Zâlin
 Zann
 Zarû
 Zâriy
 Zeke
 Hz.
 Hz.
 Zekâ
 Zekâ
 Zekâ
 Zem
 Zeng
 Zilzâ

Ve Zakkûm Ağacı; 7199.
Ve Zennûn; 5367.

Verilen Buyruğu Değiştirenler; 350.
Verâset Hükümleri; 1575.

—Y—

Ya Lât ve Uzzâ?; 7542.
Yabancıların Dostluğu; 2377.
Yahûdilerden Bir Topluluk; 977.
Yahûdiler'in Dönekliği; 407.
Yahûdilerin Hâm Hayâlleri; 400, 1496.
Yahûdilere Harâm Kılınanlar; 2853.
Yahûdî ve Hristiyanlardan Başkası Cennete Giremez (!); 498.
Yahûdî ve Hristiyanların Boş İddiaları; 2176.
Yahûdî ve Hristiyanlara Uymak; 523.
Yahûdilere Verilen On Nimet; 372.
Yahûdilerin Zulümleri; 2035.
Yakîn Gelinceye Kadar İbâdet; 4415.
Yalan Uyduranlar; 6946.
Yaratan Elbet Bilir; 8011.
Yaratıcı Gücün Esirleri; 1162.
Yaratılıştaki Hak; 7197.
Yaratılış Mücizesi; 647.
Yaratanla Yaratılanın İlişkisi; 517.
Yasak Birleşim; 5707.
Ye'cûc ve Me'cûc; 5082, 5379.
Yedi Gök; 217, 7985.
Yeni Bir Yaratılış; 7444.
Yep Yeni Bir Halk; 4303.
Yep Yeni Bir Yaratık; 6689.
Yeryüzünde Dolaşmazlar mı?; 7296.
Yeri Düzleyen; 4204.
Yer Yüzünün Gerçek Sahipleri; 5957.

Yer Yüzünün İlk Sâkinleri; 284.
Yer Yüzüne İniş; 311.
Yer Yüzü Kendilerine Dar Gelen Üç Kişi; 3690.
Yer Yüzünde Su Kaynakları; 4436.
Yer Yüzünün Tarihi; 6272.
Yetimlerin Hakkını Gözetmek; 1569.
Yetim Kızların Hakkı; 1544.
Yetim Malına El Uzatmayın; 2865.
Yıldızlar Âlemi; 4196.
Yıldızların Yerine Yemîn Olsun ki; 7705.
Yine Ehli Kitâb'ın Durumu; 2412.
Yolun Doğrusu; 4434.
Yöneticilere Verilen Mallar; 741.
Yönetenlerin Yetkisini Sınırlandırma Yetkisi; 2338.
Yûnus'a da; 6827.
Yûnus Sûresi; 3739.
Yûsuf Sûresi; 4029.
Yûsuf'un Gömleği Yırtılıyor; 4053.
Yûsuf Hazinesinin Başına Getiriliyor; 4092.
Yûsuf'un Kardeşleri Geliyor; 4108.
Yûsuf Kardeşini Yanına Alıyor; 4118.
Yûsuf'un Kokusu; 4127.
Yûsuf'u Mısır'a Götürüyorlar; 4046.
Yûsuf'u Zindana Atıyorlar; 4067.
Yücelerin Yücesi; 8411.
Yükünü Yüklenenler; 7472.
Yüzlerde Varki; 8435.

—Z—

Zâlimler Allah'ın Ahdine Erernezler; 550.
Zâlimler İçin Hazırlanan Ateş; 4982.
Zann, Tecessüs ve Gıybet; 7411.
Zarûret Hali; 2105.
Zâriyât Sûresi; 7471.
Zekerîyyâ Aleyhisselâm; 5374.
Hz. Zekerîyyâ'yı Anış; 5116.
Hz. Zekerîyyâ'nın Duâsı; 1241.
Zekât Farızası; 3621.
Zekâta Tabi Olan Mallar; 3527.
Zekâtın Verileceği Yerler; 3515.
Zemzem'in Kaynayı; 556.
Zenginlik ve Cimrilik; 4726.
Zilzâl Sûresi; 8565.
Zinâ Eden Erkek ve Zinâ Eden Kadın; 5684.
Zinâ Fiilinin Delilleri; 5741.
Zinâ İsnâd Edenler; 5696.
Zinâ Suçunun Cezâsı; 5727.
Zinânın Târîfi; 5706.
Zînet Eşyasının Zekâtı; 3549.
Zincire Vurulmuş Mücrimler; 4358.
Zorlu Yaratış; 6785.
Zulmettiklerinden Dolayı Helâk Olan Kasabalar; 5019.
Zülkarneyn; 5019.
Zümer Sûresi; 5061.

—A—

ACELECİLİK

İnsan Acelecidir: Enbiyâ, 37;5333.

ADAK

Adakları Yerine Getirmek: Bakara, 270; 1054 Hacc, 29; 5445 İnsân, 7; 8215.
Hz. Meryem'in Annesinin Adâğı: Âl-i İmrân, 35; 1237.

ADÂLET

Allah, Adâleti Emreder: A'raf, 29; 2931 Nahl, 90; 4558 Rahmân, 7; 7626 Hadîd, 25; 7757.
Adâleti Yerine Getirmek: A'râf, 181; 3172 Hucurât, 9; 7406
Adâletle Hükmetmek: Nisâ, 58; 1738, 105-109;1916, Mâide, 8;2162, 42;2341.
Adâleti Korumak: Hadîd, 25;7757.
Adâletli Hâkimler: Nisâ, 135;1960 Mâide, 8; 2162 Şuarâ, 205-207;6100 Sâd, 26;6863.
Allah, Adâletin Yerine Gelmesi İçin Kitaplar İndirmiştir: Hadîd, 25;7757.
Adâlete Karşı Duranlar: Âl-i İmrân, 21-22;1204 Nisâ, 105,107;1916, 109;1917, 112-113;1922.
Allah Adâletle Hükmeder: Mü'min, 20;6985.
Adâletli Davranmak:
Ölçü ve Tartıda Adâleti Yerine Getirmek: Hûd, 85;3976.
Sözleşmelerin Adâletle Yazılması: Bakara, 282;1117.
Söz Söylerken Adâleti Gözetmek: En'am, 152;2865.
Hanımlar Arasında Adâletli Davranmak: Nisâ, 3;1544.

ÂDEM (as) ve Hz. HAVVÂ

İlk İnsan ve İlk Peygamber, Âdem (as) ve İlk Kadın, Hz. Havvâ: Bakara, 30;255, 31,33;276, 37;305 Âl-i İmrân, 33;1229, 59;1263 Nisâ, 1;1540, 118-120;1929 En'am, 2;2548 A'râf: 12;2916, 23;2923, 189;3188 Hicr, 26;4389, 28;4385, 43;4393 İsrâ, 61;4790, 64;4791 Kehf, 50;5011 Tâ-Hâ, 115;5275, 123;5279 Mü'minûn, 12;5555 Rûm, 21;6341 Secde, 7;6436 Sâd, 71;6889, 85;6890 Zümer, 7;6900 Rahmân, 3-4;7626, 14;7642 İnsân, 1;8207.
Âdem (as)'in Yaratılışı: Bakara, 30;255 Âl-i İmrân, 59;1263 Nisâ, 1;1540 A'râf, 189;3188 Mü'minûn, 12;5555 Furkân, 54;6026 Secde, 7;6436 Fâtır, 11;6682 Sâffât, 11;6784 Sâd, 71-74;6889 Mü'min, 67;7014 Necm, 32;7547 Rahmân, 15;7642 Nûh, 19;8115.
Hz. Havvâ'nın Yaratılışı: Nisâ, 1;1540 A'râf, 189;3188 Rûm, 21;6341 Zümer, 6;6898.
Âdem (as)'in Bilgisi: Bakara, 31-33;276.
Âdem (as) ile Şeytân: Bakara, 34-36;284 A'râf, 19-24;2924, İsrâ, 61-62;4790, Kehf, 50;5011 Tâ-Hâ, 116-119;5276.
Hz. Âdem İle Hz. Havvâ'nın Cennetten Koğuluşları: Bakara, 35-36;290, 38;311 A'râf, 19-24;2921, Tâ-Hâ, 120-121;5276.

Hiz. Âdem ile Hiz. Havvâ'nın Dünyaya İnşileri: A'râf, 24;2924, 25;2925, Tâ-Hâ, 122-124;5276.

Âdem (as)'in Tevbesi: Bakara, 37;305.

Hiz. Âdem ile Hiz. Havvâ'nın, Nesillerinden Peygamberler Gönderilmesi: Âl-i İmrân, 33-34; 1229.

Hiz. Âdem ile Hiz. Havvâ'nın, Allah'ın Kendilerine Sâlih Çocuk Vermesi İçin Duâları: A'râf, 189-190;3188.

AF

Affedici Olmak: Âl-i İmrân, 134;1363 Nûr, 22;5810.

Kötülüğü Affetmek: Nisâ, 149;1973 Şûrâ, 40-43;7123.

Öfke Sırasında Kusûr Bağışlamak: Şûrâ, 37;7109.

AĞAÇ

Bakara, 35;290 A'râf, 19;2921, 20;22;2922, Ra'd, 4;4204 İbrâhîm, 24;26;4312 İsrâ, 6;4695 Meryem, 19;5124 Tâ-Hâ, 11;5199, 120;5202 Hacc, 18;5431 Mü'minûn, 20;5624 Nûr, 35;5895 Neml, 60;6162 Kasas, 30;6210 Lokmân, 27;6419 Yâsîn, 80;6773 Sâf-fât, 62-64;6801, 146;6827 Duhân, 43;7198, Fetih, 18;7350 Rahmân, 6;7626 Vâkıa, 52;7698, 72;7702

Ateş Çıkaran Ağaçlar: Yâsîn, 80;6773 Vâkıa, 71-73;7702 Âdiyât, 2;8573.

AHDE VEFÂ

Verilen Sözü Yerine Getirmek: Bakara, 177;682 Âl-i İmrân, 76;1282 Mâide, 1;2080 Ra'd, 20;4234 İsrâ, 34;4732 Mü'minûn, 8;5544 Ahzâb, 1;6464 Meâric, 32;8107.

Allah'a Karşı Verilen Sözü Yerine Getirmek: Bakara, 100;437 Âl-i İmrân, 77;1284 Mâide, 1;2080, 7;2162 En'âm, 152;2865 Ra'd, 19-20, 25 Nahl, 91;4569, 95;4573 Mü'minûn, 8;5544 Fetih, 10;7336

Münâfıklar, Sözlerinde Durmazlar: Tevbe, 75-78; 3578.

ÂHİRET'E İMÂN

Bakara, 4;173, 46;327, 62;363, 123;527 177;682 Âl-i İmrân, 9;1167, 25;1205 Nisâ, 38-39;1691, 59;1742, 162;2035 En'âm, 113;2797 A'râf, 147;2856 Tevbe, 18-19;3434, 44;3506 Yûnus, 45;3825 Nahl, 22;4487 Kehf, 110;5095 Neml, 3;6121 Lokmân, 4;6393 Şûrâ, 7;7080 Meâric, 2;8099, 26;8107.

Âhireti İnkâr: Nisâ, 136;1961 Yûnus, 7-8;3777 Neml, 4-5;6121 Sebe, 3;6626, 7;6628, 9;6629 Mutaaffifîn, 10-12;8457 Tîn, 7;8512.

Âhiretin Varlığının Hikmeti: Sebe, 4;6626, 6627.

Âhiret İçin Çalışmak: Bakara, 110;494 Bakara, 200-201;798 Âl-i İmrân, 145;1375 Nisâ, 77;1763 Hacc, 77;5336 Kasas 77;6239 Yâsîn, 12;6720 Haşr, 18;7821 Kıyâmet, 13;8194 İnfitâr, 5;8338.

Âhiret, Hayırlıdır: En'âm, 32;2594 A'râf, 169-170;3116 Kasas, 60;6232 Şûrâ, 36;7109 A'lâ, 16-17;8423 Duhâ, 4;7178.

Âhireti İsteyenler: İsrâ, 19;4716 Şûrâ, 20;7094.

Âhiret Nimetleri ile Dünya Nimetlerinin Karşılaştırması: Kasas, 60;6232 Ankebût, 64;6320.

Âhiret Nimeti Zulümden ve Fesattan Sakınanlar İçindir: Kasas, 83;6246 Ankebût, 36;6285 Şûrâ, 36-39;7109.

Âhiretin Geleceği Muhakkaktır: Ankebût, 20;6270 Sebe, 3;6626.

Âhiret Hayatı Asıl Hayattır: Ankebût, 63;6320.

Kâfirler Dünyayı Âhiretten Üstün Tutarlar: İbrâhîm, 3;4285 Kehf, 32-36;4986 Rûm, 7;6326

Kiyâmet, 20-21;8198 İnsân, 27;8223 A'lâ, 16;8423.
 Âhlret de Dünya da Allah'ındır: Necm, 25;7542 Leyl, 13;8491.
 Dünya ÂhiretinTarlâsıdır: Sûrâ, 20;7094.
 Hem Dünya, Hem de Âhiretten Pay İstemek: Bakara, 201;798 Nisâ, 145;1971 Kasas, 77;6239 Cum'a, 10;7883.

AHLÂK

Her İnsan Kendi Tabîatına Göre Hareket Eder: İsrâ, 84;4817.
 Ahlâkın Değişmesi: İsrâ, 84;4817.
 Peygamberde Güzel Ahlâk Örnekleri Vardır: Ahzâb, 21;6488 Kalem, 4;8029.

ÂİLE

Karı-Koca Arasındaki Sevgi: Rûm, 21;6341.
 Karı-Koca Arasındaki Anlaşmazlığın Çözümü: Nisâ, 35;1683, 128;1949

AKIL VE TEFEKKÜR

Akıl Yürütmek: Bakara, 44;322, 73;384, 75-76;390, 164;647, 170-171;677, 242;962 Âl-i İmrân, 65;1277, 118;1347 Mâide, 58;2404, 103;2497 En'âm, 32;2594, 126;2827, 151;2859 A'râf, 169;3116 Enfâl, 22;3269 Yûnus, 16;3783, 42;3824, 100;3885 Hûd, 51;3957 Yûsuf, 2;4030, 109;4150 Ra'd, 4;4204 Nahl, 12;4461, 67;4512 Enbiyâ, 10;5298, 67;5346 Hacc, 46;5514 Mü'minun, 80;5661 Nûr, 61;5966 Furkân, 44;6012 Şuarâ, 28;6059 Kasas, 60;6232 Ankebût, 35;6283, 43;6299, 63;6319 Rûm, 24;6347, 28;6350 Yâsîn, 62;6761, 68;6765 Sâffât, 138;6826 Zümer, 43;6922 Mü'min, 67;7014 Zuhurf, 3;7135 Câsiye, 5;7207 Hucurât, 4;7400 Hadîd, 17;7747 Haşr, 14;7817 Mülk, 10;8009.

Akıl Sahipleri: Bakara, 164;647, 179;691, 197;781, 269;1047 Âl-i İmrân, 7;1167, 190;1505 Mâide, 100;2491, Yûsuf, 111;4156 Ra'd, 19;4233 İbrâhîm, 52;4360 Nahl, 12;4461 Sâd, 29;6864, 42;6879 Zümer, 9;6901, 18;6905, 21;6908 Mü'min, 54;7005 Talâk, 10;7950.

Sâlim Akıl Sahipleri: Bakara, 269;1047 Âl-i İmrân, 7;1167, 191;1505 Ra'd, 19;4233 Zümer, 9;6901.

Şuûr: Bakara, 9;185, 12;190, 154;626 Âl-i İmrân, 79;1288 En'âm, 26;2586, 109;2794 123,2818 A'râf, 95;3036 Yûsuf, 15;4040, 107;4145 Nahl, 21;4487, 26;4489, 45;4502 Kehf, 19;4966 Şuarâ, 113;6080, 202;6100 Neml, 18;6127, 50;6158, 65;6171 Kasas, 9;6194, 11;6196 Ankebût, 53;6314 Zümer, 25;6912, 55;6939 Mü'min, 56;7005 Zuhurf, 66;7164 Hucurât, 2;7395.

Anlamak Fıkhi:Nisâ,78;1763 En'âm,25;2586,65;2673,97;2739,98;2758 A'râf,179;3168 Enfâl, 65;3377 Tevbe, 81;3585, 87;3 593 122;3698, 127;3794 Hûd; 91;3980 İsrâ, 44;4738, 46;4773 Kehf, 57;5018, 93;5079 Tâ-Hâ, 28;5205 Fetih, 15;7347 Haşr, 13;7817 Münâfikûn, 3;7907, 7;7910.

Düşünmek (İbret Almak) Tezekkür: Bakara, 221;870, 269;1047 Âl-i İmrân, 7;1167 En'âm, 80;2720, 126;2827, 152;2805 A'râf, 3;2901, 26;2928, 57;2994, 130;3066 Enfâl, 57;3329, Tevbe, 126;3794 Yûnus, 3;3741 Hûd, 24;3917, 30;3921 Ra'd, 19;4233 İbrâhîm, 25;4312, 52;4360 Nahl, 13;4461, 17;4470, 90;4558 İsrâ, 41;4737 Tâ-Hâ, 3;5193, 44;5239 Mü'minûn, 85;5663 Nûr, 1;5686, 27;5849 Furkân, 50;6024, 62;6031 Neml, 62;6166 Kasas, 43;6218, 46;6219, 51;6222 Secde, 4;6434 Fâtır, 37;6703 Sâffât, 155;6830 Sâd, 29;6864 Zümer, 9;6901, 27;6913 Mü'min, 13;6979, 58;7008 Duhân, 13;7180 Câsiye, 23;7213 Zâriyât, 49;7494 Kamer, 17;7596, 22;7599, 32;7600, 51;7605 Vâkıa, 62;7700, 73;7702 Hakka, 12;8076, 42;8087, 46;8096 Müzzemmil, 19;8171 Müddessir, 49;8190,

54;8191 İnsân, 29;8223 Nâziât, 35;8288 Abese, 4;8293, 11;8294 A'lâ, 10;8411 Fecr, 23;8454.

Düşünmek Tefekkür: Bakara, 219;841, 266;1046 Âl-i İmrân, 191;1505 Mâide, 18;2175 En'-âm, 50;2633 A'raf, 176;3161, 184;3173 Yûnus, 24;3792 Ra'd, 3;4204 Nahl, 11;4435, 44;4500, 69;4517 Rûm, 8;6336, 21;6341 Sebe', 46;6667 Zümer, 42;6921 Câsiye, 13;7210 Haşr, 21;7823.

Kâfirlerin Düşünüp İbret Alarak Allah'ın Varlığını Anlamalarını İsteyen Âyetler: Bakara, 164;647, 242;962, 252;983 En'-âm, 65;2673, 105;2789, 109;2794, 126;2827 A'râf, 32;2937, 35;2944, 58;2994, 146-147;2083 Yûnus, 5-6;3764, 15;3782, 20;3788, 67;3859 Yûsuf, 105;4145 Ra'd, 2;4166, 4;4204 Nahl, 11;4435, 12;4461, 67;4512, 69;4517, 79;4535 İsrâ, 1;4602, 41;4737, 59;4784 Kehf, 105;5091 Meryem, 77;5177 Mû'minûn, 30;5628 Nûr, 18;5807, 46;5950, 58-59;5962 Şuarâ, 8;6054, 67;6068, 121;6081, 139;6084, 158;6089, 174;6091, 190;6095 Neml, 52;6158, 82;6176, 86;6181, 93;6186 Kasas, 71;73;6237 Ankebût, 15;6266 Rûm, 20;6341, 27;6348, 37;6375, 46;6381, 58;6388 Lokmân, 31-32;6422 Secde, 15;6444, 26;6455 Ahzâb, 34;6518 Sebe', 9;6629, 19;6644 Zümer, 53;6939, 64;6947 Mû'min, 13;6979, 81;7018 Fussilet, 37;39;7065 Şûrâ, 15;7091, 29;7105, 32;7108 Câsiye, 3-9;7207, 11;7209, 13;7210 Zâriyât, 20-21;7475 Necm, 55;7555, 58;7567, 60;7567 Hadîd, 17;7747.

AKRABÂ

Akrabâya İyilik Etmek: Bakara, 83;404 Nisâ, 36;1685.

Akrabâya İhsân: Bakara; 177;682, 215;833 Nahl, 90;4558 İsrâ, 26;4724 Nûr, 22;5810 Rûm, 38;6377.

Akrabâlık Bağlarını Korumak: Nisâ, 1;1540 Ra'd, 21;4234, 25;4237 Muhammed, 22;7303.

Münâfıklar Akrabâlık Bağlarını Keserler: Muhammed, 22;7303.

Kâfir Akrabânın Dostluğu: Tevbe, 23;3439, Hûd, 45-3936.

ALAY ETMEK

Hucurât, 11;7409, Hûmeze, 1;8653.

ALKIŞ

Müşriklerin Kâ'be'yi El Çırarak Tavâf Etmeleri: Enfâl, 35;3295.

ALLAH'IN AZÂBI

Allah, Dilediğine Azâb Eder: Bakara, 284;1127 Âl-i İmrân, 129;1356 Mâide, 18;2175, 40;2272 A'râf, 156;3091 İsrâ, 54;4781 Ankebût, 21;6271 25;6276 Fetih, 14;7346.

Allah'ın Azâbı Şiddetli ve Çetindir: Bakara, 165;668, 196;770 Âl-i İmrân, 181;1495 Nisâ, 56;1736, 173;2067 Mâide, 2;2080, 98;2469 İbrâhîm, 7;4289, Hicr, 50;4396 İsrâ, 57;4782 Tâ-Hâ, 127;5281 Hacc, 2;5405 Fâtır, 7;6681 Mû'min, 3;6968 Haşr, 7;7805 Bûrûc, 25-26;8397 Fecr, 25;8454.

Allah'ın Azâbı Zâlimler, Münâfıklar, Kâfirler ve Müşrikler İçindir: Bakara, 7;182, 10;189, 49;336, 86;407 90;416, 96;422, 104;480, 114;502, 126;544, 162;641, 165-166;668, 174;680 Âl-i İmrân, 4;1147, 21;1204, 56;1259, 77;1284, 88;1295, 91;1297,

105;1327 106;1356, 128;1490, 176-178;1491, 181;1495, 188;1502 Nisâ, 14;1592, 37;1691, 93;1782, 102;1890, 138;1962 151;1976, 161;2035 Mâide, 33;2212, 36-37;2268, 41;2341, 73;2424, 80;2429 94;2461 En'âm, 30;2592, 49;2632 70;2688, 93;2734, 126;2827, 157;2872 A'râf, 39;2946, 141;3075, 165;3110, 167;3114, Enfâl, 14;3255, 35;3295 50;3326 Tevbe, 3;3407, 34;3467, 55;3512, 61;3560, 68;3564, 74;3571, 79;3581, 85;3592, 90;3594, 101;3603 Yûnus, 4;3748, 52;3828, 70;3830, 88;3860, 97;3882 İbrâhîm, 6;4289, 17;4289, 22;4306 Nahl, 58;4507, 88;4555, 104;4573, 106;4579, 113;4580, 117;4586, İsrâ, 10;4697 Hacc, 2;5405 4;5412, 9;5422, 18;5431, 22;5434 57;5523 Nûr, 11;5791, 23;5812 Neml, 5;6121 Ahzâb, 8;6473, 24;6489, 57;6600, 73;611, Sebe', 8;6628 Fâtır, 7;6681, Sâd, 26;6863 Zümer, 71;6955, Şûrâ, 26;7102, 42;7123 Zuhurf, 65;7159, 74;7167 Fetih, 6;7336 Mucâdele, 4;7769, 5;7776, 15;7789, İnsân, 31;8223 İnşikâk, 24;8369.

Allah'ın Kullarını Azâbtan Koruması İçin Duâ: Bakara, 201;798 Âl-i İmrân, 16;1196 191;1505, 192;1505 Furkân, 65;6036.

ALLAH'IN HESÂBI

Allah, Hesâbı Çabuk Görendir: Bakara, 202;798 Âl-i İmrân, 19;1197 199;1524 Mâide, 4;2126 Ra'd, 41;4260 İbrâhîm, 51;4358 Nûr, 39;5934 Mü'min, 17;6983.

ALLAH'A ÇOCUK İSNÂD ETMEK

Müşriklerin Çocuk İsnâdı: En'âm, 100;2770, 101;2772 Yûnus, 68-70;3860 Nahl, 57;4507 62;4509 İsrâ, 40;4736 Meryem, 88-92;5184 Enbiyâ, 26;5304 Hacc, 3-4;5412 Sebe', 40;6664, 42;6665 Sâffât, 149;6830, 159;6831 180;6837 Zuhurf, 15-16, 18;7141, 79;7168, 82;7169 Tûr, 39;7518 Necm, 21-22;7542.

Yahûdilerin Çocuk İsnâdı: Bakara, 116;514 Nisâ, 50;1729 Mâide, 18;2175 Tevbe, 30;3454 Meryem, 88-92;5184.

Hristiyanların Çocuk İsnâdı: Bakara, 116;514 Nisâ 171;2060 Mâide, 18;2175 Tevbe, 30;3454 Nahl, 71;4529 Meryem, 88-92;5184 Enbiyâ, 16-17;5299 Zuhurf, 65;7159.

ALLAH'IN DİRİLTMESİ

Bakara, 28;238, 72;384, 73;384 258;1029 260;1034 Âl-i İmrân, 27;1256, 156;1399 En'âm, 95;2739 A'râf, 158;3103 Tevbe, 116;3687 Yûnus, 31;3800, 56;3830 Hicr, 23;4385 Hacc, 5;5413, 6;5413 66;5528 Mü'minûn, 80;5661 Rûm, 19;6339 27;6348, 40;6377, Lokmân, 28;6419 Yâsîn, 12;6720, 78;6773, 79;6773 Mü'min, 57;7008, 68;7014 Şûrâ, 9;7088 Duhân, 8;7178, Câsiye, 26;7215 Ahkâf, 33;7284 Kâf, 15;7444, 43;7466 Necm, 44-47;7555 Vâkıa, 60-61;7700 Hadid, 2;7724 Nûh, 18;8115 Kiyâmet, 3-4;8193 Nâziât, 27;8284.

ALLAH'IN GÖRÜLMESİ

Dünyada Gözler Allah'ı Göremez: En'âm, 103;2785.

Mü'minler, Allah'ı Cennette Göreceklidir: Yûnus, 26;3794 Kiyâmet, 22-23;8198 Mutaffîn, 15;8357.

ALLAH'IN HÜKMÜ

- İlâhî Kanun Kur'an'dır: Nisâ, 105;1916 Mâide, 48;2359 En'âm, 115;2806 A'râf, 13;2917. Allah'ın Hükümü ile Hükmetmeyenler: Mâide, 44;2342, 45;2351, 47;2357.
- Allah'ın İndirdiği ile Hükmetmek: Mâide, 49;2359.
- Allah, Adâletle Hükmeder: Mü'min, 20;6985.
- Allah, Hâkimlerin Hâkimidir: Tîn, 8;8512.
- Allah, İnsanlara Bilmediklerini Açıkça Bildirmek İster: Nisâ, 26;1646.
- Hüküm Allah'ındır: Mâide, 50;2359 Ra'd, 41;4260 Kasas, 70;6236, 78;6240 Sebe', 26;6654 Mümtahine, 10;7841.
- Allah, Hüküm ve Hikmet Sahibidir: Bakara, 260;1035 Âl-i İmrân, 6;1161, 18;1197 Nisâ, 24;1614, 111;1922 En'âm, 18;2579 İbrâhîm, 4;4287 Neml, 6;6122 Lokmân, 27;6419 Ahzâb, 1;6464 Sebe, 1;6625, 27;6654 Fâtır, 2;6678 Şûrâ, 3;7077, 51;7130 Zuhruf, 84;7169 Câsiye, 37;7220 Fetih, 4;7336, 7;7336 19;7350 Hucurât, 8;7402 Haşr, 1;7798, 24;7823 Mümtahine, 10;7481 Saff, 1;7859 Tegâbün, 18;7931 Tahrîm, 2;7755 İnsan, 30;8223.
- İhtilâf Edilen Şeyler Hakkında Allah Hüküm Verecektir: Bakara, 113;498 Âl-i İmrân, 55;1259 Enbiyâ, 112;5400 Hacc, 17;5427 Sebe', 26;6654.
- Allah, Haksızlık Etmez: Âl-i İmrân, 108;1327, 182;1495 Nisâ, 4;1693 Yûnus, 44;3824 Fussilet, 46;7070.
- Hüküm Verirken Şâhidlerden Soruşturmak: Hucurât, 6;7407.
- Adâletli Hâkimler: Nisâ, 135;1960 Mâide, 8;2162 Şuarâ, 205-207;6100 Sâd, 26;6863.
- Hakkı Ayakta Tutmak: Mâide, 8;2162.
- Kadınların Hâkimliği: Zuhruf, 18;7141.

ALLAH'A İMÂN

- Allah'a İmân Etmek: Bakara, 62;363, 136;577, 137;578, 177;682, 256;1022, 285;1138 Âl-i İmrân, 84;1293, 110;1331, 162;1401 Nisâ, 39;1691, 59;1742, 136;1961 152;1976, 171;2060 Mâide, 111;2519 A'râf, 156;3091, 158;3103 Tevbe, 18;3434, 19;3456, 44;3506 Mü'minûn, 58;5651 Neml, 81;6175 Şûrâ, 13;7089 Fetih, 9;7337 Hadîd, 7;7736 Saff, 8;7871, 10-13;7872 Tegâbün, 8;7928, 11;7928 Mülk, 29;8669.
- Allah'a İmân Edenler, En Emin Yoldadırlar: Bakara, 256;1022, Nisâ, 175;2068.
- Allah'a İmân Edenlerin Özelliği: Hadîd, 19;7750.
- Allah'a İmân Edenlerin Mükâfâtı: Talâk, 11;7951.
- Allah'ı İnkâr: Bakara, 28;238, 217;835 Nisâ, 131;1958, 136;1961, 150-151;1976 Nahl, 22;4487 Fetih, 13;7346 Hâkka, 33;8085.
- Allah'a İtaat: Âl-i İmrân, 32;1228, 132;1363 Nisâ, 13;1592, 59;1742, 69;1754, 70;1755 Mâide, 92;2449 Enfâl, 1;3228, 20;3269, 46;3319 Tevbe, 71;3567 Ra'd, 18;4232 Nûr, 52;5952, 54;5954 Ahzâb, 71;6610 Şûrâ, 38;7109 Muhammed, 33;7310 Fetih, 17;7348 Mücadele, 13;7788 Tegâbün, 12;7929.
- Allah'a İsyân:
- Şeytân İsyânı Emreder: Bakara, 169;675 Nisâ, 14;1592, 118-119;1929 En'âm, 128;3064 A'râf, 200;3196 Nûr, 21;5809 Sâd, 82-83;6890.
- Allah'a İsyân Etmek: Nisâ, 14;1592 Mâide, 56;2384 Enfâl, 27;3277 Tevbe, 63;3560 Ra'd, 18;4232 Cinn 23;8154.
- Allah Hakkında Yalan Uydurmak: Âl-i İmrân, 94;1303 Nisâ, 50;1729 Mâide, 103;2497 En'âm, 21;2580, 93;2734, 138;2841, 150;2857, 157;2872 A'râf, 28;2931, 37;2944, 40;2948, 177;3161 Yûnus, 17;3784, 21;3790, 68-69;3860 Hûd, 18;3914 Nahl,

56;4507, 62;4509, 105;4579, 116;4586 Ankebût, 68;6321 Sebe', 8;6628 Zümer, 60;6946 Saff, 7;7871.

ALLAH'TAN KORKMAK

Bakara, 74;387, 150;623, 194;770, 196;801, 203;816, 212;875, 224;875, 231;926, 233;933, 278;1072 Nisâ, 1;1540, 131;1958 Mâide, 8;2162, 11;2162, 35;2268, 88;2438, 93;2449 En'âm, 72;2689 Enfâl, 1;3228, 2;3235, 29;3280 Tevbe, 119;3689 Ra'd, 21;4234 Nahl, 51-52;4505 Hacc, 34-35;5493 Rûm, 31;6352 Lokmân, 33;6423 Ahzâb, 1-2;6464 70;6610, Zümer, 10;6903, 16;6904 Hucurât, 10;7407 12;7443 Hadid, 28;7763 Haşr, 7, 18;7805, 56;7789 Teğabün, 16;7931 Talâk, 4-5;7943 Mülk, 12;8010 Müddessir, 56;8191.

Allah, Kendisinden Korkanlara Hak ile Bâtılı Ayıracak Anlayış Verir: Enfâl, 29;3280 Leyl, 5-7;8485.

Allah'tan Korkanların Mükâfâtı: Zümer, 20;6906 Beyyine, 7-8;8563.

ALLAH'IN İSİMLERİ

En Güzel İsimler Allah'ındır (Esmâü'l-Hüsnâ): A'râf, 180;3170 İsrâ, 110;4925 Tâ-Hâ, 8;5194 Haşr, 22, 24;7823 A'lâ, 2;8410.

İsm-i A'zâm: Bakara, 255;997 Haşr, 24;7823.

Allah'ın Adı Yücedir: Rahmân, 78;7684.

Allah'ın İsimlerinde Aşırı Gitmekten Sakınmak: A'râf, 180;3170.

Bütün Üstün Sıfatlar Allah'ındır: Nahl, 60;4507 Tâ-Hâ, 114;5274 Rûm, 27;6348 Mü'min, 15;6983.

Allah'ın Şanı Yücedir: Furkân, 1;5979, 10;5988, 61;6031 Yâsîn, 83;6776 Şûrâ, 4;7077 Mülk, 1;7983.

Allah, Büyük ve Yücedir: Lokmân, 30;6421 Şûrâ, 5;7077, 51;7130 Zuhruf, 85;7170, 37;7220 Haşr, 23;7823 Müddesir, 3;8175 Bürûc, 15;8396.

Allah, Her Türölü Noksân Sıfatlardan Münezzektir: Haşr, 23;7823.

Allah, Azamet Sahibidir: Haşr, 23;7823.

Allah, Mutlak Gâlibtir: Haşr, 23-24;7823 Saff, 1;7859 Münâfikûn, 8;7910 Teğâbün, 18;7931 Mülk, 2;7983.

Allah, Herşeyi Koruyup Gözetendir: Haşr, 23;7823.

Allah, Emniyet Verendir: Haşr, 23;7823.

Allah, Âfet ve Kederden Sâlimdir: Haşr, 23;7823.

Allah, Kişiyeye Şahdamarından Daha Yakındır: Vâkıa, 85;7717.

Allah, Her Ân Kâimdir: Rahmân, 29;7649.

Allah, Hiçbir Şeye Muhtâc Değildir: Fâtır, 15;6689 Rahmân, 29;7649 Teğâbün, 6;7927 İhlâs, 2;8747.

Allah, Doğurmaktan ve Doğrulamaktan Münezzektir: İhlâs, 3;8747.

Allah, Göklerin ve Yerin Nûrudur: Nûr, 35;5895, 36;5926.

Allah, Çocuk Edinmekten Münezzektir: Bakara, 116;514 Nisâ, 171;2060 En'âm, 100;2770, 101;2772 Tevbe, 31;3454 Yûnus, 68;3860 İsrâ, 111;4925 Kehf, 5;4933 Meryem, 35;5139, 92;5184 Enbiyâ, 26;5304 Mü'minûn, 91;5667 Furkân, 2;5979 Zümer, 4;6896.

Allah, Ortak Koşulan Şeylerden Münezzektir: A'râf, 190;3188, Tevbe, 31;3454 Yûnus, 18;3787 Nahl, 1;4421, 3;4426 İsrâ, 42;4737, 43;4737, 111;4925 Mü'minûn, 92;5667 Kasas, 68;6236, Rûm, 40;6377 Zümer, 67;6948 Tûr, 43;7518 Haşr, 23;7823.

Allah, Her İşi İdâre Eder: Ra'd, 2;4166 Secde, 5-6;6434.

Allah, Rahmân'dır: Fâtiha, 1;35, 3;90 Bakara, 163;643 Ra'd, 30;4245 İsrâ, 110;4925 Meryem, 18;5124, 26;5131, 44;5146, 45;5146, 58;5156, 61;5161, 69;5166, 75;5175, 78;5177, 85;5181, 87;5181, 88;5184, 91;5184, 93;5185, 96;5187 Tâ-Hâ, 5;5194, 90;5263, 108;5275, 109;5272 Enbiyâ, 26;5304, 36;5333, 42;5336, 112;5400 Furkân, 26;6002, 59;6028 60;6029, 63;6036 Şuarâ, 5;6054 Neml, 30;6143 Yâsîn, 11;6725, 15;6725 23;8729, 52;6757 Fussilet, 2;7025 Zuhurf, 17;7141 19;7141, 20;7141, 33;7146, 36;7150, 45;7150, 81;7169 Kâf, 33;7458 Rahmân, 1;7626 Haşr, 22;7823 Mülk, 3;7983 19;8019, 20;8024, 29;8026 Nebe', 37-38;8264.

Allah Rahîm'dir: Fâtiha, 1;35, 3;90 Bakara, 37;305, 54;339, 128;544, 143;595, 160;641, 163;643, 173;678, 182;698, 192;755, 199;796, 218;835, 226;895 Âl-i İmrân, 31;1228, 89;1295 129;1356 Nisâ, 25;1633 Mâide, 3;2090 34;2212, 39;2272, 74;2424, 98;2469 En'âm, 54;2634, 145;2850, 165;2888 A'râf, 153;3088, 167;3114 Enfâl, 69;3379, 70;3383 Tevbe, 5;3419, 27;3441 91;3595, 102;3605, 104;3607, 117;3688, 118;3689, 128;3705, Yûnus, 107;3888 Hûd, 41;3930, 90;3980 Yûsuf, 53;4090 98;4135 İbrâhîm, 36;4340 Hicr, 49;4396 Nahl, 7;4430, 18;4470, 47;4503, 110;4583, 115;4586, 119;4588 Hacc, 65;5528 Nûr, 5;5986, 20;5809, 22;5810, 23;5812, 62;5971 Şuarâ, 9;6054, 68;6068, 104;6077, 122;6081, 140;6087, 159;6089, 175;6091 191;6095, 217;6103 Neml, 11;6123, 30;6143 Kasas, 16;6199 Rûm, 6;6326 Secde, 6;6434 Sebe', 2;6625 Yâsîn, 5;6718, 58;6759 Zümer, 53;6939 Fussilet, 2;7025, 32;7057 Şûrâ, 5;7077 Duhân, 42;7197 Ahkâf, 8;7227 Hucurât, 5;7401, 12;7411, 14;7423 Tûr, 28;7512, Hadîd, 9;7736, 28;7763 Mucâdele, 12;7786 Haşr, 10;7810, 22;7823 Müm-tahine, 7;7838, 12;7846 Teğâbün, 14;7931 Tahrîm, 1;7955 Müzzemmil, 20;8171.

Allah, Âlemlerin Rabbidir: Fâtiha, 2;73, Bakara, 131;573, 263;1042 Mâide, 28;2200 En'âm, 45;2629, 71;2689, 162;2883 A'râf, 54;2977, 61;3003, 67;3006, 104;3043, 121;3048 Yûnus, 10;3777, 37;3803 Ra'd, 16;4228 Meryem, 65;5164 Enbiyâ, 19;5300 Şûrâ, 16;6056, 23;6058, 47;6062, 77;6071, 98;6077, 109;6079.

ALLAH'IN LÜTFU

Bakara, 64;366, 105;481 198;790, 243;967, 251;983, 268;1047 Âl-i İmrân, 74;1280, 152;1381, 170;1440, 174;1440, 180;1491 Nisâ, 32;1671, 70;1755, 73;1760 83;1770, 113;1922 Mâide, 2;2080, 54;2384 Enfâl, 29;3280 Yûnus, 58;3831 60;3832, Hûd, 3;3894 Yûsuf, 38;4069 İsrâ, 12;4699, Nûr, 10;5696, 14;5806 20;5830, 21;5830 Neml, 16;6127, 40;6148 73;6174 Rûm, 45;6380, 46;6381 Ahzâb, 47;6556, Fâtûr, 12;6687 30;6695 35;6701, Mû'min, 61;7011 Şûrâ, 22;7094 26;7102 Duhân, 57;7200 Câsiye, 12;7210 Fetih, 29;7388, Hucurât, 8;7402, Kadr 21;7753, 29;7763, Haşr, 8;7810 Cum'a, 4;7478, 10;7883.

ALLAH'IN NİMETLERİ

Allah, Nimetini Tamâmlamak İster: Mâide, 6;2143 Nahl, 53;4505, 80-81; 4552 Şûrâ, 48; 7128.

Nimet Allah'tan Korkanlar İçindir: Bakara, 150;623.

Kâfirler de Dünyada iken Allah'ın Nimetinden Yararlanırlar: Bakara, 126;544, A'râf, 32;2937 Hicr, 3;4373 İsrâ, 20;4717 Tâ-Hâ, 131;5284 Enbiyâ, 44;5339 Mürselât, 46;8234.

Allah'ın Nimetlerini Düşünmek: Bakara, 231;926 Âl-i İmrân, 103;1322 Mâide, 7,11;2162 Fâtûr, 3;6679 Abese, 24-32;8310.

Allah'ın Nimetleri, Sayılamayacak ve İnkâr Edilemeyecek Kadar Çoktur: İbrâhîm, 34;4339 Nahl, 18;4470 Rahmân, 10-78;7626.

Allah'ın Nimetini İnkâr: Bakara, 211;817 Nahl, 80-82;45 Lokmân, 20;6416 Necm, 55;7555 Mürselât, 25-28;8231.

İnsan, Nimetlerden Sorulacaktır: Tekâsür, 8;8581.

Yerde ve Gökte Her şey, İnsan İçindir: Bakara, 29;239 Ra'd, 2;4166 İbrâhîm, 32-34;4339 Nahl, 5;4430, 14;4470 80;4552, 81;4552 İsrâ, 70;4796 Hacc, 36;5494 37;5500, 65;5528 Lokmân, 20;6416, 29;6421, Fâtır, 13;6688 Zümer, 5;6898 Zuhruf, 13;7138 Câsiye, 12-13;7210 Mülk, 15;8011 Nâziât, 30;8284.

İnsanlara Verilen Nimetler : A'râf, 32;2937 İbrâhîm, 32-34;4339 İbrâhîm, 5;4430, 8;4431 İsrâ, 70;4796, Hacc, 65;5528 Mülk, 15;8011.

Dünya Nimetleri İle Âhiret Nimetlerinin Karşılaştırması: Kasas, 60;6232.

ALLAH'I NOKSAN SIFATLARDAN TENZİH ETMEK

Bakara, 116;514 Nisâ 40;1693 171;2060 En'âm, 100;2770, 102;2785 136;2838, 144;2849 Yûnus, 18;3787 Hûd, 101;3984, İbrâhîm, 30;4335 Nahl, 1;4421, 3;4426, 57;4507 İsrâ, 43;4737 108;4924, 111;4925 Meryem, 35;5139 Enbiyâ 17;5299, 18;5300, 22;5302, 26;5304, 87;5366 Mü'minûn, 91-92;5667, 116-117;5678 Şuarâ, 209;6101 Neml, 8;6123, 61;6165, 65;6170 Rûm, 9;6336 Yâsîn, 83;6776 Sâffât, 159;6831, 180;6837 Zümer, 4;6896, 5;6898, 66;6947, 67;6948 Mü'min, 64;7012 Zuhruf, 15-16;7141, 81;7167, 82;7169, Kâf, 29;7455, 38;7462 Tûr, 43;7518 Rahmân, 78;7664 Haşr, 23;7823 Hâkka, 52;8096 A'lâ, 1;8410 İhlâs, 3-4;8747.

ALLAH'IN ÖLDÜRMESİ

Bakara, 28;238, 258;1029 Âl-i İmrân 27;1206, 156;1399 En'âm, 2;2548, 95;2739 A'râf, 158;3103 Tevbe, 116;3687 Yûnus 31;3800, 56;3830 Hicr, 23;4385 Nahl, 70;4528 Hacc, 66;5528 Mü'minûn, 80;5661, Rûm, 19;6339, 27;6348, 40;6377 Mü'min, 68;7014 Duhân, 8;7178 Câsiye, 26;7215 Kâf, 43;7466 Necm, 44;7555 Vâkıa, 60;7700 Hadîd, 2;7724, 127;6082, 145;6086, 164;6090, 180;6093, 192;6097 Neml, 8;6123, 44;6151 Kasas, 30;6210 Secde, 2;6434 Sâffât, 87;6807 182;6837 Zümer, 75;6963 Mü'min, 64;7012 66;7014 Fussilet, 9;7031, 42;7068 Zuhruf, 46;7154 Duhân, 7-8;7178 Câsiye, 36;7220 Rahmân, 17;7642 Vâkıa, 80;7705, Haşr, 16;7818, 23;7823 Hâkka, 43;8087 Meâric, 40;8109 Müzzemmil, 9;8162 Nebe', 3;8264 Tekvîr, 29;8329 Mütaffîfîn, 6;8353.

ALLAH'IN RAHMETİ

Bakara, 64;366, 207;803, 218;835 Âl-i İmrân, 107;1327 Nisâ, 83;1770 113;1922 En'âm, 12;2577, 16;2577, 133;2836, 147;2856, 154;2869, 157;2872 A'râf, 63;3004, Hûd, 28;3920, 43;3931, 63;3962, 73;3964, 119;4000 Kehf, 16;4959 58;5019, 65;5020, 82;5055, 98;5083 Meryem, 2;5115, 21;5124, 50;5149 53;5150 Enbiyâ, 75;5350, 84;5358 86;5363 Nûr, 10;5696 14;5806 20;5809 21;5809 Kasas, 73;6237 Rûm, 21;6346 Ahzâb, 17;6485 Fâtır, 2;8678 Yâsîn, 44;6754, 45;6755 Sâd, 9;6843, 43;6879 Zümer, 38;6918 Mü'min, 9;6972 Zuhruf, 32;7146 Mülk, 28;8026

Allah, Dilediğine Rahmet Eder: Bakara, 105;481 Âl-i İmrân, 74;1280 Yûsuf, 56;4106 Ankebût, 21;6271 Şûrâ, 8;7086 Fetih, 25;7356 İnsân, 31;8223.

Allahın Mü'minlere Rahmeti: Bakara, 157;633, 178;690 Nisâ, 175;2068 En'âm, 54;2634 A'râf, 52;2967, 72;3008 154;3089 Tevbe, 21;3437, 71;3567 Hûd, 58;3960, 66;3963, 94;3982 Ahzâb, 43;6552 Duhân, 42;7197 Câsiye, 30;7219, Hadîd, 13;7742.

Allah'ın Rahmetini İstemek: Bakara, 218;835, 286;1138 Âl-i İmrân,8;1167, 159;1401 A'râf, 23;2923, 149;3085, 151;3087 Yûnus, 86;3869 İsrâ, 24;4719 28;4724, 57;4782 Kehf, 10;4937 Enbiyâ, 83;5358 Mü'minûn, 109;5676, 118;5681 Neml, 19;6127 Zümer, 9;6901, Mü'min, 7;6972.

Allah, Kendisine İtâat Edene Rahmet Eder: Âl-i İmrân, 132;1263 Nûr, 56;5961.

Allah, Kendi Yolunda Savaşanlara Rahmet Eder: Âl-i İmrân, 157;1400 Nisâ, 96;1871.

Allah, Kendisinden Korkanlara Rahmet Eder: En'âm, 155;2869 Hucurât, 10;7407 Hadîd, 28;7763.

Allah, İyilik Yapanlara Rahmet Eder: A'râf, 56;2987.

Allah, Kur'an Okuyana Rahmet Eder: A'râf, 204;3209.

Allah, İnfâk Edenlere Rahmet Eder: Tevbe, 99;3599.

Allah, Tevbe Edenlere Rahmet Eder: İsrâ, 8;4695, 54;4781 Neml, 46;6156.

Allah'ın Rahmeti Boldur: Âl-i İmrân, 73;1209 A'râf, 156;3901 Yûnus, 58;3831 Fâtır, 2;6678 Hadîd, 9;7736.

Allah'ın Rahmeti Dünyada Herkesi Kuşatır: A'raf, 156;3091.

Allah, Âhirette Kâfirlere Rahmet Etmez: A'râf, 49;2963.

Yağmur Rahmettir: A'râf, 57;2994 Furkân, 48;6023 Neml, 63;6169 Rûm, 46;6381, 50;6382 Şûrâ, 28;7102.

Kur'an Rahmettir: A'râf, 203;3202, Yûnus, 57-58;3831 Yûsuf, 111;4156 Nahl, 64;4511, 89;4557 İsrâ, 82;4816 Neml, 77;6175 Kasas, 86;6248 Ankebût, 51;6312 Lokmân, 3;6393 Duhân, 6;7178 Câsiye, 20;7212.

Hiz. Muhammed Rahmettir: Tevbe, 61;3560, 128;3705 Enbiyâ, 107;5393 Kasas, 46;6219 Duhân, 6;7178.

Allah'ın Rahmetine Vesîle Arayın: Mâide, 35;2268, İsrâ, 57;4782.

Allah'ın Rahmetinden Ümit Kesmeyin: Yûsuf, 87;4127 Hicr, 55-56;4400, Zümer, 53;6939 Yûsuf, 87;4127 Fussilet, 49;7071.

Allah'ın Rahmetini İnkâr Etmeyin: Yûnus, 21;3790 Hûd, 9;3908 Mü'minûn, 75;5656 Rûm, 33;6375, 36; Fussilet, 50;7071 Şûrâ, 48;7128.

ALLAH'IN TASARRUFU

Allah, Her İşi İdâre Eder: Ra'd, 2;4166 Secde, 5-6;6434.

Allah, Dilediği Gibi Tasarruf Eder: Zümer, 62;6947.

Göklerin ve Yerin Tasarrufu Allah'ındır: Bakara, 107;485 Âl-i İmrân, 189;1502 Mâide, 40;2272 Tevbe, 116;3687 Nûr, 42;5936 Furkân, 2;5979 Yâsîn, 83;6776 Zümer, 62-63;6947 Şûrâ, 49;7129 Zuhurf, 85;7170 Câsiye, 27;7217 Fetih, 15;7346 Hadîd, 2;7724, 5;7733 Bürûc, 9;8376.

ALLAH'IN KANÛNU

(Sünnetullah):

Allah'ın Sünnetinde (Kanununda) Hiç Bir Değişme Olmaz: Enfâl, 38;3301 Hicr, 13;7378 İsrâ, 77;4801 Kehf, 55;5017 Ahzâb, 38;6547, 62;6602 Fâtır, 43;4712 Mü'minûn, 85;7019 Fetih, 23;7352.

ALLAH'IN RİZÂSİ

Bakara, 207;803, 265;1045 Âl-i İmrân, 15;1190, 162;1401, 174;1440 Nisâ, 114;1926 Mâide, 2;2080, 16;2173, 119;2536 Tevbe, 21;3437, 72;3568, 100;3601, 109;3659 Meryem, 6;5116, 55;5152 Tâ-Hâ, 109;5272 Neml, 19;6127 Zümer, 7;6900 Ahkâf, 15;7233,

Fetih, 18;7350 28;7372, 29;7388 Necm, 26;7542 Hadîd, 20;7753, 27;7759 Mucâdele, 22;7792, Haşr, 8;7810, Mümtahine, 1;7829, Feer, 28;8454, Leyl, 22;8492 Beyyine, 8;8563.

ALLAH SEVGİSİ

Mü'minlerin Allah Sevgisi: Bakara, 165;668, 177;682, 186;717 Âl-i İmrân, 31;1228 Enbiyâ, 90;5374.

Allah'ın Kullarını Sevmesi: Âl-i İmrân, 31;1228 Mâide, 54;2384.

ALLAH'IN SIFATLARI

Vücûd: En'âm, 75-79;2707 Yûsuf, 105;4145 Neml, 59;6162, 64;6170 Kasas, 71-72;6237 Ankebût, 61-63;6319 Hadîd, 3;7724 Mülk, 19;8019, 30;8026.

Kıdem: Bakara, 255;997 Hadîd, 3;7724.

Bakâ: Bakara, 255;997 Furkân 58;6028 Kasas, 88;6248 Rahmân, 26-27;7648 Hadîd, 3;7724.

Vahdâniyyet: Bakara, 163;643, 255;977 Âl-i İmrân, 2;1147, 6;1161, 18;1197 Nisâ, 87;1773, 171;1976 En'âm, 19;2579, 102;2785 Tevbe, 31;3454 Hûd, 14;3909 Ra'd, 16;4228, 30;4245 Nahl, 22;4487 51;4505 İsrâ, 42-43;4737 Tâ-Hâ, 8;5194 98;5265 Enbiyâ, 22;5302, 25;5303 Mü'minûn, 91;5667, 116;5678 Kasas, 70;6236, 88;6298 Fâtır, 3;6679 Sâffât, 1-5;6781 Sâd, 65-66;6887 Zümer, 4;6896, 6;6898 Mü'min, 3;6968, 16;6983, 62;7012, 65;7012 Fussilet, 6;7029 Zuhurf, 84;7169 Duhân, 8;7178 Haşr, 22-23;7823 Teğâbûn, 13;7929 Müzzemmil, 9;8162 İhlâs, 1;8747.

Yaratılanların Hiçbirine Benzememek: Bakara, 22;208 En'âm, 101;2772 Meryem, 65;5164 Şûrâ, 11;7088 İhlâs, 4;8747.

Varlığı Kendinden Olmak: Bakara, 255;997.

Hayât: Bakara, 255;997 Âl-i İmrân, 2;1147 Tâ-Hâ, 111;5272 Mü'min, 65;7012.

İlim: Bakara, 29;239, 33;276, 231;926, 244;977, 255;997, 256;1022, 282;1117 Âl-i İmrân, 5;1161, 29;1227 Nisâ, 24;1614, 111;1922 Mâide, 7;2162, 99;2469 En'âm, 3;2548, 13;2577, 59;2648, 73;2670, 101;2772 Hûd, 5;3899 Ra'd, 8;4214 10;4217 İbrâhîm, 38;4348 Nahl, 19;4486, 23;4487, Tâ-Hâ, 7;5194; 98;5265 Enbiyâ, 110;5400 Hacc, 70;5531, 76;5535 Mü'minûn, 92;5667 Şuarâ, 220;6104 Neml, 6;6122 Kasas, 69;6236 Ankebût, 45;6300, 52;6312, 61;6319 Lokmân, 16;6406, 23;6417, 34;6424 Secde, 6;6434, Ahzâb, 1;6464 Sebe', 1-2;6625 Fâtır, 38;6708, 44;6713 Yâsîn, 81;6775 Zümer, 7;6900, 46;6923 Mü'min, 3;6968, 19;6985 Fussilet, 47;7070 Şûrâ, 12;7088, 24;7097, 25;7102 Zuhurf, 84;7169 Fetih, 4;7336 Hucurât, 1;7395, 8;7402, 13;7419 Hadîd, 3;7724, 4;7733, 6;7734 Mucâdele, 7;7776 Haşr, 22;7823 Teğâbûn, 4;7926, 11;7926, 18;7931 Tahrim, 2;7955 Mülk; 13;8010, 14;8011 İnsân, 30;8223.

İrâde: Bakara, 185;7119, 253;988 Âl-i İmrân, 26;1206, 40;1241 Mâide, 1;2080 Hûd, 107;3987 İbrâhîm, 27;4315 Hacc, 14;5426, 18;5431 Nûr, 45;5947, Kasas, 68;6236 Rûm, 54;6386 Şûrâ, 49;7129 Bürûc, 16;8396 Kehf, 23-24;4972 Kalem, 17-19;8060.

İşitip Duyma: Bakara, 127;544, 137;578, 181;698 224;890, 227;895, 244;967, 256;1022 Âl-i İmrân, 34;1229, 35;1237, 38;1241, 121;1351 Nisâ, 58;1738, 134;1958, 148;1973 Mâide, 76;2427 En'âm, 13;2577 115;2806 A'râf, 200;3196 Enfâl, 17;3264, 42;3313, 53;3328, 61;3334 Tevbe, 58;3514, 103;3606 Yûnus, 65;3859 Hûd, 24;3917 Yûsuf, 34;4063 İbrâhîm, 39;4348 İsrâ, 1;4602 Enbiyâ, 4;5294 Hacc, 61;5527, 75;5535 Nûr, 21;5809, 60;5962 Şuarâ, 220;6104 Ankebût, 5;6282, 60;6316 Lokmân, 28;6419 Sebe', 50;6669 Mü'min, 20;6985, 56;7005 Fussilet, 36;7062 Şûrâ, 11;7088, Duhân, 6;7178 Hucurât, 1;7395 Mucâdele, 7;7768 İnsân, 2;8207.

Görme: Bakara, 96;422, 110;494, 233;933, 237;948, 265;1045 Âl-i İmrân, 15;1190, 20;1197,

- 156;1399, 163;1401 Nisâ, 58;1738, 134;1958 Mâide, 71;2423 En'âm, 50;2633 En-fâl, 39;3301, 72;3387 Hûd, 24;3917, 112;3992 Yûsuf, 93;4130, 96;4135 Ra'd, 16;4228 İsrâ, 1;4602, 17;4716, 30;4726, 96;4883 Tâ-Hâ, 35;5205, 125;5279 Hacc, 61;5527, 75;5535 Furkân, 20;5995 Lokman, 28;6419 Ahzâb, 9;6476 Sebe', 11;6630 Fâtır, 19;6691 31;6696, 45;6713 Mü'min, 20;6985, 44;6978, 56;7005, 58;7008 Fussilet, 40;7067 Şûrâ, 11;7088, 27;7102 Fetih, 24;7352 Hucurât, 18;7423 Hadîd, 4;7733 Mücâdele, 1;7768 Mümtahine, 3;7830 Teğâbün, 2;7925 Mülk, 19;8019 İnsân, 2;8207 İnşikâk, 15;8366.
- Kelâm:** Bakara, 37;305, 77;390, 124;528 Nisâ, 164;2037 En'âm, 34;2605, 115;2806 A'râf, 158;3103 Tevbe, 6;3422 Kehf, 27;4979, 109;5094 Lokmân, 27;6419.
- Allah'ın Kelâmı ve Kelimeleri:** Bakara, 37;305, 125;528 Âl-i İmrân, 39;241, 45;1247 Nisâ, 171;2060 En'âm, 34;2605, 115;2806 A'râf, 137;3073, 158;3103 Enfâl, 7;3244 Tevbe, 40;3501 Yûnus, 19;3787, 33;3800, 64;3835, 82;3867, 96;3882 Hûd, 110;3990, 119;4000 Kehf, 27;4979, 109;5094 Tâ-Hâ, 129;5282 Lokmân, 27;6419 Sâffât, 171;6835 Mü'min, 6;6971 Fussilet, 45;7068 Şûrâ, 14;7089, 24;7097 Tahrîm, 12;7977.
- Kudret:** Bakara, 20;201, 106;485, 109;494, 148;621, 259;1032, 284;1127 Âl-i İmrân, 26;1206, 29;1227, 65;1277, 189;1502 Nisâ, 133;1958, 149;1973 Mâide, 17;2175 19;2185, 40;2272, 120;2536 En'âm, 17;2579, 37;2609, 41;2629, 65;2673 Enfâl, 41;3309 Tevbe, 39;3499, Hûd, 4;3894 Nahl, 70;4528, 77;4535 İsrâ, 99;4885 Hacc, 6;5413, 39;5508 Mü'minün, 18;5624 Nûr, 45;5947 Furkân, 54;6021, Ankebût, 20;6270 Rûm, 54;6386, Ahzâb, 27;6494 Fâtır, 1;6677, 44;6713 Yâsîn, 81;6775 Fussilet, 39;7065, Şûrâ, 9;7088 29;7105, 50;7129 Ahkâf, 33;7284 Fetih, 21;7351 Hadîd, 2;7724 Haşr, 6;7805 Mümtahine, 7;7838 Teğâbün, 1;7925 Talâk, 12;7952 Tahrîm, 8;7965 Mülk, 1;7953 Meâric, 40;8109 Kiyâmet, 4;8193, 40;8202 Mürselât, 23;8231 Târik, 8;8400.
- Tekvîn:** Bakara, 28;238, 29;239, 117;514 Âl-i İmrân, 47;1247 Mâide, 17;2175 En'âm, 73;2690, 95;2739, 101;2772 102;2785 A'râf, 54;2977 Yûnus, 31;3800 Ra'd, 16;4228 Hicr, 86;4407 Nahl, 40;4497 İsrâ, 99;4885 Meryem, 35;5139 Mü'minün, 17;5619 Nûr, 45;5947 Kasas, 65;6236 Ankebût, 61;63;6319 Rûm, 27;6348, 40;6377, 54;6386 Lokmân, 28;6419 Secde, 7;6436 Fâtır, 1;6677 Yâsîn, 81-82;6775, Zümer, 62;6947 Mü'min, 62;7012, 68;7014 Şûrâ, 49;7129 Kamer, 49-50;7605, Vâkıa, 57-59;7700, 63-65;7701, 68-73;7702, Haşr, 24;7823 Teğâbün, 2;7925.
- Yaratan Yalnız Allah'tır:** En'âm, 102;2785 Ra'd, 16;4228 Hicr, 28;4390 Mü'minün, 17;5619 Fâtır, 3;6679 Sâd, 71;6889 Zümer, 62;6947 Mü'min, 62;7012 Haşr, 24;7823.
- Allah'ın "OL" Emri:** En'âm, 73;2690 Nahl, 40;4497 Meryem, 35;5139 Yâsîn, 82;6775 Mü'min, 68;7014.

ALLAH'IN VA'Dİ

- Allah'ın Va'di Haktır:** Nisâ, 122;1929 Yûnus, 4;3748, 55;3830 İbrâhîm, 22;4306 Kehf, 21;4968, 98;5083 Kasas, 13;6196 Rûm, 60;6388 Lokmân, 9;6396, 33;6423 Fâtır, 5;6680 Mü'min, 55;7005, 77;7017 Câsiye, 32;7219 Ahkâf, 17;7250.
- Allah, Va'dinden Dönmez:** Âl-i İmrân, 9;1167, 194;1505 Ra'd, 31;4247 İbrâhîm, 47;4353 Rûm, 6;6326 Zümer, 20;6906.
- Allah'ın Mü'minlere Va'di:** Bakara, 268;1047 Âl-i İmrân, 194;1505 Nisâ, 95;1871 Mâide, 9;2162 A'râf, 44;2953 Tevbe, 72;3568, 111;3660 Ra'd, 35;4252 Meryem, 61;4161 Nûr, 55;5956 Furkân, 15;5992 Kasas, 61;6232 Zümer, 74;6956 Mü'min, 8;6972 Ahkâf, 16;7233 Muhammed, 15;7297 Fetih, 20;7351 29;7388 Hadîd, 10;7736.
- Allah'ın Kâfirlere Va'di:** Tevbe, 68;3564 Sebe', 30;6656 Yâsîn, 52;6757, 63;6763 Zuhurf,

42;7150 Ahkâf, 16;7233.

ALLAH'IN YARDIMI

Mü'minlerin Allah'tan Başka Yardımcıları Yoktur: Bakara, 107;485, 120;523, 286;1138 Âl-i İmrân, 150;1383 Nisâ, 45;1719 Mâide, 55;2384 En'âm, 51;2634 A'râf, 196;3193 Tevbe, 16;3433, 116;3687 Ankebût, 22;6271 Secde, 4;6434 Şûrâ, 31;7105.

ALLAH YOLUNDA CİHÂD

Bakara, 190;193;755, 218;835, 244;967 Âl-i İmrân, 142;1373, 195;1520 Nisâ, 74;1760, 76;1762 Mâide, 35;2268 Enfâl, 39;3301 Tevbe, 14;3432, 16;3433 20;3437, 73;571 Hacc, 78;5536 Furkân, 52;6026 Ankebût, 69;6321 Muhammed 4;7290, Hucurât, 15;7423 Saff, 10-14;7872.

Cihâdın Farziyeti: Bakara, 216;833 Nisâ, 74;1760, 75;1762, 84;1773 Tevbe, 123;3791.

Mal ile Cihâd: Bakara, 195;767, 207;803, 245;967, 262;1042 Nisâ, 95;1871 Enfâl, 60;3331, 72;3387 Tevbe, 20-22;3437, 41-42;3502, 88;3594, 111;3660, 121;3697 Hucurât, 15;7423 Hadîd, 7,10,11;7736, 11;7736 Saff,10-13;7872.

Saldırganlara Karşı Cihâd: Bakara, 190-192;755, 192;755 Tevbe, 13;3431 14;3432, 81;3585, 90;3594 Hacc, 39;5508 Fetih, 15-17;7347.

Savunma Savaşı: Bakara 190-192;755.

Harâm Aylarda Savaş: Bakara, 194;761, 217;835 Mâide, 2;2080 Tevbe, 5;3419, 36;3485, 37;3491.

Toptan Seferber Olmak: Nisâ, 71;1760 Tevbe, 41;3502.

Savaşta Mü'minlerin Tutumu: Ahzâb, 22-24;6488 Fetih, 29;7388.

Savaşta Teşvik: Nisâ, 84;1773 Enfâl, 65;3377.

Nöbet Tutmak: Âl-i İmrân, 200;1524.

Birlik ve Beraberlik İçinde Savaşmak: Saff, 4;7859.

Savaşta Sabır ve Sebât Göstermek: Bakara, 177;682, 214;831, 250;983 Âl-i İmrân, 125;1355, 142;1373, 144;1375, 146-147;1377, 200;1524 Enfâl, 45;3319 Muhammed, 35;7310.

Savaşta Samîmiyet Göstermek: Enfâl, 47;3321.

Düşmana Karşı Kuvvet Hazırlamak: Nisâ, 71;1760 Enfâl, 60;3331 Tevbe, 46;3507 Enbiyâ, 80;5353.

Mallarıyla ve Canlarıyla Cihâd Edenlerin Derecesi: Tevbe, 20-22;3437, 41;2502.

Ehl-i Kitâb İle Savaş: Tevbe, 29;3448.

Savaşın, Kendisi İçin Savaşmış Olur: Ankebût, 6;6261.

Düşmanı Tâkib Etmek: Nisâ, 104;1898.

Savaşınların Mükâfâtı: Nisâ, 95-96;1871 Tevbe, 16;3433, 88-89;3594, 111;3660, 121;3697 Saff, 10-13;7872.

Savaşın Hikmetleri: Enfâl, 5-8;3244, 42;3314, 44;3317 Tevbe, 13-15;3431 Muhammed, 4;7290, 31;7308.

Câsûslara Karşı Uyanık Olmak: Hucurât, 12;7411 Mümtahine, 10;7841.

Mü'minlerin Birbiriyle Çatışması: Hucurât, 9;7406.

Cihâd Hakkındaki Âyetlerin Tertîbi:

Tebliğ Görevi ve Müşriklerden Yüz Çevirmek: Hicr, 94;4414.

En Güzel Şekilde Mücadele: Nahl, 125;4592.

Zulme Karşı Koymak: Hacc, 39;5508.

Cihâd İle Karşılık Vermek: Bakara, 191;755.

Harâm Ayların Dışında Savaşmak: Tevbe, 5;3419.

Cihâd İçin Kesin İzin: Bakara, 244;967.

Önce Yakınlarla Savaşmak: Tevbe, 123;3701.

AMELLERİN KARŞILIĞI

Bütün Amellere Karşılık Verilecektir: Zâriyât, 6;7529 Necm, 31;7547 Zilzâl, 6-8;8566.
Amellere Göre Dereceler Vardır: En'âm, 132;2835 Ahkâf, 19;7251 İnsân, 1-2;8207 Leyl, 4;8485.
Amellerin Boşa Gitmesi: Muhammed, 33;7310.

AMELLERİN YAZILMASI

Amel Defteri: İsrâ, 13;4701 Enbiyâ, 47;5339 Sâd, 16;6856 Zümer, 69;6952 Câsiye, 28;7217 Vâkıa, 8;7672 Müddessir, 52;8191 Nebe', 29;8259, 40;8264 Tekvîr, 10;8318 Mutfâfifîn, 7-9;8357, 18-20;8361 İnşikâk, 7-15;8366.
Bütün Ameller Yazılır: En'âm, 61-62;2671 Yûnus, 61;3834 Hûd, 123;4003 Ra'd, 11;4217 Mü'minûn, 62;5653 Yâsîn, 12;6720 Kâf, 17-18;7445 Kamer, 52-53;7605 Nebe', 29;8259 İnfitâr, 10-11;8338 Mutfâfifîn, 7-9;8357.
Mü'minlerin Amel Defteri, İlliyyîn'dir: Mutfâfifîn, 18-21;8361.
Kafirlerin Amel Defteri, Siccîn'dir: Mutfâfifîn, 7-9;8357.
Bütün Amelleri Allah Bilir ve Görür: Fecr, 14;8453, Âdiyât, 11;8574.

ANA-BABA

Ana-Babaya İyi Davranmak: Bakara, 83;404 Nisâ, 36;1685 En'âm, 151;2859 İsrâ, 23-24;4719 Ankebût, 8;6262 Ahkâf, 15;7233.
Ana-Babaya İhsân: Bakara, 215;833.
Ana-Babaya Karşı İyi Niyetli Olmak: İsrâ, 25;4722.
Ana-Babaya Kötü Söz Söylemekten Sakınmak: İsrâ, 23;4719.
Ana-Babaya Güzel Söz Söylemek: İsrâ, 23;4719.
Ana Hakkı: Lokmân, 14;6404 Ahkâf, 15;7233.
Ana-Babaya İtâat: Lokmân, 14;6404.
Ana-Babanın İmân Davetine Katılmayanlar: Ahkâf, 17;7250, 18;7251.
Allah'a Şirk Konusunda Ana-Babaya İtâat Yoktur: Ankebût, 8;6262 Lokmân, 15;6404.
Ana-Babayı ve Diğer Akıabâyı Allah'tan Peygamberden ve Allah Yolunda Cihâddan Üstün Tutmanın Kötülüğü: Tevbe, 24;3439.
Kâfir Ana-Babanın Dostluğu: Tevbe, 23;3439 Lokmân, 15;6404.

ANTLAŞMA

Anlaşmalarına Uyanlar: Tevbe, 4;3414 Nahl, 91;4569, 92;4570, 95;4573.
Anlaşmalarını Bozanlar: Enfâl, 58;3330 Tevbe, 1-3;3404, 7;3423, 8;3424, 10;3425, 12;3430.
Fâsiklar Anlaşmalarını Bozarlar: Bakara, 27;233.

ARKADAŞ VE ARKADAŞLIK

Arkadaşa İyilik Etmek: Nisâ, 36;1685.
Peygamberlerin, Sıddiklerin ve Şehidlerin Arkadaşlığı: Nisâ, 69;1754 Tevbe, 119;3690 Şuarâ, 83;6074.
Şeytânın Arkadaşlığı: Nisâ, 38;1691 Fussilet, 25;7055 Zuhruf, 36-38;7150 Kâf, 27;7455.

ARŞ-KÜRSİ

Arş: A'râf, 46;2955, 48-49;2963, 54;2977 Tevbe, 129;3706 Yûnus, 3;3741 Hûd, 7;3902 Ra'd, 2;4166 Tâ-Hâ, 5;5194 Enbiyâ, 22;5302 Mü'minûn, 86;5664, 116;5678 Furkân, 59;6028 Neml, 26;6141 Secde, 4;6434 Zümer, 75;6963 Mü'min, 15;6983 Zuhruf, 82;7169 Hadîd, 4;7733 Meâric, 3-4;8097 Bürûc, 15;8396.

Arş'ın Sahibi Allah'tır: Neml, 26;6141 Bürûc, 15;8396.

Allah'ın Arş'a Hükümran Olması: Ra'd, 2;4166 Tâ-Hâ, 5;5194 Furkân, 59;6028 Secde, 4;6434 Hadîd, 4;7733.

Arş'ı Taşıyan Melekler: Mü'min, 7;6972 Hâkka, 17;8080.

Kürsî: Bakara, 255;997.

ASHÂB-I KEHF

Kehf Ashâbının Kıssası: Kehf, 9-22;4937, 25-26;4974.

Kehf Ashâbı, İmân Etmiş Gençlerdir: Kehf, 13;4958.

Kehf Ashâbının, Mağarada Uyutulmalarının Hikmeti: Kehf, 11-12;4937.

Kehf Ashâbının, Kâfir Hükümdâre Karşı Hakkı Söylemeleri: Kehf, 14;4958, 15;4959.

Kehf Ashâbının Mağaradaki Hayatları: Kehf, 16-18;4959.

Kehf Ashâbının Uykudan Uyandıktan Sonraki Mâcerâları: Kehf, 19-20;4966.

Kehf Ashâbının Uyandırılmalarının Hikmeti: Kehf, 19;4966.

Ehl-i Kitabın ve Mü'minlerin Kehf Ashâbı Hakkındaki Tartışmaları: Kehf, 21;4968, 22;4970, 25;2974.

Kehf Ashâbının Yerleri, Zamanları ve Sayıları Hakkındaki Bilgimiz: Kehf, 22;4970, 25-26;4974.

Rakîm Ashâbı: Kehf, 9;4937.

ATEŞ

Bakara, 17;197, 266;1046 Âl-i İmrân, 183;1495 Nisâ, 10;1575 Mâide, 64;2412 A'râf, 12;2916 Tevbe, 81;3585, 109;3659 Hûd, 113;3992 Ra'd, 17;4229 Hicr, 27;4389 Tâ-Hâ, 10;5198 Enbiyâ, 69;5347 Nûr, 35;5895 Neml, 7;6123 Kasas, 29;6210 Yâsîn, 8;6720 Sâd, 76;6889 Mü'min, 41;6998 Rahmân, 15;7642 Vâkıa, 71;7702 Hadîd, 13;7742 Bürûc, 5;8376 Kâri'a, 9;8577.

Ateş Çıkaran Ağaçlar: Yâsîn, 80;6773 Vâkıa, 71-73;7702 Âdiyât, 2;8573.

AV VE AVLANMAK

Kara Hayvanlarının Avı: Mâide, 1-2;2080, 94-95;2461 Nahl, 14;4470 Fâtır, 12;6687.

Avcı Hayvanlar: Mâide, 4;2126.

Av Hayvanlarının Yakaladığı Hayvanı Yemek: Mâide, 4;2126.

Deniz Hayvanlarını Avlamak: Mâide, 96;2469 Nahl, 14;4470 Fâtır, 12;6687.

AY (KAMER)

Ay'ın Yaratılışı: Furkân, 61;6031 Nûh, 16;8115.

Ay'ın Yaratıcısı: A'râf, 54;2977 Yûnus 5;3764 Enbiyâ, 33;5305.

Ay Vakti Bildirmek İçin Yaratılmıştır: En'âm, 96;2739 Yûnus, 5;3764.

Ay Allah'ın Birliğini Gösteren İşâretlerdendir: Fussilet, 37;7065.

Ay'ın Hareketi: Enbiyâ, 33;5305.

Ay, Belirli Bir Vakte Kadar Seyreder: Ra'd, 2;4166 Lokmân, 29-30;6421 Fâtır, 13;6688 Yâsîn, 39-40;6737 Zümer, 5;6898 Rahmân, 5;7626.

Ay, İnsanların Hizmetine Verilmiştir: İbrâhîm, 33;4250 Nahl, 12;4461 Lokmân, 29;6421 Fâtır, 13;6688.

Ay, Işığını Güneşten Alır: Şems, 2;8469.

AY

Bakara, 189;746.

Ayların Sayısı: Tevbe, 36;3485.

Harâm Aylar: Bakara, 194;761, 217;835 Mâide, 2;2080, 97;2469 Tevbe, 5;3418, 36;3485.

AYIP

Ayip Örtmek: Bakara, 263;1042.

Ayıplanmaktan Şakınmak: Hucurât, 11;7409 Kalem, 1;8029 Hûmeze, 1;8653.

—B—

BARIŞ

Düşmanın Barış İsteğini Olumlu Karşılama: Enfâl, 61-63;3334.

Savaşta Kuvvetli İken Barışa Yaklaşmamak: Muhammed, 35;7310.

Savaşan Mü'minleri Barıştırmak: Hucurât, 9;7407.

Barış, Daha Hayırlıdır: Nisâ, 128;1949.

İnsanların Arasını Düzeltmek: Nisâ, 114;1926 Enfâl, 1;3228 Hucurât, 10;7406.

Darginları Barıştırmak: Bakara, 182;698, 224;890, 228;898 Nisâ, 35;1683, 114;1926, 128;1949 Enfâl, 1;3228 Hûd, 88;3977 Hucurât, 9-10;7407.

BAYRAM

Kurban Bayramı: Hacc, 28;5445 Kevser, 2;8693.

Arefe Günü: Bürûc, 3;8375.

BAZI YİYECEK MADDELERİ

Kudret Helvâsı: Bakara, 57;344 A'raf, 160;3107 Tâ-Hâ, 80;5257.

Sirke: Nahl, 67;4512.

Soğan: Bakara, 61;358

Tuz: Furkân, 53;6026 Fâtır, 12;6687

Mercimek: Bakara, 61;358.

Kabak: Bakara, 61;358.

Sarımsak: Bakara, 61;358.

Sebze: Bakara, 61;358.

Et: Bakara, 173;678, 259;1032 Mâide, 3;2090 En'âm, 145;2850 Nahl, 14;4470 115;4586 Hacc, 5;5413, 37;5500 Mü'minûn, 14;5555 Fâtır, 12;6687 Hucurât, 12;7411 Tûr, 22;7512 Vâkıa, 21;7677.

Süt: Nahl, 66;4512 Muhammed 15;7297.

Bal: Nahl, 68-69;4517 Nahl, 69;4517 Muhammed, 15;7297.

BEDİR SAVAŞI

Bedir Savaşı'nın Başında Allah, Mü'minlere Kâfirleri, Kâfirlere de Mü'minleri Az Gösteriyordu: Enfâl, 43-44;3317.

- Bedir Savaşının Hikmeti: Âl-i İmrân, 13;1187 Enfâl, 5-8;3244, 42-44;3314.
 Bedir Savaşında Allah'ın Mü'minlere Yardımı: Âl-i İmrân, 13;1187, 123-127;1351, 16;1401
 Enfâl, 9-13;3250, 17-18;3264, 42-44;3313, 48;3321 50;3326.
 Bedir Savaşında Kâfirler, Mü'minleri Kendilerinin İki Katı Görüyordu: Âl-i İmrân, 13;1187.
 Bedir Savaşında Hz. Peygamberin Duâsı: Enfâl, 9;3250.
 Bedir Savaşında Kâfirlerin Cezâsı: Enfâl, 13-14;3255, 19;3267, 50-52;3326, Nahl, 112-113;4584.
 Bedir Savaşında Şeytân Kâfirleri Aldattı: Enfâl, 48;3321.
 Bedir Savaşında Durum: Enfâl, 5-6;3244.
 Bedir Savaşında Münâfıkların Tutumu: Enfâl, 49;3321.
 Bedir Savaşında Esirler: Enfâl: 69;3379.

BELÂ

- Belâ ile İmtihân: Bakara, 155;633, 214;831 Âl-i İmrân, 186;1499.
 Allah'ın Emirlerinden Yüz Çevirmek Belâ Sebebidir: Mâide, 49;2359, A'raf, 94-96;3036, 3037.
 Allah'ın Verdiği Musibeti, O'ndan Başka Giderecek Yoktur: En'âm, 17;2579 Yûnus, 107;3888.
 Musibet İnsanların Küfürden İmâna Dönmeleri İçindir: Secde, 20-21;6451.
 Musibetlerin Gelişi, Allah'ın Takdiri İledir: Teğâbün, 11;7929.
 Ağlatan da Güldüren de Allah'tır: Necm, 43;7555.
 Mü'minlere Gelen Musibetlerin Hikmeti: Şûrâ, 30;7105.
 Musibetlere Karşı Sabır: Bakara, 155-157;633 Al-i İmrân, 186;1499 Hadîd, 22-23;7755.
 Kâfirler, Musibet Anında Duâ Ederler, Geçince Unuturlar: Yûnus, 12;3780, 22-23;3790
 Nahl, 53-55;4505.
 İnsana Nimet Verilince Yüz Çevirir, Musibet Verilince Ümitsiz Olur: İsrâ, 83;4817 Rûm, 51;6382.

BEŞ VAKİT NAMAZ

- Sabah Namazı: Hûd, 111;3991 İsrâ, 78;4803 Tâ-Hâ, 130;5282 Rûm, 17;6339 Kâf, 39;7463
 Tûr, 49;7520.
 Öğle Namazı: Hûd, 111;3991 İsrâ, 78;4803 Tâ-Hâ, 130;5282 Rûm, 18;6339 Kâf, 39;7463.
 İkinci Namazı: Bakara, 238;951 Hûd, 111;3991 İsrâ, 78;4803 Tâ-Hâ, 130;5282 Rûm, 18;6339
 Kâf, 39;7463.
 Akşam Namazı: Hûd, 11;3991 İsrâ, 78;4803 Tâ-Hâ, 130;5282 Rûm, 17;6339 Tûr, 49;7520 İn-
 sân, 26;8223.
 Yatsı Namazı: Hûd, 111;3991 İsrâ, 78;4803 Tâ-Hâ, 130;5282 Rûm, 17;6339 Kâf, 40;7463
 Tûr, 49;7520 İnsân, 26;8223 .
 Cum'a Namazı: Cum'a 9;7883.

BİÂT

- Peygambere Bîat Etmek: Fetih, 10;7336, 18;7350.
 Bîatı Bozmak: Fetih, 10;7336.
 Rıdvân Bîatı: Mâide, 7;2162 Fetih, 10;7336, 18-21;7350.
 Mekke'nin Fethi Günü Hz. Peygambere Kadınların Bîatı: Mümtahine, 12;7846.

BİD'AT ve HURÂFELER

- Câhiliye Âdetleri: Mâide, 103-104;2497.
 Bid'atçıların Cezâsı: A'râf, 152;3088.

BİLGİ

- Allah'tan Başkasının Bilgisi Sınırlıdır: Bakara, 30;255, 33;276, 255;997 Yûsuf, 76;4119 Lokmân, 34;6424.
 İnsana Bilmediğini Öğreten Allah'tır: Bakara, 32;276 Nisâ, 113;1922 Mâide, 110;2519 Hâkka, 51;8096 A'lak, 5;8521.
 Ferâset ve İlham: Hicr, 75;4404 Nahl, 68;4517 Muhammed, 17;7300.

BİRLİK ve BERABERLİK

- Toptan Allah'ın İpine Sarılmak: Âl-i İmrân, 103;1322.
 Parçalanıp Ayrılmak: Âl-i İmrân, 103;1322, 105;1327.
 Çekişmek: Enfâl, 46;3319.
 Zulme Karşı Birleşmek: Şûrâ, 39;7209.
 Birlik İçinde Savaşmak:Saff, 4;7859.
 Parçalanıp Ayrılarak Anlaşmazlığa Düşmek: Âl-i İmrân, 103;1322, 105;1327 Enfâl, 46;3319.
 Fâsıklar Birlik ve Beraberliği İstemezler: Bakara, 27;233.

BİTKİ ve MEYVELER

- Bakara, 61;358, 64;366, 261;1038 En'am, 99;2758 Yûnus, 24;3792 Ra'd, 3-4;4204 İbrâhîm, 32;4339 Hicr, 19;4379 Nahl, 10-11;4435 13;4512 Kehf, 45;4992 Tâ-Hâ, 53-54;5245 Hacc, 5;5431 63;5528 Mü'minûn, 20;5624 Furkân, 10;5988, 49;6023 Şuarâ, 7;6054 Neml, 60;6162 Rûm, 19;6339; 24;6347 50-51;6382 Lokmân, 10;6397 Secde, 27;6455 Sebe', 2;6625 Fâtır, 9;6682, 27;6693 Yâsîn, 33-34;6735, 36;6736 80;6773 Sâffât, 146;6827 Zümer, 21;6908 Fussilet, 39;7065 Kâf, 7,9;7442 Rahmân, 6,11-12;7626 Hadîd, 20;7753 Nûh, 17;8115 Nebe',15-16;8252 Abese, 27,32;8310 A'lâ, 4-5;8410.

BİTKİLER

- Çeşit Çeşit Bitkileri Su İle Yaratın Allah'tır: En'am, 99;2758, 141;2844 Hicr, 19;4379 Nahl, 10-11;4435 Yâsîn, 33-34;6735 Kâf, 9-10;7442 Abese, 25-32;8310.
 Bitkilerin Hepsinde İbretler Vardır: En'am, 99;2758 Nahl, 11;4435 Şuarâ, 7-9;6123.
 Bitkilerin Çift Çift Yaratılmasında Âyetler Vardır: Şuarâ, 7-9;6123.
 Bitkileri Bitiren ve Yetiştiren Allah'tır: Vâkıa, 63-67;7701.
 Yerde İnsanın Faydasına Verilmiş Bitkiler ve Meyveler Vardır: Rahmân, 10-13;7626.

BORÇ ALIP VERME

- Borcu Yazmak ve Yazdırmak: Bakara, 283;1117, 283;1125.
 Borçlu Sözünde Durmalıdır: Bakara, 282;1117, 283;1125.
 Borçluya Süre Tanımak: Bakara, 280;1072.
 Borçluya Borcunu Bağışlamak: Bakara, 280;1072.
 Ölünün Borcu: Nisâ, 11;1581, 12;1588.
 Borçluya Zekât Vermek: Nisâ, 60;1748.

BOŞ ŞEYLER

- Boş Şeylerden Kaçınmak: Mü'minûn 3;5543 Furkân, 72;6046.
 Boş Vakit Geçirmemek: İnşirâh, 7;8505.

BOŞAMA

- İyilikle Tutmak veya Güzellikle Boşamak: Bakara, 229;905, 231;926 Talâk, 2;7939.
 Uygun Boşama: Talâk, 1-3;7935.
 Talâk İkidir: Bakara, 229;905, 231;926.
 Üçüncü Defa Boşama: Bakara, 230;905.
 Hülle: Bakara, 230;905.
 Temastan Önce ve Mehirsiz Olarak Boşanma: Bakara, 236;945, 237;949.
 Temâstan Önce Boşama: Ahzâb, 49;6559.

BOŞANMA

- Boşanan Karı-Koca: Nisâ, 130;1950.
 Kadının Kendisinin Fidyе Vererek Boşanması: Bakara, 229;905, Nisâ, 19;1603.
 Boşanan Kadınları, İddet Süresi İçinde Barındırmak: Bakara, 241;962 Talâk, 6;7947.
 Müslüman Kadının Kâfir Olan Kocasından Boşanması: Mümtahine, 10;7841, 11;7842.
 Boşanan Kadına İddeti İçinde, Çocuk Emzirmesi İçin Ücret Vermek: Talâk, 6-7;7947.
 Araları Bozulmuş Karı-Kocanın Arasını Düzeltmek: Nisâ, 35;1683, 128;1949 Mümtahine, 1;7829.

BULUTLAR

- Bakara, 57;344, 164;647, 210;815 A'râf, 57;2994, 160;3107 Ra'd, 12;4221 Nûr, 40;5934, 43;5941 Furkân, 25;6002 Neml, 88;6183 Rûm, 48;6382 Fâtır, 9;6682 Ahkâf, 24;7254 Zâriyât, 2;7471 Tûr, 44;7520 Vâkıa, 69;7702 Nebe', 14;8252.
 Bulutlar, Yağmur Yüklüdür: Ra'd, 12;4221 Zâriyât, 2;7471 Nebe', 14;8252.
 Bulutların Sağa-Sola Kaymaları: Bakara, 164;647 A'râf, 57;2994.
 Bulutların Rüzgâr Tarafından Yürütülmesi: A'râf, 57;2994 Rûm, 48;6382 Fâtır, 9;6682.
 Rüzgâr, Yağmurun Önünden Müjdecidir: A'râf, 57;2994 Furkân, 48;6023 Rûm, 46;6381, 48;6382.
 Rüzgârın Esmesi: Bakara, 164;647 Zâriyât, 1;7471.
 Rüzgârın Aşılama Görevi: Hicr, 22;4385.
 Rüzgâr Bulutları Harekete Getirir: A'râf, 57;2994 Rûm, 48;6382 Fâtır, 9;6682.
 Rüzgârın Çeşitli Yönlerde Esmesinde Âyetler Vardır: Bakara, 164;647 A'râf, 57;2994 Câsiye, 5;7207.

BÜYÜ

- Sihir Yapmanın Kötülüğü: Bakara, 102;437.
 Hârût İle Mârût Adlı İki Meleğin Sihirdeki Yetkileri: Bakara, 102;437.
 Yahûdilerin Sihirle İlgisi: Bakara, 102;437.
 Sihir ve Büyücülerin Kötülüğünden Allah'a Sığınmak: Felak, 1-4;8809.
 Fal ve Falcılık: Mâide, 3;2090, 90;2449.

—C—

CANLI

Canlının Yaratılışı: Enbiyâ, 30;5305 Rûm, 11;6338, 19;6339 Lokmân, 10;6397 Yâsîn, 36;6736 Zümer, 6;6898 Fussilet, 47;7070 Şûrâ, 11;7088, 29;7105 Kâf, 7;7442 Vâkıa, 57-59;7700.

Canlının Yaratılışında Âyetler Vardır: Yûnus, 6;3764 Sâd, 27;6864 Şûrâ, 29;7105 Duhân, 38-39;7197 Câsiye, 4;7207.

Canlı, Sınıf Sınıf Yaratılmıştır: Zuhruf, 12;7138.

Canlıyı Yaratan Allah'tır: En'âm, 95;2739 Vâkıa, 57-59;7700, 63-67;7701, Leyl, 3;8485.

CEHENNEM

Bakara, 24;222, 80;400, 81;402, 126;544 167;668, 206;803 Âl-i İmrân, 10;1185, 131;1363, 185;1499 Nisâ, 14;1592, 56;1736, 169;2057 Mâide, 10;2162, 72;2424 En'âm, 27;2592, 70;2688, 128;2830 A'râf, 38;2946, 41;2948, 50;2965, 179;3168 Enfâl, 37;3298 Tevbe, 17;3434, 35;3467, 63;3560, 68;3584, 73;3571, 109;3659 Yûnus, 4-8;3748, Hûd, 106-107;3987, 119;4000 Ra'd, 5;4211 18;4232 Hicr, 43-44;4393 İsrâ, 8;4695, 18;4716, 97;4883 Kehf, 29;4982, 100;5089, Meryem, 86;5181 Enbiyâ, 98;100;5385 Hacc, 19;5434, 22;5434, 51;5517, 72;5532 Mü'minûn, 104;5672, 107;5676, 108;5675, 112;5678, 114;5678 Furkân, 11;14;5988, 34;6006, 65-66;6036 Şuarâ, 91;103;6077 Ankebût, 54-55;6314 68;6321 Secde, 13-14;6442, 20-21;6451 Ahzâb, 64-65;6605 Fâtır, 36-37;6703 Yâsîn, 59;6761, 67;6763 Sâffât, 161;163;6833 Sâd, 55;6884, 61;6885 Zümer, 15;6904, 17;6905, 61;6946, 72;6955 Mü'min, 6;6971, 46;6999, 71-72;7009, 76;7015 Fussilet, 19;7050 Şûrâ, 45;7127 Zuhruf, 74-75;7167 Duhân, 43;50;7198 Muhammed, 15;7297 Kâf, 23;7455, 29-30; 7457, 13-14;16;7506 Rahmân, 35;7651, 43-44;7653 Vâkıa, 41;7697, 56;7698, 92;95;7718, 95;7718 Hadîd, 15;7742, 19;7750 Mücadele, 8;7778 Haşr, 17;7818 Tahrîm, 6;7965 Mülk, 6;11;8009 Hâkka, 31-32;8084, 35;37;8085 Meâric, 15;18;8104 Müddessir, 26;8180, 31;8185, 35;37;8186, 48;8190 Mürselât, 29;34;8232 Nebe', 21;8258, 28;30;8259 Nâziât, 39;8288 Tekvîr, 12;8318 Beyyine, 6;8563 Kâri'a, 10;11;8578 Hümeze, 4;9;8653.

CEHENNEMLİKLER

Cehennem Kâfirler İçin Hazırlanmıştır: Âl-i İmrân, 131;1363 Kehf, 29;4982 Fâtır, 36;6703 Sâd, 55-56;6884 Nebe', 21-23;8258.

Cehennemde Kâfirlerin Sözleri: Fâtır, 37;6703 Mü'min, 47-52;7067 Fussilet, 29;7055 Zuhruf, 77-78;7167 Mülk, 8-10;8009.

Cehennemliklerin Cennetliklerle Konuşmaları: A'râf, 44;2953, 50-51;2965 Sâffât, 50-59;6795 Müddessir, 39-48;8190.

Cehennemliklerin Özellikleri: Leyl, 15-16;8491 Kâri'a, 9-11;8577, Hümeze, 4-9;8653.

Cehennem İnsanlar ve Cinlerle Dolacaktır: Hûd, 119;4000 Secde, 13;6442.

Cehennemde Kâfirlerin Durumu: İbrâhîm, 16-17;4298 Kehf, 29;4982 Mülk, 6-11;8009.

Cehennemde Ölmek ve Dirilmek Yoktur: Tâ-Hâ, 74;5254 A'lâ, 12-13;8411.

CEHENNEM AZÂBI VE ÖZELLİKLERİ

Cehennem Azâbı Çetindir: Furkân, 66;6036 Mülk, 7-8;8009 Müddessir, 27-29;8180, 32-37;8186 Mürselât, 31-34;8232 Kâri'a, 9-11;8577, 8578 Hümeze, 4-9;8653.

Cehennemde Zakkûm Ağacı: İsrâ, 60;4787 Sâffât, 62-67;6801 Duhân, 43-46;7198 Vâkıa, 51-54;7698.

Cehennem Şarâbı: Sâffât, 67-68;6801 Sâd, 57-58;6885 Vâkıa, 42;7697, 54-55;7698 Nebe', 24-25;8258 Gâşiye, 5;8434.

Cehennem Ziyâfeti: Vâkıa, 51-56;7698 Hâkka, 36-37;8085 Nebe', 24-25;8258 Gâşiye, 6-7;8434.
 Cehennem Zebânîleri: Zümer, 71;6955, 73;6956 Duhân, 47-50;7198 Tahrîm, 6;7965 Mülk, 8;8009 Müddessir, 30;8180, 31;8185 A'lak, 18;8523.
 Cehennem, Kâfirleri Alacak Kadar Geniştir: Kâf, 30;7457.
 Cehennem Yedi Kapısı Vardır: Hicr, 44;4393.
 Cehennem Yakıtı: Bakara, 24;222 Tahrîm, 6;7965.
 Cehennemle Cennet Karşılaştırması: Furkân, 15-16;5992 Fâtır, 21;6691
 Allah'ın Cehennem Azâbından Koruması İçin Duâ: Bakara, 201;798 Âl-i İmrân, 16;1196, 191-192;1505 Furkân, 65;6036.

CENNET

Bakara, 25;228, 82;402, 214;831, 221;870 Âl-i İmrân, 15;1190, 133;136;1363, 185;1499, 195;1520, 198;1522 Nisâ, 13;1592, 57;1736, 122;1929,124;1938 Mâide, 12;2165, 72;2424, 119;2536 A'râf, 40;2948, 42;2951, 44;2953, 46-47;2955 Tevbe, 21-22;3437, 72;3568 89;3594, 100;3601 Yûnus, 9-10;3777,26;3794 Hûd, 23;3917, 108;3989 Ra'd, 23-24;4234, 35;4252 İbrâhîm, 23;4306 Hicr, 45,48;4396 Nahl, 31-32;4492 Kehf, 31;4985, 107-108;5098 Meryem, 60;5158, 63;5162 Tâ-Hâ, 76;5254 Enbiyâ, 102-103;5385 Hacc, 14;5426, 23;5436 Mü'minûn, 11;5544 Furkân, 16;5992, 75-76;6049 Şuarâ, 90;6077 Kasas, 61;6232 Ankebût, 58;6316 Lokmân, 8-9;6396 Secde, 19;6451 Sebe', 1;6625 Fâtır, 33;35;6701 Yâsîn, 55-58;6759 Sâffât, 41;6791, 49;6792, 61;6795 Sâd 50-54;6883 Zümer, 21;6908, 74;6956, 75;6963 Mü'min, 40;6997 Zuh-ruf, 70;73;7164 Duhân, 52,57;7200 Ahkâf, 14;7231 Muhammed, 6;7291, 12;7295, 15;7297 Fetih, 5;7336 Kâf, 31;7457,34-35;7458 Zâriyât, 15;7475 Tûr, 17,20;7510, 22,28;7512 Rahmân, 46,48,50,52;7657, 54;7659, 56,58;7660, 62,64,66,68,70;7663, 72,74;7664, Vâkıa, 15;7676,23,25, 26 ;7677, 40,7685, 88,91,95;7718 Hadîd, 10;7736, 12;7742 Mücadele, 22;7792 Tegâbûn, 9;7928 Talâk, 11;7951 Tahrîm, 8;7965 Kalem, 34;8063 Hâkka, 22-24;8082 Meâric, 25;8107 Müddessir, 39-40;8190 İnsân, 5-6;8215, 12;8215 22;8219 Mürselât, 41,44;8234 Nebe', 32,35;8263 Tekvîr, 13;8318 Bürûc, 11;8396 Gâşiye, 10;16;8435 Beyyine, 8;8563.

CENNETLİKLER

Cennet, Takvâ Sahipleri İçin Hazırlanmıştır: Âl-i İmrân, 133;1363 Ra'd, 35;4252 Nahl, 31;4492 Meryem, 63;5162 Kâf, 32-35;7457, Rahmân, 46;7657.
 Cennet, İmân Eden ve Güzel Amel İşleyenler İçindir: Nisâ, 57;1736 Yûnus, 9;3777 Vâkıa, 24;7677 Hadîd, 21;7753.
 Cennette Mü'minlerin Sözleri: Yûnus, 10;3777 İbrâhîm, 23;4306 Hacc, 24;5437 Fâtır, 34-35;6701 Sâffât, 50-54;6795 Zümer, 74;6956 Tûr, 25-28;7512.
 Cennetliklerin Cehennemliklerle Konuşmaları: A'râf, 44;2953, 50-51;2965 Sâffât, 50-59;6795 Müddessir, 39-48;8190.
 Cennette Mü'minler Yakınlarıyla Birlikte Olurlar: Ra'd, 23-24;4234.
 Mü'minler Cennette Boş Lâf ve Kötü Söz İşitmezler: Vâkıa, 25-26;7677 Nebe', 35;8263 Gâşiye, 11;8435.
 Cennette Mü'minlerin Yaşı: Vâkıa, 35-37;7685.
 Cennetlik Mü'minlerin Özellikleri: İnsân, 5-12;8215.
 Dünyada Kâfirler, Mü'minlerle Alay Ederlerdi, Mü'minler de Cennette Kâfirlere Gülecekler: Mutaffifîn, 29-36;8363.
 Cenneti Kazanmak İçin Kulluk ve Duâ: Tevbe, 111;3660 Şuarâ, 85;6074.

Altılarından İrmaklar Akan Cennetler: Bakara, 25;228 Âl-i İmrân, 15;1190, 136;1363 Nisâ, 57;1736 Tevbe, 71;3567 İbrâhîm, 23;4306 Nahl, 31;4492 Kehf, 31;4985 Tâ-Hâ, 76;5254 Hacc, 23;5436 Hadîd, 12;7742 Mücâdele, 22;7792 Saff, 12;7872 Tegâbün, 9;7928 Talâk, 11;7951 Tahrîm, 8;7965 Bürûc, 11;8396 Beyyine, 8;8563.

Adn Cennetleri: Tevbe, 72;3568 Ra'd, 23;4234 Nahl, 31;4492 Kehf, 31;4985 Meryem, 62;5162 Tâ-Hâ, 76;5254 Fâtır, 33;6701 Sâd, 50;6883 Mü'min, 8;6972 Saff, 12;7872 Beyyine, 8;8563.

Firdevs Cennetleri: Kehf, 107;5098 Mü'minûn, 11;5544.

Me'vâ Cennetleri: Secde, 19;6451 Necm, 13-15;7530.

Na'im Cennetleri: Sâffât, 40-44;6791 Vâkıa, 12;7673 İnfitâr, 13;8350.

Mukaddes Kitaplarda Cennet: Tevbe, 111;3660.

Cennetin Genişliği: Hadîd, 21;7753.

Cennetin Özellikleri: Ra'd, 35;4252 Rahmân, 62,64;7663.

Cennette Cehennem Karşılaştırması: Furkân, 15-16;5992 Fâtır, 21;6691.

CENNETTEKİ NİMETLER

Cennet Nimetleri: Bakara, 25;228 Yûnus, 9;3777 Kehf, 31;4985 Meryem, 61;5161, 62;5162 Hacc, 23;5436 Fâtır, 33;6701 Yâsîn, 55-58;6759 Sâffât, 40-49;6791, 60-62;6795, Sâd, 51-55;6883, Zuhrûf, 70-73;7164 Duhân, 51-57;7200 Muhammed, 15;7297 Tûr, 21-24;7512 Rahmân, 46,48,50,52;7657, 54,56,58,60;7660, 62,64,66,68,70;7663 72,74,76,78;7664 Vâkıa, 15;7676, 40;7685 Hâkka, 23;8082 İnsan, 5-6;8215 12-22;8219 Nebe', 32-36;8263 Mutaffifîn, 22-28;8361 Gâşiye, 12-16;8437.

Cennet Zevceleri ve Hûriler: Bakara, 25;228 Âl-i İmrân, 15;1190 Nisâ, 57;1736 Sâffât, 48-49;6792 Duhân, 54;7200 Tûr, 20;7510 Rahmân, 56-57;7660, 70,72;7663, 74,76;7664 Vâkıa, 22-23;7677, 35-38;7685 Nebe', 33;8263.

Cennette Allah'ın Rızası: Âl-i İmrân, 15;1190 Tevbe, 72;3568.

Cennet Şarâbı: Sâffât, 45-47;6791 Tûr, 23;7512 Vâkıa, 18-19;7676 İnsan, 5-6;8215 15-18;8219 Nebe', 34;8263 Mutaffifîn, 25-28;8361 Gâşiye, 14;8435.

Tesmîm ve Selsebîl Kaynağı: Rahmân, 50;7657 İnsan, 18;8219 Mutaffifîn, 27-28;8361.

Main Kaynağı: Vâkıa, 18;7676.

Kevser Irmağı: Kevser, 1;8693.

Cennette Dört İrmak: Tevbe, 15;3432.

CEZÂLAR

Zinâ Edenlere Verilecek Cezâ: Nisâ, 16;1594 Nûr, 2;5686 Furkân, 68-69;6040.

Zinâ Eden Kadınlara Verilecek Cezâ: Nisâ, 15;1593.

Zinâ Eden Cârîyelere Verilecek Cezâ: Nisâ, 25;1633.

Zinâ Cezâsı Hakkındaki Âyetlerin Tertîbi:

Hakâret: Nisâ, 16;1594.

Hapis: Nisâ, 15;1593.

Dayak ve Recm: Nûr, 2;5685.

Kâtillerin Cezâsı: Mâide, 33;2212 Furkân, 68-69;6040.

Şakilerin Cezâsı: Mâide, 33-34;2212 Hûd, 105-107;3986.

Hırsızların Cezâsı: Mâide, 38;2272.

Zinâ İftirasında Bulunmanın (Kazf) Cezâsı: Nûr, 4-5;5695.

Cezâda Ölçü: Nahl, 126;4594.

Liân: Nûr, 6-9;5696.

CİMRİLİK

Cimrilik Etmek: Bakara, 195;767 Âl-i İmrân, 180;1491 Nisâ, 36;1685, 37;1691 Muhammed, 38;7312 Hadîd, 23-24;7755 Leyl, 8-10;8485.
Malı ve Parayı Biriktirmek: Âl-i İmrân, 49;1251 Tevbe, 34-36;3467 Teğâbün, 15-18;7931 Hümeze, 1-4;8653.
İnsan Cimridir: İsrâ, 100;4918 Meâric, 19-21;8106 Âdiyât, 8-11;8573.
Şeytân Fakirlikle Korkutur: Bakara, 268;1047.
Cimrilik Etmekten Sakınmak: İsrâ, 29;4726, 31;4729 Muhammed, 37-38;7312 Haşr, 9;7810 Teğâbün, 16;7931.
Mü'minler Cimrilik Yapmaz: Furkân, 67;6036.

CİN

Cinler: En'âm, 100;2770, 112-113;2797, 128;2830 A'râf, 27;2930, 179;3168 Hicr, 18;4379, 27;4389 Şuarâ, 212;6102, 221,223;6111 Neml, 39;6148 Sebe', 12;6632, 14;6635 Sâffât, 7-10;6783, Ahkâf, 29-31;7259 Zâriyât, 56;7496 Rahmân, 15;7642 Cinn, 1-15;8127, 19;8154, 25;8157 Nâs, 1-6;8825.
Cinlerin Yaratılışı: En'âm, 100;2770 Rahmân, 15;7642.
Cinler ve İnsanlar İbâdet İçin Yaratılmıştır: Zâriyât, 56-57;7496 Cinn, 16-17;8151.
İmân Eden ve Etmeyen Cinler: Cinn 11-14;8151.
Mü'min Cinler: Ahkâf, 29-31;7259 Cinn, 1-15;8127.
Kâfir Cinler: Cinn, 4-7;8127 15;8151.
Cinlerin Kur'ân Dinlemeleri: Ahkâf, 29-31;7259 Cinn 1-2;8127, 13;8151, 19;8154.
Gökte Kulak Hırsızlığı Yapan Cinler ve Yıldızlarla Koğulmaları: Hicr, 17;4379 Şuarâ, 212;6102 Sâffât, 7-10;6783 Mülk, 5;7983 Cinn 8-9;8144.
Cinler Gaybı Bilmezler: Sebe', 14;6635 Cinn 10;8144.
Cinlere Sığınmak ve Onlardan Yardım Beklemek: Cinn 6;8128.

CÖMERTLİK

Cömert Olmak: İsrâ, 29;4726.
Allah Cömertlere Bolluk Verir: Bakara, 268;1047.

—Ç—**ÇALIŞMAK**

İnsan İçin Çalıştığından Başkası Yoktur: Necm, 39-42;7552.
Kadın ve Erkeklerin, Kendi Kazandıklarında Bir Payı Vardır: Nisâ, 32;1671.
Çalışma Çeşit Çeşittir: Leyl, 4;8485.
Âhiret İçin Çalışmak: İsrâ, 19;4716.
Dünya İçin Çalışmak: Kasas, 77;6239 Şûrâ, 20;7094.
Hem Dünya Hem Âhiret İçin Çalışmak: Bakara, 201;798 Âl-i İmrân, 145;1375 Kasas, 77;6239 Cum'a, 10;7883.
Çalışan İşçiye Hakkını Vermek: Nahl, 71;4529.

ÇOCUKLAR

Hayırlı Nesil İçin Duâ: Bakara, 128;544, 129;570 Âl-i İmrân, 38-41;1241 A'râf, 189;3188

- İbrâhîm, 40;4348 Furkân, 74;6046 Ahkâf, 15;7233.
 Üremek ve Çoğalmak: Bakara, 187;727 Fussilet, 47;7070.
 Hayırlı Evlâd Yetiştirmek: Bakara, 223;875.
 Evlâd Sevgisi: Âl-i İmrân, 14;1190 Sebe', 37;6660.
 Evlâd, Dünya Hayatının Süsüdür: Kehf, 45;4992.
 Evlâd Fitne ve İmtihân Sebebidir: Enfâl, 28;3277 Teğâbün, 14-15;7931
 Evlâdî Allah'tan, Peygamberden ve Allah Yolunda Cihaddan Üstün Tutmanın Kötülüğü: Tevbe, 24;3439 Mümtehine, 3;7830 Münafikûn, 9;7921.
 Erginlik Çağına Ulaşmamış Çocuklara Bakmak: Nisâ, 127;1947.
 Kâfirlere Malları ve Evlâdları Fayda Vermez: Âl-i İmrân, 10;1185, 91;1297, 116;1345 Mâide, 36;2268 En'âm, 70;2688 A'râf, 48;2963 Ra'd, 18;4232 Meryem, 77-80;5177 Câsiye, 10;7209 Mücadele, 17;7789 Hâkka, 25-29;8084 Leyl, 8-11;8486 Hümeze, 2-6;8653 Leheb, 1-3;8733.
 Fakirlik Korkusuyla Çocukları Öldürmek: En'âm, 151;2859 İsrâ, 31;4728.
 Mekke Müşriklerinin Kız Çocuklarını Öldürmeleri: En'âm, 137;2840, 140;2843 Nahl, 57-59;4507 Şûrâ, 17;7093 Tekvîr, 8-9;8318.
 Allah, Dilediğine Kız, Dilediğine Erkek Evlâd Verir; Dilediğini de Kısır Bırakır: Şûrâ, 49-50;7129 Necm, 45-46;7555.
 Rahîmlerde Yaratılanın Ne Olduğunu Allah Bilir: Âl-i İmrân, 6;1161 Lokmân, 34;6424.
 Allah'ın Dilemesi Olmadan Hiçbir Dişi Gebe Kalmaz ve Doğurmaz: Fâtır, 11;6682 Fussilet, 47;7070.
 Gerçek Züriyetsiz Olanlar: Kevser, 3;8693.
 Gebeliğin Süresi: Lokmân, 14;6404.

—D—

DAĞLAR ve OVALAR

- A'râf, 74;3013 Ra'd, 3;4204 Hicr, 19;4379 Nahl, 15;4470, 81;4552 Tâ-Hâ, 106;5270 Enbiyâ, 31;5305 Mü'minûn, 20;5624 Nûr, 39;5934 Neml, 61;6165, 88;6183 Lokmân, 10;6397 32;6422 Fâtır, 27;6693 Fussilet, 10;7031 Kâf, 7;7442 Tûr, 1,10;7506 Mürselât, 27;8231 Nebe', 6-7;8251 Nâziât, 32;8285.
 Dağların Yaratılışı: Ra'd, 3;4204 Hicr, 19;4379 Nahl, 15;4470 Kâf, 7;7442 Nâziât, 32;8285.
 Dağların Dengeyi Koruması: Nahl, 15;4470 Enbiyâ, 31;5305 Lokmân, 10;6397 Fussilet, 10;7071 Mürselât, 27;8231 Nebe', 7;8251.
 Dağların Hareketi: Neml, 88;6183.
 Dağlardan Yollar Yaratılması: Fâtır, 27;6693.
 Ovalar: A'râf, 74;3013 Tâ-Hâ, 106;5270 Nûr, 39;5934.

DALÂLET

- Allah Dilediğini Dalâlete Sevkeder: En'âm, 39;2609 Râ'd, 27;4239 İbrâhîm, 4;4287 Nahl, 93;4573 Fâtır, 8;6681.
 Allah'ın Saptırdığı Kimseyi Hiç Kimse Doğru Yola Getiremez: Nisâ, 88;1778, 143;1967 Mâide, 41;2341 Ra'd, 33;4250 Nahl, 37;4495 İsrâ, 97;4883 Kehf, 17;4963 Hacc, 18;5431 Nûr, 40;5934 Rûm, 29;6350 Zümer, 19;6906 23;6909, 36;6918 Câsiye, 23;7213 Zâriyât, 9;7471.
 Allah Sapıklıkta Bırakmak İsteddiği Kimsenin Göğsünü Yukarı Çıkartıyormuş Gibi Daraltır: En'âm, 125;2822.

Dalâlette Olanları Allah Bilir: Necd, 30;7546.
 Peygamberin ve Mü'minlerin Yolundan Ayrılanlar: Nisâ, 115;1926 Kasas, 85;6248.
 Şeytânı Dost Edinenleri, Allah Dalâlette Bırakır: A'râf, 30;2931.
 Allah'ın Saptırdığı Kimseler, En Büyük Zararda Olanlardır: A'râf, 178;3168, 186;3179.
 Sapıklığı Seçen, Kendi Aleyhine Seçmiştir: Yûnus, 108;3889 İsrâ, 15;4703 Neml, 92;6186 Sebe', 50;6669 Zümer, 41;6921.
 Dalâletten Korunmak İçin Duâ: Fâtîha, 5-7;93.

DALKAVUKLUK

Kalem, 8-9;8055

DÂVÜD (A.S.)

Dâvûd (a.s.)'a Allah Peygamberlik ve Saltanat Vermıştır: Bakara, 251;983 En'âm, 84;2548
 Enbiyâ, 78-79;5353 Neml, 15;6127 Sebe', 10;6630 Sâd, 20-26;6857.
 Dâvûd (a.s.)'a Zebûr Verilmiştir: Nisa, 163;2037 İsrâ, 55;4781.
 Dâvûd (a.s.)'un Mucizeleri: Enbiyâ' 79;5353 Neml, 15;6127 Sebe', 10;6630 Sâd, 18;6857.
 Dâvûd (a.s) Hüküm ve Hikmet Sahibidir: Sâd, 20-26;6857.
 Dâvûd (a.s.)'un İbâdeti: Sâd, 17;6856, 18;6857.
 Dâvûd (a.s.)'un Bazı Özellikleri: Enbiyâ, 78-80;5353 Sebe', 10;6630 Sâd, 18-19;6857.
 Dâvûd (a.s.)'un Zırh Sanatını Bilmesi: Enbiyâ , 80;5353 Sebe', 10-11;6630
 Dâvûd (a.s.)'un Tâlût'un Ordusunda İken Câlût'u Öldürmesi: Bakara, 251;983.

DENİZLER

Bakara, 164;647 En'âm, 63;2673, 97;2739 A'râf, 64;3005 Yûnus, 22;3790 Hûd, 42;3930
 Nahl, 14;4470 İsrâ, 66-67;4794 Enbiyâ, 82;5353 Mü'minûn, 22;5624 Neml, 63;6169
 Ankebût, 65;6320 Rûm, 46;6381 Lokmân, 31;6422 Fâtır, 11;6682 12;6687 Yâsîn,
 41;6754 Mü'min, 80;7018 Şûrâ, 32-33;7108 Zuhuruf, 12-13;7138 Câsiye, 12;7210
 Zâriyât, 3;7471 Rahmân, 24;7642.
 Denizler İnsanın Hizmetine Verilmiştir: Nahl, 14;4470 Câsiye, 12;7210.
 Denizden Çıkarılan Nimetler: Nahl, 14;4470 Fâtır, 12;6687 Rahmân, 22;7642.
 Tuzlu-Tuzsuz Deniz Sularındaki Hikmetler: Furkân, 53;6021 Fâtır, 12;6687 Rahmân,
 19-20;7642.

DENİZLER ve IRMAKLAR

Bakara, 74;387 En'âm, 6;2570 Hûd, 7;3902 Ra'd, 3;4204 Nahl, 14-15;4470 Enbiyâ, 30;5305
 Nûr, 39-40;5934 Furkân, 49;6023, 53;6026 Neml, 61;6165 Lokmân, 32;6422 Fâtır,
 12;6687 Yâsîn, 34;6735 Câsiye, 12;7210 Tûr, 34;7510 Rahmân, 19;7642, 20;7642,
 22;7642.
 Denizler, İnsanın Hizmetine Verilmiştir: Nahl, 14;4470 Câsiye, 12;7210.
 Denizlerden Balık, İnci ve Mercân Gibi Nimetler Çıkar: Nahl, 14;4470 Fâtır, 12;6687 Rah-
 mân, 22;7642.

Tuzlu-Tuzsuz Deniz ve Sulardaki Hikmet: Furkân, 53;6026 Fâtır, 12;6687 Rahmân, 19-20;7642.

Irmakların Yarattılışı: Ra'd, 3;4204.

DİN

Hak Din İslâm'dır: Âl-i İmrân, 19;1197 83-85;1293 Mâide, 3;2090 En'âm, 126;3054, 153;3088 161;3108 Tevbe, 33;3464 Hacc, 67;5530, Rûm, 30;6352 Zümer, 3;6895 Fetih, 28;7372.

İlâhî Dinlerde İmân Esâsları Aynıdır: En'âm, 90;2725 Enbiyâ, 92;5378 Mü'minûn, 51-52;5635 Şûrâ, 13;7089 Zuhuruf, 45;7150 A'lâ, 14-15;8396 18-19;8397.

Dinde Sebât Etmek: Âl-i İmrân, 144;1375 Şûrâ, 13;7089 Hucurât, 15;7423.

Din ve Millet Lafızları: Bakara, 120;523, 130;573, 135;576 Âl-i İmrân, 95;1303 Nisâ; 1938 En'âm, 161;2883 A'râf, 88;3025, 89;3026 Yûsuf, 37-38;4069 İbrâhîm, 13;4297 Nahl, 123;4589 Kehf, 20;4966 Hacc, 78;5536 Sâd, 7;6843.

DİNDEN DÖNME (İRTİDÂD)

Dinden Dönmek: Bakara, 108;491, 217;835 Nisâ; 137;1962.

İmânı Küfr İle Değiştirmek: Bakara, 108;491.

İmândan Sonra Küfre Sapanlar Hidâyete Eremezler: Âl-i İmrân, 86-87;1295 Nisâ, 137;1962.

Dinden Dönenlerin Yaptıkları Boşa Gider: Bakara, 217;835.

Dinden Dönenlerin Tevbesi: Âl-i İmrân, 89;1295, 90;1297.

Dinden Dönene Şeytân, Uzun Ömür Telkin Eder: Muhammed, 25;7307.

Dinden Dönenlerin Malları, Kendilerine Fayda Vermez: Necm, 36-38;7552.

Dinden Dönenlerin Cezâsı: Âl-i İmrân, 87-88;1295, 106;1327 Nahl, 106-109;4579.

DİYET

Kasden Öldürmede Diyet: İsrâ, 33;4730.

Hatâ İle Öldürmede Diyet: Nisâ, 92;1782.

DOĞRULUK

Emrolunduğu Gibi Doğru Olmak: Hûd, 112;3992 Şûrâ, 15;7091.

Sözde, İste ve Niyette Doğruluk: Ahzâb, 35;6535, 70-71;6610 Fussilet, 30;7057 Hadid, 19;7750.

Doğruların Mükâfâtı: Fussilet, 30-32;7057 Ahkâf, 13-14;7233.

Doğrulukta Sebât Etmek: Şûrâ, 15;7091.

DOST ve DOSTLUK

Mü'minlerin Allah'tan Başka Dost ve Yardımcıları Yoktur: Bakara, 107;485, 120;523, 286;1138 Âl-i İmrân, 150;1381 Nisâ, 45;1719 Mâide, 55;2384 En'âm, 51;2634 A'râf, 196;3193 Tevbe, 16;3433, 116;3687 Ankebût, 22;6271 Secde, 4;6434 Şûrâ, 31;7105.

Allah'tan, Peygamberden ve Mü'minlerden Başka Dost Yoktur: Tevbe, 16;3433.

Peygamberin Dostluğu: Mâide, 55;2384 Tevbe, 16;3433, 128;3705.

Mü'minlerin Dostluğu: Âl-i İmrân, 118;1347 Nisâ, 144;1971 Mâide, 55;2384 Tevbe, 16;3433, 71;3567 119;3690.

Siddiklerle ve Sâlihlerle Beraber Olmak: Nisâ, 69;1754 Tevbe, 119;3690 Şuarâ, 83;6074.

Sâlihlerle Dostluk İçin Duâ: Şuarâ, 83;6074 Neml, 19;6127.

Zâlimlerin Dostluğu: Hûd, 113;3992.

Kâfirlerin Dostluğu: Bakara, 105;481,217;835 Âl-i İmrân, 28;1212,118-120;1347 149-150;1381 Nisâ, 44-45;1719 101;1879, 140;1963 144;1971 Mâide, 57;2404 En'âm, 68;2686 Tevbe, 23;3439 Ra'd, 37;4255 Kasas, 86;6248 Mucâdele, 22;7792 Mümtahine, 13;7854.

Kâfir Akrahânın Dostluğu: Tevbe, 23;3439 Hûd, 45-47;3936 Mucâdele, 22;7792.

Münâfıkların Dostluğu: 204;803 Nisâ, 89;1778, 139-140;1963 Mâide, 41;2341, 52;2374 Tevbe, 50-51;3510 Mucâdele, 14;7789Münâfikûn, 4;7908, 8;7910.

Müşriklerin Dostluğu: Bakara, 105;481 Mâide, 82;2435 En'âm, 196;2791 Tevbe, 7;3423, 8;3424, 10;3425, 12;3430 İsrâ, 73-75;4800 Kasas, 87;6248 Mümtahine, 1;7829, 2;7830 6-9;7838.

Yahûdîlerin Dostluğu: Bakara, 105;481, 120;523, 145;617 Mâide, 51;2374, 80-82;2429, Mümtahine, 13;7854.

Hristiyanların Dostluğu: Bakara, 105;481, 120;523, 145;617 Mâide, 51;2374, 82;2435.

Ehl-i Kitâb'ın Dostluğu: Bakara, 105;481, 109;494, 120;523 Âl-i İmrân, 100;1316 Nisâ, 44-45;1719 Mâide, 57-59;2404. 59;2407.

DUÂ

Bakara, 186;717 A'râf, 55-56;2987, 180;3170, 205-206;3215 Ra'd, 14;4226 İsrâ, 11;4698 Kehf, 28;4979 Tâ-Hâ, 7-8;5194 Secde, 16;6444 Mü'min, 60;7009 Şûrâ, 26;7102.

DÜNYA-ÂHİRET DENGESİ

Dünya, Âhiretin Tarlasıdır: Şûrâ, 20;7094.

Hem Dünyadan Hem Âhiretten Pay İstemek: Bakara, 201; 798 Nisâ, 145;1971 Kasas, 77;6239 Cum'a, 10;7883.

Dünya Meşgûliyeti, Mü'minleri Allah'a Kulluktan Alıkoymaz: Nûr, 37;5926 Hadîd, 16;7747.

Dünya da Âhiret de Allah'ındır: Necm, 25;7542 Leyl, 13;8491.

Dünya Nimetlerli, Mü'minler İçindir: A'râf, 32;2937 Nahl, 30;4492.

DÜNYA HAYATI

Dünya Hayatının Misâli: Yûnus, 24;3792 Kehf, 45;4992 Hadîd, 20;7753.

Dünya Hayatı Bir Aldanma Metâdır: Âl-i İmrân, 185;1499 Ra'd, 26;4238 Lokmân, 33;6423 Hadîd, 20;7753.

Dünya Hayatı Süslü Gösterilmiştir: Bakara, 212;817 Âl-i İmrân, 14;1190 Hadîd, 20;7753.

Dünya Hayatı Oyun ve Oyalanmadır: En'âm, 32;2594 Ankebût, 64;6320 Muhammed, 36;7312 Hadîd, 20;7753.

DÜNYAYI İSTEMEK

Dünya Sevgisi: Bakara, 200;798 Âl-i İmrân, 14-15;1190 145;1375 Hadîd, 16;7747.

Yalnız Dünyadan Pay İstemenin Kötülüğü: Bakara, 200;798 Âl-i İmrân, 145;1375 Nisâ, 134;1958 Hûd, 15-16;3911 İsrâ, 18;4716 Meryem, 75;5175 Şûrâ, 20;7094 Nâziât, 37-38;8288 A'lâ, 16-17;8523.

Dünya Hayatını İsteyenlerin Misâli: Hûd, 17;3912.

Kâfirlerin Dünyaya Bakışı: Kasas, 60;6232 Rûm, 7;6326.

Kârûn'un Dünya Sevgisi: Kasas, 76-84;6239.

Kâfirler Dünyayı Âhiretten Üstün Tutarlar: İbrâhîm, 3;4285 Kehf, 32-36;4986 Rûm, 7;6326 Kıyâmet, 20-21;8198 İnsân, 27;8223 A'lâ, 16;8423.

- Kâfirler Dünyalıkla Ögünürler:** Kehf, 32;4986, 44;4991 Sebe', 34-36;6660 Tekâsür, 1-7;8581. **Müşrikler Dünyalıkla Ögünürler:** Ra'd, 26;4238 Mü'minûn, 54-56;5635 101;5672 Zuhurf, 32;7146 Necd, 29-30;7546 Kalem, 14;8055, 16-41;8055.
- Dünya Nimetlerini Allah'tan Peygamberden ve Allah Yolunda Cihaddan Üstün Tutmak:** Tevbe, 24;3439.
- Dünyada Günâhkârlar Üstün Mevkide Bulunur:** En'am, 123;2818.

DÜNYA NİMETLERİ

- Cennetin Nimetleri Dünya Nimetlerinden Hayırlıdır:** Âl-i İmrân, 14-15;1190 Nahl, 30;4492. **Dünya Nimetleri Fânîdir; Âhiret Nimetleri Bâkidir:** Nisâ, 77;1763 Nahl, 96;4573 Fâtır, 5;6680 Şûrâ, 36;7109.
- Dünya Nimetleri ile Âhiret Nimetlerinin Karşılaştırması:** Kasas, 60;6232 Ankebût, 64;6320. **İyi Amel, Dünyanın Süsünden Hayırlıdır:** Kehf, 46;4992 Meryem, 76;5176.

—E—

ECEL VE ÖMÜR

- Her Ümmetin Bir Eceli Vardır:** A'râf, 34;2944 Yûnus, 49;3828 Hicr, 4-5;4376, 8;4377 Nahl, 61;4508 Mü'minûn, 43;5632.
- Ömrü Tâ'yîn ve Takdîr Eden Allah'tır:** Vâkıa, 60;7700.
- Ecel Geri Kalmaz:** Münâfikûn, 11;7921.
- Uzun Ömür:** Bakara, 96;422 Enbiyâ, 44;5337 Kasas, 23;6202, 45;6219 Fâtır, 11;6682, 37;6703 Yâsîn, 68;6765 Mü'min, 67;7014.
- Kısa Ömür:** Fâtır, 11;6682 Mü'min, 67;7014.
- Ömrün Uzaması ve Kısalması:** Fâtır, 11;6682.
- İhtiyârlık ve Bunaklık:** Yûsuf, 94;4130 Nahl, 70;4528, Hacc, 5;5413 Şems, 10;8470 Tîn, 5;8511.

EHL-İ KİTÂB

- Ehl-i Kitâbtan Mü'min Olanlar:** Bakara, 121;523 Âl-i İmrân, 110;1331, 113-115;1345, 199;1524 Ra'd, 36;4255 Kasas, 52-55;6225.
- Ehl-i Kitâbtan Kâfir Olanlar:** Bakara, 121;523 Mâide, 68;3422 Beyyine, 1-6;8561.
- Ehl-i Kitâbtan Kâfir Olanların Dostluğu:** Bakara, 105;481, 109-120;494, Âl-i İmrân, 100;1316 Nisâ, 44-45;1719 Mâide, 57-59;2404.
- Ehl-i Kitâb, Kur'an'ı ve Hz. Peygamberi Bile Bile İnkâr Ederler:** Bakara, 101;437, 146;618 Âl-i İmrân, 19;1197, 70-71;1279, 81;1291, 98-99;1315 187;1502 Nisâ, 44;1719 Mâide, 19;2185 En'am, 20;2580, 114;2806 A'râf, 157;3096 Ra'd, 36;4255, 43;4299 Şuara, 196;6097 Ahzâb, 7;6472 Fetih, 29;7388 Beyyine, 4;8562.
- Ehl-i Kitâbtan Yahûdiler, Müslümanları Şaşırtmak İsterler:** Âl-i İmrân, 69, 72-73;1279, 99;1315.
- Ehl-i Kitâb Kendilerine Uyan Mü'minleri Kâfir Yaparlar:** Âl-i İmrân, 100-101;1316 Nisâ, 44-45;1719.
- Ehl-i Kitâb, Hz. İbrâhîm Hakkında Çekişirler:** Âl-i İmrân, 64-68;1275.
- Ehl-i Kitâb İle Savaş:** Tevbe, 29;3448 Ankebût, 46;6307 Şûrâ, 16;7093.
- Ehl-i Kitâb Olan Bizans'ın, Müşrik olan İran'a Karşı Zaferi:** Rûm 2-6;6325, 6;6326.
- Ehl-i Kitâbın Kestiklerinin ve Yemeklerinin Yenmesi:** Mâide, 5;2134.
- Ehl-i Kitâbtan Kadınların Nikâhı:** Mâide, 5;2134.
- Ehl-i Kitâb Antlaşmalarını Bozar:** Tevbe, 1-3;3404.

Ehl-i Kitâb-ı İslâm'a Davet ve Davet Metodu: Nisâ, 47;1721 Mâide, 15-16;2173, 19;2185, 65-66; 2412, 68;2422 77;2427.

EKİN

Bakara, 71;381; 205;803, 223;875 Âl-i İmrân, 14;1190, 117;1345 En'âm, 136;2638, 138;2841 Enbiyâ 78;5353 Şûrâ, 20;7094 Rahmân, 12;7626 Vâkıa, 63;7701 Kalem, 22;8060 Fîl, 5;8657.

EMÂNET

Emânetler Ehline Verilmelidir: Nisâ, 58;1738.
Emâneti Sahibine Vermek: Bakara, 283;1125.
Emânetlere Riâyât Etmek: Âl-i İmrân, 75;1281, 76;1281 Mü'minûn, 8;5544 Ahzâb, 72-73;6611 Meâric, 32;8107.
Emânet Sorumluluğunun Ağırlığı: Ahzâb, 72;6611.
İnsanın Allah'ın Emânetine Tâlib Olması: Ahzâb, 72-73;6611 Haşr, 21;7823.

EMZİRME

Annelerin Emzirme Süresi: Bakara, 233;933 Ahkâf, 15;7233.
Anneler Emzirmeye Zorlanamaz: Talâk, 6;7947.
Süt Anneye Emzirtmek: Bakara, 233;933 Talâk, 6-7;7947.
Süt Annenin Nikâhı Harâmdır: Nisâ, 23;1613.
Süt Anneye Ücret Vermek: Talâk, 6;7947.

ERKEK ve HAKLARI

Erkek Kadın İçin Örtüdür: Bakara, 187;727.
Erkek Kadın Üzerinde Hak Sahibidir: Bakara, 228;898.
Erkeğin Sorumluluk Yönünden Üstünlüğü: Bakara, 228;898 Nisâ, 34;1678.
Kadının Her Türlü İhtiyacı Erkeğin Üstündedir: Bakara, 233;933.
Erkek Kadın Üzerinde Hâkimdir: Nisâ, 34;1678.

ESİRLER

Düşmana Karşı Tam Üstünlük Sağlayıncaya Kadar Esirlerle Uğraşmak Doğru Değildir: Enfâl, 67;3379.
Esirlere İyi Davranmak: Enfâl, 69-71;3379 Muhammed, 4;7290.
Esirlere Yedirip İçirmek: İnsân, 8-12;8215.
Esirleri Kurtarmak İçin İnfâk: Bakara, 177;682.
Bedir Esirleri: Enfâl, 69;3379.

EVLÂDLIK

Evlâdlıklar, Gerçek Oğullar ve Kızlar Değildir: Ahzâb, 4;6464, 40;6547.
Evlâdlıkların Babalarının Adıyla Çağrılmaları: Ahzâb, 5;6465.
Evlâdlıklar Mü'min Kardeşlerdir: Ahzâb, 5;6465.

EVLENME

Evlenmenin Fazileti: Nûr, 32;5883.
 Bekârları Evlendirmek: Nûr, 32;5883.
 Evlenmede Bolluk ve Bereket Vardır: Nahl, 72;4531, Nûr, 32;5883.
 Evlenmeye Güç Yetiremeyenler: Nûr, 33;5883.
 Nikâhı Helâl Olan Kadınlar: Nisâ, 24;1614 Mâide, 5;2134.
 Yetim Kızların Nikâhı: Nisâ, 3;1544, 127;1947.
 Evlâdlıkların Boşanmış Hanımlarıyla Nikâhı: Ahzâb, 37;6543.
 Câriyelerin Nikâhı: Nisâ, 24;1614, 25;1633.
 Ehl-i Kitâb'ın Nikâhı: Mâide, 5;2134.
 Vefât İddeti Bekleyen Kadını, Nikâhlama İsteği: Bakara, 235;942.
 Boşadıktan Sonra Nikâhlamak: Bakara, 228;898, 230;905, 231;926, 232;931.
 Nikâhı Helâl Olan Kadınlar: Meâric, 29-30;8107.
 Nikâhı Harâm Olan Kadınlar: Nisâ, 22;1604, 24;1614.
 Müşriklerin Nikâhı: Bakara, 221;870 Mümtahine, 10-11;7841.
 Zinâ Eden Erkeklerin ve Zinâ Eden Kadınların Nikâhı: Mâide, 5;2134 Nûr, 3;5690, 26;5847.
 Mut'a Nikâhı: Mü'minûn, 7;5544, Meâric, 29-31;8107.
 Nikâhın Şartları: Ahzâb, 50;6561.

EVREN

Evrenin Yaratılışı: En'âm, 101;2772 A'râf, 54;2977 Yûnus, 3;3741 Hûd, 7;3902 Hicr, 85;4407
 Nahl, 3;4426 Enbiyâ, 30;5305 Furkân, 59;6028 Secde, 4;6434 Fussilet, 11;7031 Kâf, 38;7462 Hadîd, 4;7733 Talâk, 12;7952.
 Evrenin Yaratılışındaki Hikmet: Yûnus, 5;3764 İbrâhim, 19;4303 Hicr, 85;4407 Nahl, 3;4426
 Ankebût, 44;6300 Rûm, 8;6336 Zümer, 5;6898 Dûhân, 39;7197 Câsiye, 22;7213
 Ahkâf, 3;7225 Tegâbün, 3;7926.

EYYÜB (A.S.)

Eyyûb (a.s.)'a Peygamberlik Verilmiştir: Nisâ, 163;2037 En'âm, 84;2725.
 Eyyûb (a.s.)'ın Hastalıkla İmtihân Edilmesi: Enbiyâ, 83;84;5358 Sâd, 41;6879.
 Eyyûb (a.s.)'ın Mucizeleri: Sâd, 42;6879.
 Eyyûb (a.s.)'ın Âilesinin Kendisine Bağışlanması: Sâd, 43;6879.
 Eyyûb (a.s.)'ın Karısını Dövmek İçin Yemin Etmesi: Sâd, 44;6879.
 Eyyûb (a.s.)'ın Sabırlı ve Allah'a Yakın Olması: Sâd, 44;6879.

EZÂN

Ezânla Namaza Çağırarak: Mâide, 58;2404 Fussilet, 33;7062 Cum'a, 9;7883.

—F—

FAİZ

Faizin Haramlığı: Bakara, 275;1063. 278;1072 Âl-i İmrân, 130;1363.
 Faizin Bereketi Yoktur: Bakara, 276;1068 Rûm, 39;6377.
 Faize, Alış-Veriş Diyenler: Bakara, 275;1068.
 Faiz Yiyenler: Bakara, 275;1068, 279;1072 Nisâ, 160-161;2035.
 Bileşik Faiz: Âl-i İmrân, 130;1363.
 Faizle Mala Sahip Olmak: Bakara, 188;741 Nisâ, 29-31;1654.
 Faizden Tevbe Edenler: Bakara, 279;1072.

FAKİRLİK ve FAKİRLER

Gerçek Fakîrlar: Bakara, 273;1057.

Fakîr
 Fakîr
 Fakîr
 Fakîr
 Fakîr

Fakîr
 Dilen
 Kâfir

Kâfir

Fâsik
 Fâsik
 Fâsik
 Fâsik
 Allah
 Fâsik
 Fâsik
 Fâsik

Mek
 Fetih
 Allah

Sava

Sava

Sava

Sava

Kâfir

Alla

Sava

Sava

Alla

Alla

Alla

Bed

Uhu

Hur

Teb

- Fakîr ve Miskîn Kavramı: Tevbe, 60;3515.
 Fakîrlerin Dokunulmazlığı: En'âm, 42;2629, 52-53;264 Tevbe, 28;3447.
 Fakîrlik Korkusu İle Çocukları Öldürmekten Sakınmak: En'âm, 151;2859 İsrâ, 31;4728.
 Fakîrlere İyilik Etmek: Bakara, 83;404, Nisâ, 36;1685.
 Fakîrlere Vermek: Bakara, 177;682, 215;833, 273;1057 İsrâ, 26;4724 Nûr, 22;5810 Rûm, 38;6377 Meâric, 24-25;8107.
 Fakîrlere Yedirip İçirmek: İnsân, 8-12;8215 Fecr, 18;8453 Beled, 12-16;8463.
 Dilenciye Azarlamaktan Sakınmak: Duhâ, 10;7179.
 Kâfirler Fakîrleri Küçük Görürler: En'âm, 52-53;2634 A'râf, 49;2963 Hûd, 27;3919 Kehf, 28;4979 Şuarâ, 106-114;6079.
 Kâfirler ve Müşrikler Fakîrlere Vermezler: Yâsîn, 47;6755 Kalem, 17-40;8060 Hâkka, 34;8085 Müddessir, 43-44;8190 Mâûn, 1-3;8687.

FÂSIKLAR

- Fâsiklar, Antlaşmalarını Bozarlar: Bakara, 27;233.
 Fâsiklar, Birlik ve Beraberliği İstemezler: Bakara, 27;233.
 Fâsiklar, Fesâd Çıkarırlar: Bakara, 27;233..
 Fâsiklar, Kur'an'ı İnkâr Ederler: Bakara, 99;437.
 Allah'ın İndirdiği İle Hükmetmeyenler Fâsıktır: Mâide, 47;2357.
 Fâsik Münâfıklar: Tevbe, 67;3564, 84;3588 Münâfikûn, 6;7910.
 Fâsikların Getirdiği Haberi Araştırmak: Hucurât, 6;7402.
 Fâsikların Cezâsı: Secde; 20-21;6451 Hucurât, 11;7409.

FETİH

- Mekke'nin Fethi Müjdesi: Kasas, 85;6248 Saff, 13;7872 Nasr, 1-3;8728
 Fetih İçin Allah'ın Yardımı: Nasr, 1-2;8728.
 Allah İmân Edenlerin Yardımcısıdır: Bakara, 257;1026 Âl-i İmrân, 139;1373, 160;1401 En'âm, 127;2827 Tevbe, 40;3501 Rûm, 47;6381 Câsiye, 19;7212 Muhammed, 11;7295.
 Savaşta Allah'ın Yardımı ve Dostluğu: Bakara, 214;831 Âl-i İmrân 125-127;1355, 139;1373, 148;1377 Enfâl, 9-13; 3250, 17-18;3264, 39-40;3301 Tevbe, 25;3441 Hacc, 40;5508 60;5524 Muhammed, 72;7291
 Savaşta Allah'tan Sabır, Sebât ve Yardım İstemek: Bakara, 250;983 Âl-i İmrân, 146-147;1377 Enfâl, 45;3319.
 Savaşta Allah'a Güvenmek: Âl-i İmrân, 173-175;1440 Enfâl, 49;3320 Tevbe, 25-26;3441.
 Kâfirlere Karşı Allah'ın Yardımını İstemek: Bakara, 286;1138 Enfâl, 45;3319 Yûnus, 85-86;3869 Mû'min, 56;7005 Mümtahine, 5;7836.
 Allah En Güzel Dost ve En Güzel Yardımcısıdır: Hacc, 78;5536 Şûrâ, 9;7088.
 Savaşta Allah'ın Yardımını Unutarak Gurûrlanmak: Tevbe, 25-26;3441.
 Savaşta Meleklerin Mû'minlere Yardımı: Âl-i İmrân, 123-126;1351, Enfâl, 9-13;3250, 50;3326 Tevbe, 25-26;3441 Ahzâb, 9;6476 Fetih, 4,7;7336.
 Allah'ın Yardımı, Sabredenlerle Beraberdur: Bakara, 153;626.
 Allah'ın Yardımı Yakındır: Bakara, 214;831.
 Allah Dilediğine Yardım Eder: Rûm, 5-6;6326.
 Bedir Savaşında Allah'ın Yardımı: Âl-i İmrân, 13;1187, 123-127;1351, 160;1401 Enfâl, 9-13;3250, 17-18;3264, 42-44;3314, 48;3321, 50;3326.
 Uhud Savaşında Allah'ın Yardımı: Âl-i İmrân, 121-122;1351.
 Huneyn Savaşında Allah'ın Yardımı: Tevbe, 25-27;3440.
 Tebûk Savaşında Allah'ın Yardımı: Tevbe, 48;3509.

İlendek Savaşında Allah'ın Yardımı: Ahzâb, 9-12;6476, 25-27;6494.

FIRTINA ve KASIRGA

Bakara, 266;1046 Âl-i İmrân, 117;1345 Yûnus, 22;3790 İbrâhîm, 18;4302 İsrâ, 61;4790, 68;4795, 69;4796 Enbiyâ, 81;5353 Ankebût, 40;6286 Rûm, 51;6382 Ahzâb, 9;6476 Fussilet, 6;7029 Ahkâf, 24;7254 Zâriyât, 41;7492 Kamer, 19;7599, 34;7602 Mülk, 17;8019 Hâkka, 6-7;8076 Mürselât, 2;8228.

FİL ASHÂBİ

Fil Ashâbının Yok Oluşu: Fîl, 1-5;8657.

FİTNE VE FESÂD

Fitne, Kâtilden Beterdir: Bakara, 191;755, 217;835.

Bazı Fitnelerin Cezâsı Umûmidir: Enfâl, 25;3273.

Mal ve Evlâd Fitne Sebebidir: Enfâl, 28;3277 Tegâbün, 14-15;7931.

Fitneyi Uyandırmamak Gerekir: Yûsuf, 13;4039, 15-17;4040.

Münâfıklar Fesâd Çıkarırlar: Bakara, 11-12;190, 205;803 Nisâ, 83;1770 Tevbe, 107;3652 Muhammed, 22;7303 Münâfikûn, 7;7910.

Fesâd Çıkarmak: Bakara, 11;190, 27;233, 205;803 Âl-i İmrân, 63;1263 Mâide, 33;2212 64;2412 A'râf, 56;2987 Tevbe, 47;3507 48;3509 Yûnus, 23;3790, 40;3804 Hûd, 85;3976, 116;3999 Ra'd, 25;4237 Kasas, 77;6239, 83;6246 Ankebût, 36;6285 Ahzâb, 60-62;6602 Muhammed, 22-23;7303.

Fesâd Helâk ve Azâb Sebebidir: Nahl, 45-47;4502, Neml, 48-52;6158.

Cennet, Zulüm ve Fesaddan Sakınanlar içindir: Kasas, 83;6246, Ankebût, 36;6285.

—G—

GAMMÂZLIK (KOĞUCULUK)

Kalem, 11;8055.

GANİMET

Savaş Esirlerinin Fidyesi: Enfâl, 67-69;3372, Muhammed, 4;7290.

Savaş Ganîmetleri: Âl-i İmrân, 161;1401 Nisâ, 94;1867 Enfâl, 1;3228, 5;3244, 41;3307, 69;3379 Fetih, 19;7350, 21;7351 Haşr, 7;7805.

Kâfirlerle Cizye Verinceye Kadar Savaşmak: Tevbe, 29;3448.

Peygambere Âit Savaş Ganîmetleri (Fey): Haşr, 6-7;7805.

GASB

Bakara, 188;731 Nisâ, 29-31;1654.

GAYBIN BİLİNMESİ

Gaybın Bilinmesi: En'âm, 59;2648 Lokmân, 34;6424 Cinn, 26-27;8157.

Gaybı Yalnız Allah Bilir: Bakara, 33;276 En'âm, 59;2648 Hûd, 123;4003 Nahl, 77;4535 Kehf, 26;4974 Furkân, 6;5986 Neml, 65;6171 Lokmân, 34;6424 Sebe', 48;6669 Fâtır, 38;6708 Hucurât, 18;7423 Cinn, 26;8157.

Peygamberlerin Gayb Hakkında Bilgileri: En'âm, 50;2633 Cinn, 26-28;8157.

Cinler Gaybı Bilmezler: Sebe', 14;6635 Cinn, 10;8144.

İnsanın Bilemeyeceği Şeyler: Ra'd, 8;4214 Lokmân, 34;6424.

Bilinmeyen Bir Şeyin Ardına Düşmekten Sakınmak: İsrâ, 36;4733.

GÂZİLER

Düşmana Karşı Zafer Kazanan Gâziler: Nisâ, 74;1760, 95-96;1871.

Yara Almalarına Rağmen Cihâddan Kaçmayanların Mükâfâtı: Âl-i İmrân, 172;1440.

Gâziler, Allah'a Güvenirler: Âl-i İmrân, 173-174;1440.

GECE ve GÜNDÜZ

Gece ve Gündüzün Yaratılışı: En'âm, 96;2739 Yûnus, 67;3859 Enbiyâ, 33;5305 Kasas, 71-73;6237 Nâziât, 29;8284.

Gece İle Gündüzün Ardarda Gelişi: Bakara, 164;647 Âl-i İmrân, 190;1505 A'râf, 54;2977 Yûnus, 6;3764 Ra'd, 3;4204 İsrâ, 12;4699 Enbiyâ, 33;5305 Hacc, 61;5527 Nûr, 44;5941 Furkân, 62;6031 Neml, 86;6181 Lokmân, 29;6421 Fâtır, 13;6088 Yâsîn, 37;6737 Câsiye, 5;7207.

Gece İle Gündüzün Uzayıp Kısılması: Âl-i İmrân, 27;1206 Mü'minûn, 80;5661 Nûr, 44;5941 Fâtır, 13;6688 Zümer, 5;6898 Hadîd, 6;7734.

Gece İle Gündüz, Allah'ın Birliğini Gösteren İşaretlerdendir: Fussilet, 37;7065.

Gecenin Ardından Gündüzün Gelmesi Vaktin Bilinmesi İçindir: İsrâ, 12;4699.

Gece İle Gündüz, İnsanların Hizmetine Verilmiştir: İbrâhîm, 33;4349 Nahl, 12;4461.

Gündüz, Çalışmak İçindir: Yûnus, 67;3859 İsrâ, 12;4699 Furkân, 47;6017 Neml, 86;6181 Kasas, 73;6237 Rûm, 23;6346 Mü'min, 61;7011 Nebe', 11;8252.

Gece, Dinlenmek İçindir: En'âm, 96;2739 Yûnus, 67;3859 Furkân, 47;6017 Neml, 88;6181 Kasas, 73;6237 Rûm, 23;6346 Mü'min 61;7011 Nebe', 10;8252 Furkân, 45-46;6017.

GEMİLER

Bakara, 164;647 Yûnus, 22;3790 İbrâhîm, 32;4339 Hacc, 65;5528 Rûm, 46;6381 Lokmân, 31-32;6422 Fâtır, 12;6687 Yâsîn, 41-44;6754 Şûrâ, 32-33;7108 Câsiye, 12;7210 Zâriyât, 3;7471.

Gemileri İnsanların Faydasına Veren Allah'tır: İbrâhîm, 32;4339 Nahl, 14;4470 İsrâ, 66;4794 Zuhurf, 12-14;7138 Rahmân, 24-25;7642.

Gemilerin Batması: Şûrâ, 34-35;7108.

GIYBET (DEDİKODU)

Giybet Etmekten Sakınmak: Nisâ, 148;1973 Hucurât, 12;7411 Hümeze, 1;8653.

GÖKLER

Göklerin Yaratılışı: En'âm, 101;2772 A'râf, 54;2977 Yûnus, 3;3741, Hûd, 7;3902 Ra'd, 2;4166, Hicr, 85;4407 Nahl, 3;4426 Enbiyâ, 30;32;5305 Furkân, 59;6028 Lokmân, 10;6397 Secde, 4;6434 Fussilet, 11;7031 Kâf, 38;7462 Zâriyât, 47;7494 Hadîd, 4;7733 Talâk,

- 12;7952 Nâziât, 28;8284.
- Göklerin Yaratılış Sebebi:** Bakara, 22;208 Hûd, 7;3902 Mü'min 64;7012 Duhân, 38-39;7197 Câsiye, 22;7213 Ahkâf, 3;7225 Teğâbü'n, 3;7926 Talâk, 12;7952.
- Göklerin Yedi Gök Halinde Yaratılışı:** Bakara, 29;239 İsrâ, 44;4738 Mü'minûn, 17;5619, 86;5664 Fussilet, 12;7031 Talâk, 12;7952 Mülk, 3;7983 Nûh, 15;8115 Nebe', 12;8252.
- Göklerin Yaratılışında Âyetler Vardır:** Bakara, 164;647 Âl-i İmrân, 190-191;1505 Yûnus, 6;3764 İbrâhîm, 19;4303 Enbiyâ, 16;5299 Ankebût, 44;6300 Rûm, 22;6346, 25;6347 Sâd, 27;6864. Zümer, 5;6898 Şûrâ, 29;7105 Duhân, 38-39;7197 Câsiye, 3;7207 Kâf, 6-8;7442.
- Göklerin Yaratıcısı:** Bakara, 117;514 En'âm, 14;2577, 73;2690, 101;2772 İbrâhîm, 32;4339 Hacc, 65;5528 Fâtır, 1;6677 Şûrâ, 11;7088 Zâriyât, 47;7494 Rahmân, 7;7626 Teğâbü'n, 3;7926 Nâziât, 27;8284.
- Gökler, Yıldızlarla Süslenmiştir:** Hicr, 16;4379 Sâffât, 6;6783 Fussilet, 12;7031 Zâriyât, 7;7471 Mülk, 5;7983.
- Göklerin Başlangıçta Gaz Halinde Oluşu:** Fussilet, 11;7031.
- Gökler Eksiksiz Yaratılmıştır:** Mülk, 3-4;7983.
- Gökler Şeytanlardan Korunmuştur:** Hicr, 17-18;4379 Sâffât, 7-10;6783 Mülk, 5;7983 Cinn 8-9;8144.

GÖK GÜRLEMESİ

Bakara, 19;201 Ra'd, 13;4221.

GÖK VE GÖK OLAYLARI

- Bakara, 29;239, 189;746 En'âm, 96-97;2739 A'râf, 54;2977 Yûnus, 3;3741, 5-6;3764 Ra'd, 2;4166 Nahl, 16;4470 İsrâ, 12;4699 Enbiyâ, 33;5305 Hicr, 16;4379 Mü'minûn, 17;5619 Neml, 88;6183 Lokmân, 29;6421 Fâtır, 13;6688 Yâsîn, 37-40;6737 Sâffât, 6;6783, 88;6808 Fussilet, 12;7031 Necm, 1;7528, 49;7555 Vâkıa, 75-76;6772 Mülk, 5;7983 Nâziât, 27-32;8284 Târik, 1-3;8400, 11-13;8407.
- Göklerin Yedi Gök Halinde Yaratılışı:** Bakara, 29;239 İsrâ, 44;4738 Mü'minûn 17;6983, 86;7019 Fussilet, 12;7031. Talâk, 12;7952 Mülk, 3;7983 Nûh, 15;8115 Nebe', 12;8252.
- Göklerin Yaratılışında Âyetler Vardır:** Bakara, 164;647 Âl-i İmrân, 190-191;1505 Yûnus, 6;3764 İbrâhîm, 19;4303 Enbiyâ, 16;5299 Ankebût, 44;6300 Rûm, 22;6346, 25;6347 Sâd, 27;6864 Zümer, 5;6898 Şûrâ, 29;7105 Duhân, 38-39;7197 Câsiye, 3;7207 Kâf, 6-8;7442.
- Göklerin Başlangıçta Gaz Halinde Olması:** Fussilet, 11;7031.
- Göklerin ve Yerin Başlangıçta Bitişik Olması:** Enbiyâ, 30;5305.
- Göklerin Yıldızlarla Donatılmış Olması:** Hicr, 16;4379 Sâffât, 6;6783 Fussilet, 12;7031 Zâriyât, 7;7471 Mülk, 5;7983.
- Güneş ve Ay'ın Zamanın Bilinmesi İçin Yaratılışı:** En'âm, 96;2739 Yûnus, 5;3764.
- Güneş ve Ay'ın Belirli Bir Vakte Kadar Hareketlerine Devâm Etmesi:** Ra'd, 2;4166 Lokmân, 29-30;6421 Fâtır, 13;6688 Yâsîn, 38-40;6737 Zümer, 5;6898 Rahmân, 5;7626.
- Güneş ve Ay'ın Hareketi:** Enbiyâ, 33;5305.
- Ay'ın Işığını Güneşten Alması:** Şems, 2;8469.
- Güneş ve Ay'ın İnsanların Hizmetine Verilmiş Olması:** İbrâhîm, 33;4339 Nahl, 12;4461 Lokmân, 29-30;6421 Fâtır, 13;6688.
- Yıldızların Yön Bulmak İçin Yaratılışı:** En'âm, 97;2739 Nahl, 16;4470.
- Yıldızların Uzayda Dönerek Yüzmeleri:** Yâsîn, 40;6737.
- Gece İle Gündüzün Ardarda Gelişi:** Bakara, 164;647 Âl-i İmrân, 190;1505 A'râf, 54;2977

Yûnus, 6;3764 Ra'd, 3;4204 İsrâ, 12;4699 Enbiyâ, 33;5305 Hacc, 61;5527 Nûr, 44;5941 Furkân, 62;6031 Neml, 86;6181 Lokmân, 29;6421 Fâtır, 13;6688 Yâsîn, 37;6737 Câsiye, 5;7207.

Gece İle Gündüzün Uzayıp Kısılması: Âl-i İmrân, 27;1206 Mû'minûn, 80;5661 Nûr, 44;5941 Fâtır, 13;6688 Zümer, 5;6898 Hadîd, 6;7734.

Yağmurun Bulutlardan İnışı: Ra'd, 12;4221 Hicr, 22;4385, Nahl, 65;4512, Nûr, 43;5941, Rûm, 48;6382 Zâriyât, 2;7471 Nebe', 14;8252.

Bulutların, Rüzgâr Tarafından Yürütülmesi: A'râf, 57;2994 Rûm, 48;6382 Fâtır, 9;6682.

Rüzgârın, Çeşitli Yönlere Esmesi: Bakara, 164;647 A'râf, 57;2994 Câsiye, 5;7207.

Atomdaki Elektronlara Varıncaya Kadar Herşey Allah'ı Tesbîh Eder: Zâriyât, 1;7471 Nahl, 48;4504 İsrâ, 44;4738 Nûr, 41;5936 Hadîd, 1;7723 Haşr, 1;7798, 24;7823 Saff, 1;7859 Cum'a, 1;7877 Teğâbûn, 1;7925.

Çekim kuvveti: Ra'd, 2;4166 Hacc, 65;5528 Lokmân, 10;6397 Rahmân, 5;7626 Ankebût, 22;6271 Rahmân, 33;7651.

GUSÛL-ABDEST

Mâide, 6;2143.

GÜÇLÜK-ZORLUK

Güçlüklerle Sabretmek: Bakara, 177;682 Furkân, 75;6049.

İnsan, Meşakkat İçinde Yaratılmıştır: Beled, 1-4;8459.

Allah, Güçlük Dilemez: Bakara, 185;711, Mâide, 6;2143 A'râf, 199;3196 Hacc, 78;5536.

Güçlük Olmadan Nimet Olmaz: Bakara, 214;831.

Güçlüklerle İmtihân: Bakara, 214;831.

Dinde Zorlama Yoktur: Bakara, 255;1022.

Peygamberimiz Güçlükleri Kaldırmıştır: A'râf, 157;3096.

Allah'ın Güçlük Verdiği Nefis: Leyl, 8-10;8485.

GÜNÂH

Günâh, Harâmdır: A'râf, 33;2943.

Allah, Çok Günâhkârları Sevmez: Bakara, 276;1068 Nisâ, 107;1916.

Günâhta Direnmek: Âl-i İmrân, 135;1363 En'âm, 102;2809 Câsiye, 7;7209.

Günâh Kalbi Paslandırır: Mutaaffîn, 14;8357.

Günâh İnsanlardan Gizleyip Allah'tan Gizlemeyenler: Nisâ, 108;1917 Furkân, 58;6028.

Günâh Kazanan Kendi Aleyhine Kazanmıştır: Nisâ, 111;1922 En'âm, 55;2648, 120;2809 Rûm, 44;6380.

Günâhkârlar Dünyada Üstün Mevkide Bulunurlar: En'âm, 123;2813.

Bazı Günâhların Cezası Bütün Topluluğa Âit Olur: Enfâl, 25;3273 Hûd, 116;3999.

Günâhkârlar Kıyâmet Gününde Yüzlerinden Tanınacaklardır: Rahmân, 39;41;7653.

Büyük Günâhlardan Sakınmak: Nisâ, 31;1654 En'âm, 151;2859 Şûrâ, 37;7109 Necm, 32;7547.

Günâhların Affı İçin Duâ: Âl-i İmrân, 16-17;1196 193;1505 İbrâhîm, 41;4348 Furkân, 65;6036.

Günâhtan Temizlenen Kendi Faydasına Temizlenmiştir: Fâtır, 18;6689.

Herkes Kendi Günâh Yükünü Yüklenir: Mâide, 105;2501 En'âm, 31;2594, 164;2887 Yûnus, 108;3889 Nahl, 25;4489 İsrâ, 15;4703 Sebe', 50;6669 Fâtır, 18;6689 Zümer, 7;6900 Necm, 38;7552.

GÜNEŞ

Güneşin Yaratılışı: Furkân, 61;6031 Nûh, 16;8115 Nebe', 13;8252.

- Güneşin Yaratıcısı: A'râf, 54;2977 Yûnus, 5;3764 Enbiyâ, 33;5305.
 Güneş Vakti Bildirmek İçin Yaratılmıştır: En'âm, 96;2739.
 Güneş, Allah'ın Birliğini Gösteren İşaretlerdendir: Fussilet, 37;7065.
 Güneşin Hareketi: Enbiyâ, 33;5305.
 Güneş, Belirli Bir Vakte Kadar Seyreder: Ra'd, 2;4166 Lokmân, 29;6421 Fâtır, 13;6688 Yâ-sîn, 38,40;6737 Zümer, 5;6898 Rahmân, 5;7626.
 Güneş İnsanların Hizmetine Verilmiştir: İbrâhîm, 33;4250 Nahl, 12;4461 Lokmân, 29-30;6421 Fâtır, 13;6688.

—H—

HÂBİL ve KÂBİL

- Hâbîl ile Kâbîl'in Allah'a Kurban Sunmaları: Mâide, 27;2200.
 Kâbîl'in Hâbîl'i Öldürmek İstemesi: Mâide, 27-29;2200.
 Kâbîl'in Hâbîl'i Öldürmesi: Mâide, 30;2200, 32;2212.
 Kâbîl'in Kardeşinin Cesedini Gömmesi ve Pişmânlığı: Mâide, 31;2200.

HACC

- Haccın Farziyeti: Âl-i İmrân, 97;1307 Hacc, 27;5443, 28;5445, 34;5493.
 HaccMenâsiki(HaccSırasında Yapılacak İşler): Bakara, 128;544, 196-203;771 Mâide, 2;2080 Hacc, 28-30;5445, 32;5489.
 Hacc Ayları: Bakara, 197;781.
 Hacc Yolculuğunda Yetecek Kadar Para ve Azık: Bakara, 197;781.
 Safâ ile Merve: Bakara, 158;837.
 Hz. İbrâhîm'in Hacca Dâvet İçin Emrolunması: Hacc, 27-29;5443.
 Hacc Sırasında Ticâret: Bakara, 198;791 Hacc, 28;5445.
 Hacca Gelenlere Hiürmetsizlik: Mâide, 2;2080.
 Tavâf Sırasında Örtünmek: A'râf, 31;2935 Enfâl, 35;3295.
 Hacc Dönüşü Evlere Kapılardan Gelmek: Bakara, 189;746.
 Hacc-ı Ekber: Tevbe, 3;3407.
 Harâm Aylar: Tevbe, 36;3485.

HADD

(Allah'ın Sınırları)

- Allah'ın Sınırlarını Aşmamak: Bakara, 187;727, 229;905 Mâide, 87;2438 Talâk, 1;7935.
 Allah'ın Sınırlarını Aşanlar: Bakara, 229;905 Nisâ, 14;1592 Mâide, 87;2438.
 Allah'ın Sınırlarını Korumaları: Tevbe, 112;3669.
 Şumarıklık: Bakara, 258;1029 Hûd, 9-10;3908 Kasas, 78;6239 Hadîd 22-23;7755.
 Aşırı Davranmak: Hûd, 112;3992 Kehf, 14;4959 28;4979 Tâ-Hâ, 45;5241 Sâd, 22;6861 Hucu-rât, 1;7395.

HAK ve BÂTİL

- Hakkı Gizlemek: Bakara, 42;321.
 Hakkı Kabul Etmek: Bakara, 147;619.
 Hak, Allah'tan Gelmedir: Âl-i İmrân, 60;1263 Yûnus, 108;3889 Sebe', 49;6669.
 Allah, Kendisinden Korkanlara Hak ile Bâtılı Ayıracak Anlayış Verir: Enfâl, 29;3280 Leyl, 5-7;8485.

- Kâfirler İstemese de Allah, Hakkı Yerine Getirecektir:** Tevbe, 32-33;3285 Yûnus, 82;3867 Hacc, 15;5426 Şûrâ, 24;7097 Saff, 8-9;7871.
- Allah Hakkın Kendisidir:** Hacc, 62;5527.
- Hakkı Tavsiye Etmek:** Asr, 1-3;8590.
- Haktan Şüphe Etmek:** Bakara, 147;619 Âl-i İmrân, 60;1263 En'âm, 114;2806 Yûnus, 94-95;3882 Hucurât, 15;7423.
- Haktan Başka Herşey Bâtıldır:** Yûnûs, 32;3800.
- Hak Gelince Bâtıl Zâil Olur:** İsrâ, 81;4814 Enbiyâ, 18;5300.
- Hak İle Bâtılın Misâli:** Ra'd, 17;4229 Fâtır, 20;6691.
- Allah, Bâtılı Yok Eder:** Şûrâ, 24;7097.
- Hak İle Bâtıl Karşılaştırması:** Fâtır, 19;6691.
- Bâtıla İnananlar:** Ankebût, 52;6312, 67;6321.
- Bâtılın Hiçbir Şeye Gücü Yetmez:** Sebe', 49;6669.
- Hak-Bâtıl Mücadelesi:** En'âm, 74;2707, A'râf, 83;3022 Hûd, 40;3926, 42;3930, 43;3931, 45-47;3936 Meryem, 42-48;5144 Enbiyâ, 52-57;5341 Hacc, 19;5434 Şuarâ, 69-82;6071 Sâffât, 85-87;6807, 113;6811 Zuhurf, 26-27;7146 Mücadele, 22;7792 Mümtahine, 3;7830, 4;7836 Teğâbün, 14;7931 Tahrîm, 10;7970 11;7977.

HAK-BÂTIL MÜCADELESİ

- İmân-Küfür Mücadelesi Allah'ın Dilemesiyledir:** Bakara, 253;988.
- Hak-Bâtıl Mücadelesi En Yakın Akraba Arasında da Geçerlidir:** Hacc, 19;5434 Sâffât, 113;6811 Mücadele, 22;7792 Mümtahine, 3;7830 Teğâbün, 14;7931.
- Nûh (a.s)'ın Çocukları ile Mücadelesi:** Hûd, 40;3926, 42-47;3930.
- İbrâhîm (a.s)'ın Babası İle Mücadelesi:** En'âm, 74;2707 Meryem, 42-48;5145, Enbiyâ, 52-57;5341 Şuarâ, 69-82;6071 Sâffât, 85-87;6807 Zuhurf, 26-27;7146 Mümtahine, 4;7836.
- Nûh (a.s)'ın Karısının İhâneti:** Tahrîm, 10;7970.
- Lût (a.s)'ın Karısının İhâneti:** A'râf, 83;3022 Tahrîm, 10;7970.
- Firâvun'un Karısının Teslimiyeti:** Tahrîm, 11;7977.
- Kâfirler, Bâtılın Mücadelesini Yaparlar:** Kehf, 56;5017, 57;5018 Hacc, 19;5434.
- Bütün Peygamberlerin Düşmanları Olmuştur:** Furkân, 30-31;6005.

HALİFE

- İnsan, Allah'ın Yeryüzündeki Halifesidir:** Bakara, 30;255 En'âm, 165;288 A'râf, 69;3006, 74;3013 Yûnus, 14;3781, 73;3862 Neml, 62;6166 Fâtır, 39;6708 Sâd, 26;6863.
- Mü'minler Allah'ın Halifesidir:** En'âm, 165;2888.

HAMD

- Fâtiha, 2;73 Bakara, 30;255 267;1047 Nisâ, 131;1958 En'âm, 1;2548, 45;2629 A'râf, 43;2952 Tevbe, 112;3669 Yûnus, 10;3777 İbrâhîm, 1;4285, 39;4348 Hicr, 98;4415 Nahl, 75;4533, İsrâ, 111;4925 Kehf, 1;4933 Tâ-Hâ, 130;5282 Hacc, 64;5528 Mü'minûn, 28;5628 Neml, 15;6127, 59;6162, 93;6186 Kasas, 70;6236 Ankebût, 63;6319 Rûm, 18;6339 Lokmân, 25;26;6418 Secde, 15;6444 Sebe', 1;6625 Fâtır, 1;6677, 34;6701 Sâffât, 182;6837 Zümer, 29;6913, 74;6956, 75;6963 Mü'min, 7;6972, 55;7005, 65;7012 Şûrâ, 5;7077, Câsiye, 36;7220 Kaf, 39;7463 Tûr, 48;7520 Teğâbün, 1;7925, 6;7927 Nasr, 3;8728.**

HÂRÛN (A.S)

Hârûn (a.s)'a Peygamberlik Verilmiştir: Nisâ, 163;2037 En'âm, 84;2725 Sâffât, 114;6822.
Hârûn (a.s) Kardeşi Mûsâ (a.s)'a Yardımcı Olarak Görevlendirilmiştir: Meryem, 53;5150 Tâ-Hâ, 29-36;5205, 42;5239 Furkân, 35;6008 Şuarâ, 10-17;6056 Kasas, 33-35;6213.
Hârûn (a.s)'ın Kardeşi Mûsâ (a.s) İle Kısası: A'râf, 142;3076, 150;3086, 151;3087 Tâ-Hâ, 92-94;5263.
Hârûn (a.s) Kardeşi Mûsâ (a.s) İle Birlikte Firavun Taraftarlarına Gönderilmiştir: Yûnus, 75-78;3865 Mü'minûn, 45-46;5633 Furkân, 36;6008.
Hârûn (a.s)'ın Firavun ve Taraftarları İçin Bedduâsı: Yûnus, 87-89;3870.
Tevrât'ın Mûsâ (a.s) İle Hârûn (a.s)'a Verilmesi: Enbiyâ, 48;5340 Sâffât, 117;6822 118;6823.
Hârûn (a.s)'ın İsrâilîogulları ve Mûsâ (a.s) İle Birlikte Firavun'dan Kurtulmaları: Sâffât, 115-116;6822.
İsrailîogullarının Hârûn (a.s)'a İtaat Etmeişleri: A'râf, 142;3076, 150-151;3086.

HÂRÛT ve MÂRÛT

Hârût ve Mârût Adlı İki Meleğin Sihir Hakkındaki Yetkileri: Bakara, 102;437.

HASED (KISKANÇLIK)

Hased Anlaşmazlığa Düşürür: Bakara, 213;818.
Hased Edenin Şerrinden Allah'a Sığınmak: Felak, 1,5;8809.

HAYÂ

Şeytân Hayâsızlığı Emreder: Bakara, 169;675.
Hayâsızlık Harâmdır: A'râf, 33;2943.
Mü'min Erkeklerin Hayâsı: Nûr, 30;5856.
Mü'min Kadınların Hayâsı: Nûr, 31;5859 Kasas, 25;6204.

HAYAT

Hayat Veren Allah'tır: Hacc, 66;5528.
Hayat Allah İçindir: En'âm, 162;2883.

HAYIR ve İYİLİK

Hayır ve Şer İmtihândır: Enbiyâ, 35;5332.
Allah Bir Kişi Hakkında Hayır Dilerse Onu Geri Çevirecek Yoktur: Yûnus, 107;3888.
İnsana İyi ve Kötü Diye İki Yol Gösterilmiştir: Beled, 10;8459 Şems, 8;8469.
Allah'tan Hayır İstemek: Şuarâ, 84;6074.
Şer Sanılan Bir Şey Hayır Olabilir: Bakara, 216;833 Lokmân, 34;6424.
Hayır, Allah'ın Elindedir: Âl-i İmrân, 26;1206 Nisâ, 79;1763.
Âhiret İçin Önceden Hayır Yollamak: Bakara, 110;494 Hacc, 77;5536 Yâsîn, 12;6720 Haşr, 18;7821 Kiyâmet, 13;8194 İnfitâr, 5;8338.

- Hayır İşlerinde Yarışmak: Bakara, 148;621 Mâide, 48;2359 Mü'minûn, 61;5651.
 Birr: Bakara, 177;682, 189;746.
 İyilik Etmek: Bakara, 195;767 Âl-i İmrân, 134;1363 Nisâ, 36;1685, 114;1926, 125;1938 Nahl, 128;4594.
 İyiliklere Önder Olmak: Nisâ, 85;1773.
 İyiliği Açıklamak ve Gizlemek: Nisâ, 149;1973.
 İyilik Etmede ve Kötülüğten Sakınmakta Yardımlaşmak: Mâide, 2;2080.
 Kötülüğü İyilikle Savmak: Ra'd, 22;4234 Mü'minûn, 96;5668 Fussilet, 34-35;7062.
 Allah, (İyiliği) Emreder: Nahl, 90;4558.
 Yapılan İyiliği Çok Görmemek: Müddessir, 6;8175.
 Daha Çoğunu Bekleyerek, İyilik Yapmaktan Sakınmak: Müddessir, 6;8175
 İyilik Yaparla, Kötülük Yapmanın Misâli: Câsiye, 21;7213.
 Kötülüğe Karşı İyilik Dost Kazandırır: Mü'minûn, 96;5668 Fussilet, 34-36;7062.
 Hayra Engel Olmak: Bakara, 217;835 Kalem, 12;8055.
 İyilikleri Başa Kalkmak: Bakara, 262-264;1042, 266;1046 Şuarâ, 22;6056 Hucurât, 17;7423 Müzzemmil, 20;8171 Müddessir, 6;8175.
 Allah, İyiliğin Karşılığını Kat Kat Verir: Nisâ, 40;1693, 124;1938 En'âm, 160;2880 Yûnus, 26;3794 Şûrâ, 23;7097 Müzzemmil, 20;8171.
 Her İyiliğin ve Kötülüğün Karşılığı Verilecektir: Zilzâl, 6-8;8566.
 İyiliğin Karşılığı: Nisâ, 124;1938 Lokmân, 16;6406 Müzzemmil, 20;8171.

HAYVANLAR

- Bakara, 164;647 Mâide, 1-2;2080 95;2461 En'âm, 38;2609 Enfâl, 25;3792 55;3830 Hûd, 6;3901, 56;3958 Nahl, 5;4430, 8;4431, 10;4435 Hacc, 18;5431, 28;5445 30;5487 34;5493 Mü'minûn, 21-22;5624 Nûr, 45;5947 Neml, 82;6176 Ankebût, 60;6316 Lokmân, 10;6397 Sebe, 14;6635 Fâtır, 28;6693 Sâd, 33;6866 Mü'min, 70;7015, 80;7018 Şûrâ, 11;7088, 29;7105, Zuhurf, 12-13; 7138 Câsiye, 4;7207 Âdiyât, 1,5;8573.
 Hayvanların Yaratılışı: En'âm, 142;2844 Nûr, 45;5947 Fâtır, 27-28;6693 Zümer, 6;6898.
 Hayvanlar, İnsanlar İçin Yaratılmıştır: Nahl, 5-8;4376, 66;4402, 80;4406 Hacc, 33;5489 Mü'minûn, 21-22;5624 Yâsîn, 71-73;6771 Zümer, 6;6898 Mü'min, 79;7017, 80;7018 Zuhurf, 12-14;7138.
 Hayvanları Yaratan Allah'tır: En'âm, 142;2844.
 Hayvanların Üreyip Çoğalmaları: Bakara, 164;647.
 Hayvancılık: Nahl, 6;4430.
 Deve : En'âm, 144;2849 A'râf, 40;2948, 73;3013, 77;3014 Hûd, 64;3962 Yûsuf, 65;4111, 72;4118 İsrâ, 59;4784 Hacc, 36;5494 Şuarâ, 155;6089 Kamer, 27;7600 Haşr, 6;7805 Mürselât, 33;8232 Tekvîr, 4;8317 Gâşiye, 17;8437, Şems; 13;8482.
 Çekirge: A'râf, 133;3067 Kamer, 7;7595.
 Köpek: Mâide, 4;2126 A'râf, 176;3161 Kehf, 18;4964, 22;4970.
 Bildürün: Bakara, 57;344, A'râf, 160;3107 Tâ-Hâ, 80;5257.
 Koyun-Keçi: En'âm, 143;2849, 146;2853 Tâ-Hâ, 18;5202 Enbiyâ, 78;5353 Sâd, 23-24;6861 A'râf, 133;3067.
 Kurbağa: A'râf, 133;3067.
 Kurt: Yûsuf, 13-14;4039, 17;4041.
 Örümcek: Ankebût, 41;6299.
 Sığır: Bakara, 67-71;375, En'âm, 144;2849, 146;2853 Yûsuf, 43,46;4074.
 Yılan: A'râf, 107;3044 Tâ-Hâ, 20;5300 Şuarâ, 32;6060 Neml, 10;6123 Kasas, 31;6210.
 Maymun: Bakara, 65;367 Mâide, 60;2407 A'râf, 166;3110.

- Arı:** Nahl, 68-69;4403.
Karınca: Neml, 18;6127.
Kuşların Uçmasındaki Âyetler: Nahl, 79;4406 Mülk, 19;8011.
At: Âl-i İmrân, 14;1190 Enfâl, 60;3832 Nahl, 8;4431 Sâd, 31-33;6866 Haşr, 6;7805.
İnek: Bakara, 67;375, 68; 381,70;381 En'âm, 144, 2849, 146;2853 Yûsuf, 43,46;4074.
Katır: Nahl, 8;4377.
Balık: A'râf, 163;3108 Nahl, 14;4470 Kehf, 61;63;5020 Enbiyâ, 87;5366 Fâtur, 12;6687 Sâf-fât, 142;6826 Kalem, 48;8067.
Ebâbül Kuşları: Fîl, 1-5;8657.
Sinek: Hacc, 73;5534.
Sivrisinek: Bakara, 26;232 Enbiyâ, 70;5347.
Arslan: Müddessir, 51;8391.
Merkeb: Bakara, 259;1032 Nahl, 8;4431 Lokmân, 19;6407 Cum'a, 5;7880 Müddessir, 50;8190.

HELÂL OLAN ŞEYLERDEN YEMEK

- Helâl ve Temiz Olan Şeylerden Yemek:** Bakara, 168;675, 172;678 Mâide, 5;2134, 87-88;2438, En'âm, 118-119;2808, 142;2844 Nahl, 114;4586.
Yenmesi Helâl Olan Şeyler: Mâide, 1;2080, 4;2126, 5;2134 Hacc, 30;5487.
Ehl-i Kitâb'ın Kestigini ve Yemeklerini Yemek: Mâide, 5;2134.
Allah'ın Adıyla Kesilenlerin Yenmesi: En'âm, 118-119;2808.
Yemede İçmede Zarûret: Bakara, 173;678 Mâide, 3;2090 En'âm, 145;2850 Nahl, 115;4586.

HELÂL VE HARÂM

- Helâl ve Harâmda On Emir:** En'âm, 151-153;2859.
Harâmla Helâl Bir Olmaz: Mâide, 100;2491.
Helâli Harâm Kılmak: Mâide, 87;2438 En'âm, 138-140;2841 143-144;2849 A'râf, 32;2937.
İyice Bilmeden, Helâl ve Harâm Hakkında Hüküm Verenin Kötülüğü: Nahl, 116-117;4586.
Harâmdan Tevbe: Mâide, 93;2449.

HENDEK SAVAŞI

- Hendek Savaşında Allah'ın Mü'minlere Yardımı:** Ahzâb, 9-12;6476, 25-27;6493.

HESÂB VE HESÂB GÜNÜNÜN DEHŞETİ

- Kıyâmet Gününde Kimseden Kimseye Fayda Olmaz:** Bakara, 48;333, 123;527, 254;996 İbrâhîm, 31;4336 Şuarâ, 88-89;6074 Lokmân, 33;6423 Duhân, 41;7197 Rahmân, 35;7651 Meâric, 10-15;8104 İnfitâr, 17-19;8350.
Kıyâmet Günü Herkes Kendi Derdine Düşer: İbrâhîm, 31;4336 Nahl, 111,4583 Zümer, 56-58;6941, Şûrâ, 47;7128, Zuhurf, 67;7164 Abese, 33-37;8314.
Mahşerde Vücut Organları Dile Gelerek Neler Yaptıklarını Anlatacaktır: Nûr, 24;5812 Yâsîn, 65;6763 Fussilet, 20-22;7050, Kâf, 21;7445 Kıyâmet, 14-15;8194.
Hesâb Günü Bir Ayırdetme Günüdür: Mürselât, 13-15;8228, 38-40;8232 Nebe', 17;8258.
Mahşerde Amel Defterinin Çıkarılması: Furkân, 25;6002 Zümer, 7;6900, 69;6952 Câsiye, 29;7217 Tekvîr, 10;8318.
Hesâb Gününde Bütün İşlerin Açıklanması: Kalem, 42;8064 Hâkka, 18;8080 Kıyâmet, 13;8194 Târık, 9;8400 Âdiyât, 9-11;8574.

Hesâb Gününde Amellerin Tartılması: A'râf, 8;2904, 9;2905 İsrâ, 13;4701, 14;4702 Kehf, 49;4997 Enbiyâ, 47;5337 Mü'minûn, 102-103;5672 Câsiye, 29;7217, 33;7220 Kâri'a, 6-9;8577.

Mahşerde Hesâb Vermekten Kurtulmak Yoktur: Rahmân, 31,33,35;7651.

Hesâb Gününde Herkese Kazandığı Verilecektir: Bakara, 281;1072 Âl-i İmrân, 30;1227, 185;1499, 195;1520 İsrâ, 13;4701, 14;4702 Kehf, 49;4997 Yâsîn, 54;6757 Mü'min, 16-17;6983 Câsiye, 28;7217 Rahmân, 31;7651 Nebe', 40;8264 Tekvîr, 14;8318 İnfitâr, 1-5;8335, İnşikâk, 6;8366 Zilzâl, 6-8;8566.

Hesâb Gününde Kişi, Kötü Amelinden Kaçmak İsteyecektir: Âl-i İmrân, 30;1227 Kehf, 49;4997 Hâkka, 25-27;8084 Kıyâmet, 10-11;8194.

Hesâb Gününde Günahkârlar Yüzlerinden Tanınacaktır: Rahmân, 39-41;7653.

Hesâb Gününde Kitabı Sağdan Verilenler: İsrâ, 71;4798 Vâkıa, 8;6720 27;6729, 90-91;6776 Hâkka, 25-27;8084 Müddessir, 39-40;8190 İnşikâk, 7-9;8366 Beled, 12-18;8463.

Hesâb Gününde Kitabı Soldan Verilenler: Vâkıa, 9;7673, 41;7697 İnşikâk, 10-15;8366 Beled, 19-20;8463.

Kıyâmet Günü Sağ Ehli (Mü'minler Anlamında): Vâkıa, 8;7673, 27-40;7685.

Kıyâmet Günü Sol Ehli (Kâfirler Anlamında): Vâkıa, 9;7673, 41-56;7697.

Kıyâmet Günü İnsanlar Üç Sınıf Olacaktır: Vâkıa, 7-14;7672.

Kıyâmet Gününde Cennetlikler ve Cehennemlikler Ayrılacak: Rûm, 43;6380 Yâsîn, 59;6761 Şûrâ, 7;7080.

Hesâb Gününden Korkmak: Ra'd, 21;4234 İnsân, 7;8215.

Kıyâmet Gününde Yüzleri Bembeyaz Olacaklar: Âl-i İmrân, 106-107;1327 Kıyâmet, 22-23;8198 Abese, 38-39;8314 Gâşiye, 8-16;8435.

Kıyâmet Gününde Yüzleri Kapkara Olacaklar: Âl-i İmrân, 106-107;1327 Kıyâmet, 24-25;8198 Abese, 40-42;8314 Gâşiye, 1-7;8433.

Mahşerde İnsanlara ve Cinlere Hitâb: En'âm; 130;2833 Yâsîn, 59-64;6761.

Kıyâmet Gününde Peygamberler de Sorulacaktır: A'râf, 6-7;2902.

Kıyâmet ve Haşir Olaylarının Tertîbi: Zümer, 68-75;6952.

Kıyâmet Günü A'râf Ehlinin Durumu: A'râf, 46-49;2955.

Kıyâmet Günü Müşrikler: Âl-i İmrân, 151;1381 Nisâ, 120-121;1929, En'âm, 22-24;2586, 30;2592 Tevbe, 17;3434 Yûnus, 28-30;3797 Hûd, 20;3914, 22;3915 Yûsuf, 107;4145 Ra'd, 34;4252 Hicr, 95-96;4415 Nahl, 86-87;4554 Kehf, 52-53;5014 Mü'minûn, 99-108;5669, 112-115;5678 Furkân, 11-14;5988 Şuarâ, 91-103;6077 Kasas, 62-67;6233, 74;6238 Ankebût, 54;55;6314 Rûm, 12-13;6338 Sebe', 31-33;6658 Sâffât, 19-34;6785, 38-39;6791, Sâd, 55-64;6884, Zümer, 15-16;6904, 60;6946 Mü'min, 71-76;7015, 84-85;7019 Fussilet, 6;7029, 47;7070 Zuhuruf, 36-39;7150 Kâf, 22-30;7445, Kalem, 42;8064, 43;8065 Meâric, 42-44;8110 Müzzemmil, 11-13;8169 Beyyine, 6;8563.

Kıyâmet Günü Kâfirler: A'râf 38-39;2946, 48;2963 Yûnus, 45;3825, 46;3827, 54;3830 İbrâhîm, 21;4304, 22;4306, 28-29;4335, 49-50;4358, Hicr, 2;4373 92-93;4411 Nahl, 27;4489, 84-85;4554 İsrâ, 72;4798 Kehf, 100-101;5089 Tâ-Hâ, 102-104;5269, 124-127;5279, Furkân, 11-14;5988, 22;5996, 27-29;6002 Neml, 83-85;6181 Rûm, 12, 14-16;6336, 55-57;6387 Secde, 12;6442 Ahzâb, 66-68;6605 Fâtûr, 36-37;6703 Yâsîn, 48-53;6756, Zümer, 47-48;6924, 71-72;6955 Mü'min, 10-12;6979, 71-72;715 Fussilet, 19-24;7050, Şûrâ, 22;7094, 44-46;7126, Duhân, 47-50;7198 Câsiye, 27;7217, 31-35;7219, Ahkâf, 20;7251, 34;7284 Tûr, 11-16;7506 Kamer, 6-8;7595 Rahmân, 39,41;7653, 43-44;7653 Vâkıa, 41-46;7697, 51-56;7698 Tegâbûn, 9;7928 Tahrîm,

7;7065 Mülk, 6-11;8009 Müddesir, 8-10;8175 İnsân, 4;8215 Mürselât, 19;8230, 24;8231 29-37;8232, 45,47-49;8234 Nebe', 21-30;8258, Nâziât, 34-39;8288 İnfitâr, 14-16;8350 Mutaffifîn, 15-17;8357 İnşikâk, 10-14;8366 Târik, 10;8400 A'lâ, 11-12;8411.

Kıyâmet Günü Münâfıklar: Nisâ, 138;1962, 145;1971 Mâide, 41;2341 Tevbe, 55;3512, 68;3564, 74;3571, 101;3603, 126;3704 Muhammed, 27-28;7307 Fetih, 6;7336 Hadîd, 13-15;7742 Mucâdele, 15-17;7789 Haşr, 16-17;7818.

Kıyâmet Günü Mü'minler: Tâ-Hâ, 112;5272 Enbiyâ, 101-103;5385 Furkân, 24;5997 Rûm, 14-16;6838 Yâsîn, 55;6759 Zümer, 73;6956 Mü'min, 51;7004 Zuhruf, 68-73;7164 Câsiye, 30;7219 Fecr, 27-30;8454.

HIRİSTİYANLAR VE HİRİSTİYANLIK

Hiristiyanlar, Hz. İsa'nın Göğe Yükseltilmesi Konusunda Fırkalara Ayrıldılar: Saff, 14;7873.

Hiristiyanlar, Allah'a Çocuk İsnâd Ettiler: Bakara, 116;514 Nisâ, 171;2060 Mâide, 18;2175 Tevbe, 30;3454 Nahl, 71;4529 Meryem, 88-92;5184 Enbiyâ, 16-17;5299 Zuhruf, 65;7159.

Hiristiyanların ve Yahûdilerin İnkârlarına Karşı Mü'minlerin Cevâbı: Bakara, 135-140;576.

Hiristiyanların Hz. Peygamberi Yalanlamaları: Bakara, 139-140;579, 146;618 En'am, 20;2580.

Hiristiyanlar, Hz. İsa'nın Tanrılığını İddiâ Ettiler: Âl-i İmrân, 61;1263, 64;1275, 79;80;1288 Mâide, 17;2175, 75;2425, 116-117;2531 Tevbe, 31;3454 Meryem, 37;5139, 39;5143 Zuhruf, 65;7159.

Hiristiyanlıkta Teslis İnancı: Nisâ, 171;2060 Mâide, 73-74;2424 116-117;2531.

Hiristiyanlar, Kendilerinin Allah'ın Oğulları Olduklarını Söylerler: Mâide, 18;2175.

Hiristiyanlardan İmân Edenler: Bakara, 62;363 Mâide, 69;3422, 82-85;2435.

Hiristiyanlar, Râhibleri Tanrı Edindiler: Tevbe, 31;3454, 34;3467.

Hiristiyanların Şirki: Zuhruf, 65;7159, 66;7164.

Hiristiyanların Ruhbânîliğe Sapmaları: Hadîd, 27;7759.

Hiristiyanların Dostlukları ve Düşmanlıkları: Bakara, 105;481, 120;523, 145;617 Mâide, 51;2374, 82;2435.

Hiristiyanlar; Cennet Bizimdir, Derler: Bakara, 111-112;498.

Hiristiyanlar, Yahûdilere Düşmandır: Bakara, 113;498, 140;579 Mâide, 18;2175 Enbiyâ, 93;5378 Şûrâ, 14;7089.

Hiristiyanlar, Kendi Dinlerine Dâvet Ederler: Bakara, 135;576, 136;577.

Hiristiyanlar, İncil'i Tahrif Ettiler: Âl-i İmrân, 65;1277, 78;1287 Mâide, 110;2519.

Hiristiyanlar, Allah'a Verdikleri Sözde Durmadılar: Mâide, 14;2166.

Hiristiyanlar Birbirlerine Düşmandırlar: Mâide, 14;2166.

Hiristiyanlar, Bâtıl Yollarla İnsanların Mallarını Yerler: Tevbe, 34;3467.

HİRSİZLİK

Hırsızlıkla Mala Sahip Olmak: Bakara, 188;741 Nisâ, 29-31;1654.

Hırsızlığın Cezâsı: Mâide, 38;2272.

Hırsızlığın Tevbesi: Mâide, 39;2272.

HIZIR (A.S.)

Hızır (a.s.)'ın Mûsâ (a.s.) İle Yolculuğu: Kehf, 60-82;5020.

Hızır (a.s.)'a Allah, Gaybın İlmini Vermişti: Kehf, 65;5020.

HİCRET

- Allah Yolunda Hicret Etmek: Bakara, 218;835 Nisâ, 100;1874 Enfâl, 72;3387 Ankebût, 56;59;6316 Zümer, 10;6903.
- Hicret Edenlerin Üstünlüğü: Tevbe, 20-22;3437 Ankebût, 56-60;6316.
- Hicret Edenlerin Mükâfâtı: Âl-i İmrân, 195;1520 Enfâl, 72-75;3378 Tevbe, 20-22;3437 Nahl, 41;4500 110;4583 Hacc, 58-59;5524 Zümer, 10;6903
- Hicret Edenlere Allah'ın Yardımı: Enfâl 26;3276 Ankebût, 60;6316.
- Hicret Esnâsında Ölenler: Nisâ, 100;1874.
- Hicret Etmeyip Düşman İçinde Kalanlar: Nisâ, 75;1762, 97-99;1874.

HİDÂYET

- Hidâyet Allah'tan Korkanlar İçindir: Bakara, 150;623.
- Hidâyeti Allah Verir: Bakara, 213;818, 272;1057 A'râf, 30;2931, 43;2952 Nahl, 9;4433 Sebe', 50;6669 Müddessir, 55-56;8191 İnsân, 29-30;8223 Tekvîr, 29;8329.
- Allah, Kâfirlere ve Münâfıklara Hidâyet Vermez: Bakara, 264;1042 Zümer, 3;6895 Münâfikûn, 6;7910.
- Allah'ın Murâdı Hidâyettir: Nisâ, 26;1646 Yûnus, 25;3792 Hadîd, 9;7736.
- Allah, Dilediğine Hidâyet Verir: En'âm, 39;2609 Yûnus, 25;3792 Ra'd, 27;4239 İbrâhîm, 4;4287 Nahl, 93;4573 Hacc, 16;5426 Nûr, 35;5895, 46;5950 Kasas, 56;6228 Fâtır, 8;6681, 22;6691 Şûrâ, 13;7089 İnsân, 30;8223.
- Allah, Hidâyet Ettiği Kimsenin Göğsünü İslâma Açar: En'âm, 125;2822, A'râf, 179;3168.
- Allah Dileseydi Bütün İnsanlar İmân Ederdi: Yûnus, 99-100;3885 Ra'd, 31;4247 Nahl, 9;4433 Secde, 13;6442.
- Allah'ın Hidâyet Ettiği Kimseyi Saptıracak Yoktur: Zümer, 37;6918.
- İnsana Doğru Yol Gösterilmiştir: İnsân, 3;8207 A'la, 3;8410 Leyl, 12-14;8491.
- İnsana Hayır ve Şer Diye İki Yol Gösterilmiştir: Beled, 10;8459 Şems, 8;8469.
- Hidâyette Olanlar: Bakara, 5;178 Necm; 30;7546 32;7547.
- Hidâyete Ulaşmanın Yolu: Bakara, 186;717.
- Hidâyeti Kabul Edenler, Kendileri İçin Eder: Yûnus, 108;3889 İsrâ, 15;4703 Meryem, 76;5176 Neml, 92;6186 Zümer, 41;6921.
- Allah'ın Hidâyet Verdiği Kimseler Doğru Yoldadır: İsrâ, 97;4883 Kehf, 17;4963.
- Allah'ın Hidâyetine Tâbi Olanlar: Tâ-Hâ, 123;5279 Kasas, 85;6248 Muhammed, 17;7300 Müddessir, 55;8191 İnsân, 29;8223 Tekvîr, 27-28;8329.
- Hidâyet Yolu Allah Yoludur: Şûrâ, 53;7131.
- Hidâyet İçin Duâ: Fâtîha, 5-7;93 Bakara, 128;544, 129;570 Âl-i İmrân, 8;1167, 53;1256 193;1505 Yûsuf, 101;4140.

HİKMET

- Bakara, 129;570, 151;624 213;926, 251;983 269;1047 Nisâ, 54;1734, 113;1922 Mâide, 110;2519 Nahl, 125;4592 İsrâ, 39;4776 Lokmân, 12;6400 Ahzâb, 34;6518 Sâd; 20;6857 Zuh-ruf, 63;7169 Kamer, 5;7580 Cum'a, 2;7877.
- Allah'tan İlim İstemek: Tâ-Hâ, 114;5274.
- Haktan Şüphe Etmemek: Bakara, 147;619 Âl-i İmrân, 60;1263 En'âm, 114;2806 Yûnus, 94-95;3882 Hucurât, 15;7423.

HUBÛBÂT

- En'âm, 141;2844 Ra'd, 4;4204 Nahl, 11;4435.

HÜD (A.S) ve ÂD KAVMI

- Hüd (a.s) ve Kavmini Anlatan Âyetler: A'râf, 65-72;3006, Hüd, 50-60;3957 Mü'minûn, 31-41;5630 Şuarâ, 123-140;6082, Kamer, 18-21;7599 Ahkâf, 21-23;7254.
- Hüd, (a.s) Âdem Kavmine Gönderilmiştir: A'râf, 65;3006 Hüd, 50;3957 Mü'minun,32;5630 Şuarâ, 125;6082 Ahkâf, 21;7254.
- Âd Kavmi, Nûh Kavminden Sonradır: Mü'minûn, 31;5630.
- Birinci ve İkinci Âd Kavimleri: Necm, 50;7555.
- Âd Kavminin Oturduğu Yer: Ahkâf, 21;7254.
- Âd Kavminin Kötülüğü: Şuarâ, 128-130;6082 Fussilet, 15;7048 Hâkka, 4;8075, 9;8076.
- Hüd (a.s)'ın Kavmini Hakka Daveti ve Kavminin Tepkisi: A'râf, 65-72;3006, Hüd, 50-57;3957 Mü'minûn, 32-38;5630, Şuarâ 123-138;6082, Ahkâf, 21-23;7254.
- Hüd (as) 'ın Kavmine Karşı Allah'a Duâsı: Mü'minûn, 39-40;5630.
- Âd Kavminin Yok Oluşu: A'râf, 65-72;3006, Hüd, 57-60;3959 Mü'minûn, 39-41;5630 Furkân, 38;6008 Şuarâ, 139-140;6084 Ankebût, 38;6286 Fussilet, 15-16;7048 Ahkâf, 24-26;7254, Kâf, 13-14;7444 Zâriyât, 41-42;7492 Necm, 50;7555 Kamer, 18-22;7599 Hâkka, 6-8;8076 Fecr, 6-8,11-13;8444.

HUDEYBİYE MUÂHEDESİ

- Hudeybiye Seferi Ve Anlaşması Hudeybiye Anlaşması İle Allah, Mü'minlere Zafer Kapılarını Açmıştır: Fetih, 1-3;7332, 22;7351.
- Hudeybiye'de Düşmanın Barış İstemesi: Fetih, 22-24;7351.
- Hudeybiye Anlaşmasının Hikmetleri: Fetih, 25-27;7356.
- Hudeybiye Anlaşmasının Sonradan Müslüman Olacaklarla İlgili Maddesine Göre Kadınların Durumu: Mümtahine, 10;7841.
- Hudeybiye Anlaşmasının Müşrikler Tarafından Bozulması: Tevbe, 1-2;3404.

HUNEYN SAVAŞI

- Huneyn Savaşında Mü'minlerin Yersiz Gurûrları Yüzünden Zarar Görmeleri: Tevbe, 25-27;3441.
- Huneyn Savaşında Allah'ın Mü'minlere Yardımı: Tevbe, 26-27;3441.

HURMA ve HURMA AĞACI

- Bakara, 266;1046 En'âm, 99;2758, 141;2844 Ra'd, 4;4204 Nahl, 11;4435 67;4512 İsrâ, 91;4876 Kehf, 32;4986 Meryem, 23;5128, 25;5131 Tâ-Hâ, 71;5252 Mü'minûn, 19;5624 Şuarâ, 148;6087 Yâsin, 34;6735, 39;6737 Kâf, 10;7442 Kamer, 20;7599 Rahmân, 11;7626, 68;7663 Haşr, 5;7798 Hâkka, 7;8076 Abese, 29;8310.

HÜRRİYET

- Bakara, 256;1022 Tevbe, 6;3422 İsrâ, 54;4781 Kâf, 45;7466 A'lak, 9-10;8523 Kâfirûn, 6;8722.

—I—

IRK, SOY-SOP ve DİL

- Renklerin Başka Başka Oluşu: Rûm, 22;6346 Fâtır, 27-28;6693.
 İnsanların Soy ve Hısımlara Ayrılması: Furkân, 54;6026, Hucurât, 13;7419.
 Irk Üstünlüğü Yoktur: Hucurât, 13;7419.
 Soy-Sopla Ögünmek: Tekâsür, 1-7;8581.
 Soysuzların Kötülenmesi: Kalem, 13;8055.
 Dillerin Başka Başka Oluşu: Rûm, 22;6346.

—İ—

İBÂDET

- İbâdet Etmek: 99;4415 Hacc, 77;5536 Furkân, 77;6049 Neml, 91;6186 Ankebût, 17;6268, 36;6285 Ahzâb, 35;6535 Yâsîn, 60-61;6761 Mü'min, 14;6784.
 İbâdet Yalnız Allah'adır: Fâtîha, 5;93 Bakara, 21-22;208 83;404 Nisâ, 36;1685 En'âm, 3;2548 102;2785 162;2883 Yûnus, 3;3741 Hüd, 2;3894 123;4003 Nahl, 52;4505 İsrâ, 23;4719 Meryem, 65;5164 Zümer, 2;6895 66;6898 Fussilet, 27-38;7065.
 İnsanlar ve Cinler, İbâdet İçin Yaratılmıştır: Zâriyât, 56-57;7496 Cinn, 16-17;8151.
 Allah'a Kulluk Etmenin Misâli: Rûm, 28;6350.
 Kibirlenip Allah'a Kulluktan Kaçınmak: Nisâ, 172-173;2067 A'râf, 146,147;3083, 207;2084 Nahl, 48;4504 Fussilet, 37-38;7065.
 Herkes, Allah'ın Huzûruna Kul Olarak Varacaktır: Meryem, 93;5185.
 Allah'ın İbâdete İhtiyacı Yoktur: Ankebût, 6;6261.
 Peygamberler Allah'a İbâdete Davet Ederler: Âl-i İmrân, 79-80;1288 Enbiyâ, 90;5374 Neml, 45;6156 Ahzâb, 7-8;6472.
 Cenneti Kazanmak İçin İbâdet: Tevbe, 111;3660.
 İbâdetde İhlâs: A'râf, 29;2931 Tevbe, 112;3669 Zümer, 2;6895 11;6903, 14;6904 Mü'min 14;6979 65;7012.
 İbâdetde İhsân: Bakara, 112;498.
 Münâfıklar İbâdeti Gösteriş İçin Yaparlar: Nisâ, 142;1967 Tevbe, 107;3652.
 Gece İbâdeti: Furkân, 64;6036 Müzzemmil, 1-4;8161 6-7;8162, 20;8162, 41;46;8171 Tevbe, 107;3652 İnsan, 26;8223.

İBRÂHİM (A.S) KAVMI

- İbrâhîm (a.s)'in Kıssasını Anlatan Âyetler: En'âm, 74-84;2707, Hüd, 69-76;3963, Hicr, 51-60;4400 Meryem, 42-50;5145 Enbiyâ, 51-73;5341, Şuarâ, 69-104;6071, Ankebût, 16-18;6268, 24-27;6276, Sâffât, 83-113;6807.
 İbrâhîm (a.s)'a Peygamberlik Verilmiştir: Bakara, 124;529, 130;573 Nisâ, 163;2037 Nahl, 121-122;4589 Enbiyâ, 51;5341 Sâd, 45-47;6882 Hadîd, 26;7759.
 İbrâhîm (a.s)'ın Allah'a Teslimiyeti: Bakara, 128;544, 131-132;573 Nahl, 120;4589 Meryem, 41;5145 Sâffât, 100-107;6811.
 İbrâhîm'in Dini: Bakara, 130;673, 135;576 Âl-i İmrân, 95;1303 Nisâ, 125;1938 En'âm, 161;2883 Nahl, 120-123;4589.

- İbrâhîm, (a.s) Nûh (a.s)'ın Dini Üzerindeydi: Sâffât, 83-84;6807.
- İbrâhîm (a.s)'ın İnsanlar Arasında Hükmedecek Mevki İstemesi: Şuarâ, 83;6074.
- Lût (a.s)'ın İbrâhîm (a.s)'a İmân Etmesi: Ankebût, 26;6278 Sâffât, 99;6811.
- Meleklerin, Lût Kavminin Haberini Önce İbrâhîm (a.s)'a Getirmeleri: Hûd, 69-70;3963, 74-76;3967 Hicr', 57-60;4401 Ankebût, 31;6283, 32;6284 Zâriyât, 31-34;7491.
- İbrâhîm (a.s)'ın Yakini Bilgiye Sahip Olması: En'âm, 75;2707.
- İbrâhîm (a.s)'ın Neslinden Peygamberler Gönderilmiştir: Âl-i İmrân, 33-34;1229 En'âm, 84;2725 Enbiyâ, 72;5349, 73;5350 Ankebût, 27;6278 Sâffât, 108-113;6811 Hadîd, 26;7759.
- İbrâhîm (a.s)'ın Nesli Hakkındaki Duâları: Bakara, 124;529, 128;544, 129;570 İbrâhîm, 35-36;4340, 40;4348.
- İbrâhîm, (a.s)'a ve Eşine İhtiyâr Olmalarına Rağmen Melekler Tarafından İshâk ve Torunu Yâ'kûb'la Müjdelenmesi: Hûd, 69-73;3964 Hicr, 51-55;4400 Meryem, 49-50;5149 Enbiyâ, 72-73;5349 Ankebût, 27;6278 Sâffât, 112-113;6811 Zâriyât, 24-30;7489.
- İbrâhîm (a.s)'a İsmâîl (a.s) ve İshâk (a.s)'ın Verilmesi: İbrâhîm, 39;4348 Ankebût, 27;6278.
- İbrâhîm (a.s)'ın Hz. Muhammed (a.s) İçin Duâsı: Bakara, 129;570.
- İbrâhîm (a.s)'ın Hz. İsmâîl'i Kurbân Etmek İstemesi ve Allah'ın Onu İmtihânı: Sâffât, 100-107;6811.
- İbrâhîm (a.s)'ın Kâ'be'yi İnşası: Bakara, 127;544.
- Makâm-ı İbrâhîm: Bakara, 125;537.
- İbrâhîm (a.s)'ın Mekke Hakkında Duâsı: İbrâhîm, 35;4340.
- İbrâhîm (a.s)'ın Hz. Hâcer ve İsmâîl'i Mekkeye Getirip Bırakması: İbrâhîm, 37;4347.
- İbrâhîm (a.s)'ın Hacca Davetle Emrolunması: Hacc, 27-29;5443.
- İbrâhîm (a.s)'ın Kendisi, Ana-Babası ve Mü'minler İçin Duâsı: İbrâhîm, 41;4348 Şuarâ, 83-87;6074.
- İbrâhîm (a.s)'ın Ölülerin Diriltilmesi Konusundaki Merâkı: Bakara, 260;1035.
- Allah'ın İbrâhîm (a.s)'ı Dost Edinmesi: Nisâ, 125;1938.
- Yahûdî ve Hristiyanların İbrâhîm (a.s) Hakkında Çekişmeleri: Âl-i İmrân, 65-67;1277.
- İbrâhîm (a.s)'ın Atası Âzer'i Hakka Davet Edişi: En'âm, 74;2707 Meryem, 42-48;5146, Enbiyâ, 52-57;5341 Şuarâ, 69-82;6071, Sâffât, 85-87;6807 Zuhurf, 26-27;7146 Mümtahine 4;7836.
- İbrâhîm (a.s)'ın Kavmini Hakka Daveti ve Kavminin Ona Tepkisi: Enbiyâ, 52-57;5341 Şuarâ, 69-82;6071 Ankebût, 16-18;6268, 24-26;6276, Sâffât, 85-87;6807 Zuhurf, 27-27;7146.
- İbrâhîm (a.s)'ın Akıl Yolu İle Allah'ı Araması: En'âm, 76-79;2707 Enbiyâ, 58-67;5243, 5346 Şuarâ, 70-82;6071.
- İbrâhîm (a.s)'ın Kavmiyle Münâzarası: En'âm, 80-83;2720, Şuarâ, 70-82;6071 82;6073 Sâffât, 88-96;6808.
- İbrâhîm (a.s)'ın Kavminin Putlarını Kırması: Enbiyâ, 52-68;5341, Sâffât, 88-97;6808.
- İbrâhîm (a.s)'ın Kâ'be'yi Putlardan Temizlemesi: Hacc, 26;5442.
- İbrâhîm (a.s)'ın Nemrûd İle Tartışması: Bakara, 258;1029.
- Nemrûd'un Tanrılık İddiâsı: Bakara, 258;1029.
- İbrâhîm (a.s)'ın Nemrûd Tarafından Ateşe Atılması: Enbiyâ, 68-71;5347 Ankebût, 24;6276 Sâffât, 97-98;6808.
- Nemrûd'un Ölümü: Enbiyâ, 70;5347.

İDDET

- Boşanmış Kadınların İddeti: Bakara, 228;898, 231;926 Talâk, 4;7943.
- Kocası Ölen Kadınların İddeti: Bakara, 234;937.
- Hâmile Kadınların İddeti: Talâk, 4;7943.

İDRİS (A.S)

İdris (a.s.)'e Peygamberlik Verilmiştir: Meryem, 56-57;5154 Enbiyâ, 86;5363.

İdris (a.s.)'ın Sabredenlerden Olması: Enbiyâ, 85;5363.

İFFET

Mü'minûn, 5-7;5543, Mümtahine, 12;7846 Meâric, 29-30;8107.

İffetli Kadınların Misâli Hz. Meryemdir: Tahrîm, 12;7977.

İFTİRÂ

İftirâ Etmek: Ahzâb, 58;6600.

Zinâ Atfederek İftirâ Etmek: Nûr, 4-5;5695, 19;5808, 23;5812, 26;5847.

Kendi İşlediği Günâhı Başkasına Atfetmek: Nisâ, 112;1922.

Mü'mini Küfürle Suçlamak: Nisâ, 94;1867.

Fâsıkların Getirdiği Haberi Araştırmak: Hucurât, 6;7402.

İHÂNET

Hâinlik Edenler: Âl-i İmrân, 161;1401 Nisâ, 107;1916.

Allah'a ve Rasûlüne Hâinlik Etmek: Enfâl, 58;3330.

Antlaşmalarına Hâinlik Edenler: Enfâl, 23;4487.

İHLÂS

Allah, Kalblerde Olanı Bilir: Ahzâb, 51;6566, 54;6572 Mü'min, 19;6985.

İhlâs Sahipleri: Sâffât, 40-49;6791.

İmânda İhlâs: Âl-i İmrân, 16-17;1196 Mü'minûn, 57-61;5651 Ankebût, 2-3;6260 Fetih, 29;7388 Hadîd, 7;7736.

İbâdetde İhlâs: A'râf, 29;2931 Tevbe, 112;3669 Zümer, 2;6895, 11;6903 14;6904 Mü'min, 14;6979, 65;7012.

Savaşta İhlâs: Enfâl, 47;3321.

İHRÂM

İhrâmlı İken Kadına Yaklaşmamak: Bakara, 197;781.

İhrâmlı İken Günâh İşlememek: Bakara, 197;781.

İhrâmlı İken Kavga Etmemek: Bakara, 197;781.

İhrâmdan Çıkınca Avlanmak: Mâide, 2;2080.

İhrâmlı İken Avlanmak: Mâide, 94-97;2461.

İhrâmlı İken Avlanmanın Kefâreti: Mâide, 95;2461.

İhrâmlı İken Helâl Olanlar: Mâide, 1-2;2080.

İHSÂN

İhsân Nedir?: Yûnus, 26;3794.

Allah İhsânı Emreder: Nahl, 90;4558.

Gerçek Muhsinler: Lokmân, 3-5;6393.

Amel ve İbâdetle İhsân: Bakara, 112;479.

İHTİLÂF

Dinde İhtilâfa Düşmek: Âl-i İmrân, 103;1322, 105;1327 En'âm, 159;2879 Enfâl, 46;5337 Mü'minûn, 53;5635 Rûm, 32;6352 Şûrâ, 13-16;7089.

İhtilâf Edilen Konu Hakkında Kur'an'a Başvurmak: Nisâ, 59;1742.

İhtilâf Edilen Şey Hakkında Hükmü Allah Verecektir: Bakara, 113;498 Âl-i İmrân, 55;1259 Mâide, 48;2359 Nahl, 92;4570 Hacc, 69;5530 Ankebût, 52;6312 Secde, 25;6454 Zümer, 3;6895, 46;6923 Şûrâ, 10;7088.

Ehl-i Kitâbın İhtilâfı: Bakara, 213;818 Âl-i İmrân, 19;1197.

İHTİRÂS

Bakara, 213;818.

İLÂ

Bakara, 226-227; 895.

İLİM ÖĞRENMENİN VE ÖĞRETMENİN FAZİLETİ

Âl-i İmrân, 7;1167, 18;1197 Nisâ, 162;2035 İsrâ, 107;4924 Hacc, 54;5519 Şuarâ, 197;6099 Ankebût, 43;6299 Fâtır, 28;6693 Zümer, 9;6901 Mücadele, 11;7782.

Câhillerden Yüz Çevirmek: Bakara, 67;375 Mâide, 50;2359 En'âm, 35;2665 A'râf, 199;3196 Hûd, 46;3936.

İlim İle Amel Etmek: Mâide, 105;2501 Cum'a, 5;7880.

Bilmediğini Sorarak Öğrenmek: Nahl, 43;4500 Enbiyâ, 7;5297.

Çok Soru Sormaktan Sakınmak: Mâide, 101-102;2491 Mücadele, 12;7786.

Allah'ın Adı İle Okumak: A'lak, 1,3;8029.

Öğrenmek: Bakara, 129;570, 151;624 Kehf, 60;5020, 82;5055 Ahzâb, 34;6518.

Kalem: Kalem, 1;8029 A'lak, 4;8521.

Yakini, Bilginin Dereceleri: Vâkıa, 95;7718 Hâkka, 51;8096.

Bildiğini Öğretmek: Bakara, 129;570, 151;624 Tevbe, 122;3698 Abese, 2-4;8293.

Bildiğini Gizlemekten Sakınmak: Bakara, 159;641, 174;680.

Bilmeden Hüküm Vermenin Kötülüğü: En'âm, 119;2808, 144;2849 Hacc, 8;5422 Lokmân, 20;6418 Mü'min, 83;7019.

İLYÂS (A.S)

İlyâs (a.s)'ın Kıssasını Anlatan Âyetler: En'âm 85;2725 Sâffât, 123-132;6824.

İlyâs (a.s)'a Peygamberlik Verilmiştir: En'âm, 85;2725 Sâffât, 125;6824.

İlyâs (a.s)'ın Neslinden Peygamberler Gelmiştir: Sâffât, 129-132;6824.

İlyâs (a.s)'ın Kavmini Hakka Daveti: Sâffât, 124-128;6824.

İMÂN

- Gaybe İmân: Bakara, 3;162 En'âm, 59;2648 Yûnus, 20;3788 Nahl, 77;4535 Fâtır, 18;6689 Yâsîn, 11;6720 Mülk, 12;8010.
- Haktan Şüphe Etmemek: Bakara, 147;619 Âl-i İmrân, 60;1263 En'âm, 114;2806 Yûnus, 94-95;9882 Hucûrât, 15;7423.
- İmânda Samîmî Olmak: Âl-i İmrân, 16-17;1196 Mü'minûn, 57-61;5651 Ankebût, 2-3;6260 Fetih, 29;7388 Hadîd, 7;7736.
- Ye's (Ümitsizlik) Halindeki İmân Geçersizdir: Nisâ, 159;1981 En'âm, 158;2873 Yûnus, 90;3873, 91;3874, 98;3883 Enbiyâ, 12-15;5298 Sebe', 54;6671 Mü'min, 84-85;7019 Muhammed 18-19;7300 Fecr, 21-23;8434.
- İmân Edilecek Şeyler: Bakara, 177;682, 285;1138 Nisâ, 136;1961.
- İmân Edenlerin Mükâfâtı: Bakara, 62;263, 82;402, 186;717, 218;835, 277;1069 Âl-i İmrân, 57;1259 Nisâ, 57;1736, 122;1929, 173;2067 Mâide, 9;2162 En'âm, 48;2632 A'râf, 42-43;2951 Tevbe, 20-22;3436 Yûnus, 9;3777, 26;3794 Hûd, 23;3971 Ra'd, 29;4239 Kehf, 107-108;5098 Ankebût, 58-59;6316 Lokmân, 8-9;6396 Secde, 19;6451 Ahzâb, 35;6535 Fâtır, 7;6681 Fussilet 8;7029 Şûrâ, 22;7094, 23;7097 Muhammed, 12;7295 Tûr, 21-24;7512 Mülk, 12;8010 İnşikâk, 25;8369 Bürûc, 11;8396 Leyl, 5-7;8485 Tîn, 6;8511 Beyyine, 7-8;8563 Asr, 1-3;8590.
- Mü'minlerin İmânını Artıran Allah'tır: Fetih, 4-5;7336 Hucurât, 7-8;7402.

İMTİHÂN

- Felâketlerle İmtihân: Bakara, 155;633, 214;831 Âl-i İmrân, 186;1499 Ankebût, 2-3;6260.
- Allah Ölümü ve Hayatı İmtihân İçin Yaratmıştır: Mülk, 2;7983.
- Hakâret ve Saldırılarla İmtihân: Âl-i İmrân, 186;1499.
- Allah Kullarını İmtihân Eder: Muhammed, 31;7308 İnsân, 2;8207.
- Şeriatların Muhtelif Olmasıyla İmtihân: Mâide, 48;2359.
- Allah, İmtihân İçin Kimini Kimine Üstün Kılmıştır: En'âm, 165;2888.
- Allah, Dünya Nimetleri Vererek İmtihân Eder: Kehf 7-8;4935.

İNCİL

- İncil, Hz. İsa'ya Verilmiştir: Âl-i İmrân, 48;1251 Mâide, 46;2357 Hadîd, 27;7759.
- İncil, Kur'an'dan Önce İnsanlar İçin Hidâyet ve Nur İdi: Âl-i İmrân, 3-4;1147 Mâide, 6;2357.
- İncil, Tevrât'ı Tasdik Eder: Mâide, 46;2357.
- İncil Şeriatı: Mâide, 47;2357 Tevbe, 111;3660.
- İncil, Hristiyanların Tahrifine Uğramıştır: Âl-i İmrân, 65;1277, 78;1287 Mâide, 110;2519.

İNCİR

- Tîn, 1;8511.

İNFÂK

- Allah Yolunda İnfâk: Bakara, 3;162, 195;767, 245;967 254;996, 261;1038, 270;1054, 272;1057, 274;1057 Enfâl, 3;3235 Ra'd, 22;4234 İbrâhîm, 31;4336 Hacc, 35;5493 Kasas, 77;6239 Secde, 16;6444 Fâtır, 29-30;6695 Hadîd, 7;7736 Münafikûn, 10-11;7921 Teğâbûn, 16-17;7931.

- Mala Olan Sevgiye Ragmen Allah Sevgisiyle İnfâk:** Bakara, 177;682 İnsân, 8;8215.
İnfâkta Ölçü: Furkân, 67;6036 Muhammed, 36-38;7312.
Allah için İnfâk Edenlerin Hali: Bakara, 264-266;1042, 272;1057 Kasas, 77;6239 Münafikûn, 10-11;7921 Leyl, 17-21;8491.
İnfâkı Malın İyisinden ve Sevilen Şeylerden Yapmak: Bakara, 267;1047 Âl-i İmrân, 92;1298.
İnfâk Yapılacak Mal: Bakara, 3;162, 219;841 Şûrâ, 38;7109.
Kendilerine Verilecek Kimseler: Bakara, 215;833, 273;1057 Nûr, 22;5810.
İnfâk Ettiklerini Başa Kakanlar: Bakara, 262-264;1042,266;1046 Müzzemmil, 20;8171.
Gösteriş Olsun Diye Harcamak: Bakara, 264;1042, 266;1046, 270;1054, 272;1057 Nisâ, 38-39;1691.
İnfâktan Kaçılmaz: Bakara, 268;1047 Hadîd, 10;7736.
İnfâktan Kaçanlar: Meâric, 18-21;8106.
İnfâk Edenler Takvâ Sahibi Mü'minlerdir: Âl-i İmrân, 16-17;1196 134;1363.
İnfâk Edenlerin Mükâfâtı: Bakara, 272;1057 Hadîd, 7,11;7736 Teğâbûn, 17;7931 Meâric, 24-25,35;8107 Leyl, 5-7;8485, 18;8491.
Kâfirler ve Müşrikler İnfâk Etmezler: Yâsîn, 47;6755 Kalem, 17-40;8060 Hâkka, 34;8085 Müddessir, 43-44;8190 Mâûn, 1,3;8687.
Kâfirler Mallarını Allah Yolundan Çevirmek için Harcarlar: Enfâl, 36;3298 Beled, 5-12;8459.

İNSANIN YARATILIŞI

- Hız. Âdem'in Yaratılışı:** Bakara, 30;255 Âl-i İmrân, 59;1263 Nisâ, 1;1540 A'râf, 189;3188 Mü'minûn, 12;5555 Furkân, 54;6026 Secde, 7;6436 Fâtır, 11;6682 Sâffât, 11;6784 Sâd, 71-74;6889 Mü'min, 67;7014 Necm, 32;7547 Rahmân, 15;7642 Nûh, 19;8115.
Hız. Havvâ'nın Yaratılışı: Nisâ, 1;1540 A'râf, 189;3188 Rûm, 21;6341 Zümer, 6;6898.
İnsanın Yaratılışı: Bakara, 28;238, 30;255 Âl-i İmrân, 6;1161, Nisâ, 1;1540 En'âm, 2;2549, 98;2758 A'râf, 11;2914 189;3188 Hicr, 26;4389, 28;4390 Nahl, 74;4426, 72;4531 İsrâ, 99;4885 Tâ-Hâ, 55;5245 Hacc, 5;5413 Mü'minûn, 12-14;5555, 79;5661 Furkân, 54;6026 Rûm, 19;6339, 20;6341, 54;6386 Lokmân, 34;6424 Secde, 7-9;6436 Fâtır, 11;6682 Yâsîn, 36;6736, 77;6773 Sâffât, 11;6784 Sâd, 71-74;6889 Zümer, 6;6898 Mü'min 64;7012, 67;7014 Câsiye, 4;7207 Kâf, 16;7445 Necm, 45-46;7555, Rahmân, 3;7626. Vâkıa, 57-59;7700 Nûh, 14-19;8115 Kiyâmet, 37-39;8202 İnsân, 1-2;8207 Mürselât, 20-22;8230, Abese, 18-20;8310 Târik, 5-7;8400 Tîn, 1-5;8511 A'lak, 2;8521.
İnsanın Bir Damla Sudan Yaratılması: Nahl, 4;4426 Kehf, 37;4988 Hacc, 5;5413 Mü'minûn, 12-14;5555 Secde 8;6436 Fâtır, 11;6682 Yâsîn, 77;6773 Mü'min, 67;7014 Necm, 46;7555, Kiyâmet, 37;8202 İnsân, 2;8207, Mürselât, 20;8230 Abese, 19;8310 Târik, 5-7;8400.
İnsanın Organları: Mü'minûn, 8;5544 Secde, 9;6436 Mülk, 23;8024 İnfitâr, 7-8;8338.
İnsanın, Bir Erkek ve Bir Dişiden Yaratılması: Hucurât, 13;7419 Kiyâmet, 39;8202 Nebe', 8;8251.
İnsanın Çift Çift Yaratılması: Fâtır, 11;6682 Şûrâ, 1;7088 Vâkıa, 57-59;7700 Teğâbûn, 2;7925 Mürselât, 20;8230, 23;8231 Nebe', 8;8251.
İnsanın Kendisinde Âyetler Vardır: Câsiye, 4;7207 Zâriyât, 21;7475 Târik, 5-7;8400.
Allah'ın Halifesi Olarak İnsan: Bakara, 30;255 En'âm, 165;2888 A'râf, 69;3006, 74;3013 Yûnus, 4;3781, 73;3862 Neml, 62;6166 39;6708 Sâd, 26;6863.
İnsanın Üstünlüğü: Bakara, 34;284 A'râf, 11;2914, 172-173;3131 Hicr, 28-30;4390 İsrâ, 61-62;4790, 70;4796 Tâ-Hâ, 55;5245 Teğâbûn, 3;7926 Tîn, 1-5;8511.
İnsanın Allah'ın Emânetine Talip Olması: Ahzâb, 72-73;6611 Haşr, 21;7823.
İnsanın Yeryüzüne Dağılması: Rûm, 20;6341 Mülk, 24;8024.

- İnsanın, Davranışlarına Göre Dereceleri: En'âm, 132;2835 Ahkâf, 19;7251 Muhammed, 31;7308
İnsân, 1-2;8207 Leyl, 4;8485.
- İnsan İbâdet İçin Yaratılmıştır: Zâriyât, 56-57;7496 Cinn 16-17;8151.
- İnsan Zorluklar İçinde Yaratılmıştır: Beled, 1-4;8459.
- İnsan Nankör Bir Varlıktır: Hûd, 9-10;3908 İsrâ, 67-69;4794, 83;4817 Hacc, 66;5528 Mü'minûn, 78;5661 Ankebût, 65-66;6320 Rûm, 33-36;6375 Yâsîn, 77;6773 Zümer, 49-50;6926 Mü'min, 61;7011 Fussilet 49-51;7071 Şûrâ, 48;7128 Teğâbûn, 2;7925 Meâric, 19-21;8106 Fecr, 15-16;8453 Âdiyât, 1-11;8573.
- İnsan Âciz Bir Varlıktır: Mâide, 30;2200, 31;2212 Nahl, 4;4426.
- İnsan Hırsına Düşkündür: Meâric, 19-21;8106 Fecr, 16-20;8453.
- İnsan Zayıftır: Nisâ, 28;1647 Fussilet, 49;7071.
- Yerde ve Göklerde Her Şey, İnsan İçindir: Bakara, 29;239 Ra'd, 2;4166 İbrâhîm, 32-34;4339 Nahl, 5-14;4430, 80-81;4552, İsrâ, 70;4796 Hacc, 36;5494, 37;5500, 65;5528 Ankebût, 61;6319 Lokmân, 29;6421 Fâtır, 13;6688 Zümer, 5;6898 Zuhruf, 13;7136 Câsiye, 12-13;7210 Mülk, 15;8011 Nâziat, 30;8284.

İNTİHÂR

Nisâ, 29-31;1654.

İRÂDE

Seçme ve Kazanma: Bakara, 90;416 Nisâ, 111;1922 Mâide, 105;2501 En'âm, 70;2688 Yûnus, 44;3824, 108;3889 Hûd, 21;3915, 101;3984 Ra'd, 11;4217 İsrâ, 15;4703, 17;4716, 84;4817 Kehf, 29;4982 Mü'minûn, 62;5653 Ankebût, 3;6260 Fâtır, 18;6689 Mü'min, 9;6720 Fussillet, 46;7070 Şûarâ, 20;7094 Câsiye, 15;7210, 21-22;7213 Ahkâf, 19;7251 Necm, 31;7547, 38;7552 Talâk, 7;7947 Müddessir, 38;8190, 55-56;8191 İnsân, 29;31;8223 Tekvîr, 29;8329.

Herkese Doğruyu Görecek Basîret Verilmiştir: En'âm, 103;2785.

Dileyen İmânedir, Dileyen Küfredir: Kehf, 29;4982 Rûm, 44;6380 Müzzemmil, 19;8171 İnsân, 3;8207, 29;8223 Nebe', 39;8264 Abese, 12;8294.

İnsana Doğru Yol Gösterilmiştir: İnsân, 3;8207 A'lâ, 3;8410 Leyl, 12-14;8491.

İnsana İki Yol Gösterilmiştir: Beled, 10;8459 Şems, 8;8469.

İSÂ (A.S)

İsâ (a.s) Babasız Doğmuştur: Âl-i İmrân, 45;47;1247, 59;1263 Meryem, 17-23;5124 Enbiyâ, 91;5377 Mü'minûn, 50;5634.

İsâ (a.s) Allah'ın Peygamberi ve Kelimesidir: Nisâ, 163;2037 171;2060 Mâide, 75;2425 En'âm, 85;2725 Hadîd, 27;7759.

İsâ (a.s) Allah Tarafından Gönderilmiş Bir Ruh ve Kuldur: Nisâ, 171;2060, 172;2067.

İsâ (a.s)'a İncil Verilmiştir: Âl-i İmrân, 48;1251 Mâide, 46;2357 Hadîd, 27;7759.

İsâ (a.s) Tevrât'ın Tasdikçisidir: Mâide, 46;2357.

Allah'ın Selâmeti İsâ (a.s)'ın Üzerindedir: Meryem, 33;5134.

İsâ (a.s)'ın Kavmini Hakka Daveti ve Mücadelesi:

İsâ (a.s), İsrâiloğullarına Gönderilmiştir: Âl-i İmrân, 48-49;1251.

İsâ (a.s)'ın Ümmetini Hakka Daveti: Âl-i İmrân, 50-52;1252 Mâide, 112-113;2522, 116-117;2531 Meryem, 36;5139 Zuhruf, 63-65;7159 Saff, 6;7867 14;7873.

İsâ (a.s)'ın Mucizeleri: Bakara, 87;410, 253;988 Âl-i İmrân, 46;1247, 49;1251 Mâide, 109-115;2518 Meryem, 27-34;5134, 36;5139.

İsâ (a.s)'ın Havârilere: Âl-i İmrân, 52-53;1256 Mâide, 111-112;2522 Saff, 14;7873.

Yahûdîlerin İsâ (a.s)'ı Öldürme Teşebbüsleri: Âl-i İmrân, 54;1256, 55;1259 Nisâ, 157;1980 Mâide, 110;2519.

İsâ (a.s) Öldürülmemiş Yükseltmiştir: Âl-i İmrân, 54;1256, 55;1259 Nisâ, 157;1980, 158;1981.

İsâ (a.s) Yeryüzüne Tekrâr İnecektir: Zuhruf, 61;7158.

Yahûdîler İsâ (a.s)'ı Öldürdüklerini Söylerler: Nisâ 156-157;1980, 159;1981.

Kıyâmet Gününde Hz. İsâ ve Ümmeti: Mâide, 109-119;2518.

İsâ (a.s.)'ın Elçilerinin Antakyalıları Hakka Daveti: Yâsîn, 13-27;6725.

İsâ (a.s.)'ın, Ümmetinin Affını İstemesi: Mâide, 118;2531.

Müşriklerin İsâ (a.s) Hakkında Peygamberimizle Çekişmeleri: Zuhruf, 57 62;7159.

İSHÂK (A.S)

İshâk (a.s)'a Peygamberlik Verilmiştir: Nisâ, 163;2037 En'âm, 84;2725 Sâd, 45-47;6882.

İSLÂM

Hak Din, İslâm'dır: Âl-i İmrân, 19;1197, 83;85;1293 Mâide, 3;2090 En'âm, 126;3054, 153;3088, 161;3108 Tevbe, 33;3464 Hacc, 67;5530 Rûm, 30;6352, 43;6380 Zümer, 3;6895 Fetih, 28;7372.

İslâm Fıtratı: Nahl, 78;4535 Rûm, 30;6352.

Kâfirler İstemese de Allah İslâm Nûrunu Tamâmlar: Tevbe, 32-33;3464 Yûnus, 82;3867 Hacc, 15;5426Saff, 8-9;7871.

Zafer İslâmındır: Enbiyâ, 44;5337 Nûr, 55;5956 Fetih, 28;7372.

İslâm, Kemâle Ermiştir: Mâide, 3;2090.

İslâm, Kolaylık Dinidir: A'lâ, 8;8410.

Allah, Hidâyet Ettiği Kimsenin Göğsünü İslâma Açar: En'âm, 125;2822.

Allah, Dalâlette Bıraktığı Kimsenin Göğsünü Yukarı Çıkartıyormuş Gibi Daraltır: En'âm, 125;2822.

İSMÂİL (A.S)

İsmâil (a.s)'a Peygamberlik Verilmiştir: Nisâ, 163;2037 En'âm, 86;2725 Meryem, 54;5152 Enbiyâ, 86;5363 Sâd, 48;6882.

İsmâil (a.s)'ın Babası İbrâhîm (a.s)'la Beraber Kâ'be'yi İnşası: Bakara, 127;544.

İsmâil (a.s)'ın Nesli Hakkındaki Duâsı: Bakara, 128;544.

İsmâil (a.s)'ın Kavmini Hakka Daveti: Meryem, 55;5152.

İsmâil (a.s)'ın Sabredenlerden Oluşu: Enbiyâ, 85;5363.

İsmâil (a.s)'ın Babası İbrâhîm (a.s) Tarafından Kurbân Edilmek İstenmesi ve Hz. İsmâil'in Teslimiyeti: Sâffât, 100-107;6811.

İSRÂF

İsrâf Etmekten Sakınmak: En'âm, 141;2849 A'râf, 31;2935.

Saçıp Savurmaktan Sakınmak: En'âm, 141;2849 A'râf, 31;2935 İsrâ, 26-27;4724, 29;4726.

Mü'minler İsrâf Etmezler: Furkân, 67;6036.

Allah, İsrâf Edenleri Sevmez: En'âm, 141;2849 A'râf, 3;2901.

İSRÂİLOĞULLARI

- İsrâiloğullarına Verilen Nimetler: A'râf, 160;3107, 161;3108, 163;3108, 171;3118 Yûnus, 93;3880, İsrâ, 6;4695 Tâ-Hâ, 80;5257, 81;5257 Duhân, 32-33;7188 Câsiye, 16;7212.
- İsrâiloğullarına Verilen Nimetlerin İlatırlatılması: Bakara, 40;318, 48;333, 60;354, 122;527, 211;817.
- İsrâiloğullarının Nankörlüğü: Bakara, 61;358 A'râf, 160-162;3107.
- İsrâiloğulları Allah'a Verdikleri Sözde Durmadılar: Bakara, 83;404, 93;419, 246;976 Mâide, 12-13;2165, A'râf, 164;3110, 169;3116.
- İsrâiloğulları İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmazlar: Mâide, 79;2429.
- İsrâiloğulları Mü'minler Aleyhine Müşriklerle Dostluk Kurarlar: Mâide, 80-81;2429.
- İsrâiloğulları Tevrât'ı Tahrif Etiler: Bakara, 75;390, 79;391, 95;422, 174;680 Âl-i İmrân, 65;1277, 78;1287 93;1302 Nisâ, 46;1719 Mâide, 13;2165, 41-43;2341.
- İsrâiloğullarının Birçoğu Hâindir: Mâide, 13;2165, 32;2212.
- İsrâiloğullarının İçinden Birçok Önderler Çıkmıştır: Secde, 24;6453.
- İsrâiloğullarının Oniki Boya Ayrılmaları: A'râf, 160;3107.
- İsrâiloğullarının Firavun'un Elinden Kurtulması: A'râf, 136;3072, 138;3074, 141;3075 Yûnus, 90;3873 Duhân, 30-31;7188.
- İsrâiloğullarının İmândan Yüz Çevirmeleri: Bakara, 63-64;366, 74;387 A'râf, 148;3085 Câsiye, 16-17;7112.
- İsrâiloğullarının Mûsâ (a.s.)'a İsyânları: Mâide, 20-26;2188, A'râf, 138-140;3074.
- İsrâiloğullarının Buzâğıya Tapmaları: Bakara, 51-52;338, 92;418, 93;419 A'râf, 148-152;3085, 155-156;3091, Tâ-Hâ, 83-97;5259.
- İsrâiloğulları, Peygamberleri Yalanladılar ve Öldürdüler: Mâide, 7-71;2423 İsrâ, 4;4694.
- İsrâiloğulları, Hz. İsâ'nın Tanrılığını İddiâ Etiler: Mâide, 72;2424, 75;2425, 116-117;2531.
- İsrâiloğulları, Hz. Peygamberimize Hased Ettikleri İçin İmân Etmediler: Mâide, 13;2165 Câsiye, 17;7212.
- İsrâiloğulları, Kesilmesi Emredilen İneği Zoraki Kestiler: Bakara, 67-73;375.
- İsrâiloğullarından İmân Edenler: A'râf, 159;3106.
- İsrâiloğulları Bilginleri, Kur'an'ın Geleceğini Biliyordu: Şuarâ, 196-197;6099.
- İsrâiloğullarının İhtilâf Ettikleri Konuları Kur'an Açıklar: Neml, 76, 78;6175.
- İsrâiloğullarını Kur'an'a İnanmaya Davet: Bakara, 41;318, 42;321.
- İsrâiloğullarının Dünya Sevgileri: A'râf, 169;3116.
- İsrâiloğulları Dâvûd (a.s.) ve İsâ (a.s.)'ın Diliyle Lânetlenmişlerdir: Mâide, 78;2429.
- İsrâiloğullarının Üzerine Horluk ve Yoksulluk Vurulmuştur: Bakara, 61;358 A'râf, 167;3114, 168;3116.
- İsrâiloğullarının Maymuna Çevirilmeleri: Bakara, 65-66;367 Mâide, 60;2407 A'râf, 166;3110.
- İsrâiloğullarının Allah'ın Rahmetinden Kogulmaları: Mâide, 12-13;2165.
- İsrâiloğullarının Domuza Çevirilmeleri: Mâide, 60;2407.
- İsrâiloğullarının Azâba Uğraması: Bakara, 55;342, 58;349, 59;350, 61;358, 65-66;367 Nisâ, 47;1721, 153;1978 Mâide, 12-13;2165, 20-26;2188, A'râf, 161-166;3108, İsrâ, 4-8;4694.
- İsrâiloğullarına Tâlût'un Hükümdâr Olarak Gönderilmesi Ve Câlût'un Dâvûd (a.s.) Tarafından Öldürülmesi: Bakara, 247-251;978.

İSTİÂZE

Allah'a Sığınmak: Felak, 1-5;8809 Nâs, 1-6;8825.

Şeytanın Şerrinden Allah'a Sığınmak: A'râf, 200;3196 Nahl, 98;4575 Mü'minûn, 97-98;5668 Fussilet, 36;7062 Nâs, 1-6;8825.

Kâfirlerin Şerrinden Allah'a Sığınmak: Bakara, 286;1138 Enfâl, 45;3319 Yûnus, 85-86;3869 Mü'min, 56;7005 Mümtahine, 5;7836.

İSYÂN

Allah'a İsyân: Nisâ, 14;1592 Mâide, 56;2384 Enfâl, 27;3277 Tevbe, 63;3560 Ra'd, 18;4232 Cinn 23;8154.

Peygambere İsyân: Nisâ, 14;1592, 42;1693, 80;1768, 115;1926 Mâide, 56;2384 Enfâl, 27;3277 Tevbe, 61-63;3560, Hacc, 78;5536 Ahzâb, 36;6540 Cinn, 23;8154.

Şeytân İsyânı Emreder: Bakara, 169;675 Nisâ, 14;1592, 118-119;1929 En'âm, 128;2830 A'râf, 200;3196 Nûr, 21;5809 Sâd, 82-83;6890.

Haksız İsyân ve Haksız Tecâvüz: A'râf, 33;2943.

İTÂAT

Allah'a İtâat Etmek: Âl-i İmrân, 32;1228, 132;1363 Nisâ, 13;1592, 59;1742, 69;1754, 70;1755 Mâide, 92;2449 Enfâl, 1;3228, 20;3269 46;3319 Tevbe, 71;3567 Ra'd, 18;4232 Nûr, 52;5952, 54;5954 Ahzâb, 71;6610 Şûrâ, 38;7109 Muhammed, 33;7310 Fetih, 17;7348 Mücâdele, 13;7786 Tegâbün, 12;7929.

Peygambere İtâat Etmek: Âl-i İmrân, 31-32;1228, 132;1363, 13;1592, 59;1742, 64;1750, 69;1754, 70;1755 80;1768 Mâide, 92;2449 A'râf, 157;3096, 158;3103 Enfâl, 1;3228, 20;3269 46;3319 Tevbe, 71;3567 Nûr, 51-52;5952, 54;5954, 56;5961 Ahzâb, 36;6540, 71;6610 Muhammed, 33;7310 Fetih, 17;7348 Mücâdele, 13;7786 Haşr, 7;7805 Tegâbün, 12;7929.

Emir Sahiblerine İtâat Etmek: Nisâ, 59;1742 En'âm, 165;2888.

Mü'minlerin İtâatı: Bakara, 285;1138, Âl-i İmrân, 16-17;1196 Nûr, 51;5952.

İtâat Edenlerin Güzellikleri ve Mükâfâtı: Hacc, 34-35;5493.

Kâfirlere İtâattan Kaçınmak: Âl-i İmrân, 149;1381 Kehf, 28;4979 Furkân, 52;6026 Kasas, 86;6248 Ahzâb, 1-3;6464, 48;6556 Şûrâ, 15;7091. İnsân, 24;8223 A'lak, 19;8523.

Münâfıklara İtâatten Kaçınmak: Ahzâb, 1-3;6464, 48;6556.

İ'TİKÂF

İ'tikâf Sırasında Kadınlara Yaklaşmamak: Bakara, 187;727.

İZİN İSTEMEK

İzin İstemeden ve Selâm Vermeden Yabancı Eve Girmemek: Nûr, 27-28;5849.

Oturulmayan Evlere, İzinsiz Girilebilir: Nûr, 29;5849.

Odalara Girerken Âile Fertlerinin İzin İstemeleri: Nûr, 58-59;5962.

İzinsiz Girilecek Evler: Nûr, 61;5966.

Evlere Girerken Selâm Vermek: Nûr, 61;5966.

Cemâatten Ayrılırken İzin İstemek: Nûr, 62;5971.

—K—

KÂ'BE

Kâ'be'nin Varlık Hikmeti: Bakara, 125;537.

Makân
Kâ'be'
Hz. İb
Kâ'be'
Kâ'be'
Kâ'be'
Kâ'be'
Kâ'be'
Beytü'l

Mü'mi
Kâfirle
Münâf
Kabir
Kabir
Soy-So
Kabird

En'am
Allah'
Allah
Kader
Kazâd
Her Şe

İnsanla
Allah,
Allah'
Kazân
Elden

Kur'an
Kadr

Bakara

Makâm-ı İbrâhîm: Bakara, 125;537 Âl-i İmrân, 97;1307.
 Kâ'be'nin Bakımı ve Temizliği: Bakara, 125;537.
 Hz. İbrâhîm'in Kâ'be İçin Duâsı: Bakara,126-127;544.
 Kâ'be'nin İnşası: Bakara, 127;544.
 Kâ'be'nin Kible Oluşu: Bakara, 142-145;595, 149-150;623.
 Kâ'be'nin İlk Mâbet Oluşu: Âl-i İmrân, 96;1306.
 Kâ'be İnsanlar İçin Emin Yerdir: Âl-i İmrân, 97;1307.
 Kâ'be'de Kötülük ve Zulüm Yapanlar: Hacc, 25;5438.
 Kâ'be'yi Hz. İbrâhîm'in Putlardan Temizlemesi: Hacc, 26;5442.
 Beytü'l-Ma'mûr: Tûr, 4;7506.

KABİR

Mü'minlerin Kabir Hayatı: İbrâhîm, 27;4315.
 Kâfirlerin Kabir Hayatı: İbrâhîm, 27;4315 Mü'min, 46;6999 Mümtahine, 13;7854.
 Münâfıkların Kabri: Tevbe, 84;3588.
 Kabir Azâbı: Tâ-Hâ 124;5279 Mü'min, 46;6999.
 Kabir Hayatı Belli Bir Zaman İçindir: En'âm, 98;2758 Abese, 21;6488.
 Soy-Sopla Ögünmek İçin Kabir Ziyareti: Tekâsür, 1-2;8581.
 Kabirden Kalkış: Hacc, 7;5413 Yâsîn, 51-52;6757 Kamer, 7;7595 Meâric, 43;8110 Nûh, 18;8115 İnfitâr, 4;8338 Âdiyât, 9;8574.

KADERE İMÂN

En'am, 17-18;2579, 67;2686 Yûnus, 67;3859 Ra'd, 11;4217.
 Allah'ın Emri ve Kazası, Yer Gök Arasında Sürekli Olarak İner: Talâk, 12;7952.
 Allah Her Şeyi Bir Kaderle Yaratmıştır: Furkân, 2;5979 Ahzâb, 38;6547 Kamer, 49;7605 Talâk, 3;7939 A'lâ, 3;8410.
 Kaderden Kaçılmaz: Bakara, 243;967.
 Kazâdan Kaçılmaz: Ankebût, 22;6271.
 Her Şey, Olmadan Önce Levh-i Mahfûz'da Yazılmıştır: En'âm, 38;2609, 59;2648 Hûd, 6;3901 Ra'd, 39;4256 İsrâ, 58;4783 Hacc, 70;5531 Neml, 75;6174 Fâtır, 11;6682 Yâsîn, 12;6720 Kâf, 4;7439 Kamer, 53;7605 Hadîd, 22;7755.
 İnsanların Ne Yapacağını Allah Bilir: En'âm, 3;2548.
 Allah, Olmuşu da Olacağı da Bilir: Hicr, 24;4385.
 Allah'ın Yazdığından Başkası Olmaz: Tevbe, 51;3510.
 Kazânın Allah'tan Geldiğine İnanmak: Teğâbün, 11;7929.
 Elden Çıkana Üzülmemek, Ele Geçenle Şımarmamak: Hadîd, 22-23;7755.

KADR GECESİ

Kur'ân, Kadr Gecesinde İnmiştir: Duhân, 2-3;7178 Kadr, 1;8337.
 Kadr Gecesinin Özellikleri: Duhân, 4-5;7178 Kadr, 2-5;8537.

KADIN HALLERİ

Bakara, 222;875.

KADIN VE HAKLARI

- Kadın, Erkek İçin Örtüdür: Bakara, 187;727.
 Kadın, Evlâd Yetiştiren Tarladır: Bakara, 223;875.
 Kadın, Erkek Üzerinde Hak Sahibidir: Bakara, 228;898.
 Kadın Sevgisi: Âl-i İmrân, 14;1190.
 Kadınların Mirâs Hakları: Nisâ, 7;1575, 11;1581, 12;1588, 19;1603 33;1674, 127;1947, 176;2069.
 Kadınların Mehîr Hakları: Bakara, 229;905, 237;949 Nisâ, 4;1544, 20;1603, 21;1604 24;1614, 25;1633.
 Kadınların Şâhidliği: Bakara, 282;1117.
 Kadınlarla İyi Geçinmek: Nisâ, 19;1603, 128;1949.
 İyi Kadınlar: Nisâ, 34;1678.
 Kadının Kocasına İtâatı: Nisâ, 34;1678.
 Kadınların Haklarını Allah Korumuştur: Nisâ, 34;1678.
 Âhiret İçin Zararlı Kadınlar: Teğâbün, 14;7931.
 Kadının Yaratılışı: Nisâ, 1;1540 A'râf, 189;2188 Rûm, 21;6341 Zümer, 6;6898.
 Huysuz ve Geçimsiz Kadınlara Karşı İzlenecek Yol: Bakara, 232,931 Nisâ, 19;1603, 34;1678, 128;1949.
 Namuslu Kadınlara Hz. Meryem Misâl Getirildi: Tahrîm, 12;7977.
 Peygamber Hanımlarına Kur'an'ın Tavsiyeleri: Ahzâb, 28-34;6513.
 Peygamberimizin Kadınlarla Bîatı: Mümtahine, 12;7846.
 Annenin Emzirme Süresi: Bakara, 233;933, Ahkâf, 15;7233.
 Anneler Emzirmeye Zorlanamaz: Talâk, 6;7947.
 Mekke Müşrikleri Kadınlara Değer Vermezdi: En'am, 139;2842 Nahl, 58-59;4507 Şûrâ, 17;7093 Zuhruf, 17;7141 Tûr, 39;7518 Necm, 21-22;7542.

KÂFİRLER

- Kâfirler, İmân Etmezler: Bakara, 6;180, 7;182, 171;677 En'am, 7-9;2575 A'râf, 185;3174, 203;3202 Enfâl, 55;3329 Yûnus, 33;3800, 96-97;3882, 101-102;3886 Hicr, 14-15;4378 Kehf, 55-57;5017, Şuarâ, 198;6099 201;6100 Rûm, 52-53;6384, 58-59;6388 Lokmân, 25;6418 Fâtır, 22;6691 Fussilet, 44;7068 Hâkka, 33;8085 Mürselât, 50;8234.
 Kâfirlerin Dostları Şeytândır: Bakara, 257;1026 Nisâ, 38;1691 76;1762 En'am, 71;2689 A'râf, 27;2930, 201-202;3200 Enfâl, 48;3321 Meryem, 83;5184 Furkân, 55;6028 Şuarâ, 221-223;611 Fussilet, 25;7055.
 Hz. Muhammed'in Peygamberliğini İnkâr Eden Kâfirler: Nisâ, 42;1693 En'am, 33;2605 A'râf, 184;3173 Yûnus, 2;3739 Ra'd, 43;4299 İsrâ, 94;4882 Sâffât, 35-38;6788, Fetih, 13;7346.
 Kâfirler, Peygamberden İnanmayacakları Mucizeler İsterler: En'am, 37;2609, 57-58;2648 Yûnus, 48-53;3828, Hûd, 32-33;3922 İbrâhîm, 9-10;4291, Hicr, 14-15;4378 Kehf, 55;5017 Tâ-Hâ, 133-135;5287.
 Kâfirler Allah'ın Âyetlerini İnkâr Ederler: Enfâl, 31-33;3285 Hicr, 90-91;4411 Hacc, 72;5532 Furkân, 4-6;5986 Şuarâ, 5;6054 Rûm, 58-59;6388 Lokmân, 32;6422 Sebe', 38;6660 Mü'min, 56;7005, 63;7012, 69-70;7015 Fussilet, 44;7068, 52;7072 Câsiye, 8;7209 Nebi, 28;8259 Mutaffifin, 13;8757.
 Kâfirler, Allah'ın Nûrunu Söndürmek İsterler: Tevbe, 32-33;3464 Yûnus, 82;3867 Hacc, 15;5426 Saff, 8-9;7871.
 Kâfirler, Kur'an'ı İnkâr Ederler: Bakara, 170;677, 181;698, 231;926 Âl-i İmrân, 19;1197, 72;1279 Nisâ, 51;1729, 140;1963 Mâide, 44;2342 En'am, 5;2570, 7;2575, 25;2586, 33;2605 57;2609, 66;2648, 66;2686 A'râf, 68;3006 Enfâl, 31;3285 Tevbe, 65;3562 Yûnus,

15;3782, 17;3784, 37-39;3803, 94;3882 Ra'd, 1;4159, 31;4247 Hicr, 24-25;4385 Nahl, 24;4488, 103-105;4578 İsrâ, 41;4737, 47-48;4775, 89;4875 Kehf, 56;5017, 57;5018, 101;5089, 106;5091, Meryem, 73;5173, 77;5177 Tâ-Hâ, 100-101;5268 126;5279 Enbiyâ, 2;5293 24;5303, 32;5305, 50;5340 Hacc, 51;5517, 55-57;5523, 72;5532 Mü'minûn, 63;5653, 105;5675 Furkân, 4-5;5986, 30;6005, 32;6006, 50;6024 Şuarâ, 5-6;6054, 198-201;6099, Ankebût, 23;6271, 47;6307, 49;6310, 68;6321 Rûm, 10;6336 Secde, 22;6451 Sebe', 5;6627, 43;6665 Sâffât, 12;14;6784 Zümer, 57;6941, Mü'min, 4;6971, 81;7018 Fussilet, 26;7055, 40-41;7067, Câsiye, 9;7209, 35;7220 Mürselât, 50;8234 Tekvîr, 25;8329 İnşikâk, 20-23;8369 Beled, 19;8463.

Kâfirlerin Düşünüp İbret Alarak Allah'ın Varlığını Anlamalarını İsteyen Âyetler: Bakara, 164;647, 242;962, 252;983 En'âm, 65;2673, 105;2789, 109;2794 126;2827 A'râf, 32;2937, 35;2944, 58;2994, 146;3083, 147;3084 Yûnus, 5-6;3764, 15;3782, 20;3788, 67;3859 Yûsuf, 105;4145 Ra'd, 2;4166, 4;4204 Nahl, 11;4435, 12;4461, 67;4512, 69;4517, 79;4535 İsrâ, 1;4602, 41;4737 59;4784, Kehf, 105;5091 Meryem, 77;5177 Mü'minûn, 30;5628, Nûr, 18;5807, 46;5950 58-59;5962, Şuarâ, 8;6054, 67;6068, 121;6081, 139;6084, 158;6089, 174;6091, 190;6095 Neml, 52;6158, 82;6176 86;6181, 93;6186 Kasas, 71;73;6237 Ankebût, 15;6266 Rûm, 20;6341, 27;6348 37;6375, 46;6381, 58;6388 Lokmân, 31-32;6422 Secde, 15;6632, 26;6455 Ahzâb, 34;6518 Sebe', 9;6629 19;6644 Zümer, 53;6939, 64;6947 Mü'min, 13;6983 81;7018 Fussilet, 37;39;7065 Şûrâ, 15;7091, 29;7105, 32;7108 Câsiye, 3-7;7207, 11;7209, 13;7210 Zâriyât, 20-21;7475 Necm, 55;7555, 58;7567 Hadîd, 17;7747.

Kâfirler, Âhireti İnkâr Ederler: A'râf, 45;2954 Hûd, 7;3902 Ra'd, 5;4211 İsrâ, 98;4885 Furkân, 11-12;5988, 21;5996 Neml, 4-5;6121, 66;6171 67;6173 Rûm, 7;6326 Secde, 10;8440 11;6441 Yâsîn, 48-49;6756 Fussilet, 54;7073 Câsiye, 32;7219 Vâkıa, 47-50;7698 Müddessir, 43-46;8190 Nebe' 1-5;8251, 27;8259 Mutaffifin, 10-14;8357 İnşikâk, 14-15;8366.

Kâfirler, Öldükten Sonra Dirilmeyi İnkâr Ederler: En'âm, 2;2548, 29-31;2592, Yûnus, 7-8;3777 Hûd, 7;3902 Ra'd, 5;4211 Nahl, 38;4497 İsrâ, 49-52;4777 Meryem, 66-67;5166 Mü'minûn, 81-83;5661 Neml, 67-72;6173 Ankebût, 23;6271 Secde, 10;6440, 11;6441 Sebe', 3;6626 Yâsîn, 78-79;6773 Sâffât, 16-18;6784, Vâkıa, 47-50;7698, 57;62;7700, 83-87;7717, Tegâbûn, 7;7928 Kıyâmet, 3-6;8193 İnsân, 27-28;8223 Nâziât, 10-14;8267 Abese, 17-22;8310.

Kâfirler, Fakirleri Küçük Görürler: En'âm, 52-53;2634, A'râf, 49;2632 Hûd, 27;3919 Kehf, 28;4979 Şuarâ, 106-114;6079.

Kâfirlerin Kalpleri Birbirine Benzer: Bakara, 118;518 Al-i İmrân, 11;1185 Hûd, 110;3990 Zâriyât, 52-53;7495.

Kâfirlerin Misâli: Bakara, 171;677 Âl-i İmrân, 117;1345 En'âm, 122;2816 A'râf, 179;3168 Enfâl, 55;3329 İbrâhîm, 18;4302 Yâsîn, 70;6766 Muhammed, 12;7295 Müddessir, 49-51;8190 Beyyine, 6;8563.

Kâfirler, Mallarını Allah Yolundan Çevirmek İçin Harcarlar: Enfâl, 36;3298 Beled, 5-12;8459.

Kâfirler, Birbirlerinin Yardımcılarıdır: Enfâl, 73;3390, Ahzâb, 26;6494 Câsiye, 19;7212.

Kâfirler Nankördürler: En'âm, 63-64;2673 Yûnus, 12;3780 21-23;3790, Nahl, 53-55;4505, 83;4552 Enbiyâ, 46;5337 Ankebût, 65-67;6320, Rûm, 33-35;6775 Lokmân, 32;6422 Sâffât, 11;6784 Zümer, 8;6900 Zuhruf, 9;7138, 15;7141, 87;7170 Abese, 17-23;8310 Âdiyât, 1-11;8573, Kureys, 1-4;8683.

Kâfirler İnfâk Etmezler: Yâsîn, 47;6755 Hâkka, 34;8085 Müddessir, 43-44;8190 Mâûn, 1-3;8687.

Kur'ân Âyetleri, Kâfirlerin Küfrünü Artırır: Tevbe, 124-125;3703 İsrâ, 41;4737, 46;4773, 60;4787, 82;4816 Hacc, 72;5532 Şuarâ, 5-6;6054, 198-201;6099, Yâsîn, 45-46;6755 Câsiye, 9;7209.

- Kâfirler Dünyalıkla Ögünürler:** Kehf, 32-44;4986, Sebe', 34-36;6660 Tekâsür, 1-7;8581.
- Kâfirler, Dünya Hayatını Âhiretten Üstün Tutarlar:** İbrâhîm, 3;4285 Kehf, 32-36;4986, Rûm, 7;6326 Kıyâmet, 20-21;8198 İnsân, 27;8223 A'lâ, 16;8423.
- Kâfirler Zanla Hareket Ederler:** Yûnus, 36;3802.
- Kâfirler, Yaratıkların En Kötüleridir:** Beyyine, 6;8563.
- Kâfirler Bâtılın Mücadelesini Yaparlar:** Kehf, 56;5017, 57;5018.
- Kâfirlerin Dünyaya Bakışı:** Kasas, 60;6232 Rûm, 7;6326.
- Kâfirlerin Cezâsı:** Bakara, 39;311, 104;480, 161-162;641, 210;815, 217;835, 257;0126 Âl-i İmrân, 11;1185, 56;1259, 151;1381, 176-177;1490 Nisa, 56;1736 Mâide, 36-37;2268, 86;2435 En'âm, 70;2688 A'râf, 38;2609, 40-41;2629, 50;2633, 51;2634 Yûnus, 4;3748, 7-8;3777 Hûd, 111;3991 Ra'd, 5;4211 İbrâhîm, 2-3;4285, 16-17;4298 Nahl, 24-25;4488, 29;4491, 104;4579 Kehf, 29;4982, 106;5091 Hacc, 19-22;5434, 51;5517, 57;5523 Nûr, 57;5961 Furkân, 34;6006 Ankebût, 68;6321 Secde, 14;6442 Ahzâb, 64-65;6605 Fâtır, 7;6681, 36;6703 Zümer, 32;6917 Fussilet, 26-28;7055 Şûrâ, 8;7080, 26;7102 Zuhuruf, 74-76;7169 Câsiye, 10-11;7209 Muhammed, 11;7295 Tegâbün, 10;7950 Hâkka, 35;8085 İnşikâk, 24;8369 Feccr, 1-5;8444.
- Kâfirler, Allah'ın Nimetinden Dünyada Faydalanırlar:** Bakara, 126;544 A'râf, 32;2594 Hicr, 3;4373 İsrâ, 20;4717 Tâ-Hâ, 131;5284 Enbiyâ, 44;5337 Mürselât, 46;8234.
- Kâfirlerin Yaptıkları İyi İşler Boşa Gider:** Bakara, 217;835 Âl-i İmrân, 117;1345 Mâide, 5;2134 A'râf, 147;2856 İbrâhîm, 18;4302 Kehf, 103-196;5090, Nûr, 39-40;5934, Furkân, 23;5996 77;6049 Zümer, 47;6924 Muhammed, 1-3;7289, 8-9;7291, 32;7310.
- Allah ve Melekler Kâfirlere Lânet Eder:** Bakara, 161-162;641.
- Kâfirlerin Malları ve Evlâdları Kendilerine Fayda Vermez:** Âl-i İmrân, 10;1185, 91;1297, 116;1345 Mâide, 36;2268 En'âm, 70;2688 A'râf, 48;2963 Râd, 18;7232 Meryem, 77-80;5177 Câsiye, 10;7209 Mücadele, 17;7789 Hâkka, 25-29;8084, Leyl, 8;8485, 11;8486 Hümeze, 2-6;8653 Leheb, 1-3;8733.
- Kâfirler Allah'a Zarar Veremezler:** Âl-i İmrân, 176-177;1490 Muhammed, 32;7310.
- Allah, Kâfirlere Mühlet Verir:** Âl-i İmrân, 178;1491 En'âm, 44;2629 A'râf, 182;3173, 183;3173, 186;3179 Yûnus, 11;3779 Hûd, 8;3902 Ra'd, 32;4249 Hicr, 2;4373 Meryem, 75;5175, 83-84;5179 Enbiyâ, 39-40;5335 Hacc, 44;5513 Lokmân, 24;6417 Şûrâ, 21;7094 Mürselât, 46;8234 Târık, 17;8407.
- Kâfir Olarak Öleceklerin Tevbesi:** Nisâ, 18;1599, 168-169;2057.
- Kıyâmet Günü Kâfirlerin Durumu:** A'râf, 38;2946 39;2946, 48;2963 Yûnus, 45;3825 46;3827, 54;3830 İbrâhîm, 21;4303, 22;4306, 28-29;4335, 49-50;4358 Hicr, 2;4373 92;4411, 93;4415, Nahl, 27;4489, 84-85;4554 İsrâ, 72;4798 Kehf, 100-101;5089 Tâ-Hâ, 102-104;5269 124-127;5279 Furkân, 11-14;5988, 22;5996, 27-29;6002 Neml, 83-85;6181 Rûm, 12-14;6336, 55-57;6387 Secde, 12;6442 Ahzâb, 66-63;6605 Fâtır, 36-37;6703 Yâsîn, 48-53;6757 Zümer, 47-48;6924, 71-72;6955 Mü'min, 10-12;6979, 71-72;7015 Fussilet, 19-24;7050 Şûrâ, 22;7094 44-46;7126 Duhân, 47-50;7198 Câsiye, 27;7217, 31-35;7219 Ahkâf, 20;7251, 34;7310 Tûr, 11-16;7506 Kaber, 6-8;7595 Rahmân, 39-41-43-44;7653 Vâkıa, 41-46;7698, 51-56;7698 Tegâbün, 9;7928 Tahrîm, 7;7965 Mülk, 6-11;8009 Müddesir, 8-10;8175 İnsân, 4;8215 Mürselât, 19;8230 24;8231, 29-37;8232, 45;8234 47-49;8234 Nebe', 21-30;8251 Nâziât, 34-39;8288 İnfitâr, 14-16;8350 Mutaffifîn, 15-17;8357 İnşikâk, 10-14;8366 Târık, 10;8400 A'lâ, 11-12;8411.
- Allah, Kâfirlere Hidâyet Vermez:** Bakara, 264;1042 Zümer, 3;6895 Münâfikûn, 6;7910.
- Kâfirler, Azâbı, Gördükleri Zaman Tekrâr Dünyaya Dönmek İsteyecekler:** Fâtır, 37;6703,

Allah
KâfirKüfre
KâfirKâfir
Kâfir
Kâfir

Kâfir

Kâfir

Kâfir

Kâfir

Kâfir

Kâfir

Kâfir
Kâfir

Kâfir

İnsan
Kalb
Kalb
Katıl
Kalb
Kalb
KâfirDin
Mü'
Mü'
Mü'

- Mü'min, 10-11;6979 Fussilet, 24;7051 Şûra, 44;7126 Fecr, 24;8454.
 Allah'ın İndirdiği İle Hükmetmeyenler Kâfirdir: Mâide, 44;2342
 Kâfirlerin Ölümü: Nahl, 28-29;4491, 33-34;4494 Muhammed, 34;7310 Vâkıa, 83-87;7117, 92-94;7718 Nâziât, 1,4;8267.
 Küfre Önderlik Edenlerin Cezâsı:Nahl, 24-25;4488, 88;4555.
 Kâfirlerin Azâbı Gördüklerinde Yok Olmak İsteyeceklerdir: Furkân, 13-14;5988 Zuhruf, 77-78;7167 Nebe', 40;8264, İnşikâk, 10-11;8366.
 Kâfirlerin Amellerinin Misâli: Nûr, 39-40;5934.
 Kâfirler Kurtuluşa Eremezler: Kasas, 82;6244.
 Kâfirlere Karşı Allah'ın Yardımını İstemek: Bakara, 286;1138Enfâl,45;3319 Yûnus, 85-86;3869 Mü'min, 56;7005 Mümtahine, 5;7836.
 Kâfirler Mü'minlerle Alay Ederler: Bakara, 212;816 En'âm, 10;2575 A'râf, 49;2963 Yûnus, 48;3828 Meryem 73-75;5173.
 Kâfirlerin Dostlukları Yoktur: Bakara, 105;481 217;835 Âl-i İmrân, 28;1212 118-120;1347, 149-150;1381 Nisâ, 44-45;1719, 101;1879, 101;1879, 140;1963, 144;1971Mâide,47;2404 En'âm, 68;2686 Tevbe, 23;3439 Ra'd, 37;4255 Kasas, 86;6248 Mücâdele, 22;7792 Mümtahine, 13;7854.
 Kâfirler Mü'minlere Zarar Veremezler: Âl-i İmrân, 120;1347 Nisâ, 141;1965, Mâide, 11;2162, 105;2501 Enfâl, 30;3281, 59;3331, 62-63;3334 İsrâ, 45;4773 Câsiye, 19;7212.
 Kâfirlere İtaat Etmekten Kaçınmak: Âl-i İmrân, 149;1381, Kehf, 28;4979 Furkân, 52;6026 Kasas, 86;6248 Ahzâb, 1-3;6364, 48;6556 Şûrâ, 15;7091 İnsân, 24;8223 A'lak, 19;8523.
 Kâfirlerin Hayatı, Mü'minleri Aldatmasının: Âl-i İmrân, 196-197;1522 Hicr, 88;4408 Tâ-Hâ, 131;5284 Furkân, 10;6988 Kasas, 79-82;6244 Mü'min, 4;6971 Zuhruf, 33-35;7146 Ahkâf, 20;7251 Kalem, 14;8055.
 Kâfirler, Mü'minleri Saptırmak İsterler: Nisâ, 27;1647, 44-45;1719, 167;2057 A'râf, 45;2954 İbrâhîm, 3;4285 Hicr, 90-91;4411 Ankebût, 12-13;6264.
 Kâfirlerden Korkulmaz: Mâide, 3;2090 Enfâl, 30;3281 Tevbe, 13-14;3431.
 Kâfirlerden Yüz Çevirmek: En'âm, 106;2789, 150;2857 Yûnus, 41;3824, Hicr, 94;4414 Kasas, 87;6248 Secde, 30;6456 Sâffât, 173-174;6835 178-180;6837 Zuhruf, 83;7169, 89;7170, Câsiye, 18;7212 Zâriyât, 45;7596 Necm, 29;7546 Kamer, 6;7595 Kalem, 8;8055, Mûz-zemmil, 10;8169.
 Kâfirlere Karşı Mü'minlerin Davranışları: Tahrîm, 9;7970.

KALB

- İnsana Verilen Kalb Allah'ın Nimetidir: Mü'minûn, 78;5661 Secde, 9;6436 Ahzâb, 4;6464.
 Kalb-i Selîm: Şuarâ, 89;6074.
 Kalblerin Huzuru: Ra'd, 27-28;4239.
 Katılaştan Kalbin Misâli: Bakara, 74;387.
 Kalb Körlüğü: Hacc, 46;5514.
 Kalblerdeki Niyetlerde Vebâl Vardır: Bakara, 225;890 Ahzâb, 51;6566.
 Kafirlerin Kalbleri Birbirine Benzer: Bakara, 118;518 Âl-i İmrân, 11;1185 Hûd, 110;3990 Zâriyât, 52-53;7495.

KARDEŞLİK

- Din Kardeşliği Allah'ın Nimetidir: Âl-i İmrân, 103;1322.
 Mü'minler Kardeşler: 45-47;3936 Hucurât, 10;7407 13;7419.
 Mü'minlerin Dostluğu: Âl-i İmrân, 118;1347 Nisâ, 144;1971, Tevbe, 16;3433, 71;3567, 119;3689.
 Mü'min Kardeşi Kendine Tercih Etmek: Haşr, 9;7810.

KEFFÂRET ORUÇLARI

Öldürmenin Keffâret Orucu: Nisâ, 92;1782.
 Yeminin Keffâret Orucu: Mâide, 89;2443.
 İhrâmının Keffâret Orucu: Mâide, 95;2461.
 Zihâr Keffâreti: Mücadele, 4;7769.

KIBLE

Bakara, 115;508, 142-145;595, 149-150;623.

KISAS

Kısasın Farziyeti: Bakara, 178;690.
 Tevrâtta Kısas: Mâide, 45;2351.
 Kısasın Düşmesi: Bakara, 178;690.
 Kısasın Faydaları: Bakara, 179;691.
 Misilleme: Şûrâ, 40-43;7123.
 Cezâda Misilleme: Nahl, 126;4594 Hacc, 22;5434, 60;5524 Şûrâ, 40-43;7123 Mümtahine, 11;7842.
 Öldürmede Misilleme: Bakara, 190;755 Tevbe, 36;3485 Haşr, 11;7817.
 Kısasta Misilleme: Bakara, 178;690, 179;691, 194;761 Mâide, 45;2351.
 İntikâm: Bakara, 194;761 Nahl, 126;4594 Hacc, 60;5524.

KİYÂMET

Kıyâmetin Kopma Zamanı Bilinemez: A'râf, 187-188;3180 Hûd, 104;3986 Nahl, 77;4534 Enbiyâ, 1;5293 Lokmân, 34;6424 Ahzâb, 63;6605 Sebe', 29-30;6458 Fussilet, 47;7070 Şûrâ, 17-18;7093 Zuhurf, 85;7170 Muhammed, 18;7300 Necm, 57-58;7567 Mülk, 25-26;8024 Kıyâmet, 6-9;8193 Nebe', 17;8258 Nâziât, 42-46;8288.
 Kıyâmetin Kopması, Zamanı Gelince Birdenbire Olacaktır: En'âm, 31;2594 Yûsuf, 107;4145 Nahl, 77;4534 Enbiyâ, 40;5335 Hacc, 55;5523 Zuhurf, 66;7164 Muhammed, 18;7300.
 Kıyâmetin Kopması ve Tekrar Dirilmenin Dehşeti: İsrâ, 58;4783 Kehf, 47;4997 Tâ-Hâ, 105-108;5270 Enbiyâ, 104;5390 Hacc, 1-2;5404 Nûr, 37;5926 Neml, 88;6183 Rûm, 8;6336 Yâsîn, 49;6756 Zümer, 68;6952 Mü'min, 18;6985 Ahkâf, 3;7225 Tûr, 9-10;7506 Kamer, 6-8;7595 Rahmân, 37,39,41;7653 Vâkıa, 1-6;7672 Hâkka, 13-17;8080 Meâric, 8-10;8104 Müzzemmil, 14-18;8169 Mürselât, 8-14;8228 Nebe', 19-20;8258 Nâziât, 6,8,9;8267 Abese, 33-37;8314 Tekvîr, 1-14;8317, İnfitâr, 1-5;8337 İnşikâk, 1-5;8366 Feer, 21-23;8454 Zilzâl, 1-6;8566 Kâri'a, 1-11;8577.

KİBİR (BÜYÜKLENME)

Allah, Kendini Beğenenleri Sevmez: Nisâ, 36;1685, 37;1691 Nahl, 23;4487 Lokmân, 18;6406 Hadîd, 23;7755.
 Kibirlenerek Allah'a Kulluktan Çekilmek: Nisâ, 172-173;2067 A'râf, 146;3083, 147;3084 Secde, 15;6444 Zümer, 60;6946, 72;6955 Mü'min, 35;6996, 76;7015.
 Allah'ın Âyetlerini Kibirlerine Yediremeyenler: A'râf 36;2944, 146;3083, 147;3084, 206;3215

Nahl,
Münâ,
İbîs'in

Allah,
Kibirle
Kibird

Bakara

Kitapl
Allah
İhtilâf

Allah,
Allah,
Allah,
Allah'
İslâm
Nama
Oruçta

Komşu

Köle v

Köleyi
Köleyi
Câriye
Câriye

Çirkir
Çirkir
Putlar
Fısıld
Yaldı
Kötü
Münâ
Münâ

Nahl, 48;4504 Fussilet. 37-38;7065.

Münâfıklar, Kibir Yüzünden İmândan Kaçarlar: Bakara, 206;803 Münâfıkûn, 5-6;7910.

İblîs'in Kibri: Bakara, 34;284 A'râf, 11-13;2914, Hicr, 28-33;4390 İsrâ, 61-62;4790 Kehf, 50;5011 Tâ-Hâ 116;5276 Sâd, 71-76;6889.

Allah'ı Unutarak Gurura Kapılmak: Tevbe, 25-26;3441.

Kibirle Yürümekten Sakınmak: İsrâ, 37;4734 Lokmân, 18;6406.

Kibirden Sakınmak: Lokmân, 18;6406 Fâtır, 10;6682.

KİTAPLARA İMÂN

Bakara, 4;173, 41;318, 89;415, 91;418 97;426, 136;577, 177;682, 285;1138, Âl-i İmrân, 65;1277, 84;1293 Nisâ, 47;1721, 136;1961, 162;2035, A'râf, 158;3103 Fâtır, 25;6691 Şûrâ, 13;7089.

Kitapları İnkâr: Nisâ, 136;1961.

Allah Kitaplar İndirmişti: Şûrâ, 17;7093 Duhân, 6;7178.

İhtilâfları Kitaplar Çözer: Bakara, 213;818.

KOLAYLIK-RAHATLIK

Allah, Kolaylık Diler: Bakara, 185;711 A'râf, 199;3196.

Allah, Teklifini Hafifletmek İster: Nisâ, 28;1647.

Allah, Güçlüğü'nün Ardından Kolaylık Verir: Talâk, 7;7947 İnşirâh, 5-8;9505.

Allah'ın Kolaylık Verdiği Nefis: Leyl, 5-7;8405.

İslâm Kolaylık Dinidir: A'lâ, 8;8410.

Namazda Kolaylık: Nisâ, 101;1879.

Oruçta Kolaylık: Bakara, 185;711.

KOMŞU VE KOMŞULUK

Komşuya İyilik Etmek: Nisâ, 36;1685.

KÖLE VE CÂRİYE

Köle ve Cârîyelerin Özgürlüğünü Vermek: Âl-i İmrân, 35;1237 Nisâ, 92;1782 Mâide, 89;2443 Nûr, 33;5883 Mücadele, 3;7769 Beled, 12-13;8463.

Köleyi Kurtarmak İçin İnfâk (Para Harcamak): Bakara, 177;682.

Köleye İyilik Etmek: Nisâ, 36;1685 Nahl, 71;4529.

Cârîyelerin Nikâhı: Nisâ, 24;1614, 25;1633.

Cârîyeleri Fuhşa İtmek: Nûr, 33;5883.

KÖTÜ SÖZLER

Çirkin Söz Söylemekten Sakınmak: Nisâ, 148;1973 İsrâ, 53;4780.

Çirkin Sözün Söylenbileceği Yer: Nisâ, 148;1973.

Putlara Sögmekten Sakınmak: En'âm, 108;2792.

Fısıldaşarak Konuşmak: Mücadele, 9-10;7778.

Yaldızlı Sözler Aldatır: En'âm, 112-113;2797.

Kötü Söz İşitince Uzaklaşmak: Nisâ, 140;1963 En'âm, 68;2686 Furkân, 72;6046.

Münâfıkların Sözleri Hoşa Gider: Bakara, 204;803 Münâfıkûn, 4;7908.

Münâfıklar, Kalblerinde Olmayanı Dilleriyle Söylerler: Fetih, 11;7345.

KUBÂ MESCİDİ

Tevbe, 107;3652.

KUMAR

Kumarda Büyük Günâh Vardır: Bakara, 219;841.

Kumar Yaşığı: Mâide, 90-91;2449.

Kumarla Mala Sahip Olmak: Bakara, 188;741 Nisâ, 29-31;1654.

KUR'ÂN

Kur'an'a İmân: Bakara, 2;157, 41;318, 97;426, 99;437 129;570, 137;578, 176;680, 185;711, 285;1138 Âl-i İmrân, 4;7;1147, 87;1295 Nisâ, 136;1961, 140;1963, 162;2035 Mâide, 15;2173, 48;2359 En'âm, 92;2729, 153;2867, 157;2872 A'râf, 2-3;2901, 52;2967 Enfâl, 41;3307 Tevbe, 111;3660 Yûnus, 16;3783, 40;3804, 57;3831, 108;3889 Hûd, 1;3894, 17;3912 Yûsuf, 2;4030, 104;4144 Ra'd, 1;4159, 19;4233, 37;4255 İbrâhîm, 1;4285 Hicr, 1;4373, 9;4377, 87;4408 Nahl, 103;4578 İsrâ, 105;4923 107-108;4924, Kehf, 1;4933 Tâ-Hâ, 113;5274 Enbiyâ, 50;4340 Hacc, 54;5519 Nûr, 1;5686 Furkân, 1;5979, 6;5986 Şuarâ, 195;6099, 211;6102 Secde, 2;6434 Sebe', 6;6627, 49;6669 Yâsîn, 2;5;6718, 11;6720 Sâd, 86;88;6891 Zümer, 1-2;6895 28;6913, 42;6923, 56;6939 Mü'min, 2;6968 Fussilet, 2-3;7025; 42;7067, 44;7068 Şûrâ, 7;7080, 17;7093 Zuhurf, 2,4;7135 Duhân, 2-3;7178 Câsiye, 2;7207 Ahkâf, 2;7225 12;7231 Kâf, 1;7439 Tûr, 2-3;7506 Necm, 3-4;7528 Vâkıa, 77;80;7705 Haşr, 21;7823 Tegâbûn, 8;7928 Talâk, 10;7950 Hâkka, 40;8087, 43;8087, 51;6096 Müddessir, 54;8191 Abese, 12,16;8294 Tekvîr, 19;8328 Bûrûc, 21-22;8397 Târik, 13-14;8407 Kadr, 1;8537.

Âyetleri İnkâr: Bakara, 98;426 Âl-i İmrân, 4;1147, 19;1197 21-22;1204 Nisâ, 56;1736 Mâide, 10;2162 En'âm, 21;2580, 27;2592 39;2609 49;2632, 93;2734, 124;2817, 157;2871 A'râf, 36;37;2944, 40;2948, 177;3161, 182;3173 Enfâl, 54;3328 Yûnus, 17;3784 69-70;3860, 95;3882 Hûd, 18;3914 Nahl, 56;4507 62;4509, 116;4586 Tâ-Hâ, 100-101;5268, Ankebût, 23;6271, 47;6307, 49;6310, 68;6320 Secde, 22;6451 Sebe', 8;6628, 38;6660 Zümer, 60;6946, 63-64;6947 Mü'min, 4;6971, 81;7018 Fussilet, 40-41;7067, 52-53;7072 Câsiye, 11;7209 Vâkıa, 8-82;7705 Cum'a 5;7880 Hâkka, 49;50;8096 Tânk, 15-16;8407 Gâşiye, 23-26;8437.

Kur'an Ayetlerini Satmak: Bakara, 41;318, 174-176;680.

Âyetleri Gizlemek: Bakara, 159-160;641, 174-176;680.

Kur'an, Kâfirler İçin Hasrettir: Hâkka, 50;8096.

Kur'an Hiçbir Ma'zeret Bırakmamak İçin İnmiştir: En'âm, 156-157;2871.

Cinlerin Kur'an Dinlemeleri: Ahkâf, 29-31;7259 Cinn 1-2;8127, 13;8151, 19;8154.

Kur'an Dinlemek: A'râf, 204;3209 Enfâl, 20-22;3269.

Kur'an Âyetleri Mü'minlerin İmânını Artırır: Enfâl, 2;3235 Tevbe, 124-125; 3703 Nahl, 102;4577 Furkân, 73;6046 Secde, 15;6444 Zümer, 23;6909 Zâriyât, 55;7496.

Kur'an Âyetleri, Kâfirlerin Küfrünü Artırır: Tevbe, 124-125;3703 İsrâ, 41;4737, 46;4773, 60;4787, 82;4816 Hacc, 72;5532 Şuarâ, 5-6;6054, 198-201;6099, Yâsîn, 45-46;6755 Câsiye, 9;7209.

Kur'an Okurken Allah'a Sığınmak: Nahl, 98;4575 A'lak, 1;8521.

Kur'an Okumak: Neml, 92;6186 Ankebût, 45;6300 Fâtır, 29-30;6695 Hadid, 16-17;7747 Mûz-zemmil, 4;8162.

- Kur'an'a Sarılmak: Zuhurf, 43-44;7150.

- Kur'an'a Tâbi Olmak:** Enfâl, 20-22;3437.
- Kur'an Allah Katındandır:** Bakara, 2;157 Âl-i İmrân, 7;1167 Nisâ, 82;1770, 166;2057 Yûnus, 37;3803 Hûd, 1;3894, 35;3923 Ra'd, 1;4159 Kehf, 2;4933, 29;4982 Furkân, 6;5986 Şuarâ, 192;6097, 210-212;6102 Neml, 6;6122 Kasas, 45-46;6219 Ankebût, 50;6312 Secde, 2-3;6434 Yâsîn, 5;6718 Zümer, 1;6896 Mü'min, 2-3;6968 Fussilet, 2;7025, 42;7067 Şûrâ, 3;7077, 24;7097 Câsiye, 2;7207 Ahkâf, 2;7225, 10;7230 Necm, 4;7528 Rahmân, 1-2;7626 Vâkıa, 80;7705 Hâkka, 41-43;8087.
- Kur'an, Eşsizdir:** Bakara, 23-24;222, 82;402 Enfâl, 31;3285 Yûnus, 38-40;3802, Hûd, 13-14;3909 Nahl, 103;4578 İsrâ, 88;4875 Şuarâ, 210-212;6102 Lokmân, 27;6419 Fussilet, 41-42;7067 Tûr, 34;7516.
- Kur'an'ı Cebrâil İndirmiştir:** Bakara, 97;426 Nahl, 102;4577 Şuarâ, 193-194;6097 Tekvîr, 15-24;8328.
- Kur'an, Ramazân Ayında İnmiştir:** Bakara, 185;711.
- Kur'an, Kadir Gecesinde İnmiştir:** Duhân, 2-3;7178 Kadr, 1;8537.
- Kur'an Şeytân Sözü Değildir:** Tekvîr, 25-26;8329.
- Kur'an, Kâhin Sözü Değildir:** Hâkka, 42;8087.
- Kur'an Peygamber'in Kendi Sözü Değildir:** Hâkka, 40;8087, 44-47;8096.
- Kur'an, Şiir Değildir:** Yâsîn, 69;6765 Hâkka, 41;8087.
- Kur'an'ın Sözlerinde Bozukluk Yoktur:** Kehf, 1;4933.
- Kur'an'ın Mânâsında Çelişki Yoktur:** Kehf, 1;4933 Zümer, 28;6913.
- Kur'an, Hak Olarak İnmiştir:** Bakara, 252;983 İsrâ, 105;4923 Fâtır, 31;6696 Zümer, 2;6895, 41;6921 Câsiye, 6;7209 Hâkka, 51;8096.
- Kur'an'ın Geleceği Önceki Kitaplarda Bildirilmiştir:** Şuarâ, 196-197;6099 Ahkâf, 10;7230.
- Kur'an Hz. Muhammed'e Verilmiştir:** Bakara, 99;437, 119;520, 151;624 Nisâ, 163;2037 Hicr, 87;4408 Nahl, 44;4500 Kehf, 1;4933 Ankebût, 47;6307 Şûrâ, 52;7130 Hâkka, 40;8087 Müzzemmil, 5;8162.
- Kur'an Kolaylaştırılmıştır:** Meryem, 97;5187 Kamer, 17;7596, 22;7599, 32;7600, 40;7602 A'lâ, 8;8410.
- Kur'an Arapça İndirilmiştir:** Yûsuf, 2;4030 Ra'd, 37;4255 Nahl, 103;4578 Meryem, 97;5187 Tâ-Hâ, 113;5274 Şuarâ, 193-194;6097 Zümer, 28;6913 Fussilet, 3;7025, 44;7068 Şûrâ, 7;7080 Zuhruf, 2-3;7135 Duhân, 58;7200 Ahkâf, 12;7231.
- Kur'an'ın Koruyucusu ve Öğreticisi Allah'tır:** Hicr, 9;4377 İsrâ, 86-87;4875 Kiyâmet, 16-19;8197.
- Kur'an, Korunmuştur ve Değişmez:** En'âm, 115;2806 Yûnûs, 15-17;2782, Hicr, 9;4377 Kehf, 27;4979 Ankebût, 48-49;6310 Zuhruf, 5;7135 Vâkıa, 77-78;7705 Hâkka, 40;8087 Abese, 13-16;8294 Bürûc, 22;8397 A'lâ, 6-7;8410.
- Kur'an, Parça Parça İnmiştir:** Nahl, 89;4557 İsrâ, 82;4816, 106;4923 Tâ-Hâ, 4;5194 Furkân, 32-33;7006 İnsân, 23;8223.
- Kur'an Hidâyetir:** Bakara, 2;157, 185;711 Âl-i İmrân, 138;1373 A'râf, 52;2697, 203;3202 Yûnus, 57;3831 Yûsuf, 111;4156 İbrâhîm, 1;4285 Nahl, 64;4511, 89;4557 Neml, 2;6121, 77;6175 Lokmân, 2-3;6393 Zümer, 23;6909 Fussilet, 44;7068 Şûrâ, 52;7130 Câsiye, 11;7209, 20;7212.
- Kur'an Şerefliidir:** Vâkıa, 75-77;7705 Kalem, 52;8067 Abese, 13-14;8294 Bürûc, 21;8397.
- Kur'an'a Temiz Olanlardan Başkası El Süremez:** Vâkıa, 79;7705.
- Kur'an, Hak ile Bâtıl Ayırır:** Bakara, 185;711 Âl-i İmrân, 4;1147 Nahl, 64;4511 Furkân, 1;5979 Şuarâ, 2;6053 Neml, 1;6121, 76;78;6175 Târık, 11-14;8407 Beyyine, 3;8562.
- Kur'an, Öğüttür:** Bakara, 231;926 Âl-i İmrân, 138;1373 En'âm, 90;2725 A'râf, 2;2902 Yûnus, 57;3831 Yûsuf, 104;4144 Tâ-Hâ, 2-3;5193 Nûr, 34;5883 Ankebût, 51;6712 Yâsîn, 69;6765 Sâd, 87;6891 Kâf, 45;7466 Zâriyât, 55;7496 Hâkka, 48;8096 Müzzemmil, 19;8171 Müddessir, 54-55;8191 İnsân, 29;8223 Abese, 11-12;8294 Tekvîr, 27-28;8329.

- Kur'an, Kendinden Önceki Kitapları Tasdik Eder: Âl-i İmrân, 3;1147 Nisâ, 47;1721 Mâide, 48;2359 En'am, 92;2729 Yûnus, 37;3803 Yûsuf, 111;4156 Fâtır, 31;6696 Ahkâf, 12;7231.
- Kur'an Hikmet Doludur: Âl-i İmrân, 58;1259 Yûnus, 1;3739 Ra'd, 37;4255 Lokmân, 2;6393 Yâsîn, 2;6718 Zuhraf, 4;7135.
- Kur'an Beyândır: Bakara, 118;518,221;871, 222;875 Âl-i İmrân, 138;1373 En'am, 97;2739 98;2758 Yûsuf, 1;4029 Hicr, 1;4373 Nahl, 89;4557 İsrâ, 89;4875 Kehf, 54;5016 Hacc, 16;5426 Nûr, 34;5883 46;5950 Kasas, 2;6191 Sâd, 67-69;6887, 88;6891 Fussilet, 2-4;7025 Duhân, 2;7178 Talâk, 11;7951.
- Kur'an Nûrdur: Nisâ, 174;2068 Şûrâ, 52;7130 Teğâbün, 8;7928.
- Kur'an İlâhî Kanundur: Nisâ, 105;1916 Mâide, 48;2359 En'am, 115;2816 A'râf, 3;2901.
- Kur'an Alay ve Eğlence Konusu Değildir: Târık, 14;8407.
- Kur'an Şeriatı: Mâide, 48;2359, En'am, 151-153;2859.
- Kur'an, Feyiz Kaynağıdır: En'am, 155;2869 Sâd, 29;6864.
- Kur'an, Muhammed Ümmetine Mîrâstır: Fâtır, 32;6696.
- Kur'an, En Doğruya Götürür: İsrâ, 9;4697 Enbiyâ, 106;5393 Zuhraf, 43;7150 Cinn, 2;8127.
- Kur'an, Mü'minlere Mükâfât, Kâfirlere Azâb Haberî Verir: İsrâ, 9-10;4697
- Kur'an, Mü'minleri Kâfirlere Korur: İsrâ, 45;4773.
- Kur'an, Uyarıdır: En'am, 51;2634 Kehf, 2,4;4933 Meryem, 97;5187 Furkân, 1;5979 Yâsîn, 6;6718, 70;6766 Fussilet, 4;7025 Şûrâ, 7;7080 Ahkâf, 12;7231.
- Kur'an Müjdedir: Kehf, 2-3;4933 Meryem, 97;5187 Neml, 2;6121 Fussilet, 4;7025 Ahkâf, 12;7231.
- Kur'an, Zikirdir: Tâ-Hâ, 99;5267, 100;5268 Enbiyâ, 10;5298, 50;5340.
- Kur'an, Şifâdır: Yûnus, 57;3831 İsrâ, 82;4816 Fussilet, 44;7068.
- Kur'an Rahmettir: A'râf, 203;3202 Yûnus, 57-58;3831 Yûsuf, 111;4156 Nahl, 64;4511, 89;4557 İsrâ, 82;4816 Neml, 77;6175 Kasas, 86;6248 Ankebût, 51;6312 Lokmân, 2-3;6393 Duhân, 6;7178 Câsiye, 20;7212.
- Kur'an Bütün İnsanlara Tebliğdir: İbrâhîm, 52;4360.

KURBAN

- Kurban Kesmek: Kevser, 2;8693.
- Kurbanın Meşruluğu: Hacc, 34;5493.
- Kurbandan Amaç, Takvâdır: Hacc, 37;5500.
- Kurbanda Allah Rızası ve Korunma Vardır: Mâide, 27;2200, 97;2469.
- Kurban Keserken Besmele Çekmek: Hacc, 34;5493, 36;5494.
- Kurban Eti: Hacc, 36;5494.
- Kurbana Hürmet Etmek: Mâide, 2;2080, Hacc, 33;5489.
- Develerin Kurban Edilmesi: Hacc, 36;5495.
- Cezâ Kurbanı: Mâide, 95;2461.

KUSÛR

- Kusûrları Bağışlayıcı Olmak: Âl-i İmrân, 134;1363.
- Kusûr Araştırmaktan Sakınmak: Hucurât, 12;7411 Kalem, 11;8055.

KÜFÜR

- Küfrün Misâli: İbrâhîm, 26;4312.
- Allah Küfre Râzî Olmaz: Zümer, 7;6900.

Küfür
Mü'min
Küfre
Küfredi
Küfre

Hucurât

Lokmân
Lokmân

Lût (a.)

Lût (a.)

Lût (a.)
Lût Ka

Lût (a.)
Lût (a.)

Melekke

Lût (a.)

Lût Ka

Lût Ka

Demir

Demir
Zülkar

Küfürden Sakınmak: A'lâ, 14, 18-19;8423.
 Mü'mini Küfürle İthâm Etmek: Nisâ, 94;1867.
 Küfre Düşenler: Leyl, 8-10;8485.
 Küfredenin Küfrü, Kendi Aleyhinedir: Rûm, 44;6380, Fâtır, 39;6708 Zümer, 7;6900.
 Küfre Önderlik Edenin Cezâsı İki Kattır: Nahl, 24-25;4488, 88;4555.

—L—

LAKAB TAKMAK

Hucurât, 11;7409.

LOKMÂN (A.S)

Lokmân (a.s.)'a Hikmet Verilmiştir: Lokmân, 12;6400.
 Lokmân (a.s.)'ın Oğluna Verdiği Öğütleri: Lokmân, 13;6404, 16-19;6406.

LÛT (A.S) VE KAVMI

Lût (a.s.)'in Kavmiyle İlgili Kıssasını Anlatan Âyetler: Â'râf, 80-84;3020, Hûd, 77-83;3968, Hicr, 61-77;4402 Şuarâ, 160-175;6090, Neml, 54-58;6161 Ankebût, 28-35;6282, Zâriyât, 24-37;7489 Kamer, 33-39;7602.
 Lût (a.s.)'a Peygamberlik Verilmiştir: En'âm, 86;2725 Enbiyâ, 74;5350 Neml, 54;6161 Sâffât, 133;6826.
 Lût (a.s) Lût Kavmine Gönderilmiştir: A'râf, 80;3020 Şuarâ, 162;6090 Neml, 54;6161.
 Lût Kavminin Kötülüğü: A'râf, 80-82;3020 Hûd, 77-80;3968 Hicr, 67-71;4403 Şuarâ, 165-166;6091 Neml, 54-55;6161 Ankebût, 28-29;6282 Kamer, 37;7602.
 Lût (a.s.)'ın Karısının İhâneti: Tahrîm, 10;7970.
 Lût (a.s.)'ın Kavmini Hakka Daveti ve Kavminin Tepkisi: A'râf, 80-84;3020, Hûd, 77-80;3968 Hicr, 67-71;4403 Şuarâ, 160-169;6091 Neml, 54-57;6161 Ankebût, 28-29;6282 Kamer, 36;7602.
 Meleklerin, Lût Kavminin Haberini Önce İbrâhîm (a.s.)'a Getirmeleri: Hûd, 69-70;3963, 74-76;3967 Hicr, 57-60;4401 Ankebût, 31;6283, 32;6284 Zâriyât, 31-34;7491.
 Lût (a.s.)'ın İbrâhîm (a.s.)'e İmân Etmesi ve Beraber Hicretleri: Ankebût, 26;6278 Sâffât, 99;6811.
 Lût Kavminin Yok Oluşu: A'râf, 80-84;3020 Hûd, 81-83;3970 Hicr, 61-66;4401, 72;4403 73;4404 Enbiyâ, 74;5350 Furkân, 40;6008 Şuarâ, 170-175;6092 Neml, 56-58;6161 Ankebût, 30-35;6282, 40;6286 Sâffât, 134-136;6826 Kâf, 13-14;7444 Zâriyât, 35-37;7491 Necm, 53;7555 Kamer, 33-39;7602.
 Lût Kavminin Yok Oluşunda İbretler Vardır: Ankebût, 34-35;6284 Sâffât, 137-138;6826.

—M—

MADENLER

Demir Madeni: Kehf, 96;5079 Hacc, 21;5434 Ahzâb, 19;6486 Sebe', 10;6630 Kâf, 22;7445 Ha-dîd, 25;7757.
 Demirde İnsanlar İçin Faydalar Vardır: Ha-dîd, 25;7757.
 Zülkarneynin Kullandığı Demir: Kehf, 96;5079.

Dâvût (a.s)'ın Demiri Kullanması: Sebe', 10;6630.

Bakır: Kehf, 96;5079 Sebe', 12;6632.

İnci: Nahl, 14;4470 Hacc, 23;5436 Nûr, 35;5895 Fâtır, 33;6701 Tûr, 24;7512 Rahmân, 22;7642 Vâkıa, 23;7677 İnsân, 19;8219.

Yâkût: Rahmân, 58;7660.

Mercân: Nahl, 14;4470 Rahmân, 22;7642, 58;7660.

Taş: Bakara, 24;222, 60;353, 74;387, 264;1042 Enfâl, 32;3800 Hûd, 82;3973 Hicr, 74;4404 İsrâ, 50;4777 Kehf, 63;5020 Lokmân, 16;6406 Zâriyât, 33;7491 Tahrim, 6;7965 Fecr, 9;8444 Fil, 4;8657.

Taş-Kalb İlişkisi: Bakara, 74;387.

MAHŞER

Kıyâmet Günü, Hak ve Gerçektir: En'âm, 134;2836 Hicr, 85;4407 Tâ-Hâ, 15;5200 Enbiyâ, 104;5390 Hacc, 7;5413 Ankebût, 5;6261 Rûm, 43;6380 Sebe', 3;6626 Mü'min, 59;7008 Şûrâ, 7;7080, 18;7093 Ahkâf, 3;7225 Tûr, 1-8;7506 Hâkka, 1-3;8075 Mürselât, 1-7;8228 Nebe', 39;8264.

Kıyâmet Günü, Bütün İnsanlar Allah'ın Huzurunda Toplanacaktır: Âl-i İmrân, 9;1167, 28;1212 Nisâ, 87;1773 Hûd, 103;3986 İbrâhîm, 48;4353 Hicr, 25;4385 Kehf, 47-48;4997, 99;5083 Meryem, 68-70;5166, 93;5185, 95;5185 Neml, 87;6182 Rûm, 11;6338 Yâ-sîn, 53;6757 Zümer, 31;6913. Duhân, 40;7197 Câsiye, 28;7217 Kâf, 21;7445 Teğâ-bûn, 9;7928 Hâkka, 18;8080 Kıyâmet, 10-12;8194 Mürselât, 38;8234 Nebe', 18;8258 Zilzâl, 6;8566.

Kıyâmet Günü'nün Tek Hâkimi Allah'tır: Fâtihâ, 4;90 En'âm, 73;2690 Tâ-Hâ, 111;5272 Hacc, 56;5523, Furkân, 26;6002 Zümer, 67;6948 Mü'min, 16;6983 Nebe', 37;8264 İnfitâr, 19;8350.

Her Ümmet Peygamberleriyle (İmâmlarıyla, Öncüleriyle) Allah'ın Huzuruna Çağırılacaktır: Nahl, 84;4554, 89;4557 İsrâ, 71;4798 Zümer, 69;6952.

Allah'ın Huzuruna Çıkış Çırlıçıl Olacaktır: En'âm, 94;2734 Kehf, 48;4997.

Mal-Mülk Dünyada Kalmıştır, Mahşerde Fayda Vermez: En'âm, 94;2734 Şuarâ, 88-89;6074 Hâkka, 24-29;8082.

MAKÂM VE MEVKİ

Makâm ve Mevkî'ye İstekli Olmak: Yûsuf, 54-56;4092 Şuarâ, 83;6074 Sâd, 35;6869.

Mevki'lerin Hayırlısı, Allah'ın Verdiği'dir: Neml, 15-16;6127.

Günâhkârlar Dünyada Üstün Mevkî'de Bulunurlar: En'âm, 123;2818.

Allah Süleymân (a.s)'a İnsanlar Arasında Mevkî' Verdi: Neml, 15-16;6127 Sâd, 35-39;6869.

MAL

Mal, Fitne ve İmtihân Sebebidir: Enfâl, 28;3277 Teğâbûn, 15;7931.

Mal, Dünya Hayatının Süsüdür: Kehf, 46;4992.

Zenginlik, Bir Üstünlük Sebebi Olamaz: En'âm, 52-53;2634.

Mal, Zenginler Arasında Dolaşan Bir Servet Olamaz: Haşr, 7;7805.

- Malı Kullanmakta Reşit Olmak:** Nisâ, 5-6;1569 İsrâ, 34;4732.
- Sefihlere (Malını İyi Kullanamayanlara) Mal Verilmez:** Nisâ, 5;1569.
- Ekonomik Esâret:** Haşr, 7;7805.
- Malı ve Parayı Biriktirmek (Stokçuluk):** Âl-i İmrân, 49;1251 Tevbe, 34-35;3467 Teğâbün, 15-18;7931 Hümeze, 1-4;8653.
- Mal Sevgisi:** Âl-i İmrân, 14;1190 Tevbe, 35;3467 Fecr, 20;8453.
- Mal Sevgisini, Allah'tan Peygamberden ve Allah Yolunda Cihaddan Üstün Tutmak:** Tevbe, 24;3439, 35;3467 Münafikûn, 9;7921 Leyl, 8-11;8485, A'lak, 6-8;8523.
- Mal, Dünyada Kalacaktır:** En'âm, 94;2734 Sebe', 37;6660.
- Kâfirlere Malları ve Evladları Fayda Vermez:** Âl-i İmrân, 10;1185, 91;1297, 116;1345 Mâide, 36;2268 En'âm, 70;2688 A'râf, 48;2963 Ra'd, 18;4232 Meryem, 77-80;5177 Câsiye, 10;7209 Mücadele, 17;7789 Hâkka, 25-29;8084 Leyl, 8-11;8485 Hümeze, 2-6;8653 Leheb, 1-3;8733.
- Münâfıklar Mal Sevgisi İle Doludurlar:** Tevbe, 58-59;3514, 67;3564, 75-76;3578 Fetih, 15;7347 Hucurât, 14,16-17;7423.
- Mûsâ (a.s)'ın Ümmetinden Kârûn'un Mal Sevgisinin Sonu:** Kasas, 76-84;6239, Ankebût, 39-40;6286.

MÂ'RUFU EMİR VE MÜNKERDEN NEHİY

- İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak:** Mâide, 105;2501 A'râf, 199;3196 Tevbe, 71;3567 Hacc, 41;5512 Lokmân, 17;6406.
- Hayırlı Ümmet İyiliği Emreder, Kötülükten Sakındırır:** Âl-i İmrân, 110;1331 A'râf, 181;3172 Tevbe, 71;3567.
- İyiliği Emreden, Kötülükten Sakındıran Bir Topluluk Bulunmalıdır:** Âl-i İmrân, 104;1327 Hüd, 116;3999.
- Allah, İyiliği Emredecek ve Kötülükten Sakındıracak Bir Toplum Meydana Getirir:** Mâide, 54;2384 İbrâhîm, 19-20;4303.
- İyiliği Emir ve Kötülükten Sakındırma Görevini Yaparken, Başa Gelecek Belâlara Sabır Göstermek:** Âl-i İmrân, 186;1499, 195;1520 En'âm, 10;2575, 34;2605 A'râf, 127-128;3064 Yûnus, 109;3889 Hicr, 97-98;4415 Nahl, 96;4573 Lokmân, 17;6406 Sâd, 17;6856 Câsiye, 14;7210 Ahkâf, 35;7284 Kâf, 39;7463 Müzzemmil 10;8169 Müddessir, 7;8175.
- Peygamberimizin, İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak Konusundaki Özelliği:** A'râf, 157;3096, 199;3196.
- İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak Görevini Yapanların Mükâfatı:** Tevbe, 112;3669.
- Kitap Verilenlerden İnananlar, İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak Görevini Yapar:** Âl-i İmrân, 114;1345.
- İsrailoğullarından Kâfir Olanlar, İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak Görevini Yalmazdı:** Mâide, 79;2429.
- İyilik Etmek ve Kötülükten Sakınmakta Yardımlaşmak:** Mâide, 2;2080.
- Kötülük Etmekte Yardımlaşmaktan Sakınmak:** Mâide, 2;2080.

MECÜSİLER

Hacc, 17;5427.

MEHİR

Nikâh Edilen Kadının Mehrini Vermek: Nisâ, 4;1544, 24;1614, 25;1633.

Boşanan Kadınların Mehirleri: Bakara, 229;905 Nisâ, 20;1603, 21;1604.

Temâstan Önce Boşanmış Kadınların Mehirleri: Bakara, 237;949.

MEKKE

Mekke Dünyanın Mânevi Merkezidir: En'âm, 92;2729.

Mekke Emin Yerdir: Neml, 91;6186 Ankebût, 67;6321 Tîn, 3;8511.

Mekke Şehirlerin Aslı ve Anasıdır: En'âm, 92;2729 Şûrâ, 7;7080.

MEKKE'NİN FETHİ

Mekke'nin Fethi Müjdesi: Kasas, 85;6248, Saff, 13;7872 Nasr, 1-3;8728.

Fetih İçin Allah'ın Yardımı: Nasr, 1-2;8728.

MELEKLERE İMÂN

Meleklerle İmân Etmek: Bakara, 97-98;426, 177;682, 285;1138.

Meleklerle Düşmanlık Edenler: Bakara, 97;426, 98;426.

Melekleri İnkâr: Nisâ, 136;1961.

Meleklerin Yaratılışları: Bakara, 30;255, 32;276, 34;284, 255;997 Âl-i İmrân, 39;1241 En'âm, 93;2734 Ra'd, 11;4217 Enbiyâ, 22;5302, 26;5304. Hacc, 75;5535, Furkân, 25;6002, 59;6028 Fâtır, 1;6677 Zümer, 76;6963 Mü'min, 15;6983 Zuhuruf, 16-17;7141 Hadid, 4;7733 Kalem, 1;8029 Meâric, 3-4;8099 Müddessir, 31;8185 Mürselât, 1-6;8228 Tekvîr, 20-21;8328, 23;8329.

Melekler Allah'ın Kuludurlar: Enbiyâ, 28;5304.

Meleklerin Erkeklik ve Dişilikleri Yoktur: Zuhuruf, 19;7141 Necm, 27-28;7546.

Meleklerin Kanatları: Fâtır, 1;6677.

Mele-i A'lâ: Sâffât, 8-9;6783 Sâd, 69;6887 Nebe, 38;8264.

Meleklerin Makamları: Sâffât, 164;6833, Mü'min, 7;6972.

Melekler, Sayışta Mü'minlere Yardım Eder: Âl-i İmrân, 123-125;1351, Enfâl, 9-13;3250, 50;3326 Tevbe, 25-26;3441, Ahzâb, 9;6476 Fetih, 4,7;7336.

Melekler, İnsanların Amellerini Yazarlar: En'âm, 61;2671 Kâf, 17-18;7445 İnfitâr, 10-11;8338.

Melekler, Allah'ı Zikrederler: A'râf, 206;3215 Nahl, 49;50;4504 Enbiyâ, 19-20;5300 Sâffât, 165-166;6833 Mü'min, 7;6972 Fussilet, 38;7065 Şûrâ, 5;7077.

Melekler, Allah'a İtâat Ederler: Enbiyâ, 27-28;5304.

Melekler
İnsan C
Melekler
Melekler
Melekler

Cebrâil:

Kur'an'

Kur'an'
Cebrâil'
Cebrâil'
Cebrâil'
Cebrâil'
Cebrâil'
Cebrâil'
Azrâil,
Mikâil,
İsrâfil:

Merham

H. Me

H. Me

H. Me

H. Me

H. Me

H. Me

H. Me

H. Me

H. Me

H. Me

Namush

İmrân A

Bakara,

Melekler, Peygambere Salavât Getirirler: Ahzâb, 56;6578.
 İnsanı Gözetleyen Melekler Vardır: Târik, 1-4;8400.
 Meleklerin Vazifesi Taksim Edilmiştir: Zâriyât, 4;7471.
 Meleklerin Mü'minler İçin Duâ Etmeleri: Mü'min, 7-9;6972 Şûrâ, 5;7077.
 Meleklerin Şefâatı: Enbiyâ, 28;5304 Sebe, 23;6651 Necm, 26;7542.

MELEKLERİN BÜYÜKLERİ

Cebrâil: Bakara, 87;410, 253;988 Nisâ, 171;2060 Mâide, 110;2519 Nahl, 2;4422, 102;4577 İs-
 râ, 85;4818 Meryem, 17-19;5124, Enbiyâ, 91;5377 Şuarâ, 193;6097 Mü'min, 15;6983
 Şûrâ, 52;7130 Necm, 5-6;7529.
 Kur'an'ı Cebrâil İndirmiştir: Bakara, 97;426 Nahl, 102;4577 Şuarâ, 193-194;6097 Tekvîr,
 15-24;8328.
 Kur'an'ı Peygambere Cebrâil Öğretmiştir: Necm, 5;7529.
 Cebrâil'in Peygambere Vahiy Getirmesi: Necm, 6-15;7529.
 Cebrâil'e Rûhu'l-Emîn Denilmesi: Şuarâ, 193;6097 Nebe', 38;8264.
 Cebrâil'in Görünüşü Güzeldir: Necm, 6;7529.
 Cebrâil, Allah Yanında Şerefliidir: Tekvîr, 19-21;8328.
 Cebrâil'e Düşmanlık Edenler: Bakara, 97;426.
 Azrâil, Eceli Gelenlerin Rûhlarını Alır: En'âm, 61;2671 Nâziât, 1-4;8267.
 Mikâil, Tabiat Olaylarını İdâre Eder: Nâziât, 5;8267.
 İsrâfil: En'âm, 73;2690 Kehf, 99;5083 Tâ-Hâ, 102;5269 Mü'minûn, 101;5672 Neml, 87;6182
 Yâsîn, 49-51;6756, Zümer, 68;6952 Kâf, 20;7445, 41-43;7465, Hâkka, 13-15;8080
 Müddessir, 8;8175 Nebe', 18;8258.

MERHAMET

Merhamet Tavsiye Etmek: Beled, 17;8463.

HZ. MERYEM

Hz. Meryem'in, Doğmadan Önce Annesi Tarafından Beyt el-Makdis'e Adanması: Âl-i İm-
 rân, 35-37;1237.
 Hz. Meryem'in İbâdet İçin İnzivâya Çekilmesi: Meryem, 16;5124.
 Hz. Meryem'in Allah'a Teslimiyyeti: Tahrîm, 12;7977.
 Hz. Meryem'e Zekerıyyâ (a.s)'ın Bakması: Âl-i İmrân, 37;1239, 44;1244.
 Hz. Meryem'in Kerâmetleri: Âl-i İmrân, 37;1239 Meryem, 23;5128, 26;5131.
 Hz. Meryem'in Seçilmesi: Âl-i İmrân, 42-43;1244.
 Hz. Meryem'in İsâ'yı Babasız Doğurması: Âl-i İmrân, 45;47;1247, 59;1263, Meryem,
 17-23;5124, Enbiyâ, 91;5377 Mü'minûn, 50;5634.
 Hz. Meryem'e Yahûdilerin İftirâsı: Nisâ, 156-157;1980 Meryem, 27-34;5134.
 Hz. Meryem'e Cebrâil'in Gelmesi: Meryem, 17-22;5124.
 Hz. Meryem, Sâdık Bir Kadındır: Mâide, 75;2425.
 Namuslu Kadınlara Hz. Meryem Misâl Getirildi: Tahrîm, 12;7977.
 İmrân Âilesi: Âl-i İmrân, 33-35;1229.

MESCİD

Bakara, 114;502 Tevbe, 17-18;3434 Cinn, 18;8154.

MESCİD-İ AKSÂ

İsrâ, 1;4602

MESCİD-İ DIRÂR (MÜNÂFIKLARIN MESCİDİ)

Tevbe, 107-110;3652.

MESCİD-İ HARÂM (KÂ'BE)

Bakara, 114;502, 146;618, 150;623, 191;755, 217;835 Mâide, 2;2080 Enfâl, 34;3295 Tevbe, 7;3423, 19;3436, 28;3448, 108;3652 İsrâ, 1;4602, 7;4695 Hacc, 25;5438 Fetih, 25;7356, 27;7372.

MEYVELER

Meyveleri Yaratan Allah'tır: En'âm, 99;2758, 141;2844.

Meyvelerin Yararlanması: Ra'd, 3;4204 İbrâhîm, 32;4339 Nahl, 11;4435 Mü'minûn, 19;5624.

Meyvelerin Tatlarının Değişik Olması: Ra'd, 4;4204.

MİLLETLERİN YOK OLUŞ SEBEPLERİ

İslâm'a Arka Çevirenlerin Kötü Sonları: Bakara, 210;815 A'râf, 102;3040 Tevbe, 70;3566 Meryem, 98;5187 Enbiyâ, 6;5294 Ahkâf, 27-28;7258 Muhammed, 8-11;7291, 13;7295, 14;7297 Necm, 54;7555. Talâk, 8-10;7956 Fecr, 6-13;8444.

Peygamberleri Yalanlayanların Kötü Sonuçları: Âl-i İmrân, 137;1373 En'âm, 11;2574, 42-45;2629 A'râf, 94-96;3036, 101;3040 Yûnus, 13;3781, 47;3827 Yûsuf, 110;4153 Ra'd, 42;4279 İbrâhîm, 9;4291, 46;4351 Nahl, 26;4489, 36;4495 İsrâ, 76-77;4801, Meryem, 59;5158 Hacc, 42-45;5513, Mü'minûn, 44;5632 Furkân, 39;6008 Rûm, 47;6381. Fâtır, 26;6691 Sâffât, 72-74;6804 Sâd, 1-4;6841, 11-14;6843 Zümer, 25-26;6912 Mü'min, 5-6;6971 22;6987, 83;7019 Zuhurf, 6-8;7135, 24-25;7138 Kâf, 12-14;7443 Mucâdele, 5-6;7776 Tegâbün, 5-6;7927 Hâkka, 9-10;8076.

Peygambere Karşı Gelmek ve Çok Soru Sormak Yok Oluş Sebebidir: Mâide, 101-102,2491. Günâhlar, Yok Oluş Sebebidir: En'âm, 4;2570, 146;2853, 147;2856 Rûm, 41;6478 Talak, 8-10;7950.

Allah'ın Azâbı Zâlimleredir: En'âm, 47;2632 Hûd 100-102;3984, 117;3999 Hacc, 45;5514 Neml, 52;6158 Ankebût, 40;6286 Secde, 22;6451.

Bazı Günâhların Cezâsı Bütün Topluma Gelir: Enfâl, 25;3273 Hûd, 116;3999.

Bir Toplum, İyi Halini Değiştirmedikçe Allah Nimetini Kaldırmaz: Enfâl, 53;3328 Ra'd, 11;4217.

Allah'ın Azâbını Görünce İmân Edenlerin İmânları Geçerli Olmaz: Nisâ, 159;1981 En'âm, 158;2873 Yûnus, 90;3873 91;3874, 98;3883 Enbiyâ, 12-15;5298 Sebe', 54;6671 Mü'min, 84-85;7019 Muhammed, 18-19;7300 Fecr, 21-23;8454.

Zulmetmeyen Toplumlara Allah Zulüm İle Yok Etmez: Hûd, 117;3999 Kasas, 59;6230 Ankebût, 40;6286 Rûm, 9-10;6336 Fâtır, 43;4712 Ahkâf, 35;7284.

Fesat Çıkarmak, Azap ve Yok Oluş Sebebidir: Nahl, 45-47;4502, Neml, 48-52;6158.

Yok Olmaya Layık Bir Toplumun Öncüleri İtaattan Çıkar ve Şımarırlar: En'âm, 123;2818 İsrâ, 16;4715 Zuhurf, 22-23;7144 Nûh, 21-24;8118.

Dünya Nimetleriyle Şımarık Toplamlar Yok Olmuştur: Kasas, 58;6230.

Allah Dilerse Bir Toplumu Yok Eder, Yerine Başkalarını Getirir: Nisâ, 133;1958 Mâide, 54;2384 Tevbe, 39;3499 Yûnus, 13-14;3781 Hûd, 57;3959 İbrâhîm, 19-20;4303 Enbiyâ, 11;5298 Mü'minûn, 42;5632 Nûr, 55;5956 Fâtır, 16-17;6689 Muhammed, 38;7312 Vâkıa, 61;6761 Meâric, 40;7009, 41;8110.

Allah'ın

Allah'ın

Peygamb

Her Üm

Allah, K

Azâb Kâ

Azâb Ge

Allah'ın

Kıyâmet

Yok Olar

Yok Olar

Mirâsta I

Mirâs Ko

Anlaşma

Mirâsın I

Mirâsta A

Mirâsın I

Mirâs Bö

Yolda Ka

Yolda Ka

Kullanıla

İbret İçin

Sahabenin

Yürümen

Evlere Ka

Peygamb

Allah'ın I

- Allah'ın Yok Etmeye Gücü Yeter: En'âm, 85;2673, 133;2836 A'râf, 100;3039 Sebe', 9;6629 Kâf, 36-37;7462 Mülk, 16-18;8019.
- Allah'ın Peygamberler Göndermesi, Zulüm İle Yok Etmek İstemediğindendir: En'âm, 131;2835 A'râf, 6;2902 Şuarâ, 208-209;6101 Kasas, 47;6220 Sebe', 34;6660.
- Peygamber Gönderilmeyen Toplumlara Azâb Edilmez: İsrâ, 15;4703 Şuarâ, 208-209;6101 Kasas, 59;6230.
- Her Ümmetin Bir Eceli Vardır: A'râf, 34;2944 Yûnus, 49;3828 Hicr, 4-5;4376, 8;4377 Nahl, 61;4508 Mü'minûn, 43;5632.
- Allah, Kâfirleri Yavaş Yavaş Yok Oluşa Yaklaştırır: A'râf, 182-183;3173.
- Azâb Kâfirlerin Ya Kendi Başlarına Ya da Yakınlarına Gelir: Ra'd, 31;4247.
- Azâb Geldiğinde Allah, Mü'minleri Kurtarır: Yûnus, 103;3886, Hûd, 40-47;3926, 58;3960, 66;3963, 81;3970, 94;3982, 116;3999 Yûsuf, 110;4153 Enbiyâ, 9;5297 Neml, 52-53;6158, 56;6161. 57;6161 Kamer, 33;35;7602.
- Allah'ın Azâbı Ansızın Gelir: A'raf, 4-5;2902, 95-97;3035 Şuarâ, 202-207;6100 Ankebût, 53;6314
- Kıyâmet Kopmadan Önce Her Toplum Yok Olmuş veya Azâba Uğramış Olacaktır: İsrâ, 58;4783.
- Yok Olan Toplamlar Mahşerde Toplanacaktır: Enbiyâ, 94;5378.
- Yok Olan Toplamların Yok Oluşlarında İbretler Vardır: Hûd, 103;3986, 120;4002 Yûsuf, 111;4156 Hicr, 76-79;4404, Tâ-Hâ, 99;5267 128;5282 Hacc, 46;5337 Furkân, 40;6008 Şuarâ, 65;6068, 67;6068, 139;6084, 140;6087, 155-158;6089, 172;6091, 175;6091, 189-191;6096 Neml, 52;6158 Ankebût, 14-15;6266 Rûm, 9-10;6336, 42;6378 Secde, 26;6455 Fâtır, 44;6713 Yâsin, 31-32;6734 Sâffât, 133,138;6826 Mü'min, 21;6987, 82;7019 Zuhruf, 55;7155, 56;7156 Ahkâf, 27-28;7258 Muhammed, 10;7295 Kâf, 36-37;7462 Zâriyât, 37;7491, 38-41;7492, 43;7492 Kamer, 13-16;7596 51;7605 Tegâ-bûn, 5;7927 Nâziât, 25-26;8283.

MİRÂS

- Mirâsta Erkek Gibi Kadın da Hak Sahibidir: Nisâ, 7;1575, 33;1674, 127;1947.
- Mirâs Konusunda Kadınlara Zor Kullanmaktan Sakınmak: Nisâ, 19;1603.
- Anlaşmalardan Doğan Haklar da Mirâstan Verilmelidir: Nisâ, 33;1674.
- Mirâsın Bölünme Şekli: Nisâ, 11-13;1581, 176;2069.
- Mirâsta Akraba Asıldır: Ahzâb, 6;6469.
- Mirâsın Bölünmesinde Haktan Ayrılmanın Kötülüğü: Fecr, 19;8453.
- Mirâs Bölünürken Yetimlere ve Yoksullara da Vermek: Nisâ, 8;1575.

MÜSÂFİR ve MÜSÂFİRLİK

- Yolda Kalmışa İyilik Etmek: Nisâ, 36;1685.
- Yolda Kalmışa Vermek: Bakara, 177;682, 215;833 Enfâl, 41;3307 Tevbe, 60;3515 İsrâ, 26;4724 Rûm, 38;6377 Haşr, 7;7805.
- Kullanılan Binitle: Zuhruf, 12-14;7138.
- İbret İçin Yolculuk Yapmak ve Dolaşmak: Âl-i İmrân, 137;1373 En'âm, 6;2570, 11;2575 Yûsuf, 109;4150 Nahl, 36;4495 Hacc, 46;5514 Neml, 69;6173 Ankebût, 20;6270 Rûm, 9;6336, 42;6378 Fâtır, 44;6713 Mü'min, 21;6987, 82;7019 Muhammed, 10;7295.
- Sahabenin Binek ve Yol Duâsı: Zuhruf, 13-14;7138.
- Yürümenin Âdâbı: İsrâ, 37;4734 Lokmân, 19;6407.
- Evlere Kapılarından Girmek: Bakara, 189;746.

MUCİZE

- Peygamberlere Mucizeler Verilmiştir: Hadîd, 25;7757.
- Allah'ın İzni Olmadan Peygamberler Mucize Gösteremezler: Ra'd, 38;4256.

HZ. MUHAMMED (S.A)

- Hiz. Muhammed İçin İbrâhîm (a.s)'in Duâsı: Bakara, 129;570.
 Hiz. Mûsâ'nın Hiz. Muhammed'in Geleceğini Haber Vermesi: Bakara, 89;415 A'râf, 157;5096.
 Hiz. İsâ'nın Hiz. Muhammed'in Geleceğini Haber Vermesi: Saff, 6;7867.
 Hiz. Muhammed'in Kur'ânda Geçen Adları: Âl-i İmrân, 144;1375 Tevbe, 128;3705 Tâ-Hâ, 1;5193 Ahzâb, 40;6547 Muhammed, 2;7289 Fetih, 29;7388 Saff, 6;7867 Müzzemmil, 1;8161 Müddessir, 1;8175 Câşiye, 21;8437.
 Hiz. Muhammed'in Adı Yüceltilmiştir: İnşirâh, 4;8505.
 Hiz. Muhammed'in Özellikleri Diğer Mukaddes Kitaplarda da Geçer: Bakara, 146;618 Âl-i İmrân, 81-82;1291 A'râf, 157;3096 Saff, 6;7867.
 Hiz. Muhammed, Allah'ın Himâyesinde Büyümüştür: Duhâ, 6-8;8498.
 Hiz. Muhammed'in Yetim Kalması ve Ebu Tâlib'in Himâyesi: Duhâ, 6;8498.
 Hiz. Muhammed, Ticâretle Uğraşmıştır: Duhâ, 8;8498.
 Hiz. Muhammed, Bir İnsandır: Kehf, 110;5095 Furkân, 20;5995 Zümer, 30;6913 Fussilet, 6;7029.
 Hiz. Muhammed, Ümmîdir: A'râf, 157;3096, 158;3103 Kasas, 45-46;6219 Ankebût, 48;6310 Şûrâ, 52;7130.
 Hiz. Muhammed'in Ahlâkı: A'râf, 199;3196 Ahzâb, 21;6488 Kalem, 4;8029.
 Hiz. Muhammed, Putlara Tapmamıştır: Kâfirûn, 1-6;8722.
 Hiz. Muhammed'in Dostluğu: Mâide, 55;2384 Tevbe, 16;3433, 128;3705.
 Hiz. Muhammed'in Hicreti ve Allah'ın Yardımı: Tevbe, 40;3501, 117;3688 Zuhurf, 41-42;7150 Müddessir, 5;8175.
 Hiz. Muhammed'in Göğsünün Yarılması: İnşirâh, 1;8505.
 Hiz. Muhammed'in Mükâfâtı Sonsuzdur: Kalem, 3;8029 Duhâ, 5;8498.
 Hiz. Muhammed, Mü'minler İçin En Güzel Örnektir: Ahzâb, 21;6488.
 Hiz. Muhammed'in Vefâtının Yaklaşması: Enbiyâ, 34;5332 Nasr, 1-3;8728.
 Hiz. Muhammed ile Hiz. İsâ Arasında Geçen Zaman ve Gelen Peygamberler: Mâide, 19;2185.

HZ. MUHAMMED'İN ÂİLE HAYATI

- Hiz. Muhammed'in Ehl-i Beyti: Ahzâb, 33;6518.
 Hiz. Muhammed'in, Hiz. Zeyneb ile Evlenmesi: Ahzâb, 37;6543, 38-40;6547.
 Hiz. Muhammed'in Mehirsiz ve Dörtten Fazla Kadınla Evlenebileceği: Ahzâb, 50;6561, 51;6566.
 Hiz. Muhammed'in Câriyeler Dışında Dokuzdan Fazla Evlenemeyeceği: Ahzâb, 52;6568.
 Hiz. Muhammed'in Hanımları, Mü'minlerin Analarıdır: Ahzâb, 6;6469, 53;6571.
 Hiz. Muhammed'in Hanımları Her Davranışlarında Ağırbaşlı Olmak Zorundadırlar: Ahzâb, 32,34;6518.
 Hiz. Muhammed'in Hanımlarının Dünya Zineti İstemeleri: Ahzâb, 28-31;6513.
 Hiz. Muhammed'in Hanımlarının Arasındaki Kıskaçlık ve Allah Tarafından Uyarılmaları: Tahrim, 1-5;7955.
 Mü'minlerin Hiz. Muhammed'in Evini Ziyâretleri ve Hanımlarıyla Konuşma Âdâbı: Ahzâb, 53-55;6571.

HZ. MUHAMMED'İN HAKKA DAVETİ VE MÜCÂDELESİ

- Hiz. Muhammed, Müjdeci ve Korkutucu Olarak Gönderilmiştir: Bakara, 119;520 Mâide, 19;2185 En'âm, 19;2579, 51;2634 A'râf, 184;3173, 188;3174 Yûnus, 2;3739, Hûd, 2;3894, 12;3909 Ra'd, 7;4213 İbrâhîm, 44;4349 Hicr, 89;4411 Nahl, 2;4422 İsrâ, 54;4781, 105;4923 Kehf, 2,4;4933 Meryem, 97;5187 Furkân, 1;5979, 56;6028

Şuarâ, 194;6097 Kasas, 46;6219 Ankebût, 50;6312 Secde, 3;6434 Ahzâb, 45;6556 Sebe', 28;6656, 44;6666, 46;6667 Fâtır, 23-24;6691 Yâsîn, 6;6718, 70;6766 Sâd, 65-70;6887 Zümer, 17-18;6905 Mü'min, 15;6983, 18;6985 Şûrâ, 7;7080 Ahkâf, 9;7228, 12;7231 Fetih, 8;7337 Zâriyât, 51;7494, 51;7495 Necm, 56;7567 Mülk, 26;8024 Müd-dessir, 1-2;8175.

Hiz. Muhammed'in Görevi Tebliğden İbaretir: Âl-i İmrân, 20;1197, 128;1356 Nisâ, 84;1773 Mâide, 67;2416, 92;2447, 99;2469 En'âm, 34-35;2605, 107;2791, 157;2872 Tevbe, 129;3706 Yûnus, 42-43;3824, 99;3885, 109;3889 Râ'd, 40;4260 Nahl, 82;4552 İsrâ, 54;4781 Kehf, 6;4925 Hacc, 42-44;5513 Neml, 79-81;6175 Kasas, 87;6248 Ahzâb, 46;6556 Fâtır, 4;6679, 25;6691 Teğâbün, 12;7929.

Hiz. Muhammed, Davetini İnsanlardan Karşılık Beklemeden Yapmıştır: En'âm, 90;2725 A'râf, 203;3202 Yûsuf, 104;4144 Râ'd, 36;4255 Furkân, 57;6028 Sebe', 47;6669 Sâd, 86;6807 Şûrâ, 15;7091, 23;7097 Tûr, 40;7518.

Hiz. Muhammed'in Daveti Sırasında Karşılaştığı Güçlükler ve Üzüntülerine Karşı Kendisini Tesellî Eden Âyetler: Bakara, 272;1057, Mâide, 41;2341, En'âm, 33;35;2605, 107;2791, 112;2797, 116;2807 147;2856, 159;2879 A'râf, 2;2901 Yûnus, 41-42;3824, 46;3827, 65;2859 Yûsuf, 103;4144 Râ'd, 32;4249 Hicr, 3;4373, 97;4415 Nahl, 63;4511, 82;4552, 127;4594 Kehf, 6;4935 Meryem, 84;5179 Tâ-Hâ, 130;5282 Enbiyâ, 41;5336 Hacc, 42;5513 52;5518, 67;5530 Mü'minûn, 54;5635 Nûr, 57;6961 Furkân, 20;5995, 31;6005 33;6006 Şuarâ, 3;6053 Neml, 70;6173 80-81;6175 Kasas, 56;6228 Rûm, 52;6284 Ahzâb, 46;6602 Fâtır, 4;6679, 8;6681, 25;6691 Yâsîn, 76;6772 Mü'min, 4;6971 Fussilet, 43;7067, 45;7068 Şûrâ, 6;7077, 48;7128 Zuhurf, 6-7;7135 40;7136, 83;7150, 89;7170 Ahkâf, 35;7284 Muhammed, 13;7295 Kâf, 36;7462 Zâriyât, 52;7495 Tûr, 29-30;7516, 45;7520 Kalem, 44-45;7604, 48;7605 Meâric, 42;8110 Müzzemmil, 10;8169 Nâziât, 15;8283 Bürûc, 17;8396, 18;8397.

Hiz. Muhammed, Allah'ın Dinine Davet Eder: Ahzâb, 46;6556 Talâk, 11;7951.

Hiz. Muhammed Kendiliginden Ümmetine Sorumluluk Yüklemeyiz: Sâd, 86; 6891

Hiz. Muhammed'e İtaat Etmek: Âl-i İmrân, 31-32;1228, 132;1363 Nisâ, 13;1592, 59;1742, 64;1750, 69;1754, 70;1755, 80;1768 Mâide, 92;2449 A'râf, 157;3096, 158;3103 Enfâl, 1;3228 20;3269 46;3319 Tevbe, 71;3567 Nûr, 51-52;5952, 54;5954, 56;5961 Ahzâb, 36;6540 71;6610 Muhammed, 33;7310 Fetih, 17;7348 Mücâdele, 13;7786 Haşr, 7;7805 Teğâbün, 12;7929.

Hiz. Muhammed'e Saygı Göstermek: Hucurât, 1-5;7291 Mücâdele, 12-13;7286.

Hiz. Muhammed'e İmân Etmek: Nisâ, 136;1961, 170;2057 A'râf, 157;3096 158;3103 Fetih, 9;7337 Hadîd, 7;7736 19;7750, 28;7763 Saff, 10-13;7892 Teğâbün, 8;7910.

Hiz. Muhammed'i İnkâr, Küfürdür: Nisâ, 42;1693 En'âm, 33;2605 A'râf, 184;3173 Yûnus, 2;3739 Râ'd, 43;4349 İsrâ, 94;4882 Sâffât, 35-38;6788 Fetih, 13;7346.

Hiz. Muhammed'e İsyânın Kötülüğü: Nisâ, 14;1592, 42;1693, 80;1768, 115;1926 Mâide, 56;2384 Enfâl, 27;3277 Tevbe, 61-63;3560 Hacc, 78;5536 Ahzâb, 36;6540 Cinn, 23;8154.

Hiz. Muhammed'i Kâfirlerin Sihirbâzlıkla İthâmları: Yûnus, 2;3739 Enbiyâ, 6;5294 Sâd, 4;6843 52;6883.

Allah Hiz. Muhammed'e Kolaylık Vermiştir: İnşirâh 3-8;8505.

Hiz. Muhammed'e Yardım Etmek: A'râf, 157;3096 Tevbe, 40;3501 Muhammed, 7;7291.

Hiz. Muhammed, Mü'minler İçin Nefislerinden Daha İleridir: Ahzâb, 6;6469.

Hiz. MUHAMMED'İN MUCİZELERİ

İsrâ; 4602; 60;4787 Necm, 13-18;7530 Kamer; 7579

Hiz. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİĞİ

Hiz. Muhammed, Peygamber Olarak Gönderilmiştir: Bakara, 252;983 Âl-i İmrân, 144;1375 Nisâ, 79;1763, 80;1768, 174;2068 En'âm, 50;2633 A'râf, 158;3103 Râ'd, 30;4245 Kehf, 110;5095 Yâsîn, 2-3;6718 Duhân, 7;7178 Fetih, 29;7388.

- Hiz. Muhammed, Bütün İnsanlığa Gönderilmiştir: Furkân, 51-52 ; 6026 Sebe', 28;6656 Cum'a, 3;7878.
- Hiz. Muhammed, Rahmet Olarak Gönderilmiştir: Tevbe, 61;3560, 128;3705 Enbiyâ, 107;5393 Kasas, 46;6219 Duhân, 6;7178.
- Hiz. Muhammed, Allah'ın Mü'minlere Lutfudur: Âl-i İmrân, 164;1401 Tevbe, 128;3705.
- Hiz. Muhammed'e Kur'an-ı Kerim Verilmiştir: Bakara, 99;437, 119;520, 151;624 Nisâ, 163;2037 Hicr, 87;4408 Nahl, 44;4500 Kehf 1;4933 Ankebût, 47;6307 Şûrâ, 52;7130 Hâkka, 40;8087 Müzzemmil, 5;8162.
- Hiz. Muhammed Üstün Meziyetlerle Gönderilmiştir: Bakara, 253;988 Kalem, 1-2;8029.
- Hiz. Muhammed, Her Toplum İçin Hidâyet Rehberidir: Ra'd, 7;4213 Neml, 79;6175 Cum'a, 3;7878.
- Hiz. Muhammed, Önceki Peygamberleri Tasdik Eder: Sâffât, 37;6788.
- Hiz. Muhammed, Doğru Yol Üzerindedir: Yâsin, 4;6718 Şûrâ, 52;7130 Zuhurf, 43;7130 Ah-kâf, 9;7228 Fetih, 2;7332 Necm, 1-2;7528 Saff, 9;7871.
- Hiz. Muhammed, Mucizelerle Gönderilmiştir: Nisâ, 174;2068 Hadîd, 9;7871 Cinn, 27;8157
- Hiz. Muhammed, Hak Din ile Gönderilmiştir: Fetih, 28;7372, Saff, 9;7871
- Hiz. Muhammed, Kâfirlerin İddiâ Ettiği Gibi Mecnûn Değildir: Sebe', 46;6667 Zâriyât, 52;7495 Kalem, 1-2;8029, 5-8;8029 Tekvîr, 22;8328.
- Hiz. Muhammed, Nûr Saçan Kandîldir: Ahzâb, 46;6556.
- Hiz. Muhammed, Son Peygamberdir: Ahzâb, 40;6547.
- Kur'an Hiz. Muhammed'in Sözü Değildir: Hâkka, 40;8087, 44-47;8096.
- Hiz. Muhammed Üzerine Salavât Getirmek: Ahzâb, 56;6578.
- Hiz. Muhammed, Ümmetin Üzerine Şâhiddir: Nisâ, 41;1693 Nahl, 89;4557 Ahzâb, 45;6556 Fetih, 8-9;7337.
- Hiz. Muhammed, Ümmetin Üzerine Düşkündür: Mâide, 118;2531 Tevbe, 128;3705
- Hiz. Muhammed'in Şefâatı: Yûnus, 2;3739 İsrâ, 79;4803 Mü'minûn, 118;5681.
- Mi'râc: İsrâ, 1;4602, 60;4787 Necm, 13-18;7530.
- Sidre-i Münte'hâ: Necm, 14,16;7530.
- Ayın Yarılması: Kamer, 1;7579
- Makâm-ı Mahmûd: İsrâ, 79;4803.
- Hiz. Muhammed'in Sözlere ve Hareketleri Vahye Dayanır: Ahzâb, 1-3;6464 Necm, 3-5;7529.
- Hiz. Muhammed'in Getirdiği Emir ve Yasakların Özü: A'râf, 157;3096.

MÛSÂ (A.S) ve FİRAVUN

- Mûsâ (a.s)'ın Kavmi İsrâiloğullarıyla ve Firavunla Hikâyesini Anlatan Âyetler: A'râf, 103;106;3042, Yûnus, 75-92;3865, Tâ-Hâ, 47-79;5241 Şuarâ, 10-68;6056 Neml, 7-14;6123 Kasas, 3-43;6191 Sâffât, 114-121;6822 Mü'min, 23-46;6988 Zuhurf, 46-56;7154 Duhân, 17-33;7187 Nâziât, 15-24;8283.
- Firavun'un İsrâiloğullarına Zulmü: Bakara, 49;336 A'râf, 127;3064 Kasas, 4-6;6192 Mü'min, 25;6988 Fe'r, 10;8444.
- Mûsâ (a.s)'ın Annesinin, Onu Nil Nehrine Bırakması, Firavun'un Karısı ve Mûsâ (a.s)'ın Firavun'un Sarayında Büyümesi: Tâ-Hâ, 37-40;5225 Kasas, 7-14;6193.
- Mûsâ (a.s)'ın Firavun'un Sarayında Büyümesinde İbretler Vardır: Kasas, 3;6191.
- Firavun'un Karısının Teslimiyeti: Tahrîm, 11;7977.
- Mûsâ (a.s)'ın Hatâ ile Bir Kiptiyi Öldürmesi, Tevbesi ve Kaçması: Kasas, 14-22;6199.
- Mûsâ, (a.s)'ın Öldürme Olayından Sonra Kaçarak Şuayb (a.s)'ın Ülkesi Medyen'e Varışı ve Orada Evlenerek Sekiz Yıl Kalışı: Kasas, 22-28;6202.
- Mûsâ (a.s)'ın Medyen'den Ailesiyle Tekrar Mısır'a Dönerken Tûr Dağında Kendisine Mucizeler Verilmesi: Kasas, 29-35;6210.

- Tûr Dağı:** Bakara, 63;366, 93;419 Nisâ, 154;1978 Meryem, 52;5150 Tâ-Hâ, 80;5257 Mü'minûn, 20;5624 Kasas, 44;46;6219 Tûr, 1;7506 Tîn, 2;8511.
- Mûsâ (a.s.)'ın Çocukluğundan, Kardeşi Hârûn (a.s) İle Birlikte Firavun'a Gönderilmesine Kadar Geçen Olayları Anlatan Âyetler:** Kasas, 3-35;6191.
- Mûsâ (a.s.)'a Peygamberlik Verilmiştir:** En'âm, 84;2725 Meryem, 51;5150 Sâffât, 114;6811.
- Mûsâ, (a.s.)'ın Tuvâ Vadisinde Allah'ın Vahyine Mazhar Olması:** Tâ-Hâ, 9-23;5198, 41;5239 Nâziât, 15-19;8283.
- Mûsâ (a.s.)'ın Tuvâ'da İlk Vahyi Aldığı Zaman Allah İle Aralarındaki Konuşmalar:** Tâ-Hâ, 9-46;5198.
- Mûsâ (a.s) İle Allah Vâsıtasız Konuşmuştur:** Bakara, 253;988 Nisâ, 164;2037 A'râf, 143;3076-145;3076, 154;3089 Meryem, 52;5150.
- Mûsâ (a.s) Firavun'a ve Onun Kavmine Gönderilmiştir:** A'râf, 103;3042 Yûnus, 75-76;3865 Hûd, 96-97;3983 Tâ-Hâ, 24;5205 Mü'minûn, 45-46;5633 Furkân, 36;6008 Şuarâ, 10-11;6123 Zuhruf, 46;7154 Duhân, 17;7187 Nâziât, 15-19;8287.
- Mûsâ (a.s) Firavun'a Hâmân'a ve Kârûn'a Gönderilmiştir:** Mü'min, 23-24;6988 Zâriyât, 38;7492.
- Mûsâ (a.s) İsrâilogullarına Gönderilmiştir:** Secde, 23;6453.
- Mûsâ (a.s.)'a Tevrât Verilmiştir:** Bakara, 51;53;338, 87;410 En'âm, 154;2869 Hûd, 110;3990 İsrâ, 2;4693 Enbiyâ, 48;5340 Mü'minûn, 49;5433 Furkân, 35;6008 Kasas, 43;6218, 44;6219 Secde, 23;6453 Sâffât, 117;6822, 118;6823 Mü'min, 53-54;7005 Fussilet, 45;7068 Ahkâf, 12;7231.
- Mûsâ (a.s) ve Hârûn (a.s.)'ın Nesillerinden Peygamberler Gelmiştir:** Sâffât, 119-122;6823.
- Mûsâ (a.s.)'ın Hızır (a.s) İle Hikâyesi:** Kehf, 60;5020, 82;5055.
- Mûsâ (a.s.)'ın Şeriatıyla Amel Eden Diğer Peygamberler:** Bakara, 87;410.
- Mûsâ (a.s.)'a Firavun'a Karşı Davet Görevinin Verilmesi:** Tâ-Hâ, 24;5205, 41-48;5239 Şuarâ, 16-17;6056.
- Mûsâ (a.s.)'ın Firavun'a Karşı Davet Görevini Aldığı Zaman Duâsı ve Allah'tan İstekleri:** Tâ-Hâ, 24-36;5205.
- Mûsâ (a.s.)'ın Kardeşi Hârûn (a.s.)'ın Kendisine Yardımcı Olarak Verilmesi:** Meryem, 53;5150 Tâ-Hâ, 29-36;5205, 42;5239 Furkân, 35;6008 Şuarâ, 10-17;6127 Kasas, 33-35;6213.
- Mûsâ (a.s.)'ın Etkili Söz İçin Allah'a Duâsı:** Tâ-Hâ, 24-28;5205.
- Firavun'un Tanrılık İddiâsı:** Yûnus, 83;3868 Şuarâ, 29;6060 Kasas, 4;6192, 38;6216 Nâziât, 20-24;8283.
- Firavun'un Halka Zulmü:** Fecr 10;8444.
- Mûsâ (a.s.)'ın Firavun'a Daveti ve Firavun'un Tepkisi:** A'râf, 103-128;3042 Yûnus, 77-83;3865 İsrâ, 101-102;4919 Tâ-Hâ, 47-79;5241 Mü'minûn, 47;5633 Şuarâ, 10-68;6056 Neml, 13;6124 Kasas, 36-39;6215 Zuhruf, 46-47;7154 Duhân, 17-21;7187 Zâriyât, 38-39;7492 Nâziât, 16-24;8283.
- Mûsâ (a.s.)'ın Mucizeleri:** Bakara, 53;338,60;354 A'râf, 106-108;3043, 115-122;3048, 132;3067, 160;3107 Tâ-Hâ, 17-23;5202, 65-70;5250 Şuarâ, 29-33;6060, 60-63;6068 Neml, 7-12;6123 Kasas, 29-32;6210.
- Mûsâ (a.s.)'a Verilen Dokuz Mucize:** İsrâ, 101;4919, Neml 12;6124.
- Firavun'un Sihirbazları:** A'râf, 126;3047 Yûnus, 79-82;3866 Tâ-Hâ, 57-73;5246 Şuarâ, 36-51;6061.
- Firavun ve Taraftarları Hz. Mûsâ'nın Mucizelerini Kibir ve Zulümlerinden Dolayı İnkâr Ettiler:** Neml, 13-14;6124 Müzzemmil, 16;8169.
- Firavun'un Allah'a Yükselmek İçin Kule Yaptırması:** Mü'min, 36-37;6996.
- Firavun'un Üstünlük Duygusu:** Zuhruf, 51-55;7155 Duhân, 30-31;7188 Müzzemmil, 16;8169.

- Firavun'un Mûsâ (a.s.)'ı Öldürmek İstemesi ve Mûsâ (a.s.)'ın Amcazadesi Bir Mü'min Tarafından Firavun'un Uyarılması ve Korkutulması:** Mü'min, 26-46;6988.
- Mûsâ (a.s.)'ın Firavun ve Taraftarları İçin Bedduâsı:** Yûnus, 87-89;4127 Duhân, 22-23;7188.
- Firavun ve Taraftarlarının Kuraklık, Kıtık ve Diğer Belâlarla Cezâlandırılması:** A'râf, 130-135;3066; Kâf, 13-14;7444.
- Firavun ve Taraftarlarının Yok Oluşu:** Bakara, 50;336 A'râf, 136;3072, 137;3073 Enfâl, 52;3327, 54;3328 Yûnus, 90;3873 91;3874 İsrâ, 103-104;4919 Tâ-Hâ, 77-79;5256 Mü'min, 48;5633 Furkân, 36;6008 Şuarâ, 60-66;6068 Neml, 14;6124 Kasas, 40-41;6216 Ankebût, 39-40;6286 Zuhurf, 48-50;7154, 55-56;7156, Duhân, 22-29;7188 Kâf, 13-14;7444 Zâriyât, 40;7492 Kamer, 41-42;7603 Hâkka, 9-10;8076 Nâziât, 23-26;8283 Fecr, 10-13;8444.
- Mûsâ (a.s.)'ın ve İsrâiloğullarının Firavun'dan Kurtulması:** A'râf, 136-138;3072, Yûnus, 90;3873 Tâ-Hâ, 77-78;5256, 80;5257 Şuarâ, 60-65;6068 Sâffât, 115-116;6822 Duhân, 22-24,30-31;7188.
- Firavun'un Boğulurken İmân Etmesi:** Yûnus, 90-92;3873, Zâriyât, 40;7492.
- Firavun, Kavmini Âhirette Ateşe Götürecektir:** Hüd, 98-99;3983 Kasas, 40-42;6216 Mü'min, 46;6799.
- Firavun'un Veziri Hâmân:** Kasas, 6;6192, 8;6193, 38;6216 Ankebût, 39;6286.
- Mûsâ (a.s.)'ı Yalanlayanların Kötü Sonları:** Hacc, 42-44;5513.
- Mûsâ (a.s.)'ın İsrâiloğullarına Daveti ve Kavminin Tepkisi:** Bakara, 68-71;381 Mâide, 20-26;2188, A'râf, 128-129;3064 Yûnus, 84-86;3869 İbrâhîm, 59;4289 Tâ-Hâ, 85-87;5259 Şuarâ, 65-67;6068Saff, 5;7867.
- Mûsâ (a.s.)'ın Kavmini Kardeşi Hârûn'a Bırakması:** A'râf, 142;3076, 150;3086, 151;3087.
- İsrâiloğullarının Buzâğıya Tapmaları:** Bakara, 51-52;338, 92;418, 93;419 A'râf, 148-152;3085, 155-156;3091 Tâ-Hâ, 83-97;5259.
- İsrâiloğullarının Mûsâ (a.s.)'a İsyânları:** Mâide 20-26;2188, A'râf, 138-140;3074.
- İsrâiloğullarının Buzâğıya Tapmalarından Sonra Mûsâ (a.s.)'ın Kavmiyle Beraber Tevbesi:** A'râf, 155-156;3091.
- Mûsâ (a.s.)'ın Ümmetinden Kârûn:** Kasas, 76-84;6239, Ankebût, 39-40;6286.
- Sînâ: Tîn, 2;8511.**

MÜLK

- Mülk Allah'ındır:** Fâtır, 13;6688 Hadîd, 10;7736 Tegâbün, 1;7925 Mülk, 1;7983.
- Allah, Mülkü Dilediğine Verir:** Bakara, 247;978 Âl-i İmrân, 26;1206.
- Göklerde ve Yerde Bulunan Herşey Allah'ındır:** Bakara, 107;485, 255;997, 284;1127, Âl-i İmrân, 109;1327, 129;1356, 189;1502 Nisâ, 126;1938, 131-132;1958 Mâide, 40;2292, 120;2536, En'âm, 13;2577 Tevbe, 116;3687 Yûnus, 55;3830 İbrâhîm, 2;4285 Nahl, 52;4505 Tâ-Hâ, 6;5194 Hacc, 64;5528 Nûr, 42;5936, 64;5974 Furkân, 2;5979 Rum, 26;6348 Lokmân, 20;6416, 26;6418 Sebe, 1;6625 Yâsîn, 86;6776 Zümer, 62-63;6947 Şûrâ, 4;7077, 49;7129 Zuhurf, 85;7170 Câsiye, 27;7217 Fetih, 14;7346 Necm, 31;7547 Hadîd, 2;7724, 5;7733 Bürûc, 9;8376.

MÜ'MİNLER

- Gerçek Mü'minler:** Enfâl, 2-4;3404, Tevbe,71;3567, 112;3669 Ra'd, 19-23;4233 Hacc, 41;5512 Mü'minûn, 1-11;5543, 57-61;5651 Nûr, 37-38;5926, 51;5952, 62;5971 Furkân, 63-68;6036, 72-75;6046, Neml, 3;6121, Ankebût, 2-3;6260 Secde, 15-18;6444, Sebe, 6;6627 Şûrâ, 36-39;7109 Hucurât, 15;7423 Meâric, 22-35;8106.
- Mü'minlerin Mükâfâtı:** Bakara, 25;228 Nisâ, 57;1736 En'âm, 127;2827 A'râf, 42-43;2951, Tevbe, 20-22;3426, 72;3568 Yûnus, 9-10;3777 Ra'd, 23-24;4234, İbrâhîm, 23;4306 Nahl, 97;4574 Kehf, 30-31;4985 107-108;5098 Meryem, 61-63;5161, Tâ-Hâ, 75-76;5254 Enbiyâ, 101-103;5385 Hacc, 14;5426, 23;5436, 50;5517, 56;5523 Mü'minûn, 10-11;5544 Furkân, 75-76;6049 Secde, 17;6444 Ahzâb, 47;6556 Zümer, 10;6903, 61;6946 Duhan, 51-57;7200 Ahkâf, 16;7233 Muhammed, 2-3;7289 Fetih, 5;7336 Hadîd, 12;7742 Mücadele, 22;7792 Tegâbün, 9;7928 İnsân, 12-22;8215, İnfitâr, 13,15-16;8350 Mu'taffifîn, 22-28;8361.
- Allah, Mü'minlerin Yardımcısıdır:** Bakara, 257;1026 Âl-i İmrân, 139;1373, 160;1401 En'âm, 127;2827 Tevbe, 40;3501 Rûm, 47;6381 Câsiye, 19;7212 Muhammed, 11;7295.
- Mü'minlerin İlâhî Kitaplardaki Özellikleri:** Fetih, 29;7388.
- Mü'minlerin Dostluğu:** Âl-i İmrân, 118;1347 Nisâ, 144;1971 Tevbe, 16;3433, 71;3567, 119;3690.
- Mü'minle Kâfir Karşılaştırması:** Âl-i İmrân, 162-163;1401, 196-198;1522 En'âm, 50;2633, 122;2816 Hûd, 24;3917 Ra'd, 19-21;4233, Kehf, 32-44;4986 Kasas, 61;6232 Secde, 18;6451 Fâtûr, 19,22;6691 Sâd, 28;6864 Zümer, 9;6901, 21-22;6908 Mü'min, 58;7008 Fussilet, 40;7067 Câsiye, 21;7213 Muhammed, 14;7297 Haşr, 19-20;7821.
- Mü'minle Münâfığın Misâli:** A'râf, 58;2994 Enfâl, 20-23;3269 Tevbe, 109;3659.
- Mü'minlerin Misâli:** Beyyine, 7;8563.
- Mü'minlerin Fazîleti:** Tevbe, 20-22;3269 Meryem, 96;5187 Beyyine, 7;8563.
- Kur'an, Mü'minlerin İmânını Artırır:** Enfâl, 2;3235 Tevbe, 124-125;3703 Nahl, 102;4577 Furkân, 73;6046 Secde, 15;6444 Zümer, 23;6909 Zâriyât, 55;7496.
- Mü'minler İçin Firavun'un Karısı Misâl Getirildi:** Tahrîm, 11;7977.
- Mü'minlerin Dünyaya Bakışı:** Kasas, 60;6232.
- Mü'minlerle Alay Edenler:** Bakara, 212;816 En'âm, 10;2575 A'râf, 49;2963 Yûnus, 48;3828 Meryem, 73-75;5173, Furkân, 63;6036.
- Mü'minlerin Ölümü:** Nahl, 28-29;4491, 32;4492, 33;4494 Vâkıa, 89-91;7718 Nâziât, 2-3;8267 Fecr, 27-30;8454.
- Allah'ın Rahmetine Ulaşacak Mü'minler:** A'râf, 156-157;3094.
- Kıyâmet Günü Mü'minler:** Tâ-Hâ, 112;5272 Enbiya, 101-103;5385 Furkân, 24;5997 Rûm, 14-16;6338 Yâsîn, 55;6759 Zümer, 73;6956 Mü'min, 51;7004 Zuhurf, 68-73;7164 Câsiye, 30;7219 Fecr, 27-30;8454.

MÜNÂFIKLAR

- Münâfıklar, İnanmadıkları Halde İnadık Derler:** Bakara, 8;184, 14;193 Nisâ, 60;1748, 81;1768 Mâide, 61;2408 Tevbe, 56;3513 62;3560 Nûr, 47;5951 Münâfikûn, 1-3;7907.
- Münâfıklar, İmân Etmezler:** Bakara, 8;184, 13;192, 18;197 Nisâ, 65;1750, 82;1770 Enfâl, 20-24;3260 Tevbe, 127;3704.
- Münâfıklar, Kibirleri Yüzünden İmândan Kaçınırlar:** Bakara, 206;803 Münâfikûn, 5-6;7910.
- Münâfıklar, Allah'ın ve Rasûlünün Hükmüne Razi Olmazlar:** Nisâ, 60-62;1748, 64-66;1750 Nûr, 48;5951, 50;5952.
- Münâfıklar Şeytânın Adamlarıdır:** Mücadele, 19;7789, 20;7792 Haşr, 16-17;7818.
- Münâfıklar İnkârcıdır:** Tevbe, 54;3511, 124;3703 Muhammed, 25-26;7307.
- Münâfıklar, Kûr'an Âyetleriyle Alay Ederler:** Tevbe, 124-125;3703, 127;3704.
- Münâfıklar Peygamberlerle Alay Ederler:** Muhammed, 16;7300.
- Münâfıklar Kalpleri Mühürlü, Kulakları Sağır, Gözleri Kördür:** Muhammed 16;7300, 23-24;7300, Münâfikûn, 3;7907.

- Münâfıklar, Peygamberimize Suikast Düzenlediler: Tevbe, 74;3571 Münâfikûn, 8;7910.
- Münâfıklar, Peygamberimizi Saflıkla Suçladılar: Tevbe, 61-63;3560.
- Münâfıklar, Peygamberlere İftirâ Ederler: Âl-i İmrân, 161;1401.
- Münâfıklar, Doğruluğa Karşılık Sapıklığı Satın Almışlardır: Bakara, 16;196.
- Münâfıklar, Peygamberlerin Yanında Fısıldaşarak Konuşurlar: Mücadele, 8-20;7789
- Münâfıklar, Kalblerinde Olana Allah'ı Şâhid Tutarlar: Bakara, 204;803.
- Münâfıklar, Fâsıktırlar: Tevbe, 67;3564, 84;3588 Münâfikûn, 6;7910.
- Münâfıklar, Fitne Çıkarmak İçin Mescid-i Dirâr'ı İnşâ Ettiler: Tevbe, 107-110;3652.
- Münâfıklar, Allah'ı ve Mü'minleri Aldattıklarını Sanırlar: Bakara, 9;185 Nisâ, 143;1967 Hûd, 5;3899.
- Münâfıkların Kalblerinde Mânevi Hastalık Vardır: Bakara, 10;189, Nisâ, 143;1967 Mâide, 52;2374 Muhammed, 29;7308.
- Münâfıklar Yalan Konuşurlar: Bakara, 10;189 Mâide, 41;2341 Tevbe, 74;3571 Nûr, 19;5808.
- Münâfıklar, Fesâd Çıkarırlar: Bakara, 11-12;190,205;803 Nisâ, 83;1770 Tevbe, 107;3652 Muhammed, 22;7303 Münâfikûn, 7;7910.
- Münâfıklar, Kalıplarıyla Adama Benzerler: Münâfikûn, 4;7908.
- Münâfıkların Misâli: Bakara, 17;197, 19-20;201, 264;1042, 266;1046 Haşr, 16;7818 Münâfikûn, 4;7908.
- Münâfıkların Sözleri Hoşa Gider: Bakara, 204;803 Münâfikûn, 4;7908
- Münâfıklar, Kalblerinde Olmayanı Dilleriyle Söylerler: Fetih, 11;7345.
- Münâfıklar, Ağır Fedakârlıklardan Kaçarlar: Nisâ, 66-68;1754 Tevbe, 42;3505 Ankebût, 10-11;6263.
- Münâfıklar, Namaza Üşenerek Kalkarlar ve Namazlarından Gâfildirler: Nisâ, 142;1967 Tevbe, 54;3511 Mâûn, 4-6;8687.
- Münâfıklar, İbâdetlerinde Gösteriş Yaparlar: Nisâ, 142;1967 Tevbe, 107;3652.
- Münâfıklar, Küfür İle İmân Arasında Kararsızdırlar: Nisâ, 143;1967 Muhammed, 25-26;7307.
- Münâfıklar, Zekât Vermezler: Mâûn, 7;8687.
- Münâfıklar, Günâh İşlemekte, Düşmanlık Yapmakta, Harâm Yemekte Yarış İçindedirler: Mâide, 62-63;2408.
- Münâfıklar, Verdiklerini İstemeyerek Verirler: Tevbe, 54;3511.
- Münâfıklar, Korkaktırlar: Tevbe, 56-57;3513 Haşr, 13;7817.
- Münâfıklar, Mal Sevgisi İle Doludurlar: Tevbe, 58-59;3514, 67;3564 75-76;3578 Fetih, 15;7347 Hucurât, 14,16-17;7423.
- Münâfıkların Kalbleri Birbirine Benzer: Tevbe, 67;3564, 69;3565.
- Münâfıklar, Kötülüğü Emreder, İyilikten Alıkoymaya Çalışırlar: Tevbe, 67;3564 Münâfikûn, 7;7910.
- Münâfıklar, Sözlerinde Durmazlar: Tevbe, 75-78;3578.
- Münâfıklar, Yalan Yere Yemin Ederler: Tevbe, 74;3571, 96;3598, 107;3652 Mücadele, 14,16,18;7789 Münâfikûn, 1;7907.
- Münâfıklar, Akrabalık Bağlarını Keserler: Muhammed, 22;7303.
- Münâfıkların Dünyaya Bakışı: Kasas, 60;6232.
- Münâfıklar Nankördürler: Tevbe, 74;3571.
- Münâfıklar, Kâfirlerle Karşı Bile Vefâsızdırlar: Haşr, 11-12;7817.
- Münâfıkların Ölümü: Muhammed, 27;7307.
- Münâfıklara Allah'ın Mühleti (Süre Tanıması): Bakara, 15;193.
- Münâfıkların Öldürülmesi: Nisâ, 89,91;1778 Ahzâb, 60-62;6602.
- Kıyâmet Günü Münâfıkların Durumu: Nisâ, 138;1962, 145;1971 Mâide, 41;2341 Tevbe, 55;3512, 68;3564, 74;3571 101;3603 126;3704 Muhammed, 27-28;7307 Fetih, 6;7336 Hadîd, 13-15;7742 Mücadele, 15-17;7789 Haşr, 16-17;7818.
- Münâfıkların Tevbesi: Nisâ, 146;1971 Tevbe, 74;3571 Ahzâb, 24;6489.
- Münâfıkların Yaptıkları İyilikler Boşa Gider: Mâide, 53;2374 Tevbe, 53;3511 69;3565 107-110;3652 Muhammed, 28-29;7307.

Münâfıklar, Kur'ân Âyetleriyle Açığa Çıkarılmalarından Korkarlar: Tevbe, 64;3561, 127;3704.
Münâfıklar, Allah'ın Rahmetinden Koğulmuşlardır: Muhammed, 2-3;7289 Fetih, 6;7336, 12;7346.

Münâfıklara Allah Hidâyet Etmez: Münâfikûn, 6;7910.

Kıyâmet Gününde Münâfıklarla Mü'minlerin Konuşmaları: Hadîd, 13-14;7742.

Münâfıklara Malları ve Evlâdları Fayda Vermez: Âl-i İmrân, 10;1185, 91;1297, 116;1345 Mâide, 36;2268 En'âm, 70;2688 A'râf, 48;2963 Ra'd, 18;4232 Meryem, 77-80;5177 Câsiye, 10;7209 Mücâdele, 17;7789 Hâkka, 25-29;8084 Leyl, 8-11;8485 Hümeze, 2-6;8653 Leheb, 1-3;8733.

Münâfıklar Mü'minlere Karşı Çok Zayıftırlar: Haşr, 14;7817 Münâfikûn, 4;7908.

Münâfıkların Dostlukları Yoktur: Bakara, 204;803 Nisâ, 89;1778, 139-140;1963 Mâide, 41;2341, 52;2374 Tevbe, 50-51;3510 Mücâdele, 14;7789 Münâfikûn, 4;7908, 8;7910.

Mü'minlerin Münâfıklara Karşı Davranışları: Tahrîm, 9;7970.

Savaşta Münâfıklar: Âl-i İmrân, 154;1396, 156;1399, 166-168;1437 Nisâ, 72-73;1760, 77-78;1763, 91;1778, 141;1965 Enfâl, 49;3321 Tevbe, 42-53;3505, 65-66;3562, 81-83;3585, 86-87;3593, 90;3594, 93-95;3595 Nûr, 53;5954 Ahzâb, 9-20;6476, 24;6489 Muhammed, 20-21;7303 Fetih, 11-12; 7346, 15-16;7347

Münâfıkların Bilinmesi: Âl-i İmrân, 179;1491 Nisâ, 63;1748 Mâide, 52-53;2374 Tevbe, 101;3603 Muhammed, 30;7310.

Münâfıkların Sözlerine İnanılıp Özürleri Kabul Edilmez: Nisâ, 63;1748 Tevbe, 94;3598 Fetih, 15;7347.

Nifâkı Bırakmaları İçin Münâfıklara Öğüt Vermek: Nisâ, 63;1748 Tevbe, 73;3571.

Münâfıklara Tesirli Söz Söylemek: Nisâ, 63;1748 Tevbe, 73;3571, 126;3704.

Münâfıklardan Yüz Çevirmek: Nisâ, 81;1768, 88;1778 Tevbe, 95-96;3598 Münâfikûn, 4;7908.

Münâfıklar Mü'minleri Saptırmak İsterler: Nisâ, 89;1778, Nûr, 19;5808.

Münâfıklarla Mü'minler Hakkındaki Hükmü Allah Verecektir: Nisâ, 141;1965 Tevbe, 94;3598

Münâfıklarla Mü'minlerin Misâli: A'râf, 58;2994 Enfâl, 20;3269, 23;3269 Tevbe, 109;3658

Münâfıkların Malları ve Evlâdları Mü'minleri İmrendirmesin: Tevbe, 55;3512, 69;3565, 85;3592.

Münâfıklar İçin Magfîret Dilenmez: Tevbe, 80;3584, 84;3588, 113;3680 Münâfikûn, 6;7910.

Münâfıkların Cenâze Namazları Kılınmaz: Tevbe, 84;3588.

Münâfıklara İtâat Etmekten Sakınmak: Ahzâb, 1-3;2901;48;2963

Münâfıklar, Mü'minlerle Alay Ederler: Tevbe, 79;3581.

Münâfıklar, Mü'minleri Bırakıp Kâfirleri Dost Edinirler: Nisâ, 139;1962 Mâide, 52;2374 Mücâdele, 14;7789.

MÜSLÜMAN

Müslüman Adı: Hacc, 78;5536.

Müslüman Olarak Ölmek: Bakara, 132;573 Âl-i İmrân, 102;1322 193;1505 A'râf, 126;3054 Yûsuf, 101;4140 Neml, 18;6127, 89-90;6183.

Müslüman Ümmet: Bakara, 128;544.

İslâm'a Girmek: Bakara, 208;807, 256;1022 Âl-i İmrân, 20;1197, 103;1322 Zümer, 54-55;6939.

MÜŞRİKLER

Müşrikler, Allah'a Çocuk İsnâd Ettiler: En'âm, 100;2770, 101;2772 Yûnus, 68-70;3860 Nahl, 57;4502, 62;4509 İsrâ, 40;4736 Meryem, 88-92;5184 Enbiyâ, 26;5304 Hacc, 3-4;5412 Sebe', 40-42;6664 Sâffât, 149-159;6830 180;6837 Zuhuruf, 15-16; 18;7141.79; 7168 82;7169 Tûr, 39;7518 Necm, 21-22;7542.

- Müşrikler, Allah'tan Başkasını Tanrı Edindiler:** Bakara, 165;668, Âl-i İmrân, 151;1381 Nisâ, 117;1929 Mâide, 76;2427 En'âm, 1;2548, 107;2791 136;2838, 150;2857 A'râf, 191;3193 Yûnus, 18;3787, 66;3859 Hûd, 109;3990 İbrâhîm, 30;4335 Hicr, 95-96;4415 Nahl, 73;4532 Meryem, 81;5179, Hacc, 11-13;5424 71;5532, 74;5534 Furkân, 3;5891, 55;6028 Yâsîn, 74-75;6772, Sâffât, 11;6784 Sâd, 5-7;6843 Zümer, 15;6904, 45;6922 67;6948 Mü'min, 10-12;6979 Şûrâ, 9;7086 Tûr, 43;7518.
- Müşrikler, Kötülükleri "Atalarımızdan Devraldık" Diye Savunurlar:** Bakara, 170-171;677 Mâide, 103;104;2497 A'râf, 28;2931 Hûd, 109;3990 Lokmân, 21;6410 Sâffât, 68-71;6801 Zuhruf, 22-25;7144.
- Müşrikler, Allah'ın Âyetlerini İnkâr Ederler:** En'âm, En'âm, 4-5;2569, 66-67;2586, 105;2789, 110;2794, 124;2818 Enfâl, 31-33;3285, 52;3327 Tevbe, 9;3425 Yûnus, 15;3782, Sâffât, 13;6784 Sâd, 8;6843.
- Müşrikler, Put Diye Şeytâna Taparlar:** Nisâ, 117;1929.
- Müşrikler, Hem Kendileri Peygamberden Uzaklaşırlar, Hem de İnsanları Uzaklaştırmak İsterler:** En'âm, 26;2586, 116-117;2807 Enbiyâ, 2-5;5293 Furkân, 7-9;7988 Lokmân, 6-7;6394 Sebe', 43;6665, 44;6666 Sâd, 8;6843 Kâf, 1-2, 5;7439 Kamer, 3;7579 Kalem, 46-48;8065, 51;8067.
- Müşrikler, Öldükten Sonra Dirilmeyi İnkâr Ederler:** En'âm, 29-30;2592, 134;2836 Hûd, 19;3914 Furkân, 11;5988 Secde, 10;5440, 11;5441 Yâsîn, 78-79;6773 Sâffât, 16-21;6784, Fussilet, 7;7029 Duhân, 9-10;7179, 34-36;7194 Câsiye, 24-26;7512 Kâf 2-4;7439 Zâriyât, 12-14;7472 Tegâbûn, 7;7928.
- Müşrikler, Peygamberlerden İnanmayacakları Mucizeler İsterler:** En'âm, 37;2069, 57-58;2648, 109-111;2794, 158;2873 Yûnus, 20;3788, 46;3827 Hûd, 12;3909 Ra'd, 6;4211, 7;4213, 27;4239, 40;4260 Hicr, 6-8;7377, İsrâ, 59;4784 90-93;4876, Tâ-Hâ, 133-135;5287 Enbiyâ, 5;5294, 37-39;5333, Furkân, 7-8;5988 Ankebût, 50-53;6312, 54;6314 Secde, 28-29;6458 Sâffât, 176-177;6836 Câsiye, 25;7215, Meâric, 1-3, 5-7;8099 Müddessir, 52-53;8191.
- Müşrikler, İmân Etmezler:** A'râf, 192;3193, 193;3193 Yûnus, 42-43;3824, Furkân, 9;5988 Yâsîn, 7-10;6719, Fussilet, 4;7025, 14;7048 Zuhruf, 40;7150, 88;7170 Kalem, 42;8064 43;8065 Kâfirûn, 1-6;8722.
- Müşrikler, Putları Şefâatçı Kabul Ederler:** Yûnus, 18;3787 Ra'd, 14;7226 Nahl, 55;4505 Meryem, 81-82;5179, Zümer, 3;6895 43-44;6922,
- Müşriklerin Şirki:** En'âm, 100;2770 Rûm, 28-29;6350, 31-32;6352 Sebe', 41;6664 Zuhruf, 20;7141 21;7144, 57-59;7158
- Müşriklerin Hz. Peygambere İftirâları:** Enbiyâ, 5-6;5294 Furkân, 4-5;5986 Sebe', 43;6665, 46;6667 Sâd, 4;6843. Duhân, 14;7180 Ahkâf, 8;7227, 9;7228 Zâriyât, 8-11;7471 Tûr, 29-30, 32-33;7516 Kalem, 1-2, 5-6;8029, 51;8067.
- Müşrikler Hz. Peygamberle ve Mucizelerle Alay Ederler:** Enbiyâ, 36;5333 Furkân, 7-9;5988 41-43;6011 Sâffât 11-12, 14-15;6784, 35-36;6788 Mü'min, 83;7019 Zuhruf, 31-32;7146 57-58;7158 Kamer, 2;7579 Meâric, 1-2;8099, 36-39;8109
- Müşrikler, Kur'an'la Alay Ederler ve Onu Yalanlarlar:** En'âm, 25;2586, Yûnus, 42-43;3824 İsrâ, 47-48;4755 Enbiyâ, 5;5294 Furkân, 4-6;5986 Sebe', 43;6665 Sâffât, 167-170;6833 Sâd, 7;6843 Zuhruf, 30-31;7146 Ahkâf, 7;7227, 11;7230 Kâf, 5;7439 Tûr, 33;7516 Necm, 59-61;7567 Kalem, 15;8055 Müddessir, 11-26;8179, Mutaffifîn, 13;8357.
- Müşrikler, Meleklerle Cinsiyet Yakıstırırlar:** Zuhruf, 19;7141 Necm, 27-28;7546
- Müşriklerin Akıllarına Hitâb Ederek İmân Etmelerini İsteyen Âyetler:** Rûm, 8-9;6336 Yâsîn, 66-73;6763, Mü'min, 13;6979, Kâf, 6-7;7442 Tûr, 35-43;7517, Necm, 62;7562 Mülk, 19;8019, 24;8019, 28;8060, 30;8061 Abese, 17-32;8310 İnfitâr, 6-9;8338 Gâşiye, 17-21;8437 Kureş, 1-4;8685.

- Mekke Müşriklerinin İslâm'a ve Hz. Peygambere Karşı Yürüttükleri Haksız Mücadele:** Bakara, 118;518, 139;579, 170;677 Âl-i İmrân, 61;1263 En'âm, 7;10;2575, 135;2836, 165;2888 Enfâl, 30;3281 47;3321, Tevbe, 13;3431, 32;3464 Yûnus, 2;3739, 15;3782, 16;3783, 38;3803, 39;3804 49;3828, 51;3828, 53;3829, 57;3831, 59;3832 104;3888, 108;3889 Hûd, 7-8;3902, 12-14;3909, Ra'd, 5-7;4211 16;4228, 27;4239, 30;4245, 31;4247, 43;4299 İbrâhîm, 28;4335, 46;4351 Hicr, 3;4373, 85;4407, 90-91;4411, Nahl, 1;4421, 44;4500, 45;4502, 83;4552, 101-102;4577, 125;4592 İsrâ, 46;4773, 50-51;4777, 56-57;4782 73;4800, 76;4801, 90;4876, 93;4877 Kehf, 55;5017, 58;5019 Meryem, 77;5177, 80-82;5177, Tâ-Hâ, 133-135;5287 Enbiyâ, 34;5332, 36;5333, 41;5336 46;5339, 109, 111;5400, Hacc, 15;5426 19;5434, 25;5438, 47;5515, 49;5517, 68-69;5530, Mü'minûn, 56;5635, 63-96;5653, 109-110;5676, Furkân, 3-9;5981, 21-22;5996, 27-29;6002, 32;6006, 40;6008, 44;6012, 52;6026 Şuarâ, 4-8;6054, 192;6097, 208;6101, 212, 6102; 214;6103 Kasas, 46-51;6219, 57;6228 Ankebût, 12;6264, 13;6265, 50-51;6312, 53-54;6314, 61-63;6319, 67;6321 Rûm, 6;6330, 10;6336, 28;6350 Lokmân, 7;6394, 21;6416, 24;6417 Secde, 3;6434, 28, 30;6458, Sebe', 24, 27;6654, 28;6656, 33;6665, 43-46;6667, 50-54; 6671 Fâtûr, 3;6679, 5;6680, 37;6703, 42;6711, 43;6712 Yâsîn, 6;6718, 11;6720, 69;6765, 70;6766, 74-76;6772 Sâffât, 11, 13;6784, 34, 36;6788, 38, 40;6791, 50, 61;6795, 149;6830, 158;6831, 167, 170;6833, 176, 179;6836 Sâd, 8-11;6843, 15-16;6856 Zümer, 36;6918 38-40;6918, 64;6947 Mü'min, 6;6971, 10, 12;6979, 56;7005, 69;7015, 77;7017 Fussilet, 5;7025, 13-14;7048, 26, 29;7055, 33;7062, 38;7065, 40;7066, 52;7072, 54;7073 Şûrâ, 13;7089, 15;7091, 24;7097, 47;7128 54;7131 Zuhurf, 24-25;7144, 29-31;7146, 79-80;7168 Duhân, 10;7179, 16;7180, 34, 37;7194, Ahkâf, 9;7228 Muhammed, 1-3;7289, 8;7291, 10;7295, 14;7297, 32;7310 Fetih 25-26;7356 Kâf, 12;7443, 14;7444, 22;7445, 36-37;7462, 45;7465 Zâriyât, 14;7472, 53;7495, 54;7496, 59, 60;7496 Tûr, 15-16;7506, 30;7516, 47;7520 Necm, 19, 26;7542, 33, 37;7552, 59, 61;7567, Kamer, 2-5;7579, 43, 45;7604, 47-48;51;7605 Cum'a, 2;7877 Mülk, 9, 11;8009, 13;8010, 18;8019, 25;8024, 30;8026 Kalem, 42;8064, 43, 46;8065, 47;8065, 51;8067 Hâkka, 43;8087, 44;8096, 49-50;8096 Müzzemmil, 15;8169 Müd-dessir, 11;8179, 49;8190 Kiyâmet, 31;8202 İnsân, 27;8223 Mürselât, 7;8228, 16;8230 Nebe', 1;8251 Mutaffifîn, 13, 16;8357, Târik, 17;8407 A'lak, 19;8523 Tekâsür, 1-8;8581 Kureys, 1-4;8685 Mâûn, 1-3;8687 Kevser, 1-3;8693 Kâfirûn, 1-6;8722 Leheb, 1-5;8733.
- Müşrikler, Nankördür:** En'âm, 63-64;2673 Yûnus, 12;3780, 21-23;3790 Nahl, 53-55;4505, 83;4552 Enbiyâ, 46;5337 Ankebût, 65-67;6320, Rûm, 33-35;6375 Lokmân, 32;6422 Sâffât, 11;6784 Zümer, 8;7900 Zuhurf, 9;7138, 15;7141, 87;7170 Abese, 17-23;8310 Âdiyât, 1-11;8573, Kureys, 1-4;8685.
- Müşrikler, Kız Çocuklarını Öldürüyorlardı:** En'âm, 137;2840, 140;2843 Nahl, 57-59;4507 Şûrâ, 17;7093 Tekvîr, 8-9;8318.
- Müşrikler Helâlî Harâm, Harâmî Helâl Yaparlar:** En'âm, 136-140;2838, 143-145;2849, 148-151;2857, Yûnus, 15;3782 59-60;3832 Nahl, 35;4495.
- Müşrikler, Kadınlara Değer Vermezler:** En'âm, 139;2842 Nahl, 58-59;4507 Şûrâ, 17;7092 Zuhurf, 17;7141 Tûr, 39;7518 Necm, 21-22;7542.
- Müşrikler, Allah'a İftirâ Ederler:** En'âm, 138;2841, 139;2842, 143-144;2849.
- Müşrikler, Çocuklarına Putlarının Adını Verirler:** A'râf, 190;3188, 191;3193.
- Müşrikler, Antlaşmalarını Bozarlar:** Tevbe, 1-4;3404, 7-10;3432, 12;3430, 13;3431.
- Müşrikler, Necistirler:** Tevbe, 28;3448.
- Müşriklerin Misâli:** Ra'd, 14;4226 Hacc, 31;5487 Furkân, 44;6012 Ankebût, 41-43;6299.
- Müşrikler, Mü'minlerle Alay Ederler:** Mü'minûn, 109-111;5676, Sâd, 62-63;6885 Mülk, 25-29;8024, Mutaffifîn, 29-36;8363.

- Müşrikler Dünya Nimetleriyle Ögünürler:** Ra'd, 26;4238 Mü'minûn, 54-56;5635, 101;5672 Zuhuruf, 32;7146 Necm, 29-30;7546 Kalem, 14;8055, 16-41;8055,
- Müşrikler, Fakirlere Vermekten Kaçarlar:** Fussilet, 7;7029 Kalem, 17-33;8060, 36-43;8663, Mâûn, 1-3;8687.
- Müşrikler, Yetimlere Zulüm Yaparlar:** Mâûn, 1-2;8687.
- Mekke Müşrikleri, Kâbe'yi Çıplak Tavâf Ederlerdi:** Enfâl, 35;3295.
- Mekke Müşrikleri, Kâbe'yi Tavâftan Men Ederlerdi:** Enfâl, 34-35;3295.
- Müşrikler, Putlardan Fayda Görmeyecekler:** Bakara, 166;668 En'âm, 22-24;2586, 94;2732 A'râf, 37;2944, 53;2697, 194-198;3193 Yûnus, 28;3797 Furkân, 17-19;5993 Şuâra, 96-103;6077 Sâd, 59-60;6885 Câsiye, 10;7209.
- Müşrikler Azâbı Görünce Tekrâr Dünyaya Dönmek İsteyecekler:** Bakara, 167;668 En'âm, 27-28;2592 A'râf, 53;2967 Mü'minûn, 99-100;5669 107-108;5675 Şuâra, 94-102;6077 Secde, 12;6442 Fâtır, 37;6703 Zümer, 56-59;6939,
- Kıyâm Günü Müşriklerin Durumu:** Âl-i İmrân, 151;1381 Nisâ, 120-121;1929 En'âm, 22-24;2586, 30;2592 Tevbe, 17;3434 Yûnus, 28-30;3797, Hûd, 20;3914, 22;3915 Yûsuf, 107;4145 Ra'd, 34;4252 Hicr, 95-96;4415 Nahl, 86-87;4554 Kehf, 52-53;5014 Mü'minûn, 99-108;5669, 112-115;5678 Furkân, 11-14;5988 Şuâra, 91-103;6077 Kasas, 62-67;6233, 74;6238 Ankebût, 54-55;6314 Rûm, 12-13;6338 Sebe', 31-33;6658 Sâffât, 19-34;6785, 38-39;6791 Sâd, 55-64;884, Zümer, 15-16;6904, 60;6946, Mü'min, 71-76;7017, 84-85;7019 Fussilet, 6;7029, 47;7070 Zuhuruf, 36-39;7150 Kâf, 22-30;7445, Kalem, 42;8064, 43;8065 Meâric, 42-44;8110 Müzzemmil, 11-13;8169 Beyyine, 6;8563.
- Müşriklerin Tevbesi:** Tevbe, 3;3407, 11;3425 Furkân, 70;6040 Kasas, 67;6234.
- Müşriklerin Yaptıkları İyilikler Boşa Gider:** Tevbe, 17;3434 Zümer, 65;6947.
- Mekke Müşriklerinin Azâbla Korkutulmaları:** Nahl, 45;4502, Kehf, 55;5017, 58;5019 Mer-yem, 77-82;5177, Tâ-Hâ, 134-135;5287 Enbiyâ, 41;5336, 46;5339, 109,111;5400 Hacc, 19;5434, 25;5438, 49;5517, 69;5530 Mü'min, 77;7017, Fussilet, 13;7048 Zuhuruf, 41-42;7150 Duhân, 9-16;7179, 36;7194, 59;7200, Kâf, 12-14;7444, 36;7462 Zâriyât, 59-60;7496 Tûr, 31;7516, 42;7518, 44-47;7520 Kamer, 4-5;7580 43-48;7604, 51;7605 Mülk, 16-18;8055 Kalem, 16-41;8055, 44;8065 Meâric, 40;8109, 41;8110 Cinn, 24;8154 Müzzemmil, 11,15-17;8169, Mürselât, 16-18;8230 Bürûc, 17-20;8396, Târik, 17;8407 Çâsiye, 23-24;8437.
- Müşriklerin Malları ve Evlâdları, Kendilerine Fayda Vermez:** Âl-i İmrân, 10;1185, 91;1297, 116;1345, Mâide, 36;2268 En'âm, 70;2688 A'râf 48;2963 Ra'd, 18;4232 Meryem, 77-80;5177 Câsiye, 10;7209 Mucâdele, 17;7789 Hâkka, 25-29;8084 Leyl, 8-11;8485, Hûmeze, 2-6;8653 Leheb, 1-3;8733.
- Müşrikler, Azâptan Kurtulmak İçin Her Şeylerini Feda Etmek İsteyecekler:** Meâric, 11-18;8104.
- Müşriklerden Velid b. Mugîre'nin Küfrü ve Cezâsı:** Müddessir, 11-26;8179,
- Müşriklerden Ebu Cehil'in Küfrü ve Cezâsı:** Kıyâmet, 31-35;8202 A'lak, 7-19;8521,
- Müşriklerden As b. Vâil'in Küfrü:** Mâûn, 1-3;8687.
- Müşriklerden Ebu Leheb'in Küfrü ve Cezâsı:** Leheb, 1-5;8733.
- Müşriklerden Ebu Tâlib'in Küfrü ve Cezâsı:** Kasas, 56;6228.
- Müşriklerden Ebu Leheb'in Karısı Ümmü Cemil'in Küfrü ve Cezâsı:** Leheb, 1-5;8733.
- Müşriklere Verilen Mühlet (Süre):** Kehf, 58-59;5019 Ankebût, 53;6314 Zümer, 8;6900 Kalem, 44-45;8065 Meâric, 42-43;8110 Müzzemmil, 11;8169.
- Müşriklerin Kâ'be'ye Hizmet Hakları Yoktur:** Tevbe, 17-19;3434, 28;3448.
- Müşriklerin Dostluğu Yoktur:** Bakara, 105;481 Mâide, 82;2435 En'âm, 106;2791 Tevbe, 7;3423, 8;3424, 10;3425, 12;3430 İsrâ, 73-75;4800, Kasas, 87;6248 Mümtahine, 1-2;7829, 6-9;7830,

- Müşrikler, Mü'minleri Ateşe Çağırırlar: Bakara, 221;870 İsrâ, 73-75;4800, Ankebût, 12;6264, 13;6265.
- Müşriklerden Yüz Çevirmek: En'âm, 106;2791, 150;2857 Yûnus, 41;3824 Hicr, 94;4414 Kasas, 87;6248 Secde, 30;6458 Sâffât, 173-174;6835 178;6836, 180;6837 Zuhruf, 83;7169, 89;7170 Câsiye, 18;7212 Zâriyât, 54;7496 Necm, 29;7546 Kamer, 6;7595 Nale'm, 8;8055 Müzzemmil, 10;8169.
- Müşriklerden Korkulmaz: Tevbe, 13;3431, 14;3432 Yûnus, 65;3859 Hicr, 94;4414 Hacc, 38;5502 Sâffât, 171-175;6835,
- Müşrikler İçin İstîğfâr Edilmez: Tevbe, 113-115;3680,
- Müşrikle Mü'min Karşılaştırması: Muhammed, 15;7297 Mülk, 22;8024.
- Müşrikler, Mü'minlere Zarar Veremezler: Sâffât, 160-163;6831, Tûr, 42;7518.
- Müşriklere Savaşta Yapılacak İşlem: Tevbe, 5-6;3419, 11-12;3425.

—N—

NAMAZ

- Namazın Farziyeti: Nisâ, 103;1898.
- Namaz Kılmak: Bakara, 3;162, 43;321, 238;951 En'âm 72;2689, 92;2729 Hacc, 77;5536 Mü'minûn 9;5544 Lokmân, 4;6393 Meâric, 22;8106, 23;8107 A'lâ, 15, 18-19;8423.
- Önceki Şeriatlarda Namaz: A'lâ, 15, 18-19;8423.
- Namaz İle Allah'tan Yardım İstemek: Bakara, 45;327, 153;626.
- Namazı Dosdoğru Kılmak: Bakara, 83;404, 110;494, 177;682, 277;1069 Nisâ, 103;1898 Mâide, 55;2384 Enfâl, 3;3235 Tevbe, 71;3567 İbrâhîm, 31;4336 Hacc, 35;5493, 41;5512, 78;5536 Nûr, 37;5926, 56;5961 Neml, 3;6121 Ankebût, 45;6300 Rûm, 31;6352 Lokmân, 17;6406 Fâtûr, 29-30;6695 Şûrâ, 38;7109 Mucâdele, 13;7786 Meâric, 34;8107 Müzzemmil, 20;8171.
- Namaz, Allah İçindir: En'âm, 162;2883.
- Namaz, Günâhları Giderir: Hûd, 114;3993.
- Namazı Kılanların Mükâfâtı: Tevbe, 112;3669.
- Namaz İle Emretmek: Tâ-Hâ, 132;5285.
- Namaz, Her Türlü Kötülükten Alıkor: Ankebût, 45;6300.
- Namaz, En Büyük Zikirdir: Ankebût, 45;6300.
- Namaza Engel Olanlar: Mâide, 91;2449 Enfâl, 35;3294
- Namazı Yasaklayanlar: A'lak, 9-19;8521.
- Beş Vakit Namaz Kılmak: Hûd, 114;3993 İsrâ, 78;4803 Tâ-Hâ, 130;5282 Rûm, 17-18;6339.

NAMAZ ÂDÂBİ

- Namazı Dosdoğru Kılmak: Bakara, 83;404, 110;494, 177;682, 277;1069 Nisâ, 103;1898 Mâide, 55;2384 Enfâl, 3;3235 Tevbe, 71;3567 İbrâhîm, 31;4336 Hacc, 35;5493, 41;5512, 78;5536 Nûr, 37;5926, 56;5961 Neml, 3;6121 Ankebût, 45;6300 Rûm, 31;6352 Lokmân, 17;6406 Fâtûr, 29-30;6695 Şûrâ, 38;7109 Mucâdele, 13;7786 Meâric, 34;8107 Müzzemmil, 20;8171.
- Namazda Huşû (Kalb Huzuru ve Tevâzu): Bakara, 238;951 Mü'minûn, 2;5543.
- Namazda Gâfil Bulunmaktan Sakınmak: Mâûn, 4-6;8687.
- Ta'dil-i Erkân: Meâric, 34;8107.
- Münâfıklar Namaza Üşenerek Kalkarlar: Nisâ 142;1967 Tevbe, 54;3511 Mâûn, 4-6;8687.
- Namazda Sübhâneke Okumak: Tûr, 48;7520.

Namazdan Sonra Tesbih Etmek: Bakara, 45;327, 153;626.

NAMAZIN FARZLARI

İlâdesten Tahâret (Manevi Pislikten Temizlenmek):

Abdest Almak: Mâide, 6;2143.

Gusûl Abdesti Almak: Mâide, 6;2143.

Teyemmüm Yapmak: Nisâ, 43;1698 Mâide, 6;2143.

Necâsetten Tahâret (Maddi Pisliklerden Temizlenmek): Müddessir, 4;8175.

Setr-i Avret (Örtünmek): A'râf, 31;2935.

İstikbâl-i Kible (Kibleye Dönmek): A'râf, 29;2931, Bakara, 144;605.

Vakit (Namazı Vaktinde Kılmak): Nisâ, 103;1898.

İftitah Tekbiri (Başlangıç Tekbiri): A'lâ, 15;8423.

Kıyâm (Ayakta Durmak): Bakınız: Namaz Kılmak.

Kırâat (Kur'an Okumak): İsrâ, 110;4925 Müzzemmil, 20;8171.

Rükû (Egilmek): Bakara, 43;321 Âl-i İmrân, 43;1244.

Sücûd (Secde Etmek): Bakınız: Secde Edenlerden Olmak.

Ka'de-i Âhire (Son Oturuş): Bakınız: Namaz Kılmak.

Cemâata Devam Etmek: Bakara, 43;321 Âl-i İmrân, 43;1244.

İmâmın Namazı Kısa Tutması: Müzzemmil, 20;8171.

NANKÖRLÜK

Nankör Olmaktan Sakınmak: Bakara, 152;624 İbrâhîm, 7-8;4289 Neml, 40;6148 Lokmân, 12;6124.

İnsan, Nankör Bir Varlıktır: Hûd, 9-10;3908 İsrâ, 67-69;4794, 83;4817 Hacc, 66;5528 Mü'minûn, 78;5661 Ankebût, 65-66;6320 Rûm, 33-36;6375 Yâsîn, 77;6773 Zümer, 49-50;6926 Mü'min, 61;7011 Fussilet 49-51;7071 Şûrâ, 48;7128 Tegâbûn, 2;7925 Meâric, 19-21;8106 Fecr, 15-16;8453 Âdiyât, 1-11;8573,

Müşrikler ve Kâfirler, Nankördür: En'âm, 63;2605, 64;2673 Yûnus, 12;3780, 21-23;3790 Nahl, 53-55;4505, 83;4552 Enbiyâ, 46;5339 Ankebût, 65-67;6320, Rûm, 33-35;6375 Lokmân, 32;6422 Sâffât, 11;6784 Zümer, 8;6900 Zuhrûf, 9;7138, 15;7141, 87;7170 Abese, 17-23;8310 Âdiyât, 1-11;8573, Kureys, 1-4;8683.

Münâfıklar Nankördür: Tevbe, 74;3571.

NESH

Kur'an'da Neshin Mâhiyeti: Bakara, 106;485 Ra'd, 39;4256 Nahl, 101;4577 A'lâ, 6-7;8410.

Neshin Hikmetleri: Nahl, 101;4577 Hacc, 52;5518.

Muhkem- Mütешâbih: Âl-i İmrân, 7;1167.

NIYET

Kalblerdeki Niyetlerde Vebâl Vardır: Bakara, 225;890 Ahzâb, 5;6455, 51;6566.

Allah, Kalblerdeki Niyetleri Bilir: Ahzâb, 51;6566, 54;6571 Mü'min, 19;6985.

Allah, Yalancıları da Sâdıkları da Bilir: Ankebût, 3;6260.

NÜH(A.S)VE NÜH KAVMI

- Nûh (as)'ın Kavmiyle Hikâyesini Anlatan Âyetler: A'râf, 59-64;3003, Yûnus, 71-73;3861, Hûd, 25-49;3918, Mü'minûn 23-30;5626, Şuarâ, 105-122;6079, Ankebût, 14-15;6266 Sâffât, 75-82;6805 Kamer, 9-16;7596 Nûh, 1-28;8113,
- Nûh (as)'a Peygamberlik Verilmiştir: Nisâ, 163;2037 En'âm, 84;2725 Hadîd, 26;7759.
- Nûh (as)'ın İnsanlığın İkinci Atası Olması: İsrâ, 3;4693.
- Nûh (as)'ın Peygamberlik Süresi: Ankebût, 14;6266.
- Nûh (as)'ın Neslinden Peygamber Gönderilmesi: Âl-i İmrân, 33-34;1229 Sâffât, 77-81;6805 Hadîd, 26;7759.
- Nûh (as), Nûh Kavmi'ne Gönderilmiştir: Mü'minûn, 23;5626 Şuarâ, 105-107;6079 Ankebût, 14;6266 Nûh, 1;8113.
- Nûh (as)'ın Kavmini Hakka Daveti ve Kavminin Tepkisi: A'râf, 59-64;2648, Yûnus, 71-73;3861 Hûd, 25-34;3918, Mü'minûn, 23-26;5626, Şuarâ, 105-118;6079, Nûh, 1-20;8113
- Nûh (as)'ın Hem Açık Hem Gizli Daveti: Nûh, 8-9;8115.
- Nûh Kavminin Taptığı Putlar: Nûh, 23;8118.
- Nûh (as)'ın Kavmine Bedduâsı: Nûh, 5-28;8115,
- Nûh (as)'ın Karısının İhâneti: Tahrîm, 10;7970.
- Nûh (as)'ın Kavminin Kötülüğü: Kamer, 9;7596.
- Nûh Tûfânı: Kamer, 9-14;7596.
- Nûh (as)'ın Gemi Yapmakla Emrolunması: Hûd, 36-40;3924, Mü'minûn, 26-27;5628.
- Nûh (as)'ın Gemiye Hayvanlardan İkişer Çift Alması: Mü'minûn, 27;5628.
- Nûh (as)'ın Akrahasının Kurtulması İçin Duâsı ve Aldığı Cevap: Hûd, 45-47;3936, Mü'minûn, 27;5628.
- Nûh (as)'ın En Yakın Akrahasının Durumu: Hûd, 40;3926, 42;3930, 43;3931.
- Nûh Kavminin Yok Oluşu: A'râf, 59-54;2648, Yûnus, 71;3861, 73;3862 Hûd, 42;3930, 43;3931 İsrâ, 17;4716 Enbiyâ, 76-77;5351 Furkân, 37;6008 Şuarâ, 119-122;6081 Ankebût, 14;6266, 40;6286 Sâffât, 75-76, 82 ; 6805 Kâf, 12,14;7444 Zariyât, 46;7493 Necm, 52;7555 Kamer, 9-14;7596 Nûh, 25-26;8123.
- Nûh (as)'ın Kavminden İmân Edenlerin Tûfândan Kurtulması: Hûd, 41-42;3930, 44;3932, 48;3938, 49;3941 Enbiyâ, 76-77;5351 Mü'minûn, 28;5628 Şuarâ, 119;6081 Ankebût, 15;6266.
- Nûh (as)'ın Tûfân'dan Kurtulunca Duâsı: Mü'minûn, 28-29;5628.
- Nûh (as)'ın Hikâyesinde İbretler Vardır: Mü'minûn, 30;5628 Hâkka, 11-12;8076.
- Nûh (as)'ın Mü'minler İçin Duâsı: Nûh, 28;8124.

NÛR

- Allah'ın Nûrunun Misâli: Nûr, 35;5895
- Allah, Mü'minleri Karanlıktan Nûr'a Çıkarır: Bakara, 257;1026 Mâide, 16;2173 En'âm, 1;2548 Nûr, 35;5895 Hadîd, 28;7763 Talak, 11;7951
- Kur'ân Nûrdur: Nisâ, 174;2068 Şûrâ, 52;7130 Tegâbûn, 8;7928
- Tevrât Nûrdur: Âl-i İmrân,3-4;1147 Mâide, 44;2342 En'âm, 154;2869 İsrâ, 2;4693.
- İncil, Nûrdur: Âl-i İmrân 3-4;1147 Mâide, 46;2356
- Kâfirler Allah'ın Nûrunu Söndürmek İster: Tevbe, 32-33;3464 Yûnus, 82;3867 Hacc, 15;5426 Saff; 8-9.
- Nûrla Zulmet (Karanlık) Bir Değildir: Ra'd, 16;4228.
- Allah Göklerin ve Yerin Nûrudur: Nûr, 35;5895.

Kıyâmet Günü Mü'minlerin Nûru: Hadîd, 12-13;7742 Tahrîm, 3;7955
Allah, Nûrunu Tamâmlar: Tevbe, 32-33;3464 Yûnus, 82;3867 Hacc, 15;5426 Şûrâ, 24;
7097 Saff, 8-9;7871.

—O—

ORUÇ

Orucun Farziyeti: Bakara, 183;703, 185;711.
Oruç Günleri Ramazan Ayıdır: Bakara, 185;711.
Oruç Tutanların Mükâfatı: Tevbe, 112;3669 Ahzâb, 35;6535 Tahrîm, 5;7956.
İmsâk Vakti: Bakara, 187;727.
İftâr Vakti: Bakara, 187;727.
Oruç Gecelerinde Kadına Yaklaşmak: Bakara, 187;727.
Oruçta Kolaylık Vardır: Bakara, 185;711.
Hastaların Orucu: 184;703, 185;711.
İhtiyârların Orucu: Bakara, 184;703.
Yolcuların Orucu: Bakara, 184;703, 185;711.

OT

Nahl, 10;4435 Sâd, 44;6879 Kamer, 31;7600 Nâziât 31;8284 A'lâ, 4;8410.
Mer'a ve Otlaklar: Tâ-Hâ, 54;5245 Nâziât, 31;8284, 33;8285 Abese, 31-32;8310 A'lâ, 4-5;8410.

—Ö—

ÖGMEK VE ÖGÜNMEK

Kötülüklerle Ögünmek: Âl-i İmrân, 188;1502 Hûd, 10;3908.
Kötülüklerle Ögünmek İstemek: Âl-i İmrân, 188;1502.
Mal ve Evlâd Çokluğu İle Ögünmek: Tekâsür, 1-7;8581.
Allah, Böbürleneni Sevmeyiz: Nisâ, 36;1685, 37;1691 Lokmân, 18;6406.
Kâfirler Dünyahıkla Ögünürler: Kehf, 32-44;4986, Sebe', 34-36;6660 Tekâsür, 1-7;8581.

ÖFKE (GAZAB)

Öfkeyi Yenmek: Âl-i İmrân, 134;1362.
Öfke Sırasında Kusûr Bağışlamak: Şûrâ, 37;7109.

ÖLÇÜ VE TARTI

Ölçü ve Tartıyı Doğru Tutmak: En'âm, 152;2867 İsrâ, 35;4732 Şuarâ, 181-182;6094 Rahmân, 7-9;7626.
Doğru Terâzi Kullanmak: İsrâ, 35;4732 Şuarâ, 181-182;6094 Rahmân, 7-9;7626.
Ölçü ve Tartıda Adâletli Yerine Getirmek: Hûd, 85;3976.
Tartıyı Eksik Yapmaktan Sakınmak: Rahmân, 7-9;7626.
Ölçü ve Tartıyı Eksik Tutanlar: Mutaffifîn, 1-7;8353,
Ölçüyü Koyan Allah'tır: Rahmân, 7;7626.

Suâyb (as)'ın Medyen Kavmine Ölçü ve Tartı Konusundaki Öğütleri: A'râf, 85;3023 Hûd, 84-86;3975,

ÖLÜM

Öldüren Allah'tır: Bakara, 28;238, 258;1029 Âl-i İmrân, 27;1206, 156;1399 En'âm, 2;2548, 95;2739 A'râf, 158;3103 Tevbe, 116;3687 Yûnus, 31;3800, 56;3830 Hicr, 23;4385 Nahl, 70;4528 Hacc, 66;5528 Mü'minûn, 80;5661 Rûm, 19;6339, 27;6348, 40;6377 Mü'min, 68;7014 Duhân, 8;7178 Câsiye, 26;7215 Kâf, 43;7466 Necm, 44;7555. Vâkıa, 60;7700 Hadîd, 2;7724.

Her Nefis Ölecektir: Âl-i İmrân, 185;1499 İsrâ, 99;4885 Enbiyâ, 34-35;5332 Mü'minûn, 15;5555 Ankebût, 57;6316 Rahmân, 26-27;7648.

Son Dönüş Allah'adır: Mâide, 18;2671, 105;2789 En'âm, 61-62;2671, A'râf, 29;2931 Yûnus, 4;4738 Hûd, 4;3894 Meryem, 40;5143 Nûr, 42;5936 Kasas, 70;6236, 88;6248 Ankebût, 17;6268, 21;6271, 57;6316 Yâsîn, 83;6776 Necm, 42;7555.

Allah Dilemedikçe Hiç Kimseye Ölmek Yoktur: Âl-i İmrân, 145;1375.

Ölümünden Kaçılmaz: Bakara, 243;967 Âl-i İmrân, 145;1375, 154;1396 Nisâ, 78;1763 Kâf, 19;7445.

Ölüm Allah İçindir: En'âm, 162;2883.

İnsan Nerede Öleceğini Bilmez: Lokmân, 34;6424.

Ölüm Karşısında Mü'min: Bakara, 155-157;633,

Müslüman Olarak Ölmek: Bakara, 132;573 Âl-i İmrân, 102;1322, 193;1505 A'râf, 126;3054 Yûsuf, 101;4140 Neml, 19;6127, 89-90;6183.

Ölüm ile Uyku İlişkisi: En'âm, 60;2670 Zümer, 42;6921.

Ölüm Gelince Melek, Ruhu Bedenden Alır: En'âm, 61;2671.

Mü'minlerin Ölümü: Nahl, 28-29;4491, 32-33;4492 Vâkıa, 83-87;7718 Nâziât, 2-3;8267 Fecr, 27-30;8454.

Kâfirlerin Ölümü: Nahl, 28-29;4491, 33-34;4494 Muhammed, 34;7310 Vâkıa 83-87;7717 92-94;7718 Nâziât, 1-4;8267.

Münâfıkların Ölümü: Muhammed, 27;7307.

Ölüm Hali: Kıyâmet, 26-30;8202.

ÖLDÜKTEN SONRA DİRİLMEK

Dirilten Allah'tır: Bakara, 28;231, 72-73;384, 258-260;1029, Âl-i İmrân, 27;1206, 156;1399 En'âm, 95;2739 A'râf, 158;3103 Tevbe, 116;3687 Yûnus, 31;3800, 56;3830 Hicr, 23;4385 Hacc, 5-6;5413, 66;5528 Mü'minûn, 80;5661 Rûm, 19;6691, 27;6693, 40;6709 Lokmân, 28;6419 Yâsîn, 12;6720, 78-79;6771 Mü'min, 57;68;7008 Şûrâ, 9;7088 Duhân, 8;7178 Câsiye, 26;7215 Ahkâf, 33;7284 Kâf, 15;7444, 43;7466 Necm, 44;7555 Vâkıa, 60-61;7700 Hadîd, 2;7724 Nûh, 18;8115 Kıyâmet, 3-4;8193 Nâziât, 27;8284.

İlk Defa Yaratan Kudret, Tekrar Diriltecektir: İsrâ, 49-52;4777 Meryem, 66-67;5166 Hacc, 5;5413 Mü'minûn, 84-85;5663 Ankebût, 19-20;6270 Rûm, 27;6348 Câsiye, 26;7215 Kâf, 15;7444 Vâkıa 57;62;7700 Kıyâmet, 37;40;8202 İnsân, 28;8223 Nâziât, 27;8284 Bürûc, 13;8396 Târik, 5-8;8400.

Tekrar Diriltmek Haktır ve Gerçektir: Hûd 7;3902 Nahl, 38-39;4497 İsrâ, 49-52;4777 Hacc, 7;5413 Mü'minûn, 16;5555 Rûm, 8;6336, 25;6347, 27;6348 Zâriyât, 1-5;7471 Kıyâmet, 1-2;7579 Nâziât, 1-5;8267 İnşikâk, 16-19;8369.

Allah Ölülerini, Yağmurun Toprağı Dirilttiği Gibi Diriltecektir: A'râf, 57;2994 Hacc, 5;5413 Ankebût, 63;6319 Rûm, 19;6339, 50;6382 Secde, 27;6455 Fâtır, 9;6682 Yâsîn, 33;6735

Fussilet, 39;7065 Zuhruf, 11;7138 Kâf, 11;7442.
 Uykudan Uyanmak, Dirilmenin Benzeridir: En'âm, 60;2670.
 Tekrar Dirilmek, Herkese Kazandığının Karşılığının Verilmesi İçindir: İbrâhîm, 51;4358.
 Hayvanlar da Kısas İçin Diriltilecektir: Tekvîr, 5;8317.
 Dirilmenin Zamanını Kimse Bilmez: Neml, 65;6171.
 Üzeyir (as)'ın Dirilme Hakkındaki Merâkı: Bakara, 259;1032.
 İbrâhîm (as)'ın Dirilme Hakkındaki Merâkı: Bakara, 260;1035.
 Kehf Ashâbı'nın Uykudan Tekrar Uyandırılmasındaki Hikmet: Kehf, 19-20;4966.
 Dirilmeyi İnkâr: En'âm, 2;2548, 29-31;2592, Yûnus, 7-8;3777 Hûd, 7;3902 Ra'd, 5;4122 Nahl, 38;4497 İsrâ, 49-52;4777 Meryem, 66-67;5166 Mü'minûn, 81-83;5661 Neml, 67-72;6173, Ankebût, 23;6271 Secde, 10;6440, 11;6441 Sebe', 3;6626 Yâsîn, 78-79;6773 Sâffât, 16—18;6784, Vâkıa, 47-50;7698, 57-60;7700, 62-83;7700, 87;7717 Tegâbûn, 7;7928 Kıyâmet, 3-6;8193 İnsân, 27-28;8223 Nâziât, 10-14;8267 Abese, 17-22;8310.

ÖLDÜRME

Kasten Öldürmek: Bakara, 178;690 Nisâ, 92-93;1782 Mâide, 32;2212 En'âm, 151;2859 İsrâ, 33;4730.
 Hatâ İle Öldürmek: Nisâ, 92;1782.
 Kan Dökmek: Bakara, 84;406.
 Öldürmenin Cezâsı: Mâide, 33;2212 Furkân, 68-69;6040.
 Mü'minler, Haksız Yere Öldürmezler: Furkân, 68;6040.
 Fakîrlik Korkusuyla, Çocukları Öldürmekten Sakınmak: En'âm, 151;2859 İsrâ, 31;4728.

—P—

PEYGAMBERLERE İMÂN

Bakara, 98;426, 136;577, 137;578, 177;682, 253;988, 285;1138 Âl-i İmrân, 84;1293 Nisâ, 64;1750, 136;1961, 150;1976 152;1976, 171;2060 Mâide, 12;2165, 32;2212, 99;2469, 109;2518, 111;2519 En'âm, 34;2605, 86-87;2725, 89;2725, 130;2833 A'râf, 53;2967 Yûnus, 103;3886 İsrâ, 15;4703, 55;4781 Kehf, 106;5091 Enbiyâ, 6-9;5297 Şûrâ, 13;7089 Duhân, 5;7178.
 Mü'minler, Peygamberler Arasında Ayırım Yapmazlar: Bakara, 135-137;576, 285;1138 Âl-i İmrân, 84;1293 Nisâ, 150-152;1976.
 Peygamberlerin Bazılarına Üstün Özellikler Verilmiştir: Bakara, 253;988 İsrâ, 55;4781.
 Allah, Peygamberliği Dilediğine Verir: Âl-i İmrân, 74;1280 En'âm, 88;2725 İbrâhîm, 11;4293 Nahl, 2;4422 İsrâ, 55;4781 Kasas, 68;6236 Mü'min, 15;6983 Cum'a, 4;7878.
 Kadınlardan Peygamber Olmaz: Yûsuf, 109;4150 Nahl, 43;4500 Enbiyâ, 7;5194.
 Peygamberleri Yalanlayanlar: Âl-i İmrân, 137;1373 Enâm, 11;2575 42-45;2629 A'râf, 94-96;3036, 101;3040 Yûnus, 13;3781 47;3827 Yûsuf, 110;4153 Ra'd, 42;4279 İbrâhîm, 9;4291, 46;4351 Nahl, 26;4489, 36;4495 İsrâ, 76-77;4801 Meryem, 59;5158 Hacc, 42-45;5513, Mü'minûn, 44;5632 Furkân, 39;6008 Rûm, 47;6381 Fâtır, 26;6691 Sâffât, 72-74;6804 Sâd, 1-4;6841, 11-14;6843, Zümer, 25-26;6912 Mü'min, 5-6;5971, 22;6987, 83;7019 Zuhruf, 6-8;7135 24-25;7144 Kâf, 12-14;7444 Mücadele, 4-5;7776

Teğâbün, 5-6;7927 Hâkka, 9-10;8076.

Peygamberlere Düşmanlık Edenler: Bakara, 98;426 Ra'd, 42;4279.

Peygamberlerin Şeriatlarının Çoşitli Olmasının Hikmetleri: Mâide, 48;2359.

Peygamberlere Mucize ve Kitâb Verilmiştir: Nahl, 44;4500 Hadid, 25;7757.

Peygamberler, Kıyâmet Gününde Ümmetleri Üzerinde Şâhid Olarak Bulunacaklardır: Nahl, 84;4554, 89;4557 İsrâ, 71;4798 Kasas, 75;6238.

Peygamberleri İnkâr: Nisâ, 136;1961, 150-151;1976 En'âm, 89;2725, 148;2857 Yûnus, 74;3864 Nahl, 63;4511 İsrâ, 94-96;4882, 4883 Zuhruf, 6;7135, 7;7136 Zâriyât, 52-53;7495.

Bütün Peygamberlere Selâm: Sâffât, 181;6837.

Her Ümmete Peygamber Gönderilmiştir: Nisâ, 41;1693 Yûnus, 47;3827 Hicr, 10;4378 Nahl, 36;4495 Şuarâ, 208-209;6101 Kasas, 47;6220 Rûm, 47;6381 Fâtır, 24;6691 Sâffât, 72-74;6804 Zuhruf, 6;7135.

Peygamberlere İtâat: Nisâ, 64;1750, 70;1755 A'râf, 35;2944.

Kıssaları Anlatılan ve Anlatılmayan Peygamberler: Nisâ, 164;2037 En'âm, 83-87;2721, 89;2725 Enbiyâ, 48-91;5340, Mü'min, 78;7017.

Peygamberler, Rahmet Müjdecisi ve Azâb Habercisidirler: Bakara, 213;818 Nisâ, 165;2037 En'âm, 48;2632 Kehf, 56;5017, Sebe', 34;6660 Necm, 56;7567.

Peygamberler, Kendilerine Kulluk İstemezler: Âl-i İmrân, 79-80;1288 Enbiyâ, 90;5374 Neml, 45;6156 Ahzâb, 7;6472, 8;6473.

Peygamberler, Kendiliklerinden Hiç Bir Şey Getirmezler: Mü'min, 78;7017.

Peygamberler, Eziyetlere Sabrederler: En'âm, 34;2605 İbrâhîm, 12;4293 Ahzâb, 69;6607 Fâtır, 4;6679 Ahkâf, 35;7284.

Peygamberler, Allah'ın Hidâyet İhsân Ettiği Kimselerdir: En'âm, 90;2723 Meryem, 58;5156.

Yalancı Peygamberler: En'âm, 93;2734.

Peygamberlerin Gönderilmesi, Allah'ın Zulüm ile Yok Edici Olmadığındandır: En'âm, 131;2835, A'râf, 6;2902 Şuarâ, 208-209;6101 Kasas, 47;6220 Sebe', 34;6660.

Peygamberler de, Sorguya Çekilecektir: A'râf, 6-7;2902 Ahzâb, 7;6472, 8;6473.

Bütün Peygamberlerle Alay Edilmiştir: Ra'd, 32;4249 Hicr, 11-12;4378 Enbiyâ, 41;5336.

Peygamberler, Allah'ın İzni Olmadan Mucize Gösteremezler: Ra'd, 38;4256.

Peygamberler, Kendi Kavimlerinin Diliyle Gelirler: İbrâhîm, 4;4287.

Peygamberler'in Görevleri Tebliğdir: Nahl, 35;4495 Ankebût, 18;6269 Ahzâb, 7;6472, 8;6473, 39;6547.

Peygamberler, İnsandır: İsrâ, 94-95;4882 Enbiyâ, 8;5297 Hacc, 75;5535 Furkân, 20;5995.

Şeytân, Peygamberler Üzerinde Etkili Olamaz: Hacc, 52-53;5518.

Peygamberler, Güzel Amel İle Emredilmişlerdir: Mü'minûn, 51;5635.

Bütün Peygamberlerin Getirdiği Ortak Prensibler: En'âm, 90;2725 Enbiyâ, 92;5378 Mü'minûn, 51-52;5635 Şûrâ, 13;7089 Zuhruf, 45;7150 A'la, 14-15, 18-19;8423.

Peygamberler, Masûmdurlar: Sâd, 48-49;6882.

Peygamberler, Emâneti Korurlar: Âl-i İmrân, 161;1401.

PUTLAR

Putlar Kıyâmet Günü Kendilerine Uyanlardan Uzaklaşacaklardır: Bakara, 166;668 En'âm, 22-24;2586, 94;2734 A'râf, 37;2944, 53;2967 Yûnus, 28-30;3797, Hûd, 21;3915 Kehf, 52;5014 Meryem, 81-82;5179, Kasas, 64;6234, 75;6238 Fâtır, 14;6688 Sâd, 59-61;6885 Fussilet, 48;7070 Ahkâf, 6;7226.

Putlar, Hiç Kimseye Zarar ve Fayda Veremezler: Mâide, 76;2427 En'âm, 40-41;2629, 46;2631, 71;2689 A'râf, 192-198;3193 Yûnus, 18;3787, 106;3888 Ra'd, 14;4226, 16;4228 İsrâ, 56-57;4782 Tâ-Hâ, 88-89;5260 Hacc, 11-13;5424 Furkân, 55;6028 Sebe', 22;6651 Yâsîn, 74-75;6772 Zümer, 38;6918.

- Putlar, Hiç Bir Şey Yaratamazlar: A'râf, 191-192;3193 Yûnus, 34;3802 Ra'd, 33;4250 Nahl, 20;4486 Enbiya, 21;5302 Furkân, 3;5981 Neml, 60-64;6162, Rûm, 40;6377 Lokmân, 11;6397 Fâtır, 40;6709 Ahkâf, 4;7225.
- Putlar Şefâat Edemezler: Yûnus, 3;3741, 18;3787 Rûm, 12-13;6338 Sebe', 23;6651 Zümer, 43-44;6922 Zuhuf, 86;7170 Necm, 24;7542.
- Putlar Cehennem Odunudur: Enbiyâ, 98-100;5385.
- Putlar Bâtıldır: Hacc, 62;5527 Kasas, 74;6238 Necm, 23;7542.
- Putların Misâli: Hacc, 73;5534.
- Putlar Rızık Veremezler: Ankebût, 17;6266.
- Putlar Kendilerine Tapanlardan Habersizdirler: Ahkâf, 5;7226.
- Lât, Uzza ve Menât Putları: Necm, 19-20;7542.
- Kendisine Tapılan Putların Rabbi de Allah'tır: Necm, 49;7555.
- Putların Kendilerine Bile Faydaları Dokunmaz: A'râf, 197-198;3193 Yûnus, 35;3802 Enbiyâ, 43;5336 Furkân, 3;5981.
- Putlar, Yapılan Duâlara Cevap Veremezler: Ra'd, 14;4226 Neml, 62;6166 Sebe', 22;6651 Fâtır, 14;6688.
- Put ile Allah'ın Misâli: Ra'd, 16;4228, 33;4250 Nahl, 17;4470, 75;4533, 76;4534 Hacc, 62;5527 Neml, 59-64;6162, Mü'min, 20;6985.
- Putlar, Diri Değil Ölüdürler: Nahl, 21;4486.
- Putlar, Hiç Bir Şeye Sahip Değildirler: Nahl, 73;4532 Fâtır, 13;6688 Necm, 19-20;7542.
- Putlara Tapmak Harâmdır: Mâide, 90;2449 İsrâ, 23;4719, 39;4726.
- Putlara Sövmekten Sakınmak: En'âm, 108;2792.
- Putlara Tapanlar Gerçekte Ona Tâbi Olmuyorlar: Yûnus, 66;3859 Kasas, 62-63;6233 Zümer, 3;6895.
- Putlara Tapmaktan Sakınmak: İsrâ, 22;4718 Hacc, 30;5487 Furkân, 68;6040 Şûrâ, 9;6679.
- Kıyâmet Günü Putların Durumu: Furkân, 17-19;5993 Kasas, 62-63;6233, 64;6234, 74;6238 Sâf-fât, 22-34;6786.
- Putlar, Müşrikler Tarafından İnkâr Edilecekler: Rûm, 13;6836.

RAMAZAN AYI

- Kur'an Ramazan Ayında İnmiştir: Bakara, 185;711.
- Ramazan Ayı Oruç Ayıdır: Bakara, 185;711.

REHİN VE KİRA

- Mâide, 1;2080 Kasas, 26;6204, 29;6210.

RIZIK

- Allah Dilediğine Hesâbsız Rızık Verir: Bakara, 212;817 Âl-i İmrân, 27;1206, 37;1239 Kasas, 79- 82;6242 Ankebût, 62;6319 Şûrâ, 19;7094.
- Allah, Rızık Daraltır veya Genişletir: Bakara, 245;967 Ra'd, 26;4238 İsrâ, 30;4726 Kasas, 82;6244 Ankebût, 62;6319 Rûm, 37;6375 Sebe', 36;6060, 39;6061 Zümer, 52;6926 Şûrâ, 12;7088, 27;7102 Mülk, 21;8024.
- Rızık Veren Allah'tır: Yûnus, 31;3800 Hicr, 21;4385 Ankebût, 17;6268, 61;6319 Rûm, 40;6377 Sebe', 24;6654, 39;6661 Fâtır, 3;6679 Zâriyât, 58;7396.
- Rızık Konusunda Kimi Kiminden Farklıdır: Nahl, 71;4529 İsrâ, 21;4717 Şûrâ, 27;7102 Zuh-ruf, 32;7146.
- Allah Bütün Canlıların Rızıkını Verir: Hûd, 6;3901:

Rızık Verenlerin En Hayırlısı Allah'tır: Hacc, 58;5524 Mü'minûn, 72;5656 Cum'a, 11;7904.
 Allah En Temiz Nimetlerden Rızıklandırır: Mü'min, 64;7012.
 Allah Cimrilik Etmeyenlere Bol Rızık Verir: Bakara, 268;1047.
 Yer Üzerinde Rızık Sebepleri Yaratılmıştır: Hicr, 20;4379.
 Rızık Endişesi, Hakka Davet Görevine Engel Olamaz: Tâ-Hâ, 132;5285.
 Yağmurla Gökten Rızık İner: Zâriyât, 22;7475.
 Rızık Aramak: Cum'a, 10;7883.

RİYÂ

Riyâdan Korkmak: Zümer, 47;6924.
 Gösteriş İçin Mal Harcamak: Bakara, 264-266;1042, 270;1054, 272;1057, Nisâ, 38;1691, 39;1693.

RÛH

Rûh Allah'ın Emrindedir: İsrâ, 85;4818.
 Rûh İle İlgili Çok Az Bilgi Verilmiştir: İsrâ, 85;4818.
 Rûhlara Âlemine Hitâb: A'râf, 172;3131 Hadid, 8;7736.

RÜŞVET

Rüşvet Vermek: Bakara, 188;741.

RÜ'YÂ

Yûsuf, 4;4033, 5;4035, 43-44;4074 100;4136 Sâffât, 102,105;6811 Feth, 27;7372.
 Rü'yâ Tâbiri: Yûsuf, 4;4033, 6;4036, 36;4067, 37;4069 41;4071, 43;4074, 50;4089, 100;4136, 101;4140.

RÜZGÂR

(Bakınız: BULUTLAR).

—S—

SABIR

Sabretmek: Hûd, 115;3993 Nahl, 127;4594 Kehf, 28;4979 Zümer, 10;6903 Mü'min, 55;7005, 77;7017 Şûrâ, 33;7108 Tûr, 48;7520.
 Sabrı Tavsiye Etmek: Beled, 17;8463 Asr, 1-3;8590.
 Sabır İle Allah'tan Yardım İstemek: Bakara, 45;327, 153;626 A'râf, 126;3054.
 Belâ ve Musibetlere Sabretmek: Bakara, 155-157;633 Âl-i İmrân, 186;1499 Hacc, 35;5493 Hadid, 22-23;7755.
 Sıkıntılara Sabretmek: Bakara, 177;682 Ra'd, 22;4234 Furkân, 75;6049.
 Hakâret ve Saldırıları Sabretmek: Âl-i İmrân, 186;1499, 195;1520 En'âm, 10;2575, 34;2605 A'râf, 127-128;3064 Yûnus, 109;3889 Hicr, 97-98;4415 Nahl, 96;4573 Lokmân, 17;6406 Sâd, 17;6856 Câsiye, 14;7210 Ahkâf, 35;7284 Kâf, 39;7463 Müzzemmil, 10;8169 Müddessir, 7;8175.
 Hastalıkta Sabretmek: Bakara, 177;682.
 Savaşta Sabretmek: Bakara, 177;682, 214;831, 250;983 Âl-i İmrân, 125;1355, 142;1373, 146;1375 200;1524.
 Sabredenler Takvâ Sahipleridir: Âl-i İmrân, 16-17;1196.

Sabredenlerin Mükâfâtı: Hûd, 11;3908, 115;3993 Ahzâb, 35;6535.
Allah Sabredenlerle Beraberdır: Enfal, 46;3319.

SÂBÎLER

Bakara 62;363 Mâide, 69;3422 Hacc, 17;5427.

SADAKA

Allah İçin Sadaka Vermek: Bakara, 264-266;1042, 272;1057 Kasas, 77;6239 Münâfikûn, 10-11;7921 Leyl, 17-21;8491,
Sadakayı Malın İyisinden ve Sevilen Şeylerden Vermek: Bakara, 267;1047 Âli İmrân, 92;1298.
Sadakası Verilen Mallar Artar: Bakara, 276;1047.
Sadakayı Gizli ve Açık Vermek: Bakara, 271;1054, 274;1057.
Bollukta ve Darlıkta Vermek: Âl-i İmrân, 134;1363.
Sadaka Verilecek Kişilerde Öncelik: Bakara, 215;833.
Sadakayı Başa Kakmak: Bakara, 262-264;1042 Müzzemmil, 20;8171.
Gösteriş İçin Sadaka Vermek: Bakara, 264;1042, 266;1046, 270;1054, Nisâ, 38-39;1691.
Sadaka Fakirler İçindir: Bakara, 273;1057.
Sadaka Verenlerin Mükâfâtı: Ahzâb, 35;6535 Hadîd, 18;7756.

SAĞ VE SOL

Sağ Ehli: Vâkıa, 90-91;7718 Beled, 12-18;8463.
Sol Ehli: Beled, 19-20;8463.
Sağ Ehlinin Ölümü: Vâkıa, 83;7717, 90-91;7718.
Sol Ehlinin Ölümü: Vâkıa, 83;7717, 92-94;7718.
Mutlu Olan Sağ Ehli: Vâkıa, 8;7672, 27-40;7685 Müddessir, 39-40;8190.
Mutsuz Olan Sol Ehli: Vâkıa, 9;7673, 41-56;7697, 7698 Beled, 20;8463.
Kıyâmet Günü İnsanlar Üç Sınıf Olacaktır: Vâkıa, 7-12;7673.
Kıyâmet Günü Sağ Ehli: Vâkıa, 8;7672, 27-40;7685.
Kıyâmet Günü Sol Ehli: Vâkıa, 9;7673, 41-56;7697.
Kitâbı Sağdan Verilenler: İsrâ, 71;4798 Vâkıa, 8;7672, 27;7685, 90-91;7718, Hâkka, 19-24;8082 Müddessir, 39-40;8190 İnşikâk, 7-9;8366 Beled, 12-18;8463.
Kitâbı Soldan Verilenler: Vâkıa, 9;7673, 41;7697 Hâkka, 25-37;8084 İnşikâk, 10-15;8366 19-20;8463.

SAİD VE ŞAKÎ

Kıyâmet Günü Kimi Saîd Kimi Şakîdir: Hûd, 105;3986.
Saîdlerin Mükâfâtı: Hûd, 108;3989.
Şakîlerin Cezâsı: Mâide, 33-34;2212 Hûd, 105-107;3986.
Şakîlerin Tevbesi: Mâide, 34;2212.

SÂLİH AMEL

Sâlih Amel İşlemek: Kehf, 110;5095 Fâtır, 10;6682 Yâsîn, 12;6720 Haşr, 18;7821 Müzzemmil, 20;8171.
Sâlih Amel İşleyenlerin Mükâfâtı: Bakara, 25;228, 82;402, 277;1069 Âl-i İmrân, 57;1259 Nisâ, 57;1736, 122;1929, 123;1938, 173;2067 Mâide, 9;2162A'râf, 42;2951 Yûnus, 9; 3777

26;3794 Hûd, 11;3908, 23;3917 Ra'd, 29;4239 Kehf, 30-31;4985, 107-108;5098 Meryem, 60-63;5158 63;5162 Enbiyâ, 94;5373 Kasas, 84;6246 Ankebût, 7;6261, 9;6267, 58-59;6316 Lokmân, 8-9;6396 Secde, 19;6451 Fâtır, 7;6681 Fussilet, 8;7029 Şûrâ, 22-23;7094, Muhammed, 12;7295 Talâk, 11;7951 İnşikâk, 25;8369 Bürûc, 11;8396 Tin, 6;8511 Beyyine, 7-8;8563.

Sâlih Amel İşleyenlerin Üstünlüğü: Asr, 1-3;8590.

İyi Amel, Dünyalık Şeylerden Hayırlıdır: Kehf, 46;4992 Meryem, 76;5176.

Sâlih Amel İşleyenlerin Kusûrlarını, Allah Bağışlar: Ankebût, 7;6261 Necm, 32;7547.

Allah'ın Sâlih Amel Nasib Etmesi İçin Süleyman (as)'ın Duâsı: Neml, 19;6127 Ahkâf, 15;7233.

İyi Amel İşleyenlerin Yaptıkları, Kendi İyilikleri İçindir: Rûm, 44-45;6380 Fussilet, 46;7070 Câsiye, 15;7210.

Amelsiz İmân: En'âm, 158;2873.

Amelde İhsân: Bakara, 112;498.

Kötü Amel İşleyenler: Fâtır, 8;6681, 10;6682 Yâsîn, 12;6720 Fussilet, 46;7070 Câsiye, 15;7210.

Hiç Kimse Yarın Ne İşleyeceğini Bilmez: Lokmân, 34;6424.

SÂLİH (AS) VE SEMÜD KAVMI

Sâlih (as)'ın Kavmiyle Hikâyesini Anlatan Âyetler: A'râf, 73-79;3013, Hûd, 61-68;3961, Hicr, 80-84;4406 Şuarâ, 141-159;6086, Neml, 45-53;6156, Kamer, 23-31;7600.

Sâlih (as) Semûd Kavmine Gönderilmiştir: A'râf, 73;3013 Hûd, 61;3961 Şuarâ, 143;6086 Neml, 45;6156.

Semûd Kavminin Kötülüğü: A'râf, 74;3013 Hicr, 82;4406 Şuarâ, 146-149;6087 Fussilet, 17;7048 Hâkka, 4;9;8076, Fecr, 9;8444 Şems, 11-12;8482.

Sâlih (as)'ın Kavmini Hakka Daveti ve Kavminin Tepkisi: A'râf, 73-79;3013, Hûd, 61-65;3961, Hicr, 80-81;4406 Şuarâ, 141-157;6086 Neml, 45-53;6156.

Sâlih (as)'ın Mucizeleri: A'râf, 73;3013 Hûd, 64;3962.

Semûd Kavmi, Sâlih (as)'ın Mucizesi Dişi Deveyi Öldürdüler: A'râf, 77;3014 Hûd, 64;3962, 65;3963 Şuarâ, 154-157;6089 Kamer, 27-29;7000 Şems, 13-14;8482.

Semûd Kavminin Yok Oluşu: A'râf, 73-78;3013, 3014 Hûd, 66-68;3963 Hicr, 80-84;4406 Furkân, 38;6008 Şuarâ, 155-159;6089 Neml, 49-53;6158 Ankebût, 38,40;6286 Fussilet, 17-18;7048 Kâf, 12-14;7444 Zâriyât, 43-45;7492, Necm, 51;7555 Kamer, 23-31;7600 Hâkka, 5;8075 Fecr, 9,11-13;8444 Şems, 14-15;8482.

SAVAŞTAN GERİ KALMAK

Bakara, 195;767 Nisâ, 75;1762 Enfâl, 15-16;3260 Tevbe, 38-39;3499, 44-46;3506, 120;3696 Fetih, 17;7348.

Özürsüz Savaştan Geri Kalmak: Nisâ, 95;1871.

Savaştan Geri Kalmalarına İzin Verilenler: Tevbe, 91-92;3595 Fetih, 17;7348.

Savaştan Geri Kalması Gerekenler: Tevbe, 122;3698.

Ölüm Korkusunun Yersizliği: Âl-i İmrân, 145;1375, 154;1396, 156;1399 157;1400 Nisâ, 77-78;1763.

Kâfirlerden Korkmamak: Mâide, 3;2090 Enfâl, 30;3281 Tevbe, 13;3431, 14;3432 Furkân, 52;6026.

Dünya Nimetlerini, Allah Yolunda Savaşmaktan Üstün Tutanlar: Tevbe, 24;3439.

Savaşta Münâfıkların Tutumu: Âl-i İmrân, 154;1396, 156;1399, 166;1437, 168;1437 Nisâ, 72-73;1760, 77-78;1763, 91;1778, 141;1965 Enfâl, 49;3321 Tevbe, 42;3505, 53;3511, 65-66;3562, 81;3585, 83;3588, 86;3593, 90;3594, 93;3595, 95;3598 Mâide, 54;2384 Tevbe, 39;3499.

Savaş Sırasında Namaz (Korku Namazı): Bakara, 239;951 Nisâ, 101;1879, 103;1898.

SEBÂT

Sebât Etmek: Hûd, 115;3993 Kehf, 28;4979.

Sebât ile Allah'tan Yardım İstemek: Bakara, 45;327.

Dinde Sebât Etmek: Âl-i İmrân, 144;1375 Şûrâ, 13;7089 Hucurât, 15;7423.

Doğrulukta Sebât Etmek: Şûrâ, 15;7091.

Kötülüğü Terkte Sebât Etmek: Müddessir, 5,7;8175.

Savaşta Sebât Etmek: Bakara, 250;983 Âl-i İmrân, 144;1375, 147;1377 Enfâl, 45;3319 Muhammed, 35;7310.

Sebât Edenlerin Mükâfâtı: Hûd, 115;3993.

SECDE

Secde Nedir?: Necm, 62;7567.

Her Şey Allah'a Secde Eder: Ra'd, 15;4227 Nahl, 49;4504 Hacc, 18;5433 Rahmân, 6;7626.

Secde Edenlerden Olmak: Hicr, 98;4415 A'lak, 19;8523.

Secdeden Kaçınmak: Furkân, 60;6029.

Mü'minlerin Allah'a Secdesi: Secde, 15;6444.

Kur'an'daki Secde Âyetleri: A'râf, 206;3215 Ra'd, 15;4227 Nahl, 50;4504 İsrâ, 107;4924 Meryem, 58;5156 Hacc, 18;5431 Furkân, 60;6029 Neml, 25;6141 Secde, 15;6444 Sâd, 24;6861 Fussilet, 37;7065 Necm, 62;7567 İnşikâk, 21;8369 A'lak, 19;8523.

SEFİNE ASHÂBİ

Sefine Ashâbı Kimlerdir?: Bakara, 121;523.

SELÂM

Selâmlaşmak: Nisâ, 86;1773.

Selâm Verme Şekli: En'âm, 54;2634 Hûd, 69;3963 Ra'd, 24;4234.

Selâma Karşılık Vermek: Nisâ, 86;1773.

Selâm Vermeden Yabancı Evlere Girmek: Nûr, 27;5849, 61;5966.

Boş Evlere Girerken Selâm Vermek: Nûr, 61;5966.

Aile Halkına Selâm Vermek: Nûr, 61;5966.

Yahûdîlerin Peygamberimize Selâm Verme Şekli: Mücâdele, 8;7778.

SILA-İ RAHİM
(AKRABÂYI ZİYÂRET)

Akrâbayı Ziyâret Etmek: Rûm, 38;6377.

Sıla-i Rahmi Kesmekten Sakınmak: Muhammed, 22;7303.

Akrabâlık Bağlarını Korumak: Nisâ, 1;1540 Ra'd, 21;4234, 25;4237 Muhammed, 22;7303.

SİRÂT

Herkes Ateş Üzerine (Sırât'a) Uğrayacaktır: Meryem, 71-72;5168 Nâziât, 36;8288.

Sırât Üzerinde Mü'minlerin Nûru: Tahrîm, 8;7965.

Cennet Mü'minlere Yaklaştırılır: Şuarâ, 90;6077 Kâf, 31;7457 Tekvîr, 13;8318.

Cehennem Kâfirlere Yaklaştırılır: Şuarâ, 91;6077 Nâziât, 36;8288.

Azâbtan Uzak Tutulanlar Kurtulmuştur: En'âm, 16;2577.

SIRLARI YAYMAK

Mümtahine, 1;7829 Şems, 9;8470.

SORUMLULUK

Herkesin Kazandığı Kendisinindir: Bakara, 134;575, 286;1138 Nisâ, 84;1773 En'âm, 132;2835, 164;2887 Hacc, 9-10;5422 Necm, 39-42;7552, Müddessir, 38;8190.

Her İnsan, Kendi Günâh Yükünü Çeker: Mâide, 105;2501 En'âm, 31;2594, 52;2634, 164;2887 Yûnus, 108;3889 Nahl, 25;4488 İsrâ, 15;4703 Sebe', 25;6654, 50;6669 Fâtır, 18;6689 Zümer, 7;6900 Necm, 38;7552.

Günâh Kazanan, Kendi Aleyhine Kazanmış Olur: Bakara, 81;402 Nisâ, 111;1922, 123;1938 En'âm, 120;2809 Rûm, 44;6386.

Sorumluluk, Rûhlâr Âleminde Verilmiştir: A'râf, 172-174;3131.

İnsanlar, Sadece İnadık Demekle Kurtulamazlar: Ankebût, 2-4;6260.
 İnsan, Başboş Bir Varlık Degildir: Mü'minûn, 115;567 Kiyâmet, 36;8202.
 Organlar, Yaptıklarından Sorumludur: İsrâ, 36;4733 Ahzâb, 15;6484 Sâffât, 24;6786.
 Allah, Şeriat Göndermeden Kullarına Sorumluluk Yüklememiştir: Zümer, 71;6955.
 Allah, Kimseye Gücünün Yettiğinden Başkasını Yüklemez: Bakara, 286;1138 En'âm, 152;2865
 A'râf, 42;2951 Mü'minûn, 62;5653 Talâk, 7;7947.
 Gücün Dışında Bir Şeyle Sorumlu Tutmaması İçin Allah'a Duâ: Bakara, 286;1138.
 Unutarak ve Yanılarak İşlenecek Hatâdan Sorumlu Tutmaması İçin Allah'a Duâ: Bakara, 286;1138.
 İnsanın Sorumluluğa Tâlib Olması: Ahzâb, 72-73;6611 Haşr, 21;7823.
 Nefsi ve Âileyi Ateşten Koruma Sorumluluğu: Tahrîm, 6;7965.

SÖZÜ GÜZELLİKLE VE YUMUŞAKLIKLA SÖYLEMEK

Bakara, 83;404, 263;1042 Nahl, 125;4592 İsrâ, 53;4780 Tâ-Hâ, 42-44;5239.
 Amelsiz Sözden Sakınmak: Bakara, 44;322 Şuarâ, 224-226;6111 Saff, 2-3;7859.
 Yapılmayan Bir İşin Sözüünü Etmekten Sakınmak: Saff, 2-3;7859.
 Söz Söylerken Adâleti Gözetmek: En'âm, 152;2865.
 Doğru Konuşmak: Ahzâb, 70-71;6610 Hadîd, 19;7750.
 Boş ve Faydasız Söz Söylemekten Sakınmak: Mü'minûn, 3;5543 Lokmân, 6;6394.
 Etkili Söz Söylemek İçin Duâ Etmek: Tâ-Hâ, 24-28;5205 Nisâ, 63;1748.
 Alçak Sesle Konuşmak: Lokmân, 19;6407 Hucurât, 2-3;7395.
 Duyguların İfâdesi Olan Konuşmayı Öğreten Allah'tır: Rahmân, 4;7626.

SU

Suyun Yaratılışı: Hûd, 7;3902.
 Su, Temiz ve Temizleyicidir: Furkân, 48;6023.
 Yerden Fışkıran Sular: Yâsîn, 34;6735, 35;6736.
 Su İnsana Verilen Nimettir: İbrâhîm, 32;4339 Mürselât, 27;8231 Nâziât, 31;8284.

SULH

İnsanların Arasını Düzeltmek: Nisâ, 114;1926 Enfâl, 1;3228 Hucurât, 9;7406, 10;7407.
 Sulh (Barış) Daha Hayırlıdır: Nisâ, 128;1949.
 Darginları Barıştırmak: Bakara, 182;698, 224;890, 228;898 Nisâ, 35;1683, 114;1926, 128;1949
 Enfâl, 1;3228 Hûd, 88;3977 Hucurât, 9;7406, 1;7407.
 Savaşan Mü'minleri Barıştırmak: Hucurât, 9;7406.

SÛR

Sûr'un Üfürülmesi: En'âm, 73;2690 Kehf, 99;5083 Tâ-Hâ, 102, 5267 Mü'minûn, 101, 5672
 Neml, 87;6182 Yâsîn, 49-51;6756, Zümer, 68;6952 Kaf, 20;7445, 41-43;7465
 Hâkka, 13-15;8080 Müddessir, 8;8175 Nebe', 18;8258.
 Birinci Sur'da Herkes Ölecek, İkinci Sur'da Ölümler Dirilecektir: Yâsîn, 49-51;6756, Zümer, 68;6952, Kaf, 42-43;7466 Hâkka, 13-15;8080 Nebe', 18;8258.

SÜLEYMÂN (A.S)

Süleymân (as)'ın Hikâyesini Anlatan Âyetler: Nisâ 163;2037 En'âm, 84;2725 Enbiyâ, 78-82;5353, Neml, 15-44;6127, Sebe', 12-15;6632, Sâd, 30-40;6865.

- Süleymân (as)'ın Peygamberliği ve Şahsiyeti:
 Süleymân (as) Dâvûd (as)'ın Oğludur: Sebe', 13;6633 Sâd, 30;6865.
 Süleymân (as), Babası Dâvûd (as)'a Vâris Oldu: Neml, 16;6127.
 Süleymân (as)'a Peygamberlik Verilmiştir: Nisâ, 163;2037 En'âm, 84;2425 Enbiyâ, 78;5353 Neml, 15;6127 Sâd 40;6869.
 Süleymân (as)'ın İnsanlar Arasında Makam ve Mevkiye İstekli Olması: Yûsuf, 54-56;4092, Sâd, 35;6869.
 Süleymân (as)'a Allah, İnsanlar Arasında Mevki Verdi: Neml, 16-19;6127 Sâd, 35-39;6869.
 Süleymân (as)'ın Mucizeleri: Enbiyâ, 81-82;5353 Neml, 16-16;6127, 38-40;6148 Sebe', 12-14;6632, Sâd, 36-38;6869.
 Süleymân (as) Kuş Dilini Biliyordu: Neml, 16;6127.
 Süleymân (as)'ın Cinlerden, İnsanlardan ve Kuşlardan Orduları Vardı: Neml, 17-18;6127 Sebe', 12-14;6632, Sâd, 37-38;6869.
 Süleymân (as)'ın Kendisi ve Ana-Babası İçin Duâsı: Neml, 19;6127.
 Süleymân (as)'ı Allah'ın İmtihân Etmesi ve Hakkında Uydurulan Hikâyeler: Sâd, 34-35;6869.
 Süleyman (as)'ın Emrine Rüzgârın Verilmesi: Sâd, 35-36;6869.
 Süleymân (as)'ın Allah'ın Şükür Nasip Etmesi İçin Duâsı: Neml, 19;6127.
 Süleymân (as)'ın Allah'ın Dinine Hizmet İçin At Beslemesi: Sâd, 31-33;6866.
 Süleymân (as)'ın Ölümü: Sebe', 14;6635.
 Süleymân (as)'ın Sebe' Kavmine ve Belkıs'a Daveti:
 Süleymân (as)'ın Belkıs'a Yazdığı Mektubun İlk Satırı Besmele İle Başlıyordu: Neml, 30;6143.
 Süleymân (as)'ın Belkıs'ı Hakka Davet Etmesi: Neml, 28-44;6143.
 Süleymân (as)'a Hüdhüd Kuşunun, Yemendeki Sebe' Kavminden ve Hükümdârı Belkıs'dan Haber Getirmesi: Neml, 20;6138, 28;6143.
 Sebe' Kavmi ve Belkıs: Neml, 20;6138, 28;6143 Sebe', 15;6638.
 Süleymân (as)'ın Belkıs'ın Tahtını Yanına Getirmesi ve Belkıs İle Hikâyesi: Necm, 33;6148, 44;6151.
 Sebe' Kavminin Yok Oluşu: Sebe', 15-20;6638.

—Ş—

ŞAHİDLİK

- Adâletle Şâhidlik Yapmak: Mâide, 8;2162, 106,108;2510 Yûsuf, 81;4123 Talâk, 2;7939 Meâric, 33;8107.
 Gerçek Şâhid Allah'tır: Nisâ, 166;2057 En'âm, 19;2579.
 Şâhidlik Yapmak: Bakara, 143;595, 282;1117 Nisâ, 135;1960 Hadîd, 19;7750.
 Şâhidliği Gizlemek: Bakara, 140;579, 146;618, 283;1125.
 Yazana ve Şâhidlik Yapana Zeval (Sorumluluk) Yoktur: Bakara, 282;1117.
 Erkeklerin Şâhidliği: Bakara, 282;1117.
 Kadınların Şâhidliği: Bakara, 282;1117.
 Hüküm Verirken Şâhidlerden Araştırmak: Hucurât, 6;7402.
 Yalancı Şâhidlik: Bakara, 42;321, 188;741 Furkân, 72;6046.
 Şâhidlikleri Kabul Edilmeyen Yalancılar: Nûr, 4-5;5695.

Kıyâmı

Peygar
Melekl
Mü'mi
İyi Şef
Kötü Ş
Kıyâmı

Şehid
Allah
Şehid

Savast
Şehid

Hayır
Hayır
Allah
Kötülü

Şeytân

Nefis,
Allah,
Kötülü
Açık
Kötülü
Kötülü
Kötülü
Kötülü
Kötülü
Her
Kötülü

Allah
Allah
Her

ŞEFÂAT

Kıyâmet Gününde Allah'ın İzni Olmadan Şefâat Edecek Yoktur: Bakara, 48;333, 123;527, 254;996, 255;997 Yûnus, 3;3741 Hûd, 105;3986 Meryem, 85-87;5181 Tâ-Hâ, 109-110;5272 Enbiyâ, 28;5304 Sebe', 23;6651 Zümer, 43-44;6922 Mü'min, 18;6985 Zuhurf, 86;7170 Necm, 26;7542 Müddessir, 48;8190 Nebe', 38;8264.
 Peygamberimizin Şefâatı: Yûnus, 2;3739 İsrâ, 79;4803 Mü'minün, 118;5678.
 Meleklerin Şefâatı: Enbiyâ, 28;5304 Sebe', 23;6651 Necm, 26;7542.
 Mü'minlerin Şefâatı: Duhân, 41-42;7197.
 İyi Şefâatta Bulunmak: Nisâ, 85;1773.
 Kötü Şefâatta Bulunmak: Nisâ, 85;1773.
 Kıyâmet Gününde Kurtuluş İçin Duâ: Âl-i İmrân, 194;1505 Şuarâ, 87-89;6074.

ŞEHİDLER

Şehidler Ölmez: Bakara, 154;626 Âl-i İmrân, 169-170;1440.
 Allah Yolunda Ölmek Veya Öldürülmek: Âl-i İmrân, 157-158;1400 Nisâ, 74;1760.
 Şehidler Mükâfâtı: Âl-i İmrân, 169-171;1440 915;1520 Nisâ, 74;1760 Tevbe, 52;3511, 111;3669 Hacc, 58;5524, Muhammed, 4-6;7290.
 Savaşta Geçici Mağlûbiyetlerin, Şehidler Yönünden Hikmetleri: Âl-i İmrân, 140-142;1373.
 Şehidler Cennetteki Arkadaşlıkları: Nisâ, 69;1754.

ŞER VE KÖTÜLÜK

Hayır ve Şer İmtihân İçindir: Enbiyâ, 35;5332.
 Hayır Sanılan Şey, Şer Olabilir: Bakara, 216;833 Lokmân, 34;6424.
 Allah Kötülüğü Emretmez: A'râf, 28;2931.
 Kötülük Yapanlar Azâb Görür: Bakara, 81-82;402 Nisâ, 123;1938 Kasas, 84;6246 Ankebût, 4;6260.
 Şeytân Kötülüğü Emreder: Bakara, 169;675 Nisâ, 14;1592, 118-119; 1929 En'âm, 128;2830 A'râf, 200;3196 Nûr, 21;5809 Sâd, 82-83;6890.
 Nefis, Kötülüğü Emreder: Yûsuf, 53;4090 Kâf, 16;7445.
 Allah, Kötülüğten Nehyeder: Nahl, 90;4558 İsrâ, 38;4734.
 Kötülük Eden, Kendi Aleyhine Eder: Fussilet, 46;7070 Câsiye, 15;7210.
 Açık Kötülüğten Sakınmak: Şûrâ, 37;7109.
 Kötülüğü Affetmek: Şûrâ, 40-43;7123.
 Kötülüklere Önder Olmak: Nisâ, 85;1773 Zümer, 15;6904.
 Kötülük Etmekte Yardımlaşmaktan Sakınmak: Mâide, 2;2080.
 Kötülükle Öğünmek ve Öğülmek İstemek: Âl-i İmrân, 188;1502.
 Kötülüğün Karşılığı: Yûnus, 27;3796 Lokmân, 16;6406.
 Her İyiliğin ve Kötülüğün Karşılığı Verilecektir: Zilzâl, 6-8;8566.
 Kötülük Yapanlara Karşılık Verilecektir: En'âm, 160;2880 Ankebût, 4;6260.

ŞERİAT

Allah'ın Şeriatı: Mâide, 48;2359 Şûrâ, 13;7089, 21;7094 Câsiye, 18;7212.
 Allah'ın Şeriatına Uymak: Câsiye, 18;7212.
 Her Ümmete Amel Edecekleri Bir Şeriat Verilmiştir: Hacc, 67;5530.

ŞEYTÂN

- Şeytânın Yarattığı:** A'râf, 12;2916 Hicr, 27;4389 Sâd, 76;6889.
- İblîs:** Bakara, 34;284 Nisâ, 118-119;1929 A'râf 11-18;2914, Hicr, 28-38;4390, İsrâ, 61-63;4790, Kehf, 50;5011, Tâ-Hâ, 116;5276, Sebe', 21;6649 Sâd, 71-81;6889.
- Şeytân, İnsan ve Cin'den Olabilir:** En'âm, 112-113;2797 Nâs, 6;8825.
- Tâgût ve Şeytân:** Bakara, 256;1022, 257;1026 Nisâ, 51;1729, 60;1748, 76;1762 Mâide, 76;2407 Nahl, 36;4495 Zümer, 17;6905.
- Şeytânın Lanetlenmesi İblîs'in Kibri:** Bakara, 34;284 A'râf, 11-13;2914, Hicr, 28-33;4390 İsrâ, 61-62;4790, Kehf, 50;5011, Tâ-Hâ, 116;5276 Sâd, 71-76;6889.
- İblîs'in Cennetten Koğulması:** A'râf, 11-18;2914, Hicr, 34-35;4392 İsrâ, 62;4790, 63;4791.
- İblîs'in Lanetlenmesi:** Hicr, 35;4392 Sâd, 78;6805.
- İblîs'e Mühlet (süre) Verilmesi:** A'râf, 14-15;2917 Hicr, 36-38;4392 İsrâ, 62;4790 Sâd, 79-81;6805.
- İblîs'in İlahlık Taslaması:** Enbiyâ, 29;5304.
- İblîs'e Verilen Ruhsatın Hikmeti:** Sebe, 21;6649.
- İblîs Allah'ın Rahmetinden Koğulmuştur:** Nisâ, 118-119;1929 A'râf, 18;2921 İsrâ, 62;4790, 63;4791 Sâd, 77;6890.
- Kulak Hırsızlığı Yapan Şeytânlar:** Hicr, 17-18;4379 Şuarâ, 212;6102 Sâffât, 7-10;6783 Mülk, 5;7983 Cinn 8-9;8144.
- Şeytân, İnsanlara Düşmandır:** Bakara, 168;675, 208-209;807 En'âm, 142;2844 A'râf, 16;2917, 17;2918, 27;2930 Yûsuf, 5;4035 Hicr, 39-40;4393 Tâ-Hâ, 116-117;5276 Hacc, 52;5518 Fâtır, 6;6680 Yâsîn, 60-61;6761 Zuhruf, 62;7159.
- Şeytân Kötülüğü, Hayâsızlığı ve Allah'a Karşı Gelmeyi Emreder:** Bakara, 169;675 Nisâ, 14;1592, 118-119;1929 En'm, 128;2830 A'râf, 200;3196 Nûr, 21;5809 Sâd, 82-83;6890.
- Şeytân İnsanların Kalbine Vesvese Verir:** Nâs, 5;8825.
- Takvâ Sahipleri, Şeytânın Aldatmasını İdrâk Ederler:** A'râf, 201;3200, Hicr, 39-40;4393 İsrâ, 65;4791.
- Şeytân İnsanları Kuruntulara Düşürür:** Nisâ, 119-120;1929 A'râf, 20-21;2922, İsrâ, 63-64;4791.
- İnsan ve Cinden Şeytânların Düşmanlığı:** En'âm, 112;2797.
- İnsan ve Cinden Şeytânlar, Aldatmak İçin Yaldızlı Laflar Söylerler:** En'âm, 112-113;2797.
- Şeytâna Uymak:** Bakara, 208-209;807, Nisâ, 38;1691, 119-120;1929 En'âm, 128;2830, 142;2844 A'râf, 18;2921, Hicr, 41-44;4393 İsrâ, 63-64;4791 Kehf, 50;5011, 51;5014 Nûr, 21;5809 Şuarâ, 221-223;6111 Lokmân, 33;6423 Fâtır, 5;6680 Sâd, 84-85;6890 Fussilet, 36;7062 Zuhruf, 36-39;7150.
- Şeytânın, Mü'minler Üzerinde Hiçbir Hâkimiyeti Yoktur:** Hicr, 42;4393 Nahl, 99-100;4576 İsrâ, 65;4791 Sâd, 82-83;6890.
- Şeytânın Arkadaşlığı:** Nisâ, 38;1691 Fussilet, 25;7055 Zuhruf, 36-38;7150 Kâf, 27;7455.
- Şeytânın Aldatmasının Etkili Olduğu Kişiler:** Hacc, 52;5518, 55;5523.
- Şeytân Kâfirlerin Dostudur:** Bakara, 257;1026 Nisâ, 38;1691, 76;1762 En'âm, 71;2689 A'râf, 27;2930, 201-202;3200, Enfâl, 48;3848 Meryem, 83;5179 Furkân, 55;6028 Şuarâ, 221-223;6111 Fussilet, 25;7055.
- Şeytân Münâfıkların Dostudur:** Mücadele, 19;7789, 20;7792 Haşr, 16-17;7818.
- Şeytândan Allah'a Sığınmak:** A'râf, 200;3196 Nahl, 98;4575 Mü'minûn, 97-98;5668, Fussilet, 36;7062 Nâs, 1-6;8825.

ŞİİR VE ŞÂİRLER

Mü'min Şâirler: Şuarâ, 227;6111.

Şâirler Yapmayacakları Şeyleri Söylerler: Şuarâ, 226;6111.

Aşırı Giden Şâirler: Şuarâ, 225;6111.

Şâirlere Uyanlar: Şuarâ, 224;6111.

ŞİMŞEK

Bakara, 19-20;201 Ra'd, 12;4221 Nûr, 43;5941 Rûm, 24;6347.

ŞİRK

Allah'a Şirk Koşmak: Nisâ, 36;1685, 48;1721, 116;1929, En'âm, 151;2859 İsrâ, 23;4719, 39;4736 Ankebût, 68;6321 Ahzâb, 57;6600.

Şirkin Misâli: Rûm, 28;6350.

Şirk Zulümdür: Lokmân, 13;6404.

Hevâ ve Hevesi Putlaştırmak: Câsiye, 23;7213, Muhammed, 12;7295.

Allah'a Çocuk İsnâd Edenler: Kehf, 5;4935, 102;5090 Meryem, 88-92;5184.

Allah'a Eş Koşmak Harâmdır: A'râf, 33;2943 Nahl, 74;4532 Hacc, 31;5487.

Putlara Tapmak: Mâide, 76;2427 Mü'minûn, 117;5681 Ahkâf, 5;7226.

Allah Kendisine Şirk Koşmayı Affetmez: Nisâ, 48;1721, 116;1929.

Şirkten Sakınmak: Şuarâ, 213;6103 Kasas, 88;6248 Rum, 31;6352 Zümer, 65-66;6947 Mü'min, 66;7014, Fussilet, 37;7065 Zâriyât, 51;7495.

Şirkten Sakınanların Mükâfâtı: Muhammed 15;7297, 36;7312.

Mekke'lilerin Şirki: En'âm, 100;2770 Rûm, 28-29;6350, 31-32;6352 Sebe', 41;6664 Zuhurf, 20-21;7141, 57-59;7158.

ŞUAYB (AS) ve MEDYEN HALKI

Şuayb (a.s.)'ın Kavmiyle Hikâyesini Anlatan Âyetler: A'râf, 85-93;3023 Hûd, 84-94;3975, Hicr, 78-79;4406 Şuarâ, 176-191;6092 Ankebût, 36-37;6285.

Şuayb (a.s.) Medyen Kavmine Gönderilmiştir: A'râf, 85;3023 Hûd, 84;3975 Şuarâ, 177-178;6092 Ankebût, 36;6285.

Medyen Kavminin Kötülüğü: A'râf, 85-86;3023, Hûd, 84-85;3975, Şuarâ, 181-183;6094.

Şuayb (a.s.)'ın Kavmine Daveti ve Kavminin Tepkisi: A'râf, 85-93;3023 Hûd, 84-93;3975, Şuarâ, 176-188;6092 Ankebût, 36-37;6285.

Medyen Kavminin Yok Oluşu: A'raf, 85;3023, 93;3028 Hûd, 94-95;3982, Hicr, 78-79;4406 Furkân, 38;6008 Şuarâ, 189-191;6095 Ankebût, 36-37;6285, 40;6286 Kâf, 12;7443, 14;7444.

ŞÜKÜR

Bakara, 152;624, 172;678 Nisâ, 147;1971 A'râf, 10;2906 İbrâhîm, 7;4289 Nahl, 114;4586 Neml, 19;6127, 40;6148 Kasas, 71-73;6237 Ankebût, 17;6268 Lokmân, 12;6400 Sebe', 13;6633 Zümer, 7;6900, 66;6947 Şuarâ, 33;7108 Duhâ, 11;7179.

—T—

TAADDÜD-İ ZEVCÂT (ÇOK EVLİLİK)

İki, Üç ve Dört Kadınla Evlenmek: Nisâ, 3;1544 Ahzâb, 50;6561.

Bir Kadınla Yetinmek: Nisâ, 3;1544, 129;1950.

Zevceler (Hanımlar) Arasında Adâlet: Nisâ, 3;1544, 129;1950, Ahzâb, 50;6561.

TAKLİD

Yahûdî ve Hıristiyanları Taklîd Etmek: Tevbe, 69;3565.

Taklîdçilik Hastalığı: Mâide, 104;2497 A'râf, 28;2931, 38;2946 Tevbe, 30;3454, 65;3562, 69;3565
Yûnus, 78;3865 Enbiyâ, 53;5341 Şuarâ, 74;6071 Lokmân, 21;6416 Zuhurf, 22-25;7144.

TAKVÂ

Takvâ Sahipleri: Bakara, 2-5;157, 45-46;327 Âl-i İmrân, 16-17;1196, 134-136;1363 Enbiyâ, 48-49;5340 Nûr, 52;4952 Zümer, 33;6917 Zâriyât, 17-19;7348.

Takvâ Sahipleri Şeytânın Aldatmasını Fark Eder: A'râf, 201;3200 Hicr, 39-40;4393.

Takvâ Sahiplerinin Mükâfâtı: Âl-i İmrân, 14-15;1190, 136;1363 Hicr, 45-48;4396 Nahl, 30-31;4492 Meryem, 63;5162 Sâd, 49-53;6882, Zümer, 34-35;6917, 73;6956 Zâriyât, 15-16;7475 Tûr, 17-20;7510 Kamer, 54-55;7605 Rahmân, 46,48,50,52;7657, 54;7659, 56,58,60;7660, 62,64,66;7663, 68,70,72,74,76,78;7664 Kalem, 34-35;8063 Mürselât, 41-44;8234 Nebe, 31-36;8263 Nâziât, 40-41;8288 Leyl, 17-21;8491.

TÂLÛT VE CÂLÛT

Tâlût, İsrâilîogullarına Hükümdâr Olarak Gönderilmiştir: Bakara, 247;978, 248;979.

Tâlût'un Açık Alâmeti: Tâbût: Bakara, 248;978.

Tâlût'un İsrâilîogullarını Hakka Daveti: Bakara, 249;979.

Tâlût'un Câlût'a Karşı Mücadelesi ve Câlût'un Dâvûd (as) Tarafından Öldürülmesi: Bakara, 249-251;979.

TANE VE ÇEKİRDEK

Bakara, 261;1038 En'âm, 59;2648 95;2739 99;2758 Enbiyâ, 47;5337 Lokmân, 10;6397 Yâsîn, 33;6735 Kâf, 9;7442 Rahmân, 12;7626 Nebe, 15;8252 Abese, 27;8310.

TEBLİĞ VE İRŞÂD

Asıl Görev, Tebliğdir: Âl-i İmrân, 20;1197, 128;1356 Nisâ, 84;1773 Mâide, 67;2416, 92-99;2449, En'âm, 34-35;2605, 107;2791 Tevbe, 129;3706 Yûnus, 42-43;3824, 99-100;3885 Ra'd, 40;4260 Hicr, 94;4414 Nahl, 127-128;4594 Nûr, 54;5954 Şûrâ, 6;7077, 15;7091, 48;7128 Tegâbûn, 12;7929 Gâşiye, 21-22;8437 Duhâ, 11;7179.

Korkutma ve Müjdeleme Görevi: Bakara, 119;520 En'âm, 51;2634 Yûnus, 2;3739 Enbiyâ, 45;5337 Şuarâ, 214;6103 Fâtır, 18;6689 Müddessir, 1-2;8175.

İnsanları Hidâyete Erdirme Borcu Yoktur: Bakara, 272;1057 Âl-i İmrân, 184;1496 En'âm, 35;2605 Yûnus, 42-43;3824, 99-100;3885 Nahl, 37;4495 Şuarâ, 3;6053, 4;6054 Neml, 80-81;6175 Kasas, 56;6228 Lokmân, 23;6417 Fâtır, 8;6681 Zümer, 41;6921 Zuhurf, 5;7135, 40;7150 Abese, 7;8293.

Öğüt Verme Görevi: En'âm, 69-70;2686 Kâf, 45;7466 Zâriyât, 55;7496 Tûr, 29;7516 A'lâ, 9-11;8410.

- Rızık Endişesi Tebliğ Görevine Engel Olamaz: Tâ-Hâ, 132;5285.
- Davet Görevi: Hacc, 67;5530, Kasas, 87;6248 Fussilet, 33;7062 Şûrâ, 15;7091.
- Sözü, Güzellikle ve Yumuşak Söylemek: Bakara, 83;404, 263;1042 Nahl, 125;4592 İsrâ, 53;4780 Tâ-Hâ, 42-44;5239.
- Sert Davranmaktan Sakınmak: Âl-i İmrân, 159;1401 Şuarâ, 29;6060.
- Tebliğ Sırasında Ayırım Yapmaktan Sakınmak: En'âm, 42;2634 Enbiyâ, 108-109;5400 Şûrâ, 15;7091 Abese, 1-12;8293.
- Tebliğ Karşısında Ücret İstememek: En'âm, 90;2725 Yûnus, 72;3862 Hûd, 29;3921, 51;3957 Yûsuf, 103-104;4144 Mü'minûn, 72;5656 Furkân, 57;6028 Şuarâ, 106-109;6079, 124-127;6082, 145;6086, 164;6090, 180;6093 Sebe', 47;6669 Sâd, 86;6891 Şûrâ, 23;7097 Tûr, 40;7518.
- Peygamberimiz Davetini Karşılık Beklemeden Yapmıştır: En'âm, 90;2725 A'râf, 203;3202 Yûsuf, 104;4144 Ra'd, 36;4255 Furkân, 57;6028 Sebe', 47;6669 Sâd, 86;6891 Şûrâ, 15;7091 23;7097 Tûr, 40;7518.
- Tebliğ Sırasında Olmadık Vaadlerde Bulunmaktan Sakınmak: En'âm, 50;2633.
- Tebliğde Etkili Söz İçin Mûsâ (as)'ın Duâsı: Tâ-Hâ, 24-28;5205.
- Tebliğ Sırasında Karşılaşılabilecek Hakâret ve Saldırıları Sabretmek: Âl-i İmrân, 186;1499, 195;1520 En'âm, 10;2575, 34;2605 A'râf, 127-128;3064 Yûnus, 109;3889 Hicr, 97-98;4415 Nahl, 96;4573 Lokmân, 17;6406 Sâd, 17;6856 Câsiye, 14;7210 Ahkâf, 35;7284 Kâf, 39;7463 Müzzemmil, 10;8169 Müddessir, 7;8175.
- Dâvete Katılmak: En'âm, 36;2609 Enfâl, 24;3439 Ahkâf, 32;7259 Hadîd, 8;7736.
- Tebliğ Sırasında, Muhataba Güven Vermek: Yûsuf, 36;4067, 37;4069.
- Davet ve Tebliğ İnadırıcı Delillerle Yapılmalıdır: Yûsuf, 108;4150 Nahl, 125;4592 İsrâ, 53;4780.
- Kitâb Verilmiş Olanlara Tebliğ Metodu: Ankebût, 46;6307.
- Nûh (as)'ın Açık ve Gizli Metodla Daveti: Nûh, 8-9;8115.
- Münâfıklara Verilecek Öğüt: Nisâ, 63;1748 Tevbe, 73;3571.
- Daveti, İmân Edecek Olanlar Dinler: Rûm, 52-53;6384 Yâsîn, 11;6720 Kâf, 45;7466 Zâriyât, 55;7496 Abese, 1-11;8293, A'lâ, 9-11;8410.
- Kâfirler Daveti Dinlemez: Rûm, 52-53;6384.
- İnsanların Çoğu, Doğru Yola Gelmez: Mâide, 49;2359 A'râf, 179;3168 Yûsuf, 103-104;4144.

TEBLİĞ VE İRŞÂD ÖRNEKLERİ

- Peygamberimize "De ki" Diye Başlayan Âyetlerden Bazıları: Bakara, 94;422, 111;498, 120;523, 135;576, 139-140;579 Âl-i İmrân, 20;1197, 29;1227, 31-32;1228, 64;1275 Mâide, 68;3422 En'âm, 11;2575, 12-14;2577, 15;2577, 19;2579, 40;2629, 46;2631, 47;4631, 50;2633, 56-57;2648, 71;2689, 90;2725, 135;2836, 151;2859, 162;641, 163;643 A'râf, 158;3103 Tevbe, 129;3706 Yûnus, 104;3888 Hûd, 121-122;4003 Ra'd, 16;4228, 30;4245 İbrâhîm, 31;4336 Hicr, 89;4411 Enbiyâ, 42;5336, 45;5339 108-109;5400, Hacc, 49;5517, 68;5530, Mü'minûn, 84-89;5663, Nûr, 54;5954 Şuarâ, 214-217;6103 Neml, 59-64;6162, 91-93;6186 Kasas, 71-72;6237 Ankebût, 20;6270, 52;6312, 62;6319 Sebe', 22-39;6651, 46-50;6667, Mü'min, 66;7014 Fussilet, 6;7029 Ahkâf, 8-10;7227, Cinn, 20-25;8154, Duhâ, 11;7179 Kâfirûn, 1-6;8722 İhlâs, 1-4;8747.

- Hiz. Mûsâ'nın Firavun'a Tebliği: A'râf, 103-128;3042, Yûnus, 77-83;3865, İsrâ, 101-102;4919 Tâ-Hâ, 47-79;5241, Mû'minûn, 47;5633 Şuarâ, 10-68;6056, Neml, 13;6124 Kasas, 36-39;6215, Zuhruf, 46-47;7154 Duhân, 17-21;7187 Zâriyât, 38-39;7492 Nâziât, 16-24;8283.
- Hiz. Mûsâ'nın Kavmine Tebliği: Bakara, 68-71;381 Mâide, 20-21;2188, A'râf, 128-129;3064 Yûnus, 84-86;3869 İbrâhîm, 5-8;4288, Tâ-Hâ, 85-87;5259 Şuarâ, 65-67;6068 Saff, 5;7867.
- Hiz. İlyâs'ın Kavmine Tebliği: Sâffât, 124-128;6824.
- Hiz. Lût'un Kavmine Tebliği: A'râf, 80-84;3020, Hûd, 77-80;3968 Hicr, 67-71;4403 Şuarâ, 160-169;6090, Neml, 54-57;6162 Ankebût, 28-29;6282 Kamer, 36;7602.
- Hiz. Şuayb'ın Kavmine Tebliği: A'râf, 85-93;3023, Hûd, 84-93;3975, Şuarâ, 176-188;6095, Ankebût, 36-37;6285.
- Hiz. İsâ'nın Kavmine Tebliği: Âl-i İmrân, 50-52;1252, Mâide, 112-113;2522, 116-117;2531 Meryem, 36;5139 Zuhruf, 63-65;7159 Saff, 6;7867 14;7873.
- Hiz. İsâ'nın Elçilerinin, O'nun Adına Antakya Kavmine Tebliği: Yâsîn, 13-27;6725.
- Hiz. İbrâhîm'in Babasına Tebliği: En'âm, 74;2707 Meryem, 42-48;5145, Enbiyâ, 52-37;5341, Şuarâ, 69-82;6071, Sâffât, 85-87;6807 Zuhruf, 26-27;7146 Mümtahine, 4;7836.
- Hiz. İbrâhîm'in Kavmine Tebliği: Enbiyâ, 52-57;5341, Şuarâ, 69-82;6071, Ankebût, 16-18;6268, 24-26;6276, Sâffât, 85-87;6807 Zuhruf, 26-27;7146.
- Kehf Ashâbı'nın, Padişah Dekyânos'a Karşı Gerçeği Tebliğleri: Kehf, 14-15;4958.
- Hiz. Yûsuf'un Zindan Arkadaşlarına Tebliği: Yûsuf, 36-40;4067.
- Hiz. İsmâîl'in Kavmine Tebliği: Meryem, 55;5152.
- Hiz. Nûh'un Kavmine Tebliği: A'râf, 59-64;3302, Yûnus, 71-73;3861 Hûd, 25-34;3918, Mû'minûn, 23-26;5626, Şuarâ, 105-118;6079, Nûh, 1-20;8113.
- Hiz. Hûd'un Kavmine Tebliği: A'râf, 65-72;3006, Hûd, 50-57;3957 Mû'minûn, 32-38;5630, Şuarâ, 123-138;6082, Ahkâf, 21-23;7254.
- Hiz. Sâlih'in Kavmine Tebliği: A'râf, 73-79;3013, Hûd, 61-65;3961, Hicr, 80-81;4406 Şuarâ, 141-157;6086, Neml, 45-53;6156.
- Hiz. Süleymân'ın Belkıs'a Tebliği: Neml, 28-44;6143.

TEBÛK SEFERİ

- Tebûk Seferi Hazırlıklarında Münâfıkların Bozgunculuğu: Tevbe, 38-40;3499, 42-53;3505, 65-66;3562, 81-83;3585, 86-87;3593, 90;3594, 93;3595, 117;3688.
- Tebûk Seferi İçin Mû'minlerin Fedâkârlıkları: Tevbe, 88;3594 Hadîd, 7;7736.
- Tebûk'te Allah'ın Mû'minlere Yardımı: Tevbe, 48;3509.
- Tebûk Seferi'ne Katılmadıklarına Pişman Olanlar: Tevbe, 102-196;3605, 117;3688.

TEHLİKEDEN SAKINMAK

Bakara, 195;767.

TEMİZLİK

Bakara, 222;875 Mâide, 6;2143 Tevbe, 108;3652 Müddesir, 4;8175.

TESBİH

- Hamd İle Tesbîh Etmek: Râd, 13;4221 Hicr, 98;4415 İsrâ, 44;4738 52;4777 Furkân, 58;6028 Mü'min, 55;7005 Tûr, 48;7520 Nasr, 3;8728.
- Allah'ı Kendi Adıyla Tesbîh Etmek: Hâkka, 52;8096.
- Allah'ı Tesbîh Etmek: Ahzâb, 42;6552 Fetih, 9;7337 Kâf, 40;7463 Tûr, 49;7520 Vâkıa, 74;7702, 96;7718 A'lâ, 1;8410.
- Herşey Allah'ı Tesbîh Eder: Nahl, 48;4504 İsrâ, 44;4738 Nûr, 41;5936 Hadîd, 1;7723 Haşr, 1;7798, 24;7823 Saff, 1;7859 Cum'a; 1;7877 Teğâbûn, 1;7925.

TESETTÜR

- Maddi Örtü ve Takvâ Örtüsü: A'râf, 26;2928, 32;2937 Nahl, 5;4430, 81;4552.
- Kadınların Örtünmesi: Nûr, 31;5859, 60;5962 Ahzâb, 59;6602.
- Kadınlarda Örtünme Şekli: Nûr, 31;5859, Ahzâb, 59;6602.
- Süs Yerlerini Göstermenin Harâm Olmadığı Kimseler (Namahrem Olmayan Kimseler): Nûr, 31;5859.
- Baş Örtüsü: Nûr, 31;5859.
- Örtünen Erkek ve Kadınların Mükâfâtı: Ahzâb, 35;6535.
- Namazda Güzel Elbiseler Giymek: A'râf, 31;2935.
- Yün: Nahl, 80;4552 Meâric, 9;8104 Kâri'a, 5;8577.
- Süs ve Süslenmek: A'râf, 32;2937 Nahl, 14;4470.
- Kadınların Süslenmesi: Zuhruf, 18;7141.
- Cennet Süsü: Kehf, 31;4985 Hacc, 23;5436 İnsan, 15-16,21;8219.

TESLİMİYET

- İslâm ve Teslimiyet: Bakara, 128;544, 131-132;673 Âl-i İmrân, 20;1197 En'âm 163;2883 Neml, 91;6186 Lokmân, 22;6417 Ahzâb, 35;6535 Zümer, 12;6903 Fussilet, 33;7062.
- Mü'minlerin Teslimiyeti: Bakara, 136;577, 138;578 Âl-i İmrân, 20;1197 Nisâ 125;1938 En'âm, 71;2689 Hacc, 34;5493.
- İbrâhîm (as)'ın Teslimiyeti: Bakara, 128;544, 131-132;573 Nahl, 120;4589 Meryem, 41;5154 Sâffât, 10;6783, 101-107;6811.
- Ya'kûb(as)'ın Oğullarının Teslimiyeti: Bakara, 133;575.
- İsâ (as)'ın Havârilere Teslimiyeti: Âl-i İmrân, 52-53;1256 Mâide, 111;2519, 112;2522 Saff, 14;7873.

TEVÂZU

- Mü'minlere Tevâzu Göstermek: Hicr, 88;4408 Şuarâ, 215-217;6103.
- Mü'minler Vakâr ve Tevâzu İle Yürürler: Furkân, 63;6036.
- Tevâzu Sahiplerinin Mükâfâtı: Hacc, 34;5493 Ahzâb, 35;6535.

TEVBE VE İSTİĞFÂR

- Tevbe Etmek: Nûr, 31;5859 Furkân, 71;6040 Zümer, 54;6939 Hucurât, 11;7409 Tahrîm, 8;7965.
- Gerçek Tevbe: Nisâ, 17-18;1599 Tevbe, 112-3669 Furkân, 71;6040 Tahrîm, 8;6965.
- Allah, Tevbeleri Kabul Eder: Bakara, 37;305, 160;641, 218;835 Âl-i İmrân, 31;1228, 89;1295 Nisâ, 26-27;1647, 110;1922 En'âm, 54;2634 A'râf, 153;3088 Tevbe, 104;3607

- Nahl, 119;4588 İsrâ, 25;4722 Tâ-Hâ, 82;5257 Nûr, 10;5696 Furkân, 71;6040 Mü'min, 3;6968 Şûrâ, 25;7102 Hucurât, 12;7411 Necm, 32;7547 Bürûc, 14;8396 Nasr, 3;8728.
- Allah, Çok Tevbe Edenleri Sever: Bakara, 222;875 Tevbe, 112;3669 Meryem, 60;5158 Bürûc, 14;8396.
- İstîğfâr Getirmek (Af İstemek): Âl-i İmrân, 16-17;1196, 135;1363 Nisâ, 4;1544, 106;1916, 110;1922 Hûd, 3;3894 Mü'min, 55;7005 Nûh, 10-12;8115 Müzzemmil, 20;8171 Nasr, 3;8728.
- Sâlih Amel İşleyenlerin Kusûrlarını Allah Bağışlar: Ankebût, 7;6261 Necm, 32;7547.
- Günâhları Ancak, Allah Affeder: Âl-i İmrân, 135;1363 Tevbe, 104;3607.
- Allah, Şirkin Dışında Dilediklerini Affeder: Bakara, 218;835 Âl-i İmrân, 129;1356 Nisâ, 48;1721, 116;1929 Mâide, 40;2272 İsrâ, 54;4781 Fetih, 14;7346.
- Allah, Bağışlayıcıdır: Hicr, 49-50;4396 Mü'min, 3;6968 Şûrâ, 5;7077 Mülk, 2;7983 Müzzemmil, 20;8171.
- Allah, Bütün Günâhları Affeder: Zümer, 53;6939 Ahkâf, 31;7259.
- Tevbenin Kabulü İçin Duâ: Bakara, 128;544, 199;797, 285-286;1138.
- Allah, Kullarının Tevbe Etmesi İçin Yoksulluk ve Hastalık Verir: En'âm, 42;2629.

TEVEKKÜL

- Allah'a Dayanıp Güvenmek: Âl-i İmrân, 101;1316, 122;1351, 159-160;1401, 173;1440 Nisâ, 81;1768, 132;1958 Mâide, 11;2162 Enfâl, 2;3235, 49;3321, 61;3334, 64;3377 Tevbe, 41;3510, 129;3706 Yûnus, 85;3869 Hûd, 56;3958, 123;4003 Yûsuf, 67;4113 İbrâhîm, 12;4293 Hacc, 78;5536 Furkân, 58;6028 Şuarâ, 217;6103 Neml, 79;6175 Ahzâb, 3;6464, 48;6556 Zümer, 38;6918 Mücadele, 10;7778 Mümtahine, 4;7836 Teğâbûn, 13;7929 Talâk, 3;7939 Müzzemmil, 9;8162.
- Allah'tan Yardım İstemek: Fâtihâ, 5;93 Bakara, 45;327, 153;626 A'râf, 126;3054, 128;3064 Yûsuf, 18;4041 Enbiyâ, 112;5400.
- Bir İşe Azmedince Allah'a Tevekkül Etmek: Âl-i İmrân, 159;1401.
- Tedbîr Almak: Yûsuf, 67;4113.
- Yapılacak İş Hakkında "İnşâallah Yaparım" Demek: Kehf, 23-24;4972 Kalem, 17-19;8060.
- Âhiret Nimetleri, Tevekkül Edenler İçindir: Şûrâ, 36;7109.

TEVHÎD

- Tevhîd Dini İslâmdır: En'âm, 161;2883 Yûnus, 105;3888 Enbiyâ, 5378 Rûm, 30;6352 Zümer, 3;6895, 11;6903.
- Tevhîd Kelimesi Yücedir: Tevbe, 40;3301.
- Tevhîdden Başka Herşey Batıldır: Yûnus, 32;3800 Hacc, 31;5487 Fussilet, 6;7029.
- Tevhîd Kelimesinin Misâli: İbrâhîm, 24-25;4312.
- Kelime-i Şehâdet: Fetih, 26;7356.
- Bütün İlahî Dinler Tevhîde Dayanır: En'âm, 90;2725 Enbiyâ, 92;5378 Mü'minûn, 51-52;5635 Şûrâ, 13;7089 Zuhuruf, 45;7150 A'lâ, 14-15,18-19;8423.
- Günâhkâr Mü'minler, Cehennemde Ebedî Kalmayacaktır: Hûd, 106-108;3987.
- Tevhîd'e Dâvet: Şûrâ, 15;7091, 47;7128 Zâriyât, 50;7494.
- Tevhîd Ehlinin Mükâfâtı: Zümer, 17-18;6905 Ahkâf, 13-14;7231.
- Tevhîd Ehli İle Şirk Ehlinin Misâli: Zümer, 29;6913.

TE'VİL

- Kur'an'ın Te'vilini, Allah'tan Başka Kimse Bilmez: Âl-i İmrân, 7;1167.

Gerçek İlim Sahipleri Te'vile Yeltenmez: Âl-i İmrân, 7;1167.
Kur'an'ın Te'viline Yeltenenler, Müteşâbih Âyetlere Uyarlar: Âl-i İmrân, 7;1167.

TEVRÂT

Tevrât Hz. Mûsâ'ya ve Hz. Hârûn'a Verilmiştir: Bakara, 51-53;338, 87;410 En'âm, 154;2869
Hûd, 110, 3990 İsrâ, 2;4693 Enbiyâ, 48;5340 Mü'minûn, 49;5633 Furkân, 35;6008
Kasas, 43;6218, 44;6219 Secde, 23;6453 Sâffât, 117;6822 118;6823 Mü'min,
53-54;7005 Fussilet, 45;7068 Ahkâf, 12;7231.
Tevrât, Hz. İsrâ'ya da Öğretilmiştir: Âl-i İmrân, 48;1251, 50;1252 Mâide, 110;2519.
Tevrât, Verilen Millete Rahmettir: Kasas, 43;6218, 46;6219 Ahkâf, 12;7231.
Tevrât, Kur'an'dan Önce İnsanlar İçin Hidâyet ve Nur İdi: Âl-i İmrân, 3-4;1147 Mâide, 44;2342
En'âm, 154;2869 İsrâ, 2;4693.
Tevrât Şeriatı: Mâide, 44;2342, 45;2351 Tevbe, 111;3660 İsrâ, 4;4694.
Tevrât ile Amel Eden Diğer Peygamberler: Bakara, 87;410 Meryem, 12;5121.
Tevrât, Yahûdilerin Tahrifine Uğramıştır: Bakara, 75;390, 79;394, 95;422, 174;680 Âl-i İmrân,
65;1277, 78;1287, 93;1302 Nisâ, 46;1719 Mâide, 13;2165, 41-43;2341.

TEYEMMÜM

Nisâ, 43;1698 Mâide, 6;2143.

TOPRAK

Bakara, 264;1042 Âl-i İmrân, 59;1263 Nisâ, 43;1698 Mâide, 6;2143 Ra'd, 5;4211 Nahl, 59;4507
Kehf, 8;5935, 37;40;4988, Tâ-Hâ, 6;5194, 106;5270 Hacc, 5;5413 Mü'minûn, 35;5630,
82;5661 Neml, 67;6173 Rûm, 20;6341 Fâtır, 11;6682 Sâffât, 16;6784, 53;6795 Mü'min,
67;7014 Kâf, 3;7439 Vâkıa, 47;7698 Nebe', 40;8264 Nâziât, 14;8268 Abese,
40;8314 Beled, 16;8463.

TÜBBA' KAVMİ

Tübbâ' Kavminin Yok Oluşu: Duhân, 37;7194 Kâf, 14;7444.

—U—

UĞUR VE UĞURSUZLUK

İyi Şeyleri Uğur, Kötü Şeyleri Uğursuzluk Kabul Etmek: Yâsîn, 18-19;6727.
Bazı Günlerde Uğur ve Uğursuzluk Kabûl Etmek: Fussilet, 16;7048.

UHDÜD KAVMİ

Uhdûd Kavmi'nin Mü'minlere Ateşle İşkence Yapmaları: Bürûc, 1-8;8375.
Uhdûd Kavminin Yok Oluşu: Bürûc, 4;8375, 9-10;8376.

UHUD SAVAŞI

Uhud Savaşında Mü'minlerin Zaafı: Âl-i İmrân, 121-122;1351, 143;1373 144;1375,
152-153;1381.

Uhud Savaşı'nda Geçici Mağlûbiyetin Hikmetleri: Âl-i İmrân, 140-141;1373, 153;1381 154;1396, 166-167;1437.

Uhud Savaşında Münâfıkların Tutumu: Âl-i İmrân, 154;1396, 166-168;1437.

Uhud Savaşı'ndan Kaçanlar: Âl-i İmrân, 155;1397, 159;1401.

Uhud Savaşı'ndaki Panik, Mü'minlerin Kendi Hatâlarıdır: Âl-i İmrân, 165;1436.

Uhud Savaşı'nda Allah'ın Mü'minlere Yardımı: Âl-i İmrân, 121-122;1351.

UMRE

Bakara, 158;837, 196;771.

UYKU

Uyku Dinlenmek İçindir: Furkân, 47;6017 Nebe', 9;8252.

Uyku ve Ölüm: En'âm, 60;2670 Zümer, 42;6921.

Uyku ve Uyanıklık: En'âm, 60;2670.

—Ü—

ÜMMET

İslâm Ümmeti: Bakara, 128;544, 134;575, 141;579, 143;595 Enbiyâ, 92;5378 Hacc, 78;5536.

Vasat Ümmet: Bakara, 143;595.

Hayırlı Ümmet: Âl-i İmrân, 104;1327, 110;1331, 113;1345 Mâide, 54;2384 A'râf, 181;3172.

Muhammed Ümmeti'nin, Üstün Özellikleri: Bakara, 143;595 Âl-i İmrân, 110;1331 A'râf, 181;3172 Enfâl, 68;3379 Yûnus, 14;3781 Enbiyâ, 10;5298 Hacc, 78;5536 Mü'minûn, 52-53;5635 Fâtır, 32-33;6691.

İnsanlar Tek Bir Ümmetti: Bakara, 213, 818, 253;988 Yûnus, 19;3787 Mü'minûn, 52-53;5635.

Allah Dileseydi, Bütün İnsanları Tek Bir Ümmet Yapardı: Hûd, 118-119;4000 Nahl, 93;4573 Sûrâ, 8;7080.

Ümmetlerin Farklı Olmasının Hikmetleri: Mâide, 48;2359 En'âm, 38;2609 Hûd, 118-119;4000.

Her Ümmetin Bir Eceli Vardır: A'râf, 34;2944 Yûnus, 49;3828 Hicr, 4-5;4376, 8;4377 Nahl, 61;4508 Mü'minûn, 43;5632.

ÜZEYİR (A.S.)

Üzeyir (as)'ın Öldükten Sonra Dirilme Hakkındaki Merâkı ve Yüz Yıl Ölü Kaldıktan Sonra Dirilmesi: Bakara, 259;1032.

ÜZÜM

Bakara, 266;1046 En'âm, 99;2758, 141;2844 Ra'd, 4;4204 Nahl, 11;4435, 67;4512 İsrâ, 91;4876 Kehf, 32;4986 Mü'minûn, 19;5624 Yâsîn, 34;6735 Nebe', 32;8263 Abese, 28;8310.

VAHİY

Allah Peygambere Vahyetmiştir: Nisâ, 163;2037.

Hz. Peygamber'e Vahyin İlk Gelişi: Müzzemmil, 1;8161 Müddessir, 1;8175A'lak, 1-5;8521.

Vahyin Bir Süre Kesilmesi: Meryem, 64;5164 Duhân, 1-3;7178.

Vahyin Geliş Şekilleri: Sûrâ, 51;7130.

Cebrâîl'in Görünerek Vahiy Getirmesi: Necm, 6-15;7529.

VAKÂR

Mü'minlerin Ağırbaşlılığı: Furkân, 63;6036.

Peygamber Hanımlarının Ağırbaşlılığı: Ahzâb, 32-34;6518.

VASIYET

Vasiyette Bulunmak: Bakara, 180;698 Nisâ, 9;1575.

Vasiyet Ederken Şâhid Bulundurmak: Mâide, 106;2510.

Yolculukta Vasiyet: Mâide, 106-108;2510.

Ölecek Kişinin Zevcesi (Hanımı) Hakkında Yapacağı Vasiyet: Bakara, 240;962 Nisâ, 12;1588.

Ölünün Vasiyetini Değiştirmek: Bakara, 181-182;698.

VELÎ VE EVLİYÂ

Veli Kimdir?: Yûnus, 63;3835.

Allah'ın Veli Kullarına Korku Yoktur: Yûnus, 62;3835.

YAĞMUR

Yağmuru İndiren Allah'tır: En'âm, 99;2758 Ra'd, 17;4229 Mü'minûn, 18;5624 Furkân, 48-49;6023 Rûm, 48;6382 Lokmân, 34;6424 Vâkıa, 68-70;7702.

Yağmurun İndirilişi: Hicr, 22;4285 Nahl, 65;4511 Nûr, 43;5941 Rûm, 48;6382 Nebe', 14;8252.

Yağmurun İndiriliş Sebebi: Bakara, 22;208, 164;647 En'âm, 99;2758, A'râf, 57;2994 İbrâhîm, 32;4339 Nahl, 10-11;4435 Hacc, 63;5528 Mü'minûn, 18-19;5624 Furkân, 48-49;6023 Rûm, 24;6347, 48-49;6382 Lokmân, 10;6397 Fâtır, 27;6693 Kâf, 9-10;7442 Nebe', 15-16;8252.

Yağmurda Âyetler Vardır: Furkân, 50;6024 Rûm, 24;6347.

Yağmur, Bulutlardan İner: Ra'd, 12;4221 Zâriyât, 2;7471 Nebe', 14;8252.

Ümitler Kesilince, Yağmuru İndiren Allah'tır: Şûrâ, 28;7102.

Dolu: Nûr, 43;5941.

Allah, Yağmurla Ölü Toprağa Can Verir: Nahl, 65;4511 Rûm, 50;6382 Fâtır, 9;6682 Fussilet, 39;7065 Zuhruf, 11;7138, Câsiye, 5;7207 Kâf, 11;7442 Abese, 25-32;8310.

Yağmurla Rızık İner: Zâriyat, 22;7475.

YAHÛDİLER VE YAHÛDİLİK

Yahûdilerin Bir Adı da Sebt Ashâbıdır: Nisâ, 47;1721.

Yahûdiler, Cimridirler: Nisâ, 53;1734.

Yahûdiler, Yeryüzünde Fesâd Çıkarırlar: Mâide, 64;2412.

Yahûdilerin Misâli: Haşr, 15;7817.

Yahûdiler "Cennet Bizimdir" Derler: Bakara, 94;422, 111-112;498 Nisâ, 49;1729.

Yahûdiler Hayata Düşkündürler: Bakara, 96;422 Nisâ, 53;1734.

Yahûdiler, Sihir Yoluna Saptılar: Bakara, 102-103;437.

Yahûdiler, Hristiyanlara Düşmandırlar: Bakara 113;498, 140;579 Mâide, 18;2175 Enbiyâ, 93;5378 Şûrâ, 14;7089.

Yahûdiler, Kendi Dinlerine Davet Ederler: Bakara, 135;576, 136;577 Âl-i İmrân, 72-73;1279. Sebt Günü (Cumartesi): Bakara, 65;367 Nisâ, 47;1721 A'râf, 163;3108 Nahl, 124;4591;

- Rahmân, 29;7649.
- Yahûdiler, Mü'minlere Karşı Çok Zayıftırlar: Haşr, 14-15;7817.
- Yahûdiler, Faiz Yerler: Nisâ, 161;2035.
- Yahûdiler, Bâtil Yollarla İnsanların Mallarını Yerler: Âl-i İmrân, 75;1281 Nisâ, 161;2035 Tevbe, 34;3467.
- Yahûdiler, Allah'ı Fakîr, Kendilerini Zengin Kabul Ederler: Âl-i İmrân, 181;1495.
- Yahûdiler, Allah'ın Âyetlerini İnkâr Ederler: Âl-i İmrân, 112;1331 En'âm, 91;2729.
- Yahûdiler, Kendilerinin Allah'ın Oğulları, Dostları ve Peygamberlerin Torunları Olduklarını Söylerler: Nisâ, 49-50;1729 Mâide, 18;2175 Cum'a, 6-8;7881.
- Yahûdiler, Tekrar Tekrar Dinlerinden Dönerler: Nisâ, 137;1962.
- Yahûdiler, Peygamberden İnanmayacakları Şeyler İsterler: Nisâ, 153;1978.
- Yahûdiler, Allah'ı Cimrilikle İthâm Ederler: Mâide, 64;2412.
- Yahûdî Münâfıklar: Bakara, 76-78;390.
- Yahûdilerin Peygamberimizi Yalanlamaları: Bakara, 88;413, 90;417, 101;437, 139-140;579 146;618 Nisâ, 54-55;1734 En'âm, 20;2580 A'râf, 175-177;3161.
- Yahûdilerden Az Bir Kısım İmân Eder: Bakara, 88;413 Nisâ 46;1719, 55;1734, 155;1980.
- Yahûdilerin İçlerinden İmân Edenler: Bakara, 62;363 Nisâ, 162;2035 Mâide, 69;3422 A'râf, 159;3106.
- Yahûdiler, Cebrâil (as)'a Düşmandırlar: Bakara, 97;426.
- Yahûdiler, Allah'a Çocuk İsnâdında Bulundular: Bakara, 116;514 Nisâ, 50;1729 Mâide, 18;2175 Tevbe, 30;3454 Meryem, 88-92;5184.
- Yahûdî ve Hristiyanların İnkârlarına Karşı Mü'minlerin Cevâbı: Bakara, 135-140;576, Âl-i İmrân, 73;1279.
- Yahûdiler Hakikata Yüz Çevirmeyi İş Edinmişlerdir: Âl-i İmrân, 23-24;1205.
- Yahûdiler Tevrât'a Bile Uymazlar: Âl-i İmrân, 23-24;1205, 93-94;1302, Mâide, 41-43;2341, Cum'a, 5;7880.
- Yahûdiler, Yahûdî Bilginleri Tanrı Edinirler: Tevbe, 31;3454, 34;3467.
- Yahûdiler, Kur'an'ı Hasetlerinden ve Mevki Hırslarından Dolayı İnkâr Ettiler: Bakara, 89-91;415, 101;437 Nisâ, 54;1734.
- Yahûdiler, Mü'minlere Eziyetten Başka Zarar Veremezler: Âl-i İmrân, 111;1331.
- Yahûdiler, İsyân Etmiş ve Aşırı Gitmişlerdir: Âl-i İmrân, 112;1331.
- Yahûdiler Mü'minlere İnanmazlar: Bakara, 75;390 Nisâ, 51;1729 Mâide, 43;2342.
- Yahûdiler, Tevrât'ı Tahrif Ettiler (Bozdular): Bakara, 75;390, 79;391, 95;422, 174;680 Âl-i İmrân, 65;1277, 78;1287, 93;1302 Nisâ, 46;1719 Mâide, 13;2165, 41-42;2341.
- Yahûdilerin Peygamberimize Selâm Verme Şekli: Mucâdele, 8;7778.
- Yahûdiler, Allah'a Verdikleri Sözde Durmadılar: Bakara, 84-86;406, 93;419, 100;437 Nisâ, 154;1978, 155;1980.
- Yahûdiler, Peygamberleri Öldürdüler veya Yalanladılar: Bakara, 87;410 Âl-i İmrân, 21-22;1204, 54;1256, 55;1259, 112;1331, 181-183;1495 Nisâ, 155-157;1980, Mâide, 10;2162.
- Yahûdilerin Dostlukları Yoktur: Bakara, 105;481, 120;523, 145;617 Mâide, 51;2374, 80-82;2429.
- Yahûdiler, Yahûdî Olmayanın Düşmanıdırlar: Âl-i İmrân, 72-73;1279 Nisâ, 160;2035.
- Yahûdiler, Antlaşmalarına Uymazlar: Enfâl, 56-57;3329.
- Yahûdiler, Allah'ın Nûrunu Söndürmek İsterler: Tevbe, 32-33;3464.
- Yahûdiler Hz. İsa'yı İnkâr ile Öldürdüklerini Söylerler: Nisâ, 156-157;1980, 159;1981.
- Yahûdiler Hz. Meryem'e İftirâ Etmişlerdir: Nisâ, 156-157;1980, Meryem, 27-34;5134.
- Yahûdilerin Peygamberimiz Tarafından Sürülmeleri: Haşr, 1-6;7798.
- Yahûdiler, "Allah'ın Azâbı Bize Dokunmayacak" Derler: Bakara, 80-82;400 Âl-i İmrân, 24-25;1205.
- Yahûdiler, Allah'ın Rahmetinden Koğulmuşlardır: Bakara, 88;413, Nisâ, 46;1719,

156-157;1980.

Yahûdilerin Zulûmlerinden Dolayı Kendilerine Harâm Edilen Şeyler: En'âm, 146;2853, 147;2850 Nahl, 118;4588.

Yahûdilerin Cezâsı: Âl-i İmrân, 12;1186, 25;1205, 181-182;1495, Nisâ, 55;1734, 161;2035 Mâide, 41;2341 Hacc, 17;5427 Haşr, 15;7817.

Yahûdilerin Üstüne Zillet Damgası Vurulmuştur: Âl-i İmrân, 112;1331.

Yahûdiler, Lânetlenmişlerdir: Nisâ, 47;1721, 52;1729, 155;1980.

Yahûdiler, Tutuşturdukları Savaşta Mağlup Olurlar: Mâide, 64;2412.

YAHYÂ (A.S.)

Yahyâ (as) Zekeriyya (as)'ın Oğludur: Âl-i İmrân, 40-41;1241 Meryem, 7-12;5118.

Yahyâ (as)'ın Babası Zekeriyya (as)'ın Hayırlı Nesil İçin Duâsı: Âl-i İmrân, 38-41;1241, Meryem, 2-6;5115, Enbiyâ, 89-90;5374.

Yahyâ (as)'a Peygamberlik Verilmiştir: En'âm, 85;2725.

Yahyâ (as) Çocuk Yaşta İken Allah Ona Tevrât'ı Öğretti: Meryem, 12;5121.

Yahyâ (as) Takvâ Sahibidir: Meryem, 13;5121.

Yahyâ (as) Ana-Babasına İtaatkârdır: Meryem, 14;5121.

Allah'ın Selâmeti Yahyâ (as)'ın Üzerinedir: Meryem, 15;5121.

YA'KÛB (A.S.)

Ya'kûb(as)İbrâhîm (as)'ın Torunudur: Hûd, 69-73;3963, Hicr, 51-55;4400 Meryem, 49-50;5149

Enbiyâ, 72-73;5349, 5350 Ankebût, 27;6278 Sâffât, 112-113;6811 Zâriyât, 24-30;7489.

Ya'kûb(as)'a Peygamberlik Verilmiştir: Nisâ, 163;2037 En'âm, 84;2725 Sâd, 45-47;6882.

Ya'kûb(as)'ın Oğullarına İslâm Dinini Öğretmesi: Bakara, 132;573, 133;575.

Ya'kûb(as)'ın Neslinden Peygamber Gönderilişi: Nisâ, 163;2037.

YALAN

Yalan Konuşmak: Câsiye, 7;7209.

Yalandan Sakınmak: Hacc, 30;5487.

Yalan Yere Yemin Etmek: Kalem, 10;8055.

Yalancı Şâhidlik Etmek: Bakara, 188;741 Furkân, 72;6046.

YARATILIŞ

YARATICI VE YOK EDİCİ GÜÇ

Yaratan: En'âm, 102;2785 Ra'd, 16;4228 Hicr, 28;4390 Mü'minûn, 17;5619 Fâtır, 3;6679 Sâd, 71;6889 Zümer, 62;6947 Mü'min, 62;7012 Haşr, 24;7823.

Dirilten: Bakara, 28;238, 72-73;384, 258-260;1029, Âl-i İmrân, 27;1206, 156;1399 En'âm, 95;2739 A'raf, 158;3103 Tevbe, 116;3687 Yûnus, 31;3800, 56;3830 Hicr 23;4385 Hacc, 5-6;5413, 66;5528 Mü'minûn, 80;5661 Rûm, 19;6339, 27;6348 40;6377 Lokmân, 28;6419 Yâsîn, 12;6720, 78-69;6773 Mü'min, 57;7008, 60;7014 Şûrâ, 9;7088, Du-hân, 8;7178 Câsiye, 26;7215 Ahkâf, 33;7284 Kâf, 15;7444, 43;7466 Necm, 44;7;7555 Vâkıa, 60;61;7700 Hadîd, 2;7724 Nûh, 18;8115 Kiyâmet, 3-4;8193 Nâziât, 27;8284.

Öldüren: Bakara, 28;238, 258;1029 Âl-i İmrân, 27;1206, 156;1399 En'âm, 2;2549, 95;2739 A'râf, 158;3103 Tevbe, 116;3687 Yûnus, 31;3800, 56;3830 Hicr, 23;4385 Nahl, 70;4528 Hacc,

66;5528 Mü'minûn, 80;5661 Rûm, 19;6339, 27;6348, 40;6377 Mü'min, 68;7014 Duhân, 8;7178 Câsiye, 26;7215 Kâf, 43;7466 Necm, 44;7555 Vâkıa, 60;7700 Hadid, 2;7724.

Herşey Çift Yaratılmıştır: Zâriyât, 49;7494.

Yaratılıştan İbret Almak: Bakara, 26;232 Âl-i İmrân, 191;1505 En'âm, 95;2739, 104;2789, A'râf, 185;3174 Yûnus, 3;3741, 101;3886 Yûsuf, 105;4145 Ra'd, 3;4166 Nahl, 48;4504, 66;4512, 79;4535 Kehf, 8;4935 Tâ-Hâ, 128;5282 Enbiyâ, 30;5305 Şuarâ, 7;6054 Neml, 14;6124 Rûm, 8;6336 Sâffât, 73;6804 Zümer, 42;6921 Kâf, 8;7442 Mülk, 2-3;7983 Gâşiye, 17;20;8437.

Yaratılıştaki Hikmet: Yûnus, 5;3764 İbrâhîm, 19;4303 Hicr, 85;4407 Nahl, 3;4426 Ankebût 44;6300 Rûm, 8;6336, 19-25;6339, Sâd, 27;6864 Zümer, 5;6898 Duhân, 39;7197 Câsiye, 22;7213 Ahkâf, 3;7225 Zâriyât, 49;7494 Necm, 31;7547 Tegâbûn, 3;7926.

Yaratılıklardaki Düzen: Furkân, 2;5979 Rahmân, 7;7626 Mülk, 3-4;7983.

YARDIMLAŞMAK VE YARDIM İSTEMEK

Yardımlaşmak: Enfâl, 73;3390 Tevbe, 71;3567.

İyilik Etmek ve Kötülükten Sakınmakta Yardımlaşmak: Mâide, 2;2080.

Kötülük Etmekte Yardımlaşmaktan Sakınmak: Mâide, 2;2080.

Kâfirlere Yardımcı Olmaktan Sakınmak: Kasas, 86;6248, Mümtahine, 9;7838.

Kâfirler Birbirinin Yardımcılarıdır: Enfâl, 73;3390 Ahzâb, 26;6494 Câsiye, 19;7212.

Allah'tan Yardım İstemek: Fâtihâ, 5;93 Bakara, 45;327, 153;626 A'râf, 126;3054, 128;3064 Yûsuf, 18;4041 Enbiyâ, 112;5400.

Allah'tan Başkasından Yardım İstemekten Sakınmak: Yûsuf, 41;4071, 42;4072.

YEMİN

Kötü Olanı Yapmaya Yemin Etmemek: Nûr, 22;5810.

Yemini Bozmaktan Sakınmak: Mâide, 89;2443 Nahl, 91;4569, 92;4570 Sâd, 44;6879.

Hayırlı Bir İş İçin Yemini Bozmak: Bakara, 224-225;980.

Yemini Keffâretle Bozmak: Tahrîm, 2;7955.

Yemin Keffâreti: Mâide, 89;2443.

Yeminde Hatâ: Bakara, 225;890, Mâide, 89;2443.

Yemini Fesât Konusu Yapmak: Nahl, 92;4570, 94;4573.

Olur Olmaz Şeye Yemin Etmek: Kalem, 10;8055.

Yalan Yere Yemin Etmek: Kalem, 10;8055.

Münâfıklar Yalan Yere Yemin Ederler: Tevbe, 74;3571, 96;3598, 107;3652 Mücadele, 14;7789, 16;7818, 18;7821, Münâfikûn, 1;7907.

İ'lâ (Zevceye Yaklaşmamaya Yemin): Bakara, 226-227;895.

YENMESİ VE İÇİLMESİ HARÂM OLAN ŞEYLER

Yenmesi Harâm Olan Şeyler: Bakara, 173;678 Mâide, 3;2090 En'âm 145;2850 Nahl, 115;4586.

Murdar (Ölü ve Boğazlanmayan Hayvan): Bakara, 173;678 Mâide, 3;2090 En'âm, 145;2850 Nahl, 115;4586 Hacc, 30;5487.

Kan: Bakara, 173;678 Mâide, 3;2090 En'âm, 145;2850 Nahl, 115;4586.

Domuz Eti: Bakara, 173;678 Mâide, 3;2090 En'âm, 145;2850 Nahl, 115;4586.

Allah'tan Başkası İçin Kesilenler: Bakara, 173;678 Mâide, 3;2090 En'âm, 138;2806, 145;2850 Nahl, 115;4586.

Boğularak Ölen Hayvan: Mâide, 3;2090.

Düşerek Ölen Hayvan: Mâide, 3;2090.

Başka Bir Hayvan Tarafından Öldürülen Hayvan: Mâide, 3;2090.

Putlar Adına Kesilen Hayvan: Mâide, 3;2090.

Besmelesiz Kesilen Hayvan Eti: En'âm, 121;2809.

İçkide Büyük Günâh Vardır: Bakara, 219;841.

Sarhoşken Namaza Yaklaşmamak: Nisâ, 43;1698.

İçkinin Rızık Olması: Nahl, 67;4512.

İçki Yasası: Mâide, 90-91;2449.

İçkinin Tevbesi: Mâide, 93;2449.

İçki Yasası Hakkındaki Âyetlerin İniş Sırası:

a) Rızıktır: Nahl, 67;4512.

b) Büyük Zarar ve Günâh Vardır: Bakara, 219;841.

c) Sarhoşken Namaza Yaklaşmamalıdır: Nisâ, 43;1698.

d) Harâmdır: Mâide, 90-91;2449.

YER (ARZ)

Yerin Yaratılışı: En'âm, 101;2772 A'râf, 54;2977 Yûnus, 3;3741 Hûd, 7;3902 Ra'd, 3;4204 Hicr, 19;4379, 85;4407 Nahl, 3;4426 Enbiyâ, 30;5305 Furkân, 59;6028 Secde, 4;6434 Fussilet, 9-11;7031 Kâf, 38;7462 Zâriyât, 20;7475 Hadîd, 4;7733 Talâk, 12;7952 Nebe', 6;8251.

Yerin Yaratılış Sebebi: Bakara, 22;208 Hûd, 7;3902 Mü'min, 64;7012 Zuhûr, 10;7138 Duhân, 38-39;7197 Câsiye, 22;7213 Ahkâf, 3;7225 Tegâbün, 3;7926 Talâk, 12;7952.

Yerin Yaratılışında Âyetler Vardır: Bakara, 164;647 Âl-i İmrân, 190;1505 Yûnus, 6;3764 Enbiyâ, 16;5299 Ankebût, 44;6300 Rûm, 22;6346 25;6347 Sâd, 27;6864 Zümer, 5;6896 Şûrâ, 29;7105 Duhân, 38-39;7197 Câsiye, 3;7207 Kâf, 7-8;7442.

Yerin Yaratıcısı: Bakara, 117;514 En'âm, 14;2577, 73;2690, 101;2772 Fâtır, 1;6677 Şûrâ, 11;7088 Zâriyât, 48;7494 Tegâbün, 3;7926.

Yeryüzünün Şekli: A'râf, 97-98;3037, Neml, 88;6183 Zümer, 5;6898 Nebe', 6;8251 Nâziat, 30;8284.

Yer, Allah'ın Birliğine Götüren İşâretlerdendir: Fussilet, 39;7065.

Kıt'aların Yaratılışı: Ra'd, 4;4204.

Yer, Bütün Canlıların Faydası İçin Müsahhar Kılınmıştır: Rahmân, 10-13;7626 Mülk, 15;8011 Nûh, 19-20;8115.

Yer, İnsanın Emrine Müsahhar Kılınmıştır: Hacc, 65;5528 Mülk, 15;8011 Nâziât, 30;8284.

Arz, Toplanma Yeridir: Mürselât, 25-26;8231.

YER VE YER OLAYLARI

Göklerin ve Yerin Başlangıçta Bitişik Olması: Enbiyâ, 30;5305.

Yer'in Yaratılışında İbretler Vardır: Bakara, 164;647 Âl-i İmrân, 190;1505 Yûnus, 6;3764 Enbiyâ, 16;5299 Ankebût, 44;6300 Rûm, 22;6346, 25;6347, Sâd, 27;6864 Zümer, 5;6898 Şûrâ, 29;7105 Duhân, 38-39;7197 Câsiye, 3;7207 Kâf, 7-8;7442.

Kıt'aların Yaratılışı: Ra'd, 4;4204.

Dünyanın Küre Şeklinde Yaratılışı: A'râf, 97-98;3036 Zümer, 5;6898 Nâziât, 30;8284.

Yerdeki Her Şey İnsanın Emrine Verilmiştir: Hacc, 65;5346, 15;8011 Nâziât, 30;8284.
 Yağmurun Ölü Toprağa Can Vermesi: Nahl, 65;4511 Rûm, 50;6382 Fâtur, 9;6682 Fussilet, 39;7065 Zuhruf, 11;7138 Câsiye, 5;7207 Kâf, 11;7442 Abese, 25-32;8310.
 Yerden Fışkıran Sular: Yâsîn, 34;6735, 35;6736.
 Dağların Denge Unsuru Olması: Nahl, 15;4470 Enbiyâ, 31;5305 Lokmân, 10;6397 Fussilet, 10;7031 Mürselât, 27;8259 Nebe', 7;8251.
 Yerde ve Gökteki Her Şeyi Bilen Allah'tır: Hadîd, 4;7733.

el-YESÂ' (A.S.)

el-Yesâ' (as)'a Peygamberlik Verilmiştir: Enbiyâ, 86;5363 Sâd, 48;6882.

YETİMLER

Yetimlere İyilik Etmek: Bakara, 83;404, 220;842 Nisâ, 36;1685, 127;1947 Fecr, 17;8453 Du-hâ, 9;7179.
 Yetimlere Mallarını Vermek: Nisâ, 2;1544, 6;1569.
 Yetimlere Vererek El Uzatmak: Bakara, 177;682, 215;833.
 Yetim Malı Yemek: Nisâ, 2;1544, 6;1569, 10;1575 En'âm, 152;2865.
 Yetim Malına Yaklaşmamak: İsrâ, 34;4732.
 Yetimlere Yedirip İçirmek: İnsân, 8-12;8214 Beled, 12-15;8463.
 Yetimlere Kötülük Etmekten Sakınmak: Duhâ, 9;7179 Mâûn, 1-2;8687.
 Yetimleri Evlâd Yerine Tutarak Korumak: Nisâ, 9;1575.
 Yetimlerin Velileri Fakirseler, Örfe Göre Aşırı Gitmeden Onun Malından Yiyebilirler: Nisâ, 6;1569.
 Mirâs Bölünürken Yetimlere ve Yoksullara da Vermek: Nisâ, 8;1575.
 Yetim Kızların Nikâhı: Nisâ, 3;1544, 127;1947.

YIL

Hacc, 47;5515 Rûm, 4;6326 Secde, 5;6434 Meâric, 4;8099.
 Mevsimler: Nahl, 12;4461 İsrâ, 12;4699.
 Güneş ve Ayın Zamanın Bilinmesi İçin Yaratılması: En'âm, 96;2739 Yûnus, 5;3764.
 Gecenin Ardından Gündüzün Gelmesi, Zamanın Bilinmesi İçindir: İsrâ, 12;4699.

YILDIRIM

Bakara, 19;201, 55;342 Nisâ, 153;1978 Ra'd, 13;4221 Nûr, 43;5941 Fussilet, 13,17;7048 Zâri-yât, 44;7492.

YILDIZLAR

Yıldızların Yön Bulmak İçin Yaratılışı: En'âm, 97;2739 Nahl, 16;4470.
 Yıldızların Yaratıcısı: A'râf, 54;2977.
 Burçların Yaratılışı: Hicr, 16;4379 Furkân, 61;6031.
 Yıldızların Fezâda Yüzmeleri: Yâsîn, 40;6737.
 Gökyüzü Yıldızlarla Süslenmiştir: Hicr, 16;4379 Sâffât, 6;6783 Fussilet 12;7031 Zâriyât, 7;7471 Mülk, 5;7983.
 Yıldızların Kulak Hırsızlığı Yapan Şeytânlara Atılması: Hicr, 17-18;4379 Şuarâ, 212;6102 Sâffât, 7-10;8783 Mülk, 5;7983 Cinn 8-9;8144.

YÛNUS (A.S.)

Yûnus (as)'a Peygamberlik Verilmiştir: Nisâ, 163;2037 En'âm, 86;2726 Sâffât, 139;6826 Kalem, 50;8067.

Yûnus (as), Musul Topraklarında Ninva Şehrince Peygamber Gönderilmiştir: Sâffât, 147-148;6827.

Yûnus (as)'ın Kavminden Uzaklaşması: Enbiyâ, 87;5366.

Yûnus (as)'ın Allah'a Duâsı: Enbiyâ, 87-88;5366.

Yûnus (as)'ın Balık Tarafından Yutulması ve Kurtulması: Sâffât, 140-146;6826, Kalem, 48-50;8067.

Yûnus (as)'ın Balığın Karnındaki Zikri: Sâffât, 143;6826, 144;6827.

YÛSUF (A.S.)

Yûsuf (as)'ın Hikâyesini Anlatan Âyetleri: Yûsuf, 3-102;4030.

Yûsuf (as) Yâkûb (as)'ın Oğludur: Yûsuf, 4-5;4033, 100;4136.

Yûsuf (as)'a Peygamberlik Verilmiştir: En'âm, 84;2725 Yûsuf, 4-6;4033, 21;4045, 22;4046.

Yûsuf (as)'ın Babası Hz. Ya'kûb'a Gördüğü Rü'yâyı Anlatması: Yûsuf, 4-6;4033, 100;4136.

Yûsuf (as)'ı Kardeşlerinin Kiskanması ve Öldürme Girişimleri: Yûsuf, 7;4036, 18;4041.

Yûsuf (as)'ın Atıldığı Kuyudan Kurtulması ve Mısır Maliye Bakanına Satılması: Yûsuf, 19-21;4043.

Yûsuf (as)'a Allah'ın Rü'yâ Tabirini Öğretmesi: Yûsuf, 21;4045, 22;4046.

Yûsuf (as)'ın Mucizeleri: Yûsuf, 36;4067, 37;4069, 41-43;4071, 47-49;4074.

Yûsuf (as) İle Zeliha'nın Hikâyesi: Yûsuf, 22-35;4046.

Yûsuf (as)'ın Zindâna Atılması ve Zindân Hayatı: Yûsuf, 35-37;4067.

Yûsuf (as)'ın Zindân Arkadaşlarının Rü'yasını Tabir Etmesi: Yûsuf, 41;4071, 42;4072.

Yûsuf (as)'ın Zindân Arkadaşlarını Hakka Daveti: Yûsuf, 36-40;4067.

Yûsuf (as)'ın Mısır Padişahının Rü'yasını Tabir Etmesi ve Zindândan Kurtulması: Yûsuf, 43-54;4074.

Yûsuf (as)'ın Mısır Padişahından Hazine Bakanlığı Görevini İstemesi: Yûsuf, 54-56;4092.

Yûsuf (as)'ın Mısır'a Hazine Bakanı Olması ve Kardeşleriyle Hikâyesi: Yûsuf, 54-93;4092.

Yûsuf (as)'ın Kardeşlerinden Bütün Allesini Kendisine Getirmelerini İstemesi ve Ailesine Kavuşması: Yûsuf, 93-102;4130.

—Z—**ZAFER**

Zafer, İnananlarıdır: Âl-i İmrân, 123;1355, 139;1373, 148;1377 Ra'd, 41;4260 Enbiyâ, 105;5393 Nûr, 55;5956 Rûm, 60;6388 Fetih, 23;7352 Münâfikûn, 8;7910.

Zafer, Allah'tandır: Âl-i İmrân, 125;1355, 126;1356, 160;1401.

Zafer, Allah'ın Yardım Ettiği Kimselerindir: Âl-i İmrân, 160;1401 Mâide, 56;2384 Tevbe, 15;3432 Rûm, 2-5;6325.

Kâfirler İstemese de Allah Nûrunu Tamamlar: Tevbe, 32-33;3464 Yûnus, 82;3867 Hacc, 15;5426 Şûrâ, 24;7097 Saff, 8-9;7871.

Zafer, İslâm'ındır: Enbiyâ, 44;5337 Nûr, 55;5956 Fetih, 28;7372.

Yeryüzünde Varlığını Sürdürmek, Mü'minlerin Hakkıdır: Enbiyâ, 105;5393 Nûr, 55;5956.

Galibiyet Allah'ın ve Peygamberinindir: Mucâdele, 21;7792 Münâfikûn, 8;7910.

Allah, Mü'minlerin Aleyhinde Kâfirlere Zafer Vermez: Nisâ, 141;1965, Enfâl, 36-38;3298.

Mü'minler, Kâfirlere Üstün Gelmeydi Yeryüzünün Düzeni Bozulurdu: Bakara, 251;983.
Nice Az Topluluklar, Daha Çok Topluluklara Üstün Gelebilir: Bakara, 249-251;981, Enfâl, 65-66;3377.

Savaşta Galibiyet ve Geçici Yenilginin Hikmetleri: Âl-i İmrân, 140-142;1373.

ZAN

Zan İle Gerçeğe Ulaşılmaz: En'âm, 148;2857 Yûnus, 36;3802 Necd, 28;7546.

Kesin Olarak Bilinmeyen Bir Konu Hakkında Zandan ve Tahminden Kaçınmak: İsrâ, 36;4733
Hucurât, 12;7411.

Zannın Birçoğu Günâhtır: Hucurât, 12;7411.

Fâsıkların Getirdiği Haberî Araştırmak: Hucurât, 6;7402.

Hayır Zannedilen Şer, Şer Zannedilen Hayır Olabilir: Bakara, 216;833 Lokmân, 34;6424.

Kâfirler Zan İle Hareket Ederler: Yûnus, 36;3802.

ZARÛRET

Yemede İçmede Zarûret: Bakara, 173;678 Mâide, 3;2090 En'âm, 145;2850 Nahl, 115;4586.
Elfâz-ı Küfürde (Küfrü Gerektiren Sözlere) Zarûret: Nahl, 106;4580.

ZEBÛR

Zebûr Da'vûd (as)'a Verilmiştir: Nisâ, 163;2037 İsrâ, 55;4781 Enbiyâ, 105;5393.

ZEKÂT

Zekâtı Vermek: Bakara, 43;321, 83;404, 110;494, 177;682, 254;996 Mâide, 55;2384 Tevbe, 71;3567 İbrâhîm, 31;4336 Meryem, 31;5134, 55;5152 Enbiyâ, 73;5350 Hacc, 35;5493, 41;5512, 78;5536 Mü'minûn, 4;5543, 60;5651 Nûr, 37;5926, 56;5961 Neml, 3;6121 Lokmân, 4;6393 Secde, 16;6444 Ahzâb, 33;6518 Mücâdele, 13;7786 Müzzemmil, 20;8171.

Zekâtı Malın İyisinden Vermek: Bakara, 267;1047.

Zekât Fakirin Hakkıdır: Zâriyât, 19;7475 Meâric, 24-25;8107.

Zekât Verenlerin Mükâfâtı: Bakara, 277;1069 Nisâ, 162;2035 Mâide, 12;2165 A'râf, 156;3094
Tevbe, 18;3434, 99;3599 Ra'd, 18;4232 22-23;4234 Mü'minûn, 1-4;5543.

Zekât Bereket Getirir: Rûm, 39;6377.

Allah Kullarından Mallarının Tamâmını İstemez: Muhammed, 36-38;7312.

Vergiler: En'âm, 141;2844 Enfâl, 41;3307 Tevbe, 29;3448 Mücâdele, 13;7786.

Zekât Verilecek Olanlar: Tevbe, 60;3515.

Müellefe-i Kulûb (Kalpleri İslâm'a Isındırılmak İstenen Kişiler): Tevbe, 60;3515.

Zekâtı Vermeyenler: Nisâ, 77;1763 Tevbe, 5;3419, 11;3425 34-35;3467 67;3564 Fussilet, 7;7029
Mâun, 7;8587

ZEKERİYYÂ (A.S.)

Zekeriyyâ (as)'a Peygamberlik Verilmiştir: En'âm, 85;2725.

Zekeriyya (as)'ın Allah'tan Hayırlı Nesil İstemesi Ve Yahyâ (as) İle Müjdelenmesi: Âl-i İmrân, 38-39;1241 Meryem, 2;5115, 6;5116 Enbiyâ, 89-90;5374.

Zekeriyyâ (as) Kendisi İhtiyar, Karısı da Kısır Olmasına Rağmen Allah Ona Yahyâ'yı Verdi: Âl-i İmrân, 40-41;1241, Meryem, 7-11;5118.

Zekeriyyâ (as)'ın Beyt el-Makdis'te Hizmet Görevi: Âl-i İmrân, 37;1239.

ZEMZEM

Tevbe, 19;3436.

ZENGİNLİK VE ZENGİNLER

Allah, Dilediğine Hesâbsız Rızık Verir: Bakara, 212;816 Âl-i İmrân, 27;1206, 37;1239 Kasas, 79-82;6242, Ankebût, 62;6319 Şûrâ, 19;7094.

Zenginliği Veren Allâh'tır: Necm, 48;7555.

Zenginlik Bir Üstünlük Sebebi Degildir: En'am, 52-53;2634.

Mal Zenginler Arasında Dolaşan Bir Servet Olamaz: Haşr, 7;7805.

Kâfirler Mal Gurûruna Kapılırlar: En'am, 52-53;2634 A'râf, 49;2963 Hûd, 27;3919 Kehf, 28;4979 Şuarâ, 106-114;6079.

Câhil ve Gururlu Zenginler: A'lâk, 6-7;8521, 12;8523.

Mal, Fitne ve İmtihân Sebebidir: Enfâl, 28;3277 Tegâbûn, 15;7931.

ZEYTİN

En'am, 99;2758, 141;2844 Nahl, 11;4435 Mü'minûn, 20;5624 Nûr, 35;5895 Abese, 29;8310 Tîn, 1;8511.

ZİHÂR

Zihâr Yapmak (Hanımı Anneye Benzetmek): Ahzâb, 6;6465 Mücadele, 1;7768, 2;7769.

Zihâr Keffâreti: Mücadele, 3-4;7769.

ZİKİR

Bakara, 152;624, 200;798 Âl-i İmrân, 191;1505 A'râf, 205-206;3215 Ra'd, 28;4239 Ahzâb, 35;6234, 41-42;6552 Zümer, 22;6908 Zuhurf, 36;7150 Hadîd, 16-17;7747 Müzzemmil, 8;8162 İnsan, 25;8223.

ZİNÂ VE FUHUŞ

Zinânın Kötülüğü:

Zinâ Hayasızlık ve Kötülüktür: İsrâ, 32;4729.

Mü'minler Zinâ Etmezler: Furkân, 68;6040.

Zinâdan Korunmak: Nûr, 30;5856, 31;5859.

Zinâyâ Yaklaşmamak: İsrâ, 32;4729.

Zinâ Edenlerin Nikâhı ve Cezâları:

Zinâ Eden Kadınlara Yapılacak İşlem: Nisâ, 15;1593.

Zinâ Eden Erkeklerle Yapılacak İşlem: Nisâ, 16;1594 Nûr, 2;5686 Furkân, 68-69;6040.

Zinâ Eden Erkek ve Kadınlara Nikâhı: Mâide, 5;2134 Nûr, 3;5690, 26;5847.

Zinânın Sâbit Olması: Nûr, 4;5695, 13;5804.

Zinâ Çeşitlerinden Bazıları:

Livâta (Kulamparalık) ve Cezâsı: Nisâ 16;1594 A'râf, 80-82;3020, Şuarâ, 65-166;6091 Neml, 54-55;6161 Ankebût, 28-29;6282 Meâric, 29-31;8107.

İstimnâ (Masturbation): Mü'minûn, 6;5543, 7;5544 Meâric, 29-31;8107.

Göz Zinâsı ve Harâma Bakmaktan Sakınmak: Nûr, 30;8556, 31;5859.

Hayvanlara Yaklaşmak: Meâric, 29-31;8107.

Zinâ İftirasında Bulunmak ve Cezâsı: Nûr, 4-6;5695, 9;5696, 23-26;5812.

İfk Olayı (Hz. Âişe'ye Zinâ İftirası): Nûr, 11-20;5791.

Liân (Kendi Kendine Lanet Okuma): Nûr, 6-9;5696.

Zinâyâ Zorlamak: Nisâ, 25;1633, Nûr, 33;5883.

ZİRAAT-ÇİFTÇİLİK

Bakara, 267;1047, En'âm, 141;2844 A'râf, 58;2994 Yûsuf, 47;4074, 49;4074, 63;4110, 65;4111 Ra'd, 4;4204 Nahl, 11;4435 Kehf, 32;4986 Şuarâ, 148;6087 Secde, 27;6455.

Ziraatta Aşılama: Ra'd, 3;4204 Hicr, 22;4385.

Ürünleri Bitiren ve Yetiştiren Allah'tır: Bakara, 267;1047 En'âm, 95;2739, 99;2758 141;2844 Vâkıa, 63-65;7701.

Yeryüzünde Geçim Sebepleri Yaratılmıştır: Hicr, 20;4379.

Hayvancılık: Nahl, 6;4430.

ZULÛM

Zulûm İle Mülk Yaşamaz: Hûd, 117;3999 İbrâhîm, 45;4350.

Allah, Zulmü Yasaklamıştır: Nahl, 90;4558.

Allah, Haksızlık Etmez: Âl-i İmrân, 108;1327, 182;1495 Nisâ, 40;1693 Yûnus, 44;3824 Fussilet, 46;7070.

Zulme Karşı Birleşmek: Şûrâ, 39;7109.

Nefsine Zulmedenler: Bakara, 165;668 Âl-i İmrân, 135;1363 Mâide, 51;2374 Yûnus, 44;3824 Nahl, 33;4494 Hucurât, 11;7409.

Allah'ın İndirdiği İle Hükmetsenler Zâlimdir: Mâide, 45;2351 Saff, 7;7871.

Allah'tan Yüz Çevirenler Zâlimdir: Secde, 22;6451 Saff, 7;7871.

Zâlimler Hidâyete Eremezler: Tevbe, 109;3659 Saff, 7;7871 Cum'a; 5;7880.

Zâlimlere Karşı Misilleme Yapmak: Şûrâ, 40-42;7123.

Zâlimlerin Dostluğu Yoktur: Hûd, 113;3992.

Zâlimlerin Cezâsını İnkâr Ederek Zâlim Olanlar ve Cezâları: Bakara, 165;668, 254;996 Mâide, 29;2200 En'âm, 33;2605 Yûnus, 39;3804, 52;3828 Hûd, 19;3914, 113;3992 İbrâhîm, 22;4306 Meryem, 72;5168 Enbiyâ, 29;5304 Furkân, 37;6008, Mü'min, 52;7005 Şûrâ, 8;7080 21-22;7094, 42;7123 Kâlem, 12;8055

Zâlimlere Verilen Mühlet (Süre): Hûd, 100-102;3984 İbrâhîm, 42-43;4349.

Zâlimler, Lânetlenmişlerdir: A'râf, 44;2953, Hûd, 18;3914.

Zâlimler, Kurtuluşa Eremezler: En'âm 21;2580, 135;2836 Yûsuf, 23;4047 Kasas, 37;6215.

Kıyâmet Günü Zâlimler Azâbı Görünce Tekrar Dünyaya Dönmek İsterler: İbrâhîm, 42-44;4349 Furkân, 27;6002 Zümer, 24;6912.

Mü'minlere Zulûm Yapanların Cezâsı: Bürûc, 10;8376.

Allah Zâlimlerin Kimini Kimine Musallat Eder veya Kiminin İdâresini Kimine Verir: En'âm, 129;2832

Allah, Zâlimleri Başarıya Ulaştırmaz: Bakara, 258;1029 En'âm, 21;2580 İbrâhîm, 27;4315 Ahkâf, 10;7230

Zâlimler, Allah'ın Rahmetine Eremezler: Bakara, 124;529.

Allah Zâlimleri Affetmez: Nisâ, 168-169;2057 Mâide, 72;2424.

Allah'ın Azâbı Zâlimleredir: En'âm, 47;2632 Hûd, 100-102;3984, 117;4000 Hacc, 45;5514 Neml, 52;6158 Ankebût, 40;6286 Secde, 22;6451.

ZÜ'L-KARNEYN (A.S.)

Zü'l-Karneyn (as)'ın Hikâyesini Anlatan Âyetler: Kehf, 83-98;5061.

Zü'l-Karneyn (as)'a Kudret Verilmiştir: Kehf, 83;5061.

Zü'l-Karneyn (as)'ın Yolculuğu ve Yolculuğu Sırasındaki Mâcerâları: Kehf, 85-98;5070.

Zü'l-Karneyn (as)'ın Ye'cûc ve Me'cûc Kavmine Karşı Yaptığı Set: Kehf, 92-98;5079.

ZÜ'L-KİFL (A.S.)

Zü'l-Kifl (as)'a Peygamberlik Verilmiştir: Enbiyâ, 86;5363 Sâd, 48;6882.

Zü'l-Kifl (as) Sabırlı Kişilerdendir: Enbiyâ, 85;5363.

KİŞİ, ESER ve YER İSİMLERİ İNDEKSİ

— A —

Abadan; 5469
 Abbâd; 3494, 4553, 4708
 Abbâdi; 1617
 Abbâd ibn Abdullah; 3709, 7191
 Abbâd ibn Ahmed; 8423
 Abbâd ibn Arvâm; 4553
 Abbâd ibn Bişr; 875
 Abbâs ibn Huneyf; 3654
 Abbâd ibn Kesir; 2879
 Abbâd ibn Mansûr; 704, 1356, 1526, 1701, 2678, 7536, 8189
 Abbâd el-Minkârî; 4965
 Abbâd ibn Raşid et-Temimi; 1295, 4319
 Abbâd ibn Temîm; 1637, 7536
 Abbâd ibn Ya'kûb; 4724
 Abbâs; 138, 1065, 1310, 1462, 1695, 1781, 1875, 2137, 2717, 3345, 3380, 3381, 3385, 3386, 3416, 3428, 3438, 3443, 3444, 3591, 3662, 3664, 3667, 5057, 6107, 6109, 7709, 7807, 7892, 8069, 8295, 8301, 8317
 Abbâsi; 2614, 5089
 Abbâsiler; 5429
 Abbâs bin Ubâde; 3263
 Abbâs ibn Abdülazîm; 11, 5111, 7724, 7783
 Abbâs ibn Abdullah ibn Abbâs; 3793, 3795
 Abbâs ibn Abdullah ibn Muğaffel; 3383
 Abbâs ibn Abdülmuttalib; 1186, 3248, 3383, 3384, 3385, 3386, 3437, 3438, 3446, 6819, 6973, 7099, 8081
 Abbâs ibn Ahmed; 8151
 Abbâs el Anberi; 8, 1669
 Abbâs ibn Ca'fer; 1069
 Abbâs ed-Dûrî; 3586, 8560
 Abbâs ibn Ebu Tâlib; 5160, 6448, 8748
 Abbâs ibn Fadl el-Askâtî; 3263
 Abbâs ibn el-Hüseyn; 1267
 Abbâs ibn Mirdâs; 3522, 6647, 6767
 Abbâs ibn Muhammed; 2611, 5092
 Abbâs ibn Osmân; 8436
 Abbâs ibn Velîd; 702, 2135, 2433, 2814, 7681, 7857
 Abbâs ibn Velîd ibn Mezved; 7513
 Abbâs ibn Yezîd; 1378, 2445, 2468
 Abbâs ibn Yûnus; 2089
 Abbâs Mahmûd el-Akkâd; 3946, 3947

Abbâs oğulları; 2168, 6691
 Abbid ibn Yakub; 6906
 Abdâ; 3410, 3411, 6991, 7106
 Abdân; 790, 1388, 6353, 8409
 Abdân ibn Ahmed; 325, 1198, 3893, 4797, 5396, 7257
 Abdân ibn Yezîd ibn Dekkâk; 4764
 Abd el-Müheymîn; 6583
 Abd ibn Abdullah; 1593
 Abd ibn Hafs; 7944
 Abd ibn Hâmid; 294, 396
 Abd ibn Humeyd; XX, 9, 324, 376, 428, 430, 541, 676, 700, 789, 791, 792, 868, 873, 880, 883, 884, 906, 907, 913, 915, 987, 1098, 1193, 1245, 1312, 1512, 1526, 1662, 1688, 1700, 1725, 1941, 1991, 2350, 2419, 2886, 3012, 3135, 3271, 3435, 4318, 4395, 4633, 4703, 4803, 5170, 5194, 5626, 6491, 6521, 6546, 6629, 6639, 6648, 6649, 6699, 6700, 6724, 6902, 6924, 6960, 6961, 7202, 7417, 7421, 7586, 7643, 7665, 7683, 7687, 7689, 7692, 7697, 7725, 7749, 7787, 7833, 7844, 7852, 7853, 7897, 7914, 7949, 7953, 7982, 8030, 8032, 8065, 8078, 8101, 8109, 8154, 8158, 8167, 8180, 8191, 8200, 8286, 8315, 8362, 8377, 8378, 8411, 8424, 8425, 8455, 8525, 8540, 8586, 8696, 8697, 8739
 Abd ibn Kays; 7900
 Abd ibn Süleymân; 8341
 Abde ibn Abdullah; 8224
 Abde ibn Ebu lübâbe; 3336
 Abdmenâf; 563
 Abdi Menâf; 1684, 2607
 Abd-imenâf Oğulları; 4776, 4785
 Abdimenâf topluluğu; 6105, 6106
 Abdişems; 4413, 4792
 Abdhayr; 409, 2149, 2150, 2156, 8411
 Abdşems; 837, 3311, 7320
 Abdşems ibn Yeşcib; 6640
 Abdûh Muhammed; XLV
 Abdullah; 109, 110, 162, 229, 458, 563, 1131, 1139, 1199, 1238, 1242, 1265, 1269, 1286, 1325, 1360, 1386, 1390, 1410, 1425, 1441, 1577, 1623, 1630, 1655, 1710, 1752, 1784, 1923, 1969, 2061, 2082, 2209, 2429, 2541,

- 2722, 2847, 2877, 2943, 3104, 3380, 3428,
3698, 4048, 4072, 4146, 4147, 4220, 4288,
4292, 5072, 5168, 5169, 5182, 5186, 5386,
5563, 5917, 5990, 6070, 6202, 7078, 7324,
7342, 7412, 7513, 7583, 7584, 7694, 7737,
7754, 7857, 7917, 7920, 7936, 7945, 7946,
7968, 8044, 8082, 8574, 8690, 8691, 8731
Abdullah el-Behiy; 6544
Abdullah ed Dānā; 8319
Abdullah ed-Deylemî; 6876
Abdullah el-Eslemî; 8806
Abdullah el-Ġāfîkî; 2454
Abdullah el-Hâfîz; 1451
Abdullah ibn Abbās; XIV, XIV, 5, 8, 26, 27, 36,
66, 180, 318, 493, 512, 529, 548, 567, 569, 675,
699, 706, 710, 713, 732, 772, 775, 783, 784,
785, 786, 818, 836, 866, 876, 903, 923, 968,
1010, 1064, 1167, 1208, 1291, 1311, 1313, 1424,
1495, 1544, 1569, 1570, 1571, 1573, 1578,
1579, 1589, 1591, 1600, 1628, 1631, 1637,
1787, 1883, 1884, 1889, 1897, 2079, 2082,
2083, 2086, 2090, 2102, 2103, 2105, 2127,
2139, 2146, 2148, 2173, 2177, 2190, 2191, 2198,
2210, 2221, 2222, 2223, 2269, 2274, 2275,
2348, 2349, 2354, 2360, 2361, 2364, 2385,
2387, 2388, 2398, 2399, 2409, 2410, 2412,
2413, 2417, 2419, 2435, 2437, 2439, 2440,
2445, 2448, 2455, 2456, 2459, 2460, 2467,
2469, 2470, 2472, 2474, 2494, 2506, 2511,
2516, 2517, 2518, 2524, 2530, 2533, 2614,
2702, 2744, 2890, 2897, 3005, 3248, 3311,
3372, 3456, 3479, 3689, 3711, 4381, 4566,
4620, 4631, 4632, 4633, 4634, 4647, 4670,
4671, 4674, 4675, 4683, 4710, 4713, 4714,
4715, 4729, 4741, 4775, 4782, 4783, 4785,
4819, 4879, 4881, 4926, 4969, 4973, 5012,
5013, 5015, 5021, 5022, 5025, 5026, 5027,
5028, 5029, 5030, 5031, 5044, 5047, 5147,
5148, 5150, 5151, 5155, 5157, 5162, 5164, 5165,
5166, 5167, 5169, 5170, 5174, 5178, 5179, 5180,
5181, 5182, 5184, 5185, 5186, 5188, 5189, 5190,
5194, 5195, 5198, 5199, 5200, 5201, 5203,
5205, 5208, 5226, 5232, 5233, 5236, 5238,
5239, 5240, 5242, 5243, 5244, 5247, 5249,
5251, 5252, 5253, 5254, 5258, 5261, 5262,
5265, 5267, 5269, 5270, 5271, 5273, 5274,
5276, 5278, 5279, 5295, 5298, 5305, 5306,
5307, 5308, 5310, 5313, 5314, 5329, 5333,
5337, 5344, 5347, 5348, 5350, 5353, 5356,
5362, 5365, 5366, 5367, 5368, 5369, 5374,
5375, 5377, 5378, 5379, 5380, 5385, 5386,
5387, 5388, 5390, 5391, 5392, 5393, 5394,
5396, 5401, 5422, 5424, 5426, 5432, 5435,
5436, 5437, 5440, 5441, 5444, 5445, 5446,
5448, 5474, 5475, 5479, 5483, 5484, 5485,
5489, 5491, 5492, 5493, 5495, 5496, 5497,
5498, 5509, 5510, 5511, 5516, 5518, 5519, 5521,
5522, 5532, 5534, 5537, 5545, 5556, 5557,
5560, 5561, 5563, 5566, 5567, 5632, 5634,
5635, 5963, 6085, 6301, 6302, 6303, 6309,
6315, 6318, 6326, 6333, 6334, 6336, 6338,
6339, 6340, 6349, 6351, 6353, 6354, 6377,
6378, 6379, 6385, 6395, 6397, 6401, 6405,
6407, 6408, 6410, 6420, 6421, 6424, 6427,
6441, 6450, 6452, 6454, 6457, 6466, 6467,
6469, 6471, 6478, 6484, 6486, 6488, 6515,
6517, 6519, 6520, 6536, 6540, 6542, 7099,
7101, 7140, 7185, 7196, 7237, 7298, 8253,
8254, 8260, 8263, 8264, 8265, 8266, 8268,
8284, 8285, 8288, 8289, 8295, 8296, 8310,
8312, 8313, 8314, 8315, 8316, 8318, 8319, 8321,
8322, 8324, 8329, 8330, 8331, 8338, 8339,
8340, 8354, 8360, 8361, 8362, 8363, 8367,
8369, 8370, 8371, 8373, 8375, 8377, 8378,
8379, 8386, 8387, 8388, 8400, 8401, 8407,
8410, 8411, 8412, 8424, 8425, 8434, 8435,
8436, 8439, 8445, 8444, 8445, 8447, 8451,
8452, 8455, 8456, 8460, 8461, 8462, 8463,
8465, 8466, 8467, 8470, 8471, 8472, 8474,
8478, 8483, 8487, 8489, 8490, 8491, 8499,
8500, 8507, 8510, 8512, 8513, 8514, 8515,
8516, 8524, 8533, 8541, 8542, 8544, 8545,
8551, 8552, 8566, 8567, 8568, 8571, 8574,
8575, 8576, 8578, 8584, 8585, 8587, 8588,
8654, 8655, 8663, 8664, 8688, 8691, 8696,
8697, 8698, 8699, 8716, 8727, 8728, 8729,
8730, 8731, 8733, 8734, 8735, 8745, 8748,
8757, 8759, 8767, 8774, 8809, 8810, 8812,
8828
Abdullah ibn Abdullah; 1783, 3584
Abdullah ibn Abdülazîz; 511, 7582
Abdullah ibn Abdurrahmân; 428, 556, 719, 2386,
6334, 6463, 6466, 6732, 7858
Abdullah ibn Abdurrahmân ed-Dârimî; 3078,
6950, 7438, 8455
Abdullah ibn Abdüssamed; 7958
Abdullah ibn Abdüssamed ibn Ebu Hîdâs; 3887
Abdullah ibn Abdulvahhâb; 6599, 7099
Abdullah ibn Adîyy; 1310
Abdullah ibn Adîyy ibn Namrâ; 7080
Abdullâh ibn Ahmed; 907, 3137, 4709, 6406,
6429, 6452, 6516, 6553, 6559, 6906, 7272,
7344, 8456, 8744
Abdullah ibn Ahmed ed Deştîkî; 8263

Abdullah ibn Ahmed ibn Hanbel; 1342, 1636, 2460, 3409, 7946, 8399, 8506,
 Abdullah ibn Ahmed ibn Şebbe; 3827, 3997
 Abdullah ibn Alâ; 1663
 Abdullah ibn Amr; 6, 179, 204, 258, 524, 607, 720, 779, 795, 797, 816, 1323, 1372, 1402, 1449, 1581, 1601, 1659, 1662, 1665, 1686, 1689, 1771, 1999, 2000, 2003, 2079, 2083, 2153, 2202, 2203, 2205, 2210, 2214, 2218, 2275, 2277, 2355, 2356, 2441, 2454, 2458, 2459, 2472, 2475, 2524, 2537, 2692, 2813, 2864, 2876, 2877, 3072, 3100, 3134, 3137, 3161, 3169, 3272, 3319, 3570, 4654, 4727, 4739, 4792, 5015, 5016, 5021, 5072, 5086, 5098, 5196, 5339, 5440, 5441, 5442, 5445, 5531, 5669, 5674, 5677, 5691, 5900, 5929, 5991, 6004, 6042, 6093, 6179, 6180, 6183, 6279, 6334, 6384, 6411, 6413, 6551, 6584, 6585, 6588, 6591, 6606, 6616, 6682, 6739, 6770, 6876, 6883, 6925, 6931, 6951, 6953, 7079, 7081, 7082, 7190, 7211, 7264, 7294, 7305, 7408, 7409, 7473, 7477, 7493, 7494, 7522, 7529, 7550, 7608, 7610, 7676, 7745, 7780, 7785, 7814, 7925, 8059, 8073, 8086, 8163, 8221, 8233, 8234, 8260, 8266, 8370, 8411, 8447, 8466, 8502, 8565, 8570, 8635, 8689, 8742
 Abdullah ibn Amr El-Müzenî; 3597
 Abdullah ibn Amr ibn Âs; 521, 522, 567, 884, 1036, 1308, 1499, 1523, 1661, 1687, 1744, 1945, 2001, 2189, 2268, 2458, 2535, 2651, 2877, 3569, 3837, 3838, 3903, 3989, 4148, 4255, 4236, 4320
 Abdullah ibn Amr ibn Harâm; 1439, 1474, 1476, 2167
 Abdullah ibn Âmir ibn Harâm el-Ansârî; 1442
 Abdullah ibn Âmir ibn Râbia; 969, 2418, 7859, 7864
 Abdullah ibn Âmire; 8081
 Abdullah ibn Aryus; 6331
 Abdullah ibn Atâ; 5441
 Abdullah ibn Atîk; 1878
 Abdullah ibn Avn; 1025, 1881
 Abdullah ibn Ayyâş; 6402
 Abdullah ibn Bâbah; 7218
 Abdullah ibn Bekr; 1334, 6564
 Abdullah ibn Bekr ibn Hazm; 3316
 Abdullah ibn Büreyde; 135, 289, 769, 3308, 3309, 6179, 6668, 7063, 7932, 8170, 8548, 8549, 8583, 8745
 Abdullah ibn Büsr; 5851

Abdullah ibn Câbir; 19, 1593, 1758, 6386, 8355, 8371, 8439, 8495, 8502, 8804,
 Abdullah ibn Câbir el-Ensârî el-Beyâzî; 19
 Abdullah ibn Ca'fer; 163, 352, 401, 1302, 1314, 1586, 1659, 1788, 1878, 2195, 2223, 2416, 2916, 5369, 8176
 Abdullah ibn Ca'fer el Medinî; 5665.
 Abdullah ibn Cahş; 835, 836, 837, 838, 840, 923, 1277, 1475, 1872, 3360, 6546, 7380
 Abdullah ibn Cerrâh; 8107
 Abdullah ibn Cuda'; 3374
 Abdullah ibn Cübeyr; 783, 784, 1353, 1386, 1389, 1390
 Abdullah ibn Cüd'ân; 1297, 1692
 Abdullah ibn Dinâr; 1493, 3068, 3468, 4313, 5664
 Abdullah ibn Ebu Ahmed ibn Cahş; 7842
 Abdullah ibn Ebu Bekir; 2475, 3231, 3248, 3361, 7319, 7320, 7340, 7375, 7912, 8364, 8384, 8682
 Abdullah ibn Ebu Bekr ibn Muhammed ibn Ömer ibn Amr ibn Hazm; 5796, 7707
 Abdullah ibn Ebu Bekr el-Müzenî; 7678
 Abdullah ibn Ebu Bilâl; 7723
 Abdullah ibn Ebu Ca'fer; 1348, 8386
 Abdullah ibn Ebu Esved; 7458, 7657
 Abdullah ibn Ebu Evfâ; 916, 1287, 2876, 3068, 3319, 6493, 7665, 7340
 Abdullah ibn Ebu Hamza; 5152
 Abdullah ibn Ebu Huzeyfe; 2842
 Abdullah ibn Ebu Huzeyl; 3469
 Abdullah ibn Ebu Huseyn; 2821
 Abdullah ibn Ebu Katâde; 3277, 3591
 Abdullah ibn Ebu Kays; 4712
 Abdullah ibn Ebu Müleyke; 7183
 Abdullah ibn Ebu Necih; 3282, 4121
 Abdullah ibn Ebu Ömer; 1530
 Abdullah ibn Ebu Rabîa; 1636, 3299,
 Abdullah ibn Ebu Talha; 6587, 6588
 Abdullah ibn Ebu Urâbe; 5395
 Abdullah ibn Ebu Ümeyye; 3680, 4879, 4881
 Abdullah ibn Ebu Ümeyye ibn el-Mugîre; 6228
 Abdullah ibn Ebu Ziyâd; 1941, 5047, 8446,
 Abdullah ibn el-Becelî; 3094
 Abdullah ibn el-Hâd; 886
 Abdullah ibn el-Medenî; 7251
 Abdullah ibn el-Muğaffer; 2989
 Abdullah ibn es-Sâmit; 3473
 Abdullah ibn es-Sirrî; 5435
 Abdullah ibn es-Şâir es-Seksekî ed-Dımaşkı; 3608

Abdullah ibn eŐ-Şâmî; 2813
 Abdullah ibn Enfî; 960 1410, 8544
 Abdullah ibn FıraŐ ibn Haseb; 7705
 Abdullah ibn Gâlib; 6414
 Abdullah ibn Habbâb; 6581
 Abdullah ibn Habîb; 1700
 Abdullah ibn Hakîm; 5275
 Abdullah ibn Hakîm en-Nisabûrî; 36
 Abdullah ibn Hâlid ibn Üseyyid; 914
 Abdullah ibn Halîfe; 1008
 Abdullah ibn Hanzale el, Ğasîl; 2144
 Abdullah ibn Hârîs; 29, 999, 2154, 2651, 2958, 2962, 5365, 6108, 6700, 6858, 7668
 Abdullah ibn Hârîs ibn Nevfel; 6239
 Abdullah ibn Hasan; 537
 Abdullah ibn Hazâle; 8083
 Abdullah ibn Hâzım; 4148
 Abdullah ibn Hişâm; 3440, 5502
 Abdullah ibn Humeyd; 5691
 Abdullah ibn Humeyr; 6521
 Abdullah ibn Husayf; 8654
 Abdullah ibn Huzâfe ibn Kays ibn Adiyy; 1742
 Abdullah ibn Huzâfe. es Sehmî; 4582
 Abdullah ibn Huzeyfe; 801, 802
 Abdullah ibn Hübeyre; 8012
 Abdullah ibn İbrâhîm; 2678
 Abdullah ibn İdrîs; 5136, 6414
 Abdullah ibn İmâm Ahmed; 19, 21, 718, 914, 1408, 2401, 2611, 3697, 3708, 7079, 7357
 Abdullah ibn İmrân; 1637, 1757
 Abdullah ibn İsâ ibn Abdurrahmân ibn Ebu Leylâ; 1140
 Abdullah ibn İŐhâk; 347, 8383
 Abdullah ibn İŐhâk ibn İbrâhîm; 715
 Abdullah ibn İsmâîl; 2959
 Abdullah ibn Kâ'b; 447
 Abdullah ibn Ka'b ibn Mâlik; 632, 729
 Abdullah ibn Kârız; 7306
 Abdullah ibn Kays; 953, 5098, 7298, 7657, 7666
 Abdullah ibn Abdullah ibn Kesîr; 183, 579, 1070, 1595, 1600, 1775, 2268, 2362, 2671, 2730, 3109, 3202, 4571, 4578, 7685
 Abdullah ibn Kilâbe; 8450
 Abdullah ibn Kurt el-Ezdî; 1334
 Abdullah ibn Kusayt; 2512
 Abdullah ibn Lehîa; 447, 1530, 1539, 5432, 6150, 6209, 7915
 Abdullah ibn Ma'kil; 37, 1049, 7968
 Abdullah ibn Mâlik; 4714
 Abdullah ibn Mehdi; 1706
 Abdullah ibn Mes'ade el-Fezârî; 1613, 5864
 Abdullah ibn Mes'ûd; XIV, XLV, 4, 5, 117, 122,

134, 203, 239, 250, 262, 403, 482, 525, 632, 787, 784, 676, 733, 783, 816, 836, 900, 921, 958, 970, 1002, 1048, 1050, 1061, 1067, 1069, 1171, 1188, 1197, 1204, 1286, 1322, 1341, 1344, 1345, 1365, 1387, 1397, 1447, 1493, 1518, 1523, 1539, 1540, 1542, 1569, 1576, 1582, 1584, 1591, 1609, 1635, 1661, 1673, 1694, 1696, 1701, 1705, 1731, 1738, 1788, 1873, 1890, 1945, 1972, 2068, 2080, 2081, 2150, 2167, 2168, 2195, 2209, 2265, 2286, 2349, 2355, 2405, 2409, 2430, 2439, 2440, 2441, 2447, 2460, 2467, 2495, 2498, 2503, 2512, 1534, 2821, 2867, 2903, 2906, 2943, 3089, 3101, 3161, 3171, 3318, 3332, 3336, 3367, 3374, 3388, 3471, 3608, 3670, 3681, 3685, 3695, 3696, 3707, 3835, 3893, 4046, 4065, 4068, 4121, 4135, 4139, 4154, 4155, 4254, 4291, 4352, 4357, 4398, 4414, 4415, 4509, 4520, 4557, 4589, 4634, 4635, 4636, 4647, 4671, 4690, 4709, 4713, 4719, 4728, 4739, 4742, 4782, 4786, 4804, 4815, 4818, 4881, 5022, 5090, 5098, 5099, 5133, 5144, 5160, 5168, 5169, 5170, 5184, 5186, 5241, 5344, 5491, 5654, 5673, 5675, 5676, 5680, 5702, 5735, 5848, 5854, 5858, 5861, 5890, 5931, 5990, 6000, 6036, 6039, 6040, 6050, 6058, 6179, 6191, 6206, 6211, 6582, 6584, 6586, 6592, 6596, 6602, 6605, 6652, 6670, 6684, 6694, 6942, 6949, 6967, 7001, 7053, 7054, 7103, 7104, 7153, 7261, 7265, 7274, 7334, 7494, 7527, 7583, 7853, 7869, 7870, 7884, 7890, 7937, 7941, 7942, 7946, 7953, 7966, 7968, 7983, 8061, 8065, 8077, 8108, 8136, 8137, 8163, 8170, 8188, 8196, 8204, 8212, 8227, 8228, 8229, 8233, 8262, 8265, 8268
 Abdullah ibn Meryem; 420
 Abdullah ibn Meyser; 8339
 Abdullah ibn Muânık; 6907
 Abdullah ibn Muâviye; 773Ő
 Abdullah ibn Muğaffil; 38, 2614, 3596, 6601, 7063, 7317, 7354
 Abdullah ibn Muğîre; 836
 Abdullah ibn Muhammed; 552, 556, 562, 567, 1342, 1392, 1762, 2421, 2430, 2868, 4034, 4570, 4804, 5086, 5226, 6471, 6699, 7363, 7364, 7458, 8376, 8809, 8811
 Abdullah ibn Muhammed Câbir ibn Abdullah; 5000
 Abdullah ibn Muhammed ez-Zührî; 1696
 Abdullah ibn Muhammed ibn Akîl; 109 912
 Abdullah ibn Muhammed ibn Ali; 3310
 Abdullah ibn Muhammed ibn Amr; 7650, 7762,

- 7811, 7852, 8205
 Abdullah ibn Muhammed ibn Ebu Dünyâ, 1512
 Abdullah ibn Muhammed ibn İsâ; 1881
 Abdullah ibn Muhammed ibn Kûrî; 1140
 Abdullah ibn Muhammed ibn Müslim; 9, 3108
 Abdullah ibn Muhammed ibn Şuayb; 1075
 Abdullah ibn Muhammed ibn Ukayl; 1582
 Abdullah ibn Muhammed ibn Zeyd; 2679
 Abdullah ibn Muhârik; 4317
 Abdullah ibn Muhayrîz; 2406, 2407
 Abdullah ibn Mus'ab; 4932
 Abdullah Muttarîf ibn Mes'ûd; 4975
 Abdullah ibn Mübârek; 36, 320, 636, 781, 788, 793, 795, 920, 1359, 1507, 1528, 1534, 1606, 2214, 2352, 2503, 2845, 2957, 2988, 3191, 3210, 3263, 3378, 3446, 3618, 4237, 4300, 4394, 4553, 4984, 5122, 5169, 5537, 5675, 6037, 6700, 6705, 6741, 6957, 7311, 7358, 7668, 7721, 7747, 7762, 8038, 8065, 8125, 8170, 8355, 8411
 Abdullah ibn Müemmel; 1311
 Abdullah ibn Müleyke; 720
 Abdullah ibn Münîb el-Ezdî; 7650
 Abdullah ibn Munîr; 429, 1493
 Abdullah ibn Müvekkil; 6600
 Abdullah ibn Nâfi; 880, 882, 3198, 6595
 Abdullah ibn Necîh; 4938, 4971, 7516
 Abdullah ibn Nehîk; 7819
 Abdullah ibn Nemîr; 4148, 5257, 6982, 7161
 Abdullah ibn Nevfel; 5301
 Abdullah ibn Nûmeyr; 1103, 1939, 6104, 6501
 Abdullah ibn Osmân; 3236, 6817
 Abdullah ibn Osmân ibn Hûzeym; 2936, 3284
 Abdullah ibn Ömer; XLV, 13, 44, 117, 158, 389, 447, 450, 451, 454, 481, 482, 510, 542, 545, 561, 562, 597, 600, 601, 608, 625, 676, 699, 700, 704, 706, 710, 714, 746, 756, 759, 760, 773, 774, 783, 784, 785, 786, 787, 789, 791, 792, 802, 843, 868, 872, 873, 890, 893, 898, 899, 900, 901, 913, 915, 918, 923, 924, 971, 1044, 1052, 1119, 1129, 1131, 1301, 1313, 1389, 1393, 1512, 1516, 1518, 1571, 1600, 1601, 1616, 1635, 1686, 1694, 1705, 1728, 1743, 1784, 1788, 1881, 1884, 1890, 1891, 1897, 1940, 1954, 1970, 2002, 2083, 2089, 2090, 2094, 2106, 2127, 2138, 2144, 2145, 2147, 2152, 2160, 2218, 2275, 2277, 2343, 2444, 2445, 2449, 2450, 2451, 2454, 2455, 2456, 2458, 2459, 2462, 2470, 2473, 3261, 3297, 3303, 3380, 3441, 3468, 3478, 3562, 3563, 3590, 3614, 3615, 3617, 3657, 3696, 4246, 4346, 4735, 4777, 4803, 4807, 4932, 5416, 5442, 5692, 5752, 5810, 5932, 6096, 6178, 6180, 6279, 6318, 6385, 6409, 6415, 6425, 6426, 6478, 6570, 6575, 6592, 6616, 6652, 6702, 6820, 6916, 6950, 6951, 7140, 7269, 7411, 7583, 7683, 7936, 7964, 8037, 8077, 8083, 8188, 8200, 8216, 8217, 8221, 8222, 8260, 8287, 8295, 8306, 8308, 8317, 8337, 8350, 8354, 8355, 8360, 8362, 8369, 8371, 8377, 8402, 8439, 8463, 8488, 8545, 8547, 8548, 8690, 8697, 8721, 8729, 8743
 Abdullah ibn Ömer ibn Ebân el Kûfî; 25
 Abdullah ibn Rebâh; 6117
 Abdullah ibn Rabîa; 6302, 6303, 6363
 Abdullah ibn Recâ; 522, 982, 1878, 6557
 Abdullah ibn Revâha; 714, 872, 1500, 1756, 1775, 1961, 2167, 2440, 3370, 3371, 3380, 3461, 3660, 5919, 6115, 6445, 6768, 6770, 7230, 7374, 7375, 7861, 8306
 Abdullah ibn Rûmî; 5111
 Abdullah ibn Sâbit; 138, 257, 1292, 4031
 Abdullah ibn Sa'd ibn Ebu Serh; 3387, 5563
 Abdullah ibn Saffân; 37
 Abdullah ibn Sahr; 6670, 6838
 Abdullah ibn Sâib; 800
 Abdullah ibn Saîd; 522, 877, 932, 1067, 6553, 6596, 8587
 Abdullah ibn Sâ'lebe; 3268, 3371
 Abdullah ibn Sâlih; 10, 135, 137, 570, 887, 1120, 2831, 5449, 7178, 7264
 Abdullah ibn Sâlim; 1408
 Abdullah ibn Sâmir; 8382, 8383
 Abdullah ibn Sâmit; 2207
 Abdullah ibn Selâm; 185, 242, 409, 410, 429, 430, 522, 808, 1025, 1026, 1346, 1525, 2036, 2343, 2399, 4280, 4281, 5334, 5634, 6099, 6310, 6557, 7196, 7197, 7231, 7232, 7477, 7804, 7857, 7858, 7871, 7886, 8031, 8184
 Abdullah ibn Seleme; 4921, 4922
 Abdullah ibn Sînân; 3412
 Abdullah ibn Surya el-A'ver; 576
 Abdullah ibn Süfyan; 7058
 Abdullah ibn Süheyl; 7324
 Abdullah ibn Süleymân; 1572, 8586
 Abdullah ibn Süryâ; 2363
 Abdullah ibn Şakîk; 116, 117, 3308, 4620, 4621, 6818, 7539, 7540
 Abdullah ibn Şebih; 3658, 6447, 7840
 Abdullah ibn Şeddâd; 953, 954, 3412, 3876, 3900, 4139, 4927, 6140, 6755, 8071, 8499
 Abdullah ibn Şeddâd ibn el-Hâd; 3412
 Abdullah ibn Şevzeb; 3440

Abdülhamîd ibn Behrâm; 428, 3685, 4561
 Abdülhamîd ibn Beyân; 1705
 Abdülhamîd; ibn Ca'fer; 134, 8461
 Abdülhamîd, ibn Muhammed; 7543
 Abdülhamîd; ibn Sinân; 1659
 Abdülhamîd ibn Süleymân; 3391
 Abdülhâris; 3189, 3191, 4792, 8120
 Abdülgaffâr ibn Abdullah ibn Zübeyr; 4031, 4223
 Abdülgaffâr ibn Kâsım Ebu Meryem; 6108
 Abdülğani; 7010
 Abdülilah; 3373
 Abdülkâdir; 4901, 4908
 Abdülkâdir Geylânî; 3850, 3851, 3852
 Abdülkâdir el-Mağribî; 8670
 Abdülkâdir Üdeh; 859, 868, 1792, 1811, 1835, 1851, 2227, 2238, 2258, 2267, 2282, 2293, 2320, 2340, 5791, 5847
 Abdülkays; 769, 1448, 3312, 4032
 Abdülkerîm; 56, 422, 538, 568, 1576, 2192, 2219, 3428, 5153, 5693, 7452, 7882, 7947
 Abdülkerîm Ebu Ümeyye; 50
 Abdülkerîm ibn Ebu Umeyr; 6731, 7002
 Abdülkerîm el Cezerî; 6452
 Abdülkerîm el-Cilî; 2828
 Abdülkerîm ibn el-Heysem; 340
 Abdülkerîm ibn Mâlik; 785
 Abdülkerîm ibn Mâlik el-Cezerî; 1974, 2084, 5888, 5969
 Abdulkuddûs ibn el-Haccâc; 1328
 Abdulkuddûs ibn Habîb; 1358
 Abdülmecîd; 7783
 Abdülmecîd es-Sekafî; 3252
 Abdülmelik; 209, 346, 511, 567, 777, 1405, 4981, 8200, 8291
 Abdülmelik ibn Abdülazîz; 1335 Abdülmuttalib
 Abdülmelik ibn Abdülhamîd; 7568
 Abdülmelik ibn Abdurrahman; 1722
 Abdülmelik ibn Amr; 3271, 6589, 7783
 Abdülmelik ibn Ebu Süleyman; 63, 510, 2845, 3230, 3308, 3590, 5702
 Abdülmelik ibn Hâbîb; 2131
 Abdülmelik ibn Hişâm; 837, 7341
 Abdülmelik ibn Mâlik; 2270
 Abdülmelik ibn Mervân; 565, 566, 1457, 1621, 2218, 3305, 6024
 Abdülmelik ibn Meysere; 224, 2152
 Abdülmelik ibn Muhammed; 885
 Abdülmelik ibn Muhammed es-San'ânî; 3171
 Abdülmelik ibn Numeyr; 3412
 Abdülmelik ibn Ümeyr; 26, 210, 2465, 2863, 3262, 3658, 3997, 5283, 5958, 6105, 6731

Abdülmenâf; 837
 Abdülmesîh; 1264, 1265, 1266
 Abdülmü'min; 2273
 Abdülmünzir Oğulları; 6500
 Abdul Mürîd; 8257
 Abdülmüteâli ibn Abdulvehhâb; 2041
 Abdülmuttalib; 63, 762, 774, 3363, 3365, 3370, 3445, 3680, 4879, 5301, 5389, 6228, 6229, 6467, 7026, 7159, 8660 8661
 Abdülmuttalib ibn Rabîa ibn Hâris; 3517
 Abdülmuttalib Oğulları; 6105, 6106, 6107, 6108, 7833
 Abdülmuttaliboğlu Abbâs; 1075, 3372
 Abdülmuttaliboğlu Hamza; 2332, 3373
 Abdülmuttaliboğlu Hâris oğlu Rebia; 7845
 Abdüluzzâ ibn Katan; 1997
 Abdülvâhid ed-Dımaşkî; 6109
 Abdülvâhid ibn Gıyas; 3435
 Abdülvâhid ibn Ziyâd; 873
 Abdülvahhâb Şârânî; 4893
 Abdülvâris; 20, 5692, 8070
 Abdülvâris ibn Abdüssamed; 3305, 5255
 Abdülvâris ibn Süfyân; 6573, 6640
 Abdülvehhâb; XI, 952, 1572, 1655, 2133, 3524, 6806
 Abdülvehhâb ibn Abdülmecîd; 717, 1169
 Abdülvehhâb ibn Atâ; 1940
 Abdülvehhâb ibn Buht el-Mekkî; 1891, 2498
 Abdülvehhâb ibn Hakem el-Varrâk; 3078
 Abdülvehhâb ibn Mucâhid; 1063, 2387
 Abdülvehhâb ibn Mucâhid ibn Cübeyr; 1889
 Abdurrahmân; 412, 430, 445, 685, 769, 883, 886, 900, 908, 1077, 1238, 1333, 1365, 1425, 1493, 1577, 1676, 1700, 1744, 1746, 1868, 2144, 2454, 2530, 2812, 2884, 2890, 3445, 3591, 4352, 4601, 4622, 4785, 4980, 5178, 5382, 6980, 7334, 7400, 7422, 7465, 7478, 7551, 7655, 7679, 7793, 7804, 7904, 8057, 8120, 8176, 8198, 8488
 Abdurrahmân el Azramî; 90
 Abdurrahmân el-Bennâ; 3528, 3529, 3554
 Abdurrahmân ed-Dârimî; 7857
 Abdurrahmân el-Muhâribî; 1997
 Abdurrahmân es-Sülemî; 1700, 7901
 Abdurrahmân ibn Abdullah; 887
 Abdurrahmân ibn Abdullah ibn Ebrâ; 1193
 Abdurrahmân ibn Abdullah ibn Ka'b, ibn Mâlik; 3573
 Abdurrahmân ibn Abdullah el-Ömerî; 1927, 4471
 Abdurrahmân ibn Abdullah ibn S'alebe; 3583
 Abdurrahmân ibn Abdullah ibn Mes'ûd; 1539

Abdurrahmân ibn Âdem; 2001, 2002
 Abdurrahmân ibn Âiz; 7734
 Abdurrahmân ibn A'lâ; 8188
 Abdurrahmân ibn Âlâ ibn Sâ'd; 6833
 Abdurrahmân ibn Alkame; 397
 Abdurrahmân ibn A'rec; 5071, 7181
 Abdurrahmân ibn Avf; 67, 710, 865, 869, 1269,
 1387, 1395, 1396, 1397, 1399, 1675, 1680,
 1699, 1700, 1714, 1764, 2136, 2282, 2284,
 2465, 2877, 3365, 3373, 3374, 3402, 3474,
 3582, 3583, 4398, 5189, 5687, 7110, 7306,
 7324, 7397, 7728, 7739, 7815, 7852
 Abdurrahmân ibn Bekre; 3413
 Abdurrahmân ibn el-Beylemânî; 1551, 1601
 Abdurrahmân ibn Bişr; 8354
 Abdurrahmân ibn Câbir; 6551
 Abdurrahmân ibn Cahdem el-Havlânî; 5526
 Abdurrahmân ibn Cübeyr; 1406, 6225, 6590,
 7743, 8385
 Abdurrahmân ibn Cübeyr ibn Nefîr; 3164
 Abdurrahmân ibn Ebzâ; 8410
 Abdurrahmân ibn Eslem; 843, 5172
 Abdurrahmân ibn Ebu Evfâ; 3607
 Abdurrahmân ibn Ebu Bekr; 1334, 1576, 1577,
 1661, 1679, 7245, 7246, 7251, 7252, 7253,
 7551
 Abdurrahmân ibn Ebu Bekre; 1730, 3486, 3520
 Abdurrahmân ibn Ebu Hâtîm; 1954, 5926,
 6160
 Abdurrahmân ibn Ebu Hüreyre; 2470
 Abdurrahmân ibn Ebu Bekr ibn Ebu Müleyke;
 1004
 Abdurrahmân ibn Ebu Cevn; 3433
 Abdurrahmân ibn Ebu Leylâ; 26, 292, 432, 1688,
 1706, 3782, 3795, 7720, 7945, 8524, 8560
 Abdurrahmân ibn Ebu Sâdi; 1061
 Abdurrahmân ibn Ebu Şeybe; 6535, 6765, 6774
 Abdurrahmân ibn Ebu Zinâd; 1586, 1951, 6328,
 8734
 Abdurrahmân ibn Eymen; 7936
 Abdurrahmân ibn Fudayl; 1688
 Abdurrahmân ibn Ğamîm; 347
 Abdurrahmân ibn Ğanm; 2452, 8057
 Abdurrahmân ibn Ğanem el-Eşâri; 3451
 Abdurrahmân ibn Ğazvân; 1437
 Abdurrahmân ibn Habâb es-Sülemî; 3697
 Abdurrahmân ibn Habîb; 928
 Abdurrahmân ibn Halef; 2444
 Abdurrahmân ibn Hâlid; 8399, 8745
 Abdurrahmân ibn Hâlid ibn Velîd; 3608
 Abdurrahmân ibn Hâris; 3232, 3376
 Abdurrahmân ibn Harvele; 6401

Abdurrahmân ibn Hürmüz; 5278
 Abdurrahmân ibn İbrâhîm; 1549, 1663
 Abdurrahmân ibn İshâk; 3570, 6631, 6906
 Abdurrahmân ibn İshâk el-Medenî; 5182
 Abdurrahmân ibn Kâ'b; 7897
 Abdurrahmân ibn Kâ'b ibn Mâlik; 628, 7720
 Abdurrahmân ibn Kâsım; 562, 774, 888, 5138,
 5203
 Abdurrahmân ibn Katâde en-Nasrî; 3136
 Abdurrahmân ibn Kurt; 4637, 4654
 Abdurrahmân ibn Ma'kil; 775
 Abdurrahmân ibn Mehdi; 365, 570, 875, 910,
 1687, 1771, 1923, 2145, 2676, 2882, 2988,
 3134, 3600, 5202, 5374, 5546, 6550, 6553,
 6770, 7140, 7371, 7413, 7438, 7847, 8538,
 8663, 8742
 Abdurrahmân ibn Mes'ûd ibn Eslem; 4072
 Abdurrahmân ibn Muâviye; 4155, 6697 6951
 Abdurrahmân ibn Muğîre; 3590
 Abdurrahmân ibn Muhammed; 915, 6706
 Abdurrahmân ibn Muhammed el-Muhâribi;
 1547
 Abdurrahmân ibn Muhammed ibn el-Medîni,
 1140
 Abdurrahmân ibn el Mubârek; 794, 3382
 Abdurrahmân ibn Müllî; 3995
 Abdurrahmân ibn Nâfi'; 7548
 Abdurrahmân ibn Nevfel; 7720
 Abdurrahmân ibn Osmân; 2472
 Abdurrahmân ibn Sâbit; 880, 1600, 3795, 5439,
 7758, 8273
 Abdurrahmân ibn Sahâr el-Abdî; 4224
 Abdurrahmân ibn Selmân; 8398
 Abdurrahmân ibn Semure; 891, 3698, 4324,
 8037
 Abdurrahmân ibn Sevbân; 733
 Abdurrahmân ibn Süleymân; 1513, 4722, 7687
 Abdurrahmân ibn Şureyh; 2455
 Abdurrahmân ibn Râfi'; 6769
 Abdurrahmân ibn Ubeyd; 7882
 Abdurrahmân ibn Ubeydullah; 6558
 Abdurrahmân ibn Va'le; 2452
 Abdurrahmân ibn Vâkîd Ebu Müslim; 7625
 Abdurrahmân ibn Velîd; 3134
 Abdurrahmân ibn Yahyâ; 4042
 Abdurrahmân ibn Ya'mes; 792, 801
 Abdurrahmân ibn Yezîd; 163, 1882, 4601, 6301,
 6402
 Abdurrahmân ibn Yezîd ibn Câbir; 320, 1999,
 2062, 3272, 5382
 Abdurrahmân ibn Yezîd es San'ânî; 8317
 Abdurrahmân ibn Zeyd; 143, 196, 277, 360, 365,

545, 1607, 3136, 3279, 3298, 3377, 3604,
6307, 6353, 6355, 6408, 6423, 6457, 6468,
6485, 6492, 6518, 6540, 6541, 6566, 6568,
6576, 6611, 6614, 6634, 6638, 6648, 6652,
6659, 6666, 6684, 6686, 6702, 6707, 6721,
6725, 6741, 6754, 6765, 6793, 6816, 6825,
6832, 6846, 6857, 6858, 6882, 6896, 6899,
6902, 6905, 6910, 6917, 6918, 7842, 7956,
8082, 8200, 8208, 8252, 8253, 8264, 8265,
8269, 8270, 8296, 8311, 8313, 8317, 8330,
8332, 8359, 8362, 8376, 8377, 8412, 8425,
8434, 8439, 8447, 8449, 8451, 8460, 8461,
8471, 8472, 8478, 8499, 8512, 8513, 8515,
8542, 8562, 8576, 8578, 8579, 8654, 8664,
8684, 8690, 8809.

Abdurrahmân ibn Zeyd İbn Eslem; 109, 114, 117,
142, 190, 193, 199, 229, 233, 239, 240, 258,
281, 289, 305, 330, 341, 344, 348, 383, 384,
385, 386, 393, 396, 413, 426, 482, 524, 538,
544, 730, 738, 741, 755, 786, 805, 819, 838,
966, 970, 1783, 1988, 2090, 2209, 2214, 2410,
2473, 2511, 2537, 2680, 2791, 2795, 2796,
2824, 2832, 2835, 2839, 2840, 2841, 2842,
2848, 2854, 2929, 2932, 2945, 2959, 2965,
3068, 3070, 3268, 3297, 3303, 3334, 3412,
3419, 3420, 3493, 3597, 3656, 3659, 3671,
3740, 3832, 3871, 3976, 3988, 3989, 3991,
3993, 4034, 4107, 4119, 4124, 4137, 4146, 4214,
4256, 4292, 4299, 4305, 4412, 4417, 5063,
5132, 5133, 5134, 5145, 5179, 5186, 5226, 5241,
5247, 5249, 5253, 5351, 5378, 5398, 5439,
5449, 5497, 5537, 5634, 5654, 5671, 5696,
5848, 5886, 5887, 5900, 5967, 5999, 6007,
6048, 6058, 6085, 6094, 6096, 6113, 6142,
6144, 6150, 6163, 6182, 6212, 6223, 7062,
7079, 7153, 7171, 7253, 7352, 7460, 7477,
7704, 7707, 7745, 7785, 7802, 7813, 8164,
8165, 8204

Abdurrahmân ibn Ziyâd; 873, 1581, 3516, 4307

Abdurrahmân ibn Zübeyr; 920, 921, 3266

Abdurrahîm ibn Süleymân; 1868

Abdurrahîm ibn Muhammed ibn Müslim; 1945

Abdurraûf el-Manâvî; XX

Abdürrezzâk; XX, 116, 199, 230, 233, 258, 259,
279, 292, 294, 322, 335, 337, 361, 383, 384,
385, 393, 401, 413, 420, 422, 448, 453, 459,
487, 495, 503, 521, 524, 529, 531, 543, 555,
559, 560, 561, 566, 607, 626, 632, 685, 702,
717, 730, 734, 735, 736, 746, 771, 774, 779,
780, 781, 790, 791, 792, 793, 795, 805, 818,
819, 869, 883, 884, 886, 891, 893, 894, 912,
915, 920, 922, 946, 977, 979, 980, 981, 987,

998, 1004, 1005, 1035, 1071, 1074, 1130, 1171,
1173, 1174, 1200, 1238, 1245, 1283, 1291,
1292, 1296, 1313, 1329, 1334, 1339, 1342,
1359, 1361, 1366, 1370, 1379, 1393, 1449,
1524, 1539, 1548, 1577, 1600, 1606, 1617,
1623, 1669, 1672, 1683, 1684, 1697, 1700,
1772, 1783, 1870, 1872, 1876, 1894, 1899,
1953, 1966, 1974, 1992, 2000, 2043, 2061,
2087, 2120, 2147, 2149, 2164, 2189, 2211, 2218,
2269, 2349, 2350, 2386, 2387, 2413, 2459,
2473, 2474, 2498, 2500, 2503, 2518, 2581,
2611, 2638, 2639, 2678, 2791, 2797, 2822,
2845, 2916, 2923, 2924, 2950, 2953, 2991,
3015, 3017, 3018, 3075, 3101, 3104, 3112, 3115,
3161, 3181, 3187, 3211, 3224, 3248, 3284, 3313,
3319, 3336, 3408, 3411, 3412, 3435, 3438,
3448, 3469, 3471, 3493, 3569, 3604, 3650,
3656, 3680, 3836, 3870, 3937, 3978, 3997,
4030, 4031, 4042, 4048, 4049, 4058, 4120,
4125, 4232, 4247, 4317, 4324, 5028, 5035,
5058, 5078, 5117, 5118, 5123, 5132, 5140, 5151,
5162, 5168, 5169, 5171, 5172, 5176, 5177, 5179,
5239, 5365, 5390, 5439, 5440, 5449, 5544,
5626, 5634, 5690, 5792, 5850, 5857, 5865,
5886, 5889, 5960, 5967, 5973, 5991, 6116,
6130, 6141, 6179, 6249, 6279, 6349, 6353,
6409, 6412, 6442, 6445, 6448, 6466, 6470,
6541, 6550, 6595, 6597, 6629, 6648, 6653,
6739, 6741, 6764, 6881, 6906, 6910, 6957,
6959, 7054, 7063, 7103, 7151, 7165, 7166,
7195, 7197, 7201, 7202, 7265, 7333, 7364,
7425, 7521, 7548, 7581, 7582, 7643, 7672,
7704, 7781, 7788, 7804, 7812, 7814, 7851,
7882, 7884, 7885, 7897, 7901, 7942, 7960,
8033, 8035, 8036, 8070, 8071, 8083, 8100,
8101,, 8158, 8209, 8317, 8370, 8381, 8446,
8502, 8521, 8526, 8750

Abdürrezzâk Ebu Muhammed; 3710

Abdürrezzâk es-Sevrî; 4374, 4388, 4413, 4431,
4433, 4471, 4490, 4531, 4582, 4591, 4594,
4609, 4640, 4650, 4683, 4705, 4723, 4727,
4780, 4787, 4797, 4813, 4938, 4985, 4995

Abdürrezzâk ibn Hemmâm; XIV

Abdürrezzâk ibn Ömer; 3709, 3710

Abdürrezzâk Nevfel; 4478, 7614, 7615

Abdüssamed; 362, 719, 881, 884, 1071, 1074,
1192, 1335, 1341, 1695, 1701, 1724, 2459,
3014, 3094, 3189, 3520, 3697, 4034, 5306,
6279, 6723, 6877, 7082, 7417, 7780, 8069,
8070, 8373, 8465, 8586

Abdüssamed ibn Abdülvaris; 3175, 3189, 8071

Abdüsselâm; 447, 7098, 8356

Abdüsselâm ibn Şeddâd; 800
 Abdyagûs; 8058
 Abede ed Dabbî; 6514
 Abede ibn Ebu Lûbâbe; 8803
 Abede ibn Süleymân; 2470
 Abese, 9, 334, 4545, 7136, 7474, 8105, 8201, 8218
 Âb-ı Hayât; 5021
 Âbid; 4735
 Abide; 382, 385, 2136, 2511
 Abide es Selmânî; 6603
 Abkârî; 1048, 7667
 Abser ibn Kâsım; 3472
 el-Acâib; 8456
 Acâib el-Mahlûkât; 8416
 Accâc; 116
 A. Cressy Morrison; 4761, 4766, 5982, 8090
 Acem; 2728, 5268, 5467, 5468, 5516, 6346, 7420
 Aclân Oğulları; 3567, 3583, 7399
 Achnaton; 2055, 4018, 8784
 El-Acurri; 2039
 Âd; 62, 86, 415, 2996, 2999, 3006, 3007, 3009, 3011, 3012, 3013, 3014, 3039, 3254, 3566, 3567, 3937, 3960, 3961, 4006, 4291, 5514, 5631, 6008, 6009, 6082, 6083, 6085, 6086, 6087, 6286, 6287, 6384, 7478, 6493, 6994, 7006, 7027, 7048, 7049, 7254, 7255, 7256, 7257, 7258, 7444, 7492, 7493, 7494, 7557, 7560, 7599, 8054, 8075, 8076, 8077, 8078, 8108, 8448, 8449
 Adam Simith; 1082, 1083
 Adams; 4758
 Addas; 3363
 Hz. Âdem; XXXII, 24, 208, 237, 239, 242, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 265, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 313, 314, 316, 317, 333, 398, 447, 451, 491, 516, 536, 549, 559, 560, 570, 648, 708, 775, 815, 818, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 892, 908, 972, 989, 999, 1010, 1053, 1118, 1154, 1157, 1160, 1164, 1168, 1229, 1230, 1231, 1236, 1250, 1251, 1263, 1264, 1266, 1271, 1272, 1291, 1298, 1305, 1308, 1315, 1364, 1498, 1541, 1542, 1543, 1786, 1945, 1994, 2003, 2005, 2010, 2011, 2013, 2016, 2038, 2040, 2059, 2092, 2153, 2162, 2174, 2175, 2193, 2200, 2202, 2203, 2204, 2206, 2209, 2210, 2211, 2213, 2224, 2328, 2549, 2551, 2555, 2556, 2694, 2695, 2697, 2698, 2702,

2726, 2759, 2762, 2913, 2914, 2915, 2916, 2918, 2921, 2922, 2923, 2924, 2925, 2927, 2928, 2940, 2964, 2973, 2974, 2977, 2978, 3003, 3032, 3098, 3099, 3132, 3133, 3140, 3141, 3142, 3143, 3144, 3145, 3146, 3149, 3150, 3152, 3155, 3169, 3188, 3190, 3191, 3192, 3706, 3787, 3864, 3939, 3944, 3945, 3949, 3961, 3986, 4017, 4062, 4065, 4137, 4179, 4209, 4307, 4386, 4388, 4390, 8392, 4393, 4410, 4427, 4604, 4607, 4611, 1613, 4617, 4620, 4621, 4626, 4641, 4642, 4643, 4660, 4665, 4678, 4698, 4708, 4716, 4780, 4790, 4791, 4807, 4811, 4813, 4820, 4832, 4850, 4853, 4856, 4887, 4889, 4893, 4945, 4965, 5011, 5012, 5080, 5086, 5102, 5105, 5108, 5126, 5127, 5128, 5130, 5133, 5140, 5156, 5175, 5193, 5203, 5216, 5239, 5245, 5275, 5276, 5277, 5278, 5279, 5312, 5334, 5379, 5408, 5410, 5414, 5555, 5556, 5560, 5566, 5567, 5568, 5587, 5589, 5590, 5634, 6231, 6267, 6341, 6342, 6344, 6366, 6435, 6436, 6473, 6474, 6551, 6593, 6611, 6612, 6613, 6616, 6618, 6619, 6620, 6634, 6650, 6685, 6890, 6943, 6944, 6949, 6957, 6980, 6983, 7034, 7035, 7056, 7057, 7082, 7090, 7130, 7278, 7279, 7420, 7629, 7674, 7677, 7693, 7695, 7696, 7738, 7758, 7883, 7895, 7899, 7953, 7954, 7959, 7993, 8065, 8119, 8120, 8122, 8163, 8171, 8211, 8342, 8460, 8515, 8606, 8616, 8711, 8712
 Âdem ibn Alî; 4887
 Âdem ibn Ebu İyâs; 376, 410, 685, 2675, 4601, 7886, 7913
 Aden; 203, 295, 4037, 5099, 5441, 6083, 7181, 7182, 7186, 7743
 Âd ibn İrem ibn Sâim ibn Nûh; 7557
 Adî ibn Kâ'b; 564
 Adî ibn Kâ'b ibn Lûey; 563
 Âdiyât; 1691, 3198, 3650, 5223, 8702
 Adıyy; 1692, 3315, 3354, 3456, 3466, 3876
 Adıyy ibn Adıyy; 1286
 Adıyy ibn Adıyy el-Kindî; 2432
 Adıyy ibn Âmire el-Kindî; 1408, 2431
 Adıyy ibn Beddâ; 14, 16, 2512
 Adıyy ibn Ertâa; 8189
 Adıyy ibn Fadî; 5545
 Adıyy ibn Hâtım; 99, 116, 731, 739, 1289, 2093, 2094, 2095, 2097, 2113, 2126, 2127, 2129, 2131, 2132, 3353, 3465, 8569, 8795, 8796
 Adıyy ibn Hâtım el-Tâî; 2118
 Adıyy ibn Kâ'b 7340, 8072
 Adıyy ibn Neccâr; 1387
 Adıyy ibn Sâbit; 1611, 3435, 5853, 8511

Adıyy
 Adıy
 Adıyy
 Adler
 Adn
 52
 Adnâr
 Adnar
 Adrin
 Affân;
 95
 16
 30
 39
 46
 53
 61
 65
 73
 76
 85
 Affan
 Afrâ;
 Afridu
 Afrika
 50
 Afriki
 Afriki
 Ağarr
 Agleb;
 Ağleb
 el-ahb
 Ahd-i
 Ahd-i
 Ahd-i
 Ahfeş;
 Ahkâf;
 300
 599
 725
 811
 Ahkâf
 el-Ahk
 el-Ahk
 el-Ahk
 Ahkan
 Ahmed
 129
 131
 133
 135
 137

- Adiyy ibn Umeyra el-Kindî; 1285, 3274
 Adiy ibn Zeyd; 2037
 Adiyy Oğulları; 3315, 6105, 7125, 7361, 7847
 Adler; 5581, 5582, 5596
 Adn Cemmetleri; 236, 4492, 4493, 4985 5162,
 5254, 5256, 5993, 6555, 7872
 Adnân; 2855
 Adnanoğulları; 1542
 Adrinal; 507
 Affân; 18, 210, 338, 735, 776, 880, 884, 909, 918,
 955, 1064, 1075, 1118, 1127, 1284, 1342, 1385,
 1675, 1710, 1992, 2386, 2552, 2989, 3014,
 3095, 3409, 3443, 3446, 3502, 3795, 3837,
 3915, 3978, 3996, 3998, 4090, 4222, 4354,
 4620, 4728, 4780, 4994, 5123, 5187, 5255,
 5306, 5445, 5652, 5960, 5991, 6106, 6166,
 6167, 6179, 6354, 6445, 6520, 6539, 6541,
 6549, 6563, 6774, 6862, 6924, 6950, 7260,
 7353, 7371, 7401, 7539, 7551, 7625, 7651,
 7682, 7695, 7808, 8071, 8209, 8379, 8473,
 8559, 8588, 8694, 8803
 Affan ibn Müslim; 3175
 Afrâ; 3370, 3371
 Afridun; 5064, 5065
 Afrika; 1713, 2562, 3359, 3952, 4182, 4443, 4445,
 5066, 5068, 7083
 Afrikiş; 5066
 Afrikiyye; 5032, 5066
 Ağarr ibn Sabbah; 7842
 Agleb; 8194
 Agleb ibn Temîm; 4386, 6916, 8745.
 el-ahbâr; 2043, 2474, 3320
 Ahd-i Atik; 127, 2976
 Ahd-i Cedîd; 3943
 Ahd-i Kadîm; 3676, 3943, 4912, 4913, 4915
 Ahfeş; 151, 7691
 Ahkâf; 105, 335, 669, 934, 2637, 2834, 2870,
 3004, 3011, 3040, 3169, 4502, 4556, 4887,
 5995, 6987, 6999, 7008, 7049, 7069, 7171,
 7254, 7255, 7258, 7438, 7443, 7464, 7567,
 8111, 8128, 8136, 8144, 8145
 Ahkâf Süresi; 6405, 6450, 6666, 6688, 6776, 6968
 el-Ahkâm; 1313, 1407, 1625, 5354, 7292
 el-Ahkâm alâ Ebvâb'it-Tenbîh; XII,
 el-Ahkâm'ül-Kebîr; 1616
 Ahkam'ul-Kur'an; XIV, 3558
 Ahmed; 122, 1268, 1284, 1285, 1286, 1287, 1292,
 1294, 1295, 1298, 1299, 1303, 1304, 1307,
 1311, 1312, 1313, 1323, 1328, 1329, 1332, 1333,
 1334, 1335, 1338, 1339, 1341, 1342, 1349,
 1354, 1359, 1360, 1363, 1365, 1366, 1369,
 1371, 1372, 1382, 1383, 1385, 1386, 1389,
 1394, 1399, 1402, 1403, 1405, 1406, 1407,
 1408, 1410, 1411, 1419, 1437, 1441, 1442, 1443,
 1450, 1493, 1499, 1503, 1509, 1529, 1530,
 1532, 1533, 1542, 1547, 1548, 1571, 1572,
 1582, 1586, 1593, 1594, 1600, 1601, 1602,
 1603, 1608, 1612, 1620, 1621, 1623, 1638,
 1639, 1655, 1656, 1657, 1660, 1662, 1663,
 1664, 1665, 1667, 1671, 1675, 1676, 1677,
 1680, 1681, 1682, 1686, 1687, 1688, 1689,
 1695, 1696, 1701, 1703, 1708, 1709, 1710,
 1712, 1723, 1724, 1725, 1726, 1730, 1731,
 1732, 1733, 1737, 1738, 1742, 1746, 1752,
 1758, 1771, 1773, 1776, 1778, 1783, 1784,
 1787, 1788, 1791, 1813, 1814, 1827, 1830, 2614,
 2936, 3078, 3096, 6105, 7196, 7869, 8110
 Ahmed el Aceliyye; 6168
 Ahmed Emîn; 3716
 Ahmed en-Nesei; 1267
 Ahmed er-Rufâî; 3850, 3851
 Ahmed Hanefî; 3528
 Ahmed ibn Abdulazîz el-Mısırî; 4261
 Ahmed ibn Abdülcebbâr; 6108
 Ahmed ibn Abdullah; 511
 Ahmed ibn Abdullah ibn Abdürrezzâk; 3710
 Ahmed ibn Abdullah el-Bezzâr, et-Tüsterî; 7938
 Ahmed ibn Abdullah ibn Yûnus; 2867
 Ahmed ibn Abdülmelik; 567, 1332, 4432, 5098,
 7422, 7654, 7738
 Ahmed ibn Abdülmelik el-Harrânî; 6943
 Ahmed ibn Abdurrahmân; 1192, 1410, 6574,
 6794, 7263, 8378
 Ahmed ibn Abdurrahman ibn Ebu ibn Vehb;
 5813
 Ahmed ibn Abdülvehhâb; 2364, 7822
 Ahmed ibn Abede; 10, 8575
 Ahmed ibn Ali; 2269, 3576, 5545, 7197
 Ahmed ibn Ali ibn el-Müsennâ; 82
 Ahmed ibn Ali en-Nesei; 1679
 Ahmed ibn Amr; 5092, 5433, 7704, 8579, 8586
 Ahmed ibn Amr ibn Ebu Âsım en-Nebîl; 1664
 Ahmed ibn Amr ibn Ebu Âsım; 2707, 6009
 Ahmed ibn Amr el-Bezzâr; 7582
 Ahmed ibn Âsım; 6482
 Ahmed ibn Bekkâr; 7543
 Ahmed ibn Ca'fer; 5111
 Ahmed ibn Dâvûd; 879
 Ahmed ibn Dâvud el-Vâsikî; 5888
 Ahmed ibn Ebul-Havâri; 6266, 6322
 Ahmed ibn Ebu Taybe; 3134
 Ahmed ibn Fadl el Askalânî; 6491
 Ahmed ibn Ferec; 6706
 Ahmed ibn Gazzâl; 4261

Ahmed ibn İsmâ; 448, 2439, 7191, 8447, 8809
 Ahmed ibn İsmâ El-Ansârî; 6429, 6491, 6920
 Ahmed ibn İshâk; 346, 783, 792, 2219, 3591, 3670, 4222, 4981, 8736
 Ahmed ibn İshâk el-Ahvâzi; 510, 6040
 Ahmed ibn İshâk Cevherî; 2039
 Ahmed ibn İshâk el-Basrî; 7191
 Ahmed ibn İshak es-Sülemî; 7370
 Ahmed ibn İşkâb; 7721
 Ahmed ibn Kâmil; 134, 515, 1139, 1940, 2104
 Ahmed ibn Kâmil el-Kâzî; 1658
 Ahmed ibn Kâsım; 782, 885, 7202
 Ahmed ibn Kâsım ibn Atiyye; 1005, 1058, 1672, 3334
 Ahmed ibn Kays; 3477, 4125, 4126, 7447, 7476, 8583
 Ahmed ibn Mâlik; 1723
 Ahmed ibn Mansûr; 1875, 1941, 2417, 2449, 3266, 6560, 6636, 6654, 7216, 7529, 7853, 7941, 8120, 8295
 Ahmed ibn Mansur ez-Ziyâdî; 5700
 Ahmed ibn Menî'; 1335, 2463, 3068, 5488, 7708, 7946, 8739
 Ahmed ibn Mensûr el Mervezî; 3072, 5123
 Ahmed ibn Mikdâm; 3413
 Ahmed ibn Mu'allâ; 324, 6608
 Ahmed ibn Muhammed; 906, 1077, 1687, 2634, 7420, 8101, 8502
 Ahmed ibn Muhammed ibn Abdullah; 2680
 Ahmed ibn Muhammed ibn Âsım; 7298
 Ahmed ibn Muhammed ibn Ebu Bekr; 6251
 Ahmed ibn Muhammed el-Mervezî; 5965
 Ahmed ibn Muhammed el-Mekki; 2002
 Ahmed ibn Muhammed ibn Müslim; 372
 Ahmed ibn Muhammed ibn Nâfi; 5395
 Ahmed ibn Muhammed et-Tûsî; 6207, 6523
 Ahmed ibn Muhammed ibn Ubeydullah; 1002
 Ahmed ibn Muhammed ibn Sâbit; 1604
 Ahmed ibn Muhammed ibn Süleymân el-Mâlikî; 2042
 Ahmed ibn Muhammed ibn Yahyâ; 5675, 7351
 Ahmed ibn Muhammed ibn Yahyâ ibn Hamza; 3263
 Ahmed ibn Muhammed ibn Ziyâd; 16
 Ahmed ibn Nadr; 1293
 Ahmed ibn Nadr ibn Abdülvehhâb; 3287
 Ahmed ibn Nasr; 1523, 5294
 Ahmed ibn Nasr ibn Ziyâd; 7982
 Ahmed ibn Osmân; 7547
 Ahmed ibn Osmân el-Basrî; 7549
 Ahmed ibn Osmân ibn Hâkim; 191, 3377
 Ahmed ibn Osmân ibn Hâkim el Evdî; 4323

Ahmed ibn Osmân ibn Yahyâ; 600, 1044
 Ahmed ibn Ruşdeyn; 4236
 Ahmed ibn Sabâh; 8061
 Ahmed ibn Sâbit; 6430
 Ahmed ibn Sâbit er-Râzî; 515
 Ahmed ibn Saïd; 7810, 8034, 8173
 Ahmed ibn Saïd ibn Dârimî; 7398
 Ahmed ibn Saïd el-Hemedânî; 2343
 Ahmed ibn Sâlih; 352, 457, 1034, 5396, 6595, 6694, 6695, 6777, 6862, 7851, 8740
 Ahmed ibn Seleme; 6601, 8101
 Ahmed ibn Seybân er-Ramlî; 5433
 Ahmed ibn Seyyâr; 8188
 Ahmed ibn Sînâ; 5991
 Ahmed ibn Sînân; 385, 425, 434, 783, 955, 1242, 1322, 1523, 1550, 1574, 1614, 1615, 1666, 1769, 1895, 1984, 2081, 2966, 4068, 4070, 5159, 5164, 5189, 5276, 5334, 5441, 5516, 5549, 5558, 5677, 6446, 6490, 7421, 7644, 7687, 7946, 8030, 8101, 8104, 8206, 8323, 8513
 Ahmed ibn Sînân el-Vâsitî; 2062, 2869, 5854
 Ahmed ibn Süheyl el Vâsitî; 3077, 4048
 Ahmed ibn Süleymân; 1062, 5655, 6007
 Ahmed ibn Süleymân en Necâd; 8151
 Ahmed ibn Şebîb; 5862
 Ahmed ibn Şerîk; 8058
 Ahmed ibn Şüreyk; 803, 3315
 Ahmed ibn Târik; 2039
 Ahmed ibn Velîd; 1884, 2675, 7702
 Ahmed ibn Yahyâ; 66, 383, 782, 6686, 7202, 7421, 7939
 Ahmed ibn Yahyâ el-Hülyânî; 4973
 Ahmed ibn Yahyâ es-Sûfî; 4214
 Ahmed ibn Yûnus; 428, 1662, 1951, 2432, 3302, 5396, 7791
 Ahmed ibn Zübeyr; 5195, 7078
 Ahmed ibn Kâdiyânî; 2012
 Ahmed ibn-i Muhtâr; 7868
 Ahmed Mustafâ el-Merâgî; 3482
 Ahmedî; 304
 Ahnes; 1358
 Ahmenidler; 3719
 Ahnes ibn Şerîk; 2606, 6854, 8339, 8654
 Ahnes ibn Şüreyk; 3364
 Ahvaz; 5958, 7139
 el-Ahvezi fî Şerh'it-Tirmizî; 3171
 Ahzâb (sûresi); 3137, 3180, 3460, 3593, 5104, 5209, 5398, 5400, 5411, 5719, 5747, 5812, 5862, 5869, 5874, 5931, 5974, 6005, 6214, 6236, 6463, 6465, 6467, 6471, 6475, 6476, 6490, 6501, 6574, 7579, 6597, 8629, 8714

Ahzâb; 64, 198, 465, 530, 832, 947, 954, 964, 1388, 1423, 1608, 1619, 1620, 1639, 1677, 1704, 1734, 2947, 4781, 4948, 7656, 7868, 7909, 7957, 8178

Hz. Aişe; 11, 38, 124, 138, 236, 412, 439, 455, 456, 461, 465, 499, 530, 543, 552, 561, 562, 565, 566, 567, 598, 637, 638, 702, 706, 714, 719, 720, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 774, 775, 779, 780, 788, 796, 802, 805, 820, 875, 876, 877, 892, 893, 894, 895, 898, 899, 900, 910, 919, 920, 921, 935, 954, 956, 1049, 1065, 1068, 1071, 1073, 1074, 1132, 1158, 1169, 1170, 1174, 1188, 1191, 1196, 1229, 1245, 1313, 1377, 1387, 1394, 1402, 1403, 1428, 1447, 1450, 1468, 1473, 1512, 1516, 1518, 1526, 1546, 1549, 1550, 1552, 1559, 1566, 1570, 1572, 1577, 1607, 1615, 1624, 1643, 1667, 1686, 1688, 1702, 1706, 1707, 1712, 1713, 1723, 1756, 1757, 1882, 1883, 1930, 1941, 1942, 1948, 1950, 1951, 1952, 1954, 1955, 1956, 1957, 1974, 2079, 2080, 2090, 2119, 2133, 2147, 2154, 2206, 2208, 2273, 2275, 2277, 2389, 2414, 2418, 2419, 2425, 2431, 2439, 2441, 2442, 2445, 2446, 2462, 2463, 2649, 2684, 2704, 2786, 2788, 2810, 2812, 2820, 2851, 2863, 2864, 2878, 2879, 2884, 2892, 2916, 3068, 3169, 3184, 3185, 3197, 3272, 3276, 3309, 3375, 3433, 3460, 3529, 3547, 3551, 3600, 3619, 3651, 3670, 3682, 3711, 3844, 3934, 3937, 4043, 4114, 4140, 4153, 4154, 4155, 4216, 4327, 4329, 4454, 4519, 4601, 4606, 4648, 4652, 4674, 4675, 4712, 4714, 4717, 4805, 4926, 4927, 4960, 5012, 5101, 5111, 5136, 5137, 5159, 5209, 5339, 5349, 5386, 5393, 5410, 5411, 5470, 5472, 5479, 5482, 5486, 5495, 5501, 5544, 5615, 5653, 5657, 5671, 5791, 5792, 5794, 5795, 5796, 5799, 5800, 5801, 5802, 5803, 5804, 5805, 5806, 5807, 5811, 5812, 5813, 5848, 5853, 5858, 5860, 5861, 5862, 5863, 5865, 5874, 5876, 5924, 5927, 5931, 5932, 5965, 5968, 6105, 6112, 6117, 6171, 6282, 6385, 6413, 6428, 6471, 6499, 6500, 6501, 6508, 6509, 6513, 6514, 6515, 6516, 6523, 6524, 6525, 6526, 6531, 6532, 6543, 6544, 6545, 6546, 6564, 6566, 6567, 6568, 6570, 6573, 6575, 6576, 6599, 6601, 6612, 6699, 6766, 6767, 6768, 6770, 6834, 6867, 6895, 6924, 7000, 7001, 7063, 7079, 7082, 7107, 7124, 7125, 7244, 7246, 7252, 7257, 7285, 7334, 7335, 7382, 7413, 7422, 7448, 7478, 7515, 7523, 7534, 7535, 6538, 7539, 6540, 7543, 7547, 7605,

7609, 7643, 7655, 7668, 7675, 7719, 7720, 7725, 7767, 7768, 7772, 7773, 7779, 7780, 7816, 7840, 7841, 7846, 7850, 7851, 7886, 7895, 7956, 7957, 7958, 7960, 7962, 7964, 7979, 8021, 8033, 8034, 8035, 8036, 8071, 8072, 8108, 8162, 8164, 8165, 8166, 8167, 8188, 8209, 8215, 8216, 8218, 8295, 8296, 8309, 8315, 8316, 8367, 8368, 8410, 8424, 8472, 8499, 8521, 8526, 8532, 8533, 8547, 8548, 8569, 8664, 8695, 8696, 8730, 8731, 8735, 8740, 8747, 8806, 8810, 8811, 8812

Âişe Bint Osmân Abdul Eshel; 1446

Âişe bint Talha; 3169

Âiz ibn Amr el-Müzenî; 3596

Akabe; 569, 3221, 3222, 3249, 3306, 3365, 3673,

3713, 3719, 4629, 4706, 5510, 6814, 7849

Akdeniz; 2996, 2999, 3000, 3461, 3720, 3722,

4441, 4442, 5032, 5065, 5068, 5074, 8321

Âkîb; 1266, 1267, 1268, 1271, 3186, 7301, 7868

Âkîf; 4772

Âkîf Nûrî; 868, 4190, 4773

Akîk; 1464

Akîl; 1548, 1875, 2524, 3074, 4634, 7793, 7812

Akîlî; 8189

Akîl ibn Ebu Tâlib ibn Abdulmuttalib; 1683, 3384

Akka; 6322

A'krâ ibn Hâbis; 1311, 1869, 2636, 3518, 3522, 3523, 6767, 7397, 7401

Akraş ibn Züeyb; 7682

Akrep burcu; 6033, 6034, 6035, 6036

Aktâb-ı Erbaa; 3850

A'lâ; 174, 877, 1499, 2505, 2890, 2934, 3638, 7030, 7168, 7413, 7606

Alâaddin Ali el-Hâzin; 1180

A'lâ ibn Abdurrahmân; 94, 1969, 7216

A'lâ ibn Abdurrahmân ibn Ya'kûb; 17, 1527, 6178

A'lâ ibn Bedr; 7107, 7508, 7667

A'lâ ibn Sâ'd; 8188

A'lâ ibn Sâlim; 5665

A'lâ ibn Zübeyr el Kitâbî; 6335

A'lâ Suresi; 5240, 5244, 5254, 6232, 8337, 8712

A'lak; 51, 6305, 7072, 8032, 8176, 8702

Alaska; 1097

A'lây-ı İlliyyîn; 817, 1364, 7673

Albâ ibn Ahmed; 3933, 7758

Albert Georgy; 4548

Albert Makomb Wenchester; 2747

Alexis Carrel; 1653, 5577, 5578, 5579, 5583, 8089

Alfa Procyne; 6035

Ali; 5,
14,
44,
74,
79,
89,
94,
101,
121,
131,
141,
151,
161,
166,
170,
181,
191,
213,
216,
221,
231,
241,
246,
251,
270,
279,
284,
286,
294,
299,
323,
334,
341,
346,
351,
366,
380,
404,
422,
470,
452,
507,
524,
538,
553,
573,
578,
587,
610,
624,
796,
807

Ali; 5, 17, 36, 37, 38, 46, 65, 74, 82, 129, 148, 149, 152, 153, 235, 280, 298, 335, 393, 440, 449, 451, 457, 487, 558, 607, 701, 732, 736, 746, 760, 771, 774, 776, 777, 778, 779, 783, 793, 801, 802, 842, 865, 866, 884, 887, 891, 897, 898, 900, 913, 914, 915, 922, 924, 935, 940, 951, 952, 954, 955, 980, 987, 1003, 1004, 1010, 1032, 1048, 1062, 1063, 1130, 1139, 1170, 1211, 1212, 1240, 1271, 1307, 1312, 1314, 1324, 1330, 1368, 1375, 1377, 1403, 1411, 1437, 1447, 1449, 1474, 1528, 1550, 1570, 1584, 1585, 1613, 1615, 1616, 1617, 1618, 1622, 1628, 1630, 1635, 1636, 1637, 1639, 1640, 1664, 1666, 1679, 1684, 1686, 1688, 1700, 1702, 1703, 1704, 1714, 1742, 1776, 1785, 1817, 1821, 1825, 1836, 1851, 1893, 1924, 1929, 1935, 1963, 2093, 2097, 2104, 2105, 2110, 2130, 2136, 2139, 2145, 2147, 2149, 2152, 2153, 2168, 2172, 2222, 2223, 2224, 2269, 2275, 2287, 2290, 2350, 2353, 2357, 2383, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2398, 2399, 2400, 2402, 2403, 2411, 2416, 2417, 2445, 2450, 2463, 2474, 2494, 2496, 2499, 2500, 2511, 2513, 2518, 2588, 2606, 2608, 2636, 2681, 2709, 2710, 2727, 2731, 2759, 2771, 2792, 2795, 2796, 2806, 2812, 2818, 2831, 2839, 2840, 2841, 2844, 2847, 2853, 2854, 2858, 2867, 2872, 2886, 2890, 2904, 2929, 2933, 2945, 2948, 2951, 2953, 2959, 2963, 2969, 2995, 3007, 3011, 3015, 3102, 3177, 3234, 3251, 3256, 3259, 3265, 3302, 3310, 3311, 3341, 3365, 3366, 3370, 3381, 3397, 3412, 3415, 3416, 3417, 3438, 3443, 3446, 3448, 3460, 3468, 3469, 3473, 3475, 3477, 3480, 3518, 3528, 3546, 3570, 3572, 3619, 3662, 3665, 3666, 3667, 3668, 3681, 3683, 3706, 3804, 3851, 3913, 3926, 3928, 3929, 3993, 4048, 4051, 4142, 4214, 4220, 4221, 4223, 4226, 4227, 4336, 4352, 4357, 4395, 4397, 4700, 4709, 4712, 4713, 4731, 4735, 4828, 4529, 4945, 4949, 5017, 5034, 5062, 5064, 5076, 5091, 5133, 5182, 5183, 5185, 5200, 5249, 5265, 5267, 5342, 5348, 5369, 5386, 5387, 5433, 5434, 5471, 5490, 5492, 5514, 5534, 5557, 5674, 5688, 5718, 5727, 5731, 5734, 5775, 5779, 5780, 5784, 5785, 5788, 5789, 5794, 5830, 5856, 5864, 5867, 5869, 5874, 5880, 5888, 5891, 5958, 5999, 6032, 6106, 6107, 6108, 6109, 6177, 6186, 6187, 6233, 6247, 6277, 7674, 7708, 7901, 7944, 7946, 7963, 7966, 8045, 8063, 8073, 8077, 8078, 8079, 8080, 8122, 8222, 8229

Ali el-Esedî; 2224
 Ali el-Karî; XXVII
 Ali ibn Abbâs; 8477, 8492
 Ali ibn Abdullah; 37, 796, 1353, 1687, 1751, 1868, 2133, 3375, 4335, 4380, 4705, 4787, 5929, 6447, 6586, 6591, 6668, 6991, 7377, 7397, 7461, 7687, 7861
 Ali ibn Abdûlâ'lâ; 2154
 Ali ibn Abdûlazîz; 1377, 1759, 2541, 3577, 4738, 6971, 7306, 8221
 Ali ibn Ahmed; 512, 959, 6859, 7260, 7341, 8727
 Ali ibn Ahmed ibn Addân; 4633
 Ali ibn Ahmer; 5167
 Ali ibn Ali; 25
 Ali ibn Âsım; 598, 967, 1545, 1969, 2855, 2935, 5801, 7968
 Ali ibn Ayyâs; 1600, 4807, 8487
 Ali ibn Bahr; 3709, 7690
 Ali ibn Büzeyme; 886, 2081, 3133, 6395
 Ali ibn Ca'd; 1659, 2933, 6412
 Ali ibn Ebu Dılâme el-Bağdâdî; 3688 5301
 Ali ibn Ebu Sarrâ; 4224
 Ali ibn Ebu Tâlib; XIV, 109, 156, 420, 456, 512, 535, 557, 559, 1952, 1966, 2042, 2069, 2081, 2085, 2105, 2156, 2157, 2211, 2274, 2352, 2414, 2441, 2444, 2449, 6388, 6389, 6415, 6455, 6468, 6477, 6497, 6506, 6516, 6521, 6522, 6523, 6524, 6526, 6558, 6582, 6584, 6592, 6606, 6609, 6663, 6705, 6734, 6816, 6818, 6819, 6820, 6906
 Ali ibn Ebu Talha; XIV, 21, 28, 62, 143, 171, 180, 199, 200, 202, 322, 337, 345, 348, 360, 413, 486, 488, 496, 509, 538, 571, 576, 596, 606, 685, 691, 699, 728, 737, 741, 762, 765, 769, 772, 784, 785, 787, 791, 869, 870, 871, 907, 931, 943, 946, 963, 1050, 1051, 1056, 1073, 1131, 1167, 1168, 1259, 1323, 1550, 1570, 1573, 1578, 1600, 1604, 1606, 1655, 1667, 1672, 1677, 1679, 1681, 1682, 1683, 1686, 1736, 1739, 1746, 1760, 1767, 1772, 1923, 1930, 1943, 1949, 1954, 1982, 1988, 2082, 2083, 2084, 2098, 2102, 2103, 2127, 2132, 2162, 2192, 2196, 2210, 2213, 2215, 2221, 2349, 2354, 2355, 2360, 2388, 2410, 2412, 2418, 2435, 2450, 2467, 2468, 2469, 2918, 3133, 3162, 3180, 3196, 3201, 3202, 3211, 3229, 3233, 3236, 3251, 3253, 3254, 3265, 3274, 3288, 3297, 3299, 3309, 3313, 3315, 3322, 3325, 3378, 3385, 3388, 3419, 3424, 3437, 3472, 3492, 3582, 3587, 3563, 3656, 3670, 3671, 3684, 3685, 3699, 3700, 3740, 3868,

3901, 3984, 3992, 3993, 4001, 4047, 4075, 4155, 4213, 4218, 4220, 4230, 4240, 4259, 4312, 4353, 4404, 4414, 4434, 4531, 4575, 4559, 4715, 4777, 4779, 4791, 4820, 4927, 4938, 4997, 5021, 5071, 5118, 5122, 5132, 5135, 5145, 5147, 5150, 5160, 5165, 5178, 5179, 5180, 5181, 5182, 5184, 5200, 5201, 5240, 5243, 5258, 5271, 5276, 5279, 5333, 5375, 5387, 5392, 5394, 5439, 5440, 5448, 5475, 5493, 5496, 5498, 5521, 5522, 5545, 5675, 5689, 5809, 5884, 5888, 5890, 5896, 5926, 5930, 5933, 5968, 5999, 6030, 6043, 6050, 6085, 6088, 6107, 6108, 6113, 6142, 6172, 6180, 6223, 6302, 6349, 6408, 6450, 6542, 6561, 6579, 6602, 6604, 6612, 6684, 6694, 6697, 6734, 6765, 6794, 6806, 6838, 6868, 6882, 6917, 6942, 6943, 6945, 6949, 6961, 6983, 6999, 7007, 7030, 7056, 7058, 7064, 7082, 7088, 7097, 7099, 7100, 7106, 7110, 7139, 7157, 7165, 7170, 7171, 7183, 7186, 7191, 7192, 7229, 7234, 7236, 7237, 7243, 7255, 7266, 7323, 7324, 7349, 7354, 7358, 7362, 7371, 7372, 7378, 7389, 7396, 7407, 7440, 7447, 7449, 7465, 7472, 7474, 7478, 7496, 7507, 7508, 7509, 7513, 7529, 7544, 7548, 7562, 7567, 7627, 7641, 7654, 7667, 7860, 7930, 7936, 7941, 7966, 8065, 8086, 8100, 8102, 8119, 8125, 8168, 8178, 8195, 8196, 8203, 8217, 8253, 8265, 8313, 8318, 8319, 8323, 8330, 8338, 8361, 8371, 8377, 7401, 8412, 8435, 8441, 8462, 8471, 8472, 8488, 8510, 8587, 8698, 8748, 8810
 Ali ibn Ebu Zeyd; 4337
 Ali ibn el Medîni; 242, 1370, 1371, 1394, 1410, 1443, 1880, 2060, 2276, 2413, 2418, 2451, 3251, 4706, 5660, 6108, 7333, 7752, 7831, 8184, 8439
 Ali ibn el Muvaffak; 2896
 Ahmed ibn el-Mübârek; 187, 2815
 Ali ibn Hacer; 75, 110, 412, 2890, 7662
 Ali ibn Hâlid; 8440
 Ali ibn Hafs; 5355
 Ali ibn Ebu Hâmid; 2419
 Ali ibn Harb; 1141, 1655, 1667, 1776, 2214, 2444, 3836, 6520, 7754
 Ali ibn Hasan; 36, 37, 293, 306, 2091, 2092, 2426, 2505, 7832
 Ali ibn Hasan el-Hesencânî; 1952, 5135
 Ali ibn Hâtîm; 731
 Ali ibn Hats; 8697
 Ali ibn Havşeb; 8079
 Ali ibn Hemşâz; 1002

Ali ibn Hucr; 2869, 6221, 6830, 7263, 8566
 Ali ibn Huzeyme; 2430
 Ali ibn Hüseyin; 398, 434, 568, 772, 808, 894, 1073, 1198, 1635, 1764, 1899, 2058, 2081, 2127, 2194, 2269, 4375, 4413, 5128, 5133, 5163, 5251, 5277, 5307, 5348, 5391, 5424, 5435, 5483, 5496, 5506, 5557, 5661, 5662, 5679, 5864, 5899, 6066, 6076, 6301, 6315, 6327, 6410, 6565, 6576, 6579, 6589, 6592, 6595, 6644, 6686, 6705, 6712, 6773, 6813, 6838, 6872, 6908, 7002, 7011, 7016, 7062, 7104, 7166, 7192, 7251, 7252, 7268, 7335, 7338, 7356, 7942, 7963, 8154, 8270, 8321, 8354
 Ali ibn Hüseyin el-Ezdî; 2269
 Ali ibn Hüseyin Zeynel-Âbidin; 627, 4503, 4509, 6044, 7745
 Ali ibn İbrâhîm ibn Hâşim; 2389
 Ali ibn İsa; 5564
 Ali ibn İshâk; 636, 3420, 4300, 4519, 4703, 4881, 5418, 5675, 6409, 8455
 Ali ibn Kâ'b; 837
 Ali ibn Kesîr; 8497
 Ali ibn Muhammed; 1994, 2411, 3276, 4435, 8434, 8743
 Ali ibn Muhammed ibn Ukbe eş-Şeybânî; 2074
 Ali ibn Muhammed et-Tenâfisi; 2881
 Ali ibn Mûsâ; 8044
 Ali ibn Mûsâ et-Tûsî; 6605
 Ali ibn Mûsâ el-Rızâ; 45, 156
 Ali ibn Münzir; 8233
 Ali ibn Müslim; 868, 2154, 8321
 Ali ibn Müslim et-Tûsî; 1744
 Ali ibn Nasr; 3094
 Ali ibn Osmân; 882
 Ali ibn Rebâh; 6640, 8805
 Ali ibn Rebîa; 6389, 7139, 7140, 7507
 Ali ibn Sâbit; 6877
 Ali ibn Sâbit el Cezerî; 5547
 Ali ibn Saîd; 892
 Ali ibn Saîd el-Kindî; 4034
 Ali ibn Sâlih; 1773, 2356, 3230
 Ali ibn Sehl; 1169, 2218, 2220, 3133, 4646, 8079
 Ali ibn Sehm; 5163
 Ali ibn Seleme; 916, 4520
 Ali ibn Sevr; 2152
 Ali ibn Şuayb; 6705
 Ali ibn Falk; 884, 886
 Ali ibn Urye; 8540
 Ali ibn Ümeyye ibn Halef; 1875, 3325, 3363
 Ali ibn Vehb; 2217
 Ali ibn Yezîd; 2039, 3197, 4881, 6395, 8747

Ali ib
34
65
Ali ib
Ali ib
Âl-i İ
Âl-i İ
32
52
10
11
13
15
17
26
31
32
34
45
45
71
76
76
82
Âl-i İ
51
53
53
55
63
69
Âliye
Âliye
Âl'iy
Alka
2
5
6
Alka
Alka
Alka
Alka
Alko
Alla
9
1
1
1
1
1
1

Ali ibn Zeyd; 74, 118, 1132, 1695, 3303, 3486, 3489, 3503, 4712, 4720, 5123, 5354, 6267, 6544, 6819, 7177, 7726, 8377

Ali ibn Zeyd el-Harâti; 3056, 7124

Ali ibn Zeyd ibn Ced'an; 920, 970, 4126, 6003

Âl-i İbrâhîm; 1236, 8464

Âl-i İmrân; 3, 33, 98, 119, 147, 152, 194, 195, 287, 322, 334, 393, 411, 423, 495, 499, 516, 526, 529, 574, 575, 580, 581, 625, 648, 684, 669, 1003, 1127, 1147, 1150, 1168, 1169, 1174, 1182, 1189, 1198, 1199, 1236, 1238, 1266, 1276, 1314, 1323, 1324, 1346, 1383, 1399, 1405, 1499, 1510, 1511, 1525, 1535, 1608, 1665, 1671, 1701, 1707, 1750, 1765, 2520, 2576, 2579, 2671, 2689, 2731, 2797, 2905, 2996, 3104, 3106, 3118, 3236, 3238, 3251, 3254, 3256, 3264, 3265, 3300, 3308, 3318, 3331, 3336, 3343, 3433, 3457, 3458, 3460, 3568, 3706, 4409, 4506, 4585, 4698, 4831, 4845, 4883, 4939, 4941, 4952, 4955, 4993, 4999, 6960, 6971, 7103, 7110, 7193, 7293, 7337, 7438, 7477, 7629, 7676, 7720, 7753, 7754, 7834, 7839, 7669, 7878, 7882, 7931, 7933, 7977, 7993, 8201, 8216

Âl-i İmrân Sûresi; 5118, 5120, 5121, 5125, 5127, 5140, 5141, 5175, 5176, 5180, 5219, 5312, 5347, 5350, 5374, 5377, 5379, 5443, 5468, 5471, 5510, 5525, 5527, 5536, 5589, 5618, 5638, 5942, 6186, 6220, 6225, 6232, 6264, 6353, 6371, 6374, 6473, 6492, 6619, 6901, 6910, 6914, 6928, 8257, 8290, 8325, 8390, 8562

Âliye; 3346

Âliye Binti Eyfa; 1065

Âl'iyyülkârî; 7586

Alkame; 772, 774, 777, 900, 936, 950, 2144, 2146, 2152, 2349, 2415, 4072, 4713, 4805, 5406, 5440, 5548, 6085, 6414, 6452, 6499, 6500, 6592, 7262, 7263, 7280, 7436, 7930, 8804

Alkame ibn Kays; XIV, 7946

Alkame ibn Mersedî; 3681

Alkame ibn Ulâse; 3518

Alkame ibn Vakkâs; 5792, 7448

Alkolizm; 858

Allah; 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181,

182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 247, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 264, 265, 268, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 348, 349, 352, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 393, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 641, 642, 643, 644, 646, 647, 648, 649, 652, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 693, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 775, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 825, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 835, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 863, 864, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 874, 875, 877, 878, 879, 880, 881, 885, 886, 887, 889, 890, 891, 892, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 913, 914, 917, 918, 919, 922, 923, 924, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 935, 936, 937, 938, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 948, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 958, 960, 962, 964, 966, 967, 968, 969, 970, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 995, 997, 999, 1000, 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1006, 1008, 1009, 1010, 1011, 1012, 1013, 1014, 1015, 1016, 1017, 1018, 1019, 1020, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1027, 1028, 1029, 1030, 1031, 1032, 1033, 1034, 1035, 1036, 1038, 1041, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046, 1047, 1048, 1049, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1056, 1058, 1059, 1060, 1061, 1062,

1063, 1065, 1066, 1069, 1070, 1071, 1072,
 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1101, 1102, 1103,
 1104, 1105, 1109, 1110, 1111, 1114, 1116, 1117,
 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1125, 1127, 1128,
 1130, 1131, 1132, 1133, 1136, 1138, 1141, 1142,
 1143, 1144, 1147, 1148, 1150, 1151, 1152, 1153,
 1154, 1155, 1156, 1160, 1161, 1162, 1164, 1165,
 1166, 1167, 1168, 1169, 1170, 1171, 1172, 1173,
 1174, 1175, 1176, 1177, 1178, 1179, 1180, 1181,
 1182, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 1190, 1191,
 1192, 1193, 1194, 1196, 1197, 1198, 1199, 1200,
 1201, 1202, 1203, 1204, 1205, 1206, 1207,
 1208, 1209, 1210, 1211, 1212, 1213, 1214, 1227,
 1228, 1229, 1230, 1231, 1237, 1238, 1239,
 1240, 1241, 1242, 1243, 1244, 1245, 1246,
 1247, 1248, 1249, 1250, 1252, 1253, 1254,
 1255, 1256, 1257, 1258, 1259, 1260, 1261,
 1262, 1263, 1264, 1265, 1266, 1268, 1269,
 1270, 1271, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277,
 1278, 1279, 1280, 1281, 1282, 1283, 1284,
 1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291,
 1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1298, 1299,
 1300, 1301, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307,
 1308, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316,
 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1324,
 1325, 1326, 1327, 1328, 1329, 1330, 1331,
 1332, 1333, 1334, 1335, 1336, 1338, 1339,
 1340, 1341, 1342, 1343, 1344, 1345, 1346,
 1347, 1348, 1349, 1350, 1351, 1352, 1353,
 1354, 1355, 1356, 1357, 1358, 1359, 1360,
 1361, 1362, 1363, 1364, 1365, 1366, 1367,
 1368, 1369, 1370, 1371, 1372, 1373, 1374,
 1375, 1376, 1377, 1378, 1379, 1380, 1381,
 1382, 1383, 1384, 1385, 1386, 1387, 1388,
 1389, 1390, 1391, 1393, 1394, 1395, 1396,
 1397, 1398, 1399, 1400, 1401, 1402, 1403,
 1405, 1406, 1407, 1408, 1409, 1410, 1411, 1412,
 1413, 1414, 1415, 1416, 1417, 1418, 1419, 1421,
 1422, 1424, 1425, 1426, 1427, 1428, 1430,
 1433, 1434, 1436, 1437, 1438, 1439, 1440,
 1441, 1442, 1443, 1444, 1446, 1447, 1448,
 1449, 1450, 1451, 1452, 1453, 1454, 1455,
 1456, 1457, 1458, 1459, 1460, 1461, 1472,
 1474, 1475, 1476, 1477, 1478, 1479, 1480,
 1481, 1482, 1483, 1484, 1485, 1486, 1488,
 1490, 1491, 1492, 1493, 1494, 1495, 1496,
 1497, 1498, 1499, 1500, 1501, 1502, 1503,
 1504, 1505, 1506, 1507, 1508, 1511, 1512, 1513,
 1514, 1515, 1516, 1517, 1518, 1519, 1520, 1521,
 1522, 1523, 1524, 1525, 1526, 1527, 1528,
 1529, 1530, 1531, 1532, 1533, 1534, 1535,
 1539, 1540, 1541, 1542, 1543, 1544, 1545,

1546, 1547, 1548, 1551, 1552, 1553, 1558,
 1559, 1560, 1562, 1566, 1567, 1569, 1570,
 1573, 1574, 1575, 1576, 1577, 1578, 1579,
 1580, 1581, 1582, 1583, 1584, 1585, 1586,
 1587, 1589, 1591, 1592, 1593, 1594, 1595,
 1596, 1598, 1599, 1600, 1601, 1602, 1603,
 1605, 1606, 1607, 1608, 1609, 1610, 1611, 1612,
 1614, 1616, 1617, 1618, 1621, 1622, 1623, 1624,
 1626, 1627, 1628, 1630, 1631, 1632, 1633,
 1634, 1635, 1636, 1637, 1638, 1639, 1640,
 1641, 1642, 1645, 1646, 1647, 1648, 1654,
 1655, 1656, 1651 1658, 1659, 1660, 1661, 1662,
 1664, 1665, 1666, 1667, 1668, 1669, 1670,
 1671, 1672, 1673, 1674, 1675, 1677, 1678,
 1679, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685,
 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692, 1693,
 1694, 1695, 1696, 1697, 1698, 1699, 1700,
 1701, 1703, 1704, 1705, 1706, 1707, 1708,
 1711, 1712, 1713, 1715, 1716, 1717, 1718, 1719,
 1720, 1721, 1722, 1723, 1724, 1725, 1726,
 1727, 1728, 1729, 1730, 1731, 1732, 1733,
 1734, 1735, 1736, 1738, 1739, 1740, 1741,
 1742, 1743, 1744, 1745, 1746, 1747, 1748,
 1749, 1750, 1751, 1752, 1753, 1754, 1755,
 1756, 1757, 1758, 1759, 1760, 1761, 1762,
 1763, 1764, 1765, 1766, 1767, 1768, 1769,
 1770, 1771, 1772, 1773, 1774, 1775, 1776,
 1777, 1778, 1780, 1781, 1782, 1783, 1784,
 1785, 1786, 1787, 1788, 1789, 1790, 1791,
 1792, 1797, 1798, 1806, 1808, 1813, 1815,
 1816, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823,
 1825, 1827, 1834, 1836, 1844, 1846, 1867,
 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874,
 1875, 1876, 1878, 1879, 1882, 1883, 1885,
 1886, 1889, 1891, 1892, 1893, 1895, 1897,
 1899, 1998, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904,
 1905, 1908, 1915, 1916, 1917, 1918, 1921, 1922,
 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929,
 1930, 1931, 1932, 1933, 1935, 1936, 1937,
 1938, 1939, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945,
 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952,
 1953, 1954, 1955, 1956, 1958, 1959, 1960,
 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967,
 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1975,
 1976, 1977, 1978, 1980, 1981, 1982, 1983,
 1984, 1985, 1987, 1988, 1990, 1992, 1993,
 1994, 1998, 1999, 2001, 2003, 2005, 2006,
 2007, 2010, 2012, 2035, 2036, 2038, 2039,
 2043, 2044, 2048, 2049, 2050, 2051, 2053,
 2054, 2055, 2057, 2060, 2061, 2062, 2063,
 2064, 2065, 2067, 2068, 2069, 2070, 2072,
 2073, 2074, 2075, 2080, 2081, 2083, 2084,

208
 209
 212
 213
 215
 216
 217
 219
 220
 221
 222
 226
 228
 232
 233
 234
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 242
 243
 244
 245
 246
 313
 314
 315
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333

2085, 2086, 2087, 2088, 2090, 2092, 2095,
2098, 2100, 2102, 2105, 2108, 2112, 2114, 2121,
2122, 2123, 2125, 2126, 2128, 2129, 2131, 2135,
2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2148,
2151, 2152, 2157, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165,
2166, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174,
2175, 2176, 2180, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189,
2190, 2193, 2194, 2196, 2197, 2198, 2200, 2201,
2202, 2203, 2204, 2208, 2210, 2211, 2212,
2214, 2215, 2217, 2218, 2219, 2221, 2222,
2223, 2224, 2239, 2246, 2262, 2264, 2266,
2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2275, 2276,
2281, 2282, 2284, 2286, 2290, 2320, 2321,
2323, 2324, 2325, 2330, 2331, 2332, 2334,
2335, 2339, 2341, 2342, 2345, 2346, 2347,
2348, 2350, 2351, 2355, 2358, 2362, 2363,
2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370,
2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2380,
2381, 2384, 2385, 2386, 2388, 2389, 2390,
2391, 2392, 2394, 2395, 2397, 2398, 2400,
2401, 2402, 2404, 2405, 2408, 2410, 2411,
2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2418, 2419, 2420,
2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427,
2428, 2429, 2430, 2433, 2434, 2435, 2436,
2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2443, 2444,
2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2455, 2456,
2457, 2458, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464,
2467, 2469, 2470, 2473, 2476, 3131, 3133,
3134, 3135, 3136, 3137, 3138, 3139, 3140, 3141,
3142, 3143, 3144, 3145, 3146, 3147, 3148, 3149,
3150, 3151, 3152, 3153, 3154, 3156, 3157, 3158,
3159, 3160, 3161, 3162, 3163, 3164, 3165, 3166,
3167, 3168, 3169, 3170, 3171, 3172, 3173, 3174,
3177, 3178, 3179, 3180, 3181, 3182, 3183, 3185,
3186, 3187, 3188, 3189, 3190, 3191, 3192, 3193,
3194, 3195, 3196, 3197, 3198, 3199, 3200, 3201,
3203, 3206, 3208, 3210, 3211, 3212, 3213,
3214, 3219, 3221, 3222, 3223, 3226, 3227,
3228, 3229, 3230, 3232, 3233, 3234, 3235,
3236, 3237, 3238, 3239, 3240, 3242, 3243,
3244, 3245, 3246, 3247, 3248, 3249, 3250,
3252, 3253, 3254, 3255, 3259, 3260, 3261,
3262, 3263, 3264, 3265, 3266, 3267, 3268,
3269, 3271, 3272, 3273, 3274, 3275, 3276,
3277, 3278, 3279, 3280, 3281, 3282, 3283,
3285, 3286, 3287, 3288, 3289, 3292, 3294,
3295, 3296, 3297, 3298, 3299, 3300, 3301,
3302, 3303, 3304, 3305, 3306, 3307, 3308,
3309, 3310, 3311, 3312, 3313, 3314, 3316, 3317,
3318, 3319, 3321, 3323, 3324, 3325, 3326,
3328, 3329, 3330, 3331, 3332, 3333, 3334,
3335, 3336, 3338, 3342, 3349, 3350, 3351,

3352, 3353, 3354, 3355, 3356, 3357, 3358,
3359, 3360, 3361, 3362, 3364, 3366, 3368,
3370, 3371, 3372, 3373, 3376, 3377, 3378,
3379, 3381, 3383, 3384, 3385, 3386, 3387,
3388, 3389, 3390, 3392, 3393, 3398, 3404,
3407, 3409, 3410, 3414, 3415, 3416, 3417,
3418, 3419, 3420, 3421, 3422, 3424, 3425,
3426, 3429, 3430, 3431, 3432, 3433, 3434,
3436, 3437, 3440, 3441, 3442, 3443, 3444,
3445, 3446, 3447, 3448, 3450, 3451, 3452,
3454, 3455, 3456, 3457, 3458, 3459, 3464,
3467, 3468, 3469, 3470, 3471, 3472, 3474,
3475, 3476, 3478, 3479, 3480, 3481, 3482,
3484, 3485, 3486, 3487, 3489, 3490, 3491,
3492, 3493, 3494, 3497, 3498, 3499, 3500,
3501, 3502, 3503, 3505, 3506, 3507, 3510,
3511, 3512, 3515, 3516, 3517, 3518, 3519, 3520,
3521, 3524, 3525, 3526, 3527, 3535, 3548,
3560, 3561, 3562, 3563, 3564, 3565, 3566,
3567, 3568, 3570, 3571, 3572, 3573, 3574,
3575, 3576, 3577, 3578, 3579, 3580, 3581,
3582, 3584, 3585, 3586, 3587, 3588, 3589,
3590, 3591, 3592, 3593, 3594, 3595, 3596,
3597, 3598, 3599, 3600, 3601, 3602, 3603,
3605, 3606, 3607, 3608, 3609, 3610, 3611,
3612, 3614, 3615, 3616, 3617, 3618, 3621, 3622,
3623, 3627, 3628, 3629, 3631, 3634, 3635,
3637, 3638, 3639, 3640, 3641, 3643, 3645,
3646, 3647, 3648, 3650, 3651, 3652, 3653,
3655, 3656, 3657, 3658, 3659, 3660, 3661,
3662, 3663, 3665, 3666, 3667, 3668, 3669,
3670, 3671, 3672, 3673, 3674, 3675, 3676,
3677, 3678, 3679, 3680, 3682, 3683, 3684,
3685, 3686, 3687, 3688, 3689, 3690, 3691,
3692, 3693, 3694, 3695, 3696, 3697, 3698,
3699, 3700, 3701, 3702, 3703, 3705, 3706,
3708, 3709, 3712, 3713, 3714, 3716, 3723,
3724, 3739, 3740, 3741, 3742, 3743, 3744,
3745, 3746, 3747, 3748, 3749, 3750, 3751,
3752, 3753, 3754, 3755, 3756, 3757, 3759,
3760, 3761, 3762, 3763, 3764, 3765, 3766,
3767, 3768, 3769, 3777, 3778, 3779, 3780,
3781, 3782, 3783, 3784, 3785, 3786, 3787,
3788, 3789, 3790, 3791, 3792, 3793, 3794,
3795, 3796, 3797, 3798, 3799, 3800, 3801,
3802, 3803, 3804, 3805, 3806, 3807, 3808,
3809, 3810, 3811, 3812, 3813, 3816, 3817, 3818,
3819, 3821, 3822, 3823, 3824, 3825, 3826,
3827, 3828, 3829, 3830, 3831, 3832, 3833,
3834, 3835, 3836, 3837, 3838, 3839, 3840,
3841, 3842, 3843, 3844, 3845, 3846, 3847,
3848, 3849, 3850, 3851, 3852, 3853, 3854,

3855, 3856, 3857, 3858, 3859, 3860, 3861,
 3862, 3863, 3864, 3865, 3866, 3867, 3868,
 3869, 3870, 3871, 3872, 3873, 3874, 3875,
 3876, 3877, 3879, 3880, 3881, 3882, 3883,
 3884, 3885, 3886, 3887, 3888, 3889, 3893,
 3894, 3895, 3896, 3897, 3898, 3899, 3900,
 3901, 3902, 3903, 3904, 3905, 3906, 3907,
 3908, 3909, 3910, 3911, 3912, 3913, 3914, 3915,
 3916, 3917, 3918, 3919, 3920, 3921, 3922,
 3923, 3924, 3925, 3926, 3927, 3928, 3930,
 3931, 3932, 3933, 3934, 3935, 3936, 3937,
 3938, 3939, 3941, 3942, 3943, 3944, 3945,
 3946, 3949, 3950, 3951, 3954, 3955, 3956,
 3957, 3958, 3959, 3961, 3962, 3963, 3964,
 3965, 3966, 3967, 3968, 3969, 3970, 3971,
 3972, 3973, 3974, 3975, 3976, 3977, 3978,
 3979, 3980, 3981, 3982, 3983, 3984, 3985,
 3986, 3987, 3988, 3989, 3990, 3991, 3992,
 3993, 3994, 3995, 3996, 3997, 3998, 3999,
 4000, 4001, 4002, 4003, 4004, 4005, 4006,
 4007, 4008, 4009, 4010, 4011, 4012, 4013,
 4014, 4015, 4016, 4017, 4018, 4019, 4020, 4021,
 4022, 4023, 4024, 4025, 4026, 4029, 4030,
 4031, 4032, 4033, 4034, 4035, 4036, 4037,
 4038, 4039, 4040, 4041, 4042, 4043, 4044,
 4045, 4046, 4047, 4049, 4050, 4051, 4052,
 4053, 4054, 4055, 4056, 4057, 4058, 4059,
 4061, 4062, 4063, 4064, 4065, 4066, 4067,
 4068, 4069, 4070, 4071, 4072, 4073, 4074,
 4081, 4082, 4083, 4086, 4087, 4088, 4089,
 4090, 4091, 4092, 4093, 4095, 4096, 4097,
 4100, 4101, 4102, 4103, 4104, 4105, 4106, 4107,
 4108, 4109, 4110, 4111, 4112, 4113, 4114, 4115,
 4116, 4117, 4118, 4119, 4120, 4121, 4122, 4123,
 4124, 4125, 4126, 4127, 4128, 4129, 4130, 4131,
 4133, 4134, 4135, 4136, 4137, 4138, 4139, 4140,
 4142, 4143, 4144, 4145, 4146, 4147, 4148, 4149,
 4150, 4152, 4153, 4154, 4155, 4156, 4157, 4159,
 4161, 4163, 4164, 4165, 4166, 4167, 4178, 4183,
 4184, 4186, 4187, 4209, 4210, 4211, 4212, 4213,
 4214, 4215, 4216, 4217, 4218, 4219, 4220, 4221,
 4222, 4223, 4224, 4225, 4226, 4227, 4228,
 4229, 4230, 4231, 4232, 4233, 4234, 4235,
 4236, 4237, 4238, 4239, 4240, 4241, 4242,
 4243, 4244, 4245, 4246, 4247, 4248, 4249,
 4250, 4251, 4252, 4253, 4254, 4255, 4256,
 4257, 4258, 4259, 4260, 4261, 4262, 4263,
 4264, 4265, 4266, 4267, 4268, 4269, 4270,
 4271, 4272, 4273, 4274, 4275, 4276, 4277,
 4278, 4279, 4280, 4281, 4282, 4283, 4284,
 4285, 4286, 4287, 4288, 4289, 4290, 4291,
 4292, 4293, 4294, 4295, 4296, 4297, 4298,

4299, 4300, 4301, 4302, 4303, 4304, 4305,
 4306, 4307, 4308, 4309, 4310, 4311, 4312,
 4313, 4314, 4315, 4317, 4316, 4318, 4319, 4320,
 4321, 4322, 4323, 4324, 4325, 4326, 4327,
 4328, 4329, 4330, 4331, 4332, 4333, 4334,
 4335, 4336, 4337, 4338, 4339, 4340, 4341,
 4342, 4343, 4344, 4345, 4346, 4347, 4348,
 4349, 4350, 4351, 4352, 4353, 4354, 4356,
 4357, 4358, 4359, 4360, 4373, 4374, 4375,
 4376, 4378, 4380, 4382, 4383, 4386, 4387,
 4388, 4389, 4390, 4391, 4392, 4394, 4395,
 4398, 4400, 4403, 4405, 4407, 4408, 4410,
 4411, 4412, 4413, 4414, 4415, 4418, 4421, 4422,
 4423, 4424, 4425, 4426, 4427, 4430, 4431,
 4432, 4433, 4434, 4436, 4437, 4445, 4446,
 4447, 4448, 4450, 4451, 4454, 4455, 4456,
 4457, 4458, 4460, 4461, 4462, 4470, 4471,
 4472, 4473, 4474, 4478, 4479, 4480, 4481,
 4487, 4488, 4489, 4490, 4491, 4517, 4518,
 4519, 4520, 4521, 4522, 4526, 4528, 4529,
 4530, 4531, 4532, 4533, 4534, 4536, 4537,
 4538, 4539, 4540, 4541, 4542, 4543, 4544,
 4545, 4546, 4549, 4552, 4553, 4554, 4555,
 4556, 4557, 4558, 4559, 4560, 4561, 4562,
 4563, 4564, 4565, 4566, 4567, 4568, 4569,
 4570, 4571, 4572, 4573, 4574, 4575, 4576,
 4577, 4578, 4579, 4580, 4581, 4582, 4583,
 4584, 4585, 4586, 4587, 4588, 4589, 4590,
 4591, 4592, 4593, 4594, 4595, 4596, 4597,
 4601, 4602, 4603, 4604, 4605, 4606, 4608,
 4609, 4610, 4611, 4612, 4613, 4614, 4615, 4620,
 4621, 4622, 4623, 4624, 4625, 4626, 4627,
 4628, 4630, 4631, 4632, 4633, 4636, 4637,
 4638, 4639, 4640, 4641, 4642, 4643, 4645,
 4647, 4648, 4649, 4650, 4651, 4652, 4653,
 4654, 4657, 4658, 4659, 4660, 4662, 4664,
 4665, 4666, 4667, 4669, 4670, 4671, 4672,
 4673, 4674, 4676, 4677, 4680, 4681, 4682,
 4683, 4684, 4685, 4686, 4687, 4688, 4689,
 4690, 4691, 4692, 4693, 4694, 4695, 4696,
 4697, 4698, 4699, 4700, 4701, 4702, 4703,
 4704, 4705, 4706, 4707, 4708, 4709, 4710,
 4711, 4712, 4713, 4714, 4715, 4716, 4717, 4718,
 4719, 4720, 4721, 4722, 4723, 4724, 4725,
 4726, 4727, 4728, 4729, 4730, 4731, 4732,
 4733, 4734, 4735, 4736, 4737, 4738, 4739,
 4740, 4741, 4951, 4952, 4953, 4954, 4955,
 4956, 4957, 4958, 4959, 4960, 4961, 4962,
 4963, 4964, 4965, 4966, 4968, 4967, 4969,
 4970, 4971, 4972, 4973, 4974, 4975, 4976,
 4977, 4978, 4979, 4980, 4981, 4982, 4983,
 4984, 4985, 4986, 4987, 4988, 4989, 4990,

- 4991, 4992, 4993, 4994, 4995, 4996, 4997,
4998, 4999, 5000, 5011, 5012, 5013, 5014,
5017, 5018, 5019, 5021, 5022, 5023, 5024,
5026, 5027, 5030, 5031, 5032, 5033, 5034,
5035, 5036, 5037, 5038, 5040, 5041, 5042,
5044, 5045, 5047, 5049, 5050, 5051, 5052,
5053, 5054, 5056, 5057, 5058, 5059, 5060,
5062, 5063, 5064, 5067, 5068, 5069, 5072,
5073, 5076, 5077, 5080, 5081, 5082, 5083,
5085, 5086, 5087, 5088, 5090, 5091, 5092,
5093, 5094, 5095, 5096, 5097, 5098, 5099,
5101, 5104, 5105, 5106, 5110, 5111, 5112, 5115,
5116, 5118, 5119, 5120, 5121, 5122, 5123, 5124,
5125, 5126, 5127, 5128, 5129, 5130, 5134, 5136,
5137, 5138, 5139, 5140, 5141, 5142, 5143, 5144,
5145, 5146, 5147, 5148, 5149, 5150, 5151, 5154,
5156, 5157, 5158, 5159, 5161, 5161, 5162, 5163,
5164, 5165, 5167, 5169, 5170, 5171, 5172, 5173,
5174, 5175, 5176, 5177, 5178, 5179, 5180, 5181,
5182, 5183, 5184, 5185, 5186, 5187, 5188, 5189,
5190, 5193, 5194, 5195, 5197, 5198, 5199, 5200,
5201, 5202, 5203, 5204, 5205, 5206, 5207,
5208, 5209, 5210, 5211, 5212, 5213, 5214, 5215,
5217, 5216, 5217, 5218, 5219, 5220, 5221,
5222, 5223, 5224, 5225, 5226, 5228, 5229,
5230, 5232, 5233, 5234, 5235, 5236, 5237,
5238, 5239, 5240, 5241, 5242, 5243, 5244,
5245, 5247, 5248, 5249, 5251, 5252, 5253,
5254, 5255, 5256, 5257, 5258, 5260, 5261,
5262, 5265, 5267, 5268, 5269, 5271, 5272,
5273, 5274, 5275, 5277, 5278, 5280, 5281,
5282, 5283, 5284, 5285, 5286, 5287, 5288,
5289, 5293, 5294, 5295, 5296, 5297, 5299,
5300, 5301, 5302, 5303, 5304, 5305, 5306,
5307, 5308, 5309, 5310, 5311, 5312, 5315,
5316, 5322, 5323, 5325, 5326, 5328, 5329,
5330, 5331, 5332, 5334, 5335, 5336, 5338,
5339, 5340, 5341, 5343, 5344, 5345, 5346,
5347, 5348, 5349, 5351, 5352, 5353, 5355,
5356, 5357, 5358, 5360, 5361, 5362, 5363,
5364, 5365, 5366, 5367, 5368, 5369, 5370,
5371, 5372, 5373, 5375, 5376, 5377, 5378,
5380, 5381, 5382, 5383, 5384, 5385, 5386,
5387, 5388, 5389, 5390, 5391, 5392, 5393,
5394, 5395, 5396, 5398, 5399, 5400, 5401,
5405, 5406, 5407, 5408, 5409, 5410, 5411,
5412, 5413, 5414, 5415, 5416, 5417, 5418,
5419, 5420, 5421, 5422, 5423, 5424, 5425,
5426, 5427, 5430, 5431, 5432, 5433, 5434,
5435, 5436, 5437, 5438, 5439, 5440, 5441,
5442, 5443, 5444, 5445, 5446, 5447, 5449,
5450, 5451, 5452, 5453, 5455, 5456, 5458,
5459, 5460, 5461, 5462, 5463, 5464, 5465,
5466, 5467, 5471, 5472, 5473, 5475, 5476,
5479, 5480, 5481, 5482, 5483, 5484, 5485,
5486, 5487, 5488, 5489, 5490, 5491, 5492,
5493, 5494, 5495, 5496, 5497, 5498, 5499,
5500, 5501, 5502, 5503, 5504, 5505, 5506,
5507, 5508, 5509, 5510, 5511, 5512, 5513,
5514, 5515, 5516, 5517, 5518, 5519, 5521, 5522,
5523, 5524, 5525, 5526, 5527, 5528, 5529,
5530, 5531, 5532, 5533, 5534, 5535, 5536,
5537, 5538, 5539, 5543, 5544, 5546, 5547,
5548, 5549, 5550, 5551, 5552, 5553, 5554,
5555, 5556, 5557, 5558, 5559, 5561, 5562,
5563, 5564, 5565, 5566, 5570, 5572, 5573,
5574, 5583, 5585, 5586, 5587, 5588, 5589,
5590, 5591, 5594, 5595, 5597, 5598, 5601,
5602, 5604, 5605, 5613, 5614, 5615, 5617,
5618, 5619, 5625, 5627, 5628, 5629, 5630,
5631, 5632, 5634, 5635, 5636, 5637, 5638,
5651, 5652, 5653, 5654, 5655, 5656, 5657,
5658, 5659, 5660, 5661, 5662, 5663, 5664,
5665, 5666, 5667, 5669, 5670, 5671, 5673,
5675, 5676, 5677, 5678, 5679, 5680, 5681,
5685, 5686, 5688, 5689, 5691, 5692, 5694,
5695, 5696, 5697, 5698, 5699, 5700, 5701,
5702, 5703, 5708, 5709, 5714, 5718, 5719,
5720, 5721, 5722, 5725, 5727, 5728, 5729,
5730, 5731, 5734, 5735, 5737, 5743, 5747,
5751, 5752, 5753, 5754, 5756, 5757, 5758,
5770, 5771, 5772, 5773, 5777, 5779, 5781,
5782, 5783, 5787, 5790, 5791, 5794, 5795,
5796, 5798, 5799, 5800, 5801, 5802, 5803,
5804, 5805, 5806, 5807, 5808, 5809, 5810,
5811, 5812, 5813, 5814, 5815, 5820, 5823,
5824, 5829, 5830, 5831, 5834, 5835, 5836,
5839, 5840, 5841, 5843, 5844, 5846, 5848,
5849, 5850, 5851, 5853, 5855, 5856, 5857,
5858, 5859, 5860, 5861, 5862, 5863, 5864,
5866, 5867, 5871, 5872, 5876, 5878, 5879,
5880, 5881, 5882, 5883, 5884, 5885, 5886,
5887, 5888, 5889, 5890, 5891, 5892, 5893,
5894, 5895, 5896, 5897, 5899, 5900, 5901,
5902, 5903, 5909, 5910, 5911, 5912, 5913,
5914, 5915, 5918, 5920, 5921, 5922, 5923,
5924, 5925, 5926, 5927, 5928, 5929, 5930,
5931, 5932, 5933, 5934, 5935, 5936, 5937,
5938, 5939, 5941, 5942, 5943, 5944, 5945,
5955, 5956, 5957, 5958, 5959, 5960, 5961,
5962, 5963, 5964, 5966, 5967, 5968, 5969,
5970, 5971, 5972, 5973, 5974, 5975, 5979,
5980, 5981, 5985, 5986, 5987, 5988, 5989,
5990, 5991, 5992, 5993, 5994, 5995, 5996,

5997, 5998, 5999, 6000, 6001, 6002, 6003, 6004, 6005, 6007, 6009, 6010, 6011, 6012, 6013, 6014, 6016, 6017, 6018, 6020, 6021, 6022, 6025, 6026, 6027, 6028, 6029, 6030, 6031, 6032, 6034, 6036, 6037, 6038, 6039, 6040, 6041, 6042, 6043, 6044, 6045, 6046, 6047, 6048, 6049, 6050, 6053, 6054, 6055, 6057, 6058, 6059, 6060, 6061, 6063, 6064, 6065, 6066, 6067, 6069, 6070, 6071, 6072, 6073, 6074, 6075, 6076, 6077, 6078, 6079, 6080, 6081, 6082, 6083, 6084, 6085, 6086, 6087, 6088, 6090, 6091, 6092, 6093, 6094, 6095, 6098, 6099, 6100, 6101, 6102, 6103, 6104, 6105, 6106, 6107, 6108, 6109, 6111, 6112, 6113, 6114, 6115, 6116, 6121, 6122, 6123, 6125, 6126, 6127, 6128, 6129, 6130, 6131, 6132, 6133, 6134, 6136, 6137, 6139, 6140, 6141, 6142, 6143, 6144, 6145, 6146, 6147, 6148, 6149, 6150, 6151, 6152, 6153, 6154, 6155, 6156, 6157, 6158, 6159, 6160, 6161, 6162, 6163, 6164, 6165, 6166, 6167, 6168, 6169, 6170, 6171, 6173, 6175, 6176, 6177, 6178, 6181, 6182, 6183, 6185, 6186, 6187, 6191, 6193, 6195, 6196, 6198, 6199, 6200, 6202, 6203, 6204, 6205, 6206, 6207, 6209, 6210, 6211, 6212, 6213, 6214, 6215, 6216, 6217, 6218, 6220, 6221, 6222, 6223, 6224, 6225, 6226, 6227, 6228, 6229, 6231, 6232, 6233, 6234, 6235, 6236, 6237, 6238, 6239, 6240, 6241, 6242, 6243, 6244, 6245, 6246, 6247, 6248, 6249, 6250, 6252, 6253, 6254, 6259, 6260, 6261, 6263, 6264, 6266, 6267, 6268, 6269, 6270, 6271, 6272, 6276, 6277, 6280, 6281, 6282, 6283, 6284, 6285, 6286, 6287, 6288, 6299, 6300, 6301, 6302, 6303, 6304, 6305, 6306, 6307, 6308, 6309, 6312, 6313, 6314, 6315, 6316, 6317, 6318, 6319, 6320, 6321, 6322, 6326, 6328, 6329, 6333, 6335, 6336, 6337, 6338, 6339, 6340, 6341, 6342, 6344, 6345, 6346, 6347, 6348, 6350, 6351, 6352, 6353, 6354, 6355, 6356, 6357, 6358, 6360, 6363, 6365, 6367, 6368, 6369, 6370, 6372, 6373, 6374, 6375, 6376, 6377, 6378, 6379, 6380, 6383, 6385, 6387, 6388, 6389, 6393, 6394, 6395, 6396, 6397, 6398, 6399, 6400, 6401, 6402, 6404, 6405, 6406, 6407, 6408, 6409, 6410, 6411, 6412, 6413, 6414, 6416, 6417, 6418, 6419, 6420, 6421, 6422, 6423, 6424, 6425, 6426, 6427, 6428, 6429, 6434, 6435, 6436, 6437, 6438, 6439, 6440, 6441, 6442, 6443, 6446, 6449, 6450, 6452, 6455, 6457, 6458, 6459, 6463, 6464, 6465, 6466, 6468, 6473, 6474, 6475, 6478, 6479, 6480, 6481,

6482, 6483, 6484, 6485, 6486, 6487, 6488, 6489, 6490, 6491, 6492, 6493, 6494, 6495, 6497, 6498, 6499, 6501, 6507, 6512, 6514, 6515, 6516, 6517, 6518, 6520, 6524, 6525, 6526, 6527, 6528, 6531, 6533, 6534, 6536, 6538, 6539, 6540, 6541, 6542, 6543, 6545, 6546, 6547, 6548, 6551, 6552, 6554, 6555, 6556, 6557, 6558, 6560, 6565, 6566, 6567, 6568, 6570, 6575, 6576, 6577, 6579, 6580, 6581, 6585, 6591, 6595, 6597, 6600, 6602, 6603, 6604, 6607, 6610, 6611, 6612, 6614, 6616, 6617, 6620, 6627, 6630, 6632, 6635, 6638, 6639, 6642, 6644, 6646, 6648, 6651, 6653, 6655, 6656, 6659, 6661, 6662, 6663, 6665, 6667, 6669, 6671, 6678, 6679, 6681, 6683, 6684, 6685, 6686, 6689, 6691, 6693, 6695, 6696, 6699, 6709, 6720, 6722, 6723, 6726, 6731, 6735, 6736, 6737, 6738, 6741, 6754, 6756, 6757, 6758, 6759, 6762, 6763, 6765, 6771, 6772, 6783, 6784, 6785, 6786, 6789, 6792, 6795, 6800, 6801, 6804, 6810, 6813, 6815, 6819, 6822, 6823, 6825, 6829, 6830, 6833, 6836, 6837, 6842, 6864, 6866, 6869, 6876, 6879, 6880, 6881, 6882, 6883, 6884, 6887, 6891, 6896, 6898, 6901, 6906, 6910, 6913, 6917, 6921, 6924, 6926, 6939, 6940, 6941, 6942, 6943, 6944, 6945, 6946, 6947, 6948, 6949, 6950, 6951, 6952, 6954, 6955, 6956, 6957, 6958, 6959, 6961, 6962, 6963, 6968, 6969, 6970, 6971, 6972, 6974, 6975, 6976, 6977, 6978, 6979, 6980, 6981, 6982, 6983, 6984, 6985, 6986, 6987, 6989, 6990, 6991, 6992, 6993, 6994, 6995, 6996, 6998, 6999, 7000, 7001, 7002, 7003, 7004, 7005, 7006, 7007, 7008, 7011, 7012, 7014, 7015, 7016, 7017, 7018, 7019, 7020, 7021, 7025, 7026, 7028, 7029, 7030, 7031, 7032, 7033, 7034, 7035, 7036, 7038, 7039, 7040, 7041, 7042, 7043, 7044, 7046, 7047, 7048, 7049, 7050, 7051, 7052, 7053, 7054, 7055, 7057, 7058, 7059, 7060, 7061, 7062, 7063, 7064, 7065, 7066, 7069, 7070, 7071, 7072, 7073, 7074, 7079, 7080, 7081, 7082, 7083, 7086, 7087, 7088, 7089, 7090, 7091, 7092, 7093, 7094, 7095, 7096, 7097, 7098, 7099, 7100, 7101, 7102, 7103, 7106, 7107, 7109, 7110, 7111, 7112, 7113, 7114, 7115, 7116, 7117, 7118, 7119, 7120, 7121, 7122, 7123, 7124, 7125, 7126, 7127, 7128, 7129, 7130, 7131, 7135, 7137, 7138, 7139, 7140, 7141, 7142, 7143, 7144, 7146, 7147, 7148, 7149, 7151, 7152, 7153, 7154, 7156, 7158, 7159, 7160, 7161, 7163, 7164, 7165, 7166, 7167,

7170, 7171, 7172, 7173, 7177, 7178, 7179, 7181,
 7182, 7183, 7184, 7185, 7187, 7188, 7189, 7190,
 7191, 7194, 7196, 7197, 7198, 7201, 7202, 7203,
 7207, 7208, 7209, 7210, 7211, 7212, 7213,
 7214, 7215, 7216, 7217, 7218, 7219, 7220, 7221,
 7225, 7226, 7227, 7228, 7229, 7230, 7231,
 7233, 7234, 7235, 7236, 7238, 7241, 7244,
 7245, 7246, 7248, 7249, 7250, 7251, 7252,
 7254, 7255, 7256, 7257, 7258, 7259, 7261,
 7262, 7263, 7264, 7265, 7266, 7267, 7268,
 7269, 7271, 7272, 7273, 7275, 7276, 7277,
 7278, 7279, 7280, 7281, 7282, 7283, 7284,
 7285, 7286, 7289, 7290, 7291, 7292, 7293,
 7294, 7295, 7296, 7297, 7298, 7299, 7300,
 7301, 7302, 7303, 7304, 7305, 7306, 7307,
 7308, 7309, 7310, 7311, 7312, 7313, 7318, 7319,
 7320, 7321, 7322, 7323, 7324, 7325, 7326,
 7327, 7329, 7330, 7332, 7333, 7334, 7335,
 7336, 7337, 7339, 7341, 7343, 7344, 7345,
 7346, 7347, 7348, 7349, 7350, 7351, 7352,
 7353, 7354, 7355, 7356, 7357, 7358, 7359,
 7360, 7361, 7363, 7364, 7365, 7366, 7367,
 7368, 7369, 7370, 7371, 7372, 7373, 7374,
 7378, 7379, 7386, 7387, 7388, 7389, 7390,
 7391, 7395, 7396, 7397, 7399, 7400, 7401,
 7402, 7403, 7404, 7405, 7406, 7407, 7408,
 7409, 7410, 7411, 7412, 7413, 7414, 7415, 7416,
 7417, 7418, 7419, 7420, 7421, 7422, 7423,
 7424, 7425, 7426, 7427, 7428, 7429, 7430,
 7431, 7432, 7438, 7439, 7440, 7441, 7442,
 7445, 7446, 7447, 7448, 7449, 7450, 7452,
 7453, 7454, 7455, 7456, 7457, 7458, 7459,
 7460, 7461, 7462, 7463, 7464, 7465, 7466,
 7467, 7471, 7472, 7473, 7475, 7476, 7477,
 7480, 7482, 7483, 7484, 7485, 7486, 7487,
 7488, 7490, 7491, 7493, 7494, 7495, 7496,
 7497, 7498, 7499, 7500, 7501, 7506, 7507,
 7508, 7509, 7510, 7511, 7512, 7515, 7516, 7517,
 7518, 7519, 7520, 7521, 7522, 7523, 7528,
 7529, 7530, 7531, 7532, 7533, 7535, 7537,
 7538, 7539, 7540, 7541, 7542, 7543, 7545,
 7546, 7549, 7550, 7551, 7553, 7554, 7556,
 7557, 7558, 7560, 7561, 7562, 7563, 7564,
 7565, 7566, 7567, 7568, 7580, 7581, 7591,
 7592, 7593, 7597, 7598, 7601, 7603, 7604,
 7606, 7607, 7608, 7609, 7610, 7616, 7617,
 7618, 7619, 7620, 7621, 7622, 7623, 7626,
 7627, 7628, 7629, 7630, 7631, 7632, 7633,
 7634, 7635, 7636, 7637, 7638, 7640, 7641,
 7643, 7645, 7646, 7647, 7648, 7649, 7650,
 7651, 7655, 7657, 7658, 7659, 7660, 7661,
 7668, 7673, 7674, 7675, 7677, 7682, 7686,

7687, 7688, 7693, 7696, 7697, 7699, 7701,
 7703, 7705, 7709, 7710, 7715, 7720, 7721,
 7725, 7726, 7730, 7731, 7732, 7733, 7734,
 7735, 7736, 7737, 7738, 7739, 7740, 7741,
 7743, 7744, 7746, 7747, 7748, 7749, 7750,
 7751, 7752, 7753, 7754, 7755, 7756, 7757,
 7758, 7759, 7760, 7761, 7762, 7763, 7764,
 7767, 7768, 7770, 7771, 7776, 7777, 7779,
 7780, 7781, 7782, 7783, 7784, 7785, 7786,
 7787, 7789, 7790, 7791, 7792, 7794, 7798,
 7799, 7800, 7801, 7802, 7803, 7804, 7805,
 7807, 7808, 7809, 7810, 7812, 7813, 7814,
 7817, 7816, 7818, 7819, 7820, 7821, 7822,
 7823, 7824, 7826, 7827, 7829, 7830, 7831,
 7832, 7833, 7835, 7836, 7837, 7838, 7839,
 7850, 7851, 7852, 7853, 7854, 7855, 7856,
 7857, 7858, 7859, 7860, 7861, 7862, 7863,
 7864, 7865, 7866, 7867, 7868, 7870, 7871,
 7872, 7874, 7875, 7877, 7878, 7879, 7880,
 7881, 7882, 7883, 7884, 7885, 7890, 7891,
 7893, 7895, 7896, 7899, 7904, 7905, 7907,
 7908, 7910, 7912, 7916, 7917, 7918, 7921,
 7922, 7923, 7925, 7926, 7927, 7928, 7929,
 7930, 7931, 7932, 7933, 7934, 7935, 7937,
 7938, 7939, 7942, 7943, 7944, 7945, 7947,
 7949, 7950, 7951, 7952, 7953, 7955, 7957,
 7960, 7961, 7962, 7963, 7964, 7965, 7966,
 7967, 7968, 7969, 7970, 7971, 7972, 7973,
 7974, 7976, 7977, 7978, 7979, 7983, 7984,
 7991, 7997, 8002, 8003, 8005, 8009, 8010,
 8011, 8012, 8014, 8016, 8017, 8018, 8019, 8020,
 8021, 8022, 8023, 8024, 8025, 8026, 8030,
 8031, 8032, 8033, 8035, 8036, 8037, 8040,
 8041, 8042, 8043, 8045, 8046, 8048, 8049,
 8051, 8052, 8054, 8056, 8057, 8059, 8062,
 8063, 8064, 8065, 8066, 8067, 8068, 8069,
 8070, 8071, 8072, 8073, 8077, 8078, 8079,
 8081, 8082, 8084, 8085, 8086, 8087, 8088,
 8090, 8091, 8092, 8093, 8094, 8095, 8097,
 8099, 8100, 8101, 8102, 8103, 8104, 8105, 8106,
 8107, 8110, 8111, 8112, 8113, 8114, 8115, 8116,
 8117, 8118, 8119, 8120, 8121, 8122, 8123, 8124,
 8127, 8128, 8129, 8130, 8131, 8136, 8138, 8139,
 8140, 8142, 8144, 8145, 8146, 8147, 8148, 8149,
 8150, 8151, 8152, 8154, 8155, 8156, 8158, 8159,
 8161, 8168, 8170, 8171, 8172, 8173, 8174, 8177,
 8178, 8179, 8180, 8181, 8182, 8183, 8184, 8186,
 8187, 8188, 8189, 8191, 8192, 8193, 8194, 8195,
 8197, 8198, 8199, 8200, 8201, 8204, 8205,
 8207, 8208, 8209, 8215, 8216, 8217, 8221,
 8222, 8223, 8224, 8228, 8229, 8230, 8232,
 8234, 8235, 8252, 8254, 8255, 8256, 8257,

- 8259, 8260, 8261, 8262, 8265, 8266, 8269,
8270, 8271, 8273, 8274, 8275, 8276, 8277,
8278, 8279, 8280, 8281, 8282, 8284, 8285,
8286, 8287, 8288, 8291, 8292, 8297, 8299,
8301, 8303, 8305, 8310, 8312, 8313, 8314,
8316, 8321, 8322, 8328, 8331, 8338, 8339,
8342, 8343, 8344, 8345, 8346, 8354, 8357,
8359, 8361, 8362, 8364, 8366, 8368, 8372,
8375, 8380, 8382, 8383, 8385, 8387, 8390,
8391, 8392, 8393, 8394, 8395, 8397, 8399,
8400, 8401, 8406, 8413, 8414, 8416, 8423,
8427, 8428, 8429, 8430, 8435, 8436, 8437,
8441, 8444, 8445, 8448, 8451, 8453, 8454,
8456, 8460, 8461, 8464, 8465, 8467, 8470,
8471, 8473, 8474, 8475, 8477, 8478, 8481,
8482, 8483, 8486, 8493, 8494, 8499, 8500,
8501, 8505, 8506, 8512, 8513, 8515, 8516,
8517, 8519, 8520, 8523, 8524, 8529, 8537,
8538, 8542, 8551, 8552, 8553, 8556, 8562,
8563, 8564, 8570, 8576, 8578, 8584, 8590,
8607, 8608, 8615, 8619, 8620, 8623, 8626,
8631, 8636, 8639, 8640, 8645, 8657, 8661,
8663, 8664, 8665, 8667, 8669, 8684, 8687,
8689, 8694, 8699, 8700, 8703, 8704, 8705,
8715, 8716, 8722, 8723, 8724, 8725, 8731,
8740, 8744, 8745, 8749, 8750, 8754, 8755,
8756, 8758, 8759, 8760, 8761, 8763, 8770,
8771, 8772, 8773, 8780, 8787, 8796, 8801,
8810, 8813, 8816, 8817, 8818, 8822, 8825,
8826, 8827, 8828, 8829, 8830
Allah ve Kâinat; 4450, 4486, 5329, 5947, 6036,
6275
Allah ve Modern İlim; 4478, 4551, 7614, 7615
Allahu Yetecellâ Fi Asr'il-ilm; 4466, 4469
Allar; 263
Allâme; 4696
Allâme Âlûsî; 4691
Allâme ibn el-Kayyım; 2892
Alman; 843, 857, 1162, 2626
Almanya; 1093
Alp; 6273
Alpler; 4485, 4486, 4525
el-Alûlî; 3165
Alûsî; 46, 151, 152, 165, 166, 262, 265, 297, 298,
301, 302, 513, 609, 610, 622, 628, 629, 693,
695, 748, 750, 985, 987, 1181, 1182, 1209,
1212, 1250, 1263, 2066, 2173, 2350, 3415,
4667, 5034, 5065, 7452, 7453, 7586, 7896,
7903, 8002, 8003, 8008
Alûsî Mahmud; XLX
Amâlika; 337, 350, 357, 561, 2197, 2661, 3001,
3455, 3881, 4046, 8785

- Âmâlike Kavmi; 2191, 2193
 el-A' mâlû'l-Kâmile (M. Abduhu); 8482, 8520,
 8667, 8719
 Anadolu; 3720, 3722, 4964
 Ambivalence 5591
 A'mer; 4818
 Amerika; 814, 846, 859, 1085, 1089, 1091, 1092,
 1093, 1094, 1097, 1320, 1597, 1646, 1648,
 1652, 1653, 1654, 1713, 1714, 3359, 3632,
 4448, 4454, 4486, 4542, 4745, 4752, 4756,
 4761, 4765, 4766, 4857, 4862, 4868, 5470,
 8096, 8618
 Amerikan Hava Kuv. Araş. Merkezi; 4186
 Amerikan İlimler Akademisi; 5982
 A'meş; 5, 20, 159, 163, 183, 230, 318, 335, 347,
 360, 362, 403, 425, 458, 482, 598, 679, 681,
 746, 767, 772, 777, 784, 922, 1198, 1199, 1286,
 1307, 1323, 1342, 1365, 1524, 1657, 1666,
 1696, 1705, 1724, 1736, 1742, 1769, 1873,
 1882, 2042, 2089, 2134, 2156, 2157, 2209,
 2213, 2275, 2345, 2386, 2398, 2409, 2431,
 2434, 2440, 2448, 2460, 3271, 3287, 3303,
 3310, 3379, 3380, 3382, 3392, 3412, 3471,
 3500, 3586, 3587, 3597, 3600, 3608, 3658,
 3695, 3904, 3977, 4001, 4152, 4154, 4253,
 4258, 4317, 4357, 4358, 4386, 4409, 4501,
 4509, 4589, 4727, 4804, 5012, 5095, 5143,
 5157, 5160, 5174, 5177, 5241, 5394, 5410, 5414,
 5436, 5496, 5555, 5665, 5861, 5888, 5889,
 5890, 5933, 6040, 6105, 6141, 6221, 6239,
 6240, 6301, 6302, 6334, 6401, 6405, 6446,
 6539, 6550, 6596, 6612, 6616, 6631, 6698,
 6738, 6759, 6781, 6782, 6834, 6892, 6942,
 6986, 7010, 7103, 7181, 7221, 7332, 7339,
 7515, 7528, 7580, 7583, 7649, 7655, 7767,
 7781, 7784, 7815, 7836, 7853, 7855, 7869,
 7946, 7968, 8030, 8265, 8311, 8330, 8361,
 8371, 8486, 8488, 8542, 8689, 8690, 8748,
 8804
 A'meş Ebu Vâil; 5
 A'meş Minhâl ibn Amr; 6140, 6147
 A'meş Süfyân es-Sevri; 1363
 Âmid; 3930
 Amidah; 1909
 Hz. Âmine; 571, 8501
 Âmir; 431, 736, 2152, 2467, 3479, 4226, 4708,
 7263, 7343, 7538, 7745, 7768, 7851, 7938,
 8072, 8165, 8166
 Amir eş-Şâbi; 1056; 1963, 2223, 2355, 3325,
 3272, 3309, 3518, 4308, 4647, 5354, 5406,
 5415, 5501, 7938, 8318
 Âmir ibn Abdullah; 7840, 8491

Âmir
 Amir
 Âmir
 Amir
 Âmir
 Âmir
 Amir
 Âmir
 Âmir
 Âmir
 Âmir
 Âmir
 Âmir
 78
 Ammā
 25
 72
 Ammā
 Ammā
 Ammā
 Ammā
 Ammā
 Ammā
 33
 el-Amir
 Amr
 Amr
 25
 72
 Amre
 Amre
 Amr
 Amr
 Amr
 Amr
 Amr
 Amr
 76
 Amr
 Amr
 Amr
 Amr
 84
 Amr
 Amr
 24
 56

Âmir ibn Abdullah ibn Zübeyr; 1755
 Amir ibn Abdülvâhid; 6457
 Âmir ibn Adıyy; 3654
 Amir ibn Asbât; 1868
 Âmir ibn Hadramî; 3369
 Âmir ibn Hişâm; 7609
 Âmir ibn Kudâme; 8058
 Amir ibn Lücy; 7320, 7360, 7365
 Âmir ibn Meymûn; 5368
 Âmir ibn Rebîa; 8070, 8072
 Âmir ibn Sâ'd; 3795, 7232
 Âmir ibn Sa'saa Oğulları; 8102
 Âmir ibn Tufeyl el-Câferî; 1441
 Âmir ibn Tufeyl; 8757
 Âmir ibn Zeyd el-Bekkâlî; 7690
 Âmir Oğulları; 4224 6428, 6477, 6479, 6481, 7800, 8103
 Ammâr; 1709, 1710, 1746, 2104, 2389, 2419, 2576, 2636, 4980, 6308, 6588, 6887, 7232, 7236
 Ammâr ed-Duhnî; 3935
 Ammâr ibn Ebu Ammâr; 8559
 Ammâr ibn Hâlid; 8058
 Ammâr ibn Nasr; 4730, 6041
 Ammâr ibn Seyf; 5674
 Ammâr ibn Yâsir; 836, 1712, 1265, 1843, 2388, 3367, 3563, 4581, 5693, 7679
 el-Ammî; 969
 Ammihud Oğlu Elişama; 2167
 Amminedap Oğlu Makşon; 2167
 Amr; 25, 32, 549, 692, 1242, 1265, 1843, 2035, 2567, 2845, 3759, 3847, 3900, 4048, 4526, 7272, 7667, 7831
 Amre; 1071
 Amre bint Alkame el-Hârisiyye; 1387
 Amr el-Esamm; 4389
 Amr el-Evdî; 1309
 Amr en-Nâkid; 547, 5111, 8439
 Amr ibn Abdülgaffâr; 789
 Amr ibn Abdülhamî; 8424
 Amr ibn Abdivedd; 3316
 Amr ibn Abdullah; 1070, 1173, 1662, 2815, 4653, 7666, 8318, 8499
 Amr ibn Abdullah el-Cumâhî; 1462
 Amr ibn Abdullah el-Evedî; 5689
 Amr ibn Âbid; 928
 Amr ibn Abese; 2155, 3309, 3310, 4572, 8464, 8465
 Amr ibn Âlâ; 7968, 8196
 Amr ibn Ali; 920, 1067, 1975, 2042, 2208, 2437, 2439, 2459, 2463, 2468, 3590, 4139, 4258, 5691, 5889, 6395, 6452, 7058, 7580, 7606,

7953, 8069, 8233, 8398, 8446, 8690
 Amr ibn Ali el-Fellâs; 918, 3333, 5275
 Amr ibn Ali es-Sayrafi; 7628
 Amr ibn Âmir; 2130, 2145, 3442, 6642, 6648
 Amr ibn Aneme; 3597
 Amr ibn Âs; 521, 769, 939, 1242, 1462, 1656, 1739, 2507, 2514, 2515, 2793, 3012, 3288, 3364, 3786, 5025, 5100, 5355, 5433, 5957, 6300, 6457, 6469, 6512, 6556, 6588, 7256, 7383, 7756, 7870, 8327, 8589, 8609
 Amr ibn Âsim; 2433, 3185, 3386
 Amr ibn Avf; 2000, 2155, 7963
 Amr ibn Avfoğulları; 3563, 3577, 3583, 3597, 3654, 3655, 3657, 6482, 7899
 Amr ibn Avn; 541
 Amr ibn Câmi; 3201
 Amr ibn Cemûh; 1475, 1476, 3194, 3374
 Amr ibn Cûhâş; 2164
 Amr ibn Dahhâk; 1726
 Amr ibn Dinâr; 37, 224, 459, 542, 692, 728, 785, 787, 788, 802, 896, 914, 923, 971, 1043, 1701, 2355, 2470, 2675, 2815, 2851, 3021, 3552, 4396, 4938, 5022, 5026, 5122, 5439, 5558, 5886, 5932, 6224, 7306
 Amr ibn Ebu Süfyan; 3362, 6815
 Amr ibn Ebu Amr; 1328, 1371, 1595, 1602, 2475, 4148, 5964, 6088
 Amr ibn Ebu Kurra; 5396
 Amr ibn Ebu Talha; 2439
 Amr ibn Ebu Seleme; 1343
 Amr ibn el-Alâ; 1404
 Amr ibn Evs; 5494
 Amr ibn Gaziyye el-Ansârî; 3996
 Amr ibn Hadramî; 3364
 Amr ibn Hamâm ibn Cemûh; 3597
 Amr ibn Hâris; 447, 2458, 4241, 4346, 6553, 6886, 7462, 7667, 7691, 7693, 7696
 Amr ibn Hârice; 699
 Amr ibn Hassân; 4248
 Amr ibn Hazm; 7713
 Amr ibn Hişâm; 3364
 Amr ibn İsa; 4610
 Amr ibn İshâk; 1334, 2089
 Amr ibn Kays; 2104, 4030, 4135, 5095, 5099, 5138, 6046, 6402, 6553, 8540
 Amr ibn Keysân; 2790
 Amr ibn Kûlsûm; 121, 3715
 Amr ibn Luhay; 821, 2498, 3880
 Amr ibn Mâ'dîkerib; 5151
 Amr ibn Mâlik; 730, 2916
 Amr ibn Malik el-Basrî; 7626
 Amr ibn Mansûr; 347, 8399, 8730

- Amr ibn Merzûk; 6803
 Amr ibn Meymûn; 337, 794, 1213, 1322, 1944, 5072, 5132, 5133, 5140, 6070, 7689, 7751, 8266, 8397, 8434, 8743
 Amr ibn Meymûn el-Evdî; 3435, 7555
 Amr ibn Muâz; 6308
 Amr ibn Muhâcir; 899
 Amr ibn Muhammed; 2680
 Amr ibn Muhammed el-Kuraşî; 4030
 Amr zi-Mûrr; 4337
 Amr ibn Mûrre; 10, 235, 413, 729, 2386, 3238, 3370, 3413, 3696, 4336, 4337, 5098, 6125, 6300, 6426, 6512, 7513, 7815, 7832, 7869, 7953, 8163, 8688
 Amr ibn Mûrre el-Cühunî; 1758
 Amr ibn Mus'ab; 6542
 Amr ibn Müslim; 385
 Amr ibn Nufcyl; 117
 Amr ibn Nû'man; 7689
 Amr ibn Osmân; 5208, 5516, 8157
 Amr ibn Râfî; 956
 Amr ibn Rebîa; 2418, 5294
 Amr ibn Sâbit; 3893, 7915
 Amr ibn Saîd; 164, 549, 1310
 Amr ibn Selem el-Basrî; 5412
 Amr ibn Semure; 2276, 6109
 Amr ibn Sevr el-Kaysârî; 534
 Amr ibn Sevvâd; 1141, 6574, 6702
 Amr ibn Süleym; 6581
 Amr ibn Yahyâ el-Mâzenî; 2148
 Amr ibn Zûrâre; 8187
 Amr ibn Şuayb; 417, 884, 896, 911, 913, 949, 1062, 1173, 1308, 1409, 1572, 1617, 1667, 1676, 1767, 1771, 2097, 2130, 2151, 2274, 2355, 2458, 2862, 2936, 3104, 3390, 3419, 3547, 3551, 3553, 5669, 5691, 5870, 6050, 6230, 6395, 6560, 6946, 7011, 7098, 7205, 7606, 7966, 7844, 7848, 8724
 Amr ibn Şûrahbil; 2722
 Amr ibn Şûrahbil el-Hemedânî; 2451
 Amr ibn Ubeyde; 2578
 Amr ibn Ümeyr; 1073
 Amr ibn Übeyd; 15, 2614, 4047, 5240, 5516, 6172, 6819
 Amr ibn Ümeyye; 3346, 4982
 Amr ibn Ümeyye ed-Damrî; 7800
 Âmir ibn Tufeyle ibn Mâlik; 4224, 4225
 Amr ibn Vâil; 837
 Amr ibn Vehb; 3364
 Amr ibn Velîd; 1786
 Amr ibn Yahyâ; 3081, 5098
 Anahit; 433
 Anbariye Kapsı; 1467
 El-Anberî; 1124
 Anbese; 5853
 Andromedea; 1165, 4179
 Anglikan; 1911
 Anglikanizm; 2184
 Angstrom; 4190
 Animizm; 4018
 Ankara; XXII, XVI, 3718, 5112
 Ankebût; 234, 328, 395, 550 669, 832, 1047, 1309, 1374, 1423, 2546, 2547, 2593, 2610, 2637, 2726, 2737, 2819, 2823, 3005, 3231, 3287, 3331, 3433, 4421, 4489, 4556, 4593, 4704, 5018, 5174, 5288, 5351, 5559, 5709, 6074, 6101, 6164, 6174, 6235, 6259, 6272, 6423, 6699, 6708, 6727, 6905, 6914, 8684, 8786
 Ansâr; 482, 601, 637, 705, 706, 046, 768, 769, 802, 880, 881, 882, 894, 899, 906, 1023, 1048, 1049, 1662, 3246, 3249, 3263, 3306, 3365, 3366, 3572, 3653, 3664, 3665, 3666, 3668, 4382, 4595, 4710, 4714, 5486, 5795, 6472, 6490, 7010, 7852, 7861, 7874, 7911, 7912, 7914, 7915, 7916
 Ansârî; 4323, 7963
 el-Ansârî; 415, 728, 729, 746, 768, 773, 877, 910, 970, 999, 1076, 1123, 1877, 2353, 2446, 2470
 Anseme; 2417
 Anfakya; 6726, 6732, 6733, 6734
 Antalya; 4483
 Antartika; 4444
 Antere; 3715
 Antere ibn Şeddâd; 121, 3712
 Antil Denizi; 4443
 Antinas ibn Antihas; 6726
 Antioche; 2024
 Anubis; 4902, 4904
 Apollo; 4767
 Arabaptizm; 2184
 Arabî; 319
 el-Arabî; 436, 468, 488, 513, 654, 655, 821, 822, 952, 1009, 2187
 Arabistan Yarımadası; 1462, 2571, 4917, 5957, 5959, 6177, 7181, 7543
 Arabistan; XXXIII, 140, 141, 357, 582, 3221, 3398, 3399, 3400, 3401, 3402, 3403, 3548, 3714, 3717, 3720, 3722, 3723, 4671, 6642, 7386, 7564, 7900, 8672
 Arab-ı Ârîbe; 3014, 3713
 Arab-ı Bâide; 3713
 Arab-ı Bâkiye; 3713
 Arab-ı Mûsta'ribe; 3713
 A'râf; 2, 23, 27, 33, 52, 98, 107, 109, 118, 198,

237
 367
 152
 271
 283
 289
 296
 298
 439
 449
 465
 494
 516
 521
 525
 533
 561
 624
 635
 642
 672
 696
 705
 718
 762
 787
 828
 864
 Arafât;
 341
 545
 Arap; 2
 142
 167
 250
 265
 285
 320
 336
 345
 348
 355
 371
 395
 553
 788
 Arapça;
 Araplar
 740
 770
 Arap K
 Arap Y

- 237, 265, 291, 293, 366, 337, 339, 355, 366, 367, 369, 370, 419, 438, 789, 887, 1172, 1200, 1525, 1722, 1766, 2528, 2545, 2556, 2709, 2711, 2731, 2739, 2740, 2788, 2807, 2809, 2830, 2847, 2848, 2863, 2870, 2871, 2889, 2899, 2901, 2903, 2955, 2956, 2957, 2958, 2960, 2961, 2962, 2963, 2964, 2968, 2988, 2989, 2996, 3018, 3137, 3146, 3335, 3641, 4391, 4394, 4409, 4412, 4434, 4466, 4461, 4497, 4503, 4510, 4557, 4558, 4559, 4676, 4692, 4713, 4790, 4825, 4834, 4929, 4939, 4947, 4952, 4955, 4956, 5012, 5084, 5151, 5167, 5168, 5195, 5198, 5200, 5201, 5214, 5216, 5217, 5219, 5233, 5234, 5235, 5237, 5246, 5250, 5252, 5260, 5264, 5276, 5277, 5281, 5335, 5384, 5394, 5401, 5446, 5485, 5488, 5614, 5670, 6099, 6134, 6157, 6171, 6193, 6231, 6248, 6277, 6286, 6310, 6315, 6341, 6342, 6353, 6359, 6360, 6364, 6373, 6380, 6383, 6424, 6456, 6604, 6649, 6656, 6659, 6661, 6728, 6737, 6796, 6837, 6886, 6887, 6899, 6960, 6961, 6989, 6995, 7004, 7031, 7056, 7057, 7064, 7070, 7110, 7139, 7155, 7479, 7184, 7190, 7193, 7214, 7257, 7438, 7620, 7621, 7734, 7758, 7765, 7825, 7826, 7869, 7878, 7881, 7894, 8162, 8203, 8223, 8229, 8289, 8344, 8441, 8451, 8628, 8629, 8630, 8646, 8782
- Arafât; 530 569, 715, 790, 791, 792, 793, 794, 496, 3411, 3412, 3796, 7746, 7699, 7902, 5455, 5457, 5464, 5482, 5502
- Arap; 2, 63, 66, 68, 101, 225, 266, 1414, 1418, 1427, 1429, 1430, 1431, 1432, 1463, 1597, 1674, 1704, 1714, 1716, 1735, 1794, 2499, 2500, 2560, 2602, 2621, 2627, 2636, 2640, 2655, 2700, 2703, 2738, 2758, 2771, 2781, 2854, 2871, 2931, 2940, 2955, 2969, 3146, 3208, 3223, 3238, 3344, 3345, 3347, 3353, 3364, 3399, 3403, 3421, 3426, 3430, 3489, 3450, 3351, 3460, 3461, 3462, 3463, 3487, 3488, 3494, 3495, 3496, 3497, 3498, 3500, 3553, 3563, 3562, 3700, 3710, 3712, 3713, 3714, 3717, 3723, 3928, 3933, 3952, 3855, 3956, 5190, 5268, 5467, 5468, 5469, 5483, 5530, 7318, 7421, 7456, 7542, 7651, 7879, 7880, 8032, 7879, 7880, 8032, 8396, 8397
- Arapça; 284, 3474, 4030, 4031, 4032, 8053,
- Araplar; 281, 365, 3204, 3277, 7194, 7360, 7362, 7401, 7426, 7532, 7543, 7652, 7667, 7698, 7703, 7717, 7878, 8037, 8054, 8069, 8119, 8177
- Arap Kabîleleri; 7420, 8094
- Arap Yarımadası; 2571, 3701
- Arasât; 2787, 4710, 7744
- Arbad ibn Sâriye; 6550
- Arcadius; 3720
- Arefe; 539, 778 779, 787, 793, 797, 801, 802, 1198, 1660, 3133, 3325, 3410, 3411, 5467, 7535
- Arfece; 8424
- Ârifî; 4822
- Ârim; 133, 5691, 7808, 7840
- Ârim ibn Fadl; 1791, 4709, 6506, 6717
- Aristotâlîs; 216
- Aristo; 125, 1016, 1078, 2025, 2663, 8784
- Aristoteles; 83, 3843, 4170, 5062, 5105, 5108, 5109, 5077, 7238, 7247
- Arîs; 3340, 3343
- Arius; 2019, 2021, 2023, 2024, 2179
- Ariusçular; 2170, 2182, 2183
- Arnold T.V.; 1151
- Aron Simith; 4542
- Arslan Vâdîsi; 7318
- Arş; 212, 244, 269, 286, 560, 622, 627, 632, 998, 1006, 1007, 1008, 1009, 1010, 1011, 1012, 1013, 1014, 1118, 1139, 1140, 1207, 1308, 2500, 2511, 2517, 2639, 2693, 2694, 2695, 2976, 2977, 2978, 2983, 2984, 2985, 2990, 2992, 3080, 3169, 3688, 3741, 4743, 3746, 3747, 3855, 3857, 3887, 3902, 3903, 3904, 3906, 3907, 4166, 4167, 4461, 4557, 4644, 4655, 4669, 4709, 4710, 4737, 4828, 4846, 4852, 4853, 4877, 5188, 5196, 5263, 5272, 5296, 5369, 5406, 5432, 5532, 5549, 7305, 7408, 7452, 7453, 7454, 7462, 7507, 7508, 7530, 7553, 7609, 7619, 7627, 7674, 7720, 7724, 7725, 7726, 7731, 7738, 7756, 7841, 7894, 7895, 7992, 7993, 7994, 8001, 8008, 8011, 8068, 8081, 8087, 8092, 8101, 8121
- Artât ibn Munzir; 4237
- Arthur Thompson; 8090
- Arthur Holmes; 4192
- Artemidorus; 4084
- Arûbe; 7883, 7896, 7897, 7899
- Arûs'ûş-Şâm; 1510
- Aryânîler; 2179, 2181
- Aryat; 3720
- Arz; 251, 1158, 4188, 4190, 4191
- el-Arzemî; 90
- Arz-ı Mukaddes; 5237, 5238
- Âsâf ibn Barhiyâ; 440, 439, 443, 6150, 6449, 6872
- Asamm; 632, 1457, 2867, 5903
- el-Asamm; 5041
- el-Âsârü'l Bâkiye Ani'l-Kurûn el-Hâliye; 5075
- el-Âsâr'ul-Merfûa fi'l-anbar'il-Mevzûa; XXVII
- Asba ibn Zeyd el-Cüheni; 2525

Asbâğ ibn Ferec; 888, 6638
 Asbağ ibn Dûbâte; 5342, 6705
 Asfân; 7318
 Asfaroğulları; 3510, 3563, 6331
 As ibn Hişâm; 4877, 8051
 Âs ibn Münecbih ibn Haccâc; 3325, 3326
 Âs oğlu Said oğlu Hâlid; 7845
 Âs ibn Vâil; 4410, 4988, 4624, 4772, 5177, 5178, 5179, 6773, 6774, 6844
 Âsım; 46, 54, 110, 163, 511, 676, 2155, 2431, 3256, 3379, 3670, 4356, 4624, 4772, 4268, 7538, 8112, 8136, 8545, 8663, 8748
 Âsım el-Ahvel; 2079, 2211, 4570, 6729, 6731, 7302
 Âsım el-Cenedî; 6223
 Âsım ibn Adiyy; 2128, 3583, 5702, 7399
 Âsım ibn Behzele; 1511, 8803
 Âsım ibn Ebu Necûd; 732, 4146, 4624, 5066, 5488
 Asım ibn Hâkim; 5999
 Âsım ibn Hilâl; 715
 Âsım ibn Ömer ibn Katâde; 415, 1187, 1438, 1920, 2376, 3248, 3299, 3361, 3371, 3444, 3510, 3654, 4519, 5810, 7912, 7917, 8180,
 Âsım ibn Süleymân; 638, 5486
 Âsım ibn Ubeydullah; 6585, 8488
 Âsım ibn Vâil; 8699
 Asîf Rüzğârî; 6384
 Âsiye; 1245, 6197, 7964, 7965
 Asiye Bint Müzâhim; 6195, 7193
 Ashâb; 7090, 7101, 7137, 7285, 7338, 7405, 7438
 Ashâb-ı Eyke; 3024
 Ashâb-ı Heyâkil; 5431
 Ashab-ı Kehf; 6, 4825, 4847, 4848, 4941, 4965, 4969, 4970, 4973, 4976, 4977, 4978, 5036, 5216, 8512
 Ashâb-ı Neml; 4941
 Ashâb-ı Ress; 6093
 Ashab-ı Seçere; 7340
 Askalân; 1510
 Askalânî; 919
 Asmai; 5516
 Asr Sûresi; 6792
 Asr-ı Saâdet; 744
 Assâm ibn Revvâd; 444
 Assuan; 7190
 Asya; 3359, 4180, 4454, 4756, 5479, 7083
 Asyet; 1135
 Âsûr; 3714, 3715
 A'sâ; 900, 3715
 Aşûrâ; XXVI, 338
 Atâ; XLV, 36, 37, 46, 135, 138, 158, 230, 239, 257, 288, 350, 353, 360, 364, 371, 382, 403,

482, 485, 486, 501, 511, 522, 525, 534, 535, 539, 543, 544, 545, 560, 565, 566, 569, 621, 623, 648, 677, 692, 693, 704, 706, 707, 709, 717, 728, 732, 734, 737, 746, 761, 768, 774, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 787, 789, 790, 793, 795, 796, 798, 799, 802, 868, 870, 888, 891, 893, 897, 900, 909, 913, 914, 934, 940, 950, 953, 960, 963, 964, 965, 967, 980, 1121, 1123, 1313, 1332, 1344, 1512, 1591, 1595, 1605, 1611, 1617, 1619, 1624, 1635, 1672, 1675, 1701, 1731, 1732, 1737, 1746, 1757, 1775, 1877, 1879, 1891, 1953, 2086, 2130, 2135, 2150, 2221, 2286, 2352, 2354, 2355, 2399, 2445, 2446, 2449, 2450, 2457, 2467, 2468, 2473, 2474, 2475, 2541, 2709, 2759, 2812, 2846, 2847, 2935, 3068, 3100, 3211, 3212, 3229, 3281, 3287, 3320, 3378, 3382, 3411, 3520, 3570, 3670, 4413, 4792, 5689, 5722, 5755, 5847, 5854, 5861, 5888, 5914, 5964, 5969, 5992, 6154, 6155, 6185, 6249
 Atâ el-Horasânî; 199, 201, 368, 383, 385, 394, 406, 509, 538, 679, 692, 699, 700, 704, 728, 730, 785, 802, 868, 869, 891, 893, 901, 927, 944, 948, 963, 1058, 1290, 1379, 1550, 1578, 1594, 1606, 1628, 1635, 1760, 2221, 2222, 2347, 2360, 2444, 2587, 2759, 2760, 2823, 2837, 2844, 2988, 3229, 3329, 3335, 3377, 3378, 3385, 3387, 3504, 3506, 4534, 4552, 4553, 5080, 5169, 5181, 5435, 5350, 5374, 5390, 5406, 5426, 5427, 5440, 5444, 5445, 5483, 5485, 5492, 5495, 5514, 5537, 5546, 5890, 5967, 5998, 6069, 6085, 6110, 6149, 6172, 6177, 6199, 6329, 6379, 6405, 6413, 6498, 6602, 6633, 6636, 6643, 6686, 6688, 6693, 6741, 6793, 6794, 6813, 6819, 6829, 7067, 7192, 7298, 7239, 7358, 7350, 8460, 8462, 8474, 8478, 8575, 8578, 8698
 Atâ ibn Dînâr; XIV, 785, 787, 797, 2588, 5445, 5497, 5492, 6450, 6723, 8688
 Atâ ibn Ebu Müslim; 8165
 Atâ ibn Ebu Rebâh; XIV, 7, 163, 559, 730, 747, 779, 785, 798, 900, 935, 1293, 1429, 1516, 1573, 1576, 1600, 1606, 1612, 1668, 1673, 1887, 2102, 2436, 2811, 2845, 3230, 3308, 3211, 3684, 3838, 3848, 3876, 4001, 4131, 4146, 4231, 4720, 4993, 4994, 5122, 5159, 5688, 5690, 5853, 5886, 6043, 6159, 6521, 6579, 6717, 7197, 7478, 7521, 7607, 8268, 8748
 Atâ ibn Sâib; 870 1580, 2058, 2865, 3133, 4647, 6203, 7661
 Atâ ibn Saîd; 7720, 8333, 8425, 8663, 8690, 8696,

869
 Atâ ibn
 481
 785
 Atâ ibn
 Atâ ibn
 Athan
 Âtike;
 Atiyye;
 960
 173
 470
 816
 Atiyye;
 382
 133
 284
 404
 503
 516
 527
 536
 548
 551
 603
 Atiyye
 Atiyye
 Atiyye
 Atiyye
 Atiyye
 Atiyye
 Atlas;
 Atlas
 44
 Atom
 Attâb;
 Attâb
 73
 Attâr;
 August
 Avâlî;
 Avâm
 A'ver;
 Avf;
 27
 28
 29
 Baban
 Bâb el

8697, 8698, 8699, 8735,
 Atâ ibn Yessâr; 15, 396, 521, 1704, 1942, 3100,
 4819, 6199, 6420, 6452, 6556, 7739, 7751,
 7858, 8662
 Atâ ibn Yezîd el-Leysi; 6875
 Atâ ibn Yezîd es-Sekseki; 5382
 Athanaus; 2024
 Âtike; 3363, 4879
 Atiyye; XIV, 230, 372, 445, 538, 576, 700, 785,
 960, 1125, 1242, 1308, 1367, 1702, 1703, 1732,
 1737, 3775, 2193, 2360, 2549, 3238, 3298,
 4708, 5086, 5148, 6249, 7659, 7694, 8033,
 8168, 8208, 8401, 8460, 8533
 Atiyye el-Avfî; XIV, 201, 292, 306, 354, 361, 371,
 382, 383, 411, 414, 482, 579, 899, 1240, 1290,
 1332, 1573, 1721, 1899, 1953, 2210, 2787,
 2846, 3207, 3259, 3260, 3288, 3520, 3656,
 4045, 4248, 4380, 4413, 4552, 4938, 5021,
 5030, 5055, 5120, 5123, 5132, 5147, 5155,
 5164, 5170, 5174, 5178, 5180, 5188, 5189, 5194,
 5279, 5306, 5337, 5349, 5350, 5355, 5362,
 5368, 5392, 5393, 5424, 5435, 5440, 5484,
 5485, 5496, 5497, 5498, 5509, 5510, 5511,
 5513, 5557, 5561, 5635, 5899, 5972, 5998,
 6054, 6098, 7181, 7473, 7665
 Atiyye el Kurazî; 1571, 6498, 6499
 Atiyye eş-Şa'bî; 159
 Atiyye et-Tafâvî; 6452, 6499, 6522, 6671
 Atiyye ibn Ebzâ; 7643
 Atiyye ibn Esved; 712
 Atiyye ibn Kays; 7657
 Atiyye ibn Saîd; 980, 2376
 Atlas; 1008, 1012, 2977
 Atlas Okyanusu; 457, 3807, 4190, 4442, 4443,
 4444
 Atom ; 4747, 4748, 4772, 4870
 Attâb; 7141
 Attâb ibn Üseyd; 1073, 2406, 2407, 3408, 7387,
 7388
 Attâr; 993, 3878
 Auguste Comte; 3154
 Avâlî; 1465
 Avâm ibn Havşeb; 1287, 1993, 3186
 A'ver; 2069
 Avf; 306, 1624, 1732, 2502, 2541, 2611, 2691,
 2709, 2769, 2771, 2787, 2795, 2816, 2823,
 2839, 2842, 2845, 2850, 2851, 2879, 2919,
 2925, 2928, 2935, 2945, 2948, 2951, 2955,

2966, 3109, 3111, 3115, 3370, 5890, 7182, 7689,
 7942, 8508
 Avf el-A'rabi; 1732, 2524, 2877, 5067, 5368, 5556
 Avf ibn Abbâs; 2496
 Avf ibn Âmir; 3442
 Avf ibn Hâris; 3371
 Avf ibn Humeyd; 352
 Avf ibn Mâlik; 1064, 1450, 2501, 3787, 5096,
 5097, 7941
 Avf ibn Ümeyye; 3494
 Avfî; 199, 201, 262, 292, 350, 361, 368, 383, 384,
 388, 401, 412, 413, 414, 416, 426, 439, 445,
 503, 531, 534, 538, 621, 683, 717, 729, 746,
 747, 775, 779, 788, 791, 808, 818, 836, 869,
 899, 931, 941, 943, 952, 979, 1035, 1046, 1050,
 1131, 1187, 1192, 1214, 1242, 1304, 1309, 1343,
 1357, 1358, 1382, 1404, 1494, 1539, 1577,
 1578, 1579, 1583, 1605, 1700, 1725, 1729,
 1779, 1780, 1899, 1918, 1939, 1987, 2081,
 2105, 2164, 2187, 2196, 2204, 2213, 2349,
 2361, 2422, 2439, 2446, 3161, 3250, 3251,
 3252, 3257, 3260, 3283, 3297, 3313, 3421,
 3582, 3584, 3596, 3670, 3671, 3683, 3685,
 3700, 3740, 3868, 3871, 3911, 3965, 3992,
 4044, 4046, 4047, 4050, 4058, 4122, 4155,
 4213, 4216, 4219, 4230, 4240, 4259, 4261,
 4280, 4292, 4323, 4336, 4353, 5852, 5677,
 6088, 6269, 6281, 6349, 6638, 6645, 6688,
 6846, 7577, 7629, 7971, 8033, 8130, 8229
 Avn ibn Abdullah; 951, 3506, 4036
 Avrupa; 87, 671, 813, 823, 824, 904, 1085, 1134,
 1135, 1137, 1155, 1320, 1597, 1713, 3358,
 3462, 3633, 3955, 4015, 4330, 5705, 5706,
 5816, 6036, 6273, 7083, 7380, 8626
 Avusturya; 1133, 3000
 Âyet'el-Kürsî; 133
 Aynel Verde; 3927, 3928
 Ayneyn Tepesi; 1467, 1469, 1470
 Ayyâş ibn Ebu Rebia; 1360, 1782, 1783, 1876
 Âzer; 2701, 2702, 2707, 2714, 2715, 2716, 2717,
 2718
 Âzerbeycan; 5032, 5033
 Azizî; 3172
 A'zrâ; 3943, 3979
 Azrâil; 280, 287, 288, 436
 A'zrâmi; 64
 Aztekler; 56

— B —

Babanzâde Ahmet Naîm; XXVII
 Bâb el-Hafaza; 4665

Bâbil; 219, 437, 439, 445, 446, 449, 452, 453, 454,
 455, 456, 457, 461, 466, 468, 470, 472, 476,

477, 478, 503, 507, 1030, 3714, 3719, 3939,
3943, 3683, 4695, 5074, 5477, 8120, 8385
Bâbil Kulesi; 127
Bâbilîler; 8140
Babinski; 4857
Bâbu'z-Zamân; 4978
Bâbü'l-Ebvâb; 5065, 5074
Bâbü'l-Mendebe; 3710, 4442
Bâc; 6310, 6311
Bace ibn Abdullah el-Cüheni; 7234
Bâze ibn Zeyd el-Cüheni; 7170
Bâcermâ; 5265
Bacon; 1080
Bağavî Huseyn ibn Mes'ûd; XLV
Bağdâdî; 888, 915, 1869, 4893
el-Bağdadî; 487
Bağdat; 2515, 3427, 3428, 3429, 3460, 3542
Bağdath İsmâîl Paşa; XI
el-Bâbilî; 136, 409
Bahir ibn Sâ'd; 8455
Bahîrâ; 1931, 4792
Bâhire; 675, 2497, 2499, 2501, 2841
Bahr ibn Nasr; 1727
Bahr er-Râik; 7889, 7902
el-Bahr'ül Muhîr; 266, 3479
Bahreyn; 2837, 3386, 4813, 5032, 5033, 5153,
5957, 6483, 7811, 7900
Bahrî ibn Amr; 2177
el-Bâis'ül-Hasîs Şerh İhtisâr Ulûm'il-Hadîs; XII
Bakara Sûresi; 5, 6, 20, 33, 102, 117, 128, 133,
260, 304, 334, 345, 348, 352, 389, 392, 404,
418, 444, 481, 496, 509, 522, 580, 583, 699,
716, 759, 760, 781, 783, 784, 799, 842, 869,
881, 889, 941, 946, 947, 963, 964, 966, 970,
971, 1002, 1011, 1020, 1040, 1053, 1068, 1123,
1128, 1139, 1140, 1144, 1147, 1165, 1205, 1277,
1278, 1297, 1304, 1305, 1307, 1309, 1311,
1316, 1332, 1359, 1374, 1422, 1496, 1500,
1501, 1513, 1521, 1525, 1543, 1580, 1607, 1610,
1615, 1625, 1668, 1679, 1699, 1704, 1716,
1720, 1732, 1773, 1781, 1875, 1900, 1904,
1906, 1936, 1944, 1959, 1961, 1967, 1969,
1977, 1979, 1981, 2082, 2084, 2085, 2086,
2108, 2138, 2197, 2215, 2221, 2323, 2328,
2329, 2330, 2331, 2393, 2413, 2423, 2443,
2451, 2505, 2588, 2612, 2659, 2689, 2713,
2727, 2737, 2755, 2756, 2790, 2817, 2836,
2852, 2862, 2865, 2869, 2870, 2884, 2884,
2885, 2888, 2901, 2905, 2910, 2911, 2915,
2922, 2926, 2946, 2976, 2992, 2996, 2997,
3008, 3088, 3103, 3106, 3108, 3109, 3110, 3113,
3167, 3169, 3170, 3215, 3245, 3248, 3265,

3269, 3297, 3304, 3334, 3419, 3443, 3457,
3458, 3482, 3491, 3505, 3535, 3548, 3549,
3608, 3706, 4409, 4424, 4434, 4445, 4474,
4570, 4577, 4585, 4587, 4593, 4644, 4676,
4680, 4700, 4781, 4883, 4939, 4947, 4952,
4954, 4955, 4976, 4989, 5011, 5054, 5116,
5120, 5136, 5149, 5175, 5189, 5194, 5209, 5214,
5216, 5217, 5219, 5220, 5228, 5272, 5273,
5276, 5277, 5279, 5304, 5315, 5326, 5328,
5328, 5427, 5438, 5439, 5443, 5445, 5466,
5467, 5468, 5474, 5476, 5482, 5483, 5484,
5485, 5527, 5530, 5537, 5538, 5449, 5451,
5461, 5563, 5587, 5591, 5614, 5615, 5616,
5617, 5618, 5637, 5742, 5747, 5750, 5754,
5824, 5829, 5933, 5936, 5946, 5968, 5972,
5974, 5999, 6002, 6060, 6076, 6084, 6098,
6102, 6122, 6169, 6198, 6207, 6225, 6228,
6235, 6259, 6260, 6281, 6313, 6331, 6370,
6373, 6394, 6405, 6417, 6434, 6463, 6468,
6488, 6498, 6554, 6558, 6568, 6572, 6579,
6598, 6619, 6620, 6645, 6651, 6722, 6740,
6942, 6968, 6977, 6980, 7013, 7032, 7069,
7123, 7128, 7139, 7178, 7208, 7217, 7234,
7237, 7239, 7243, 7255, 7352, 7386, 7438,
7450, 7467, 7480, 7533, 7540, 7545, 7553,
7734, 7737, 7741, 7813, 7824, 7882, 7910,
7934, 7943, 7944, 7946, 7948, 7949, 7951,
7963, 7984, 8008, 8083, 8109, 8158, 8159,
8174, 8216, 8217, 8265, 8277, 8311, 8344,
8358, 8445, 8537, 8551, 8553, 8625, 8638,
8639, 8650, 8705, 8711, 8712, 8714, 8723,
8735, 8789
Bâkek oğlu Senâbil; 7945
Bâkır; 2446, 8711
Bâkî; 1408, 3581, 3582, 4994, 4995
Bakiyye; 1689, 2068, 2155, 3211, 5545, 5934, 7415
Bâkî el-Gardak; 7271, 8488
Bâkillânî; 38
Bakiyy İbn Mahled; XIX
Bâkîyye İbn Velîd; 3831, 3832, 4237, 4300, 4984,
7271, 8470
Balebek; 6167
Balkan; 3000
Balthazart — Marcelle Lambert; 850
Baltık Boğazları; 4442
Baltık Denizi; 2999
Bârîzî; 2896
Barnâba; 246
Barnâba İncili; 244
Barson; 4466
Basilevs; 3714
Bâsir; 4716, 4726, 4728, 4852, 4883

el-Bâsir
Basra; 175
484
712
Basra I
Basra I
Basrî; 6
919
100
469
el-Basrî
294
396
544
Basriyy
Başak I
Bathâ;
Batı; 35
682
Batı An
Batı Hi
Batı Ka
Batı Ke
Batı Li
Batı Lâ
Batı Rü
Batı Ro
Bâtın;
Bâtıniy
Batlam
Batn-ı I
Batn-ı I
Batn-ı I
Batn-ul
Bazı Ha
Beccari
Becelî;
Becile;
Bedevî;
455
Bedevîl
Bedil İ
Bedir; 1
1189
1357
1390
1418
1462
1637
2954

el-Bâsîr; 7045, 7239
 Basra; 45, 54, 294, 394, 952, 953, 970, 971, 1380, 1758, 1590, 3461, 3500, 4182, 4610, 4813, 4844, 4933, 5032, 5098, 5195, 6024, 6113, 7125, 7236, 7532
 Basra Denizi; 6027
 Basra Körfezi; 5032
 Basrî; 625, 734, 747, 756, 769, 776, 779, 780, 916, 919, 921, 943, 946, 947, 955, 956, 960, 980, 1008, 1009, 1023, 1058, 1123, 1131, 1192, 4691, 4692
 el-Basrî; 159, 164, 172, 189, 201, 202, 239, 292, 294, 320, 321, 328, 339, 340, 359, 360, 394, 396, 397, 405, 425, 438, 444, 457, 503, 531, 544
 Basriyyûn; 54
 Başak Burcu; 6033, 6035, 6036
 Bathâ; 1308, 3332, 3734
 Batı; 352, 595, 596, 597, 606, 607, 651, 652, 653, 682, 683, 731, 929, 1029, 1092
 Batı Amerika; 4444
 Batı Hint Adaları; 3000
 Batı Karadeniz; 3719
 Batı Konsili; 2033
 Batı Libya; 3719
 Batı Lâtin Kilisesi; 2033
 Batı Rüzgârı; 8077
 Batı Roma; 3720, 3721
 Bâtin; 8096
 Bâtıniyye; 3858, 5033
 Batlamyus; 83, 219, 243, 251, 252, 650, 651
 Batn-ı Mürr; 6647
 Batn-ı Nahle; 6784
 Batn-ı Râbig; 1393
 Batn-ı Ye'cec; 7374
 Batn-ul Mesîl; 7421
 Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler; XXVII
 Beccaria; 2254
 Becelî; 2465
 Becile; 7544
 Bedevî; 1123, 1124, 1462, 2494, 3595, 3596, 3698, 4554, 5469
 Bedevîler; 7423
 Bedîl İbn Verka; 7319
 Bedir; 185, 465, 503, 767, 782, 837, 1185, 1187, 1189, 1277, 1351, 1352, 1354, 1355, 1356, 1357, 1358, 1384, 1385, 1386, 1388, 1389, 1390, 1397, 1399, 1402, 1404, 1405, 1417, 1418, 1437, 1438, 1439, 1449, 1451, 1453, 1462, 1471, 1472, 1474, 1475, 1500, 1501, 1637, 1752, 1774, 1780, 1781, 2506, 2953, 2954, 3019, 3162, 3219, 3227, 3228, 3229,

3230, 3231, 3232, 3233, 3234, 3245, 3246, 3247, 3248, 3250, 3251, 3252, 3253, 3256, 3257, 3258, 3259, 3260, 3262, 3263, 3264, 3265, 3266, 3268, 3273, 3276, 3277, 3286, 3298, 3299, 3301, 3307, 3309, 3313, 3314, 3315, 3316, 3318, 3321, 3322, 3324, 3325, 3326, 3327, 3335, 3337, 3338, 3339, 3341, 3342, 3343, 3345, 3346, 3347, 3360, 3361, 3362, 3364, 3365, 3367, 3371, 3376, 3379, 3380, 3381, 3382, 3383, 3384, 3385, 3386, 3432, 3437, 3440, 3504, 3560, 3652, 3668, 3670, 3692, 3695, 3725, 4336, 4337, 4398, 4424, 4666, 4802, 4981, 5058, 5171, 5173, 5434, 5437, 5523, 5793, 5889, 5953, 6322, 6327, 6334, 6385, 6453, 6490, 6503, 7006, 7017, 7073, 7099, 7181, 7185, 7292, 7345, 7353, 7379, 7387, 7581, 7591, 7593, 7799, 7802, 7805, 7830, 7831, 7832, 7843, 7945, 8217
 Bedir Günü; 2194, 2195, 7605, 7793, 7819
 Bedr es-Suğrâ; 1447
 Bedr İbn en-Nârin; 1355
 Bedreddin el-Aynî; 3528, 3530,
 Bed'ül Hak; 6112
 Beğavî ; 23, 911, 954, 1024, 2871, 2905, 3656, 3839, 3840, 4049, 5521, 5522, 5674, 6723, 6819, 6820, 6829, 6831, 6967, 6995, 7027, 7063, 6081, 7089, 7129, 7130, 7148, 7152, 7535, 7549, 7550, 7556, 7655, 7658, 7662, 8030, 8077, 8153, 8159, 8163, 8192, 8311, 8314, 8316, 8339, 8360, 8501, 8507
 Beğavî Tefsiri; 5521
 Behâüddin Amûlî; 7999
 Behaviorist; 5582
 Behiyy; 7448
 Bchiyy el-Hulî; 3633
 Behmen; 5075
 Behmüt; 4965
 Behrâ; 2136
 Behrâm; 8333
 Behrânî; 6797
 Behz; 1062, 1778, 2936, 5306, 5417, 6179, 7305, 7781 Behz Kabilesi; 7916
 Behz İbn Esed; 7581, 7682
 Behz İbn Hakim; 879, 902, 1494, 3857, 3915, 3978, 6764, 7054, 8358, 8588
 Bekir İbn Abdullah; 2465
 Bekir İbn Mudar; 447, 547
 Bekir İbn Vâil; 1265
 Bekir Karhîga; XLII, XLVI, 3717, 3726, 4172, 5112
 el-Bekkâün; 3597

Bekke; 1308
Bekr; 1431
Bekr el-Müzenî; 1211
Bekr İbn Abdullah; 893, 910, 6862, 8329, 8370, 8483
Bekr İbn Ebu Şeybe; 8070
Bekr İbn Halef Ebu Bişr; 909
Bekr İbn Huncays; 886
Bekr İbn İsâ; 4990
Bekr İbn Kinânc; 1616
Bekr İbn Mudar; 6634, 7582
Bekr İbn Muhammed es-Sayrafi; 2859
Bekr İbn Sehl; 7692
Bekr Kabîlesi; 7545
Bekroğulları; 3320, 3424, 3432
Bekri; 998, 2086, 2211
Bekriler; 7381
Bel'am; 3137, 3161, 3162, 3164, 3165, 3166, 4578
Bel'am İbn Bâûrâ; 2197, 2199, 3161, 3166
Belâzûrî; 3341, 6502
Belde; 1308
Belde-i Emin; 5470, 5469
Beledî; 1024
Beled Süresi; 108, 5259, 6359, 8478
Beled'ül Emîn; 1308
Beleson; 8661
Belh; 1457
Belhî; 886
el-Belhî; 299
Belhiya; 443
Belhüceym; 1690
Belkâ; 3161, 3165
Belkîs; 3713, 4675, 5066, 6143, 6144, 6146, 6147, 6148, 6149, 6150, 6151, 6153, 6154, 6155, 6636
Benâres; 5481
Bencelas; 4938
Bendâr; 143, 880
Bengal Körfezi; 3001
Benguela; 4443, 4444, 4445
Betham; 2251, 2254
Benû Abdurrahmân; 3343
Benû Bekr; 3712
Benû Damra; 3224, 3339
Benû Esed; 6508
Benû Harâm; 1466
Benû Hârîse; 6508
Benû Hâşim; 891, 5095, 3222, 3372, 3663, 6554
Benû İsrâîl; 275, 478, 1254, 5293, 5429
Benû Kaynuka; 407, 1187, 1468, 2214, 2348, 3460
Benû Kelb; 111
Benû Kurayza; 3460
Benû Mahzûm; 3374

Benû Mûdlic; 3339
Benû Mûleyh ; 2272
Benû Mûstalik; 6502
Benû Nadîr; 407, 1711, 2164, 2214, 2348, 3460,
6476, 6501
Benû Rab'a; 3339
Benû Sâide; 1466
Benû Seleme; 3371, 3374
Benû Şeysabân; 7268
Benû's Şeysân; 6129
Benû Taglib; 2136, 3712
Benû Teym; 791
Benû Ubeyd; 6505, 6507
Benû U'zer; 111
Benû Zehre; 6854
Benû Zeyd; 1463
Benû Zur ; 3339
Benyamin; 2167
Berâ; 1390, 1573, 1739, 1871, 2069, 2905, 2948,
3404, 5132, 5354, 5484, 5488, 5490, 5494,
5499, 7269, 7332, 8100, 8183, 8184, 8203
Berâ Ibn Âzib; 641, 728, 768, 887, 934, 955, 982,
1048, 1389, 1612, 1773, 2349, 2350, 2760,
3070, 3445, 3519, 3838, 4317, 4707, 5959,
5998, 6327, 6452, 7059, 7339, 7377, 7401,
7414, 7751, 7719, 8037, 8083, 8357, 8360,
8409, 8465, 8511
Berâ Ibn Mâlik; 6410, 6441
Berâe Süresi; 46, 755, 3312, 3196, 3327, 3397,
3404, 3406, 3408, 3409, 3410, 3414, 3421,
3441, 3503, 3596, 3709, 4409, 5538, 6260,
7308, 7348, 7438
Berberî; 3320, 5074, 5159
Berd el-Acûz; 8077
Bergengren; 1093
Bergson; 2565, 4857
Berhût; 4320
Berîre; 1624, 5794
Berkeley; 4459
Berk ibn Furât; 6414
Berku'l-Gâmâd; 3247, 3249, 3365
Berlin; 4758
Bernheim; 4857
Berrâ; 352, 597, 596, 597, 601, 607, 746, 1386,
8033, 1049 1050 5736, 5737
Bersâni; 4327
Berafonya; 4907
Berva bin Vâşik; 938
Berzah; 3267, 5672, 7293
Berze; 6139
Besâir; 7998
Besbes ibn Amr; 3314, 3366

el-Besî; 3488
 Bessûs; 1431, 3162, 3712
 Beşîr; 1686
 Beşîr el-Ensârî; 3439
 Beşîr ibn Câbir; 3209
 Beşîr ibn Ebu Erfât; 4933
 Beşîr ibn Ebu Mes'ûd; 4683
 Beşîr ibn el-Muhâcir; 136
 Beşîr ibn Hassâsiye; 735, 3536
 Beşîr ibn Kâ'b; 8012, 8489
 Beşîr ibn Sa'd; 6581
 Beşîr ibn Selmân; 4719
 Beşîr ibn Süleymân; 902
 Beşşâr; 547
 Betti; 913, 914
 Beucistân; 3719
 Bevles; 7011
 Beydâ; 1712
 Beydah; 7682
 Beydâvî; 63, 1494, 1495, 2970, 4847, 8402, 8414, 8441
 Beydâ Nehrî; 1510
 Beyd ibn Eslâm; 8690
 Beyhaki; XX, XXIII, 17, 37, 242, 512, 774, 782, 893, 923, 924, 945, 987, 1064, 1268, 1307, 1311, 1376, 1385, 1390, 1397, 1443, 1451, 1547, 1548, 1578, 1585, 1637, 1639, 1709, 1951, 2090, 2091, 2147, 2154, 2175, 2456, 2460, 2464, 2473, 2812, 2821, 2958, 3442, 3446, 3529, 3547, 4029, 4035, 4581, 4606, 4608, 4611, 4623, 4629, 4631, 4633, 4634, 4635, 4646, 4648, 4670, 4801, 5130, 5674, 6480, 6502, 6594, 6767, 7263, 7265, 7267, 7269, 7270, 7279, 7339, 7342, 7343, 7416, 7417, 7582, 7583, 7586, 7679, 7762, 7897, 7913, 7915, 7953, 7983, 8216, 8541, 8683, 8727, 8746, 8748
 el-Beyhaki; 543
 Beyrût; XXVII, XLV, XLVI, XLVII
 Beyrühâ; 1299, 1300
 Beyseniyye; 5362
 Beyt; 1311, 1389, 5441, 5443, 5484
 Beytî; 5442
 Beyt-i Atîk; 597, 1308, 4624, 4932, 5384, 5443, 5445, 5448, 5449, 5462, 5489, 5492
 Beytül'l-Hamd; 636
 Beytül'l-Harâm; 164, 581, 608, 610, 612, 623, 1308, 1430, 1659, 1660, 3686, 3933, 3935, 5495
 Beytül'l-Izzet; 712, 6007, 7507
 Beyt Lahm'; 3881, 4611, 4630, 4631, 5130
 Beytül'l-Mâl; 848, 3632, 7478

Beyt'ül-Makdis; 1, 1033, 1246, 1292, 1722, 3161, 3880, 3881, 3882, 4038, 4623, 4624, 4625, 4629, 4030, 4631, 4634, 4636, 4639, 4640, 4646, 4647, 4648, 4649, 4651, 4659, 4661, 4662, 4663, 4664, 4667, 4696, 5074, 5125, 5129, 5130, 5443, 5447, 5478, 5635, 5864, 6090, 6249, 6334, 6636, 6645, 6869, 6876, 7466
 Beyt el-Mâmûr; 622, 4608, 4627, 4651, 7506, 7507, 7508, 8187
 Beytül-Midrâs; 1496
 Beyt el-Mukaddes; 211, 243, 503, 505, 506, 509, 610, 683, 3462, 4607, 4610, 4611, 4612, 4616, 4622, 4623, 4663, 4669, 4671, 4806, 5125, 6332, 6430, 7745
 Beytullah; 138, 155, 596, 613, 637, 671, 771, 772, 803, 1314, 1388, 2931, 2935, 2936, 2937, 3010, 4347, 5461, 5471, 5960, 6428, 6446, 6595, 6868, 7505, 7351, 7549, 8524, 8561
 Beyzah; 7682
 Beyyine Süresi; 8680
 Bezzâr; XII, 1008, 1071, 1364, 1370, 1776, 1869, 2042, 2073, 2089, 2437, 2457, 2815, 2868, 3273, 3426, 3707, 3780, 3836, 3998, 4224, 4314, 4322, 4356, 4471, 4610, 4708, 4800, 5092, 5275, 5280, 5519, 5558, 5674, 5889, 5900, 6076, 6110, 6208, 6209, 6302, 6334, 6430, 6447, 6519, 6544
 Bezzâr; 6588, 6608, 6694, 6706, 6707, 6718, 6724, 6767, 6915, 6961, 7002, 7010, 7027, 7058, 7125, 7177, 7461, 7513, 7531, 7549, 7606, 7650, 7702, 7726, 8073, 8184
 El-Bezzâr; 492, 1317, 3389, 3486, 3571, 5363
 el-Bezzâz ; 1469
 Bildircin; 344
 Bickerton; 4171
 Biat-ı Rıdvân; 1389, 2676, 3443, 3663, 3664
 Bibi, Şehr-Bânû; 3720
 Bicâd İbn Osmân; 3654
 el-Bidâye ve'n-Nihâye; XI, 3427, 3724, 5062
 el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Târîh; XII
 Bihâr; 5481
 Bil'acân; 3654
 Bilâl; 123, 124, 705, 733, 817, 1411, 1510, 1511, 1517, 1518, 1906, 2278, 2406, 2635, 2636, 2638, 2787, 3012, 3271, 3373, 3444, 3956, 4581, 4632, 4980, 5546, 6401, 6410, 6447, 6886, 7063, 7230, 7232, 7387, 7848, 7888, 8288, 8309, 8409, 8495, 8544
 Bilâl İbn Hâris el-Mûzenî; 7446, 7447
 Bilâl İbn Rebâh; 8306, 8309
 Bilâl ibn Sa'd; 3596, 4254, 4255, 6983

Bilal ibn Yahyâ el-Absî; 6480
 Bilâl ibn Yesâr ibn Zeyd; 3263
 Bilmen Ömer Nasuhi; XLV
 Bing-Bang Teorisi; 4172
 Bint Eslem; 608
 Birch; 4457
 Bi'r-i Maüne; 839, 1440, 1441, 1444, 6501
 Birinci Konstantin; 2179
 Bi'r-i Uyeyne; 1445
 Bir'ü Rûma; 1466
 Birkenhead; 1094
 Birleşmiş Milletler; 5108
 Birleşik Devletler; 8090
 Bîrûnî; 650
 el-Birzâlî; XII
 Bismark; 2626
 Bistâmî; 1098
 Bişr; 1140, 1918, 1970, 2195, 2492, 2530, 3190,
 3471, 7307, 7318, 7359, 7780, 7852, 8205
 Bişr ibn Âdem; 2437, 3998, 8079
 Bişr ibn Bekr; 7081
 Bişr ibn el-Berâ; 2135, 3510, 7111
 Bişr ibn Cuhâş; 8202
 Bişr ibn Gâlib; 7401
 Bişr ibn Hâlid; 8100
 Bişr ibn Hâris el-Hafî; 1508
 Bişr ibn İmâre; 74
 Bişr ibn Mator; 8083
 Bişr ibn Muâz; 1669, 2477, 6806
 Bişr ibn Mufaddal; 1676
 Bişr ibn Münzir; 5056, 5081, 5137, 5255, 5545,
 5634
 Bişr ibn Müslim ibn Abdül-Hamid el-Hımsî;
 3500
 Bişr ibn Süfyân; 7360
 Bişr ibn Suhaym; 802
 Bişr ibn Ubeyd; 1402
 Bişr ibn Velîd; 959
 Bişr ibn Biyoloji; 4766
 Bişr ibn Bizant; 453
 Bişr ibn Bizans; 768, 832, 3360, 3450, 3460, 3461,
 3714, 3717, 3720, 3721, 3722, 3956, 4683,
 4735, 3814, 3913, 3944, 4977, 5062, 5429,
 6326, 6331
 Bizanslılar; 503, 505, 7880, 7962
 Bizans Denizi; 5032
 Bizans İmparatorluğu; 3720
 Bols; 6726, 6946
 Braid; 4557
 Brahma; 3718, 8783
 Brahman; 3850
 Brahmanlar; 3718

Brahmanist; 1646
 Brahmanizm; 1915, 4909, 5480
 Brezilya; 4443
 Britanya; 4443
 Buâs günü; 1326
 Bûcâle ibn Abede; 459
 Buceyle Kabîlesi; 2220
 Bucillus Antharcise; 4524
 Buddhâ; 4910
 Büdelâ; 2170
 Büdeyl ibn Ebu Meryem; 2514
 Büdeyl ibn Verkâ; 7360, 7365, 7366
 Budist; 862, 3718, 5613
 Budizm; 3717, 3813, 4911, 5107, 5480,
 Buffon; 4170
 Buhârî; XII, XV, XIX, XX, XXI, XXIII, XXVI,
 XLIV, 6, 11, 16, 17, 19, 21, 22, 26, 37, 38,
 51, 52, 65, 94, 135, 137, 138, 142, 157, 162,
 163, 164, 172, 174, 204, 209, 223, 230, 236,
 242, 277, 278, 292, 294, 338, 346, 351, 352,
 363, 385, 397, 402, 405, 412, 425, 429, 430,
 434, 439, 447, 459, 487, 492, 510, 511, 512,
 514, 515, 521, 524, 525, 540, 541, 542, 547,
 548, 549, 551, 552, 556, 557, 562, 567, 571,
 577, 595, 596, 597, 598, 599, 601, 607, 626,
 637, 638, 668, 684, 685, 699, 700, 701, 703,
 706, 707, 713, 714, 715, 718, 719, 728, 730,
 731, 732, 734, 735, 736, 737, 738, 741, 746,
 756, 757, 758, 761, 767, 768, 769, 772, 773,
 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 782, 786,
 790, 794, 796, 797, 800, 801, 805, 872, 877,
 873, 818, 820, 879, 881, 885, 890, 891, 892,
 895, 897, 910, 911, 912, 919, 920, 923, 924,
 932, 934, 935, 938, 939, 940, 943, 947, 952,
 955, 960, 961, 963, 964, 969, 982, 998, 1000,
 1001, 1002, 1003, 1007, 1025, 1026, 1034,
 1036, 1046, 1049, 1052, 1055, 1058, 1060,
 1062, 1064, 1066, 1067, 1070, 1076, 1119,
 1120, 1122, 1124, 1126, 1129, 1130, 1132, 1138,
 1169, 1174, 1192, 1200, 1213, 1237, 1239, 1245,
 1267, 1275, 1282, 1283, 1286, 1287, 1288,
 1295, 1298, 1299, 1301, 1307, 1310, 1312, 1313,
 1314, 1322, 1323, 1324, 1332, 1336, 1338,
 1341, 1342, 1348, 1353, 1359, 1360, 1365,
 1368, 1370, 1374, 1377, 1382, 1386, 1387,
 1389, 1397, 1388, 1390, 1391, 1392, 1393,
 1395, 1403, 1407, 1408, 1410, 1424, 1431,
 1442, 1444, 1446, 1449, 1468, 1493, 1499,
 1500, 1503, 1504, 1506, 1510, 1511, 1521, 1525,
 1526, 1527, 1529, 1530, 1540, 1546, 1547,
 1548, 1571, 1572, 1576, 1579, 1582, 1583,
 1591, 1592, 1595, 1604, 1610, 1614, 1618, 1624,

- 1625, 1637, 1638, 1640, 1656, 1657, 1658,
1659, 1661, 1662, 1666, 1669, 1674, 1677,
1679, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1694,
1696, 1701, 1706, 1707, 1709, 1710, 1712,
1724, 1728, 1730, 1742, 1743, 1744, 1751,
1752, 1756, 1759, 1761, 1762, 1768, 1769,
1772, 1774, 1776, 1778, 1780, 1782, 1784,
1786, 1789, 1868, 1869, 1871, 1872, 1873,
1874, 1876, 1877, 1881, 1882, 1883, 1892,
1894, 1917, 1920, 1931, 1942, 1944, 1945,
1946, 1948, 1951, 1952, 1957, 1964, 1968,
1990, 1991, 2001, 2202, 2044, 2060, 2062,
2069, 2070, 2072, 2074, 2075, 2079, 2080,
2081, 2083, 2088, 2094, 2097, 2101, 2103,
2104, 2106, 2119, 2128, 2129, 2132, 2144, 2145,
2146, 2147, 2148, 2158, 2173, 2189, 2186, 2195,
2216, 2270, 2275, 2343, 2350, 2352, 2353,
2364, 2413, 2416, 2417, 2418, 2419, 2438,
2440, 2441, 2457, 2458, 2459, 2462, 2463,
2471, 2492, 2493, 2494, 2497, 2498, 2505,
2506, 2507, 2513, 2533, 2577, 2606, 2636,
2639, 2649, 2650, 2711, 2722, 2727, 2728,
2731, 2788, 2810, 2821, 2847, 2852, 2855,
2859, 2860, 2862, 2863, 2864, 2867, 2873,
2881, 2884, 2904, 2915, 2928, 2930, 2933,
2934, 2936, 2943, 2952, 2953, 2973, 2978,
2988, 3014, 3019, 3068, 3078, 3080, 3081,
3100, 3104, 3105, 3132, 3135, 3169, 3170, 3172,
3181, 3183, 3185, 3186, 3189, 3197, 3198, 3201,
3215, 3228, 3229, 3232, 3233, 3236, 3237,
3238, 3252, 3253, 3263, 3275, 3278, 3284,
3287, 3289, 3297, 3302, 3303, 3304, 3312,
3319, 3332, 3333, 3345, 3262, 3268, 3270,
3271, 3272, 3378, 3381, 3382, 3342, 3386,
3387, 3388, 3390, 3404, 3405, 3408, 3412,
3413, 3415, 3420, 3440, 3445, 3449, 3468,
3469, 3471, 3472, 3486, 3490, 3502, 3515,
3528, 3529, 3530, 3531, 3532, 3536, 3540,
3542, 3548, 3553, 3554, 3556, 3558, 3568,
3569, 3571, 3581, 3585, 3589, 3590, 3593,
3661, 3606, 3614, 3618, 3651, 3662, 3666,
3667, 3671, 3680, 3695, 3696, 3712, 3848,
3877, 3900, 3902, 3903, 3912, 3915, 3916,
3966, 3985, 3987, 3990, 3994, 3995, 4002,
4034, 4048, 4050, 4066, 4090, 4140, 4141,
4142, 4146, 4153, 4215, 4222, 4223, 4231,
4232, 4241, 4244, 4246, 4247, 4249, 4253,
4257, 4287, 4290, 4313, 4315, 4319, 4335,
4340, 4354, 4380, 4382, 4399, 4410, 4412,
4418, 4433, 4490, 4499, 4503, 4518, 4519,
4529, 4535, 4536, 4570, 4582, 4591, 4592,
4595, 4606, 4618, 4620, 4622, 4623, 4633,
4646, 4652, 4653, 4664, 4670, 4675, 4683,
4694, 4705, 4709, 4711, 4713, 4718, 4726,
4729, 4730, 4739, 4741, 4780, 4781, 4782,
4787, 4789, 4793, 4804, 4805, 4807, 4813,
4815, 4818, 4884, 4919, 4931, 4932, 4941,
4972, 4980, 4999, 5025, 5026, 5049, 5058,
5084, 5091, 5092, 5093, 5100, 5116, 5117, 5129,
5136, 5188, 5194, 5201, 5239, 5255, 5258,
5272, 5278, 5283, 5293, 5294, 5306, 5339,
5345, 5347, 5355, 5362, 5382, 5384, 5391,
5393, 5395, 5411, 5414, 5424, 5432, 5434,
5439, 5441, 5445, 5446, 5465, 5479, 5480,
5482, 5484, 5485, 5486, 5488, 5489, 5492,
5496, 5502, 5514, 5528, 5534, 5538, 5557,
5559, 5616, 5636, 5662, 5673, 5686, 5687,
5699, 5700, 5702, 5796, 5800, 5801, 5802,
5803, 5806, 5807, 5813, 5851, 5857, 5858,
5862, 5863, 5865, 5881, 5884, 5886, 5896,
5927, 5929, 5931, 5932, 5935, 5958, 5960,
5961, 5973, 6011, 6026, 6040, 6046, 6075,
6105, 6112, 6186, 6207, 6226, 6229, 6231,
6244, 6249, 6251, 6281, 6308, 6309, 6310,
6313, 6327, 6349, 6353, 6354, 6404, 6421,
6425, 6426, 6433, 6435, 6447, 6448, 6466,
6468, 6470, 6489, 6490, 6491, 6493, 6501,
6513, 6514, 6515, 6535, 6536, 6560, 6562,
6563, 6564, 6565, 6566, 6570, 6572, 6573,
6574, 6575, 6576, 6578, 6580, 6589, 6607,
6616, 6668, 6670, 6678, 6706, 6738, 6857,
6861, 6875, 6881, 7215, 7216, 7230, 7232,
7252, 7257, 7260, 7262, 7268, 7269, 7279,
7294, 7301, 7305, 7309, 7317, 7318, 7319,
7325, 7333, 7334, 7339, 7340, 7342, 7343,
7344, 7350, 7364, 7370, 7371, 7373, 7377,
7378, 7379, 7396, 7397, 7403, 7404, 7408,
7410, 7421, 7424, 7458, 7464, 7465, 7478,
7494, 7505, 7506, 7518, 7521, 7522, 7523,
7527, 7534, 7535, 7536, 7539, 7543, 7548,
7551, 7568, 7580, 7582, 7583, 7585, 7595,
7598, 7604, 7605, 7650, 7651, 7657, 7662,
7665, 7666, 7687, 7689, 7695, 7704, 7709,
7737, 7739, 7745, 7753, 7764, 7767, 7776,
7781, 7783, 7797, 7804, 7805, 7808, 7809,
7811, 7812, 7813, 7814, 7826, 7831, 7832,
7840, 7846, 7847, 7848, 7849, 7851, 7852,
7853, 7859, 7868, 7882, 7883, 7885, 7886,
7888, 7890, 7891, 7892, 7895, 7896, 7898,
7899, 7900, 7902, 7903, 7904, 7913, 7914,
7933, 7936, 7944, 7945, 7952, 7957, 7958,
7959, 7962, 7963, 7964, 7979, 7982, 8011,
8025, 8031, 8034, 8056, 8057, 8058, 8065,
8066, 8068, 8069, 8070, 8071, 8077, 8103,

8119, 8162, 8264, 8267, 8272, 8273, 8274, 8275, 8276, 8277, 8287, 8289, 8341, 8355, 8365, 8368, 8409, 8434, 8439, 8464, 8475, 8483, 8486, 8488, 8492, 8498, 8524, 8535, 8544, 8545, 8547, 8548, 8549, 8557, 8567, 8568, 8579, 7582, 7595, 8596, 8728, 8730, 8733, 8740, 8741, 8742, 8744, 8745, 8750, 8807, 8810, 8811
 Buhârî Şerhi; 164, 3704
 Buhârî'nin Sahîhi; 2727, 6598, 6600, 6606, 6609, 6635, 6642, 6651, 6657, 6701, 6768, 6769, 6775, 6827, 6836, 6867, 6878, 6902, 6921
 Buhter; 4735
 Buhtî; 4623
 Buhtun Nasr; 503, 507, 1030, 1033, 4490, 4695, 4696, 8385
 el-Buhûs; 3504
 Bükeyr; 779, 2206
 Bükeyr ibn Eşce; 8370
 Bükeyr ibn Ma'rûf; 7311
 Bulâk; XLVI, XLVII
 Bülkays; 5063
 Büluğ el-Merâm fî Edillef'il-Ahkâm; XIX
 Bûmin Kağan; 3719
 Bûndâr; 5, 100, 547, 886, 908, 918, 955, 1000, 1355, 2269, 2430, 3186, 3189, 3252, 4806, 5409, 5519, 6519, 6586, 7410, 7461
 Bûndar ibn Mehdî; 26
 Bûnkâr; 4637
 Bünyâmîn Sıbtı; 2166, 4037, 4110, 4111, 4112, 4113, 4116, 4118, 4119, 4122, 4123, 7616
 Burâk; 4608, 4609, 4610, 4622, 4624, 4625, 4636, 4650, 4652, 4660, 4664, 4665, 4667, 4668, 4676, 4681, 4682, 6610, 6813
 Burânî; 1077
 Bûrhân-ı Süllemî; 7995
 Bûrhânî Tûus; 7995

Burhâneddîn el-Fezârî; XI
 Burhânüddîn el-Marginânî; 6509
 Bürkân; 1529
 Bursa; 46
 Bursevî; XLV, 172, 173, 619, 621, 628, 631, 1208
 Busra; XI, 3851, 5957, 6329, 6333, 6334, 6647, 6648, 6960
 Busra ibn Ektem; 1610, 4532
 Bûsr ibn Cihâş; 6774, 8231, 8339
 Bûsr ibn Erbaa; 506, 4423, 8339
 Bûstâne el-Yahûdî; 4034
 Bûstî; 2038
 Buthan Vâdîsi; 6867
 Buzâa Kuyusu; 6024
 Büdeyl ibn Meysere; 5153
 Büreyde; 756, 1008, 1075, 1211, 1407, 2092, 2144, 3618, 4622, 4654, 4709, 5092, 5927, 7964, 8079
 Büreyde el-Eslemî; 2409
 Büreyde ibn Husayb el-Eslemî; 955, 2449, 3389, 5887, 6726, 6770, 8069, 8456
 Bürûc Süresi; 202, 1521, 1541, 2393, 2408, 3578, 5510, 5535, 5987, 6010, 6170, 6941, 7712, 7825, 7836
 el-Bürûd; 564
 Bûsür ibn Udeydullah; 2131
 Büyükay Yıldız Topluluğu; 6035, 7658
 Büyük Britanya İmparatorluğu; 3953
 Büyük İskender; 3719
 Büyük Keykûbâd; 5075
 Büyük Köpek Takım Yıldızları; 6035
 Büyük Ligon; 2182
 Büyük Okyanus; 3000, 6274, 4442, 4444
 Büyük Ramses; 5065
 Büyük Sahrâ; 2999
 Büyük Theodosius; 3720

— C —

Câbir; 19, 23, 109, 346, 347, 511, 539, 540, 541, 550, 1240, 1271, 1292, 1310, 1323, 1341, 1390, 1405, 1442, 1446, 1457, 1526, 1573, 1576, 1583, 1584, 1610, 1669, 1681, 1891, 1906, 2000, 2133, 2144, 2146, 2158, 2164, 2346, 2472, 2473, 2541, 2868, 2934, 3015, 3065, 3133, 3197, 3210, 3232, 3271, 3468, 3474, 3590, 3597, 3618, 3705, 3780, 3988, 3989, 4034, 4058, 4287, 4519, 4654, 4683, 4702, 4703, 5851, 5869, 5885, 5888, 5889, 5890, 7625, 7690, 7721, 7804, 7899, 7904, 7905, 7981, 8161, 8175,

Câbir et Cu'fî; 1686, 2467, 3093, 3991, 4033, 5057, 5159, 5171, 5445, 5446, 5492, 5496, 5497, 5502, 7550, 7704, 8689
 Câbir el-Muallâ; 1963
 Câbir ibn Abdullah; XLV, 21, 23, 50, 75, 82, 146, 347, 458, 547, 599, 638, 711, 714, 720, 746, 761, 774, 782, 783, 788, 794, 869, 872, 879, 883, 902, 932, 934, 953, 960, 961, 984, 1003, 1008, 1066, 1141, 1338, 1353, 1382, 1439, 1443, 1445, 1510, 1528, 1582, 1688, 1710, 1725, 1732, 1884, 1891, 1895, 1896, 1897, 2042, 2043, 2070, 2083, 2101, 2134, 2138,

- 2148, 2154, 2268, 2271, 2345, 2350, 2355, 2385, 2417, 2419, 2420, 2457, 2471, 2475, 2610, 2675, 2845, 2851, 2855, 2885, 2956, 3018, 3105, 3185, 3278, 3382, 3444, 3448, 3479, 3546, 3552, 3571, 3590, 3650, 3659, 3695, 3794, 4031, 4235, 4259, 4318, 4433, 4622, 4623, 4703, 4802, 5153, 5168, 5196, 5495, 5496, 5729, 5853, 6302, 6308, 6354, 6395, 6401, 6412, 6416, 6433, 6471, 6515, 6516, 6549, 6589, 6657, 6723, 6724, 6867, 6958, 6969, 7026, 7027, 7053, 7054, 7066, 7101, 7131, 7202, 7203, 7230, 7273, 7318, 7332, 7339, 7340, 7341, 7342, 7344, 7345, 7390, 7417, 7419, 7534, 7677, 7783, 7814, 7900, 7913, 8071, 8072, 8073, 8081, 8184, 8187, 8208, 8209, 8337, 8372, 8399, 8410, 8424, 8439, 8443, 8503, 8542, 8545, 8586, 8721, 8745, 8806, 8809 8939
- Câbir ibn Abdullah el-Ansârî; 5860
Câbir ibn Amr; 6554
Câbir ibn Atîk; 2676
Câbir ibn Nûh; 5118
Câbir ibn Semure; 2107, 2168, 5958, 6782, 7672, 7909, 8110, 8111
Câbir ibn Süleyman; 6167
Câbir ibn Yezid el-Cû'fî; 6402, 6816
Câbir ibn Zeyd; 364, 692, 732, 787, 897, 914, 916, 940, 949, 953, 1123, 1589, 2152, 2355, 2474, 7707, 8530
Câbiye; 5096, 5433
Cactus; 4756
Câd Sibtî; 2166
Ca'de ibn Hâlid; 2421
Ca'de ibn Hübeyr; 291
Ca'fer; 11, 156, 866, 884, 923, 2457, 3724, 7100, 7230, 7378, 7869, 8071
Ca'fer er-Râzî; 233
Ca'fer el-Sâdik; 214, 215, 1543
Ca'fer ibn Ahmed; 6916
Ca'fer ibn Ali; 2526
Ca'fer ibn Avn; 5, 873, 906, 2798, 6593
Ca'fer ibn Berkân; 6599, 6663, 6970
Ca'fer ibn Cerîr; 110
Ca'fer ibn Dun; 2103
Ca'fer ibn Ebu Mugîre; 1511
Ca'fer ibn Ebu Tâlib; 1239, 1427, 1525, 2435, 2437, 3461, 3706, 3783, 4114, 4499, 5115, 5278, 5656, 6442, 6468, 7373, 7870, 8306
Ca'fer ibn el-Hâkim; 293
Ca'fer ibn İyâs; 776, 4713
Ca'fer ibn Meymûn; 718
Ca'fer ibn Muhammed; 539, 541 779, 1498, 3171, 3706, 4398, 5053, 5056, 6441, 6694, 6702, 8079, 8316
Ca'fer ibn Muhammed ibn Ali; 8063
Ca'fer ibn Muhammed el-Firyâbî; 1406
Ca'fer ibn Muhammed ibn Hârûn ibn Azre; 1617
Ca'fer ibn Münîr; 1755, 6450
Ca'fer ibn Mûsâfir; 352, 1663, 8032,
Ca'fer ibn Nadr; 8354
Ca'fer ibn Rabîa; 6409
Ca'fer-i Sâdik; 4051, 8717
Ca'fer ibn Süleyman; 25, 717, 1296, 1324, 1370, 4389, 6410, 6902, 7059,
Ca'fer ibn Zeyd el-Abdî; 7509
Ca'fer ibn Zübeyr; 533, 3136, 7553, 8377, 8434, 8576
Ca'ferî; 709
Câfî; 6594
Câhiliye; 3220, 3528, 3652, 3706, 4570
Cahîm; 6998
Cağ; 5083, 5089, 7958, 7959, 7960
Caizer ibn Amişezi; 2166
Calinus; 4082, 7237, 7243, 8278
Câlût; 464, 974, 975, 978, 982, 983, 985, 986, 5136
Câlût el-Gezeri; 4695
Câmi; XIX, XX, XXII, 1333, 5636, 6562, 6640, 7061, 7553
el-Câmî; 2866, 3531
el-Câmia s.; 6053
Câmi el-Ekber; 1543
Câmi el-Uşûl; 18
Câmi ibn Şeddâd; 2856, 7334
Câmi-li Âdab'ir Râul ve's-Sâmi; 6597
el-Cami'li Ahkâm'il-Kur'an; XLVI, 3552
Câmi'ul Beyân Fi Tefsir'il-Kur'an; 266, 3725
Câmi'ul-Ezher; 1135
Câmi'ul-Mesânîd; XII
Câmi-üs-Sağîr; 3614
Campenella; 4856
Cânn; 258
Câriye ibn Âmir; 3654
Câriye ibn Kudâme; 1366
Câriye ibn Zafer; 2354
Carrel; Alexis; 5586, 8614
Cârûd ibn Ebu Sebure; 2092
Cârût; 5770
Câsiye sûresi; 129, 239, 2696, 2966, 3565, 4918, 4999, 5672, 5936, 6261, 6444, 6452, 6455, 6762, 7438, 7667, 7822, 8210, 8235, 8630, 8639, 8640
Cassel; 1086
Cebbâr; 336, 2693, 5273, 6415, 6996, 7049, 7061

- Cebbâr ibn Feyz el-Hârisî; 1269
 Cebele; 5383
 Cebele ibn Eyham; 4336
 Cebele ibn Hârise; 8722
 Cebel'ür-Rumât; 1467
 Cebelitârik; 4442, 6027
 Cebrâil; XL, 11, 20, 51, 62, 146, 150, 244, 263, 269, 280, 287, 324, 378, 410, 412, 413, 426, 427, 428, 429, 431, 432, 433, 434, 436, 445, 484, 556, 558, 559, 561, 569, 607, 609, 748, 724, 725, 726, 791, 792, 793, 820, 989, 1064, 1140, 1141, 1303, 1304, 1308, 1392, 1437, 1580, 1686, 1688, 1724, 1725, 1741, 1767, 2128, 2152, 2399, 2520, 2530, 2535, 2636, 2649, 2650, 2679, 2693, 2694, 2795, 2820, 2860, 3085, 3414, 4399, 4415, 4416, 4423, 4424, 4564, 4577, 4595, 4604, 4605, 4606, 4607, 4608, 4609, 4610, 4611, 4612, 4613, 4614, 4615, 4616, 4617, 4619, 4620, 4621, 4622, 4625, 4626, 4627, 4630, 4632, 4633, 4635, 4636, 4637, 3639, 4640, 4641, 4642, 4643, 4647, 4649, 4651, 4655, 4663, 4665, 4666, 4667, 4668, 4669, 4671, 4676, 4678, 4680, 4683, 4689, 4690, 4691, 4693, 4710, 4713, 4716, 4720, 4785, 4788, 4820, 4829, 4833, 4847, 4848, 4854, 4923, 4927, 4935, 4950, 4955, 5031, 5037, 5067, 5068, 5700, 5803, 5910, 6007, 6025, 6039, 6097, 6107, 6116, 6172, 6207, 6208, 6284, 7415, 7424, 7461, 7489, 7506, 7507, 7522, 7530, 7531, 7532, 7533, 7534, 7536, 7539, 7540, 7541, 7565, 8265, 8273, 8284, 8289, 6403, 6427, 6428, 6495, 6500, 6546, 6585, 6654, 6678, 6719, 6732, 6814, 6924, 7734, 7741, 7767, 7963, 7964, 8073, 8087, 8100, 8197, 8198, 8161, 8176, 8199, 8331, 8332, 8367, 8499, 8501, 8507, 8528, 8533, 8540, 8541, 8549, 8550, 8554, 8556, 8559, 8560, 8705, 8746, 8756, 8757, 8803, 8811, 8813
 Cebriyye; 2824
 Cedd ibn Abdullah; 3577
 Cedd ibn Kays; 3508, 3510, 7341, 7344
 Cedi ibn Şudî; 2166
 Cedis ibn Asir; 3014
 Cedi; 3852
 Cefne Oğulları; 6648
 Cehbez; 4375
 Cehcâh el-Gıfârî; 4945
 Cehdam ibn Abdullah el-Yemânî; 6889
 Cehennem Ehli; 2187, 2270, 2425, 2458, 2460
 Cehm ibn Safvân; 43, 2550, 2828, 7731
 Cehmiyye; 1170, 2550, 2828
 Cehr ibn Yezîd; 2813
 Celâl; 2970
 Celâleddin ed-Devvânî; 3877
 Celâleddin es-Suyûtî; 206
 Celâleyn; 355, 632
 Celîl; 340
 Celûlâ; 1300, 1301
 Celt; 2591
 Cemâleddin Abdullah ibn Ahmed eş-Şişî; 7896
 Cemâleddin el-Fendi; 4486, 4979, 5329
 Cemâleddin el-Kâsimî; 305, 1890, 8773
 Cemâziyelevvel; 3400, 3461, 3487
 Cemel; 3273, 3413, 4397, 4902
 Cemîle; 911, 7399
 Cemîle bint Sâd; 4216
 Cemre; 3411
 Cemre-i Akabe; 569
 Cemre-i Vüstâ; 569
 Cengîz Han; 2364
 Cenûb; 4387, 5428
 Cennet Ehli; 2187, 2425
 Cennet-ül-Me'vâ; 4671, 7530, 7538, 7541, 7565, 7993, 8001
 Cerâcime; 3504
 Cerâde; 440, 6870
 el-Cerâdetan; 3012
 Cerbâ; 3403
 Cerîr; 203, 717, 1757, 3134, 5903, 6817, 8199
 Cerîr ibn Abdülhamîd; 26, 906, 1894
 Cerîr ibn Abdullah; 790, 1541, 2157, 2220, 2723, 3388, 7464, 8036, 8037, 8409, 8745
 Cerîr ibn Abdullah el-Becelî; 1494, 5283, 5856, 6722
 Cerîr ibn Eyyûb; 4357
 Cerîr ibn Hâzim; 3378, 3442, 6177, 6589, 7768
 Cerîr ibn Yezîd; 135
 Cerîr ibn Zeyd; 6244
 Cermen; 2591, 8139
 Cerrâh; 7058
 Cerrâh ibn Mahled; 4989
 Cerrâh ibn Minhâl el-Cezerî; 6318
 Cesre Bint Dücâce; 2534
 Cessâs; 3558
 Cessâs Bin Hürre; 1431
 el-Cevâhir fi-Tefsîr'il-Kur'an'il-Kerîm; XLVII
 Cevâhir'ül-Kelîm; 4032
 Cevâhir el-Kur'an; XLVII, 1116, 8872
 Cevâhir'ül-Meânî; 3854, 3859
 Cevâmi'; 7318
 Cevf'ül-Medîne; 1463
 Cevherî; 242, 243, 656, 658, 1036, 1038, 1132, 1137, 1162, 1166, 1184, 1897, 2039, 5884,

- 6204, 6602, 6809, 7686, 8668,
 Cevn Oğulları; 6564
 Cevzâ; 8007
 el-Cevzî; 150
 Ceyb; 5880
 Ceyhûn; 304, 5566, 6333
 Ceyşûr; 5028, 5054
 Cezâyir; 3854
 Cezerî; 887
 Cezime; 3615
 Cezîre; 487, 3881, 3927, 3930, 3933, 6326, 6331,
 6333, 7262
 Cezîre el-Musul; 7266
 Chalcedoine Konsili; 2029, 2030, 2031
 Chamberlain; 4171
 Charcot; 4857
 Charlamagne; 3721
 Charles Jugingwau; 4762
 Charles Yugin; 2746
 Cibrîl; 11, 26, 27, 166, 286, 430, 435, 477, 1894,
 2061, 2062, 3175, 3183, 3197, 3252, 3253,
 3257, 3259, 3265, 3278, 3283, 3284, 3322,
 3323, 3324, 3371, 3381, 3409, 3591, 3655,
 3682, 3794, 3835, 3857, 3875, 3876, 3912,
 3913, 3965, 3967, 3971, 3972, 3974, 3965,
 3967, 3971, 3972, 3974, 3997, 4034, 4056,
 4091, 4114, 4126, 4143, 4281, 4326, 4347,
 5067, 5126, 5127, 5128, 5232, 5164, 5165,
 5187, 5188, 5197, 5235, 5265, 5266, 5267,
 5274, 5296, 5348, 5522, 6103, 7603, 7668,
 7894, 7979, 7993, 8070
 Cidde; 294, 563, 7384
 Cirâne; 762, 3408, 3447
 Cirille; 2030
 Ciriş Yıldızi; 7638
 Cin; 33, 105, 475, 998, 999, 1000, 1002, 2659,
 4659, 4782, 4783
 Cinler; 258, 264
 Cinn Sûresi; 224, 1492, 5267, 5535, 5930, 5980,
 6073, 6103, 6134, 6784, 7228, 7260, 7267,
 7279, 7281, 8127, 8139, 8144, 8159
 Ciyâd; 7536
 Clark-Maqwall; 4171
 Claud Bernard; 4860
 Comte; 5109
 Constantin Oqonat; 2091
 Carcoo; 2141
 Coth; 4454
 Cuhfe; 1393, 3364, 3409, 6249, 7834, 8072
 Cuhmân; 914
 Cuma; 241
 Cum'a Namazi; 1889
 Cum'a Sûresi; 395, 423, 716, 805, 878, 1722,
 3602, 4955, 5175, 5447, 5619, 5932, 7877,
 7879, 7905
 Cumâdâ; 3485, 3486, 3488, 3489
 Cumâdâ (el-Âhir); 3493
 Cumâdâ (el-Ülâ); 3493
 Cumâdelâhir; 2084
 Cumhûr; 68, 1311, 2511, 2513, 2813, 2895, 2951,
 2959, 3264, 3313, 3449, 4553, 4576, 4722,
 5034, 5059, 5120, 5494, 5502, 5129, 5495,
 5815, 5861, 5998, 6508
 Curie; 8090
 Cu'sâm; 3399
 Cuzcânî; 4035
 Cûde ibn Hebre; 3480
 Cûdî; 3930, 3932, 3933, 3934, 3938
 Cûmâd; 5474
 Cûbbâi; 283, 300, 2161, 2961, 4061, 5042
 Cûbbâi Ebu Müslim; 710
 Cûbeyr; 2079, 3133, 7705
 Cûbeyr ibn Mâlik; 1411
 Cûbeyr ibn Mut'im; 795, 801, 949, 1008, 1475,
 1676, 3100, 3446, 3603, 4570, 4619, 5499,
 6551, 7518, 7523, 7582, 7585, 7868, 7869
 Cûbeyr ibn Mut'im ibn Adiyy; 3311
 Cûbeyr ibn Nef'i; 718, 2504
 Cûbeyr ibn Nûfeyl; 1406, 4032, 6048, 8034
 Cûhenî; 1139
 Cûheyne; 3314, 3324, 3572, 3579, 7170
 Cûheyne Kabîlesi; 5783, 5789
 Cûheyne; 3338
 Cûlâs; 3574, 3575
 Cûlâs ibn Süveyd ibn es-Sâmit; 3573
 Cûleybib; 6541
 Cûllâs ibn Amr; 915
 Cûmah; 563
 Cûmah Oğulları; 1392
 Cûmmel ibn Yessâr; 932
 Cûnâde ibn Avt ibn Ümeyye el-Kinânî; 3492
 Cûnâde ibn Ebu Ümeyye; 5953, 7743, 7930
 Cûnda ibn Amr; 3016
 Cûndeb; 8, 3094
 Cûndeb el-Beceli; 6711
 Cûndeb ibn Abdullah; 10, 324, 835, 1657, 1945,
 5251, 6717, 6769
 Cûndeb ibn Cûnâde; 8069
 Cûndeb ibn Cûnâde Ebu Zerr el-Gıfârî; 2398
 Cûndeb ibn Süfyân el-Beceli; 2810, 7390
 Cûndûb el-Ezdi; 460
 Cûneyd; 2896, 3850, 4214
 Cûneyd el-Bağdâdî; 8038
 Cûneyd ibn Sebû; 7357

Cürcânî; 3145, 3146, 3151, 5736
 Cürcânî; Seyyid Şerîf; XIV
 Cüreyc; 288, 1248, 1683, 3093, 4059, 5864, 7820
 Cüreyc ibn Nu'mân; 6777
 Cüreyrî; 117, 2419
 Cürhüm Kabilesi; 554, 556, 2499, 3005
 Cürhümlüler; 7195
 Cüşa'moğulları; 3442

Cüveybir; 50, 123, 171, 355, 535, 1008, 1051,
 1698, 1982, 1883, 1930, 1989, 2043, 3133,
 4395, 4647, 5194, 7347, 7349, 7652, 8194
 Cüveynî; 307, 957
 Cüveyniye; 6516, 6562, 6564, 7805
 Cüveyriye ibn Beşir; 1988
 Cüzcanî; 923, 924, 3170, 7507

— Ç —

Çanakkale Boğazı; 4441
 Çang-Ti; 56
 Çantay Hasan Basri; XLV
 Çin; 56, 219, 1197, 2561, 2670, 3000, 3107, 3116,
 3939, 3952, 4909, 5958, 5074, 5066

Çinliler; 1543
 Çin Denizi; 4444, 6027
 Çin Hindî; 4444
 Çin İmparatorluğu; 7083

— D —

Dâbbe; 6177, 6178
 Dâbbetü'l-Arz; 2000, 2877, 5203, 6179, 6180,
 7181
 Dahhâk; XLV, 17, 50, 75, 94, 113, 123, 150, 138,
 171, 190, 194, 196, 199, 201, 230, 238, 239,
 258, 260, 276, 279, 280, 281, 289, 319, 321,
 323, 325, 329, 335, 345, 348, 350, 353, 355,
 360, 361, 364, 368, 369, 382, 384, 385, 392,
 395, 396, 397, 401, 414, 415, 422, 434, 435,
 438, 446, 482, 485, 486, 495, 538, 576, 579,
 621, 623, 683, 685, 686, 692, 699, 702, 728,
 730, 737, 738, 746, 757, 761, 768, 769, 774,
 776, 784, 785, 786, 787, 798, 802, 808, 831,
 871, 879, 883, 891, 893, 901, 927, 931, 936,
 943, 941, 944, 949, 950, 954, 960, 963, 1007,
 1025, 1045, 1051, 1064, 1123, 1125, 1131, 1167,
 1186, 1191, 1192, 1213, 1240, 1242, 1290, 1305,
 1327, 1344, 1357, 1368, 1404, 1438, 1443,
 1541, 1545, 1550, 1569, 1574, 1578, 1594,
 1600, 1606, 1607, 1610, 1623, 1635, 1672,
 1674, 1675, 1679, 1681, 1686, 1689, 1695,
 1698, 1700, 1703, 1720, 1730, 1732, 1737,
 1760, 1775, 1779, 1875, 1877, 1882, 1883,
 1891, 1972, 1987, 1930, 1939, 1989, 2043,
 2082, 2098, 2127, 2150, 2186, 2196, 2207,
 2210, 2221, 2222, 2223, 2245, 2361, 2363,
 2387, 2389, 2410, 2412, 2444, 2449, 2468,
 2515, 2536, 2549, 2587, 2588, 2611, 2688,
 2722, 2728, 2735, 2741, 2759, 2760, 2771,
 2790, 2791, 2816, 2841, 2828, 2845, 2847,
 2854, 2858, 2879, 2885, 2915, 2928, 2935,
 2945, 2948, 2951, 2956, 2958, 2959, 2974,
 2978, 2985, 3044, 3093, 3109, 3139, 3181,

3182, 3187, 3189, 3196, 3202, 3211, 3229,
 3238, 3252, 3257, 3259, 3260, 3262, 3263,
 3268, 3271, 3274, 3280, 3281, 3288, 3296,
 3297, 3298, 3303, 3308, 3313, 3322, 3324,
 3329, 3378, 3406, 3419, 3421, 3424, 3449,
 3492, 3503, 3572, 3575, 3594, 3651, 3659,
 3584, 3685, 3695, 3699, 4374, 4379, 4386,
 4388, 4389, 4396, 4404, 4405, 4406, 4409,
 4413, 4434, 4435, 4502, 4503, 4504, 4532,
 4534, 4552, 4572, 4575, 4578, 4640, 4515,
 4740, 4778, 4792, 4799, 4803, 4921, 4922,
 4926, 4983, 4990, 5012, 5063, 5065, 5070,
 5081, 5092, 5093, 5122, 5123, 5125, 5132,
 5133, 5147, 5148, 5156, 5164, 5165, 5174, 5178,
 5180, 5186, 5190, 5194, 5198, 5201, 5205,
 5243, 5258, 5267, 5271, 5273, 5280, 5286,
 5314, 5331, 5367, 5368, 5375, 5386, 5387,
 5388, 5425, 5445, 5485, 5491, 5492, 5494,
 5496, 5501, 5509, 5511, 5514, 5522, 5537,
 5557, 5634, 5635, 5636, 5441, 5660, 5665,
 5690, 5696, 5812, 5847, 5861, 5886, 5899,
 5918, 5919, 5926, 5930, 5933, 5965, 5967,
 5971, 5991, 5998, 5999, 6017, 6046, 6050,
 6054, 6058, 6069, 6095, 6098, 6110, 6113,
 6174, 6185, 6196, 6223, 6249, 6312, 6338,
 6353, 6377, 6378, 6395, 6408, 6424, 6435,
 6445, 6452, 6457, 6568, 6612, 6634, 6643,
 6645, 6652, 6671, 6677, 6684, 6686, 6712,
 6719, 6741, 6755, 6771, 6785, 6814, 6824,
 6828, 6829, 6833, 6841, 6842, 6847, 6856,
 6857, 6899, 6980, 6986, 6992, 6994, 7056,
 7069, 7067, 7079, 7097, 7107, 7108, 7147,
 7148, 7153, 7157, 7159, 7163, 7177, 7174, 7181,

719
 73
 74
 75
 76
 76
 76
 77
 78
 79
 79
 80
 81
 81
 82
 82
 83
 83
 83
 84
 84
 86
 88
 Dahhâ
 Dahhâ
 Dahhâ
 Dahhâ
 79
 34
 38
 39
 40
 40
 41
 42
 47
 Dahhâ
 Dahhâ
 Dâhis;
 Dahhâ
 Dâis;
 Daksû
 Dakûk
 Dakyâ
 Da'lec
 Da'lec
 Dâmâ
 Damd
 Damd
 Damd
 el-Dâr
 Damrâ

- 7190, 7197, 7229, 7232, 7291, 7299, 7349,
7352, 7396, 7405, 7441, 7449, 7467, 7477,
7478, 7490, 7993, 7496, 7508, 7510, 7513,
7514, 7521, 7528, 7550, 7597, 7598, 7629,
7643, 7644, 7652, 7654, 7655, 7656, 7658,
7660, 7665, 7667, 7674, 7681, 7689, 7694,
7698, 7699, 7701, 7704, 7705, 7707, 7708,
7709, 7718, 7743, 7745, 7751, 7803, 7825,
7837, 7842, 7846, 7854, 7861, 7922, 7937,
7938, 7941, 7957, 7963, 7964, 7966, 7969,
7971, 7984, 8033, 8062, 8066, 8076, 8079,
8081, 8085, 8086, 8096, 8102, 8105, 8112, 8117,
8119, 8124, 8158, 8162, 8165, 8168, 8170, 8178,
8179, 8190, 8195, 8197, 8199, 8103, 8204,
8208, 8217, 8220, 8233, 8253, 8260, 8263,
8265, 8268, 8270, 8289, 8296, 8310, 8311,
8313, 8319, 8320, 8321, 8324, 8325, 8330,
8331, 8361, 8362, 8363, 8370, 8371, 8375,
8377, 8378, 8386, 8401, 8436, 8445, 8451,
8456, 8460, 8462, 8466, 8467, 8471, 8472,
8483, 8500, 8510, 8575, 8576, 8586, 8663,
8690, 8698, 8728, 8735, 8742, 8747, 8810,
8811
Dahhâk ibn Abdurrahmân ibn Arzeb; 636
Dahhâk ibn Fîrûz; 1620, 1621
Dahhâk ibn Kays; 3876, 8433
Dahhâk ibn Mûzâhim; XIV, 7, 203, 704, 783,
797, 1788, 1955, 2833, 2924, 3067, 3133, 3421,
3437, 3670, 3739, 3740, 3832, 3868, 3871,
3872, 3901, 3911, 3912, 3933, 3984, 3988,
3993, 4001, 4034, 4039, 4044, 4045, 4047,
4050, 4056, 4058, 4061, 4064, 4068, 4073,
4092, 4113, 4119, 4120, 4125, 4128, 4135, 4140,
4146, 4151, 4155, 4213, 4216, 4219, 4235, 4257,
4261, 4301, 4312, 4313, 4337, 4353, 4647,
4719, 6338, 7449, 7908
Dahhâk ibn Osmân; 138, 1071
Dahhâk ibn Süfyan; 6415
Dâhis; 1432, 3712
Dahnâ; 294
Dâis; 3577, 7801
Daksûs; 4968
Dakûka; 2515, 2516
Dakyânus; 4960, 4967, 4969
Da'lec; 448
Da'lec ibn Ahmed; 540, 1450, 2271, 2356 4788
Dâmâd; 3537, 3541, 3553, 3554
Damdam ibn Amr; 3246, 3362, 3363, 3364
Damdam ibn Cevş el-Yemami; 1726, 1727
Damdan ibn Amr el-Gıfârî; 3249
el-Dâmegânî; 290
Damra ibn Habîb; 2455, 3903, 5636, 7661
Damre ibn Cûndeb; 1878
Damre ibn Sâid; 8433
Damre ibn Rabîa; 2505
ed-Damrî; 887, 954
Daniel Haare; 1083
Danimarka; 1651
Dân Sibî; 2166
Dân Ogulları; 2166,
Danyal; 3100,
Danyal (A.S.); 497, 8108, 8379, 8385
Danyal Sifri; 4915
Dârâ (Davius); 3719
ed-Dârânî; 335
Dâvâ ibn Dâvâ; 5074
Darayag; 5481
Dârekutnî; XXI, XXIII, 17, 36, 123, 136, 511,
512, 802, 888, 898, 899, 934, 1099, 1301, 1343,
1370, 1410, 1547, 1709, 2090, 2445, 2473,
2502, 2812, 2936, 3435, 3546, 3547, 3618,
4149, 4290, 4683, 5440, 5495, 5929, 6594,
6596, 7195, 7265, 7522, 7707, 7898, 7982,
8189, 8696
ed-Dârî; 2452
Darî'; 8435
ed-Dâris fî Tarîh'il-Medâris; XI
Dârimî; XX, XXI, XXIII, 7858, 8325
Darîr; 6768
Dârûh; 4034
Dâr'ül-İslâm; 2226, 2227, 2278, 2279
Dâr-ı İslâm; 3423
Dâr'ül-Harb; 2226, 2227
Dâr-ı Harb; 3423
Dar'ül Hilâfe; 3428
Dar'ün-Nedve; 1675, 3282, 7517, 8161, 8183
Darwin; 667 753, 754, 5592, 5593, 5321, 8611,
8616
Darwin Nazariyesi; 5593
Darwinizm; 5595
Dâverdân; 967
Davit Ricardo; 1082
Dâvûd; 117, 288, 399, 442, 443, 444, 1411, 1639,
1640, 1684, 1819, 1880, 1986, 2037, 2038,
2098, 2429, 2430, 2449, 2643, 2718, 2725,
2727, 3099, 3135, 3136, 3139, 3141, 3145,
3549, 4644, 4695, 4742, 4781, 4782, 4921,
4972, 7760, 7903
Dâvûd (a.s.); 37, 273, 445, 453, 504, 582, 893,
898, 900, 974, 977, 981, 983, 984, 986, 988,
1118, 3956, 4125, 4126, 4247, 4340, 5028,
5117, 5125, 5136, 5157, 5160, 5296, 5353,
5354, 5355, 5356, 5357, 5394, 5415, 5432,
5636, 6099, 6127, 6128, 6129, 6130, 6131, 6132,

- 6134, 6144, 6401, 6415, 6630, 6631, 6632, 6655, 6857, 6858, 6859, 6860, 6861, 6863, 6866, 6877, 6878, 8507, 8712, 8713
- Dâvûd el-Kayserî; 4849
- Dâvûd ez-Zâhirî; 1886, 2810, 7774
- Dâvûd ibn Ali; 716, 914, 916
- Dâvûd ibn Ali ez-Zâhirî; 1585, 1591, 1618, 1637, 1638, 2274
- Dâvûd ibn Bekr et-Tüsterî; 4386
- Dâvûd ibn Ebu Âsım; 521, 3514
- Dâvûd ibn Ebu Furât; 600, 892, 2409
- Dâvûd ibn Ebu Hind; 530, 1295, 1665, 1771, 2446, 3094, 3232, 3264, 3273, 4354, 4713, 8058, 8525, 8931
- Dâvûd ibn el-Evdî; 2859
- Dâvûd ibn Husayn; 1676, 3109, 3111, 3113, 3190, 4926, 5970, 7844
- Dâvûd ibn Mihrân; 2460
- Dâvûd ibn el-Muhayyer; 3078
- Dâvûd ibn Muhber; 5674
- Dâvûd ibn Ömer; 511
- Dâvûd ibn Sâlih; 1528, 1662
- Dâvûd oğlu Süleymân; 50
- Dâvûd ibn Reşid; 3068, 3069
- Dâvûd ibn Rüveyd; 2062, 7292
- Dâvûd Mezhebi; 1897
- Debbûsî; XI
- Debrân; 1431, 7709
- Debûr; 6478
- Debûr Rüzgârî; 8077
- Deccâl; 463, 1987, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2006, 2012, 2041, 2042, 3114, 3185, 3186, 4142, 4611, 4633, 4636, 4637, 4711, 4932, 4940, 5085, 5096, 5350, 5381, 5383, 5687, 5961, 6178, 6179, 6183, 6279, 6311, 6379, 6454, 6552, 6953, 7005, 7007, 7008, 7181, 7182, 7186, 7292, 7875
- Dehçen ibn Kurrân; 2354
- Dehnâ; 7256
- Dehr; 6433, 8122
- Dehriler; 220
- Dehriyye; 2712
- Dekkan; 4486
- Delâil; 2702, 4029, 4035, 7264, 7586
- Delâil-i Hayrât; 3856
- Delail en-Nübüvve; 839, 1268, 1307, 1376, 1385, 1390, 1443, 3100, 3444, 3575, 4481, 4610, 4624, 5062, 5521, 6107, 6480, 6767, 6502, 7260, 7265, 7270, 7582, 7679, 8507, 8664, 8746
- Demirkapı; 5065, 5087
- Demokrasi; 2625, 2626
- Demokritos; 4459
- Demre; 3337, 3346
- Denizli; 4483
- Deniz Yıldızı; 4476
- Derâverdi; 934, 3741, 5188, 7413
- Derrâc; 396, 511, 1246, 4984, 4995, 6349, 6553, 6885, 7462, 7691, 7696, 8102, 8181, 8507
- Dervezne Muhammed İzzet; XLV
- De Sttar; 4170
- Destümisan; 294, 4965
- Desûkî; 3850
- Deus; 4152
- Devs; 7544
- Deylemî; 1210
- Deylem; 1621
- Deysâniyye; 2774
- Dihye el-Kelbî; 263, 4433, 4833, 6500
- Dihye ibn Halife; 4653, 6334, 7904, 7905
- Dımâm ibn Sa'leb; 3784
- ed-Dimaşkî; 937
- Dırâr; 3652
- Dicle; 1378, 5566
- Dihyem; 885
- Dihyem ibn İbrâhim; 1522
- Dimaşk; 923, 3097, 3163, 3504, 5634, 5977, 6167, 6331, 7744
- Dimaşk bölgesi; 6139
- Dimaşk ahâlîsi; 6083
- Dimaşk Kalesi; 6967
- Dimyât; 1135, 7190
- ed-Dinyâtî; 954
- Din ve Ahlâk Ansiklopedisi; 5478, 5479
- Dioscore; 2028, 2029, 2030
- Dirâsâtün fin-Nefs'il-lhsâniyye; 6375
- Discours; 1081
- Dîvân; 1463, 4690
- Doğrul Ömer Rızâ; XLV
- Doğru; 352, 595, 596, 597, 606, 607, 651, 653, 682, 683, 731, 819, 925, 1029, 1031
- Doğu Akdeniz; 3720, 5038
- Doğu Arabistan; 6035
- Doğu Konsili; 2033
- Doğu Roma; 3721
- Doğu Roma İmparatorluğu; 3720
- Doğu Yunan Kilisesi; 2033
- Dört Rûkûn; 5486
- Dört Terim; 107
- Drosira; 2768
- Dubâ'a; 774
- Dubey'a ibn Zeyd; 3654
- Dubey'a ibn Zeyd Oğulları; 3654

Dubey'a oğulları; 3654, 8447
 Dubley North; 1081
 Duhâ; 2740, 4493, 5165, 5284, 6340 7534
 Duhâ Süresi; 8331, 8337
 Duhân; 1423, 1620, 1655, 2970, 3073, 7016, 7299,
 7438, 7444, 7586, 8204
 Duhân Süresi; 5256, 5174, 5423, 8537, 8541,
 8552, 8629
 Duke Üniversitesi; 4857
 Düalizm; 3949

Dükeyr ibn Eşecc; 7774
 Düleyc Kızı Havle; 7772
 Dünbâvend; 453
 Dündâr; 7689
 Dürne Bint Ebu Leheb; 1332, 7422
 ed-Dürret'ül-Kâmine; XI
 ed-Dürr el-Lakît min'el-Bahr'il-Muhît; XLVI
 ed-Dürr'ül-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr; XLVII
 Dürr el-Muhtâr; 7902
 Düveyk; 563, 2272

— E —

Ebâbîl; 3720
 Ebâbîl Kuşları; 5442
 Ebân el-Attâ; 7458
 Ebân ibn Abdullah el-Becelî; 4397
 Ebân ibn Ebu Ayyâş; 1924
 Ebân ibn Osman; 900, 915, 2837, 6412
 Ebân ibn Saîd ibn Âs; 7340, 7362
 Ebân ibn Sâlih; 548, 976, 2128, 6179
 Ebân ibn Taglib; 2356
 Ebân ibn Yezîd; 7854
 Ebiden ibn Ced'un; 2166,
 Ebîn Sıbtı; 2166
 Ebher; 7450
 Ebrehe; 3720
 Ebrehe el-Eşrem; 3713
 Ebrîhas; 219
 Ebu Abbâs; 1129, 1207
 Ebu Abbas el-Asamm; 57, 923, 1920
 Ebu Abbâs Ahmed ibn Teymiye; 965, 3428,
 8724
 Ebu'l-Abbâs ibn Süreyc; 8772
 Ebu Abbâs Muhammed ibn Abdurrahmân;
 1951
 Ebu Abbâs Muhammed ibn Yâkûb; 1192, 1538,
 2079
 Ebu Abbâs Muhammed ibn İshâk en-Nisâbü'rî;
 2896
 Ebu Abbâs es-Seyyari; 1526
 Ebu Abd Şems; 6014, 8094
 Ebu Abdullah Ahmed ibn Hanbel; 699, 710, 716,
 730, 872, 885, 887, 1002, 1174, 1175, 1397,
 2389, 2399, 2532, 3273, 4155, 4624, 4648,
 5349, 5369, 5388, 5493, 5662, 7082, 7125,
 7583, 8324, 8445, 8490, 8544, 8683
 Ebu Abdullah Ahmed ibn İbrâhîm; 4325
 Ebu Abdullah el-Hayyât; 8044
 Ebu Abdullah el-Berzî; 6139
 Ebu Abdullah el-Buhârî; 1591, 3210

Ebu Abdullah el-Cebelî; 8233
 Ebu Abdullah el-Hâfız; 1268, 2812, 3336, 3386,
 4673, 7265, 7343, 7803, 7913
 Ebu Abdullah Hâkim et-Tirmizî; 557, 1526,
 4324, 4647
 Ebu Abdullah Hüseyin ibn İsmâîl; 3571
 Ebu Abdullah el-Kurayşî en-Nişâbü'rî; 7982
 Ebu Abdullah el-Kurtubî; 1696, 3683, 4714
 Ebu Abdullah el-Makdisî; 1757, 7694, 7683
 Ebu Abdullah el-Nişâbü'rî; XIX.
 Ebu Abdullah er-Râzî; 462
 Ebu Abdullah eş-Şâfiî; 1639, 2221, 8359
 Ebu Abdullah eş-Şakirî; 886
 Ebu Abdullah eş-Şâmî; 7660
 Ebu Abdullah et-Tahrânî; 2412, 6690
 Ebu Abdullah ez-Zahrânî; 6603, 6657, 6767,
 6797, 7058, 7266, 7958, 8587
 Ebu Abdullah ez-Zehbî; 1618, 1670
 Ebu Abdullah ibn Batta; 372
 Ebu Abdullah ibn Mâce; 549, 7411
 Ebu Abdullah ibn Mâre; 8069
 Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed ibn Os-
 mân ez-Zehbî; 7858
 Ebu Abdullah Muhammed ibn İdrîs eş-Şafiî;
 1549, 5694
 Ebu Abdullah Muhammed ibn Hammâd ez-
 Zahrânî; 555
 Ebu Abdullah Muhammed ibn Mâce; 720, 1529,
 1994, 6207
 Ebu Abdullah Muhammed ibn Ya'kûb; 1076,
 2541
 Ebu Abdullah; 760, 791, 887, 1057, 1174, 1129,
 1286, 1301, 1694, 2168, 2189, 2537, 3272,
 3302, 4236, 4357, 5701, 6167, 6406, 6639,
 6652, 6925, 7702, 7721, 7756, 8012, 8107,
 8125, 8167, 8411, 8565, 8805, 8810
 Ebu Abdurrahmân Abdullah; 1295
 Ebu Abdurrahmân el-Fihri; 3443

- 8457 8500
 Ebu Amr Ahmed ibn Muhammed; 2421
 Ebu Amr el-Abdî; 3670
 Ebu Amr el-Edîb; 7342
 Ebu Amr el-Evzâî; 1314, 3336, 5850
 Ebu Amr el-Havzî; 1601
 Ebu Amr ibn Abdilberr; 859, 901, 909, 910, 957, 6542, 7774
 Ebu Ebu Amr ibn A'lâ; 901, 6383, 6820, 7508
 Ebu Amr ibn Hafs; 943
 Ebu Amr Muhammed ibn Abdullah; 7268
 Ebu Anbese; 5092
 Ebu Âsım; 1007, 2454, 5652, 6315, 7342
 Ebu Asım Dahhâk ibn Mahled; 7422
 Ebu Âsım el-Abbâdî; 1891
 Ebu Âsım en-Nebîl; 7549
 Ebu Âsib; 8585
 Ebu Aşrâ; 2099
 Ebu Atîk; 7245
 Ebu Avâne; XIX, 960, 1883, 1975, 2677, 3303, 5083, 5112, 5802, 6467, 6722, 7260, 7344, 7583, 7797, 8409, 8691
 Ebu Avn Muhammed ibn Ubeydullah; 7426
 Ebu Avnoğlu Abdülvâhid; 3373
 Ebu Avvâm; 7745
 Ebu Ayyâs; 1894
 Ebu Azîz; 3376
 Ebu Azze; 6429, 6430
 Ebu Bahriyye; 7862
 Ebu'l-Bahterî; 1312, 2432, 3363, 3372, 4877, 8010, 8330
 Ebu'l-Bahteri ibn Hişâm; 3316, 3383
 Ebu Basîr; 7369, 7370
 Ebu Basra; 955
 Ebu Beddâh; 932
 Ebu Bekr; 2082, 2086, 2168, 2287, 2336, 2340, 2385, 2389
 Ebu Bekre; 3485, 6046, 7305, 7407
 Ebu Bekir; XII, 9, 37, 38, 90, 110, 279, 535, 542, 543, 732, 797, 839, 840, 865, 880, 900, 920, 1056, 1060, 1292, 1333, 1339, 1369, 1371, 1377, 1384, 1394, 1403, 1405, 1418, 1419, 1420, 1421, 1425, 1446, 1449, 1472, 1473, 1474, 1582, 1589, 1590, 1661, 1667, 1669, 1676, 1702, 1712, 1713, 1754, 1758, 1767, 1881, 1882, 1890, 1923, 2158, 2194, 2390, 2391, 2401, 2403, 2454, 2455, 2464, 2472, 2966, 3020, 3096, 3100, 3101, 3104, 3119, 3238, 3247, 3249, 3250, 3251, 3252, 3256, 3259, 3273, 3308, 3310, 3316, 3341, 3360, 3365, 3368, 3371, 3380, 3397, 3402, 3405, 3406, 3407, 3409, 3410, 3411, 3414, 3417, 3418, 3420, 3431, 3443, 3446, 3461, 3493, 3501, 3502, 3517, 3523, 3524, 3580, 3602, 3607, 3614, 3661, 3662, 3667, 3701, 3702, 3708, 3709, 4398, 4609, 4610, 4615, 4621, 4623, 4631, 4648, 4650, 4652, 4656, 4664, 4675, 4682, 4714, 4727, 4739, 4774, 4926, 4943, 4961, 5068, 5153, 5256, 5296, 5375, 5391, 5433, 5440, 5485, 5488, 5501, 5509, 5652, 5703, 5772, 5773, 5793, 5796, 5799, 5800, 5801, 5811, 5812, 5861, 5879, 5884, 5889, 5930, 5957, 5959, 6117, 6206, 6326, 6327, 6328, 6330, 6334, 6410, 6411, 6415, 6468, 6472, 6500, 6506, 6509, 6510, 6511, 6515, 6516, 6517, 6597, 6717, 6725, 6732, 6766, 6767, 6768, 6782, 6959, 6991, 7058, 7085, 7099, 7100, 7126, 7242, 7245, 7246, 7251, 7265, 7296, 7302, 7321, 7323, 7324, 7326, 7361, 7362, 7365, 7369, 7371, 7382, 7385, 7396, 7397, 7418, 7448, 7584, 7604, 7629, 7657, 7683, 7727, 7740, 7741, 7784, 7793, 7800, 7807, 7822, 7840, 7848, 7886, 7888, 7705, 7915, 7963, 7974, 8181, 8214, 8306, 8308, 8309, 8313, 8323, 8487, 8491, 8493, 8494, 8530, 8569, 8570, 8584, 8736, 8737
 Ebu Bekr Abdullah ibn Muhammed ibn Ebu Dünyâ; 5665, 6041, 6251, 7299
 Ebu Bekr Abdullah ibn Zübeyr el-Humeydî; 2345, 7341, 7917
 Ebu Bekr Abdulazîz ibn Ca'fer; 8173
 Ebu Bekr Ahmed; 7686, 7840
 Ebu Bekr Ahmet ibn Amr ibn Abdülhâlik el-Bezzâr; 5888, 5889, 6039, 6219, 6163
 Ebu Bekr Ahmed ibn İbrâhîm el-İsmâîlî; 7415
 Ebu Bekr Ca'fer ibn Muhammed Firyâbi; 2039
 Ebu Bekr el-Bağdâdî; 3604
 Ebu Bekir el-Bâkılânî; 19
 Ebu Bekr el Berkânî el-Harizmî; 4709
 Ebu Bekr el-Esrem; 886, 924
 Ebu Bekr el-Beyhakî; 543, 1070, 1548, 1549, 2148, 3907, 4606, 4610, 4624, 4634, 4646, 4647, 4710, 5521, 7803
 Ebu Bekr el-Bezzâr; 458, 720, 1297, 1300, 1324, 1371, 1688, 1708, 1723, 1727, 1728, 1767, 1940, 2208, 4035, 4340, 4405, 4414, 4470, 4595, 4609, 4622, 4707, 4708, 4722, 4724, 4800, 4981, 5084, 5097, 5098, 5417, 5544, 5545, 5056, 5099, 7202, 7421, 7580, 7583, 7626, 7775, 7842, 7933, 8011, 8072, 8073, 8161, 8192, 8260, 8319, 8324, 8340, 8341, 8372, 8423, 8425, 8434, 8508, 8566, 8575, 8579, 8588, 8699, 8727, 8736, 8737, 8745

- Ebu Bekr el-Hallâl; 460, 466, 872
 Ebu Bekr el-Hanefî; 8826
 Ebu Bekr el-Hasan; 3840
 Ebu Bekr el-Hatîb; 889
 Ebu Bekr el-Humeydî; 1446, 7344, 8803
 Ebu Bekr el-Hüzelî; 1526, 3796, 4734, 5390, 7229, 7695
 Ebu Bekr el-İsmâîlî; 1314, 7734, 7523
 Ebu Bekr el-Mervezî; 466
 Ebu Bekr er-Râzî; 36, 537, 2399, 3558
 Ebu Bekir el-Siddîk; 147, 156, 1372, 1447, 1496, 1707, 1924, 1940, 1941, 2071, 2075, 2100, 2412, 2431, 2465, 2502, 2470, 2722, 3081, 3379, 3782, 3785, 3786, 3795, 3893, 3920, 3937, 3994, 3996, 4046, 4084, 4148, 4149
 Ebu Bekr eş-Şâfiî; 3297
 Ebu Bekr eş-Şiblî; 3473
 Ebu Bekr el-Tabressî; 151
 Ebu Bekr el-Verrâk; 8339, 8552
 Ebu Bekr ibn Abdullah; 3119, 6329
 Ebu Bekr ibn Abdurrahmân; 637, 769, 2459
 Ebu Bekr ibn Abdurrahmân ibn Hâris; 5521
 Ebu Bekr ibn Abdurrahmân ibn Hâris ibn Hişâm; 897
 Ebu Bekr ibn Ayyâs; 159, 768, 777, 1773, 2042, 2354, 2385, 2786, 2841, 2867, 2963, 3252, 4043, 4224, 6945, 6969, 7227, 7235, 8712
 Ebu Bekr ibn Bâlûyeh; 294
 Ebu Bekr ibn Dâvûd; 7686
 Ebu Bekr ibn Ebu Âsım; 1338, 7842
 Ebu Bekr ibn Ebu Dâvûd es-Sicistânî; 9, 3069, 3070, 4982, 7202, 7696, 8436
 Ebu Bekr ibn Ebu Dünyâ; 1573, 1696, 2460, 4734, 5545, 6410, 6411, 6415, 6707, 7448, 7683, 7696
 Ebu Bekr ibn Ebu Züheyr; 600, 1939, 1940
 Ebu Bekr ibn Enes; 1340
 Ebu Bekr ibn el-Mukri'; 5395
 Ebu Bekr ibn Ebu Mûsâ; 7657
 Ebu Bekr ibn Ebu Mûsâ Abdullah ibn Kays el-Eş'arî; 3568
 Ebu Bekr ibn Ebu Kuhâfe; 1945, 3410, 3411
 Ebu Bekr ibn Ebu Leylâ; 8586
 Ebu Bekr ibn Ebu Meryem; 570
 Ebu Bekr ibn Ebu Sebre; 6458, 6961, 7027, 7125, 7261, 7398, 7412, 7438, 7472, 7529, 7539, 7540
 Ebu Bekr ibn Ebu Şeybe; 547, 600, 637, 707, 919, 923, 924, 1064, 1128, 1139, 1338, 1370, 1404, 1620, 1731, 1771, 1880, 1881, 1948, 2133, 2146, 2274, 2431, 2676, 2989, 3184, 3589, 3600, 3657, 5111, 5275, 5440, 5852, 6155, 6178, 6429, 6524, 6599, 6798, 5866, 6202, 6853, 7788, 7913, 8071, 8082, 8492, 8501, 8654
 Ebu Bekr ibn el-Arabî; 4662
 Ebu Bekr ibn Fûrek; 46, 307
 Ebu Bekr ibn Hallâd; 6862
 Ebu Bekr ibn İshâk; 1951
 Ebu Bekr ibn Mâlik; 7264
 Ebu Bekr ibn Merdûyeh; 49, 163, 164, 401, 449, 511, 512, 522, 535, 543, 556, 599, 608, 648, 675, 702, 707, 715, 720, 778, 816, 906, 911, 951, 984, 1001, 1007, 1124, 1171, 1271, 1313, 1314, 1409, 1443, 1446, 1449, 1450, 1493, 1525, 1580, 1594, 1601, 1605, 1622, 1660, 1661, 1664, 1713, 1752, 1757, 1788, 1945, 2219, 2194, 2269, 2416, 2421, 2445, 2448, 2541, 2675, 2851, 4329, 4932, 5388, 7202, 7209, 7299
 Ebu Bekr ibn Meryem; 2676
 Ebu Bekr ibn Muhammed; 2274
 Ebu Bekr ibn Muhammed ibn Amr ibn Hazm; 37, 1660
 Ebu Bekr ibn Nadr; 5814, 6764, 7502
 Ebu Bekr ibn Sebl et-Temîmî; 6410, 6411
 Ebu Bekr ibn Süleymân ibn Ebu Hasme; 5926
 Ebu Bekr ibn Umeyr; 1340
 Ebu Bekr ibn Zenceviyye; 1245
 Ebu Bekr ibn Ziyâd; 888
 Ebu Bekr Muhammed ibn Ca'fer; 5152
 Ebu Bekr Muhammed ibn Dâvûd ed-Dineverî; 6169
 Ebu Bekr Muhammed ibn Feth el-Hanbelî; 4559
 Ebu Bekr Muhammed ibn İshâk; 5092
 Ebu Bekr Muhammed ibn İshâk ibn Huzeyme; 6597
 Ebu Bekr Muhammed ibn Yezîd el-Tarsûsî; 11
 Ebu'l-Bekâ; 8774
 Ebu Berze; 1580, 2000, 6541, 6542
 Ebu Berze el-Eslemî; 1749, 3102, 4803, 7414, 7522, 8262, 8689
 Ebu Bilâl el-Eş'arî; 1951, 8384
 Ebu Bişr; 347, 4119, 4531, 5387, 7348, 7349, 8690, 8718
 Ebu Bişr Ca'fer ibn İyâz; 4926, 5852
 Ebu Bişr Ca'fen ibn Ebu Vahşiyye ibn İyâz; 2844, 3286
 Ebu Bişr Ca'fer ibn İyâz et-Teşkürî; 6354
 Ebu'l-Buhterî; 3189, 8051
 Ebu Bûkre; 2084, 2206, 5098, 5760, 5770, 5830, 8546
 Ebu Bûkeyr; 6009, 7914
 Ebu Bürde; 1468, 1612, 2532, 4582, 5549, 6764,

70:
 Ebu B
 Ebu B
 Ebu C
 Ebu C
 Ebu C
 Ebu C
 68:
 121:
 76:
 Ebu C
 Ebu C
 24:
 65:
 Ebu C
 Ebu C
 Ebu C
 Ebu C
 23:
 412:
 210:
 313:
 512:
 589:
 772:
 Ebu C
 Ebu C
 73:
 530:
 157:
 213:
 238:
 285:
 339:
 421:
 700:
 806:
 Ebu C
 215:
 Ebu C
 Ebu C
 Ali:
 Ebu C
 Ebu C
 Ebu C
 Ebu C
 Ebu C
 Ebu C
 260:
 326:
 332:
 431:

- 7052, 7895, 8307, 8699
 Ebu Bürde ibn Ebu Mûsâ; 3289
 Ebu Büreyde; 50, 1341, 3725, 5856, 6425
 Ebu Câbir; 1442, 1475
 Ebu Câbir Muhammed ibn Abdülmelik; 3413
 Ebu Ca'd; 4980
 Ebu Ca'fer; 82, 190, 289, 320, 342, 346, 419, 487, 685, 704, 719, 746, 755, 779, 816, 818, 879, 1211, 2822, 2870, 4414, 4652, 4722, 7449, 7625, 7703, 8120
 Ebu Câfer el-Akîlî; 8497
 Ebu Ca'fer el-Bâkîr; 621, 1327, 1689, 2209, 2275, 2446, 3412, 3419, 3936, 4501, 4803, 6050, 6582, 6707, 7476, 7966, 8461, 8501, 8698
 Ebu Ca'fer el-Kârî; 2409
 Ebu Câfer el Mansûr; 8456
 Ebu Câfer en-Nahhâs; XLV, 3254
 Ebu Ca'fer er-Râzî; 114, 143, 162, 180, 199, 229, 237, 258, 281, 306, 323, 368, 372, 376, 410, 412, 457, 493, 532, 538, 550, 571, 1610, 1728, 2105, 2447, 2503, 2680, 3040, 3070, 3136, 3137, 3172, 3308, 4321, 4640, 4641, 5056, 5126, 5379, 5391, 5396, 5406, 5428, 5175, 5896, 5899, 6473, 6554, 6578, 7540, 7556, 7726, 7847, 7978
 Ebu Ca'fer es-Simmânî; 7553
 Ebu Ca'fer ibn Cerîr Taberî; 5, 11, 16, XXI, 26, 73, 76, 109, 292, 323, 426, 437, 455, 490, 501, 530, 532, 729, 815, 876, 918, 1118, 1325, 1496, 1578, 1636, 1658, 1659, 2073, 2085, 2094, 2136, 2153, 2218, 2221, 2348, 2361, 2388, 2389, 2399, 2420, 2498, 2506, 2512, 2677, 2854, 2932, 3016, 3164, 3266, 3281, 3385, 3390, 3657, 3934, 3938, 3976, 3994, 4142, 4214, 4222, 4260, 4356, 4357, 4992, 5854, 7005, 7263, 7581, 7691, 7749, 8030, 8059, 8066,
 Ebu Ca'fer Muhammed ibn Ali; 224, 956, 1970, 2152, 4214, 4398, 6820
 Ebu Ca'fer Muhammed ibn Ebu Ali; 259
 Ebu Ca'fer Muhammed ibn Ali ibn Huseyn ibn Ali; 3410
 Ebu Ca'fer Muhammed ibn Gâlib; 1242
 Ebu Ca'fer Muhammed ibn Muhammed; 1403
 Ebu Cahş; 8188
 Ebu Cârûd; 6700
 Ebu Cebire ibn Dahhâk; 7410
 Ebu Cehil; 226, 465, 714, 1268, 1782, 1783, 2606, 2607, 2608, 2793, 3176, 3223, 3254, 3260, 3268, 3283, 3292, 3314, 3321, 3324, 3325, 3327, 3363, 3369, 3371, 3374, 3431, 3680, 4314, 4336, 4629, 4632, 4634, 4681, 4776, 4788, 4789, 4790, 4794, 4856, 4877, 5395, 6233, 6721, 6802, 6844, 6845, 6854, 6886, 7027, 7199, 7383, 7586, 7659, 7810, 7882, 8182, 8183, 8186, 8204, 8295, 8297, 8333, 8524, 8525, 8526, 8699, 8712
 Ebu Cehil Amr ibn Hişâm; 226, 465, 2817
 Ebu Cehm; 5433
 Ebu Cehm ibn Huzeyfe ibn Çanim; 7847
 Ebu Celd; 292, 529, 3885, 4222
 Ebu Cemîl; 2814
 Ebu Cemîle; 6526
 Ebu Cenre bin Katâde; 8447
 Ebu Cenâb; 7922
 Ebu Cendel; 7324, 7363, 7368, 7370, 7371, 7372
 Ebu Cerîr; 911
 Ebu Cerir el-Becelî; 2465
 Ebu Cevzâ; 4388, 4404, 4775, 5426, 5813, 5861, 6408, 6521, 7654, 8435
 Ebu Cuhayfe Vehb ibn Abdullah; 1975, 2417, 3411, 3412, 4385, 7106
 Ebu Cum'a; 163
 Ebu Cübâbe; 5150
 Ebu Cübeyr; 2419,
 Ebu Cüheym; 1709
 Ebu Cüveyriye; 887
 Ebu Dahdâh; 970, 7741
 Ebu Damre; 1878, 7568
 Ebu Dâvûd; XX, XXIII, XXVI, 8, 17, 20, 23, 25, 26, 36, 37, 122, 123, 133, 328, 346, 352, 412, 420, 447, 457, 482, 511, 577, 632, 685, 706, 718, 720, 733, 746, 756, 768, 774, 788, 789, 791, 803, 842, 870, 875, 876, 877, 879, 881, 885, 891, 892, 893, 894, 896, 899, 901, 906, 908, 910, 915, 919, 920, 922, 928, 932, 934, 939, 952, 953, 955, 960, 965, 998, 1003, 1008, 1023, 1039, 1049, 1058, 1066, 1068, 1124, 1169, 1174, 1287, 1312, 1314, 1349, 1366, 1367, 1371, 1404, 1405, 1408, 1409, 1410, 1442, 1450, 1469, 1511, 1526, 1529, 1531, 1549, 1573, 1581, 1582, 1593, 1604, 1607, 1610, 1620, 1623, 1659, 1663, 1681, 1682, 1686, 1699, 1700, 1702, 1707, 1709, 1727, 1732, 1742, 1743, 1771, 1772, 1776, 1783, 1786, 1787, 1791, 1872, 1873, 1875, 1882, 1883, 1889, 1894, 1906, 1917, 1927, 1941, 1951, 1954, 1955, 1974, 1975, 1992, 2083, 2090, 2093, 2097, 2107, 2118, 2120, 2130, 2131, 2133, 2134, 2144, 2146, 2147, 2149, 2150, 2151, 2155, 2156, 2157, 2160, 2206, 2207, 2209, 2215, 2217, 2218, 2277, 2343, 2346, 2348, 2349, 2352, 2353, 2377, 2411, 2430, 2432, 2451, 2454, 2458, 2463, 2472, 2475, 2495,

- Ebu'l Feth el-Ezdî; 2133, 4989, 5132
 Ebu'l - Ferec Abdurrahman ibn el-Cevzî; XLVI, 1003, 2038
 Ebu Ferve er-Ruhâvî; 3135, 6044
 Ebu Ferve Şatt; 6044
 Ebu'l Fidâ; XI, 5066, 5429
 Ebu Fîrûz ed-Deylem; 1621
 Ebu Fudâle el-Ansârî; 5098
 Ebu'l Fâtûh Muhammed ibn Muhammed ibn Ali et-Tâî; 2810
 Ebu Gâlib; 1169, 1329, 2879
 Ebu Gâlib eş-Şeybânî; 4504, 6705
 Ebu Gassân Mâlik ibn İsmâîl; 1449
 Ebu Gassân Muhammed ibn Amr; 6179
 Ebu Gassân M. ibn Muharrif el-Medenî; 2933
 Ebu Habbâb; 2376
 Ebu'l Habbâb Saîd ibn Yesâr; 887
 Ebu Habbe el-Ansârî; 4620, 4622
 Ebu Habîbe; 4397
 Ebu Haccâc; 718, 4237
 Ebu'l-Haccac el-Mizzî; 3015, 4696, 5238, 5392, 6584, 6768, 6862, 8339, 8382, 8538
 Ebu Hadid; 8030
 Ebu Hafs; 3372, 8188
 Ebu Hafs Ömer ibn Kesîr; 1
 Ebu'l-Hakem; 3369, 3374, 5395
 Ebu'l-Hakem Abdüsselâm ibn Burcân; 152
 Ebu'l-Hakem ibn Abdülhakem; 1635
 Ebu Hâkim; 134
 Ebu Hâkim er-Râzî; 487, 3190
 Ebu Hâkim ibn Hibbân; 2812
 Ebu Hâkim ibn Hibbân el-Büstî; 19
 Ebu Halde; 8424
 Ebu Hâlid; 2581, 3876, 6069
 Ebu Hâlid el-Ahmer; 7438
 Ebu Hâlid Mürre; 6301
 Ebu Hallâd Süleymân ibn Hallâd; 3297
 Ebu Hallâd Süleymân ibn Hallâd el-Müeddib; 970
 Ebu Hâmid; 3979
 Ebu Hâmid el Gazzâlî; 2685, 4836, 5042
 Ebu Hâmid el-İsferâyînî; 2446
 Ebu Hammâ; 4654
 Ebu Hamza; 159, 800, 1758, 1906, 2151, 3872, 4706, 5448, 6205, 6777, 8452
 Ebu Hamza Meymûn; 7125
 Ebu Hamza es-Simâli; 7268
 Ebu Hânî; 4575, 7756
 Ebu Hanîfe; 21, 22, 38, 45, 92, 220, 466, 537, 781, 783, 793, 860, 861, 863, 864, 865, 867, 868, 888, 897, 901, 913, 914, 915, 917, 924, 935, 940, 941, 946, 949, 954, 1410, 1591, 1614, 1640, 1641, 1655, 1677, 1684, 1703, 1708, 1794, 1795, 1799, 1800, 1801, 1804, 1806, 1807, 1808, 1809, 1810, 1811, 1813, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1824, 1825, 1826, 1827, 1830, 1831, 1833, 1835, 1836, 1840, 1841, 1843, 1880, 1886, 1887, 1889, 2082, 2094, 2097, 2099, 2111, 2139, 2143, 2150, 2160, 2220, 2222, 2231, 2233, 2234, 2235, 2261, 2264, 2266, 2274, 2276, 2281, 2282, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2292, 2293, 2352, 2354, 2355, 2443, 2445, 2446, 2450, 2452, 2464, 2466, 2467, 2473, 2512, 2812, 3023, 3210, 3212, 3241, 3242, 3450, 3453, 3516, 3524, 3537, 3541, 3544, 3545, 3554, 3555, 3619, 3848, 5036, 5447, 5449, 5501, 5567, 5501, 5567, 6550, 7774, 7890, 7891, 7903, 8543, 8545, 8706, 8737
 Ebu Hanîfe ed-Dinevrî; 5036
 Ebu Hânî el-Havelânî; 1529, 7756
 Ebu Hanzala; 1881, 2607, 4776
 Ebu Harb ibn Ebu'l-Esed; 2727
 Ebu'l Hâris; 919
 Ebu Hârise; 7689
 Ebu Hârise ibn Alkame; 1265
 Ebu Harre; 6593
 Ebu Hârûn; 751, 2105
 Ebu Harun el-Abdî; 4629, 4630, 4648, 7002
 Ebu Hârûn el-Çanevî; 4394, 4395
 Ebu Hârûn el-Medenî; 7917
 Ebu Harze; 7708, 7718
 Ebu Harze Ya'kûb ibn Mücâhid; 7675
 Ebu Hasan; 1269, 2089, 2161, 6115, 7052, 7260, 7858, 8497
 Ebu'l-Hasan Ahmed ibn Muhammed ibn es-Sâbûnî; 1617
 Ebu'l-Hasan Ali el-Nedvî; 1430, 7114
 Ebu'l-Hasan Ali el-Abdân; 6318
 Ebu'l-Hasan Ali el-Ahmed; 1311
 Ebu'l-Hasan Ali ibn İsmâîl el-Eş'arî; 307, 4710
 Ebu'l-Hasan Darekutnî; 1705
 Ebu'l-Hasan el-Antâkî; 1302
 Ebu'l-Hasan el-Kattân; 1708
 Ebu'l-Hasan et-Tenâfisî; 1995, 1997
 Ebu'l Hasan Nadr ibn Şümeyl; 3530
 Ebu'l Hasan Nedvî; 1429, 1916, 3711, 5429, 5486, 8607, 8609, 8618
 Ebu'l-Hasan Sâlim el-Berrâd; 6115
 Ebu'l-Hasen; 36
 Ebu Hasene; 6413
 Ebu'l Hasenât Muhammed Abdülhayy; XXVII
 Ebu Hâşim; 1330, 1758, 4115, 4932, 6609, 8013

- Ebu Hâşim el-Müzenî; 3391
 Ebu Hâşim er-Rufâî; 3847
 Ebu Hâşim İsmâîl ibn Keşîr; 3211, 3326
 Ebu Hâtîm; 882, 885, 1040, 1395, 1499, 1512, 1548, 1573, 1882, 2511, 2580, 2631, 2638, 2666, 2869, 3135, 3171, 3312, 4029, 4290, 4708, 7515, 7522, 7982
 Ebu Hâtîm er-Râzî; XLV, 136, 164, 541, 3134, 3210, 5132, 5197, 5280, 5861, 7532, 7939, 8189, 8316, 8329, 8497, 8508
 Ebu Hatîm es-Sicistânî; 3539, 4527
 Ebu Hâtîm et-Taberânî; 2089
 Ebu Hâtîm ibn Hibbân; 447, 2421, 8827
 Ebu Hatmî; 901
 Ebu'l-Hattâb; 1702, 8569, 8570
 Ebu Hattâb Ziyâd ibn Abdullah; 2651
 Ebu'l-Hattâb Ziyâd ibn Yahyâ; 1300
 Ebu Haysem; 880, 1066, 2706
 Ebu Hayseme; 1609, 4253, 6244, 6415, 6957, 7690, 7695, 8174
 Ebu Hayseme Zühreir ibn Harb; 1997
 Ebu Hayyân; 19, 824, 1408, 1696, 2182, 3524, 3928, 3929, 3930, 4812, 5033, 5034, 5428, 6427, 6695, 7587
 Ebu Hayyân Endülüî; 266, 3478
 Ebu Hayyân Yahyâ ibn Saîd et-Teymî; 2876
 Ebu Hâzîm; 681, 786, 1336, 3569, 4354, 5993, 6958, 7149, 7568, 7794, 8164, 8291, 8462
 Ebu Hâzîm Seleme ibn Dînâr; 6959, 7580
 Ebu Hâzin; 5280, 6445, 6581, 6614, 6706, 6907
 Ebu Hazre; 7687
 Ebu Hazre Ya'kûb ibn Mücâhid; 7667
 Ebu Herze; 7685, 7719
 Ebu'l-Heysem el-Ansârî; 8473, 8585
 Ebu Heyyâc el-Esedî; 7815
 Ebu Heyye el-Ansârî; 4654
 Ebu Heysem; 1371, 6349, 7696
 Ebu'l-Heysem ibn Teyhân; 2167
 Ebu Hıraş er-Ruaynî; 1620, 1621
 Ebu Hilâl; 2145, 4050, 8740
 Ebu Hisbe; 1365
 Ebu Hişâm; 919, 2465, 5347
 Ebu Hişâm er-Rifâî; 3008, 3836, 7465
 Ebu Hubeyb; 566, 1940
 Ebu Hubey; 901
 Ebu Humejd; 984, 1407, 2210, 3101, 5930
 Ebu Humejd el-Hismî; 3837
 Ebu Hureyb; 5353
 Ebu Hüreyre; 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 34, 36, 37, 46, 50, 52, 123, 133, 142, 183, 223, 229, 242, 294, 304, 328, 346, 347, 351, 352, 372, 383, 401, 403, 412, 433, 512, 515, 530, 547, 548, 567, 568, 577, 641, 678, 681, 684, 685, 702, 710, 712, 713, 718, 719, 721, 729, 730, 734, 735, 736, 746, 774, 778, 786, 800, 801, 807, 815, 819, 842, 868, 869, 873, 884, 885, 886, 887, 891, 892, 909, 919, 923, 928, 934, 954, 970, 971, 989, 1000, 1001, 1002, 1005, 1007, 1034, 1040, 1053, 1058, 1059, 1060, 1064, 1067, 1070, 1071, 1076, 1120, 1121, 1127, 1128, 1130, 1131, 1141, 1173, 1192, 1200, 1238, 1245, 1248, 1282, 1287, 1294, 1295, 1301, 1310, 1311, 1323, 1324, 1325, 1327, 1332, 1336, 1342, 1348, 1357, 1360, 1364, 1365, 1368, 1369, 1393, 1404, 1407, 1450, 1493, 1499, 1527, 1528, 1529, 1533, 1534, 1543, 1570, 1579, 1580, 1582, 1593, 1601, 1635, 1636, 1637, 1640, 1657, 1658, 1663, 1680, 1681, 1686, 1689, 1695, 1708, 1726, 1737, 1741, 1742, 1743, 1744, 1746, 1759, 1769, 1771, 1774, 1776, 1784, 1788, 1790, 1876, 1879, 1931, 1942, 1955, 1972, 1974, 1975, 1990, 1991, 1992, 2000, 2001, 2002, 2043, 2090, 2094, 2097, 2105, 2130, 2146, 2148, 2153, 2159, 2186, 2206, 2213, 2218, 2224, 2269, 2273, 2275, 2276, 2286, 2344, 2357, 2361, 2413, 2421, 2436, 2450, 2471, 2472, 2474, 2493, 2494, 2497, 2498, 2507, 2533, 2578, 2611, 2638, 2639, 2680, 2692, 2711, 2778, 2811, 2813, 2820, 2829, 2852, 2863, 2864, 2879, 2890, 2934, 2950, 2953, 2973, 2974, 2978, 3069, 3080, 3081, 3095, 3105, 3109, 3132, 3135, 3136, 3137, 3145, 3170, 3171, 3175, 3181, 3182, 3200, 3209, 3210, 3212, 3240, 3263, 3211, 3262, 3264, 3332, 3380, 3382, 3391, 3412, 3407, 3408, 3415, 3417, 3447, 3450, 3468, 3471, 3473, 3475, 3486, 3500, 3517, 3519, 3540, 3553, 3556, 3566, 3569, 3570, 3583, 3585, 3586, 3592, 3608, 3614, 3615, 3618, 3655, 3670, 3684, 3707, 3836, 3838, 3839, 3840, 3841, 3846, 3847, 3848, 3876, 3889, 3903, 3912, 3934, 3971, 3984, 3988, 3989, 3994, 4002, 4034, 4049, 4058, 4090, 4141, 4147, 4149, 4222, 4223, 4232, 4241, 4242, 4247, 4319, 4320, 4321, 4322, 4357, 4380, 4386, 4387, 4410, 4470, 4499, 4509, 4520, 4535, 4576, 4591, 4592, 4595, 4606, 4640, 4642, 4643, 4644, 4645, 4646, 4647, 4654, 4671, 4675, 4705, 4706, 4709, 4713, 4721, 4726, 4727, 4780, 4782, 4793, 4800, 4804, 4805, 4811, 4848, 4941, 4942, 4943, 4960, 4972, 4981, 4989, 4990, 4995, 5058, 5082, 5083, 5084, 5092, 5097, 5136, 5144, 5154, 5162, 5163, 5171, 5182, 5187,

- 5188, 5193, 5239, 5269, 5275, 5277, 5278,
5280, 5286, 5306, 5334, 5339, 5345, 5347,
5348, 5355, 5362, 5368, 5369, 5388, 5395,
5398, 5406, 5407, 5435, 5445, 5446, 5471,
5479, 5485, 5489, 5497, 5501, 5516, 5534,
5549, 5557, 5634, 5636, 5652, 5671, 5675,
5686, 5692, 5728, 5729, 5773, 5854, 5858,
5859, 5866, 5884, 5927, 5971, 5973, 6044,
6045, 6049, 6075, 6076, 6105, 6106, 6112,
6128, 6129, 6130, 6143, 6179, 6180, 6185, 6186,
6221, 6229, 6244, 6250, 6272, 6302, 6308,
6313, 6318, 6349, 6353, 6409, 6411, 6413,
6414, 6415, 6426, 6433, 6435, 6447, 6448,
6470, 6471, 6473, 6493, 6539, 6550, 6553,
6570, 6582, 6588, 6589, 6590, 6591, 6592,
6594, 6596, 6597, 6600, 6601, 6607, 6608,
6652, 6653, 6659, 6662, 6679, 6702, 6705,
6706, 6707, 6710, 6717, 6723, 6762, 6764,
6770, 6790, 6808, 6814, 6815, 6820, 6828,
6875, 6881, 6907, 6921, 6945, 6950, 6953,
6957, 6958, 6959, 6968, 6982, 7006, 7010,
7035, 7060, 7103, 7126, 7165, 7166, 7167,
7177, 7195, 7201, 7202, 7215, 7216, 7218,
7221, 7268, 7304, 7313, 7338, 7349, 7358,
7391, 7397, 7411, 7413, 7414, 7417, 7418,
7420, 7421, 7449, 7458, 7464, 7465, 7497,
7507, 7513, 7514, 7522, 7523, 7529, 7530,
7533, 7554, 7556, 7540, 7543, 7545, 7548,
7549, 7606, 7661, 7662, 7677, 7687, 7688,
7692, 7694, 7695, 7702, 7704, 7705, 7709,
7721, 7724, 7726, 7754, 7783, 7809, 7812,
7813, 7814, 7815, 7826, 7851, 7877, 7879,
7880, 7883, 7884, 7885, 7886, 7886, 7890,
7892, 7909, 7933, 7944, 7949, 7950, 7964,
7981, 8100, 8102, 8103, 8107, 8111, 8208, 8228,
8235, 8259, 8260, 8266, 8306, 8311, 8319,
8340, 8356, 8357, 8359, 8365, 8369, 8370,
8374, 8376, 8377, 8436, 8440, 8445, 8453,
8464, 8467, 8471, 8492, 8506, 8509, 8513,
8525, 8526, 8540, 8541, 8546, 8564, 8567,
8568, 8579, 8580, 8585, 8586, 8587, 8589,
8721, 8740, 8743, 8749, 8810, 8826
Ebu Hurre; 3486, 6032
Ebu Husayn Muhammed ibn el-Husayn; 2937
Ebu Husayn Yahyâ ibn Ebu Husayn; 2787
Ebu Huseyn; 785, 2456, 3252, 3468, 6841, 7688
Ebu Huzâa; 2498
Ebu Huzeyfe; 143, 345, 836, 837, 935, 1058, 1361,
1615, 2651, 2638, 3369, 3372, 3375, 3384,
3431, 6469, 7585, 8309
Ebu Huzeyfe (Kölesi) Sâlim; 2638
Ebu Huzeyfe ibn Utbe; 3383
Ebu Hüzeyl; 2520
Ebu Hümejd es-Saidî; 1406, 6581
Ebu'l-Hüseyn Ahmed ibn Fâris; 6584
Ebu'l-Hüseyn el-Basrî; 172, 4836, 4940
Ebu'l-Hüseynibn el-Lebbân el-Farâzî; 1590,
1591
Ebu'l-Hüseyn Muhammed ibn Abdullah ibn el-
Lebbân el-Basrî; 1585
Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf; 2829
Ebu'l-Hüzeyl Alâ ibn Fadl; 7682
Ebu İdris el-Havlânî; 1722
Ebu İlyâs; 6631
Ebu İmâre; 3445
Ebu İmâre İmrân ibn İsam ed-Dabî; 8447
Ebu İmrân; 137, 2270, 3885, 4610, 7660, 7666,
8081
Ebu İmrân el-Cevzî; 6996, 8434
Ebu İmrân el-Havnî; 5363
Ebu İsâ; 884, 1003, 1139, 2502, 2514, 2886
Ebu İsâ et-Tirmizî; 883, 1329, 1530, 1663, 1702,
1707, 1918, 3876, 3893, 4257, 5866, 6328,
7100, 7420, 7625, 7690, 7694, 7725, 7914,
7922, 8035
Ebu İshâk; 352, 529, 595, 596, 601, 728, 768, 779,
787, 794, 842, 1142, 1188, 1283, 1390, 1586,
1668, 1686, 1773, 2156, 2355, 2411, 2447,
3144, 3276, 3336, 3410, 3411, 3420, 3586,
3893, 4065, 4292, 4337, 4352, 4381, 4389,
4395, 4509, 4595, 4806, 4931, 5054, 5132,
5133, 5160, 5169, 5238, 5301, 5344, 5353,
5370, 5484, 5636, 5675, 5999, 6070, 6088,
6206, 6494, 6649, 6818, 6873, 6874, 6980,
7140, 7143, 7465, 7521, 7527, 7660, 7662,
7671, 7674, 7751, 7913, 7914, 8058, 8164,
8330, 8371, 8411, 8499, 8543, 8549, 8690,
8696, 8731
Ebu İshâk el-Fezâri; 1410, 6327
Ebu İshâk el-İsferâinî; 307, 2352
Ebu İshâk el-Müdreçî; 6862
Ebu İshâk el-Sa'lebî; 156, 2399
Ebu İshâk el-Sebî'i; 305, 768, 1267, 2361
Ebu İshâk es-Sübe'yî; 1341, 1357, 1755, 1881,
2842, 3276, 3318, 3412, 4139, 4241, 5861,
6969, 7098
Ebu İshâk eş-Şeybânî; 1604
Ebu İshâk ez-Zeccâc; 66
Ebu İshâk el-Hemedânî; 2211
İbn İshâk ibn Yessâr; 3368
Ebu İshâk İbrâhîm ibn Abdurrahmân ibn İbrâ-
him ibn Dihyem; 1753
Ebu İshâk İbrâhîm ibn Ya'kûb; 923
Ebu İshâk Nevfel el-Bekkâlî; 2198

- Ebu İshâk İbrâhîm Tercümânî; 7009
 İbn İsmâîl el-Herevî; 3850
 Ebu İsinâil et-Tirmizî; 4631
 Ebu İsmâîl Muhammed ibn İsmâîl et-Tirmizî; 1402
 Ebu İsrâîl; 6584
 Ebu İyâz; 396, 915, 939, 1931, 3209, 4927, 5160
 Ebu Ka'be el-Mekkî; 5411
 Ebu Kabil Huyey ibn Hânî; 8081
 Ebu Kahzem; 6380
 Ebu Kalâbe; 576
 Ebu Ka'lem; 887
 Ebu Kâmil; 1169, 3081, 3583, 5702, 6586, 6907, 7140, 7781, 7786, 8103,
 Ebu'l-Kâsım el-Bağavî; 2492, 2933, 3068, 3069, 5857, 6093, 7292
 Ebu'l-Kâsım el-Belhî; 299, 3794
 Ebu'l-Kâsım es-Sühaylî; 46
 Ebu'l-Kâsım; 427, 428, 1266, 1267, 1727, 2344, 3133, 4956, 5866, 5972, 6949, 6950, 7214, 7662, 7779, 7800, 7950, 8184
 Ebu'l-Kâsım (Taberânî); 790, 881, 911, 998, 1024, 1061, 1170, 1200, 5195, 5356, 5395, 5396, 5398, 5497, 5545, 6971, 7202, 7390
 Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân ibn Abdullah; 1583
 Ebu'l-Kâsım Abdülkerim ibn Muhammed; 1669
 Ebu'l-Kâsım el-Kâbî; 1453
 Ebu'l-Kâsım el-Lâlekâi et-Taberî; 6457
 Ebu'l-Kâsım er-Râfî'i; 1618
 Ebu'l-Kâsım et-Taberânî; 134, 324, 1293, 1336, 1340, 1377, 1759, 2937, 3333, 3931, 4236, 4254, 4738, 7679, 7692, 7694, 7704, 7744, 7822, 7938, 7949, 7964, 8187
 Ebu'l-Kâsım Hüseyin ibn Hâris; 2157
 Ebu'l-Kâsım ibn Asâkir; 6878
 Ebu'l-Kâsım ibn Damre; 7411
 Ebu'l-Kâsım Muhammed; 556
 Ebu'l-Kâsım Ragıb el-İsfahânî; 4836
 Ebu'l-Kâsım Yûsuf ibn Ali; 24
 Ebu Katâde; 715, 908, 1163, 1868, 2475, 3692, 3663, 4323, 6868
 Ebu Katâde Abdullah ibn Vâkıd; 1313
 Ebu Katâde Hâris ibn Rib'i; 1076
 Ebu'l-Kays; 6588, 7002
 Ebu'l-Kays ibn Fakîh ibn Muğîre; 3325
 Ebu'l-Kays ibn Velîd ibn Muğîre; 1875, 3325
 Ebu'l-Kays ibn el-Eslet; 1605, 1611
 Ebu Kebşe; 3015, 3365, 4789, 7586, 8146, 8182
 Ebu Kedîne; 8445
 Ebu Kerb Semiyî; 5065, 5066, 5075
 Ebu Kerb Tıbbân Es'ad; 8383
 Ebu Kerîm; 2463
 Ebu Kenûd; 6942
 Ebu Kilâbe; 307, 323, 769, 876, 882, 893, 1602, 1606, 1657, 1703, 1708, 1957, 2216, 2445, 3794, 4033, 6355, 6413, 7106, 7433, 7478, 7937, 7957, 8203, 8546
 Ebu Kilâbe el-Cermî; 3088
 Ebu Kinâne el-Ahnes; 5365
 Ebu Kubeyl; 5525
 Ebu Kabuys; 3935, 4785, 5444, 7587
 Ebu Kudâme; 7310
 Ebu Kudâme el-İyâdî; 7532
 Ebu Kudâme Ubeydullah ibn Sâid; 7262
 Ebu Küreyb; 427, 2499, 2512, 2881, 2948, 3012
 Ebu Kuhâfe; 1386, 6117, 7245, 7361, 7385, 8182
 Ebu Kûdeyne; 3252, 5125, 5388, 5406, 7654
 Ebu Kürâb; 6548
 Ebu Kü'reyb; 5, 66, 257, 284, 422, 510, 532, 533, 547, 736, 777, 782, 871, 876, 906, 909, 911, 919, 927, 1071, 1329, 1406, 1407, 1665, 1676, 1707, 1712, 1722, 1948, 1984, 2074, 2104, 2106, 2146, 2152, 2154, 2159, 2198, 2276, 2348, 2376, 2410, 2433, 3184, 3209, 3336, 3600, 3686, 3838, 4050, 4091, 4357, 4813, 4877, 5092, 5118, 5126, 5168, 5172, 5275, 5391, 6522, 6536, 6584, 6640, 6760, 6762, 6784, 6808, 6819, 6845, 6846, 6858, 7098, 7162, 7191, 7215, 7268, 7399, 7404, 7507, 7550, 7553, 7650, 7687, 7688, 7690, 7691, 7772, 7842, 7852, 7853, 7875, 7943, 7947, 7959, 8058, 8082, 8167, 8179, 8194, 8313, 8321, 8377, 8460, 8499, 8525, 8576, 8584, 8663, 8689, 8696
 Ebu Küreyb Muhammed ibn el-A'lâ; 3893
 Ebu Leheb; 2703, 2704, 3254, 3363, 5399, 6105, 6107, 6108, 6668, 7532, 7533, 8499, 8699, 8734, 8735, 8736, 8758
 Ebu Lehiâ; 1620, 2276, 7691, 7752
 Ebu Leylâ; 26, 776, 8576
 Ebu Leylâ Abdurrahmân İbn Kâ'b; 3597
 Ebu Leylâ el-Ansârî; 4654
 Ebu Leylâ el-Kindî; 3980
 Ebu Leylâ el-Mausilî; 338
 Ebu Lubâbe; 538, 2376, 3278, 3606, 3651, 6500
 Ebu Lübâbe İbn Abd'ül-Münzir; 3277, 3654, 7894
 Ebu'l-Mağribî; 5429
 Ebu Mahzûre; 2407
 Ebu Mâlik; 117, 143, 158, 179, 184, 190, 193, 194, 195, 196, 198, 210, 222, 224, 229, 233, 235, 240, 257, 279, 280, 286, 291, 292, 335, 337,

- 338, 353, 360, 368, 482, 515, 524, 571, 686,
692, 693, 757, 802, 836, 870, 893, 967, 982,
1007, 1052, 1170, 1186, 1340, 1545, 1550,
1578, 1605, 1677, 1701, 1729, 1730, 1930,
1987, 2164, 2201, 2209, 2445, 2678, 2680,
2687, 2796, 2854, 2882, 3182, 3189, 3288,
3296, 3604, 5148, 5194, 5261, 5412, 4380,
4531, 4581, 4788, 6317, 6407, 6636, 6645,
6659, 6672, 6675, 6680, 6686, 6693, 6694,
6755, 6827, 6842, 6899, 6906, 6980, 7097,
7163, 7179, 7453, 7644, 7679, 7854, 7964,
8033, 8086, 8080, 8081, 8097, 8128, 8203,
8269, 8270, 8296, 8310, 8325, 8377, 8407,
8472, 8691
- Ebu Mâlik el-Abdî; 1494
- Ebu Mâlik el-Eş'ari; 2160, 3570, 3836, 3839,
3840, 3871, 3994, 4359, 6043, 6951, 7182,
7853, 7933, 7949, 8208
- Ebu Mâlik el-Eşcaî; 1405, 1966
- Ebu Ma'mer; 20, 800, 1881, 5157, 7568, 7583,
7848
- Ebu Ma'mer Abdullah İbn Amr; 5692
- Ebu Mansûr; 2358
- Ebu Ma'n Beyd İbn Yezîd; 3466
- Ebu Ma'ser; 512, 713, 2581, 2956, 3566
- Ebu Ma'ser Ca'fer İbn Muhammed; 8121
- Ebu Maşer Cafer İbn M. el-Müneccim; 2714
- Ebu Ma'ser el-Medenî; 3266, 3406, 3562, 4050,
4357
- Ebu Ma'ser Necîh İbn Abdurrahmân el-Medenî;
3312
- Ebu Matar; 2929, 4222
- Ebu Mazin; 2504
- Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî; 2131, 6599
- Ebu Mecâz; 2960
- Ebu Medyen; 304
- Ebu Melîh; 5514, 7010
- Ebu Melîk; 2160
- Ebu Melîke; 3551
- Ebu Mersed; 7831, 7832
- Ebu Merzûk; 2594
- Ebu Meryem; 1268, 1270, 8318
- Ebu Mes'ûd; 522, 1062, 1409, 3581, 6581, 6582,
6594, 7784, 8743
- Ebu Mes'ûd Ahmed İbn Furât; 789
- Ebu Mes'ûd el-Ansârî; 1409, 7898
- Ebu Mes'ûd el-Bedrî; 5748
- Ebu Mesleme; 5255
- Ebu'l-Mevâlî; 2102
- Ebu Mevdûd; 8461
- Ebu Meymûne; 5307
- Ebu Meyser; 540, 842, 2451, 5169, 5636, 6818,
8331
- Ebu Meyser; Amr İbn Şûrahbil; 3685
- Ebu Miclez; 443, 569, 676, 732, 793, 943, 949,
1122, 1606, 2221, 2349, 2475, 2511, 2958,
2988, 3870, 3989, 4220, 5434, 5810, 6351,
6729, 6732, 7158, 7253, 8153, 8164, 8170
- Ebu Miczer; 345
- Ebu Mihzem; 8810
- Ebu Mirsed; 3365
- Ebu Mizî; 2498
- Ebu Muâviye; 116, 598, 599, 884, 920, 954, 1002,
1068, 1286, 1313, 1323, 1365, 1366, 1408,
1724, 1742, 1771, 1927, 1984, 2133, 2209,
2344, 2444, 2881, 2943, 2948, 3095, 3102,
3230, 3271, 3380, 3487, 3695, 3902, 4146,
4315, 4397, 4973, 5066, 5171, 5176, 5177,
5186, 5557, 6040, 6043, 6301, 6378, 6549,
6550, 6609, 6615, 6949, 7010, 7053, 7054,
7078, 7446, 7497, 7767, 7946, 8056, 8110,
8151, 8174, 8473, 8811
- Ebu Muâviye ed-Darîr; 1314
- Ebu Muâviye el-Galabî; 1360
- Ebu Muâviye Muhammed İbn Hâzim ed-Darîr;
919
- Ebu Muâz el-Basrî; 5182, 6961
- Ebu Muâz Bükeyr İbn Ma'rûf; 7905
- Ebu Mûgire; 1328, 2386, 2936, 3197, 3465, 4141,
4609, 6044, 6718, 6774, 7140, 7415, 7580,
7607, 8087, 8200, 8746
- Ebu Muhammed; 720, 794, 1198, 1199, 5163
- Ebu Muhammed Abdullah Abdurrahmân İbn
Ebu Hâtîm; 49
- Ebu Muhammed Abdullah İbn Ahmed İbn
Hammeveyh es-Serahsî; 7858
- Ebu M. Abdullah İbn İshak Begavi; 3097
- Ebu Muhammed Abdülmü'min İbn Halef; 954
- Ebu Muhammed Abdurrahmân İbn Abdullah;
887
- Ebu Muhammed Abdurrahmân İbn Ebu Hatim;
1752
- Ebu Muhammed Alâ es-Sakaî; 8746
- Ebu Muhammed el-Cürcânî; 3134
- Ebu Muhammed el-Cüveynî; 6599
- Ebu Muhammed ed-Dâremî; 8744
- Ebu Muhammed Ali İbn Ahmed İbn Saîd İbn
Hazm; 2509
- Ebu Muhammed İbn Atiyye; 954
- Ebu Muhammed Hasan İbn Muhammed el-
Hallâl; 3078
- Ebu Muhammed İbn Ebu Hâtîm; 530, 732, 949,
3934
- Ebu Muhammed İbn Hazm; 713

- Ebu Muhammed İsmâîl İbn Mûsâ; 4647
 Ebu Muhammed İbn Mes'ûd el-Begavî; 7741
 Ebu Mûsâ; 123, 174, 294, 636, 699, 900, 961, 927, 963, 1003, 1004, 1007, 1170, 1124, 1382, 1527, 1570, 1576, 1710, 1892, 2206, 2223, 2430, 2446, 3547, 4582, 4724, 4989, 5721, 5850, 6342, 6409, 6592, 6610, 6630, 6639, 6640, 6670, 6764, 6765, 6859, 7563, 7664, 7764, 7853, 7861, 7869, 7870, 8066, 8082, 8200, 8307
 Ebu Mus'ab; 8579, 8580
 Ebu Mus'ab Ahmed İbn Ebubekr ez-Zühri; 8542
 Ebu Mûsâ el-Anezî; 3697
 Ebu Mûsâ el-Ansârî; 6709
 Ebu Mûsâ el-Eş'ârî; 14, 23, 715, 717, 718, 758, 802, 1300, 1301, 1591, 1836, 2072, 2372, 2374, 2389, 2390, 2449, 2515, 2516, 2532, 2788, 2988, 2995, 3102, 3105, 3209, 3215, 3289, 3304, 3502, 3602, 3796, 3840, 3913, 3985, 4148, 4231, 4412, 5186, 5196, 5310, 5445, 5356, 5366, 5524, 5537, 5556, 5709, 5735, 5749, 5866, 5918, 6066, 6125, 6226, 6989, 7052, 7272, 7472, 7763, 7979, 8163, 8425
 Ebu Mûsâ el-Herevî; 4774
 Ebu Mûsâ el-Medenî; 8561
 Ebu Mutahher; 8120
 Ebu Mu'temir; 3165
 Ebu Mucâhid Tâî; 6907
 Ebu Ebu Müleyke; 10, 805, 8103, 8177
 Ebu'l-Müneccâ Ömer ibn el-Lettâ; 7858
 Ebu Münzir; 826, 886, 998, 7695, 8545, 8559, 8560, 8803
 Ebu Mürre; 7763
 Ebu Mürre el-Hemedânî; 157
 Ebu Müslim; 699, 1413, 4981, 6021, 8278
 Ebu Müslim Abdurrahmân İbn Vâkîd; 7273
 Ebu Müslim Abdurrahmân İbn Yûnus; 6413
 Ebu Müslim İbn Bahr; 8275
 Ebu Müslim el-Celîlî; 1722
 Ebu Müslim el-Hattâbî; 1702
 Ebu Müslim el-İsfehânî; 295, 299, 3746, 3747
 Ebu Mûsennâ; 2386, 3078
 Ebu'l-Mütevekkil el-Nâcî; 1001
 Ebu Nadr; 570, 678, 705, 882, 1345, 1359, 1369, 2079, 3836, 4149, 4560, 5096, 5416, 5901, 6427, 6507, 6553, 6834, 7232, 7541, 7626, 8339, 8439, 8741
 Ebu Nadra; 22, 1993, 2515, 2889, 3781, 4936, 7082, 8502, 8807 -
 Ebu Nadr Hâşim İbn Kâsım; 110, 428
 Ebu Nadr İsmâîl Hammâd el-Cevherî; 74
 Ebu Nadr Zürr İbn Hübeyş; 4628
 Ebu Nâfî; 720
 Ebu Nasr; 4995
 Ebu Nasr el-Esedî; 7842
 Ebu Nasr İbn el-Sabbâğ; 889, 1750, 2097, 2352
 Ebu Nasr İbn Katâde; 2456, 7264, 7679
 Ebu'n-Necâşî; 5111
 Ebu Necîh; 345, 388, 515, 2364, 8038, 8311, 8464, 8554
 Ebu Nehîk; 5266, 7707
 Ebu Nemle el-Ensârî; 6308
 Ebu Nevfel; 6770
 Ebu Nuâme Kays İbn Abâye; 2989
 Ebu Nuaym; 885, 879, 1540, 1673, 1725, 1876, 1881, 2070, 2107, 3252, 3310, 3607, 3656, 4519, 5164, 5680, 5862, 6433, 6668, 6738, 7266, 7586, 7735, 7853, 8365, 8488, 8497, 8507, 8561, 8604, 8665, 8668
 Ebu Nuaym el-Fadî; 3135
 Ebu Nuaym el-İsbahânî; 1339
 Ebu Nuaym el-İsfahânî; 4653
 Ebu Nuaym el-Vâkîdî; 4653
 Ebu Nuaym Zübeyr; 595
 Ebu Nufeyl Âmir İbn Kays el-Ansârî; 3996
 Ebu Nûh; 7333
 Ebu Nûh Kurâd; 3250, 5339
 Ebu Nu'mân; 1876, 2675, 2702, 2820, 2852, 7945
 Ebu Nu'mân M.el-Fadî; 2843
 Ebu Numeyr; 2417
 Ebu Nusaym; 607
 Ebu Nûceyh; 175
 Ebu Nûmeyle; 4622
 Ebu Nûvâs; 221
 Ebu Osmân; 718, 846, 914, 970, 971, 1040, 2811, 3500, 3262, 5356, 5386, 8039, 8044
 Ebu Osmân Ca'd; 6574
 Ebu Osmân el-Fakîr; 7521
 Ebu Osmân el-Mağribî; 2170
 Ebu Osmân en-Neha'î; 8580
 Ebu Osmân en-Nehdî; 1391, 1705, 2186, 2526, 3995, 3998, 4139, 4258, 6630
 Ebu Osmân en-Neysabûrî; 6076
 Ebu Osmân es-Savvaf; 774
 Ebu Osmân İsmâîl Abdurrahmân; 4629
 Ebu Ömer; 1622, 1817, 5195, 6187, 8102
 Ebu Ömer el-Beyrûtî; 3603
 Ebu Ömer İbn Abdûlberr; 916, 918, 921, 938, 954, 965, 1619, 1621, 1685, 1881, 2354, 2473, 2474, 6639, 6640, 6641, 6806, 7420
 Ebu Ömer İbn ed-Dimaşkî; 8827
 Ebu Râfî'; 676, 1024, 1408, 1450, 1733, 1995, 2128, 2388, 3367, 3658, 4411, 5083, 5480, 5496, 5810, 6597, 8365, 8451

Ebu Râfî' el-Kurazi; 1289
 Ebu Ragâl; 1547, 1548
 Ebu Râita; 6601
 Ebu Raik; 3981
 Ebu Râşid; 5169
 Ebu Râşid el-Hubrânî; 1402, 3504, 6925
 Ebu Ravh; 6389
 Ebu Rcâ; 8462
 Ebu Rebî'; 511, 525, 2039, 2104, 2458, 7671, 7781, 8462, 8690, 8745
 Ebu Recâ; 626, 952, 2349, 6412
 Ebu Recâ el-Utârîdî; 1431, 3297
 Ebu Recâ Muhammed; 8173
 Ebu Reccâ Muhammed İbn Ubeydullah el-Habetî; 8073
 Ebu Regal; 8659
 Ebu Revî; 4670
 Ebu Revk; 158, 2459, 2500
 Ebu Reyhân; 650
 Ebu Reyhâne; 789, 1532, 1533, 1964
 Ebu Reyhân el-Beyrûnî; 5065, 5066, 5068, 5075
 Ebu Reyhân el-Herevî; 5075
 Ebu Rezin; 403, 832, 879, 907, 1290, 1550, 1696, 2444, 6562, 6566, 6568, 6661, 6662, 6683, 8058, 8177, 8183, 8729
 Ebu Rezin el-Ükeylî; 386, 3587, 3903, 3907, 5417, 5418, 6223, 7644
 Ebu Ricâl; 5159
 Ebu Ruhm; 5793
 Ebu Rukâd; 3274, 6507
 Ebu Ruveyha; 8309
 Ebu Sâbit; 5938
 Ebu Sa'd; 3047, 3083
 Ebu Sa'd Muhammed İbn Müyesser es-Sâgânî; 8739
 Ebu Sa'd İbn Vehb; 7801
 Ebu Sahr; 482, 2426, 3877, 5672
 Ebu Sahr İbn Humejd İbn Ziyâd; 6828, 7608, 8096
 Ebu Sâib; 1528, 2152, 3836, 3996, 4135, 8731
 Ebu Sâib Selem İbn Cünâde; 440
 Ebu Saîd; 17, 18, 21, 22, 26, 49, 50, 138, 229, 230, 280, 289, 346, 347, 353, 431, 440, 531, 548, 597, 598, 599, 701, 711, 718, 732, 774, 865, 879, 880, 883, 954, 961, 965, 1064, 1067, 1069, 1120, 1126, 1192, 1245, 1294, 1309, 1325, 1333, 1371, 1395, 1410, 1441, 1582, 1602, 1658, 1706, 1739, 1758, 1776, 1873, 1942, 1988, 1995, 2041, 2042, 2083, 2132, 2145, 2214, 2223, 2361, 2385, 2430, 2444, 2446, 2463, 2536, 2787, 2829, 2886, 3080, 3095, 3210, 3211, 3238, 3264, 3273, 3274,

3289, 3473, 3518, 3519, 3650, 3781, 3988, 3989, 4248, 5673, 5784, 6941, 6942, 6960, 7001, 7101, 7201, 7221, 7229, 7266, 7425, 7437, 7497, 7687, 7688, 7689, 7691, 7693, 7694, 7696, 7709, 7874, 7885, 7886, 7933, 7943, 8085, 8105, 8125, 8129, 8173, 8189
 Ebu Saîd Ahmed İbn Şüreyh; 6838
 Ebu Saîd Ahmed İbn Yahyâ; 2420
 Ebu Saîd Amr İbn Şuayb; 891
 Ebu Saîd el-Ansâri; 1340
 Ebu Saîd el-A'ver; 5199
 Ebu Saîd el-Bakkâl; 837, 2191
 Ebu Saîd el-Enmâri; 6958
 Ebu Saîd el-Eşecc; 922, 1006, 1049, 1062, 1257, 1309, 1397, 1572, 1675, 1677, 1694, 1704, 1972, 2375, 2387, 2444, 2463, 2580, 2587, 2594, 2611, 2687, 2814, 3876, 4047, 4220, 5098, 5181, 5280, 5286, 5370, 5436, 5489, 5544, 5634, 5694, 5800, 5807, 5812, 5814, 5853, 6115, 6301, 6303, 6409, 6807, 7298, 7349, 7460, 7535, 7536, 7658, 7664, 7687, 7688, 7691, 7779, 7802, 7851, 8058, 8167, 8179, 8199, 8318, 8371, 8401, 8499, 8574, 8583, 8691
 Ebu Saîd el-Harrâz; 8257
 Ebu Saîd el-Hudrî; 19, 20, 25, 49, 83, 347, 352, 396, 515, 567, 736, 1348, 1474, 1504, 1580, 1623, 1694, 1702, 1725, 1758, 1774, 1945, 2105, 2190, 2269, 2419, 2431, 2432, 2433, 2788, 2837, 2889, 2952, 2956, 3080, 3435, 3520, 3528, 3532, 3541, 3543, 3544, 3545, 3570, 3657, 3671, 4223, 4241, 4375, 4396, 4405, 4417, 4518, 4624, 4629, 4630, 4646, 4654, 4665, 4671, 4675, 4708, 4724, 4740, 4932, 4936, 4981, 4983, 4995, 5016, 5086, 5096, 5098, 5143, 5154, 5159, 5171, 5208, 5254, 5255, 5280, 5285, 5286, 5294, 5354, 5370, 5380, 5384, 5409, 5436, 5480, 5544, 5545, 5557, 5675, 5772, 5850, 5856, 5867, 5901, 5998, 6076, 6113, 6115, 6218, 6219, 6244, 6334, 6349, 6386, 6407, 6417, 6482, 6538, 6539, 6548, 6549, 6550, 6553, 6554, 6580, 6585, 6589, 6590, 6678, 6696, 6698, 6724, 6738, 6809, 6862, 6863, 6875, 6885, 6907, 6115, 6961, 7002, 7052, 7182, 7294, 7456, 7459, 7461, 7462, 7521, 7665, 7667, 7683, 7739, 7751, 7762, 7779, 7861, 8037, 8065, 8070, 8071, 8157, 8180, 8253, 8311, 8313, 8354, 8362, 8374, 8413, 8445, 8499, 8507, 8533, 8544, 8545, 8546, 8729, 8739, 8741, 8742, 8743, 8807
 Ebu Saîd el-Humsî; 6553

- 7839
 Ebu Süfyan Talha İbn Nâfi; 5889
 Ebu Süleymân; 119, 3979
 Ebu Süleymân ed-Dârânî; 435, 1507, 6322, 6660, 7695, 8218
 Ebu Süleymân Hâlid İbn Velîd; 969
 Ebu Süleymân İbn Zebr; 8457
 Ebu Sümâme; 3492, 3596, 5168, 5251
 Ebu Sümâme Cürâde İbn Auf; 3494
 Ebu Süneyd; 382
 Ebu's Süüd Efendi; XLVI, 1947, 2006, 5568, 7452, 7582
 Ebu Şahm; 1126
 Ebu's-Şa'sâ; 37, 692, 732, 897, 1170, 1213, 1240, 1242, 1578, 2222, 2445, 2813, 2845, 5861, 8330
 Ebu's-Şa'sâ Câbir İbn Zeyd; 943
 Ebu Şeybe; 20, 8466
 Ebu Şeybe el-Vâsitî; 4032
 Ebu Şeybe İbrâhîm İbn Abdullah İbn Ebu Şeybe el-Kûfî; 5814
 Ebu's-Şeyh; 20, 717, 987, 1727
 Ebu's-Şeyh Nâfi; 1301
 Ebu Şimâl; 4257
 Ebu Şuayb el-Harrânî; 5132
 Ebu Şucâ'; 7671
 Ebu Şureyk; 8697
 Ebu Şürahbil el-Hımsî; 4405
 Ebu Şüreyh; 4586
 Ebu Şüreyh el-Adevî; 549, 693, 1310
 Ebu Tabîb; 4821
 Ebu Tâhir; 2159, 3994, 5172, 7257, 7944, 8489
 Ebu Tâhir el-Kavsini; 4893
 Ebu Takiyy Hişâm İbn Abdülmelik; 3069
 Ebu Tâlib; 542, 1134, 1550, 1628, 1695, 2105, 2419, 2420, 2588, 2637, 2638, 2703, 2704, 2793, 2966, 3281, 3282, 3311, 3365, 3680, 3683, 3684, 4648, 6107, 6108, 6228, 6229, 6497, 6844, 6845, 6846, 7280, 7281, 7323, 8051, 8052, 8501
 Ebu Tâlib Abdülcebbar İbn Âsım; 7078
 Ebu Tâlib el-Mekkî; 1302
 Ebu Talha; 547, 636, 1299, 1300, 1387, 1398, 1545, 1739, 2268, 2457, 2453, 3256, 3503, 4397, 6837, 7110
 Ebu Talha İbn Sehl el-Ansârî; 7419
 Ebu Talha İbn Abdüluzâ İbn Osmân İbn Abdüddâr; 1611
 Ebu Ta'me; 2454
 Ebu Taybe; 7096
 Ebu Tayyib Sehl İbn Muhammed; 7273
 Ebu Temime; 50, 885, 1690, 8826
 Ebu Temîm el-Ceyşânî; 8012
 Ebu Temîme el-Hüceymî; 6166, 3796
 Ebu Tevbe; 1531, 1532
 Ebu Tevbe Rebî' İbn Nâfi'; 1340 1975
 Ebu Teyyâh; 715, 4980, 6413
 Ebu Tufeyl; 2092, 3576, 4336, 5415, 5558, 6177, 6550, 6817, 7375, 7507, 7544
 Ebu Tufeyl Âmir İbn Vâile; 7177, 7786
 Ebu Tümeyle Yahyâ İbn Vâdih; 3296
 Ebu Ubâde el-Ansârî; 1443
 Ebu Ubeyd; 10, 11, 67, 134, 137, 138, 162, 898, 900, 901, 913, 915, 940, 1002, 1174, 1615, 3233, 3234, 3237, 3530, 3531, 3549, 3552, 5890, 6452, 6467, 6572, 6600, 6740, 6875, 6877, 6902, 6968, 7085, 7216
 Ebu Ubeyd İbn Harbeveyh; 7982
 Ebu Ubeyd Kâsım İbn Sellâm; 1571, 1637, 4048, 4553, 4715, 5694, 6967, 8313
 Ebu Ubeyd İbn Muhammed İbn Ammâr İbn Yâsir; 4581
 Ebu Ubeyde; 38, 266, 346, 865, 1039, 1188, 1204, 1354, 1355, 1412, 1448, 1474, 1533, 1618, 1701, 1705, 2430, 2706, 3318, 3420, 3440, 3685, 3374, 4046, 4139, 4415, 4424, 4509, 5098, 5160, 5863, 5875, 5957, 6125, 6196, 6206, 7667, 7691, 7803, 7949, 8276, 8326, 8662, 8689, 8690, 8774
 Ebu Ubeyde İbn Abdullah; 4035
 Ebu Ubeyde Abdülvâris İbrâhîm; 7421
 Ebu Ubeyde Âmir İbn Abdullah İbn Mücerrah; 7793
 Ebu Ubeyde el-Haddâd; 6039
 Ebu Ubeyde el-Hattâb; 4728
 Ebu Ubeyde en-Nâcî; 2364
 Ebu Ubeyde İbn Abdullah İbn Mesûd; 3927, 6205
 Ebu Ubeyde İbn el-Cerrâh; 163, 423, 835, 969, 1267, 1268, 1394, 1447, 1473, 2453, 2471, 3440
 Ebu Ubeyde İbn Huzeyfe; 2073
 Ebu Ubeyde İbn Ukte; 1531
 Ebu Ubeydeyn; 4589, 8228
 Ebu Ubeydullah; 5196, 6384, 6790, 6828, 6919, 6946, 7157, 7493, 7743
 Ebu Ubeydullah İbn Ahnes; 891
 Ebu Ubeydullah Yahyâ İbn Muhammed; 6208
 Ebu Ubeyy; 564, 987
 Ebu Umâme; 137, 147, 533, 570, 783, 791, 792, 953, 1003, 1062, 1169, 1329, 1570, 1665, 2000, 2001, 2039, 2135, 2154, 2155, 2159, 2432, 2495, 3136, 3231, 3468, 3670, 3997, 4141, 4220, 4237, 4300, 4359, 4596, 4654, 4730,

- 4802, 4881, 4980, 5093, 5160, 5188, 5489, 5857, 5858, 6226, 6265, 6395, 6411, 6667, 6702, 6803, 7162, 7166, 7412, 7465, 7528, 7553, 7709, 7895, 7965, 8083, 8260, 8262, 8355, 8410, 8440, 8457, 8576
- Ebu Umeyme; 791
Ebu Urve; 715
Ebu Utbe; 8734
Ebu Utbe İbn Ahmed İbn Ferrâ; 3333
Ebu Uvâne; 2153, 5111, 8355
Ebu Uyeyne; 1545
Ebu Übeyd Enes; 9
Ebu Übeyd Kâsım İbn Sellâm; 9, 36, 116, 133, 135, 509
Ebu Übeyy İbn Ömmü Harâm; 4520
Ebu Ümâme el-Ansâri; 1662
Ebu Ümâme el-Bâhilî; 25, 136, 1338, 1402, 1994, 3376, 4242, 4805, 6042, 6958, 7068, 7253, 7744
Ebu Ümâme Es'ad İbn Zürrâre; 1075, 2167
Ebu Ümâme İbn Sehl; 1605
Ebu Ümâme İbn Sehl İbn Huneyf; 6592, 8070
Ebu Ümâme Sudayy İbn Aclân; 3473, 3989
Ebu Ümeyye; 4877, 5887
Ebu Ürâke; 7211
Ebu Üsâme; 385, 1677, 1948, 2798, 2879, 2929, 3310, 3413, 4034, 4375, 4695, 5796, 6566, 6640, 6807, 7013, 7477, 8812
Ebu Üsâme Hammâd İbn Üsâme; 2995, 3589, 5800
Ebu Üseyd; 947, 1238, 3324, 4722, 5866, 6560
Ebu Üseyd Mâlik İbn Rabia; 3231, 4722
Ebu Üveys; 1071, 6414
Ebu Vaid; 732, 2153
Ebu Vâil; 37, 159, 325, 346, 403, 798, 950, 1199, 1574, 1923, 2156, 2205, 2268, 2465, 2841, 3012, 3492, 4048, 4258, 4713, 5126, 5990, 6040, 6185, 6710, 7370, 7371, 8056, 8163, 8462, 8740, 8748
Ebu Vâil es- San'âni; 1366
Ebu Vâil Şakik İbn Seleme; 4258
Ebu Vâkîd; 2106, 2206
Ebu Vâkîd el-Leyî; 98, 1410, 3074, 3075, 5497, 7438, 7579
Ebu Vâlid; 7257
Ebu Vakt Aba'ül Emel İbn İsâ İbn Şuayb; 7858
Ebu'l-Veddâk Cebr İbn Nevf; 1881, 2041, 7861
Ebu Vehb; 563, 1621, 8462
Ebu'l-Velid; 1267, 1668, 1881, 3404, 4315, 4999, 6251, 7026, 7028, 7029, 8053, 8054, 8582
Ebu'l-Velid et-Tayâlisi; 1601, 6770
Ebu Ya'fir; 3068
Ebu Yahyâ; 1069, 6316, 7160
Ebu Yahyâ el-Bezzâr; 8506
Ebu Yahyâ el-Kattât; 7192
Ebu Yahyâ et-Teymî; 4742
Ebu Yakzân; 1712, 1745
Ebu Ya'lâ; 12, 164, 707, 880, 959, 998, 1007, 1051, 1076, 1170, 1240, 1340, 1349, 1370, 1371, 1493, 1510, 1609, 1725, 1726, 1727, 1883, 1940, 2194, 4609, 4648, 5073, 5099, 5133, 5164, 5196, 5347, 5416, 6106, 6953, 7302, 7668, 7671, 7681, 7682, 7683, 7688, 7689, 7690, 7695, 7760, 7761, 7762, 7788, 7804, 7853, 7904, 7965, 8066, 8069, 8164, 8174, 8192
Ebu Ya'lâ Ahmed İbn Ali İbn el- Müsennâ; 1173
Ebu Ya'la el-Mavsilî; 2042, 2675, 4072, 4314, 4325, 4413, 4518, 4557, 4707, 4774, 4785, 4815, 4989, 6664, 6707, 6838, 6948, 7078, 8294, 8318, 8439, 8507, 8689, 8690, 8744, 8745, 7846, 8804
Ebu Yâsir; 495
Ebu Yâsir İbn Ahtâb; 146
Ebu Yemmâm; 6513
Ebu Yemmân; 514, 2498, 2675, 2677, 3170, 3181, 3197, 3408, 3903, 4153, 5017, 5165, 6309, 6349, 6450, 6489, 7080, 7868
Ebu'l-Yemmân; 1123, 1334, 1500, 1509, 2364
Ebu'l-Yessâr Kâb İbn Amr; 3366, 3996, 3997
Ebu Yezîd; 998, 1009, 5382, 7768
Ebu Yezîd el-Belhî; 63
Ebu Yezid el-Bistâmî; 4664
Ebu Yezîd el-Medenî; 2606
Ebu Yezid el-Karâtisi; 3197
Ebu Yûnus; 1741, 1742
Ebu Yûnus el-Bâhilî; 3686
Ebu Yûsuf; 783, 860, 864, 935, 954, 1591, 1800, 1805, 1806, 1809, 1810, 1811, 1822, 1828, 1831, 1841, 1887, 2094, 2111, 2139, 2274, 2281, 2284, 2292, 2293, 2466, 2473, 2812, 5724, 7903, 7668
Ebu Yûsûr; 3232, 3376
Ebu Zabiyy; 7671, 7672
Ebu Zabyân; 3252, 4635, 5174, 5436, 5496
Ebu Zâhir; 719
Ebu Zâhiriyye Hudayr İbn Küreyb el-Hadramî; 3163
Ebu Zâide; 2470, 2476
Ebu Zar'a; 4374
Ebu Zekeriyyâ; 441, 800, 1742, 8695
Ebu Zekeriyyâ el-Anberî; 452, 1657
Ebu Zekeriyyâ el-Kûfî; 6712
Ebu Zekeriyyâ en-Nevevî; 2352

- Ebu Zem'a; 8483
 Ebu Zenâd; 365, 2218, 2348, 2375, 2422, 4726, 5092, 7704, 8579
 Ebu Zembâ; 7357
 Ebu Zenûd; 11
 Ebu Zerr; 28, 29, 117, 291, 405, 682, 732, 887, 988, 1007, 1043, 1061, 1139, 1284, 1285, 1300, 1307, 1329, 1366, 1575, 1603, 1689, 1690, 1703, 1708, 1723, 1724, 1725, 2038, 2039, 2040, 2041, 2127, 2206, 2207, 2386, 2399, 2534, 2611, 2798, 2799, 2813, 2860, 2868, 2881, 2883, 3327, 3332, 3333, 3472, 3480, 3481, 3686, 3706, 3825, 3837, 4245, 4287, 4387, 4606, 4618, 4619, 4620, 4621, 4622, 4635, 4654, 4739, 5056, 5200, 5432, 5434, 5443, 5735, 6043, 6208, 6421, 6463, 6501, 6589, 6738, 6776, 6905, 6915, 7743, 7861, 7862, 7940, 7969, 8037, 8069, 8183, 8827,
 Ebu Zerr Cündûb ibn Cünâde; 999
 Ebu Zerr el-Cıfârî; 3338, 4671, 4675, 4884, 7726, 8306, 8543, 8756
 Ebu Zeyd; 2477, 4633, 6747, 7265, 8689
 Ebu Zeyd Ahmed ibn Zeyd; 1749
 Ebu Zeyd Amr ibn Şebbehe; 1707
 Ebu Zeyd el-Belhî; 5065, 8121
 Ebu Zeyd el-Lügavî; 3171
 Ebu Zeyd Ömer ibn Şebbe; 8066
 Ebu Zinâd; 1058, 3170, 3471, 3585, 5557, 7411
 Ebu Zinâd Abdullah ibn Zekvân; 2557
 Ebu Ziyâd el-Kilâbî; 3531
 Ebu Zübeyr; 782, 1732, 2070, 2154, 2471, 3185, 4253, 4318, 4486, 5969, 7140, 7342, 7345, 7690, 7721, 7936, 8446
 Ebu Zübeyr Hasan ibn Ali; 1204
 Ebu Zübeyr Muhammed ibn Müslim; 6982
 Ebu Zümeyl; 3253, 7724
 Ebu Züheyr en-Numeyrî; 3069
 Ebu Zûr; 497, 1357
 Ebu Zûr'a; 21, 294, 412, 524, 596, 691, 816, 971, 1050, 1062, 1123, 1314, 1395, 1531, 1548, 1618, 1621, 1668, 1695, 1709, 1741, 1878, 1955, 2126, 2150, 2451, 2787, 2811, 2876, 2877, 2882, 2888, 2959, 3135, 4554, 4646, 5061, 5132, 5201, 5280, 5348, 5362, 5441, 5525, 5532, 5890, 5963, 6096, 6207, 6209, 6959, 7059, 7182, 7196, 7358, 7408, 7461, 7522, 7662, 7852, 7933, 7984, 8081, 8101, 8167, 8181, 8183, 8341, 8472, 8487, 8507, 8508, 8539, 8540, 8570, 8583, 8584, 8586, 8587, 8663, 8691, 8736
 Ebu Zûr'a Amr ibn Cerîr; 6221
 Ebu Zûr'a ed-Dımaşkî; 3710, 3832, 3836, 3847, 3876, 4248, 6582, 8079
 Ebu Zûr'a er-Râzî; 3189, 6335, 6402, 6405, 6473, 6766, 6866, 8071
 el-Ebvâ; 3224
 Eclâh ibn Abdullah; 7694
 Ecrâm; 5329
 Ecsâm; 5729
 Ecyâh; 7534
 Ecza ibn Aminan; 2167
 Eddington; 4170
 Edeb; 3185
 Edgeworth; 1082
 Edillet'üt-Tenbîh fî fık'h'ış Şâfiyye; XII
 Edison; 4865
 Prof. Edvin Koenly; 4761
 Efesos Konsili; 2027, 2028, 2029
 Eflah; 5805
 Eflâtûn; 2055, 4855, 4856, 4911
 Eflet ibn Halife el-Âmirî; 1702
 Efrâhim ibn Yûsuf; 4108
 Efrâim; 5036
 Efrâim Sıbtı; 2166, 2167
 Ehâbîs; 1462, 1468, 6502, 6508, 7360, 7361, 7364
 Ehâbîşler; 3339
 Ehad; 7895
 el-Ehâdis'ül-Muhtâra; 5388
 Ehâdis et-Tevhid ve'r-Redd alâ's-Şirk; XII
 Ehl-i Beyt; 3022, 3409, 3410, 3453, 4501, 6520, 6521, 6524, 6526, 6528, 6533, 6534
 Ehl-i Biat-ı Rıdvân; 4096
 Ehl-i Kitâb; 175, 873, 881, 3456, 3457, 3458, 3459, 3460, 3463, 4592, 4819, 5268
 Ehl-i Sal î b; 3461
 Ehl-i Suffe; 1049
 Ehl-i Sünnet 1144, 2702, 3151, 3415, 3416, 4712
 Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat; 2786
 Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Mezhebi; 7423
 Ehl-i Tahkîk; 4658
 el-Ehmâtî; 919
 Ehrâm; 5430
 Ehrîmen; 56, 2554, 2773, 2775, 2776
 Ehvâz; 4981
 Einstein; 4169, 4170, 4179, 4764, 4866, 6852
 Eksem; 2498
 Eksem ibn Cevrî; 3442
 Eksem ibn Sayfî; 3714, 4559, 4560
 Ekvator; 296, 457, 1208, 3000, 4443
 Elamilîlar; 3719
 Elbab ibn Halab; 2166
 Elektron; 4748
 "Elest" Bezmi; 3131
 Elmalılı; 49, 57, 64, 69, 73, 76, 78, 80, 81, 153,

- 155, 159, 161, 165, 166, 168, 169, 178, 207, 208, 242, 250, 253, 266, 269, 273, 275, 303, 468, 469, 473, 478, 621, 627, 663, 666, 670, 675, 882, 827, 1010, 1015, 1098, 1101, 1161, 1236, 1251, 1520, 3157, 3499, 3527, 3930, 4134, 5035, 5061, 5066, 5332, 5431, 5571, 5623, 6023, 7455, 7595, 7904, 8009, 8144, 8214, 8407, 8781
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır; XLVI, 1938, 2013, 2115, 2185, 6754
- Elyedâ; 3850
- El-Yesâ; 399, 2038, 2725, 5137, 5363, 5364
- Elyesa ibn Uhtûb; 6824
- El-Yevm ve'l-Leyle; 5370
- Emâli; 8151, 8327
- Emânet-i Kebîre; 5141
- Emevî; 7125
- Emevîler; 7235, 7507
- el-Emevî; 1379
- Emevî Camii; 2001
- Emevî Ebu Said Dimâşkî; 7507
- Emevî el-Mağazî; 5061
- Emime; 7847
- Emime Bint Rukayka; 7847
- Emin Saraç; XLVI
- Emir San'ânî; XXV
- el-Emvâl; 3233
- En'âm Sûresi; 1, 2, 28, 33, 194, 196, 334, 514, 519, 529, 573, 580, 786, 815, 869, 1027, 1053, 1167, 1207, 1259, 1306, 1378, 1412, 1455, 1574, 1578, 1602, 1612, 1655, 1694, 1697, 1706, 1786, 2499, 2541, 2542, 2549, 2624, 2633, 2661, 2711, 2731, 2737, 2740, 2795, 2796, 2797, 2800, 2811, 2814, 2815, 2816, 2817, 2820, 2858, 2859, 2863, 2870, 2873, 2891, 2898, 2902, 2903, 2904, 2943, 2968, 2969, 3033, 3039, 3040, 3041, 3042, 3070, 3077, 3084, 3095, 3137, 3138, 3173, 3287, 3317, 3327, 3508, 3548, 3588, 4374, 4409, 4423, 4430, 4434, 4491, 4507, 4556, 4585, 4590, 4676, 4700, 4728, 4826, 4832, 4843, 4880, 4952, 4954, 4959, 4980, 4992, 5000, 5015, 5086, 5152, 5174, 5218, 5267, 5268, 5289, 5303, 5324, 5342, 5347, 5439, 5447, 5529, 5535, 5537, 5546, 5614, 5619, 5660, 5661, 5671, 5718, 5827, 5933, 5974, 5975, 5996, 5997, 6006, 6026, 6031, 6072, 6100, 6104, 6122, 6123, 6168, 6170, 6171, 6185, 6221, 6224, 6231, 6234, 6337, 6355, 6370, 6382, 6385, 6404, 6425, 6429, 6459, 6619, 6657, 6661, 6739, 6771, 6796, 6835, 6862, 6909, 6921, 6945, 6963, 6981, 7016, 7018, 7030, 7032, 7033, 7066, 7070, 7104, 7127, 7142, 7172, 7183, 7184, 7232, 7273, 7274, 7303, 7308, 7438, 7535, 7538, 7584, 7627, 7644, 7717, 7718, 7734, 7758, 7756, 7791, 7818, 7825, 7868, 7878, 8066, 8092, 8093, 8136, 8138, 8139, 8153, 8173, 8192, 8197, 8203, 8290, 8320, 8331, 8345, 8354, 8456, 8500, 8506, 8608, 8624, 8625, 8626, 8634, 8698, 8749, 8786, 8787, 8827
- Enan Oğlu Ahira; 2167
- Enbiyâ; 29, 108, 208, 224, 241, 337, 404, 559, 576, 587, 1006, 1185, 1200, 1275, 1290, 1765, 2697, 2728, 2759, 2819, 2838, 2885, 2903, 2905, 2933, 2970, 2996, 3015, 3041, 3180, 3194, 3739, 4421, 4423, 4437, 4472, 4481, 4485, 4496, 4502, 4555, 4590, 4815, 4859, 4957, 4975, 5000, 5034, 5056, 5058, 5088, 5125, 5149, 5169, 5245, 5272, 5291, 5293, 5297, 5310, 5311, 5312, 5313, 5314, 5315, 5389, 5401, 5416, 5427, 5428, 5444, 5458, 5462, 5493, 5666, 5673, 5737, 5994, 6004, 6012, 6063, 6185, 6315, 6407, 6502, 6605, 6651, 6669, 6823, 6828, 6835, 6841, 6842, 6897, 6954, 6960, 6985, 7090, 7145, 7153, 7159, 7160, 7301, 7438, 7508, 7580, 7632, 7735, 7765, 7822, 7966, 8068, 8276, 8551, 8554, 8563, 8628, 8643, 8749, 8759, 8761
- Endrâyis; 1986
- Endonezya; 3952
- Endothia; 4454, 4455, 4756
- Endülüs; 275, 2509, 5957, 6150
- Endülüsî; 266
- Enes; 23, 541, 1245, 1267, 1313, 1339, 1340, 1349, 1360, 1361, 1371, 1425, 1444, 1547, 1635, 1661, 1669, 1695, 1701, 1726, 1727, 1743, 1758, 2493, 2506, 2882, 2995, 3069, 3077, 3078, 3082, 3097, 3185, 3187, 3235, 3271, 3365, 3379, 3420, 3452, 3503, 3505, 3586, 3591, 3614, 3615, 3650, 3651, 3705, 7956, 7963, 7981, 8011, 8157, 8163
- Enes ibn Mâlik; 7762
- Enes ibn Hârise; 6967
- Enes ibn Ebu Mersed; 1531
- Enes ibn Fudâle; 1467
- Enes ibn İyâz; 446, 1771 2190, 7568, 7607
- Enes ibn Mâlik; XLV, 18, 37, 38, 75, 124, 164, 277, 324, 333, 338, 347, 429, 492, 540, 542, 547, 548, 601, 620, 626, 638, 707, 714, 715, 718, 719, 720, 731, 732, 736, 756, 761, 772, 798, 800, 806, 875, 900, 907, 918, 953, 961, 999, 1024, 1025, 1055, 1126, 1197, 1192, 1200, 1237, 1298, 1299, 1312, 1360, 1365, 1370,

1387
1525
1723
1906
2069
2177
2259
2454
2541
3078
3384
3889
4223
4357
4518
4606
4618
4675
4725
4999
5130
5416
5547
5703
5896
6185
6519
6554
6608
6787
7957
7063
7353
7415
7476
7582
7683
7704
7812
8022
8071
8341
8507
8569
8710
8757
Enes ib
Enis; 5
Enfâl; 1
1192
1422
3169

- 1387, 1388, 1391, 1414, 1440, 1441, 1509,
1525, 1526, 1531, 1545, 1602, 1660, 1667,
1723, 1873, 1881, 1887, 1889, 1890, 1892,
1906, 1927, 1931, 1946, 1957, 1969, 2039,
2060, 2088, 2145, 2147, 2151, 2152, 2155, 2160,
2177, 2193, 2194, 2216, 2217, 2218, 2219, 2222,
2259, 2270, 2352, 2353, 2416, 2433, 2453,
2454, 2457, 2458, 2472, 2492, 2500, 2536,
2541, 2677, 2787, 2845, 2881, 2958, 3068,
3078, 3079, 3132, 3184, 3271, 3287, 3297,
3384, 3386, 3409, 3425, 3435, 3575, 3587,
3889, 3911, 3988, 3998, 4126, 4141, 4143,
4223, 4224, 4241, 4290, 4313, 4317, 4340,
4357, 4374, 4378, 4405, 4413, 4414, 4415,
4518, 4529, 4570, 4575, 4602, 4604, 4605,
4606, 4608, 4609, 4610, 4611, 4612, 4615,
4618, 4619, 4620, 4621, 4635, 4653, 4671,
4675, 4694, 4706, 4708, 4709, 4712, 4720,
4725, 4797, 4884, 4945, 4946, 4981, 4989,
4999, 5000, 5015, 5093, 5098, 5111, 5122,
5130, 5133, 5138, 5171, 5201, 5361, 5369, 5409,
5416, 5417, 5486, 5489, 5492, 5545, 5546,
5547, 5558, 5559, 5674, 5677, 5687, 5693,
5703, 5814, 5850, 5864, 5867, 5876, 5886,
5896, 5927, 5970, 5991, 6008, 6039, 6179,
6185, 6209, 6244, 6410, 6411, 6413, 6415, 6491,
6519, 6520, 6541, 6544, 6545, 6546, 6549,
6554, 6555, 6563, 6564, 6572, 6573, 6588,
6608, 6686, 6697, 6705, 6714, 6725, 6763,
6787, 6794, 6861, 6880, 6902, 6915, 7943,
7957, 7960, 7009, 7051, 7052, 7058, 7061,
7063, 7102, 7191, 7201, 7299, 7335, 7341,
7353, 7371, 7397, 7398, 7405, 7407, 7411,
7415, 7418, 7458, 7460, 7461, 7462, 7466,
7476, 7515, 7531, 7533, 7535, 7580, 7581,
7582, 7585, 7586, 7608, 7654, 7662, 7668,
7683, 7688, 7689, 7691, 7693, 7695, 7696,
7704, 7707, 7738, 7762, 7780, 7808, 7811,
7812, 7815, 7896, 7902, 7903, 7935, 7982,
8022, 8031, 8034, 8037, 8038, 8042, 8069,
8071, 8165, 8192, 8255, 8294, 8313, 8316,
8341, 8371, 8398, 8438, 8439, 8462, 8502,
8507, 8508, 8530, 8559, 8560, 8565, 8566,
8569, 8579, 8582, 8583, 8693, 8695, 8697,
8710, 8740, 8741, 8743, 8745, 8746, 8756,
8757, 8826
- Enes ibn Nadr; 1387, 1388, 2353, 6490
Enis; 5734, 5789, 8664
Enfâl; 17, 18, 33, 45, 191, 504, 1069, 1125, 1188,
1192, 1193, 1213, 1325, 1356, 1357, 1397,
1422, 1668, 1675, 2588, 2632, 2735, 3009,
3169, 3219, 3228, 3229, 3230, 3231, 3233,
3234, 3251, 3266, 3274, 3283, 3296, 3307,
3361, 3393, 3404, 3432, 3435, 3508, 3602,
3641, 3649, 3662, 4409, 4410, 4572, 4590,
4802, 4880, 4958, 5018, 5214, 5398, 5401,
5438, 5516, 5660, 5959, 5997, 6047, 6095,
6315, 6459, 6911, 7291, 7293, 7308, 7438,
7480, 7763, 7808, 7816, 7893, 7997, 7998,
8100, 8256, 8716
- Enmâr; 6639, 6640
Enmâr Oğulları; 2420
Enonda; 4910
Ensâb; 3341, 3712, 6502, 7793
Ensâr; 414, 2948, 6504, 6506
Ensâriler; 7385
el-Ensârî; 163, 4683
Entomopogist; 4756
Envâr'üt-Tenzil; XLVI, 656, 748, 1009, 1036,
1495, 2552, 2920, 2985, 4385, 4391, 4450,
4798, 5320, 5567, 5923, 7047, 8402, 8441,
8516
Enver İkbâl Kureşî; 1083, 1085, 1091, 1098
Enyâs; 3163
Eptalidler; 3718
el-Erbain; XIX
Erbea; 7895
Erbed; 4224, 4226
Erbed ibn Kays ibn Cez' ibn Celîd ibn Ca'fer
ibn Kilâb; 4225
Erbed ibn Abdullah; 2466
Erbil; 2515
Erdeşir; 3719, 5075
Erfahşez; 5057
Eremya ibn Halkiye; 1033
Eriba; 350, 357, 981
Erisiler (Arıvuşçular); 1276
Erkam ibn Ebu Erkam; 5174
Erkam ibn Ebu Erkam el-Mahzûni; 3231
Ermeni; 3721
Ermeni Kilisesi; 2183
Ermenistan; 5094
Erminiye; 559
Eros; 4185
Ertât ibn Münzir; 7078, 7661
Eryât; 8658
Erzakî; 561
Erzakiler; 5728
Erzakî Fırkası; 5734
Es'ad Ebu Küreyb ibn Melkeykerb el-Yemânî;
7196
Es'ad ibn Zûrâre; 2377, 3221, 7897, 7898
Esamm; 782, 4297, 5161, 6042
Esaş Bint Kiyile; 6401, 6577

- Esbâb ün-Nüzûl; XLVII
 Esbağ; 8698
 Esbât; 352, 409, 453, 476, 581, 791, 1450, 1764, 1883, 2103, 2177, 2388, 2405, 2441, 2467, 2493, 2516, 2518, 2594, 2607, 2635, 2636, 2798, 4804, 5170, 5366, 5441, 6639, 7199, 8179, 8385,
 Esbât ibn Muhammed; 347
 Esbât ibn Zeyd; 2196
 Esed; 1431, 3372
 Esed Kabilesi; 6564, 7341
 el-Esed; 907, 1061
 Esedoğulları; 837, 5813, 7401, 7426, 7966, 8080
 Esed oğlu; 2494, 2496
 Esed ibn Abdüluzâ; 1878
 Esed ibn Abdüluzâ ibn Kuseyy; 563
 Esed ibn Abdüluzâ ibn Kusayoğulları; 4416
 Esed ibn Huzeyme; 7424
 Esed ibn Mûsâ; 1174
 Esed ibn Sa'ye; 2036
 Esed ibn Ubeyd; 808, 1346, 2036
 Eser ibn Vedia; 406
 Esfel-i Sâfilin; 817, 1364, 7673, 8101
 Esîd ibn Âsım; 6047, 6698
 Esir oğulları; 2166
 Esîr Sıbu; 2166
 Eskâ; 998
 el-Eskarî; 137
 Eslâ ibn Şüreyk; 1713
 Eslem; 768, 3367, 7945
 Eslemîler; 7385
 Eslem Kabilesi; 5728, 5773, 6642, 7319, 7340, 7944, 8079
 el-Eslemî; 714, 1211, 2409
 el-Eslemiyye; 914
 Eslem ibn Sehl; 8151
 Eslet; 1611
 Esmâ; 899, 1003, 1577, 1711, 2144, 5861, 5879, 6941, 7629, 7659, 7840, 7841, 8664, 8685, 8736
 Esmâ; 901, 7488
 Esmâ-i Hüsnâ; 3170, 4927
 Esmâ Bint Abdurrahmân; 1577
 Esmâ Bint Amis; 778
 Esmâ Bint Ebu Bekr; 788, 1058, 1447, 4242, 4322, 4654, 4724, 4727
 Esmâ Bint Muharrib; 1782
 Esmâ Bint Mürşide; 5860
 Esmâ Bint Umeys; 2103, 6468
 Esmâ Bint Yezid; 643, 1174, 2079, 2460, 2541, 6446
 Esmâ Bint Yezid es-Seken; 3937, 4300
 Esmâ ibn Ebubekir; 4433
 el-Esmâ ve's Sıfât; 3907
 Esna'l-Metâlib; XXVI
 Esrârlı Kâinat; 2907
 Esrâr'üt-Tevîl; XLVI
 Esrem; 901
 Esved; 562, 769, 900, 1635, 2072, 2444, 2863, 3370, 4290, 6945, 7341, 7585, 8051, 8054, 8105, 8187, 8533
 el-Esved; 1869
 Esved ibn Abdülazîz; 2811
 Esved ibn Abdülmuttalib; 4416
 Esved ibn Abdülmuttalib Ebu Zem'a; 4416
 Esved ibn Abd Yağûs; 4416
 Esved ibn Abd Yağûs ibn Vehb ibn Abd Menâf; 4755
 Esved ibn Âmir; 1118, 1411, 2154, 2195, 2460, 2723, 2867, 3230, 4220, 4561, 4637, 4709, 5111, 5188, 5534, 6037, 6106, 6401, 6433, 7536
 Esved el-Ansî; 1621, 3784, 6551
 Esved ibn el-Bahterî; 2793
 Esved ibn Halef; 1611
 Esved ibn Hilâl; 7058, 7815
 Esved ibn Kays; 8498
 Esved ibn Mafşûd; 8660
 Esved ibn Muttalib; 6844
 Esved ibn Serî; 75, 1371, 3132, 3137, 4705, 4709, 4805, 4872, 4877
 Esved ibn Serî el-Temimî; 6353
 Esved ibn Yağûs; 6844
 Esved ibn Yezîd; 567, 4223, 5184, 6584
 Eş'arî; 19, 283, 2385, 2389, 2427, 2449, 2702, 2824, 4712, 8133, 8134, 8135, 8143
 Eş'ariyye; 39
 el-Eş'arî; 99, 210, 307, 715, 717, 758, 900, 927, 963, 1003, 1170, 5365
 Eş'as; 945, 1286, 2223, 2635, 2845, 4926
 Eş'as ibn Abdullah; 8578
 Eş'as ibn İshâk; 5660
 Eş'as ibn Kays; 1682, 7932
 Eş'as ibn Saîd el-Basrî; 511
 Eş'as ibn Sivâr; 5853
 Eş'as ibn Süleyman; 4722
 Eşca'; 3563, 7449
 Eşcaî; 5814, 6764, 7052
 el-Eşcaî; 938, 1868, 4713
 Eşca' oğulları; 7942
 Eşcâ; 6502
 Eşec; 1572
 el-Eşecce; 2444, 2463
 Eşheb; 941, 2099
 Eş'ibân oğulları; 7272

Eşiyâ;
 Eş'iyâ
 Esraf'
 Eşref
 Eşrefiy
 Eşterî;
 Eştes;
 Etienn
 el-Etra
 Euclid
 Evdoğ
 Evhari
 el-Evlâ
 Evs; 18
 160
 336
 777
 Evs ibn
 Evs ibn
 Evs ibn
 Evs ibn
 Evs ibn
 Evs Ka
 644
 850
 Evtâs;
 Evyâ; 8
 Evzar;
 940
 151
 200
 282
 354
 515
 686
 790
 Eyfa ib
 Eyfâ ib
 Eyfel K
 Eyhem;
 Eyke; 3
 Eyke H
 Eyke A
 Eyker;
 Fadâil
 Fedâil'u
 Fadl er
 Fadl ib
 Fadl ib

Eşiyâ; 2643, 7005
 Eş'iyâ Sifri; 4914, 4915
 Eşraf'ül-Kütüb'is-Sitte; XIX
 Eşref oğlu; 7805
 Eşrefiyye Dâr'ül-Hadisî; XI
 Eşterî; 4397
 Eştes; 7236
 Etienne; 1649
 el-Etraf; 2498
 Euclides; 4169, 4170
 Evdoğulları; 1213
 Evharistiya; 1911
 el-Evlâc; 4139
 Evs; 185, 186, 407, 408, 409, 415, 1325, 1326, 1605, 1779, 2214, 3223, 3227, 3335, 3343, 3362, 3712, 4671, 5086, 5395, 7408, 7437, 7772
 Evs ibn Erkâm; 7915
 Evs ibn Evs; 6593, 7885
 Evs ibn Huzeyfe; 7437
 Evs ibn Kayziyy; 3577, 6484
 Evs ibn Sâmit; 7768, 7771
 Evs Kabîlesi; 399, 2167, 2452, 5729, 5794, 5798, 6442, 6447, 6448, 6497, 7799, 7874, 7919, 8501
 Evtâs; 1623
 Evyâ; 8191
 Evzar; 22, 451, 778, 901, 909, 913, 914, 917, 935, 940, 949, 959, 960, 961, 1246, 1348, 1512, 1513, 1887, 1892, 1893, 1897, 1991, 1992, 2000, 2062, 2106, 2220, 2274, 2463, 2820, 2820, 2923, 2935, 2978, 3069, 3088, 3260, 3549, 3552, 3596, 4050, 4223, 4558, 5158, 5159, 5251, 5502, 5965, 6401, 6521, 6759, 6868, 6903, 6991, 7002, 7675, 7857, 7858, 7903, 8080,
 Eyfa ibn Abd; 8452
 Eyfâ ibn Abd el-Kelâî; 3831, 3959, 5679
 Eyfel Kulesi; 4766
 Eyhem; 1264, 1268
 Eyke; 3109, 3111, 4406, 6093
 Eyke Halkı; 6092
 Eyke Ashabi; 6093
 Eyker; 4759

Eyle; 3403, 5048
 Eyma; 3368
 Eymen ibn Hureym; 5488
 Eymen ibn Ümm Eymen; 3443
 Eys; 7543
 Eyyâm'ül-Arab; 3712
 Eyyûb; 10, 1701, 1881, 2037, 2038, 2152, 2462, 2474, 3189, 3486, 3794, 6076, 7106, 7177, 7261, 7367, 7377, 7726, 7781, 7816, 7946
 Hz. Eyyûb; 3956, 4073, 4108, 5157, 5200, 5359, 5360, 5361, 5362, 5363, 5497, 5502, 6412, 6879, 6880, 6881, 8540, 8541
 Eyyûb es-Sahtiyânî; 338, 2206, 3088, 3913, 8368
 Eyyûb ibn Abdullah el-Zahmî; 3303
 Eyyûb ibn Hâlid; 776, 908, 909, 911, 1027
 Eyyûb ibn İshâk ibn İbrâhîm; 3574
 Eyyûb ibn Mûsâ; 920, 6017, 6593, 8365
 Eyyûb ibn Nehîk; 5132
 Eyyûb Sifri; 4912
 Eyyûb ibn Sîrîn; 946
 Eyyûb oğlu Sultan Selâhaddîn; 3462
 Eyyûb ibn Süleymân; 134
 Eyyûb ibn Süveyd; 5900
 Eyyûb ibn Temime; 707
 Ezd; 769, 1406, 4615, 6154
 Ezdî; 3848
 Ezd Şenûe; 3184, 4635, 4649
 el-Ezdî; 460, 625, 919
 Ezded; 981
 Ezher; 3854, 3858, 3928, 3491
 Ezher ibn Cemil; 910, 911
 Ezher ibn Mervân; 911, 5083
 Ezher ibn Râşid; 1349
 el-Ezkâr; 26, 6554, 6593, 6598
 El-Ezkârî; 872
 Ezrâh; 3403
 Ezrakî; 5062
 Ezrak ibn Ali; 8804
 Ezrial; 967
 Ezruâd; 6329, 6333
 Ezvâk ibn Kays; 37
 Ezyeb; 4387
 ez-Zahrânî; 555
 ez-Zühd; 3044, 7400

— F —

Fadâil el-A'mâl; 26
 Fedâil'ül-Kur'an; 7509
 Fadl er-Ruhâmî; 3571
 Fadl ibn Abbâs; 734, 3443, 3517
 Fadl ibn Dekîn; 921, 7580

Fadl ibn Merzûk; 8533
 Fadl ibn Mûsâ; 1547, 8316
 Fadl ibn İsâ er-Rakkâşî; 2043
 Fadl ibn İyâz; 8038
 Fadl ibn Mübeşşir; 2144

- Fadl ibn Sabâh; 5852
 Fadl ibn Schl; 1940, 2494, 6694, 6755, 7397
 Fadl ibn Şâzân; 445, 449, 7167
 Fadl ibn Şâzân el-Mukri; 5888
 Fadl ibn Yâkûb; 7202
 Fadl ibn Yâkûb er-Rûhbânî; 5388
 Fâhite Bint Esved İbn Muttalib ibn Esed; 1611
 Fahreddin er-Râzî 29, 35, 43, 45, 83, 85, 114, 115, 151, 173, 189, 212, 215, 220, 244, 262, 460, 474, 537, 649, 748, 874, 1012, 1052, 1054, 1144, 1177, 1195, 1214, 1231, 1232, 1274, 1413, 1415, 1416, 1457, 1502, 1514, 1516, 1633, 1888, 1902, 2005, 2013, 2391, 2403, 2552, 2555, 2562, 2589, 2597, 2654, 2706, 2718, 2720, 2733, 2738, 2744, 2839, 2963, 3144, 3215, 3244, 3454, 3477, 3478, 3482, 3526, 3613, 3643, 3646, 3647, 3648, 3747, 3764, 3769, 4057, 4062, 4117, 4210, 4297, 4312, 4345, 4426, 4517, 4565, 4661, 4825, 4846, 4893, 4894, 5043, 5054, 5057, 5075, 5077, 5220, 5224, 5319, 5400, 5428, 5566, 5568, 5620, 5877, 5919, 5941, 5950, 5951, 6255, 6307, 6346, 6621, 6750, 6979, 7046, 7187, 7242, 7243, 7482, 7452, 7587, 7589, 7623, 7635, 7648, 7714, 7717, 7733, 8014, 8123, 8137, 8185, 8279, 8281, 8299, 8334, 8346, 8479, 8495, 8516, 8554, 8717, 8765, 8771, 8778
 Fâiz Nazariyesi ve İslâm; 1085, 1091, 1098
 Falatmi ibn Refon; 2166
 Fârân; 6813
 Fâris; 303, 2182, 2389, 2437, 3333, 7674
 el-Fârisi; 191, 363, 718
 Fâris ibn Osmân; 8576
 Fars; 272, 295, 2591, 2940
 Fars Dili; 4668
 Fars Manicheistleri; 3641
 Farsça; 284, 8191
 Fas; 3952
 el-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî; 3706
 Fasıl'ül-Hitâb; 4248
 Fâtiḥ; 3721
 Fâtiḥ Sultan Mehmet; 4644, 4859
 Fâtiḥa; 7, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 36, 37, 45, 46, 49, 66, 70, 79, 94, 108, 119, 121, 122, 125, 675, 726, 881, 1012, 1140, 2615, 2887, 2553, 3210, 3213, 3271, 4409, 4410, 4644, 4849, 5524, 6073, 6269, 6618, 8168, 8172, 8175 8351
 Fâtiḥat'ül-Kitâb; 4410
 Fatma; 636, 1240, 1245, 1270, 1271, 1395, 1474, 1613, 1684, 2269, 2277, 2704, 3017, 3284, 3428, 3856, 4724, 4945, 5673, 5864, 5876, 5930, 6105, 6106, 6468, 6521, 6522, 6524, 6548, 6591, 7124, 7378, 7800
 Hz. Fâtıma; 2269, 2277, 2704, 3017, 3856, 4724, 4945, 6468, 6521, 6522, 6524, 6548, 6591, 7124, 7378, 7847, 7979, 8727
 Fâtıma Bint Hasan; 6168
 Fâtıma Bint Kays; 685, 686, 901, 943
 Fatma ibn Kays; 7414
 Fâtıma Bint Menzil; 4727
 Fâtıma Bint Münzir ibn Zübeyr ibn Avvâm; 934
 Fâtıma Bint Utbe ibn Rabia; 1683
 Fâtıma es-Suğrâ; 5930
 Fâtır; 24, 162, 256, 334, 1378, 1546, 2553, 2580, 2606, 2751, 2817, 2635, 2637, 2848, 2887, 2891, 3195, 4429, 4445, 4481, 4492, 4704, 4705, 4779, 4936, 4954, 4985, 6945, 6960, 6981, 6999, 7070, 7106, 7168, 7438, 7554, 7644, 7646, 7675, 7709, 8019, 8093, 8105
 Fâtır Süresi; 5019, 5104, 5254, 5270, 5289, 5309, 5315, 5380, 5565, 5671, 5934, 6054, 6012, 6265, 6348, 6423, 6619, 6651, 6677, 6710, 6835, 8413, 8626, 8786
 Fatrus; 1986
 Fecce; 1308
 Fecr Süresi; 335, 669, 815, 1172, 1455, 3007, 4393, 4776, 4826, 4831, 4998, 5446, 6085, 6217, 7184, 7301, 7557, 8288, 8688
 Fecr'ül-İslâm; 3716
 Fedek; 7816
 Felak; 8070
 El-Felek'ül A'zam; 649, 651
 Felek-i A'zam; 4654, 4724, 5317
 Felsefe Tahsili; 782
 Felsefî Sorular ve Cevâbları; 8141
 Fenikeliler; 3714
 Fenomen; 4856
 Ferezdak; 2092, 8326, 8327
 Ferğânî; 650
 Ferhân; 6329, 6330
 Feridûn; 5065
 Ferisi; 709, 4913
 Ferrâ; 111, 152, 2961, 2701, 5051, 5564, 5919 6809, 7185, 7239, 7707, 7774, 8473, 8498
 Ferrâ Ebu Zekerıyyâ Yahyâ; XLVI
 Ferrûh; 1069
 Ferve; 3400
 Ferve ibn Amr el-Curâmi; 3400
 Ferve bint Harb ibn Ümeyye; 8735
 Ferve ibn Ebu Muğrâ; 7959
 Ferve ibn Mücâhid; 8806
 Ferve ibn Müseyk; 6639
 Ferve ibn Nevfel; 8721

Ferve
 Fetâvâ
 Fetâvâ
 Feth e
 el-Feth
 Fethu'
 352
 790
 Feth e
 Feth e
 Feth e
 Fethih;
 342
 731
 737
 Fethi S
 Fey'; 3
 Feyûm
 Fezâil
 Fezâre;
 690
 Fezâre;
 Fikh'ü
 354
 Fikh e
 363
 Fırat;
 613
 Fırka-
 Fish; 7
 Ficâr;
 Fihayî
 Fihna
 Fihna
 Fihri;
 Fihro
 Fîl; 6
 Fîl A
 Fîl S
 Fîlato
 Filib
 Filib;
 Filipi
 Filisti
 41
 61
 Finhâ
 Firâs;
 Firav
 33
 47
 21

- Ferve ibn Nevfel el-Eşcâî; 4589
 Fetâvâ el-Hamîdiyye; 2895
 Fetâvâyı Hindîyye; 7889, 7890
 Feth el-Beyân fî Makâsid'il-Kuran; XLVII
 el-Fethûl Kârib; 4742
 Fethu'l Kadir; XLVII, 157, 189, 206, 988, 3533,
 3537, 3539, 3541, 3544, 3559, 7877, 7892,
 7902
 Feth el-Mübîn; 3878
 Feth el-Rabbânî; 3528, 3529, 2554
 Feth er-Rahmân; 8343
 Fetih; 504, 758, 773, 1024, 1060, 1398, 3295,
 3424, 3588, 3712, 4789, 4948, 4959, 7229,
 7317, 7325, 7329, 7333, 7344, 7345, 7364,
 7371, 7438, 7842
 Fetih Suresi; 5104, 5492, 5967, 8378, 8506
 Fey'; 3307, 7806, 7807
 Feyûm; 4486, 7190
 Fezâil el-Kurân; XII, 1000, 6967
 Fezâre; 1759, 3400, 5085, 6502, 6503, 6508, 6511,
 6907
 Fezâre Oğulları; 2218
 Fıkh'us-Sünne; 3481, 3484, 3485, 3524, 3544,
 3545, 3550, 3559
 Fıkh ez- Zekât; 3481, 3631, 3634, 3535, 3557,
 3636
 Fırat; 304, 3720, 4604, 4617, 5566, 5990 6022,
 6134
 Fırka-i Nâciye; 1325, 6356
 Fish; 709
 Ficâr; 3712
 Fihayil ibn Yusûf; 2166
 Fihnas; 2730
 Fihnas ibn el-lzâr ibn Hârûn; 3166
 Fihri; 4239
 Fihroğulları; 3500, 6105, 7938
 Fîl; 63
 Fîl Ashâbı; 5442
 Fîl Sûresi; 5442, 8703
 Fîlato; 2179
 Filibs; 1986
 Filib; 5062
 Filipinler; 4444
 Filistin; 295, 305, 582, 981, 982, 2700, 3715, 3721,
 4138, 5066, 5350, 5359, 5478, 5479, 5635,
 6134, 7083
 Finhâs; 1496, 2412
 Firâs; 6902
 Firavun; 101, 102, 124, 202, 301, 319, 333, 336,
 337, 338, 339, 360, 371, 373, 463, 464, 475,
 479, 820, 1030, 1185, 1186, 1495, 1766, 1979,
 2191, 2198, 2345, 2554, 2592, 2593, 2717,
 2719, 3042, 3043, 3044, 3045, 3046, 3047,
 3048, 3049, 3050, 3051, 3052, 3053, 3054,
 3055, 3056, 3064, 3065, 3066, 3067, 3072,
 3073, 3083, 3254, 3325, 3327, 3328, 3809,
 3865, 3866, 3867, 3868, 3869, 3870, 3871,
 3872, 3873, 3874, 3875, 3876, 3877, 3878,
 3879, 3880, 3883, 3934, 3983, 4059, 4060,
 4061, 4141, 4288, 4289, 4352, 4377, 4481,
 4492, 4666, 4827, 4920, 4921, 4922, 4940,
 4991, 5030, 5042, 5170, 5174, 5205, 5206,
 5208, 5209, 5225, 5226, 5227, 5228, 5229,
 5230, 5231, 5232, 5233, 5234, 5235, 5238,
 5239, 5240, 5241, 5242, 5243, 5244, 5245,
 5246, 5247, 5248, 5249, 5250, 5252, 5253,
 5254, 5256, 5257, 5258, 5260, 5265, 5266,
 5268, 5423, 5514, 5633, 5959, 5989, 5992,
 6009, 6056, 6057, 6058, 6059, 6060, 6061,
 6062, 6063, 6064, 6065, 6066, 6067, 6068,
 6069, 6070, 6101, 6124, 6157, 6186, 6191, 6192,
 6193, 6194, 6195, 6196, 6197, 6198, 6199, 6201,
 6202, 6210, 6211, 6212, 6286, 6287, 6307,
 6321, 6823, 6988, 6989, 6990, 6991, 6992,
 6993, 6996, 6997, 6999, 7000, 7001, 7002,
 7003, 7007, 7020, 7022, 7154, 7155, 7156,
 7157, 7188, 7189, 7190, 7191, 7193, 7194, 7390,
 7444, 7492, 7493, 7604, 7617, 7964, 7965,
 7977, 7978, 7979, 8077, 8121, 8169, 8170,
 8283, 8284, 8388, 8391, 8397, 8451, 8704
 Firavun Kavmi; 6057
 Firdevs; 1363, 1414, 1774, 3194, 3569, 3594, 3851,
 5013, 5255, 5544, 7299, 7391, 7461, 7700,
 8041, 8109
 Firdevs Cennetleri; 5093, 5163
 Firûz ed-Deylemi; 1621
 Firyâbî; 884, 923, 7202, 7840
 Fisal; 275
 el-Fiten; 2558, 2591, 2677, 2764, 2980, 2987,
 3063
 Fî Zılâl'il-Kur'an; XLVI, 129, 170, 255, 318, 327,
 331, 358, 368, 421, 480, 485, 489, 518, 527,
 606, 616, 631, 640, 667, 690, 698, 754, 766,
 814, 830, 841, 849, 931, 972, 976, 996, 1021,
 1028, 1042, 1111, 1153, 1203, 1256, 1322, 1436,
 1462, 1476, 1490, 1568, 1599, 1646, 1654,
 1718, 2548, 2574, 2567, 2585, 2605, 2629,
 2647, 2670, 2749, 2806, 2914, 2942, 3035,
 3053, 3160, 3179, 3209, 3294, 3376, 3430,
 3464, 3468, 3899, 4589, 5070, 5089, 5323,
 5373, 5377, 5422, 5508, 5555, 5576, 5883,
 5895, 5925, 5986, 6016, 6138, 6400, 6440,
 6476, 7043, 7087, 7123, 7250, 7331, 7433,
 7488, 7501, 7566, 7619, 7641, 7867, 7921,

7976, 8019, 8023, 8055, 8096, 8150, 8257,
8309, 8350, 8423, 8535, 8557, 8610, 8630,
8673, 8726, 8802
Fizyoloji; 4862, 4890
Flevios; 2028
Florida; 4443
Fomoza; 4444
Fox; 4857
Frank Allen; 2784, 2746
Frankfurt; 2665
Fransa; 1132, 1165, 1648, 1649, 1653, 2573, 4763,
8089
Fransız; 1135
Fransız Devrimi; 2251, 2267, 2335, 2338, 2340
Fransız Yasaları; 2250, 2251, 5839
Franz Joseph Gall; 4855
Freidman; 4170
Freud; 479, 2909, 4857, 4866, 5579, 5580, 5581,
5595, 5596, 5878, 6364, 8603, 8617
Fred Hoyle; 4171, 4174
Frenk; 1543, 3358, 6346
Frenkler; 119, 2181, 2182
Fucey'el-Âmiri; 2107
Fudâle; 5525, 5526
Fudâle ibn Ubeyd; 1529, 3289, 4575, 6117, 6583,
6919
Fudayl; 1507, 1736, 8036
Ebu Fudayl; 6329
Fudayl el-Gazvân; 2418
Fudayl ibn İyâd; 1534, 4108, 5436, 6386,
6411, 6452, 7125, 8085, 8339, 8561
Fudayl ibn Merzûk; 4708, 5636, 5637, 6524, 6863
Furât el-Kazzaz; 2000, 6177
Furkân; 64, 66, 91, 92, 306, 332, 339, 499, 519,
1412, 1661, 1786, 1787, 1789, 2575, 2624,
2731, 2753, 2754, 2790, 2796, 2797, 2818,
2819, 2820, 2834, 2862, 2979, 3280, 3286,

3313, 3360, 4377, 4380, 4426, 4488, 4502,
4641, 4699, 4725, 4880, 4956, 4984, 4986,
4992, 6940, 7172, 7228, 7273, 7290, 7438,
7606, 7612, 7622, 7643, 7653, 8041
Furkân Sûresi; 670, 712, 1200, 5091, 5148, 5161,
5198, 5289, 5295, 5297, 5334, 5340, 5438,
5524, 5533, 5546, 5935, 5977, 5980, 6000,
6031, 6073, 6085, 6165, 6226, 6238, 6311,
6606, 6656, 6665, 6802, 6884, 6908, 6911,
8253, 8351, 8358, 8359, 8448, 8650, 8786
el-Furkân; 105
Fussilet; 24, 27, 98, 158, 240, 241, 329, 363, 434,
1412, 2740, 2791, 2797, 2969, 2970, 2974,
2996, 3007, 3176, 3199, 3687, 3707, 4407,
4481, 4494, 4510, 4697, 4987, 7026, 7131,
7151, 7255, 7438, 7443, 7494, 7623, 7721,
7894, 8053, 8077, 8097, 8116, 8204, 8208
Fussilet Sûresi; 601, 686, 1058, 5110, 5268, 5395,
5397, 5398, 5417, 5432, 5522, 5547, 5595,
5669, 5802, 5980, 5998, 6005, 6086, 6142,
6150, 6185, 6187, 6241, 6271, 6357, 6387,
6396, 6739, 6741, 6742, 6769, 6791, 6884,
6912, 8285, 8286, 8343, 8449, 8628, 8629,
8643, 8787
Fusus Şerhi; 5569
Fühey; 7438
Fühey; 522, 6907, 8493
Füleyk; 4034
Fûrât ibn Sa'lebe; 6797
Fûrât ibn Sâib; 7982
Fürey'a Bint Mâlik ibn Sinân; 965
el-Füsûl; 650
Füsûs el-Hikem; 3877, 3879, 8141
Fütûhat; 152, 7591
Fütûhât el-Mekkiyye; 3879, 5034
el-Fütûn; 5260, 6207, 6213,
Füveysık; 5349

— G, Ğ —

el-Gâbe; 6508
Gabriel; 2016
Gâfikî; 2454
Gafre; 3327
Gaffaroğulları; 1733
Galaksi; 4746, 5320
Galaktik; 4180
Galen; 4855
Galenus; 4855
Gâlib; 2092, 2387
Gâlib el-Kattân; 1198
Gâlib ibn Acred; 5186

Gâlib ibn Ubeydullah; 3558
Gâlib oğlu; 3362
Gâlib oğulları; 3366
Galile; 242, 4865, 6367
Gâmid; 1595
Gandi; 1915, 4866
Gonges; 5481
Ganj; 5481
Ganm oğulları; 6500
Gaâib el-Kur'an; XLVII, 9451
Garânîk; 5519, 7562, 7563,
Garif ed-Deylemi; 1791

- el-Garîp; 3592
 Garkade; 1996
 Gatafân; 1733, 3400, 6479, 6502, 6503, 6508, 6511, 6512, 6642
 Gavres ibn Hâris; 1895, 2165, 2420, 2421
 Gaya; 5481
 el-Gayb; 4958
 Gayb el-Gayb; 4662
 Gaylân; 1549
 Gaylân ibn Seleme; 1548
 Gaylân ibn Seleme es-Sekafî; 1547
 Gazzâlî; XLVI, 34, 120, 164, 189, 878, 1136, 1137, 1302, 4117, 4822, 4825, 5452, 5453, 5454, 5455, 5904, 5912, 5915, 6582, 8278, 8344, 8543, 8772, 4822, 4825
 Gazze; 7259, 6334
 Geiger; 4772
 George Gârow; 4172, 4176, 4185, 4187, 4859
 George Reich; 4855
 Geosentrik; 242
 Gerger; 4457
 Germanler; 3722
 Geylân ibn Seleme; 8177
 Gıfâr; 1462, 3362, 3338, 4884
 el-Gıfâr; 456, 457
 Gıfârilere; 7385
 Giordano Bruno; 6367
 Glawijo; 5087
 Goldziher; 1908
 Gomawel; 4758
 Gor Havzası; 7444
 Dr. Gordon Haine; 4550
 Gorgias; 3462
 Gota; 5634
 Gottama Buddaha; 3718, 5481
 Göktürk; 3719
 Gravitation; 2971
 Grek; 518, 1016, 1320, 1597, 2573, 2604, 2781, 3721, 3952
 Grekler; 6035
 Grey Walter; 4865
 Griniç Rasathanesi; 4186
 Gulfstream; 4443, 4444
 Guneym ibn Kays; 5171
 Gustove Cassel; 1084
 Ğutayf; 4712
 Ğuteyf oğulları; 8119
 Ğülsüm ibn Cebr; 3133, 3137
 Ğüneş; 243, 649, 650, 654, 2971, 2976, 2979, 2980, 4183, 4185, 4187, 4700, 4746, 4747, 4786, 4803, 4811, 8000, 8015, 8117
 Güney Afrika; 1646
 Güneybatı Afrika; 4443
 Güney Amerika; 4443
 Güney Arabistan; 3710, 3713
 Güney Çin Denizi; 4444
 Güney Denizi; 4477
 Güney Ekvator; 4443
 Güney İslanda; 4443
 Güney Kafkasya; 3719
 Güneybatı Türkistan; 3719
 Güney Sûdân; 3462
 Gürcü; 6346
 Güstave le Bonn; 78, 3462
 Ğabrâ; 1432, 3712
 Ğâfir; 1185, 1452, 1515, 1523, 1602, 2524, 2587, 2635, 2650, 2821, 2838, 2848, 2856, 2878, 3005, 3094, 3255, 4423, 4431, 4487, 4492, 4831, 4887, 4991, 7079, 7137, 7189, 7203, 7285, 7438, 7443, 7464, 7656, 7792, 7822, 8111, 8215
 Ğâfir Sûresi; 5157, 5217, 5219, 5223, 5393, 5400, 5407, 5427, 5524, 5530, 5619, 5655, 5670, 5676, 5858, 5933, 5993, 6426, 6444, 6446, 6458, 6555, 6630, 6667, 6674, 6785, 6786, 6789, 6836, 6004, 6078, 6101, 6114, 6116, 6156, 6165, 6214, 6216, 8285, 8351, 8390, 8456
 Ğafûr; 388, 4738, 4741
 Ğâmid; 5688, 5728, 5729, 5734
 Ğâmid Kabilesi; 2259, 2265, 5788
 Ğârîf ibn Deylemî; 8465
 Ğassân; 3692, 3401, 3461, 3714, 4314, 6639, 6640, 6442, 6647, 6648, 7961
 Ğâşiye; 521, 2792, 4723, 4984, 7482, 7467, 7656, 7684, 8201, 8209
 Ğâşiye Sûresi; 5051, 5091, 5167, 5529, 5530, 5955
 Ğatfân Kabilesi; 6477, 6495
 Ğavras ibn Hâris; 7110
 Ğayyâ; 6042
 el-Ğıfârî; 955, 1007, 2000, 2398
 Ğıfâr oğulları; 8356, 4222, 3594, 7912
 Ğıslîn; 8086
 Ğufrân; 6402
 Ğunder; 886, 922, 934, 952, 1355, 1547, 1894, 1975, 2459, 6342, 7551, 8689
 Ğuleyyim; 7912
 Ğumeysa; 7230
 Ğur Ülkesi; 6090

— H —

- Habakık; 6871
 Habbâb; 2635, 2636, 4980, 7232
 Habbâb ibn Erett; 831, 2677, 5177, 6191, 8393
 Habbâb ibn Esed; 2206
 Habbâb ibn Münzir; 1417, 3257, 3367
 Habbân ibn Hilâl; 7418
 Habbe; 6378, 7497
 Habîb; 6327, 6729
 Habîb ibn Ebu Amre; 1869, 1923, 4354, 5690, 7401,
 Habîb ibn Hammâz; 5064
 Habîb ibn Hırâs; 7421
 Habîb ibn Meslem; 4969
 Habîb ibn Mürrî; 6729
 Habîb en-Neccâr; 6731
 Habîb ibn Ebu Sâbit; 2588, 2958, 3133, 3659, 5012, 5441, 5847, 5989, 7370, 7832, 7833
 Habîb ibn Ebu Saîd; 37, 353, 4219,
 Habîb ibn Sâlim; 8409
 Habîb ibn Suhbân; 1378
 Habîb ibn Şehîd; 8462
 Habîb ibn Zeyd ibn Âsım; 6732
 Habîbe; 911, 5084, 5089
 Habîbe bint Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl; 910
 Habîbe bint Sehl; 910, 912
 Habeş; 873, 1062, 1475, 1526, 1732, 1743, 1744, 1759, 2181, 2183, 2381, 2884, 3186, 3249, 3685, 3956, 4499, 5657, 5957, 6316, 6320, 6327, 6346, 6401, 6410, 6456, 7194, 7320, 8364
 Habeşçe; 8191
 Habeşistân; XXXVI, 567, 958, 959, 1427, 1525, 1759, 3305, 3306, 3346, 3462, 3713, 3720, 3724, 4499, 4774, 5479, 5519, 5520, 5510, 5515, 5624, 7053, 7373, 8501, 8666, 8668
 Habeşliler; 7870
 Hâbil; 820, 821, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 8120
 Hâbis; et-Temîmî; 8069
 Hacc; 33, 43, 50, 80, 84, 193, 202, 234, 501, 546, 598, 1452, 1668, 1766, 2505, 2693, 2790, 2823, 2903, 3040, 3169, 3194, 3223, 3489, 3586, 4423, 4504, 4620, 4740, 4741, 7009, 7014, 7199, 7294, 7370, 7438, 7493, 7638, 7674, 7835, 7873, 8100, 8171, 8222
 Hacc Sûresi; 5129, 5142, 5223, 5283, 5299, 5314, 5403, 5405, 5433, 5447, 5448, 5450, 5452, 5454, 5457, 5462, 5463, 5466, 5468, 5473, 5475, 5476, 5477, 5481, 5482, 5483, 5484, 5485, 5499, 5528, 5536, 5539, 5570, 5614, 6025, 6175, 6241, 6264, 6341, 6348, 6371, 6421, 6452, 6456, 6683, 8567, 8650, 8706, 8757
 Haccâc; 137, 288, 292, 329, 330, 380, 395, 458, 487, 565, 566, 777, 969, 1069, 1298, 1503, 1872, 2105, 2151, 2217, 2218, 2456, 2495, 2727, 2978, 3132, 3315, 3332, 4152, 4241, 4409, 4531, 4721, 4877, 4931, 6208, 6313, 6329, 6590, 6609, 6710, 6737, 7401, 7532, 7687, 8176, 8559
 Haccâc ibn Abdullah; 7235
 Haccâc ibn Amr; 773
 Haccâc ibn Âmir; 8051
 Haccâc ibn Dînâr; 7162, 7522
 Haccâc ibn Ertat 487, 1551, 1784, 4222, 7844
 Haccâc ibn Hamza; 5072, 3741
 Haccâc ibn Imrân Es-Sedûsi; 6347
 Haccâc ibn Minhâl; 324, 5434, 6589, 7168
 Haccâc ibn Muhammed; 345, 429, 509, 3119, 3275, 4734, 5386, 5387, 7981
 Haccâc ibn Muhammed el-A'ver; 1582, 1742, 2973, 2978, 3079, 6435
 Haccâc ibn Şâir; 3184
 Haccâc ibn Yûsuf; 564, 8447, 8722
 Haccâc ibn Nusayr; 7672
 Haccâcoğulları; 1188
 Haccûn; 7263, 7265, 7384, 8136
 Hacc-ı Mebrûr; 5471
 Hâcer; 552, 557, 558, 560, 561, 638, 639, 1305, 1309, 2701, 2707, 4347, 5345, 5458, 5459, 5463, 6960, 7617, 7689
 Hacer-i Esved; 294, 539, 542, 558, 559, 563, 564, 565, 638, 1013, 3177, 3935, 4070, 5457, 6013, 7338, 7339, 7375
 Hâcib ibn Zûrâre; 3714
 el-Hacûc; 559
 Haçlı; 3481
 Haçlı Seferleri; 5477
 Hades; 4705, 4907
 Hadîc; 1245, 1612
 Hadîce; 1245, 3428, 4399, 4712, 7847, 7964, 7965, 8176
 Hadîd; 3, 194, 203, 334, 388, 446, 1125, 1316, 1363, 2726, 2955, 4596, 7093, 7628, 7676, 7723, 7761, 7765, 7929, 7969, 8092
 Hadîd Sûresi; 6029, 6170, 6308, 6680, 8643
 el-Hadîs ve'l-Mahaddisûn; XXVII
 Hadîs-i Kudî; 5218

- Hadîs Usûlü; XVI, XXVII
 Hadramî; 1626, 1881, 6491
 Hadramî ibn Lâhik; 7556, 7557
 Hadramoğulları; 4578
 Hadramût; 832, 1285, 3007, 3009, 3701, 3710, 4320, 7255, 7258, 8393
 el-Hadremî; 1058, 1061
 Hafaza; 8135
 Hâfiz; 3618, 3848, 4115
 Hâfiz Bahâ; 3435
 Hâfiz Dârekutnî; 3135
 Hâfiz Ebu'l-Hasan ed-Dârekutnî; 3997
 Hâfiz Ebu Abdullah; 3445
 Hâfiz Ebu Ahmed ibn Adiyy; 2813
 Hâfiz Ebu Bekr el-Bağdâdî; 372
 Hâfiz Ebu Bekr ibn Ebu Dünya; 3887, 7509
 Hâfiz Ebu Bekr ibn Merdûyeh; 16, 230, 290, 346, 383, 389, 3189, 3200, 3246, 3297, 3378, 3380, 3391, 3586, 2679, 2798, 2843, 2862, 2916, 2923, 2935, 2956, 3100
 Hâfiz Ebu'l-Kâsım el-Bağavî; 4148
 Hâfiz Ebu Bekr el-Bezzâr; 23, 2920, 3425, 3426, 3435, 3583, 3658, 5702, 5703, 5970, 6208, 6968, 7051, 7397, 7425, 7426, 7472, 7513, 7529, 7531
 Hâfiz Ebu Bekr el-Beyhakî; 3284, 3308, 3336, 3386, 3440, 3445, 3575, 6107, 6280, 7260, 7262, 7264, 7268, 7273, 7341,
 Hâfiz Ebu Bekr Ahmed ibn İbrâhîm el-İsmâîlî; 4032, 7509
 Hâfiz Ebu Ferec; 3069
 Hâfiz Ebu'l-Feth el-Ezdî; 11
 Hâfiz E'... Haccac el-Mizzî; 1406, 2699
 Hâfiz Ebu İsâ et-Tirmizî; 75, 4320
 Hâfiz Ebu'l-Kâsım et-Taberânî; 2692, 2882, 2930, 3237, 3263, 3319, 3337, 3570, 3586, 3832, 4225, 5814, 6043, 7097, 7299, 7357, 7421, 7513
 Hâfiz Ebu'l-Mehâsîn el-Hüseynî; XI
 Hâfiz Ebu Muhammed Hasan ibn Abdurrah-mân Remehürmüzî; 7010, 3706
 Hâfiz Ebu Nuaym; 4281, 6970, 7264, 7265, 7270, 7271, 7272,
 Hâfiz Ebu Ya'lâ Ahmed ibn Ali ibn el-Müsennâ el-Mevsilî; 25, 3235, 2610, 2881, 2936
 Hâfiz Ebu Ya'lâ; 3258, 3388, 3473, 3686, 3591
 Hâfiz Ebu Ya'lâ el-Mavsilî; 3163, 3587, 3893, 3987, 3998, 4031, 4035, 4148, 4223, 4253, 4280, 5659, 5687, 5703, 5929, 6244, 7027, 7052, 7058, 7066, 7101, 7191, 7214, 7235, 7292, 7414, 7417, 7418, 7459, 8826
 Hâfiz ibn Hacer; 2896
 Hâfiz ibn Ya'lâ; 768
 Hâfiz ibn Asâkir; 19, 2532, 2832, 2958, 3068, 3201, 3473, 3603, 3889, 4029, 4213, 4261, 5674, 5864, 6109, 6139, 6167, 7165, 7195, 7196, 7253
 Hâfiz ibn Merdûveyh; 49
 Hâfiz Ömer ibn Hasan ibn Dihye; 3683
 Hâfiz ibn Receb; 3848
 Hâfiz Muhammed ibn Abdullah; 6107
 Hâfiz Muhammed ibn Osmân ibn Ebu Şeybe; 4221
 Hâfiz Ziyâ el-Makdisî; 3571, 5674, 7418
 Hafs; 74
 Hafs ibn Gıyâs; 5286, 5395, 8174
 Hafs ibn Humeyd; 5660
 Hafs ibn Ömer; 6409
 Hafs oğlu Ebu Amr; 7938, 7939
 Hafsa; 459, 460, 775, 880, 896, 900, 954, 956, 2074, 4585, 4586, 5171, 6515, 6516, 6564, 6569, 6570, 7345, 7936, 7956, 7957, 7958, 7959, 7960, 7961, 7962, 7964, 8034,
 Hafsa Bint Sîrin; 7852
 Haham; 3455, 8031
 Hâh Bahçeleri; 7830, 7831, 7832
 Hakâik et-Te'vîl; XLVII
 Hâkân; 5958
 Hak Dîni Kur'an Dili; XLVI, 64, 73, 81, 155, 161, 168, 169, 178, 208, 253, 269, 275, 303, 478, 666, 675, 727, 827, 1015, 1101, 1161, 1236, 1251, 1520, 2558, 2591, 2688, 2764, 2790, 2987, 3063, 3157, 3499, 3527, 4855, 5035, 5061, 5066, 5332, 5431, 5571, 5623, 6023, 6754, 7455, 7595, 7904, 8009, 8144, 8214, 8407, 8781
 Hakem; 346, 365, 779, 868, 913, 917, 960, 1574, 1590, 1746, 1891, 1931, 1953, 2355, 2455, 3412, 4552, 4589, 4776, 4819, 7550, 7629, 8096, 8690, 8698
 Hakem ibn Amr; 2851
 Hakem ibn Umeyr; 6580, 6514
 Hakem ibn Eban; 701, 2639, 2823, 2919, 4001, 4413, 5164, 5654, 6248, 7460, 8058
 Hakem ibn Ebu'l-Âs; 7954
 Hakem ibn Keysân; 836, 838, 839, 840
 Hakem ibn Mûsâ; 7418, 8355
 Hakem ibn Nâfî'; 2877, 3994, 6764, 7292, 7293, 7811, 8464
 Hakem ibn Ümeyr; 75
 Hakem ibn Utbe; 730
 Hakem ibn Uteybe; 364, 1569, 1701, 2919, 3299, 3503, 4380, 4386, 4432, 5028, 6840
 Hakem ibn Uyeyne; 732, 901, 5350

- Hakem ibn Zâhir el-Fezarî; 4035
 Hâkim; XIX, XXIII, 37, 157, 163, 164, 224, 226, 230, 294, 306, 250, 452, 487, 530, 599, 607, 684, 692, 699, 706, 746, 768, 769, 782, 784, 800, 801, 818, 870, 885, 888, 895, 906, 917, 923, 924, 987, 998, 1002, 1007, 1036, 1044, 1047, 1049, 1066, 1067, 1076, 1124, 1139, 1170, 1192, 1202, 1295, 1312, 1313, 1322, 1323, 1332, 1333, 1368, 1385, 1397, 1403, 1424, 1442, 1446, 1449, 1493, 1499, 1504, 1521, 1526, 1528, 1531, 1539, 1540, 1545, 1658, 1659, 1671, 1742, 1764, 1868, 1920, 1940, 1946, 1951, 1953, 2043, 2079, 2080, 2118, 2120, 2128, 2154, 2187, 2189, 2210, 2349, 2377, 2438, 2445, 2498, 2513, 2541, 2606, 2636, 2788, 2821, 2847, 2551, 2852, 2859, 2860, 2867, 2868, 2915, 2920, 3078, 3097, 3100, 3133, 3135, 3189, 3201, 3232, 3264, 3267, 3268, 3271, 3284, 3289, 3297, 3313, 3336, 3380, 3381, 3390, 3405, 3435, 3470, 3547, 3847, 3857, 3882, 4001, 4030, 4222, 4683, 4857, 4889, 4895, 4932, 4760, 4787, 4801, 4816, 4819, 4820, 4909, 4925, 4960, 6457, 6469, 6480, 6593, 6768, 7522, 7339, 7523, 7586, 7915, 8549, 8698
 Hâkim Ebu Abdullah; 2074, 2039, 4646, 4647
 Hâkim Ebu Ahmed; 3287
 Hâkim en-Nisâbüri; XXI
 Hâkim Ebu Abdullah en-Neysabûri; 1752, 3287, 7507
 Hâkim ibn Cübeyr; 133, 1061, 5262, 5265, 5301, 5355, 5548, 6207
 Hâkim ibn Cebr; 1673
 Hâkim ibn Eflah; 8165
 Hâkim ibn Hâkim ibn Abbâd ibn Huneyf; 3410
 Hâkim ibn Hâkim ibn Abbâd ibn Huzeyfe; 2676
 Hâkim ibn Hazâm; 1324
 Hâkim ibn Hizâm; 3266, 3316, 3363, 3368, 3389, 8187
 Hâkim ibn İsmâil; 551
 Hâkim ibn Muâviye; 1333, 3978, 6960, 7298
 Hâkim Serâbi; 8141
 Hâkka; 29, 2996, 3000, 3009, 3650, 4883, 6973, 6995, 7049, 7102, 7511, 7228, 7476, 7557, 7598, 7653, 7660, 7673, 8675, 8097, 8220
 Hâkka Süresi; 5406, 6003, 6009, 6044, 6086, 6114, 6218, 6268, 6314, 6703, 6755, 8269, 8448
 Hakkâm ibn Selm; 6401
 Halâs; 876
 Haleb; 2700
 Halebi; 3877, 7902, 7903
 Halef; 45, 1611, 2956, 3250, 4231, 4433, 4960, 7538
 Halef ibn Ahmed; 1621
 Halef ibn Halife; 4254, 7684
 Halef ibn Hişâm; 6463, 7448
 Halef ibn Hişâm el-Bezzâr; 3893, 4735
 Halef ibn Mûsâ ibn Halef; 7580
 Halef oğlu Ümeyye; 8054
 Halef ibn el-Velid; 228, 842, 1071, 2451, 4695, 4722, 5281, 6706, 6925, 7724, 7848, 8071
 Halef ibn Yâsîn el-Kûfi; 3659
 Halef ibn Hayyât; 8447, 6572
 Hâlid; 50, 865, 1265, 1468, 1470, 1746, 1785, 1878, 1894, 1945, 1952, 2155, 2186, 3615, 3685, 7253, 7355, 7405, 7497, 7604
 Hâlid el-Hazzâ; 117, 1730, 2856, 4258, 7551
 Hâlid el-Katavânî; 3848
 Hâlid er-Rabâi; 6401
 Hâlid ibn Abdullah; 907
 Halid ibn Abdurrahmân; 7738
 Hâlid ibn Ar'ara; 558, 1307, 7507, 8329
 Hâlid ibn Düreyk; 5861, 5990
 Hâlid ibn Bükeyr; 837
 Hâlid ibn Ebu Cebel; 8399
 Halid ibn Eslem; 3468
 Halid ibn Hadân; 4735
 Halid ibn Hîdâs; 6378, 6412, 6415
 Hâlid ibn Kays; 8446
 Hâlid ibn Madân; 2828, 2988, 4245, 5168, 5382, 5433, 5634, 7699, 7723, 7869, 8262
 Hâlid ibn Mehled; 7304
 Hâlid ibn Nâfi'; 4375
 Hâlid ibn Nizâr; 5680
 Hâlid ibn Rûveyha; 8306
 Hâlid ibn Saîd; 4932
 Hâlid ibn Saîd ibn el-Âs; 920
 Hâlid ibn Seleme; 7124
 Hâlid ibn Süfyân; 960
 Hâlid ibn Velîd; 1170, 1353, 1354, 1464, 1469, 1739, 1745, 1765, 1780, 1784, 3615, 3665, 3714, 4432, 4946, 5957, 6513, 7085, 7318, 7359, 7365, 7383, 7384, 7543, 7738, 7739, 7916, 8306
 Hâlid ibn Yezîd el-Becelî; 1342
 Halid ibn Yezîd; 6024
 Hâlid ibn Yezid el-Kâhilî; 8695
 Halife; 270, 1397
 Halife ibn Husayn; 8324
 Halîl; 52, 53, 5341, 5344, 5454, 5537, 5564
 Halîl (a.s.); 3880, 4036, 4151, 4348
 Halîl (İmâm); 8403, 8773
 Halîl ibn Ahmed; 6411, 8370
 Halîl ibn Mürre; 8744

Halîl
 Halîl
 Halîl
 Halîm
 Halîm
 Hallâd
 Hallâd
 Hallâk
 Hallâl
 Halley
 Hâm;
 Mr. H
 Hamal
 Hâmâ
 619
 698
 Hamd
 Hamel
 Hamel
 Hamla
 Hamîr
 Hâmiy
 Hâmic
 Hâmic
 Hâmic
 Hâmis
 el-Hân
 Hamn
 18
 20
 24
 57
 Hamn
 Hamn
 Hamn
 Hamn
 55
 88
 15
 34
 42
 46
 54
 64
 73
 83
 Ham
 Ham
 8
 Ham
 Ham
 Ham

- Halîlürrahmân; 3434
 Halîlullah; 597, 638
 Halîl Zâfir; XLVII
 Halim; 388, 4741
 Halîm ibn Urfata; 4031
 Hallâd; 288
 Hallâd ibn Eslem; 801, 5170, 7819, 8690
 Hallâk-ı A'zam; 7540
 Hallâl; 7539
 Halley; 4191
 Hâm; 2500, 2841, 3927, 5080
 Mr. Ham; 1097
 Hamaliyail ibn Yarsan; 2166
 Hâmân; 3703, 5959, 6024, 6067, 6117, 6156, 6157, 6193, 6194, 6195, 6216, 6217, 6286, 6287, 6988, 6996
 Hamdân Kabilesi; 3410, 8119, 8123
 Hamel; 5502
 Hamelet'ül-Arş; 1498
 Hamrail ibn Cümmel; 2166
 Hamîm; 4640
 Hâmiye ibn Riâb; 2437
 Hâmid el-Gavâbî; 4429
 Hâmid el-Sâmî; 277
 Hâmid ibn Sevr; 4964
 Hâmis; 7895
 el-Hâmiz; 955
 Hammâd; 137, 779, 960, 1442, 1891, 2147, 2466, 1869, 1873, 1941, 1953, 1955, 1969, 2090, 2099, 2131, 2207, 2216, 2270, 2355, 2421, 2446, 2453, 2472, 2841, 2845, 4647, 4780, 5755, 7162
 Hammâd ibn Ebu Hanîfe; 880
 Hammâd ibn Hasan; 793
 Hammâd ibn Ebu Selmân; 8170
 Hammâd ibn Seleme; 116, 209, 324, 347, 541, 553, 569, 601, 732, 769, 787, 788, 807, 875, 885, 1064, 1075, 1118, 1132, 1139, 1308, 1391, 1525, 1526, 1780, 3069, 3078, 3303, 3412, 3444, 3486, 3489, 3796, 3875, 4059, 4146, 4258, 4319, 4321, 4341, 4608, 4609, 4610, 4647, 4706, 5111, 5137, 5262, 5353, 5418, 5449, 5991, 6179, 6224, 6267, 6413, 6445, 6446, 6448, 6567, 7141, 7354, 7371, 7377, 7399, 7657, 7668, 7721, 8191, 8381, 8538, 8586, 8589, 8668
 Hammâd ibn Süleymân; 917, 5685, 6302
 Hammâd ibn Ebu Süleymân; 2511, 5689, 5755, 8319
 Hammâd ibn Üsâme; 6283, 7944
 Hammâd ibn Vâkıd; 1673
 Hammâd ibn Velid; 5056
 Hammâd ibn Zeyd; 908, 1771, 2675, 2678, 2867, 3111, 4713, 5163, 5362, 5559, 6412, 6544, 7377, 7781, 8381
 Hammâm; 954, 7720
 Hammam ibn Mürebî; 6550
 Hammâr; 7886
 Hammâs oğulları; 1269
 Hanîme Bint Cahş; 5796, 5800, 5801
 Hammurabi; 2701
 el-Hamr ve Madârruha alâ'l-Cismi ve'l-Akl; 858
 Hamrâ' ül-Esed; 1445, 1447, 1448, 1449, 1473
 Hams; 3500
 Hamse-i Mûtehayyire; 5430
 Hamza; 24, 45, 762, 1385, 1386, 1442, 1476, 1463, 1471, 1475, 1714, 3224, 3365, 3370, 3446, 4576, 4594, 4664, 4901, 5395, 5434, 6107, 6233, 6473, 6488, 7028, 7085, 7378, 7793, 7849, 7892, 8053, 8305, 8456,
 Hamza Ebu Umâre; 5095
 Hamza ez-Zeyyât; 4337, 6818
 Hamza ibn Abdullah ibn Ömer; 1300
 Hamza ibn Abdullah; 4807
 Hamza ibn Abdulmuttalib; 2214, 2449, 4595
 Hamza ibn Amr; 714
 Hamza ibn Amr el-Eslemî; 6207
 Hamza ibn Ebu Said el-Hudrî; 5693, 5673
 Hamza ibn Habîb ez-Zeyyâd; 109, 6221
 Hamza ibn Muhammed; 885
 Hamza ibn Hanân; 5122
 Hanbel; 862, 865, 867, 868, 2896
 Hanbelî; 87, 674, 872, 936, 2135, 2136, 2261, 2286, 2288, 2287, 2291, 3535, 3554, 3555, 3644
 Hanbelîler; 8173
 Hanbelî Mezhebi; 5712, 5713, 5717, 5718, 5723, 5724, 5725, 5732, 5733, 5734, 5735, 5737, 5741, 5743, 5746, 5748, 5749, 5750, 5751, 5752, 5754, 5756, 5759, 5760, 5763, 5764, 5766, 5767, 5768, 5769, 5784, 5787, 5789, 5790, 5822, 5824, 5825, 5832
 Hanbel ibn İshâk; 2811, 4706
 Handeme; 757, 5692
 Haneî; 36, 87, 717, 916, 936, 1060, 1100, 1181, 1884, 1888, 2135, 2273, 2282, 2283, 2289, 2353, 2149, 2291, 2292, 2298, 3523, 3533, 3534, 3539, 3552, 3556, 3559, 3644, 8167
 Haneîler; 7889, 7893
 Haneî Ahmed; XLVI
 Haneî Mezhebi; 7891, 7901, 7902
 Haneîyye; 4714
 Haneş; 1663, 7101
 Hanîf; 117, 715, 819, 1142, 3102, 3132, 3137, 3291,

- 5431
Hanîfe; 701, 716
Hanîfe oğulları; 7349
Hannâs; 8333
Hanne; 1237
Hansen; 851
Hanûh; 2035, 2040
el-Hanzâl; 352
Hanzala; 701, 1385, 1991
Hanzala el-Gasîl ; 1474
Hanzala es-Selûsî; 4553
Hanzala ibn Ebu Süfîyân; 1360, 3362
Harâitî; 5153
Harbe; 3166
Harboğlu Ebu Süfîyân; 3361
Harâm ibn Muhayyîsa; 5354
Harem; 781, 785, 1309, 5440, 5441, 5442, 5470, 5482, 7373, 7374
Harem-i Şerîf; 775, 780, 795, 796, 4653
Haremeyn-i Şerîfeyn; 92
Harese ibn Hurr; 1026
Hâricî; 1211, 2828, 3416, 3418, 3431, 7675
Hârice ibn Zeyd; 1586, 6472
Hârice ibn Zeyd ibn Sâbit; 4417, 6489
Hâricîler; 2215, 2290, 5053, 7407
Hârim ibn Fâik el-Esedî; 2882
Hâris; 109, 284, 322, 608, 637, 1061, 1314, 1354, 1530, 1573, 2037, 2156, 2355, 2387, 2420, 2493, 2530, 3237, 3278, 3288, 3230, 3273, 3310, 3370, 3714, 3715, 3793, 4041, 4128, 4994, 7915
Hâris el-Bekrî; 7268, 7256
Hâris ibn Abîd; 4610
Hâris ibn Abdumuttalib; 3384
Hâris ibn Amr; 1612
Hâris ibn Âmir; 3363
Hâris ibn Âmir ibn Nevfel; 3316
Hâris ibn A'ver; 1324, 1586, 3412, 3804
Hâris el-A'ver; 4397
Hâris ibn Abdullah; 567
Hâris ibn Abdullah ibn Ebu Rebia; 566
Hâris ibn Avf; 6511
Hâris ibn Dırar el-Huzâî; 7403, 7404
Hâris ibn Ebu Seleme; 8810, 8811
Hâris el-Eş'arî; 210, 211, 5012, 5066, 5098, 5276, 5433, 5538
Hâris ibn Evs; 6499, 6829
Hâris ibn Ğaytâla; 4416
Hâris ibn Fihri; 837
Hâris ibn Hâris el-Bekrî; 3011
Hâris ibn el-Hâsira; 1341
Hâris ibn Hassân el-Bekrî; 3012
Hâris ibn Hazrec; 1500
Hâris ibn Hezene; 3709
Hâris ibn Hişam; 1359, 1360, 1868, 2406, 3323, 3372, 7079
Hâris ibn Kâb oğulları; 1269
Hâris ibn Kays; 4416, 4417
Hâris ibn Kays ibn Ebu Usâme; 1529
Hâris ibn Kays ibn Umeyra el-Esedî; 1549
Hâris ibn Mâlik el-Ensârî; 3273
Hâris ibn Meymune; 6564
Hâris el-Muhâsibî; 3850
Hâris oğlu Nadr; 3292; 3293
Hâris ibn Nevfel; 2637
Hâris ibn Summe; 1393, 3665
Hâris ibn Sürâka; 3371
Hâris ibn Süreyc; 1510
Hâris ibn Süveyd; 1296, 3577, 8174
Hâris ibn Şüreyh; 880
Hâris ibn Ubeyd; 7531, 7532, 8011
Hâris ibn Umey' el-Ezdî; 3461
Hâris ibn Umeyr; 3399
Hâris ibn Ya'kûb; 887, 888
Hâris ibn Yezid el-Bekrî; 3012
Hâris ibn Yezid; 8329, 8567
Hâris ibn Yezid el-Âmirî; 1783
Hâris ibn Yezid el-Târî; 3577
Hâris ibn Zem'a; 1875
Hâris ibn Zem'a ibn Esved ibn Muttalib; 3325
Hârise; 164, 165, 460, 599, 5133
Hârise ibn Bedr; 1881, 2223
Hârise ibn Lâmi el-Tâbi; 151
Hârise ibn Mudarrab; 1357
Hârise ibn Muhammed; 892
Hârise ibn Nu'mân; 7412, 7438
Hârise ibn Vehb; 8057
Hârisoğulları; 8583
Hârisoğulları; 3597, 6484, 7804
Hâriz; 3504
Hâriz ibn Osmân; 1522, 7822
el-Harizmi; 4972
Harme; 2631, 3603, 4620, 7001, 7691, 7692
Harme ibn Yahyâ; 2155
Dr. Harold Burr; 4867
Harrân; 5350, 5429, 5430, 6331, 7268
Harrânî; 1925
el-Harrâr; 8072
Harratu'l-Medine; 1724
Harre; 806, 1751, 1752, 3079, 3573, 3577, 3578
Harretü Vâkım; 4225
Hârûriler; 235, 7371, 7372
Hârût; 259, 437, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 458, 467, 472, 476,

- 477, 480, 8140
Hârûn (A.S.); 102, 124, 340, 341, 354, 373, 1246,
2037, 2038, 2093, 2107, 2155, 2167, 2194,
2197, 2398, 2430, 2472, 2496, 2725, 3049,
3076, 3087, 3092, 3096, 3865, 3866, 3867,
3671, 3873, 3881, 3956, 4142, 4593, 4596,
4605, 4611, 4613, 4617, 4627, 4643, 4666,
4734, 5137, 5151, 5152, 5156, 6307, 6608,
6610, 6823, 7604, 7719, 7794, 7977, 8178
Hârûn Ebu Muhammed; 6717
Hârûn el-A'ver; 4280, 4528, 4529
Hârûn el-Reşid; 215, 567, 7488
Hârûn ibn Abdullah; 3185, 5134, 5135, 5136,
5137, 5150, 5205, 5208, 5209, 5227, 5232,
5233, 5235, 5236, 5237, 5240, 5241, 5242,
5243, 5249, 5250, 5251, 5260, 5261, 5263,
5264, 5340, 5515, 5633, 7959
Hârûn ibn Antere; 534, 3252, 6412
Hârûn ibn Hammâl; 3069
Hârûn ibn İdris; 8493
Hârûn ibn İshâk; 701, 718, 893, 906, 974, 979,
980, 985, 1572, 3258, 6991
Hârûn ibn İshâk el-Hemedânî; 7465
Hârûn ibn Kesir; 4029
Hârûn ibn Ma'rûf; 2675, 3331, 3698, 6448, 7257,
7334, 8689
Hârûn ibn Melûl el-Misrî; 4519
Hârûn ibn Mudâd; 8384
Hârûn ibn Mûsâ; 4280
Hârûn ibn Ömer; 6597
Hârûn ibn Said; 3994, 4606, 6448, 7001, 7747
Hârûn ibn Zeyd; 320
Hârûnoğulları; 3164
Harûrâ; 2828
Hârûriye Vak'ası; 2215, 5091
Harve ibn Şureyh; 8805
Harzem; 1272
Has'am; 7544, 8659
Hasan (r.a); 2505, 2923, 2916, 3105
Hasan; 66, 75, 110, 156, 186, 199, 230, 234, 243,
256, 258, 279, 280, 281, 289, 293, 294, 299,
305, 311, 320, 322, 335, 345, 348, 350, 351,
353, 359, 361, 364, 365, 366, 372, 382, 383,
385, 394, 403, 411, 422, 423, 444, 455, 459,
460, 487, 509, 515, 531, 538, 571, 576, 579,
607, 625, 641, 677, 683, 685, 686, 692, 693,
699, 701, 716, 717, 720, 728, 732, 737, 741,
747, 757, 758, 768, 777, 779, 780, 783, 785,
786, 787, 788, 795, 799, 802, 831, 868, 869,
871, 876, 878, 880, 888, 890, 891, 893, 897,
900, 908, 909, 913, 914, 915, 916, 921, 927,
928, 932, 936, 939, 943, 946, 947, 949, 950,
952, 954, 955, 956, 960, 963, 980, 984, 987,
1008, 1009, 1023, 1033, 1045, 1058, 1064,
1073, 1120, 1123, 1124, 1131, 1208, 1213, 1214,
1192, 1242, 1259, 1246, 1260, 1262, 1270,
1271, 1288, 1290, 1295, 1309, 1313, 1322,
1331, 1344, 1345, 1346, 1356, 1357, 1379,
1396, 1411, 1415, 1497, 1507, 1508, 1523,
1526, 1538, 1541, 1545, 1550, 1569, 1570,
1591, 1594, 1595, 1601, 1610, 1617, 1624, 1630,
1635, 1657, 1665, 1666, 1672, 1688, 1689,
1695, 1704, 1720, 1721, 1729, 1731, 1732,
1736, 1755, 1765, 1788, 1887, 1891, 1897,
1899, 1918, 1930, 1943, 1953, 1991, 1988,
2079, 2083, 2086, 2097, 2103, 2110, 2135,
2136, 2139, 2150, 2155, 2169, 2176, 2187, 2190,
2214, 2222, 2268, 2269, 2347, 2360, 2364,
2389, 2444, 2445, 2446, 2450, 1931, 1955,
1974, 1988, 2098, 2100, 2130, 2138, 2152,
2160, 2190, 2211, 2215, 2221, 2341, 2352, 2354,
2361, 2385, 2398, 2422, 2468, 2447, 2470,
2503, 2504, 2511, 2514, 2515, 2525, 2530,
2535, 2549, 2553, 2635, 2675, 2680, 2688,
2704, 2724, 2744, 2771, 2813, 2831, 2845,
2846, 2847, 2929, 2953, 2959, 2960, 2988,
3137, 3181, 3189, 3190, 3211, 3212, 3242, 3261,
3273, 3303, 3308, 3317, 3326, 3335, 3377,
3378, 3388, 3393, 3395, 3438, 3449, 3501,
3513, 3520, 3529, 3547, 3572, 3587, 3595,
3597, 3602, 3650, 3837, 3876, 3900, 3925,
3929, 3936, 3977, 3988, 3993, 4002, 4042,
4047, 4050, 4056, 4058, 4064, 4073, 4074,
4092, 4114, 4116, 4127, 4131, 4139, 4141, 4148,
4166, 4249, 4261, 4359, 4381, 4384, 4393,
4397, 4405, 4413, 4417, 4471, 4501, 4531,
4575, 4632, 4647, 4691, 4692, 4697, 4715,
4718, 4725, 4734, 4735, 4739, 4740, 4778,
4780, 4787, 4789, 4792, 4799, 4803, 4811,
4931, 4984, 4940, 4995, 7054, 7108, 7168,
7177, 7186, 7229, 7259, 7253, 7298, 7349,
7407, 7422, 7462, 7474, 7477, 7509, 7529,
7530, 7535, 7536, 7587, 7588, 7589, 7627,
7643, 7655, 7656, 7661, 7667, 7668, 7673,
7675, 7678, 7685, 7687, 7689, 7691, 7692,
7694, 7698, 7703, 7710, 7718, 7720, 7726,
7745, 7756, 7794, 7802, 7848, 7852, 7890,
7895, 7904, 7930, 7936, 7937, 7957, 7964,
7968, 8105, 8110, 8130, 8163, 8165, 8168, 8171,
8173, 8174, 8179, 8181, 8194, 8195, 8201, 8203,
8208, 8215, 8217, 8218, 8233
Hz. Hasan; 1209, 6521, 6522, 6608, 6616, 7465,
7932, 8070, 8073, 8309, 8538
Hasan el-Basrî; XIV, XLV, 7, 22, 159, 189, 201,

Hasan ibn Abdülazîz; 1246, 1512, 3302
Hasan ibn Adıyy; 8341, 8377, 2515
Hasan ibn Ahmed; 422, 444, 701
Hasan ibn Ali; 946, 1067, 1530, 2106, 2147, 2223,
3313, 4221, 5106, 5028, 5053, 5059, 5083,
5093, 5097, 5117, 5118, 5124, 5132, 5143, 5156,
5160, 5163, 5168, 5172, 5181, 5189, 5190, 5194,
5240, 5266, 5273, 5276, 5277, 5298, 5300,
5301, 5306, 5329, 5342, 5354, 5355, 5356,
5359, 5362, 5368, 5370, 5375, 5387, 5394,
5436, 5516, 5547, 5409, 5423, 5445, 5494,
5495, 5497, 5498, 5523, 5545, 5557, 5565,
5634, 5636, 6413, 6593
Hasan ibn Aliyye; 4996
Hasan ibn Ali el-Hulvânî; 4354
Hasan ibn Ali el-Ma'merî; 3655
Hasan ibn Arefe; 774, 883, 970, 1287, 2676,
2809, 4126, 4254, 4635, 6580, 6706, 6798,
6925, 6959, 7096, 7455, 7456, 7607, 7684,
7741, 7883, 7968,
Hasan ibn Atıyye; 3470
Hasan ibn Bilâl el-Mûnenî; 4354
Hasan ibn Bişr; 7959
Hasan ibn Cübeyr; 3070
Hasan ibn Dînâr; 6814, 6819
Hasan ibn Ebu Bekr el-Mervezî; 512
Hasan ibn Ebu Ca'fer; 8745
Hasan ibn Ebu'l-Hasan; 894, 3333
Hasan ibn Ebu Hasan el-Basrî; 397, 3509, 8696
Hasan ibn Ebu Rebî'; 7666, 7688
Hasan ibn Ebu Zenâd; 1951
Hasan ibn Hassân; 1387, 6491, 6595
Hasan ibn Kartân; 7745
Hasan ibn Kazaa; 7358
Hasan ibn Kazaa Ebu Ali el-Basrî; 7357
Hasan ibn Leahia; 2454
Hasan ibn Muhammed; 376, 511, 625, 699, 963,
1046, 1307, 1577, 1620, 2100, 2202, 2375,
4059, 4224, 4321, 4380, 7397, 7479, 7747,
7678, 7958, 8205, 8508
Hasan ibn Muhammed el-Sabbâh; 539, 1663,
1675
Hasan ibn Muhammed ibn es-Sabâh; 3088,
3296, 4478, 7536
Hasan ibn Mûsâ; 324, 880, 1026, 1323, 1389,
1656, 1726, 2060, 2167, 3175, 3651, 3681,
3707, 4241, 4606, 4703, 4983, 6349, 6407,
6591, 6639, 6885, 6915, 6960, 7097, 7125,
7166, 7197, 7390, 7477, 7538, 7691, 7869,
7914, 8069, 8102, 8492, 8744
Hasan ibn Muhammed ibn el-Hanefiyye; 3308,
3310, 3490

Hasan it
Hasan it
Hasan it
Hasan ib
Hasan it
Hasan it
6508,
Hasan it
Hasan it
2463,
Hasan it
Hasan it
Hasan it
Hasan it
Hasan it
Hasan it
6660
Hasan it
Hasan it
Hasan it
Hasan it
Hasen; 8
Hashaso
Hasin; 2
Hasif; 1
Hasna; 4
Haşr; 33
3307
4887
Haşr gü
Hâşir; 5
Hâşim;
2472
7398
Hâşimi;
Hâşim i
4721
7160
Hâşim
Hâşim
Hâşim
Hâşimc
3211
4214
Hâşime
Hâşiyi;
Hâşiyi
Haşviy
Haşr S
864

- Hasan ibn Muhârik; 7413
 Hasan ibn Müslim; 8321
 Hasan ibn Müslim ibn Bennâk; 3686
 Hasan ibn Osmân Ebu Hâssân ez-Ziyâdî; 4213
 Hasan ibn Sabâh el-Bezzâr; 4534, 4995
 Hasan ibn Sâbit; 412, 843, 1920, 2399, 3785, 6508, 6642, 6670, 6692, 7805
 Hasan ibn Sa'd; 1639
 Hasan ibn Sâlih; 897, 901, 913, 940, 960, 1438, 2463, 3459, 6455, 7903
 Hasan ibn Seleme; 8489
 Hasan ibn Sevr; 8565
 Hasan ibn Süfyân; 4032, 7509, 8509
 Hasan ibn Suvvâr; 1333, 7698, 8355
 Hasan ibn Şebib; 8031
 Hasan ibn Urfe; 109, 164, 791, 792
 Hasan ibn Yahyâ; 720, 1573, 1586, 2073, 4595, 6660
 Hasan ibn Ya'kûb; 1920
 Hasan ibn Yezid; 1345, 6664
 Hasan ibn Zerkân el-Nehâvî; 733
 Hasan ibn Ziyâd; 1591, 1887, 2094, 7889
 Hasen; 8
 Hashasoğulları; 6402
 Hasin; 292
 Hasif; 138, 350, 515, 576, 8460
 Hasna; 4709, 4711
 Hasna binti Muaviye; 8324
 Haşr; 33, 52, 684, 1104, 1172, 1542, 3389, 3460, 3307, 3324, 3392, 3602, 3645, 4490, 4843, 4887, 7213, 7298, 7797, 7801, 7827, 7934
 Haşr günü; 1292
 İlâşir; 5396, 7301, 7581, 7868,
 İlâşim; 701, 1664, 1887, 1920, 1925, 2157, 2431, 2472, 3070, 3272, 3311, 4981, 6354, 6957, 7398, 7412, 7933, 7949
 Hâşimi; 637, 763, 3666
 Hâşim ibn Kâsım; 1333, 1409, 1723, 2502, 2918, 4725, 5194, 5416, 5442, 6790, 7000, 7081, 7160, 7949, 8421, 8438, 8439, 8465,
 Hâşim ibn Mezid; 1170
 Hâşim ibn Mersed; 1340, 2882
 Hâşim ibn Yezid; 7097, 7183, 6951
 Hâşimoğulları; 360, 711, 1069, 1294, 1781, 2820, 3211, 3223, 3273, 3283, 3311, 3365, 3372, 4214, 6685, 7121, 7422, 7543, 7834
 Hâşimoğlu; 3383
 Hâşiye; 39, 3487
 Hâşiye el-Keşf; XLV
 Haşviye; 4054, 4060, 4309
 Haşr Süresi; 5545, 5617, 5618 6452, 6628, 8514, 8649
 Hâtem'ul-Enbiya; 2180, 4078
 Hâtem el-Esamî; 8042
 Hatib el-Bağdâdî; XVII, 3682, 3996, 5391, 6575, 6597, 8073
 Hâtib ibn Ebu Belta; 736, 1753, 3253, 3278, 7345, 7830, 7831, 7832, 7833, 7834,
 Hatîbî; 37, 888, 3109
 Hatice (r.a); 3856
 Hz. Hatice; 6578, 6564, 7193, 7513, 8521, 8522, 8526, 8527
 Hâtim; 563
 Hâtîme; 1308
 Hâtîm et-Tâi; 3456
 Hâtîm ibn Meymûn; 8745
 Hâtimoğlu Adıyy; 4008
 Hâtîm ibn İsmâîl; 542, 3391, 3780
 el-Hâtîmi; 883
 Hattâb; 1301, 1753 4970
 Hattâbî; 52, 67, 6582, 8543, 8773
 Hattâb oğlu Ömer; 705, 729, 730, 802
 Hattâb ibn Ziyâd; 7785
 Hattân ibn Abdullah; 7765
 Hatteras; 4444
 Havass es-Sûre; 4743
 Hattâb Havâi; 4848
 Havâri; 709, 2521, 2524, 2526, 2527, 2528, 2886, 3596
 Havârîler; 1984, 1985, 1986, 3881, 5219, 7873, 7874
 Hâviye; 2905
 Havle; 2442, 7771, 7773
 Havle bint Hâkim; 6564
 Havrân; 3881, 4048
 Havşeb ibn Seyf es-Seksekî ibn el-Hisî; 3608
 Havvâ; XXXII, 294, 296, 300, 301, 823, 1164, 1264, 1308, 1541, 1542, 2209, 2924, 2925, 2940, 3188, 3189, 3190, 3191, 3192 4887
 Hz. Havvâ; 230, 291, 297, 299, 4209, 5080, 5127, 5276, 5279, 5634, 6342, 6650, 7420, 7899
 Havz-ı Kemer; 7100, 7459
 Hâzım; 4855, 8402
 Hâzîn; 636, 656, 708, 820, 821, 1009, 1010, 1036, 1179, 1922, 1957, 2199, 3841, 3907, 3935, 5058, 8263, 8273, 8287, 8360, 8442, 8517, 8814
 Hâzin; 2553, 2744, 4384, 4594, 4619, 4790, 4849
 el-Hayât; 5384
 el-Haycân; 7507
 Hay ibn Ahtab; 146
 Hayber; 401, 1299, 1623, 1625, 1632, 2851, 3266, 3309, 3311, 3429, 3460, 3701, 4432, 4433, 4724, 4949, 4033, 6476, 6499, 6501, 6502,

- Heşim Mutraf; 364
 Hezve ibn Halife; 868
 Hevâzin; 761, 1532, 3399, 3442, 3446, 3447, 3668, 7271, 7348
 Heylâne; 5141
 Heysem ibn Adiyy; 1430, 7708
 Heysem ibn Cemil; 934
 Heysem ibn Haammâd; 1727
 Heysem ibn Hârise; 8489
 Heysem ibn Küleyb; 1394, 7957
 Heysem ibn Mâlik et-Tâî; 7511
 Heysem ibn Numeyd; 6903
 Heyseme; 482
 Heysen; 5347
 el-Hezelî; 779
 Hidrojen; 4762, 4766
 Hidrosfer; 4437
 Hirs; 2117
 Himalayalar; 4485
 Histidin; 4523
 Hitler; 4866, 4867
 Hitit; 3714
 Hipetnetas; 5584
 Hydesulille; 4857
 Hibbân ibn Musâ; 1359
 Hicr Sûresi; 5138, 5216, 5119, 5219, 5220, 5276, 5285, 5011, 5018, 5071, 5312, 5315, 5325, 5242, 5244, 5448, 5449, 5568, 5596, 5597, 5601, 5637, 6368, 6606, 6783, 8414, 8630, 8828
 Hısm; 1334, 1363, 1639, 1722, 3504, 4032, 6334
 el-Hısmî; 984
 Hırâş ibn Ümeyye; 7361
 Hızır; 2007, 7498
 Hızır (A.S.); 5022, 5033, 5034, 5035, 5036, 5037, 5038, 5039, 5040, 5042, 5050, 5057, 5059, 5060, 5065, 5333
 Hibbân ibn Ebu Cebele; 4042
 Hibbân ibn Zeyd; 3504
 Hicaz; 442, 838, 1622, 1659, 1722, 2499, 2759, 3014, 3024, 3100, 3249, 3297, 3362, 3528, 3542, 3713, 3975, 4880, 5132, 5152, 5528, 5545, 5625, 6333, 6334, 6498, 7272, 7380, 7420, 7686, 8659
 Hicâzi, Muhammed Mahmûd; XLVI
 Hicret; 4583, 4589, 4611, 4644, 4670, 4677, 4683, 4814, 4922, 4950, 5350
 Hicr; 35, 563, 565, 566, 1060, 1661, 2518 2559, 2575, 2855, 2961, 3014, 3015, 3021, 4399, 4406, 4428, 4434, 4446, 4480, 4501, 4558, 4576, 4623, 4646, 4695, 4791, 4795, 4835, 4844, 4887, 4981, 4955, 6969, 7375, 7438, 7446, 7467, 7489, 7520, 7603, 7654, 7715, 7951, 8191, 8229
 Hicr-i İsmâil; 562
 el-Hidaye; 2812
 Hidaye Şerhi; 7890
 Hidaye Şerhi Kifâye; 7901
 Hikl ibn Ziyâd; 1758
 Hikmet-i Tabîyye; 8002
 Hilâl; 522, 872, 3190, 7591, 8361
 Hilâlî; 82
 Hilâl ibn Abdullah; 1314
 Hilâl ibn Adiyy; 6557
 Hilâl ibn Ali; 3100
 Hilâl ibn Âmiroğulları; 6564
 Hilâl ibn Hecerî; 8260
 Hilâl ibn Meymune; 1783
 Hilâl ibn Ebu Meymune; 7858
 Hilâl ibn Ümeyye; 3651, 3693, 3695
 Hilâl ibn Ümeyye el-Vakîdî; 3692
 Hilâl ibn Talk; 8354
 Hilâl ibn Yesâf; 5154, 6829, 7232
 Hilâl ibn Yesâr; 4058
 Hilâloğulları; 3442
 Hilvân; 8516
 Himrân; 4938, 4965, 4971
 Himyer; 568, 1027, 1268, 1431, 4713, 5064, 5066, 6639, 6640, 7544, 8123, 8384
 Himyerî; 3713
 Himyerliler; 8119
 el-Himyerî; 82
 Himyer Kabilesi; 5057, 8660
 Himyer Kralları; 5068
 Hinâta; 8660
 Hinn; 5012, 5013
 Hinnâ; 5013
 el-Hinn; 7508
 Hind; 56, 219, 303, 560, 674, 1386, 1387, 1476, 1646, 2591, 2999, 3000, 3429, 3641, 3714, 3718, 3928, 3939, 3952, 5429, 5430, 5480, 6346, 7386, 7387
 Hindistan; 294, 305, 559, 859, 1088, 1092, 1094, 1137, 3492, 3714, 3717, 3718, 3774, 3852, 3952, 3927, 4186, 4480, 4752, 4965, 5481, 5087, 7083, 7380
 Hindistan Tarihi; 3718
 Hindiyeye; 7891, 7892, 7893, 7902
 Hindli Mesîh Ahmed el-Kâdiyânî; 2615
 Hindû; 4909, 4910, 3813, 5613
 Hindûlar; 1912
 Hinduizm; 4909, 4911, 4020, 8783
 Hintliler; 464
 Hint Okyanusu; 3776, 4442, 4444, 4445, 4447,

- 2433, 4624
 el-Hudrî; 85, 347, 352, 396, 598, 599, 736, 865,
 879, 965, 1067, 1126, 1192
 Dr. Hudson; 4474
 Hudûd el-Eşyâ; 8130
 Hufâf ibn Eymâ; 3368
 Humeyd ibn Mes'ade; 892, 1704
 Prof. Huxley; 221
 Hulâsat'ül-Beyân fî Tefsîr'il-Kur'an; XLVI
 Hulefâ-i Râşidin; 4, 1370, 4943, 7892
 Huleyd; 5163, 7557
 Huleyd el-Ansarî; 3794, 6796
 Huleyfe; 7833
 Huleys ibn Alkame el-Kinânî; 7320 7360
 Hulûliye; 85
 Huma; 5482
 Hummâ; 5172, 7377
 Hummân; 6648
 Humbolat; 4444
 Humeyd; 541, 543, 876 1360, 1526, 2675, 2851,
 3078, 3273, 3379, 3408, 3594, 5022, 5354,
 5449, 7061, 8031
 Humeydî; XIX, 1370, 2060, 2098, 2151, 2152,
 2194, 2195, 2043, 2130, 2453, 3900, 4815,
 6652, 7518, 7919, 8582
 Humeyd ibn Abdullah el-Müzenî; 3837
 Humeyd ibn Abdurrahmân; 912, 1366, 4222,
 6309, 6717, 8743,
 Humeyd ibn Abdurrahmân ibn Avf; 1503
 Humeyd ibn Ayyâs; 7162
 Humeyd ibn Kays; 776
 Humeyd ibn Hammâd; 4724
 Humeyd el-Harrât el-Medenî; 3657
 Humeyd ibn Hilâl; 3386
 Humeyd ibn Mes'ade; 3211, 6519
 Humeyd et-Tavîl; 541
 Humeyd ibn Umeyr; 544
 Humeyd ibn Zenceveyh; 854, 6967
 Humrân; 2149, 2155, 2157
 Hums; 796, 3400
 Hun; 3719
 Hunefâ; 5430
 Huncyn; 98, 138, 761, 762, 1169, 1326, 1354,
 1358, 1531, 1532, 3074, 3075, 3264, 3265,
 3266, 3338, 3399, 3408, 3441, 3442, 3443,
 3444, 3445, 3447, 3515, 3518, 3661, 3664,
 3667, 3668, 4999, 6769, 7425
 Hureym ibn Fâtik el-Esedî; 5488
 Hureytib ibn Abdüluzzâ; 7341
 Hurkûş; 3515
 Hurûf-ı Mukattaa; 5194, 4030
 Hurşid-i Ezel; 4767
 Husayf; 1404, 1672, 2496, 2958, 3311, 4409, 5511,
 6452, 6479, 6759, 6789, 7453, 7658, 7771,
 8155, 8178, 8460, 8487, 8810
 Husayf el-Cezerî; 1761
 Husayn; 3161, 5447, 6525, 7511, 7743
 Husayn ibn Abdurrahmân; 1336, 7582, 7831
 Husayn ibn Abdurrahmân ibn Amr ibn Sa'd;
 1438
 Husayn ibn Abdurrahmân ibn Amr ibn Sa'd ibn
 Muâz; 3299
 Husayn ibn Ömer; 7397
 Husey; 7268
 Husayogulları; 8527
 Husrev Enuşiruran; 3719
 Huş'an; 8662
 Huşeyme ibn Sâbit; 3709
 Hutam ibn Hind el-Bekr; 2086
 Hutbet'ul-Hace; 1542
 Huteni; XI
 Huveyle; 7770, 7772
 Huveyle kızı Hatice; 7979
 Huyey; 7268, 8826
 Huyeyy ibn Abdullah; 2537
 Huyeyy ibn Ahtab; 495, 1732, 1733, 6477, 6495,
 6510
 Huveysıra; 3515
 Huzâr; 1881
 Huzâiler; 7382
 Huzâa Kabîlesi; 563, 2272, 7845, 7847
 Huzâu; 1431, 1447, 1450, 2499, 3406, 3424, 3432,
 4416, 4418, 6502, 6503, 6647, 6648, 7095,
 7319, 7320, 7321, 7323, 7360, 7361, 7364,
 7365, 7543
 Huzeyfe ibn Bedr; 1432
 Huzeyfe ibn Esid; 3827, 4884, 7101
 Huzeyfe ibn el-Yemmân; 328, 732, 871, 1076,
 1328, 1447, 1475, 1708, 2535, 2623, 2676,
 3095, 3163, 3274, 3339, 3456, 3565, 3591,
 3795, 3971, 4623, 6478, 6479, 6480, 6482,
 6592, 6615, 6664, 6774, 6777, 6782, 6834,
 7078, 7182
 Huzeyn; 4965
 Huzeyme; 837, 1124
 Huzeyme ibn Sâbit; 883, 1123
 Hübeyre ibn Meryem; 7660
 Hübel; 1384, 1390, 1472, 1936, 2100, 2115, 7296
 Hz. Hûd; 2, 51, 91, 94, 107, 223, 323, 556, 648,
 819, 2038, 2040, 2580, 2610, 2637, 2721, 2726,
 2731, 2817, 2831, 2837, 2858, 3887, 3967,
 3006, 3007, 3009, 3010, 3011, 3017, 3020,
 3021, 3022, 3025, 3030, 3040, 3041, 3042,
 3104, 3195, 3427, 3567, 3740, 3862, 3943,

- 3957, 3958, 3960, 4006, 4394, 4400, 4402, 4403, 4404, 4406, 4407, 4435, 4447, 4481, 4497, 4504, 4510, 4573, 4741, 4783, 4818, 4827, 4887, 4998, 6993, 7026, 7030, 7049, 7081, 7095, 7217, 7254, 7255, 7257, 7297, 7303, 7438, 7489, 7490, 7491, 7493, 7557, 7599, 7738, 7781, 7757, 7808, 7878, 7894, 7895, 7928, 8083, 8284, 8377, 8388, 8391, 8448, 8786
- Hüd Sûresi; 1422, 1423, 1706, 5068, 5119, 5169, 5170, 5257, 5267, 5268, 5271, 5351, 5352, 5386, 5451, 5514, 5629, 6301, 6317, 6376, 6563, 6658, 6692, 6735, 6771, 6820, 6854, 6910, 6920, 6921, 7603, 7671, 7699, 8027, 8033, 8067, 8124, 8268, 8233, 8359, 8365, 8366
- Hüd Kavmi; 3979, 3980, 5068
- Hüdâî; 4743
- Hüdebe ibn Hâlid; 7853
- Hüdebe ibn Hâlid el-Kaysî; 5145
- Hüded ibn Büded; 5028, 5049
- Hüdhüd; 280, 4965
- Hükâme; 3435
- Hükkam ibn Selm; 452
- Hülâgû; 5089
- Hümceze; 4965, 7410
- Hüreyim ibn Abd'ül A'lâ; 7398
- Hûrî; 5183
- Hûr-ı İyn; 7666
- Hür el-İn; 2916, 4612
- Hürmüz; 56
- Hürmüz Boğazı; 2775, 2776
- Hürmüz Türkzâd; 3719
- Hürr; 3198
- Hürr ibn Kays; 3197, 5031
- Hürre; 2201
- Hüseyin; 360, 487, 636, 685, 777, 778, 1023, 1139, 1240, 1270, 1271, 1572, 1573, 1690, 1724, 1736, 1942, 1943, 1964, 2173, 2206, 2269, 2517, 2727, 3275, 3720, 4114, 4142, 4717, 4925, 5017, 5064, 5097, 5194, 5263, 5558, 6521, 6522, 6524, 7107, 7580, 7932, 8070, 8073
- Hüseyin ibn Abdullah; 8734
- Hüseyin ibn Abdullah ibn Ubeydullah ibn Ab-bâs; 7449
- Hüseyin ibn Ali; 635, 6594, 6595, 7098, 7255, 7478, 7694, 8585
- Hüseyin A'meş; 4973
- Hüseyin el-Aşkar; 6734, 7099
- Hüseyin ibn Beyân; 6584
- Hüseyin el-Câ'fî; 15
- Hüseyin el-Cisr; 4900
- Hüseyin ibn el-Cümmânî; 3998
- Hüseyin ibn Ebu Lübane; 7842
- Hüseyin ibn Fadl; 8717
- Hüseyin ibn Hasan el-Aşkar; 6949
- Hüseyin ibn Hureys; 6327, 6653, 7760
- Hüseyin ibn İshâk; 6734
- Hüseyin ibn İshâk et-Tüsterî; 1506, 3333, 3337, 7513
- Hüseyin ibn İsmâîl el-Mehamîlî; 3997
- Hüseyin ibn Kays; 1663, 2866
- Hüseyin ibn Mansûr; 804
- Hüseyin ibn Mehâril; 783, 1358
- Hüseyin ibn Mes'ûd; 8424
- Hüseyin ibn Meysere; 7100
- Hüseyin ibn Muhammed; 1304, 1382, 1601, 2672, 3105, 3655, 3133, 4319, 4775, 6588, 7708, 7762
- Hüseyin ibn Muhammed el-Merkezî; 428
- Hüseyin ibn Muhammed el-Mervezî; 3133
- Hüseyin ibn Muhammed el-Vâsîî; 1667
- Hüseyin ibn Nasr; 4983
- Hüseyin ibn Ömer; 1048
- Hüseyin ibn Vâkıd; 2494, 7354, 7932
- Hüseyin ibn Yahyâ el-Cürcânî; 3150
- Hüseyin ibn Yezîd et-Tâhhân; 430
- Hüsrev Perviz; 3719
- Hüşeym; 11, 15, 289, 607, 729, 731, 771, 776, 780, 786, 795, 801, 802, 894, 952, 1067, 1338, 1349, 1360, 1550, 1612, 1657, 1676, 1941, 1993, 2060, 2088, 2156, 2216, 2349, 2463, 3132, 3185, 3186, 3211, 3286, 3412, 3656, 3984, 4042, 4257, 4409, 4500, 4636, 4639, 4803, 4927, 5120, 5383, 5445, 5447, 6498, 6705, 6769, 6828, 7058, 7582, 7797, 8057, 8541, 8696, 8743
- Hüşeym; 541
- Hüşeyim ibn Beşîr; 541
- Hüveylid; 1245, 1265
- Hüveytib ibn Abd'ul-Uzzâ; 3363
- Hüz; 7010
- Hüzeyfe; 189, 328, 413, 756, 767, 768, 872, 1139, 1170, 1267, 1325, 1330, 1387, 1432, 1711, 1906, 2073, 2074, 2133, 2156, 2207, 2389, 2433, 2434, 2448, 2000, 2001, 2349, 2431, 2505, 2722, 2956, 2957, 2961, 2964, 3186, 3274, 3389, 3516, 3576, 3577, 3592, 3605, 3705, 4146, 4571, 4592, 4623, 4624, 4654, 4696, 4805, 5396, 5398, 5415, 5558, 7186, 7421, 7581, 7585, 7586, 7587, 7834, 7918, 8056, 8307, 8486
- Hüzeymeoğulları; 1784

Hüzeyl
Hüzeyl

el-Firîl
Irak; 8
199
340
535
845

İbâhiy
İblis;

19;
25;
27;
38;
43;
47;
50;
53;
60;
66;
68;
81;
İbn A

37;
62;
69;
70;
74;
77;
78;
80;
83;
88;
89;
90;
92;
94;
96;
10;
10;
10;
11;
11;
11;
12;
12;

Hüzeyl; 1784, 7267 el-Hüzeylî; 801, 906
Hüzeyl ibn Şurahbil; 2072, 7002

Hüzeyme ibn Sâbit; 353, 6490
Hüzoğulları; 2166

— I —

el-Firîkî; 873

Irak; 82, 365, 440, 441, 456, 457, 512, 877, 1622,
1994, 1997, 2028, 2168, 2182, 2422, 2700,
3400, 3542, 3665, 3831, 5011, 5074, 5262,
5350, 5351, 6332, 6501, 6648, 7380, 8385,
8450

Iraklılar; 7407

İsfahân; 4261

el-İsfahânî; 699, 716, 717, 826, 885

İtfîr; 4050, 4107

İtfîr ibn Ruhayb; 4046

— İ —

İbâhiye; 2773

İblîs; 24, 1370, 1371, 1387, 1519, 1602, 1930,
1934, 2209, 2172, 2514, 2515, 2516, 2517,
2518, 2519, 2524, 2525, 2530, 2533, 2773,
2775, 3057, 3189, 3322, 3323, 3324, 3325,
3852, 3927, 4052, 4220, 4306, 4307, 4308,
4328, 4386, 4391, 4392, 4393, 4394, 4776,
4790, 4791, 4793, 4965, 5011, 5012, 5013,
5046, 5085, 5196, 5276, 5277, 5279, 5359,
5360, 5364, 5365, 5408, 5409, 5858, 5991,
6077, 6078, 6134, 6519, 6634, 6649, 6650,
6670, 6681, 6784, 6814, 6815, 6832, 6870,
6875, 6890, 6943, 6948, 7268, 7302, 7508,
8120, 8122, 8128, 8136, 8146, 8501, 8810

İbn Abbâs; XLVI, 7, 10, 11, 12, 15, 17, 21, 36,
37, 45, 46, 51, 52, 67, 74, 596, 601, 607, 621,
625, 638, 648, 670, 677, 679, 683, 685, 686,
691, 692, 693, 700, 701, 702, 704, 706, 707,
709, 712, 716, 728, 729, 730, 734, 737, 741,
746, 747, 756, 758, 761, 762, 768, 769, 771,
772, 773, 774, 776, 778, 779, 780, 782, 787,
788, 789, 790, 791, 793, 796, 797, 798, 799,
801, 802, 803, 805, 806, 808, 818, 823, 831,
833, 837, 868, 869, 870, 871, 877, 878, 879,
880, 881, 883, 887, 889, 890, 891, 892, 893,
894, 895, 896, 897, 898, 900, 901, 902, 906,
907, 909, 910, 911, 913, 914, 916, 922, 925,
927, 931, 934, 938, 939, 940, 941, 942, 943,
944, 946, 950, 952, 954, 956, 960, 963, 964,
967, 979, 980, 982, 987, 1005, 1006, 1007,
1013, 1023, 1033, 1035, 1036, 1038, 1045,
1046, 1048, 1050, 1051, 1056, 1057, 1058,
1062, 1063, 1067, 1073, 1077, 1078, 1118, 1119,
1123, 1125, 1126, 1128, 1129, 1131, 1140, 1141,
1142, 1168, 1170, 1171, 1172, 1185, 1186, 1187,
1192, 1193, 1213, 1242, 1257, 1259, 1263,
1268, 1275, 1278, 1283, 1288, 1289, 1290,
1291, 1294, 1295, 1297, 1303, 1304, 1308,
1309, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1323, 1328,

1332, 1337, 1342, 1344, 1345, 1346, 1350,
1352, 1357, 1358, 1364, 1367, 1368, 1374,
1377, 1379, 1380, 1382, 1383, 1385, 1389,
1395, 1396, 1403, 1404, 1405, 1406, 1429,
1438, 1442, 1443, 1445, 1447, 1449, 1450,
1451, 1494, 1496, 1497, 1503, 1506, 1507,
1510, 1511, 1527, 1533, 1539, 1540, 1541, 1545,
1547, 1550, 1570, 1573, 1574, 1576, 1577,
1578, 1579, 1580, 1583, 1585, 1586, 1587,
1590, 1591, 1594, 1595, 1600, 1603, 1604,
1605, 1606, 1607, 1608, 1610, 1611, 1614, 1616,
1617, 1619, 1622, 1623, 1625, 1626, 1627,
1628, 1630, 1632, 1634, 1635, 1636, 1637,
1638, 1655, 1663, 1664, 1665, 1667, 1668,
1671, 1672, 1673, 1674, 1675, 1677, 1678,
1679, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1686,
1688, 1689, 1692, 1697, 1698, 1700, 1701,
1703, 1704, 1705, 1708, 1720, 1721, 1727,
1729, 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1735,
1737, 1739, 1740, 1741, 1742, 1744, 1746,
1749, 1760, 1762, 1764, 1766, 1767, 1772,
1775, 1776, 1779, 1780, 1783, 1786, 1787,
1790, 1867, 1868, 1869, 1872, 1873, 1874,
1875, 1876, 1877, 1878, 1881, 1883, 1885,
1887, 1889, 1891, 1894, 1899, 1918, 1923,
1930, 1931, 1939, 1943, 1945, 1946, 1949,
1950, 1951, 1953, 1954, 1955, 1966, 1968,
1972, 1973, 1981, 1982, 1984, 1986, 1987,
1988, 1990, 2015, 2035, 2036, 2037, 2043,
2058, 2067, 2072, 2075, 2081, 2082, 2084,
2085, 2086, 2088, 2090, 2093, 2097, 2098,
2100, 2104, 2105, 2110, 2114, 2120, 2130, 2131,
2132, 2135, 2138, 2150, 2152, 2153, 2160, 2161,
2162, 2163, 2164, 2166, 2174, 2189, 2192, 2193,
2196, 2197, 2201, 2202, 2204, 2205, 2207,
2208, 2209, 2213, 2215, 2268, 2273, 2347,
2350, 2363, 2375, 2389, 2414, 2418, 2429,
2444, 2446, 2449, 2450, 2452, 2458, 2461,
2464, 2468, 2476, 2499, 2502, 2506, 2513,

- 7279, 7281, 7290, 7291, 7292, 7298, 7303, 7309, 7321, 7324, 7336, 7338, 7339, 7346, 7349, 7352, 7353, 7355, 7357, 7358, 7371, 7372, 7375, 7377, 7389, 7390, 7396, 7404, 7410, 7424, 7426, 7440, 7441, 7443, 7446, 7447, 7449, 7456, 7460, 7463, 7464, 7465, 7472, 7473, 7474, 7475, 7476, 7477, 7478, 7479, 7490, 7495, 7507, 7508, 7509, 7510, 7511, 7512, 7513, 7514, 7516, 7523, 7528, 7530, 7532, 7533, 7535, 7536, 7537, 7538, 7541, 7542, 7543, 7548, 7549, 7550, 7553, 7556, 7557, 7567, 7568, 7582, 7585, 7586, 7597, 7598, 7604, 7607, 7608, 7627, 7628, 7629, 7643, 7644, 7649, 7650, 7651, 7652, 7654, 7655, 7656, 7657, 7658, 7659, 7661, 7664, 7665, 7666, 7668, 7671, 7673, 7674, 7675, 7681, 7685, 7686, 7687, 7688, 7689, 7694, 7697, 7698, 7699, 7703, 7704, 7705, 7707, 7708, 7718, 7719, 7724, 7745, 7747, 7748, 7758, 7760, 7763, 7771, 7772, 7774, 7775, 7780, 7785, 7788, 7791, 7794, 7797, 7798, 7801, 7803, 7804, 7810, 7819, 7820, 7824, 7825, 7834, 7837, 7838, 7840, 7842, 7843, 7844, 7845, 7848, 7849, 7851, 7852, 7854, 7855, 7860, 7862, 7869, 7874, 7875, 7877, 7881, 7882, 7890, 7898, 7922, 7929, 7930, 7932, 7936, 7937, 7941, 7942, 7944, 7948, 7953, 7957, 7958, 7960, 7962, 7964, 7965, 7966, 7971, 7979, 7981, 7982, 7984, 8012, 8030, 8032, 8033, 8035, 8037, 8039, 8055, 8056, 8058, 8059, 8061, 8062, 8065, 8066, 8068, 8069, 8070, 8077, 8078, 8079, 8080, 8081, 8085, 8086, 8096, 8100, 8101, 8102, 8103, 8104, 8105, 8110, 8112, 8116, 8117, 8119, 8120, 8124, 8128, 8130, 8135, 8136, 8137, 8145, 8151, 8152, 8153, 8154, 8155, 8158, 8162, 8164, 8165, 8166, 8167, 8168, 8170, 8171, 8173, 8174, 8177, 8178, 8179, 8180, 8181, 8182, 8183, 8190, 8191, 8194, 8195, 8196, 8197, 8199, 8202, 8203, 8204, 8206, 8207, 8208, 8216, 8217, 8218, 8220, 8224, 8227, 8228, 8229, 8231, 8233, 8826
- İbn Âbis; 1285
İbn Abd'il Â'lâ; 3320, 4931, 7151, 7264, 7707, 7727, 7816, 8057, 8164, 8182, 8367, 8729, 8811
İbn Abde ed-Dabbî; 5812, 5964
İbn Abd el-Berr; 37, 3480, 3546, 4670, 4683, 6385
İbn Abdullah; 3018, 4471, 5932, 6003
İbn Abdullah el-Hâfız; 4624
İbn Abd'ül-Hak; 5369
İbn Abd'il-Hüzelî; 6429
İbn Abdurrahmân; 1709, 4995
İbn Abdurrahmân Abdullah ibn Habîb; 3313
İbn Abdurrahîm; 3796, 7956
İbn Abdülazîz; 6563
İbn Abdusselâm; 2896
İbn Abdülberr; 37
İbn Abdülhakem; 1639, 4807, 7263
İbn Âbidîn; 2895, 2896, 3545
İbn Abdülmuttalib; 3443
İbn Abdülmenâf; 837
İbn Abd Şems; 837
İbn Abd Yâleyl; 2645, 7147
İbn Aclân; 4994
İbn Adıyy; 713, 887, 1314, 1342, 1709, 3134, 3546, 4290, 5197, 5391
İbn Affân; 3989, 4044, 7340
İbn Âiş el-Cühenî; 8805
İbn Âiz; 3231
İbn Akîl; 19, 1343, 2896
İbn Amr; 918, 954, 1665, 3517, 6663
İbn Âmir; 17, 621, 807, 4976, 5561
İbn Ammâr; 3850
İbn Arabî; 3531, 3880
İbn Arabî et-Tâî; 2828
İbn Arafe; 4405
İbn Arkâ; 6499
İbn el-Âs; 5123, 6991
İbn Asâkir; XXI, 1207, 1246, 1534, 1612, 3165, 3432, 3433, 3710, 4582, 4797, 4965, 5294, 5362, 5395, 6129, 6168, 6631, 6833, 7195, 7197, 7472, 7532, 7537, 7609, 7650, 7671, 7672, 7677, 7928, 7982, 7983, 8030, 8073, 8120, 8151, 8218, 8350, 8457, 8462, 8583, 8718
İbn Asâkir Tarihi; 3608
İbn Atâ; 66, 5864
İbn Atâ Ahmed; 8257, 8258
İbn Atıyye; XIII, 3087, 3155, 3524, 4381, 5032, 7713
İbn el-Attâr; 984, 2896
İbn Avf; 4356, 5929, 6594
İbn Avn; 771, 783, 1665, 1668, 3381, 3337, 3413, 3486, 6047
İbn Avn el-Ansarî; 6302, 6412, 7124
İbn Ayyâs; 1449, 4722, 4927, 7183
İbn Azaryâ; 1230
İbn Âzer; 2727, 3165
İbn Bâbeveyh; 1543
İbn el-Barkî; 7739, 8697
İbn Basîr; 716
İbn Başrân; 2958
İbn Bâûrâ; 3165
İbn Behrâm; 4561

İbn Beşîr; 4932
 İbn Beşşâr; 780, 876, 908, 952, 953, 960, 1131, 1601, 1602, 1616, 1705, 1735, 2525, 2934, 3297, 3657, 4621, 4805, 4971, 4932, 5151, 5406, 5517, 5852, 6218, 6308, 6612, 6710, 7058, 7539, 7549, 7936, 8030, 8110
 İbn Bükeyr; 3324
 İbn Büreyde; 1409, 1666, 3287, 3681, 6144, 6415, 8183
 İbn Câbir; 5382
 İbn Ca'fer; 777, 4241, 4720, 4931, 4989, 5393, 7981
 İbn Cerîr; XIII, 5, 7, 9, 10, 16, 21, 49, 51, 64, 65, 66, 74, 75, 730, 733, 736, 762, 768, 769, 775, 777, 780, 781, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 791, 792, 796, 797, 798, 799, 801, 804, 805, 818, 820, 868, 869, 871, 872, 880, 882, 887, 889, 892, 893, 894, 895, 898, 899, 901, 902, 906, 907, 909, 910, 911, 912, 913, 919, 920, 927, 928, 931, 932, 936, 939, 940, 942, 943, 950, 952, 953, 955, 956, 957, 960, 961, 965, 966, 977, 980, 982, 984, 987, 1005, 1006, 1007, 1008, 1013, 1023, 1024, 1033, 1036, 1045, 1048, 1049, 1050, 1056, 1063, 1064, 1069, 1071, 1074, 1129, 1131, 1132, 1140, 1141, 1142, 1148, 1169, 1171, 1174, 1187, 1192, 1193, 1197, 1239, 1245, 1246, 1262, 1295, 1301, 1305, 1314, 1350, 1352, 1353, 1356, 1361, 1363, 1379, 1380, 1883, 1396, 1404, 1406, 1410, 1437, 1440, 1442, 1443, 1447, 1449, 1451, 1492, 1493, 1494, 1504, 1524, 1526, 1528, 1533, 1535, 1540, 1550, 1570, 1573, 1576, 1578, 1579, 1584, 1586, 1589, 1600, 1601, 1602, 1605, 1606, 1607, 1611, 1616, 1617, 1619, 1623, 1624, 1626, 1628, 1634, 1635, 1638, 1640, 1655, 1656, 1660, 1664, 1665, 1666, 1667, 1668, 1669, 1671, 1672, 1673, 1674, 1675, 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1683, 1684, 1686, 1690, 1694, 1696, 1697, 1698, 1700, 1701, 1703, 1705, 1707, 1709, 1712, 1720, 1722, 1727, 1728, 1729, 1730, 1731, 1737, 1740, 1744, 1745, 1755, 1756, 1757, 1761, 1764, 1765, 1768, 1775, 1780, 1781, 1783, 1787, 1888, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2093, 2097, 2098, 2100, 2103, 2104, 2105, 2106, 2114, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2137, 2138, 2139, 2144, 2151, 2152, 2154, 2156, 2159, 2163, 2177, 2187, 2190, 2191, 2192, 2195, 2197, 2198, 2199, 2202, 2203, 2204, 2205, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2213, 2214, 2215, 2217, 2219, 2220, 2222, 2223, 2224, 2273, 2276, 2349, 2350, 2354,

2492, 2493, 2494, 2496, 2503, 2504, 2505, 2511, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2524, 2525, 2530, 2532, 2550, 2581, 2587, 2588, 2607, 2611, 2531, 2535, 2636, 2637, 2651, 2672, 2675, 2680, 2681, 2682, 2690, 2691, 2692, 2707, 2708, 2709, 2710, 2727, 2730, 2771, 2787, 2791, 2793, 2794, 2798, 2799, 2812, 2813, 2814, 2815, 2823, 2831, 2832, 2835, 2836, 2845, 2846, 2847, 2850, 2851, 2853, 2854, 2855, 2856, 2857, 2858, 2866, 2868, 2901, 2903, 2905, 2906, 2908, 2909, 2923, 2924, 2928, 2929, 2934, 2935, 2937, 2945, 2948, 2950, 2953, 2954, 2955, 2956, 2957, 2958, 2963, 2967, 2975, 2986, 3007, 3012, 3039, 3042, 3048, 3053, 3065, 3068, 3070, 3073, 3074, 3077, 3078, 3079, 3080, 3083, 3084, 3087, 3100, 3105, 3106, 3109, 3113, 3115, 3133, 3134, 3136, 3137, 3162, 3181, 3187, 3189, 3190, 3196, 3197, 3198, 3199, 3202, 3209, 3210, 3211, 3216, 3229, 3230, 3231, 3232, 3245, 3247, 3248, 3251, 3252, 3258, 3259, 3264, 3267, 3273, 3274, 3276, 3278, 3286, 3288, 3289, 3295, 3296, 3298, 3308, 3310, 3311, 3313, 3314, 3317, 3318, 3325, 3327, 3336, 3382, 3392, 3405, 3409, 3410, 3411, 3412, 3413, 3416, 3417, 3419, 3420, 3438, 3439, 3449, 3456, 3472, 3486, 3490, 3501, 3504, 3513, 3516, 3572, 3574, 3579, 3585, 3588, 3656, 3659, 3674, 3681, 3684, 3685, 3686, 3687, 3689, 3705, 3725, 3740, 3782, 3787, 3793, 3794, 3796, 3833, 3836, 3837, 3838, 3847, 3868, 3875, 3876, 3894, 3895, 3903, 3925, 3934, 3965, 3977, 3988, 3991, 3995, 3996, 3997, 4004, 4030, 4034, 4041, 4044, 4048, 4049, 4050, 4058, 4068, 4071, 4073, 4091, 4107, 4113, 4128, 4135, 4136, 4137, 4139, 4141, 4155, 4159, 4219, 4221, 4224, 4226, 4227, 4235, 4237, 4241, 4242, 4248, 4258, 4259, 4280, 4291, 4292, 4300, 4301, 4307, 4338, 4347, 4348, 4353, 4356, 4357, 4374, 4381, 4386, 4387, 4388, 4391, 4394, 4395, 4397, 4399, 4404, 4405, 4409, 4410, 4413, 4414, 4422, 4432, 4471, 4472, 4509, 4510, 4518, 4520, 4531, 4533, 4534, 4553, 4559, 4571, 4572, 4576, 4578, 4581, 4594, 4610, 4629, 4646, 4652, 4654, 4691, 4696, 4700, 4703, 4706, 4715, 4723, 4724, 4735, 4740, 4775, 4778, 4784, 4788, 4792, 4793, 4803, 4804, 4805, 4807, 4813, 4814, 4815, 4819, 4821, 4877, 4921, 4925, 4926, 4927, 4938, 4965, 4969, 4970, 4973, 4975, 4980, 4995, 5012, 5015, 5016, 5021, 5044, 5045, 5047,

5055, 5056, 5059, 5061, 5071, 5072, 5080,
 5081, 5085, 5092, 5093, 5099, 5118, 5119,
 5122, 5123, 5125, 5126, 5128, 5132, 5133, 5135,
 5136, 5137, 5138, 5148, 5150, 5152, 5154, 5156,
 5157, 5158, 5159, 5160, 5162, 5164, 5165, 5169,
 5170, 5171, 5172, 5182, 5185, 5186, 5189, 5238,
 5350, 5353, 5354, 5359, 5363, 5365, 5367,
 5369, 5370, 5383, 5386, 5387, 5390, 5391,
 5392, 5394, 5496, 5401, 5406, 5407, 5409,
 5415, 5425, 5435, 5444, 5449, 5483, 5485,
 5487, 5498, 5509, 5511, 5517, 5519, 5521,
 5522, 5523, 5526, 5530, 5534, 5537, 5546,
 5547, 5556, 5557, 5802, 5803, 5812, 5813,
 5814, 5848, 5852, 5856, 5862, 5864, 5884,
 5886, 5887, 5896, 5932, 5941, 5990, 5998,
 6001, 6003, 6004, 6010, 6027, 6040, 6042,
 6044, 6045, 6058, 6085, 6097, 6115, 6152,
 6177, 6178, 6207, 6208, 6209, 6211, 6214,
 6215, 6218, 6221, 6224, 6236, 6239, 6243,
 6249, 6267, 6268, 6269, 6283, 6301, 6302,
 6303, 6307, 6308, 6309, 6311, 6312, 6327,
 6334, 6338, 6349, 6350, 6355, 6389, 6395,
 6401, 6402, 6408, 6429, 6446, 6448, 6450,
 6453, 6466, 6468, 6470, 6478, 6482, 6485,
 6490, 6491, 6499, 6504, 6505, 6506, 6508,
 6509, 6514, 6519, 6520, 6521, 6523, 6526,
 6527, 6536, 6544, 6545, 6546, 6556, 6562,
 6565, 6567, 6568, 6569, 6574, 6577, 6578,
 6582, 6584, 6609, 6612, 6614, 6615, 6634,
 6636, 6640, 6648, 6652, 6654, 6671, 6683,
 6685, 6686, 6693, 6697, 6698, 6699, 6700,
 6705, 6706, 6707, 6710, 6711, 6719, 6721,
 6722, 6724, 6730, 6736, 6737, 6754, 6756,
 6760, 6761, 6762, 6764, 6768, 6772, 6773,
 6784, 6794, 6797, 6805, 6808, 6810, 6815,
 6818, 6819, 6820, 6821, 6822, 6828, 6829,
 6830, 6832, 6834, 6838, 6844, 6856, 6857,
 6858, 6859, 6866, 6868, 6869, 6880, 6886,
 6951, 6958, 6969, 6980, 7002, 7007, 7010,
 7013, 7030, 7034, 7054, 7058, 7059, 7067,
 7069, 7078, 7082, 7096, 7098, 7099, 7103,
 7106, 7124, 7136, 7151, 7152, 7153, 7154, 7156,
 7160, 7162, 7163, 7170, 7171, 7172, 7181, 7182,
 7183, 7185, 7191, 7199, 7216, 7227, 7229,
 7232, 7236, 7245, 7260, 7264, 7267, 7268,
 7286, 7302, 7303, 7307, 7313, 7347, 7349,
 7352, 7354, 7357, 7358, 7379, 7386, 7399,
 7401, 7402, 7404, 7413, 7422, 7424, 7440,
 7449, 7451, 7456, 7460, 7462, 7473, 7475,
 7476, 7478, 7479, 7480, 7494, 7496, 7507,
 7508, 7510, 7513, 7521, 7528, 7530, 7531,
 7534, 7536, 7537, 7542, 7543, 7548, 7549,

7550, 7553, 7556, 7557, 7562, 7582, 7583,
 7586, 7597, 7598, 7625, 7627, 7643, 7644,
 7650, 7652, 7658, 7673, 7675, 7677, 7678,
 7681, 7686, 7687, 7689, 7691, 7695, 7697,
 7707, 7708, 7709, 7726, 7737, 7738, 7739,
 7743, 7745, 7751, 7754, 7756, 7758, 7760,
 7763, 7764, 7765, 7767, 7773, 7779, 7780,
 7787, 7791, 7802, 7803, 7815, 7816, 7819,
 7824, 7825, 7833, 7840, 7842, 7845, 7846,
 7847, 7849, 7852, 7853, 7854, 7855, 7860,
 7862, 7871, 7880, 7930, 7932, 7936, 7941,
 7943, 7946, 7947, 7949, 7951, 7953, 7956,
 5957, 5967, 7977, 7985, 8030, 8032, 8033,
 8034, 8057, 8058, 8059, 8065, 8076, 8078,
 8079, 8082, 8097, 8101, 8102, 8103, 8110, 8111,
 8112, 8114, 8119, 8130, 8153, 8154, 8155, 8158,
 8164, 8166, 8167, 8168, 8170, 8173, 8178, 8179,
 8181, 8182, 8194, 8195, 8197, 8198, 8200, 8201,
 8205, 8215, 8216, 8217, 8218, 8220, 8221,
 8224, 8228, 8231, 8233, 8253, 8259, 8260,
 8261, 8266, 8268, 8286, 8295, 8296, 8310,
 8313, 8314, 8316, 8318, 8319, 8321, 8322,
 8327, 8329, 8330, 8331, 8332, 8339, 8354,
 8356, 8357, 8359, 8368, 8370, 8371, 8372,
 8376, 8377, 8378, 8386, 8398, 8401, 8411,
 8412, 8424, 8425, 8443, 8445, 8446, 8447,
 8449, 8451, 8456, 8460, 8462, 8463, 8464,
 8470, 8471, 8483, 8489, 8491, 8492, 8499,
 4500, 8502, 8507, 8509, 8513, 8525, 8526,
 8527, 8538, 8540, 8543, 8562, 8569, 8570,
 8575, 8578, 8585, 8655, 8663, 8664, 8689,
 8690, 8691, 8695, 8696, 8697, 8698, 8699,
 8718, 8723, 8728, 8729, 8735, 8739, 8748,
 8771, 8809, 8810, 8811
 İbn Cerir ibn Abdulhamîd; 4707
 İbn Cerir ibn Abdurrahîm; 4585
 İbn Cerir ibn Hâzım; 4714
 İbn Cerir Sâlih el-Mürri; 1540
 İbn Cerrâh; 4411
 İbn el-Cevzî; 2896, 6232, 7540, 8159
 İbn Cübeyr; 704, 774, 1062, 1786, 2578, 5929,
 5969
 İbn Cübeyr ibn Mut'im; 3412
 İbn Cübeyr ibn Nefîr; 3431
 İbn Cüdân; 5409
 İbn Cündeb; 4654, 7166
 İbn Cürce; XLV, 21, 36, 717, 734, 739, 781, 783,
 784, 791, 794, 795, 798, 800, 805, 869, 879,
 893, 932, 942, 960, 967, 980, 982, 1046, 1073,
 1078, 1119, 1120, 1242, 1259, 1275, 1304, 1312,
 1341, 1383, 1438, 1451, 1550, 1577, 1582,
 1591, 1600, 1605, 1617, 1619, 1672, 1679.

1740, 1761, 1767, 1872, 1966, 1978, 2068,
 2069, 2086, 2099, 2103, 2134, 2212, 2213,
 2214, 2350, 2355, 2356, 2360, 2362, 2364,
 2375, 2376, 2385, 2387, 2388, 2389, 2405,
 2406, 2409, 2410, 2411, 2415, 2418, 2419,
 2426, 2436, 2439, 2441, 2442, 2444, 2446,
 2447, 2448, 2453, 2456, 2463, 2464, 2465,
 2466, 2467, 2468, 2470, 2473, 2475, 2476,
 2477, 2518, 2587, 2671, 2680, 2799, 2811,
 2815, 2823, 2831, 2833, 2844, 2845, 2846,
 2854, 2929, 2951, 2973, 2978, 2988, 3056,
 3066, 3074, 3076, 3106, 3107, 3172, 3181,
 3185, 3187, 3211, 3252, 3259, 3281, 3298,
 3303, 3322, 3286, 3325, 3326, 3385, 3387,
 3411, 3412, 3441, 3448, 3514, 3565, 3566,
 3595, 3604, 3659, 3686, 3778, 3873, 3900,
 3936, 3969, 3992, 4128, 4131, 4135, 4138,
 4154, 5216, 4395, 4433, 4595, 4634, 4715,
 4722, 4726, 4779, 4789, 4937, 4938, 4942,
 4994, 5012, 5013, 5021, 5022, 5023, 5026,
 5044, 5048, 5049, 5054, 5055, 5073, 5078,
 5079, 5080, 5118, 5129, 5140, 5144, 5147, 5152,
 5159, 5165, 5167, 5169, 5172, 5182, 5188, 5363,
 5387, 5390, 5412, 5425, 5440, 5484, 5487,
 5492, 5500, 5522, 5523, 5526, 5537, 5549,
 5852, 5853, 5854, 5855, 5886, 5889, 5896,
 5969, 5992, 5998, 6009, 6027, 6031, 6041,
 6048, 6058, 6098, 6141, 6153, 6172, 6180,
 6199, 6239, 6247, 6287, 6288, 6311, 6355,
 6499, 6542, 6568, 6613, 6678, 6726, 6760,
 6817, 6884, 6903, 6940, 6985, 6990, 7034,
 7035, 7140, 7196, 7251, 7267, 7291, 7303,
 7344, 7345, 7348, 7349, 7496, 7508, 7513,
 7522, 7557, 7871, 7936, 7940, 7958, 7960,
 8031, 8062, 8065, 8080, 8081, 8085, 8116,
 8128, 8163, 8177, 8296, 8398, 8446, 8460
 İbn Cürcye Abdullah ibn Kesir; 4700
 İbn Cürüm; 4398
 İbn Dâvûd; 1230
 İbn Dekin; 3135
 İbn Ebân; 4807
 İbn Eber; 3165
 İbn Ebu Able; 4520 5563
 İbn Ebu Adiyy; 952, 1623, 2177, 5801, 7061, 7416,
 7480, 7585, 8323,
 İbn Ebu Âs ibn Ümeyye ibn Abdşems; 3311
 İbn Ebu Âsım; 1008, 1338, 2784, 8542,
 İbn Ebu Atik; 1348
 İbn Ebu Dâvûd; 7965
 İbn Ebu Dehkâne; 1348
 İbn Ebu Dünyâ; 844, 1210, 1246, 1507, 1513,
 4730, 4735, 5308, 5515, 5859, 6413, 6611,

7053, 7074, 7196, 8081, 8085
 İbn Ebu Evfâ; 3412, 7377
 İbn Ebu Furât; 919
 İbn Ebu Fûdeyk; 1688
 İbn Ebu Habîbe; 5805
 İbn Ebu Hakîk; 3266
 İbn Ebu Hâlid; 3186, 6759, 7349
 İbn Ebu Hânî; 8319
 İbn Ebu Hâris; 5674
 İbn Ebû Hâtim; XIII, XXI, XLV, 56, 66, 74, 596,
 599, 607, 723, 725, 741, 783, 676, 681, 682,
 685, 699, 701, 702, 704, 712, 713, 717, 730,
 737, 747, 767, 768, 769, 773, 774, 776, 782,
 783, 784, 788, 790, 792, 794, 798, 800, 808,
 816, 835, 842, 868, 869, 870, 872, 879, 893,
 894, 899, 902, 906, 907, 927, 932, 944, 948,
 950, 951, 953, 955, 956, 957, 960, 963, 967,
 970, 971, 987, 997, 1005, 1006, 1007, 1023,
 1024, 1027, 1032, 1033, 1039, 1043, 1046,
 1049, 1050, 1056, 1058, 1060, 1062, 1064,
 1065, 1070, 1073, 1075, 1077, 1118, 1123, 1125,
 1126, 1132, 1141, 1142, 1148, 1167, 1173, 1185,
 1192, 1197, 1198, 1204, 1213, 1229, 1240, 1242,
 1245, 1248, 1257, 1259, 1262, 1282, 1283,
 1287, 1288, 1307, 1309, 1311, 1313, 1314, 1322,
 1344, 1348, 1356, 1357, 1358, 1364, 1378,
 1383, 1385, 1395, 1405, 1437, 1445, 1496,
 1498, 1499, 1500, 1504, 1511, 1522, 1523,
 1525, 1526, 1527, 1541, 1549, 1550, 1551,
 1570, 1572, 1573, 1574, 1576, 1577, 1580,
 1584, 1586, 1589, 1590, 1591, 1604, 1605,
 1606, 1610, 1611, 1614, 1617, 1618, 1620, 1621,
 1634, 1635, 1647, 1655, 1658, 1659, 1661,
 1662, 1663, 1664, 1665, 1666, 1667, 1668,
 1669, 1671, 1672, 1675, 1676, 1677, 1679,
 1683, 1684, 1686, 1688, 1690, 1694, 1696,
 1699, 1700, 1701, 1703, 1704, 1605, 1708,
 1721, 1722, 1725, 1726, 1727, 1730, 1732,
 1733, 1736, 1738, 1739, 1741, 1746, 1753,
 1755, 1764, 1765, 1768, 1769, 1773, 1775,
 1776, 1779, 1780, 1788, 1868, 1870, 1875,
 1876, 1878, 1895, 1896, 1920, 1923, 1930,
 1941, 1943, 1946, 1948, 1952, 1955, 1963,
 1972, 1984, 1988, 1991, 2035, 2038, 2039,
 2058, 2062, 2067, 2070, 2081, 2082, 2085,
 2088, 2090, 2091, 2092, 2098, 2100, 2126,
 2127, 2128, 2132, 2135, 2138, 2146, 2150, 2152,
 2158, 2164, 2177, 2190, 2193, 2197, 2202,
 2203, 2205, 2206, 2209, 2210, 2217, 2223,
 2269, 2271, 2273, 2352, 2354, 2355, 2360,
 2361, 2364, 2374, 2385, 2387, 2405, 2406,
 2410, 2411, 2412, 2414, 2415, 2417, 2418, 2419,

2420, 2426, 2428, 2430, 2434, 2437, 2439,
 2440, 2444, 2445, 2446, 2449, 2458, 2463,
 2464, 2467, 2468, 2470, 2500, 2503, 2504,
 2505, 2508, 2512, 2520, 2524, 2526, 2529,
 2530, 2533, 2535, 2536, 2587, 2588, 2594,
 2606, 2611, 2636, 2650, 2651, 2674, 2680,
 2681, 2682, 2687, 2707, 2709, 2722, 2727,
 2736, 3740, 2786, 2787, 2788, 2793, 2798,
 2799, 2805, 2811, 2814, 2815, 2819, 2830,
 2837, 2867, 2882, 2885, 2889, 2925, 2929,
 2956, 2958, 2966, 2985, 3005, 3044, 3072,
 3075, 3079, 3088, 3089, 3133, 3134, 3137,
 3162, 3191, 3197, 3198, 3230, 3246, 3261,
 3262, 3288, 3296, 3297, 3298, 3309, 3312,
 3317, 3318, 3320, 3333, 3334, 3337, 3412,
 3413, 3421, 3431, 3439, 3469, 3473, 3494,
 3500, 3506, 3517, 3579, 3596, 3597, 3671,
 3681, 3685, 3686, 3688, 3741, 3794, 3796,
 3831, 3833, 3867, 3872, 3875, 3876, 3901,
 3927, 3933, 3965, 3980, 3988, 4032, 4035,
 4038, 4068, 4069, 4070, 4091, 4092, 4113,
 4125, 4126, 4154, 4212, 4214, 4220, 4222,
 4237, 4243, 4245, 4248, 4255, 4300, 4307,
 4308, 4313, 4314, 4323, 4336, 4375, 4388,
 4392, 4395, 4398, 4399, 4405, 4409, 4411,
 4413, 4414, 4422, 4490, 4498, 4499, 4509,
 4530, 4554, 4561, 4572, 4596, 4612, 4631,
 4646, 4696, 5072, 5080, 5085, 5092, 5125,
 5127, 5128, 5133, 5135, 5138, 5141, 5144, 5145,
 5151, 5152, 5155, 5159, 5160, 5163, 5164, 5165,
 5170, 5181, 5182, 5184, 5186, 5188, 5189, 5194,
 5195, 5196, 5201, 5203, 5207, 5208, 5209,
 5238, 5241, 5249, 5250, 5251, 5253, 5255,
 5258, 5261, 5262, 5265, 5266, 5267, 5276,
 5277, 5278, 5279, 5280, 5285, 5286, 5296,
 5301, 5306, 5334, 5342, 5344, 5348, 5349,
 5354, 5355, 5357, 5359, 5361, 5362, 5365,
 5369, 5370, 5375, 5377, 5383, 5386, 5387,
 5388, 5389, 5390, 5391, 5396, 5406, 5407,
 5409, 5412, 5415, 5418, 5423, 5424, 5433,
 5435, 5441, 5444, 5446, 5448, 5489, 5495,
 5500, 5512, 5516, 5517, 5519, 5520, 5525,
 5526, 5532, 5539, 5546, 5549, 5557, 5558,
 5559, 5634, 5635, 5636, 5652, 5655, 5661,
 5665, 5671, 5673, 5675, 5677, 5679, 5680,
 5689, 5690, 5692, 5693, 5694, 5700, 5800,
 5807, 5810, 5812, 5813, 5814, 5848, 5853,
 5854, 5862, 5864, 5884, 5887, 5888, 5890,
 5898, 5899, 5932, 5933, 5941, 5953, 5954,
 5956, 5963, 5964, 5965, 5970, 5972, 5990,
 5991, 5998, 6001, 6002, 6003, 6009, 6024,
 6025, 6030, 6038, 6043, 6044, 6047, 6066,

6069, 6070, 6083, 6088, 6098, 6108, 6110,
 6115, 6117, 6125, 6128, 6130, 6139, 6141, 6144,
 6160, 6165, 6166, 6167, 6172, 6177, 6179, 6180,
 6182, 6187, 6204, 6206, 6208, 6209, 6212,
 6221, 6229, 6231, 6236, 6249, 6300, 6301,
 6303, 6215, 6317, 6318, 6322, 6327, 6334,
 6335, 6384, 6389, 6395, 6402, 6403, 6405,
 6409, 6421, 6424, 6429, 6441, 6442, 6446,
 6447, 6448, 6450, 6472, 6473, 6478, 6482,
 6490, 6491, 6514, 6515, 6520, 6526, 6527,
 6549, 6557, 6558, 6560, 6562, 6564, 6565,
 6568, 6573, 6576, 6578, 6579, 6580, 6601,
 6602, 6606, 6608, 6610, 6612, 6613, 6614,
 6631, 6633, 6634, 6635, 6636, 6640, 6646,
 6650, 6653, 6654, 6657, 6659, 6660, 6661,
 6663, 6664, 6667, 6672, 6678, 6679, 6682,
 6690, 6698, 6699, 6700, 6702, 6705, 6716,
 6722, 6724, 6731, 6732, 6733, 6741, 6759,
 6760, 6763, 6766, 6768, 6773, 6790, 6792,
 6794, 6797, 6798, 6803, 6805, 6807, 6809,
 6815, 6817, 6819, 6820, 6822, 6828, 6830,
 6834, 6838, 6845, 6858, 6859, 6861, 6863,
 6864, 6865, 6866, 6872, 6873, 6874, 6880,
 6883, 6900, 6908, 6910, 6916, 6919, 6920,
 6942, 6943, 6946, 6947, 6948, 6961, 6969,
 6970, 6982, 6984, 6986, 6990, 6991, 6996,
 7001, 7002, 7008, 7009, 7010, 7011, 7016,
 7034, 7051, 7052, 7053, 7058, 7059, 7060,
 7062, 7067, 7069, 7081, 7093, 7103, 7104,
 7106, 7107, 7110, 7125, 7257, 7161, 7162, 7165,
 7166, 7167, 7168, 7181, 7182, 7183, 7191, 7192,
 7195, 7197, 7201, 7209, 7211, 7216, 7218, 7229,
 7232, 7235, 7236, 7251, 7266, 7267, 7268,
 7274, 7285, 7294, 7297, 7298, 7302, 7313,
 7335, 7338, 7344, 7349, 7351, 7355, 7357,
 7358, 7389, 7401, 7404, 7408, 7412, 7413,
 7415, 7421, 7440, 7447, 7460, 7461, 7462,
 7465, 7473, 7493, 7507, 7511, 7512, 7513,
 7515, 7521, 7528, 7530, 7534, 7536, 7539,
 7549, 7550, 7553, 7555, 7557, 7563, 7586,
 7597, 7598, 7604, 7607, 7609, 7627, 7628,
 7644, 7645, 7650, 7655, 7657, 7658, 7660,
 7661, 7664, 7665, 7666, 7673, 7675, 7676,
 7677, 7678, 7683, 7684, 7686, 7687, 7688,
 7689, 7691, 7692, 7694, 7696, 7702, 7703,
 7708, 7726, 7739, 7741, 7743, 7744, 7747,
 7748, 7758, 7760, 7767, 7768, 7772, 7773,
 7779, 7783, 7791, 7794, 7801, 7802, 7808,
 7815, 7816, 7832, 7839, 7840, 7847, 7848,
 7850, 7851, 7852, 7853, 7857, 7861, 7862,
 7880, 7882, 7887, 7910, 7911, 7915, 7923,
 7930, 7932, 7933, 7934, 7940, 7942, 7944,

- 7946, 7954, 7958, 7963, 7966, 7967, 7968, 7984, 7985, 8012, 8030, 8031, 8032, 8057, 8058, 8059, 8061, 8077, 8079, 8080, 8081, 8083, 8085, 8086, 8097, 8101, 8120, 8124, 8128, 8129, 8130, 8153, 8154, 8157, 8158, 8167, 8168, 8179, 8181, 8183, 8184, 8192, 8194, 8199, 8203, 8204, 8205, 8206, 8228, 8233, 8235, 8253, 8260, 8261, 8262, 8263, 8268, 8285, 8295, 8311, 8315, 8316, 8318, 8320, 8321, 8322, 8323, 8324, 8325, 8329, 8338, 8340, 8341, 8354, 8356, 8370, 8371, 8372, 8377, 8385, 8398, 8401, 8434, 8436, 8440, 8445, 8446, 8447, 8449, 8450, 8452, 8456, 8460, 8461, 8467, 8470, 8472, 8483, 8487, 8489, 8490, 8499, 8500, 8502, 8507, 8508, 8513, 8524, 8526, 8539, 3540, 8541, 8549, 8570, 8571, 8574, 8576, 8578, 8582, 8583, 8584, 8586, 8587, 8663, 8685, 8691, 8697, 8698, 8731, 8742, 8748, 8809, 8810
- İbn Ebu Hazâme: 8814
İbn Ebu Hâzim: 4383, 5145
İbn Ebu Hind: 8323
İbn Ebu Hüseyin: 4336
İbn Ebu Hüsâm: 2956
İbn Ebu Hüzeyl: 4092
İbn Ebu İmrân: 777
İbn Ebu İyâs Ebu Ca'fer: 649
İbn Ebu Kebşec: 1384, 3366, 4631, 7583
İbn Ebu Kahâfe: 1384, 1390, 4649, 7321,
İbn Ebu Lehîa: 4702, 6639, 6723, 7768, 8181
İbn Ebu Leylâ: 75, 707, 870, 893, 901, 1591, 1706, 1882, 2355, 2924, 3549, 4257, 5759, 6415, 7349, 7352, 7407, 8743
İbn Ebu Mâ'mer: 9
İbn Ebu Meryem: 898, 923, 1060, 6410
İbn Ebu Muhammed: 4875, 6420
İbn Ebu Muhârik el-Basrî: 5693
İbn Ebu Müleyke: 7, 9, 36, 1169, 1540, 1683, 1955, 4409, 5807, 7396, 8163
İbn Ebu Neccâr: 4606
İbn Ebu Necîd: 2690
İbn Ebu Necîh: XLV, 670, 786, 1051, 1064, 1171, 1280, 1314, 1345, 1376, 1451, 1521, 1526, 1576, 1671, 1672, 1883, 1974, 2207, 2360, 2463, 2675, 2871, 2932, 3096, 3182, 3187, 3229, 3378, 3381, 3382, 3385, 3406, 3422, 3503, 4259, 4533, 4700, 4777, 4806, 5155, 5159, 5160, 5189, 5244, 5300, 5363, 5388, 5435, 5440, 5448, 5449, 5496, 5497, 5511, 5897, 5967, 5998, 6211, 6428, 6457, 6499, 6517, 6652, 6623, 6670, 6697, 6819, 6858, 6871, 7464, 7521, 7528, 7541, 7650, 7673, 7704, 7778, 7787, 7861, 8030, 8058, 8065, 8100, 8159, 8322, 8363, 8446, 8670, 8691, 8696, 8810
İbn Ebu Necîl: 3870
İbn Ebu Ömer: 5958, 6448, 6449, 8205, 8235
İbn Ebu Rebâh: 4399
İbn Ebu Revâd: 746
İbn Ebu Saîd: 3657
İbn Ebu Sebre: 1393
İbn Ebu Sehl: 7723
İbn Ebu Şevârib: 7413
İbn Ebu Şeybe: XII, 915, 1969, 2221, 2974, 4570, 7026, 7895, 7901, 8101, 8323
İbn Ebu Talha: 949, 1626, 1635, 1973, 2086, 2816, 2823, 4733
İbn Ebu Tâlib: 3408, 4089
İbn Ebu Useybia: 5429
İbn Ebu Üveys: 21
İbn Ebu Vakkâs: 3665, 5370
İbn Ebu Yezîd: 816
İbn Ebu Zâide: 2515, 4713, 7913
İbn Ebu Zekerîyyâ: 4223
İbn Ebu Zeyd: 8370, 8744
İbn Ebu Zî'b: 953, 1992, 2130, 2269, 2472, 4319, 8070, 8100
İbn Ebu Zinâd: 1230, 8734
İbn Ebu Ziyâd: 2152, 5354
İbn Ebu Zübâb: 5278
İbn Ebyân: 1230
İbn Ebzâ: 2084, 3295, 3297, 3299, 7354, 7355, 8220, 8386
İbn Edra: 715
İbn Efrâyim ibn Yûsuf ibn Ya'kûb: 977
İbn el-Arabî: XLVI, 602, 1009
İbn'ül-Âs: 1171, 1242
İbn el-Batrîk: 2019, 2020, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2029, 2031, 2032
İbn el-Beylemânî: 1551, 1606, 3078, 6180
İbn el-Câd: 6414
İbn el-Cevzî: 19, 1003, 3150, 4670
İbn el-Cüneyd: 1635
İbn el-Enbârî: 66, 3145, 3146
İbn el-Esîr: 18, 1384, 3531, 3534, 3542, 3907, 3940, 4691, 5428, 6225, 7451, 7896, 8561, 8691
İbn el-Eş'as: 8447
İbn el-Ezrak: 7052
İbn el-Ğaffâr: 19
İbn el-Hâd: 2498
İbn el-Hadremî: 835, 3386
İbn el-Hasâsiye Beşîr ibn Ma'bed: 3262
İbn el-Hattâb: 1384, 1386, 1390

- İbn el-İmâd; XI
İbn el-Kâsım; 8807
İbn el-Kayyım el-Cevzî; 2894, 2895, 3144, 3347, 3362, 8773
İbn el-Kelbî; 3712
İbn el-Kevvâ Ali ibn Ebu Tâlib; 4700
İbn el-Kevvâ; 4945, 5076, 7599
İbn'ul-Lutbiyye; 1406
İbn el-Medîni; 6041
İbn el-Muallâ; 18
İbn el-Mübârek; 46, 67, 1394, 1606, 1696, 2823, 2845, 2923, 3264, 3378, 3685
İbn el-Münîr; 4670
İbn el-Münkedir; 879, 1531, 6199
İbn el-Münzir; 1609, 1616, 1618, 1888, 1920, 2350
İbn el-Müsennâ; 956, 1493, 1494, 1570, 1638, 1989, 2130, 2349, 2530, 6524
İbn el-Müseyyeb; 1953, 2139, 2344, 3680
İbn Enes; 2847, 3172, 3303, 4715, 5132, 5194, 5271, 5350, 5394, 5557, 6055
İbn en-Nevâha; 3423
İbn er-Rebî'; XI
İbn es-Sabbag; 2094, 2353
İbn es-Sa'dî; 2877
İbn es-Samme; 1709, 1710
İbn Esfiyân ibn Cemşid; 5065
İbn Eslem; 3136, 3977, 5967
İbn eş-Şihâb; 2524
İbn Eşvâ; 6613
İbn Evzâ; 5194
İbn Eyyûb; 1920, 4799, 7265
İbn Ezrak; 5159
İbn Fadl; 3593
İbn Fudâle; 4396
İbn Fûheyre; 7245
İbn Fûrel; 38
İbn Ğanam; 5096, 7534
İbn Ğaylan; 7264
İbn Habîb; 954
İbn Haccâc; 3367, 4921, 7844
İbn Hacer; XI, 3345, 3878, 7586, 7897, 7898, 7903
İbn Hacer el-Askalânî; XIX, XXI
İbn Hacer el-Heytemî; XX
İbn Hâcib; 7595
İbn Haldûn; 3940, 4080, 4084, 4089
İbn Hâlid; 1727
İbn Hamîd; 911
İbn Hânî; 7720
İbn Harân; 3165
İbn Harb; 4712
İbn Hâris; 5159
İbn Harmek; 5382
İbn Hârûn; 3165, 5441
İbn Hasan; 4788, 7013
İbn Hasene; 1354
İbn Hâtîm; 8101
İbn Hayde; 1333
İbn Hayseme; 1579
İbn Hayve; 6644
İbn Hayyân; 3740, 3778, 5860, 7775
İbn Hazkiyâ; 1230
İbn Hazm; XXVI, 735, 878, 883, 1618, 1891, 2143, 2181, 2183, 2274, 2427, 3481, 4620, 4622, 4670, 5430, 5722, 5725, 5755, 5766, 5767, 7216, 7318, 7774
İbn Hâzim; 3273
İbn Hemmâm; XLV
İbn Hibbân; 22, 32, 37, 692, 768, 883, 885, 889, 901, 988, 1003, 1023, 1040, 1044, 1051, 1141, 1295, 1301, 1323, 1355, 1370, 1473, 1493, 1499, 1512, 1529, 1531, 1573, 1580, 1658, 1659, 1662, 1708, 1742, 1882, 1940, 1952, 2090, 2106, 2118, 2144, 2167, 2194, 2349, 2445, 2472, 2502, 2505, 2536, 2577, 2677, 2920, 3134, 3171, 3232, 3284, 3330, 3381, 3405, 3439, 3471, 4290, 4320, 4322, 4682, 4708, 4714, 5432, 5500, 5660, 5930, 6570, 6582, 6583, 6593, 6594, 6717, 7010, 7131, 7532, 7880, 7889, 7894, 7897, 7912, 8189, 8340, 8586
İbn Hibban el-Arabî; 3171
İbn Hisbe; 1365
İbn Hişâm; 839, 840, 1447, 1448, 1462, 1467, 1468, 1469, 1470, 1471, 1472, 3337, 3338, 3339, 3340, 3341, 3342, 3343, 3345, 3346, 3367, 3372, 3374, 3376, 3724, 6503, 6505, 6508, 7280, 7318, 7321, 7341, 7380, 7385, 7386, 7544, 8091, 8354
İbn Huceyre; 7082
İbn Huceyr el-Ekber; 5365
İbn Humeyd; 1141, 1361, 1697, 1700, 1756, 1757, 1787, 1927, 1984, 1986, 1988, 2090, 2107, 2147, 2157, 2158, 2202, 2211, 2215, 2276, 2470, 2472, 2503, 2514, 2518, 2903, 2956, 3295, 3296, 3313, 3796, 3876, 4068, 4241, 5044, 5059, 5122, 5887, 6010, 6355, 6402, 7354, 7475, 7536, 7549, 7922
İbn Hümâm; 3533, 3536, 3537, 3539, 3541, 3544, 3559, 7897
İbn Hüseyin; 4214
İbn Hüşeym; 732
İbn Huzeyfe; 792, 3607
İbn Hüzeyme; 22, 36, 37, 782, 795, 1637, 3656, 4683, 5930, 6582, 6583, 6593, 6594, 6654, 7540, 7982, 8173, 8376

- İbn İbrâhîm; 2071, 4721
 İbn İdrîs; 906, 1880, 4414, 6412, 7904, 7943
 İbn İmrân; 4627, 4666, 5036, 5125, 5127, 5133, 5134, 5171, 5370, 5377, 5625
 İbn İnşâ; 1230
 İbn İshâk; 601, 677, 788, 805, 838, 839, 840, 893, 1239, 1259, 1263, 1264, 1265, 1266, 1358, 1379, 1387, 1446, 1447, 1465, 1550, 1692, 1733, 1740, 1986, 2167, 2199, 3166, 3248, 3258, 3269, 3283, 3316, 3317, 3361, 3364, 3365, 3367, 3368, 3370, 3371, 3372, 3374, 3375, 3376, 3384, 3385, 3449, 3563, 3574, 3576, 3583, 3594, 3967, 4130, 4248, 4416, 4510, 4648, 4652, 4675, 4776, 4777, 4879, 4926, 4933, 4936, 4938, 4964, 5012, 5065, 5073, 5125, 5253, 5254, 5396, 5439, 5440, 5442, 5495, 5509, 5521, 7162, 7195, 7280, 7281, 7318, 7319, 7320, 7321, 7323, 7324, 7340, 7352, 7355, 7358, 7370, 7375, 7438, 7478, 7537, 7543, 7544, 7545, 7563, 7801, 7802, 7844, 8051, 8052, 8054, 8092, 8093, 8119, 8186
 İbn İshâk; 21
 İbn İshâk Amr ibn Meymûn; 4291
 İbn İshâk Yessâr; 1398
 İbn İsmâîl; 4785
 İbn İsmâîl el-Ansârî; 4648
 İbn İyâz; 8510
 İbn Kâ'b; 781
 İbn Kâdî Şahne; 2896
 İbn Kahtân; 6640
 İbn Kalûka; 24
 İbn Kânî; 8691
 İbn Karîb; 7270
 İbn Kâsım; 4322, 5830, 5832
 İbn Katâde; 1187, 1920, 2002
 İbn Kays; 785, 4405
 İbn Kayyim el-Cevzî; 5034, 5750, 5751
 İbn Kelbî; 5498
 İbn Kemâl; 61
 İbn Kenân; 2710
 İbn Kesîr; XI, XII, XIII, XIV, XV, XLIII, XLV, 38, 46, 52, 54, 75, 834, 1468, 1469, 1471, 2015, 2760, 2973, 3201, 3337, 3341, 3342, 3425, 3427, 3491, 3724, 4379, 4932, 5475, 5483, 5484, 5485, 6652, 7165, 7281, 7562, 8830
 İbn Kesîr İsmâîl; XLXI
 İbn Kesîr Tefsîri; XIV, XXVII, 1
 İbn Kevâ; 7472, 7507
 İbn Kudâme; 3538, 3554
 İbn Kûreyb; 2131, 8329
 İbn Kurre; 4837
 İbn Kurt; 1334
 İbn Kuseyf; 719, 6828
 İbn Kuteybe; 3531, 4383, 4670, 5057, 5693, 6584, 7185, 8195, 8473
 İbn Küheyl; 4710
 İbn Kûreyz; 3211
 İbn Lehiâ; 884, 916, 949, 1077, 1167, 1246, 1307, 1308, 1529, 1594, 1753, 1974, 2631, 2846, 3246, 3264, 3576, 3671, 4670, 5863, 5497, 7450, 7457, 6967, 6694, 6190, 7197, 7341, 7422, 7534, 7774, 7947, 8462, 8507, 8544, 8567, 8570
 İbn Lübâbe et-Tâifî; 7548
 İbn Lühey'a; 6540
 İbn Ma'bed; 8744
 İbn Mâce; XX, 17, 22, 23, 25, 52, 75, 76, 598, 600, 636, 718, 721, 732, 744, 774, 788, 800, 877, 883, 885, 899, 908, 909, 911, 916, 918, 922, 923, 928, 932, 958, 960, 966, 1003, 1026, 1044, 1049, 1052, 1067, 1068, 1070, 1076, 1141, 1169, 1267, 1311, 1312, 1313, 1323, 1328, 1329, 1333, 1342, 1367, 1369, 1404, 1405, 1409, 1411, 1424, 1446, 1469, 1493, 1531, 1547, 1549, 1573, 1581, 1582, 1586, 1593, 1600, 1601, 1620, 1665, 1682, 1699, 1702, 1707, 1708, 1731, 1742, 1771, 1881, 1883, 1926, 1927, 1954, 1997, 1999, 2083, 2089, 2090, 2100, 2118, 2120, 2133, 2144, 2145, 2154, 2155, 2160, 2207, 2223, 2276, 2345, 2346, 2354, 2356, 2386, 2411, 2415, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2445, 2454, 2463, 2472, 2473, 2494, 2503, 2506, 2677, 2813, 2815, 2864, 2868, 2876, 2877, 2881, 2883, 2929, 2934, 2936, 2948, 2950, 2956, 2985, 3012, 3023, 3068, 3069, 3095, 3171, 3136, 3216, 3232, 3261, 3272, 3276, 3331, 3442, 3469, 3517, 3520, 3528, 3529, 3532, 3535, 3536, 3537, 3538, 3539, 3542, 3547, 3548, 3554, 3569, 3570, 3586, 3587, 3597, 3655, 3903, 4258, 4317, 4319, 4354, 4388, 4423, 4432, 4435, 4520, 4637, 4647, 4708, 4714, 4722, 4804, 5083, 5097, 5098, 5144, 5154, 5155, 5176, 5275, 5286, 5287, 5339, 5354, 5381, 5383, 5418, 5432, 5433, 5440, 5445, 5489, 5490, 5493, 5495, 5496, 5501, 5502, 5626, 5693, 5736, 5866, 5885, 5927, 5928, 5930, 5969, 6143, 6179, 6409, 6430, 6440, 6471, 6538, 6539, 6548, 6550, 6553, 6560, 6570, 6581, 6583, 6584, 6585, 6589, 6590, 6594, 6653, 6663, 6684, 6701, 6707, 6718, 6738, 6760, 6774, 6782, 6862, 6876, 6902, 6907, 6915, 6950, 6973, 7010, 7059, 7061, 7081, 7124, 7149, 7162, 7234, 7255, 7257, 7265, 7294, 7305, 7390, 7396, 7421, 7437, 7438,

- 7447, 7461, 7497, 7551, 7606, 7608, 7609, 7682, 7709, 7721, 7747, 7748, 7767, 7771, 7806, 7826, 7831, 7843, 7847, 7853, 7861, 7886, 7894, 7897, 7899, 7940, 7941, 7944, 7946, 7968, 7982, 8012, 8056, 8057, 8070, 8071, 8082, 8100, 8187, 8192, 8323, 8339, 8354, 8356, 8359, 8409, 8411, 8436, 8439, 8500, 8548, 8569, 8580, 8585, 8586, 8587, 8689, 8697, 8743, 8807
- İbn Mâce İsrâil; 1267
- İbn Mâcişûn; 5768
- İbn Mafşûd; 8665
- İbn Maîn; 1548, 3190, 3876, 4388, 4707, 7010, 7532, 7609, 8462
- İbn Mâlik; 730
- İbn Ma'mer; 7272
- İbn Maz'un; 4561
- İbn Maz'un kızı Âişe; 7847
- İbn Mende; 4822, 6225, 6916, 6921
- İbn Mende Ebu Abdullah; 5153
- İbn Mehdî; 955, 1002, 1787, 2080, 5163, 5517, 8034
- İbn Merdûyeh; XX, XLV, 50, 600, 607, 681, 683, 685, 712, 717, 768, 769, 776, 782, 783, 789, 793, 794, 797, 800, 806, 842, 870, 882, 906, 907, 927, 928, 932, 949, 970, 1002, 1003, 1004, 1008, 1040, 1044, 1049, 1051, 1061, 1063, 1067, 1075, 1139, 1140, 1169, 1174, 1186, 1192, 1197, 1245, 1313, 1327, 1329, 1358, 1368, 1387, 1395, 1403, 1404, 1443, 1445, 1450, 1494, 1469, 1499, 1504, 1511, 1512, 1521, 1523, 1526, 1527, 1528, 1539, 1545, 1549, 1551, 1570, 1573, 1576, 1577, 1580, 1604, 1621, 1657, 1659, 1661, 1663, 1664, 1669, 1671, 1673, 1708, 1728, 1731, 1736, 1740, 1742, 1746, 1753, 1757, 1764, 1773, 1780, 1778, 1790, 1881, 1918, 1924, 1926, 1940, 1941, 1942, 1943, 1951, 1991, 2038, 2043, 2068, 2074, 2075, 2079, 2107, 2105, 2107, 2195, 2207, 2215, 2217, 2270, 2271, 2356, 2387, 2388, 2409, 2419, 2434, 2437, 2439, 2446, 2473, 2531, 2542, 2577, 2639, 2671, 2676, 2677, 2678, 2680, 2709, 2735, 2788, 2845, 2846, 2852, 2855, 2861, 2863, 2866, 2867, 2879, 2884, 2907, 2953, 3068, 3078, 3079, 3136, 3137, 3190, 3197, 3232, 3246, 3251, 3264, 3271, 3287, 3289, 3303, 3313, 3381, 3413, 3421, 3431, 3435, 3436, 3439, 3470, 3471, 3486, 5675, 7509, 7586, 7895, 8579, 8654
- İbn Merdûyeh İbrâhîm ibn Müslim; 1325
- İbn Merdûyeh Muhammed ibn Ca'fer; 1267
- İbn Merdûyeh Tefsiri; 2866
- İbn Merdûyeh Yûnus ibn Abd'ül-A'lâ; 1322
- İbn Merzûk; 678, 5181
- İbn Mesrûk; 649
- İbn Mes'ûd; 25, 49, 684, 686, 704, 706, 707, 732, 737, 774, 831, 870, 886, 887, 897, 914, 917, 922, 934, 938, 939, 940, 952, 954, 955, 959, 1003, 1039, 1051, 1052, 1060, 1130, 1138, 1242, 1267, 1279, 1313, 1322, 1334, 1334, 1335, 1345, 1350, 1379, 1385, 1386, 1387, 1411, 1493, 1539, 1589, 1606, 1617, 1621, 1622, 1623, 1666, 1686, 1687, 1688, 1696, 1728, 1782, 1784, 1786, 1882, 1899, 1931, 1993, 2000, 2001, 2043, 2044, 2072, 2201, 2206, 2272, 2347, 2448, 2541, 2635, 2636, 2638, 2759, 2810, 2829, 2832, 2859, 2863, 2868, 2871, 2877, 2883, 2933, 2951, 2956, 2957, 2961, 3055, 3162, 3168, 3169, 3185, 3209, 3210, 3230, 3252, 3274, 3301, 3374, 3380, 3388, 3423, 3445, 3572, 3619, 3661, 3663, 3682, 3838, 3848, 3885, 3895, 3896, 3971, 3979, 3989, 3995, 4045, 4048, 4049, 4128, 4135, 4146, 4215, 4258, 4356, 4373, 4374, 4385, 4389, 4409, 4434, 4531, 4557, 4559, 4590, 4606, 4635, 4647, 4654, 4729, 4783, 4803, 4875, 4980, 4983, 5096, 5115, 5133, 5158, 5167, 5172, 5179, 5201, 5286, 5293, 5353, 5359, 5362, 5367, 5368, 5369, 5383, 5386, 5410, 5414, 5415, 5441, 5472, 5488, 5497, 5548, 5557, 5558, 5638, 5810, 5852, 5853, 5854, 5861, 5863, 5876, 5884, 5897, 5931, 5932, 5933, 5934, 5965, 6025, 6040, 6047, 6069, 6085, 6203, 6246, 6301, 6302, 6303, 6309, 6327, 6395, 6404, 6407, 6410, 6412, 6414, 6426, 6430, 6445, 6452, 6453, 6562, 6942, 6949, 6958, 6980, 7002, 7062, 7082, 7172, 7180, 7181, 7183, 7185, 7235, 7263, 7264, 7266, 7267, 7272, 7280, 7332, 7412, 7413, 7461, 7530, 7532, 7533, 7534, 7535, 7538, 7540, 7541, 7548, 7581, 7583, 7584, 7585, 7586, 7625, 7644, 7660, 7661, 7666, 7668, 7691, 7672, 7684, 7689, 7690, 7707, 7741, 7743, 7747, 7748, 7749, 7760, 7764, 7781, 7784, 7808, 7809, 7815, 7819, 7820, 7896, 7937, 7941, 7942, 7946, 7953, 7966, 7968, 7983, 8061, 8065, 8077, 8108, 8136, 8137, 8163, 8170, 8188, 8196, 8204, 8212, 8227, 8228, 8229, 8233
- İbn Meysere; 4981
- İbn Miksem; 1676
- İbn Milhâh el-Ansârî; 1441
- İbn Miskeveyh; 1036, 1037

- İbn Mişâ; 1230
İbn Muallâ; 4981
İbn Muattal; 5802
İbn Muâz; 886, 1438, 1992
İbn Muğîre; 5349, 7178
İbn Muhammed; 4797
İbn Muhaysin; 804, 4129, 5563
İbn Mukarrin; 37
İbn Mûsâ; 1345, 4290, 4713
İbn Musâb; 7704
İbn Mübârek; 780, 883, 1058, 2356, 3211, 3230, 3549, 3671, 3993, 4308, 5435, 7858, 7954, 8220
İbn Mücâhid; 5440
İbn Müleyke; 1762, 4154
İbn Münîr; 7453
İbn Münkedir; 4946, 7202
İbn Müsennâ; 1623, 4819, 5182, 7549, 7967, 8329, 8663
İbn Müseyyeb; 1623, 5123
İbn Münzir; 954, 987, 1173, 3549, 5734, 5883, 5890, 7897, 7903
İbn Müslim Evzaî; 702
İbn Müslim ibn Şihab ez-Zuhrî; 4776
İbn Müzâhim; 4578
İbn Nadr; 1388
İbn Nâfi'; 941
İbn Neciyye; 4996
İbn Nemir; 1366, 5209, 6915
İbn Nûn; 5024, 5025, 5026, 5059
İbn Nûmeyr; 2431, 3601, 6548, 6684, 7754, 8025, 8071
İbn Ömer; 36, 37, 46, 76, 736, 779, 782, 793, 795, 881, 882, 888, 897, 914, 922, 934, 940, 947, 953, 954, 956, 957, 959, 960, 984, 1040, 1076, 1312, 1360, 1388, 1399, 1407, 1410, 1493, 1507, 1512, 1548, 1612, 1615, 1616, 1659, 1660, 1664, 1671, 1694, 1705, 1709, 1727, 1728, 1736, 1744, 1759, 1776, 1788, 1825, 1868, 1879, 1881, 1884, 1931, 1940, 1969, 2002, 2097, 2120, 2130, 2273, 2542, 2722, 2814, 2845, 2852, 2904, 3014, 3068, 3078, 3185, 3197, 3262, 3263, 3297, 3298, 3302, 3379, 3412, 3413, 3441, 3468, 3474, 3486, 3494, 3525, 3529, 3552, 3570, 3915, 4146, 4152, 4215, 4280, 4313, 4405, 4409, 4413, 4471, 4491, 4571, 4589, 4705, 4807, 4942, 4946, 4994, 5112, 5132, 5144, 5262, 5283, 5306, 5314, 5329, 5366, 5391, 5392, 5395, 5408, 5441, 5445, 5446, 5448, 5491, 5495, 5496, 5497, 5501, 5561, 5665, 5701, 5722, 5729, 5730, 5853, 5858, 5861, 5888, 5927, 5929, 5965, 6017, 6229, 6251, 6267, 6950, 6984, 7002, 7063, 7099, 7179, 7183, 7209, 7245, 7311, 7341, 7342, 7349, 7413, 7414, 7415, 7421, 7472, 7478, 7530, 7535, 7377, 7585, 7607, 7608, 7626, 7650, 7694, 7707, 7708, 7739, 7741, 7758, 7764, 7781, 7783, 7784, 7804, 7805, 7810, 7890
İbn Ömer el-Adenî; 7910
İbn Rabia el-Murâdî es-Sayrafî; 3197
İbn Râfi'; 4646
İbn Rahî'am; 1230
İbn Râşid; 4089
İbn Râvendî; 3454
İbn Rebia; 837, 2190
İbn Recâî; 8178
İbn Rifâa; 7406
İbn Revâha; 1756
İbn Rûmân; 3113
İbn Sabâh; 5964
İbn Sâbit; 3705, 7490
İbn Sa'd; 3345
İbn Sa'd; 1462, 1468, 1469, 1472, 3345, 3848, 6507, 6516, 7382
İbn Sa'd es-Sa'dî; 1367
İbn Sa'd el-Vâkidî; 4670
İbn Sa'd ibn Ebu Vakkâs; 4635
İbn Sadaka; 7202
İbn Sahr; 5511
İbn Saîd; 4960, 6961, 7010
İbn Saîd el-Kelbî; 4648
İbn Salâh; XII, 5034, 5058
İbn Sa'lebe; 1662
İbn Sâlim; 4670
İbn Salûbâ; 2363
İbn Sa'saa; 4675
İbn Sayyâd; 7177, 7181
İbn Sebre; 7966
İbn Schl ibn Asker; 4258
İbn Seken; 4314
İbn Sellâm; 3784, 4715
İbn Selâm; 7230
İbn Semaâ; 1887
İbn Sem'an; 6255
İbn Sevâde el-Kindî; 5513
İbn Sevbân; 719
İbn Sevr; 7844
İbn Sibâ; 1941
İbn Silân; 7523
İbn Sinin; 1823
İbn Sînâ; 650, 651, 1037, 1038, 4978, 5319, 7243, 7589, 7590, 8013, 8141, 8426, 8431, 8750, 8774, 8778
İbn Sîrîn; 37, 769, 897, 949, 954, 1073, 1545, 1576, 1617, 1622, 1952, 2145, 2146, 2916,

- 4056, 4594, 4927, 5048, 5861, 5876, 7675,
7687, 7897, 7936, 7937, 8515, 8735
- İbn Süleymân; 1230, 7273
- İbn Süreyc; 5499
- İbn Süreyc el-İskenderânî; 6117
- İbn Sûriyâ; 2345
- İbn Şahin; XX
- İbn Şakik; 2419, 7013
- İbn Şekel; 7941
- İbn Şevzeb; 10, 982, 1246, 2190, 5152, 7657, 7660
- İbn Şihâb; 719, 783, 900, 915, 944, 1062, 1619,
1621, 1637, 1701, 1752, 3593, 4620, 4622,
4623, 5220, 5686, 5729, 5696, 7563, 7839,
7846, 8747
- İbn Şihâb ez-Zührî; 1438, 7319
- İbn Şuayb; 5927
- İbn Şüreyb; 7415
- İbn Şübrume; 901, 949
- İbn Tâb; 5287
- İbn Taberî; 815
- İbn Tâvûs; 1171, 1647, 2350, 2904, 3471, 4324,
5853, 5969
- İbn Teymiye; XI, 1068, 1824, 2172, 2828, 2829,
2895, 2896, 3310, 3841, 8771
- İbn Tufeyl; 1038
- İbn Türk el-İsfehânî; 5569
- İbn Ubeyy; 1468
- İbn Uclân; 6706
- İbn Ukayl el-Ansârî; 7160
- İbn Ukbe; 797, 839, 4670
- İbn Uleyye; 952, 1571, 7956
- İbn Utbe; 837
- İbn Uyeyne; 788, 934, 1449, 1548, 1582, 1876,
1953, 2074, 2845, 2953, 3004, 3107, 3329,
3594, 3870, 3938, 4410, 4414, 5168, 5169,
5275, 6841
- İbn Übeyd; 1969
- İbn Ümeyye; 954
- İbn Ümmü Abd; 8486
- İbn Ümmü Mektûm; 733, 943, 1447, 1871, 5860,
6495, 7888, 7938
- İbn Üsâme; 50
- İbn Vehb; 29, 769, 784, 785, 819, 887, 1049, 1052,
1065, 1395, 1574, 1634, 1752, 2099, 2127,
2155, 2159, 2452, 2456, 2459, 2500, 2537,
2649, 2677, 3005, 3685, 4001, 5098, 5186,
5349, 5447, 5690, 5863, 6247, 6384, 6448,
6638, 6694, 6711, 6919, 6946, 7157, 7257,
7263, 7269, 7493, 7534, 7691, 7696
- İbn Vekî; 1656, 1943, 1952, 2071, 2075, 2211,
2444, 2446, 2798, 2813, 2957, 3190, 3385,
3410, 3583, 3684, 3686, 4004, 4048, 4068,
4073, 6208, 6211, 6247, 6327, 6389, 6401,
6523, 6553, 6596, 6845, 8166, 8368
- İbn Velid ed- Dimaşkî; 4965
- İbn Vessâb; 2042
- İbn Yahyâ; 881, 4708
- İbn Ya'lâ et-Tâifi; 7438
- İbn Ya'mer; 4800
- İbn Ya'rûb; 6640
- İbn Yâşim; 1230
- İbn Yessâr; 700, 7234
- İbn Yemmân; 3333, 5391
- İbn Yezîd; 1283, 1635, 4995, 7218
- İbn Yezid el-Bağdâdî; 7534
- İbn Yûnus; 8110
- İbn Yumin; 1230
- İbn Zâide; 7497
- İbn Zebâle; 4788
- İbn Zeb'arî; 5390
- İbn Zem'a el-Cühenî; 7679
- İbn Zeml; 7680, 7681
- İbn Zeyd; 808, 907, 936, 944, 1007, 1045, 1064,
1120, 1242, 1380, 1389, 1550, 1720, 1722,
1729, 1767, 1775, 1780, 1918, 2268, 2349,
2360, 2512, 2668, 2744, 2800, 3109, 3233,
3247, 3248, 3252, 3281, 3516, 3518, 3839,
4118, 4216, 4379, 4380, 4384, 4435, 4518,
4531, 4571, 4572, 4594, 4726, 4773, 4787,
4791, 4799, 4800, 4803, 4814, 4817, 4936,
4938, 4975, 4997, 5121, 5085, 5118, 5120,
5122, 5131, 5132, 5134, 5158, 5180, 5189, 5190,
5247, 5271, 5340, 5346, 5354, 5388, 5390,
5447, 5487, 5488, 5498, 5523, 5557, 6185,
6947, 6960, 6980, 6983, 7033, 7050, 7079,
7147, 7148, 7152, 7171, 7190, 7232, 7253,
7255, 7290, 7294, 7347, 7348, 7424, 7449,
7493, 7508, 7513, 7521, 7530, 7541, 7556,
7557, 7597, 7601, 7628, 7643, 7656, 7661,
7664, 7674, 7687, 7694, 7720, 7812, 7825,
7852, 7855, 7861, 7917, 7931, 7943, 8033,
8076, 8100, 8102, 8105, 8112, 8117, 8119, 8128,
8153, 8155, 8168, 8178, 8179, 8195, 8197, 8201,
8203, 8217, 8220, 8224
- İbn Zeyd ibn Eslem; 5813, 6395
- İbn Ziyâd; 6380
- İbn Zübeyr; 759, 789, 916, 963, 1615, 1823, 2072,
5442, 5449, 5701, 6180, 6519, 7344, 7397,
7530, 7550, 8164
- İbn Züneyn; 7343
- İbn Zürâre; 7606
- İbrâhîm II, III, 144, 181, 234, 334, 335, 337, 347,
494, 553, 561, 596, 597, 598, 606, 609, 612,
613, 623, 624, 638, 639, 669, 699, 711, 712,
724, 725, 726, 766, 772, 776, 777, 779, 784,
785, 786, 787, 788, 789, 791, 795, 801, 802,

- 817, 826, 891, 893, 894, 897, 900, 909, 913, 915, 917, 931, 934, 940, 943, 946, 950, 954, 963, 1031, 1052, 1230, 1237, 1238, 1268, 1277, 1278, 1279, 1293, 1294, 1303, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1411, 1449, 1541, 1620, 1623, 1624, 1681, 1722, 1734, 1735, 1741, 2511, 2517, 2672, 2694, 2702, 2707, 2709, 2711, 2718, 2724, 2726, 2727, 2728, 2732, 2757, 2770, 2820, 2833, 2838, 2884, 2885, 2906, 3516, 3566, 3600, 5852, 6229, 6957, 6969, 7033, 7089, 7110, 7184, 7193, 7272, 7438, 7457, 7513, 7542, 7543, 7681, 7684, 7749, 7757, 7838, 7846
- İbrâhîm (A.S.); 2499, 2533, 2701, 2703, 2705, 2708, 2710, 2712, 2715, 2716, 2717, 2718, 2721, 2771, 2845, 2870, 2871, 2891, 2946, 2961, 2964, 2969, 3014, 3020, 3039, 3098, 3185, 3195, 3242, 3310, 3311, 3380, 3427, 3495, 3597, 3680, 3681, 3682, 3683, 3684, 3685, 3686, 3706, 3803, 3824, 3851, 3871, 3905, 3916, 3956, 3963, 3964, 3965, 3966, 3967, 3968, 3969, 3971, 3974, 3996, 4006, 4036, 4037, 4054, 4055, 4057, 4069, 4070, 4072, 4090, 4114, 4143, 4151, 4220, 4221, 4258, 4281, 4307, 4345, 4346, 4347, 4348, 4349, 4352, 5829, 5917, 5919, 5991, 6060, 6071, 6072, 6073, 6074, 6075, 6076, 6078, 6087, 6090, 6192, 6205, 6235, 6268, 6269, 6270, 6271, 6276, 6278, 6279, 6280, 6281, 6282, 6283, 6384, 6977, 7005, 7090, 7111, 7129, 7146, 7147, 7164, 7227, 7273, 7285, 7421, 7429, 7489, 7490, 7491, 7507, 7536, 7537, 7543, 7552, 7553, 7554, 7759, 7836, 7837, 7869, 7870, 7878, 7879, 7953, 7963, 8070, 8120, 8121, 8140
- İbrâhîm r.; 7617, 8119, 8129, 8177
- H. İbrâhîm; 6, 62, 793, 796, 797, 819, 821, 992, 1029, 1030, 1034, 1035, 1053, 1143, 1907, 1908, 1916, 1938, 1939, 1944, 1945, 1947, 1958, 1987, 1993, 2002, 2037, 2038, 2040, 2041, 2055, 2100, 2145, 2150, 2174, 2189, 2202, 2203, 2269, 2349, 2352, 2447, 2460, 2466, 2936, 4376, 4398, 4400, 4401, 4406, 4412, 4487, 4494, 4556, 4585, 4589, 4594, 4602, 4605, 4608, 4611, 4612, 4614, 4617, 4620, 4621, 4622, 4623, 4626, 4632, 4636, 4639, 4643, 4644, 4646, 4647, 4649, 4650, 4651, 4652, 4661, 4667, 4670, 4676, 4680, 4682, 4708, 4709, 4710, 4711, 4712, 4722, 4740, 4781, 4793, 4804, 4806, 4812, 4882, 4916, 4965, 4984, 4995, 5044, 5062, 5063, 5065, 5119, 5120, 5147, 5148, 5149, 5150, 5151, 5153, 5156, 5157, 5168, 5216, 5218, 5226, 5227, 5229, 5341, 5342, 5343, 5344, 5346, 5347, 5348, 5349, 5350, 5351, 5383, 5430, 5431, 5442, 5443, 5444, 5448, 5451, 5452, 5454, 5455, 5457, 5458, 5460, 5461, 5462, 5463, 5464, 5468, 5474, 5482, 5513, 5537, 5563, 6340, 6352, 6459, 6472, 6473, 6548, 6580, 6581, 6641, 6642, 6738, 6807, 6808, 6809, 6810, 6811, 6812, 6813, 6814, 6815, 6816, 6817, 6818, 6819, 6820, 6847, 8507, 8705, 8711, 8785
- İbrâhîm (sûre); 625, 626, 670, 1297, 1423, 3138, 3324, 3380, 5142, 5148, 5180, 5181, 5334, 5335, 5438, 5444, 5463, 5489, 5670, 5672, 5675, 5933, 5998, 5999, 6032, 6074, 6101, 6150, 6322, 6441, 6739, 6901, 7719, 7922, 7951, 7967, 8100, 8196, 8222, 8230, 8270, 8391, 8604
- İbrâhîm; 2863, 7957
- İbrâhîm âilesi; 1229, 1230
- İbrâhîm Avazcyn; XLVI
- İbrâhîm Ebu Zür'a; 6568, 6863, 6864
- İbrâhîm el-Halîl; 7218
- İbrâhîm el-Harbî; 5395
- İbrâhîm en-Nehâî; XIV, 728, 732, 735, 747, 781, 783, 1240, 1308, 1322, 1545, 1573, 1576, 1591, 1635, 1684, 1688, 1701, 1705, 1783, 2511, 2513, 2519, 2759, 2846, 2935, 3211, 3308, 3412, 3541, 3558, 3838, 3848, 3912, 4113, 4116, 4220, 4240, 4386, 4409, 4531, 4576, 4804, 4805, 5300, 5445, 5446, 5496, 5498, 5500, 5545, 5696, 5861, 5887, 6017, 6032, 6185, 6239, 6353, 6408, 6412, 6423, 6452, 6684, 6996, 7104, 7159, 7181, 7192, 7424, 7474, 7477, 7478, 7818, 7964, 8108, 8130, 8172, 8178, 8371, 8378, 8425, 8431, 8460, 8486, 8512, 8567, 8575, 8576, 8691
- İbrâhîm et-Teymî; 2150, 3303, 3876, 4301, 4135, 6479, 6866, 8270, 8313
- İbrâhîm Halîl; 1037, 3194, 3195, 3863, 3916
- İbrâhîm Halîlullah; 5062, 5145, 5146, 5147, 5148, 5149, 5150, 5152, 5157, 5341, 5363, 5406, 5447
- İbrâhîm ibn Abbâs; 2155, 2347
- İbrâhîm ibn Abdullah; 6763
- İbrâhîm ibn Abdurrahmân ibn Avf; 5929
- İbrâhîm ibn Ahmed; 8729
- İbrâhîm ibn Alâ; 49
- İbrâhîm ibn Ar'ara; 7165
- İbrâhîm ibn Bekr; 8030
- İbrâhîm ibn Câbir; 7693
- İbrâhîm ibn Dînâr; 7414
- İbrâhîm ibn Duhem; 3333
- İbrâhîm ibn Ebu'l-Abbâs; 1689, 7847, 8734
- İbrâhîm ibn Ebu Able; 1791, 3325, 6414, 8465

- İbrâhîm ibn Ebu Hurre; 3211
İbrâhîm ibn Ebu Hurre el-Cezerî; 4155
İbrâhîm ibn Hakem ibn Ebân; 3708
İbrâhîm ibn el-Müstemire; 1940
İbrâhîm ibn el-Mu'temir; 1788
İbrâhîm ibn en-Nehaî; 1931, 2100, 2131, 2135, 2138, 2210, 2221, 2275, 2346, 2354, 2355, 2414, 2445, 2446, 2468, 2470
İbrâhîm ibn Eş'as; 7417
İbrâhîm ibn Edhem; 6412, 8043
İbrâhîm ibn Fadl; 6705
İbrâhîm ibn Habîb; 6646
İbrâhîm ibn Hakem; 7982
İbrâhîm ibn Hakem ibn Ebân; 7659
İbrâhîm ibn Hakîm; 883
İbrâhîm ibn Hâlid; 1366, 7568, 8812
İbrâhîm ibn Hâmid; 6707
İbrâhîm ibn Hamza; 6781
İbrâhîm ibn Hânî; 7472
İbrâhîm ibn Hâris; 5424, 5680
İbrâhîm ibn Hasan; 6861
İbrâhîm ibn Hâşim el-Begavî; 3320, 3931
İbrâhîm ibn Hâtib; 1197
İbrâhîm ibn Herâse; 1576
İbrâhîm ibn Hişâm; 2039
İbrâhîm ibn Hüseyin; 4647
İbrâhîm ibn İshâk; 1791, 5339, 7605, 7668, 7969, 8355
İbrâhîm ibn İsmâil el-Ansârî; 3656
İbrâhîm ibn İsmâil ibn Uleyye; 1893
İbrâhîm ibn Mehali; 6483
İbrâhîm ibn Mehdî; 3312
İbrâhîm ibn Merzûk; 2419
İbrâhîm ibn Meyseri; 5418, 6047, 6442
İbrâhîm ibn Muhâcir; 5193, 6677, 6767
İbrâhîm ibn Muhammed; 927, 1709, 2038, 3586, 4609, 5370, 6594, 8384, 8434
İbrâhîm ibn Muhammed ibn Yûsuf ibn Seh ; 4520
İbrâhîm ibn Muhtâr; 5484
İbrâhîm ibn Mûsâ; 1046, 1546, 1582, 5026, 6940, 7958, 7959
İbrâhîm ibn Mûsâ er-Râzî; 3592
İbrâhîm ibn Münzir; 3589, 4215, 6045, 6410, 6470
İbrâhîm ibn Müslim; 2494, 7968
İbrâhîm ibn Müslim el-Hicrî; 3209
İbrâhîm ibn Vâ'ile; 7964
İbrâhîm ibn Nasr; 6570
İbrâhîm ibn Sa'd; 1392, 2498, 4222
İbrâhîm ibn Sa'd ibn Ebu Vakkâs; 914
İbrâhîm ibn Saîd; 5056, 7359, 8164, 7836
İbrâhîm ibn Saîd el-Cevherî; 4707, 6707, 7425
İbrâhîm ibn Tahmân; 921, 3386, 3387, 5152, 5153, 6075, 6574, 6636, 7582
İbrâhîm ibn Yahyâ ibn Ebu Yâ'kûb; 6207
İbrâhîm ibn Yahyâ ibn Temmân; 6128
İbrâhîm ibn Yâ'kûb; 1001, 6435, 6903
İbrâhîm ibn Yezid; 1313, 2101, 4073, 5159, 8177
İbrâhîm ibn Yezid en-Nehai; 8742
İbrâhîm ibn Yûnus; 7956, 8569
İbrâhîm ibn Ziyâd; 1879, 1880, 7448, 8319
İbrânî; 62, 3956
İbrânîler; 1542, 1543
İbrâz ibn Sâriye; 7723
el-l'câz; 1591
el-l'câz fi İlm'il-Ferâiz; 1585
İcmâ; 4670
el-İctihâd fî Taleb'i Fadâil'il-Cihâd; XII
el-İdde; 1670
İdrîs; 821, 2007, 2035, 2040, 3003, 3956, 4605, 4607, 4612, 4613, 4617, 4620, 4621, 4627, 4642, 4680
İdrîs (A.S); 5154, 5155, 5156, 5216, 5363, 5364, 5428, 5429, 5430, 6824
İdrîs Ebu Hâtîm; 5990
el-İfsâh; 1639
İfrîkaş; 5068
İfrîkî; 2145
İfrîkiyye; 5068
İfk olayı; 5792, 5793, 5848
İfk; 7318
İhab; 2685
İhlâs; 23, 514, 4996, 4999, 7719
İhlâs Sûresi; 5172, 8786
İhsân; 7244, 7250
İhya; 34, 167, 1136, 1302
İhya'ül Ulûm; 2685, 4825, 4911, 8048
İkbâl; 8677
İkinci Akabe Bîatı; 3222
İkinci Constantinople Konsili; 2031, 2179, 2182, 2184
İkizler Burcu; 6033, 6035
el-İklîl; 6641
İkra' Sûresi; 7531
İkrime; XIV, XLV, 7, 10, 37, 601, 607, 676, 677, 693, 699, 701, 712, 730, 741, 757, 759, 761, 768, 774, 776, 777, 779, 784, 785, 787, 788, 789, 791, 795, 798, 801, 802, 806, 808, 823, 837, 868, 871, 876, 876, 879, 883, 888, 891, 893, 897, 900, 902, 911, 914, 915, 916, 940, 943, 944, 950, 953, 963, 980, 1005, 1035, 1038, 1064, 1125, 1130, 1167, 1186, 1193, 1240, 1242, 1246, 1275, 1308, 1312, 1314, 1326, 1332, 1344, 1346, 1357, 1358, 1379, 1438, 1445, 1449, 1468, 1469, 1541, 1545, 1550,

6511, 1573, 1976, 1578, 1594, 1595, 1605, 1606, 1607, 1610, 1611, 1617, 1635, 1665, 1672, 1675, 1681, 1686, 1689, 1695, 1729, 1730, 1731, 1732, 1733, 1757, 1760, 1779, 1868, 1875, 1876, 1918, 1931, 1972, 1981, 1989, 2007, 2081, 2086, 2093, 2128, 2135, 2145, 2150, 2152, 2160, 2164, 2177, 2191, 2193, 2213, 2215, 2347, 2349, 2360, 2361, 2376, 2412, 2413, 2437, 2441, 2444, 2445, 2467, 2468, 2470, 2476, 2496, 2498, 2511, 2513, 2515, 2517, 2637, 2638, 2668, 2722, 2729, 2735, 2787, 2795, 2798, 2809, 2814, 2842, 2851, 2878, 2919, 2929, 3070, 3072, 3079, 3109, 3111, 3137, 3139, 3182, 3191, 3229, 3232, 3233, 3259, 3260, 3263, 3266, 3271, 3280, 3284, 3288, 3296, 3297, 3318, 3335, 3374, 3378, 3388, 3393, 3412, 3424, 3432, 3449, 3479, 3501, 3503, 3516, 3564, 3651, 3671, 3700, 3707, 3795, 3873, 3912, 3938, 3973, 4000, 4001, 4044, 4045, 4047, 4048, 4056, 4058, 4068, 4073, 4092, 4120, 4124, 4146, 4214, 4216, 4219, 4240, 4249, 4259, 4261, 4300, 4312, 4313, 4352, 4359, 4380, 4384, 4388, 4413, 4416, 4435, 4506, 4531, 4552, 4556, 4575, 4578, 4582, 4715, 4725, 4742, 4789, 4794, 4795, 4795, 4819, 4875, 4879, 4920, 4923, 4926, 4933, 4938, 4983, 5055, 5057, 5059, 5063, 5066, 5071, 5081, 5111, 5120, 5122, 5129, 5137, 5147, 5159, 5164, 5165, 5170, 5180, 5190, 5194, 5199, 5205, 5208, 5240, 5249, 5251, 5262, 5266, 5271, 5280, 5281, 5300, 5305, 5310, 5329, 5380, 5386, 5387, 5426, 5435, 5444, 5448, 5449, 5493, 5498, 5511, 5517, 5523, 5524, 5548, 5557, 5560, 5567, 5634, 5654, 5689, 5690, 5699, 5855, 5861, 5863, 5865, 5887, 5898, 5926, 5970, 5998, 6000, 6024, 6025, 6033, 6042, 6048, 6054, 6074, 6085, 6093, 6096, 6110, 6113, 6115, 6124, 6142, 6153, 6185, 6190, 6199, 6223, 6246, 6248, 6249, 6315, 6320, 6328, 6239, 6330, 6332, 6333, 6334, 6349, 6353, 6377, 6378, 6379, 6395, 6397, 6401, 6402, 6408, 6420, 6445, 6457, 6466, 6471, 6478, 6498, 6520, 6565, 6577, 6578, 6600, 6602, 6604, 6611, 6633, 6634, 6643, 6652, 6655, 6688, 6690, 6693, 6707, 6719, 6720, 6721, 6742, 6754, 6759, 6767, 6773, 6782, 6785, 6787, 6789, 6813, 6818, 6819, 6825, 6829, 6844, 6899, 6910, 6969, 6985, 6996, 7030, 7033, 7058, 7059, 7063, 7068, 7097, 7147, 7157, 7159, 7163, 7166, 7178, 7185, 7190, 7199, 7229, 7232, 7239, 7255, 7260, 7266, 7268, 7321, 7348, 7349, 7354, 7355, 7367, 7372, 7384,

7443, 7460, 7465, 7473, 7474, 7490, 7507, 7530, 7535, 7536, 7550, 7552, 7567, 7597, 7604, 7627, 7643, 7644, 7647, 7658, 7660, 7665, 7667, 7671, 7673, 7681, 7685, 7687, 7694, 7699, 7703, 7707, 7718, 7721, 7758, 7775, 7788, 7803, 7813, 7833, 7843, 7855, 7903, 7917, 7932, 7937, 7941, 7963, 7964, 7965, 7967, 7971, 8057, 8058, 8062, 8077, 8086, 8096, 8101, 8102, 8104, 8105, 8117, 8119, 8128, 8129, 8153, 8162, 8165, 8170, 8174, 8177, 8178, 8182, 8194, 8195, 8202, 8208, 8216, 8217, 8221, 8253, 8269, 8270, 8285, 8310, 8313, 8320, 8321, 8324, 8330, 8340, 8370, 8371, 8377, 8400, 8401, 8407, 8425, 8435, 8436, 8444, 8445, 8447, 8449, 8456, 8460, 8462, 8467, 8472, 8478, 8487, 8497, 8512, 8513, 8545, 8575, 8578, 8654, 8662, 8663, 8664, 8668, 8690, 8691, 8696, 8689, 9699, 8700, 8712, 8729, 8747, 8748, 8811

İkrime ibn Ammâr; 1409, 1727, 3253, 6480

İkrime ibn Ammâr el-Yemânî; 3251

İkrime ibn Ebu Cehil; 1353, 3299, 2324, 6328 el-İlcl; 7539

İlliyyin; 2949, 3238, 4626, 4666, 4718, 5255, 6339, 8361

İlyâ; 4602, 4653

İlyâs (A.S); 2038, 2725, 4912, 5035, 5157, 6970, 6334, 6824

İmâmüddin Ebu'l-Fida; 1

İmagination; 4855

İmâm Abd ibn Humeyd; 4317, 7026

İmâm Abdurrahmân ibn Zeyd ibn Eslem; 6242

İmâm Abdurrahîm ibn İbrâhîm; 7695

İmâm Ahmed ibn Hanbel; 16, 18, 19, 25, 28, 37,

46, 50, 2494, 2505, 2530, 2531, 2534, 2535, 2611, 2613, 2631, 2635, 2638, 2640, 2672, 2675, 2676, 2677, 2679, 2685, 2692, 2709, 2722, 2723, 2790, 2798, 2808, 2811, 2820, 2821, 2822, 2845, 2852, 2864, 2867, 2876, 2877, 2880, 2881, 2882, 2883, 2884, 2886, 2890, 2918, 2920, 2943, 2950, 2972, 2973, 2988, 2989, 3011, 3012, 3014, 3015, 3023, 3044, 3075, 3081, 3095, 3101, 3650, 3795, 3832, 3833, 3836, 3837, 3875, 3902, 3903, 3915, 3934, 3937, 3938, 3979, 3984, 3993, 3994, 3995, 3996, 3998, 4031, 4034, 4035, 4072, 4090, 4141, 4142, 4146, 4147, 4148, 4149, 4152, 4220, 4222, 4223, 4232, 4236, 4239, 4241, 4247, 4253, 4257, 4258, 4287, 4288, 4290, 4300, 4313, 4315, 4317, 4318, 4319, 4354, 4359, 4375, 4388, 4417, 4423, 4431, 4432, 4433, 4513, 4519, 4560, 4561, 4570, 4571, 4575, 4582, 4601, 4606, 4608, 4609,

4620, 4622, 4623, 4631, 4632, 4634, 4636,
 4637, 4639, 4683, 4694, 4702, 4705, 4709,
 4712, 4717, 4719, 4720, 4721, 4722, 4725,
 4728, 4729, 4739, 4740, 4780, 4784, 4793,
 4804, 4807, 4811, 4814, 4818, 4921, 4925,
 4931, 4932, 4980, 4981, 4983, 4984, 4989,
 4990, 4994, 4996, 5000, 5652, 5659, 5668,
 5669, 5673, 5687, 5688, 5689, 5691, 5692,
 5693, 5695, 5697, 5701, 5702, 5707, 5709,
 5710, 5719, 5731, 5736, 5737, 5743, 5755,
 5756, 5758, 5759, 5765, 5767, 5768, 5770,
 5773, 5775, 5778, 5779, 5780, 5784, 5786,
 5787, 5789, 5790, 5792, 5800, 5801, 5808,
 5809, 5821, 5822, 5823, 5825, 5828, 5829,
 5830, 5832, 5833, 5837, 5841, 5843, 5844,
 5845, 5848, 5850, 5852, 5854, 5856, 5857,
 5858, 5864, 5865, 5885, 5900, 5901, 5927,
 5931, 5958, 5960, 5963, 5968, 5969, 5971,
 5973, 5991, 6004, 6024, 6027, 6037, 6039,
 6040, 6041, 6043, 6048, 6104, 6105, 6106,
 6113, 6116, 6128, 6142, 6166, 6177, 6179, 6187,
 6191, 6206, 6226, 6229, 6244, 6263, 6277,
 6282, 6940, 6941, 6943, 6945, 6949, 6950,
 6953, 6957, 6959, 6960, 6973, 6982, 7000,
 7001, 7002, 7010, 7011, 7053, 7054, 7058,
 7059, 7061, 7080, 7081, 7082, 7097, 7099,
 7100, 7106, 7107, 7126, 7139, 7140, 7141, 7160,
 7161, 7166, 7181, 7197, 7226, 7229, 7235,
 7256, 7257, 7260, 7262, 7265, 7266, 7267,
 7292, 7293, 7302, 7305, 7306, 7309, 7317,
 7325, 7333, 7334, 7344, 7353, 7359, 7364,
 7371, 7372, 7375, 7390, 7396, 7398, 7400,
 7401, 7403, 7405, 7406, 7407, 7409, 7410,
 7412, 7415, 7416, 7417, 7419, 7421, 7422,
 7424, 7425, 7438, 7446, 7447, 7456, 7458,
 7459, 7461, 7462, 7464, 7465, 7477, 7478,
 7489, 7497, 7509, 7513, 7521, 7522, 7528,
 7529, 7532, 7536, 7538, 7539, 7540, 7545,
 7547, 7548, 7550, 7568, 7580, 7581, 7582,
 7583, 7584, 7585, 7606, 7607, 7608, 7609,
 7610, 7625, 7643, 7654, 7661, 7662, 7668,
 7675, 7677, 7679, 7682, 7683, 7687, 7689,
 7690, 7691, 7695, 7704, 7705, 7708, 7719,
 7720, 7721, 7723, 7724, 7726, 7735, 7737,
 7738, 7752, 7754, 7756, 7758, 7762, 7763,
 7764, 7767, 7768, 7769, 7770, 7777, 7780,
 7781, 7783, 7784, 7785, 7786, 7791, 7804,
 7806, 7809, 7811, 7812, 7814, 7815, 7821,
 7827, 7830, 7834, 7835, 7840, 7843, 7844,
 7847, 7848, 7849, 7851, 7857, 7858, 7859,
 7861, 7864, 7869, 7881, 7882, 7885, 7886,
 7894, 7902, 7903, 7904, 7909, 7913, 7914,
 7930, 7932, 7933, 7937, 7938, 7940, 7941,

8086, 8087, 8100, 8102, 8103, 8107, 8110, 8125,
 8163, 8164, 8165, 8166, 8167, 8176, 8179, 8181,
 8184, 8187, 8192, 8198, 8200, 8204, 8208,
 8209, 8225, 8826, 8827, 8828

İmâm Ahmed ibn Teymiyye; 3310

İmâm Ali; 4177, 8039

İmâm ibn el-Medîni; 5665

İmâm Ebu Hanîfe; 3482, 3545, 3546, 3550, 3975,
 5686, 5688, 5695, 5706, 5709, 5710, 5711,
 5712, 5713, 5715, 5717, 5720, 5723, 5725,
 5730, 5731, 5736, 5737, 5740, 5741, 5745,
 5749, 5752, 5753, 5755, 5756, 5758, 5759,
 5760, 5761, 5764, 5768, 5769, 5771, 5773,
 5775, 5776, 5777, 5778, 5779, 5780, 5783,
 5785, 5786, 5787, 5789, 5790, 5791, 5822,
 5823, 5824, 5828, 5830, 5832, 5833, 5838,
 5841, 5842, 5867, 5868, 5870, 5876, 5886,
 5968, 6206, 7244, 8172, 8210

İmâm Beğavî; 7816

İmâm Buhârî; 2675

İmâm Ebu Abdullah el-Buhârî; 7879

İmâm Ebu Abdullah ibn Battâ; 3109

İmâm Ebu Abdullah Muhammed ibn Zeyd ibn
 Mâce el-Kazvîni; 4520

İmâm Ebu Amr el-Evzaî; 3448, 3504

İmâm Ebu Bekr Abdullah ibn Muhammed ibn
 Ebu Dünyâ ; 7953

İmâm Ebu Bekr Abdullah ibn Zübeyr el-
 Humeydî; 4387

İmâm Ebu Bekr Ahmed ibn Amr ibn Abdülhâ-
 lik el-Bezzâr; 3389, 3590

İmâm Ebu Bekr ibn Ebu Şeybe; 6154

İmâm Ebu Ca'fer ibn Cerîr; 3132, 3253, 3413,
 3445, 3471, 3583, 5990

İmâm Ebu Ca'fer ibn Cerîr Taberî; 7688, 7874

İmâm Ebu Ca'fer et-Taberî; 3244, 3591, 7875

İmâm Ebu Dâvûd; 3382, 3516, 3520

İmâm Ebu İsmâ il et-Tirmizî; 3586

İmâm Ebu İsmâ il Muhammed ibn İsmâ il et-
 Tirmizî; 4630

İmâm Ebu'l Hasan el-Merginânî; 2812

İmâm Ebu'l-Kâsım es-Süheylî; 4065

İmâm Ebu Muhammed ibn Ebu Hâkim; 3189

İmâm Ebu Nasr İsmâ il ibn Hammâd el-
 Cevherî; 5963

İmâm Ebu Ubeyd; 7509

İmâm Ebu Ubeyd Kâsım ibn Sellâm; 3233

İmâm Ebu Ya'lâ el-Mavsilî; 2882

İmâm Ebu Yûsuf; 3541, 3544, 3644, 3646, 5708,
 5709, 5712, 5717, 5720, 5736, 5740, 5744,
 5745, 5749, 5759, 5761, 5769, 5775, 5778,
 5784, 5787, 5791, 5828, 5838, 7901
 7942, 7950, 7958, 7960, 7961, 7966, 7968.

7969, 7979, 7981, 7982, 8010, 8012, 8021, 8025, 8031, 8032, 8033, 8035, 8056, 8057, 8068, 8069, 8070, 8071, 8072, 8073, 8082,
 İmâm Ebu'l-Abbâs ibn Teymiyye; 4091
 İmâm et-Teymî; 3093
 İmâm'ül-Harameyn; 957, 1670
 İmâmeyn; 7890
 İmâmiyye; 1543, 2290
 İmâm Gazâlî; 3536, 8048
 İmâm Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî; 6951
 İmâm Hâfız Ya'lâ Ahmed ibn Ali ibn Müsen-nâ; 7009
 İmâm Hasan; 3558, 5721
 İmâm ibnel Cevziyye; 7586
 İmâm Talha; 4397
 İmâm ibn Teymiyye; 5750, 5751
 İmâm Leys ibn Sa'd; 3552
 İmâm Mâlik; XX, 2810, 2811, 2812, 2822, 3545, 3549, 3552, 3554, 3570, 3644, 4047, 4513, 4663, 4670, 4714, 4778, 5686, 5688, 5690, 5695, 5706, 5708, 5710, 5711, 5712, 5713, 5715, 5717, 5719, 5724, 5725, 5731, 5735, 5736, 5737, 5743, 5751, 5752, 5757, 5758, 5759, 5760, 5761, 5764, 5767, 5768, 5769, 5771, 5773, 5775, 5777, 5778, 5779, 5780, 5783, 5784, 5785, 5786, 5787, 5789, 5790, 5821, 5822, 5825, 5828, 5829, 5830, 5832, 5833, 5837, 5841, 5842, 5844, 5845, 5846, 5847, 5867, 5963, 6017, 6027, 6053, 6159, 6205, 6249, 6626, 7079, 7325, 7390, 7391, 7707, 7708, 7709, 7720, 7751, 7773, 7774, 7816, 7859, 8216, 8355
 İmâm Mâlik ibn Enes; 3135
 İmâm Muhammed; 3541, 3544, 5708, 5709, 5717, 5721, 5724, 5736, 5744, 5748, 5749, 5759, 5761, 5764, 5769, 5775, 5778, 5785, 5828, 5838
 İmâm Muhammed ibn Hasan; 7890
 İmâm Muhammed ibn İdrîs çe-Şâfiî; 7720
 İmâm Muhammed ibn İshâk; 3494
 İmâm Muhammed ibn İshâk ibn Yessâr; 3282, 5804, 7028
 İmâm Muhammed ibn Nasr el-Mervezî; 7310, 8189
 İmâm Müslim ibn Haccâc; 5958, 6183
 İmâm Nevevî; 3545
 İmâm Râzî; 3397
 İmâm Serahsî; 3552
 İmâm Sibeveyh; 3531
 İmâm Şâfiî; XII, 2506, 2704, 2711, 2712, 2723, 2786, 3363, 3543, 3551, 3644, 3975, 5688, 5706, 5708, 5711, 5712, 5717, 5719, 5724,

5731, 5755, 5558, 5767, 5768, 5773, 5777, 5780, 5783, 5784, 5786, 5787, 5789, 5790, 5821, 5822, 5823, 5825, 5828, 5829, 5830, 5832, 5833, 5837, 5841, 5843, 5844, 5846, 5886, 6024, 6027, 7240, 7462, 7554, 7890, 7902
 İmâm Tahâvî; 2828
 İmâm Takiyüddin ibn Teymiyye; 3841
 İmâm Ulvî; 4799
 İmâm Vâsıtî; 8039
 İmâm Zeyd; 5764
 İmâm Züfer; 5712, 5725, 5745, 5764, 5767, 5768, 5769
 İmâm Zühri; 4670, 4683
 İmâre; 1627, 7842
 İmâre Bint Hamza; 1239
 İmâre ibn Abdullah; 4994
 İmâre ibn Caziyye; 1390
 İmâre ibn Huzeyme; 1123
 İmâre ibn Ka'kâ; 4072
 İmâre ibn Velîd; 7870
 İmâre ibn Zâzân; 4290
 İmâre el-Kattân; 3837, 7695
 İmâre ibn Abd; 3093
 İmâre ibn Beşşâr; 6453
 İmâre ibn Döver; 7688
 İmâre ibn Hâris es-Sülemî; 4154
 İmâre ibn Hasîn; 626
 İmâre ibn Hişâm; 8447
 İmâre ibn Hudayr; 2851, 5898
 İmâre ibn Husayn; 778, 1039, 1336, 1506, 1617, 1627, 1628, 1631, 1632, 1707, 1728, 1786, 3902, 3906, 3907, 4418, 5407, 5408, 5409, 5681, 6301, 6806, 6958, 7107, 7940, 7942, 8069, 8410, 8446, 8447, 8471
 İmâre oğlu Mûsâ; 1003, 1148, 1512, 2730, 3308, 4281, 7696, 8668
 İmâre ibn Sâmi; 8446
 İmâre ibn Uyeyne; 2815
 İmâre ibn Yaşil; 1230
 İmâre ibn Zabyan; 6389
 İmâre ibn Zâide; 5286
 İmâre kızı Meryem; 7965, 7977, 7978, 7979
 İmrân; 1230, 1237, 1245, 1246, 1252, 1695, 2000, 2097, 2130, 2196, 2347, 2353, 2432, 2446, 4151, 4627, 4635, 4999, 6454, 7408, 7497, 7964
 İmrân Âilesi; 1229, 1230
 İmrân Ebu Hüzeyl; 7197
 İmrî'ül-Kays; 1286, 1597, 1714, 3715, 3984
 İmrî'ül-Kays oğlu Kays; 3364
 İmtâ el-Esmâ; 3362, 3364, 3365, 3371

el-İnâ
 İnâye
 el-İnt
 el-İnb
 İncil;
 11-
 12-
 34-
 37-
 49-
 53-
 63-
 77-
 81-
 İndra;
 İnfitâ
 İnfitâ
 İngiliz
 İngiliz
 İngiliz
 16-
 48-
 İngiliz
 İngiliz
 İnsan
 32-
 63-
 819-
 "İnsan
 İnsan
 İnsan
 İnsan
 İnşikâ
 İnşiral
 İrâkî;
 İrâk il
 İrân; 5
 329-
 350-
 377-
 401-
 547-
 637-
 719-
 İrân T
 İranlı
 İrânî
 İrem
 İrem;
 el-İrşâ
 İrşâd'
 Ke
 Hz.İsâ

el-İnâye; 3877
 İnâye; 7890
 el-İnbâ Zikr'i Kabâil'ir-Ruvât; 6642
 el-İnbâh; 7420
 İncil; 17, 18, 19, 47, 711, 712, 807, 1143, 1148, 1149, 1150, 1155, 1205, 1251, 1252, 1263, 1277, 1288, 1294, 1496, 2519, 2520, 3069, 3452, 3453, 3660, 3661, 3672, 2673, 3675, 3676, 3739, 3745, 3883, 3943, 4280, 4641, 4644, 4913, 4915, 4916, 4917, 5135, 5237, 5296, 5376, 5394, 6007, 6099, 6176, 6223, 6224, 6310, 6498, 7329, 7338, 7388, 7712, 7724, 7725, 7759, 7760, 7761, 7869, 7870, 8152, 8153, 8197, 8522, 8746
 İndra; 56
 İnfitâr; 2672, 4702, 7446, 7826, 7926, 8229
 İnfitâr Sûresi; 6910, 8329, 8337, 8460
 İngiliz; 1083, 3462
 İngiliz Yasaları; 2250
 İngiltere; 1088, 1091, 1093, 1094, 1096, 1097, 1648, 1652, 2573, 2669, 3632, 4748, 4759, 4857, 4865, 5065
 İngiliz Richarde; 3462
 İngiliz İlimler Ansiklopedisi; 4550
 İnsan (Suresi); 65, 238, 289, 684, 1305, 1759, 3258, 3345, 5051, 5120, 5183, 5437, 5933, 6359, 6774, 6962, 7649, 7661, 7684, 8172, 8192, 8207, 8225, 8463, 8570, 8625
 "İnsan Bu Mechul"; 5577
 İnsan Etüdleri Entitüsü Müdürlüğü; 8089
 İnsan ve Dünyasının Hârikaları; 8090
 İnsan Yalnız Değildir; 8090
 İnşikâk Sûresi; 6001, 7653, 8203, 8204, 8567
 İnşirah Suresi; 3256, 7535, 7949, 8168, 8701
 İrâkî; 7582
 İrâk ibn Mâlik; 3468, 7887
 İrân; 56, 337, 425, 449, 1024, 3262, 3277, 3286, 3292, 3320, 3360, 3400, 3460, 3461, 3467, 3566, 3713, 3713, 3719, 3720, 3721, 3722, 3724, 3843, 3952, 3956, 4347, 4735, 4814, 4015, 5032, 5062, 5065, 5074, 5075, 5374, 5429, 5957, 6326, 6328, 6329, 6330, 6332, 6333, 6334, 6335, 6457, 6499, 7083, 7103, 7194, 7313, 7352, 8383, 8385, 8802
 İrân Tarihi; 3720
 İranlılar; 7181, 7349, 7581, 7880, 7962
 İranlı Selmân; 3956
 İrem (Sam'ın oğlu); 6085
 İrem; 8449
 el-İrşâd; 1670
 İrşâd'ül-Akl'is-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'ân'il-Kerîm; XLVI
 Hz.İsâ; 49, 56, 61, 64, 672, 674, 709, 819, 872,

874, 904, 989, 1015, 1149, 1151, 1154, 1155, 1157, 1168, 1230, 1235, 1236, 1238, 1239, 1242, 1243, 1247, 1248, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1255, 1256, 1257, 1258, 1259, 1260, 1261, 1262, 1263, 1264, 1265, 1266, 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1274, 1289, 1291, 1292, 1293, 1294, 1333, 1334, 1343, 1506, 1507, 1508, 1511, 1907, 1910, 1911, 1912, 1945, 1976, 1981, 1983, 1984, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1998, 2001, 2002, 2003, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2020, 2023, 2024, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2063, 2064, 2067, 2081, 2138, 2145, 2169, 2176, 2179, 2180, 2182, 2184, 2186, 2189, 2207, 2358, 2382, 2415, 2416, 2427, 2520, 2521, 2523, 2524, 2525, 2527, 2528, 2529, 2531, 2532, 2533, 2535, 2536, 2554, 2671, 2718, 2725, 2727, 2752, 2852, 2931, 2964, 2999, 3114, 3185, 3186, 3380, 3427, 3461, 3661, 3676, 3722, 3805, 3808, 3881, 3925, 3943, 4059, 4134, 4137, 4151, 4248, 4307, 4308, 4346, 4384, 4423, 4466, 4563, 4591, 4607, 4611, 4613, 4615, 4617, 4620, 4622, 4623, 4627, 4630, 4632, 4633, 4634, 4636, 4641, 4642, 4644, 4647, 4649, 4663, 4666, 4680, 4708, 4709, 4710, 4781, 4783, 4785, 4787, 4806, 4812, 4913, 4915, 4916, 4941, 4957, 4959, 4977, 5058, 5062, 5124, 5125, 5126, 5127, 5129, 5130, 5132, 5134, 5135, 5136, 5137, 5138, 5139, 5140, 5141, 5142, 5150, 5151, 5155, 5156, 5157, 5175, 5185, 5219, 5295, 5296, 5300, 5312, 5350, 5377, 5381, 5382, 5383, 5384, 5387, 5388, 5389, 5390, 5478, 5562, 5634, 5636, 5961, 5994, 6099, 6176, 6177, 6178, 6183, 6223, 6322, 6331, 6366, 6379, 6411, 6454, 6469, 6472, 6473, 6654, 6665, 6726, 6733, 6953, 6957, 7005, 7089, 7111, 7130, 7159, 7160, 7161, 7162, 7163, 7181, 7182, 7186, 7195, 7218, 7241, 7242, 7274, 7285, 7292, 7429, 7447, 7506, 7628, 7629, 7696, 7760, 7761, 7867, 7868, 7869, 7875, 7879, 7993, 8136, 8146, 8315, 8320, 8385, 8512, 8515, 8518, 8553, 8680, 8706, 8713, 8758, 8785, 8795
 İsâ ibn Abdurrahmân; 4147
 İsâ ibn Âsım; 949
 İsâ ibn Muğîre; 1722
 İsâ ibn Muhammed; 8465
 İsâ ibn Osmân İsâ er-Remlî; 7583
 İsâ ibn Ömer ibn İmrân es-Semerkandî; 7858
 İsâ ibn Sinân; 636

- 5727, 5738, 5741, 5750, 5815, 5829, 5877, 5878, 5879, 5887, 5888, 5891, 5892, 5893, 5894, 5895, 5914, 5954, 5956, 5957, 5958, 5987, 6043, 6048, 6116, 6147, 6154, 6168, 6169, 6263, 6268, 7290, 7308, 7317, 7319, 7325, 7328, 7329, 7330, 7331, 7357, 7359, 7367, 7379, 7380, 7381, 7383, 7385, 7386, 7387, 7388, 7403, 7405, 7410, 7421, 7423, 7424, 7425, 7428, 7433, 7478, 7480, 7492, 7544, 7668, 7697, 7738, 7762, 7821, 7843, 7863, 7866, 7871, 7896, 7899, 7900, 7918, 7920, 7921, 7969, 7973, 7974, 7975, 7976, 7977, 8035, 8039, 8044, 8048, 8049, 8050, 8051, 8088, 8136, 8140, 8146, 8150, 8152
- İslâmiyet; 7084
- İslâm Ansiklopedisi; 3573
- İslâma Dâvet; 1151
- İslâm Düşüncesi; 8681
- İslâm Düşüncesine Giriş; 3717, 3726
- İslâm Düşüncesinde San'at; 8561
- İslâm Düşüncesinin Esasları ve Hususiyetleri; 2907
- İslâm Ceza Hukuku; 1811, 1835, 1851, 5791, 5815, 5816, 5818, 5819, 5834, 5835, 5836, 5839, 5840, 5847
- İslâm Hukuku; 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2248, 2249, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2310, 2318, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2332, 2338, 2339
- İslâm Hukukunda İctihâd; 5112
- İslâm'a Göre İnsan Psikolojisi; 5619
- İslâm Peygamberi; 3717, 3725
- İslâm'da Sosyal Adalet; 3627
- İslâm Terbiyesinin Metodu; 6368, 6369
- İslâm'da Zekât Müessesesi; 3559, 3650
- el-İslâm ve Müşkilât'ul-Hadâre; 8619
- İslanda; 4441
- İslav; 2591
- İsmâîl; 19, 62, 612, 613, 775, 958, 1169, 1238, 1268, 1285, 1293, 1294, 1308, 1547, 1608, 1712, 1908, 2037, 2038, 2070, 2100, 2144, 2168, 2189, 2205, 2692, 2700, 2701, 2715, 2725, 2727, 2820, 3096, 3099, 3485, 3495, 3956, 3966, 4114, 4126, 4141, 4281, 4345, 4346, 4348, 5829, 5830, 5917, 6075, 6281, 6353, 6429, 6641, 6766, 6812, 6813, 6814, 6816, 6818, 6819, 6820, 6821, 7305, 7410, 7538, 7617, 7764, 8025, 8031, 8670, 8081, 8465
- el-İsmâîlî; 5433
- İsmâîl Cerrahoglu; XIII, XIV
- İsmâîl el-Kâdî; 6534
- İsmâîl es-Süddî; 4670
- İsmâîl Fennî; 7593, 7594
- İsmâîl Hakkı; 46, 619, 621, 628, 631, 1208, 2007, 2059, 2172, 2175
- İsmâîl Hakkı Bursevî; 28, 46, 48, 619, 621, 628, 631, 1190, 1208, 1517, 2007, 2059, 2172, 2175, 4162, 4661, 4663, 4664, 4701, 4743, 4850, 4852, 8258, 8290, 8292, 8335, 8342, 8345, 8416, 8480, 8770
- İsmâîl Hakkı Şengüler; XLVI
- İsmâîl ibn Abdullah; 1871, 8568
- İsmâîl ibn Abdurrahmân el-Süddî; 5
- İsmâîl ibn Ali; 1512, 7683
- İsmâîl ibn Aliyye; 2146
- İsmâîl ibn Ayyâs; 883, 1338, 1891, 1969, 4237, 4242, 5156, 5165, 5863, 5886, 6453, 6806, 6954, 6958, 6959
- İsmâîl ibn Ca'fer; 1130, 1969, 2431, 3274, 4148, 6550, 6588, 8413, 8741
- İsmâîl ibn Ebu Dâvûd; 8560
- İsmâîl İbn Ebu Hâlid; 596, 922, 1052, 1408, 1940, 2502, 3186, 3412, 3903, 5118, 5306, 6088, 6493, 6562, 6741, 6841, 6857, 7013, 7449, 8698, 8804
- İsmâîl ibn Ebu Hâris; 3872, 4340
- İsmâîl ibn Ebu İdrîs; 2091
- İsmâîl ibn Ebu Ubey; 4606
- İsmâîl ibn Ebu Übeys; 6587
- İsmâîl ibn Ebu Üveys; 3593, 6595, 8579
- İsmâîl ibn el-Hatîb; 1
- İsmâîl ibn Hafis; 7977
- İsmâîl ibn Hasan; 888, 4982
- İsmâîl ibn İbrâhîm; 10, 699, 733, 2876, 4433, 4571, 4582, 4625, 4665, 4981, 5930, 6429, 7100, 7262, 8540
- İsmâîl ibn İbrâhîm ibn Ukbe; 3673
- İsmâîl ibn İshâk; 6590, 6591, 6592, 6594, 6595, 6596, 6597, 6599
- İsmâîl ibn Kesîr; XI, 2155
- İsmâîl ibn Kostantin; 8497
- İsmâîl ibn Mes'ûd; 1324
- İsmâîl ibn Muhammed; 7390
- İsmâîl ibn Muhammed ibn Sâbit ibn Kays; 7399
- İsmâîl ibn Mûsâ; 7706 8729
- İsmâîl ibn Mûsâ el-Fezârî; 5856
- İsmâîl ibn Mûsâ es-Süddî; 1707
- İsmâîl ibn Müslim; 1577, 5093, 5963, 6320, 7775
- İsmâîl ibn Ömer; 5369, 7695
- İsmâîl ibn Ömer ibn Ebu Zî'b; 16

İstiâze; 3199
 el-İstizkâr; 1621
 İsveç; 813, 814, 1648, 1649, 1650, 1651, 1713
 İsviçre; 2747
 İsviçreli; 4762
 el-İşârât; 1037
 İşaya; 4914, 4915
 İtalya; 2626, 4856, 4865,
 İtalyan; 2251
 İttihâdiyye; 3858
 İyâd Kabîlesi; 6179, 7545
 İyâs İbn Âmir; 1621
 İyâs İbn Ebu Temîme; 6116
 İyâz; 675, 1243, 1354, 1355, 2186, 2374, 2385,
 2389
 İyâz İbn Abdullah; 1682

İyâz İbn el-Eş'arî; 1354
 İyâz İbn Gâtîf; 1039
 İyâz İbn Hammân; 5996
 İyâz İbn Himâr; 3132, 3912, 6311, 6354
 İyâz İbn Himâr el-Mücâşî; 3137
 İyâz İbn Muâviye; 949, 4166, 5194, 5354, 5355,
 5521, 6039, 6684
 İyâz İbn Seleme; 6414, 7351
 İyonosfer; 5329
 İys İbn İshâk; 5049
 el-İzâh; 1635
 İznik; 1155
 İznik Konsülü; 1151, 2018, 2019, 2020, 2021,
 2022, 2023, 2024, 2025, 2026
 İznik Sinodu; 2180, 2181, 2182, 2185
 İzobar; 2998

— J —

J.B. Seather; 2747
 J. Claver Monsma; 4460
 Jacques Baradai; 2030
 Jainizm; 3718, 5480
 Jakob Barada; 2183
 James Jeans; 2663, 4171, 4173, 4174, 4178, 4179,
 4182, 4188, 4190
 Japonya; 3300, 3717, 3718, 4444, 4909
 Japonlar; 3714
 Jehannah; 1910
 Jellj; 4750
 Jeon; 2027, 2031, 2251
 Jimmo Tenno; 3717
 Jina; 3718
 John Cliuland; 2783

Joel D. Hunter; 1098
 John Locke; 1081
 John Stuart Mill; 1082, 1083
 Joliot Curie; 4770
 Jorze Iril; 4766
 Josiah Cheld; 1080, 1081
 Jung; 5581, 5582, 5596
 Julian Hauxley; 2782, 3950, 4760, 5592, 5594,
 8611, 8617
 Justanus; 2183
 Justin; 2183
 Justinianus; 4678
 Jüstinyen; 1151
 J.S. Williams; 1097

— K —

Kâ'b; 137, 412, 551, 1119, 1737, 2505, 2715, 2985,
 3100, 3161, 3190, 3320, 4004, 4126, 4258,
 4637, 6085, 6155, 6535
 Kâ'be; 63, 105, 164, 503, 504, 508, 509, 531, 538,
 539, 542, 543, 544, 545, 546, 550, 552, 553,
 554, 555, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563,
 564, 565, 566, 567, 569, 582, 584, 595, 596,
 597, 600, 601, 607, 608, 609, 610, 612, 616,
 618, 620, 621, 622, 623, 637, 638, 683, 761,
 771, 772, 773, 776, 791, 792, 819, 1246, 1268,
 1286, 1307, 1308, 1309, 1311, 1312, 1313, 1314,
 1323, 1430, 1441, 1630, 1733, 1739, 1740,
 1741, 1744, 2499, 2608, 2631, 2940, 3011,
 3223, 3268, 3288, 3297, 3308, 3390, 3397,

3407, 3409, 3411, 3417, 3438, 3448, 3466,
 3489, 3570, 3602, 3725, 3937, 4383, 4416,
 4510, 4604, 4623, 4651, 5662, 5669, 5670,
 5021, 5062, 5200, 5442, 5443, 5444, 5447,
 5452, 5457, 5459, 5461, 5463, 5464, 5467,
 5468, 5470, 5471, 5472, 5480, 5484, 5485,
 5486, 5491, 5492, 5500, 5655, 5919, 6178,
 6227, 6484, 6670, 6818, 6819, 7034, 7086,
 7318, 7319, 7377, 7379, 7383, 7387, 7411,
 7415, 7506, 7507, 7508, 7509, 7542, 7543,
 7862, 7882, 7942, 8154, 8384, 8393, 8524,
 8525, 8657, 8659, 8660, 8661, 8666
 Kâbe Kavseyn; 4669
 Kâ'betullah; 1307

- Kâ'b el-Ahbâr; 74, 83, 161, 206, 242, 448, 505, 522, 558, 971, 1130, 1722, 1891, 2043, 2159, 2269, 2474, 2701, 2973, 2974, 2978, 3686, 3688, 3906, 3927, 3933, 3934, 4220, 5028, 5036, 5063, 5064, 5071, 5072, 5073, 5074, 5083, 5092, 5093, 5136, 5155, 5156, 5160, 5171, 5186, 5238, 5251, 5301, 5310, 5348, 5350, 5383, 5384, 5385, 5437, 5544, 5665, 5900, 5919, 5926, 6068, 6309, 6435, 6442, 6484, 6684, 6700, 6711, 6722, 6726, 6729, 6730, 6796, 6814, 6815, 6818, 6819, 6873, 7009, 7035, 7079, 7190, 7196, 7218, 7349, 7466, 7745, 7862, 8360, 8361, 8463, 8512, 8516, 8545, 8549, 8550, 8551
- Kâ'b el-Kurâzî; 4927, 5032, 5918, 8449, 8467, 8568
- Kâ'b ibn Kurayza; 8269
- Kâ'b el-Mâzinî; 1473
- Kâ'bî; 283, 3141, 5040, 5562, 6975, 6976, 7186
- Kâ'b ibn Alkame; 882, 2268, 3569, 6691
- Kâ'b ibn Esed; 2363, 6495
- Kâ'b ibn Eşref; 495, 1732, 1733, 1748, 2164, 8699
- Kâ'b ibn İyâz; 8690
- Kâ'b ibn Lüeyy; 4634, 7365, 7897, 7899
- Kâ'b ibn Mâlik; 730, 1469, 3314, 3574, 3651, 3690, 3691, 3693, 3694, 3695, 4811, 6115, 6116, 6472, 6770, 7687, 7805, 7897, 8085, 8218, 8233
- Kâ'b ibn Ucre; 775, 776, 777, 1368, 2467, 3796, 6580, 6589, 8209
- Kâ'b ibn Umeyr el-Gıfârî; 3399
- Kâbil; 820, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2208, 2209, 2210, 2212, 6633, 8120
- Kâbise ibn Câbir; 2465
- Kâbisa ibn Mes'ûd; 3465
- Kâbisa ibn Muhârik; 1732, 6106
- Kâbisa ibn Muhârik el-Hilâlî; 3519
- Kâbisa ibn Züeyb; 805, 897, 913, 939, 956, 1067, 1621
- Kâ'boğulları; 3364, 6105
- Kâbüs; 3252, 7654
- Kâbüs ibn Ebu Zıbyân; 5125, 6466
- Kaderiyye; 1170, 1178, 2824, 7607, 7756
- Kâdî; 63, 2961, 3473, 3745, 3769, 4297, 4342 el-Kâdî; 4610
- Kâdî Abdülcebbâr; 3744, 4115
- Kâdî Abdülvehhâb el-Mâlikî; 2275
- Kâdî Beydâvî; 152, 212, 497, 655, 656, 694, 710, 721, 722, 748, 826, 1009, 1036, 2351, 2552, 2920, 2985, 3256, 4385, 4391, 4450, 4521, 4798, 5040, 5320, 5428, 5567, 5923, 7047, 7242, 7452
- Kâdî Beydâvî Abdullah ibn Ömer; XLVI
- Kâdî Ebu Bekr; 307
- Kâdî Ebu Bekr ibn Arabî; XXVI, 3524, 4683
- Kâdî Ebu Bekr Ahmed ibn Hasan; 7583
- Kâdî Ebu Said el-Harevî; 1670
- Kâdî Ebu Tayyib Şâfî; 2098
- Kâdî Ebu'l-Velîd el-Bâcî; 6310
- Kâdî Ebu Ya'lâ ibn el-Ferrâ; 4713
- Kâdî Ebu Yûsuf; 1893
- Kâdî İsmâîl; 6585, 6590, 6591
- Kâdî ibn Arabî; 2141
- Kâdî ibn Hallikân; 462
- Kâdî el-Mâverdi; 151
- Kâdî er-Rüyânî; 1670
- Kâdî Şüreyh; 2444, 3069, 3081, 6205, 8437
- Kâdî İyâz; 2198, 2199, 3082, 3530, 6582, 6585, 6590, 8471, 8479
- Kâdî Takiyyüddîn Süleymân ibn Şeyh Ebu Ömer; 7858
- Kâdiriyye; 3859
- Kadir Gecesi; 6007
- Kâdis; 1308
- Kâdisiye Savaşı; 2385
- Kâdiyânîler; 2012
- Kadıköy; 3720
- Kâf; 162, 716, 1027, 2672, 2982, 2983, 3215, 3271, 4520, 4702, 7035, 7438, 7439, 7441
- Kâf Sûresi; 5307, 5341, 5397, 5679, 7579, 7895, 8029, 8078, 8437
- Kaf Dağı; 7439
- Kaffâl; 795, 1414, 2114, 3526, 4977, 5036, 5037, 5873, 8475
- el-Kâfî; 119, 120
- Kâfirûn; 999
- Kâfirûn Sûresi; 1699, 1700, 6655
- Kâfûr; 8215
- Kâhtân; 1542, 7194
- Kâhtânî; 3713
- el-Kaffâl; 307
- Kafkas Dağları; 5065, 5584
- Kâhil Oğulları; 4148
- Kâhinoğulları; 1246
- Kâhire; XXVII, XLV, XLVI, XLVII, 868, 3773
- Kâinât; 4673, 4690, 4745, 4746, 4750, 4758, 4759, 4760, 4761, 4762, 4764, 4766, 4767, 4771, 4773, 4858, 4859, 4860, 4979
- Ka'kaa ibn Ma'bed; 7397
- Kâkûb; 5116
- Kala' ibn Abbâd; 3494
- Kalem; 2, 241, 1491, 1578, 2846, 3068, 4415, 4852, 4710, 7410, 8029, 8069, 8073, 8095
- Kalem Sûresi; 5367, 5369, 5398, 5638

- Kâlib Kuyusu; 2954
 Kaliforniya; 4444
 Kaliforniya Üniversitesi; 4550
 Kalkuta; 5481
 Kalvanizm; 2184
 Kalzûm; 6027, 6068
 Kambiz; 3719
 Kamer; 516, 1248, 2694, 3016, 3252, 3256, 4421, 4498, 4502, 4535, 4779, 4795, 5089, 5104, 5271, 5289, 5294, 5352, 5384, 5628, 6985, 7049, 7301, 7466, 7467, 7579, 7586, 7632, 8035, 8179
 Kamer Sûresi; 5981, 6081, 6089, 6099, 6159, 6311, 6315, 6420, 6605, 6847, 6912, 8270, 8288, 8483, 8551, 8578
 Kâmie; 1472
 el-Kâmil; 24
 Kâmil Mirâs; 3529, 3532, 3542
 Kâmûs; 3498, 3534, 5064
 Kâmûs el-Muhit; 3534
 Kâmûs Tercümesi; 54
 Kanada; 2745
 Kanarya; 4443, 4444
 Ka'nebî; 562, 910, 1361, 1882, 1974, 3134, 5866, 5964, 6601, 7413, 8433, 8741, 8807
 Kant; 2251, 2254, 3059, 4170, 4171
 Kapitalizm; 2246
 Karadeniz; 4441, 4442
 Karâfî; XI
 Karâmita; 508
 el-Karâtîsî; 998
 Karbondioksit; 5324
 Kardâvî; 3535, 3536
 Kârî; 2409
 Kâria; 2905, 2957, 4998
 Kâria Sûresi; 8259, 8702
 Karl Haim; 4451
 Karl Marx; 1082, 8603, 8617
 Karl Nikolaiev; 4862
 Karotenoidler; 4523
 Kârûn; 3869, 6415, 6927, 6988
 Kârûn ibn Yashur ibn Kâhes; 6239, 6240, 6241, 6242, 6243, 6244, 6245, 6246, 6286, 6287
 Kasâme ibn Zübeyr; 7685, 7687
 Kasas; 1, 108, 144, 223, 329, 337, 339, 526, 1030, 1031, 1243, 1359, 1412, 1499, 1523, 1525, 2521, 2586, 2587, 2571, 2732, 2737, 2870, 2880, 2903, 2904, 3024, 3045, 3051, 3053, 3073, 3083, 3106, 3254, 3680, 4493, 4558, 4584, 4593, 4699, 4952, 4980, 6990, 6996, 7193, 7231, 7438, 7467, 7649, 7735, 7762
 Kasas Sûresi; 5015, 5041, 5148, 5151, 5199, 5200, 5205, 5222, 5225, 5226, 5230, 5231, 5232, 5463, 5513, 5531, 5633, 5959, 6017, 6018, 6037, 6057, 6059, 6067, 6102, 6186, 6189, 6191, 6211, 6255, 6321, 6373, 6415, 6626, 6733, 6927, 8284, 8608, 8643, 8706, 8723
 el-Kasd ve'l-Ümem fî Ma'rifeti Ensâb'il-Arab ve'l-Acem; 7420
 el-Kasd Ve'l-Ümûm bi Ma'rifet-i Usul-i Ensâb'il-Arab ve'l-Acem; 6639
 Kâsım; 110, 184, 279, 443, 448, 512, 521, 607, 733, 774, 868, 897, 898, 900, 1071, 1246, 1437, 1451, 1576, 1577, 1611, 1635, 1740, 1890, 1951, 1972, 2039, 2098, 2128, 2130, 2148, 2441, 2445, 2448, 2459, 2473, 2504, 2518, 2524, 2637, 2851, 2916, 2924, 3106, 3136, 3259, 3445, 4142, 4359, 4386, 4714, 4801, 5813, 5854, 6003, 6004, 6301, 6548, 6814, 7748
 Kâsım Atâ; 889
 Kâsım ibn Abdurrahmân; 683, 800, 1387, 4396, 5197, 7235
 Kâsım ibn Asâkir; XI
 Kâsım ibn Avf eş-Şeybânî; 8329
 Kâsım ibn Ebu Bezze; 340, 393, 429, 2854, 3048, 3049, 5251, 5252, 6818, 7977, 8497
 Kâsım ibn Ebu Bezzâr; 5888
 Kâsım ibn Bişr ibn Ma'rûf; 3278
 Kâsım ibn Ebu Bükeyr; 919
 Kâsım ibn Ebu Eyyûb; 3119, 6207, 6829
 Kâsım ibn Ebu Şeybe; 4707
 Kâsım ibn Fadl; 8538, 8539
 Kâsım ibn Hakem; 4029
 Kâsım ibn Hasan; 256
 Kâsım ibn Hâşim; 1513, 7696
 Kâsım ibn Muhammed; 10, 446, 771, 783, 784, 787, 899, 943, 1573, 1577, 1578, 3229, 4154, 7760, 8588
 Kâsım ibn Muhammed ibn Ebubekir; 6596
 Kâsım ibn Muhaymera; 2588, 5158
 Kâsım ibn Rebîa; 487
 Kâsım ibn Sellâm; 3539, 3540
 Kâsım ibn Yahyâ; 8066
 Kâsım Muhammed Cemâleddin; XLVI
 Kasîde el-Lâmiyye; 3311
 Kâsitaryalar; 3718
 Kastalânî; 3663
 Kâşânî; 262, 436, 468, 488, 513, 569, 8291
 Katâde; XLV, 7, 15, 82, 95, 143, 149, 158, 159, 163, 171, 179, 186, 187, 189, 190, 194, 196, 197, 199, 201, 202, 203, 210, 223, 229, 230, 233, 234, 235, 238, 239, 256, 258, 259, 260, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 289, 292, 293,

294, 305, 320, 321, 322, 330, 332, 335, 340, 342, 343, 345, 346, 348, 350, 351, 353, 354, 360, 361, 364, 365, 366, 367, 368, 371, 372, 382, 383, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 401, 403, 413, 416, 420, 423, 432, 438, 439, 453, 455, 457, 459, 482, 487, 488, 493, 495, 496, 498, 500, 501, 503, 506, 509, 512, 519, 523, 524, 531, 534, 538, 542, 544, 545, 560, 569, 571, 572, 574, 576, 577, 578, 579, 607, 609, 623, 626, 642, 676, 677, 679, 685, 686, 692, 693, 699, 700, 701, 704, 709, 728, 730, 737, 741, 742, 746, 747, 757, 758, 759, 761, 758, 772, 774, 777, 779, 780, 783, 784, 785, 787, 789, 791, 795, 796, 799, 802, 804, 808, 818, 823, 831, 843, 868, 869, 870, 884, 890, 891, 893, 897, 900, 907, 912, 913, 915, 927, 936, 939, 943, 944, 949, 950, 954, 956, 960, 963, 964, 977, 979, 980, 982, 984, 987, 1030, 1033, 1045, 1064, 1073, 1119, 1122, 1124, 1126, 1130, 1132, 1140, 1148, 1167, 1238, 1240, 1242, 1246, 1259, 1262, 1288, 1290, 1291, 1308, 1309, 1313, 1322, 1323, 1335, 1340, 1343, 1344, 1346, 1350, 1352, 1357, 1358, 1361, 1379, 1380, 1389, 1395, 1396, 1397, 1404, 1443, 1449, 1492, 1499, 1545, 1550, 1569, 1575, 1577, 1586, 1589, 1590, 1594, 1600, 1602, 1606, 1610, 1611, 1615, 1617, 1619, 1624, 1635, 1669, 1672, 1674, 1675, 1679, 1681, 1684, 1686, 1689, 1695, 1700, 1701, 1704, 1721, 1729, 1737, 1757, 1760, 1767, 1769, 1772, 1775, 1776, 1779, 1783, 1788, 1877, 1882, 1891, 1899, 1918, 1919, 1920, 1925, 1931, 1938, 1946, 1953, 1955, 1970, 1978, 1981, 1988, 2003, 2061, 2071, 2083, 2086, 2087, 2093, 2097, 2098, 2105, 2110, 2113, 2130, 2136, 2145, 2152, 2155, 2161, 2164, 2169, 2186, 2187, 2190, 2195, 2207, 2214, 2216, 2221, 2268, 2347, 2349, 2353, 2355, 2360, 2361, 2362, 2389, 2412, 2414, 2422, 2436, 2453, 2454, 2477, 2500, 2511, 2513, 2523, 2530, 2532, 2549, 2553, 2581, 2587, 2588, 2606, 2608, 2610, 2631, 2635, 2671, 2678, 2688, 2702, 2703, 2710, 2728, 2730, 2735, 2759, 2760, 2792, 2796, 2798, 2805, 2806, 2818, 2831, 2832, 2834, 2839, 2840, 2841, 2842, 2845, 2847, 2851, 2853, 2854, 2862, 2870, 2872, 2873, 2879, 2885, 2901, 2915, 2919, 2923, 2924, 2929, 2932, 2935, 2936, 2945, 2952, 2953, 2959, 3016, 3022, 3044, 3046, 3056, 3070, 3071, 3073, 3079, 3087, 3090, 3093, 3109, 3115, 3117, 3137, 3161, 3172, 3181, 3182, 3190, 3191, 3196, 3198, 3202, 3212, 3229,

3237, 3242, 3250, 3252, 3256, 3257, 3263, 3266, 3268, 3271, 3277, 3280, 3281, 3283, 3288, 3289, 3295, 3297, 3299, 3303, 3307, 3308, 3310, 3313, 3322, 3324, 3325, 3335, 3382, 3386, 3388, 3393, 3406, 3419, 3425, 3431, 3473, 3489, 3492, 3503, 3506, 3508, 3511, 3512, 3513, 3514, 3515, 3516, 3560, 3562, 3563, 3572, 3577, 3587, 3588, 3591, 3595, 3596, 3602, 3604, 3605, 3607, 3654, 3656, 3659, 3660, 3662, 3683, 3684, 3685, 3688, 3695, 3698, 3699, 3704, 3739, 3778, 3792, 3794, 3795, 3832, 3868, 3871, 3872, 3876, 3884, 3885, 3894, 3895, 3903, 3911, 3915, 3925, 3927, 3933, 3964, 3965, 3967, 3969, 3970, 3971, 3973, 3974, 3976, 3978, 3979, 3980, 3984, 3985, 3989, 3993, 4001, 4002, 4031, 4034, 4038, 4039, 4042, 4044, 4045, 4046, 4047, 4048, 4050, 4056, 4058, 4064, 4067, 4073, 4092, 4112, 4113, 4116, 4119, 4120, 4124, 4125, 4127, 4131, 4137, 4140, 4141, 4146, 4152, 4159, 4166, 4213, 4222, 4224, 4227, 4231, 4246, 4248, 4249, 4259, 4260, 4280, 4282, 4299, 4307, 4312, 4313, 4318, 4320, 4338, 4350, 4353, 4354, 4358, 4359, 4374, 4379, 4380, 4386, 4388, 4389, 4393, 4395, 4396, 4399, 4404, 4405, 4406, 4408, 4410, 4417, 4431, 4434, 4435, 4471, 4474, 4500, 4503, 4504, 4505, 4510, 4517, 4518, 4521, 4530, 4531, 4533, 4534, 4552, 4553, 4556, 4559, 4571, 4572, 4575, 4578, 4581, 4585, 4618, 4633, 4692, 4695, 4697, 4698, 4700, 4703, 4706, 4715, 4718, 4723, 4725, 4733, 4736, 4740, 4773, 4774, 4778, 4779, 4782, 4783, 4785, 4786, 4787, 4789, 4792, 4796, 4798, 4800, 4804, 4806, 4814, 4815, 4816, 4820, 4829, 4918, 4920, 4921, 4922, 4926, 4927, 4936, 4938, 4969, 4971, 4975, 4981, 4983, 4985, 4987, 4990, 4991, 5015, 5021, 5022, 5032, 5046, 5054, 5055, 5063, 5070, 4073, 5078, 5079, 5081, 5083, 5094, 5116, 5117, 5118, 5120, 5121, 5122, 5123, 5126, 5131, 5132, 5133, 5134, 5135, 5137, 5139, 5140, 5141, 5148, 5151, 5160, 5163, 5164, 5165, 5167, 5172, 5174, 5178, 5179, 5180, 5181, 5182, 5185, 5188, 5189, 5190, 5194, 5195, 5201, 5205, 5225, 5239, 5247, 5249, 5459, 5261, 5265, 5266, 5267, 5271, 5273, 5277, 5285, 5286, 5299, 5300, 5306, 5307, 5310, 5329, 5337, 5340, 5346, 5349, 5450, 5353, 5354, 5356, 5359, 5362, 5363, 5368, 5375, 5378, 5379, 5386, 5392, 5394, 5401, 5408, 5417, 5422, 5424, 5425, 5426, 5434, 5435, 5439, 5440,

5443, 5444, 5445, 5446, 5447, 5449, 5483,
 5485, 5487, 5492, 5494, 5497, 5498, 5499,
 5509, 5511, 5519, 5523, 5537, 5545, 5546,
 5547, 5548, 5556, 5557, 5560, 5567, 5631,
 5635, 5638, 5657, 5658, 5671, 5681, 5688,
 5690, 5691, 5810, 5814, 5854, 5855, 5860,
 5887, 5890, 5898, 5919, 5926, 5935, 5953,
 5954, 5960, 5965, 5968, 5969, 5970, 5972,
 5973, 5991, 5998, 5999, 6001, 6008, 6009,
 6010, 6017, 6032, 6033, 6042, 6043, 6047,
 6049, 6050, 6054, 6055, 6058, 6069, 6074,
 6076, 6078, 6083, 6085, 6089, 6093, 6094,
 6095, 6096, 6098, 6110, 6113, 6115, 6116, 6124,
 6141, 6142, 6144, 6146, 6149, 6150, 6152, 6158,
 6159, 6171, 6172, 6174, 6177, 6178, 6179, 6181,
 6185, 6196, 6199, 6200, 6205, 6211, 6212, 6217,
 6221, 6223, 6224, 6229, 6239, 6242, 6245,
 6248, 6249, 6270, 6278, 6279, 6281, 6302,
 6307, 6311, 6328, 6334, 6339, 6349, 6353,
 6355, 6377, 6381, 6385, 6388, 6395, 6397,
 6401, 6403, 6405, 6419, 6423, 6424, 6429,
 6435, 6441, 6445, 6452, 6453, 6454, 6457,
 6466, 6485, 6486, 6488, 6492, 6498,
 6516, 6519, 6520, 6527, 6532, 6536, 6540,
 6562, 6565, 6566, 6567, 6569, 6572, 6575,
 6602, 6612, 6615, 6627, 6629, 6630, 6631,
 6633, 6634, 6636, 6642, 6643, 6645, 6648,
 6649, 6651, 6652, 6657, 6659, 6667, 6670,
 6671, 6674, 6684, 6686, 6688, 6693, 6696,
 6697, 6705, 6707, 6726, 6727, 6728, 6730,
 6732, 6733, 6734, 6736, 6737, 6739, 6754,
 6755, 6758, 6759, 6762, 6765, 6768, 6772,
 6773, 6782, 6785, 6789, 6792, 6793, 6796,
 6805, 6806, 6807, 6808, 6809, 6813, 6814,
 6818, 6819, 6824, 6825, 6826, 6828, 6829,
 6834, 6838, 6842, 6846, 6847, 6857, 6858,
 6859, 6869, 6882, 6892, 6896, 6899, 6910,
 6911, 6917, 6923, 6926, 6947, 6960, 6963,
 6969, 6972, 6980, 6983, 6985, 6986, 6989,
 6995, 6996, 6999, 7001, 7009, 7030, 7033,
 7050, 7056, 7058, 7066, 7067, 7079, 7093,
 7097, 7104, 7105, 7136, 7137, 7147, 7148, 7152,
 7153, 7156, 7157, 7159, 7161, 7162, 7163, 7165,
 7172, 7182, 7185, 7189, 7190, 7192, 7193, 7196,
 7211, 7227, 7228, 7229, 7232, 7253, 7255,
 7266, 7290, 7291, 7293, 7294, 7298, 7312,
 7333, 7336, 7339, 7347, 7349, 7358, 7382,
 7396, 7401, 7405, 7410, 7413, 7424, 7441,
 7443, 7446, 7449, 7456, 7458, 7460, 7463,
 7465, 7467, 7472, 7473, 7474, 7476, 7478,
 7479, 7493, 7495, 7508, 7510, 7513, 7514,
 7530, 7533, 7540, 7550, 7552, 7553, 7557,

7584, 7597, 7598, 7627, 7628, 7629, 7644,
 7645, 7650, 7651, 7652, 7654, 7655, 7656,
 7659, 7660, 7661, 7665, 7666, 7667, 7673,
 7674, 7675, 7681, 7685, 7687, 7690, 7694,
 7696, 7697, 7698, 7699, 7703, 7704, 7705,
 7710, 7718, 7719, 7720, 7726, 7727, 7743,
 7745, 7746, 7747, 7748, 7756, 7757, 7760,
 7774, 7781, 7782, 7785, 7788, 7803, 7804,
 7812, 7819, 7824, 7825, 7834, 7837, 7843,
 7844, 7845, 7846, 7852, 7854, 7861, 7862,
 7884, 7885, 7904, 7911, 7929, 7933, 7936,
 7941, 7948, 7957, 7964, 7966, 7977, 7984,
 7985, 8012, 8031, 8033, 8035, 8056, 8057,
 8059, 8062, 8076, 8079, 8082, 8085, 8086,
 8096, 8097, 8100, 8104, 8105, 8106, 8108, 8110,
 8112, 8117, 8119, 8128, 8129, 8130, 8152, 8153,
 8154, 8155, 8156, 8158, 8162, 8163, 8164, 8165,
 8166, 8167, 8170, 8171, 8174, 8177, 8178, 8179,
 8180, 8181, 8182, 8183, 8190, 8191, 8192, 8194,
 8195, 8197, 8199, 8201, 8203, 8204, 8205,
 8212, 8216, 8217, 8218, 8220, 8221, 8228,
 8231, 8233, 8252, 8253, 8260, 8261, 8262,
 8263, 8264, 8268, 8269, 8270, 8289, 8294,
 8296, 8311, 8312, 8313, 8314, 8318, 8320, 8321,
 8325, 8329, 8331, 8332, 8333, 8338, 8339,
 8340, 8351, 8359, 8362, 8363, 8367, 8369,
 8370, 8376, 8377, 8386, 8400, 8401, 8407,
 8411, 8412, 8424, 8425, 8434, 8435, 8436,
 8441, 8446, 8447, 8449, 8451, 8460, 8461,
 8462, 8463, 8464, 8465, 8466, 8467, 8470,
 8471, 8472, 8473, 8474, 8482, 8487, 8492,
 8500, 8501, 8502, 8507, 8509, 8512, 8540,
 8542, 8545, 8562, 8575, 8576, 8578, 8655,
 8663, 8690, 8698, 8699, 8735, 8741, 8743,
 8748, 8809, 8810, 8811, 8826,

Katâde ibn Duâme; XIV, 185, 200, 771, 3714,
 3585, 3883, 6116, 6726

Katâde ibn Zeyd; 4337

Kâtib; 2704

Kâtibe; 3015

Kâtib Mucâhira ibn Ayberk; 3428

Kâtibeyn; 8135

Katolik; 1910, 1911, 2033, 2180, 2181, 2183, 2185,
 5478

el-Kattân; 7529

Kaynûkâ; 408, 482

Kaynûkâ Oğulları; 1343, 2376, 2377, 3577, 6497,
 7804, 7819

Kayravân; 4089

Kayrevân Ülkeleri; 5957

Kays; 1174, 1238, 1265, 1340, 1431, 1611, 1619,
 1870, 2104, 2355, 2454, 2502, 2867, 5066,

- 5168, 5178, 5434, 5691, 5851, 6302
 Kaysî Ahmed ibn Mektûm; XLVI
 Kays el-Cüz'amî; 7293, 8465
 Kays ibn Âsım; 1676, 8044, 8045, 8324
 Kays ibn Fehdi; 3577
 Kays ibn Haccâc; 6487
 Kays ibn el-Hâtım; 209, 1463
 Kays ibn Hâris; 1363, 1548, 1549
 Kays ibn Kesir; 6700, 6701
 Kays ibn Mudârib; 4148
 Kays ibn Müslim; 3310, 3490, 7479
 Kays ibn Rebî; 769, 907, 1673, 2859, 3996
 Kays ibn Sa'd ibn Abbâs; 5896
 Kays ibn Sa'd ibn Ubâde; 3197, 5850
 Kays ibn Sırma; 728
 Kays ibn Talk; 733, 746
 Kays ibn Vehb; 8371
 Kays ibn Züheyr; 1432
 Kays kızı Fâtıma; 7937, 7938
 Kays oğlu Abdullah; 718
 Kays oğlu Ahnef; 8044, 8045
 Kayser; 337, 1276, 3653, 3702, 4653, 5285, 5957, 6229, 6318, 6329, 6331, 6333, 6335, 6482, 6634, 7149, 7194, 7252, 7361, 7367, 7628, 8647, 8658
 Kayserler; 1261
 Kazuîni; 540, 3877
 Kazzâr; 3531
 Kedid; 714, 1339
 Keferhahum; 4915
 Kehf; 1, 6, 24, 33, 40, 107, 118, 288, 289, 330, 499, 500, 1708, 2553, 2606, 2635, 2673, 2686, 2735, 2770, 2848, 2906, 2931, 4399, 4429, 4502, 4510, 4555, 4556, 4601, 4676, 4760, 4799, 4819, 4825, 4884, 4931, 4932, 4935, 4974, 4976, 4981, 4990, 7030, 7071, 7127, 7219, 7275, 7438, 7644, 7700, 8196, 8216, 8229
 Kehf Süresi; 5050, 5052, 5053, 5061, 5067, 5072, 5073, 5074, 5077, 5084, 5086, 5099, 5176, 5214, 5216, 5276, 5293, 5308, 5338, 5379, 5380, 5975, 5979, 6054, 6185, 6235, 6313, 6315, 6419, 6486, 6672, 6681, 6725, 6909, 8259, 8266, 8270, 8714
 Kehf Ashâbı; 5095
 Kelb Kabilesi; 81191
 Kelb oğulları; 8123
 Kelbe bint es-Selk; 3018
 Kelbî; 149, 159, 511, 654, 1403, 1430, 1740, 1981, 2399, 2688, 2940, 3139, 3229, 3232, 3323, 3385, 3405, 3965, 4029, 4259, 4379, 5314, 5329, 5519, 5563, 5863, 7658, 7655, 8130, 8153, 8253, 8311, 8338, 8339, 8449, 8346, 8473, 8474, 8475
 Kelbe ibn Üseyd ibn Halef; 8186
 Keldâni; 3115
 Kelede ibn Hanbel; 5852
 Kelf'ler; 56
 Kelhede el-Haberî; 3010
 Kelîmî İmran oğlu Mûsâ; 3167
 Kemâleddin ibn Kâdi Sihne; XI
 Ken'ân; 2700, 3074, 3166
 Ken'ân Oğulları; 3165
 Ken'ân Ülkesi; 4109, 4136, 4352
 Kenz Şerhi; 7889
 Kenz'ül-Ummâl; 3340, 3341, 3343, 3345
 Kopernik; 242
 Kerîm Yûsuf ibn Yâkûb ibn İshâk ibn İbrâhîm; 4034
 Kerdem ibn Ebu Sâib el-Ansârî; 8130
 Kerdûs ibn Kays; 4981
 el-Kerhî; 36
 Kerrâmiye; 39, 44, 4836
 Kerrûbî; 622
 Kerrûbiyyân; 815, 8081
 Kesbâ Bint Sûr; 3166
 Kesir; 556
 Kesir en-Nevvâ; 4398
 Kesir ibn Abdullah ibn Avf el-Müzenî; 3075
 Kesir ibn Hişâm; 7421
 Kesir ibn Ma'bed; 5370
 Kesir ibn Mürre; 4417, 7461
 Kesir ibn Salt; 5687
 Kesir ibn Şihab; 948
 Kesir ibn Ubeyd; 1954, 2090, 2374
 Kesir ibn Zâzân; 3876
 Keşf'ül-Muğattâ fi Tebyîn'is-Salât'il-Vüstâ; 954
 Keşf'ül-Esrâr; 8341, 8343
 Keşşâf; 45, 436, 1194, 1201, 1300, 1331, 1627, 3452, 3929, 4295, 4977, 5033, 5312, 5313, 5567, 7450, 7452, 7453, 7888, 7894, 7896, 8111, 8112, 8276, 8475
 Keşşâf Tefsiri; 5312, 5313, 5319, 6021
 el-Keşşâf; 152
 el-Keşşâf an-Hakâik'it-Tenzil; XLVII
 Keşkül; 7999
 Ketmi; 4965
 Kettânî; 8039
 Kevser; 229, 1733, 2535, 2885, 3417, 3418, 5296, 7683, 8710, 8711, 8714, 8716, 8717, 8718, 8719
 Kevser Irmağı; 4614, 4627, 4644, 4667, 4710
 Keynes (Lord); 1079, 1083, 1084, 1085, 1086, 1088, 1089, 1090, 1091
 Keysân; 2000, 2453

Kıbl
 Kibl
 Kibl
 Kibl
 Kibl
 Kibl
 6
 Kırâ
 Kısâ
 Kıtî
 Kiyâ
 7
 Kiyâ
 8
 Kiyâ
 3
 8
 Kiyâ
 4
 4
 48
 49
 Kiyâ
 Kızıl
 el-Kif
 Kilâb
 Kildâ
 Kildâ
 Kimd
 Kinâr
 73
 Kinâr
 Kinâr
 Kinâr
 Kinâr
 Kinâr
 el-Kin
 Kinde
 Kindî
 Kipur
 Kirâm
 Kirmâ
 Kirmâ
 Kirûs
 Kisâi
 Kisrâ
 52
 63
 Kistrâ
 Kistrâ
 Kitâb

- Kible; 600, 606, 615, 616, 683, 705, 794, 819
 Kibleteyn; 6507
 Kibleteyn Câmii; 1466
 Kıbrıs; 3000, 3462, 3719, 6034
 Kıbtî; 3720
 Kıbtîler; 337, 2190, 5074, 6063, 6192, 6194, 6199, 6200
 Kırâet-i Seb'a; 75
 Kıssat'üz-Zîr; 3712
 Kıtfîr; 4046
 Kıyâme; 1228, 4702, 6995, 7128, 7199, 7218, 7552, 7556, 7652
 KıyâmetSûresi; 5243, 5274, 5275, 5975, 6182, 8325, 8360, 8411, 8440
 Kıyâmet; 720, 744, 819, 820, 971, 1006, 3875, 3896, 7701, 7717, 8112, 8193, 8206, 8211, 8213, 8235
 Kıyâmet Günü; 4698, 4701, 4706, 4707, 4708, 4709, 4733, 4734, 4737, 4778, 4779, 4783, 4798, 4801, 4807, 4811, 4813, 4824, 4884, 4893, 4913, 4914, 4918, 4932, 4769, 4977, 4986, 4987, 4999, 5000, 5993
 Kîyn; 2204, 2210, 2211
 Kızıldeniz; 3224, 3337, 3338, 3339, 5038, 5065
 el-Kîfî; 5234
 Kilâbî; 1997
 Kildânî; 2700, 3496, 5429
 Kildâniler; 462, 8139
 Kindeli İmri'ül-Kays; 1285
 Kinâne; 1431, 1611, 2820, 3323, 7320, 7360, 7361, 7367
 Kinane el-Adevî; 4219
 Kinane ibn Abd Amr ibn Umeyr es-Sekafî; 7148
 Kinane ibn Huzeyme; 1611
 Kinane ibn Rebi'; 6476, 6508
 Kinane Kabilesi; 7969
 Kinaneneoğulları; 3323, 3492, 3493, 5969
 el-Kinânî; 885
 Kinde; 3933, 6639, 6640, 7933
 Kindî; 892, 1039, 8177
 Kipur; 5477
 Kırâmeyn Katibîn; 76
 Kirmân; 295, 303, 5265
 Kirmânî; 924, 4088
 Kirûs; 3710
 Kisâi; 46, 66, 1412, 4048, 4973, 5116, 7703, 8663
 Kisrâ; 337, 351, 1300, 2582, 3702, 3706, 5065, 5285, 5657, 5957, 5958, 6318, 6329, 6333, 6334, 6482, 7149, 7194, 7321, 7367
 Kisrâlar; 1261
 Kisrâ ibn Hüzmûz; 3466, 5960
 Kitâb el-Ahkâm; 932, 1126, 5112
 Kitâb el-Ahvâl; 7053
 Kitâb el-Akdiye; 5112
 Kitâb el-Asmâm; 3712
 Kitâb el-Cihâd; 3391, 3408
 Kitâb el-Cum'a; 6433
 Kitâb el-Edeb; 1663, 2930, 4222
 Kitâb el-Eğani; 1463
 Kitâb el-ilel; XIX
 Kitâb el-Emvâl; 3540
 Kitâb el-Felâhe; 6113
 Kitâb el-Fiten; 2676, 3275
 Kitâb el-Gârib; 1002, 1571
 Kitâb el-İlim; 7403
 Kitâb el-İmân; 3312, 7424, 7606
 Kitâb el-İstizkâr; 910
 Kitâb el-İtikâd; 4710
 Kitâb el-Kader; 3271
 Kitâb el-Kazâ; 5355
 Kitâb el-Kefâle; 1282
 Kitâb el-Mekâyil; 3528
 Kitâb el-Mehâhim; 5516
 Kitâb-ı Mukaddes; 140, 1151
 Kitâb'ün-Neseb; 1298
 Kitâb'ün-Nihâye Fi Garib-il-Hadis; 3531
 Kitâb el-Nikâh; 3712
 Kitâb'un Nuûr'ül-İbe; 3520
 Kitâb'üs-Salât; 4620, 7310
 Kitâb'üs-Sulb; 1572
 Kitâb'üs-Sünen; 1338
 Kitâb es-Sünne; 2788
 Kitâb-üş-Şûrb; 1752
 Kitâb'üş-Şurû; 7364
 Kitâb et Tahrîr; 3524
 Kitâb et-Tefekkür ve'l-İ'tibâr; 1512
 Kitâb et-Tefsîr; 1752, 3133, 5408
 Kitâb et-Tevhid; 2675, 4705, 7540
 Kitâb el Ümm; 3539, 3542
 Kitâb ez-Zekât 3538
 Kitâb ez-Zühûd; 6820
 Kitâb el-Hacc; 1313
 Kiyâne; 2786, 2787, 2873, 3077
 Kiyumers; 3939
 Kiyomersiler; 2774
 Koch; 857
 Koç burcu; 6033
 Dr. Kogan; 4864
 Komûnyon; 1911, 1912
 Komünizm 2246, 3632, 3637, 3953, 3954
 Komünist; 3430
 Konfüçyüs (Kung-Fu-Iser); 3717
 Konsüller; 2017
 Konstantin; 1150, 1260, 2018, 2020, 2021, 2022,

- 2023, 2063, 3720, 3881, 4591, 5141
 Konstantiniyye; 1261, 5957, 6326, 6332, 6333, 6733, 8385
 Konstantinopolis; 3720
 Kostantin ibn Kastos; 6331
 Konyalı M. Vehbi; XLVI
 Kopernik; 5332, 6367
 Korilles; 2025
 Korku Namazı; 1884, 1891, 1896
 Kornes Üniversitesi; 2745
 Kowalski; 1463
 Kral Iskender; 5074
 Kremlin; 4863
 Krişna; 1913, 5481
 Ktesiphon (Medâin); 3719
 Kubâ; 597, 601, 608, 1465, 1466, 3653, 3655, 3656, 3657, 3658, 4410, 7578, 7899, 8740
 Kubâ Mescidi; 6505, 6526
 Kubâs ibn Vezîr; 8456
 Kubâs ibn Yezid; 8450
 Kube ibn Âmir; 746
 Kudâî; 2186
 Kudâd ibn Sâlih; 7601
 Kudâme oğlu Abdülmelik; 8189
 Kudâr ibn Sâlif; 6159, 8482
 Kudar ibn Sâlif ibn Cündab; 3017
 Kuddâme ibn Hazm; 5790
 Kuddâme ibn Ma'zûn; 5770
 Kudeyd; 1339, 7543
 Kûfe; 15, 45, 46, 54, 410, 440, 725, 1308, 1380, 1590, 1664, 1786, 2515, 2700, 3163, 3619, 3926, 3928, 4221, 4785, 4786, 4844, 4981, 5026, 5145, 5195, 6278, 6478, 6970, 7180, 7549, 8308, 8309, 8319, 8486, 8516, 8517, 8543
 el-Kûfî; 1061
 Kudûs; 152, 163, 164, 336, 350, 357, 367, 369, 370, 373, 503, 505, 506, 507, 508, 509, 583, 596, 595, 597, 600, 601, 606, 607, 608, 610, 611, 616, 618, 622, 623, 623, 624, 705, 709, 819, 2700, 3462, 3602, 4602, 4629, 4634, 4637, 4648, 4650, 4651, 4653, 4663, 4669, 4670, 4671, 4672, 4674, 4675, 4677, 4681, 4682, 4789, 4802, 4938, 4964, 5032, 5033, 5074, 5477, 6331, 6733, 7044, 7745, 8233, 8270, 8516, 8517
 Kûfiyyûn; 54
 Kûhistan; 2930
 Kula; 4848
 Kulzûm; 3109
 Kumâme; 3881, 6332
 Kûrâd Ebu Nûh; 1437
 Kur'ân 2, 3, 4, 5, 7, 10, 87, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 119, 120, 121, 122, 126, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 165, 171, 176, 177, 179, 189, 195, 200, 202, 207, 208, 214, 217, 219, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 232, 233, 234, 237, 242, 247, 251, 252, 253, 267, 270, 275, 284, 292, 297, 303, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 320, 326, 327, 330, 331, 332, 333, 355, 356, 357, 358, 373, 388, 399, 412, 415, 417, 421, 428, 431, 433, 434, 435, 439, 455, 456, 461, 467, 468, 470, 471, 472, 478, 479, 480, 482, 484, 485, 487, 488, 492, 509, 515, 521, 522, 524, 525, 543, 571, 578, 582, 583, 598, 601, 606, 610, 611, 620, 624, 628, 629, 630, 643, 649, 662, 665, 684, 689, 693, 696, 705, 710, 711, 712, 721, 733, 737, 742, 743, 744, 745, 750, 751, 752, 753, 753, 764, 775, 776, 777, 778, 782, 796, 804, 807, 821, 827, 828, 839, 840, 846, 847, 848, 865, 876, 881, 925, 930, 961, 963, 972, 973, 974, 976, 992, 998, 999, 1002, 1003, 1009, 1010, 1011, 1012, 1017, 1021, 1022, 1028, 1035, 1036, 1051, 1052, 1053, 1055, 1058, 1064, 1067, 1077, 1100, 1101, 1108, 1111, 1112, 1118, 1122, 1133, 1137, 1143, 1147, 1148, 1150, 1151, 1152, 1155, 1156, 1157, 1162, 1163, 1165, 1166, 1167, 1169, 1170, 1171, 1172, 1173, 1178, 1179, 1180, 1185, 1186, 1200, 1207, 1245, 1253, 1260, 1261, 1266, 1290, 1294, 1304, 1306, 1317, 1320, 1324, 1325, 1327, 1332, 1370, 1373, 1412, 1420, 1424, 1426, 1450, 1452, 1455, 1456, 1458, 1459, 1476, 1486, 1500, 1515, 1521, 1525, 1540, 1543, 1554, 1609, 1615, 1644, 1670, 1676, 1696, 1697, 1698, 1715, 1716, 1717, 1721, 1722, 1770, 1771, 1792, 1806, 1835, 2491, 2493, 2495, 2496, 2503, 2504, 2505, 2506, 2514, 2529, 2542, 2544, 2545, 2553, 2556, 2559, 2560, 2565, 2566, 2567, 2572, 2574, 2581, 2582, 2584, 2587, 2591, 2598, 2601, 2606, 2607, 2609, 2614, 2615, 2622, 2624, 2628, 2635, 2640, 2641, 2644, 2647, 2651, 2654, 2655, 2657, 2658, 2659, 2667, 2685, 2686, 2688, 2701, 2706, 2711, 2715, 2716, 2718, 2721, 2729, 2730, 2731, 2743, 2748, 2749, 2750, 2751, 2755, 2756, 2757, 2759, 2782, 2783, 2785, 2791, 2799, 2804, 2814, 2817, 2819, 2827, 2828, 2829, 2848, 2856, 2861, 2870, 2871, 2872, 2889, 2890, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2896, 2897, 2905, 2910, 2911, 2961, 2972, 2976,

29
30
30
31
31
32
32
32
32
33
33
34
34
35
36
36
36
37
37
37
38
38
39
39
40
40
41
41
42
42
43
43
44
44
45
45
46
46
47
47
48
48
49
49
50
50
51
51
51
51
52
52
53
53
54
54
55
55
56
56
57
57
58
58
59
59

2977, 2979, 2985, 2988, 2995, 2996, 2997,
3000, 3009, 3030, 3031, 3033, 3050, 3056,
3062, 3084, 3100, 3103, 3142, 3146, 3147,
3149, 3151, 3155, 3158, 3163, 3165, 3171, 3175,
3176, 3177, 3178, 3179, 3187, 3202, 3204,
3205, 3206, 3207, 3208, 3209, 3210, 3211,
3212, 3213, 3214, 3216, 3233, 3238, 3270,
3271, 3285, 3286, 3289, 3290, 3292, 3293,
3294, 3320, 3342, 3343, 3345, 3350, 3352,
3361, 3397, 3399, 3404, 3418, 3427, 3436,
3437, 3451, 3454, 3457, 3459, 3462, 3464,
3477, 3481, 3484, 3514, 3529, 3548, 3563,
3566, 3573, 3574, 3602, 3610, 3613, 3618,
3624, 3627, 3628, 3633, 3635, 3636, 3641,
3653, 3658, 3659, 3660, 3661, 3663, 3665,
3666, 3667, 3668, 3670, 3671, 3672, 3673,
3675, 3677, 3683, 3685, 3686, 3699, 3700,
3708, 3709, 3714, 3715, 3716, 3725, 3726,
4373, 4375, 4377, 4394, 4403, 4408, 4409,
4410, 4411, 4412, 4413, 4414, 4415, 4423, 4425,
4433, 4437, 4492, 4493, 4494, 4495, 4496,
4497, 4498, 4499, 4500, 4501, 4502, 4503,
4504, 4505, 4506, 4507, 4508, 4509, 4510,
4511, 4512, 4513, 4514, 4515, 4516, 4518, 4520,
4521, 4524, 4537, 4553, 4556, 4557, 4558,
4559, 4561, 4563, 4565, 4569, 4576, 4578,
4579, 4580, 4581, 4582, 4583, 4584, 4586,
4587, 4588, 4589, 4595, 4596, 4652, 4656,
4658, 4664, 4669, 4671, 4672, 4674, 4676,
4679, 4683, 4684, 4686, 4689, 4690, 4692,
4693, 4694, 4696, 4697, 4698, 4699, 4702,
4706, 4709, 4711, 4713, 4718, 4722, 4725,
4728, 4729, 4731, 4734, 4737, 4952, 4978,
4990, 4991, 4994, 4996, 4996, 4997, 4999,
5012, 5013, 5019, 5042, 5051, 5055, 5062,
5064, 5065, 5066, 5068, 5069, 5070, 5071,
5073, 5088, 5096, 5099, 5100, 5102, 5103,
5014, 5105, 5106, 5107, 5108, 5109, 5110, 5112,
5159, 5160, 5163, 5174, 5178, 5189, 5193, 5194,
5195, 5197, 5198, 5214, 5216, 5232, 5236,
5268, 5274, 5275, 5281, 5284, 5285, 5288,
5295, 5298, 5303, 5306, 5318, 5319, 5320,
5321, 5322, 5323, 5341, 5342, 5355, 5356,
5370, 5394, 5398, 5420, 5427, 5430, 5431,
5433, 5438, 5451, 5481, 5483, 5486, 5503,
5516, 5522, 5523, 5533, 5537, 5538, 5544,
5563, 5566, 5569, 5572, 5587, 5588, 5589,
5635, 5654, 5655, 5656, 5657, 5658, 5660,
5687, 5712, 5742, 5749, 5792, 5795, 5799,
5801, 5805, 5812, 5815, 5831, 5860, 5871,
5880, 5882, 5885, 5890, 5891, 5896, 5897,
5900, 5902, 5909, 5930, 5943, 5945, 5951,

5958, 5964, 5975, 5980, 5982, 5986, 5987,
6005, 6007, 6010, 6013, 6014, 6015, 6018,
6019, 6021, 6026, 6031, 6053, 6074, 6085,
6097, 6098, 6099, 6100, 6103, 6114, 6121, 6122,
6134, 6139, 6168, 6175, 6186, 6192, 6205, 6221,
6223, 6224, 6225, 6226, 6227, 6248, 6249,
6279, 6280, 6281, 6301, 6302, 6303, 6310,
6313, 6345, 6349, 6368, 6374, 6388, 6389,
6394, 6396, 6409, 6437, 6438, 6439, 6463,
6469, 6474, 6475, 6501, 6508, 6528, 6530,
6531, 6532, 6533, 6534, 6536, 6557, 6558,
6614, 6615, 6666, 6677, 6683, 6717, 6722,
6727, 6734, 6837, 6846, 6850, 6865, 6882,
6911, 6942, 7025, 7026, 7281, 7282, 7283,
7284, 7306, 7307, 7318, 7325, 7329, 7331,
7333, 7338, 7354, 7359, 7375, 7386, 7437,
7440, 7441, 7446, 7467, 7474, 7482, 7483,
7486, 7487, 7500, 7515, 7517, 7528, 7554,
7560, 7562, 7565, 7566, 7567, 7584, 7587,
7588, 7589, 7594, 7595, 7596, 7597, 7598,
7599, 7600, 7602, 7603, 7605, 7610, 7611,
7617, 7623, 7625, 7626, 7627, 7629, 7630,
7631, 7634, 7635, 7636, 7639, 7640, 7641,
7662, 7668, 7678, 7687, 7705, 7706, 7707,
7708, 7710, 7711, 7712, 7713, 7714, 7715, 7716,
7717, 7724, 7725, 7728, 7745, 7747, 7750,
7758, 7762, 7770, 7804, 7808, 7815, 7823,
7824, 7847, 7861, 7863, 7864, 7867, 7878,
7890, 7891, 7905, 7918, 7922, 7941, 7944,
7951, 7953, 7963, 7973, 7981, 7987, 7999,
8002, 8003, 8004, 8014, 8016, 8021, 8022,
8023, 8033, 8034, 8036, 8040, 8041, 8053,
8059, 8066, 8073, 8087, 8091, 8092, 8093,
8095, 8097, 8103, 8116, 8128, 8129, 8135, 8136,
8137, 8138, 8140, 8141, 8144, 8145, 8146, 8147,
8148, 8149, 8150, 8155, 8162, 8163, 8166, 8167,
8168, 8172, 8173, 8175, 8176, 8181, 8182, 8183,
8192, 8195, 8198, 8199, 8204, 8205, 8209,
8213, 8223, 8224, 8255, 8265, 8291, 8296,
8302, 8304, 8305, 8331, 8332, 8333, 8386,
8389, 8391, 8392, 8393, 8398, 8448, 8449,
8452, 8489, 8497, 8499, 8513, 8522, 8526,
8531, 8532, 8537, 8538, 8545, 8551, 8554,
8555, 8557, 8560, 8562, 8596, 8607, 8621,
8622, 8624, 8631, 8633, 8667, 8670, 8671,
8708, 8712, 8746, 8789, 8790, 8796

Kur'an-ın Gölgesinde; 3671

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri;
XLV

Kur'an-ın Faziletleri; 135

Kur'an-ı Hakîm ve Meâlî Kerîm; XLV

Kur'an-ı Nasıl Anlayalım?; XLII

el-Kur'an el-Müfesser; XLVII

Kuraşi; 1884

el-Kurazi; 290, 411, 485, 521, 599, 769, 784, 785, 789, 804, 920, 949, 951, 1036, 1130, 2037, 2128, 2419, 2420, 4531, 5135, 5136, 5208, 7597

Kurayza; 185, 393, 408, 409, 465, 497, 691, 1292, 1571, 3333

Kurayza Kabilesi; 4031

Kurayza oğulları; 185, 393, 1343, 1739, 1891, 2351, 2376, 3277, 3335, 3382, 3606, 6477, 6479, 6480, 6510, 6511, 7399, 7783, 7799, 7804, 7808

Kureys; XXXV, 140, 226, 415, 496, 562, 563, 564,

582, 598, 623, 701, 746, 757, 763, 775, 787,

796, 806, 807, 817, 837, 838, 840, 881, 882,

953, 1061, 1187, 1188, 1206, 1245, 1257, 1309,

1353, 1385, 1387, 1388, 1391, 1402, 1418,

1427, 1451, 1462, 1465, 1467, 1468, 1469,

1470, 1472, 1501, 1542, 1607, 1636, 1676,

1733, 1780, 1781, 2493, 2497, 2530, 2588,

2607, 2608, 2635, 2636, 2637, 2638, 2686,

2811, 2815, 2843, 2926, 2931, 2937, 2956,

3007, 3174, 3176, 3180, 3182, 3204, 3209,

3220, 3222, 3223, 3224, 3225, 3226, 3227,

3228, 3245, 3248, 3249, 3254, 3257, 3258,

3270, 3278, 3282, 3283, 3284, 3285, 3288,

3290, 3291, 3292, 3295, 3297, 3299, 3301,

3305, 3306, 3311, 3314, 3315, 3316, 3322, 3325

3346, 3351, 3360, 3361, 3362, 3363, 3364,

3366, 3367, 3368, 3370, 3372, 3376, 3384,

3388, 3392, 3398, 3401, 3417, 3422, 3446,

3447, 3472, 3518, 3528, 3600, 3652, 3668,

3690, 3783, 3785, 3895, 4155, 4259, 4336,

4337, 4378, 4413, 4534, 4568, 4595, 4615,

4623, 4629, 4631, 4632, 4649, 4652, 4664,

4716, 4731, 4774, 4775, 4785, 4802, 4815,

4819, 4825, 4826, 4829, 4847, 4848, 4875,

4933, 4935, 4959, 4960, 5018, 5066, 5067,

5189, 5194, 5243, 5294, 5295, 5333, 5385,

5388, 5395, 5412, 5428, 5442, 5443, 5448,

5463, 5469, 5482, 5483, 5519, 5558, 5654,

5657, 5853, 5862, 5880, 5958, 5989, 6013,

6014, 6085, 6100, 6105, 6109, 6223, 6224,

6227, 6229, 6265, 6309, 6310, 6321, 6328,

6329, 6334, 6335, 6414, 6466, 6472, 6477,

6479, 6661, 6668, 6844, 6867, 6949, 6991,

6992, 7026, 7027, 7028, 7029, 7053, 7056,

7084, 7095, 7097, 7099, 7121, 7147, 7152,

7159, 7160, 7161, 7185, 7229, 7311, 7318, 7319,

7320, 7321, 7323, 7324, 7340, 7341, 7359,

7360, 7361, 7362, 7363, 7364, 7365, 7366,

7369, 7370, 7375, 7377, 7380, 7437, 7474,

7516, 7528, 7542, 7586, 7604, 7606, 7610,

7768, 7799, 7819, 7840, 8058, 8061, 8093,

8094, 8095, 8181, 8301, 8304, 8306, 8501,

8660, 8736

el-Kuşeyri; 332

Kureysli; 320, 7842

Kureysliler; 493, 503, 504, 648, 1506, 1511, 7180,

7355, 7370, 7371, 7374, 7375, 7379, 7380,

7383, 7516, 7543, 7583, 7686, 7739, 7830,

7832, 7834, 7846, 7870, 7873, 7960, 7960,

7961, 8043, 8051, 8052, 8053, 8088, 8161,

8177, 8182

Kureys Kavmi; 6095

Kureşi; 6281

Kureys Süresi; 6186

Kurna ibn Hâlid; 8194

Kurrâ; 15, 16, 46, 3195, 3298, 7325, 7784, 7908

Kurrâ-i Aşere; 5494

Kurrâ-i Seb'a; 5494, 5653

Kurrâ el-Nimyeri; 8691

Kurtubî; 19, 52, 67, 75, 76, 83, 205, 1263, 1697,

1817, 2958, 3481, 3552, 4325, 8323, 8512,

Kurtubi Ebu Abdullah Muhammed; XLVI

Kurty; 4544

Kusayy ibn Kilâb; 4878

Kusayyoğlu; 2608

Kusayyoğulları; 6106

Kusem; 328

Kûsî; 6648

Kusvâ; 794, 7365, 7374, 7421

Kuşeyri; 619, 902, 3850, 4996

Kutbe ibn Âmir; 747

Kuteybe; 18, 21, 183, 547, 731, 884, 887, 906, 934,

1061, 1070, 1121, 1336, 1712, 1724, 1881, 1882,

2000, 2079, 2148, 2206, 2377, 2445, 2452,

2475, 2675, 2890, 3134, 3471, 3657, 4702,

4727, 4793, 4819, 5025, 5064, 5111, 5188,

5278, 5339, 5391, 5544, 6113, 6128, 6318,

6404, 6409, 6515, 6574, 6706, 6717, 6862,

6907, 6915, 6943, 7079, 7081, 7339, 7342,

7345, 7413, 7607, 7764, 7804, 8073, 8163,

8433, 8440, 8559, 8691, 8741, 8742, 8747,

8804, 8805, 8807

Kuteybî; 7667

Kuteybe ibn Saîd; 3104, 3440, 3995, 6041

Kuteyle bin Abdüluzza ibn Esad; 7840

Kuteyle; 7840

Kutn ibn Nüseyr; 7398, 8744

Kutrüb; 150, 152, 8403

Kutsal Kitabın Sözlüğü; 2976

Kutup;

Kutup

Kuzah

Kuzey;

Kuzey

Kuzey

Kuzey

Kuzey

Kuzey

Kuzey

Kübey;

Küçük

Küçük

Küçük

Küçük

Kükürü

Küleyb

Labrad

Lahm;

Lahmî;

el-Lâih

Laknev

Laky; 8

Lâkit il

Lâmiyy

Lancdo

Lao-Tse

Laplac

Larous

Lasterg

Lût; 98

437

754

Latif; 1

Lâtin;

Latian

Lavi; 9

Lâvi oğ

Lawren

el-Leâli

XX

Prof. C

Lebib;

Lebib i

Lebib i

Lebid;

Lebid i

Le Cor

Ledun

Kutup; 740, 4747
 Kutup Seyyid; XLVI
 Kuzah; 795
 Kuzey; 605, 653
 Kuzey Afrika; 3461, 5478
 Kuzey Arabistan; 3710, 3713
 Kuzey Atlas Okyanusu; 4442
 Kuzey Denizi; 4441
 Kuzey Hindistan; 3718, 4486
 Kuzey Yarımküresi; 4978
 Kübeyse bint Ma'n ibn Âsım; 1605
 Küçük Asya; 3000, 3719
 Küçük İslâm Ansiklopedisi; 3714
 Küçük Köpek Yıldız Takımı; 6035
 Küçük Liyan; 2183
 Kükürt; 4762
 Küleyb; 1431, 1432

Küllâbiye; 136
 Küleys; 3713
 Külsüm; 7965
 Kümayl ibn Zeyd; 2640
 Küreyb; 395, 728, 1511, 1677
 Kürdistan; 5347, 5477
 Kürr; 5033
 Kurra el-Gamîn; 711, 7319, 7325, 7333, 7359
 Kürsi; 90, 212, 244, 264, 1158, 2976, 2977, 4166, 7731
 Kürtler; 7349
 Kürz ibn Cabir; 1356, 2229
 Kütüb-ü Sitte; XII, XV, XIX, XXI, XXIII, 504, 506, 1406, 2676, 2678, 2679, 2788, 2863, 2876, 2877, 3015, 3020, 3186, 3263, 3274, 4622, 4667, 5442, 5471, 5616, 5991, 7422, 7464, 7607, 7657, 7890, 7957, 8111

— L —

Labrador; 4444
 Lahm; 1431, 2136, 3074
 Lahmî; 3714
 el-Lâihât; 8342, 8479
 Laknevî; XXVII
 Laky; 8617
 Lâkit ibn Âmir; 7299
 Lâmiyye; 542
 Lancedon Dawis; 8090
 Lao-Tse; 3717
 Laplace; 4171, 5332
 Larousse; 8139
 Lastergon Simurder; 4466
 Lût; 98, 892, 1930, 1935, 3172, 3260, 3324, 3466, 4374, 5519, 5520, 6428, 7361, 7542, 7543, 7544, 7545, 7563, 8525, 8659
 Latif; 157
 Lâtin; 1320, 2591, 3721
 Latian Sinodu; 2184
 Lavi; 977
 Lâvi oğulları; 6245
 Lawrence Cotton Waker; 4450
 el-Leâli'l- Masnûa fi'l-Ehâdis'il-Mevzûa; XXVII
 Prof. G. B. Leatles; 4763
 Lebib; 121, 1714, 3715
 Lebib ibn el-Â'sam; 439, 7111, 8812
 Lebib ibn Utârid; 7401
 Lebîd; 1714, 6250
 Lebîd ibn Sehl; 1919, 1920, 1925
 Le Comte De Nouy; 4763, 4764, 8090
 Ledunn; 5035

Leff-ü Neşr; 4726
 Le Grain; 857
 Leheb; 4774
 Leheb Sûresi; 6105
 Leibiniz; 4459
 Lekna; XXVII
 Lemaitre; 4170
 Lencer; 409
 Lens; 4749
 Lenin; 2670, 4862
 Leningrad; 4867
 Leningrad Üniversitesi; 4862
 Leonard Ravitz; 4867
 Leodin; 4523
 Les Ahâbich de la Mecque; 6502
 Les Atommes el-Les Etoilles; 4766, 4767
 Leucippus; 4861
 Léver; 4758
 Levh; 269
 Levrippus; 4569
 Levziyye el-Mühenneda oğulları; 3011
 Levh-i Mahfûz; 262, 488, 2614, 2653, 3902, 4894, 4923, 5223, 5224, 5394, 5531, 5532, 5632, 6007, 6725, 7506, 7650, 7712, 7713, 8398, 8538, 8554
 Leyl; 575, 6340, 6626, 7735
 Leyl Sûresi; 612, 5202, 5243, 6102, 8253, 8331, 8470, 8500
 Leylâ; 735
 Leylâ Bint Mineşsa; 5362
 Leylâ Bint Ya'kûb; 5632
 Leys; 10, 138, 570, 777, 781, 887, 898, 913, 923,
 Tefsîr, C. XVI, B, F.20

- 940, 1752, 1875, 1974, 1991, 2000, 2111, 2154,
2206, 2220, 2222, 2269, 2274, 2354, 2422,
2446, 2449, 2463, 2468, 3211, 3518, 3549,
3657, 3794, 3889, 3928, 5447, 5448, 5496,
5634, 6313, 7584, 7815, 7903, 7981, 8077
- Leys Kabilesi; 8746
- Leys ibn Ebu Süleymân; 550, 561
- Leys ibn Ebu Süleym; 776, 1051, 1635, 3867,
4149, 4224, 4647, 4973, 5189, 5244, 5393,
5413, 5549, 6074, 6786, 6917, 7704, 7963
- Leys ibn Eslem; 4059
- Leys ibn Hişâm ibn Said; 3563
- Leys ibn Kâ'b; 768
- Leys ibn Sa'd; 110, 183, 402, 878, 888, 915, 935,
1238, 1504, 1530, 1658, 1816, 4259, 4804,
4807, 5339, 5354, 6943, 7082, 7126, 7178,
7272, 7342, 7412, 7687, 7774, 7942, 8401,
8503
- Leys ibn Said; 1120
- Leys ibn Selim; 3492
- Leysi; 135
- Ley ibn Sa'd; 2498, 2978
- Ley ibn Ebu Süleyman; 2530, 3879
- Lidya; 3719
- Liksie; 2768
- Lisân'ul-Arab; 100, 3534, 6508
- Literary Gazete; 4864
- Lityum; 4717
- Livâ el-İslâm; 4429
- Lizâm; 7586
- Lobatshevski; 4169
- Lokmân; 198, 241, 334, 404, 551, 1053, 2651,
2722, 2789, 2961, 2945, 3183, 4396, 4448,
4450, 4478, 4498, 4535, 4587, 4720, 4760,
4819, 4820, 4846, 4850, 5338, 5423, 5529,
6042, 6971, 6985, 7171, 7234, 7243, 7438,
7440, 7467, 7496, 7535, 7539, 8105, 8170,
8235
- Lokmân el-Hakim; 1507, 6371, 6400, 6401, 6402,
6403, 6404, 6407, 6408, 6409, 6410, 8038
- Lokmân Süresi; 934, 1053, 1294, 1523, 1685,
1694, 1723, 1728, 1729, 1748, 5094, 5180,
5198, 5278, 5339, 5423, 5529, 5981, 6171,
6393, 6405, 6680, 6690, 6901, 8408, 8626,
8714
- Lokmân ibn Anâ ibn Seden; 6404
- Lokmân ibn Âmir; 570, 7869
- Lokmân ibn Âmir el-Hûzâi; 5066, 5160
- Londra; 1096, 2768, 4187, 4748
- Lord Faton; 6272
- Lord Keil Wend; 2784
- Lotus; 4691
- Louisrenon; 1913, 1914
- Luayn ibn Gâliboğulları; 7270
- Luhâm; 6639, 6640
- Lût; 582, 1422, 1595, 2038, 2184, 2725, 2727,
3020, 3021, 3022, 3023, 3030, 3040, 3042,
3099, 3254, 3284, 3567, 3928, 3956, 3972,
4090, 4401, 4402, 4403, 4405, 4406, 4795,
5118, 5157, 5349, 5350, 5351, 5513, 6090,
6091, 6092, 6161, 6162, 6205, 6278, 6282,
6284, 6288, 6826, 7006, 7129, 7259, 7444,
7491, 7557, 7602, 7603, 7970, 7971, 8391
- Lût Kavmi; 3964, 3965, 3967, 3968, 3970, 3971,
3974, 3975, 3979, 4298, 5174, 5350, 5709,
5736, 5822, 6011, 6090, 6161, 7490, 7491, 8388
- Lût ibn Haran ibn Âzer; 3020, 5351
- Luterainizm; 2184
- Luthes; 1079
- Lübâb; 708, 821, 1010, 2553, 2744, 3841, 3907,
3935, 4384, 4790, 4849, 8262, 8273, 8287,
8360, 8402, 8442, 8517, 8814
- Lübâb fi Mânî-t-Tenzil; XLVI
- Lübnan; 3719, 6134
- Lübnan Dağı; 560
- Lücy Oğulları; 7805
- Lücy oğlu Âmir; 7945
- Lümeys; 7196
- Lüveyn; 412
- Lycopin; 4523
- Lyre Burcu; 7638, 7641
- Lysin; 4523
- Prof. Lozan Saukarebesky; 4864

— M —

- Maâd; 1431
- Maadiler; 3713
- Maâfir; 3537
- Maân; 2081, 3024, 3400, 3713
- Maân ibn Rifâa; 3579
- Maâni'l-Kur'ân; XLVI, 66, 7724
- el-Maârif; 5057
- Ma'bed; 1447, 1448, 1731, 3372, 5478
- Ma'bed ibn Ebu Ma'bed el-Huzâ; 1447
- Ma'bed ibn Abdullah ibn Uveym el-Basri el-Kaderî; 1731
- Ma'bed el-Cuhenî; 1731
- Macar j. Bolyai; 4169
- Mackenzie Chalmers; 1095

- el-Macesti; 649
Macedonius; 2025, 2026
Macellan; 1165
Ma'd ibn Adnân; 4292
Madagaskar; 3000, 4445
Ma'dikerib; 6191
Mâddiyûn Mezhibinin İzmihlâli; 7593
el-Mağâzî; 713, 3257, 3259, 3282, 3313, 3341, 3342, 3343, 3374, 6491, 6504, 6505 7800, 7831, 7832, 7833, 7912, 7915
Magnetisme; 4857
Mağrib; 3854, 3858, 3859, 4089, 5066, 5469
Mağribi; 2399
Mahabbe; 1074, 6484
Mâhûn; 916
Mahâsîn'ût-Te'vîl; 305
Mahbûbe; 6484
Mâhî; 7868
Mahmûd; 7350, 8058
Mahmûd (Fil); 8659, 8661, 8662
Mahmûd el-Harezmi; 4940
Mahmûd Esad; XXVII
Mahmûd Han-ı Adî; 2350
Mahmûd ibn Âdem; 8188
Mahmûd ibn Ferec el-İsfahânî; 6351
Mahmûd ibn Gaylân; 311
Mahmûd ibn Çaylân; 7668, 7827, 8538
Mahmûd ibn Çaylân; 915
Mahmûd ibn Hâlid; 8805
Mahmûd ibn Hîdâr; 3473, 4520
Mahmûd ibn İbrâhîm; 3287
Mahmûd ibn Lebîd; 917, 4142, 4147, 4148, 5097
Mahmûd ibn Mesleme; 7111, 7324
Mahmûd ibn Muhammed el-Mervezi; 7390
Mahmûd ibn Rebî'; 8586
Mahreme ibn Nevfel; 3364
Mahrez ibn Avn; 1370
Mahşer; 616, 817, 1114, 3796, 4673, 5271
Mahves ibn İbrahim; 7708
Mahzûm; 563, 3370
el-Mahzûmî; 789, 1003
Mahzûm oğulları; 1073, 4416, 7938
Mahzûm Kabîlesi; 2277
Mahzûn Kabîlesi; 8181
Mahzûnoğlu; 563
Mâide; 24, 33, 98, 103, 117, 227, 319, 332, 350, 357, 368, 391, 411, 413, 492, 498, 525, 538, 1297, 1312, 1343, 1501, 1525, 1641, 1699, 1709, 1710, 1711, 1746, 1749, 2522, 2523, 2537, 2553, 2735, 2810, 2814, 2841, 2851, 2866, 2904, 3069, 3076, 3163, 3180, 3231, 3249, 3380, 3460, 3467, 3470, 3702, 3725, 4378, 4409, 4415, 4490, 4497, 4558, 4559, 4570, 4596, 4786, 4939, 4947, 4957, 4980, 6941, 6942, 7090, 7124, 7389, 7438, 7539, 7684, 7738, 7748, 7761, 7834, 7841, 8152, 8156, 8230
Mâide Suresi; 691, 692, 698, 703, 842, 843, 844, 845, 847, 871, 878, 890, 892, 894, 1065, 1069, 1126, 1149, 1212, 5216, 5219, 5238, 5312, 5355, 5378, 5464, 5447, 5475, 5485, 5492, 5495, 5535, 5547, 5614, 5691, 5738, 5751, 5753, 5831, 5869, 5987, 5994, 6030, 6109, 6214, 6221, 6224, 6226, 6227, 6248, 6264, 6335, 6337, 6665, 8327, 8494, 8607, 8649, 8704, 8723, 8783, 8795,
Main; 7676, 7681, 7684
Mâiz; 1595, 1706, 2259, 5688, 5728, 5729, 5734, 5773, 5774, 5776, 5777, 5778, 5783, 5784, 5786, 5958, 7417
Makâm-ı Mahmûd; 1292, 2269, 5296
Makâyis'ul-Lüğa; 100
el-Makberî; 804
Makedonya; 3719, 3720, 5062
Makedonyos; 2179, 2182
Ma'kil ibn Mukarrin; 2440
Ma'kil ibn Ubeydullah; 2013
Ma'kil ibn Yessâr; 133, 578, 932, 938, 1140, 4148, 6717, 6718, 7339, 7342, 7827
Makrîzî; 3362, 3365, 3371
Malakka; 4444
Malazgirt; 3721
Malcolm Loyal Darling; 1092
Mâlik; 10, 19, 22, 23, 33, 36, 38, 466, 495, 628, 632, 633, 638, 719, 787, 882, 887, 888, 1365, 1393, 1395, 1410, 1474, 1511, 1548, 1576, 1577, 1591, 1614, 1615, 1618, 1619, 1621, 1630, 1636, 1640, 1655, 1656, 1677, 1684, 1703, 1705, 1706, 1708, 1712, 1732, 1759, 1783, 1794, 1799, 1802, 1803, 1805, 1806, 1807, 1811, 1814, 1815, 1817, 1818, 1819, 1820, 1822, 1823, 1824, 1825, 1826, 1827, 1828, 1832, 1833, 1835, 1840, 1841, 1880, 1887, 1888, 1889, 2082, 2090, 2097, 2099, 2111, 2127, 2130, 2135, 2141, 2142, 2147, 2148, 2149, 2159, 2190, 2191, 2220, 2231, 2233, 2234, 2261, 2262, 2264, 2266, 2273, 2281, 2285, 2287, 2288, 2289, 2290, 2292, 2293, 2343, 2344, 2354, 2355, 2446, 2447, 2449, 2450, 2452, 2458, 2462, 2464, 2466, 2467, 2471, 2473, 2474, 2865, 2935, 2978, 3005, 3135, 3213, 3310, 3332, 3367, 3450, 3468, 3516, 3518, 3529, 3555, 3558, 3559, 3571, 3585, 3619, 3851, 3978, 4001, 4214, 4223, 4227, 4313,

- 4337, 4404, 4433, 4472, 4585, 4589, 4615, 4533, 4547, 4714, 4715, 4803, 4804, 4926, 4994, 5856, 5861, 5886, 5972, 5994, 6046, 6141, 7003, 7147, 7168, 7214, 7232, 7294, 7333, 7438, 7505, 7775, 7801, 7861, 7942, 8105, 8152, 8227, 8233, 8295, 8433, 8470, 8491, 8511, 8542, 8546, 8548, 8579, 8580, 8590, 8654, 8659, 8741, 8748, 8806, 8809
- İmâm Mâlik; 774, 776, 779, 781, 783, 860, 862, 865
- Mâlik bin Enes; 5117, 5121, 5128, 5129, 5138, 5150, 5174, 5185, 5401, 5422, 5446, 5447, 5448, 5485, 5490, 5497, 5498, 5501
- Mâlik ibn Büyebe ibn Ankâ ibn İbrâhîm; 4046
- Mâlik ibn Ahyas; 8735
- Mâlik ibn Amr; 1352
- Mâlik ibn Amr el-Kuşeyri; 4721
- Mâlik ibn Amr ibn Sâbit; 8559
- Mâlik ibn Avf en-Nadrî; 3442, 3447
- Mâlik ibn Dahşûn; 7916
- Mâlik ibn Ebu Ricâl; 4653
- Mâlik ibn Dahşûm; 3654
- Mâlik ibn Dînâr; 328, 1282, 2832, 3161, 5280, 5515, 6239, 6350, 6380, 6408, 6423, 6436, 6453, 6454, 6499, 6612, 6633, 6711, 6719, 6782, 6856, 6858, 6863, 6882, 6896, 6923, 7660, 8045, 8365, 8370, 8439, 8696
- Mâlik ibn Enes; XXI, 17, 785, 793, 802, 867, 868, 883, 887, 896, 897, 898, 900, 909, 910, 913, 914, 915, 917, 920, 921, 924, 934, 935, 940, 941, 945, 950, 952, 956, 959, 960, 965, 1070, 1122, 1171, 1174, 1527, 1585, 1614, 1669, 1758, 2221, 2222, 2273, 3325, 6205, 7847, 8070, 8323, 8743, 8746
- Mâlik ibn Enes el-Asbâhi; 1443
- Mâlik ibn Evs; 1618, 7806, 7807, 7816
- Mâlik ibn Hânis; 7936
- Mâlik ibn Hâris; 4720, 6038, 6301
- Mâlik ibn Kays; 2376
- Mâlik ibn Miğvel; 4395, 5652, 7540
- Mâlik ibn Nadle; 2500, 2501
- Mâlik ibn Rabia; 3324
- Mâlik ibn Rabia es-Sâidî; 5203, 5626
- Mâlik ibn Sâir; 2651
- Mâlik ibn Sa'saa; 4615, 4635, 4654, 4671, 8506
- Mâlik ibn Seyf; 438, 2730
- Mâlik ibn Süayr ibn el-Hîms; 5395
- Mâlik ibn Zeyd ibn Eslem; 6517
- Mâlik oğlu Sa'lebe; 7771
- Mâlik oğulları; 7437, 7840
- Mâlikî; 123, 954, 2042, 2895, 3171, 3523, 3524, 3535
- Mâlikî Mezhebi; 863, 917, 1100, 2230, 2235, 2292, 5710, 5712, 5713, 5716, 5718, 5722, 5723, 5731, 5732, 5733, 5735, 5743, 5744, 5745, 5747, 5748, 5750, 5751, 5752, 5754, 5757, 5760, 5763, 5768, 5787, 5823, 5828, 5832, 5837
- Malikîler; 2291
- Ma'mer; 116, 162, 199, 233, 258, 259, 279, 294, 322, 337, 351, 361, 385, 401, 413, 420, 453, 459, 487, 495, 503, 524, 529, 531, 534, 543, 560, 685, 730, 771, 780, 781, 795, 805, 818, 819, 869, 883, 888, 893, 912, 913, 946, 977, 979, 1004, 1005, 1035, 1130, 1171, 1200, 1238, 1245, 1291, 1339, 1342, 1359, 1361, 1393, 1539, 1548, 1600, 1617, 1623, 1624, 1669, 1672, 1683, 1684, 1697, 1700, 1772, 1896, 1899, 2043, 2087, 2164, 2186, 2211, 2350, 2413, 2474, 2493, 2494, 2498, 2500, 2503, 2533, 2581, 2611, 2639, 2752, 2791, 2797, 2832, 2924, 2959, 3017, 3018, 3074, 3115, 3181, 3182, 3229, 3313, 3326, 3336, 3408, 3411, 3435, 3438, 3471, 3493, 3604, 3656, 3971, 4382, 4471, 4490, 4531, 4703, 4706, 4713, 4723, 4797, 4985, 4995, 5028, 5078, 5117, 5118, 5122, 5123, 5132, 5140, 5151, 5162, 5171, 5172, 5179, 5225, 5239, 5383, 5409, 5439, 5440, 5449, 5497, 5857, 5889, 5967, 5991, 6037, 6141, 6179, 6249, 6412, 6449, 6466, 6554, 6572, 6629, 6670, 6706, 6739, 6764, 6814, 6911, 7054, 7063, 7103, 7151, 7152, 7166, 7358, 7367, 7370, 7477, 7521, 7522, 7687, 7688, 7781, 7788, 7833, 7844, 7882, 7885, 7984, 8030, 8031, 8070, 8100, 8101, 8158, 8370, 8526
- Ma'mer ibn Ebâh es-Sülemî; 4836
- Ma'mer ibn Ebu Habîbe el-Medenî; 8401
- Ma'mer ibn Müsennâ; 4049
- Ma'n; 482
- Ma'n ibn Abdurrahmân; 7262
- Ma'n ibn Adiyy; 3654
- Manette Stanley Longder; 4457
- Manitaba Üniversitesi; 2747
- Mansûr; 109, 534, 537, 735, 772, 900, 1623, 1665, 1894, 1975, 2190, 2207, 2614, 2878, 3134, 3161, 3211, 3516, 3850, 3871, 4065, 4257, 4398, 4734, 4735, 5122, 5416, 5441, 5447, 5852, 6040, 6247, 7139, 7552, 7608, 7855, 7948, 8129, 8200, 8230, 8502, 8513, 8731, 8748, 8828
- Mansûr ibn Abdurrahmân; 7756
- Mansûr ibn Mu'temir; 791, 1312
- Mansûr ibn Seleme; 6402, 6403, 6892, 6916

- Mansûr ibn Verdân; 1312
 Manş; 4440
 Manzumogulları; 5138
 el-Mar'aşî; 1119
 Marcânî; 4806
 Marcion; 2020
 Marduk; 56
 Ma'rib; 3713
 Ma'rifet-üs-Sahâbe; 4559, 5153
 Mâriye; 5479, 6548, 6562, 7956, 7964
 Mark; 4867
 Mark Twain; 4546
 Markos; 4916
 Marx; 2669, 5109
 Marksist; 1104
 Markzini; 2626
 Marlin B. Kers; 4557
 Marshall; 1082, 1085, 1086, 1088
 Mars Ma'bedi; 507
 Mârûnîler; 2032
 Marûr ibn Süveydî; 794
 Mârût; 259, 439, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 458, 467, 472, 476, 477, 480, 8140
 Ma'sûm; 6861
 Mâşâ; 5203
 Mâşita; 4059, 4061
 Matar; 5071
 el-Matarî; 6505
 Matar el-Varrâk; 1774, 2270, 2989, 5933, 6383, 7598
 Matar ibn Ukâmiş; 6429
 Materyalizm; 4763, 4861
 Matta; 1986
 Matta İncili; 4915, 4916, 4917
 Mattâ oğlu Yûnus (a.s.); 8067, 8068
 Mâturîdî Ebu Mansûr; XLVI
 Mâûn; 499
 Maûne; 3363, 3365, 5158, 5616
 Maûne Kuyusu; 7800, 7805
 Mauricius; 3721
 Mâverâ'ül-Bahr; 957
 Mâverdî; 151, 954, 958, 3150, 4091, 5057, 5116, 7903
 el-Mavsilî; 707, 1007, 1076, 1883, 2039, 2042, 2452
 Mâzen Kabilesi; 6732
 Mazdeizm; 3720
 Mazdek; 3720
 Mazdekiyye; 2773, 2774
 Mâzerî; 7903
 Mâzin ibn Neccâr oğulları; 3597
 Maz'ûn oğlu Osmân; 7563
 Meâfî ibn İmrân; 8192
 el-Meâfirî; 7218
 Meâlim et-Tenzîl; XLV
 Meân; 3975
 Meân ibn Rifâ'a; 2039
 Meâric; 2985, 3287, 3586, 3705, 4919, 5158, 6758, 6782, 6983, 7198, 7217, 7643, 7673, 7993, 8099, 8112, 8391, 8654
 Meâric Süresi; 5673, 5857, 6004, 6184, 6265
 Mebâdîün Esâsiyye li Fehm'il-Kur'an; XLII
 Mebâhis fî Ulûm'il-Kur'an; XI
 Mebde'; 4668
 Mebsût; 3536, 3538, 3552, 3556
 Mecâdîh Yıldızı; 8116
 Mecbûre; 6484
 Mecdel; XI
 Mecdî ibn Amr; 3315, 3338
 Mecenne; 121, 790, 791, 3715, 5483, 5485
 Mecid; 157
 Mecidî Kapısı; 1466
 Mecma'ul-Bahreyn; 5033
 Mecma'ul-Beyân; 156, 161, 711, 717, 739, 890, 925, 1180
 Mecma'ul-Beyân fî Tefsir'il-Kur'an; XLVII, 46
 Mecmâ' ibn Hârese; 7325
 Mecmâ'ut-Tefsîr; III, XLVI, XLVII
 Me'cûc; 537, 567, 1998, 2000, 2001, 3186, 4637, 5074, 5079, 5080, 5081, 5082, 5084, 5085, 5086, 5087, 5088, 5089, 5380, 5381, 5382, 5383, 5384, 5408, 5410, 5428, 6177, 6379, 7181, 8171
 Mecûsî; 56, 261, 501, 503, 508, 1776, 1932, 1976, 2516, 3843, 3939, 5429, 5864
 Mecûsîlik; 4434, 4709, 4792
 Medâin; 1301, 3713, 5396, 6328, 6333, 7557, 7987, 8189, 8581, 8730
 Medâric es-Sâlikin; 2826
 Medârik; 212, 243, 355, 694, 4742, 4789, 7021, 8271, 8286, 8325, 8333, 8447, 8655, 8767
 Medârik et-Tenzîl; XLVII, 192
 el-Medenî; 242, 713
 el-Medinî; 842, 1003, 2060, 2413, 2418, 2451
 Medine; XXXVII, XXXVIII, 10, 15, 16, 20, 38, 45, 46, 133, 135, 138, 139, 140, 141, 145, 185, 198, 203, 223, 320, 327, 338, 355, 359, 393, 399, 407, 408, 435, 443, 509, 512, 547, 548, 549, 596, 597, 599, 606, 607, 648, 676, 683, 705, 715, 737, 747, 755, 762, 766, 768, 788, 807, 1269, 1294, 1299, 1301, 1317, 1332, 1343, 1352, 1353, 1355, 1389, 1398, 1403, 1418, 1438, 1439, 1445, 1447, 1462, 1463, 1464,

- 1465, 1466, 1467, 1468, 1470, 1472, 1473, 1476, 1500, 1506, 1512, 1521, 1534, 1539, 1590, 1595, 1596, 1605, 1643, 1666, 1674, 1675, 1688, 1716, 1722, 1724, 1734, 1764, 1778, 2504, 2514, 2546, 2587, 2593, 2613, 2685, 2686, 2687, 2699, 2708, 2723, 2771, 2772, 2876, 3011, 3033, 3043, 3075, 3096, 3108, 3111, 3148, 3194, 3219, 3222, 3224, 3225, 3246, 3249, 3261, 3276, 3278, 3282, 3283, 3295, 3306, 3314, 3334, 3337, 3338, 3339, 3340, 3343, 3345, 3346, 3354, 3360, 3362, 3364, 3365, 3370, 3388, 3400, 3401, 3403, 3404, 3411, 3450, 3456, 3460, 3472, 3481, 3501, 3502, 3509, 3542, 3572, 3579, 3590, 3591, 3594, 3597, 3598, 3603, 3652, 3653, 3654, 3656, 3692, 3696, 3698, 3700, 3701, 3712, 3725, 3741, 3805, 3877, 3961, 4029, 4048, 4081, 4138, 4224, 4225, 4262, 4280, 4281, 4324, 4404, 4433, 4506, 4578, 4585, 4586, 4594, 4670, 4671, 4672, 4676, 4684, 4686, 4689, 4789, 4801, 4802, 4813, 4814, 4818, 4819, 4875, 4926, 4933, 4944, 4950, 4960, 5066, 5067, 5111, 5258, 5287, 5406, 5409, 5424, 5438, 5465, 5469, 5472, 5474, 5493, 5509, 5510, 5546, 5559, 5691, 5592, 5701, 5792, 5793, 5854, 5932, 5954, 6030, 6045, 6309, 6317, 6420, 6463, 6472, 6476, 6477, 6478, 6483, 6484, 6485, 6487, 6493, 6494, 6495, 6501, 6502, 6503, 6504, 6505, 6507, 6508, 6509, 6510, 6511, 6524, 6539, 6604, 6640, 6645, 6671, 6724, 6774, 6853, 6944, 7030, 7063, 7098, 7099, 7100, 7112, 7120, 7194, 7195, 7196, 7218, 7229, 7232, 7256, 7266, 7270, 7271, 7272, 7317, 7318, 7325, 7331, 7333, 7354, 7369, 7373, 7380, 7381, 7382, 7388, 7403, 7410, 7477, 7479, 7509, 7543, 7585, 7625, 7682, 7694, 7723, 7743, 7762, 7797, 7798, 7799, 7800, 7801, 7802, 7803, 7830, 7840, 7843, 7857, 7863, 7865, 7874, 7877, 7880, 7887, 7888, 7896, 7897, 7898, 7899, 7900, 7904, 7907, 7910, 7911, 7912, 7913, 7914, 7915, 7916, 7917, 7919, 7920, 7925, 7938, 7940, 7944, 7948, 7955, 7957, 7960, 7961, 7973, 8031, 8305, 8307, 8354, 8394, 8424, 8539, 8694, 8729, 8746, 8796, 8825
- Medine-i Münevvere; 7006
Medîneli İsmâil ibn Râfî'; 2203
Medinet'ün-Nebî; 1465
Medler; 3719
Medyen; 369, 3023, 3024, 3054, 3109, 3161, 3566, 3567, 3710, 3975, 3982, 5033, 5231, 5239, 5513, 6092, 6199, 6202, 6203, 6219, 6220, 6285, 7006, 7259, 7586
Medyen Halkı; 6097, 6205
Medyen ibn Medyân ibn İbrâhîm; 3023
Medyum; 4857
Mefâtiḥ el-Ğayb; 35, 40, 43, 45, 85, 115, 1177, 1179, 1195, 1214, 1231, 1274, 1413, 1415, 1416, 1457, 1502, 1514, 1516, 1633, 2552, 2569, 2597, 2654, 2706, 2718, 2720, 2733, 2738, 2744, 2939, 2963, 2984, 2993, 3144, 3215, 3244, 3454, 3477, 3478, 3613, 4426, 4480, 4517, 4563, 4846, 4958, 5043, 5054, 5077, 5220, 5224, 5319, 5400, 5566, 5877, 5919, 5941, 5950, 5951, 6255, 6621, 6750, 6979, 7046, 7187, 7242, 7482, 7623, 7635, 7648, 7714, 7733, 8014, 8123, 8137, 8185, 8279, 8281, 8287, 8299, 8334, 8346, 8478, 8495, 8516, 8554, 8717, 8765
Meğafir; 7958
el-Megâliyye; 916
Meğâzî; 1379, 1392, 1467, 5521, 7199, 7339, 7408
Mehâsin et-Te'vil; XLVI, 3847, 3880, 8328, 8773
Mehbil; 5382
Mehcâ; 6401
Mehdî; XXVI, 165, 506, 2168
Mehdî el-Muntazar; 2168
Mehdî ibn Ca'fer; 7941
Mehdî ibn Hâkim; 7299
Mehmed Âkif; 3721, 4771
Mehra; 7256
Mehran; 8414
Mehre; 3012
Mekârim'ül-Ahlâk; 5152
Mehkûl; 36, 37, 625, 771, 781, 783, 785, 787, 871, 891, 893, 897, 900, 940, 949, 960, 961, 1038, 1062, 1142, 1193, 1358, 1531, 1576, 1617, 1620, 1892, 1893, 1953, 2127, 2135, 2136, 2444, 2445, 2814, 3540, 4216, 4417, 4927, 5690, 5696, 5864, 6044, 6395, 6414, 6664, 6818, 6830, 6866, 6868, 7550, 7551, 7887, 8079, 8369, 8371, 8462
Mekke; XXXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXIX, 2, 15, 16, 45, 46, 139, 140, 141, 185, 223, 257, 294, 342, 351, 355, 357, 503, 504, 505, 506, 508, 509, 539, 540, 543, 544, 545, 547, 548, 549, 550, 553, 554, 555, 556, 557, 559, 560, 561, 563, 564, 565, 582, 584, 596, 597, 607, 613, 639, 648, 665, 683, 714, 757, 758, 761, 762, 763, 771, 777, 778, 780, 788, 792, 795, 806, 807, 1271, 1276, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1328, 1332, 1352, 1355, 1382, 1389, 1392, 1417, 1418, 1430,

1447, 1451, 1462, 1465, 1467, 1470, 1471,
 1506, 1534, 1542, 1595, 1607, 1619, 1625,
 1627, 1632, 1661, 1672, 1676, 1715, 1733,
 1739, 1740, 1762, 1763, 1764, 1779, 1781,
 1783, 2515, 2541, 2542, 2546, 2587, 2593,
 2606, 2650, 2685, 2701, 2728, 2730, 2731,
 2787, 2815, 2819, 2837, 2855, 2901, 2918,
 3010, 3011, 3020, 3033, 3074, 3075, 3108,
 3148, 3175, 3180, 3215, 3219, 3220, 3221,
 3222, 3223, 3224, 3225, 3227, 3246, 3247,
 3249, 3268, 3276, 3278, 3284, 3288, 3291,
 3292, 3295, 3296, 3299, 3305, 3306, 3314,
 3322, 3325, 3326, 3337, 3338, 3339, 3345,
 3346, 3362, 3363, 3364, 3365, 3367, 3372,
 3373, 3398, 3399, 3408, 3409, 3410, 3415,
 3416, 3424, 3426, 3432, 3442, 3447, 3458,
 3501, 3600, 3603, 3652, 3653, 3661, 3662,
 3663, 3701, 3713, 3724, 3788, 3862, 3893,
 3895, 3933, 4004, 4008, 4024, 4081, 4096,
 4137, 4248, 4249, 4263, 4270, 4280, 4281,
 4335, 4345, 4346, 4376, 4408, 4421, 4499,
 4571, 4578, 4583, 4584, 4585, 4594, 4595,
 4602, 4608, 4619, 4621, 4623, 4628, 4630,
 4631, 4634, 4636, 4639, 4650, 4651, 4654,
 4655, 4658, 4659, 4670, 4671, 4672, 4681,
 4682, 4713, 4724, 4742, 4789, 4794, 4801,
 4802, 4815, 4818, 4819, 4922, 4925, 4926,
 4931, 4933, 4935, 4950, 4952, 4965, 4978,
 5035, 5036, 5055, 5061, 5064, 5067, 5091,
 5097, 5115, 5177, 5189, 5191, 5350, 5390,
 5395, 5430, 5439, 5440, 5441, 5443, 5448,
 5455, 5469, 5470, 5472, 5474, 5475, 5487,
 5493, 5498, 5509, 5510, 5519, 5520, 5543,
 5546, 5559, 5563, 5636, 5655, 5691, 5692,
 5852, 5856, 5857, 5859, 5879, 6014, 6022,
 6053, 6115, 6117, 6121, 6176, 6177, 6179, 6180,
 6186, 6224, 6226, 6227, 6230, 6231, 6249,
 6259, 6316, 6320, 6322, 6238, 6393, 6420,
 6433, 6453, 6458, 6459, 6468, 6476, 6477,
 6494, 6499, 6501, 6502, 6503, 6504, 6510,
 6512, 6524, 6539, 6586, 6596, 6605, 6647,
 6661, 6671, 6774, 6812, 6816, 6833, 6853,
 6855, 6858, 6960, 7000, 7006, 7017, 7030,
 7063, 7073, 7080, 7084, 7086, 7092, 7098, 7099,
 7100, 7112, 7120, 7121, 7125, 7135, 7147, 7177,
 7181, 7183, 7185, 7186, 7195, 7199, 7207, 7214,
 7225, 7229, 7231, 7232, 7258, 7259, 7262,
 7263, 7266, 7267, 7270, 7281, 7297, 7311,
 7318, 7319, 7320, 7321, 7323, 7325, 7328,
 7332, 7335, 7340, 7343, 7344, 7351, 7352,
 7353, 7354, 7355, 7359, 7360, 7361, 7362,
 7363, 7364, 7365, 7368, 7370, 7372, 7373,

7374, 7375, 7377, 7378, 7379, 7380, 7381,
 7382, 7383, 7384, 7385, 7386, 7387, 7421,
 7437, 7471, 7478, 7479, 7537, 7543, 7544,
 7563, 7568, 7579, 7581, 7583, 7585, 7586,
 7604, 7625, 7671, 7694, 7738, 7739, 7740,
 7758, 7786, 7830, 7832, 7833, 7865, 7870,
 7878, 7894, 7897, 7898, 7899, 7915, 7925,
 7932, 7940, 7981, 8029, 8045, 8072, 8094,
 8099, 8113, 8127, 8130, 8136, 8146, 8161, 8167,
 8173, 8174, 8188, 8193, 8207, 8227, 8258,
 8301, 8303, 8393, 8409, 8445, 8460, 8491,
 8501, 8512, 8516, 8539, 8590, 8658, 8659,
 8660, 8661, 8665, 8666, 8667, 8683, 8684,
 8731, 8732

el-Mekkî; 1134

Mekke-i Mükerreme; 7082

Mekkeliler; 7379, 7380, 7381, 7382, 7383, 7384,
 7582

el-Mekkî; 233, 789, 1891, 2002, 2449, 4029

Mekkî ibn İbrâhim; 7342

Mekselmina; 4971

Meksika; 4443, 4444

Mekteb-i Nüvvâb; 4132

el-Melâhim; 8157

Melâike el-Mukarrebûn; 263

Melbourne; 4748

Mele-i A'lâ; 4380, 4392, 4923, 6007, 6098, 7536,

7537, 8303, 8389, 8391, 8531, 8562

Melkâniler; 2005, 2181, 2182

Melkiyye; 2063

Melekût; 4664, 4915, 4916

Melikiyye; 6332

Melkâiyye; 2013

Melkâniler; 2170, 2183

Melkâniyye; 2178, 2182

Melkit; 2181

Melkiyye; 2423, 2426

Melik oğulları; 1431

Memlûk; 3344

Me'mûn; 219, 1308

Me'mûn ibn Mihrân; 833, 1207, 1686

Menâf; 4785

Menâhil el-İrfân fî-Ulûm'il-Kur'an; XI

Menâkıb el-İmâm eş-Şâfiî; XII

el-Menâr; 48, 67, 113, 604, 3666, 3858

el-Menâsik; 6814

Menâr; 98, 637, 1935, 3284, 5519, 7542, 7543,

7545, 7463

Mendeliyef 4757

Menf; 7190

Menfis; 4902

Menhâ; 7190

Menhec'ül-fenn'ül-İslâmi; 2758
 Menn; 356, 374
 Mennâ' el-Kattân; XI
 Mennân; 5122, 6457
 Mensik; 5086
 Menşâ ibn Amenhûd; 2166
 Menşâ oğulları; 2166
 Merâd; 6141
 Merâd Kabilesi; 2223
 Merâği Ahmed Mustafâ; XLVI
 Merakeş; 5068
 Merâsîl; 5433
 el-Merâsîl; 5887
 el-Mercânî; 1075
 Mercân; 4476, 4477
 Mereysi; 7912
 Merh; 7703
 Me'rib; 6642
 Merih; 217, 243, 245, 649, 650, 654, 2976, 2980,
 4188, 5430, 7892, 7986, 8117
 el-Merkezi; 428
 Merkûniyye; 2775
 Merkûr; 4185
 Merru'z-Zahrân; 7374, 7375
 Mersed ibn Abdullah; 8543
 Mersed ibn Ebu Mersed; 2638, 5691, 5692
 Meru; 1526, 2859
 Mervân; 90, 91, 1503, 1504, 2224, 2459, 2876,
 5687, 7246, 7251, 7359, 8729
 Mervân ibn Ebu Lebâbe; 4604
 Mervân el-Fezârî; 7010
 Mervân ibn Hakem; 342, 897, 3793, 4388, 7340,
 7364, 7844
 Mervân ibn Muâviye; 1392, 4635, 5168, 5448,
 5454, 5459, 5467, 5485, 5486, 5488, 7100 7406
 Mervân ibn Muhammed; 7273
 Mervân ibn Sâlim el-Karkasânî; 2813
 Merve; 149, 294, 530, 539, 553, 554, 556, 558,
 569, 637, 638, 639, 640, 772, 780, 803, 2641,
 6596, 7377
 el-Mervezî; 466, 512, 906
 Meryem; 33, 49, 56, 91, 98, 99, 104, 105, 107,
 143, 256, 371, 399, 412, 423, 424, 433, 504,
 514, 529, 669, 874, 988, 1006, 1230, 1237,
 1238, 1239, 1240, 1241, 1242, 1244, 1245,
 1246, 1247, 1248, 1251, 1252, 1259, 1260,
 1262, 1263, 1264, 1266, 1298, 1525, 1533,
 1690, 1907, 1908, 1910, 1911, 1980, 1981, 1982,
 1983, 1985, 1987, 1990, 1991, 1992, 1993,
 1994, 1996, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002,
 2003, 2007, 2008, 2013, 2014, 2015, 2019,
 2020, 2027, 2029, 2030, 2031, 2032, 2039,

2060, 2061, 2062, 2064, 2092, 2101, 2175,
 2176, 2177, 2178, 2179, 2181, 2182, 2184, 2185,
 2186, 2357, 2366, 2424, 2425, 2426, 2427,
 2429, 2430, 2436, 2637, 2726, 2988, 3039,
 3069, 3117, 3188, 3195, 3202, 3456, 3686,
 3956, 4061, 4142, 4144, 4151, 4510, 4556, 4591,
 4622, 4630, 4633, 4642, 4647, 4649, 4781,
 4792, 4812, 4829, 4941, 4959, 5124, 5125,
 5126, 5127, 5128, 5129, 5130, 5131, 5133, 5134,
 5135, 5136, 5137, 5138, 5139, 5140, 5141, 5142,
 5156, 5312, 5350, 5376, 5377, 5381, 5382,
 5387, 5388, 5389, 5634, 5636, 5652, 5738,
 5994, 6177, 6178, 6183, 6220, 6281, 6307,
 6371, 6456, 6940, 6953, 6955, 7005, 7051,
 7130, 7193, 7201, 7218, 7227, 7292, 7345,
 7438, 7450, 7598, 7628, 7701, 7867, 7868,
 7964, 8389, 8749, 8758
 Meryem Sûresi; 916, 1154, 4601, 4736, 4737,
 4978, 4987, 5015, 5090, 5113, 5115, 5118, 5157,
 5169, 5170, 5190, 5216, 5220, 5271, 5293,
 5363, 5374, 5375, 5377, 5451, 5549, 5635,
 6104, 6172, 6176, 6214, 6221, 6222, 6234,
 6280, 6443, 6610, 6689, 6792, 6813, 6822,
 7735, 7882, 8436, 8554, 8759
 Meryem oğlu İsâ; 989, 1148, 1150, 1151, 1161,
 2519, 2522, 2526, 2697, 3172, 7679, 7759,
 7870, 7873, 7874, 7875
 Meryem el-Heylâniyye eş-Şedkâniyye; 6331
 Merzibân ibn Merdüye; 5065
 el-Merzûbân; 3231
 Merzûk; 4724
 Mes'ade ibn Sâid el-Attâr; 4225
 Mesâlik el-Absâr; 5429
 Mesânî; 2707, 3404
 Mesânid eş-Şuarâ; 7509
 Mesâvî'l-Ahlâk; 8589
 Mescid-i Aksâ 508, 584, 612, 613, 1237, 1307,
 4602, 4624, 4632, 4636, 4637, 4639, 4648,
 4652, 4658, 4662, 4663, 4665, 4669, 4671,
 4674, 5480, 5980
 Mescid-i Harâm; 503, 504, 505, 510, 545, 596,
 606, 607, 610, 611, 612, 620, 623, 755, 757,
 766, 770, 780, 835, 836, 837, 840, 1307, 3243,
 3295, 3296, 3297, 3417, 3419, 3423, 3434,
 3436, 3437, 3438, 3439, 3448, 3458, 3491,
 4601, 4602, 4604, 4606, 4624, 4637, 4652,
 4663, 4671, 4672, 4674, 4681, 4682, 5148,
 5438, 5439, 5440, 5443, 5467, 5480, 5483,
 5980, 6173, 6670, 7028, 7318, 7328, 7353,
 8146, 8154
 Mescid el-Feth; 6505
 Mescid-i Hayf; 5439

- Mescid-i Nebvî; 4410, 6500
 Mescid-i Nemmân; 6512
 Mescid-i Rasûl; 5480
 Mescid-i Tesbih; 4652
 Mesfele; 7384
 Meshiyye; 2774
 Mesih; 99, 209, 507, 516, 873, 1247, 1254, 1260, 1261, 1305, 1912, 1934, 1980, 1981, 1982, 1983, 1985, 1990, 1991, 1992, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2019, 2020, 2021, 2027, 2031, 2060, 2061, 2067, 2141, 2178, 2179, 2180, 2181, 2183, 2185, 2393, 2425, 2426, 2428, 2436, 2529, 2712, 3186, 3454, 3455, 3456, 4760, 4782, 4916, 5062, 5096, 5141, 5301, 5350, 5387, 5390, 6942, 7779
 Mesike; 5888, 5889
 Mesleme ibn Abdûlmelik; 1410
 Mesleme ibn Ahmed el-Mecrîti; 4084
 Mesleme ibn Ali; 6206
 Mesmer; 4857
 Mesrûk; 5, 11, 163, 676, 679, 700, 876, 891, 892, 895, 897, 927, 931, 945, 1441, 1591, 1609, 1617, 1701, 1757, 1939, 1941, 2167, 2350, 2440, 2786, 3076, 3230, 3979, 4048, 4139, 4313, 4531, 4788, 4789, 5159, 5177, 5354, 5548, 5802, 5803, 6017, 6125, 6413, 6429, 6612, 6652, 6782, 6819, 6834, 6892, 6942, 7180, 7182, 7214, 7232, 7235, 7262, 7413, 7515, 7535, 7538, 7539, 7548, 7586, 7725, 7751, 7808, 7846, 7855, 7941, 7946, 7956, 8108, 8228, 8229, 8268, 8363, 8370, 8443, 8664, 8688, 8696, 8731
 Mesrûk ibn Ecda'; 7
 Mesrûk ibn Ecdâd; XIV
 Messing; 4867
 Mes'ûd ibn Hakem; 802
 Mes'ûd ibn Kabisa; 3465
 Mes'ûd ibn Kârî; 2638
 Mes'ûd ibn Sa'd; 792
 Mes'ûd es-Sakafî; 6661, 8731
 Mes'ûdî; 683, 706, 2271, 3259, 3435, 4030, 4249, 4317, 5158, 5184, 5396, 6502, 7748, 7869, 8500
 Meş'ar; 569, 1309
 Meş'ar-i Aksâ; 793
 Meş'ar-i Halâl; 793
 Meş'ar-i Harâm; 787, 790, 792, 794, 795, 796, 803
 Meşâir; 795
 el-Meşhûr fî Esmâ-i Eyyam'îş-Şuhûr; 3487
 Meşkîhat XI
 Metaphysice; 3947
 Metodist; 1911
 el-Me'vâ; 296
 Mevâkîf; 3059, 8774
 Meve-i Mekfûd; 8006
 Mevdûdî; XXVII, 69, 78, 97, 100, 107, 139, 242, 253, 270, 281, 357, 469, 471, 582, 584, 609, 617, 618, 642, 693, 697, 739, 741, 766, 767, 827, 828, 925, 926, 1021, 1022, 1028, 1029, 1054, 1111, 1116, 3228, 3404, 4693
 Mevkûf; 4714
 Mevzûat; XXVI, XXVII
 Mevzû Hadîsler; XXVII
 Meydân; 1430
 Meydânî; 2137
 Meymûn ibn Ebu Hamza; 2205
 Meymûn ibn İshâk ibn Hasan; 2678
 Meymûn ibn Mihrân; 280, 872, 876, 1308, 1574, 1656, 2189, 2190, 2445, 2464, 3189, 3516, 3876, 3938, 3977, 4301, 4505, 5137, 5203, 6146, 6414, 6984, 7675, 7718, 7852, 7936, 8584
 Meymûne; 1510, 1511, 7465
 Meymune Bint el-Hâris; 877, 6516
 Meymune Bint Şa'd; 5860, 5866, 5870
 Meysan; 6113
 Meysere; 2526, 6000, 6804
 Mezâd; 6505, 6507
 Mezhiç; 6639, 6640
 Mezide; 4571
 Mezkûr; 3347
 Mezopotamya; 3719
 Mezozoik Devir; 4912, 6273
 Mısır; 38, 46, 52, 56, 75, 83, 95, 111, 219, 336, 337, 350, 355, 356, 357, 360, 373, 374, 564, 582, 660, 674, 709, 768, 813, 859, 1015, 1133, 1134, 1135, 1136, 1151, 1462, 1649, 1650, 1665, 1792, 1794, 1797, 1821, 1828, 1831, 1838, 1843, 1844, 1845, 1848, 1851, 2183, 2253, 2254, 2263, 2264, 2266, 2300, 2301, 2302, 2310, 2613, 2701, 2997, 2999, 3000, 3042, 3043, 3051, 3052, 3054, 3082, 3111, 3344, 3529, 3713, 3714, 3719, 3721, 3807, 3836, 3853, 3854, 3858, 3870, 3871, 3874, 3880, 3940, 3952, 4018, 4038, 4045, 4046, 4047, 4064, 4074, 4077, 4106, 4107, 4108, 4109, 4113, 4114, 4116, 4124, 4125, 4127, 4131, 4134, 4136, 4137, 4139, 4448, 4449, 4486, 4683, 4901, 4902, 4904, 4905, 4907, 4908, 4909, 4911, 4915, 4918, 4920, 4921, 4933, 4955, 5064, 5065, 5066, 5074, 5130, 5198, 5205, 5239, 5242, 5256, 5261, 5328, 5429, 5430

- 5458, 5477, 5624, 5625, 5634, 5699, 5704, 5817, 5957, 6063, 6066, 6192, 6199, 6202, 6203, 6213, 6401, 6456, 6501, 6947, 6995, 7083, 7108, 7155, 7188, 7190, 7194, 7238, 7244, 7380, 7616, 7617, 8401, 8414
- Mısırlı Sâlih; 7752
- Mısır Ceza Kanunu; 5704, 5714, 5758, 5816, 5818
- Mısır Kanunları; 5838, 5839
- Mısır Medenî Hukuku; 5758
- el-Misrî; 922
- Miedel; XI
- Michigan Üniversitesi; 2747
- Miclez; 4067
- Miftâh'u Darûs-Sâade; 305
- Mihail; 2016
- Mihcâ'; 3371
- Mihcen; 715, 1323
- Mihrân; 3163
- Mihran el-Hazzâ; 7604
- Mihrâs; 1384
- Mihsan oğlu Ukkâşe; 2494
- Mikado; 3717
- Mikâil; 62, 280, 287, 426, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 445, 820, 1304, 1392, 1767, 1910, 2693, 2664, 3252, 3253, 3257, 3323, 3794, 3875, 3965, 4637, 4668, 4738, 4915, 6924, 7489, 7603, 7963, 8273, 8274, 8533, 8705
- Mikât; 780, 781, 5472
- Mikdâd; 1869, 2153, 2195, 2441, 3256, 3504, 7551, 7830
- Mikdâd ibn Amr; 2638, 3226, 3246, 3249
- Mikdâd ibn Esved; 1687, 1730, 3252, 3286, 3465, 3504
- Mikdâd ibn Esved; 6041, 6048, 8355, 8574
- Mikdâd ibn Ma'dikerib; 4742
- Mikdâm; 4722
- Mikdâm Ebu Kerîme; 1975, 2149
- Mikdâm ibn Ma'dikerib; 1689, 4432
- Mikdâm ibn Ma'dikerib el-Kindî; 2936, 7293
- Mikdâm ibn Şureyh; 2636, 6767
- Mikrez; 7344
- Mikrez ibn Abdullah; 7360
- Mikrez ibn Hafis; 3422, 7341, 7367, 7368, 7374
- Miksem; 712, 761, 785, 787, 802, 868, 1358, 1404, 1681, 3283, 3313, 4411, 5492, 5967
- Miksen; 1393
- el-Milel ve'n-Nihal; 2774, 3716, 5436
- Milios; 2019
- Milhân kızı Ümmü Süleym; 7848, 7852
- Millî Araştırmalar Komisyonu; 8090
- Millî İlimler Kurultayı; 4448
- Minâ; 138, 139, 539, 569, 783, 787, 793, 797, 3407, 3408, 3410, 3411, 3412, 3486, 4281, 4996, 5185, 5448, 5455, 5457, 5464, 5467, 5483, 5510, 6814, 7354, 7583, 7585, 7902, 8227
- Minber; 4714
- Mineşsa; 5362
- Minhâc; 5428
- el-Minhâc; 3531
- el-Minhâc Fi Şerh-i Müslim ibn Haccâc; 3531
- Minhâl; 203, 8070, 8100
- Minhâl ibn Amr; 816, 2948, 3310, 4317, 4357, 4386, 5348, 5555, 5556, 6108, 6239, 6407, 7033, 8085, 8376, 8542
- Minos; 4807, 4908, 4911
- Minter; 1914
- Mirâc; 47, 3175, 3185, 3215, 4608, 4609, 4623, 4630, 4633, 4635, 4636, 4646, 4647, 4648, 4649, 4650, 4651, 4652, 4653, 4655, 4657, 4658, 4659, 4660, 4661, 4665, 4668, 4670, 4671, 4672, 4673, 4674, 4676, 4678, 4682, 4683, 4687, 4689, 4693, 4738, 4767, 4787, 4788, 5383, 7464, 7530, 7538, 7540, 7541
- Mirbed; 3309
- Mirşed; 3365
- Mirrîh; 251
- Mis'ar; 8329
- Mis'ar ibn Kedâm; 982, 6967
- Misbâh; 4034
- el-Misrî; 540
- Misver; 920, 7358, 7359
- Misver ibn Mahreme; 794, 5673, 6560, 7340, 7944
- Mississippi; 3001
- Mişâ; 5028, 5036
- Mişâ ibn Yusuf; 4108
- Mişâil; 8385
- Mişkât; 1469, 3342, 5897
- Mişkât el-Envâr; 5903
- Miûni; 3404
- Mizhem; 7544
- el-Mizzî; XI, 718, 7724
- Morya; 3718
- Mont Palomâr; 4745
- Morry; 4904, 4908
- Moskova; 4542, 4863, 4864, 4866, 4868
- Moskova Üniversitesi; 4749
- Moğollar; 3722
- Moğol; 5088
- Moab; 4914, 4915
- Modern Dünyada İnsan; 2782, 5592
- Molla Câmî; 4669

Mono
Moult
Muâfi
el-Mu
Muall
Muall
Muall
Muall
Muatt
Muatt
Muâvi
161
178
221
317
470
509
647
724
784
Muâvi
Muâvi
632
Muâvi
Muâvi
Muâvi
Muâvi
Muâvi
866
Muâvi
Muâvi
Muâvi
85
Muâvi
Muâvi
80
Muâv
Muâv
Muâv
73
Muav
Muav
Muav
Muay
Muâz
19
24
71
Muâ
Muâ

- Monotheism; 3947
 Moulton; 4171
 Muâfi ibn Süleyman; 522
 el-Muallâ; 607
 Muallâ ibn Esef; 6460
 Muallâ ibn Abdurrahmân; 8161
 Muallaka; 121
 Muallakât-ı Seb'a; 3715
 Muattib; 3996
 Muattib ibn Kuşeyr; 1398, 3577, 3654
 Muâviye; 37, 38, 90, 152, 1363, 1411, 1457, 1612, 1613, 1616, 1617, 1683, 1684, 1723, 1745, 1788, 1790, 2080, 2104, 2105, 2149, 2153, 2216, 2224, 2355, 2356, 2447, 2676, 2722, 3172, 3330, 3460, 3472, 3481, 4572, 4654, 4709, 4731, 4977, 5063, 5072, 5095, 5098, 5099, 5194, 5238, 5396, 5864, 6106, 6309, 6471, 6491, 6678, 6821, 6873, 6874, 7152, 7246, 7252, 7317, 7412, 7414, 7784, 7840, 7844, 7845, 8327, 8450, 8538, 8539, 8545
 Muâviye ibn Abdulkermî; 365
 Muâviye ibn Amr; 1399, 3231, 3284, 5900, 6105, 6326, 6327, 6876, 8732
 Muâviye ibn Bekr; 3010, 3012, 7256
 Muâviye ibn Câhime es-Sülemi; 4722
 Muâviye ibn Ebu Müzerred; 4727
 Muâviye ibn Hakem; 958, 1783, 7775
 Muâviye ibn Hayde; 902, 1681
 Muâviye ibn Hişâm; 7456, 7476, 8501, 8662, 8663
 Muâviye ibn Hayde el-Kuşeyrî; 4035, 4072
 Muâviye el-Kureysî; 332
 Muâviye ibn Kurnâ; 8031
 Muâviye ibn Kurârâ; 1245, 1667, 4914, 7030, 7413, 8508
 Muâviye ibn Râkkaş; 865
 Muâviye ibn Sâlih; 451, 470, 3685, 6553, 6777, 8034
 Muâviye ibn Selâm; 136, 1348, 3438
 Muâviye ibn Ebu Mücerred; 7305
 Muâviye ibn Ebu Süfyân; 1328, 2877, 4652, 7106, 7369
 Muavviz; 3370
 Muavviz ibn Afrâ; 912, 916, 3374
 Muavvizeteyn; 8070
 Muaykib; 2154
 Muâz; 4, 10, 96, 209, 704, 1535, 1685, 1706, 1774, 1944, 1957, 1973, 2072, 2205, 2265, 2270, 2453, 3078, 3270, 3995, 3998, 4138, 5788, 7103, 7396, 7474, 7480, 7536
 Muâz ibn Abdullah; 8586, 8744
 Muâz ibn Amr ibn Cemûh; 3194
 Muâz ibn Atera; 8713
 Muâz ibn Cebel; 26, 159, 164, 415, 705, 706, 709, 715, 728, 868, 877, 886, 900, 1025, 1213, 1333, 1407, 1585, 1696, 1736, 2507, 2639, 2676, 2677, 2709, 3194, 3435, 3535, 3537, 3546, 3548, 3569, 3691, 3839, 3997, 4414, 4582, 4589, 4708, 5112, 5172, 5418, 5537, 5559, 5960, 6044, 6266, 6318, 6355, 6405, 6410, 6445, 6446, 6453, 6539, 6553, 6588, 6888, 6959, 7555, 7675, 7695, 8337, 8394, 8409, 8443, 8452, 8469, 8485, 8713
 Muâz ibn Enes; 1286, 1533, 7553
 Muâz ibn Enes el-Cühenî; 6340, 7419
 Muâz ibn Esed; 6599
 Muâz ibn Fudâle; 7957
 Muâz ibn Hânî; 1659
 Muâz ibn Hâris; 6593
 Muâz ibn Hişâm; 4706, 7461
 Muâz ibn Muâz; 1124
 Muâz ibn Muhammed; 7882
 Muâz ibn Müsennâ; 4253, 7683
 Muâz ibn Süleymân; 5852
 Muâz ibn Ubeydullah; 7272
 Muâze; 5888, 5889, 5894
 el-Mu'cem; XIX, XXIII, 2492, 3893, 7882, 7949, 7964, 8174, 8567
 Mu'cem el-Büldân; 5032
 el-Mu'cem el-Evsat; XIX
 Mu'cem el-Kebir; 7448
 el-Mu'cem el-Kebir; XIX, 324, 1759, 3259, 6951
 el-Mu'cem el-Kelbî; 2930
 el-Mu'cem es-Sağır; XIX
 Mudar; 1360, 1541, 3012, 3485, 3486, 3488, 3489, 3494, 3700, 4327, 4328, 7180, 7256
 Mudar Kabilesi; 5135, 5474, 7528, 7529, 7821
 Mudar oğulları; 6570, 8185
 Mudar Receb; 2084
 Mufaddal; 5310
 Mufaddal ed-Dabbî; 3715
 Mufaddal ibn Seleme; 8715
 el-Mufaddaliyyât; 3715
 el-Muğammas; 8660, 8666
 Muğeylân; 7686
 Muğir; 894
 Muğire; 563, 1131, 1308, 1668, 1676, 1836, 2149, 2357, 2409, 2471, 3308, 3409, 4336, 4337, 4803, 4877, 5770, 5830, 5852, 5853, 7095, 7583
 Muğire ibn Abdullah ibn Ömer ibn Mahzûm; 564
 Muğire ibn Kays el-Basrî; 164
 Muğire ibn Nu'mân; 2533

- Muğire ibn Osmân; 836
 Muğire ibn Şu'be; 492, 1003, 1772, 3185, 3278, 3412, 3706, 5059, 5129, 5136, 5300, 5492, 5657, 5760, 5869, 6448, 6449, 6678, 7321, 7334, 7361, 7367, 7437, 7544
 Muğire ibn Velid; 7563, 8054, 8177, 8181, 8182
 Muğire oğlu Ahnes; 8052
 Muğire oğlu Ebu Ümeyye kızı Karîbe; 7845
 Muğire oğlu Hafs oğlu Ebu Amr; 7938
 Muğire oğlu Hişâm'ın oğlu As; 3363
 Muğireoğulları; 1073
 Muğis; 1624, 3011
 Muğis el-Esved; 1507
 el-Muğni; 3538, 3554
 Muhâcirler; 2704, 3666, 3668, 6504
 el-Muhâcir; 136
 Muhâcirler; 185, 601, 768, 837, 880, 1049
 el-Muhallâ; 713
 Muhalleim; 1868, 1869
 Muhakkikin; 2827
 Muhakkik ibn el-Kayyim; 2826
 Muhammed; 3, 19, 37, 110, 238, 320, 351, 541, 597, 598, 599, 600, 604, 609, 610, 611, 616, 623, 624, 625, 634, 713, 736, 738, 790, 792, 843, 860, 864, 935, 954, 1060, 1228, 1229, 1230, 1245, 1253, 1257, 1260, 1261, 1266, 1268, 1270, 1272, 1276, 1278, 1280, 1281, 1284, 1289, 1291, 1292, 1306, 1329, 1332, 1333, 1335, 1341, 1343, 1345, 1349, 1352, 1355, 1358, 1370, 1371, 1375, 1376, 1377, 1379, 1384, 1386, 1387, 1390, 1392, 1394, 1395, 1402, 1406, 1407, 1416, 1418, 1437, 1441, 1445, 1447, 1448, 1449, 1451, 1453, 1469, 1472, 1473, 1474, 1475, 1482, 1492, 1496, 1502, 1520, 1524, 1526, 1620, 1628, 1630, 1631, 1633, 1682, 1719, 1720, 1726, 1730, 1733, 1734, 1735, 1745, 1748, 1749, 1766, 1769, 1773, 1774, 1779, 1780, 1800, 1801, 1805, 1806, 1809, 1810, 1811, 1841, 1843, 4496, 4959, 4984
 Hz. Muhammed; 115, 140, 146, 147, 150, 163, 178, 194, 195, 209, 222, 223, 225, 226, 228, 231, 255, 265, 270, 271, 304, 318, 319, 321, 322, 323, 333, 349, 357, 363, 364, 369, 372, 391, 392, 393, 394, 397, 400, 401, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 429, 430, 432, 435, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 448, 458, 461, 467, 478, 482, 484, 485, 489, 490, 491, 492, 493, 495, 498, 501, 505, 519, 523, 525, 528, 531, 532, 537, 559, 564, 568, 576, 577, 579, 581, 582, 583, 584, 641, 648, 672, 676, 681, 798, 808, 815, 822, 836, 837, 838, 840, 885, 922, 983, 985, 988, 989, 1141, 1142, 1144, 1147, 1148, 1174, 1187, 1191, 1193, 1199, 1205, 1206, 1210, 1884, 1887, 1889, 1893, 1895, 1898, 1917, 1933, 1944, 1946, 1969, 1976, 1977, 1984, 1986, 1989, 1990, 2006, 2007, 2036, 2038, 2057, 2061, 2062, 2082, 2122, 2126, 2159, 2166, 2173, 2174, 2175, 2177, 2185, 2186, 2187, 2199, 2268, 2269, 2277, 2342, 2343, 2345, 2348, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2367, 2377, 2382, 2383, 2389, 2399, 2408, 2413, 2414, 2416, 2417, 2420, 2421, 2422, 2427, 2438, 2476
 (İmâm) Muhammed; 2094, 2139, 2235, 2274, 2284, 2293
 Muhammed Abduh; 181, 182, 265, 266, 271, 272, 256, 507, 508, 603, 628, 632, 633, 722, 724, 742, 743, 744, 745, 903, 1417, 1421, 1542, 1543, 1552, 1553, 1888, 1889, 3482, 3638, 3940, 8282, 8482, 8520, 8667, 8670, 8674, 8677, 8719
 Muhammed ibn Abbâd; 2144, 5132, 6612
 Muhammed ibn Abbâd el-Mekkî; 7357
 Muhammed ibn Abbâd ibn Ca'fer; 1313
 Muhammed ibn Abbâd ibn Mûsâ; 7625
 Muhammed ibn Abbâs; 1920, 3587, 4374
 Muhammed ibn Abd el-Heravî; 6318
 Muhammed ibn Abdullah; 328, 558, 701, 773, 788, 922, 1061, 1173, 1295, 1297, 1312, 1611, 2350, 2353, 2446, 2460, 2474, 2677, 3411, 3670, 4635, 5092, 5096, 5186, 5415, 5634, 6572, 6846, 6862, 6914, 7124, 7218, 7334, 7412, 7497, 7549, 7675, 8118, 8189, 8265, 8569, 8721, 8745
 Muhammed ibn Abdullah el-Ansarî; 541
 Muhammed ibn Abdullah el-Hadramî; 1735, 3237, 3706, 6408
 Muhammed ibn Abdullah ez-Zübeyrî; 3330
 Muhammed ibn Abdullah ibn Abdülhakem; 889, 1065, 7009
 Muhammed ibn Abdullah ibn Abdülhakemî; 1884, 1926, 1948, 2035, 2070
 Muhammed ibn Abdullah ibn Amreyh es-Saffâr; 1001
 Muhammed ibn Abdullah ibn Cahş; 5802
 Muhammed ibn Abdullah ibn Ebu Said; 3007
 Muhammed ibn Abdullah ibn Hafs; 2884
 Muhammed ibn Abdullah ibn Havşeb; 1756, 3252
 Muhammed ibn Abdullah ibn İbrâhim; 324
 Muhammed ibn Abdullah ibn Nümeyr; 8069
 Muhammed ibn Abdullah ibn Sellâm; 3656

Muham
4351
Muham
1312
Muham
6371
Muham
1074
Muham
7772
Muham
Muham
1397
Muham
1549
Muham
2148
7051
Muham
2815
4388
Muham
Muham
Muham
Muham
1404
Muham
1057
Muham
2635
Muham
Muham
Muham
951,
2419
Muham
1499
2679
Muham
Muham
Kazı
Muham
Muham
7764
Muham
Muham
1528
2219
8369
Muham
Muham
Muham

- Muhammed ibn Abdullah ibn Ubeyd ; 4323, 4356
 Muhammed ibn Abdullah ibn Ubeyd ibn Umeyr; 1313
 Muhammed ibn Abdullah ibn Yezid; 1589, 1733, 6379, 7408, 8128
 Muhammed ibn Abdülmelik ibn İshâk; 1071, 1074
 Muhammed ibn Abdurrahmân; 413, 5494, 7772
 Muhammed ibn Abdurrahmân el-Anberî; 6615
 Muhammed ibn Abdurrahmân ibn Ebu Hâtîm; 1397
 Muhammed ibn Abdurrahmân ibn Ebu Leylâ; 1549
 Muhammed ibn Abdurrahîm; 915, 1728, 1927, 2148, 2456, 3133, 3228, 6207, 6586, 6830, 7051, 7702, 7848, 8261, 8506
 Muhammed ibn Abd'ül-A'lâ; 911, 1626, 1881, 2815, 2868, 3164, 3190, 3326, 3410, 4242, 4388, 4608, 6718, 7408, 7548, 7946
 Muhammed ibn Abd'ül-A'lâ el-San'ânî; 443
 Muhammed ibn Abdülazîz; 3658
 Muhammed ibn Abdülmelik; 1324, 7981
 Muhammed ibn Abdülmelik ibn Ebu's-Şevârib; 1404, 7534
 Muhammed ibn Abdüsselâm ibn Abdürrahîm; 1057
 Muhammed ibn Abdül Aclân; 1360, 1975, 2220, 2639, 5971, 6471, 7126, 7984
 Muhammed ibn Adıyy; 1873, 2353
 Muhammed ibn Afv el-Hismî; 2798
 Muhammed ibn Ahmed; 522, 648, 702, 707, 906, 951, 984, 1061, 1171, 1527, 1941, 1942, 2043, 2419, 2436, 2445
 Muhammed ibn Ahmed ibn İbrâhîm; 389, 1409, 1499, 1594, 1605, 1622, 1713, 1736, 2577, 2679, 2843, 2855, 2904
 Muhammed ibn Ahmed ibn Mahled; 1339
 Muhammed ibn Ahmed ibn Muhammed el-Kazvîni; 540
 Muhammed ibn Âkil; 5662, 8354
 Muhammed ibn A'lâ; 328, 919, 2434, 3655, 6412, 7764
 Muhammed ibn el-Alâ; 2995
 Muhammed ibn Ali; XLVII, 425, 608, 732, 872, 1528, 1752, 1899, 1924, 2203, 2207, 2209, 2219, 2269, 2356, 2448, 2851, 4396, 7013, 8369
 Muhammed ibn Ali el-Bâkır; 6590, 6700
 Muhammed ibn Ali el-Mervezî; 3682
 Muhammed ibn Ali es-Sâîğ; 6584, 7448
 Muhammed ibn Ali ibn Duhyem; 2876
 Muhammed ibn Ali ibn Hasan; 5099, 5388
 Muhammed ibn Ali ibn Hüseyin; 774, 3873, 4501
 Muhammed ibn Ali ibn Küreyb; 3078
 Muhammed ibn Ali ibn Şuayb; 8177
 Muhammed ibn A'meş; 8445
 Muhammed ibn Âmir; 6916
 Muhammed ibn Âmir; 346, 566, 1499, 3200, 5382, 5516, 6514, 6764, 6915, 7447, 8384
 Muhammed ibn Amr er-Râzî; 1526
 Muhammed ibn Amr Hâlid el-Hazzâ el-Harrânî; 5814
 Muhammed ibn Amr ibn Alkame; 3970, 4321, 4322
 Muhammed ibn Amr ibn Alkame ibn Vakkâs el-Leysî; 3246
 Muhammed ibn Amr ibn Atâ; 2950, 7551
 Muhammed ibn Amr ibn Nebhân; 7535
 Muhammed ibn Amr ibn Serh; 1039
 Muhammed ibn Ammâr; 432, 1699, 1701, 1768, 2085, 2361, 2269, 5265, 5898, 5899
 Muhammed ibn Ammâr er-Râzî; 6821
 Muhammed ibn Ammar ibn Hâris er-Râzî; 294, 3867, 6002, 6562
 Muhammed ibn A'nan; 3853
 Muhammed ibn Avf; 1173, 2885, 3980, 5344, 6654, 6760, 6867, 7692, 8377, 8739
 Muhammed ibn Avfî; 2039
 Muhammed ibn Avf el-Hismî; 7553
 Muhammed ibn Avf et-Tât; 3266
 Muhammed ibn Avn; 7302
 Muhammed ibn Azîz; 6699, 7839, 7915
 Muhammed ibn Bahr; 8826
 Muhammed ibn Bekkâr; 1174, 6415, 6525
 Muhammed ibn Bekr; 1003, 5098, 5099, 5188, 5809, 7236, 7305
 Muhammed ibn Beşşâr; 5, 8, 11, 66, 183, 289, 330, 346, 347, 350, 512, 557, 577, 759, 784, 785, 818, 918, 923, 957, 1700, 1993, 2000, 2139, 2198, 2433, 2453, 2504, 3189, 3286, 3404, 3877, 4416, 5091, 5092, 5293, 5383, 5408, 5547, 5699, 5866, 5886, 6262, 6308, 6490, 6590, 6866, 7097, 7199, 7298, 7483, 7708, 8111, 8194, 8313, 8329, 8471, 8570, 8663, 8742, 8805
 Muhammed ibn Bişr; 5382, 6566, 8167
 M. Cemaleddîn el-Fendî; 3002, 3776, 5947, 6036, 6275
 Muhammed Cemaleddîn el-Kâsimî; 3847, 3880, 3941, 8328
 Muhammed ibn Câbir; 746

- Muhammed ibn Ca'fer; 134, 715, 918, 953, 998, 1039, 1062, 1171, 1267, 1354, 1365, 1530, 1547, 1594, 1660, 1662, 1686, 1709, 1731, 1732, 1787, 1896, 1975, 2070, 2093, 2154, 2521, 2611, 3276, 3330, 3408, 3465, 3469, 3603, 3658, 3882, 4634, 4721, 4980, 5097, 6389, 6426, 6428, 6522, 6580, 6585, 6653, 6698, 6953, 7302, 7687, 7737, 7821, 7913, 7963, 8010, 8102, 8377, 8492, 8559, 8582, 8729, 8826
- Muhammed ibn Ca'fer Âsım; 50
- Muhammed ibn Ca'fer el-Bâkır; 5938
- Muhammed ibn Ca'fer et-Taberî; 1688
- Muhammed ibn Ca'fer Zübeyr; 1265, 1739, 3267, 3271, 3279, 3285, 7833
- Muhammed ibn Câmî el-Attâr; 1790
- Muhammed ibn Caş; 3547
- Muhammed ibn Cerîr; XLVII, 8, 377, 3080, 3305, 3306
- Muhammed ibn Cerir Taberî; 343, 507
- Muhammed ibn Cübeyr; 5395
- Muhammed ibn Cübeyr ibn Mut'im; 796, 7505
- Muhammed ed-Dehlebi; 8740
- Muhammed ibn Dâvûd; 7799, 7946
- Muhammed ibn Dâvûd ibn Süfyan; 1875, 3391
- Muhammed ibn Dînâr; 919
- Muhammed Ebu Zehra; 2013, 2017, 2034
- Muhammed Ebu Zehv; XXVII
- Muhammed el-Emin; 4579
- Muhammed Emin Efendi; 4133
- Muhammed ibn Ebân; 886, 4288
- Muhammed ibn Ebu Adiyy; 800, 1382, 1733, 3465, 3505, 4354, 6555, 7539, 8413, 8694, 8731
- Muhammed ibn Ebu Âmine; 8455
- Muhammed ibn Ebu Bekr; 1340, 1969, 3708, 6591, 6597, 6838, 7946
- Muhammed ibn Ebu Bekr el-Mukaddemi; 3335
- Muhammed ibn Ebu Bişr; 6591
- Muhammed ibn Esleme; 910
- Muhammed ibn Ebu Hâfız; 1991
- Muhammed ibn Ebu Hâmid; 164
- Muhammed ibn Ebu Hammâd; 5484, 7675
- Muhammed ibn Ebu Harmele; 7658
- Muhammed ibn Ebu Hâtım; 691
- Muhammed ibn Ebu Humeyd; 717, 2451
- Muhammed ibn Ebu Kâsım; 2515
- Muhammed ibn Kebşe el-Emmârî; 3014
- Muhammed ibn Ebu Ma'ser; 804, 4388
- Muhammed ibn Ebu Muhammed; 180, 189, 191, 194, 196, 210, 319, 388, 391, 392, 396, 408, 413, 415, 417, 422, 482, 493, 495, 500, 519, 576, 661, 677, 1350, 1496, 1733, 2037, 2058, 2177, 2363, 2413, 4413, 4416
- Muhammed ibn Ebu Mûsâ; 5491
- Muhammed ibn Ebu Sele; 3079
- Muhammed ibn Ebu Umâme; 8070
- Muhammed ibn Ebu Ya'kûb; 2498
- Muhammed ibn Ebu Zeyd; 6585
- Muhammed ibn Fadl el-Sakatî; 110
- Muhammed ibn Ferec; 3068
- Muhammed ibn Fudayl; 1605, 2534, 4072, 7027, 7465, 7582, 7721, 8069, 8110, 8693, 8697
- Muhammed ibn Fülehy; 7563
- Muhammed ibn Gâlib; 6984
- Muhammed ibn Haccac el-Hadramî; 7285
- Muhammed ibn el-Hâcib; XII
- Muhammed ibn el-Hasan; 1591
- Muhammed ibn el-Hasan ibn Enes; 25
- Muhammed ibn Halef; 2218, 2456, 6615, 8079
- Muhammed ibn Halef el-Askalânî; 7182
- Muhammed ibn Halîd; 6833, 7905
- Muhammed ibn Hâlid ibn Zübeyr ibn Avvâm el-Kureysî ez-Zübeyrî; 11
- Muhammed ibn Hâmid; 8
- Muhammed ibn Hammad; 7195
- Muhammed ibn Hamza; 887, 7141
- Muhammed ibn Hamza ibn Muhammed ibn Yûsuf ibn Abdullah ibn Sellâm; 6069
- Muhammed ibn el-Hanefî; 37, 1741
- Muhammed ibn el-Hanefiyye; 37, 897, 1628, 1741, 2588, 2846, 4501, 4733, 6046, 6700, 8690
- Muhammed ibn Harb; 2069
- Muhammed ibn Hârûn; 872, 2852, 7344, 7925
- Muhammed ibn Hârûn el-Mahremî; 6361
- Muhammed ibn Hasan; 2386, 2466, 2473, 6877, 7981, 8291
- Muhammed ibn Hasan ibn Ziyâd; 1003
- Muhammed ibn Hâtib; 4596, 7236
- Muhammed ibn Hâtım; 562, 566, 5387, 6536, 7959
- Muhammed ibn Hâtım el-Müeddeb; 3838
- Muhammed ibn Hâzım; 920
- Muhammed ibn el-Hismi; 2861
- Muhammed ibn Hesi; 8051
- Muhammed ibn Hıdaş; 5990, 8739
- Muhammed ibn Muhammed ibn Hilâl en-Nahvî; 3877
- Muhammed ibn Humeyd; 893, 4740, 5085, 7671, 8428
- Muhammed ibn Hüseyin; 6415
- Muhammed ibn Hüseyin el-Âcûrri; 2039
- Muhammed ibn Hüseyin ibn İbrâhîm; 7377

Muha
Muha
Muha
65
Muha
Muha
Muha
Muha
Muha
Muha
Muha
Muha
18
29
37
41
49
60
89
123
133
140
173
203
220
245
288
31
40
40
44
50
51
53
61
61
62
66
67
68
71
73
78
79
84
87
Muha
Muha
12
31
49
Muha

- Muhammed ibn Hüseyin ibn İşkâb; 1075
 Muhammed ibn Hüseyim; 1745
 Muhammed ibn İbrâhîm; 806, 919, 1379, 6582, 6593, 7709, 8746
 Muhammed ibn İbrâhîm et-Teymî; 6098
 Muhammed ibn İbrahim ibn Bûndar; 1664
 Muhammed ibn İbrâhîm ibn Ebu sekine; 1534
 Muhammed ibn İdris; 774
 Muhammed ibn İdris eş-Şâfiî; 1443, 2090, 2475
 Muhammed ibn İsâ; 82, 953, 5364
 Muhammed ibn İsâ el-Dâmegânî; 290
 Muhammed ibn İshâk; 7, 146, 158, 163, 179, 180, 185, 194, 200, 202, 205, 210, 257, 260, 288, 291, 292, 319, 321, 323, 343, 352, 368, 371, 372, 388, 391, 392, 400, 403, 408, 412, 413, 415, 422, 426, 428, 434, 438, 442, 458, 482, 493, 500, 519, 534, 550, 560, 571, 576, 596, 607, 693, 720, 785, 787, 802, 809, 837, 881, 896, 956, 980, 1023, 1030, 1171, 1187, 1230, 1237, 1248, 1259, 1276, 1289, 1291, 1345, 1350, 1359, 1380, 1383, 1387, 1392, 1395, 1404, 1412, 1438, 1445, 1496, 1676, 1732, 1736, 1739, 1892, 1918, 1920, 1974, 1982, 2058, 2100, 2104, 2128, 2144, 2164, 2166, 2177, 2204, 2210, 2363, 2376, 2377, 2406, 2413, 2499, 2500, 2511, 2514, 2515, 2676, 2710, 2889, 3003, 3006, 3009, 3010, 3074, 3092, 3113, 3795, 3903, 3938, 3970, 4038, 4043, 4045, 4046, 4047, 4050, 4058, 4064, 4067, 4073, 4107, 4108, 4121, 4125, 4137, 4139, 4242, 4413, 4416, 4594, 4819, 4875, 4977, 5021, 5028, 5066, 5115, 5123, 5126, 5128, 5130, 5147, 5160, 5193, 5242, 5251, 5262, 5265, 5368, 5369, 5388, 5496, 5896, 5970, 5996, 6010, 6113, 6115, 6141, 6148, 6149, 6150, 6153, 6160, 6179, 6195, 6199, 6205, 6206, 6214, 6227, 6249, 6320, 6379, 6478, 6482, 6494, 6582, 6640, 6643, 6647, 6648, 6717, 6721, 6729, 6730, 6731, 6732, 6814, 6817, 6818, 6819, 6820, 6824, 6848, 6854, 6944, 6991, 7159, 7196, 7214, 7216, 7234, 7261, 7349, 7360, 7362, 7364, 7516, 7532, 7659, 7770, 7804, 7805, 7815, 7819, 7845, 7847, 7849, 7869, 7911, 7912, 7917, 7942, 8382, 8384, 8385, 8451, 8503, 8660, 8661, 8662, 8664, 8684, 8734, 8743, 8746
 Muhammed ibn İshâk es-Sâgânî; 6327
 Muhammed ibn İshâk ibn Yessâr; 562, 1168, 1264, 1278, 1326, 1393, 1779, 3080, 3165, 3190, 3257, 3326, 3436, 3654, 4578, 4652, 4971, 6239, 7800, 7833
 Muhammed ibn İshak Zührî; 2606
 Muhammed ibn İsmâîl; 203, 292, 351, 872, 1551, 1647, 1738, 1920, 2449, 5449, 6328, 6395, 6560, 6564, 6609, 6684, 6705, 7061, 7183, 8727
 Muhammed ibn İsmâîl el-Basrî; 3281
 Muhammed ibn İsmâîl ibn Semûre; 1531
 Muhammed ibn İsmâîl ibn Uleyye; 5693, 5887, 6277
 Muhammed ibn Kâ'b; 384, 487, 599, 713, 737, 747, 769, 776, 784, 785, 787, 788, 799, 804, 868, 898, 949, 1076, 1130, 1535, 1681, 1741, 2545, 2547, 2580, 2581, 2831, 3297, 3322, 3504, 3597, 3673, 4388, 5021, 5136, 5158, 5160, 5178, 5194, 5196, 5208, 5271, 5259, 5368, 5374, 5518, 5519, 5449, 5483, 5498, 5521, 6377, 6634, 6657, 6667, 6672, 6759, 6760, 6793, 6796, 6819, 6820, 6821, 6842, 6846, 6884, 6949, 7218, 7294, 7510, 7536, 7665, 7675, 7719, 7885, 8053, 8062, 8170, 8178
 Muhammed ibn Kâ'b el-Kibliyye; 5899
 Muhammed ibn Kâ'b el-Kurazî; XIV, XLV, 37, 290, 380, 411, 485, 521, 576, 1527, 1972, 1978, 2037, 2082, 2128, 2360, 2385, 2419, 2420, 2449, 2588, 2794, 2933, 2951, 3266, 3277, 3324, 3405, 3438, 3406, 3562, 3602, 3660, 3872, 3873, 3938, 3973, 3974, 3993, 4050, 4113, 4139, 4154, 4260, 4292, 4308, 4357, 4653, 4920, 5652, 5671, 5672, 5897, 5993, 6010, 6032, 6038, 6069, 6097, 6098, 6153, 6185, 6943, 7028, 7147, 7151, 7261, 7598, 7656, 7673, 7964, 8085, 8097, 8101, 8153, 8269, 8358, 8382, 8383, 8444, 8447, 8462, 8482, 8654, 8662, 8691, 8693, 8699, 8809, 8810
 Muhammed ibn Kays; 291, 380, 384, 794, 3266, 3288, 3412, 3872, 3965, 4357, 5365, 5519, 8071, 8119, 8576
 Muhammed ibn Kays ibn Ubâde; 1025
 Muhammed ibn Kesir; 1138, 1776, 2815, 5866, 7582, 7858
 Muhammed ibn Kudâme; 8337
 Muhammed ibn Künâse; 5442
 Muhammed ibn Küreyb; 7195
 Muhammed ibn Ma'mer; 910, 1449, 1601, 2541, 3389, 3486, 3780, 8072, 8155, 8508
 Muhammed ibn Mansûr; 2821
 Muhammed ibn Mâre ibn Sabîh; 6163
 Muhammed ibn Mehdi; 3473, 8294
 Muhammed ibn Mervan es-Süddî es-Sâgîr; 6596
 Muhammed ibn Merzûk; 3081, 3163, 5084, 8745
 Muhammed ibn Mesleme; 1468, 1953, 7010

- 7314, 7803
 Muhammed ibn Meşşâr; 2722
 Muhammed ibn Mîhrân er-Râzi; 1997
 Muhammed ibn Minhâl; 2134, 7688
 Muhammed ibn Mirdâs; 8260
 Muhammed ibn el-Münkedir; 37, 1530, 1531, 2268, 2956, 4227, 6350, 6445, 7847, 8164
 Muhammed ibn el-Müsennâ; 19, 82, 143, 430, 492, 733, 1036, 1923, 1950, 1969, 2145, 2150, 2194, 3189, 3425, 3876, 4314, 4509, 5072, 5363, 5380, 5435, 5544, 5688, 5970, 6209, 6262, 6327, 6478, 6519, 6577, 6578, 6592, 7263, 7408, 7580, 7650, 7666, 7791, 7953, 8205, 8689, 8806
 Muhammed ibn Muammer; 138
 Muhammed ibn Muâviye el-Bağdâdî; 4470
 Muhammed ibn Muâz el-Ansârî; 17
 Muhammed ibn Muhâcir; 6760, 8436
 Muhammed ibn Muhammed; 185, 403, 578, 1187, 1278, 1336, 8262
 Muhammed ibn Muhammed el-Bağavî; 7686
 Muhammed ibn Mukâtil; 1604, 1952, 6249, 6957
 Muhammed ibn Mürtedî; 8445
 Muhammed ibn Mûsâ; 894, 8565, 8566, 8689
 Muhammed ibn Mûsâ el-Haraşî; 2815, 4388, 6302
 Muhammed ibn Mûsâ el-Kattân; 7458
 Muhammed ibn Mus'ab; 1371, 2820, 4223, 6521
 Muhammed ibn Musaffâ; 3135
 Muhammed ibn Musaffâ el-Hisimî; 6206
 Muhammed ibn Münzir; 8456
 Muhammed ibn Münzir Şekker; 6244
 Muhammed ibn Müslim; 710, 1438, 2082, 2786, 3248, 3361, 3371, 3997, 4222, 5848, 6442, 6854, 7915
 Muhammed ibn Nadr; 3287
 Muhammed ibn Nâfi'; 352
 Muhammed ibn Nâsır; 134
 Muhammed ibn Nâsirüddin Elbânî; XXVII
 Muhammed ibn Nasr el-Bezzar el-Bağdâdî; 6558
 Muhammed ibn Nasr el-Mervezî; 1891, 3421, 7969, 8187, 8188
 Muhammed ibn Osmân; 5545, 8340
 Muhammed ibn Osmân el-Vâsitî; 5802
 Muhammed ibn Osmân ibn Ebu Şeybe; 2679, 3095, 3827, 3893, 6093, 6454, 6607
 Muhammed ibn Ömer; 37, 39, 699
 Muhammed ibn Ömer el-Vâkidî; 3323, 5805
 Muhammed ibn Râfi; 385, 1245, 2413, 2458, 3447, 6764, 6957, 7377, 7582, 7643
 Muhammed ibn Sabbâh; 1531, 7102, 7375, 8410
 Muhammed ibn Sâbık; 7404
 Muhammed ibn Sâbit; 1709, 3656
 Muhammed ibn Sâib; 4046
 Muhammed ibn Sa'd; 184, 1395, 1892, 2964, 6113
 Muhammed ibn Saïd; 837, 2387, 2515, 7010
 Muhammed ibn Saïd el-Attâr; 4030
 Muhammed ibn Saïd el-Kelbi; 147, 1577
 Muhammed ibn Sâlih; 3390, 7509
 Muhammed ibn Sâlim; 511
 Muhammed ibn Sehl en-Neccârî; 5449
 Muhammed ibn Sehl ibn Asker; 1340
 Muhammed ibn Schu ibn Ebu Hasme; 1664
 Muhammed ibn Selâm; 7420, 8733
 Muhammed ibn Seleme; 2677, 3231, 7709
 Muhammed ibn Seleme el-Harrânî; 1920
 Muhammed ibn Seleme ibn Murâdî; 6875
 Muhammed ibn Sevab el-Hebbârî; 6883
 Muhammed ibn Sevâd; 7935
 Muhammed ibn Sevrî; 3438
 Muhammed ibn Seyyid; XXVI
 Muhammed ibn Sinân; 289, 522, 3100, 5015, 6557, 7687, 7853, 8339, 8493
 Muhammed ibn Sîrîn; XIV, 10, 376, 699, 783, 899, 900, 939, 944, 950, 1026, 1061, 1576, 1585, 1591, 1606, 1668, 1669, 1672, 1989, 2073, 2220, 2375, 2444, 2445, 2465, 2511, 2513, 2515, 2810, 2813, 2845, 2877, 2936, 3262, 3308, 3413, 3602, 4050, 4088, 4393, 4397, 4576, 5136, 5345, 5517, 5546, 5888, 6046, 6076, 6414, 6602, 6807, 6967, 7062, 7458, 7583, 7661, 7678, 7945, 7946, 8178
 Muhammed ibn Sûka; 2918, 2936
 Muhammed ibn Süleymân; 906, 3409
 Muhammed ibn Süveyd; 1548
 Muhammed ibn Şihâb ez-Zühri; 1590
 Muhammed ibn Süveyd; 1548
 Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî; XIX
 Muhammed ibn Ubâde; 5261
 Muhammed ibn Ubeyd; 230, 1048, 1076, 1668, 2629, 2929, 3547, 3590, 3995, 4433, 5143, 5169, 5488, 5638, 6738, 7140, 7580, 7607, 7977
 Muhammed ibn Ubeyd el-Mekkî; 7607
 Muhammed ibn Ubeyd el-Muhâribî; 8690
 Muhammed ibn Ubeydullah; 4646, 6589
 Muhammed ibn Ubeydullah el-Arzemî; 511, 7390
 Muhammed ibn Umâre; 7583
 Muhammed ibn Umâre el-Esedî; 4571
 Muhammed ibn Umejd; 4813
 Muhammed ibn Umejr ibn Utârid; 4610
 Muhammed ibn el-Vezir el-Vâsikî; 2606
 Muhammed ibn Vâsî; 7125
 Muhammed ibn Yahyâ; 1283, 1314, 1328, 1951,

- 2083, 2144, 4336, 5266, 5280, 6187, 7806, 7932
 Muhammed ibn Yahyâ el-Kutâî; 6430, 6609, 6672
 Muhammed ibn Yahyâ ibn Hibbân; 1438, 3299
 Muhammed ibn Yahyâ ibn Muhammed ibn Kesir; 1532
 Muhammed ibn Ya'kûb; 230
 Muhammed ibn Ya'kûb ed-Dimeşkî; 7161
 Muhammed ibn Yesâr; 4038
 Muhammed ibn Yezid; 1926, 6700, 6724, 6862, 8313
 Muhammed ibn Yezid el-Vâsûtî; 5990
 Muhammed ibn Yûnus; 1246, 1545
 Muhammed ibn Yûsuf; 638, 1332, 1583, 1696, 1871, 2130, 2416, 3080, 5486, 6425
 Muhammed ez-Za'ferânî; 6549
 Muhammed ibn Zâzâm; 5853
 Muhammed ibn Zekerîyyâ; 1207, 7958
 Muhammed ibn Zinâd; XI
 Muhammed ibn Ziyâd; 6958, 7252, 7687, 8579
 Muhammed Hamdi Yazır; 675, 727, 827, 1015, 1101, 1161, 3527
 Muhammed Hamidullah; 1462, 1465, 1467, 1473, 3337, 3346, 3717, 3725, 7388
 Muhammed İbrâhîm el-Bennâ; XLVI
 Muhammed Kutub; 2749, 2758, 5619, 6375, 8651
 Muhammed Murtazâ en-Nevevî; XX
 Muhammed Sâdik; 156
 Muhammed Süresi; 634, 848, 1060, 1358, 1452, 1578, 1668, 1762, 1764, 1774, 2837, 2878, 3254, 3259, 3327, 3421, 3500, 3562, 3593, 3603, 5055, 5509, 5510, 5512, 6009, 6218, 6264, 6492, 6975, 7317, 7330, 7331, 7625, 7689, 7860, 7873, 7903, 8112
 Muhammediyye; 7591
 Muhanned ibn Selim; 5502
 Muhârib; 8696, 8697
 Muharib ibn Disâr; 4135
 el-Muharibî; 915, 1995
 Muhârik ibn Süleymân; 6684
 Muharrem; 712, 2084, 3406, 3428, 3486, 3487, 3488, 3489, 3492, 3494, 3495, 3496, 3497, 3498, 3434, 5474
 Muhassir; 795
 el-Muhassîs; 100
 Muhaşşin ibn Humeyyiri; 3563
 Musin; 4852
 el-Muhtâr; 1008, 2799, 2814
 Muhtâr ibn Fülful; 6549
 el-Muhtâra; 5674
 el-Muhtasar; 6471,
 Muhtasar Şerhi; 7595
 Muhtasar Tefsir ibn Kesir; XLVII
 el-Muhtâre fi'l-Hadis; 5064
 Muhyiddin ibn el-Arabî; XLVII, 262, 303, 436, 468, 488, 513, 559, 570, 749, 760, 761, 1272, 2065, 2171, 2198, 2615, 2828, 3878, 3879, 5037, 7452, 7591, 7594
 Mukaddem ibn Muhammed; 5391, 6950
 Mukaddime; XXVII, 1
 el-Mukaddimât; 5183
 Mukarrebûn; 622, 2949, 2965, 5201, 6425, 6429, 7545, 7658, 8223
 Mukarrebûn Melckleri; 6003
 el-Mukarrebûn; 29
 Mukarrinoğulları; 3597
 Mukâtil; XLV, 83, 237, 1550, 1679, 1689, 1899, 1930, 1931, 1955, 1964, 2084, 2085, 2086, 2100, 2102, 2135, 2150, 2163, 2222, 2349, 2445, 2461, 2741, 3139, 3572, 3740, 4056, 7045, 7185, 7775, 7837, 7846, 7851, 7855, 8153, 8216
 Mukâtil ibn Hayyân; 157, 158, 171, 238, 311, 327, 329, 455, 534, 535, 571, 679, 683, 685, 686, 692, 693, 699, 700, 704, 728, 730, 737, 741, 756, 758, 768, 774, 779, 783, 784, 785, 787, 789, 790, 799, 802, 808, 831, 833, 878, 891, 893, 900, 927, 942, 943, 949, 950, 954, 963, 964, 1053, 1064, 1073, 1125, 1167, 1168, 1169, 1308, 1309, 1323, 1545, 1550, 1570, 1576, 1606, 1634, 1635, 1672, 1674, 1675, 1686, 1704, 1761, 2502, 2511, 2513, 2549, 2687, 3229, 3271, 3280, 3303, 3312, 3313, 3334, 3503, 2513, 2549, 2687, 3228, 3271, 3280, 3303, 3312, 3313, 3334, 3503, 3518, 5314, 5444, 5447, 5496, 5498, 5511, 5522, 5537, 5560, 5567, 5654, 5690, 5691, 5812, 5855, 5860, 5886, 5887, 5889, 5917, 5933, 5964, 5965, 5972, 6221, 6519, 6532, 6540, 6544, 6576, 6582, 6613, 6819, 7294, 7405, 7410, 7751, 7778, 7782, 7788, 7802, 7804, 7819, 7820, 7833, 7834, 7839, 7842, 7850, 7860, 7862, 7904, 7905, 7929, 7930, 7933, 7936, 7938, 7948, 7957, 7963, 7966, 8260, 8365, 8311, 8333, 8339, 8385, 8398, 8441, 8466, 8478, 8698
 Mukâtil ibn Süleymân; XIV, 2701, 8659, 8661, 8662
 Mukavkıs; 5957
 Mukri Ebu Abdurrahmân; 6706
 Mukriz ibn Hafs; 7324
 Mu'minûn S; 6268
 Mun; 1081
 Munzir ibn Şazân; 1703

Murâd; 4815, 4853, 8119, 8123

Murâd Kabîlesi; 4220

Murtazâ; 8327

H. Mûsâ; 6, 140, 278, 284, 295, 332, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 348, 350, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 363, 364, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 386, 387, 391, 396, 398, 399, 400, 401, 410, 411, 414, 418, 419, 420, 427, 432, 444, 458, 491, 492, 493, 494, 500, 517, 520, 546, 568, 577, 579, 582, 1945, 1946, 1958, 1978, 1979, 1993, 2002, 2026, 2037, 2038, 2040, 2041, 2042, 2043, 2058, 2166, 2167, 2170, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2344, 2345, 2359, 2398, 2404, 2415, 2416, 2427, 4409, 4563, 4591, 4593, 4596, 4605, 4606, 4607, 4608, 4609, 4611, 4612, 4613, 4614, 4615, 4617, 4618, 4620, 4621, 4622, 4623, 4628, 4630, 4632, 4635, 4636, 4640, 4643, 4644, 4645, 4646, 4647, 4649, 4660, 4666, 4667, 4670, 4676, 4681, 4692, 4694, 4708, 4710, 4781, 4785, 4806, 4807, 4812, 4816, 4821, 4847, 4919, 4921, 4922, 4974, 4977, 5022, 5023, 5024, 5025, 5027, 5028, 5029, 5030, 5031, 5032, 5033, 5034, 5035, 5036, 5037, 5038, 5039, 5040, 5041, 5042, 5043, 5044, 5045, 5046, 5047, 5048, 5049, 5050, 5052, 5058, 5059, 5060, 5061, 5065, 5135, 5136, 5137, 5150, 5151, 5152, 5156, 5157, 5198, 5199, 5200, 5202, 5203, 5204, 5205, 5206, 5207, 5208, 5209, 5213, 5216, 5217, 5218, 5219, 5220, 5221, 5223, 5224, 5225, 5226, 5227, 5228, 5229, 5230, 5231, 5232, 5233, 5234, 5235, 5236, 5237, 5238, 5239, 5240, 5241, 5242, 5243, 5244, 5245, 5246, 5247, 5248, 5249, 5250, 5251, 5252, 5253, 5256, 5257, 5258, 5259, 5260, 5261, 5262, 5263, 5264, 5265, 5266, 5267, 5268, 5278, 5295, 5296, 5340, 5383, 5423, 5513, 5514, 5515, 5623, 5625, 5633, 7604, 7617, 7679, 7867, 7993, 8121, 8140, 8178, 8283, 8391, 8425, 8431, 8507, 8512, 8515, 8518, 8522, 8527, 8704, 8705, 8712, 8785

Mûsâ (a.s.); 709, 718, 780, 817, 826, 973, 974, 976, 977, 979, 980, 988, 989, 1005, 1149, 1150, 2520, 2521, 2592, 2717, 2725, 2729, 2730, 2788, 2794, 2834, 2869, 2870, 2871, 2886, 2891, 2915, 2933, 2964, 2969, 2997, 3030, 3042, 3043, 3044, 3045, 3046, 3047, 3048, 3049, 3050, 3051, 3052, 3053, 3054, 3055, 3056, 3059, 3064, 3065, 3066, 3067, 3071, 3072, 3073, 3074, 3075, 3076, 3077, 3079,

3080, 3081, 3082, 3083, 3085, 3086, 3087, 3088, 3089, 3090, 3091, 3092, 3094, 3106, 3107, 3115, 3119, 3805, 3851, 3863, 3865, 3866, 3867, 3868, 3869, 3870, 3871, 3872, 3873, 3874, 3875, 3877, 3879, 3880, 3881, 3883, 3884, 3905, 3912, 3913, 3934, 3956, 3983, 3990, 3991, 4042, 4060, 4144, 4151, 4288, 4289, 4291, 4299, 4307, 5946, 5959, 5992, 6008, 6009, 6056, 6057, 6058, 6059, 6060, 6061, 6062, 6063, 6064, 6065, 6066, 6067, 6068, 6069, 6070, 6094, 6101, 6123, 6124, 6125, 6126, 6150, 6156, 6179, 6180, 6186, 6191, 6192, 6193, 6194, 6195, 6196, 6197, 6198, 6199, 6200, 6201, 6203, 6204, 6205, 6206, 6207, 6208, 6210, 6211, 6212, 6213, 6214, 6215, 6216, 6217, 6218, 6219, 6220, 6221, 6222, 6223, 6224, 6239, 6244, 6245, 6287, 6307, 6413, 6449, 6453, 6454, 6472, 6473, 6579, 6607, 6608, 6609, 6645, 6728, 6734, 6918, 6822, 6823, 6900, 6905, 6910, 6957, 6988, 6989, 6990, 6991, 6992, 6993, 6995, 6996, 6997, 6999, 7005, 7007, 7020, 7021, 7068, 7069, 7082, 7089, 7090, 7111, 7131, 7154, 7155, 7156, 7157, 7188, 7189, 7193, 7195, 7231, 7259, 7273, 7274, 7282, 7285, 7386, 7492, 7493, 7506, 7535, 7536, 7537, 7552, 7553, 7554

Mûsâ; 98, 101, 102, 108, 625, 796

Mûsâ (Râvî); 7398, 7429, 7687, 7757, 7847, 7964, 7977

Mûsâ; 124, 1243, 1246, 1252, 1254, 1272, 1274, 1278, 1292, 1293, 1294, 1303, 1334, 1335, 1338, 1402, 1423, 1506, 1511, 1525, 1529, 1543, 1647, 1766, 3138, 3161, 3162, 3164, 3165, 3166, 3172, 3185, 3213, 3226, 3246, 3247, 3249, 3252, 3254, 3380, 3427, 3661, 3676, 3685

Mûsâ ibn Abdurrahmân; 872, 2449, 7816

Mûsâ ibn Abdurrahmân el-Mesrûkî; 3486

Mûsâ ibn A'yân; 2269

Mûsâ ibn Ca'fer; 2161

Mûsâ ibn Cübeyr; 447, 729

Mûsâ ibn Dâvûd; 521, 732, 733, 1405, 1620, 2105, 3657, 4709, 5036, 5436, 6556, 7668, 8544,

Mûsâ ibn Ebu Âişe; 5964, 8198, 8204, 8205

Mûsâ ibn Enes; 2151, 5886

Mûsâ ibn Eyyûb; 8411

Mûsâ Ebu'l-Velîd ibn Ebu Carût; 957

Mûsâ el-Eş'arî; 99, 3518

Mûsâ er-Rızâ; 8044, 8514

Mûsâ ibn Ebu Mûsâ el-Kûfî; 5520

Mûsâ ibn Hârûn; 911, 3100, 4375, 5863

Mûsâ ibn Hayyân; 3987

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

691

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

215

721

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

194

529

Mûsâ

816

Mûsâ

139

338

780

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

840

Mûsâ

Mûsâ

Mûsâ

Mûsevî

Mûsevî

Mûsevî

- Mûsâ ibn İbrâhîm; 75
Mûsâ ibn İbrâhîm ibn Hamza; 7299
Mûsâ ibn İmrân; 1976, 2520, 4533, 4627, 5036, 6988
Mûsâ ibn İmrân ibn Kâhes; 6239
Mûsâ ibn İshâk el-Medenî; 2224
Mûsâ ibn İslâm; 6445
Mûsâ ibn İsmâîl; 731, 1356, 1360, 1681, 2107, 2155, 2497, 2989, 3263, 4529, 5802, 6309, 7252, 7268, 7410, 8728
Mûsâ ibn Mervân; 1405, 1406
Mûsâ ibn Muhammed; 8350
Mûsâ ibn Mes'ûd; 143
Mûsâ ibn Mişa; 5036, 5038
Mûsâ ibn Nusayr; 2530
Mûsâ ibn Sabâh; 3833
Mûsâ ibn Sa'd; 1676
Mûsâ ibn Süleymân; 5158
Mûsâ ibn Sehl; 1528, 1709, 1775, 8157
Mûsâ ibn Talha; 3546, 3547, 5111, 6105, 6491
Mûsâ ibn Ubeyd; 6593, 6597
Mûsâ ibn Ubeyde; 521, 1186, 1192, 1725, 1731, 1941, 2039, 3486, 3837, 4222, 4399, 5275, 5294, 5866, 7264, 7422, 8376, 8727
Mûsâ ibn Ubeyde er-Rabezi; 4740, 7191, 7691, 8167
Mûsâ ibn Ukbe; 448, 729, 839, 1348, 1357, 1368, 1392, 1892, 2002, 2449, 2639, 3171, 3283, 3384, 3573, 4650, 6466, 6467, 6476, 7563, 7804, 7915
Mûsâ ibn Uleyye; 8340
Mûsâ ibn Umeyr; 3366, 3376
Mûsâ ibn Verdân; 2269
Mûsâ ibn Ya'kûb; 3934, 7747, 7748
Mûsâ ibn Zafer; 5265
Mûsâ ibn Zübeyr; 6970
Mus'ab; 1576
Mus'ab ibn Abdullah; 1609, 5065
Mus'ab ibn Mikdam; 7692
Mus'ab ibn Nûh; 7852
Mus'ab ibn Sâbit; 599, 4399, 7840
Mus'ab ibn Sâbit ibn Abdullah ibn Zübeyr; 1530
Mus'ab ibn Sa'd; 2456, 3231, 3431, 5091, 6263
Mus'ab ibn Selâm; 756, 7834
Mus'ab ibn Umeyr; 1353, 1392, 7793, 7898, 7899, 8409, 8690
Mus'ab ez-Zübeyr; 3134
Mus'ab Kuba; 3574
Mus'ab ibn Menâf; 1462
Mûsevî; 3880, 5477
Mûsevîler; 356, 357
Mûsevîlik; 4563
Mushaf; 46, 881, 882, 4945
Mushaf'ül-İmâm; 3404
Mushaf-ı Osmânî; 1411
Muslih ve Mukallid; 153
Muson; 4444
Mustafa; 263, 624, 625, 4933
Mustafâ el-Sibâî; XXVII
Mustafa Varlı; 2143
el-Mustalahât el-Erbeâ; 100
Mustalik; 7318
Mustalik Hâdisesi; 7404
Mustalikogulları; 3573, 7403, 7404, 7405
Musta'sım Billah; 3428
Musul; 3885, 3930, 3933, 4695, 5367, 5429
Musul el-Cezire; 365
Mut'a Nikâhı; 2440
Mutaffifin; 2537, 2786, 2865, 3004, 3022, 3077, 7711, 7861, 8201, 8203
Mutaffifin Sûresi; 5678, 6910
Mutahhar ibn Heysem; 8340
Matarrif; 808, 1690, 2086, 2187, 3273, 5363, 7465, 7449
Mutarrif ibn Abdullah; 1331, 1768, 6974, 7476, 7737, 8582, 8696
Mutarrif ibn Mâzen; 6592, 6696
Mu'tasım; 5089
Mûte; 3400, 3403, 4802, 8306
Mûte; 3461
Mu'temir; 1730, 1942, 3164, 3190, 4609, 7808
Mu'temir ibn Süleymân; 1391, 1663, 1667, 1788, 2638, 2707, 3603, 4322, 6491, 6572, 6591, 7165, 7236, 7402, 7408, 8526, 8826
Mu'tezile; 33, 34, 39, 40, 46, 173, 219, 295, 299, 308, 460, 475, 825, 1140, 1170, 1176, 1330, 2786, 2824, 2828, 2829, 3077, 3140, 3141, 3744, 4308, 4836, 5314, 5398, 5399, 5562, 7214, 7492, 8133, 8134, 8135
Mu'tezililer; 7407
Mu'tezile Mezhebi; 2042, 5941, 6255
Mut'im ibn Adiyy; 8661
Muttalib; 1659, 2793, 4148, 4877, 6413
Mattalib ibn Abdullah ibn Hantab; 5496
Mattalib ibn Abd Menâf; 5793
Muttalib ibn Ebu Verâe; 2820
Muttalib ibn Ebu Vedâa; 3281, 7568
Muttalib ibn Şuayb el-Ezelî; 6340
Muttaliboğulları; 3311, 3372, 7544
Mut'im ibn Adiyy; 2637, 3286, 5395
Muvahhid; 4589, 4590, 5065
el-Muvattâ; XX, 17, 33, 896, 900, 910, 921, 934, 952, 965, 3210, 3529, 3530, 3531, 3554, 4683, 7707, 7708, 7751, 7890, 8295

Mübârek; 3327, 3428

Mübârek ibn Fudâle; 322, 1930, 2988, 3211, 3264, 3586, 3993, 4139, 8741

Müberra; 66, 150, 152

Mübeşşir; 1918

Mübeşşir ibn Abdü'l-Münzir; 1474

Mücâdele; 33, 118, 186, 510, 6465, 6836, 7769, 8197

Mücâdile; 1452, 2587, 2838, 3440, 3561, 4218, 4492, 4596, 4834, 7203

Mücâdie Suresi; 5512, 5979, 6214

Mücâhid; XIV, XLV, 15, 37, 52, 82, 110, 138, 142,

143, 144, 157, 158, 174, 175, 179, 183, 189,

190, 194, 196, 199, 210, 222, 223, 224, 229,

230, 233, 234, 235, 239, 242, 260, 276, 279,

280, 281, 288, 292, 305, 306, 318, 320, 321,

328, 329, 330, 332, 337, 340, 345, 348, 350,

353, 355, 359, 360, 363, 364, 365, 366, 368,

371, 372, 382, 383, 384, 385, 388, 392, 393,

395, 396, 403, 413, 416, 417, 429, 434, 442,

450, 454, 455, 459, 482, 485, 486, 493, 498,

500, 501, 503, 509, 512, 515, 519, 525, 529,

531, 532, 533, 534, 538, 539, 543, 544, 550,

551, 560, 561, 569, 576, 579, 607, 621, 623,

625, 670, 676, 677, 679, 683, 685, 686, 692,

693, 699, 700, 702, 704, 713, 728, 730, 732,

737, 738, 741, 747, 757, 758, 759, 762, 768,

774, 776, 777, 779, 780, 782, 783, 784, 785,

786, 787, 789, 791, 795, 796, 799, 802, 804,

805, 806, 808, 816, 818, 823, 831, 843, 868,

869, 870, 871, 876, 878, 881, 888, 890, 891,

893, 894, 898, 900, 901, 913, 922, 924, 925,

927, 936, 939, 942, 943, 944, 947, 949, 950,

953, 960, 963, 964, 977, 980, 987, 1023, 1025,

1030, 1033, 1035, 1045, 1048, 1051, 1064,

1121, 1122, 1123, 1125, 1126, 1128, 1131, 1167,

1168, 1171, 1180, 1186, 1193, 1208, 1214, 1240,

1242, 1246, 1256, 1257, 1280, 1288, 1291,

1294, 1296, 1301, 1308, 1309, 1313, 1314,

1323, 1332, 1344, 1346, 1357, 1372, 1379,

1395, 1404, 1405, 1438, 1439, 1451, 1492,

1521, 1526, 1541, 1545, 1550, 1569, 1570,

1574, 1576, 1579, 1595, 1600, 1605, 1606,

1607, 1610, 1617, 1625, 1635, 1647, 1656,

1671, 1672, 1674, 1675, 1677, 1681, 1686,

1688, 1689, 1690, 1692, 1700, 1701, 1704,

1720, 1721, 1729, 1730, 1731, 1732, 1735,

1737, 1746, 1747, 1764, 1765, 1775, 1779,

1781, 1782, 1787, 1876, 1877, 1882, 1883,

1884, 1887, 1891, 1897, 1899, 1918, 1930,

1939, 1940, 1955, 1961, 1969, 1972, 1974,

1981, 1987, 1988, 1989, 2002, 2026, 2082,

2083, 2084, 2086, 2099, 2100, 2101, 2113, 2115,

2127, 2130, 2135, 2137, 2150, 2152, 2163, 2164,

2169, 2191, 2193, 2205, 2207, 2210, 2212, 2213,

2214, 2221, 2223, 2268, 2346, 2347, 2355,

2360, 2361, 2362, 2375, 2385, 2389, 2399,

2412, 2414, 2418, 2422, 2426, 2441, 2445,

2446, 2447, 2449, 2450, 2459, 2461, 2463,

2466, 2467, 2468, 2470, 2474, 2476, 2496,

2499, 2511, 2515, 2518, 2530, 2549, 2578,

2588, 2608, 2610, 2611, 2635, 2671, 2675,

2680, 2681, 2687, 2688, 2690, 2707, 2709,

2722, 2724, 2728, 2729, 2730, 2731, 2744,

2759, 2771, 2772, 2790, 2791, 2795, 2796,

2799, 2809, 2816, 2818, 2823, 2831, 2833,

2839, 2840, 2841, 2842, 2845, 2853, 2854,

2867, 2871, 2872, 2873, 2879, 2885, 2901,

2918, 2919, 2921, 2924, 2928, 2931, 2932,

2935, 2936, 2943, 2945, 2948, 2955, 2958,

2959, 2966, 2968, 2974, 2978, 2985, 2995,

3022, 3023, 3042, 3045, 3065, 3066, 3068,

3069, 3070, 3073, 3076, 3079, 3080, 3083,

3093, 3109, 3113, 3114, 3117, 3137, 3172,

3182, 3187, 3189, 3191, 3196, 3202, 3211,

3212, 3229, 3233, 3301, 3303, 3311, 3313,

3317, 3322, 3325, 3326, 3333, 3335, 3336,

3378, 3382, 3388, 3393, 3406, 3412, 3419,

3422, 3425, 3432, 3441, 3449, 3481, 3492,

3493, 3503, 3506, 3508, 3510, 3511, 3513,

3516, 3547, 3560, 3561, 3582, 3594, 3595,

3604, 3606, 3650, 3651, 3654, 3659,

3670, 3675, 3681, 3684, 3685, 3687, 3688,

3699, 3704, 3739, 3740, 3778, 3780, 3790,

3795, 3827, 3832, 3838, 3848, 3868, 3869,

3870, 3871, 3872, 3876, 3885, 3894, 3900,

3901, 3903, 3911, 3912, 3926, 3933, 3936,

3938, 3969, 3974, 3976, 3978, 3984, 3985,

3989, 3991, 3993, 4001, 4002, 4036, 4042,

4044, 4045, 4046, 4047, 4048, 4049, 4050,

4056, 4058, 4059, 4062, 4064, 4065, 4069,

4072, 4073, 4091, 4107, 4112, 4113, 4119, 4122,

4127, 4128, 4131, 4135, 4137, 4146, 4159, 4166,

4213, 4216, 4219, 4220, 4222, 4224, 4226,

4227, 4231, 4240, 4249, 4251, 4256, 4257,

4259, 4280, 4288, 4292, 4313, 4337, 4347,

4350, 4351, 4352, 4359, 4374, 4377, 4379,

4380, 4381, 4384, 4388, 4389, 4393, 4398,

4404, 4405, 4406, 4408, 4409, 4410, 4411,

4412, 4413, 4415, 4417, 4431, 4434, 4489,

4490, 4500, 4501, 4502, 4503, 4504, 4505,

4506, 4510, 4518, 4530, 4531, 4533, 4534,

4552, 4554, 4557, 4570, 4571, 4572, 4575,

4576, 4577, 4585, 4590, 4591, 4594, 4697,

4698, 4700, 4702, 4715, 4717, 4719, 4723,
 4725, 4742, 4778, 4783, 4787, 4791, 4792,
 4795, 4796, 4798, 4799, 4800, 4803, 4804,
 4805, 4806, 4815, 4817, 4829, 4881, 4885,
 4920, 4921, 4922, 4927, 4936, 4937, 4938,
 4963, 4965, 4971, 4972, 4973, 4975, 4983,
 4987, 4995, 4998, 5021, 5027, 5032, 5046,
 5055, 5063, 5070, 5071, 5073, 5079, 5081,
 5093, 5095, 5116, 5117, 5118, 5119, 5120, 5121,
 5122, 5126, 5127, 5132, 5133, 5135, 5138, 5147,
 5148, 5151, 5155, 5157, 5159, 5163, 5164, 5165,
 5167, 5169, 5172, 5174, 5175, 5178, 5179, 5180,
 5181, 5185, 5188, 5189, 5194, 5195, 5198, 5201,
 5205, 5209, 5239, 5240, 5244, 5249, 5258,
 5261, 5262, 5266, 5271, 5273, 5276, 5277,
 5280, 5284, 5285, 5298, 5300, 5306, 5307,
 5308, 5310, 5334, 5340, 5350, 5354, 5362,
 5363, 5365, 5367, 5374, 5375, 5378, 5386,
 5388, 5392, 5393, 5394, 5412, 5413, 5414,
 5422, 5424, 5425, 5426, 5435, 5439, 5440,
 5441, 5443, 5444, 5445, 5446, 5447, 5448,
 5449, 5483, 5487, 5492, 5493, 5495, 5496,
 5497, 5498, 5509, 5511, 5514, 5517, 5518,
 5522, 5523, 5524, 5537, 5544, 5545, 5549,
 5556, 5557, 5619, 5634, 5665, 5672, 5688,
 5689, 5690, 5803, 5806, 5815, 5847, 5863,
 5864, 5865, 5876, 5888, 5890, 5896, 5897,
 5898, 5900, 5918, 5935, 5954, 5958, 5965,
 5967, 5969, 5972, 5973, 5989, 5994, 5998,
 5999, 6002, 6009, 6017, 6029, 6031, 6032,
 6033, 6038, 6042, 6050, 6052, 6053, 6054,
 6057, 6058, 6059, 6066, 6072, 6076, 6078,
 6083, 6085, 6086, 6089, 6094, 6097, 6098,
 6099, 6110, 6113, 6115, 6116, 6129, 6138, 6140,
 6141, 6142, 6146, 6149, 6150, 6174, 6185, 6186,
 6200, 6208, 6211, 6212, 6224, 6229, 6233,
 6235, 6239, 6248, 6249, 6251, 6267, 6269,
 6281, 6303, 6308, 6328, 6333, 6339, 6349,
 6353, 6377, 6379, 6383, 6395, 6396, 6397,
 6401, 6405, 6408, 6409, 6423, 6424, 6428,
 6435, 6441, 6442, 6444, 6452, 6457, 6466,
 6471, 6472, 6474, 6478, 6491, 6498, 6499,
 6517, 6519, 6532, 6540, 6541, 6565, 6566,
 6568, 6569, 6575, 6589, 6604, 6611, 6612,
 6613, 6627, 6634, 6636, 6643, 6645, 6652,
 6667, 6670, 6671, 6677, 6684, 6686, 6687,
 6688, 6697, 6705, 6723, 6727, 6728, 6731,
 6732, 6740, 6741, 6754, 6756, 6758, 6759,
 6762, 6765, 6772, 6773, 6782, 6785, 6787,
 6793, 6795, 6796, 6802, 6806, 6807, 6813,
 6814, 6818, 6819, 6820, 6825, 6827, 6829,
 6832, 6834, 6842, 6847, 6856, 6858, 6859,

6862, 6869, 6871, 6882, 6884, 6886, 6891,
 6899, 6903, 6910, 6917, 6923, 6969, 6980,
 6986, 6996, 6999, 7007, 7020, 7030, 7033,
 7056, 7058, 7059, 7067, 7068, 7069, 7073,
 7089, 7092, 7093, 7097, 7108, 7136, 7137,
 7143, 7147, 7152, 7153, 7157, 7158, 7159,
 7161, 7162, 7165, 7169, 7171, 7172, 7179,
 7181, 7185, 7189, 7190, 7192, 7193, 7199,
 7211, 7217, 7221, 7226, 7227, 7228, 7232,
 7245, 7251, 7268, 7290, 7292, 7294, 7324,
 7345, 7347, 7349, 7352, 7358, 7389, 7390,
 7396, 7400, 7405, 7410, 7420, 7424, 7439,
 7440, 7441, 7442, 7443, 7449, 7455, 7456,
 7457, 7460, 7463, 7464, 7467, 7472, 7473,
 7474, 7476, 7477, 7478, 7479, 7490,
 7493, 7495, 7507, 7508, 7510, 7511, 7514,
 7521, 7528, 7530, 7533, 7540, 7541, 7542,
 7549, 7552, 7556, 7557, 7567, 7583, 7584,
 7597, 7598, 7601, 7627, 7628, 7629, 7643,
 7644, 7645, 7649, 7650, 7651, 7652, 7654,
 7656, 7658, 7661, 7662, 7665, 7667, 7674,
 7675, 7677, 7679, 7685, 7686, 7694, 7698,
 7699, 7703, 7704, 7707, 7708, 7709, 7718,
 7719, 7738, 7743, 7745, 7746, 7751, 7771,
 7778, 7787, 7788, 7799, 7803, 7804, 7819,
 7825, 7834, 7837, 7843, 7844, 7845, 7846,
 7855, 7861, 7880, 7887, 7895, 7929, 7936,
 7937, 7943, 7948, 7964, 7966, 7969, 7984,
 8012, 8030, 8032, 8033, 8035, 8056, 8057,
 8058, 8062, 8065, 8068, 8069, 8076, 8077,
 8078, 8100, 8101, 8104, 8105, 8112, 8117, 8119,
 8125, 8128, 8130, 8151, 8153, 8155, 8156, 8159,
 8164, 8165, 8168, 8170, 8171, 8174, 8177, 8178,
 8179, 8180, 8181, 8183, 8190, 8192, 8195, 8196,
 8197, 8208, 8216, 8217, 8220, 8221, 8224,
 8228, 8229, 8230, 8231, 8233, 8252, 8253,
 8258, 8261, 8263, 8264, 8265, 8268, 8269,
 8270, 8284, 8285, 8296, 8311, 8312, 8313,
 8318, 8319, 8320, 8321, 8322, 8325, 8329,
 8330, 8339, 8340, 8359, 8363, 8367, 8370,
 8372, 8376, 8377, 8386, 8398, 8401, 8411,
 8434, 8435, 8439, 8444, 8445, 8446, 8447,
 8449, 8451, 8460, 8461, 8462, 8465, 8467,
 8470, 8471, 8472, 8473, 8482, 8483, 8487,
 8492, 8497, 8500, 8503, 8506, 8507, 8510,
 8512, 8513, 8539, 8540, 8541, 8568, 8575,
 8576, 8578, 8587, 8654, 8663, 8690, 8691,
 8696, 8697, 8698, 8718, 8728, 8735, 8748,
 8749, 8809, 8810, 8811, 8826
 Mücâhid ibn Cebr; XIV, 1775, 1953, 3585, 3934,
 4155, 4357, 4518, 6223
 Mücâhid ibn Mûsâ; 1349, 2882, 3235, 3236,

- 3245, 3247, 3252, 3258, 3266, 3268, 3270, 3271, 3274, 3280, 3281, 3283, 3287, 3288, 3297, 3298, 4321, 8082
- Mücaşi'; 7397
- Mücemma ibn Cârîye; 2000, 2001, 3654
- Mücemma ibn Cârîye el-Ansârî; 7333
- el-Mü'cem'ül-Kebîr; 1170, 1198, 6429, 6595
- el-Müdevven; 1802, 1815
- el-Müdevvene; 3552, 3554, 3558, 3559
- Müdd; 4384, 8122, 8123
- Müdesir; 235, 334, 519, 1450, 2689, 2745, 2790, 2791, 2823, 2888, 3705, 4417, 4488, 4512, 5638, 6004, 6377, 6792, 7514, 7596, 7746, 8059, 8110, 8140, 8161, 8175, 8176, 8192
- Müdlîc; 1780, 3224, 3323, 3406
- Müdlîc oğulları; 2499, 3322
- Müdrîk ibn Sa'd; 3709
- el-Müdeddeb; 4318
- el-Müemmel; 1200, 1764, 7584, 8559
- Müemmel ibn Fadl el-Harrânî; 5851, 5861
- Müemmel ibn Hişâm; 3606, 7658
- Müemmel ibn İhâb; 7214
- Müfîd; 1211
- Müfred; 3435
- Müfredât; 2970, 8138, 8139
- el-Müfredât; XLVI
- Mühelleb ibn Ebu Suфра; 6968
- Mühelel; 1432, 3715
- Mükriz ibn Havs; 7320
- Müleyke; 4709, 8323
- el-Müleykî; 1062, 6968
- Müleyh ibn Amr; 562
- Müleyhime; 5242
- Mülk; 35, 94, 240, 803, 2632, 2681, 2789, 2817, 2835, 2887, 3040, 3635, 4497, 4503, 4536, 4704, 4726, 4778, 4795, 4930, 6956, 5985, 7443, 7556, 7981, 7982, 8027, 8208, 8209, 8213
- Mülk Suresi; 803, 5101, 5341, 5565, 5667, 5676, 5990, 6030, 6032, 6268, 6371, 6443, 6708, 6722, 6776, 6782, 6912, 8625, 8628, 8636, 8639
- Mülkîs; 1422
- Mü'minûn; 23, 27, 102, 335, 753, 994, 1491, 1694, 2635, 2737, 2905, 2915, 3199, 3437, 3612, 4408, 4430, 4699, 6981, 7004, 7032, 7054, 7064, 7184, 7193, 7198, 7405, 7438, 7621, 7922, 8041, 8066, 8105, 8108, 8109, 8133
- Mü'minûn Suresi; 753, 997, 5103, 5129, 5163, 5270, 5302, 5378, 5528, 5533, 5541, 5543, 5564, 5565, 5616, 5631, 5666, 5708, 5720, 5722, 6011, 6065, 6170, 6223, 8364, 8406, 8453, 8626
- Mü'min ibn Mihrân; 7685
- Mümtahine; 1521, 2735, 3432, 3459, 7369, 7833, 7855
- Mümtahine Suresi; 873, 943, 1058, 1212, 5148, 5510, 6072, 6075, 6285
- Münâdi; 4119, 4903
- Münâfıkûn; 186, 261, 804, 3279, 3584, 7822, 7877, 7907, 7913, 7915, 7923, 7931, 7932
- Münâfıkûn Suresi; 184, 5423, 5932, 5955, 5970, 6682, 6683
- Münâhiye; 452
- Münât; 7916
- Münebbih; 3367, 4877, 8051
- Münebbih ibn Haccâc; 3316
- Müneccimler; 461
- Münderic; 4709
- Münker; 4320, 4321, 4327
- Münkiz; 1431
- Müntehâ; 4691
- Münzir; 1238, 1891, 1972, 2086, 2167
- Münzir es-Sevrî; 2611
- Münzir ibn Amr; 1403
- Münzir ibn Cerir; 3275, 7821
- Münzir ibn Muğîre; 901
- Münzir ibn Şâzân; 1666, 2680, 4336, 5186, 7404, 7696, 7768
- Münzir ibn Velîd; 2492
- Mürâr; 7344
- Mürâre er-Rehâvî; 362
- Mürâre ibn Rebî'; 3651, 3695
- Mürâre ibn Rebî' el-Âmirî; 3692
- Mürâre ibn Rabîa; 3695
- Mürce; 3163
- Müreysi'; 7956
- Mürre; 189, 190, 193, 195, 196, 198, 224, 229, 233, 235, 239, 240, 257, 259, 279, 280, 286, 291, 348, 686, 706, 781, 831, 836, 870, 2209, 2541, 2688, 4313, 6502, 8371, 8372
- Mürre el-Behzî; 5167, 5170, 5353, 5354, 5635
- Mürre el-Hemedânî; 117, 143, 158, 1322, 3413, 7644
- Mürre ibn Ubeyd; 7682
- Mürre oğulları; 7682
- Mürselât; 4376, 4555, 6774, 6782, 6797, 7015, 7217, 7654, 7671, 7689, 7698, 8111, 8204, 8205, 8227, 8235
- Mürselât Suresi; 5557, 6182
- Müsebbihât; 7723
- Müsedded; XIX, 540, 601, 876, 919, 1314, 1743,

1881, 2146, 2156, 2411, 2867, 3276, 5692,
5864, 5971, 7260, 7408, 7413, 7416, 7437,
7480, 7529, 7816, 8319, 8503
Müsennâ; 242, 330, 368, 397, 432, 448, 449, 534,
729, 980, 1064, 1129, 1174, 1524, 1533, 1617,
1658, 1667, 1668, 1680, 1700, 1701, 1755,
1757, 1876, 1893, 1952, 1974, 1985, 1988,
2082, 2133, 2798, 2851, 2867, 2929, 2979,
3077, 3078, 3100, 3252, 3685, 3782, 4135,
4155, 4219, 4374, 4399, 4471
el-Müsennâ; 82
Müsennâ ibn İbrâhîm; 292, 345, 1142
Müsennâ ibn Sabâh; 7550, 7946
Müsennâ ibn Saîd; 8447
Müseyyeb; 894
el-Müseyyeb; 83
Müseyyeb ibn Hazm el-Mahzûmî; 6228
Müseyyeb ibn Şerîk; 3378, 3895
Müseyleme; 139, 1209, 1210, 1213, 5242, 5243,
8332, 8589
Müseylemetü'l-Kezzâb; 69, 1505, 2735, 3422,
3784, 3785, 3786, 4581, 6551, 6732
Müseylim; 4582
Müslim; XV, XIX, XX, XXIII, XXVI, XLIV,
5, 18, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 38, 50, 51, 52,
94, 123, 133, 136, 137, 138, 142, 163, 164, 172,
174, 204, 209, 223, 224, 230, 236, 242, 278,
294, 295, 304, 312, 325, 328, 352, 353, 405,
412, 425, 430, 439, 447, 458, 487, 492, 499,
510, 515, 530, 542, 547, 548, 549, 550, 551,
557, 562, 565, 566, 567, 568, 571, 577, 596,
597, 599, 601, 607, 627, 632, 635, 637, 668,
675, 678, 684, 685, 699, 700, 701, 703, 706,
714, 715, 718, 719, 731, 732, 733, 734, 735,
736, 737, 738, 741, 744, 746, 756, 757, 758,
761, 768, 769, 773, 774, 775, 778, 779, 780,
782, 786, 794, 796, 797, 800, 801, 818, 820,
869, 873, 875, 877, 879, 891, 892, 895, 919,
920, 923, 924, 934, 935, 938, 940, 952, 955,
956, 958, 960, 969, 989, 998, 1002, 1007,
1025, 1026, 1035, 1036, 1039, 1043, 1049,
1052, 1055, 1058, 1062, 1066, 1067, 1070,
1076, 1119, 1121, 1122, 1124, 1126, 1128, 1130,
1131, 1132, 1139, 1140, 1141, 1142, 1169, 1174,
1192, 1196, 1200, 1237, 1239, 1245, 1267,
1285, 1286, 1295, 1298, 1299, 1301, 1307,
1310, 1311, 1312, 1313, 1322, 1323, 1324, 1334,
1336, 1339, 1341, 1342, 1354, 1361, 1365,
1368, 1369, 1370, 1374, 1382, 1388, 1391,
1392, 1393, 1395, 1403, 1407, 1408, 1409,
1418, 1424, 1441, 1442, 1444, 1446, 1449,
1493, 1499, 1503, 1504, 1510, 1511, 1521, 1525,

1526, 1527, 1529, 1531, 1540, 1542, 1547,
1571, 1574, 1579, 1582, 1594, 1595, 1610,
1614, 1615, 1618, 1623, 1624, 1625, 1636,
1637, 1638, 1656, 1657, 1658, 1659, 1661,
1663, 1666, 1669, 1677, 1681, 1686, 1687,
1689, 1690, 1694, 1696, 1699, 1701, 1702,
1704, 1706, 1707, 1708, 1710, 1711, 1712,
1724, 1728, 1730, 1743, 1744, 1752, 1756,
1757, 1759, 1761, 1769, 1771, 1772, 1774,
1776, 1778, 1782, 1783, 1784, 1786, 1789,
1868, 1871, 1872, 1877, 1880, 1882, 1883,
1889, 1896, 1898, 1906, 1917, 1920, 1931,
1932, 1942, 1945, 1946, 1948, 1951, 1952,
1968, 1969, 1991, 1992, 1997, 1999, 2000,
2001, 2002, 2003, 2044, 2062, 2070, 2072,
2074, 2075, 2079, 2080, 2083, 2088, 2094,
2097, 2103, 2106, 2119, 2120, 2128, 2129,
2132, 2134, 2144, 2146, 2147, 2148, 2151,
2157, 2159, 2173, 2187, 2189, 2207,
2216, 2270, 2271, 2273, 2274, 2277, 2343,
2345, 2350, 2409, 2413, 2415, 2417, 2418,
2419, 2438, 2440, 2441, 2452, 2456, 2458,
2460, 2462, 2463, 2492, 2493, 2498, 2506,
2507, 2515, 2526, 2541, 2577, 2606, 2614,
2636, 2639, 2649, 2676, 2711, 2731, 2788,
2810, 2813, 2820, 2821, 2847, 2852, 2859,
2860, 2862, 2863, 2867, 2876, 2881, 2884,
2886, 2889, 2890, 2904, 2915, 2916, 2933,
2934, 2935, 2936, 2943, 2953, 2973, 2974,
2988, 2995, 3004, 3014, 3015, 3019, 3036,
3041, 3068, 3078, 3080, 3081, 3094, 3103,
3104, 3105, 3132, 3133, 3135, 3169, 3170, 3172,
3182, 3183, 3184, 3185, 3189, 3209, 3215, 3231,
3232, 3233, 3238, 3251, 3253, 3262, 3271,
3272, 3275, 3278, 3284, 3289, 3297, 3304,
3311, 3312, 3319, 3327, 3332, 3342, 3379,
3381, 3382, 3389, 3390, 3415, 3420, 3439,
3445, 3447, 3450, 3466, 3470, 3471, 3486,
3502, 3515, 3518, 3520, 3528, 3539, 3540,
3543, 3544, 3546, 3550, 3556, 3568, 3569,
3571, 3576, 3577, 3581, 3585, 3586, 3589,
3597, 3600, 3607, 3614, 3618, 3619, 3657,
3661, 3666, 3667, 3680, 3695, 3696, 3781,
3796, 3825, 3827, 3839, 3887, 3902, 3905,
3908, 3912, 3913, 3915, 3916, 3966, 3979,
3985, 3987, 3990, 3994, 3995, 4002, 4050,
4066, 4090, 4140, 4141, 4146, 4147, 4154, 4215,
4220, 4231, 4232, 4241, 4244, 4245, 4246,
4249, 4253, 4257, 4287, 4315, 4318, 4354,
4359, 4382, 4383, 4388, 4399, 4412, 4433,
4491, 4499, 4503, 4518, 4519, 4529, 4570,
4575, 4582, 4591, 4592, 4606, 4609, 4618,

4620, 4621, 4622, 4623, 4633, 4635, 4646,
 4653, 4670, 4688, 4695, 4705, 4709, 4711,
 4713, 4718, 4721, 4726, 4727, 4729, 4730,
 4741, 4780, 4781, 4783, 4793, 4804, 4806,
 4807, 4813, 4815, 4818, 4884, 4919, 4931,
 4932, 4941, 4960, 4972, 4980, 4999, 5012,
 5080, 5090, 5092, 5093, 5100, 5111, 5112, 5117,
 5129, 5136, 5142, 5143, 5144, 5153, 5162, 5170,
 5177, 5186, 5187, 5188, 5194, 5201, 5239,
 5255, 5258, 5272, 5278, 5283, 5306, 5336,
 5345, 5355, 5362, 5382, 5393, 5395, 5410,
 5411, 5414, 5415, 5432, 5433, 5434, 5439,
 5445, 5465, 5474, 5480, 5485, 5488, 5492,
 5495, 5496, 5497, 5499, 5502, 5514, 5528,
 5531, 5534, 5548, 5549, 5558, 5559, 5617,
 5636, 5662, 5673, 5687, 5688, 5693, 5702,
 5796, 5801, 5807, 5813, 5814, 5851, 5856,
 5858, 5863, 5865, 5881, 5884, 5896, 5927,
 5929, 5930, 5931, 5932, 5935, 5958, 5960,
 5961, 5966, 5970, 5973, 5996, 6011, 6025,
 6026, 6040, 6046, 6049, 6104, 6105, 6106,
 6112, 6116, 6125, 6130, 6172, 6277, 6178, 6186,
 6226, 6229, 6231, 6263, 6281, 6313, 6327,
 6353, 6354, 6355, 6405, 6421, 6427, 6433,
 6447, 6448, 6453, 6467, 6468, 6479, 6490,
 6493, 6501, 6515, 6516, 6524, 6525, 6531,
 6542, 6545, 6550, 6551, 6555, 6563, 6570,
 6572, 6574, 6575, 6576, 6581, 6588, 6591,
 6616, 6653, 6663, 6670, 6678, 6722, 6724,
 6764, 6782, 6857, 6892, 6924, 6940, 6941,
 6943, 6949, 6953, 6957, 6958, 6959, 6960,
 6961, 6973, 6982, 6984, 7000, 7001, 7003,
 7035, 7052, 7054, 7059, 7062, 7079, 7098,
 7100, 7103, 7140, 7149, 7181, 7201, 7202,
 7209, 7215, 7216, 7221, 7230, 7232, 7234,
 7257, 7260, 7262, 7263, 7267, 7279,
 7280, 7294, 7302, 7305, 7317, 7334, 7335,
 7339, 7340, 7342, 7343, 7344, 7345, 7354,
 7364, 7371, 7373, 7377, 7391, 7397, 7398,
 7399, 7408, 7411, 7412, 7421, 7424, 7438,
 7458, 7459, 7461, 7464, 7465, 7466, 7478,
 7505, 7506, 7514, 7518, 7521, 7522, 7523,
 7527, 7532, 7533, 7536, 7539, 7540, 7543,
 7548, 7550, 7551, 7552, 7554, 7580, 7581,
 7582, 7583, 7585, 7595, 7604, 7606, 7608,
 7610, 7661, 7666, 7668, 7687, 7688, 7689,
 7690, 7695, 7704, 7707, 7709, 7725, 7737,
 7739, 7747, 7751, 7756, 7763, 7775, 7776,
 7781, 7783, 7784, 7786, 7797, 7804, 7808,
 7809, 7812, 7814, 7821, 7826, 7831, 7835,
 7840, 7848, 7849, 7851, 7853, 7854, 7859,
 7868, 7869, 7877, 7883, 7884, 7885, 7886,

7895, 7904, 7905, 7913, 7914, 7933, 7936,
 7938, 7944, 7945, 7952, 7958, 7959, 7962,
 7979, 7982, 7991, 8011, 8025, 8031, 8033,
 8034, 8056, 8057, 8065, 8066, 8068, 8069,
 8070, 8071, 8077, 8096, 8103, 8110, 8166,
 8172, 8173, 8174, 8176, 8177, 8187, 8199, 8200,
 8207, 8208, 8209, 8227, 8323, 8355, 8365,
 8368, 8413, 8439, 8440, 8464, 8465, 8471,
 8472, 8483, 8486, 8489, 8492, 8498, 8526,
 8535, 8545, 8548, 8549, 8557, 8559, 8569,
 8579, 8582, 8585, 8694, 8731, 8740, 8742,
 8804, 8812
 Müslim'in Sahih'i; 2685, 2711, 2787, 2877, 6311,
 6313, 6354, 6421, 6448, 6467, 6468, 6479,
 6493, 6524, 6526, 6536, 6538, 6575, 6598,
 6600, 6606, 6609, 6635, 6651, 6652, 6653,
 6657, 6658, 6723, 6768, 6769, 6777, 6827,
 6836, 6867, 6875, 6878, 6907, 6921
 Müslim el-Batîn; 4409, 4589, 6247, 8112
 Müslim el-Mekkî; 5653
 Müslim el-Müstevfî; 4336
 Müslim ibn Ebu Meryem; 1070
 Müslim ibn Ebu Müslim; 5703
 Müslim ibn Hâlid; 782, 885, 949, 4001
 Müslim ibn Hâlid ez-Zencî; 7313
 Müslim ibn Haccâc; 23, 1336, 2978, 6178, 7944
 Müslim ibn İbrâhîm; 277, 715, 1314, 1570, 2674,
 6592, 7543, 8502
 Müslim ibn Yessâr; 3135, 3138, 3433, 4155, 6223
 Müslim-i Şerîf; 2986
 Müslümanların Gerilemeleriyle Dünya Neler
 Kaybetti?; 3711, 3724
 Müsned; XII, XIX, XX, XXIII, 4, 17, 23, 25,
 28, 37, 50, 82, 99, 109, 124, 428, 700, 707,
 713, 714, 720, 721, 788, 815, 817, 884, 887,
 953, 1007, 1008, 1069, 1169, 1173, 1196, 1289,
 1312, 1329, 1333, 1345, 1360, 1363, 1364,
 1370, 1371, 1377, 1443, 1446, 1510, 1548,
 1549, 1602, 1662, 1667, 1681, 1688, 1708,
 1723, 1725, 1732, 1752, 1783, 2611, 2920,
 2936, 2973, 2978, 3011, 3012, 3078, 3081,
 3137, 3163, 3171, 3189, 3210, 3235, 3271, 3289,
 3388, 3389, 3390, 3435, 3446, 3465, 3519,
 3570, 3571, 3577, 3590, 3591, 3618, 3656,
 4387, 4432, 4470, 4622, 4690, 4703, 4739,
 4805, 4939, 4981, 4989, 5056, 5080, 5084,
 5122, 5182, 5194, 5196, 5278, 5283, 5355,
 5369, 5416, 5432, 5495, 5499, 5519, 5557,
 5626, 5636, 5673, 5689, 5693, 5801, 5848,
 5858, 5888, 5968, 5996, 6219, 6960, 6991,
 7009, 7010, 7026, 7027, 7078, 7093, 7171,
 7181, 7191, 7197, 7202, 7235, 7265, 7293, 7397,

7404, 7414, 7415, 7421, 7459, 7509, 7515,
7531, 7585, 7681, 7725, 7726, 7775, 7804,
7842, 7917, 7936, 7941, 7957, 7960, 7982,
8011, 8072, 8165
el-Müsned; XX
Müsned el-Şeyhain; XII
Müsned es-Siddik; 2502
Müsned-i Ahmed; 133, 189, 324, 446, 447
el-Müstahrec; XIX, 7957
el-Müstahrec Alâ' Buhârî; 4709
Müstaksâ; 3435
Müstalik oğulları; 7912
Müstedrek XIX, XXIII, 36, 37, 163, 599, 607,
684, 699, 706, 746, 768, 769, 782, 894, 800,
818, 870, 906, 923, 1002, 1007, 1036, 1044,
1047, 1049, 1066, 1067, 1076, 1124, 1139,
1170, 1192, 1312, 1322, 1323, 1332, 1333,
1368, 1385, 1403, 1442, 1446, 1493, 1499,
1504, 1521, 1526, 1528, 1528, 1539, 1545,
1658, 1671, 1742, 2513, 2541, 2636, 2788,
2851, 2859, 3078, 3097, 3133, 3135, 3189,
3201, 3232, 3264, 3268, 3271, 3284, 3289,
3297, 3336, 3380, 3381, 3390, 3405, 3434,
3470, 3847, 3882, 4001, 5548, 6356, 7522,
8549, 8698
el-Müstedrek; XIX, 288, 425, 441, 557, 2531,
6852
Müstedrek (Hâkim); 134, 157, 164, 224, 230, 306,
452, 487

Müsteşrik; 829
Müstevrid; 3500, 4239, 7415
Müstevrid ibn Şeddâd; 1405, 1407
Müşa's; 2207
Müşkil-ül-Hadîs; 879
el-Müşellel; 5486, 7543, 7915, 7916
Müşellel Vâdisi; 6642
Müşterî; 217, 243, 649, 650, 654, 1431, 2976,
2980, 5430, 8007, 8117, 8533
Müteahhirîn; 2811
el-Mütehayyire; 6331
Mütekaddimîn; 4386
Mütenebbî; 2405
Mütenevvi'; 5329
Müverrik el-İcî; 3506
Müzâhim kızı Âsiye; 7965, 7978
Müzâhim Kızı Fâtıma; 7979
Müzâhir ibn Eslem; 899
Müzdelife; 787, 793, 794, 795, 796, 797, 5455,
5457, 5483, 6467, 8574, 8575
el-Müzenî; 910, 932, 1893, 2094, 2095, 3619, 8546
Müzeyne; 1060, 2956, 3597
Müzeyne Kabîlesi; 2280, 2344, 7833, 8471
Müzemmîl; 22, 94, 630, 1423, 2887, 3708, 4481,
7239, 7286, 7643, 7674, 7740, 7931, 8140,
8161, 8165, 8166, 8167, 8174, 8224
Müzemmîl Süresi; 5162, 5195, 5654, 6030, 8269,
8334

— N —

Nabat; 5132, 5194
Nabatça; 8191
Nabatî Krallığı; 3713,
Nabatiler; 5429
Nâbiğa; 3282, 7517
Nâbiğa ez-Zübyânî; 121, 3715
Nablûsî; 2064
Nabt; 3713
Nabt el-Hâris; 3654
Nâdir; 185, 408, 409, 416, 497, 691, 3399
Nâdirîler; 6502, 6510
Nâdir oğulları; 399, 1023, 1343, 1733, 2351, 3307,
7797, 7798, 7799, 7800, 7801, 7802, 7803,
7804, 7805, 7806, 7807, 7808, 7818
Nadr; 1788, 1906, 1972, 2354, 2445, 2492, 4695,
7797
Nadr ibn Arabî; 280, 7658, 7704
Nadr ibn Hâris; 2793, 3285, 3286, 3287, 3316,
3363, 3376, 4933, 4935, 5066, 5067, 5388,
5389, 5412, 7159, 7292, 8094

Nadr ibn İsmâîl; 4244, 7054
Nadr ibn Hâris ibn Kelde; 3287, 8100
Nadr ibn Kinâne; 1611
Nadr ibn Muhammed; 5111
Nadr ibn Şümeyl; 5703, 7608
Nadr Kabilesi; 6477, 6495, 6562
Nâfî; 10, 37, 92, 158, 447, 448, 451, 510, 562,
706, 759, 784, 785, 787, 789, 881, 882, 887,
897, 900, 923, 940, 956, 959, 960, 1197, 1360,
1705, 2810, 2845, 3262, 3263, 3302, 3303,
3412, 3413, 4571, 4803, 5071, 5169, 5392,
5428, 5446, 5689, 5760, 5926, 6280, 6944,
7341, 7397, 7478, 7607, 7764, 7783, 8216,
8260, 8355
Nafi' ibn Cübeyr; 25, 1393
Nafi' ibn Cübeyr ibn Mut'im; 796
Nafi' ibn Ebu Nuaym; 578
Nafi' ibn Ezrak; 1698, 6138, 6139, 7652
Nafi' ibn Hâlid; 2678, 2679
Nafi' ibn Hâlid el-Huzâî; 2677

- Nafi' ibn Keysân; 2343, 2344, 2449, 2452, 2458, 2462, 2470
 Nafi' ibn Nuaym; 1574
 Nafi' ibn Utbe; 2000, 2002, 2130
 Nafi' ibn Yezid; 1173, 4050, 4337, 5991
 Naftali oğulları; 2166, 2167
 Nagasaki; 6131
 Nahîf; 5027
 Nahl; 4, 24, 28, 103, 108, 144, 234, 241, 404, 516, 529, 573, 634, 759, 1053, 1213, 2521, 2549, 2691, 2711, 2711, 2712, 2760, 2835, 2836, 2839, 2840, 2843, 2848, 2858, 2873, 2884, 2903, 2947, 3015, 3041, 3101, 3641, 4387, 4393, 4412, 4421, 4437, 4480, 4481, 4489, 4493, 4558, 4559, 4594, 4596, 4704, 4779, 4828, 4936, 4949, 6942, 6983, 6985, 7018, 7025, 7046, 7057, 7124, 7143, 7153, 7211, 7301, 7438, 7553, 7580, 7703, 7738, 7802, 7941, 8020, 8197
 Nahle; 837, 838, 840, 3715, 7260, 7261, 7268, 7280, 7281, 7380, 7543, 7544
 Nahl (Sûre); 1275, 1290, 1293, 1306, 1412, 1423, 1696, 1716, 1746, 1747, 5240, 5294, 5303, 5431, 5518, 5625, 5626, 5632, 6074, 6085, 6164, 6166, 6170, 6231, 6232, 6265, 6282, 6307, 6351, 6369, 6370, 6562, 6641, 6658, 6692, 6758, 6766, 6831, 6884, 6897, 8270, 8359, 8466, 8477, 8492, 8563, 8628, 8635, 8636, 8685, 8715, 8787
 Nahr; 3401, 3407, 3410, 3412, 3413, 3485
 Nahr Günü; 5448, 5492, 5495, 5499
 en-Nâî; 784
 Nâîle; 8664
 Nâim; 3601, 6998, 7673
 Nâim el-Anberi; 5056
 Nâim ibn Nemhâ; 7822
 Nâim ibn Nemhâ; 7822
 Nâim Cenneti; 5848, 6074, 7676, 7719, 7720, 7751, 8063, 8065, 8109, 8111
 Nâim Cennetleri; 5296
 Nâmûs-u Ekber; 8522
 Nâs; 91, 8070
 en-Nâsih ve'l-Mensûh; 509, 5694
 Nâsir; 7268
 Nâsir'ül-Hakk; 2161
 Nâs Suresi; 6134, 6796, 8825, 8829
 Nasr; 351, 999, 3399, 7266
 Nasrânî; 363
 Nasr ibn Abdullah; 4740
 Nasr ibn Abdurrahmân; 7101
 Nasr ibn Abdurrahmân el-Ebedî; 4030
 Nasr ibn Ali; 1533, 2920, 6219, 6724, 7527, 8368, 8425, 8744, 8810
 Nasr ibn Ali el-Cehdemi; 5391
 Nasr ibn Alkame; 5690
 Nasr ibn İbrâhîm el-Makdisî; 6582
 Nasr ibn Kuayn; 4647
 Nasr Süresi; 6249
 Nature and Necessity of Interest; 1086
 Nautilus; 4802
 Nâziât 240, 371, 686, 805, 2550, 2692, 3055, 3236, 4471, 4777, 4779, 6952, 7030, 7032, 7044, 7070, 7156, 7286, 7464, 8170
 Nâziat Süresi; 5200, 5210, 5243, 5326, 5406, 5663, 5981, 6102, 6217, 6348, 6420, 6758, 8473
 Nazm es-Siyer; 7586
 Nebe'; 91, 1697, 2612, 2671, 2696, 4481, 4825, 4885, 4998
 Nebe' Süresi; 5272, 6032, 6704, 6444, 6985, 8059, 8080, 8486
 Nebîh; 1265, 3378, 8051
 Nebîl et-Tavîl; 858
 Nebula; 2970, 2971
 Nebt ibn İsmâîl ibn İbrâhîm; 8384
 Nebvâ; 4067
 Necâşî; 512, 1427, 1525, 1526, 1988, 2124, 2435, 2436, 2437, 3305, 3346, 3720, 3724, 3783, 5115, 5657, 5957, 6226, 6227, 6317, 6410, 7194, 7321, 7361, 7367, 7869, 7870, 8384, 8658
 Neccâr; 5804
 Neccâroğulları; 1352, 1893, 2420, 7847, 8697
 Need; 3400, 6501, 6508, 7380
 Need Atları; 4225
 Need el-Hanefî; 2273
 Necde ibn Üveymir el-Harûrî; 3311
 Necîbiye Medresesi; XI
 Necid; 3282, 3523, 3713, 4833, 6500
 Necûd; 6463
 Necîh; 4799
 Necîh ibn Abdurrahmân; 512, 713, 804
 Necm; 98, 389, 528, 799, 943, 1006, 1139, 1140, 1731, 2661, 2722, 2786, 2839, 2891, 3137, 3567, 4408, 4426, 4497, 4507, 4602, 4606, 4662, 4676, 4689, 4691, 6985, 6986, 7142, 7301, 7563, 7565, 7566, 7568, 7993
 Necm Süresi; 5110, 5223, 5262, 5300, 5519, 5520, 5937, 6085, 6281, 6301, 6651, 6810, 6831, 8331, 8332, 8425, 8709, 8723
 Necmiyye; 4743
 Necrân; 423, 500, 1250, 1264, 1268, 1269, 1270, 1271, 1278, 1289, 5136, 8043, 8382, 8385, 8757

Necrân Halkı; 6227
 Necrân Hey'eti; 1264, 1267, 1268, 1271, 1276
 Nedevi; 1906, 3724, 7115
 Nefs-i Levvâme; 8194
 Negus 3720
 Nehâî; XLV, 529, 1550, 1589, 1635, 1737, 1819, 1887, 2097, 2147, 2446, 2468, 2722, 3518, 5485, 7465, 7903
 en-Nehâî; 525, 534, 699, 728, 732, 733, 735, 747, 774, 785, 787, 789, 791, 802, 891, 893, 897, 913, 915, 931, 940, 943, 950, 954, 1052, 1130, 3189
 Nehcû'l-Belâğa; 1212
 en-Nehdî; 718, 806, 970, 1040
 en-Nehr el-Madd min el-Bahr'il Muhit; XLVII
 Nehrevân; 235, 1170
 Nehr-i Mâdd; 266
 Neil Kessel; 858
 Nekir; 4320, 4321, 4327
 en-Nemîrî; 957
 Nemî; 35, 45, 46, 256, 280, 943, 1268, 2593, 2674, 2693, 2880, 2888, 3017, 3042, 3045, 3138, 4412, 4436, 4446, 4481, 4512, 4657, 4920, 4922, 4941, 4952, 4998, 5063, 5081, 5117, 5201, 5219, 5246, 5407, 5474, 5529, 6027, 6119, 6121, 6187, 6247, 6371, 6456, 6643, 6728, 6786, 6993, 7169, 7438, 8259, 8684
 Nemrûd; 530, 531, 2554, 2710, 4352, 4490, 7005
 Nemrûd ibn Fâlih ibn Âbir ibn Sâlih ibn Erfah-sez ibn Sâam ibn Nûh; 1029, 1030, 1032
 Nemrûd ibn Ken'ân ibn Kûş el-Ken'ânî; 3567
 Neoplatonist Felsefe; 2024, 2026
 Neptûn; 245, 251, 4758, 7986, 7987
 Neseî; 192, 212, 242, 243, 693, 694, 2358, 7021
 Neseî Abdullah ibn Ahmed; XLVII
 Neseî; XX, 8, 17, 19, 20, 21, 23, 26, 37, 50, 75, 110, 133, 134, 136, 183, 210, 242, 278, 295, 338, 340, 345, 346, 347, 351, 353, 354, 355, 402, 429, 510, 540, 541, 547, 562, 566, 577, 597, 598, 600, 607, 638, 721, 732, 734, 768, 788, 842, 870, 882, 883, 885, 886, 888, 901, 906, 910, 911, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 955, 960, 965, 999, 1001, 1003, 1023, 1026, 1039, 1044, 1049, 1051, 1052, 1057, 1062, 1068, 1070, 1124, 1140, 1174, 1267, 1286, 1295, 1304, 1311, 1312, 1323, 1324, 1332, 1348, 1349, 1359, 1395, 1397, 1405, 1438, 1442, 1449, 1450, 1493, 1504, 1527, 1531, 1532, 1548, 1573, 1582, 1604, 1623, 1637, 1658, 1660, 1662, 1665, 1682, 1689, 1700, 1701, 1706, 1723, 1732, 1752, 1764, 1771, 1776, 1783, 1784, 1786, 1788, 1789, 1791, 1881,

1882, 1883, 1884, 1896, 1942, 1969, 1974, 1984, 2000, 2080, 2090, 2097, 2104, 2118, 2131, 2133, 2134, 2146, 2151, 2160, 2183, 2187, 2194, 2207, 2215, 2217, 2218, 2270, 2274, 2277, 2345, 2348, 2349, 2352, 2353, 2417, 2437, 2451, 2452, 2456, 2459, 2460, 2463, 2472, 2475, 2492, 2498, 2677, 2852, 2864, 2867, 2869, 2876, 2881, 2882, 2883, 2920, 2935, 2936, 2948, 2950, 2953, 2978, 2995, 3012, 3119, 3132, 3133, 3134, 3186, 3230, 3232, 3252, 3264, 3268, 3272, 3273, 3309, 3312, 3330, 3333, 3336, 3341, 3381, 3405, 3487, 3517, 3528, 3532, 3535, 3536, 3540, 3542, 3543, 3544, 3546, 3548, 3551, 3553, 3556, 3590, 3600, 3657, 3995, 4147, 4149, 4222, 4253, 4258, 4317, 4318, 4319, 4388, 4432, 4575, 4576, 4609, 4611, 4624, 4633, 4634, 4675, 4683, 4694, 4708, 4714, 4722, 4739, 4784, 4789, 4804, 4815, 4848, 4921, 5086, 5130, 5136, 5154, 5238, 5294, 5355, 5370, 5391, 5408, 5410, 5432, 5485, 5495, 5509, 5516, 5538, 5544, 5546, 5655, 5660, 5662, 5669, 5687, 5688, 5691, 5692, 5693, 5694, 5701, 5814, 5850, 5852, 5856, 5865, 5866, 5885, 5889, 5927, 5929, 5930, 5933, 5958, 5971, 6007, 6024, 6040, 6041, 6105, 6106, 6167, 6195, 6230, 6263, 6326, 6354, 6409, 6435, 6446, 6452, 6463, 6467, 6471, 6490, 6499, 6536, 6538, 6542, 6545, 6554, 6568, 6570, 6572, 6573, 6574, 6581, 6582, 6583, 6588, 6589, 6591, 6594, 6596, 6649, 6653, 6670, 6686, 6706, 6718, 6764, 6767, 6777, 6782, 6846, 6861, 6875, 6876, 6895, 6903, 6916, 6919, 6940, 6945, 6950, 6982, 6991, 7010, 7035, 7052, 7058, 7059, 7063, 7081, 7100, 7124, 7139, 7140, 7181, 7215, 7216, 7232, 7252, 7257, 7260, 7261, 7292, 7302, 7325, 7333, 7334, 7354, 7359, 7371, 7377, 7406, 7408, 7412, 7421, 7438, 7447, 7465, 7497, 7522, 7527, 7536, 7540, 7543, 7544, 7568, 7587, 7604, 7609, 7610, 7658, 7668, 7690, 7709, 7719, 7721, 7723, 7747, 7763, 7767, 7775, 7804, 7810, 7812, 7814, 7815, 7847, 7862, 7875, 7880, 7882, 7913, 7914, 7939, 7941, 7944, 7946, 7958, 7962, 8012, 8034, 8070, 8100, 8103, 8110, 8163, 8174, 8189, 8192, 8315, 8323, 8329, 8337, 8341, 8354, 8356, 8359, 8443, 8448, 8462, 8464, 8465, 8483, 8526, 8541, 8543, 8546, 8548, 8559, 8560, 8565, 8569, 8582, 8586, 8587, 8691, 8694, 8696, 8727, 8730, 8740, 8741, 7843, 8744, 8745, 8804, 8805, 8806, 8807, 8827, 8828

- Nesefî Tefsiri; 5410
 Nesr; 2712, 3003, 8118, 8119, 8120, 8122, 8123
 Nessâse; 1308
 Nestûrâ; 6332
 Nestûrî; 6332
 Nestûriler; 5141
 Nestûriyye; 2013, 2063, 2182, 2183, 2425, 2426
 Nevâdir el-Usûl; 75, 6717
 Nevcvî; XIX, 1889, 2094, 3531, 3848, 5034, 5058, 5080, 6594, 6595, 6598, 6599
 Nevf el-Bekkâli; 1686, 4045, 5022, 5026, 5028, 5036, 5126, 5135, 5137, 5361, 5363, 6130, 6279
 Nevfel; 837, 1875, 3311
 Nevfel ibn Abdullah; 838
 Nevfel ibn el-Mahsûmî Abdullah; 6505, 6509
 Nevfel ibn Hâris ibn Abdülmuttalib; 3345, 3384
 Nevfel ibn Huveylid; 3316
 Nevfel ibn Muâviye; 1549, 3362
 Nevfel ibn Mûsâhik; 6244
 Nevfel oğulları; 6115
 Nevvâz ibn Semmân; 136
 New foundland; 4441, 4444
 Newton; 4170, 4175, 4752, 4758, 5332
 Newyork; 1097, 1653, 3807, 4181, 4185, 4857, 5984, 8417
 Neyl'ul-Evtâr; 3547
 Neysâbüri; 888, 916, 2074, 2075
 Nezâl ibn Sebre; 2152
 Nicomedie Piskoposu Esohe; 2023
 Nietzsche; 8677
 Nihâvend; 3720
 en-Nihâye; 957, 3542
 en-Nihâye fî Garib'il-Hadis; 1384
 Nikolai; 5329
 Nikolaiev; 4864, 4866
 Nil; 304, 660, 4604, 4617, 4944, 5225, 5227, 5566, 5624, 5634, 6022, 6035, 6194, 6197, 6273, 6456, 6457, 7190, 8414
 Nimrân ibn Cârîye; 2354
 Ninova; 3721, 3884, 3885, 4964, 5367, 7267
 Nirvana; 4910, 4911
 Nisâ; 3, 4, 33, 111, 113, 191, 303, 389, 403, 406, 414, 433, 482, 493, 499, 603, 681, 699, 768, 799, 842, 843, 847, 869, 870, 902, 904, 908, 910, 935, 961, 962, 963, 969, 1053, 1126, 1140, 1172, 1198, 1212, 1259, 1297, 1372, 1422, 1452, 1539, 1540, 1546, 1551, 1564, 1566, 1577, 1592, 1594, 1614, 1620, 1625, 1626, 1666, 1668, 1696, 1699, 1710, 1711, 1733, 1745, 1753, 1762, 1768, 1789, 1806, 5139, 5146, 5214, 5219, 5301, 5338, 5423, 5514, 5525, 5658, 5676, 5691, 5709, 5727, 5737, 5738, 5740, 5741, 5771, 5772, 5831, 5885, 5932, 5933, 5963, 5980, 5980, 6030, 6042, 6045, 6125, 6157, 6198, 6221, 6261, 6264, 6270, 6371, 6374, 6424, 6485, 6554, 6665, 6683, 6728, 6847, 6903, 8377, 8378, 8476, 8588, 8608, 8645, 8648, 8656, 8715, 8795
 Nisâbüri; 54, 5033
 Nisâbüri Nizâmeddin; XLVII
 Nişancı burcu; 6033, 6034
 Niyagora Şelâlesi; 4189
 Nizâl ibn Sebure; 2145
 Nizamüddin-i Nisâbüri; 7451
 Nizâri; 3713
 Norveç; 1651, 4443
 Novosibirsk; 4865
 Nötron; 4766, 4768
 Nöroanotomi; 4867
 Nuaym ed-Dimeşki; XI
 Nuaym el-Kâri'; 6249
 Nuaym ibn Hammâd; 1591, 2081, 2148, 7691, 7735, 7794
 Nuaym ibn Hammâd el-Huzâi; 2916, 2978
 Nuaym ibn Hammâr; 4417
 Nuaym ibn Hezal; 5773
 Nuaym ibn Râbia; 3135
 Nuaym ibn Ebu Hind; 1730
 Nuaym ibn Mes'ûd; 465, 6511, 6512
 Nubave; 600
 Nûba; 2181, 6401
 Nûbet ibn Şureyh; 2459
 Nûcebâ; 2170
 Nufa; 5028
 Nufeyl ibn Ahmed ibn Hanbel; 4854
 Nufeyl; 117
 Nufeyl el-Âmâ; 5133
 Nufeyl ibn Habîb; 8659, 8661
 Nûh; 51, 350, 357, 598, 704, 818, 820, 821, 823,

99
20
44
47
Hz. N
51:
53
55
60
60:
64
68
85:
Nûh I
Nûh (a
30
34:
38
39:
39:
39:
39:
414
705
755
797
812
Nûh S
27:
30:
Nûh il
Nûh il
Nûh il
Nûh il
Nûh il
Nûh K
60:
74:
810
Nu'ma
Odysse
Oedip
Oğlak
Okran
Oksije
Olimp
Olimp
Olis; 4

- 992, 1229, 1236, 1305, 1542, 1908, 2037, 2038, 2040, 2057, 2174, 2193, 3254, 4429, 4470, 4481, 4490, 4496, 4497, 4692, 4693, 4695, 4708, 4716, 4740, 4781, 4806, 4811, 4812, 4831
 Hz. Nûh; 278, 491, 545, 582, 5057, 5068, 5080, 5151, 5156, 5157, 5174, 5299, 5314, 5351, 5352, 5379, 5391, 5428, 5428, 5429, 5449, 5512, 5538, 5619, 5627, 5629, 5631, 5632, 6008, 6009, 6011, 6032, 6072, 6079, 6080, 6081, 6083, 6085, 6220, 6231, 6266, 6267, 6472, 6473, 6519, 6563, 6641, 6642, 6754, 6755, 6805, 6806, 8391, 8448, 8515, 8517, 8518, 8520, 8680, 8712
 Nûh Peygamber; 3380, 3566
 Nûh (A.S.); 2636, 2713, 2833, 2880, 2927, 2972, 3003, 3004, 3005, 3006, 3032, 3040, 3042, 3427, 3604, 3787, 3861, 3862, 3863, 3864, 3873, 3918, 3919, 3920, 3921, 3922, 3923, 3924, 3925, 3926, 3927, 3928, 3929, 3930, 3931, 3932, 3933, 3934, 3935, 3936, 3937, 3938, 3939, 3940, 3942, 3943, 3944, 3945, 3949, 3956, 3957, 3959, 3980, 4006, 4017, 4141, 4291, 4307, 6957, 6971, 6975, 6994, 7090, 7111, 7275, 7285, 7429, 7443, 7555, 7596, 7597, 7743, 7759, 7952, 7953, 7970, 7972, 8078, 8113, 8114, 8116, 8118, 8119, 8121, 8123, 8124, 8125, 8140
 Nûh Suresi; 1454, 2635, 2695, 2700, 2702, 2712, 2725, 2726, 2727, 2818, 2819, 2885, 3005, 3030, 3098, 3380, 5313, 8113, 8116, 8129
 Nûh ibn Abbâd; 6413
 Nûh ibn Ebu Şeddâd; 3965
 Nûh ibn Hubeyb; 7201
 Nûh ibn Kays; 3965, 4629, 6583
 Nûh ibn Kays el-Huddânî; 4388
 Nûh ibn Lâmek ibn Metuşlâh ibn Hanuh; 3003
 Nûh Kavmi; 3005, 3006, 3008, 5068, 5351, 6009, 6032, 6079, 6083, 6086, 6971, 7006, 7444, 7493, 7494, 7557, 7560, 7597, 7599, 8078, 8108, 8113, 8119, 8123, 8124
 Nu'mân; 1999, 2000, 2157, 2158, 2163, 2177, 2388, 3133, 6114, 6184, 7968
 Nu'mân ibn Adiyy ibn Nadle; 6113
 Nu'mân ibn Ebu Ayyaş; 5280, 6907
 Nu'mân ibn Ebu Ayyaş ez-Zerâkî; 4241
 Nu'mân ibn Beşir; 769, 1066, 1139, 3275, 3438, 3586, 4995, 4996, 5387, 6684, 6787, 7010, 7675, 7967, 8322, 8409, 8410, 8433, 8492, 8502
 Nu'mân ibn Beşir el-Ensârî; 3438
 Nu'mân ibn Mihrân; 8331, 8332
 Nu'mân ibn Mukarrin el-Müzenî; 6037
 Nu'mân ibn Râşid; 2677
 Nu'mân ibn Sâd; 5182
 Nu'mân ibn Sâbit; 6508
 Numeyr; 7881
 Nûn; 5021, 5036, 5037, 7993
 Nûr; 5, 9, 204, 277, 389, 449, 546, 670, 2612, 2756, 2757, 2838, 3000, 3331, 3506, 3638, 4034, 4445, 4474, 4553, 4692, 4967, 7386, 7400, 7438
 Nûr Sûresi; 184, 670, 890, 1261, 1594, 1618, 1638, 1655, 1668, 1749, 1769, 5091, 5312, 1393, 5513, 5623, 6578, 7714, 7744, 7745, 7768, 7785, 7970, 8279, 8632, 8637, 8769
 Nur'ul-İslâm; 3858
 Nur-u Osmaniye Kütüphanesi; 3558, 4132, 8829
 Nusaybin; 7260, 7261, 7264, 7267, 7268, 7271, 7281, 8146
 Nût; 56
 Nuvâs ibn Sem'ân; 110, 1997, 2000, 2001, 2809, 2869, 6654, 7292
 Nuvâs ibn Sem'un el-Kilâbî; 5381
 Nûbayt ibn Şurayt; 3297
 Nûbeyha; 4877
 Nûbeyh ibn Haccâc; 3316
 Nûbeyşe; 779, 801
 Nûceyy ibn İbrâhîm; 335
 Nûşîrevân-ı A'dîl; 3719
 Nûveyre bint Eslem; 164
 Nûveyre bint Müslim; 608

— O —

Odyssea; 4905, 4908, 4911
 Oedipus Kompleksi 6364
 Oğlak Burcu; 6033, 6034
 Okran oğlu Paçiel; 2167
 Oksijen; 5323, 5324
 Olimpia; 4911
 Olimpos İlahları; 127
 Olin; 4907, 4908

Orion Takım Yıldızları; 6035
 Ormanların Sicil Defterindeki Gerçekler; 4450
 Orşelim; 507, 2700
 Orta Akdeniz; 4486, 6034, 6035
 Orta Arabistan; 3710
 Orta Amerika; 4444
 Orta Asya; 3719
 Ortaçağ; 205, 3850

- 1591, 2168, 2274, 2354, 2532, 2704, 3432, 3448, 3518, 3558, 3872, 3979, 5145, 5159, 5513, 5549, 5679, 5680, 6128, 6187, 6195, 6415, 6599, 6760, 6820, 7074, 7158, 7242, 7275, 7479, 7761, 7903, 8424, 8584
- Ömer ibn Ali; 6430, 8260
- Ömer ibn Atâ; 784, 3565
- Ömer ibn Azîz; 3468
- Ömer ibn Beşir el-Hemedânî; 4357
- Ömer ibn Ca'sem; 3135
- Ömer ibn Dîhye el-Kelbî el-Endülüsi; 8737
- Ömer ibn Ebu Seleme; 3583, 5812
- Ömer el-Bekkâfî; 5015
- Ömer el-Ebherî; 649
- Ömer ibn Ebzâ; 7786
- Ömer ibn Evdî; 3597
- Ömer ibn Hafis; 3101, 5409, 6953, 8741
- Ömer ibn Hafis ibn Çiyâs; 8227
- Ömer ibn Hakem; 6729
- Ömer ibn Harb; 8455
- Ömer ibn Hârûn el-Behî; 36
- Ömer ibn Hasan; 7177
- Ömer ibn Hattâb; 9, 29, 116, 431, 459, 512, 1267, 1277, 1292, 1299, 1300, 1301, 1308, 1314, 1315, 1334, 1339, 1340, 1342, 1348, 1352, 1363, 1370, 1377, 1384, 1387, 1390, 1395, 1399, 1403, 1409, 1410, 1419, 1420, 1421, 1425, 1437, 1447, 1449, 1472, 1533, 1547, 1548, 1551, 1571, 1573, 1584, 1589, 1590, 1591, 1608, 1609, 1619, 1624, 1627, 1628, 1629, 1630, 1631, 1632, 1633, 1635, 1636, 1637, 1661, 1663, 1665, 1666, 1669, 1682, 1687, 1699, 1705, 1709, 1710, 1714, 1715, 1716, 1717, 1722, 1730, 1731, 1732, 1737, 1740, 1753, 1754, 1758, 1767, 1772, 1793, 1836, 2493, 2535, 2610, 2638, 2817, 2823, 2856, 2929, 3068, 3101, 3134, 3229, 3250, 3252, 3262, 3278, 3378, 3379, 3383, 3411, 3439, 3451, 3474, 3540, 3591, 3602, 3681, 3709, 3724, 3782, 3831, 3839, 3882, 3987, 3989, 3995, 3996, 4031, 4032, 4033, 4046, 4135, 4148, 4258, 4337, 4352
- Hz. Ömer; 9, 29, 37, 38, 47, 74, 164, 280, 351, 412, 432, 433, 435, 436, 460, 469, 487, 499, 535, 539, 540, 541, 543, 1877, 1880, 1881, 1882, 1883, 1885, 1887, 1889, 1890, 1892, 1893, 1952, 1956, 1995, 2060, 2071, 2073, 2074, 2075, 2081, 2099, 2103, 2104, 2105, 2120, 2132, 2139, 2144, 2145, 2154, 2159, 2168, 2174, 2194, 2274, 2280, 2287, 2340, 2350, 2354, 2374, 2385, 2445, 2451, 2455, 2456, 2466, 2474, 3384, 3443, 3711, 3725, 4398, 4409, 4500, 4530, 4583, 4647, 4654, 5056, 5059, 5076, 5099, 5157, 5172, 5256, 5285, 5286, 5369, 5387, 5439, 5440, 5483, 5497, 5501, 5544, 5547, 5559, 5563, 5626, 5659, 5673, 5674, 5686, 5687, 5703, 5716, 5718, 5726, 5731, 5749, 5758, 5760, 5761, 5777, 5779, 5788, 5790, 5825, 5830, 5850, 5863, 5875, 5884, 5886, 5887, 5927, 5928, 5929, 5954, 5957, 5958, 5959, 5969, 6025, 6032, 6037, 6113, 6114, 6117, 6202, 6205, 6206, 6250, 6348, 6355, 6401, 6402, 6410, 6412, 6450, 6469, 6470, 6472, 6499, 6500, 6506, 6510, 6515, 6516, 6539, 6570, 6571, 6572, 6575, 6576, 6577, 6586, 6593, 6596, 6766, 6787, 6819, 6820, 6834, 6867, 6944, 6959, 6969, 6970, 7058, 7062, 7063, 7064, 7069, 7078, 7085, 7100, 7105, 7110, 7149, 7192, 7237, 7243, 7246, 7251, 7253, 7265, 7266, 7269, 7270, 7272, 7296, 7307, 7309, 7323, 7324, 7325, 7332, 7333, 7335, 7340, 7342, 7354, 7359, 7361, 7362, 7363, 7364, 7368, 7369, 7370, 7371, 7372, 7373, 7396, 7397, 7399, 7400, 7411, 7418, 7438, 7465, 7472, 7509, 7521, 7523, 7604, 7605, 7628, 7665, 7673, 7675, 7677, 7709, 7727, 7734, 7741, 7752, 7763, 7768, 7784, 7786, 7793, 7800, 7806, 7811, 7816, 7831, 7832, 7833, 7834, 7844, 7845, 7848, 7849, 7850, 7853, 7884, 7886, 7888, 7912, 7913, 7915, 7916, 7918, 7920, 7936, 7949, 7959, 7960, 7961, 7962, 7963, 7964, 7967, 7968, 8012, 8038, 8039, 8081, 8087, 8088, 8116, 8182, 8188, 8306, 8308, 8309, 8313, 8314, 8322, 8324, 8338, 8381, 8409, 8434, 8489, 8530, 8545, 8546, 8560, 8561, 8580, 8584, 8485, 8586, 8609, 8695, 8728, 8729, 8730, 8737, 8744, 8814
- Ömer ibn el-Hattâb; 137, 161, 328, 430, 516, 524, 600, 634, 706, 710, 732, 735, 762, 771, 778, 783, 784, 792, 794, 806, 807, 836, 842, 843, 865, 866, 871, 872, 880, 886, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 912, 914, 915, 922, 925, 935, 936, 944, 945, 959, 962, 968, 969, 970, 1002, 1003, 1007, 1008, 1023, 1024, 1046, 1056, 1066, 1067, 1069, 1170, 1185, 1186, 1193
- Ömer ibn Hattâb es-Sicistânî; 6208
- Ömer ibn İbrâhim; 3189, 3190
- Ömer ibn Kays; 776
- Ömer ibn el-Mugîre; 1665
- Ömer ibn Muhammed; 2459
- Ömer ibn Muhammed el-Hemedânî; 4320
- Ömer ibn Muhammed ibn Zeyd ibn Abdullah ibn Ömer; 1686

Râbia el-Cüraşi; 4065
 Râbia el-Cüveşi; 8567
 Râbia ibn Abbâd ed-Deylî; 8734
 Râbia ibn Âmir; 7668
 Râbia ibn Ebu Abdurrahmân; 1578
 Râbia ibn Kâ'b ibn Sa'd; 7544
 Râbia Kâ'b el-Eslemî; 1758
 Râbia Kabilesi; 7528, 7529
 Râbia oğlu Utbe; 8053, 8054
 Râbia oğlu Utbe'nin kızı Hind; 7849, 7850
 Rabil oğulları; 2166
 Rabil Sıbtı; 2166
 Rabve; 5635
 Raca; 1286
 Râdâ Krisnen; 1913
 Ra'd; 205, 236, 334, 525, 1008, 1025, 1261, 1293, 1359, 1412, 2556, 2614, 2634, 2663, 2666, 2671, 2672, 2687, 2757, 2760, 2792, 2889, 3328, 3647, 4505, 4785, 4786, 6969, 7070, 7079, 7128, 7298, 7438, 7447, 7467, 7620, 7632, 7689, 7734, 7824, 7825, 7943
 Ra'd Sûresi; 5019, 5166, 5282, 5335, 5338, 5438, 5439, 5518, 5527, 5529, 5591, 5946, 5947, 5955, 5974, 5975, 6012, 6142, 6164, 6165, 6175, 6187, 6232, 6237, 6397, 6692, 6693, 6884, 6921, 8254, 8389, 8400, 8625, 8639
 Rad'va; 3079
 Radyo; 4862
 Radyoaktif; 4764, 4772
 Radyum; 4772
 Rafael; 2016
 Rafail; 3965
 Râfi'; 1503, 1953, 1954, 2094, 2099, 2119, 2167, 3367, 8543
 Râfiî; 1617, 1670, 7903
 Râfi' ibn Hadiç; 547, 1266, 1591, 2810, 3253, 5111, 7052, 7522, 8729
 Rafi' ibn Hüreymlî; 493, 500, 519
 Rafi' ibn Umeyr; 6877
 Râfizi; 3418, 3662, 3663, 3664, 3665, 3667, 3668
 Râfiziler; 535, 2157, 2168, 2390, 2402, 2403, 6601, 8151, 8122
 Râfizi Vezîr ibn Alkamî; 3427
 Râgıb; 266, 1232, 2970, 7451, 8139, 8211
 Rahmân; 285, 287, 1363, 1414, 1498, 1765, 2833, 2834, 2870, 3201, 4389, 4414, 6995, 7010, 7201, 7273, 7274, 7275, 7299, 7658, 7684, 7692, 7757, 8139, 8220, 8233
 Rahmân Sûresi; 5022, 5333, 5386, 6027, 6250, 6687, 6782, 8291, 8628, 8630, 8632
 Rahmet Nehri; 4667
 Râil Bint Raâil; 4046, 4107

Râkin ibn Rebi; 2882
 Rakkâşi; 338
 Ramazân; 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 728, 729, 737, 739, 740, 772, 782, 956, 1000, 1045, 2897, 3227, 3263, 3313, 3365, 3366, 3367, 3390, 3398, 3479, 3488, 3490, 3493, 3496, 3569, 3617, 3621, 3670, 4030, 4477, 4670, 4721, 5446, 5471, 7318, 7770, 7776, 7894
 Ram Cahnder; 5481
 Rasûl; 2584, 2609
 Rasûl-i Ekrem; 1313, 1352, 1353, 1361, 1376, 1384, 1385, 1386, 1389, 1390, 1391, 1394, 1399, 1403, 1406, 1408, 1409, 1411, 1442, 1450
 Rasûl-i Kibriyâ; 1319
 Rasûlüllah; 82, 90, 91, 94, 98, 99, 104, 109, 110, 115, 116, 177, 122, 123, 124, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 142, 146, 147, 148, 152, 157, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 171, 172, 174, 175, 179, 183, 184, 185, 189, 191, 192, 194, 203, 209, 210, 211, 220, 223, 229, 236, 242, 257, 265, 277, 293, 294, 296, 303, 306, 312, 318, 324, 325, 328, 331, 332, 335, 338, 346, 347, 349, 352, 353, 362, 363, 372, 382, 383, 389, 393, 395, 396, 397, 401, 403, 410, 412, 415, 417, 420, 422, 423, 424, 425, 427, 428, 429, 430, 433, 434, 438, 439, 443, 447, 448, 449, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 464, 465, 466, 481, 482, 486, 487, 488, 492, 493, 495, 496, 499, 500, 501, 503, 504, 505, 506, 509, 510, 511, 512, 514, 515, 519, 520, 521, 523, 530, 532, 535, 536, 539, 540, 541, 542, 543, 545, 547, 548, 549, 550, 551, 554, 557, 561, 562, 564, 565, 566, 567, 568, 570, 572, 576, 577, 578, 598, 599, 600, 601, 602, 604, 606, 607, 608, 609, 611, 612, 617, 618, 619, 624, 626, 627, 628, 635, 636, 637, 638, 641, 642, 643, 648, 655, 668, 675, 676, 677, 678, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 693, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 710, 711, 712, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 726, 728, 729, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 741, 746, 747, 748, 750, 755, 756, 757, 758, 760, 761, 768, 769, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 778, 779, 780, 782, 783, 786, 788, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 800, 801, 802, 803, 805, 806, 807, 808, 815, 816, 817, 819, 820, 831, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 842, 861, 865, 866, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 879, 880, 881, 883, 884, 885, 886, 887, 889, 891, 892, 894, 895, 896, 897, 898, 899.

901, 902, 906, 907, 911, 912, 913, 915, 916, 917,
 918, 921, 922, 923, 924, 927, 928, 932, 935,
 938, 940, 941, 947, 951, 952, 953, 954, 955,
 956, 957, 958, 959, 960, 961, 965, 969, 970,
 971, 984, 989, 998, 999, 1000, 1001, 1002,
 1003, 1004, 1005, 1007, 1023, 1024, 1025,
 1026, 1035, 1039, 1040, 1043, 1046, 1047,
 1048, 1049, 1050, 1051, 1052, 1054, 1055,
 1056, 1058, 1059, 1060, 1061, 1062, 1064,
 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 1070, 1073,
 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1118, 1119, 1120,
 1121, 1123, 1124, 1126, 1127, 1128, 1129, 1130,
 1138, 1139, 1140, 1141, 1153, 1169, 1170, 1171,
 1172, 1173, 1174, 1185, 1186, 1187, 1188, 1191,
 1192, 1193, 1196, 1197, 1198, 1199, 1200, 1204,
 1206, 1207, 1209, 1214, 1228, 1237, 1238,
 1239, 1240, 1243, 1245, 1248, 1257, 1259,
 1260, 1261, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268,
 1269, 1270, 1271, 1276, 1277, 1278, 1279,
 1280, 1282, 1284, 1285, 1286, 1287, 1289,
 1292, 1293, 1294, 1296, 1297, 1298, 1299,
 1300, 1301, 1304, 1307, 1310, 1311, 1312, 1313,
 1314, 1315, 1316, 1320, 1323, 1324, 1325,
 1326, 1327, 1328, 1329, 1332, 1333, 1334,
 1335, 1336, 1337, 1338, 1339, 1340, 1341,
 1342, 1345, 1348, 1349, 1352, 1353, 1358,
 1359, 1360, 1361, 1363, 1364, 1365, 1366,
 1367, 1368, 1369, 1370, 1371, 1372, 1374,
 1376, 1377, 1382, 1383, 1384, 1385, 1386,
 1387, 1389, 1390, 1391, 1392, 1393, 1394,
 1395, 1398, 1399, 1402, 1403, 1404, 1405,
 1406, 1407, 1408, 1410, 1411, 1414, 1415, 1419,
 1426, 1437, 1438, 1439, 1440, 1441, 1442,
 1443, 1444, 1445, 1446, 1448, 1449, 1450,
 1451, 1455, 1459, 1473, 1474, 1475, 1476,
 1483, 1487, 1488, 1491, 1493, 1494, 1496,
 1498, 1499, 1500, 1501, 1503, 1504, 1506,
 1508, 1509, 1510, 1511, 1512, 1514, 1516, 1518,
 1523, 1525, 1526, 1527, 1528, 1529, 1530,
 1531, 1532, 1533, 1534, 1541, 1545, 1546,
 1547, 1548, 1551, 1570, 1571, 1572, 1573,
 1574, 1579, 1580, 1582, 1583, 1584, 1586,
 1590, 1591, 1592, 1593, 1594, 1595, 1600,
 1601, 1602, 1603, 1605, 1608, 1609, 1610, 1611,
 1612, 1613, 1615, 1617, 1618, 1619, 1620, 1621,
 1623, 1625, 1627, 1628, 1630, 1632, 1633,
 1635, 1636, 1637, 1638, 1640, 1656, 1657,
 1658, 1659, 1660, 1661, 1662, 1663, 1664,
 1665, 1666, 1669, 1670, 1672, 1673, 1674,
 1675, 1676, 1677, 1679, 1680, 1681, 1682,
 1683, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691,
 1692, 1694, 1695, 1696, 1699, 1700, 1702,

1704, 1706, 1707, 1708, 1709, 1710, 1711, 1712,
 1713, 1723, 1724, 1725, 1726, 1727, 1728,
 1730, 1736, 1737, 1738, 1739, 1740, 1741,
 1742, 1743, 1744, 1748, 1753, 1775, 1788,
 1790, 1807, 1816, 1818, 1820, 1832, 1886,
 1887, 1888, 1890, 1906, 1917, 1918, 1920,
 1933, 1951, 1956, 1957, 1970, 2007, 2042,
 2051, 2056, 2058, 2059, 2079, 2080, 2081,
 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2088, 2089,
 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2097,
 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2111,
 2113, 2114, 2119, 2120, 2126, 2127, 2128, 2129,
 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137,
 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151,
 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160,
 2161, 2162, 2163, 2164, 2167, 2168, 2174, 2177,
 2186, 2190, 2193, 2194, 2195, 2206, 2207,
 2208, 2209, 2211, 2212, 2214, 2215, 2216, 2217,
 2218, 2219, 2220, 2222, 2261, 2268, 2269,
 2270, 2273, 2274, 2276, 2277, 2278, 2282,
 2285, 2286, 2290, 2291, 2329, 2330, 2332,
 2335, 2336, 2339, 2343, 2344, 2345, 2346,
 2348, 2350, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356,
 2357, 2361, 2376, 2377, 2380, 2381, 2385,
 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2398, 2399,
 2406, 2407, 2409, 2411, 2413, 2415, 2417,
 2418, 2419, 2420, 2421, 2425, 2429, 2430,
 2431, 2432, 2433, 2434, 2436, 2437, 2439,
 2440, 2441, 2442, 2445, 2446, 2447, 2448,
 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455,
 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2462, 2463,
 2464, 2470, 2471, 2472, 2473, 2475, 2492,
 2493, 2494, 2498, 2500, 2503, 2615, 2624,
 2641, 2644, 2647, 2702, 2703, 2718, 2788,
 2804, 2827, 2830, 2832, 2893, 2928, 2937,
 2973, 3051, 3138, 3139, 3144, 3147, 3150, 3151,
 3159, 3179, 3185, 3189, 3202, 3203, 3204,
 3207, 3223, 3226, 3239, 3275, 3290, 3292,
 3308, 3354, 3360, 3361, 3362, 3363, 3364,
 3365, 3366, 3368, 3371, 3372, 3374, 3375,
 3376, 3399, 3414, 3415, 3416, 3417, 3418,
 3431, 3453, 3459, 3460, 3461, 3475, 3522,
 3523, 3524, 3537, 3539, 3547, 3551, 3558,
 3591, 3615, 3620, 3625, 3661, 3662, 3663,
 3664, 3666, 3667, 3668, 3669, 3673, 3679,
 3716, 3718, 3719, 3720, 3721, 3722, 3723,
 3725, 4381, 4382, 4567, 4568, 4601, 4604,
 4606, 4607, 4608, 4609, 4610, 4611, 4612,
 4615, 4618, 4620, 4621, 4622, 4623, 4624,
 4625, 4626, 4627, 4628, 4629, 4630, 4631,
 4632, 4633, 4634, 4635, 4636, 4637, 4638,
 4639, 4640, 4647, 4648, 4649, 4650, 4651,

4652, 4653, 4654, 4656, 4657, 4658, 4660,
 4664, 4665, 4667, 4670, 4671, 4672, 4673,
 4674, 4675, 4676, 4677, 4678, 4679, 4680,
 4681, 4682, 4683, 4684, 4685, 4687, 4690,
 4691, 4692, 4693, 4694, 4696, 4697, 4702,
 4703, 4705, 4706, 4707, 4708, 4709, 4711,
 4712, 4713, 4714, 4715, 4716, 4717, 4718, 4719,
 4720, 4721, 4722, 4724, 4725, 4726, 4727,
 4728, 4730, 4731, 4732, 4733, 4735, 4736,
 4737, 4738, 4739, 4740, 4741, 4787, 4954,
 4955, 4962, 4972, 4973, 4980, 4981, 4982,
 4983, 4989, 4990, 4993, 4995, 4996, 4999,
 5000, 5012, 5016, 5017, 5021, 5022, 5025,
 5026, 5028, 5032, 5046, 5054, 5058, 5072,
 5080, 5082, 5083, 5084, 5086, 5088, 5089,
 5090, 5092, 5093, 5095, 5096, 5097, 5098,
 5099, 5100, 5101, 5109, 5110, 5111, 5112, 5123,
 5132, 5133, 5136, 5142, 5143, 5150, 5399,
 5405, 5486, 5488, 5507, 5728, 5729, 5731,
 5734, 5737, 5740, 5742, 5743, 5747, 5748,
 5749, 5772, 5773, 5774, 5775, 5776, 5777,
 5783, 5784, 5788, 5834, 5868, 5869, 5871,
 5873, 5876, 5879, 5914, 5985, 6013, 6014,
 6015, 6016, 6104, 6306, 6449, 6466, 6467,
 6468, 6469, 6470, 6471, 6477, 6478, 6479,
 6480, 6481, 6482, 6483, 6489, 6490, 6493,
 6494, 6495, 6497, 6498, 6500, 6501, 6513,
 6514, 6515, 6517, 6519, 6520, 6523, 6524,
 6525, 6526, 6539, 6540, 6542, 6544, 6546,
 6550, 6553, 6554, 6555, 6556, 6560, 6563,
 6567, 6568, 6569, 6570, 6575, 6576, 6579,
 6580, 6581, 6582, 6583, 6585, 6586, 6590,
 6591, 6594, 6597, 6599, 6600, 6601, 6606,
 6608, 7111, 7243, 7246, 7262, 7280, 7305,
 7310, 7318, 7319, 7321, 7323, 7324, 7325,
 7326, 7327, 7329, 7331, 7334, 7335, 7337,
 7343, 7350, 7355, 7359, 7361, 7362, 7365,
 7367, 7369, 7370, 7374, 7375, 7377, 7378,
 7379, 7387, 7390, 7396, 7397, 7398, 7399,
 7400, 7403, 7405, 7407, 7409, 7410, 7412,
 7413, 7414, 7416, 7417, 7419, 7420, 7424,
 7456, 7458, 7462, 7472, 7509, 7519, 7521,
 7523, 7529, 7535, 7536, 7540, 7549, 7563,
 7585, 7586, 7591, 7592, 7606, 7661, 7662,
 7671, 7672, 7675, 7677, 7678, 7679, 7680,
 7682, 7683, 7684, 7686, 7687, 7688, 7689,
 7690, 7691, 7692, 7693, 7694, 7695, 7696,
 7697, 7702, 7703, 7704, 7705, 7707, 7708,
 7709, 7716, 7719, 7720, 7721, 7724, 7725,
 7726, 7727, 7734, 7735, 7737, 7738, 7739,
 7741, 7743, 7745, 7748, 7751, 7752, 7754,
 7755, 7758, 7760, 7762, 7764, 7768, 7769,
 7770, 7771, 7772, 7773, 7774, 7775, 7778,

7779, 7780, 7781, 7782, 7783, 7784, 7785,
 7787, 7791, 7793, 7798, 7799, 7800, 7801,
 7802, 7803, 7804, 7805, 7806, 7807, 7808,
 7809, 7810, 7811, 7812, 7813, 7814, 7815,
 7816, 7819, 7821, 7824, 7826, 7830, 7831,
 7832, 7833, 7834, 7835, 7839, 7840, 7842,
 7844, 7846, 7847, 7848, 7849, 7850, 7851,
 7852, 7853, 7854, 7857, 7858, 7861, 7863,
 7864, 7868, 7869, 7871, 7873, 7877, 7879,
 7880, 7881, 7882, 7883, 7884, 7885, 7886,
 7887, 7888, 7889, 7900, 7904, 7905, 7909,
 7911, 7912, 7913, 7914, 7915, 7917, 7918,
 7923, 7925, 7930, 7932, 7933, 7936, 7938,
 7939, 7940, 7941, 7942, 7944, 7945, 7946,
 7947, 7949, 7950, 7953, 7956, 7957, 7958,
 7959, 7960, 7961, 7962, 7963, 7964, 7965,
 7966, 7967, 7968, 7969, 7970, 7976, 7979,
 7981, 7982, 7984, 7991, 8001, 8002, 8003,
 8010, 8011, 8012, 8021, 8025, 8030, 8031,
 8032, 8033, 8034, 8035, 8036, 8037, 8038,
 8043, 8046, 8051, 8052, 8053, 8056, 8057,
 8059, 8061, 8063, 8065, 8066, 8068, 8069,
 8070, 8071, 8072, 8073, 8075, 8077, 8079,
 8081, 8082, 8083, 8084, 8085, 8086, 8087,
 8088, 8102, 8103, 8107, 8108, 8110, 8111, 8122,
 8124, 8125, 8130, 8135, 8136, 8137, 8145, 8155,
 8157, 8158, 8161, 8162, 8163, 8164, 8165, 8166,
 8167, 8168, 8169, 8170, 8173, 8174, 8176, 8179,
 8181, 8182, 8183, 8184, 8186, 8187, 8188, 8189,
 8191, 8192, 8198, 8199, 8200, 8201, 8204,
 8205, 8206, 8207, 8208, 8209, 8216, 8217,
 8218, 8221, 8222, 8227, 8254, 8259, 8260,
 8262, 8263, 8265, 8269, 8279, 8285, 8288,
 8294, 8295, 8296, 8297, 8298, 8300, 8301,
 8302, 8304, 8305, 8306, 8307, 8308, 8309,
 8310, 8316, 8317, 8318, 8319, 8323, 8324,
 8326, 8329, 8337, 8339, 8340, 8350, 8354,
 8355, 8356, 8357, 8358, 8362, 8365, 8367,
 8368, 8371, 8372, 8374, 8376, 8377, 8379,
 8390, 8392, 8397, 8399, 8402, 8409, 8410,
 8411, 8412, 8413, 8423, 8425, 8433, 8436,
 8438, 8440, 8444, 8445, 8446, 8447, 8449,
 8452, 8453, 8455, 8457, 8462, 8464, 8465,
 8466, 8469, 8471, 8472, 8473, 8483, 8485,
 8486, 8487, 8488, 8489, 8490, 8491, 8492,
 8493, 8494, 8495, 8498, 8499, 8500, 8501,
 8502, 8503, 8507, 8509, 8510, 8511, 8514,
 8521, 8522, 8524, 8525, 8526, 8527, 8530,
 8533, 8540, 8542, 8543, 8544, 8545, 8546,
 8547, 8553, 8559, 8560, 8561, 8562, 8564,
 8565, 8566, 8567, 8568, 8569, 8570, 8571,
 8572, 8573, 8575, 8576, 8579, 8582, 8583,
 8584, 8585, 8586, 8587, 8588, 8589, 8607,

8608, 8643, 8654, 8657, 8665, 8683, 8685,
8689, 8691, 8693, 8694, 8695, 8697, 8698,
8699, 8700, 8704, 8711, 8712, 8713, 8714,
8715, 8716, 8721, 8722, 8724, 8727, 8728,
8729, 8730, 8731, 8732, 8733, 8734, 8735,
8736, 8740, 8741, 8742, 8743, 8744, 8745,
8746, 8747, 8756, 8757, 8758, 8759, 8760,
8761, 8773, 8790, 8791, 8795, 8796, 8803,
8804, 8805, 8806, 8807, 8810, 8811, 8812,
8813, 8814, 8826, 8827, 8888

Râşid ibn Saîd; 2432, 2449

Ratk; 5329

Raûf; 4795

Ravda; 5852

Râvî Ebu İdrîs; 7059, 7106

Râvî ibn Vehb; 7609

Râvî Süfyan; 6112

Râvî Şerîk; 6106

Ravh; 1334, 1341, 3435, 5852, 5886, 6445, 7459

Ravha; 1447

Ravh ibn Abdülmü'min; 3708

Ravh ibn Atâ ibn Ebu Meymûne; 5952

Ravh ibn Ferec; 7357

Ravh ibn Ubâde; 1193, 1338, 1941, 1942, 1991,
2187, 2406, 3134

Ravh ibn Vezâh; 7507

Râzî; 39, 40, 82, 96, 147, 165, 172, 188, 213, 215,
217, 282, 284, 299, 301, 452, 461, 463, 464,
465, 572, 639, 644, 646, 649, 654, 699, 704,
747, 755, 789, 816, 818, 873, 882, 950, 957,
1139, 1143, 1175, 2091, 2399, 2445, 2447,
2702, 2870, 4357, 4958, 4978, 8130, 8141,
8142, 8214, 8287, 8746

Râzî Fahreddîn Ömer; XLVII

Rebâh; 7962

Rebeze; 2534, 3011, 3472, 3481

Rebezî; 2039, 2218

Rebî; 276, 289, 371, 372, 376, 394, 395, 396, 576,
578, 1262, 1291, 1357, 1379, 1389, 1443, 1541,
1635, 1877, 1955, 2086, 2092, 2093, 2105,
2134, 2147, 2157, 2193, 2207, 2222, 2387,
2419, 2428, 3172, 3234, 3303, 3308, 3572,
4414, 4706, 4715, 4721, 6055

Rebî ibn Enes; XLV, 7, 82 114, 117, 144, 158,
174, 179, 189, 190, 193, 194, 196, 199, 200,
201, 202, 210, 229, 230, 233, 234, 235, 237,
258, 281, 294, 305, 306, 319, 320, 321, 330,
332, 335, 339, 342, 343, 345, 346, 348, 350,
353, 359, 360, 361, 364, 366, 382, 383, 392,
403, 411, 412, 420, 423, 442, 445, 455, 482,
486, 493, 495, 496, 498, 499, 501, 515, 519,
532, 533, 534, 538, 544, 550, 571, 579, 607,

621, 623, 625, 643, 677, 683, 685, 686, 692,
693, 699, 700, 702, 704, 728, 730, 737, 746,
747, 755, 757, 758, 761, 776, 779, 783, 785,
787, 789, 791, 795, 798, 799, 802, 804, 808,
809, 819, 831, 843, 868, 871, 888, 889, 891,
893, 897, 900, 901, 913, 927, 940, 941, 943,
950, 953, 957, 963, 979, 980, 1064, 1120, 1122,
1125, 1148, 1167, 1171, 1193, 1213, 1240, 1242,
1246, 1288, 1290, 1313, 1323, 1332, 1344,
1346, 1350, 1356, 1380, 1395, 1404, 1603,
1610, 1737, 1757, 2503, 2581, 2680, 2796,
2847, 2870, 2915, 2921, 2945, 3041, 3042,
3079, 3093, 3136, 3259, 3426, 3740, 3871,
3872, 3873, 3903, 3970, 3976, 4357, 5094,
5126, 5131, 5132, 5165, 5194, 5271, 5280, 5350,
5394, 5557, 5856, 5933, 5936, 5959, 6046,
6049, 6419, 6473, 6527, 6554, 6578, 6684,
6782, 6820, 6916, 6982, 7190, 7415, 7473,
7496, 7507, 7508, 7513, 7521, 7522, 7530,
7540, 7542, 7644, 7658, 7674, 7933, 7941,
7964, 7978, 8033, 8062, 8076, 8077, 8078,
8080, 8081, 8085, 8086, 8112, 8129, 8153,
8165, 8178, 8179, 8202, 8218, 8220, 8228,
8229, 8253, 8260, 8261, 8268, 8270, 8319,
8331, 8446, 8576, 8654, 8698, 8748

Rebî' ibn Amr; 8516, 8608, 8673

Rebî' ibn Âmile el-Fezârî; 7748

Rebî' ibn Âmir; 2582, 3724

Rebî' ibn Haysem; 956, 5990

Rebî' ibn Hiras; 7834

Rebî' ibn Ebu Hukayk; 1733

Rebî' ibn Huşeym; 3587, 6349, 8318, 8319, 8320,
8321, 8322, 8325, 8339, 8462

Rebî' ibn Mürâre; 3695

Rebî' ibn Müslim; 8502

Rebî' ibn Nâfi'; 1532, 6902

Rebî' ibn Sahîh; 7515

Rebî' ibn Sebûre; 1625, 1630

Rebî' ibn Seyf el-Meâfirî; 5525

Rebî' ibn Süleymân; 229, 455, 456, 5964, 7421,
8436

Rebî' ibn Şubeyh; 3211

Rebî' ibn Târik'ın oğlu Amr; 7671

Rebî' ibn Yûnus; 8385

Rebî'a; 897, 950, 2130, 3489, 4877, 7903, 8051,
8185

Rebî'a ibn Amr; 1613

Rebî'a oğulları; 3363

Rebî'a oğlu Şeybe; 3370

Rebiu'l-Evvel; 712, 3406, 3493, 3497, 3498, 4670

Rebiu'l-Âhir; 712, 3406, 3421, 3487, 3493

Rec'a ibn Hayve; 3066

Recâ
Recel
3:
3:
Recel
Reci;
er-Re
Refil
er-Re
Refre
Regâ
Rehâ
Reini
Reis;
Rem:
Rem:
Ress;
Ress
Reşd
Reşd
Reşî
Reşî
1
2
4
7
9
1
2
2
3
Reşî
Reul
Revâ
Revâ
3
Revâ
Revâ
Revâ
Revâ
Revâ
Rey
Rey
Rey
Rey
Rey
Rey
Rez
Rez
Rez

- Recâ ibn Seleme; 294
 Receb; XXVI, 2897, 3360, 3398, 3402, 3485, 3486, 3487, 3488, 3489, 3493, 3494, 3933, 3935, 4670, 4711, 5474
 Recebiyye; 5502
 Recî; 780, 803
 er-Redd Alâ'e-Cehmiyye; 5517
 Refîk-ı Â'lâ; 3360, 4243, 6130
 er-Refik el-A'lâ; 6074
 Refref; 4651, 4661, 4667, 4669, 7531, 7667
 Reğâib el-Furkân; XLVII
 Rehâvi; 8073
 Reinkarnasyon; 4868
 Refs; 1289
 Remâdi; 1875
 Remle; 5635
 Ress; 5033, 7006, 7443, 7444
 Ress ashâbi; 6008, 6009, 6010
 Reşdîn ibn Sa'd; 7691
 Reşdîn ibn Saîd Derrâc; 4983
 Reşîd; 7190
 Reşîd Rızâ; XLVII, 48, 66, 79, 80, 85, 92, 93, 111, 113, 152, 153, 181, 182, 206, 207, 225, 228, 242, 250, 265, 266, 271, 273, 297, 356, 471, 473, 507, 508, 602, 604, 633, 658, 662, 708, 709, 721, 724, 742, 743, 745, 843, 846, 903, 904, 905, 1195, 1302, 1421, 1425, 1544, 1553, 1558, 1559, 1588, 1889, 2012, 2510, 2598, 2615, 2705, 2826, 2830, 2895, 2928, 2976, 2977, 3152, 3418, 3621, 3639, 3669, 3859, 8670, 8676
 Reşîd Zekâzık; 1135
 Reulex; 4861
 Revâha; 8457
 Revh; 294, 405, 626, 1298, 1299, 1323, 3134, 3470, 4722, 7688,
 Revhâ; 3246, 4665
 Revvâd; 7182
 Revâha oğlu Abdullah; 3673
 Revh ibn Hâtım; 6608
 Revh ibn Meseyyeb; 6519, 6837, 6875
 Revh ibn Ubâde; 2492, 6961, 7721
 Rey; 1302, 7033
 Reyhâne; 6562
 Reyhân; 7629
 Reyhân ibn Sâid; 4708
 Reyyân; 6141
 Reyyân ibn Velîd; 4046, 4058, 4107
 Reykjavik; 4182
 Rezin ibn Muâviye; 6593
 Rezin ibn Süleymân; 918
 Rezzâk; 352
 Rıdvân; 3602, 3851, 4424, 7332, 7340
 Rıdvân Biatı; 7530
 Riboflowin; 4524
 Riboz; 4522, 4523
 Ricardo; 1083
 Ricârd Kaputt; 4543, 4544
 Riemann; 4169
 Rifâa; 920, 921, 1920, 3367
 Rifâa el-Cühenî; 1339
 Rifâa el-Kurazî; 6224
 Rifâa ibn Râfi'; 2147, 3323
 Rifâa ibn Râfi' ez-Zürâki; 3253
 Rifâa ibn Semev'el; 920, 6225
 Rifâa ibn Urâbe el-Cühenî; 6958
 Rifâa ibn Zeyd; 482, 1919
 er-Rifâi; 919
 Rifâ ibn ibn Abdülmünzir; 2167
 Rihlet es-Seyf; 7380
 er-Rikâk; 6706
 Rikâz; 3553
 Risâle-i Hamîdiyye; 4900
 Risâlet'üt-Tevhid; 8676
 Robert Grant; 4475
 Robert Mayer; 4189
 Robert Thomas Malthaus; 1082
 Robenson; 2492
 Rochdale Pioneers; 1094
 Rockefeller Enstitüsü; 8090
 Rodos; 5525, 5526
 Roma; 56, 128, 507, 671, 674, 709, 1078, 1079, 1151, 1320, 1597, 1646, 1648, 1653, 1713, 2940, 3399, 3401, 3403, 3461, 3713, 3722, 3952, 3953, 4182, 4683, 4911, 5065, 5429, 5478, 5479, 6366, 7084, 7573
 Romalılar; 508, 6035, 8139
 Roma Devleti; 2018
 Roma Hukuku; 5816
 Roma İmparatorluğu; 3719, 3720, 7083
 Roma Kilisesi; 2184, 2185
 Romalı Titus; 507
 Rousseau; 2254
 Roza Kuleshova; 4868
 Rönesans; 2909, 4856, 5584
 Röntgen; 4859
 Ruben; 2167
 Rudâ; 7544
 Rûh; 3144
 er-Rukâşe; 3486
 Rukayka kızı Emîme; 7848
 Rukiyye; 1399, 4499, 6548
 Ru'me ; 6508
 Rûm; 47, 219, 337, 1004, 1069, 1207, 1245, 1261,

Sa'd; 3, 24, 459, 622, 676, 701, 869, 1369, 1391, 1447, 1699, 2493, 2636, 3687, 2692, 2729, 2832, 2846, 2988, 2989, 3007, 3231, 3233, 3250, 3287, 3431, 3665, 3895, 4408, 4487, 4887, 4955, 5654, 5959, 7110, 7416, 7417, 7898, 8033
 Sa'd Ebu Hubâb; 1500
 Sa'd el-Makbûri; 7687
 Sa'd Ebu Mücâhid et-Tâî; 3570
 Sa'd et-Tâî; 3741, 3903
 Sa'd ez-Zerâkî; 6472
 Sa'd ibn Abdullah; 2524
 Sa'd ibn Abdullah ibn Adûlhakem; 2786
 Sa'd ibn Amr; 2879
 Sa'd ibn Bekr; 3784
 Sa'd ibn Beşir; 2995
 Sa'd ibn Cübeyr; 2511, 2513, 2517, 2526, 2533, 2549, 2587
 Sa'd ibn Cünâde; 4996, 4999
 Sa'd ibn Cüreyc; 2680, 2687, 2709, 2759, 2793, 2814, 2815, 2845, 2853, 2885, 2901, 2933, 2935, 2945, 2948, 2951, 2965, 3070, 3093, 3115, 3117
 Sa'd ibn Cüsâme; 2097, 2474
 Sa'd ibn Ebu Arûbe; 2787, 2919, 2923, 3078
 Sa'd ibn Ebu Hilâl; 138
 Sa'd ibn Ebu Vakkâs; 235, 351, 487, 675, 836, 837, 839, 1062, 1301, 1392, 1393, 1579, 1590, 2130, 2206, 3224, 3230, 3315, 3366, 3382, 4141, 4398, 4980, 5091, 5369, 5516, 6263, 6648, 6649, 7062, 7085, 7324, 7424, 7543, 7807, 8157, 8158, 8306, 8409, 8689, 8730
 Sa'd ibn Eslem; 730
 Sa'd ibn Havle; 938, 7945
 Sa'd ibn Hayseme; 2167
 Sa'd ibn Hişam; 8034, 8165, 8166, 8167
 Sa'd ibn İbrâhîm; 1756, 4222, 7769
 Sa'd ibn İshâk; 776, 966
 Sa'd ibn İshâk ibn Kâ'b; 3741
 Sa'd ibn İshâk ibn Kab ibn Ucre; 965
 Sa'd ibn İyâz; 8690
 Sa'd ibn Mâlik; 2167, 2418, 3230, 3303, 5238, 5370, 6406
 Sa'd ibn Mansûr; 7895
 Sa'd ibn Mes'ûd; 289, 4694, 7743
 Sa'd ibn Muâz; 1388, 1403, 1571, 1779, 3223, 3226, 3247, 3249, 3316, 3365, 3368, 3372, 4226, 6480, 6491, 6497, 6498, 6499, 6500, 6501, 7085, 7398, 7399, 7783
 Sa'd ibn Muâz el-Ansâri; 5794, 5798
 Sa'd ibn Müseyyeb; 2497, 2498, 2500, 2502, 2505, 2511, 2535, 2635, 2812, 2847, 2855, 2866, 3115

Sa'd ibn Nadr; 8370
 Sa'd ibn Rebî'; 1582, 1584, 2167
 Sa'd ibn Sellâm; 5251
 Sa'd ibn Sinân; 134
 Sa'd ibn Ubâde; 1403, 1410, 1500, 2167, 2863, 3232, 3247, 3663, 5281, 5697, 5698, 5742, 5794, 5850, 5851, 6581
 Sa'd ibn Ubeyd; 8488
 Sa'd ibn Zeyd; 346
 Sa'd ibn Zûrâre; 3577
 Sadaka Ebu'l-Hüzeyl; 3107
 Sadaka ibn Fadl; 1742, 2062, 2457, 5123
 Sadakât-ı Nâfile; 4687
 Sadakât-ı Vâcibe; 4686
 Sa'deyn; 1384
 Sâdik; 6726, 8711
 Sâ'di; 923, 1002
 Sadruddin Ali ibn Neyyâr; 3428
 Sadûf Bint el-Mahye ibn Dehr el-Mahyâ; 3016
 Sâdûk; 6726
 Sadûkî; 4913
 Safâ; 149, 294, 493, 530, 539, 553, 554, 556, 558, 565, 637, 638, 639, 640, 648, 664, 665, 772, 780, 803, 2497, 2530, 2641, 2794, 2795, 2877, 3082, 3174, 3788, 3895, 4149, 4239, 4784, 4785, 5444, 5448, 5454, 5459, 5467, 5485, 5486, 6013, 6105, 6109, 6179, 6668, 7377, 7850
 Safâ Tepesi; 1506, 1511
 Safer; 3406, 3428, 3487, 3492, 3493, 3494, 3495, 3496, 3497, 3498
 Saff; 571, 3084, 3705, 6337, 7151, 7857
 Saff Süresi; 5153, 6099, 8706
 Saffân ibn Muattal; 1450
 Sâffât; 35, 104, 108, 335, 336, 389, 799, 2537, 2608, 2771, 2773, 2800, 2807, 2954, 3038, 3194, 3519, 4405, 4487, 4508, 6712, 6758, 6762, 6834, 6923, 6953, 7016, 7032, 7298, 7358, 7438, 7474, 7511, 7514, 7533, 7684, 7692, 7712, 7885, 7985, 8000, 8025, 8067, 8138, 8140, 8188, 8219
 Sâffât Süresi; 5153, 5344, 5351, 5367, 5368, 5371, 5392, 5451, 5460, 5461, 5512, 5981, 5993, 6001, 6011, 6074, 6163, 6181, 6233, 6276, 6285, 8322, 8749
 Sâfi; 5034
 Safiyye; 1639, 2799, 3309, 5033, 6508, 6523, 6524, 6562, 6564, 6600, 6817, 7413, 7959, 8216, 8217, 8826
 Safiyye Bint Şeybe; 549, 638, 737, 738, 1739, 5862, 5880, 6105, 6106, 6225, 6603
 Es-Safra; 3314
 Safûrâ; 6206

Sâibe; 675, 1931, 2497, 2499, 2501, 2541, 4792, 5440
 Saîd; 187, 199, 233, 277, 278, 397, 401, 492, 493, 503, 515, 522, 524, 559, 607, 735, 885, 923, 950, 1431, 1576, 2130, 2136, 2154, 2187, 2216, 2362, 3172, 3271, 3471, 3605, 4399, 4471, 4550, 4702, 4733, 6140, 6152, 7696, 7697, 7788
 Sâide Oğulları; 3324
 Saîd el-Cüveyrî; 7151, 8071
 Saîd el-Hudrî; 6004 7854
 Saîd el-Makberî; 804, 3311, 3312, 3566, 6706
 Saîd es-Savvâf; 6001
 Saîd ez-Zübeydî; 6401
 Saîd ibn Âs; 3230, 3315, 3366, 3374, 5679
 Saîd ibn Bahr el-Karâtisi; 4322
 Saîd ibn Abdülcebbâr; 876
 Saîd ibn Abdülazîz; 886, 967, 3413, 7763, 7793, 8333
 Saîd ibn Abdülhamid ibn Ca'fer; 3134
 Saîd ibn Abdurrahmân; 788, 3516, 7761
 Saîd ibn Amr; 75, 961, 1282, 3504, 5028, 5271, 5433, 5442, 6614, 7268, 7862
 Saîd ibn Amr el-Hadramî; 7412
 Saîd ibn Arûbe; 203, 365, 693, 729, 912, 939, 1357, 1547, 1623, 1624, 6403, 6768, 6805, 6822, 6838, 6869
 Saîd ibn Ebu Arûbe; 3161, 3198, 3320, 4709, 5123, 5307, 5409, 5434, 5689, 7152, 7182, 7266, 8033, 8082, 8103, 8158
 Saîd ibn Beşîr; 5093, 6403, 6806 8689
 Saîd ibn Cübeyr; XIV, XLV, 7, 8, 36, 37, 46, 82, 137, 143, 149, 150, 157, 158, 186, 191, 194, 196, 210, 225, 276, 280, 281, 288, 291, 292, 305, 306, 321, 328, 335, 339, 353, 359, 361, 364, 372, 382, 392, 408, 412, 413, 415, 417, 420, 422, 423, 442, 499, 500, 510, 519, 534, 538, 556, 576, 601, 607, 625, 627, 677, 679, 684, 686, 691, 692, 693, 699, 700, 707, 712, 728, 730, 741, 757, 768, 769, 771, 772, 777, 779, 785, 787, 789, 791, 795, 798, 799, 800, 802, 831, 868, 871, 888, 890, 891, 893, 894, 895, 896, 900, 939, 943, 944, 947, 949, 954, 960, 966, 1006, 1023, 1025, 1038, 1064, 1065, 1070, 1077, 1123, 1125, 1130, 1167, 1193, 1240, 1242, 1283, 1290, 1308, 1309, 1313, 1314, 1323, 1332, 1337, 1346, 1379, 1438, 1444, 1496, 1544, 1545, 1569, 1571, 1574, 1575, 1576, 1594, 1595, 1606, 1610, 1615, 1625, 1635, 1637, 1638, 1640, 1667, 1668, 1674, 1675, 1677, 1688, 1689, 1695, 1697, 1703, 1704, 1732, 1756, 1775, 1787, 1870, 1878,

1887, 1943, 1949, 1953, 1955, 1972, 1981, 2090, 2098, 2126, 2127, 2135, 2145, 2177, 2191, 2194, 2196, 2202, 2213, 2219, 2221, 2222, 2275, 2360, 2414, 2419, 2422, 2435, 2444, 2445, 2447, 2450, 2456, 2468, 2474, 2476, 2496, 3133, 3137, 3139, 3191, 3196, 3211, 3212, 3228, 3237, 3261, 3263, 3286, 3287, 3288, 3297, 3298, 3302, 3326, 3378, 3382, 3412, 3449, 3516, 3518, 3558, 3654, 3656, 3670, 3684, 3685, 3696, 3836, 3839, 3871, 3883, 3885, 3904, 3906, 3913, 3938, 3967, 3969, 3981, 4042, 4047, 4050, 4056, 4058, 4061, 4064, 4092, 4119, 4120, 4121, 4125, 2127, 4128, 4131, 4154, 4155, 4213, 4216, 4220, 4240, 4249, 4280, 4312, 4313, 4337, 4347, 4358, 4359, 4380, 4384, 4392, 4409, 4413, 4416, 4432, 4510, 4531, 4552, 4572, 4695, 4715, 4723, 4725, 4777, 4784, 4789, 4875, 4879, 4927, 4938, 4963, 4965, 4984, 4993, 4994, 5012, 5013, 5022, 5025, 5026, 5027, 5036, 5055, 5057, 5063, 5071, 5072, 5078, 5122, 5132, 5135, 5147, 5165, 5186, 5188, 5190, 5194, 5198, 5200, 5201, 5226, 5227, 5228, 5229, 5231, 5232, 5233, 5247, 5251, 5258, 5262, 5271, 5306, 5310, 5329, 5348, 5357, 5368, 5374, 5378, 5383, 5390, 5394, 5414, 5435, 5441, 5444, 5445, 5485, 5489, 5491, 5498, 5499, 5519, 5523, 5548, 5549, 5563, 5634, 5636, 5688, 5690, 5696, 5701, 5702, 5806, 5847, 5855, 5860, 5861, 5862, 5887, 5890, 5896, 5898, 5899, 5918, 5919, 5930, 5963, 5965, 5967, 5968, 5969, 5990, 5999, 6000, 6007, 6017, 6029, 6032, 6033, 6038, 6041, 6042, 6043, 6050, 6055, 6096, 6124, 6138, 6142, 6146, 6150, 6152, 6154, 6185, 6194, 6199, 6207, 6223, 6226, 6239, 6247, 6249, 6326, 6353, 6388, 6395, 6408, 6450, 6472, 6538, 6602, 6612, 6636, 6645, 6648, 6684, 6694, 6719, 6723, 6724, 6754, 6773, 6782, 6785, 6787, 6794, 6796, 6804, 6813, 6814, 6817, 6818, 6819, 6820, 6828, 6829, 6834, 6838, 6841, 6842, 6847, 6858, 6869, 6882, 6884, 6909, 6910, 6958, 6974, 6986, 6996, 7013, 7032, 7050, 7068, 7097, 7125, 7157, 7162, 7190, 7191, 7192, 7261, 7358, 7377, 7401, 7408, 7410, 7424, 7426, 7472, 7473, 7534, 7552, 7553, 7597, 7601, 7628, 7643, 7652, 7656, 7658, 7665, 7667, 7679, 7694, 7699, 7707, 7718, 7719, 7760, 7763, 7765, 7773, 7774, 7791, 7797, 7862, 7911, 7930, 7933, 7937, 7943, 7953, 7957, 7958, 7963, 7964, 7971, 8058, 8062, 8063, 8080, 8081, 8096,

- 8100, 8104, 8105, 8116, 8128, 8130, 8153, 8154, 8155, 8158, 8164, 8167, 8168, 8178, 8189, 8194, 8195, 8196, 8198, 8199, 8204, 8206, 8217, 8220, 8233, 8260, 8264, 8265, 8268, 8269, 8285, 8313, 8315, 8322, 8330, 8331, 8367, 8370, 8372, 8378, 8401, 8406, 8407, 8435, 8451, 8456, 8460, 8461, 8467, 8471, 8472, 8478, 8509, 8570, 8571, 8576, 8587, 8664, 8690, 8691, 8696, 8697, 8699, 8717, 8748, 8809, 8826
- Saîd ibn Cüveybir; 4409
Saîd ibn Cuhmân; 5958
Saîd ibn Dinâr ed-Dimaşkî; 7515
Saîd ibn Ebu Eyyûb; 1367
Saîd ibn Ebu Hasan; 5933
Saîd ibn Ebu Hilâl; 1606, 1658, 5063, 7938, 8440
Saîd ibn Ebu Meryem; 1504, 1510, 6112
Saîd ibn Ebu Râşid; 6229
Saîd ibn Ebu Saîd; 4721
Saîd ibn Ebu Saîd el-Hudrî; 3657
Saîd ibn Ebu Vakkâs; 2094, 2675, 2676
Saîd ibn el-Batrîk; 2063
Saîd ibn el-Eşecc; 1576
Saîd ibn el-Müseyyeb; 1377, 1392, 1545, 1577, 1591, 1606, 1615, 1675, 1677, 1696, 1697, 1701, 1753
Saîd ibn Güfeyr; 6950
Saîd ibn Hâlid; 1531
Saîd ibn Hassân; 1926
Saîd ibn Hayseme; 2128
Saîd ibn İläka; 1929
Saîd ibn İyâs; 7298
Saîd ibn İyâz; 8070
Saîd ibn İbrâhîm; 3373
Saîd ibn Kays; 2223
Saîd ibn Leys; 837
Saîd ibn Ma'bed; 306
Saîd ibn Mâlik; 5238
Saîd ibn Mansûr; 163, 569, 692, 699, 907, 987, 1279, 1314, 1315, 1336, 1446, 1521, 1528, 1573, 1601, 1637, 1703, 1704, 1872, 1891, 1894, 1940, 1941, 1942, 1951, 2419, 2475, 2675, 2813, 2852, 2956, 3331, 3378, 3487, 4035, 4610, 4637, 4675, 5863, 5864, 5886, 6583, 7797, 8035, 8069, 8541
Saîd ibn Mâlik ibn Sinân; 2876
Saîd ibn Mercân; 1129
Saîd ibn Mercâne; 8464
Saîd ibn Meryem; 7946
Saîd ibn Meynâ; 562
Saîd ibn Mescûh; 4240
Saîd ibn Mesrûk; 4397
- Saîd ibn Muhammed ibn Ziyâd; 3468
Saîd ibn Müslim ibn Bârek el-Medenî; 7609
Saîd ibn Müslim; 347, 8569
Saîd ibn el-Müseyyeb; 7, 10, 37, 82, 83, 289, 412, 487, 529, 699, 719, 774, 806, 807, 877, 888, 892, 897, 900, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 934, 939, 940, 947, 949, 956, 957, 963, 1036, 1062, 1067, 1118, 1931, 1954, 2071, 2074, 2075, 2097, 2129, 2130, 2136, 2215, 2221, 2445, 2446, 2449, 2469, 2470, 2474, 3139, 3257, 3267, 3378, 3411, 3412, 3413, 3602, 3657, 3784, 3795, 4212, 4320, 4579, 4696, 4723, 4943, 4994, 5012, 5490, 5495, 5634, 5687, 5694, 5695, 5792, 5864, 5876, 6024, 6044, 6076, 6142, 6159, 6228, 6401, 6559, 6592, 6593, 6600, 6759, 6809, 6873, 7058, 7060, 7067, 7126, 7339, 7344, 7350, 7472, 7478, 7494, 7507, 7508, 7709, 7937, 8058, 8153, 8321, 8377, 8449, 8735, 8748
Saîd ibn Rabî; 1474, 2675
Saîd ibn Rebî' er-Râzî; 950
Saîd ibn Sâib ibn Yessâr; 3447
Saîd ibn Sâlim; 800
Saîd ibn Seleme; 447, 2956
Saîd ibn Selâm; 7472
Saîd ibn Sinân eş-Şeybânî; 5390
Saîd ibn Seleme ibn Ebu Hüsâm; 910
Saîd ibn Sellâm el-Attar; 6586
Saîd ibn Süleymân; 511, 4708
Saîd ibn Süveyd; 570
Saîd ibn Ubâde; 1408
Saîd ibn Vehb; 6405
Saîd ibn Yahyâ; 1325, 1410, 1736, 6514, 6580, 7957, 8295
Saîd ibn Yahyâ el-Emevî; 1707
Saîd ibn Ya'kûb; 886
Saîd ibn Yessâr; 577, 888
Saîd ibn Yessâr Ebu'l-Habbâb; 887
Saîd ibn Yezîd; 7886, 7888, 7939
Saîd ibn Yezîd el-Kindî; 5929
Saîd ibn Yûsuf; 4242
Saîd ibn Zeyd; 50, 348, 4399
Saîd ibn Zübeyr; 6466
Sârk ibn Hazen; 7760
Sakâ burcu; 6033, 6034, 6035
es-Sakafî; 1169
es-Sakatî; 110
Sakâ Türkleri; 3718
Sakar ibn Hudeyb; 3546
Sakîf ibn Hâtub; 3018
es-Sakîfî; 600, 803
Sakîf; 1073, 3161, 3364, 3388, 3392, 3399, 3442,

3491, 3580, 3600, 4152, 4382, 4647, 7053,
7272, 7280, 8281, 7320, 7349, 7437, 7449,
7544
Sakîf Kabîlesi; 2452, 6502, 6731, 6542, 8399,
8424, 8493, 8659
Saklabîler; 6346
Salâh; 1308
Salâhaddin Eyyûbî; 839, 5477
es-Salât; 3421, 5544
Sa'lebe ibn Hakem; 5195, 6701
Salb ibn Hâkim; 717
Sa'leb; 7361
Sa'lebe ibn Hâtib; 3654
Sa'lebe ibn Hâtib el-Ansârî; 3579
Sa'lebe el-Huşenî; 6633
Sa'lebe; 808, 868, 2452
Sa'lebe ibn Sa'ye; 1346, 2036
Sa'lebî; 1343, 2399, 4029, 8360, 8450, 8812
Es-Sa'lebî; 156
Sa'lebe el-Ansârî; 2276
Sa'lebe kızı Havle; 7767, 7768, 7770
Sa'lebe kızı Huveyle; 7769, 7771
Sâlih; 444, 820, 992, 6312, 6661, 6728, 6847, 6910,
7600, 7601, 8388
Sâlih (a.s.); 3013, 3014, 3016, 3017, 3018, 3019,
3030, 3040, 3042, 3427, 3436, 7050
Sâlih; 289, 1425, 1882, 2038, 2040, 2079, 3015,
3020, 3740, 3961, 3962, 3963, 3979, 3980,
4406, 4407, 4412, 4574, 4620, 4621, 4622,
4660, 4667, 4680, 4686, 4697, 4698, 4722,
4785, 4933, 4939, 4985, 4994, 4995, 4997,
5013, 5057, 5068, 5295, 5296, 6086, 6087,
6089, 6090, 6156, 6157, 6159, 6160, 7250, 8120
Sâlih ibn Ahmed; 872
Sâlih ibn Beşîr el-Mürri; 4595
Sâlih ibn Bîşr ibn Seleme et-Taberânî; 3494
Sâlih ibn Cübeyr; 163
Sâlih ibn Ebu Tâlib; 4375
Sâlih ibn Harb; 7751
Sâlih ibn Hayyân; 7694
Sâlih ibn Heysem; 8079
Sâlih ibn Kaysânî; 2677
Sâlih ibn Keysân; 352, 1392, 1393, 3268, 3332,
6653, 7449, 7708
Sâlih ibn Mismâr el-Mervazî; 21, 6877
Sâlih ibn Muhammed ibn Zâide; 6596
Sâlih ibn Mûsâ; 3547
Sâlih ibn Abdullah; 143
Sâlih Peygamberin Kavmi; 5068
Sâlih Tuğ; 1473
Sâlih el-Mürri; 4143
Sâlih el-Mû'min; 7747

Sâlih Zekî; 8002
Sâlik Bursevî; 4743
Sâlim; 37, 448, 451, 486, 734, 774, 779, 780, 868,
897, 900, 935, 1129, 1359, 1361, 1547, 1548,
1615, 1635, 1870, 1899, 2002, 2211, 2269,
2441, 2445, 2459, 2473, 3469, 3543, 4222,
4417, 4931, 4942, 5932, 6244, 6287, 7936,
7941, 8164
Sâlimî Muhammed ibn Ahmed ibn Ömer; 4089
Sâlim Ebu Nadr; 2515 3165, 3167
Sâlim ibn Abd ibn Ömer; 4417
Sâlim ibn Abdullah; 10, 728, 789, 887, 1360,
1410, 1661, 2650, 3532, 5497, 8295, 8309,
8488
Sâlim ibn Abdullah el-Muhâribî; 3540
Sâlim ibn Abdullah ibn Ömer; 1705, 3198, 6466
Sâlim ibn Avf; 1023
Sâlim ibn Avfoğulları; 3654, 7899
Sâlim ibn Ca'd; 3475
Sâlim ibn Ebu Ca'd; 1025, 1787, 5368, 6410,
6416, 7473, 7852, 8260
Sâlim ibn Ebu Hafsa; 1702
Sâlim ibn Ebu Seleme; 915
Sâlim ibn Gaylân; 5063
Sâlim ibn Ka'b el-kurâzî; 4995
Sâlim ibn Umeir; 3597
Salsâl; 5258
Salt; 872
Salt ibn Behrâm; 887, 3163
Salt ibn Dînâr; 3273, 3650
Salt ibn Mes'ûd; 5395
Salt ibn Muhammed; 1674, 5239
Salvân ibn Amr; 3959
Sâm; 2700, 3927, 5057, 5080, 6085
Samadânî; 985
Sam'ar ibn Celhas; 3018
Samanyolu; 4746
Samed; 4738, 4927
Samerra; 5265
Samhûdi; 1465, 6505
Sâmirî; 343, 373, 398, 1180, 5235, 5236, 5259,
5260, 5261, 5262, 5265, 5266, 5267, 6209,
6240
Sâmiriler; 1976, 2136, 3453
Sâmit oğlu Evs; 7769
Samuel; 1907, 1910, 2643, 5478
San'a; 203, 6141, 6645, 7196, 7544, 7667, 7743,
8393, 8662, 8664
es-San'ânî; 443, 885, 1062
Sâra; 553, 1305, 1947, 2427, 7834
Sar'a; 6642
Hz. Sâre; 6193, 6278, 6808, 6815

- Sarme; 706
 Sârre; 4151
 Sârre; 3965, 3966, 5119, 5345, 5350
 Sa'sa'a; 1283, 7236
 Sa'saç ibn Nâciye ibn İkal; 8325
 Sa'saç ibn Muâviye; 8569
 Sâsânî İmparatorluğu; 3720
 Sâsâniler; 3719
 Satney; 4902, 4905, 4908, 4909
 Sator ibn Melkîl; 2166
 Satur; 6063
 Saul; 2643, 2725
 Sa've; 3974
 Savfe ibn Edde; 3846
 Savt; 5361
 Savâb; 6159
 Sayfî; 5066
 Sayfî ibn er-Râhib; 3161
 Scaht; 1107
 Schemid; 4178
 Seâlibî Ebu Abdurrahmân; XLVII
 Seb'a'l Mesânî; 15, 16, 17, 119, 122, 3271
 Sebe'; 98, 105, 106, 670, 2553, 2771, 2818, 2819, 2888, 2919, 2947, 3038, 3040, 3174, 4490, 4917, 4952, 5659, 6141, 6154, 6980, 7059, 7079, 7092, 7093, 7184, 7194, 7196, 7258, 7301, 7438, 7450, 7545, 7553, 7568, 7609, 7735, 7738, 7928, 8035, 8097, 8119, 8145, 8196
 Sebe' Kavmi; 2385
 Sebe Melikesi; 6133, 6137, 6138
 Sebe' Sûresi; 5014, 5066, 5267, 5272, 5304, 5352, 5356, 5632, 5637, 5638, 5994, 6112, 6185, 6459, 6625, 6627, 6640, 6646, 6649, 6783, 6789, 6858, 6897, 6927, 8626, 8709
 Es-Sebî; 305
 Sebir; 3079, 6817
 Sebra ibn Ebu Fakîh; 2918
 Sebt; 7895
 Sebt Günü; 7897
 Sehte Boğazi; 5032, 5033
 es-Seb'ul-Mesânî; 4409, 4410
 Seccâh; 3784
 Secde; 2520, 2870, 2985, 3039, 3199, 4429, 4556, 4711, 7520, 7622, 7981, 8162, 8207
 Secde Sûresi; 5143, 5283, 5436, 5517, 5556, 5560, 5619, 5670, 6038, 6243, 6433, 6459, 6671, 6891, 8286
 Sedd; 5074
 es-Sedûsî; 910
 Sedom; 3021, 3567, 3969, 3973, 3974, 4405, 4916, 5351, 6090, 6180, 6278
 Sedwing; 4171
 Sedye Tepesi; 6477
 Sefile; 3346
 Sefîne; 5958
 Sehl; 1336
 Sehle Bint Süheyl; 1615, 6467
 Sehl et-Tüsteri; 8039, 8290
 Sehl ibn Bahr; 4405, 6915, 7513, 8745
 Sehl ibn Esed; 3833
 Sehl ibn Dâvûd; 7253
 Sehl ibn Ebu Salt; 5078, 5172
 Sehl ibn Ebu Umâme; 7761
 Sehl ibn Hanîf; 1049, 1076
 Sehl ibn el-Hanzaliyye; 1531, 3333
 Sehl ibn Humejd; 7801
 Sehl ibn Huneyf; 1527, 3654, 4982, 7370, 8070, 8072
 Sehl ibn Muâz; 1039, 4931, 8744
 Sehl ibn Muâz ibn Enes; 1367, 1758, 4739, 6539
 Sehl ibn Muhammed es-Sicistânî; 3413
 Sehl ibn Mûsâ; 8377
 Sehl ibn Mûsâ er-Râzî; 6450
 Sehl ibn Nusayr; 7685
 Sehl ibn Sa'd; 134, 730, 735, 947, 1336, 1395, 1499, 2933, 3187, 3569, 3893, 4241, 4354, 4788, 5702, 5775, 6958, 6959, 7149, 7301, 7568, 7580, 7688, 8270, 8756
 Sehl ibn Saîd; 8453
 Sehl ibn Sa'd es-Saîdî; 1529, 3656, 6448, 6560, 6563, 6583, 6907, 7196, 7409, 7880, 7899
 Sehl ibn Serrâc; 3413
 Sehl ibn Osmân el-Askerî; 7694
 Sehl ibn Ukayl; 5152
 Sehl ibn Yahyâ; 2727
 Sehl ibn Yûsuf; 2729
 Sehl ibn Zeyd; 8449
 Sehm; 563, 4877
 Sehm ibn Amr ibn Hûsays ibn Karb ibn Lüeyo-ğulları; 4416
 Sehmoğlu; 2493, 2514, 2515
 Sehmoğulları; 8309
 Sekâfî; 1999
 Sekar; 8183, 8190, 8191
 "es-Seken"; 5384
 Sekif; 8058
 Sekun Hânedanı; 2385
 Sel'; 3693
 Selâlân ibn Âmir; 5526
 Selâm ibn Ebu Hakik; 1733, 6476
 Selâm ibn Ebu Mutî'; 568
 Selâm ibn Miskîn; 7981
 Selâm ibn Mişkem; 416
 Selâm ibn Mişkân; 6476

Selâ
 Selâ
 Sele
 9
 2
 4
 4
 5
 5
 7
 7
 Sele
 Sele
 2
 2
 Sele
 Selen
 2
 Selen
 Selen
 Selen
 7
 Selen
 Selen
 Selen
 Selen
 Selen
 Selen
 Selen
 Selen
 Selen
 7
 Selim
 Selim
 Selim
 Selim
 Selim
 Selim
 Sellân
 Sellân
 Sellân
 Selma
 Selma
 Selma

- Selâme el-Kindî; 6582, 6584
 Selâse; 7895
 Selef; 109, 193, 452, 732, 734, 736, 795, 899, 932, 936, 939, 943, 952, 966, 967, 970, 1008, 1126, 2521, 2956, 3100, 3192, 3243, 3250, 4155, 4230, 4231, 4241, 4340, 4588, 4650, 4695, 4740, 4780, 4793, 4960, 4965, 4993, 5013, 5139, 5167, 5195, 5200, 5254, 5259, 5271, 5363, 5365, 5425, 5439, 5444, 5485, 5497, 5514, 5632, 7179, 7390, 7405, 7440, 7508, 7538, 7842, 7859, 7887, 7910, 7938, 7944, 7948, 7957, 8063, 8174, 8190, 8196
 Selef Mezhebi; 5959, 6059, 6098, 6140, 6263
 Selef-i Salihîn; 1300, 1301, 1302, 1331, 1425, 1587, 2509, 2505, 2508, 2517, 2704, 2829, 2893, 2895, 2896, 2897, 2978, 3846
 Selefîyye; 722
 Seleme; 503, 599, 1354, 1752, 1876, 1986, 2104, 2219, 2387, 7343
 Seleme bint Yezid; 8323
 Seleme ibn Abd Yesû; 1268
 Seleme ibn Ekvâ; 706, 3383, 6877, 7339, 7342, 7353
 Seleme ibn Fadl; 4038
 Seleme ibn Hişâm; 1360
 Seleme ibn Kays; 4713, 6041
 Seleme ibn Kays el-Eşca'î; 1644
 Seleme ibn Küheyl; 3685, 4374, 4589, 5144, 5225, 5990, 6267, 7056, 7368
 Seleme ibn Nubayt; 5813
 Seleme ibn Nüfeyl; 6044, 7292
 Seleme ibn Sa'd el-Anezî; 6205
 Seleme ibn Sahr; 7770
 Seleme ibn Süheyl; 5078
 Seleme ibn Şebib; 3707, 6718, 7515, 7531
 Seleme ibn Şerik; 4609
 Seleme ibn Temmâm; 886
 Selemeoğulları; 1438, 1582, 3510, 3563, 7341, 7410
 Selim; 5307
 Selîm ibn Âmir; 137, 2494, 3330
 Selîm ibn Hanzala; 6412
 Selîm ibn Hayyân; 6549
 Selîm Kabilesi; 7543
 Selîmoğulları; 3597
 Selîmoğulları yurdu; 1894
 Sellâm Ebu'l-Münzir; 3012
 Sellâm ibn Miskîn; 5493
 Sellâm ibn Selem; 4029
 Selmâ; 7544
 Selmâ ibn Kays; 7847
 Selmân; 718, 769, 1658, 2094, 2097, 2129, 2130, 2389, 2437, 2639, 2722, 2821, 3068, 3094, 6030, 6043, 7883, 7892, 7977
 Es-Selmânî; 380
 Selmân el-Fârisî; 191, 363, 1529, 1530, 1531, 1652, 1775, 2523, 3094, 3337, 3998, 4138, 4139, 4280, 4578, 4698, 4718, 4945, 5396, 5436, 5525, 6099, 6303, 6310, 6504, 6505, 6506, 6509, 6905, 7313, 7418, 7879, 7880, 8083, 8306, 8329
 Selmân el-Hayr; 2526
 Selmân ibn Sahr; 3597
 Selsebil; 4627, 8221
 Selûloğlu; 3093
 Selûliyye; 4225
 Selvâ; 348, 356, 374
 Sema; 269, 4624, 4665, 4666, 4667, 4678, 4680, 4758, 4835, 4852, 4945
 Sema'n; 3166
 Sem'ân el-Kilâbî; 3272
 Semerkand; 5064, 5066, 5087, 7194
 Semerkandi; 7586
 Semcyda ibn Vâhib; 1548
 Semmâk; 116, 511, 1312, 1332, 1354, 1699, 1868, 1884, 1953, 2128, 2160, 2385, 2437, 3412, 5136, 5195, 5262, 7472, 7535, 7694, 7791, 7968, 8080, 8167, 8194
 Semmâk ibn Harb; 769, 3995, 4042, 4120, 6239, 6973, 7672, 8102
 Semmâk ibn Seleme; 6315, 6412
 Es-Semmân; 511
 Semûd; 62, 86, 196, 202, 2496, 2526, 2610, 2794, 3009, 3013, 3014, 3015, 3016, 3017, 3018, 3254, 3566, 3567, 3687, 3788, 3961, 3963, 3983, 4213, 4291, 4406, 4407, 4784, 4785, 4786, 5297, 5514, 5631, 6313, 6994, 7006, 7027, 7048, 7050, 7255, 7259, 7443, 7492, 7494, 7555, 7557, 7560, 8075, 8076, 8108, 8208
 Semûd Kavmi; 6008, 6009, 6086, 6087, 6089, 6095, 6156, 6157, 6158, 6159, 6286, 6287, 8054, 8397, 8451, 8482, 8483
 Semud ibn Âsır ibn İrem ibn Sâim ibn Nûh; 3014
 Semmûm; 5012, 7515
 Semûre; 693, 912, 936, 955, 1738, 1875, 2000, 2105, 2106, 2407, 3189, 3190, 3443, 3906, 4709, 5078, 5080, 5093, 6806, 7448, 7851, 7882
 Semure ibn Cündüb; 733, 954, 1064, 1238, 1411, 2855, 2936, 3391, 3606, 4395, 4646, 4654, 4710, 5927, 5952
 Seniyye el-Murâr; 7359
 Seniyyet el-Vedâ; 6905

Septe Ülkeleri; 5957
 Serahsi; 1471, 3536, 3538, 3556, 7892, 7902
 Serât; 7538
 Scrapion; 8618
 Sercis; 1986, 1987
 Dr. Sergeiev; 4867
 Serğ; 968
 Serriy ibn Yahyâ; 6409
 Serri ibn Yahyâ et-Temimî; 64
 Seth; 56
 Sevâ'; 6378, 7497
 Sevâd ibn Kârib; 7269
 Sevâdoğulları; 8033
 Sevbân; 430, 908, 909, 984, 1493, 2678, 3263, 3469, 3471, 3473, 4253, 4258, 4405, 4931, 5188, 5809, 6940, 6958, 7305, 7941, 8031, 8368
 Sevbân Himsî; 1334
 Hz. Sevde; 6516, 6564, 6570, 6575, 8316
 Sevde Bint Zema'; 1950, 1954, 1971, 2852
 Sevk'ül-Ceyş; 6504
 Sevr; 3079, 4961
 Sevri; 22, 26, 38, 46, 109, 175, 281, 335, 345, 348, 521, 534, 601, 683, 684, 735, 769, 771, 772, 774, 779, 780, 781, 784, 786, 791, 792, 795, 800, 842, 879, 886, 887, 897, 900, 901, 914, 915, 916, 917, 918, 924, 925, 936, 940, 941, 942, 944, 945, 946, 949, 950, 960, 980, 981, 982, 1050, 1058, 1067, 1119, 1213, 1242, 1282, 1463, 1524, 1576, 1591, 1671, 1672, 1688, 1700, 1870, 1877, 1880, 1882, 1883, 1897, 1931, 1966, 2111, 2131, 2189, 2272, 2350, 2355, 2439, 2440, 2446, 2458, 2474, 2537, 2822, 2845, 2847, 2924, 2933, 2948, 2955, 2965, 2978, 2985, 3187, 3211, 3232, 3381, 3469, 3490, 3500, 3502, 3516, 3549, 3571, 3604, 3608, 3684, 4398, 4576, 4594, 4723, 4927, 4932, 4938, 6968, 6980, 7002, 7050, 7052, 7063, 7095, 7202, 7232, 7272, 7358, 7412, 7479, 7490, 7495, 7510, 7511, 7512, 7513, 7521, 7552, 7553, 7656, 7689, 7754, 7847, 7903, 7938, 7948, 7968, 7984, 8009, 8057, 8058, 8061, 8076, 8100, 8102, 8110, 8129, 8167, 8170, 8177, 8200, 8216, 8228, 8229, 8230
 Es-Sevrî; 142, 210, 230, 239, 257, 292, 305, 328, 350, 352, 353, 355, 360, 364, 396, 397, 430, 532
 Sevr ibn Zeyd; 934, 7880
 Sevr ibn Yezid; 2811, 7869, 8339
 Seyf ibn Züyezn; 3713, 8384
 Seyfullah; 7354
 Seyhûn; 304, 5566

Seylân; 4909
 Seyyân ibn Hâtım; 7683
 Seyyâr; 1550, 3164, 3165, 5135, 5165, 5932, 6024, 7942
 Seyyid; 1267, 1268
 Seyyid Ahmed; 2683
 Seyyid Avazeyn; XLVI
 Seyyid Ebu'l Hamd Mehdî; 2398, 2399
 Seyyid Hüseyin el-Cisri; 4887
 Seyyid ibn Eslem; 163
 Seyyid Kutub; 125, 129, 165, 169, 170, 242, 255, 312, 318, 326, 327, 358, 421, 479, 480, 483, 485, 489, 517, 518, 526, 527, 602, 606, 609, 616, 628, 631, 639, 640, 666, 667, 686, 690, 693, 698, 750, 754, 762, 766, 809, 814, 828, 830, 840, 841, 846, 849, 928, 931, 972, 976, 990, 996, 1015, 1021, 1027, 1028, 1040, 1042, 1101, 1111, 1322, 1436, 1462, 1473, 1476, 1490, 1568, 1599, 1646, 1654, 1713, 1718, 2056, 2126, 2227, 2282, 2371, 2373, 2384, 2398, 2548, 2567, 2574, 2585, 2605, 2629, 2647, 2670, 2749, 2785, 2806, 2914, 2942, 3035, 3053, 3160, 3179, 3209, 3294, 3346, 3376, 3430, 3464, 3627, 3680, 3823, 3899, 3950, 3957, 4026, 4106, 4165, 4278, 4335, 4569, 4918, 5070, 5075, 5089, 5323, 5373, 5377, 5422, 5508, 5555, 5576, 5883, 5895, 5925, 5986, 6016, 6138, 6400, 6440, 6476, 7043, 7087, 7123, 7250, 7284, 7331, 7407, 7433, 7488, 7566, 7619, 7641, 7867, 7921, 7976, 8019, 8055, 8096, 8150, 8257, 8309, 8350, 8396, 8423, 8535, 8557, 8610, 8619, 8667, 8673, 8681, 8726, 8802
 Seyyid Sâbık; 3484, 3485, 3529, 3544, 3545, 3550, 3559
 Seyyid Şerif; 7595
 Sezar; 3399, 3400, 3401, 3403
 Sezai Hazer; 4185
 Sherrigton; 4856
 Hz. Sıddîk; 5153, 5218
 Sıddîk Câbir; 5153
 Sıddîk-ı Ekber; 7813, 8332
 Sıddîk Hasan Bahâdır Han; XLVII
 Sıfat'ül-Cenne; 1339, 1757, 3571, 7061, 7268
 Sıffin; 3413, 5864, 7370
 Sihâh; XIX, 955
 Sihah el-Lûga; 8715
 es-Sihâh fi'l-Lûga; 5693
 Sila-i Rahm; 4595
 Sila ibn Züfer el-Abesi; 6777
 Sirât; 4709, 4806, 4906, 5170, 7743, 7745
 Sirât-ı Müstakim; 7060

es-Sir
 Sirmâ
 Sırrî
 Sırrî
 Sırrî
 es-Sir
 N
 Sibâ
 Siber
 Sibeve
 Sibiry
 Siccîl
 Siccîn
 Sicill
 Sidney
 Sidre
 Sidre-
 42
 46
 46
 75
 79
 85
 Sifos
 Silsile
 Sinâ
 Sinâ D
 Sinâ Y
 Sinân
 Sinân
 Sinân
 Sinân
 Siname
 Sind; 3
 Sinazir
 Sinizm
 Sion; 4
 Sir Jam
 510
 Sirâc; 4
 Sirbiros
 Es-Sîre
 511
 719
 es-Sîret
 Sîret; 5
 744
 Sirin; 5
 Sirius
 Sirius E
 Sirius Y
 Siyâsi v

- es-Sîre; 118
 Sırma ibn Kays; 729, 730
 Sırrî es-Sekatî; 3850
 Sırrî ibn İsmâîl; 7725
 Sırrî ibn Yahyâ; 7671, 7672, 7678
 es-Sırrül-Mektûm fî Muhâtabet'îş-Şems ve'n-Nücûm; 462
 Sibâ ibn Abd'ül-Uzza; 1475
 Sibernatik; 4861
 Sibeveyh; 38, 52, 53, 54, 149, 151, 8403
 Sibîrya; 3000, 4862, 4863, 5328, 6035
 Sicîl; 4666
 Siccîn; 2950, 4626
 Sicill; 5391, 5392
 Sidney; 5328
 Sidre; 7540, 7541
 Sidre-i Münteha; 263, 264, 1139, 1647, 2512, 4242, 4608, 4609, 4612, 4617, 4620, 4622, 4627, 4628, 4635, 4644, 4651, 4661, 4664, 4667, 4669, 4676, 4680, 4691, 4692, 7530, 7531, 7534, 7536, 7538, 7565, 7659, 7589, 7990, 7991, 7992, 7993, 8001, 8361, 8549, 8550
 Sifos; 4908
 Silsilet'ül-Ehâdis'id-Daife ve'l-Mevzûa; XXVII
 Sînâ; 343, 356, 357, 5151
 Sînâ Dağı; 560, 8518
 Sînâ Yarımadası; 3710
 Sinân ibn Bedr; 7912
 Sinân ibn Hârûn; 6413
 Sinân ibn Sâbit; 5429
 Sinân ibn Sa'd; 133, 134, 8462
 Sinameki; 4520
 Sind; 3719, 8414
 Sinaziris; 4902
 Sinizm; 56
 Sion; 4914
 Sir James Jeans; 2784, 2907, 2909, 2910, 4761, 5106
 Sirâc; 4893
 Sirbiros; 4908
 Es-Sîre; 1550, 3314, 3346, 3491, 3494, 3724, 5478, 5115, 5521, 5896, 6227, 6379, 6498, 7028, 7195, 7196, 7214, 7318, 7340, 7538 7800
 es-Sîret'ün-Nebevi; 1264
 Sîret; 560, 728, 837, 1379, 4670, 4807, 7269, 7448, 7543, 7793, 7911, 8051, 8088
 Sirin; 5886
 Sirius; 1431
 Sirius Burcu; 8015
 Sirius Yıldızı; 6035
 Siyâsi ve Kültürel İslâm Tarihi; 3710, 3712
 Siyer; 3426
 Slav; 3320
 Stalin; 2670, 4862, 4866
 Stoa; 154
 Stockholm; 850
 Stohylococcus Sumonella; 4524
 Stratosfer; 5329
 Sodyum; 4759
 Sokrat; 7021
 Solivan; 858
 Somali; 3462
 Sosyalizm; 2246, 2625, 2626, 3633
 Sovyet; 4808, 4862, 4864, 4867, 4869
 Sovyetleer Birliği; 5166, 5328
 Sovyet Tıp Akademisi; 4862
 Subeyh; 7010
 Subhî Sâlih; XXVII
 Sûdân; 6034, 6401, 6410
 Sudeyy ibn Adân; 8806
 Suffe; 3473, 3846, 5159, 7270
 Suheyb er-Rûmi; 2740, 4654, 8382
 Suheyb ibn Sinân er-Rûmi; 7461
 Suhuf-ı Şit; 5429
 Sukeyn ibn Zeyd; 2037
 Prof. Sullivan; 4765
 Sultân-ı Kevneyn; 4669
 Sumâme ibn Usal; 7380
 Sunâbihi; 1175, 6821
 Surâka; 2100, 2101, 7230
 Sûvâr ibn Şebîb; 2504
 Suvâ'; 2712, 3003, 8118, 8119, 8120
 Suver el-Ekâlim; 5065
 Sübey'a; 939, 7944, 7945, 7946
 Sübey'a el-Eslemiye; 938
 Sübki; XI, 2896, 3620, 7595
 Süddî; XLV, 117, 143, 149, 157, 158, 163, 171, 174, 182, 186, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 210, 222, 224, 229, 230, 233, 235, 237, 239, 240, 256, 257, 258, 259, 276, 279, 280, 281, 286, 288, 291, 293, 294, 296, 298, 305, 306, 319, 320, 321, 322, 330, 337, 340, 342, 345, 348, 350, 352, 353, 360, 361, 363, 364, 366, 367, 370, 371, 372, 378, 380, 382, 383, 384, 386, 391, 392, 393, 403, 405, 411, 412, 413, 417, 419, 420, 432, 435, 441, 453, 455, 456, 457, 459, 482, 486, 487, 488, 493, 495, 496, 498, 501, 506, 509, 519, 524, 532, 535, 538, 545, 559, 568, 571, 576, 579, 609, 621, 623, 625, 676, 679, 686, 692, 693, 699, 700, 702, 704, 706, 728, 730, 737, 741, 746, 747, 758, 761, 768, 772, 776, 779, 785, 786, 787, 795, 796, 799, 802,

803, 808, 831, 833, 836, 869, 870, 872, 891, 893, 897, 900, 907, 932, 936, 942, 943, 944, 949, 952, 960, 963, 967, 977, 980, 982, 1007, 1010, 1023, 1025, 1030, 1033, 1048, 1050, 1052, 1064, 1065, 1073, 1125, 1167, 1169, 1188, 1193, 1240, 1242, 1246, 1291, 1305, 1307, 1309, 1322, 1323, 1344, 1345, 1346, 1350, 1357, 1362, 1379, 1380, 1387, 1389, 1395, 1396, 1429, 1438, 1444, 1545, 1570, 1574, 1580, 1595, 1600, 1605, 1606, 1610, 1624, 1625, 1626, 1634, 1635, 1672, 1674, 1675, 1679, 1680, 1681, 1721, 1730, 1732, 1737, 1745, 1746, 1747, 1755, 1756, 1760, 1764, 1765, 1766, 1767, 1775, 1779, 1780, 1781, 1875, 1876, 1882, 1883, 1884, 1891, 1897, 1899, 1918, 1930, 1931, 1939, 1955, 1966, 1972, 1978, 1981, 1982, 1989, 2086, 2098, 2102, 2103, 2127, 2132, 2135, 2150, 2163, 2177, 2190, 2191, 2193, 2199, 2201, 2207, 2209, 2210, 2221, 2223, 2268, 2347, 2349, 2360, 2361, 2375, 2388, 2389, 2399, 2405, 2412, 2414, 2426, 2435, 2436, 2441, 2467, 2470, 2476, 2493, 2496, 2511, 2513, 2516, 2518, 2521, 2523, 2532, 2541, 2549, 2550, 2553, 2594, 2607, 2671, 2680, 2687, 2688, 2690, 2707, 2709, 2728, 2744, 2759, 2760, 2771, 2772, 2791, 2793, 2796, 2799, 2800, 2809, 2816, 2823, 2828, 2839, 2840, 2841, 2842, 2846, 2847, 2853, 2854, 2862, 2872, 2873, 2879, 2885, 2902, 2915, 2919, 2921, 2929, 2935, 2936, 2943, 2948, 2951, 2952, 2955, 2956, 2959, 2965, 3020, 3042, 3044, 3048, 3055, 3065, 3071, 3078, 3091, 3093, 3109, 3115, 3117, 3245, 3247, 3250, 3252, 3257, 3261, 3265, 3268, 3271, 3279, 3280, 3281, 3283, 3286, 3287, 3288, 3295, 3297, 3299, 3301, 3322, 3324, 3329, 3333, 3387, 3406, 3416, 3417, 3418, 3419, 3421, 3424, 3432, 3434, 3438, 3456, 3467, 3472, 3479, 3504, 3604, 3659, 3695, 3795, 3912, 3961, 3964, 3969, 3970, 3973, 3974, 3975, 3980, 3981, 4038, 4039, 4040, 4042, 4043, 4044, 4045, 4047, 4048, 4058, 4064, 4067, 4069, 4092, 4108, 4109, 4113, 4127, 4128, 4130, 4131, 4135, 4137, 4141, 4240, 4312, 4336, 4373, 4405, 4503, 4505, 4534, 4571, 4650, 5063, 5071, 5073, 5079, 5081, 5085, 5093, 5116, 5120, 5121, 5125, 5126, 5130, 5131, 5132, 5133, 5135, 5144, 5147, 5148, 5150, 5151, 5156, 5158, 5164, 5165, 5167, 5170, 5172, 5180, 5181, 5189, 5194, 5201, 5205, 5242, 5247, 5251, 5261, 5262, 5267, 5271, 5277, 5280, 5285, 5300, 5344, 5346, 5348, 5350,

5363, 5374, 5391, 5394, 5412, 5417, 5427, 5444, 5446, 5483, 5485, 5494, 5534, 5537, 5557, 5654, 5658, 5888, 5889, 5896, 5898, 5899, 5900, 5933, 5936, 5966, 5967, 5968, 5973, 5990, 5999, 6017, 6042, 6049, 6050, 6059, 6069, 6074, 6094, 6095, 6098, 6149, 6153, 6159, 6163, 6174, 6185, 6199, 6203, 6223, 6242, 6243, 6248, 6269, 6328, 6334, 6378, 6450, 6453, 6457, 6486, 6498, 6526, 6545, 6604, 6610, 6633, 6634, 6636, 6643, 6645, 6666, 6667, 6670, 6678, 6684, 6686, 6693, 6754, 6755, 6759, 6762, 6765, 6773, 6782, 6787, 6788, 6792, 6793, 6794, 6796, 6798, 6800, 6802, 6806, 6809, 6813, 6816, 6818, 6819, 6825, 6828, 6829, 6842, 6844, 6846, 6857, 6864, 6868, 6870, 6871, 6882, 6884, 6891, 6896, 6899, 6902, 6904, 6923, 6947, 6949, 6960, 6980, 6983, 6985, 6986, 6990, 6999, 7002, 7006, 7007, 7020, 7030, 7033, 7050, 7056, 7058, 7059, 7062, 7067, 7068, 7069, 7073, 7079, 7092, 7097, 7098, 7103, 7108, 7136, 7147, 7148, 7153, 7156, 7157, 7159, 7162, 7171, 7192, 7232, 7291, 7303, 7390, 7408, 7418, 7443, 7449, 7460, 7472, 7473, 7474, 7490, 7496, 7507, 7508, 7509, 7510, 7528, 7535, 7550, 7567, 7584, 7598, 7601, 7627, 7644, 7654, 7656, 7658, 7667, 7673, 7681, 7685, 7689, 7698, 7699, 7703, 7707, 7708, 7716, 7719, 7794, 7802, 7819, 7834, 7842, 7884, 7911, 7933, 7937, 7941, 7964, 7966, 8012, 8032, 8033, 8061, 8062, 8068, 8076, 8081, 8085, 8097, 8104, 8105, 8116, 8117, 8125, 8128, 8146, 8153, 8156, 8158, 8162, 8168, 8170, 8178, 8179, 8180, 8181, 8183, 8195, 8197, 8201, 8203, 8204, 8208, 8228, 8229, 8260, 8268, 8269, 8311, 8320, 8322, 8325, 8328, 8338, 8371, 8373, 8376, 8378, 8400, 8401, 8407, 8411, 8434, 8436, 8444, 8449, 8451, 8460, 8461, 8466, 8467, 8471, 8483, 8500, 8568, 8578, 8654, 8664, 8740, 8748

Sûrî: 2176, 4798, 4907

Sufile: 5858

Süfli: 7065

Süfyân: 350, 459, 524, 532, 534, 535, 538, 543, 545, 559, 568, 571, 576, 579, 601, 649, 692, 771, 772, 779, 784, 789, 795, 796, 879, 886, 913, 914, 915, 916, 918, 936, 946, 951, 967, 980, 982, 999, 1007, 1058, 1119, 1142, 1868, 1877, 1942, 1991, 2000, 2035, 2070, 2074, 2075, 2103, 2345, 2350, 2356, 2449, 2462, 2470, 2504, 2819, 2851, 3878, 3267, 3410,

341
440
715
734
778
796
Süfyân
230
360
547
154
177
205
222
240
253
291
313
331
350
377
399
407
425
435
474
514
518
525
544
550
581
599
625
717
741
752
760
790
825
837
840
857
Süfyân
Süfyân
Süfyân
Süfyân
Süfyân
640
645
660
673

- 3412, 3471, 3520, 3585, 3681, 4380, 4387,
4409, 5860, 5973, 6000, 6042, 6172, 6177,
7156, 7182, 7226, 7260, 7305, 7318, 7341,
7344, 7349, 7583, 7610, 7689, 7704, 7706,
7783, 7795, 7806, 7830, 7849, 7910, 7942,
7968, 8057, 8070, 8071, 8155, 8184
Süfyan es-Sevrî; XLV, 7, 8, 142, 158, 163, 210,
230, 239, 252, 292, 305, 328, 352, 353, 355,
360, 364, 396, 397, 430, 448, 525, 532, 539,
547, 1257, 1330, 1342, 1379, 1442, 1512, 1544,
1547, 1577, 1610, 1623, 1666, 1739, 1758,
1777, 1867, 1920, 1926, 1940, 1972, 2042,
2058, 2104, 2144, 2154, 2159, 2190, 2191, 2207,
2223, 2268, 2274, 2349, 2354, 2360, 2387,
2409, 2418, 2439, 2453, 2505, 2523, 2526,
2531, 2541, 2588, 2606, 2636, 2680, 2879,
2918, 2921, 2932, 2958, 3079, 3092, 3119,
3134, 3161, 3211, 3232, 3236, 3256, 3273,
3310, 3319, 3326, 3333, 3378, 3381, 3410,
3502, 3516, 3552, 3596, 3600, 3670, 3685,
3778, 3836, 3871, 3937, 3977, 3978, 3981,
3991, 4033, 4034, 4042, 4048, 4058, 4065,
4072, 4113, 4120, 4125, 4130, 4217, 4248,
4257, 4258, 4292, 4317, 4335, 4337, 4352,
4356, 4374, 4387, 4398, 4509, 4526, 4589,
4740, 5062, 5083, 5084, 5132, 5133, 5138,
5144, 5150, 5152, 5157, 5160, 5165, 5167, 5177,
5180, 5182, 5189, 5194, 5199, 5208, 5251,
5259, 5305, 5348, 5374, 5380, 5394, 5406,
5441, 5444, 5447, 5488, 5494, 5495, 5497,
5501, 5509, 5516, 5558, 5675, 5690, 5703,
5814, 5851, 5885, 5886, 5964, 5969, 5989,
5990, 5999, 6009, 6055, 6098, 6163, 6206,
6251, 6267, 7009, 7010, 7034, 7054, 7056,
7170, 7192, 7201, 7218, 7268, 7396, 7401,
7412, 7420, 7465, 7474, 7507, 7508, 7512,
7528, 7550, 7567, 7606, 7608, 7627, 7660,
7665, 7675, 7743, 7748, 7791, 7809, 7815,
7901, 7941, 7956, 7966, 8068, 8070, 8165,
8253, 8270, 8330, 8333, 8337, 8365, 8371,
8378, 8401, 8409, 8411, 8436, 8440, 8460,
8462, 8471, 8540, 8543, 8545, 8546, 8559,
8576, 8579, 8696, 8736, 8748, 8795
Süfyan ibn Abdullah; 3540, 7059
Süfyan ibn Hâris; 3445
Süfyan ibn Hasan; 7846
Süfyan ibn Hüseyin; 1311, 1545, 3988, 5926
Süfyan ibn Said es-Sevrî; 6247, 6301, 6327, 6334,
6401, 6407, 6415, 6425, 6429, 6433, 6446,
6454, 6455, 6467, 6494, 6595, 6596, 6597,
6603, 6630, 6664, 6670, 6677, 6695, 6729,
6731, 6738, 6741, 6764, 6781, 6787, 6809,
6816, 6817, 6818, 6892, 6902, 6915
Süfyan ibn Sinân; 806, 807
Süfyan ibn Uyeyne; XLV, 75, 116, 346, 412, 790,
794, 897, 920, 1062, 1119, 1130, 1329, 1354,
1407, 1415, 1495, 1507, 1521, 1549, 1582,
1671, 1682, 1688, 2501, 2675, 2813, 2855,
2923, 3047, 3083, 3084, 3170, 3171, 3410,
3467, 3590, 3670, 3706, 3833, 4128, 4398,
4559, 4787, 4815, 5025, 5026, 5037, 5123,
5280, 5283, 5357, 5409, 5415, 5558, 5565,
5864, 5866, 5924, 6094, 6140, 6144, 6207,
6447, 6600, 6653, 6707, 6719, 6762, 6764,
6947, 6983, 7126, 7215, 7306, 7339, 7370,
7377, 7408, 7411, 7412, 7583, 7610, 7831,
7847, 7913, 7917, 7922, 7946, 7954, 8069,
8071, 8205, 8227, 8332, 8365, 8433, 8545,
8582, 8587, 8803
Süfyan ibn Vekî; 511, 869, 919, 2515, 2675, 2815,
2876, 2901, 2955, 3289, 3876, 4257, 4258,
4287, 4357, 4520, 5800, 6717, 7066, 7177,
7787, 7804
Süfyan ibn Ziyâd; 5488
Süfyan kızı Râita; 7848
Süheyl; 2636, 2787, 3795, 3956, 4980, 6887,
7232, 8200, 8308, 8378, 8381
Süheyl; 885, 1070, 1131, 1431, 4743, 4960, 5188,
5440, 7373, 8070, 8103
Süheylî; 1073, 1379, 1611, 3682, 4471, 4821, 4822,
6404, 6484, 6764, 6767, 7897
Süheyl ibn Abdullah; 8192
Süheyl ibn Amr; 1359, 1360, 3316, 3362, 3422,
7341, 7354, 7362, 7363, 7367, 7368, 7371,
8308
Süheyl ibn Beyzâ; 836, 837, 3380
Süheyl ibn Ebu Sâlih; 133, 898, 1325, 2578, 3471
Süheyl ibn Fâtihe; 8221
Süheyl ibn Huneyf; 7371
Süheyl ibn Muhammed; 8487
Süheyl Yıldız; 7638
Sülâle ibn Hamâm; 3577
Sülemî; 3580
Süleyim; 3579, 3580, 6502
Süleyim ibn Amr; 8464
Süleyim ibn Müslim el-Akili; 4647
Süleyim Kabilesi; 2220, 6647, 8324, 8758
Süleyimoğulları; 1791, 4709
Hz. Süleymân; 35, 280, 437, 439, 440, 441, 442,
443, 444, 445, 453, 467, 468, 469, 470, 472,
478, 507, 582, 583, 1194, 3713, 5066, 5081,
5117, 5136, 5138, 5152, 5168, 5353, 5354,
5355, 5356, 5357, 5384, 5478, 6415, 6633,
6636, 6637, 6638, 6639, 6643, 6866, 6867,

- 6868, 6869, 6870, 6871, 6872, 6873, 6874, 6875, 6877, 6878, 7279, 8140, 8507, 8708, 8713
- Süleymân; 399, 913, 943, 974, 1268, 1871, 1878, 1895, 1944, 1950, 1953, 1954, 2037, 2038, 2072, 2091, 2214, 2419, 2431, 2432, 2445, 2446, 2452, 2718, 2725, 2727, 3099, 2956, 4107, 4248, 4512, 4604, 4609, 4641, 4644, 4655, 4677, 4785, 4941, 4965, 4972, 7306
- Süleymân (a.s.); 2911, 2996, 6127, 6128, 6129, 6130, 6131, 6132, 6133, 6134, 6135, 6136, 6137, 6138, 6139, 6140, 6141, 6143, 6146, 6147, 6148, 6149, 6150, 6151, 6152, 6153, 6154, 6155, 6156, 6179, 6180
- Süleymân Efendi; 61
- Süleymân el-A'meş; 4607
- Süleymân el-Hâşimi; 1328, 3274
- Süleymân er-Râzî; 6582
- Süleymân et-Temimi; 6759
- Süleymân et-Teymi; 458, 6038, 7063
- Süleymân et-Teymiye; 8260
- Süleymân ibn Abdurrahmân ed-Dımaşkî; 1342
- Süleymân ibn Ahmed et-Taberânî; 3246, 3297, 4281
- Süleymân ibn Amr ibn Ahvas; 1075, 3413
- Süleymân ibn Ahmed; 608, 675, 1007, 1174, 1271, 1664, 1773, 2675, 7265, 7270
- Süleymân ibn Ali ibn Abdullah; 1342
- Süleymân ibn Abdülcebbar; 7549
- Süleymân ibn Abdülmelik; 2530, 5497, 8327
- Süleymân ibn Amis; 7686, 7744
- Süleymân ibn Bilâl; 1579, 1658, 4606, 5814, 6589
- Süleymân ibn Büreyde; 50, 1033, 1342, 3681, 4722, 5729, 8549
- Süleymân ibn Dâvûd; 403, 457, 637, 718, 917, 1030, 1383, 1603, 1660, 1682, 1773, 2884, 8069, 8164, 8425, 8546, 8571
- Süleymân ibn Dâvûd et-Tayâlisî; 4223
- Süleymân ibn Erkam; 486, 2930, 4280
- Süleymân ibn Eyyûb; 6491
- Süleymân ibn el-Fârisî; 3330
- Süleymân ibn Habib; 578, 8457
- Süleymân ibn Harb; 911, 1340, 1762, 3318, 3875, 4740, 5168, 6589, 6591, 6594, 7945
- Süleymân ibn Humeydi; 6761
- Süleymân ibn Katte; 3937, 7971
- Süleymân ibn Muğîre; 1789, 6545, 7398, 7609, 8439
- Süleymân ibn Muâz; 5889
- Süleymân ibn Mihrân; 325, 4782
- Süleymân ibn Mihrân el-A'meş; 2543, 3275, 5558, 5702, 6032, 6327, 6596, 6608, 6609, 6949, 7180
- Süleymân ibn Mûsâ; 795, 8333
- Süleymân ibn Mûsâ el-Mekhûl; 3376
- Süleymân ibn Müslim; 8260
- Süleymân ibn Ömer; 6707, 6724
- Süleymân ibn Ömer ibn Hâlid; 5896
- Süleymân ibn Rebîa el-Bâhili; 409
- Süleymân ibn Rezin; 918
- Süleymân ibn Sâbit; 1660
- Süleymân ibn Sa'd; 2704
- Süleymân ibn Sart; 26, 6494
- Süleymân ibn Seyf; 6951
- Süleymân ibn Tarhân; 897, 3094, 4609, 8365
- Süleymân ibn Tarhân et-Teymî; 6106, 7416
- Süleymân ibn Yezid el-Kâ'bî; 5495
- Süleymân ibn Yessâr; 893, 897, 900, 915, 924, 944, 1615, 1675
- Süleymân ibn Zübeyr; 1742
- Sümer; 56
- Sümeyye; 123
- Sünbüle; 8007
- Sündüs; 7693
- Sünen; XX, XXIII, 4, 20, 23, 36, 37, 38, 50, 76, 157, 412, 632, 636, 706, 715, 720, 721, 734, 768, 792, 793, 877, 879, 885, 886, 906, 917, 938, 955, 1008, 1051, 1061, 1067, 1122, 1126, 1141, 1169, 1196, 1238, 1285, 1312, 1315, 1324, 1332, 1333, 1370, 1377, 1529, 1542, 1548, 1549, 1571, 1593, 1594, 1595, 1601, 1608, 1610, 1612, 1663, 1681, 1695, 1699, 1703, 1732, 1738, 1771, 1772, 1783, 1784, 2502, 3132, 3133, 3134, 3135, 3168, 3171, 3201, 3210, 3238, 3264, 3272, 3309, 3332, 3341, 3382, 3390, 3516, 3519, 3528, 3529, 3532, 3534, 3536, 3537, 3538, 3539, 3542, 3543, 3544, 3546, 3547, 3548, 3551, 3553, 3554, 3555, 3556, 3614, 3670, 3882, 4000, 4388, 4520, 4611, 4731, 4805, 5112, 5144, 5152, 5176, 5226, 5246, 5256, 5307, 5382, 5392, 5408, 5446, 5489, 5493, 5495, 5502, 5516, 5544, 5655, 5688, 5692, 5693, 5694, 5801, 5857, 5861, 5884, 5927, 5929, 5963, 5968, 6027, 6177, 6206, 6221, 6271, 7010, 7062, 7093, 7234, 7235, 7261, 7668, 7770, 7775, 7885, 7886, 7981, 8032, 8070, 8081, 8173
- es-Sünen ve'l-Âsâr; 1639
- Sünen-i Ebu Dâvûd; 1545, 2845, 2868, 2936
- Sünen-i Kebir; 6075
- es-Sünen el-Kebir; 5238
- Sünen-i Tirmizî; 678
- Süneyd; 330, 345, 349, 395, 429, 458, 2811, 3281, 4396, 4531, 6208

Süneyd ibn Dâvûd; 229, 289, 1619, 2958, 6329
es-Sünne ve Mekânetüha fi't-Teşrîf'il-İslâmî;
XXVII

Sünni; 87

Sünûsiyye; 3859

Sûr; 434, 997, 2691, 2693, 2705, 2737, 3080,
4779, 5082, 5085, 5086, 5269, 5406, 5407,
5672, 6182, 6183, 6184, 7448, 7449, 7466,
7646, 7650, 7673, 8080, 8105, 8175, 8179

Sürâka ibn Mâlik; 1312, 3322, 3323, 3324

Sürâka ibn Mâlik el-Müdleci; 1780

Süreyç; 3435, 6553, 6587, 6594, 6814, 7687, 7726,
8734, 8739

Süreyç ibn Nûmân; 4031, 4241, 5119, 6940, 6943,
7932

Süreyç ibn Yûnus; 4557, 6516, 7783

Süreyyâ; 7313

Süreyyâ Yıldızı; 528, 5063, 7709, 7880, 8007

Sûriye; 582, 1462, 2183, 3223, 3224, 3225, 3337,
3339, 3400, 3401, 3402, 3719, 3721, 6134,
6501, 7083, 7380, 7383

Sûr Konstülü; 2023, 2024

Sûr Hadisi; 5406

Sûryânî; 62, 5132, 5428, 5429, 7896

Sûryânîler; 8139

Sûryanca; 2700

Sûs; 4032

Süveyd; 796, 7801

Süveydi; 3577

Süveyd ibn Abdülazîz; 2936

Süveyd ibn Cebele el-Fezârî; 7650

Süveyd ibn Hûreyre; 4715

Süveyd ibn Hübeyre; 1190

Süveyd ibn Mencûf; 2811

Süveyd ibn Nahr; 6885, 6907

Süveyd ibn Nasr; 636, 4881, 5675, 5929, 7696,
7812, 8086

Süveyd ibn Said; 5182, 6106, 7101, 7959, 7964,
8057, 8582

Süveyd ibn Vehb; 1367

Süveyr; 8200

Süveys; 4486

Süveyş Kanalı; 5032

Süyûtî; XI, XX, XXI, XXIII, .XXVII, XLVII,
2007, 2702, 7898

es-Süyûtî; 206

— S —

Şabân; XII, XXVI, 2084, 3224, 3485, 3486, 3488,
3489, 3493, 5474

Şa'bi; XIV, XLV, 11, 116, 156, 291, 346, 348, 353,
430, 432, 529, 676, 772, 774, 779, 789, 793,
843, 870, 875, 891, 892, 893, 895, 900, 901,
913, 914, 915, 922, 936, 940, 943, 944, 946,
948, 949, 950, 1023, 1045, 1120, 1123, 1126,
1130, 1288, 1337, 1355, 1550, 1572, 1576,
1589, 1591, 1606, 1622, 1635, 1675, 1680,
1681, 1704, 1732, 1752, 1783, 1887, 1953,
2097, 2131, 2152, 2160, 2186, 2223, 2346,
2349, 2350, 2354, 2445, 2447, 2465, 2511,
2515, 2516, 2842, 2852, 2865, 2868, 2956,
3197, 3211, 3257, 3308, 3377, 3408, 3409,
3412, 3438, 3503, 3524, 3544, 3584, 3601,
3656, 3685, 3926, 3989, 4042, 4047, 4146,
4248, 4261, 4388, 4417, 4500, 4532, 4581,
4589, 4595, 4713, 4803, 4920, 5394, 5395,
5406, 5557, 5696, 5810, 5847, 5863, 5885,
5964, 6047, 6055, 6229, 6322, 6328, 6377,
6429, 6449, 6546, 6565, 6566, 6578, 6582,
6592, 6648, 6652, 6705, 6754, 6766, 6818,
6819, 6820, 6826, 6831, 6859, 6860, 6909,
6942, 6996, 7052, 7232, 7262, 7341, 7465,
7479, 7510, 7513, 7528, 7535, 7539, 7548,
7628, 7649, 7725, 7763, 7937, 7946, 7957,

8081, 8177, 8179, 8199, 8220, 8231, 8265,
8322, 8331, 8332, 8541, 8551, 8736, 8748

Şafat ibn Hurri; 2166

Şâfiî; XII, 4, 22, 23, 36, 37, 45, 46, 50, 87, 94,
123, 158, 162, 466, 572, 607, 628, 636, 638,
707, 714, 717, 738, 774, 779, 781, 782, 783,
793, 794, 795, 800, 802, 860, 862, 863, 865,
866, 867, 868, 877, 888, 889, 896, 897, 898,
900, 913, 914, 915, 917, 924, 935, 940, 945,
946, 948, 949, 950, 953, 957, 958, 965, 966,
1100, 1122, 1126, 1214, 1410, 1547, 1549, 1572,
1591, 1614, 1615, 1617, 1625, 1635, 1639, 1640,
1641, 1655, 1656, 1667, 1684, 1703, 1706,
1708, 1709, 1710, 1783, 1784, 1791, 1794,
1799, 1803, 1804, 1805, 1807, 1808, 1809,
1811, 1813, 1817, 1818, 1819, 1820, 1822, 1823,
1824, 1825, 1826, 1827, 1830, 1831, 1832,
1834, 1835, 1836, 1840, 1841, 1843, 1880,
1886, 1887, 1888, 1889, 1892, 1896, 1897,
1898, 1928, 1951, 1953, 2082, 2090, 2094,
2097, 2099, 2105, 2106, 2111, 2129, 2130,
2135, 2136, 2139, 2142, 2147, 2152, 2157, 2220,
2234, 2261, 2262, 2264, 2266, 2273, 2274,
2281, 2284, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291,
2292, 2293, 2352, 2353, 2354, 2355, 2440,
2445, 2446, 2447, 2450, 2458, 2462, 2464,

- 2466, 2467, 2472, 2473, 2474, 2475, 2895, 2930, 2978, 3068, 3210, 3212, 3213, 3234, 3237, 3241, 3307, 3423, 3451, 3453, 3489, 3516, 3518, 3523, 3529, 3535, 3536, 3539, 3541, 3542, 3554, 3619, 3620, 3348, 4513, 4805, 5050, 5158, 5333, 5439, 5445, 5490, 5491, 5492, 5498, 5499, 5501, 5547, 5695, 5697, 5746, 6318, 6471, 6582, 6592, 6594, 6596, 6600, 7216, 7292, 7713, 7714, 7716, 7774, 7775, 7783, 7903, 7940, 7948, 7958, 8201, 8204, 8258, 8497, 8509, 8540, 8544, 8546, 8547, 8548, 8563, 8589, 8590, 8724
- Şafîî Mezhebi; 2233, 2235, 2288, 2443, 5710, 5711, 5713, 5714, 5716, 5718, 5722, 5723, 5725, 5731, 5732, 5733, 5737, 5739, 5740, 5741, 5745, 5747, 5748, 5749, 5750, 5751, 5752, 5754, 5756, 5759, 5760, 5761, 5763, 5764, 5765, 5766, 5767, 5768, 5769, 5772, 5778, 5784, 5787, 5789, 5790, 5822, 5824, 5828, 5829, 5830, 5838
- Şah Veliyyullah Dehlevî; 3537, 5452, 5481
- Şâir Mütenebbî; 2597
- Şâir es-Sarsarî; 2650
- Şâki; 4702
- Şakâvet; 4707
- Şakik; 871, 1399, 1710, 7688, 8696
- Şakik ibn Seleme; 159, 2205, 6040
- Şam; XI, XII, 45, 82, 117, 219, 295, 335, 337, 374, 469, 512, 549, 565, 571, 597, 768, 769, 865, 968, 969, 1023, 1033, 1061, 1107, 1151, 1261, 1329, 1334, 1343, 1466, 1510, 1622, 1722, 2514, 2530, 2678, 2820, 3014, 3020, 3021, 3083, 3097, 3100, 3164, 3165, 3173, 3198, 3245, 3248, 3314, 3353, 3361, 3431, 3450, 3451, 3458, 3461, 3472, 3480, 3503, 3504, 3505, 3608, 3632, 3665, 3668, 3692, 3880, 3881, 3928, 3930, 3935, 3952, 3975, 4138, 4653, 4657, 4663, 4696, 4731, 4801, 4802, 4813, 4875, 4878, 4978, 5074, 5081, 5096, 5130, 5141, 5186, 5350, 5357, 5381, 5382, 5448, 5458, 5477, 5899, 5918, 5921, 5957, 6087, 6130, 6167, 6180, 6183, 6209, 6278, 6279, 6326, 6329, 6331, 6332, 6333, 6334, 6526, 6557, 6633, 6639, 6640, 6642, 6645, 6648, 6700, 6711, 6770, 6816, 6953, 7098, 7195, 7235, 7259, 7292, 7370, 7390, 7532, 7537, 7544, 7607, 7690, 7799, 7801, 7803, 7862, 7869, 7873, 7940, 8151, 8385, 8448, 8449, 8486, 8512, 8516, 8517, 8672, 8684, 8796
- Şaman ibn Saroşki; 2166
- eş-Şâmî; 277
- eş-Şâmil; 1670, 1750
- Şâmirî; 6209
- Şamlî; 7625
- Şamlılar; 7407
- Şam Nehri; 6167
- Şarab-ı Tahûr; 2952
- Şa'rânî; 722, 3850, 3851, 3852, 3853, 3854
- Şâri'; 4081, 4711, 4714, 7230, 7440
- Şârih; 54
- Şaron; 4912
- Şa's ibn Adiyy; 2177
- Şasır; 7268
- Şavt; 1353, 1438
- Şavvat; 5477
- Şâz; 3190
- Şâz ibn Feyyâz; 3190
- Şâ'z ibn Yahyâ; 2062
- Şebbâk; 8377
- Şebib ibn Bişr; 960, 1038, 4391, 8086, 8162, 8401, 8460, 8568, 8654
- Şebib ibn Çarkade; 3413
- Şeddâd ibn Esved; 1474
- Şeddâd ibn Evs; 797, 1522, 2120, 2678, 3470, 4630, 4631, 4654, 4671, 4675, 4996, 5096, 5097, 5098, 5130, 5497, 5636, 7748, 8369
- Şedid'ül-Kuvâ; 4690
- Şehr ibn Havşeb; 289, 347, 412, 428, 443, 643, 871, 1741, 2105, 3473, 3848, 4241, 4300, 4409, 4561, 5095, 4096, 6003, 6030, 6240, 6279, 6522, 6684, 6829, 6973, 7853, 7949, 8516
- Şehrirâz; 6329, 6330
- Şehristânî; 2015, 2774, 3716, 5430
- Şehrizûr; 5074
- Şekik; 8748
- Şelûm; 6726
- Eş-Şe'mî; 3346
- eş-Şem'i; 6359, 6503, 6506, 6508, 6509, 6510
- Şemr ibn Atiyye; 3660
- Şemmer; 5066, 5067
- Şemmer Efrikî; 5066
- Şemmerkend; 5066
- Şemmeryeş; 5064, 5066
- Şems; 251, 525, 686, 2740, 3016, 3638, 4844, 6340, 7030, 7601
- Şems Süresi; 5307, 5547, 6017, 6159, 8650
- Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed ibn Kayyım el-Cevzî; 99, 8532
- Şems ibn Umeyr; 5066
- Şem'ûn; 977, 980, 1964, 1985, 2166, 2527, 4038, 6726
- Şemuyel; 977, 983
- Şenûe; 4646, 4647

Şenûe Kabilesi; 6454
 Şerh el-Buhârî; XII, 3312, 7424
 Şerh el-İrşâd; 46
 Şerh el-Mevâkîf; 7595
 Şerh Mûhezzeb; 7903
 Şerh el-Kebir; 1669
 Şerh el-Muvatta; 3528, 3545, 4662
 Şerh Siyer-i Kebir; 1471
 Şerh et-Tahâvî; 7893
 Şerîk; 2541, 3191, 3705, 5188, 6903
 Şerîk ibn Abdullah; 4604, 4606, 4608
 Şerîk ibn Abdullah en-Nehâr; 3586
 Şerîk ibn Ebu Nemir; 7533
 Şerîk ibn el-Kâdî; 3701, 4413, 7461
 Şerîk ibn Sehmâ; 5700, 5703, 5856
 Eş-Şevbek; 6090
 Şevkânî; XLVII, 157, 189, 206, 987, 988, 3547, 3619
 Sevvâl; 712, 779, 782, 783, 3406, 3442, 3488, 3489, 3493, 4670, 7318
 Seybân; 4633, 4707, 5133, 6649, 6707, 7582, 7683, 8069
 Seybânî; 3388, 3684, 7534
 Seybân ibn Abdurrahmân; 8695
 Seyban ibn Ferrûh; 4148, 4518, 7760
 Seybân en-Nahvî; 368
 Seybanoğulları; 7543
 Seybe; 3363, 4621, 4872, 5880, 7793, 8051
 Seybe ibn Neâme; 4098
 Seybe ibn Osmân; 2958, 3438, 3446
 Seybe ibn Osmân ibn Ebu Talha; 1739
 Seybe ibn Rabîa; 1683, 2637, 2954, 3019, 3316, 5434, 8297, 8301
 Seybeoğulları; 4399
 Seyh Abduh; 72, 4664
 Seyh Abdülganî en-Nablûsî; 2064
 Seyh Ahmed; 47
 Seyh Ahmed el-Kalâfî; 3853
 Seyh Ali el-Havâss; 3854
 Seyh Ali es-Semerkindî; 4741
 Seyh Ebu'l-Abbâs Ahmed ibn Ebu Tâlib; 7858
 Seyh Ebu'l-Abbâs et-Ticânî; 3854
 Seyh Ebu Ali; 2098
 Seyh Ebu'l-Fadl; 3853
 Seyh Ebu'l-Ferec ibn el-Cevzî; 3988
 Seyh Ebu'l-Hasan el-Eş'ari; 2427, 4710
 Seyh Ebu Hasan Ali ibn İsmâil el-Eş'arî; 4151
 Seyh Ebu Ömer ibn Abd'ül-Berr; 4711, 4713, 4760
 Seyh el-Ekber; 151, 152, 749, 2065, 2066
 Seyh'ül-İslâm Takiyyüddin ibn Teymiyye; 152, 304

Eş-Şeyh'l-Müfid; 4836
 Seyh Kâsım Ebu Abdurrahmân; 3197
 Seyh ibn Muhammed; 3474
 Seyheyn; 1467, 6505, 6507
 Seyh Muhammed Abduh; 67
 Seyh Muhammed el-Hudrî; 3852
 Seyh Muhammed Tannûhî; 3853
 Seyh Muhyiddin Yûsuf ibn Şeyh Ebu'l-Ferec ibn Cevzî; 3428
 Seyh Saîd ibn el-Hakem; 540
 Seyh Sadreddin İshâk el-Konevî; 5034
 Seyh Sehâvî; 3484
 Seyh Şâbân; 3453
 Seyh Şerâfeddin İsmâil; 2065
 Seyh Üftâde; 4743
 Seyhzâde; 8769
 Seyhzâde Abdurrahmân; 3537, 3541
 Seyh Şeysabân; 8136
 Seytân; 468, 670, 675, 792, 808, 844, 847, 1024, 1027, 1051, 1063, 1929, 1930, 1932, 1936, 1937, 1938, 1999, 2448, 2450, 5040, 6943, 7791, 7819, 7820
 Şezerât ez-Zeheb; XI
 Şîa; 153, 165, 166, 536, 717, 890, 1211, 1212, 2153, 2158, 2160, 2168, 2285, 2286, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2402, 2403, 2702, 2716, 2718, 3417, 3602, 5708, 5710, 5711, 5713, 5718, 5734, 5736, 5740, 5754, 7192
 Şi'b; 4139, 7354
 Şibl; 1667, 5760
 Şibli; 3850, 5871
 Şibr ibn Abbâd; 8497
 Şibr ibn Atiyye; 8699
 Şibrik; 8435
 Şifâ-i Şerîf; 7585
 eş-Şifâ; 650, 1243, 3081, 4978, 5194, 5521, 7238, 7243
 Şihâb ibn Abbâd el-Ansarî; 3411
 Şihâb ibn Halife ibn Mihlât ibn Lebîd; 3016
 Şihâbüddin Ahmed ibn Fadlullah el-Ömer; 5429
 Şihâbüddin Ahmed el-Heytemî; 3544, 3545
 Şihâbüddin Ebu Şâme; 8497
 Şihâbüddin el-Hatâci; 3877
 Şihâbüddin ibn Hiccî; XI
 Şihâbüddin Süleymân Şah; 3428
 Şihab'ul-İslâm Sem'ani; 5941
 eş-Şihr; 7255
 Şîr; 87, 156, 710, 889, 3414, 3415, 3416, 3417, 3669, 4836
 Şimâl; 7380, 7381
 Şimâl-i Garbî; 1466

Şimâl-i Şarkî; 6505

Şimeon; 2167

Şimr ibn Atiyye; 2159, 3503, 5900, 6031, 8360

Şi'râ Yıldızı; 7555, 7560, 7638, 8007

Şit; 821, 2038, 2040, 2136

Şit (a.s.); 5428, 5429, 5430, 8120

Şittim; 357

Şiva; 1913, 3718

Şuarâ; 101, 102, 334, 433, 2606, 2610, 2635, 2716,

2732, 2770, 3010, 3016, 3025, 3044, 3195,

3202, 3287, 3604, 3708, 4491, 4828, 4829,

4834, 4848, 4881, 4888, 4922, 4936, 5018,

5126, 5151, 5172, 5183, 5223, 5232, 5233,

5248, 5250, 5251, 5256, 5257, 6977, 6983,

7026, 7068, 7136, 7153, 7190, 7438, 7444,

7557, 7597, 7601, 7628, 7878, 8078, 8097

Şuarâ Sûresi; 5450, 5531, 5974, 6011, 6025, 6031,

6051, 6053, 6055, 6094, 6117, 6162, 6193,

6217, 6221, 6286, 6313, 6459, 6661, 8332,

8334, 8351, 8451, 8495

Şu'ayb; 323, 325, 1548, 1891, 2038, 2040, 2154,

3170, 3254, 3975, 3976, 3977, 3980, 3981,

3982, 4298, 4406, 4880, 6301

Şu'ayb (A.S.) 820, 992, 3023, 3024, 3025, 3026,

3028, 3030, 3035, 3040, 3042, 3427, 3567,

3604, 6092, 6093, 6095, 6096, 6205, 6208,

6209, 6220, 6285, 6288, 7184, 7185, 7444,

8354, 8388, 8391

Şu'ayb el-Cübbâi; 5049, 5347, 5348, 6149, 6206, 6726

Şu'ayb el-Gübbâ; 4938, 4965, 4971

Şu'ayb ibn Ebu Dübb; 8136

Şu'ayb ibn Ebu Hamza; 839, 2677

Şu'ayb ibn Eyyûb; 8073

Şu'ayb ibn Ruzeyk; 1533

Şu'be; 9, 10, 11, 17, 134, 138, 143, 235, 312, 362,

386, 409, 607, 684, 729, 733, 771, 775, 776,

779, 886, 918, 934, 942, 947, 954, 960, 1002,

1043, 1062, 1124, 1245, 1285, 1308, 1323,

1324, 1363, 1585, 1601, 1661, 1662, 1666,

1676, 1688, 1699, 1707, 1731, 1756, 1778,

1786, 1889, 1894, 1896, 1953, 2070, 2089,

2154, 2156, 2160, 2215, 2356, 2385, 2411,

2456, 2457, 2459, 2533, 2879, 2933, 2935,

2989, 3087, 3093, 3133, 3161, 3211, 3231,

3270, 3287, 3326, 3330, 3409, 3413, 3445,

3581, 3686, 3696, 3875, 3876, 3913, 4119,

4130, 4314, 4315, 4352, 4389, 4394, 4531,

4633, 4721, 4921, 4926, 4932, 4981, 5000,

5086, 5132, 5160, 5169, 5170, 5255, 5277,

5287, 5369, 5387, 5393, 5435, 5441, 5445,

5484, 5492, 5519, 5693, 5851, 5958, 6315,

6401, 6446, 6453, 6698, 6722, 6777, 6818,

7001, 7010, 7059, 7097, 7140, 7214, 7234,

7317, 7340, 7348, 7353, 7438, 7494, 7507,

7508, 7512, 7550, 7551, 7583, 7694, 7737,

7815, 7821, 7862, 7913, 7953, 7979, 7981,

8030, 8057, 8069, 8103, 8110, 8205, 8330,

8409, 8488, 8508, 8511, 8543, 8559, 8582,

8690

Şu'be ibn Haccâc; 8, 1061, 2514, 2492, 2932, 7472

Şücâ'; 7672

Şücâ' ibn Eşrec; 1512

Şücâ ibn Mahled; 1007

Şücâ' ibn el-Velîd; 2821, 7341

Şufey' ibn Mât'; 5258, 5259

Şuheyb; 2271

Şümâse; 3332

Şümeik ibn Şahma Hilâl ibn Ümeyye; 5742

Şûrâ; 109, 759, 1378, 1424, 1747, 1767, 3180,

3701, 4422, 4423, 4558, 4596, 4781, 4782,

6349, 6473, 6657, 6719, 6992, 7255, 7285,

7438, 7539, 7673, 7753, 7952, 8103, 8196

Şûrâ Sûresi; 1417, 2666, 2722, 2792, 2867, 2880,

2978, 2994, 2996, 5659, 5670, 5922, 5955,

6231, 8265, 8501, 8553, 8786, 8790

Şurahbil; 947, 1269, 1270, 3400, 8503

Şurahbil ibn Amr; 3399

Şurahbil ibn Sa'd; 8460

Şurahbil ibn Simt; 1530, 1531

Şurahbil ibn Samt; 5525, 8464

Şurahbil ibn Vedâ el-Hemedânî; 1268, 1269

Şüreyh; 1585, 1591, 2468, 2511, 5353, 5354, 5696

Kâdî Şüreyh; 638, 699, 730, 877, 897, 917, 949,

950, 952, 6859

Şüreyh ibn Ebu Münîr; 8695

Şüreyh ibn Abdullah; 8460

Şüreyh ibn Ubeyd; 1334, 1755, 8087

Şüreyh ibn Ubeyd el-Hadramî; 7191

Şüreyk; 1591, 2845, 5834, 8030, 8181, 8722

Şüreyk ibn Hamle; 5626

Şüreyy ibn Mânî; 3685

Şüteyr ibn Şekel; 4559, 7942

— T —

Tabakât; XI, 6113, 6510

Tabakât-ül-Kübrâ; 3850

Tabakât el-Şâfiyye; XII

Tabakât es-Süfiyye; 3620

et-Tabarânî; 324

Taberî; XIII, XLVII, 8, 11, 102, 103, 106, 719, 729, 783, 791, 792, 805, 818, 871, 1013, 1263, 1468, 1469, 1470, 2161, 2399, 2437, 3337, 3340, 3341, 3345, 3416, 3418, 3711, 3712, 3839, 7745, 8097

et-Taberî; 109, 426

Taberî Tefsiri; 5056, 5059

Taberânî; XIX, XX, XXI, XXIII, 110, 325, 460, 486, 790, 881, 882, 987, 998, 1008, 1061, 1075, 1077, 1141, 1192, 1198, 1207, 1334, 1336, 1338, 1339, 1340, 1341, 1342, 1494, 1506, 1512, 1594, 1623, 1727, 1735, 1749, 1757, 1889, 2089, 2104, 2541, 2542, 2679, 2877, 2935, 3095, 3253, 3263, 3323, 3333, 3487, 3547, 3569, 3570, 3576, 3677, 3683, 3655, 3682, 3706, 3827, 3893, 3989, 4223, 4374, 4375, 4519, 4520, 4649, 4683, 4695, 4718, 4731, 4797, 4820, 4973, 4996, 4997, 4999, 5085, 5095, 5132, 5165, 5407, 5674, 5858, 5934, 5952, 6044, 6045, 6205, 6301, 6340, 6346, 6351, 6405, 6408, 6410, 6429, 6430, 6454, 6553, 6558, 6569, 6583, 6584, 6586, 6590, 6595, 6607, 6616, 6697, 6699, 6734, 6838, 6877, 6942, 6958, 7079, 7149, 7183, 7194, 7214, 7266, 7306, 7404, 7412, 7422, 7448, 7582, 7652, 7882, 7898, 7925, 7932, 7933, 7958, 7964, 7981, 8030, 8083, 8171, 8173, 8174, 8177, 8221, 8340, 8368, 8456, 8472, 8545, 8560, 8567, 8579, 8589, 8688, 8722, 8729, 8740, 8745, 8748, 8749

et-Tâbî; 151

Tâbiîn; 206, 449, 2517, 2892, 3480

Tabressî; 151, 161, 709, 711, 716, 738, 739, 889, 890, 924, 925, 1180, 2161, 2389, 2400

Tabressî Ebu Ali Fadl ibn Hasan; XLVII

Tabrise el-Mübtedî; 5034

Tagleb ibn Vâil; 1431

Tagleb Kabîlesi; 7545

Tâgût; 103, 104, 393, 404, 1022, 1024, 1026, 1027, 1028, 1029, 1181

Tâhâ; 64, 91, 312, 456, 1106, 1127, 2887, 2922, 2925, 2926, 2934, 2996, 3039, 3046, 3047, 3054, 3055, 3076, 3085, 3086, 3087, 3088, 3325, 3512, 3641, 3683, 4386, 4556, 4593, 4596, 4779, 4982, 4998, 8152, 8198, 8229

Tâhâ Süresi; 5042, 5151, 5154, 5191, 5193, 5194, 5214, 5217, 5219, 5220, 5232, 5233, 5236, 5289, 5293, 6057, 6059, 6063, 6064, 6069, 6126, 6170, 6175, 6185, 6194, 6195, 6212, 6213, 6214, 6220, 6301, 6307, 6313, 6704, 6993, 7157, 7188, 7189, 7438, 7481, 7541, 8253,

8259, 8270, 8411, 8626, 8635, 8715, 8783

Tahâvî; XX, 2199, 2892, 6582

et-Tahâvî; 879, 888, 889

Tâhir; 6548

Tahrânî; 2412

Tahrân; XLVII, 4182

Tahrîm; 203, 529, 2957, 3586, 3670, 7745, 7955, 7979

Tahrîm Süresi; 1277, 5128, 5154, 5286, 5301, 5377, 5386, 5563, 5652, 5738, 6572, 8643

Tahtâvî; 1897

Tâî; 2118

Tâîf; 294, 600, 761, 837, 1616, 2819, 3018, 3286, 3363, 3442, 3490, 3491, 3600, 3701, 3715, 4416, 5055, 5472, 5865, 5896, 5923, 6230, 6682, 6855, 6876, 7146, 7147, 7260, 7261, 7281, 7380, 7400, 7542, 7543, 7544, 7686, 7954, 8456, 8659

Tâife; 7280

Takiyeddin; 3939

Takiyyuddîn ibn Teymiye; 1618

Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs ibn Teymiye; 1767

et-Takrîb; 3848

et-Takvâ; 6611

Talâk; 936, 937, 938, 1424, 3641, 4585, 4783, 4784, 4785, 4956, 5750, 6942, 7726, 7935, 7954, 7973, 7985

Talâk Süresi; 5267, 5286, 5368, 5387, 5503, 5619, 6421, 6435, 6816, 6881

Talâk-ı Bâin; 7938

Taleozoik; 6273

Talha 871, 1394, 1425, 1447, 1474, 2340, 2953, 3273, 3336, 3665, 4398, 4714, 6177

Talha ibn Abdullah; 8309, 8487

Talha ibn Abd'ül-Melik; 8216

Talha ibn Abdurrahmân Ebu Muhammed; 346

Talha ibn Amr; 124, 791, 5374

Talha ibn Şeybe; 3438

Talha ibn Ubeydullah; 871, 1387, 1391, 1473, 3211, 3478, 3693, 6412, 6499, 6576, 7343, 7845

Talha ibn Ubeydullah ibn Kerîz; 3325

Talha ibn Yezîd; 6777

Tâlib; 3365

Talk ibn Ali; 886

Talk ibn Çannâm; 943

Talk ibn Habîb; 10, 320, 2271, 6464

Talk ibn Yezîd; 886

Tâlût; 975, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986

Tâlût ibn Abbâd; 2876, 3583, 5857, 8011

Ta'me ibn Übeyrik; 1918

- Tanca; 5021, 5032, 5066
 Tanrı Buyruğu; XLV
 Tantâvî Cevherî; XLVII, 86, 88, 90, 119, 121, 122, 211, 220, 656, 658, 1036, 1038, 1132, 1137, 1162, 1166, 1184
 Taoizm; 3717
 Tarfa ibn Abd; 6767
 Târeh; 790, 2707, 2708, 2714, 2715, 2717
 Târik; 1523, 2821, 3650, 4034, 4490, 4491, 4999, 7286, 7942, 8111
 Târik Sûresi; 5310, 5637, 6170
 Târik ibn Abdurrahmân; 7350
 Târik ibn Şihâb; 1363, 2074, 2103, 2104, 2195, 3186, 7157
 Ta'rifât-ı Seyyid; 3553
 Târihû Bağdâd; 3109
 Târih el-Kebîr; 6435
 Târih-i ibn Kesîr; 1468
 Tarih'ül-Misriyy'il-Kadîm; 4901
 Tarrâd ibn Hüseyn; 8073
 Tarsûs; 1534
 Tâsîn; 1268
 Tâ Sîn Mîm Sûresi; 6191, 6206
 Tasm; 3014
 Tatar; 3429, 3460, 5089, 6346
 Tatarlar; 3427, 3428
 Tatarhâniyye; 7903
 Tâvûs; 36, 37, 189, 288, 699, 700, 701, 704, 728, 735, 771, 773, 774, 776, 777, 779, 780, 782, 783, 784, 788, 808, 868, 883, 888, 891, 898, 900, 909, 913, 914, 917, 943, 946, 950, 1125, 1291, 1322, 1404, 1591, 1617, 1620, 1624, 1635, 1637, 1667, 1704, 1883, 1885, 1891, 1897, 2074, 2127, 2355, 2357, 2364, 2446, 2449, 2463, 2474, 2533, 2845, 3481, 4001, 4223, 4631, 5095, 5439, 5497, 6046, 6167, 6415, 6542, 6606, 7097, 7447, 7820, 7895, 7981, 8056, 8170, 8178
 Tâvûsî; 3412
 Tâvûs ibn Abbâs; 49
 Tâvûs ibn Keysân; XIV
 Tay; 793, 1431
 Tayy Kabîlesi; 3456, 7544, 8796
 Tayâlist; 318, 362, 386, 746, 934, 953, 998, 1955, 2409, 2451, 5484
 Taybe; 4611, 6484
 Tayfun; 3000
 Tayis; 5086
 Taylor; 1152
 Tayme ibn Adiyy; 3364
 Taysele ibn Ali; 1660
 Taysele ibn Miyâs; 1659
 Tayyib; 1271, 6548
 Tebâle; 7544
 Tebâreke; 6433, 7890, 7982
 Tebe-i Tabîîn; XIV
 Tebî; 3535
 Tebûk; 968, 1483, 2506, 3104, 3398, 3402, 3405, 3450, 3461, 3463, 3499, 3505, 3562, 3563, 3575, 3576, 3585, 3597, 3651, 3653, 3654, 3682, 3688, 3689, 3690, 3691, 3692, 3696, 3698, 3701, 3961, 4407, 4801, 4802, 6446, 7348, 7911, 7912, 7913, 8746
 Tebûk Gazvesi; 5196, 5406, 5698, 6087
 Tecnis; 7892
 Tecrid-i Sarîh; 3532, 3542, 3553
 Tecrid Tercümesi; 3529
 Tedavesis; 1986
 Tedrib; XXVI
 Tedrib er-Râvî; XX, XXIII
 Tedmur; 3713
 "Et-Tefekkûr ve'l-l'tibâr"; 5308, 5515, 5665, 6251, 7953
 Tefhim el-Kur'an; 69, 78, 142, 253, 270, 282, 357, 471, 584, 617, 618, 643, 697, 741, 768, 828, 926, 1022, 1029, 1054, 1116, 3228, 3404
 Tefsîr el-Cevâhir; 88, 90, 121, 122, 222, 250, 658, 1038, 1137, 1184
 et-Tefsîr'ül-Hadîs; XLV
 Tefsîr el-Hâzin; 157, 161
 Tefsîr el-Kebîr; 151, 165, 173, 189, 215, 217, 220, 262, 284, 299, 301, 537, 572, 646, 654, 699, 748, 874, 1143, 1144, 8141
 Tefsîr el-Kur'an; XLVI
 et-Tefsîr'ül-İlmiyyi li'l-Âyât'il-Kevniyye fi'l-Kur'an; XLVI
 et-Tefsîr'ül-Kebîr Mefâtiḥ el-Gayb; XLVII
 Tefsîr'ül-Kur'an'il-Azîm; XIII, XLVI, XLVII
 Tefsîr'ül-Kur'an'il-Hakîm; XLV, XLVII, 3859
 Tefsîr'ül-Kur'an'il-Kerîm; 262, 436, 468, 488, 513, 570, 602, 655, 761, 822, 1009, 1272
 et-Tefsîr'ül-Vâdîh; XLVI
 Tefsîr el-Menâr; XLVII, 80, 86, 93, 153, 182, 207, 228, 250, 266, 271, 273, 297, 356, 473, 508, 633, 662, 709, 724, 745, 846, 904, 905, 1195, 1302, 1421, 1425, 1544, 1558, 1559, 1588, 2510, 2598, 2615, 2686, 2705, 3152, 3418, 3621, 3639, 3669
 Tefsîr el-Merâgî; XLVI
 Tefsîr ibn Abbâs; XLVI
 et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn; XI
 Tefsîr Mukaddimesi; XI
 Tefsîr-i Taberî; 3343, 3711
 Tefsîr Tarihi; XI

- Teğâbûn; 1323, 2826, 2830, 2893, 2933, 2934,
 2977, 3279, 3535, 4882, 4993, 6627, 6726,
 7081, 7217, 7925, 7929, 7934
 Teğâbûn Sûresi; 5297
 Tehâvî; 7889
 Tehzîb'ül-Ahlâk; 1036
 Tehzîb el-Esmâ; 5058, 5428
 Tehzîb'ut-Tehzîb; 2973
 Tekâsür Sûresi; 6915, 8724
 et-Tekmîl fî Ma'rîfet'is-Sikât ve'd-Duafâ ve'l-
 Mecâhîl; XII
 Teksas Üniversitesi; 2747
 Tekvîn; 2701, 2976
 Tekvîr; 2611, 2840, 3173, 7508, 7530, 7539, 7671,
 8087, 8196, 8229, 8447
 Tekvîr Sûresi; 6181
 Telbiye; 5473
 Temîm; 305, 1431, 2205, 2452, 2921, 2926, 3012,
 4725, 5235
 Temim Avfî; 3011, 3012
 Temîm ed-Dârî; 2512, 2515, 2516, 2936, 3465,
 4280, 4325, 6115, 6225, 6403, 6440, 7214,
 7719, 8744
 Temîm ibn Hazlem; 4155, 7964
 Temîm ibn el-Muntasır; 1664
 Temîm ibn Muntasır Abdullah; 6615
 Temîm ibn Seleme; 7767
 Temîm Oğulları; 3902, 3906, 7396, 7397, 7399,
 7401, 7477
 Temime Bint Vehb; 920
 Temîmî; 787, 897
 Temmâm ibn Harb; 7190
 Temmâr el-Medenî; 1662
 Temmâm ibn Necfîh; 3586, 8341
 Temmuz; 5478
 et-Tenbîh ve'l-İsrâf; 6502
 Ten'im; 1308, 7110, 7353
 Tenûh; 2136, 6229
 et-Tenûh; 1363
 Tennûr; 3927, 3928
 et-Tenvîr; 8737
 et-Tenvîr fî Mevîd'is-Sîrâci'l-Münîr; 4653
 Tenvîr'ul-Absâr; 7889
 Tenvîr'ul-Havâlik; 3528, 3546
 Tenvir el-Mikbâs; XLVI
 Tenzîl; 7549
 et-Tenzîl; 4847
 Teodor; 3400
 Teoman Yabgu; 3719
 Terâzi Burcu; 6033, 6034
 Terviye; 5457
 et-Teşri'ül-Cinaîyyü'l-İslâmî; 868
 Teşrih Günlere; 5499
 Tevbe; 36, 45, 65, 99, 104, 190, 202, 306, 330,
 391, 392, 496, 504, 505, 573, 600, 685, 755,
 764, 807, 878, 971, 1024, 1185, 1193, 1271,
 1289, 1354, 1372, 1402, 1492, 1549, 1686,
 1689, 1780, 2536, 2708, 2816, 2966, 3138,
 3167, 3236, 3254, 3264, 3265, 3296, 3304,
 3334, 3335, 3347, 3349, 3388, 3392, 3397,
 3416, 3419, 3421, 3459, 3460, 3480, 3490,
 3493, 3501, 3504, 3535, 3548, 3572, 3579,
 3589, 3603, 3605, 3633, 3647, 3651, 3698,
 3700, 3726, 4409, 4596, 4724, 4802, 4816,
 3883, 4959, 4961, 6941, 7273, 7274, 7291,
 7293, 7338, 7348, 7386, 7389, 7554, 7777,
 7793, 7815, 7816, 7837, 7871, 7964
 Tevbe Sûresi; 184, 5053, 5148, 5176, 5398, 5451,
 5474, 5509, 5616, 5637, 5961, 5967, 6027,
 6045, 6047, 6075, 6229, 6371, 7598, 6662,
 8576, 8625, 8795
 Tevbe ibn Sâlih; 3933
 et-Tevekkül ve'l-İ'tibâr; 1507
 Tev'eme; 352
 "et-Tevhîd"; 4609, 5193
 Tevhîdî Ebu Hayyân; XLVII
 Te'vilât; 4743
 Te'vilât el-Kur'ân; XLVI
 Te'vilât en-Necmiyye; 173, 4743, 4852, 8335
 Tewney; 1079
 Tevrât; 17, 18, 19, 47, 127, 138, 140, 157, 175,
 210, 231, 236, 278, 291, 297, 318, 319, 320,
 323, 333, 339, 357, 363, 366, 373, 375, 391,
 392, 397, 398, 399, 400, 401, 407, 408, 409,
 410, 411, 413, 414, 415, 417, 418, 427, 431, 432,
 435, 438, 439, 442, 467, 470, 482, 489, 490,
 491, 495, 500, 501, 502, 507, 521, 525, 571,
 577, 578, 692, 709, 711, 712, 807, 808, 977,
 980, 986, 1147, 1148, 1149, 1150, 1205, 1246,
 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1255, 1277,
 1278, 1288, 1292, 1294, 1302, 1303, 1305,
 1306, 1336, 1496, 1543, 1722, 1820, 1907,
 1908, 1939, 1978, 1979, 2017, 2035, 2040,
 2081, 2116, 2117, 2168, 2184, 2196, 2210, 2342,
 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2351, 2357,
 2358, 2359, 2362, 2366, 2412, 2414, 2415,
 2422, 2429, 2458, 2519, 2520, 2639, 2697,
 2700, 2701, 2730, 2838, 2870, 2886, 2974,
 2976, 2982, 3096, 3100, 3117, 3119, 3148,
 3254, 3453, 3455, 3656, 3660, 3661, 3663,
 3672, 3673, 3675, 3676, 3713, 3739, 3743,
 3755, 3863, 3883, 3913, 3938, 3943, 4004,
 4031, 4159, 4281, 4291, 4299, 4409, 4502,
 4591, 4641, 4644, 4694, 4696, 4708, 4819,

4820, 4847, 4848, 4921, 4933, 4977, 5027,
 5031, 5036, 5037, 5041, 5042, 5043, 5067,
 5069, 5072, 5073, 5121, 5136, 5151, 5237,
 5239, 5258, 5260, 5268, 5309, 5340, 5394,
 5633, 5729, 5869, 5926, 6007, 6099, 6176,
 6218, 6223, 6224, 6239, 6308, 6310, 6420,
 6454, 6484, 6498, 6557, 6733, 6871, 6905,
 7007, 7329, 7339, 7388, 7391, 7687, 7712,
 7724, 7725, 7760, 7761, 7803, 7867, 7868,
 7869, 7880, 7881, 8152, 8512, 8746
 Tevzîh el-Efkâr; XXV
 Teymî; 335, 733, 791, 792, 943
 Tezkire; 1696, 8323
 et-Tezkire; 4714
 Tezkiret'ül-Müntehî; 5035
 The Meaning of the Qur'an; 3228, 3404
 Theodeose; 2028, 2182
 Theodosius; 3720
 Thersonin; 4523
 Thomas Clupper; 1080, 1081
 Thomas Golt; 4186
 Thomas Manley; 1081
 Thomson; 4766
 Thorion; 4172
 Tıbb-ı Nebevî; 4518
 Ticânî; 3855, 3856, 3857, 3858, 3859
 Tih; 374, 3881
 Tih Çölü; 5236
 Tih Sahrâsı; 357
 Tihâme; 6508, 7260, 7365
 Tihâme Vâdîsi; 6179
 Tiksadumdisicium; 2769
 et-Tilâvet; 2692
 Timetaius; 2026
 Tîn; 4796, 8033, 8205
 Tîn Sûresi; 6792, 8358, 8460
 Tirmizî; XX, XXIII, 8, 18, 19, 21, 23, 25, 26,
 37, 52, 67, 98, 99, 109, 110, 122, 133, 134,
 135, 137, 157, 159, 183, 205, 346, 347, 352,
 390, 396, 405, 412, 429, 460, 510, 511, 512,
 541, 598, 600, 601, 632, 636, 678, 718, 719,
 721, 733, 744, 768, 793, 842, 877, 880, 884,
 885, 896, 899, 906, 908, 909, 915, 916, 922,
 928, 931, 932, 938, 952, 954, 955, 965, 966,
 971, 1000, 1002, 1003, 1004, 1049, 1051, 1068,
 1070, 1071, 1132, 1139, 1245, 1267, 1287,
 1289, 1304, 1311, 1312, 1313, 1314, 1323, 1328,
 1329, 1333, 1342, 1367, 1369, 1370, 1371,
 1382, 1397, 1404, 1405, 1409, 1410, 1424,
 1425, 1438, 1493, 1504, 1529, 1530, 1533,
 1547, 1548, 1571, 1582, 1586, 1593, 1600,
 1609, 1620, 1623, 1659, 1662, 1663, 1669,

1671, 1673, 1686, 1687, 1700, 1706, 1707,
 1708, 1742, 1758, 1776, 1784, 1867, 1872,
 1880, 1881, 1920, 1926, 1927, 1929, 1941,
 1950, 1955, 1969, 1974, 2000, 2069, 2079,
 2083, 2089, 2090, 2102, 2104, 2120, 2133,
 2134, 2144, 2145, 2146, 2147, 2206, 2217,
 2223, 2269, 2291, 2352, 2356, 2417, 2419,
 2430, 2431, 2432, 2433, 2439, 2451, 2457,
 2458, 2460, 2463, 2472, 2475, 2492, 2494,
 2503, 2515, 2578, 2614, 2676, 2677, 2709,
 2788, 2815, 2816, 2827, 2834, 2863, 2864,
 2866, 2869, 2876, 2882, 2883, 2890, 2906,
 2929, 2936, 3009, 3012, 3023, 3078, 3134,
 3135, 3170, 3171, 3189, 3197, 3210, 3230, 3231,
 3232, 3251, 3261, 3263, 3271, 3275, 3289,
 3309, 3312, 3330, 3332, 3353, 3360, 3381,
 3390, 3391, 3404, 3409, 3410, 3435, 3442,
 3456, 3469, 3477, 3517, 3518, 3528, 3532,
 3537, 3538, 3539, 3540, 3542, 3546, 3555,
 3556, 3569, 3570, 3590, 3600, 3618, 3655,
 3657, 3839, 3875, 3903, 3907, 3995, 4146,
 4149, 4222, 4242, 4354, 4388, 4395, 4405,
 4413, 4575, 4608, 4624, 4675, 4683, 4694,
 4719, 4721, 4800, 4815, 4921, 4931, 4983,
 5083, 5087, 5112, 5117, 5136, 5170, 5188, 5195,
 5251, 5255, 5275, 5280, 5286, 5307, 5339,
 5370, 5382, 5408, 5409, 5432, 5433, 5435,
 5445, 5449, 5471, 5488, 5490, 5495, 5496,
 5497, 5501, 5502, 5509, 5516, 5544, 5556,
 5616, 5626, 5636, 5637, 3652, 5668, 5669,
 5675, 5681, 5687, 5691, 5702, 5801, 5852,
 5853, 5856, 5860, 5885, 5927, 5930, 5958,
 5971, 5024, 6105, 6229, 6262, 6263, 6283,
 6326, 6327, 6334, 6342, 6386, 6395, 6429,
 6446, 6447, 6448, 6449, 6467, 6490, 6491,
 6499, 6519, 6549, 6550, 6553, 6560, 6562,
 6568, 6569, 6574, 6579, 6580, 6581, 6583,
 6586, 6588, 6589, 6590, 6591, 6593, 6609,
 6640, 6653, 6670, 6707, 6717, 6724, 6767,
 6777, 6787, 6805, 6806, 6830, 6846, 6861,
 6862, 6863, 6885, 6889, 6902, 6906, 6907,
 6915, 6919, 6925, 6941, 6943, 6949, 6950,
 6968, 6973, 7010, 7054, 7059, 7061, 7063,
 7081, 7101, 7125, 7139, 7140, 7149, 7162, 7177,
 7181, 7257, 7260, 7261, 7265, 7273, 7280,
 7293, 7298, 7302, 7305, 7306, 7325, 7333,
 7354, 7358, 7396, 7412, 7413, 7414, 7420,
 7447, 7461, 7465, 7497, 7522, 7535, 7549,
 7553, 7583, 7585, 7606, 7608, 7609, 7625,
 7659, 7661, 7662, 7667, 7668, 7671, 7682,
 7683, 7687, 7688, 7691, 7692, 7843, 7844,
 7847, 7853, 7857, 7858, 7862, 7880, 7882,

Tito;
 Titor
 Titus
 Tityo
 Tokyo
 Toma
 Tomb
 Tot;
 Trabl
 Traky
 Trauc
 Tropi
 Trypt
 Trian
 Tsisan
 Tsuris
 Tuayr
 Tuayr
 Tufey
 Tuhay
 Tuhfe
 Tulek
 Tunus
 Tûrar
 Ubâd
 Ubâd
 Ubâd
 15
 23
 33
 50
 75
 81
 Ubey
 Ubey
 Ubey
 Ubey

- 7884, 7885, 7886, 7913, 7914, 7915, 7922,
7932, 7942, 7962, 7966, 7981, 7982, 8012,
8032, 8069, 8070, 8071, 8082, 8086, 8100,
8125, 8163, 8181, 8184, 8187, 8192, 8200, 8204,
8255, 8269, 8315, 8317, 8323, 8355, 8359,
8368, 8409, 8439, 8446, 8447, 8455, 8464,
8466, 8483, 8498, 8500, 8502, 8506, 8525,
8538, 8546, 8548, 8549, 8559, 8560, 8565,
8566, 8580, 8582, 8584, 8586, 8587, 8689,
8697, 8731, 8739, 8741, 8742, 8743, 8745,
8749, 8795, 8804, 8807, 8814
Tito; 3807
Titonium; 4523
Titus; 507
Tityos; 4907
Tokyo; 4186
Tomas; 1986
Tomböktü; 4182
Tot; 4901, 4902, 4904
Trablus Şâm; 2683
Trakya; 3719
Trauda; 4912
Tropikal; 4444
Tryptophan; 4523
Trianus; 3713
Tsısar; 2167
Tsurışadday; 2167
Tuayme ibn Adıyy; 3286, 3362, 3363
Tuayme ibn Adıyy ibn Nevfel; 3316
Tufeyl; 209, 6587
Tuhayfe; 1039
Tuhfet'ül-Muhtâc; 3544, 7897
Tulekâ; 3424
Tunus; 1137, 3854, 3952, 4089, 5068
Türancılık; 3955
Tûrânşâh; 8396
Turayfe; 6648
Tuvâ; 5199, 5200, 6944, 8283
Tübâ; 4241, 4242, 7462, 7683, 7690
Tübbâ'; 337, 5066, 5072, 7194, 7195, 7196, 7197,
7444, 7544, 8383
Tûşân; 3939, 3942, 6267
et-Tûsî; 1211
Tûs'lu Muhammed ibn Abdullah; 8033
Tübey; 82
Tûhâme; 1605, 6500, 6648, 7280, 8136, 8660
Tümâdar; 7196
Tûr; 238, 355, 366, 369, 375, 398, 400, 419, 420,
989, 2579, 2593, 2888, 3075, 3076, 3080,
3081, 3085, 3109, 3119, 3148, 3283, 3933,
4495, 4498, 4676, 4677, 4702, 4712, 4998,
6315, 6459, 6763, 6797, 6955, 6974, 7030,
7183, 7200, 7425, 7505, 7506, 7509, 7518,
8067, 8515, 8516
Tûr Sûresi; 6119, 6185, 6271, 8436
Tûr Dağı; 373
Tûr-u Sinâ; 5150, 5151, 5199, 5202, 5220, 5258,
5260, 5267, 5382, 5623, 5624, 5625, 5924,
6057, 6124, 6210, 6211, 6219, 6220, 6221, 8517
Tûr-u Tinâ; 8517
Tûr-u Siniq; 5626
Tûr-u Zeytâ; 8517
Türk; 2590, 3320, 3344, 3547, 3719, 3952, 5080,
6331
Türkler; 3718
Türk Milleti; 5958
Türkistân; 3429
Tüster; 961, 962, 6868, 8073
Tyre Konsül; 2023

— U —

- Ubâde; 1640, 1774, 3231
Ubâde ibn Nüseyy; 1174
Ubâde ibn Sâmit; 94, 717, 900, 928, 984, 1408,
1594, 1638, 1743, 1786, 2062, 2167, 2222,
2357, 2376, 2377, 2388, 2631, 3859, 3231,
3376, 3569, 3780, 3837, 4114, 5095, 5096,
5097, 5142, 5255, 5281, 5296, 5688, 5953,
7521, 7735, 7745, 7849, 7930, 8032, 8033,
8172, 8233, 8369, 8542, 8546, 8547, 9570
Ubeyd; 944, 953, 7192, 7416, 7417
Ubeyd ibn Âdem; 871, 4639
Ubeyd ibn Âdem ibn İyâs; 8034
Ubeyd ibn Âdem Ebu İyâs; 919
Ubeyd ibn Esbât ibn Muhammed; 7414
Ubeyd ibn Humejd; 2676, 6951, 7406
Ubeyd ibn Huneyn; 8743
Ubeyd ibn İshâk el-Attâr; 8740
Ubeyd ibn İsmâil; 3589, 4313
Ubeyd ibn Meryem; 954
Ubeyd ibn Sâbit; 893, 2861
Ubeyd ibn Sâib; 1512
Ubeyd ibn Sâid; 2862
Ubeyd ibn Rifâa; 8071
Ubeyd ibn Ubeyd; 6817
Ubeyd ibn Umeyr; 305, 486, 487, 779, 1046, 1512,
1668, 1704, 1788, 1970, 3056, 3211, 3281,

- 3670, 3684, 9936, 5144, 5251, 5406, 5652, 5693, 5991, 6038, 6813, 6818, 7649, 7793, 7953, 7960, 8130, 8483, 8575, 8663
- Ubeyd ibn Umeyr el-Leysî; 4386, 4723, 5941
- Ubeyd ibn Zeyd; 823
- Ubeyd ibn Zeydougulları; 3654
- Ubeyde; 384, 769, 954, 955, 1438, 1574, 1576, 1624, 1668, 1684, 1705, 1946, 1948, 1953, 1955, 2444, 3366, 3370, 3381, 5434, 5857, 6602
- Ubeyde ibn Abdurrahmân; 6640
- Ubeyde ibn Hâris; 3224, 7793
- Ubeyde ibn Humeyd; 7661
- Ubeyde ibn Ömer; 10
- Ubeyde ibn Sâmit; 22
- Ubeyde es-Selmânî; 10, 376, 380
- Ubeydullah; 700, 706, 1868, 1974, 1999, 2002, 2130, 2144, 2349, 2437, 3276, 3303, 4034, 5687, 5929, 7682, 7845
- Ubeydullah el-Atekî; 7673, 7675
- Ubeydullah ibn Abdullah; 397, 453, 888, 3313, 5031, 7438, 7937, 7944, 8433, 8589, 8727, 8740, 8747
- Ubeydullah ibn Abdullah ibn Utbe; 7903
- Ubeydullah ibn Abdurrahmân; 8743
- Ubeydullah ibn Adıyy; 3517
- Ubeydullah ibn Ahnes; 5692
- Ubeydullah ibn Akrâs; 7681
- Ubeydullah ibn Amr; 7882, 8525
- Ubeydullah ibn Ebu Ca'fer; 4809
- Ubeydullah ibn Ebu Râfî; 6607, 7830, 7831
- Ubeydullah ibn Ebu Sâlih; 6167
- Ubeydullah ibn Ebu Yezîd; 791, 5380
- Ubeydullah ibn Hâkim; 5375
- Ubeydullah ibn İsmâil; 919
- Ubeydullah ibn İsmâil el-Bağdâdî; 487
- Ubeydullah ibn Kavâfirî; 7235
- Ubeydullah ibn Mes'ûd; 7332
- Ubeydullah ibn Miksem; 6950
- Ubeydullah ibn Muâz; 707, 7344
- Ubeydullah ibn Muğîre; 4586
- Ubeydullah ibn Muhammed; 1688
- Ubeydullah ibn Mûsâ; 347, 445, 562, 746, 788, 1386, 1725, 2349, 3381, 5484, 6562, 6967, 7377, 7915
- Ubeydullah ibn Müslim; 4578
- Ubeydullah ibn Ömer; 919, 6279, 6452, 6769, 6921, 7421, 8741
- Ubeydullah ibn Ömer el-Amrî; 3589
- Ubeydullah ibn Ömer el-Kavâfirî; 5687
- Ubeydullah ibn Sa'd; 4705
- Ubeydullah ibn Saîd; 1387, 3581
- Ubeydullah ibn Ubeydullah ibn Ukbe ibn Mes'ûd; 5792
- Ubeydullah ibn Umeyr; 1516
- Ubeydullah ibn Velîd el-Vassâfî; 7684
- Ubeydullah ibn Ya'lâ; 5071
- Ubeydullah ibn Yezîd; 5964
- Ubeydullah ibn Zahr; 1968, 3197, 5858, 6391, 6411, 6499
- Ubeyrik Ogulları; 1918, 1919, 1925
- Ubeyr ibn Meymûn; 4387
- Ucbu Zeneb; 5557
- el-Udvet'ül-Dünya; 3340
- el-Udvet'ül-Kusvâ; 3340
- Ufârid; 2981
- Uhayha; 359
- Uheyla ibn'ül-Culah; 1468
- Uhdûd; 5510, 6010, 8385, 8391, 8395, 8658, 8665
- Uhud; 129, 548, 1070, 1071, 1351, 1352, 1353, 1356, 1357, 1360, 1361, 1373, 1374, 1376, 1378, 1379, 1383, 1384, 1385, 1462, 1463, 1464, 1465, 1466, 1467, 1469, 1471, 1472, 1473, 1475, 2506, 2906, 2934, 3008, 3079, 3194, 3251, 3256, 3264, 3267, 3288, 3299, 3309, 3472, 3592, 3652, 3653, 4336, 4594, 4595, 4983, 6477, 6490, 6491, 6501, 6504, 6507, 6508, 7131, 7734, 7805, 7860, 7911, 8256
- Uhud Dağı; 1462, 7391
- Uhud Gazâsı; 2335
- Uhud Günü; 1385, 1387, 1388, 1389, 1390, 1391, 1392, 1393, 1394, 1397, 1399, 1403, 1415, 1416, 1418, 1419, 1422, 1437, 1438, 1442, 1443, 1445, 1446, 1447, 1448, 1449, 1452, 1453, 1457, 1459, 1460, 1461, 1474, 2451, 2456
- Ukâl; 4893
- Ukaydir ibn Abdulmelik el-Kindî; 3403
- Ukay; 3251
- Ukayl; 920, 1991, 5439, 8176, 8747
- Ukaylî; 1531, 7507
- Ukaysoğulları; 7272
- Ukâz; 121, 790, 791, 2694, 3715, 4358, 4381, 5483, 5485, 7260, 7366, 8136
- Ukbe; 865, 866, 1367, 4308, 7725
- Ukbe ibn Abd; 8455
- Ukbe ibn Amr; 6774, 6775
- Ukbe ibn Âmir; 497, 768, 801, 887, 909, 922, 1139, 1529, 1531, 1741, 1974, 2159, 2631, 2813, 3197, 3331, 3332, 3384, 3685, 4422, 4703, 6915, 7157, 7721, 8355, 8411, 8465, 8746, 8747, 8805, 8806, 8864
- Ukbe ibn Âmir el-Cühenî; 4519
- Ukbe ibn Ebu Âmir; 6764
- Ukbe ibn Ebu Hâkim; 7763

- Ukbe ibn Ebu Muayt; 2793, 3260, 3286, 4933, 4935, 6004, 6991, 7292
 Ukbe ibn Ebu Muyat kızı Ümmü Gülsüm; 7842
 Ukbe ibn Gazvân; 838, 839
 Ukbe ibn Mâlik el-Leys; 1788
 Ukbe ibn Mükerrrem; 1580
 Ukbe ibn Mükrim; 7459, 8566
 Ukbe ibn Râfi'; 5287
 Ukbe ibn Rebîa; 8301
 Ukbe ibn Sahbân; 3273, 6699
 Ukbe ibn Vessâc; 884
 Ukkâşe; 8323
 Ukkâşe el-Esedî; 1336
 Ukkâşe ibn Mihsen; 837, 838, 1335, 1336, 1338, 6958, 7696, 7697
 Ulûm'ul-Hadîs ve Mustalahuhu; XXVII
 Ulyâ ibn Ahmer; 561
 Umâre; 5534
 Umâre ibn Evs; 608
 Umâre ibn Ğarab; 875
 Umâre ibn Ğaziyye; 3671, 2269
 Umâre ibn Hazm; 6308, 6507
 Umâre ibn Ruveybe; 5283
 Ümeyr; 434, 1340, 1612, 3230, 3377, 3378
 Ümeyr ibn Abdülmelik; 4221
 Ümeyr ibn İshâk; 3314, 3337
 Ümeyr ibn Katâde; 1658
 Ümeyr ibn Halef; 3223
 Ümeyr ibn Hammam; 3371
 Ümeyr ibn Hânî; 335, 2681
 Ümeyr ibn Hişâm; 3376
 Ümeyr ibn Sa'd; 3573, 3574
 Ümeyr ibn Saîd; 449
 Ümeyr ibn Vehb; 3323, 3368
 Ümeyr oğlu Amr oğlu Yâley; 8146
 Umdet'ül-Kâfi'; 3528
 Umrân; 7693, 8541
 Umre; 900, 3223, 5473
 Umre bint Revâha; 2163
 Umre el-Kadiyye; 762
 Umret'ül-Kazâ; 6468, 7355, 7373, 7375
 Umret'ül-Hudeybiye; 7370
 Ummân; 2999, 3009, 4068, 4444, 4615, 5032, 5957, 6083, 6448, 7347, 7380
 Uneyze bint Ganm; 3016, 3017
 Upanîşâd; 4909
 Ur; 2700
 Ural; 4868
 Urâne; 781, 795
 Urânî; XI
 Uranûs; 245, 251, 7987
 Uranyum; 4765
 Urbino Rafael; 4808
 Ureyne Kabilesi; 2220
 Urfa; 781, 2800
 Urve; 117, 138, 455, 637, 706, 735, 779, 780, 893, 900, 906, 915, 956, 1170, 1367, 1387, 1446, 1550, 1576, 1707, 1751, 1752, 1999, 2150, 2884, 3297, 3305, 3306, 4146, 4154, 4416, 4647, 4650, 4683, 6115, 7124, 7367, 7768, 7805, 7840, 7842, 7844, 7846, 8164
 Urve ibn Ebu Ca'd; 3333
 Urve ibn Mes'ûd; 1548, 3422, 4649, 6731, 6953, 7147, 7320, 7321, 7360, 7361, 7366
 Urve ibn Mesrûk; 8493
 Urve ibn Muhammed; 1366
 Urve ibn Müderris; 793, 795
 Urve ibn Rûveym; 342, 3079
 Urve ibn Zübeyr; 496, 567, 710, 719, 732, 744, 779, 783, 839, 888, 893, 954, 1188, 1392, 1447, 1546, 1615, 1930, 1948, 2107, 2928, 2929, 3198, 3257, 3266, 3267, 3271, 3283, 3285, 3303, 3306, 3313, 3315, 3323, 3361, 3375, 3574, 3585, 3654, 3656, 3838, 3848, 4153, 4292, 4670, 4683, 4787, 4927, 5084, 5089, 5141, 5486, 5690, 5792, 6112, 6773, 6991, 7341, 7801, 7833, 7915, 8120, 8296, 8499, 8735
 Useyd; 2638, 7920
 Useyd ibn Âsım; 1125, 1577
 Useyd ibn Hudayr; 135, 875, 1712, 2158, 4226, 4946, 7912, 7916
 Useyd ibn Sa'ye; 1346
 Useyd ibn Zeyd; 1338
 Useyr ibn Amr; 1919
 Useyr ibn Urve; 1925
 Usfân; 3020, 3682, 6180, 7359, 7739
 Usfân Nâfi' ibn Abd'ül-Hâris; 7786
 Usûl-ü Fıkıh; 7893
 Usûl-ü Hadis; XXVII
 Utârid; 217, 245, 246, 251, 465, 649, 650, 652, 654, 1431, 4714, 5430, 7986, 7988, 8117, 8333
 el-Utâridî; 626, 952
 Utbe; 3431, 4877, 7533, 7538, 8051
 Utbe ibn Abdüsselâm; 7686, 7690
 Utbe ibn Abdüsselmâ; 2195, 4253, 5434, 5491, 6958
 Utbe ibn Âmir; 4307, 5061, 5066, 5067, 5160, 5161, 5433, 5536, 8108
 Utbe ibn Avd; 1339
 Utbe ibn Damre; 1753
 Utbe ibn Ebu Hâtım; 2387
 Utbe ibn Ebu Leheb; 2452, 6766, 7532
 Utbe ibn Ebu M: t; 3158, 352, 8699

Utbe ibn Ebu Vakkâs; 1393
 Utbe ibn Ğazvân; 836, 837, 6960, 7581
 Utbe ibn Mîrсед; 138
 Utbe ibn Nadr; 8095
 Utbe ibn Rabîa; 1683, 2637, 2954, 3019, 3176,
 3313, 3316, 3368, 3369, 3370, 3372, 3375,
 5434, 7026, 7027, 7028, 7029, 7147, 7527,
 8094, 8295, 8297
 Utbe kızı Fâtîma; 7851
 Utbe oğlu Utbe; 7793
 Uveymir; 5702
 Uyeyne; 412, 1869, 3198
 Uyeyne ibn Abdurrahmân; 8546
 Uyeyne ibn Bedr; 3518, 6500

Uyeyne ibn Hasan ibn Hazeyfe; 3197
 Uyeyne ibn Hazım ibn Bedr; 6477, 6511, 6570,
 6767
 Uyün el-Enbâ; 5429
 Uzak Doğu; 3417
 Uzak Doğu Tarihi; 3718
 Uzeyne (Edentas); 3713
 Hz. Uzeyr; 209, 399, 516, 873, 1033, 1034, 1150,
 1909, 1934, 2426, 2697, 2771, 2777, 3454,
 3455, 5386, 5387, 5388, 5389, 5935, 5995,
 6180, 6424, 6942, 7159, 7160, 7195, 8312
 Uzâz; 98, 892, 1385, 1386, 1390, 1930, 1935, 3172,
 3260, 3284, 3466, 4374, 5519, 5520, 6428,
 7296, 7542, 7543, 7544, 7545, 7563, 8525

— Ü —

Übeyy; 487, 488, 911, 998, 1002, 1171, 1192, 2607,
 7477
 Übeyy ibn Abbâs; 6583
 Übeyy ibn Halef; 1392, 1393, 3267, 6005, 6329,
 8294
 Übeyy ibn İyâs; 3231
 Übeyy ibn Kâ'b; XIV, 17, 18, 19, 25, 26, 116, 293,
 294, 306, 360, 521, 550, 818, 820, 887, 900,
 1368, 1531, 1591, 1594, 1625, 1630, 1704,
 1739, 1930, 2139, 2447, 2453, 2464, 2513,
 2680, 2722, 2923, 3041, 3065, 3136, 3192,
 3602, 3656, 3708, 3709, 3793, 3796, 4029,
 4129, 4253, 4288, 4595, 4621, 4654, 4662,
 4708, 4719, 4807, 4938, 5735, 5805, 5815,
 5852, 5897, 5898, 5900, 5903, 5914, 5917,
 5921, 5935, 5936, 5960, 6415, 6452, 6463,
 6471, 6473, 6565, 6568, 6569, 6586, 6587,
 6588, 6599, 6612, 6758, 6770, 6830, 7095,
 7185, 7196, 7357, 7359, 7459, 7556, 7690,
 7784, 7937, 7943, 7944, 7946, 7947, 7968,
 8319, 8320, 8321, 8410, 8387, 8497, 8506,
 8545, 8559, 8560, 8582, 8739, 8743, 8748,
 8756, 8803, 8804
 Übeyy ibn Kâ'b el-Kurazî; 6050
 Übeyy ibn Vehb; 6599
 Übeyye; 6330
 Üc ibn Unk; 2193, 2197, 2198, 3935
 Üftâde; 619
 Ükkulî; 2354
 Ükul Kabilesi; 2216, 2217
 Ülü'l-Azm; 2902, 3186, 5125, 5151, 7285
 Ümevi; 3257, 3259
 el-Ümevî; 7199

Ümeyye; 947, 963
 Ümeys kızı Esmâ; 8071
 Ümeyye; 3197, 4336, 4337, 4788
 Ümeyye Bint Abdullah; 1132, 1884, 1941
 Ümeyye Bint Şurahbil; 6560
 Ümeyye ibn Ebû Salt; 3161, 3362, 6770, 8286
 Ümeyye ibn Halef; 1611, 2793, 3363, 3367, 3372,
 3373, 3431, 7527, 8297, 8301, 8309
 Ümeyye ibn Bistâm; 1493
 Ümeyye ibn Hâlid; 5519, 8743
 Ümeyye ibn Kala'; 3494
 Ümeyye ibn Rebâh; 8339
 Ümeyye ibn Zeyd; 7960
 Ümeyye ibn Zeydoğulları; 3563, 3654
 Ümeyyeoğulları; 2530, 3654, 6415, 8538, 8539,
 8710
 Ümeyye oğlu Hilâl; 5834
 Ümeyye oğlu Safvân; 7844
 Ümit Burnu; 4182
 el-Ümm; 3551, 7462
 Ümmü Alâ; 7229, 7230, 7848
 Ümmü'd-Dehdâh; 970
 Ümmü'd-Derdâ; 137, 1333, 1530, 3236, 6413
 Ümm'ül-Fadl; 1185, 1186, 1615, 3384, 8227, 8713
 Ümmü Hişâm Bint Hârise; 7438
 Ümm'ül-Husayn; 1743
 Ümm'ül-Kitâb; 16, 20
 Ümm'ül-Kurâ; 16, 1308
 Ümmet-i Süryân; 5429
 Ümmî; 2, 319, 395
 Ümmü Abdullah; 5636
 Ümmü Atâ; 4785
 Ümmü Atıyye; 7848, 7852, 7853

Ümmü Bekr; 914
 Ümmü Cemîl; 4774, 8499, 8735, 8736
 Ümmü Enîs; 6595
 Ümmü Eymen; 7808
 Ümmü Eyyûb; 1545, 5804, 5805
 Ümmü Ferve; 952
 Ümmü Gülsüm; 5675, 6540, 6548
 Ümmü Gülsüm Bint Ukbe ibn Ebu Muayt; 8743
 Ümmü Habîbe; 940, 954, 1618, 1926, 5089, 6516, 6561, 6564, 7839, 7840, 8037
 Ümmü Hâkim; 8736
 Ümmühânî; 771, 772 4644, 4647, 4648, 4649, 4671, 4681, 6277, 6283, 6526, 6858, 8683
 Ümmü Humeyd; 5931
 Ümmü İmâre; 1473
 Ümmü İyâs; 5853
 Ümmü Kays; 6958
 Ümmü Kûce; 1576
 Ümmü Kürz el-Kâ'biye; 3838
 Ümmü Mehzûl; 5691
 Ümmü Muhabbe; 1065
 Ümmü Muhammed; 7124
 Ümmü Mübeşşir; 7345
 Ümmü'l-Mü'minîn; 7382
 Ümmü Rûmân; 5703, 5799, 5801, 5802, 6514, 7841
 Ümmü Sa'd; 1676, 6263, 7234
 Ümmü Sa'd bint Sa'd ibn Rebî'a; 1676
 Ümmü Sâlih; XI
 Ümmü Seleme; 36, 37, 66, 635, 734, 735, 741, 880, 881, 934, 940, 954, 1173, 1174, 1368, 1521, 1618, 1672, 1673, 1702, 1707, 1917, 2147, 3272, 3275, 3937, 4114, 5115, 5165, 5479,

5860, 5864, 5871, 5876, 5931, 6491, 6516, 6522, 6523, 6524, 6535, 6564, 6568, 6603, 6794, 7270, 7324, 7364, 7369, 7404, 7505, 7682, 7692, 7693, 7853, 7870, 7964, 8163, 8731
 Ümmü Selîm; 2453
 Ümmü Süleym; 1545, 6564, 6573
 Ümmü Şüreyk; 1996, 6566
 Ümmü Ubeydullah bint Sahr; 1611
 Ümmü Ya'kûb; 7809
 Ümmü Zerre; 876
 Ümmü Zeyd; 7408
 Üneyf el-İrâşi; 3583
 Üneys; 5686
 Ürdün; 357, 582, 982, 2643, 2769
 Ürdün Nehri; 1247
 Üreyb; 1062
 Ürvâ; 5889
 Üsâme; 325, 737, 794, 1300, 1403, 3304, 3390
 Üsâme ibn Şüreyk; 6413, 8037
 Üsâme ibn Yezîd; 1312, 1500
 Üsâme ibn Zeyd; 353, 496, 734, 943, 953, 1868, 1870, 1883, 1917, 2277, 2377, 2856, 3390, 3443, 3461, 3570, 5439, 5794, 6429, 6430, 6544, 6699, 6760, 7785, 8306, 8308, 8436, 8685, 8697
 Üseyr ibn Câbir; 5848
 Üsd el-Ğabî; 460
 Üsküdar; 3720
 Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi; XLVI
 Üveymir; 1924
 Üveys el-Hâris; 1265
 Üveys el-Kârânî; 8045, 8259

V —

Vaddâh; 1883
 Vâdi Fâtıma; 7384
 Vadi el-Akîk; 1446, 1473
 Vadi el-Kurâ; 116, 3014, 3308, 6087, 6287, 6501, 8541
 Vâdi Mağara; 3710
 Vâdiy'ül-Akîk; 1467
 Vâdiy'ül-Kanât; 1467
 Vâfi; 119, 120
 Vahhâb; 4726
 Vâhidî; 7045, 7239, 7242
 el-Vâhidî; XLVII, 956, 1630, 2554, 2706, 3238, 3452, 3150, 4051, 4054, 4055, 4056, 8184, 8478, 8551
 Vahidüddin Hân; 4766
 Vahşî; 1475, 2134

Vahşî ibn Harb; 5969
 Vahûh ibn Âmir; 1733
 Vaîd; 7579
 Vâil; 4877, 7545
 Vâil ibn Dâvûd; 506
 Vâil ibn Hacer; 122
 Vâiloğlu Âs; 8054
 Vâiloğulları; 1733
 Vâkia; 1342, 1455, 2673, 4387, 4446, 4778, 5000, 5162, 5406, 5438, 5525, 5943, 6384, 6692, 6793, 6802, 6884, 7016, 7136, 7298, 7446, 7514, 7515, 7528, 7671, 7672, 7673, 7677, 7721, 7715, 8112, 8202, 8322, 8436, 8551
 Vâkidî; 17, 138, 1393, 1394, 1467, 1892, 3340, 3341, 3342, 3343, 6504, 6505, 6506, 6507, 6508, 6509, 6572, 8661, 8664

Vâkid ibn Abdullah; 837, 838
 Vâkid ibn Abdullah el-Hanzali; 2638
 Vâkid ibn Vâkid el-Leysi; 1312
 Vâkif ibn Abdullah; 836
 Vâkıfoğulları; 3597
 Vâlibî; 1972, 2360, 2461, 2502, 2576, 2681, 2688
 el-Vâlibî; 6269
 Varaka ibn Nevfel; 118, 2797, 6224, 7274, 8522, 8527
 Varrâk; 1259
 Varşova; 4867
 Vâsık; 4972, 5081
 Vâsıl; 1545, 2092, 5092, 6040
 Vâsıl ibn Abd'ül-A'lâ; 7414
 Vâsıl ibn Ahdeb; 7479
 Vasile; 2497, 2500, 2501
 Vâsile ibn Eskâ; 711, 1791, 2820, 5928, 6521, 8465, 8545
 Vâsile ibn el-Eskarî; 137
 Vasil ibn Abdü'l-A'lâ; 8567
 Vasilye; 675
 Vâsıt; 792, 967, 7695
 el-Vâsıtî; 911, 2062, 4845
 Vâsıtlı; 346
 Vasiyaslar; 3718
 Vâzi; 7385
 Vedenta; 4909, 4910
 Vedd; 2712, 8118, 8120, 8122, 8123
 Vedîa; 7801
 Vedîa ibn Sâbit; 3563, 3577, 3654
 Vefâ'ül-Sefâ; 1465
 Vega Yıldızı; 7638
 Vehb; 2715, 3376, 4126, 4611, 4996, 7341, 7739
 Vehb ibn Abdullah el-Meâfiri; 7190
 Vehb ibn Bakıyye; 4609
 Vehb ibn Câbir; 6739
 Vehb ibn Cerîr; 3442, 4739
 Vehb ibn Ecdâ; 6596
 Vehb ibn İbrâhîm; 8690, 8698
 Vehb ibn Keysân; 23, 2471, 3210
 Vehb ibn Mâlik; 8462
 Vehb ibn Münebbih; 83, 206, 292, 293, 346, 348, 365, 382, 383, 384, 392, 393, 967, 977, 980, 987, 1033, 1259, 1262, 1288, 1507, 1984, 1985, 2199, 2422, 2526, 2528, 2529, 2701, 2878, 2924, 3044, 3165, 3190, 3741, 3903, 3906, 3965, 4073, 4242, 4243, 4433, 4575, 5062, 5073, 5080, 5082, 5120, 5121, 5126, 5130, 5132, 5133, 5204, 5205, 5206, 5207, 5240, 5247, 5359, 5362, 5634, 5662, 5955, 5956, 6085, 6149, 6150, 6153, 6155, 6167, 6180, 6211, 6225, 6424, 6557, 6558, 6631, 6632, 6643,

6645, 6705, 6726, 6728, 6730, 6802, 6806, 6828, 6829, 7196, 7203, 7825, 8038, 8270, 8396, 8312, 8360, 8382
 Vehb ibn Münebbih el-Yemmânî; 298
 Vehb ibn Ömer ibn Keysân; 5662
 Vehb ibn Süleymân; 4938, 5049, 6726
 Vehb ibn Ukbe; 2107
 Vehb ibn Übâde; 4715
 Vehb ibn Zeyd; 493
 Vehb es-Süvâi; 7580
 Vehhâb; 4852
 Vehhabî; 674, 675
 Vekî'; 114, 191, 322, 324, 545, 598, 649, 679, 684, 685, 786, 789, 791, 794, 801, 883, 1287, 1294, 1323, 1369, 1403, 1411, 1499, 1604, 1647, 1673, 1707, 1737, 1868, 1880, 1881, 1882, 1917, 1972, 1975, 2195, 2209, 2350, 2415, 2449, 2454, 2457, 2680, 2876, 2881, 2920, 3020, 3133, 3186, 3259, 3276, 3326, 3388, 3389, 3392, 3413, 3469, 3500, 3597, 3607, 3608, 3656, 3937, 3998, 4147, 4239, 4397, 4411, 4609, 4813, 4818, 5158, 5164, 5393, 5395, 5501, 5509, 5546, 5626, 6105, 6221, 6302, 6386, 6402, 6425, 6426, 7010, 7309, 7317, 7341, 7421, 7413, 7464, 7465, 7478, 7497, 7551, 7600, 7754, 7781, 7784, 7853, 7941, 7942, 8057, 8068, 8072, 8082, 8110, 8269, 8411, 8439, 8472, 8721, 8729, 8731, 8743, 8803
 Vekî' ibn Cerrâh; 967, 999, 1052, 1314, 1591, 1672
 Velîd; 702, 816, 865, 2495, 2533, 3336, 3369, 3446, 4877, 7160, 7793, 7811, 7842, 7905, 8051
 Velîd ibn Abdullah; 6834
 Velîd ibn Abdurrahmân; 137
 Velîd ibn Abdülmelik; 2530, 3021, 7580
 Velîd ibn Abdülmelik ibn Mervân; 3306
 Velîd ibn Atâ; 566
 Velîd ibn Cemî; 7183
 Velîd ibn Hâlid; 7925
 Velîd ibn Muğîre; 226, 563, 3176, 4413, 4416, 4488, 6013, 6014, 6849, 7147, 7148, 7159, 8094, 8095, 8297, 8301
 Velîd ibn Mûsâ; 2958
 Velîd ibn Müslim; 10, 335, 540, 795, 1175, 1876, 2062, 2220, 2224, 2451, 2699, 3171, 3272, 3413, 3959, 4802, 5159, 5163, 5381, 5389, 5969, 6654, 6760, 6958, 7273, 7342, 7460, 7521, 7625, 7858, 8066, 8525, 8586, 8804
 Velîd ibn Şuca; 6410
 Velîd ibn Ubâde; 7608, 8032
 Velîd ibn Ukbe; 460, 1399, 5848, 6592

Velîd
 Velîd
 Velîd
 Velîd
 Velîd
 Veliy
 5
 Venü
 Ventu
 Ventu
 Verda
 Verda
 Verda
 Verik

Water
 Watt;
 Weiz;
 Wels
 Wera
 Wigh
 Will

Yâfes
 Yâfes
 Yâgûs
 Yahov
 Yahû

19
 51
 87
 12
 12
 12
 13
 13
 15
 16
 17
 17
 28
 34
 34
 36
 53
 59
 Yahû

Velîd ibn Ukbe ibn Ebu Muayt; 7403, 7404
 Velîd ibn Utbe; 3370, 5434
 Velîd ibn el-Velîd; 1360
 Velîd ibn Yezîd; 7858
 Velîdoğlu Muğîre; 8183
 Veliyyullah Dehlevî; 1903, 5457, 5466, 5472, 5473, 5475
 Venûs; 4185
 Ventriculus; 4855
 Ventrikal; 4855
 Verdan; 7265, 7268
 Verîd; 7451, 7452
 Verîdan; 7265, 7268
 Verikân; 3079

Verkâ; 788, 789, 1070
 Verrâd; 6678
 Vesak; 3528
 el-Vesâik'ûs-Siyasiyye; 738, 6504
 el-Vesîle; 3596
 Vetîn; 7450
 Veyl; 397
 Veys ibn Ebu Süleym; 7787, 8691
 Viçli-Puçli; 56
 Vişnu; 1913
 Vişnu-Krişna; 3718
 Viyana; 4182, 4855
 Vüdd; 3003
 Vühcyb ibn Verd; 552, 5138, 5538, 5539, 7011

— W —

Waterlo; 4181
 Watt; 4865
 Weizsaker; 4171
 Wels (H.G.); 4176
 Weraîl; 4911, 4912
 Wîght; 4191
 Will Durant; 2566, 2782

William James; 4873
 Wilson; 5945
 Witmark; 851
 Wolf; 4182
 Wolf Messing; 4866
 Wolfram Eberhard; 3717, 3718

— Y —

Yâfes; 5379, 5080
 Yâfes ibn Nûh; 6331
 Yağûs; 3003
 Yahova; 56, 8785
 Yahûdî; XXXVII, 56, 116, 117, 139, 140, 185, 193, 205, 324, 326, 421, 426, 498, 505, 509, 516, 519, 526, 528, 529, 576, 579, 621, 676, 873, 874, 879, 881, 977, 978, 989, 1127, 1150, 1205, 1250, 1251, 1254, 1257, 1260, 1261, 1268, 1273, 1275, 1277, 1278, 1280, 1281, 1282, 1286, 1287, 1289, 1303, 1304, 1305, 1307, 1314, 1315, 1318, 1319, 1326, 1342, 1343, 1345, 1363, 1463, 1465, 1468, 1496, 1500, 1506, 1511, 1524, 1525, 1543, 1595, 1646, 1647, 1686, 1719, 1720, 1729, 1730, 1731, 1733, 1735, 1748, 1749, 1755, 1764, 1776, 1777, 2516, 2640, 2715, 2814, 2853, 2855, 2872, 2884, 3080, 3109, 3115, 3208, 3352, 3427, 3448, 3450, 3451, 3453, 3454, 3455, 3456, 3457, 3458, 3460, 3467, 3496, 3615, 3684, 3743, 3881, 4006, 4020, 5297, 5309, 5376, 5428, 5478, 5863, 5864, 5729, 5919, 5935, 6223, 7001, 7099, 7748
 Yahûdî Kabîlesi; 5789

Yahûdîler; 124, 154, 194, 209, 275, 321, 353, 363, 367, 372, 375, 387, 393, 397, 400, 401, 402, 404, 407, 416, 418, 423, 429, 430, 433, 435, 442, 467, 468, 470, 471, 480, 481, 483, 500, 501, 502, 504, 506, 507, 513, 514, 522, 523, 580, 597, 603, 613, 677, 681, 683, 692, 709, 819, 838, 875, 880, 1068, 1151, 1187, 1907, 1908, 1909, 1925, 1939, 1976, 1978, 1980, 1982, 1983, 1986, 3509, 7000, 7034, 7331, 7463, 7665, 7764, 7780, 7854, 7873, 7874, 7883, 7884, 7897, 8140, 8154, 8184
 Yahûdîlik; 4411, 4434, 4637, 4677, 4709, 4792, 4801, 4819, 4825, 4832, 4847, 4848, 4875, 4912, 4913, 4914, 4915, 4921, 4933, 4935, 4960, 4970, 4977, 5477, 7083
 Yahûdîlik Ansiklopedisi; 5477, 5479
 Yahyâ; 135, 211, 375, 399, 417, 487, 562, 868, 919, 1024, 1067, 1239, 1241, 1242, 1243, 1247, 1881, 1867, 1910, 1986, 1942, 1946, 2009, 2010, 2035, 2156, 2187, 2193, 2437, 2352, 2160, 2127, 2534, 2725, 3586, 3591, 3657, 3956, 4607, 4611, 4613, 4617, 4642, 4660, 8165
 Hz. Yahyâ; 5118, 5121, 5122, 5123, 5124, 5129, 5156, 5157, 5374, 5375, 5377, 5378, 5407,

5410, 5451, 6415, 6426, 6494, 6682, 7005,
7130, 7226, 7993, 8176
Yahyâ el-Bekkâ; 8338
Yahyâ el-Ca'de; 8579
Yahyâ el-Ansârî; 3549
Yahyâ el-Kattân; 545, 1671, 1743, 3333, 5687,
7097, 8110, 8538, 8812
Yahyâ ibn Abbâd; 1358, 1387, 1398
Yahyâ ibn Abbâd ibn Abdullah; 7659
Yahyâ ibn Abbâd ibn Abdullah ez-Zübeyr; 4242,
5796
Yahyâ ibn Abbâs ibn Abdullah ibn Zübeyr; 3314,
3318
Yahyâ ibn Abdek el-Kazvîni; 1741, 4398, 6792
Yahyâ ibn Abdullah; 1360, 4288, 8524, 8583,
8688, 8689
Yahyâ ibn Abdurrahîm el-Müzenî; 2556
Yahyâ ibn Abdülbâkî; 4731, 6410
Yahyâ ibn Abdülhamîd; 6592, 6902, 7665
Yahyâ ibn Âdem; 1286, 1591, 3656, 3681, 4422,
5058, 5652, 6191, 6863, 7372, 7497, 7532,
7538, 7857, 7885, 7913, 8465
Yahyâ ibn Amr; 5391, 6873
Yahyâ ibn el-Bezzâr; 3412, 3979
Yahyâ ibn Bişr; 789
Yahyâ ibn Bûkeyr; 447, 1377, 3590, 4618, 4807,
5092, 5093, 7582, 7936
Yahyâ ibn Câbir; 2536
Yahyâ ibn Ca'de ibn Hübeyre; 1311, 3997
Yahyâ ibn Cezzâr; 5848, 8690
Yahyâ ibn Dâvûd el-Vâsitî; 5509
Yahyâ ibn Ebu Bûkeyr; 447, 3186, 3248
Yahyâ ibn Ebu Kesîr; 774, 778, 1610, 1635, 3838,
4149, 5196, 5887, 5965, 6339, 7958, 7694,
8069, 8112, 8176
Yahyâ ibn Ebu Tâlib; 388, 7760, 7808
Yahya ibn Esîd; 5991
Yahyâ ibn Eyyûb; 447, 540, 541, 6550, 6616, 8171,
8323, 8503
Yahyâ ibn Gıylân; 1286, 1533, 2631, 5931, 7425
Yahyâ ibn Habîb ibn Arabî; 2867
Yahyâ ibn Hâkim; 511
Yahyâ ibn Halef; 4320
Yahyâ ibn Hammâd; 5702, 6948
Yahyâ ibn Hamza; 8339, 8355
Yahyâ ibn Hânî; 6639
Yahyâ ibn el-Humânî; 2868
Yahyâ ibn İbrâhîm; 6711, 7819
Yahyâ ibn İbrâhîm el-Mes'ûdî; 1731
Yahyâ ibn İsâ; 6221
Yahyâ ibn İshâk; 636, 955, 1529, 1680, 1758,
2454, 5411, 6226, 6551, 6588, 7265, 7629

7752, 8742, 4359
Yahyâ ibn Kesîr; 229, 1246, 7857, 7858
Yahyâ ibn Kumta; 607
Yahyâ ibn Maîn; XXVI, 1002, 1395, 1882, 1920,
2042, 2529, 3019, 3163, 3312, 5197, 6953,
7982, 5660
Yahyâ ibn Muğîre Ebu Seleme; 1003
Yahyâ ibn Muallâ ibn Mansûr; 1071
Yahyâ ibn Muâz er-Râzî; 8038, 8039
Yahyâ ibn Muhammed; 4314, 6707
Yahyâ ibn Muhammed ibn Seken; 4415
Yahyâ ibn Muhtâr; 6037
Yahyâ ibn Mûsâ; 1941, 6553
Yahyâ ibn Musâ el-Belhî; 7608
Yahyâ ibn Nadr; 355, 2651
Yahyâ ibn Nasr el-Havlânî; 5680
Yahyâ ibn Asmân; 1336, 6697, 8472
Yahyâ ibn Osmân ibn Sâlih; 922
Yahyâ ibn Rabîa; 5390
Yahyâ ibn Rabîa es-San'ânî; 6159
Yahyâ ibn Râfî; 353, 5201, 7665, 8117, 8376, 4214,
7449
Yahyâ ibn Yahya ibn Sa'd; 7236
Yahyâ ibn Saïd; 10, 17, 773, 777, 893, 910, 915,
958, 984, 1071, 1193, 1285, 1339, 1341, 1348,
1408, 1573, 1574, 1636, 1877, 1975, 2090,
2186, 2357, 2453, 2418, 1882, 3094, 3102,
3275, 3333, 3500, 4696, 4723, 4811, 5098,
5123, 5138, 5556, 6342, 6354, 6401, 6553,
7011, 7529, 7811, 7938, 7963, 8065, 8543,
4154, 5701, 6106, 6159
Yahyâ ibn Saïd el-Ansârî; 1701
Yahyâ ibn Saïd el-Kattân; 884, 1243, 1394, 1712,
3589, 5898, 6229, 7126, 7413
Yahyâ ibn Saïd el-Kattâr; 1366
Yahyâ ibn Seleme; 4710
Yahyâ ibn Sellâm; XIV, XIV
Yahyâ ibn Süleym; 7053
Yahyâ ibn Süleymân; 2158, 3440, 6425, 7269
Yahyâ ibn Talha; 8, 7191
Yahyâ ibn Urve; 6991
Yahyâ ibn Üsâme; 8308
Yahyâ ibn Ümeyye; 1885, 5441
Yahyâ ibn Vâhid; 2814
Yahyâ ibn Vessâb; 2089
Yahyâ ibn Ya'mur; 6329
Yahyâ ibn Yahyâ; 19, 562, 956, 1882, 2890, 7342,
7391, 7411, 8807
Yahyâ ibn Yahyâ et-Temîmî; 6581
Yahyâ ibn Ya'mer; 435, 1167, 1576, 2411, 2511,
2727, 2871
Yahyâ ibn Yemân; 3068

[illegible]

- Yahyâ ibn Zekerriyyâ; 6570
 Yahyâ ibn Zeyd el-Hadramî; 1736
 Yahyâ ibn Ziyâd el-Ferrâ; 7724
 Yahyâ ibn Ziyâd el-Hârisi; 8045
 Ya'kûb; 45, 318, 332, 333, 541, 1268, 1293, 1294, 1303, 1304, 1305, 1423, 1659, 1668, 1684, 1712, 1868, 1907, 1923, 1927, 1986, 1988, 1991, 1999, 2022, 2037, 2038, 2073, 2104, 2106, 2136, 2145, 2151, 2152, 2176, 2177, 2183, 2191, 2349, 2416, 2419, 2515, 2715, 2717, 2725, 2726, 2727, 2729, 2760, 2885, 2956, 3099, 3314, 3504, 7490, 7581, 7719, 7756, 7769, 7843, 7847, 7886, 7961, 8103, 8159, 8173
 Hz. Ya'kûb; 427, 428, 491, 503, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 581, 582, 583, 613, 801, 880, 993, 1149, 1196, 3863, 3964, 3966, 4018, 4034, 4035, 4036, 4039, 4040, 4042, 4050, 4056, 4069, 4070, 4109, 4112, 4113, 4114, 4116, 4117, 4121, 4122, 4124, 4125, 4126, 4127, 4130, 4131, 4133, 4134, 4135, 4136, 4139, 4142, 4143, 4151, 4433, 4622, 4916, 4926, 5056, 5085, 5116, 5117, 5118, 5119, 5136, 5149, 5150, 5156, 5157, 5171, 5227, 5349, 5350, 5351, 5362, 5380, 5516, 5692, 5800, 5801, 6278, 6280, 6281, 6332, 6355, 6586, 6818, 6821, 7183, 7185 7229, 7413, 7438, 7477, 7478, 7549, 7616, 7617, 8785
 Ya'kûb el-İskâfî; 6332
 Ya'kûb ibn Abdullah el-Eş'arî; 5660
 Ya'kûb ibn Abdurrahmân; 6706, 6950
 Ya'kûb ibn Âsım ibn Urve ibn Mes'ûd; 6953
 Ya'kûb ibn Hümejd ibn Kâsibi; 906
 Ya'kûb ibn İbrâhım; 9, 10, 328, 433, 487, 733, 771, 882, 908, 912, 1665, 1667, 1668, 1675, 1676, 2958, 3048, 3690, 4412, 4622, 5152, 5258, 6303, 6450, 6468, 6684, 6764, 6773, 7106, 7236, 7473, 7540, 7583, 7957, 7977, 8204, 8370, 8462, 8502, 8570, 8663, 8696, 8697, 8806
 Ya'kûb ibn İbrâhım ibn Kesir; 7813
 Ya'kûb ibn İshâk ibn İbrâhım; 3043
 Ya'kûb ibn Kâb el-Antâkî; 5861
 Ya'kûb ibn Muğire ibn Ahnes ibn Şüreyk; 4382
 Ya'kûb ibn Muhammed ez-Zührî; 7803
 Ya'kûb ibn Süfyan; 3386, 4290
 Ya'kûb ibn Şeybe; XIX
 Ya'kûb ibn Ukbe; 8052
 Ya'kûb ibn Utbe; 2837, 8662, 8868
 Ya'kûb ibn Utbe ibn Muğire ibn el-Ahnes; 4652
 Ya'kûb ibn Übeyde; 7299
 Ya'kûbî; 1151, 7383
 Ya'kûbiler; 2005, 2170, 2181, 5141
 Ya'kûbî Mezhebi; 2183, 2030
 Ya'kûbiyye; 2013, 2063, 2178, 2425, 2426
 Ya'kûboğulları; 5116, 5117, 5118
 Ya'lâ; 5026, 5027
 Ya'lâ ibn Atâ; 487, 607, 3161, 3444, 4149, 7059
 Ya'lâ ibn Mehdî; 1573
 Ya'lâ ibn Mürre; 1363
 Ya'lâ ibn Müslim; 3326
 Ya'lâ ibn Semmâk; 6413
 Ya'lâ ibn Ubeyd; 1688, 2676, 2798, 5995, 6041, 6249, 7106
 Ya'lâ ibn Umeyye; 773, 1880, 2452
 Yale Üniversitesi; 4867
 Yâm; 3927, 3932
 Yamato; 3717
 Ya'mer; 7858
 Yâmiroğulları; 7801
 Yâmir ibn Umeyr ibn Kâ'b; 7801
 Ya'mur; 7762
 Ya'mur ibn Bişr; 6048
 Yanbû; 3224, 3338, 7380
 Ya'rûb; 1542
 Yâsîn; 92, 104, 133, 386, 516, 647, 743, 1721, 2579, 2609, 2696, 2739, 2740, 2752, 2760, 2761, 2831, 2848, 2579, 2994, 3259, 3284, 3300, 4405, 4408, 4427, 4431, 4513, 4518, 4700, 5013, 5014, 5016, 5146, 5166, 5193, 5311, 5316, 5325, 5377, 5417, 5500, 5626, 5632, 5659, 5663, 5981, 6029, 6032, 6055, 6094, 6104, 6114, 6157, 6226, 6228, 6340, 6348, 6420, 6458, 6556, 6628, 6630, 7018, 7053, 7438, 7444, 7480, 7554, 7598, 7621, 7623, 7627, 7701, 7982, 7987, 8079, 8112, 8202, 8231, 8285, 8787
 Yâ'sîn Ashabı; 6009
 Yaşar Kandemir; XXVII
 El-Yavâkit ve'l Cevâhir; 722
 Ye'cûc; 567, 1993, 1998, 2000, 2001, 2022, 3186, 4637, 6177, 7181, 8171
 Yed-i Beyzâ; 817
 Yedîd ibn Keysân; 6229
 Yeğus; 2712, 8118, 8119, 8120, 8122, 8123
 Yehûd; 330
 Yeksûm; 8664
 Yemâme; 66, 139, 3372, 3381, 3384, 3701, 5472, 6009, 6732, 7380, 7478
 Yemâmî; 1726
 Yemâmeli Müseylime; 65
 Yemân; 1387, 2507, 2610, 2837, 2916, 3007, 3009
 el-Yemânî; 542, 800
 Yemân ibn Muğire; 8566
 Yemân ibn Vessâb; 8717

- Yemen; 4, 82, 292, 337, 365, 564, 715, 1265, 1269, 1377, 1407, 1535, 1621, 1660, 1722, 1817, 3161, 3339, 3518, 3535, 3537, 3547, 3548, 3551, 3600, 3701, 3713, 3719, 3902, 3906, 4155, 4582, 4657, 5064, 5066, 5075, 5112, 5300, 5537, 5957, 6082, 6141, 6150, 6180, 6287, 6457, 6558, 6639, 6640, 6642, 6647, 6970, 7006, 7033, 7194, 7195, 7255, 7258, 7259, 7375, 7380, 7384, 7396, 7544, 7567, 7739, 7839, 7938, 8063, 8258, 8307, 8309, 8384, 8385, 8449, 8664, 8672
- Yemenliler; 7544
- Yemen Ahâlîsi; 5300
- Yemen Denizi; 6027
- Yemen Direği; 563
- El-Yemmânî; 298
- Yengeç Burcu; 6038
- Yeni Cami; 6510
- Yeni Zelanda; 2681, 4171
- el-Yerbû; 836, 4722
- Yeremyâ; 1908
- Yerfâ; 7807
- Yermûk; 6, 1354, 2877, 3461, 7494, 7813
- Yermûk Günü; 1308, 5072
- Yeruşalim; 4914
- Yesera ibn Safrân el-Lahmî; 7396
- Yessâr; 10, 2219
- Yesrâ; 6205
- Yesrib; XXXVI, XXXVII, 1465, 1605, 3221, 3315, 3362, 3364, 3368, 5395, 5510, 7375, 7377, 7919
- Yesrib Ahâlîsi; 5510
- Yesrib ibn Abil ibn Mehlâbi ibn Üsibn Amlâk ibn Lâvezibn İrem ibn Jam ibn Nuh; 6483
- Yesû; 357, 2180
- Yeşkurî; 1883, 1895
- Yeşilay; 859
- Yûk; 8118, 8119, 8120, 8122, 8123
- Yevm el-Buâs; 3712
- Yevm el-Bessûs; 3712
- Yevm ed-Dâhis ve'l-Ğabrâ; 3712
- Yevm'üz-Zahme; 3283
- Yezdad; 7236, 6450
- Yezdân; 2554
- Yezdigerd; 3720
- Yezducurd; 8608
- Yezîd; 90, 635, 718, 953, 969, 970, 1052, 1265, 1368, 1372, 1687, 1695, 1723, 1878, 1881, 1883, 1895, 1970, 1991, 1993, 2039, 2106, 2088, 2134, 2133, 2196, 2271, 2218, 2415, 2418, 2425, 2429, 2454, 2459, 2463, 2411, 2472, 2855, 2884, 3471, 3576, 3581, 3651, 4222, 4257, 4414, 4571, 4884, 4921, 5000, 5697, 6105, 6499, 6770, 7000, 7139, 7251, 7343, 7342, 7509, 7513, 7528, 7692, 7811, 7909, 7940
- Yezîdi; 45
- Yezîd Abdülmelik ibn Mervân; 940
- Yezîd el-Cu'fî; 5559
- Yezîd er-Reşk; 6789
- Yezîd ibn Abdîrabihi; 136, 3965, 4432, 4811, 5969, 6316, 7723
- Yezîd ibn Abdullah; 1248, 3309, 7853, 7861
- Yezîd ibn Abdullah ibn Arîb; 3333
- Yezîd ibn Abdullah ibn el-Hâd; 1186
- Yezîd ibn Abdullah ibn Kusayt; 6115
- Yezîd ibn Abdurrahmân; 927, 1198
- Yezîd ibn Abdülazîz; 6664
- Yezîd ibn Ahnes; 1339
- Yezîd ibn Âmir es-Sûvâi; 3447
- Yezîd ibn Asamm; 1363, 6408
- Yezîd ibn Âsim; 6969
- Yezîd ibn Bâbenûs; 5544
- Yezîd ibn Bahîlî; 6097
- Yezîd ibn Dirhem; 5015, 5237, 5306, 5441
- Yezîd ibn Erbân; 4706
- Yezîd ibn Ebu Habîb; 768, 1620, 1701, 1702, 3274, 3313, 8158
- Yezîd ibn Ebu Hâkim; 907
- Yezîd ibn Ebu Hâlid; 768
- Yezîd ibn Ebu Hâtîm; 4629
- Yezîd ibn Ebu Hubeyb; 3264, 6967
- Yezîd ibn Ebu Mâlik; 5255
- Yezîd ibn Ebu Meryem; 6355, 7460, 8319
- Yezîd ibn Ebu Süfyân; 1354
- Yezîd ibn Ebu Ziyad; 438, 791, 3261, 5281
- Yezîd ibn Esîd; 3443, 3447
- Yezîd ibn el-Esved; 137
- Yezîd ibn Hâlid; 50
- Yezîd ibn Harb; 6581
- Yezîd ibn Hârûn; 16, 340, 376, 636, 715, 939, 1055, 2725, 2859, 2867, 2929, 3014, 3044, 3171, 3186, 3268, 3441, 3903, 3937, 4729, 5072, 5118, 5255, 5493, 5699, 6179, 6491, 6583, 6941, 7059, 7099, 7100, 7298, 7299, 7305, 7416, 7695, 7770, 7844, 8285, 8413, 8447, 8486, 8500, 8548, 8569, 8746
- Yezîd ibn Hârûn Ebu Hureyre; 1311
- Yezîd ibn Hüzmûz; 3312
- Yezîd ibn Husayn; 1609
- Yezîd ibn İyâz; 5098
- Yezîd ibn Kâ'b; 5391
- Yezîd ibn Keysân; 8585
- Yezîd ibn Kusayt; 943, 4394

- Yezîd ibn Meysere; 5358, 5359
 Yezîd ibn Muâviye; 565, 1613, 4571, 6279, 6280, 8440
 Yezîd ibn Muhammed; 3709, 5165
 Yezîd ibn Mübârek; 3070
 Yezîd ibn Mühelleb; 8120
 Yezîd ibn Nu'mân; 3375, 7804
 Yezîd er-Rakkâşî; 338, 3003, 3591, 4072, 4143, 5240, 6861, 7675, 8318
 Yezîd ibn Rûmân; 839, 887, 888, 3248, 3257, 3268, 4416, 6148, 6149, 6150, 7261, 7405, 7800
 Yezîd ibn Salih; 8509
 Yezîd ibn Seken; 899, 1003
 Yezîd ibn Semure; 4821
 Yezîd ibn Sinân; 3135
 Yezîd ibn Sinan el-Basrî; 6515, 6947
 Yezîd en-Nahvî; 430, 1607
 Yezîd ibn Talk; 886
 Yezîd ibn Yezîd; 10
 Yezîd ibn Yüsey; 3252
 Yezîd ibn Ziyâd; 6478, 6721, 7028, 7098, 7192, 8053, 8382
 Yezîd ibn Zuttamâme; 8470
 Yezîd ibn Zürey; 277, 920, 1128, 1547, 3995, 4241, 5301
 Yezîd Kızı Esmâ; 8056
 Yıldırım; 4676
 Yisahroğulları; 2166
 Yugoslavya; 3430, 3807, 3808
 Yuhannâ; 2011, 2022, 6726
 Yuhannâ ibn D'obah; 3403
 Yuhannes; 1265, 1986
 Yûnân; 56, 127, 244, 253, 671, 674, 1078, 1597, 1648, 2591, 2642, 3115, 3718, 3881, 4447, 4905, 4907, 4911, 4912, 4915, 5062, 5068, 5429, 5577, 6331, 7038
 Yunanca; 3721
 Yûnânîler; 8139
 Yunanlılar; 2190, 7873
 Yunanistan; 709, 3714
 Yunan Filozofları; 8150
 Yunan Kilisesi; 2033
 Yûnus; 2, 16, 106, 158, 223, 230, 239, 281, 359, 363, 365, 399, 446, 520, 538, 551, 1363, 1348, 1535, 1586, 1590, 1669, 1705, 1920, 1948, 1991, 1992, 1973, 2037, 2038, 2082, 2130, 2189, 2218, 2199, 2355, 2356, 2364, 2411, 2440, 2444, 2608, 2632, 2674, 2680, 2709, 2724, 2725, 2730, 2740, 2754, 2794, 2841, 2843, 2858, 2885, 2886, 2945, 2996, 3113, 3180, 3197, 3210, 3229, 3247, 3272, 3300, 3380, 3438, 3518, 3524, 3670, 3796, 3838, 3883, 3884, 3885, 3996, 4147, 4381, 4409, 4434, 4497, 4501, 4518, 4573, 4587, 4596, 4610, 4620, 4698, 4700, 4722, 4798, 4811, 4880, 4882, 4927, 4941, 4956, 4992, 2993, 4995, 5862, 6001, 6267, 5827, 5974, 6032, 6054, 6072, 6084, 6100, 6101, 6110, 6186, 6223, 7375, 7422, 7058, 7709, 7845, 7942, 7956, 7979, 8034, 8102, 8181
 Yûnus (A.S.); 620, 635, 699, 804, 879, 880, 932, 950, 952, 1007, 1118, 1129, 3038, 5016, 5017, 5056, 5071, 5097, 5152, 5153, 6312, 6383, 6418, 6443, 6827
 Yûnus (süre); 617, 784, 1172, 1199, 1523, 2806, 3038, 3084, 5214, 5248, 5288, 5294, 5367, 5386, 5401, 5529, 5531, 6556, 6563, 6627, 6655, 6683, 6721, 6722, 6730, 6740, 6761, 6844, 7020, 7072, 7082, 7092, 7184, 7189, 7264, 7286, 7294, 7461, 7529, 7438, 7441, 7584, 7622, 7652, 7662, 7724, 7825, 7928, 8118, 8121, 8200, 8235, 8373, 8479, 8629, 8723, 8757
 Yûnus ibn Abd'ül-a'lâ; 12, 353, 412, 503, 515, 530, 578, 719, 776, 783, 789, 893, 907, 1060, 1245, 1529, 1661, 1752, 1753, 2535, 2681, 3132, 3134, 3198, 3306, 3311, 3320, 3331, 3689, 4154, 4696, 5154, 5278, 5361, 5526, 5814, 6208, 6395, 6478, 6600, 6614, 6653, 6640, 6649, 6664, 6678, 6705, 6724, 6760, 6814, 6815, 6822, 6828, 6829, 6830, 6880, 6886, 7170, 7313, 7691, 7747, 8124, 8277, 8329, 8452, 8489, 8492, 8507, 8508, 8525, 8567, 8540, 8578, 8662
 Yûnus ibn Bükeyr; 1393, 3283, 3384, 3576, 5381, 6480, 6491, 7364, 7375, 7658, 7801, 7912
 Yûnus ibn Ebu lshâk; 5703, 8330
 Yûnus ibn Habbâb; 7140
 Yûnus ibn Habîb; 949, 1118, 1344, 1699, 5519, 5559, 6125
 Yûnus ibn Hâris; 3655
 Yûnus ibn Hattâb; 6584
 Yûnus ibn Mettâ; 3081, 5123, 5367, 5369, 5370
 Yûnus ibn Meysere; 1044, 3709
 Yûnus ibn Muhammed; 324, 599, 1120, 3435, 4317, 4318, 4709, 4721, 6550, 6585, 7582, 7719, 7725, 8025
 Yûnus ibn Muhammed ibn Fudâle el-Ansârî; 1696
 Yûnus ibn Müebbed; 2679
 Yûnus ibn Süleym; 5544
 Yûnus ibn Übeyd; 5856, 6415, 7177, 7726, 8462, 8509
 Yûnus Vehbi Yavuz; 3485, 3559, 3650

Yûnus ibn Yezîd; 542, 920, 6603

Yûnus ibn Yezid el-Eyîlî; 7263

Yûnus ibn Ziyâd; 7216

Yûnus Kavmî; 5367

Yûsuf; 33, 107, 144, 162, 1251, 1360, 1423, 1801,

1843, 2725, 2799, 2807, 2834, 2836, 2902,

3600, 3863, 3905, 4018, 4033, 4034, 4035,

4036, 4037, 4038, 4039, 4040, 4041, 4042,

4043, 4044, 4045, 4047, 4049, 4050, 4051,

4052, 4053, 4054, 4055, 4057, 4058, 4059,

4060, 4061, 4062, 4063, 4064, 4065, 4066,

4067, 4068, 4069, 4070, 4071, 4072, 4073,

4074, 4075, 4084, 4089, 4090, 4091, 4092,

4093, 4095, 4106, 4107, 4108, 4109, 4110, 4112,

4116, 4118, 4119, 4120, 4121, 4122, 4123, 4124,

4125, 4126, 4127, 4128, 4129, 4130, 4131, 4132,

4134, 4135, 4136, 4137, 4139, 4140, 4141, 4142,

4043, 4144, 4501, 4585, 4607, 4611, 4613,

4627, 4642, 4634, 4666, 4680, 4824, 4956

Yûsuf (sûre); 1412, 1423, 1506, 1509, 5037, 5131,

5216, 5297, 5307, 5311, 5662, 5795, 5800,

5995, 6055, 6192, 6206, 6657, 6794, 7273,

7413, 7438, 7477, 7748, 8173, 8553

Hız. Yûsuf; 1876, 1975, 2038, 2055, 2073, 2191,

2885, 3099, 5036, 5128, 5130, 5149, 5150,

5157, 5216, 5227, 5376, 5795, 5800, 6066,

6067, 6220, 6281, 6355, 6793, 6818, 6994,

6995, 7110, 7180, 7413, 7421, 7616, 7617, 7696,

7993

Yûsuf en-Neccâr; 5129

Yûsuf ibn Abdullah; 7232

Yûsuf ibn Adiyy; 7033

Yûsuf ibn Esbât; 8044

Yûsuf ibn Hakem; 710

Yûsuf ibn İsmâ el-Mervezî; 26

Yûsuf ibn Mâhek; 7252

Yûsuf ibn Mihrân; 74, 6819, 7097

Yûsuf ibn Mûsâ; 3590, 4707, 6302, 6767, 7175, 7775

Yûsuf ibn Sâd; 5387, 8385, 8538, 8795

Yûsuf ibn Selmân; 542

Yûsuf ibn Teyrah; 6208

Yûsuf İbrâymoğulları; 2166, 2167

Yûsuf el-Kardâvî; 2121, 2139, 2143, 3557, 3627, 3631, 3634, 3636

Yûsuf Sıbtı; 2166

Yûşa'; 350, 357, 399, 1976, 2166, 2193, 2194,

5021, 5022, 5024, 5025, 5026, 5036, 5037,

5039, 5059

Yûşa ibn Nûn; 338, 977, 2196, 2197, 2199, 3163,

3881, 4108, 6068, 6069, 6734, 8540

Yûsey'el-Kindî; 1966

— Z —

Zâbit; 8043

Zâd el-Mesîr fî ilm'it-Tefsîr; XLVI, 3988, 8159

Zâd'ül-Meâd; 3347, 3351, 3362, 8532, 8773

Zafer Câmîi; 6507, 6509

Zâhidi; 7892, 7902

Zahîre; 66

ez-Zâhiret'ül-Burhâniyye; 6509

Zâhiri; 1886, 1897, 3449

Zâhiriler; 1888, 2091, 2272, 2286, 2290, 2292

Zâhirî Mezhebi; 5707, 5709, 5710, 5711, 5712,

5714, 5717, 5718, 5719, 5720, 5725, 5731,

5732, 5736, 5737, 5741, 5749, 5750, 5751,

5752, 5753, 5754, 5758, 5759, 5760, 5761,

5763, 5765, 5767, 5770, 5772

Zahrânî; 7272

Zâide; 1706, 5396, 7791

Zakkûm; 401, 4787, 4788, 6802

Zâmâşerî; 45, 63, 92, 152, 436, 1300, 1331, 1627,

1957, 2139, 2404, 3150, 6232, 6745, 7451,

7488, 8276, 8475

Zamâşerî Mahmud ibn Ömer; XLVII

Zâriyât; 293, 520, 2578, 2800, 3022, 5286, 5307,

5423, 5535, 5566, 5595, 6038, 6384, 6629,

6736, 6821, 6833, 6857, 6989, 7442, 7443,

7488, 8108, 8446, 8470, 8486

Zât'ül-Ceyş; 1712

Zât'e-Envât; 3074

Zât'ül-Talah; 3399

Zât'ür-Rikâ; 6501

Zâ'zân; 1694, 1739, 4712, 4718

Zebânîler; 7310, 7655, 8183

Zebbân; 7553

Zebedânî; 6167

Zeberkân; 953, 954

Zebîdî; 6653

Zebîlan Sıbtı; 2166

Zebîlahoğulları; 2166

Zebul; 2167

Zebûr; 18, 47, 138, 364, 365, 578, 2037, 2038,

2040, 2139, 2422, 2429, 2832, 2838, 4247,

4299, 4461, 4502, 4781, 5296, 5356, 5393,

5394, 5395, 6007, 6099, 6130, 6632, 6858,

7898, 8746

Zeccâc; 83, 2653, 2701, 2714, 2744, 2960, 3141,

- 4382, 5309, 5564, 5903, 5918, 5919, 7185,
7239, 8195, 8403, 8473, 8474, 8478
Zefrân; 3249
Zehdem el-Cermî; 4731
Zehebî; XI, 885, 2039, 3848
Zehvân; 5876
Hz. Zekeriyâ; 211, 375, 399, 503, 1239, 1240,
1241, 1242, 1243, 1244, 1246, 1247, 1248,
2009, 2010, 2038, 2145, 2349, 2350, 2356,
2725, 3956, 4642, 5115, 5116, 5117, 5119, 5120,
5121, 5122, 5123, 5124, 5128, 5129, 5130, 5156,
5157, 5184, 5374, 5375, 5376, 5377, 7005,
7192, 7822
Zekeriyâ ibn Adiyy; 1582, 1660, 3262, 3518
Zekeriyâ ibn Ebân; 8689
Zekeriyâ ibn Hibbân; 6654
Zekeriyâ ibn İshâk; 7549
Zekeriyâ ibn İshâk el-Mehdî; 6516
Zekeriyâ ibn Manzûr; 7148
Zekeriyâ ibn Yahyâ; 906, 2494, 6564, 7197, 7904,
7946, 8425, 8540, 8729
Zekeriyâ ibn Yahyâ ed-Darîr; 1192
Zekeriyâ ibn Yahyâ ibn Ebân; 7658
Zekeriyâ ibn Yahyâ el-Vâsîtî; 6117
Zekeriyâ ibn Yahyâ es-Sâci; 4223
Zelîha; 4046, 4058
Zekeriyâ ibn Zelzele; 5202
Zem'a; 4877, 5584
Zem'a ibn Esved; 3316, 3362
Zem'a ibn Sâlih; 793, 2075, 7149
Zem'a kızı Sevde; 7959
Zemzem; 554, 556, 4676, 7607
Zenan; 2183
el-Zencî; 885
Zengibâr; 3462
Zenim; 8058
Zenûbya; 3713
Zerdüş; 1976, 2773, 2775, 2776, 4905, 4911, 8677
Zerdüşî; 3719, 3720
Zerkâ; 7538
Zerkânî; XI
Zeria; 5171
Zerr; 7010, 8136, 8545
Zerr ibn Abdullah el-Hemedâni; 6980
Zerr ibn Hübey; 954
Zerr ibn Hudeyc; 7968
Zervân; 2775, 2776, 8812
Zervanîler; 2775
Zevbea; 7261, 7268, 8136
Zevrâ; 7887, 7888, 7889
Zeyc; 749
Zeyd; 32, 338, 1265, 1619, 1843, 1899, 2003, 2081,
2082, 2088, 2158, 2190, 2347, 2440, 2452,
2462, 2549, 2567, 2681, 3005, 3072, 3263,
3528, 3530, 3532, 3759, 4357, 5687, 5760,
5902, 7100, 7378, 7402, 7412
Zeydî; 87, 5707, 5708, 5710, 5711, 5712, 5717,
5718, 5720, 5722, 5723, 5724, 5725, 5727,
5734, 5736, 5737, 5740, 5741, 5743, 5744,
5746, 5749, 5750, 5751, 5752, 5754, 5756,
5759, 5760, 5763, 5764, 5765, 5766, 5767,
5769, 5772
Zeyd el-Hayrî; 3518
Zeyd ibn Abbâd; 8192
Zeyd ibn Abbâs; 8192
Zeyd ibn Ahram; 3998, 7002
Zeyd ibn Ali; 75, 537, 2929, 8810
Zeyd ibn Amr; 117, 6905
Zeyd ibn Cârîye; 3654
Zeyd ibn Cüd'an; 3175
Zeyd ibn Ebu Evfâ; 4398, 6682, 6792
Zeyd ibn Erkam; 958, 959, 1065, 1073, 1325,
3320, 3573, 4254, 5493, 6525, 7100, 7101,
7912, 7913, 7914, 7915, 8473, 8544, 8811
Zeyd ibn Eslem; XLV, 29, 37, 143, 156, 157, 164,
280, 281, 509, 625, 699, 758, 769, 795, 871,
882, 894, 950, 956, 963, 1052, 1070, 1073,
1323, 1504, 1533, 1545, 1549, 1578, 1594,
1605, 1606, 1669, 1674, 1684, 1686, 1689,
1694, 1701, 1705, 1741, 1779, 2498, 2945,
3303, 3332, 3335, 3378, 3501, 3503, 3508,
3520, 3569, 3570, 3687, 3659, 3927, 3871,
4047, 4058, 4064, 4490, 4797, 5117, 5121,
5286, 5394, 5401, 5422, 5436, 5493, 5498,
5499, 5513, 5634, 5856, 5890, 5899, 5914,
5972, 6029, 6115, 6185, 6380, 6408, 6423,
6436, 6447, 6453, 6468, 6480, 6499, 6612,
6614, 6633, 6645, 6659, 6672, 6680, 6697,
6719, 6782, 6787, 6793, 6813, 6842, 6856,
6873, 6923, 7059, 7147, 7401, 7449, 7474,
7490, 7548, 7667, 7681, 7694, 7904, 7933,
7937, 7956, 7964, 8057, 8129, 8183, 8152,
8153, 8165, 8179, 8191, 8203, 8233, 8253,
8318, 8330, 8445, 8447, 8470, 8487, 8491,
8510, 8569, 8582, 8587, 8590, 8654, 8748,
8809
Zeyd ibn el-Habbâb; 1532, 3583, 7356, 7354,
7538, 7932, 8356, 8445
Zeyd ibn Hâlid; 1122, 1637, 5686, 5728, 7708,
7709
Zeyd ibn Hârîse; 1300, 3365, 3461, 4628, 5171,
7177, 7230, 7843, 8305
Zeyd ibn Hattâb; 3011, 8192
Zeyd ibn Hubâb; 3012, 5097, 5160, 5296

Zübe
Zübe
7
Zübe
Zübe
Zübe
Zübe
Züfe
Züfe
Zühä
2
Zühe
Zühe
7
Zühe
Zühe
Zühe
7
Zühe
Zühe
Zühe
Zühe
6
Zühe
Zühe
Zühe
5
8
ibn Z
Zühe
Zühe
Zühe
Zühe
4
7
7
8
9
9
1
1
1
1
2
2
2

- Zübeyr ibn Abdurrahmân ibn Zübeyr; 920
 Zübeyr ibn Abdülmuttalib; 564
 Zübeyr ibn Avvâm; 1198, 1387, 1621, 1752, 1753, 1878, 2474, 3273, 3315, 4785, 4880, 7384, 7271, 7831, 7833, 8155
 Zübeyr ibn Bekkâr; 1238, 1609, 3577, 6113
 Zübeyr ibn Cünâde; 4622
 Zübeyr ibn Harb; 1311
 Zübeyr ibn Muhammed; 447, 816
 Zübeyr ibn Saîd; 4520
 Züfer; 1828, 2274, 2463
 Züfer ibn Hüzeyl; 935, 1591
 Zühâl; 32, 217, 243, 245, 251, 252, 649, 650, 954, 2976, 2980, 5430, 7897, 7987, 8333, 8402
 Zühâd; 6707, 6760
 Züheyr; 121, 607, 1007, 3256, 3282, 3796, 5659, 7052, 7390, 7517, 7914
 Züheyr ibn Amr el-Hilâlî; 6106
 Züheyr ibn Ebu Selmâ; 3900, 4529
 Züheyr ibn Harb; 733, 1173, 3182, 3576, 6957, 7102, 7963, 8411
 Züheyr ibn İshâk; 5365
 Züheyr ibn Kılâb; 837
 Züheyr ibn Muâviye; 1390, 1873, 1992
 Züheyr ibn Muhammed; 1343, 3171, 5163, 6141, 6149, 6150, 6441, 7625
 Züheyr ibn Sâbit el-A'mâ; 5492
 Züheyr ibn Ukkayşoğulları; 3309
 Zühre; 649, 650, 654, 2711, 2976, 2980, 4188, 5430, 7528, 7986, 7988, 8000, 8007, 8117, 8333
 ibn Zühre; 4416
 Zühre er-Riyâd; 8343
 Zühre ibn Ma'bed; 953, 954, 1530, 3440
 Zühreoğulları; 2607, 2677, 3315, 3364, 4416
 Zührî; 15, 22, 36, 37, 46, 162, 294, 342, 353, 397, 419, 434, 455, 466, 495, 628, 637, 685, 699, 706, 728, 736, 747, 771, 773, 779, 780, 781, 784, 785, 787, 801, 802, 834, 839, 885, 891, 892, 893, 897, 900, 913, 916, 917, 928, 931, 936, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 950, 955, 969, 1124, 1271, 1275, 1276, 1308, 1312, 1336, 1343, 1348, 1357, 1377, 1392, 1443, 1457, 1468, 1545, 1548, 1550, 1576, 1590, 1606, 1615, 1617, 1620, 1630, 1635, 1676, 1677, 1682, 1740, 1752, 1816, 1887, 1927, 1951, 1953, 1991, 1992, 2002, 2060, 2081, 2127, 2130, 2150, 2222, 2277, 2344, 2354, 2355, 2376, 2405, 2417, 2449, 2459, 2460, 2462, 2463, 2474, 2493, 2498, 2500, 2511, 2512, 2513, 2677, 2858, 2860, 2935, 3018, 3210, 3257, 3267, 3268, 3277, 3298, 3303, 3384, 3390, 3406, 3408, 3412, 3442, 3468, 3510, 3515, 3518, 3524, 3530, 3549, 3573, 3590, 3654, 3658, 3698, 4090, 4382, 4416, 4417, 4445, 4579, 4585, 4623, 4646, 4650, 4613, 4715, 4778, 4803, 4813, 4942, 5021, 5031, 5084, 5085, 5170, 5171, 5349, 5353, 5439, 5449, 5485, 5497, 5502, 5521, 5545, 5702, 5796, 5854, 5860, 5861, 5864, 5888, 5889, 5890, 5965, 5968, 5969, 5995, 6046, 6098, 6112, 6150, 6185, 6227, 6228, 6229, 6244, 6248, 6328, 6334, 6353, 6416, 6466, 6470, 6493, 6514, 6551, 6600, 6603, 6626, 6653, 6671, 6678, 6726, 6814, 6818, 6819, 7707, 7720, 7775, 7786, 7794, 7798, 7802, 7805, 7808, 7812, 7816, 7833, 7842, 7845, 7846, 7868, 7888, 7903, 7930, 7937, 7943, 7960, 7962, 7983, 8070, 8177, 8178, 8227, 8552, 8561, 8563, 8690
 Zü'l-Asbah; 1268
 Zü'l-Celâl ve'l-İkrâm; 43
 Zü'lektâf Sâbûr; 6332
 Züleyha; 6793
 Zülfikâr; 3309
 Zülhicce; 712, 782, 783, 801, 2084
 Zü'l-Hüleyfe; 779, 1467, 1473, 2085, 3409, 3416, 7354, 7364, 7369, 7374
 Zü'l-Hüleyse; 1936, 7544
 Zü'l-Hüveysıra; 1169
 Zülkarneyn; 561, 1030, 4825, 4847, 4960, 5061, 5062, 5063, 5064, 5065, 5066, 5068, 5069, 5070, 5071, 5072, 5073, 5074, 5075, 5076, 5077, 5078, 5079, 5080, 5081, 5084, 5086, 5087, 5088, 5095, 5214, 5379, 5380
 Zülka'de; 339, 712, 782, 783, 3076, 3397, 3485, 3486, 3487, 3489, 3490, 3493, 3494, 3495, 5474
 Zü'l-Keabât; 7545
 Zü'l Ka'de; 2084
 Zü'l-Kelâ; 3658
 Zülkifl; 2038, 3956, 5363, 5365, 5366
 Zülmecâz; 121, 790, 791, 1392
 Zü'l-Mecâz; 3406, 3715, 8734
 Zü'l Menâr; 5066
 Zülyedeyn; 1886, 5064
 Zümer; 1, 30, 103, 106, 446, 627, 971, 1036, 1040, 1161, 1168, 1259, 1728, 1789, 2578, 2625, 2667, 2671, 2691, 2728, 2795, 2822, 2849, 2953, 3080, 4410, 4487, 4506, 4601, 4700, 4704, 4799, 4993, 5145, 5219, 5223, 5300, 5304, 5335, 5391, 5450, 5503, 5562, 5680, 6038, 6041, 6045, 6164, 6241, 6248, 6318, 6371, 6388, 6389, 6394, 6725, 6958, 6959,

6960, 7001, 7058, 7059, 7081, 7152, 7306,
7318, 7320, 7321, 7324, 7325, 7340, 7349,
7358, 7360, 7362, 7364, 7367, 7368, 7369,
7370, 7411, 7424, 7477, 7478, 7505, 7507,
7518, 7534, 7543, 7748, 7620, 8010, 8026,
8122, 8204, 8230
Zümrüd-ü Ankâ; 8607
Zünvâs; 5075
Zünnûn; 108, 3956, 5075, 5366, 5367, 5370, 5371,
8067
Zürâre; 772, 8197

Zürâre ibn Evfâ; 893, 8179
Züreyk; 6472
Züreykoğulları; 7721, 8812
Zürkânî; 3530, 3531, 3554
Zürr; 4624
Zürr ibn Hubeys; 4623, 4624
Zürr ibn Nubeys; 1635
Zü'r-Rimme; 16
Zü's-Şimâleyn; 2638
Zwingly; 1079

Ab
Ab
el-A
Ah
Ali
Alü
Mu
Ayo
Ayo

Bağ
Bağ
Bak
Bed
Bilr
Bilr
Bu
Câh
Cas
Cel
Cen
Cen
Çor
Con
Cün
Çar
ed-l
Dâv
Dih

Dra
Doğ
Ebu
Ebu
Ebu
Ebu
Ebu
Ebu
Ebu
Elm
Em
el-E
Faz
el-F
Fir
Gaz
Gaz
Gaz
Gol

BİBLİYOGRAFYA

- Abduhu Munammed, el-A'mâl'ül-Kâmile, Kâhire-1960
Abdûlbâki Muhammed Fuâd, el-Mu'cem'ül-Müfehres, İstanbul-1979.
el-Afîfî, Ebu'l-A'lâ, Muhyiddin Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi (Türkçe çev. Mehmet Dağ), Ankara-1975
Ahmed İbn Hanbel, Müsned, İstanbul-1982 (Çağrı Yayınları, Kütüb-ü Sitte Külliyyatı).
Ali el-Kârî, Mevzûât, (Türkçe çev., Ahmed Serdaroglu,) Ankara-1966
Alûsî Mahmûd, Rûh el-Meânî, Beyrut-Tarihsiz.
Muhammed Atfâyiş, Himyân'üz-Zâd İla Dâr'il-Meâd, Zengibâr-1314.
Aydemir. Abdullah, Tefsîr'de İsrâiliyyât, Ankara-Tarihsiz.
Aydemir Abdullah, Büyük Türk Bilgini Şeyh'ül-İslâm Ebu's-Suûd Efendi ve Tefsîrdeki Metodu, Ankara-Tarihsiz.
Bağdadî Abdülkâhir, el-Fark Beyn'el-Firak, Türkçe çev. E. Ruhi Fiğlalı, İstanbul-1979.
Bağdadlı İsmâîl Paşa, İzâh'ül-Meknûn (Keşf'üz-Zünûn Zeyli) İstanbul-1945.
Bakillânî, İ'câz el-Kur'an, Kâhire-1349.
Bedevi Abdurrahmân, Mezâhib el-İslâmiyyin. I-II. Beyrut-1971.
Bilmen Ömer Nasûhi. Büyük Tefsir Tarihi (Tabakât'ül-Müfessirin, I, II, İstanbul-1973).
Bilmen, Ömer Nasûhi Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsîri, İstanbul-1964.
Buhârî, Sahih, İstanbul-1982 (Kütüb-ü Sitte Külliyyatı).
Câhiz, el-Beyân ve't-Tebyîn, Kâhire-1947
Cassâs, Ahkâm'ül-Kur'an, Kâhire-1347
Celâleddin el-Mahallî ve Suyûtî, Tefsîr'ül-Celâleyn, İstanbul-1980.
Cerrahoğlu, İsmail, Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller, Ankara-1968
Cerrahoğlu, İsmail, Tefsîr Usûlu, Ankara-1971
Çorbin, Henri, La Philosophie Iranienne Islamique, Paris-1981
Corbin, Henri, La Philosophie Islamique (Histoire de la Philosophie içinde, III, 1065-1188).
Cürcanî Seyyid Şerif, Ta'rîfât, İstanbul-1327 .
Çantay Hasan Basri, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, I, III, İstanbul-1965.
ed-Dabbî, Buğyet'ül-Multemis, Madrid-1884.
Dâvûdî, Tabakât'ül-Müfessirin, Kâhire-1972 .
Dihlevî Şah Veliyyullah, el-Fevz'ül-Kebîr fî Usûl'it-Tefsir, Türkçe çev. Mehmed Sofuoğlu, İstanbul-1980.
Draz Muhammed, Initiation au Koran, Paris-1951.
Doğrul Ömer Rızâ, Tanrı Buyruğu, İstanbul-1947.
Ebubekir İbn el-Arabî, Ahkâm'ül-Kur'an, Kâhire-1331.
Ebu Dâvûd, Sünen, İstanbul-1982 (Kütüb-ü Sitte Külliyyatı).
Ebu'l-Ferec Abdurrahmân İbn el-Cevzî, Zâd el-Mesîr fî İl'm'it-Tefsîr, Beyrut-1964.
Ebu Hayyân el-Endülûsî, Bahr el-Muhîf, Kahire-1328.
Ebu's-Suûd Efendi, İrşâd'ül-Akl'is-Selîm ila Mezâyâ'l-Kur'an'il-Kerim, Bulak-1275.
Ebu Şâme, Zeyl'ür-Ravdateyn, Kâhire-1366.
Ebu Ubeyde Ma'mer İbn el-Müsennâ, Mecâz el-Kur'an, Kâhire-1955.
Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul-1935.
Emîn Ahmed, Zü'ama'ül-İslâh, Beyrût-Tarihsiz.
el-Evsî, Ali et-Tabâtabâî ve Menhecuhu fî Tefsîrihi'l-Mizân, Tahrân-1985.
Fazlurrahmân, İslâm (Türkçe çev. Mehmet Dağ-Mehmed Aydın), İstanbul-1981.
el-Ferrâ Ebu Zekerîyya Yahyâ, Maâni'l-Kur'an, Kâhire-1955.
Firûzâbâdî Ebu Tâhir, Tenvîr'ül-Mikbâs min Tefsîr'i İbn Abbâs, Kâhire-1244.
Gazzâlî Ebu Hâmid, Cevâhir el-Kur'an, Beyrut-1981.
Gazzî, el-Kevâkib'üs-Sâire, Beyrût-1949.
Gazzî Takîyüddîn, et-Tabakât' es-Seniyye fî Terâcim'il-Hanefiyye, Kâhire-1390.
Goldziher, el-Mezâhib'ül-İslâmiyye fî Tefsîr'il-Kurân'il-Kerîm (Arapçaya çeviren Ali Hasan Abdülkâdir), Kâhire-1944).

- el-Habbâs, Abdullah, Seyyid Kutub el-Edîb'un-Nâkîd, Zerka-1981.
- Hamîdullah Muhammed, İslâm Peygamberi, I-II, Türkçe çev. M. Said Mutlu, Salih Tuğ, İstanbul-1969.
- Hamîdullah Muhammed, Kur'an-ı Kerîm Tarihi, Türkçe çev. Salih Tuğ, İstanbul-1965.
- Hanefî Ahmed, et-Tefsîr'ül-İlmiyyi li'l-Âyât'il-Kevn'iyye fi'l-Kur'an Kur'an 1960.
- Hatîb el-Bağdâdî, Târîhü Bağdâd, Kâhire-1349.
- Hatîb eş-Şerbînî, es-Sirâc'ül-Münîr, Kâhire-1299.
- Havansârî, Ravdât'ül-Cennât, Haydarâbâd-1925.
- Hâzin Alâeddin Ali İbn Muhammed, Lübâb fi Meânî-Tenzîl. İstanbul-1979 (Mecma'ût-Tefâsîr Külliyyatı).
- Hicâzi Muhammed Mahmûd, et-Tefsîr'ül-Vâdîh, Kâhire-1964.
- Hindî Rahmetullah İzhâr'ül-Hakk Türkçeye çev. Ömer Ebubekir Nüzhat. İstanbul-1976
- Hüseyn İbn Mes'ûd el-Bağdâdî, Maalim'ût-Tenzîl, Kâhire, 1345.
- İbn Asâkir, Tebyîn Kezîb'il-Müfterî, Şâm-1927.
- İbn Beşkûvâl, es-Sile, Kâhire, 1955.
- İbn'ül-Cevzî, el-Muntazam, Haydarâbâd-1257.
- İbn'ül-Cezerî, Tabakât'ül-Kurrâ, Kâhire-1935.
- İbn Ebu Ya'lâ, Tabakât'ül-Hanâbile, Kâhire-1952.
- İbn el-Esir, en-Nihâye fi Garîb'il-Hadîs, I-IV, Kâhire-1322.
- İbn el-Esir, Üsd'ül-Gâbe fi Ma'rîfet'is-Sahâbe, Kâhire-1280.
- İbn'ül-Esir, el-Kâmil, Beyrût-1965.
- İbn Ferhûn, ed-Dîbac'ül-Müzehheb, Kâhire-1351.
- İbn Hacer, ed-Dürer'ül-Kâmine, Kâhire-1966.
- İbn Hacer, Lisân'ül-Mizân, Haydarâbâd-1331.
- İbn Haldûn, Mukaddime, (Neşr. Ali Abdülvahid Vâfî, I-III), Kâhire-1965.
- İbn Hallikân Vefeyât el-A'yân, (Neşr. İhsân Abbâs), I-VIII, Beyrut-1977.
- İbn Hazm, Cemheretü Ensâb'il-Arab, Kâhire-1962.
- İbn Hîşâm, es-Sîret'ül-Nebeviyye, Kâhire-1955.
- İbn'ül-İmâd el-Hanbelî, Şezerât'üz-Zehab, Kâhire-1350.
- İbn İyâs, Bedâi'üz-Zühûr, Bulak-1315.
- İbn Kesir Hafîz İsmail, Tefsîr'ül-Kur'an'il-Azîm, Neşr. Muhammed İbrahim el-Bennâ-M. Ahmed Âşûr-Abdülazîz Öneym, Kâhire-Tarihsiz.
- İbn Kesîr ed-Dîmeşkî, el-Bidâye ve'n-Nihâye-Kâhire, 1348.
- İbn Kutluboga, Tâc'ût-Terâcim, Bağdâd-1962.
- İbn Kuteybe, el-Maârif, Kâhire-1960.
- İbn Kuteybe. Te'vîl. Müşkil'ül-Kur'an, Kâhire-1373.
- İbn el-Nedîm, el-Fihrist, Beyrut-Tarihsiz.
- İbn Mace, Sünen, İstanbul-1982 (Kütüb-ü Sitte Külliyyatı).
- İbn Receb, Zeylû Tabakât'ül-Hanâbile, Kâhire-1373.
- İbn Sad'l, Tabakât, Beyrût-1957.
- İbn Tağrıberdî, el-Menhel'üs-Sâfî, Kâhire-1348.
- İbn Tağrıberdî, en-Nücûm'üz-Zâhire, Kâhire-1932.
- Ebu Nuaym el-İsfahânî, Hilyet'ül-Evliyâ, Kâhire-1251.
- İsmâil Hakkî Bursevî, Rûh'ül-Beyân, İstanbul-1976.
- Kâdî Abdülcebbar, Tenzîh'ül-Kur'an an'il-Matâin, Kâhire-1329.
- Kâdî Beydâvî, Envâr'ût-Tenzîl ve Esrâr'ût-Te'vîl (Mecma'ût-Tefâsîr içinde) İstanbul-1980.
- Kandemir. M. Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara-1975.
- Kâsımî Muhammed Cemâleddîn, Mehâsin et-Te'vîl. Kâhire-1957.
- el-Kâşânî, Abdürrezzâk, Te'vîlât, Kâhire-1383.
- el-Kâşî Molla Muhsin, es-Sâfî, Tahrân-1244.

- Kâtip Çelebi, Keşf'üz-Zunûn, İstanbul-1941.
 Kehhâle. Ömer Rıza, Mu'cem'ül-Müellifin, Şam-1957.
 Keklik Nihat, Sadreddin Konevî'nin Felsefesinde Alah-Kâinat ve insan, İstanbul-1967.
 Kıftî, İnba'ür-Ruvât alâ Enbâ'n-Nuhât, Kâhire-1950-1955.
 Kitab-ı Mukaddes. Eski ve Yeni Ahit, Türkçe çev. İstanbul-1969.
 el-Kitab'ül-Mukaddes, Arapça çev. Beyrut-1951.
 el-Kureşî Abdülkâdir İbn Muhammed, el-Cevâhir'ül-Mudîe fî Terâcim'il-Hanefiyye, Haydarâbâd-1332.
 Kurtubî Ebu Abdullah Muhammed, el-Câmü'li-Ahkâm'il-Kur'an, Kâhire-1950.
 Kutub Muhammed, Dirâsât'ün-Kur'aniyye, Beyrut-1978.
 Kutub Seyyid et-Tasvîr'ül-Fennî fî'l-Kur'an, Kâhire-1949.
 Kutub Seyyid, Meşâhd'ül-Kiyâme fî'l-Kur'an, Kâhire-Tarihsiz.
 Kutub Seyyid, Fi Zılâl'il-Kur'an, Kâhire-Tarihsiz.
 Türkçe çev. Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler, Emin Saraç. İstanbul-1970-1977.
 Küçükkalay Hüseyin, Abdullah İbn Mes'ûd'un Tefsîr İlmindeki Yeri, Konya-1971.
 Leknevî, el-Fevâid'ül-Behiyye fî Terâcim'il-Hanefiyye, Kâhire-1324.
 Mâlik Binnebi, ez-Zâhîret el-Kura'niyye, Arapça çev. Abdussabûr Şâhîn, Beyrut-1968.
 Malik İbn Enes, el-Muvatta', İstanbul, 1982, (Kütüb-ü Sitte Külliyyatı).
 el-Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ Tefhîm'ül-Kur'an (Türkçe çeviri, Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş) İstanbul-1986.
 Mevdûdî Ebu'l-A'lâ, Kur'an'a Göre Dört Terim, İstanbul-1979.
 Mevdûdî Ebu'l-A'lâ Kur'an'ı Nasıl Anlayalım. İstanbul-1983.
 Mes'ûdî, Mûrûc'üz-Zehab, Kâhire-1964.
 Mikdâd es-Siverî, Kenz'ül-İrfân fî Filkh'il-Kur'an, Tebrîz-1314.
 el-Mûsevî Muhammed Bâkır, Ravdât'ül-Cennât fî Ahvâl'il-Ulemâ'i ve's-Sâdât, Tahrân-1307.
 Müslim, Sahih, İstanbul-1982 (Kütüb-ü Sitte Külliyyatı).
 Nasr Seyyid Hüseyin, İslam'da Düşünce ve Hayat (Türkçe çev. Fatih Tatlıoğlu) İstanbul-1988.
 Nebevî, Tehzîb'ül-Esmâ Kâhire.
 Nedevi Ebu'l-Hasan, Ricâl'ül-Fikr'i ve'd Da'vet'i fî'l-İslâm, Şam-1960.
 Neseî Abdullâh İbn Ahmed, Medârik et-Tenzîl ve Hakâik et-Te'vîl, İstanbul-1979 (Mecma'üt-Tefsîr Külliyyatı).
 Neseî, Sahih, İstanbul-1982 (Kütüb-ü Sitte Külliyyatı).
 Nisâbü'rî, Ğarîb'ül-Kur'an, Kâhire-1323.
 Nöldeke Theodor, Geschichte der Qorans, Leipzig-1918.
 Râfî Muhammed Sâdık, l'câz el-Kur'an ve'l-Belâğat'ün-Nebeviye, Kâhire-1961.
 Râzi Fahreddin Ömer, et-Tefsîr el-Kebîr, (Mefâtih el-Ġayb), Kâhire-1289.
 Reşid Rızâ, Tefsîr'ül-Kur'an'il-Hakim (Tefsîr el-Menâr), Kâhire-1954.
 Rûzbahân el-Baklı, Arâis'ül-Beyân fî Hakâik'il-Kur'an, Haydarâbâd-1315.
 Sadreddin Konevî, l'câz'ül-Beyân fî't-Te'vîl-i Ümm'il-Kur'an, Kâhire-1970.
 Sâlih Subhî, Ulûm'ül-Hadis ve Mustalahuhu. Beyrut-1979.
 Salih Subhi, Mebâhis fî Ulûm'il-Kur'an Beyrut-1979.
 es-Seâlibî Abdurrahmân, el-Cevahir'ül-Hisân, Cezâyir-1323.
 Sahâvî, ed-Dav'ül-Lâmi' fî A'yân'il-Karn'it-Tâsi', Kâhire 1352.
 Sem'ânî, el-Ensâb Londra-1912.
 Sofuoğlu Mehmet, Tefsîre Giriş, İstanbul-1981.
 Sübkî, Tabakât'üş-Şâfiyye, Kâhire-1383.
 Süyûtî, ed-Dürr'ül-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr, Kâhire-1314.
 Süyûtî, el-Leâli el-Masnûa fî'l Ehâdis'il-Mevzûa, Kâhire-1317.
 Süyûtî, el-İtkân fî Ulûm'il-Kur'an Kâhire-1368.
 Süyûtî, Tabakât'ül-Müfessirîn, Lâyden-1839.

- Süyûtî, Buğyet'ül-Vu'ât, Kâhire-1964.
 Suyûtî, Hüsn'ül-Muhâdara, Kâhire-1968.
 Suyûtî, Zeylû Tezkiret'il-Huffâz, Şâm-1347.
 Şehristânî, Abdülkerîm, el-Milel ve'l-Nihal, I-II, Beyrut 1975.
 eş-Şarabâsî Ahmed, Reşîd Rıdâ, Sâhib'ül-Menâr, Kâhire-1970.
 Şerîf el-Murtazâ, el-Emâlî, Kâhire-1325.
 Şevkânî, el-Bedr'üt-Tâîl, Kâhire-1348.
 Şevkânî, Feth'ül-Kadîr, Kâhire-1329.
 Taberî Muhammed İbn Cerir, Câmi'ül-Beyân an-Te'vîl'il-Kur'an, Kâhire-1955.
 Tabressî Ebu Ali el-Fadl İbn Hasan, Mecma'ül-Beyân fi Tefsîr-il-Kur'an, Tahran, 1379.
 et-Tahrânî, Muhsin, ez-Zerîa İla Tesânif'îş-Şîa, Necef-1355.
 Tantâvî Cevherî, el-Cevâhir, fi Tefsîr'il Kur'an'il-Kerîm, Kâhire-1350.
 Taşköprüzâde, Miftah' üs-Saâde, Kâhire-1968.
 Tirmizî, Sünen, İstanbul-1982. (Kütüb-ü Sitte Külliyyatı).
 Ukberî, İmlâü ma Menne bihi'r-Rahmân. Kâhire-1321.
 el-Vâhidî, Esbâb en-Nüzûl, Kâhire-1315.
 Watt W. M. Modern Dünyada İslâm Vahyi, Türkçe çev. Mehmet Aydın, Ankara-1982.
 Yafîî, Mirât'ül-Cinân ve İbret'ül-Yakazan, Haydarâbâd-1338.
 Yakût el-Hemevî, Mu'cem'ül-Udebâ', Kâhire-1923.
 Zehebî, Muhammed Hüseyin, et-Tefsîr ve'l-Müfessîrûn, Kâhire-1961.
 Zehebî, Mîzân'ül-I'tidâl, Kâhire-1963.
 Zehebî, Tezkiret'ül-Huffâz, Haydarâbâd-1374.
 Zehebî, el-İber, Küveyt-1960.
 Zemahşerî Mahmud İbn Ömer, el-Keşşâf an-Hakâik'it-Tenzîl, Beyrut-Tarihsiz.
 Zerkânî Muhammed Abdülazîm, Menâhil el-İrfân fi Ulûm'il Kur'an, Kâhire-1972.
 Zerkeşî, Bedrüddin, el-Burhân fi Ulûm'il-Kur'an, Kâhire-1957.
 Zeyd Mustâfa, en-Nesh fi'l-Kur'an'il-Kerîm, Kâhire-1963.
 Zîrîklî Hayreddîn, el-A'lâm, Kâhire-1954-1959.